

John Carter Brown
Library
Brown University

The John Carter Brown Library

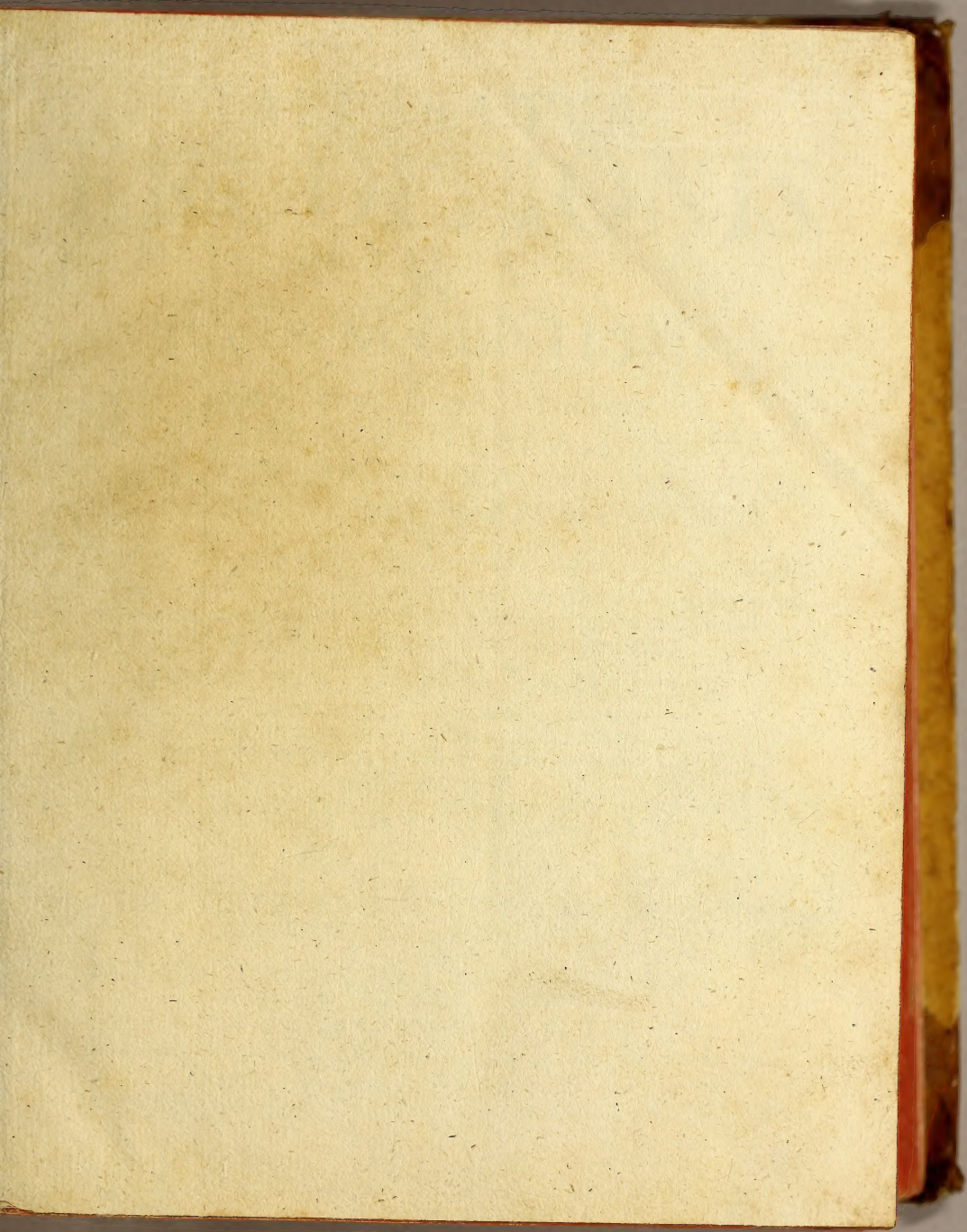
Brown University

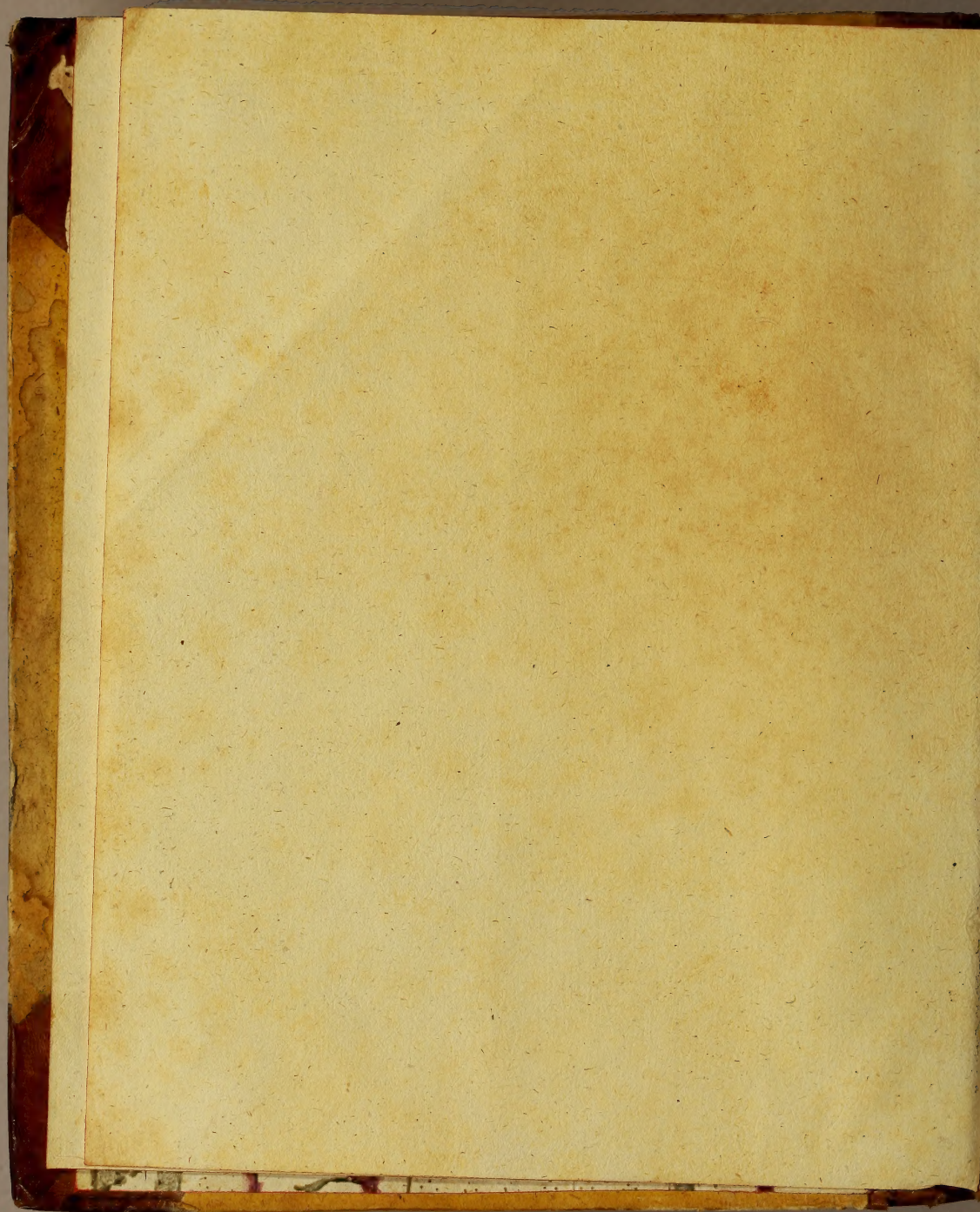
Purchased from the

Louisa D. Sharpe Metcalf Fund

Kn V 23

APPARATUS ERUDITIONIS

PRÆSENTIM
AD

JURISPRUDENTIAM,

In quo

Præter Juris Universalis Principia

JUS NATURÆ, GENTIUM, DIVINUM,
APOSTOLICUM, & PONTIFICIUM, JUS SYNODALE
OECUMENICUM, NATIONALE AC PROVINCIALE,

Unacum

Provinciarum ac Regnorum Ecclesiastico & Politico Statu,
Disciplina Ecclesiæ, Hæresibus exortis &c. continua sæculorum serie
ad præsens usque tempus deductum, insertisque pro re nata multis
observationibus criticis, ac controversiis juridicis,

Publicis, ac Polemicis,

METHODO HISTORICO-DOGMATICA

colliguntur, & brevi ac clara idea delineantur,

In utilitatem eruditionis amantium, quibus vasta Conciliorum, Decretorum,
Historiarum &c. volumina perlegendi aut occasio aut tempus deficit.

AUTHORE

P. JOSEPHO BINER, S. J.

PARS VIII,

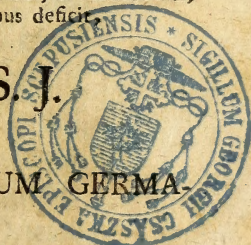
Completiens

STATUM ECCLESIASTICUM ET POLITICUM GERMA-
NIÆ ET GALLIÆ SÆCULO XVII.

Accedunt

HISTORIA JANSENISMI, ET THEOLOGIA JANSENISTICA,
CONTRARIA THEOLOGIÆ S. AUGUSTINI.

CUM APPROBATIONE.

Augustæ Vindelicorum & Friburgi Brisgojæ,
Sumpibus Fratrum Ignatii, & Antonii Wagner, Bibliop. MDCCLXII.

ERRATA

P R Æ F A T I O.

Abes tandem, amice lector, Partem
VIII apparatus ad eruditionem, cu-
ris aliis & laboribus sæpe interpola-
tam, nec alias ferme res, nisi Ger-
manicas & Gallicas complectentem.

Quod ædificium & œconomiam operis spe-
ctat, fateor, me non modicam materiam ex alie-
no, publici tamen juris facto, convexisse; ne-
que tamen propterea plagii me reum credo, cum
auctorem laudem, & apparatus eruditionis profi-
tear, quæ non nascitur nobiscum, sed multa lectione
comparatur. Unde neque nomen compilatoris
horreo; cum historiæ ratio id exigat, ut scriptor,
quæ non vidit, ab aliis hausta referat. Quam
ob causam sæpe utor oratione indirecta, ut pa-
teat, referri a me relata ab aliis; quæ sane res est
innocua.

P R Æ F A T I O.

Hac fiducia narro plures celebriores controversias, uti Donavverdanam, Juliacenſem, unionem Proteſtantium, ligam Catholicorum, variaque partis utriusque conſilia; tum motus Bohemicos, totumque bellum tricennale, per inſtrumentum pacis Osnabrugeniſis finitum, quod commentariis & obſervationibus expenderam, ſed temporum delicata conditio, & cenſorum meorum ſollicitudo, editioni remoram injecit.

Hinc breviter tantum, ne hac parte manca omnino ſit tractatio, hiftoriam pacificationis, ipſumque inſtrumentum, atque executionem Norimbergeniſem attingo. Poſteriora dein Ferdinandi III, & Leopoldi M. tempora proſequens, capitulationes Cæſareas, reſeſſum imperii noviffimum, varia bella, pacificationem Neomagenſem, Riſviciſem &c. exhibeo.

Ad Gallia deinde ſæculi XVII ſtatum, eccleſiaſticum & politicum, exponendum provectus, bella Hugonotica aliaque interna & externa, pacificationum leges, Calviniſtarum e regno proſcriptionem, Janſenianam hiftoriam & theologiam, concilia & comitia cum variis obſervationibus præſento, reliquorum regnorum ſtatum, uti etiam acta præſentis, quod vivimus, ſæculi XVIII, ad Partem IX reſervaturus, cui plenus IX partium Index ſubjicietur.

Illud

P R Æ F A T I O.

Illud denique lectorem benevolum iterum monitum velim, longe aliam, dum ad hunc eruditionis apparatusum compilandum me accingerem, fuisse intentionem. Breviter omnia & ordine æquabili tractare constitui; atque imprimis de jurisprudentiæ principiis in genere, tum de jure naturæ, gentium, divino, apostolico, synodali, pontificio, episcopali &c. in specie: ad eum fere modum, quo Annatus apparatusum suum ad theologiam adornaverat; sed crescebat sub manu rerum moles, & velut in densam sylvam, ad jungendum statum politicum cum ecclesiastico semper magis magisque abripiebar, maxime ubi concilia raro amplius sunt celebrata; quare, si partium proportio & symmetria deficiat, benigne id condonabit. Si vero titulus, cuilibet parti ab aliis præfixus, prolixitate sua offendat, illum ad totum opus pertinere arbitretur, meque apparatusum eruditionis tum in genere, tum ad jurisprudentiam in specie scribere intendisse, persuasum habere velit.

Ceterum historiam Germanam potissimum excerpti ex Adlzreittero, Brachelio, Tuldenio, Brovero, Carafa, Lotichio, Piafecio, Londorpio, Lucio Veronensi, Wagnero, Desingio, Struvio, Ludvvigio, Achenvallio, Kevenhüllero, Ludolpho, Mascovio, Bello, Hübnero, Forestio, theatro Europ. Puffendorffio, Rinckio, Köhlero &c. qui vel

P R Æ F A T I O.

historiis, vel annalibus, vel commentariis res Germaniæ sæculo XVII illustrarunt : Gallicam vero ex Gabriele Barthol. Grammondo Tolosano præfide *hyst. Ludov. XIII*, Joan. de Bussieres *hyst. Franciæ, & Flosc. hyst.* Elia Dupino, Claudio Fleuri *hyst. eccles.* Francisco de Mezerai *hyst. Ludovico Aubery hyst. Card. Richelii.* Joan. Clerico *in vita ejusdem.* De la Hode, & Larrey *hyst. Ludov. XIV, Abrege chronologique de l'histoire de France.* Evenemens remarquables sous lovis XIV, Richard *parallela inter Cardinales Richelium & Mazarinum.* D'Aurigny *memoires chronologiq. &c.* Malingr. *hyst. Paris.* Cornelio Hazart. *hyst. eccles. Galliæ*, Michael de Vassos *hyst. Franc.*

PARTIS

PARTIS VIII

LIBER PRIMUS

DE

STATU GERMANIÆ

ECCLESIASTICO ET POLITICO

PRIMO SÆCULI XVII DIMIDIO.

CAPUT I

DE

STATU GERMANIÆ

SUB

RUDOLPHO II CÆSARE.

Non tam fausta ac prima Imperatori Rudolpho posteriora fluxerunt tempora, quippe devexa in senium ætate domi velut conclusus, Imperii curas ministrorum arbitrio reliquit, torpore quodam hebetante vivacem, qua alias pollebat, indolem. Quare & a Turcis, & Protestantibus multa passus, ad extremum a propriis suis subditis despectus, & desertus, in ipso suo fratre Mathia hostem expertus est. Is enim, cum rempublicam non satis graviter a Rudolpho geri existimaret, armato etiam milite Hungariam eidem, & Austriam, ac denique Bohemiam quoque eripuit, subditis ad novum dominum passim confluentibus. Sed nihil Principi apprime Catholico acerbius graviusque accidit, quam ingravescencia in dies Religionis dissidia. Sub ipso siquidem jacti cuniculi, in aperta deinceps ac diuturna erupturi bel-lorum incendia, nec torrente humani sanguinis restinguenda. No-

Pars VIII.

A

vis

2. Part. VIII Lib. I Cap. I. Status Germaniæ sub Rudolpho II.

vis per Germaniam Bohemiamque sectis hæc debentur, quæ more, non Apostolico, sed turbulento, sævo, hoc est, suo, uti priore sæculo cœperunt, ita isto sunt propagatæ.

ARTICULUS I.

Historica Relatio Proscriptionis Donavverdanæ.

2.
Intrusio
Luth.

PRIMAM facem ventilavit *Donawerda*, in Sueviæ finibus ad Danubium civitas. Quæ Boici olim juris, proscripto a Sigismundo Cæsare Ludovico Ingolstadiensi Duce, in liberam Imperii urbem abiit. Anno 1546 a Smalcaldici fœderis sociis occupata, magnam partem Confessionem Augustanam est amplexa, direptum S. Crucis monasterium, prohibiti ritus Catholici, ad Lutheranas conciones coactus civis. At brevi post Carolus V devictis ad Mühlbergam Lutheranis, urbem, expulso Wolfgango Musculo, sacris avitis reddidit. Cumque anno 1552 in bello Mauritiano rursus exturbata fuisset Religio, Cæsar eandem iterum restituit, ipso Magistratu rogante legem, ne quid deinceps novaretur, & civitate Religionis fidem jurante. At defecit constantia; nam postea Lutheranis, quorum aliqui in urbe remanserant, ex mera gratia potestatem fecit, in æde S. Joannis extra mœnia conventus & præconem habendi.

Attentata
hæretico-
rum.

Crevit mox audacia. Anno 1553 urgent senatum, ut in templo parochiali sibi locum, & horam, a sacris Catholicis vacuam, concedat; passique repulsam, adversus Transactionem Passaviensem coitione, seditione, minis extorquent. Vix id obtinuerant, cum mutata pro libidine conventus sui hora Catholicos litibus, ac jurgiis vexare, tota parœcia excludere, occupatoque templo principali ad S. Crucis ædem & S. Viti sacellum amandare. Nec his injuriis saturi, contra Pacis Religiosæ placita, & propriam fidem datam, anno 1567 vetant, ne plures ex cœnobitis ad S. Crucem, quam bini funera comitentur, annis sequentibus interdicunt, ne Christi Crucifixi imago, faces &c. præferantur, ne Christo ad ægros deportato honor consuetus exhibeatur, ne ullus Catholicis in urbe sit sepulturæ locus. Anno 1577 aucti jam numero & temeritate legem sanciant, ut nullus civis coram Catholico paracho matrimonium contrahat, aut prolem baptizandam eidem offerat. Id si fecerit, jure civitatis privandum. Additum decretum, neminem ex Catholicis in senatum deinceps assumendi: omnia contra Pacis Religiosæ sanctiones.

Anti-

Antistes ad S. Crucem, ne Lutherani ullum præſcriptionis fu- cum poſſint aliquando obtendere, primum de injuria ſolemniter apud Magiſtratum eſt conqueſtus, Auguſtani dein Episcopî, in cu- jus diœceſi eſt Donavverda, auxilium imploravit. Abbas & Episcopuſ ſe oppo- nunt.

Igitur Otto Episcopuſ & S. R. E. Cardinalis anno 1567 ejus- que ſucceſſor Marquarduſ anno 1577, ruruſque 1580 verbo & ſcripto, miſſis etiam legatis, apud ſenatum, interpoſita more juri- dico conteſtatione Pacis Religioſæ, demonſtrârunt, talibus facino- ribus publicæ tranquillitatis jura, pactaque, omnium Imperii Or- dinum conſenſu inita, infringi, & in pacis perturbatorum pœnas incurri. Tandemque in comitiis Imperii anno 1594 interpoſita de illis ipſis injuriis querela, impetratum eſt Decretum, quo ſenatuſ juſſuſ eſt, quantum fieri poſſit, curare, ut Catholici ritus qua pri- vatim qua publice ſolenne ſuum teneant.

Paruit tunc quidem Magiſtratuſ, ſed cum anno 1605 latio- nes, alique opificeſ, atque de infima plebe turbulenti homineſ in ſenatum fuiſſent cooptati, præconum inſtinctu turbata ruruſ eſt res Catholica. Ubi enim Præſul ad S. Crucem more uſque recepto, citra ulliuſ injuriam, explicatiſ vexilluſ, e ſuo monaſterio pro- more longum ſupplicantium agmen eduxiſſet, Lutherani dejectiſ vexilluſ Præſulem ad monaſterium cum ſupplicantibuſ redire co- gunt. Nec hiſ contentuſ ſenatuſ, rituſ & ceremoniâſ Catholico- rum ſevere vetat: reverſiſ ad majorum ſacra, aut priſco more ce- lebrantibuſ nuptiaſ, juſ civitatiſ eripit, igni & aqua interdicit, in proſcriptorum domoſ Luthericoſ inducit, Catholicoſ, ut cœnam Lutheranam in parochiâ ſumant, atque liberoſ Lutheranuſ miniſtro ad baptiſmum ſiſtant, compellit. Supplicatio turbata. Prima ſedi- tio.

Indigniora hæc viſa ſunt Auguſtano antiſtiti, quam ut diſſimu- lari poſſint, aut debeant. Quare eodem anno 1605 a Cæſare libel- lum *Vadationiſ*, ut vocant, obtinet adverſuſ Donawerdanoſ, eoſ inciſiſſe in pœnaſ turbatæ Pacis Religioſæ, addituſ mandatuſ, moſ adverſuſ Abbatem, aut Conventuſ, vel Catholicoſ vi aut pro- pria auctoritate quidquam attentent, aut in ſepulturis, ſupplicatio- nibuſ, aliisve ceremoniis moleſti iſ eſſent in poſterum. Declaratio Cæſariſ & mandatuſ.

Donawerdani anno 1606 libello proteſſi, ſe cauſæ ſuæ ratio- nem reddituroſ, interim vero mandato Cæſareo morem geſturoſ, re cum Proteſtantiſ Ordinibuſ collata, per ſuū Procuratoreſ, citra omnem exceptionem fori declinatoriam, in aulico cæſareo Judiciuſ litem Pragæ ſunt conteſtati. Litiſ con- teſtatio.

4 Part. VIII Lib. I Cap. I. Status Germaniæ sub Rudolpho II.

Cum autem pro more veteri eodem anno solennis supplicatio esset habenda, consul ac senatus monuerunt Abbatem, ne signis ac vexillis explicatis procederet: secus si faceret, vim passurum, Ille vero Religionis Pacem, Cæsareum mandatum, senatus promissa, Catholicorum jus moremque opponere, hortari etiam atque etiam, nelite pendente quidquam adversus tot juris præsidia innovarent.

4.
Secunda seditio. Furor Luth.

Catholici igitur, ne possessione, longo usu firmata, cadant, supplicationem die solito explicatis vexillis pro more instruunt. Exoritur inconditus Lutheranorum clamor, jactantur probra, arripiuntur ab illis arma, hastæ, sclopi, sudes, strictis gladiis supplicantium agmen invaditur: tria labara discerpuntur, confringitur imago crucis, sequitur lapidum grando, qua ordo comprecantium disiectus in sacram ædem rejicitur.

Altera declaratio.

Atrox hæc tragœdia, cum manifesta pacis turbatione, mandatique Cæsarei contemptu adversus omnia jura moremque, adornata, Augustanum Præsulem permovit, ut denuo ad Imperatoris tribunal confugeret, impetraretque decretum, quo Donawerdani tanquam manifesti turbatores Pacis Publicæ in poenam *constitutionis*, præsertim *banni*, incidisse declarantur, cum repetito mandato *de non turbando*, & *non offendendo sub pena banni & bevibanni*, & *amissionis omnium privilegiorum*.

Bavarus defensor.

Responderunt Donawerdani sub initium anni 1607, Decretum istud *per subreptionem* fuisse imperatum a Cæsare, tumultus nuperi culpam non penes magistratum sed populum, qui frenari nequiverit, residere. Imperator igitur ad comprimendam tumultuantium audaciam, arcendasque injurias, Maximiliano Baviaræ Duci mandat, ut per se, vel per eos, quibus jurisdictionem mandare vellet, Catholicorum securitati in supplicatione hujus anni prospiceret. Dat præterea Cæsar ad senatum litteras clementiæ plenas, quibus monet, Cæsareæ provisionis fuisse, ad defensionem pacis, & servandam Magistratus auctoritatem delegare potestatem defensori, cui debito cum honore morem gerant.

Ergo Maximilianus binos e suis Consiliariis, sex duntaxat, septemve famulis stipatos, Donawerdam ablegat, ut quieti publicæ Cæsaris nomine consulant. At permulti senatorum, se ad eam diem nihil omnino de Cæsareâ citatione, nihil de mandatis, aut Bavariæ commissione cognovisse causabantur, populum in eadem ignorantia versari. Aliquorum nempe tergiversatione & prævaricatione clam habebantur mandata Cæsareâ, donec biduo ante adventum sub-

subdelegatorum publicarentur. Verum illa contemptu & probris fuerunt excepta; tantumque abfuit, ut morem gererent, ut nova conspiratione inita in capita Abbatis, Religiosorum, & Commissariorum conjurarent, si supplicantium agmen ducere attentarent.

Cum itaque die 24 Aprilis pridie Festi S. Marci solennis supplicatio consueta instituenda esset, delegati ad cœnobium S. Crucis e diverforio se contulere, id ubi a plebe animadversum, contestum fit seditiosa coitio a paucis primum, deinde gliscente tumultu a plurimis, denique a plerisque, qui ultro arma corripuerant. Qui domi se continuerant, per vim ad scelus societatem pertracti. Alii convolant ad curiam, claves civitatis & armamentarii magnis clamoribus exposcentes, alii ad delegatorum contubernium, ad diripiendum monasterium alii: omnes ex Lutherico spiritu tanto animi furentis impetu, ut Magistratus vix aliquod deliberandi spatium exorare potuerit.

Ubi paulum ferocia subsidit, senatus delegatis renuntiat, concitatam multitudinem in officio contineri non posse, rogatque, ad vitandum præsentissimum discrimen, a supplicatione, tantopere invita, abstineri. Visum proin cedere furori, & eandem intermittere.

Quibus ad Cæsarem delatis, in eam itum est sententiam, causam Donavverdanam citra fori ambages, & processum ordinarium, ex sola facti evidentia posse judicari. Exceptiones vero reorum frivolas, atque manifestam hanc contumaciam adversus tot. Cæsarea decreta rebellionem affinem videri; quare pronuntiatum, Donavverdano in pœnas, jam ante cæsaris judicio denuntiatas, facto ipso incidisse, earumque executionem a Bavariæ Duce esse suscipiendam.

Donavverdani, metuentes causæ tam malæ, per libellum supplicem Imperatori exponunt, multos civium nuperi tumultus esse insontes; si quid secus egissent, id metu ab inquietis fuisse extortum: Magistratui etiam insanos plebeculæ motus vehementer displicuisse, sed nequivisse cohibere: in duos etiam, qui præcipui visi sint turbarum auctores, carcere animadvertisse: plures cupivisse plectere, sed citra vitæ discrimen non potuisse. Rogare proin Majestatem cæsaream, ut condonato Banni supplicio, parcat insontibus.

His precibus, & qualicunque excusatione motus Cæsar, Banni publicationem differri jubet, ea tamen lege, ut binos illos, quos carceri dederant, judicibus delegatis, reliquos etiam fontes nominent, atque ad quæstionem tradant; cæsarea nupera mandata servant: horumque sponsonem communi civitatis sigillo munitam præsentent.

Decreto isto instructi delegati a Maximiliano Duce Donavverdam remissi, senatui provinciam sibi demandatam aperiant, per sex omnino dies hortantes, ut ad officium redeant, ac Cæsari obtemperent. Visi sunt interioris senatus assessores inclinari; nam binos illos reos (Schenchium & Goggelium) delegatis permisere. Id ubi in vulgus emanavit, recrudit seditio, insana plebs arma rursus corripit, sprete Magistratus auctoritate civitatis imperium occupat, excubias certis stationibus locat, mœnia, portasque præsidio muniunt, binos ex infima sorte Dictatores creant, conjurant, se nihil eorum, quæ senatus promississet, servaturos, nec toleraturos, ut vel unus e civibus quæstioni subjiciatur. Sic delegatis, ludibrio habitis, nisi perire vellent, re infecta abeundum fuit.

Quarta se-
ditio.

Offertur
iterum
gratia.

Cæsar, ne quid intentatum relinqueret, quo contumaces calamitati eriperentur, causæ cognitores Rheinam, propinquum Donavverdæ Bojorum oppidum, ire jubet, & rursus tentare pacem. Neque enim latebat, refractarios consilia cum finitimis Principibus, & civitatibus, quorum suppetias rogarant, miscere, & magnis promissis ad audendum incitari.

Adfunt Donavverdani Rheinæ ad conductam diem, proponuntur mandata Cæsaris, sit spes veniæ, si morem gerant, atque permittant in auctores turbarum quæstionem haberi. Reponunt illi, se nihil absque totius civitatis assensu posse promittere, venirent delegati Donavverdani, illiusque sensum requirerent. Eo igitur regressi in monasterio divertunt.

6.
Quinta se-
ditio.

Oppidani feram velut in casses actam sibi gratulantes bacchari, tumultuari, probra jacere, minari. Visum proin delegatis, caput suum furori, Cæsaris auctoritatem contemptui subducere; unde sub lucis ortum aliis immitti clam evasere.

Cæsar
mandat
publicationem
&
executionem.

Tandem omnibus clementiæ remediis incassum consumptis, jubet Cæsar (anno 1608) Maximilianum ad toties declaratæ proscriptionis publicationem & executionem procedere, nisi civitas exemplo obediat. Deputati igitur Donavverdani significant, quo loco res esset, atque obtestantur, se ipsos respicerent, & proscriptionis calamitati civitatem subtraherent. At frustra preces & minæ. Illi, Protestantium, & præsertim Ulmensium auxiliis confisi, atque a Rhotio Neoburgensi, & Würmio consule incitati Rheinam delegatis rescribunt, se non passuros, quemquem civium, præterquam urbanis iudicibus, ad quæstiones dedi, neque antiquari ea, quæ contra Catholicos essent constituta. Malle se adire proscriptionis incommoda, quam quidquam cedere. Moxque deposito senatu veteri

(quan-

(quanquam multi ex illo vesaniæ essent participes) novum creant, cives armant, in mœnibus excubias locant, atque omnia ad bellum apparant. Lustrati cives, ad arma inventi idonei circiter nongenti; Sexta fe-
ditio. delectus habiti e vicinis; implorata civitatum auxilia, pontis Danubiani compages soluta, ut illico dejici possit; suburbanæ domus, quæ Bavariam spectant, dirutæ; mœnia loricis & propugnaculis munita; cives sacramento ad urbis propugnationem adstricti; ex agro vicino annona certatim invecta, omnia Martem spirare.

Insanabilem furem conspicatus Bavarus Cæsareum Fecialem misit, qui pro portis civitatis ritu solenni Imperii Banno illigatam palam denuntiet; ejus cives reipublicæ hostes, Pacis Publicæ violatores, aqua & igni interdictos, omni clientela, Imperii beneficio, bonorum societate, commercio exuat, exponatque tum corpora, tum fortunas omnes liberæ omnium offensioni, & passim, Ulmæ præsertim ac Nordlingæ, luce palam programma proserptionis affigat. Bannum.

Quamvis autem tum Stutgardia, tum alibi varii Protestantium conventus sint habiti, qui ope communi Donavverdæ defensionem sive armis sive forensi patrocinio erant suscepturi, jamque non contemnendum militum numerum sub signis haberent, nihilominus Maximilianus ad executionem intrepide processit, & ne flamma ulterius serpat, celeritate utendum ratus, rigente bruma exercitum, magnis ærarii sui sumptibus conscriptum, educit, severe vetans, ne miles prædas agat, aut cuiquam infanti ulli sit nocumendo, 7.
Obsessio
urbis. cujus edicti violationem Moserus centurio capite luit.

Castris ad Donavverdam positis, dispositisque circum tormentis, atque postulata deditione, detumuerunt illico elati spiritus, petitaë induciæ, sed negatæ, ne auxiliares copiae interea veniant. Missi proin ab oppidanis, calamitatis instantis metu percussis, qui deditionis leges acciperent. Datæ sunt; ut Maximiliani arbitrio sese permitterent, arma mox ponerent, præsidium reciperent. Atque his pactis urbs occupata absque cæde & sanguine: parcitum civium bonis: creatus Magistratus, quies instaurata, constituta res publica, nihil admodum in sacris aut profanis immutatum: sed sui cuique ritus, sua professio, atque religio permissa. Conditio-
nes dedi-
tionis.

Pauci tamen voluntario exilio se ipsos damnarunt; quos inter tres præcones Lutherani Evangelii, quibus accensæ rebellionis faeces præcipue debebantur. Quamobrem egregii isti pastores deserto grege, pro quo animas se posituros animose sponponderant, mercenariorum more & cuticulæ amore, diffugerunt, vacuas sedes

Catho-

Catholicis sacerdotibus relinquentes. Parochiale autem templum præsidio Bavarico fuit indultum.

Cæsaris
provisio.

Tum stipendio perfoluto dimissus a Maximiliano exercitus, eoque deprecante Imperator anno 1609 Donawerdanis nozarum gratiam fecit, ea lege, ut quæcunque eorum bona, possessiones, opes, Duci Baviariæ manerent obnoxia, donec executionis impensæ, ex præscripto legum Imperii, restituerentur. Interim eidem Duci sacramento, & obtemperandi nexu essent devincti.

Supererat pœna eorum, quibus auctoribus turbæ fuerant concitatae. In paucos animadversum a Bemelbergio, urbis pro Maximiliano Gubernatore; nam alios mors, alios fuga abstulerat. Per multis profuit non nominari. Profugorum facultates, qui in patriam sæpius revocati, exilium prætulerunt, aliquot post annis velut caducæ sub hasta sunt venditæ.

ARTICULUS II.

Dissertatio Juridica de Exceptionibus, quæ a Protestantibus contra proscriptionem Donawerdensem opponuntur.

EX hac specie facti, quam desumpsi ex Fröschlino, Adlzreitero, & Relatione causæ Donawerdanæ, anno 1610 peculiari libro lingua germanica prolixè descripta, abunde patet, quam inique, quantaque violentia Lutherani adversus Pacem Religiosam & Protestantem sint grassati, vi armata turbando pacem, & Catholicos ab usu & exercitio suæ Religionis arcendo, quam justas proin causas Imperator habuerit, refractariam & contumacem civitatem plectendi.

Quia tamen Protestantes Historici ac Jurisconsulti (quos inter Oldenburgerus, Gundlingius, Gladous &c.) acerbis non raro censuris non tantum serenissimum Ducem Maximilianum, sed sacram etiam cæsaream Majestatem perstringere, ac proscriptionem illam, tanquam iniquam & Imperii juribus repugnantem, orbi passim obtrudere non verentur, prolixius aliquantum de ea differere non fuerit supervacaneum, ea etiam maxime de causa, quod executio illa graves deinceps in Imperio motus ac bella excitavit.

§ I.

Protestantium Exceptiones contra Proscriptionem
Donawerdanam.

Quatuor autem potissimum sunt capita, quæ a Protestantibus scriptoribus opponuntur. Primum versatur circa *Forum competens*, quod negant fuisse Imperiale Judicium aulicum, alterum *Processum Judiciale*, tertium *causam* ipsam concernit, *executionem* quartum.

Primo igitur, contra ac Donawerdani fecerunt, adversus forum excipiunt, dicuntque, Cæsari nullam in hac causa jurisdictionem aut cognitionem competere, sed vi Pacis Religiosæ ad Camerale Judicium fuisse remittendam, ad quod Religionis controversiæ unice pertineant. Iniquum insuper fore, cum Imperii Constitutionibus & recta ratione pugnans, si Ordines Evangelici Judicio aulico, quod ex solis ferme constet Catholicis, id genus causas deberent submittere. Omnes universum causas, Cæsareæ jurisdictioni immediate subjectas, in Camerali Judicio esse tractandas, quanto magis illas, quæ Religionem spectant. In illis duntaxat, quæ circa Principatus & Comitatus controvertuntur, & in causis fractæ pacis Judicium aulicum concurrente cum Camera jurisdictione potiri. Omnes proin processus, utpote a iudice incompetente profectos, irritos omnino esse, urbemque *plenarie sine ullis expensis, damnisque in pristinum statum restituendam*. Idque eo magis,

8.
Exceptione prima.

Quod 2. nullus iudicii ordo sit observatus, contra sanctiones usumque Imperii mox data mandata *sine clausula*, non auditis Donawerdanis, nec attento fundamento præcipuo, nempe possessione urbis, neque injungendo Abbati causæ deductionem ex juris ordine; sed mox *via executiva* processum, ut Abbas in possessionem mittatur, & nisi pareatur, proscriptionis decretum conceptum. Præterea Bavaricos subdelegatos opere præcipitato civitatem consilio & ope privasse, minisque intentatis absque senatus exterioris & civium assensu plura extorsisse, & quidem etiam ultra illa, quæ in mandatis Cæsareis fuerint comprehensa. Paruisse tamen civitatem; præstitisse satisfactionem, duos cives, tumultus auctores, primum carceri, dein delegatis tradidisse. Sed Bavaros rursus instituisse, ut decretum solos cives Evangelicos in senatum atque ad officia publica assumendi abrogetur, cumque civitas hanc conditionem, in mandato Cæsareo non comprehensam, acceptare non posset, illico *absentes & inauditos* Banno fuisse fulminatos, consules aliosque in vincula tractos, adjectis minis, brevi in cineres redigendam civitatem;

Pars VIII.

B

cum

cum tamen statutum illud de solis Evangelicis adlegendis ac præficiendis ab immemoriali tempore usu viguerit, jam ante Pacem Religiosam, & diuturna consuetudine sit observatum, atque continuatum. Jure autem suo civitatem, tanquam Statum Imperii, ejusmodi statutum potuisse condere, cum Papistica civitates idem faciant. Ex his autem apparere, non supplicationis litigiosæ solummodo actam fuisse causam, sed Religionis & senatus mutationem, quam insolita vi, sub specie Pacis Religiosæ, posthabita omni intercessione, obtrudere collaborent.

Tertia.

Tertia Exceptio ipsa *causæ merita* concernit, quæstionem facit videlicet, neque enim civium motus ad ullius offensionem, sed ad sui duntaxat necessariam defensionem pertinuisse; cum Abbas, cui nulla animarum cura, aut jus Parochiale competat, novos omnino ritus, supplicationem nominatim publicam, explicatis vexillis, per urbis forum deducere attentarit, cui insolito conatui eo majori jure se cives opposuerint, quo certius constet, quod Romana Religio cum certa moderatione exerceri sit permissa, non proprio illius jure, sed ex civili tantummodo Magistratus dissimulatione.

Quarta.

Quarta denique Exceptio *executionem* impugnât, quæ Statibus Evangelicis magnopere sit præjudiciosa, absque communicatione cum Imperii comitiis, contra executionis ordinem & Circulorum jura suscepta, atque Suevico præsertim circulo inique subtrahita. Ad Wirtenbergicum ceu Ducem Circuli pertinuisse, si quæ demandanda fuisset executio. Traditam quidem fuisse Duci Baviaræ (qui in religiosis & profanis rebus omnia mutavit) juridicam deductionem, adjunctis precibus, ne executionem præcipitet, eam nihilominus illico susceptam, non quidem Cæsaris, sed eorum culpa, qui, sumpto a paupere & exigua hac urbe principio, flammam excitare cupiebant, quæ latius paulatim serpens, majores etiam Imperii Ordines depasceret, optabantque, ut antiquata Pace Religiosa omnia sursum deorsum volverentur.

§ II.

Responsio ad has Exceptiones.

PROfecto si causa Donawerdana subsisteret, prout hic eam pennæ Protestantium depingunt, mirum non admodum foret, quod eorum Ordines in varios cœtus & uniones coacti tot acerbas querelas, totque motus in Imperio concitarint.

Quamvis autem ex iis, quæ in Relatione Historica fideliter narrata sunt, abunde constet, longe aliter se rem habere, quam de-

cè-

ceptores quidam Principibus proposuerant, juvat nihilominus ad has eorum exceptiones Catholicorum replicas, anno 1610 datas, subnectere, omnia tamen referendo ad statum Imperii illius temporis.

Et quidem, quod primam exceptionem de foro competente spectat, declaravit ipse Rudolphus II, sibi tanquam summo Imperatori ac capiti Imperii competere jurisdictionem in causa Donawerdana, neque posse abdicare potestatem, omni jure & consuetudine Majestati Cæsareæ inhærentem. Judicium aulicum Cæsarea auctoritate processisse secundum leges & constitutiones Imperii. Neque se posse concedere, ut, quando in Romano Imperio super Pacis Religiosæ negotio inter Status lites oriuntur, Cæsareæ Majestati cognitio & decisio adimatur, atque soli Judicio Camerali tribuatur, sed Cæsaris esse, ut, quoties ejus auxilium a partibus debite imploratur, antecessorum exemplo justiciam administret.

9.
Ad primam.

Cæsar pronuntiat de foro.

Hanc Cæsareæ Imperialis aulæ jurisdictionem supremam ex ipsis Cæsareæ Majestatis, tanquam summi Imperantis, fontibus fluere, jure omni competentem, perpetua possessione firmatam, atque innumeris in casibus agnitam, hodieum etiam a dissidentibus ultro agnosci, cum eorum utilitas versatur.

His addunt alii Cæsareæ Potestatis assertores, certum esse, quod ante erectum anno 1496 Judicium Camerale omnes personæ, (secluso speciali privilegio) Cæsareæ jurisdictioni immediate subjactæ, earumque causæ ac gravamina, coram sua Majestate aut ejus Judicio aulico fuerint expeditæ: ac nemo hac super re controversiam moverit. Maximilianum vero Imperatorem Cameræ tribunal instruxisse, tum quod multis negotiis adversus Turcas, Venetos, Mediolanenses, Belgas, variisque bellis fuerit implicitus, atque idcirco per absentiam aut rerum molem difficilior ad eum, ejusque Consilium aulicum, quod illum comitari consueverat, fuerit accessus; tum ut Pax Publica, ad id usque tempus non satis in usum deducta, curatius servetur, si duo essent Imperii tribunalia, aulicum & camerale, ad quorum alterutrum litigantes commodius pro-litu possent recurrere.

Per Cameræ erectionem non adempta jurisdictio.

Institutam proin Cameram, non ut jurisdictio ordinaria Aulæ Cæsareæ extinguatur, sed ut in partem sollicitudinis vocata quoad varias causas jurisdictionem concurrentem habeat, cum certa tamen mensura, nisi nempe Cæsar ex plenitudine potestatis causam ad se velit evocare. Aptè in hanc rem Adlzreitterus: *Quasi vero Maximilianus I Imperator, instituta Spirensi curia, ad levandam Imperialis curarum partem, supremam Imperatorum jurisdictionem se*

acciderit, ut causas ad suum tribunal non possit evocare, aut ultro delatas, nullaque partium exceptione, aut fori declinatione impeditas, cognoscere; cum tamen jurisdictio inferiorum judicum sæpe numero a litigantibus soleat per litis contestationem cum summa aequitate prorogari.

Nullatenus igitur illam Camerae erectionem eo interpretandam, ac si Imperator summam suam potestatem ac jurisdictionem abdicarit, eo minus, quod in ordinationibus Camerae aut Circulorum, aut in Imperii Recensibus illa nunquam sit sublata, quin potius potestas & auctoritas supremi capitis semper excepta intelligatur; ac propterea, erecta etiam Camera, in Aula Cæsarea semper exercitam jurisdictionem ordinariam, sicut antea, nisi aliquando ob negotiorum molem partes ad Cameram ultro sint remissæ.

Neque per
Pacem Re-
ligionis.

Eam itaque Judicii aulici cum camerali concurrentem jurisdictionem usque adeo omnibus fuisse perspectam, ut nullus tam audeat fuerit, ut illam negaret, sed potius, ut ex Gaillio *lib. 1. obs. 29 n. 3.* Mynsing. *conf. 94. n. 4.* aliisque pateat, tanquam indubitata Imperii regula sit habita, donec anno 1590 Cæsar iis, qui adversus Pacem Religiosam premebantur, competentibus juris remediis addidit. Tunc primum aliquos, quorum violentia coercebatur, aut eorum patronos, dicere ausos, cessare, in causis præsertim Religionis, Cæsaris jurisdictionem.

Præclare hos refutat Petrus Heigius, Augustanæ Confessionis scriptor, in suis *Quæst. civil. & Saxon. q. 9 n. 1 & seq.* ubi ait: *quis ergo dicere audebit, Imperatorem talem potestatem cameralibus dedisse, ut semetipsum ea spoliavit? manet certe verum, Imperatorem fontem jurisdictionis majorem penes se servasse; maxime subsecuta observantia. Nec video, si constare Imperatoris auctoritatem volumus, quomodo aliud sine violatione ejusdem dici queat; maxime quod Judicium camerale non ideo, ut Imperatoriæ Majestati derogaretur, sed molestiarum judicialium sarcina minueretur, ab Imperatore introductum, contrarium effectum minime debet parere, multo minus contra ipsum constituentem, & authorem interpretandum. --- Sit igitur primum Imperatoris fastigii & præeminentia argumentum, ne quis Cameram in consortium Imperii assumptam opinetur, sed jurisdictionis exercitium, salva Majestate Cæsaris, illi concessum sit, & hoc insuper credat, unum se in Imperio Cæsarem habere & venerari debere.*

Et vero neque per Pacem Religiosam ullo modo ea Cæsari adempta fuit potestas, in controversis Religionis negotiis judican-

di,

di, non quidem ſuper ipſa Religione, ſeu fidei articulis, ſed in cauſis fractæ Pacis, aut gravaminum, quando pars una alteram turbat aut impedit in Religionis ſuæ exercitio; prout poſt iſtam etiam illam pacem demonſtrant acta in cauſſa Coloniënſi, Argentinenſi & Aquisgranenſi, aliſque, in quibus Cæſar imploratus officium ſuum interpoſuit. Imo tantum abeſt, ut in Pace Religioſa ea Cæſari poteſtas ſit adempta, ut non obſcure ſit tributa, præſertim *Art. 18*, ubi Cæſar ſe obligat, quod in vaſo contra vim inferentem auxilium & patrocinium præſtare velit. Cumque ſub ipſa erectione Pacis Religioſæ Lutherani Reſervato Eccleſiaſtico ſe opponerent, Ferdinandus autem Rex non cederet, ſed ex plenitudine poteſtatis Cæſarem eidem inſiſterer, acquieverunt Proteſtantes, & ultro profeſſi ſunt, non eſſe ſuum, Regiæ Majeſtati formam & meſuram præſcribere. Ubi vero poſtea de hoc puncto, uti etiam de libertate Religionis, Statuum ſubditis concedenda, Lutherani controverſiam moviſſent, Cæſar illam ſententia ſua diremit.

10

Exempla.

Eadem ſuprema poteſtas Cæſari aſſerta non ſolum confeſſione Proteſtantium, eorumque gravaminibus ad ejusdem Judicium aulicum frequenter poſt Pacem etiam delatis, ſed variis etiam Imperii Receſſibus. Sic R. J. de anno 1566 graviter quidem injungitur, ut contra Pacem Religionis gravatis Camera aſſiſtat, mox tamen additur, cognitionem eam & executionem competere Cæſari, tantum capiti, ac judici ſupremo, qui reſuſari non poſſit, etiam in propria cauſſa judicans. Illius eſſe partes, quoslibet ſecundum Pacis Religioſæ & Profanæ placita defendere, nihilque intermittere, quo tranquillitas in Imperio conſervetur.

R. J.

Ex quibus omnibus manifeſte patet, Cæſarem ejusque Judicium aulicum nil niſi ex officio ſuo & jurisdictione, ſibi competente, egiſſe, dum preſſæ Donawerdana in civitate Religioni imploratus adſtitit, neutramque partem in ejusdem exercitio turbari, ſed Pacis Religioſæ normam ſervari voluit.

Quid? licet quis fingeret, Cæſari non competere jus, Ordines ad Aulicum ſuum tribunal evocandi, id tamen pro iis ſolummodo caſibus intelligendum foret, quibus partes forum illud declinarent, minime vero gentium pro illis, quibus ipſæ forum acceptant, & Cæſari jurisdictionem veluti prorogarent.

Donawer-
da agnovit.

Jam vero dici nullatenus poteſt, cauſſam Donawerdanam contra *invitos & declinantes* in aula Cæſarea fuiſſe ſuſceptam, cum civitas ſtatim initio & poſtea ter comparuerit, exceptionem fori declinatoriam nunquam oppoſuerit, ſed agnoſcendo jurisdictionem

Cæsaris in causa principali litem sit contestata. Quod ipse Dux Wirtenbergiæ & Nordlinga, litteris ad Donavverdanos datis, ipsi objecerunt.

Cum itaque innata sit Cæsareæ Majestati supremi Judicis potestas, cumque illa neque per erectionem Camera, neque per leges Imperii unquam sit erepta, sed jugi usu & observantia etiam post Pacem Religiosam in religiosis æque causis ac profanis semper observata, citando, cognoscendo, judicando, exequendo, & in hac, de qua loquimur, causa Donavverdana a parte utraque ultro agnita, dubium circa forum competens hujus causæ nullum relinquitur.

Videant hic Protestantici scriptores, quo Majestatem Cæsaream, & Imperii Capitis, supremique Judicis auctoritatem detruant. Imperatoriæ potestatis vindices se ferunt. Jus sacrorum apud Catholicos liberaliter Cæsari ex Lutheri disciplina largiuntur alienorum donatores, sed in Protestantes, Religionis turbatores, omnem ipsi jurisdictionem adimunt. Convellant, destruant, vi etiam armata, Catholicos ritus, cives ad suas inventiones cogant, rapiant Ecclesias & bona Ecclesiastica. Hic nihil potest summa in terris Majestas; nulla illi jurisdictio. Sola Camera hic sceptrum rotat. Sed cur sola? ut Protestantici spoliatores & invasores Ecclesiarum, si a Camera condemnentur, *Revisores* sibi faventes possint petere; ab his, ut tribunalia eludantur, ad Comitia negotium traducatur. Ubi omnia pacifice transigenda; invasori nempe relinquenda spolia, cum summa tranquillitate & quiete, & ex interdicto *uti possidetis* confirmanda iterum iterumque Pax Religiosa. Hic erat aspectus Germani orbis illa ætate, hæc consilia, hæc artes Protestantium, ante Pacem Westphalicam, in qua confirmanda rursus fuit Pax Religiosa, & relinquenda in manibus Protestantium plurima bona Ecclesiastica, quæ contra Pacem Religiosam Catholicis eripuerant.

II
Ad secundam.
Notorium crimen.

Quod jam alteram exceptionem de neglecto *Processus Judicialis Ordine* spectat, imprimis in notoriis atque manifestis, quæ a reo nulla tergiversatione celari possunt, non requiritur tam exactus ordo judicii; sed sufficit publica ac certa notitia Judicis, præsertim supremi. Ad quid enim tot ambages, si omnia sunt manifesta? atqui in casu nostro crimen Lutheranorum, nempe turbatio Religionis, invasio, vis armata, ac proin fractio pacis erat notoria ac manifesta, neque negari ullatenus poterat.

Dein falsum omnino est, nullam adhibitam formam judicii. Actor erat Episcopus Augustanus, reus Donavverdana civitas, ambo Status

Status Imperii, immediate subiecti Imperatori, tanquam iudici. Actor obtulit libellum accusationis cum specie facti evidentis, & petitione, ne porro vis fiat, aut ritus Catholici turbentur contra Articulum IV. XI & XVIII Pacis Religiosæ. Legitime citatus reus Prætor ad Cæsareum tribunal. Comparuit ille absque ulla exceptione; litem est contestatus; audita illius exceptio; iudicata frivola. In re notoria ac manifesta non requirebatur ulterior probatio actoris. Quid ergo decrat, quo minus a iudice, ex integro instructo, ferretur sententia, reum incidisse in pœnam violatæ Pacis Religiosæ, adjuncto mandato, ne Donavverdani contra Abbatem, ejus conventum, vel Catholicos propria vi vel auctoritate quidquam tentarent: aut in sepulchris, supplicationibus, aliisve ceremoniis iisdem molesti essent in posterum. Quid æquius statui poterat?

Quid Lutherani? Mandato Cæsaris spreto, armata manu, districtis gladiis Catholicum supplicantium agmen invadunt, labara discerpunt, Christi Crucifixi imaginem confringunt, lapidum grandine Catholicos in ædem sacram fugere compellunt. (Imo Thuanus ad annum 1607 scribit, non modo pulsatos injuriose fuisse cantores, sed etiam in turba aliquos occisos aut graviter sauciatos) Præsul Augustanus, ut sacra jura suæ Diœcesis defendat, querelam rursus ad Cæsareum tribunal deferat. Factum novum ac insolens erat rursus notorium. Fit altera citatio adversus Donavverdanos, *ad videndum, ob contraventionem priorum processuum, se incidisse in pœnam constitutionis, præsertim banni*, (ob fractam Pacem non tantum Religiosam, sed etiam Profanam) repetito mandato, *de non turbando & non offendendo sub pœna banni & beribanni, & amissionis omnium privilegiorum.*

Furor &
contumacia.

His legitime communicatis, Donavverdanus Magistratus in populum, qui coerceri non potuerit, culpam barbarum illatæque violentiæ rejiciebat. Cæsar igitur, ut insolentiam compesceret, Barbari Ducem, potestate illi delegata, dat defensorem Pacis, quietis, & auctoritatis senatoriæ. Additis clementissimis ad senatum litteris, quibus causam significat, cur id faciat.

Sed ecce! contemptis iterum mandatis Cæsareis, ejusque clementissima provisione, conjuratur in Abbatis, Religiosorum, & delegatorum capita, si supplicantium agmen duxerint. Fit seditio; corripuntur arma; disturbatur supplicatio; delegati contempti re infecta abire coguntur.

Hac iterata contumacia ad Cæsarem nuntiata, perspectaque facinoris, notorii ac permanentis, evidentia, ad asserendam Cæsaris

faris auctoritatem, & arcenda similia facinorum exempla, cum nulla respiscendi spes appareret, tandem pronuntiatum, eos in pœnas jam ante denuntiatas re ipsa incidisse, earumque executionem Baviaræ Duci esse suscipiendam.

Quid jam in hoc rerum processu, in tam aperta culpa, toties iterata, in tanta contumacia, aliud pronuntiaret Cæsar? quæ alia judicii forma requirenda? Profecto ex his, quæ in publica orbis luce sunt acta, aperte constat, quam falso quidam Protestantici scriptores iparserint, & hodieum dicere non vereantur, accusatos non fuisse auditos, absque causæ cognitione ab executione sumptum exordium; mox banno fulminat. Verissime Adlzreiterus: *quid ad formam judicii, ultra ea, quæ adhibita sunt, addi debuerit, nemo facile reperiet: cum præcesserit accusatio, dies dicta sit reis, iidem vadimonium obierint, causam dixerint, crimen fuerit non manifestum modo sed etiam permanens.* Atque hinc

12
Ad tertiam
de causâ
ipsa.

Urbis ex-
cessus.

Quantum ad tertiam exceptionem de *meritis ipsius causâ*, ex dictis hætenus satis liquet, jure omnino, ad amissum constitutionum Imperii, atque ad omnes æquitatis leges, Cæsarem dixisse sententiam. Si enim urbs ab antiquissimis temporibus semper fuit Catholica, & non nisi Smalcaldicis armis ad Religionem mutandam impulsâ: mox a Carolo V Imperatore pristinis sacris reddita, civibus sacramento etiam se ultro obstringentibus ad servandas deinceps Romanas leges. Si etiam post Transactionem Passaviensem ex mera gratia Lutheranis concessa extra urbem Ecclesia, illi vero seditione mota ipsum etiam templum Parochiale senatu invito & repugnante invaserunt, atque paulo post Catholicos inde omnino exturbarunt, addito tamen promisso solenni, se in S. Crucis Parochia nunquam turbaturos sacra Catholica.

Si nihilominus post Pacem etiam Religiosam innumeris eosdem prefferunt molestiis: si funera comitari, si crucis imaginem tædasque præferri, si sacrum Viaticum cum campanulæ signo ac lumine ad ægros deferri, si ritus funebres in urbe institui vetuerunt. Si civium matrimonia, si Baptismi administrationem non nisi per Luthericos Præcones fieri præceperunt, repugnantibus, quorum permulti erant, senatoribus & civibus Catholicis. Si contra comitalem etiam edictum instigantibus Præconibus senatus consultum conceptum, quo jus civitatis adimeretur iis, qui more Catholico atque a Catholicis sacerdotibus Sacramenta perciperent.

Si denique ritus ac ceremoniæ Catholicæ armata etiam manu, vi illata, contra iterata Imperatoris mandata, toties sunt disturbata

ac

ac proculcata; quis dubitare amplius poterit, aut ire inficias, non modo Pacem Religioſam ſæpius ruptam, ſed Pacem etiam Publicam, ſeu Proſanam, tot pœnarum minis circumſeptam, graviſſime fuiſſe violatam?

Jubet Pax Religioſa *art. 3*, Catholicorum jura, ritus, ceremonias ſervari integra: *art. 10*, ne ad alterutram Religionem quis cogatur *Contra pœcem.* *art. 14*, ut, ubi utriusque Religionis homines ſunt cõmixti (uti Donawerdæ) pacifice & quiete inter ſe vivant, nec altera pars alterius Religionis exercitia, ceremonias, ritusve impediatur. Primo vero ſtatim articulo ſevere prohibetur, ne quis cujuſcunque ſtatus aut conditionis, *ob quamcunque cauſſam, aut quocunque prætextu, alterum invadere aut armis aggredi audeat.* Idem *art. 18* repetitur. ne quis alteri propter Religionem quamcunque moleſtiam inferat. Num has pacis conditiones ſervarunt Lutherani Donawerdæ? minime gentium. Patet ex authentica urbis hiſtoria, quam ſanctè ſervarint.

Pater, quam falſo aſſerant Proteſtanticum quidam ſcriptores, Donawerdanos non niſi ad ſui deſenſionem egiſſe. Quid ergo defende-
runt? quis in eorum ſacra offendit? quis turbavit? nemo ſane. Catholici ubique ab avita ſua poſſeſſione ſunt extruſi, lepuli illius modo, qui erinaceum in foveolam ſuam, precarium velut hoſpitem, admittit, ſed ſpinarum aculeis ab hoſpite iſto ingrato e cubiculo ſuo fuit extruſus. Jure ſuo ſe egſiſſe dicunt. quo jure? poſſeſſionis, reponunt. itane vero? tempore Pacis Religioſæ major adhuc & conſulium, & ſenatorum, & civium pars erat Catholica. Nullo ergo poſſeſſionis jure ſe tueri poſſunt. Poſtea vero, ſicut etiam antea, a Catholicis ſemper fuit reclamatum. An violentæ uſurpationes poſſeſſionis nomine veniant?

At nulla, inquiunt, Abbati animarum cura, nulla jura parochialia competunt. Falſum hoc. Nam imprimis certa urbis regio ad templum S. Crucis tanquam ſuum parochiale ſpectabat. Deinde, quando Proteſtantes Catholicos ex principali urbis parochia extruſerunt, fidem dederunt, ſe in templo S. Crucis nunquam eorum ſacra turbaturos.

Sed de veteribus ſacris id intelligendum fuerat, reponunt, Novitas ritus non vero de novis ritibus & ceremoniis. Quos novos ritus, quas ceremonias dicitis? ſupplicatio, ajunt, antea non procedebat per urbem *explicato* vexillo, ſed convoluto. Verum, præterquam, quod Thuanus teſtetur, more veteri *labaro explicato* proceſſum, ſit ita: quod metu injuriæ a paucis annis vexillum convolutum per urbem fuerit deportatum: quid tum? ſolebant Catholici non ſolum in ſuis civi-

tatibus , sed in iis quoque , quæ mixtæ sunt Religionis , supplican-
tium agmini vexillum explicatum præferre. Vetat autem Pax Re-
ligiola absque limitatione , ne pars altera alterius ritus aut ceremo-
nias impediatur aut turbet. Modo novi isti homines de novitatibus
nihil dicerent , cum apud ipsos omnia novitatibus scateant. Nova
Religio , novi ritus , novæ ceremoniæ , nova templorum facies ,
novus concionandi , jejunandi , orandi , & cantandi modus , novus
modus administrandi baptismum , poenitentiam , cœnam &c. cele-
brandi nuptias , ordinandi ecclesiæ ministros , homines uxorios ,
novum decretum , ut omnes Catholici a senatu sint exclusi , nul-
lus ad officium publicum admittatur. Novum edictum de abro-
gandis Catholicis ritibus sepulturæ , de non præferenda Cruce ,
lumine , de efferendis extra civitatem Catholicorum funeribus : no-
vum senatus præceptum de Catholicorum liberis a Lutheranis
præcone baptizandis , & matrimoniis celebrandis &c. &c.

Hæc omnia , & quidem post initam Pacem Religiosam , de-
cernere , de novo introducere , novare , innovare , mutare , anti-
quare , instaurare , ipsis impune sit licitum , etiam in mixtis urbi-
bus. At vero , si Catholici , quos tamen antiquissima possessio om-
ni munitione securos deberet reddere , Donawerdæ , mixtæ reli-
gionis civitate , in supplicatione consueta vexillum evolvere at-
tentarent , pro quantum crimen ! coitionibus , sceleris , mucroni-
bus , bipennibus , fudibus , fustibus , lapidatione , vi publica , in-
vasionibus armatis plectendum. Digna enim vero tot unionum ,
conjuratum , motuumque materia. De cætero , quod dixi ,
Thuanus , Classicus Protestantibus auctor , negat , novo more mo-
dove institutam supplicationem. *Ex more* , inquit , *explicato la-*
baro , *cum omni sacri Collegii choragio sequente &c.* idem au-
tor testatur , Abbatem obstitentibus Lutheranis dixisse , de pri-
sca consuetudine nihil mutari posse , stare sibi libertate uti , &
morem antiquum servare. Id ipsum Judicium Aulicum & iteratum
Cæsaris edictum loquitur : idem Religionis ex antiquo dominantis
ratio , & consuetudo universalis , non complicatis sed explicatis
vexillis per urbes supplicationes deducendi.

Cum igitur Catholici , licet antiquissima Religionis suæ possessione
vallati , Lutheranos , quos bona gratia , & quietis amore initio tolera-
verant , nunquam in religionis suæ exercitiis turbarint , hi vero nullo suo
jure , sed per conniventiam meræ facultatis admissi , mox in antiquos
possessores , benefactores suos , insurrexerint , templo parochiali spolia-
rint , sacramentorum Catholicam administrationem interdixerint , varios
Reli-

Religionis ritus prohibuerint, Catholicos a senatu & officiis excluderint, multisque aliis molestiis prefferint, ac denique supplicationem consuetam armata manu toties disturbarint, omniaque Cæsarea mandata toties contempserint, profecto meridiana luce clarius patescit, Lutheranos multifaria prævaricatione ruptæ Pacis Religiosæ, quin & Profanæ reos, a supremo suo iudice jure meritissimo fuisse condemnatos, ac punitos.

Sed neque injusta, aut a Cæsarea potestate, vel imperii usu & constitutionibus aliena fuit *executio* sententiæ: quod ultimum ad quartam. Executio ad Cæsarem. adversæ exceptionis caput. Nam prout ex elisione primæ exceptionis liquet, Cæsari ceu supremo Judici competebat jurisdictio, non modo in utrumque Imperii statum, sibi immediate subiectum, tanquam partes, sed etiam in eorum causam, Pacem Religiosam & Profanam concernentem. Quare, ut consuetaneum est, debebatur ipsi pariter jus exequendi. Nam illius est sententiam exequi, qui eam tulit: præsertim si jure supremi Principis eandem tulit.

Et certe, quod, erecto etiam Camerali judicio, Cæsari uti cognitio ita *executio* integra sit conservata, perspicuum est ex Comitibus VVormatiensibus anni 1521, quæ diserte declarant, quod omnia, quæ Imperii negotia, causas, pacificationes, earumque executionem, tuitionem, concernunt, & quæcunque a pacificationum juriumque tuitione dependent, aut ad hanc conducibilia esse possunt, apud neminem alium, nisi apud Imperatorem, aut in ejus absentia apud *Regimentum* Imperii, ut vocabant, sint agenda. Soluta dein Regimento illo temporaneo, substituta quidem illi est Camera, de novo suscitata. Cæsaris tamen jurisdictio per hoc nullatenus est accisa, sed Camera concurrentem solummodo jurisditionem loco Regimenti obtinuit. Quare R. I. de anno 1521 statutum, ut executio pœnæ, in proscriptos latæ, ad Imperatorem aut Cameram pertineat. Rursus R. I. de anno 1559, ubi indicia sufficientia adsint, posse ac debere Imperatorem aut Cameram cum citatis ocus ad declarationem banni ejusque executionem procedere. Et anno 1564, Cæsaris tanquam capitis esse, etiam nemine agente, per se ipsum pios & infantes defendere atque protegere. Idem habetur in pluribus aliis recessibus & Cameræ ordinationibus.

Imo etiam postquam executio Circulorum Ducibus fuit communicata, nequaquam penitus illam Cæsari ereptam docent non modo scriptores Catholici, sed plures etiam Protestantes. Certe in R. I. anno 1570, § *weisers als auch* etc. habetur: si Statui cuidam, adversus Religiosam & Profanam Pacem gravato a Duce sui aut alio-

tum Circularum in tempore non succurratur, sed negligentem se exhiberet, uni vel pluribus proximorum Circularum Ducibus executionem demandandam ab Imperatore. Cum itaque Dux VVirtembergiæ non modo proscriptæ civitatis causam acriter propugnaret, sed processus quoque adversus eandem habitos, tanquam irritos, & Imperii constitutionibus contrarios, constanter improbarit, ut oppressis succurratur, executionem Duci Baviaræ, seu Duci proximi Circuli, recte demandatam fuisse colligunt Apologetæ Catholici. Qui dein jure suo, Duci Circuli ratione expensarum & sumptuum competente, uti potuerit. Quare Adlzreitterus: *Cæsar*, inquit, *qui summam habuit potestatem causa cognoscenda & judicanda, jus quoque habuit pœnæ exequenda, inconsulto Sueviæ Comitio, quod nec vocari in judicium, nec sedere inter judices debuit.* Sane ex eo, quod executio fuerit ordinarie committenda Ducibus Circuli, non sequitur, quod Cæsar non potuerit extraordinarie saltem concurrere.

Quod autem Cæsar hoc negotium cum Protestantibus non peculiariter communicaverit, inde esse, quod nullo ad id jure fuerit obstrictus, & illi, velut communis omnium causa verteretur, capita & consilia contulerint, usque adeo, ut Cæsaris jurisdictionem negaverint. De cætero non apparere ipsorum præjudicium, nisi pœnas, ob ruptam multoties Pacem de inquieta & contumace civitate sumptas, injuriam suam interpretentur; quod tamen credi nequeat, nisi usurpationes, invasiones, & rapinas in Imperio toties damnatas approbent.

14
Non fuit
aspera,

Executionem etiam nimis celeriter susceptam, & aspere exercitam criminantur. Quam vero hoc falso, ex Relatione Historica liquet. Nec pilus capitis cuiquam motus. Falsum, quod executor ultra ea, quæ in mandatis habebat, fuerit progressus: quod præcones Lutherani urbe fuerint exacti; mens male conscia flagellum fuit. Falsum, quod civis ad Catholicam Religionem fuerit compulsus, ne quidem rogantes admissi, donec congruam animi sui atque consilii rationem redderent. Falsum proin etiam, quod status ecclesiasticus & civilis ex integro fuerit illico mutatus. Religio mansit libera. Parochiale templum ipsi Prædicantes fuga evacuatum pro derelicto habuerunt. Magistratus ex senatoribus utriusque Religionis constitutus.

VVurmius quidem & Smitius consules Monachium sunt evocati, at neutrquam Religionis causa, sed ut rationem reddant, cur Cæsaris edicta suppresserint, & barbarum duces se præbuerint. De

cætero Maximilianus ipse veniam culpæ proscriptis apud Cæsarem exoravit, ut quilibet sub vite & ficu sua securus degeret. Et asserere se poterat civitas in pristinum libertatis statum, modo expeditionis sumptus ex usu Imperii executori perfolveret.

Sed neque præcipitatum fuisse eam executionem dicere poterit, qui apud animum suum expenderit, quanta longanimitate Cæsar in hac causa processerit, quanta usus clementia, quot lenibus remediis, quot præcautionibus paternis, quot monitionibus, quamdiu expectarit, ut perviciaciam mansuetudine tandem frangat. At eluserunt illi diu promissis, quæ non sunt servata. Traditi quidem duo turbarum incentores, sed reliqui complices quæstioni subtrahiti; promissa a quibusdam supplicationi libertas, sed mox novo tumultu & armata grassatione facta posteriora prioribus pejora.

Cum obijciunt, parvulam illam circumstantiam, an Catholici cum explicato aut complicato vexillo procederent, non esse rem cum banno dignam, non attendunt, in quo stet causæ principalis ratio. Non propter eam rem solam lata est proscriptionis sententia. Multa alia multo gravissima vertebantur in causa: Catholicorum ab avita possessione detructio; invasio parochiæ, cum media adhuc pars tum civium tum senatus erat Catholica: interdictum Catholicis sacramentorum ministerium, exequiarum, nuptiarum, sacræ cœnæ, cultusque Divini ritus: ad præconum Lutheranorum fermentum, intentata media capitis diminutione, compulsi Catholici: e senatu proscripti: interdictum, ne per urbis forum deducatur supplicatio, hujusque ad extremas plateolæ lutulentæ angustias relegatio, vis publica & armata toties illata: fractatoties Pax Religiosa & Profana: mandata Cæsarea toties elusa atque contempta, contumacia denique inflexibilis, & refractaria, in tot coitiones, conjurationes, tumultus, rebelliones, & armatos furores effusa, non leve credo momentum fuerant.

Denique si tam levis momenti res vertebatur, sola nempe illa vexilli ratio, cur tantas tempestates concitarunt Lutherani? cur in re tantilla non paruerunt mandatis Imperatoris? cur ad tumultus, ad conjurationes, ad arma, ad violentas adeo invasiones convolarunt? cur totum velut Protestantium corpus tantopere commoverunt? cur ob circumstantiam adeo exilem, prorsus innocuam, atque ad nul-
 lius offensionem spectantem, tantam calamitatis procellam in caput suum conciverunt. Sed quid ego calamitatem appello? ivit per hanc procellam civitas ad salutis viam, quam perdiderat, ad veræ felicitatis decus, ad libertatem filiorum DEi, ad posterorum civium florentisque deinceps urbis municipalis laudem & commen-

22 Part. VIII L. I Cap. I. Status Germaniæ sub Rudolpho. II.

dationem multo maximam. Non inſcite ille *periiſſet, ni periiſſet.*

Neque illa, quæ hætenus contra Donawerdam ex aliorum relatione hiftorica, ſcriptorumque Catholicorum apologiis diſſerui, aliter, niſi pro illius temporis ſtatu, dum Lutherano fermento jaſtabatur, intelligenda eſſe conteſtor; neque alium in finem, niſi ut veritas contra varias Proteſtantium criminationes vindicetur. Alia enim longe laudatiſſimæ hodie eſt civitatis ratio, quæ, ex integro Catholica, ſub magni Catholici Principis ſuavi regimine feliciter acquieſcit.

ARTICULUS III

Unio Proteſtantium, Liga Catholicorum.

15 **R**udolphus interea Cæſar Imperii *Comitia* anno 1608 *Ratiſbo-*
Comitia Ra-
tisbon, *nam* indixerat, Præſide Ferdinando, poſtea Imperatore; qui Cæſaris nomine quatuor deliberationis capita propoſuit. 1. Quæ vires, quibuſque ſtipendiis, Turciæ in Hungariam irruptioni ſint opponendæ? 2. Quænam in Camera emendanda? 3. Quæ ratio pacandi Belgium, ne Imperium exinde detrimentum incurrat? 4. Quomodo corrigenda res nummaria?

Proteſtantes, Donawerdana proſcriptione irritati, ferme triplo plura addiderunt. Nempe 1. Donawerdanos reſtituendos in integrum. 2. Cameram emendam. 3. Nullas in aula Cæſaris lites eſſe tractandas. 4. Præſides & aſſeſſores pari in Camera numero ex Proteſtantibus æquæ ac Catholicis eſſe conſtituendos. 5. Viſitationes ordinarias omittendas in poſterum. 6. Eccleſiaſticos a judicio repellendos. 7. Catholicis Episcopis nulla inter Imperii Proceres ſubſellia & prærogativas concedenda. 8. Funera ac ſepulcrorum jura promiſcue habenda Catholicis ac Proteſtantibus. 9. Ex Imperio proſcribendam omnem auctoritatem & juridiſtictionem Romani Pontificis. 10. Formam juramenti fiduciarii eſſe mutandam. 11. Imperii placita non votorum numero, ſed ſapientia ſtare oportere.

16 **H**æc, cum iniquiora viſa eſſent Catholicis, quam ut concedi poſſent, Proteſtantes re omni infecta comitiis exceſſerunt: ac paulo poſt *Aſchbuiſi* conveniunt, ubi *unione* inter ſe inita, vi extorque-re decernunt, quæ fuerant negata. Jamque in morem apud eos abierat, ut, quoties Cæſar auxilia contra Turcas peteret, illa negarent, niſi varia ipsis concederentur, quæ indulgeri non poterant.

Cre.

Crevitque audacia ob devexam Rudolphi ætatem, & cum Mathia fratre dissidia.

Aschhusianæ unionis caput dixere Fridericum IV Palatinum septemvirum. Atque ut arctiore adhuc fœdere colligarent sese, *Halam* Suevorum rursus convenere, ibique novam Reipublicæ formam, datis ad Cæsarem minacibus litteris, poscebant: tractisque in partem ordinibus Batavicis, tum Daniæ regis, tum Franciæ arma, quæ ab Henrico IV in Germaniam parata ferebantur, respiciebant.

Catholici, cum adversum se unionem illam percussam satis intelligerent, inierunt inter se mutuæ societatis fœdus, si quæ vis inferretur. *Unionis defensiva* seu *Ligæ* datum nomen. Id anno 1609 initum Monachii, inter Maximilianum Ducem, Leopoldum Archiducem, Argentinensem & Passaviensem Episcopum, atque Herbipolensem, Augustanum, Ratisbonensem, Episcopos, præpositum Elvacensem & abbatem Campidonensem. Primaria causa fœderis, quod Acatolici indies nova in bona Ecclesiastica, adversus Pacem Religiosam, decreta conarentur extorquere. Maximilianus fœderis princeps renuntiatus.

Anno 1610 Fridericus V patri in septemviratu Palatino succedens, ut dignum unionis caput se probaret, Leopoldum Archiducem in Alsatia, & Episcopos Bambergensem & Herbipolensem invasit. Accessit Aquilgranensis tumultus, quem parte VII recensui, actum quoque de extrudendis Halberstadio Episcopo & Canonicis.

Atrocius anno 1611 sævitum Pragæ a sectariis in Religiosos. Monasteria expilata. 14 Franciscani trucidati: nulla Imperatoris, in urbe præsentis, reverentia. Desierat nempe ab hominibus, Divini humanique juris contemptoribus, observari Cæsarea Majestas, ob discordiam, inter Rudolphum & fratrem Mathiam palam gliscentem: ut adeo necesse fuerit, ut Leopoldus Archidux copias suas pro Rudolpho opponeret adversus exercitum, quem Mathias ex Hungaria & Austria adduxerat.

Septemviri cum cernerent, Cæsaream dignitatem ob senium & valetudinem Rudolphi vilescere, persuaserunt ei, ut pro Rege Romanorum eligendo in annum sequentem Comititia indiceret. Unito. Protestantes autem Rotenburgi ad Tuberam collecti, turbandi causas inquirebant; invitatis etiam ad unionem suam Helveticis. Inter ipsos Catholicos hoc anno turbatum. Ratenavius, Archiepiscopus Salisburgensis, salinas Halæ divitis, quæ per canales, a Maximiliano per spatium medii diei constructos, etiam Traunsteinio

aquas,

aquas, sale imprægnata, suppeditant, prohibita lignatione turbaverat, & Ferdinandum, Maximiliani fratrem, a præposituræ Bertelgadenfis possessione, capto oppido, armata manu dejecerat, pendente lite in Romana curia, cui præpositura illa immediate est subiecta.

17
Turbæ Sa-
lisb.

Conatus est Maximilianus per litteras, legatosque Præfulem a violentis consiliis abstrahere, admonito etiam de vi illata Pontifice ac Cæsare Rudolpho. Minime siquidem opportunum tempus visum, bellum cum Ecclesiastico Præsule gerere, quo atræ nubes aliunde in gravem tempestatem coibant in Religionis perniciem. Sed cum pacati conatus apud Antistitem, Protestantium, ut credebatur, flabellis succensum, nihil proficerent, copias armatas ostentat, ut periculi metu hominem ad animi æquitatem revocet. Quum ne sic quidem pertinaciam frangeret, rogatus a cathedrali Canonico-
rum collegio, quod plures injurias sibi ac provinciæ a Præsule illatas querebatur, Titmaningam, Salisburgensis ditionis oppidum, occupat.

Qua re territus Archiepiscopus, quamvis multo Salisburgi esset stipatus milite, convasato arario & Ecclesiæ thesauro, Carinthiam versus fugam intendit. Collegium Metropolitanum arrepto mox gubernaculo Maximilianum Salisburgum invitat, magnaque cum honoris significatione receptum rogat, ut aliquot equitum alas sibi commodet, quæ gazam ablatam recuperent. Equites igitur insecuti, Antistitem cum pretiosis sarcinis Salisburgum reducunt, & capitulo tradunt, quod, postquam ille in manibus Nuntii Apostolici sponte dignitati renunciavit, alium elegit. Ratenavius vero in arce Salisburgensi decenter habitus, quinquennio post (anno 1617) pie obiit. Maximilianus vero rebus compositis domum re-
versus, Pontificem & Cæsarem de re tota per legatos edocuit, qui expeditionem laudarunt.

Obitus Ru-
dolphi.

Anno sequenti 1612 Rudolphus II Imperator e vivis excessit, Imperii 35, vitæ 59, gloriosus prioribus annis; inde in torporem quendam subsidens, hominum fugitans, domique additus, multa a Turcis, Protestantibus, subditis suis, & fratre ipso perpeffus. Cœlebs semper, Religionis & litterarum, præsertim Mathematicarum, amator eximius, meliorique Reipublicæ statu dignissimus.

Videantur Brachelius in hist. hujus temp. Adlzreitterus in annal. Boicis, Khevenhyller. Struvius. Thuanus. Londorp. Masenius in Contin. Broveri annal. Ignat. Schwarz. Lymn. Lunig. Theatr. Europ.

Arti-

ARTICULUS IV.

Relatio hiſtorica & genealogica controverſiæ Juliacenſis.

Cum anno 1609 absque liberis obiisset Joannes Wilhelmus, Juliae, Cliviae ac Montium Dux, Comes Marchiae, & Ravenspergae, Dominus Ravensteinii &c. ob multitudinem competitorum graves ortae sunt controversiae, quin & bella, pluries suscitata. Juvat rem altius aliquantum deducere.

18

Provinciae memoratae olim singulae ad singulos Comites spectabant. Julia dein anno 1356 a Carolo IV, Montes 1389 a Wenceslao, & Clivia 1417 a Sigismundo, in ducatus erectae. Julia, Montes, & Ravensperga, sive per Caesarum privilegia, sive per jus feudale illarum provinciarum, sive per nuptias, & pacta dotalia (de hoc enim acriter disceptatur) inter se conjunctae fuerant, uti etiam Clivia & Marchia inter se. Et quidem priores illae, jam prius unitae, pervenerant ad *Wilhelmum* anno 1475, qui, cum ex priore conjugio liberos nullos suscepisset, occasionem dedit, ut in provincias illas plures Germaniae Principes spes suas & vota intenderent. Eos inter erat *Albertus Saxo*, (Albertinae, regnatricis hodie stirpis parens) bellis Pannonicis, Burgundicisque Caesari ap-
Status antiquus.

Saxo.

Illi igitur Fridericus III Imperator anno 1483 diploma Graeci dedit, quo ducatum Juliae & Montium eidem in feudum promisit pro casu, quo Imperio aperirentur (wann uns und dem Heil. Reich ledig werden &c.) Confirmatum fuit hoc diploma anno 1486 a Maximiliano Rege, ut videlicet Julia & Berga, in defectu masculorum haeredum, ad Domum Saxoniam immediate transeant.

Cum autem postea idem Wilhelmus ex Sibylla Brandenburgica, uxore altera, filiam suscepisset *Mariam*, anno 1496, 3 Februarii a Maximiliano Imperatore diploma impetravit, quo (si Wilhelmus nullum filium susceperet) Maria, ejusque haeredes masculi, successionis & feudorum capaces redduntur, idem privilegium, si Maria decederet, ad ejus sororem & masculos ejusdem haeredes extenditur.

Maria.

Maria hoc diplomate instructa nupsit Joanni III Cliviae Duci ac Marchiae Comiti, additaeque pacta dotalia, ut Mariam sequeretur in dotem Juliae ac Montium comitatus. Impetratumque rursus a Maximiliano Caesare anno 1498 decretum, quo priora repetebantur. Ut autem Caesar Alberto Saxoni de sumptibus, pro Domo

Clivia juncta.

Austriacæ impensis, satisfaceret, Frisiam utramque, summa provinciæ totius voluntate, eidem attribuit (*teste Lucio Veronensi*).

Anno 1508 2 April. Spiræ expeditum rursus est solenne diploma, a Wilhelmo petatum; cujus eadem est sententia, quæ priorum, ut scilicet, eo absque masculis decedente, ex speciali gratia Maria succedat, aut ea mortua ejusdem soror ac legitimi masculi. Sequenti anno 1509 Ulmæ iteratum denuo privilegium, adjecta clausula, ut, quæ antehac ab Imperatore Friderico pollicitationes, seu *expectantia*, quas vocant, datæ fuissent, Mariæ ejusque filio masculo hæredi fraudi ac detrimento ne essent, (*teste eodem Lucio*).

Anno 1516 Cæsar nepoti suo Carolo (postea Imperatori hujus nominis V) potestatem concessit, ut de utroque Ducatu, Juliacensi & Bergenſi, ac Comitatu Ravenspergico Joannem Clivenſem, Mariæ Juliacenſis maritum, avi Imperatoris nomine investiat. Quod tamen Carolus V Imperator primum anno 1521 non avi sed suo nomine Bruxellis fecit.

19
Wilhel-
mus.
Sibylla.

Ex Joanne III Clivenſi & Maria Juliacenſi natus est *Wilhelmus*, primus tot provinciarum (a parentibus unitarum) hæres, cum tribus filiabus, Sibylla, Anna, & Æmilia. Anna collocata fuit Henrico VIII Angliæ Regi, sed mox ab eo repudiata. *Sibylla* vero primogenita Joanni Friderico, qui postea Saxonix Elector fuit, his pactis dotalibus anno 1526 erectis: ut, si Wilhelmus sine masculis liberis decederet, aut ejus liberi hæredes non habeant, Sibylla, ejusque hæredes in omnia ditionum jura succedant. Petitaque est a Carolo V Cæsare confirmatio. Hæc autem primum anno 1544 est secuta. Atque ex pactis istis dotalibus derivant suum jus Principes Saxonix Ernestinæ stirpis.

Wilhelmi
nuptiæ.

Wilhelmus igitur in tot ditiones absque controversia succedens, a Carolo Egmondano insuper Geldriæ institutus hæres, ut hanc adversus Carolum V defenderet, cum Gallo societatem iniit, electa in sponsam Navarræ: sed a Cæsare Carolo superatus bello, anno 1543 pacem rogavit, quæ concessa Venlonæ ea conditione, ut Geldriam Carolo cederet, ipse vero de reliquis provinciis investiretur, omniumque privilegiorum, quæ alii Cæsares contulissent, firmamentum acciperet.

Æquumque, ut omiſſa Navarræ, Mariam Austriacam, Ferdinandi Romanorum Regis filiam duceret. Nuptiæ celebratæ anno 1546 Ratisbonæ. Secutum a Carolo Cæsare diploma, quod, in hac re maxime notandum, alii deinceps Cæsares repetierunt. Illius hæc summa:

Gui-

Guilielmo Duci Juliacenſi &c. & Mariæ Auſtriacæ conjugī pe- Diploma.
culiare hoc privilegium a Cæſare conferri, ut, ſi *Guilielmus ex*
Mariæ conjugē legitimū heredem maſculum non habeat, aut, ſi il-
li, quos haberet, abſque aliis deinde heredibus maſculis decederent,
in ditiones ac provinciarum jura ſuccedant filia; aut, ſi earum nulla
tempore caſus ſupervivat, ſuccedant earum legitimi maſculi heredes.

Hoc privilegium iſdem verbis ſuo diplomati inſertum Ferdi-
nandus I Imperator anno 1559 Auguſtæ, deinde Maximilianus II
anno 1566 itidem Auguſtæ confirmavit.

Wilhelmus autem ex Maria Auſtriaca ſex liberos ſuſcepit, duos 20
filios & quatuor filias. Ex his Carolus Fridericus in ipſo juven- Liberi.
tis flore anno 1575 Romæ immatura morte ante patrem deceſſit:
poſtquam Neapoli Romam rediens in febrim malignam incidit. Hu-
jus præclari Principis laudes & pia mors deſcriptæ extant in Epiſtola
Gregorii XIII, qua patrem ejus Wilhelmum conſolatur.

Joannes Wilhelmus filiorum alter, patri Guilielmo 1592 defun- Joannes
cto in ditionibus paternis ſucceſſit. Cum autem infirma plerumque Wilhelmus.
eſſet valetudine, ducta primum Jacoba Badenſi, deinde Antonia
Lotharinga, ex neutra parens, anno 1609 obiit, ac provincias ſuas
diſputationi reliquit.

Maria Eleonora, primogenita, ejus ſoror, nupſit anno 1573 Eleonora.
Alberto Friderico, Boruſſiæ Duci (Alberti Brandenburgici, Teuto-
nici olim ordinis Magiſtri filio) Mortua eſt illa anno 1608 ante fra-
trem Joannem Wilhelmum, relicta tamen filia Anna, Joanni ſi-
gismundo Electori Brandenburgico collocata, ex qua Domus Electo-
ralis Brandenburgica propagata juſ in Boruſſiam & Ducatus Julix,
Cliviæ &c. derivat.

Anna ſecundo genita collocata fuit Philippo Ludovico Comiti Anna.
Palatino, Duci Neoburgienſi, quæ poſt mortem fratris Joannis Wil-
helmi in vivis ſuperſtes fuit, & jam filio Wolfgango Wilhelmo
ornata, proxima omnium ad has ditiones videbatur.

Magdalena tertia filia Joanni Bipontino data, ex quo etiam ipſa Magdale-
filios ſuſcepit. Quarta Sibylla Carolo Auſtriaco Marchioni Burgo- na.
viæ nupta, jura ſua Wolfgango Wilhelmo certis pactiōibus ceſ- Sibylla.
ſit, conſentiente Ferdinando II Cæſare.

Post mortem Joannis Wilhelmi anno 1609 Brandenburgenses 21
& Neoburgici poſſeſſionem ditionum, quantum pars utraque pote- Competi-
rat, arripiebant, eam rem graviter ferente & vetante Rudolpho tores.
Cæſare. Cum autem Saxones, Cæſareis & Hispanis ex Belgio co-
piis adjuti, juſ ſuum perſequerentur, & Archidux Leopoldus contro-

verfas provincias nomine Cæsaris in fidem suam ceu sequester usque ad litis decisionem recipere conaretur, expugnato Juliaco, Brandenburgus & Neoburgicus Tremonia seu Dortmundæ eodem anno 1609 pactionem inter se inierunt, ut, salvo utriusque jure, ditiones illas velut communes possiderent, junctaque opera adversus omnes alios competitores tuerentur. Recuperabant etiam Gallicis & Hollandicis auxiliis per Mauritium Nassovium Juliacum, Unito - Protestantibus interim in Alsatiâ irrumpentibus.

Sed non diu tenuit ea rerum communio, anno 1613 dissoluta. Brandenburgus ope Batavorum & unionis Protestanticæ, Juliaco, Emmerico, Resio &c. præsidia imposuit, tentato etiam Düsseldorfio: Neoburgicus vero, socia Hispanorum & Catholicæ ligæ opera, Düsseldorfio, Duisburgo, Wesaliæ &c. Tentata sæpius conventio: aliquando frustrata, aliquando confecta, sed ob diversas, tum in Civilibus tum in Religionis rebus incidentes, controversias pluries interrupta.

ARTICULUS V.

Observatio in hanc causam Juliacensem &c.

- 22 **C**Omplures equidem erant anno 1509, quo Joannem Wilhelmum defunctum esse diximus, provinciarum illarum competitores, uti Bullionii, Nivernenses, Manderscheidii. Sed quia hi remotiore nexu ultimum possessorem contingebant, a lite destiterunt. Quatuor igitur præcipue erant partes litigantes: ac proin quatuor quæstiones oriebantur.

Prima: an in eas provincias succedant Saxonie Duces? *Secunda:* an Marchiones Brandenburgici, ex Maria Eleonora primogenita descendentes? *Tertia:* an Comites Palatino-Neoburgici, ex Anna orti? *Quarta:* an pro numero filiarum dividenda hæreditas; quod volebant Bipontini, ex Magdalena, tertio loco genita, descendentes?

Non est equidem aut conditionis meæ, aut voluntatis, in causa tam ardua, tot scriptorum calamis celebrata, aliquid pronuntiare: alienum tamen non fuerit ab hoc *eruditionis apparatu*, quam brevissime referre rationum momenta, quæ in hac causa, toto orbe celeberrima, in variis libris sunt publicata, absque ullo (ut per se patet) præjudicio quorumcunque juris.

§ I.

Argumenta pro Brandeburgica causa.

Imprimis ergo Domus Electoralis Brandenburgicæ hæc aliaque afferuntur causæ merita, ab Hermanno Schwedero in *Theatro Hist. Præntension. Puffendorf. Hist. Brandeb. lib. 4. synopsi univers. succ. Elect. Brandeb. in Duc. Clivia, Julia &c.* Feuda promiscua. Provincias equidem istas, inquit, esse feuda Imperii, sed *promiscua*, in quibus etiam fœminæ possint succedere; nam regiones Interioris Germaniæ quoad successiones uti jure Francorum, vi cujus post masculos extinctos ordo succedendi devolvatur ad fœminas. Et quidem obtinere hic jus Primogenituræ, pro more veteri, instituto majorum, & Principum providentia, in his partibus dudum introductæ, ut videlicet ditiones illæ omnes perpetuo inter se *unitæ* maneat (uti Dux Wilhelmus disposuit, & Ferdinandus I confirmavit) & obveniant primum masculo primogenito, hoc autem liberos non habente, aut ejus successione deficiente, ad alteram lineam masculinam, & sic deinceps devolvantur: masculis autem non extantibus, aut absque liberis discedentibus (prout in casu nostro contingit in persona Joannis Wilhelmi) succedat filia primogenita cum sua progenie utriusque sexus: hacque penitus extincta, filiam secundo genitam & ejus liberos ordo succedendi tangat.

Existare hanc in rem exempla complura, quæ demonstrent, eum succedendi modum observatum, atque post mares extinctos successisse filiam primo genitam: imo non aliter, nisi per conjugia provincias illas, ad totidem dominos antea pertinentes, fuisse successu temporum conjunctas. Sic jam sæculo XIV unitam fuisse Marchiam cum Clivia per matrimonium Adolphi IX Marchiæ Comitum cum Margaretha Clivenſi; Comitatum Ravensbergæ cum Bergensi per nuptias Margarethæ Bergensis cum Ottone Ravenspergensis Montes, & Ravensbergam cum Julia per Gerhardum Juliacensem & Margaretham Montensem, ac denique Juliam, Montes, & Ravensbergam cum Clivia & Marchia per conjugium Mariæ Juliacensis cum Joanne Clivenſi.

Neque dici posse, fœminas illas speciali Cæsarum Privilegio fuisse habitatas ad successionem in feudo; nam vel auctoritatem Cæsaream non intervenisse semper, vel per eorum diplomata non fuisse habitatem collatam aut capacitatem succedendi, sed præsuppositam, utpote quam jam ante ex ipsa ratione & indole harum

ditionum, secundum jus Francorum a Majoribus haustam, accepissent, sed præcise declarasse atque rata habuisse, & confirmasse hæc jura, jam antea legitime quæsitæ, & in eventum competentia. Neque ad alium finem Wilhelmum Juliacensem petiisse diploma a Cæsare pro filia sua Maria, aut hujus filium Wilhelmum Cliviæ ac Julia ducem pro filiabus, nisi ut Cæsar jus quæsitum Mariæ confirmet, declaret, & norit, cui Investituram conferre debeat, qualemque vasallum sit habiturus, si per fœminas ad alias familias feudum transferatur.

Hinc in contractu matrimoniali, anno 1496 inito, cautum, ut Mariam Juliacensem Julia & Montes dotales sequantur. Quod additum de Cæsaris auctoritate sive consensu impetrando, non factum propter aliquam inhabilitatem, sed quia sunt feuda Imperii, super quibus Cæsar Investituram debet concedere.

Sic pluribus in locis receptum longæva consuetudine, ut vasallis propter urgentem æris alieni necessitatem liceat distrahere feuda, requirendum tamen dominum, ut consensum adhibeat.

Hinc factum, ut Maximilianus I in diplomate anno 1509 expectantiam, a Friderico III patre concessam Saxonibus, pronuntiaverit irritam, quia conditio concessionis defecerit, cum Dux Wilhelmus non sine liberis, sed relicta filia Maria decessurus fuerit: proinde neutiquam futurum, ut ipsius obitu feuda devolvantur ad Imperium.

De cætero Maximilianum I Cæsarem non modo non asserere, Juliam & Montes esse feuda masculina, verum etiam plane contrarium, quod sint fœminea, aperte demonstrasse in diplomate per Saxones impetrato. Neque (ut inquirunt) Arnoldus Egmondanus filium Adolphum (Caroli patrem) potuisset exhæredare, neque Geldriam in Carolum Burgundum transferre, nec in iis filia Burgundi, & gener Maximilianus succedere, si fœminæ non fuissent capaces successionis.

Vocasse quidem quandoque Cæsares filiarum masculos hæredes; sed ea verba non *restrictive* intelligenda, nec ad exclusionem fœminarum extendenda esse, idque constare ex diplomate unionis Ferdinandi I ex pactis dotalibus Prutenicis, Neoburgicis, & Bipontinis, præterquam, quod per masculos etiam fœminæ possint intelligi, eo magis, quod Sigismundus Imp. cum anno 1417 Cliviam in ducatum erexit, Adolphum & ejus hæredes ac successores legitimos dignitate ducali perpetuo gaudere voluerit, absque distinctione inter hæredes: & Ferdinandus I Imp. pactum unionis confirmans,

statue-

25
Diploma
unionis.

Pacta do-
tal.

statuerit, ut *provincia illa unita maneat, quamdiu successio bare-
dum Wilhelmi in descendente linea duraverit.* In pactis etiam Pru-
tenicis conventum, ut Eleonora in solidum succedat, & post ipsam
ejus hæredes: hæc autem pacta confirmata esse a Maxim. II & ac-
ceptata a Neoburgicis, qui renuntiarent juri successionis, quamdiu
ex Eleonora primogenita hæredes supersint, & primum istis omni-
bus extinctis jus succedendi sibi reservasse.

Cum igitur Maria Eleonora inter filias *Wilhelmi* fuerit primo-
genita, manifestum esse, post extinctos absque liberis ejusdem fra-
tres, ad eam jure primogenituræ, ejusque descendentes, omnes
unitas eas provincias fuisse devolutas, jure videlicet Francorum,
in illis vigente, atque usu ac more a Majoribus accepto.

Accedere, quod in pactis dotalibus, anno 1572 a Wilhelmo
& Maria pro Eleonora, Prussiæ Duci nupta, erectis, expresse cau-
tum fuerit, ut, si nullos masculos hæredes (*Wilhelmus & Maria*
Eleonora parentes) essent relicturi, aut filii sine hæredibus decede-
rent (prout in casu substrato contigit) tunc Maria Eleonora, ejus-
que *hæredes* in universum jus illarum omnium ditionum succedant,
vi obtenti in hanc rem & confirmati privilegii Cæsarei. Et majo-
ris adhuc claritatis gratia additum: si casus eveniret, ut Carolus
Fridericus, & Joannes Wilhelmus sine liberis decederent (prout
postea decesserunt) universalis hæreditas ad Mariam Eleonoram
ejusque conjugem Albertum Fridericum, Prussiæ Ducem, eorum-
que hæredes pertineret. Hæc autem pacta dotalia confirmata
fuisse a Maximiliano II Cæsare, & a sororibus Eleonoræ rata habita.

Denique, licet Eleonora fuerit præmortua, reliquisse tamen
filiam & ex ea nepotes, qui una sint cum Eleonora persona, ac ju-
re repræsentativo succedant. *L. Lucius de bare. instit.*

§ II.

Argumenta pro causa Neoburgica.

Hæc potissimum referam ex *Dissertatione* Lucii Veronensis *enuclea-
ta de successione in jura & ditiones Juliae, Clivia, Montium,
Marchiae &c.* ejusque Apologeta, & adjectis *Notationibus* Lyncan-
geli Argyrandri, volumine integro, contra Præensionem Brande-
burgicam potissimum deducta.

26

Atque imprimis dicunt, Juliam, Cliviam, Montes &c. non Sunt Ma-
esse feuda promiscua, sed filias ultimi possessoris ab agnatis mascu- sculina feu-
lis fuisse exclusas: sic non extantibus in Theodorici IV Clivia da.
comitis

comitis linea masculis, *Aleidem* ejus filiam anno 1200 non successisse, sed patrum *Arnoldum*.

Probatur
exemplis.

Anno 1218 postquam *Adolphus IV* Montium Comes in bello sacro ad *Damiatam* cecidisset, ejus filiam *Margaritam* exclusam fuisse ab *S. Engelberto* patruo, colonienſi antistite, crudeliter postea interempto. Ita exclusam *Irmingardim* a patruo *Theodorico X* a *Cliviæ* comitatu anno 1309. Hujus *Theodorici* filiam *Margaritam*, a *Joanne Theodorici* fratre, licet parens in testamento filiam nominarit hæredem, anno 1328. Defuncto autem *Joanne* absque liberis, exclusis *Irmingardi* & *Margaretha* ejus neptibus *Cliviam* ad Imperium recidisse, a *Carolo IV* Cæsare libera deinde voluntate in feudum concessam *Adolpho* *Margarethæ* filio, præterito *Engelberto* ejusdem primogenito, manifesto argumento, nullum jus fuisse *Margarethæ*, *Theodorici* filiz, alioquin nec ipsa, nec ejus primogenitus potuisset excludi.

Isabellam quoque *Marchiæ* comitis filiam non successisse patri *Engelberto*, sed successionem ad patrum *Adolphi* lineam translatam. Denique anno 1422 *Joannam*, *Wilhelmi Ducis Juliacenſis* filiam unicam, quam *Reinoldus* frater hæredem scripserit, ab *Adolpho* agnato, *Duce Montensi*, *Sigismundi Cæsaris* auctoritate exclusam.

Ex his autem arguunt, feuda illa non fuisse promiscua seu fœminea; alioquin jure Francorum, deficientibus in eadem linea masculis, debuisset succedere filiam, ejusque liberos, donec extincta tota prima linea ad alteram agnatorum tranſeatur. Quod cum factum non sit, non viguisse in illis provinciis prætenſum ejusmodi jus Francorum, aut feudum promiscuum.

Privilegiis
habilitatio-
nis.

Imo nunquam in iis successisse fœminas sine speciali Cæsaris privilegio: ipsosque Imperatores diplomatis suis satis demonstrasse, feuda illa esse recta, propria, ac masculina, nullamque fœminam in iis posse succedere, nisi speciali privilegio habilitatam.

Diplomat.
Sigis.

Ita *Sigismundum* Imperatorem, cum exclusa *Joanna*, *Guilhelmi Juliacenſis Ducis* filia unica, *Adolphum* agnatum de eo ducatu *Budæ* anno 1425 investiret, explicate addidisse, quo jure id faceret: nempe *Adolphum* proximum esse hæredem, qui de clypeo, & progenie mascula, defunctos *Julia* Duces attingeret. Hac enim loquendi formula, bis repetita, Imperatorem utique jura successionis masculæ apertissime designasse: maxime, cum subjunxerit: ita, ut ipse & ejus hæredes feudales, masculini sexus, ducatus & Principatus *Juliz* &c. a nobis & *S. R. I.* deinceps hæreditarie, & semper tanquam recta Ducalia feuda habeant &c.

Neque

Neque excipi poſſe, hanc Adolphi inveſtituram ſub. aut obreptitie eſſe obtentam a Cæſare, ignorante, in provinciis Belgicis & adhærentibus vigere jus Francorum, & Reinoldum inſtituiſſe hæredem *Joannam* ſuperſtitem ſororem. Nam præſumendum nullatenus eſſe, Imperatorem in cauſſa tunc nota & agitata, rebus non ſatis expenſis de Imperii feudo diſpoſuiſſe, præſertim cum ipſe in diplomate ſuo teſtetur, *ſe cauſſa probe expenſa, de conſilio multorum Principum, & tribunali, ſub ſua & Imperii corona, de certa ſcientia, Adolpho feudum Julix conferre.* Deinde in ipſo Sigifmundi diplomate haberi, quod Arnoldus Egmondanus, Joannæ memoratæ nepos, (qui Juliam invaſerat) ter fuerit citatus a Cæſare ad dicendam cauſſam ob injuſtam invaſionem. Minus adhuc dici poſſe, per mares etiam fœminas intelligi, præſertim ubi de feudis agitur, quæ regulariter ſint masculina, ac talia in dubio præſumenda, maxime, ſi ſint feuda imperii; niſi videlicet ſpeciali privilegiam habeatur pro fœminis, quo habilitentur.

Aliam adhuc obſervationem hic adducit Argyrander Lycangelus (*Wolfgangus Michael Silbermann, Cancellarius Neoburgicus*) adverſus cauſſidicum Brandenburgicum, qui evincere volebat, quod *Joanna*, Wilhelmi Ducis Juliacenſis filia (cujus mater Geldriæ hæredem ſe ferebat) ſuccedere debuerit fratri in Juliacenſi ducatu, ejusque dein filia Maria, Joanni Egmondano nupta, horumque filius Arnoldus Egmondanus: qui tamen jura ſive in Geldriam, ſive in Juliam, Carolo Audaci Burgundiæ Duci oppignoravit, ac deinde vendidit. Hanc autem alienationem fieri potuiſſe, a cauſſidico illo propugnari, utpote, qui contendat, dominos Julix, Clivix, Montium, ſive per actum inter vivos, ſive per ultimam voluntatem, de provinciis ſuis potuiſſe libere diſponere. Ex quibus proinſequatur, jura illa, etiam in Juliam, ad Caroli Burgundi filiam Mariam, atque ab hac ad ejus hæredes Auſtriacos legitime fuiſſe translata. Si vera ſint igitur principia hujus cauſſidici, Juliam non ad Brandenburgicos, ſed ad Auſtriacos, Mariæ Burgundicæ ſcendentiſes pertinere; vel ſaltem ad Saxones, in quorum favorem Maximilianus I jure in Juliam ceſſerit. Neque ex poſterioribus Cæſarum diplomatibus aliquid Brandenburgicis juris accreſcere, cum ea ſecundum illum cauſſæ patronum ſint meræ declarationes juris jam antea competentis. Neoburgicos vero ſe facile ab iſta exceptione expedire, negando, illa feuda eſſe promiſcua, adeoque aliquid unquam juris Egmondanis in Juliam ex Joanna Juliacenſi competiſſe: id, quod Imperator Sigifmundus diplomate ſuo declaraverit, Arnoldum

Friderici,

dum Egmondanum, contumacem invasorem, etiam banno feriens. *Fridericum III* Imperatorem anno 1442 eandem proscriptio- nem Arnoldi Egmondani Francofurti repetiisse, quod ducatum Ju- liæ & Geldriæ ex foeminea successione affectaret. Eundem Cæsa- rem anno 1483 per diploma Græcii promississe Alberto Saxoni du- catus Julæ & Montium, in eventum, quo per mortem Wilhelmi Juliæensis, tunc improlis, Imperio aperirentur; licet satis consta- ret, Carolum Egmondanum ex Joanna Juliæensi suos natales ar- cessere.

Maximili-
ani,

Maximilianum I, postquam anno 1486 eandem Saxonis Principibus promissionem renovasset in casum, quo per defectum masculorum hæredum Imperio ducatus illi fierent aperti, cum de- in Wilhelmus Juliæensis interea filiam Mariam suscepisset, ean- dem Augustæ anno 1496 rogatu patris habilitasse, liquido conte- statum, *se id facere ex speciali gratia & favore, atque plenitudi- ne Cæsareæ auctoritatis, filiam Guilielmi Mariam capacem, habilem, dignamque feudis reddere, uti etiam ejusdem Mariæ hæredes ma- sculos.* Idem privilegium extensum ad sorores & earum masculos, si Maria sine masculis decederet. Hæc autem verba plane fore fru- stranea, imo falsa, si jam veteri receptoque more feudum fuisset promiscuum, & Maria jam ante ejusdem capax. Quin imo Maxi- milianum Cæsarem in eo diplomate habilitationis expressim dice- re, si Wilhelmus absque *masculo* hærede decederet, ejus feuda ad Imperatorem & Imperium reditura. Idem repetitum in confirma- tione anni 1498, rursusque anno 1508 ad preces Wilhelmi Mari- am aliasque ejusdem filias, atque legitimos eorum masculos singu- lari privilegio feudorum *capaces & habiles* redditas.

Hæc verba adeo esse perspicua, ut nulla ratione ad nudam de- clarationem capacitatis & habilitatis præexistentis trahi possint. Pro- fecto *capacem habilemque reddere* non esse idem, ac *habilitatem jam ante competentem declarare*: facere id *ex peculiari gratia & pleni- tudine potestatis Cæsareæ*, non esse idem ac, *antiquo more Franco- rum: rogatum se hoc præstare, ne feuda alio recidant*, non esse idem, ac, *ut sciat dominus, quem vassallum sit habiturus.* Præterquam, quod scire tunc Imperator nullatenus potuerit, quos vassallos ex iis eventibus esset habiturus, præsertim si foemina viris ex aliena fa- milia (uti postea contigit) essent nupturæ.

Si antea jam jure Francorum Maria habilitatem competentem & præexistentem habuisset, quid periculi, ut ducatus isti post de- cess-

ceſſum Wilhelmi ſine maſculo hærede , *aperti* fierent , & ad Imperium reciderent , prout ex ſua & Wilhelmi mente memorat Maximilianus Imperator ? ſin autem in eo fuerit , ut hæc feuda *aperta* fierent , atque ad imperium reciderent , quomodo habilitatem jam antea competentem Maria habuit ?

Si habilis & capax Maria , ad quid tot preces Guilielmi , tot confirmationes habilitationis ? ad quid ſpecialis gratia , ex plenitudine poteſtatis Cæſareæ conceſſa ? ſi fœminæ per ſe capaces , ad quid tot proſcriptiones , primum Arnoldi , dein ejus nepotis Caroli Egmondani ? cur Maximilianus Cæſar anno 1496 in ſuo diplomate eundem Carolum , Geldria non contentum , ſed Juliæ etiam inhiantem , ita compellafſet : *Nec tu , nec tui majores in eum ducatum quidquam juris habuere ?* cur in tot fœminarum excluſionibus , in tot Cæſarum diplomatibus , in tot pactis dotalibus , nulla unquam mentio juris Francorum , feudi promiſcui , habilitatis filiarum præexiſtentis ? cur unus Maximilianus I ſeptem omnino diplomatis maſculam feudorum iſtorum qualitatem confirmafſet ? quæ omnia ab Argyrandro Lucii Veronenſis notatore exhibentur.

Carolus V Imp. anno 1544 confirmans pacta dotalia Saxonica , quibus de Sibyllæ ſucceſſione agebatur , hæc verba inferuit : *Habeat Sibylla , ejusque ex Joanne Friderico Saxone hæredes maſculi , expectantiam ad feuda juliacenſia &c. ita tamen , ut ratio feudorum prædictorum non mutetur , eaque poſt mortem Sibyllæ ad ejus & Joannis Friderici maſculos feudales hæredes , ut antebac dictum eſt , devolvantur.* Quibus ex verbis teſtatiffimum eſſe dicunt , Carolum V & maſculam feudi qualitatem agnoviſſe , & eam per filiæ unius aut alterius habilitationem de cætero neutiquam voluiſſe tollere. Talem enim tamque claram maſculorum expreſſionem firmare regulam in contrarium de non expreſſis , præſertim in materia feudali.

Cum dein Wilhelmus Dux Cliviæ , Juliæ &c. (Sibyllæ , de qua diximus , frater) anno 1546 nuptias celebraret Ratiſbonæ cum Maria , Ferdinandi Romanorum Regis filia , a Carolo V (quod maxime notandum) diploma obtinuit , hujus argumenti : ut videlicet , *ſi Wilhelmus ex Maria Auſtriaca legitimum maſculum hæredem non relinquat , aut illi , quos relinqueret , absque aliis deinde maſculis hæredibus decederent , in ditiones ac provinciarum jura ſuccedant filiæ Wilhelmi & Mariæ , ſi ſuperſint , aut ſi*

earum nulla tempore casus supervivat ; earum legitimi hæredes masculi succedant.

Neque dici potest , in Cæsaris hoc diplomate nullam fieri mentionem *habilitationis* , aut diploma tantum esse declarationem habilitatis. Nam Cæsar addit : ut *ad feuda accipienda habiles , & capaces sint* , dicitque , se *ex speciali gratia* id facere.

Idem privilegium diplomati suo insertum anno 1559 Augustæ confirmavit Ferdinandus I, & anno 1566 itidem Augustæ Maximilianus II.

27
Solicitudo
obtinendi
privilegiū.

Neque tantum (inquiunt) summos Imperatores ditiones illas pro feudis *rectis* habuisse , quorum scemina sint incapaces : sed varios etiam alios Principes. Sic in pactis dotalibus Joannis Clivenfis & Mariæ Juliacenfis conventum , ut a Cæsare privilegium *habilitatis* obtineretur. Idem statutum in sponsalibus Annæ Clivenfis cum Lotharingo. Idem sentire Saxones , videlicet , in dubio omnia feuda , præsertim vero feuda Imperii pro masculinis , rectis , ac propriis præsumenda. Primario beneficiorum Regalium fini & origini , atque Auræ Bullæ formulis recipiendi feuda repugnare , si scemina Imperii feuda , & vi illorum votum & sessionem in Imperii Comitibus obtineant.

Atque propterea Wilhelmum Juliacensem pro sua Mariæ & ejus ex filia nepotem Wilhelmum , Cliviæ ac Juliæ Ducem , pro suis filiabus apud Carolum V, Ferdinandum I, Maximilianum II & Rudolphum II tam anxie & operose laborasse , ut gratiam istam obtinerent. Inde sollicitudinem illam Alberti Friderici Ducis Borussię & Mariæ Eleonoræ ejus conjugis , ut pacta dotalia Prutenica ab Imperatore confirmentur.

Neque abstinere , quod Adolphus Cliviæ Dux anno 1418 alii-que privatis pactionibus , aut testamentis conditis conati sint de- cedentibus filiis subrogare filias ; aut etiam sceminina ea feuda facere : id enim probare , prius non fuisse talia. Deinde ejusmodi pacta non fuisse firma , demonstrari per tot successionum exempla , tot Cæsarum diplomata , Principum in successione pro certis sceminis impetranda sollicitudinem. Neque etiam privatis ejusmodi pactis in præjudicium domini feudorum , aut contra naturam eorum , quidquam statui posse. Conjunctiones earum provinciarum factas Cæsarum auctoritate , vel sceminas certas pro certo casu speciali privilegio habilitando , vel earum maritis propter eorum merita feudum conferendo , postquam ad Imperium recidit.

Adducunt deinde Lucius & ejus Apologetæ veteres Historicos , qui

qui mafculinam feudorum qualitatem teſtentur, uti Pontum Heut-
rum, Gerardum Scheurenſem; atque ex his, quæ dicta ſunt haſte-
nus, ita colligunt: foeminam nullam ad ea feuda admiſſam, niſi
fuerit peculiari privilegio a Cæſare habitata: quando vero ea ha-
bilitatio non acceſſerit, foeminas, ultimi poſſeſſoris filias, fuiſſe a
maſculis alterius lineæ a ſucceſſione excluſas, Aleidam ab Arnol-
do: Margaritam Montenſem ab Engelberto: Irmingardim a Theodori-
co: Margaritam Marcanam a Joanne: Iſabellam ab Adolpho: Joan-
nam ab altero Adolpho, luculento argumento, non vigere in his
provinciis Jura Francorum, quæ ab adverſario allegantur.

Neque dici poſſe, ex ſola conniventia, aut ultronea conven-
tione hæc facta; cum nullatenus præſumendum ſit, integras provin-
cias in alterius manum jactatas; neque ejusmodi conventio exiſtet:
&, ſi exiſtaret, abſque conſenſu Domini directi foret invalida. Quin-
imo paterna quandoque diſpoſitione filias ad ſucceſſionem fuiſſe de-
ſignatas, ab ea nihilominus excluſas, ut in teſtamento Theodorici
X & Reinoldi &c. ſupra memoratis exemplum præluceat.

Accedere tot Imperatorum per duo ſæcula diplomata, infeu-
dationes, earumque formulas, quibus haud ambigue qualitas horum
feudorum mafculina prodatur. Præſto eſſe ipſa pacta dotalia, quæ
ipſis Principibus contrahentibus infirma ſint viſa, niſi Cæſarum autho-
ritate robur accipiant.

Horum igitur privilegio ſingulari ſuccedere quandoque potuiſſe
filias, ſed certis conditionibus, quibus earum habitatio fuerit cir-
cumſcripta. Primam autem conditionem fuiſſe, ut hæredes mafcu-
li nulli ſupereſſent, ut in Maximiliani I, & Caroli V Diplomatis
expreſſum. 2 Ut in ſolidum una, eaque natu major, & non in
partes ſingulæ ſuccedant, ut habetur ex altero diplomate Ferdinan-
di I, dato Auguſtæ anno 1559 21 Junii, eodem nempe anno & die,
quo Carolinum privilegium confirmavit, ut videlicet primo ſuc-
cedant Wilhelmi filii, eorumque mafculi hæredes; 2. Illis defi-
cientibus filiæ, earumque hæredes mafculi; 3. Ut ea, quæ ſucce-
deret, filia, tantum ad hæredes ſuos mafculos poſſit feuda transferre.
Juxta diplomata Maximiliani I, Caroli V, Ferdinandi I, &c.

Ex quibus conditionibus inferunt, filiæ habitatæ filiam abſque
novo & ſpeciali privilegio ſuccedere non poſſe. Idque expreſſe con-
firmari non modo tot Cæſarum diplomatis, ſed etiam exemplo Si-
byllæ, Joanni Friderico Saxoni nuptæ. Nam neque maritum illius,
neque patrem, neque ſocerum, eam (exceptis allodialibus) ſucceſſio-
nis capacem credidiſſe, niſi novum Cæſaris privilegium accedat; li-
cet

cet Maria ejus mater fuerit habitata. Ac proin neque Annam Brandeburgicam in ditiones Juliæ &c. posse succedere, licet ipsius mater Maria Eleonora fuerit habitata.

28
Neque con-
suetudine,

Idque *nec ex antiqua* illarum regionum *consuetudine* : talem enim non fuisse, sed exclusis filiabus agnatos propiores masculos successisse, compluribus exemplis esse ostensum. Et licet ea fuisset consuetudo, ei Cæsarum auctoritate, & tot Principum constanti voluntate & observantia fuisse derogatum.

Neque ex antiquo jure feudi promiscui; nam tale nec receptum, nec agnitum, ex Cæsarum ac Principum auctoritate constare, ipsius etiam patris Alberti Friderici. In Belgicis Provinciis de tali jure Francorum constare, non autem de istis Germaniæ provinciis. De istis jam Carolus IV Imperatorem anno 1356 pronuntiasse, quod sint feuda masculina: item Sigismundum ejus filium in suo diplomate. Alienum autem a vero esse, quod ullus Imperator pacta dotalia ita confirmarit, ut colligi possit, ea feuda declarari promiscua, aut foeminas universum, aut Annam Mariæ Eleonoræ filiam in specie habitari.

Neque ex reservationibus filiarum; nam has vel nullas fuisse, vel de facto, non de jure, vel circa allodialia, materna, aut melioramenta factas. *Neque ex tacita Cæsarum confirmatione*; cum aperte contradicant. *Neque ex jure statutorio* illarum provinciarum; cum tale exhiberi non possit circa bona feudalia. Imo Wilhelmum Duce in ordinatione feudali expresse vetare, ne feuda masculina absque gratia (a Principe concessa) foeminis conferantur. *Neque ex Historicis*; nam istos non convenire in testimoniis de qualitate illorum feudorum. Dein plures Cæsares & Principes esse, qui affirmant, masculina esse, quam Historicos, qui id negent.

Nec jure
primogenii,

Nec jure Primogenii; nam ob stare exempla & Cæsarum auctoritatem. Falsum esse, quod Maximilianus I & Ferdinandus I confirmarint dotalia pacta Julio-Clivensia anni 1496; statuisse quidem Ferdinandum, *ut maneat unita provincia, quamdiu successio haredum Wilhelmi in descendente linea duraverit*: sed Ferdinandum eadem die & loco explicasse, quos hæredes intelligat, nempe 1. filios, 2. sorores filiorum, 3. earum hæredes masculos. Atque hinc Mariam Eleonoram, ante fratrem Joannem Wilhelmum defunctam, non reliquisse hæredem, privilegio Cæsaris comprehensum, Annam vero Neoburgicam, secundo genitam, adhuc viventem post mortem fratris, secundum Cæsarea diplomata debuisse in solidum succedere, & reliquisse hæredem, vi privilegii successionis capacem, nempe Wolfgangum Wilhelmum. Unde neque *ex pactis dotalibus* quidquam

quam pro Anna Eleonoræ filia erui; nam pactis Prutenicis constitui quidem, ut si masculi deficerent, Eleonora succedat, ejusque ex Borussia hæredes: additum tamen illico, id intelligendum secundum tenorem privilegii Cæsarei. Per hoc autem tantum habilitari sorores, earumque masculos hæredes. Ac proin in solidum successuram fuisse Mariam Eleonoram, tanquam primogenitam, si supervixisset fratri, ejus etiam filios, si quos reliquisset, non autem filiam, de se incapacem, & nullo privilegio habilitatam: tunc enim jus primogenii devolutum ad Annam Neoburgicam Eleonoræ sororem viventem & habilitatam, ejusque dein filium, pariter habilitatum.

Neque patris dotibus.

Denique *neque ullo privilegio novo* Annam Brandenburgicam fuisse habilitatam. Sed neque ex dispositione *juris communis* eam potuisse succedere: cum hic versemur in materia feudali, quæ certis qualitatibus affecta est. Hinc nihil evinci ex *L. Lucius de hered. instit.* quæ loquitur de casu, quo dispositio a libera disponentis voluntate dependet, non autem, ubi de feudo agitur, cujus non omnes liberi sunt capaces, si sit rectum ac proprium.

Colligit deinde Argyrander in synopsis ultra 100 argumenta pro causa Palatino-Neoburgica, & qualitate masculina feudorum in provinciis controversis; *primæque* classe exhibet catalogum fœminarum Principum, earumque hæredum, quæ in defectu Cæsarei privilegii a successione exclusæ sunt, ut Aleidæ Clivenſis, Margaritæ Montanæ, Irmengardis Clivenſis, Margaritæ Marcanæ, Theodorici Parveſii, & Ottonis Arculeii, filiorum Irmengardis, Engelberti Marcani Margaritæ filii, Joannæ Juliacenſis, ejusque filiarum Mariæ Arculeiæ, hujusque successione Egmondanæ.

29

Synopsis
argumento-
rum.

In *secundam* classem refert fœminas, quæ Cæsarum concessione peculiari ad feuda sunt admixtæ, sed certis conditionibus & restrictionibus, uti Mariam Juliacenſem ex privilegio Maximiliani I, Sibyllam Saxoniam, ex privilegio Caroli V & Ferdinandi I, filias Wilhelmi, Ducis Julæ, Cliviæ &c. ex privilegio Carolino, Ferdinando, Maximiliano.

Classem *tertiam* conficit ex Principibus fœminis, quæ, licet propiores fuerint decedentibus feudi possessoribus, præteritæ nihilominus fuere ab Imperatoribus. *Quartam* ex investituris, a Cæsaribus feudi dominis collatis, cum expressa mentione *feudi recti*, uti a Sigisf. Frid. III, Max. I, Carolo V, Ferdin. I, Max. II, Rud. II. *Quintam* ex iis Principibus, qui recurrerunt ad Dominum feudi super determinanda qualitate feudi, uti Guil. Juliac. Joan. II Cliv. Joan. III Cliv. Saxoniam elect. Sibylla Sax. cum nobilitate Juliac. *Sextam* ex iis, qui recurrerunt ad dominum feudi super determinanda unionem provinciarum.

Septi-

Septimam ex pactis dotalibus, in quibus fit mentio concessionis Cæsareæ, uti Saxonico-Clivicis, Prutenicis, Neoburgicis, Bipontinis, Burgaviensibus. *Octavam* ex oppositionibus adversus introductionem feudi promiscui attentatam: uti adversus sanctionem Adolphi, rejectam a fratre Gerardo, Sigismundo Imp. &c. adversus attentata Egmondanorum a Sigis. Frid. III, Max. I, Car. V, adversus pacta Julio-Clivica, adversus sensum Mariæ Eleonoræ tunc adhuc viventis &c.

Præsum-
ptiones.

Nonam ex præsumptionibus pro feudis masculinis, uti ex ratione & natura feudi, & sine ejusdem. Ex ratione feudi Regalis seu Ducalis. Ex attestatione Caroli IV de solido feudorum more. Ex archivo Clivensi. Ex diversitate investiturarum in feudis promiscuis. Ex jure statutorio illarum ditionum. Ex datis expectantis in eventum deficientis lineæ masculinæ, a Frid. III, & Max. I. Ex relevatione ejusmodi expectantiarum. Ex consensu reliquorum in hac causa prætendentium, uti Saxonum, Neoburg. Bipont. Burgav. Marcan. Bullion. Ex transmissione juris Burgavici ad Domum Neoburgicam, a Ferdinando II Cæsare approbata. Ex solutis partis adversæ argumentis. Ex persolutis 50000 aureorum Maximiliano I pro obtinenda habilitatione Mariæ Juliacenſis. Tantam enim summam nequiquam fuisse expendendam, si illa jam ante fuisset feudorum capax.

Pergit deinde Lucius Veronensis ejusque *Hyperaspistes* (*Albertus Curtius*) probare, in solum Wolfgangum Wilhelmum, Ducem Palatino-Neoburgicum omnia jura cadere, ex mente & verbis privilegii Cæsarei. Requirit enim 1. *Ut filii omnes, eorumque hæredes masculi decesserint*: quod factum anno 1609. 2. *Ut sorores aliqua sint, quæ hæredes masculos habeant*: quales erant Anna Neoburgica, & Magdalena Bipontina. 3. *Earumque natu major in solidum succedat*. Quibus characteribus Anna Neoburgica, tempore mortis fraternæ natu major, ejusque filius designetur. Contra vero Annam Brandenburgicam, Eleonoræ filiam, non esse filium Wilhelmi, nec filiam, nec filiarum masculum hæredem. Ergo Carolino diplomate esse exclusam.

Pro Neob.

Non posse a tribus & ultra sæculis vel unicum exemplum produci, quo probetur, in illis ditionibus foeminam ullam Principem, sine expressa Cæsaris habilitatione, & obtento desuper peculiari privilegio, successisse. Posse vero Neoburgicos compluribus indubitatis exemplis demonstrare, exclusis primogeniti filiabus successisse patruos, aut agnatos.

Non posse ex ulla infeudatione Cæsarea deduci foemineam feudorum qualitatem verbis expressam, ut alioquin moris sit in feudis,

dis ſœmneis, etiam minoris æſtimationis. Poſſe contra continua ſerie a Cæſare Sigimundo, Frid. III, Maxim. I, Carolo V, Ferd. I, Max. II, Rud. II demonſtrari, ditiones illas agnitas in ipſis infeudationibus tanquam ſeuda reſta.

Non poſſe ullum apicem produci, quo ſanctio Adolphi de anno 1418, aut pacta connubialia anni 1496, aut reſeſſus inter duces de ſucceſſione ſœminarum confirmentur. Poſſe vero oſtendi expreſſis Cæſarum verbis, petitioni illi Principum a Cæſaribus non aliter delatum, quam, ut in defectum maſculorum filix ac filiarum maſculi hæredes ſuccedant, immutata nullatenus feudi natura & qualitate, idque verbis Max. I, Caroli V, Ferd. I, Max. II; illos vero antiquos, qui has ditiones prætenſo titulo qualitatis ſœmineæ aut promiſcux occupaverant, habitos eſſe ab Imperatoribus feudi dominis invaſores & bannitos, uti Egmondanos. In feudis etiam ſecundariis illarum ditionum, ut Geneppenſi, peculiari Cæſaris privilegio opus fuiſſe, ut ſœminæ poſſint ſuccedere. Idem in maioribus.

Nam Mariam Juliacenſem peculiari privilegio Max. I, atque ex ſpeciali gratia ad humilem instantiam patris VVilhelmi Ducis feudorum capacem redditam; alioquin ad Imperium relapſura fuiſſe, juxta expreſſa verba Maximilianei privilegii, magno conatu patris, & ſumptu ſoceri impetrati. Sibyllam Saxonicam, Mariæ habilitatæ Sibylla Sæſiliam non fuiſſe capacem ſucceſſionis, donec novum habilitationis ſonica diploma a Carolo V obtineret. Idque perſuaſum ſibi habuiſſe maritum Electorem, parentem, matremque. Igitur nec Annam Electricem Brandeburgicam absque tali privilegio potuiſſe ſuccedere; licet mater ejus Leonora quoad perſonam ſuam fuerit habilitata. Neque ex pactis Prutenicis ſeu Boruſſicis dotalibus poſſe jus aliquod accerſiri; nam pacta illa ſe fundare in privilegiis Cæſareis, non vero in ſanctione Adolphi, a Cæſaribus nunquam approbata, de qua in illis pactis nec mentio.

Sed neque ex pactis dotalibus Neoburgicis, anno 1574 initis; Pacta Neoburgica. nam in his placuit quidem, ut, ſi Eleonora, Ducisſa Boruſſiæ, major natu filia, in caſum deficientium maſculorum ſuccederet, Anna (ſecundo genitæ filix) & ipſius hæredibus rata ſit pecuniæ ſumma, (2000 aureorum) quemadmodum Pactis Prutenicis & alias ordinatione proviſum. Et infra: alias vero, ſi filia noſtra major etiam ſine legitimis hæredibus decederet, filia noſtra Anna, tanquam poſt Mariam Eleonoram major natu, aut ejus deſunctæ legitimi hæredes in ejus veſtigia ſuccedant. Et renuntiationis Neoburgicæ hæc ſumma:

Pars VIII.

F

Renun-

Renuntiamus paternæ & maternæ hæreditati in solidum &c., ita tamen, ut si Illustrissimi Principes Carolus Fridericus & Joannes Guilielmus, nostri dilecti fratres, absque hæredibus masculis decederent, nostro D. Marito, nobis & nostris successoribus, iis, quæ prædictis pactis reservata sunt, nullo modo renuntiemus.

Verum hæc omnia intelligenda secundum pactiones Prutenicas, has vero secundum diplomata Cæsarea, ad quæ se referant: diplomata autem illa satis exprimere, quales hæredes Eleonoræ sint intelligendi, nempe masculi, quales nullos habuerit. Et hinc Duces Borussiae adversus hanc renuntiationem protestatos anno 1579, eo quod omnia sit Eleonoræ, ejusque hæredum mentio &c. Palatinum vero adversus hanc protestationem vicissim esse protestatum, reservatis sibi omnibus juribus ex Cæsareo privilegio sibi competentibus.

Dissertatio;
Linkii.

Addunt denique dissertationem Joannis Georgii Link J. C. in qua ait, omnes foeminas in feudis admitti, si indefinite conventum sit, ut admittantur: secus, si certæ personæ nomen expressum: tunc enim jus succedendi non egredi personam illam. Wolfgangum Wilhelmum non magis avunculo suo Joanni Wilhelmo succedere, quam avo materno Wilhelmo, cum in feudo antiquo quis non ultimo defuncto, sed primo acquirenti succedat, causamque suam non ab ultimo, sed a primo habeat. Eum igitur ratione privilegii successionis, & juris primogenituræ, atque majoratus, & consuetudinum communium feudalium in unitis per unionis privilegium ditionibus, tanquam masculum, & seniore in descendenti Wilhelmi linea solum succedere debere.

§ III.

Argumenta pro causa Bipontina.

30 **D**Ucatus Juliæ, Cliviæ, Montium, & Comitatus Marchiæ ac Ravenspergæ &c. feuda esse recta, propria, masculina, sentiunt Neoburgici, Bipontini, Saxones: negant soli Brandenburgici, ut dictum hæcenus. At vero feudis hisce unum solum hæredem succedere ex privilegio unionis sentiunt Brandenburgici, Neoburgici, Saxones; negant Bipontini, dicuntque: eas provincias inter sorores judicio familiæ eriscundæ fuisse dividendas. Nam

Æqualitas
gradus.

Omnes 4 sorores, ut per se patet, æquali gradu a primo acquirente, & ab ultimo possessore Joanne Wilhelmo, distare; omnes proin secundum Juris Communis dispositionem æqualiter debere succedere. Rursus: æqualiter omnes ad feuda a Carolo V fuisse

fuisse habitatas anno 1546, hanc habilitationem fuisse confirmatam a Ferdinando I anno 1559; & hinc jus primogenituræ & unionis non subsistere; cum sit intelligendum secundum privilegium Carolinum, quo omnes Wilhelmi filii in defectum masculinæ successionis æqualiter vocantur, earumque legitimi masculi, absque distinctione lineæ. Nam vocatos esse primo filios Wilhelmi, eorumque legitimos hæredes masculos: secundo filias Wilhelmi indefinite: tertio filiarum legitimos hæredes masculos, nulla primogenituræ facta mentione. Cum igitur per Carolinum privilegium omnibus sororibus æquale jus sit acquisitum, non potuisse illas postea eodem privari. Et hinc contra renuntiationes filiarum tot protestationes & contra-protestationes. Et ita etiam sensisse Neoburgicos, & Burgavios, cum Maria Eleonora primogenita adhuc viveret.

Omnes habilitatæ æqualiter.

Postquam autem Eleonora obiit ante fratrem, & filium nullum reliquit, exspirasse jus Eleonoræ, neque transmitti potuisse in Annam filiam, Joanni Sigismundo Electori Brandenburgico nuptam; cum ea nunquam fuerit habitata ad succedendum in his feudis masculinis, ac proin successionis sit incapax. Neque succedere potuisse filios Annæ, cum non potuerit in filios transferre jus, quod ipsa non habuit, & per Carolinum diploma non sint vocati Wilhelmi ex nepte pronepotes, sed Wilhelmi filii omnes, & earum filii.

31
Jus Leonoræ exspirasse.

Cum igitur extincto jure Borussico, Sibylla Burgavia improlis decesserit, ad solos Palatinos, Neoburgicum & Bipontinum, jus fuisse devolutum; cum utrinque sorores fratri supervixerint, & masculis hæredibus jam tuerint ornata; hos enim designari per diploma Carolinum, quod hic pro norma habendum, & reliqua illi superstruantur. Vocari nempe illo post defectum stirpis masculæ Wilhelminæ filias & earum masculos.

Neque novum fore, si provinciæ illæ dividantur; nam ab antiquissimis temporibus fuisse divisas, & ad totidem pertinuisse dominos: sicut igitur Cæsarum favore conjungi potuerint, sic eodem etiam potuisse disjungi, & ad naturam suam pristinam redire: ut eo plures Cæsar & Imperium Romanum vasallos habeat. Brandenburgicos & Neoburgicos fecisse divisionem ditionum, non obstante decreto unionis. Cur ergo non aliæ etiam filiæ in partem divisionis venirent? Plura alia a Wilhelmo Duce aliisque Majoribus fuisse statuta circa religionem conservandam, & tamen non esse observata; cur ergo sola illa unio ditionum servanda, præsertim cum ipsi possessores eandem jam sæpius disciderint?

Unio.

Verum contra hæc opponunt competitores reliqui, unionem provinciarum, a Principibus earum factam, & a Ferdinando I Imperatore & Max. II approbatam, confirmatamque; nec Carolum V aliter filias omnes habilitasse, nisi ut primogenita ex illis sine filiis decedente succedat altera in solidum, & sic deinceps. Idem colligi ex pactis connubialibus Neoburgicis & Bipontinis, in favorem Eleonoræ primogenitæ factis. Nunquam illas Principes fuisse renunciaturas, & primum in defectum Eleonoræ sibi jus reservaturas, si omnium sororum par fuisset conditio.

§ IV.

Argumenta pro causa Saxonica.

32

Expectan-
tia.

PRIORIBUS competitoribus contradicit Domus Saxonica, tam Albertinæ quam Ernestinæ stirpis, ex diversis tamen nonnihil principis. Nam, ut supra in Relatione Historica memoratum, anno 1483 Albertus Animosus, Marchio Misniensis & Dux Saxonie, propter præclara in Belgicis & Hungaricis bellis collecta merita *expectantiam*, ut vocant, feudorum Juliacenſium & Montensium accepit a Friderico Imperatore, in eventum scilicet, si per obitum Wilhelmi Ducis Juliacenſis (qui tunc improlis erat) feuda illa Imperatori & Imperio, vel alias (*e. g. per feloniam*) aperta fierent. Quod postea anno 1486 & 1495 a Max. I confirmatum fuit.

Protesta-
tio.

Cum igitur anno 1511 Wilhelmus moreretur, relicta unica filia Maria (quam Max. I ad feudum habilitaverat) hujus maritus Joannes Clivenſis Julæ & Montium possessionem arripuit, protestante Saxone. Cæsar partem utramque Augustam citavit; sed causa indecisa ad proxima comitia fuit remissa. Nec ibi quidquam definitum. Quin imo postea Carolus V Joanni Clivenſi infeudationem contulit; exceptionem nullitatis interponente Saxone. Cui responsum, id factum salvis ipsius juribus. Varii dein congressus habiti, anno præsertim 1525, at sine fructu. Clivenſis mansit in possessione. Saxo incassum jus suum urgebat; nisi quod præscriptionem possessorum impedivisse videatur.

Sibylla.

Pacta.

Quare, ut eo certius Domus Saxonica jura sua consequeretur, Princeps Electoralis, ex stirpe Ernestina, Joannes Fridericus, anno 1526 duxit *Sibyllam*, Joannis Clivenſis & Mariæ Juliacenſis filiam, eo pacto nuptiali, ut, si contingeret, ejus parentes nullos masculos hæredes relinquere, aut hos sine hæredibus decedere, Julia, Clivia, Montes, Marchia, Ravensperga &c. Sibyllæ ejusque conjugis,

jugi, atque utriusque de corpore hæredibus obtingant, salvis cæteroquin Saxoniarum juribus in casum aperturæ. Atque hæc pacta a Carolo V anno 1544 sunt confirmata. Qui tamen biennio post Wilhelmo & Mariæ Austriacæ ejus conjugii aliud privilegium dedit, ut videlicet, in defectum filiorum & masculorum hæredum, filiarumque masculi hæredes succedant. Wilhelmi autem stirpe mascula anno 1609 extincta, Saxones rursus casum aperturæ suæque infeudationis adesse contendebant.

Atque imprimis cum Neoburgicis, Bipontinis, & Burgavicis in eo contra Brandeburgos conveniebant, quod feuda illa non sint promiscua sed *recta, propria, masculina*, neque huic qualitati feudi quidquam derogari per hoc, quod in certis casibus ex singulari provisione & indulgentia Domini directi in foeminas reciderint, imo ex hoc ipso confirmari haud obscure masculinam conditionem, quod speciali provisione & gratia opus sit, ut foemina possit succedere, atque post ejus mortem ad masculos revolvatur; adeoque nec nomen suum nec naturam mediante foemina immutet.

33
Fundamen-
tum, quod
sint mascu-
lina.

Itaque tamen si a parte adversa multi casus exhiberentur, quod ditiones illas foemina possedissent, ex eo tamen qualitatem feudi foeminei probatam non fore, ita, ut deinceps etiam foemina in defectum masculina stirpis admitti possent. Sed hoc ex Cæsaris infeudationibus, & aliis fide dignis documentis probari debere; nimirum quod ab antiquo foeminis cum qualitate feudorum foemineorum, collata fuissent. Quod hætenus probatum non sit.

Multo potius autem probari posse, quod a Cæsaribus & S. R. Imperio rationem habuerint feudi *recti, vexillati, proprii, ac masculini*. Sic jam anno 1425 Adolphum fuisse a Sigismundo Imp. hoc pacto investitum, ut ipse & ejus hæredes feudales masculini sexus semper tanquam recta, Principalia feuda ditiones illas habeant. Quemadmodum jure Principali feudorum receptum. Post mortem autem Adolphi non ad ipsius filias sed ad alios feudorum capaces devenisse. Similem investituram pro se suisque feudalibus hæredibus accepisse Gerardum Ducem a Friderico III Imp. anno 1448, sic pariter investitum ab eodem Cæsare Wilhelmum Gerardi filium. Eadem ratione inauguratos etiam Cliviarum Duces, & Marchiarum Comites: prout manifestis documentis publicis & Cæsareis infeudationibus sit expressum.

Ex diploma-
tis.

Ex iis porro esse perspicuum, feuda illa esse *vexillata*, ut adeo Duces Juliarum & Montium in Comitibus sessionem & votum habeant. Atqui in dubio omnia alta, Principalia, & vexillata Imperii feuda

pro masculinis esse habenda: ad quæ filiæ, etiam in defectum masculorum, absque peculiari providentia & habilitatione neutiquam admitti debeant.

Atque hinc ab Imperatoribus Friderico III, Max. I &c. concessione gratiosam Domui Saxonica factam in eum eventum, si per mortem Wilhelmi Ducis, ex defectu masculini hæredis, Juliæ & Montium feuda aperirentur Imperio: uti etiam a Carolo V pacta dotalia Sibyllæ & Joannis Friderici ita esse confirmata, ut ratio feudorum non mutetur, & post mortem Sibyllæ ad masculos ejus hæredes devolvantur. Quæ nisi ita essent, frustraneam fuisse tantam sollicitudinem Wilhelmi Juliacensis & Joannis Clivenis apud Max. I & Carolum V pro habilitatione filiarum.

34
Responsio
ad excep-
tionem.

Respondent deinde Saxones in sua deductione ad Argumentum petatum ex *Historicis*, quod neque ex Cæsareis diplomatis, neque ex Archivis publicis, sed vel ex propriis excogitatis, vel ex vana informatione aliorum historicas narrationes conscripserint. Vidisse illos, per nuptias quandoque ditiones fuisse conjunctas, atque ex eo mox arguisse, feuda illa esse promiscua, quin indagarent, quare, quomodo, quibus pactis, & cujus beneficio aut privilegio fuerint conjunctæ, quæ ex diplomatis, infeudationibus, atque documentis publicis Archivorum sint petenda.

Sed neque *consuetudinem*, quæ forte vigeat in Geldria, aut aliis etiam Belgii provinciis, posse extendi ad ditiones istas Germaniæ controversas; cum consuetudo strictissima sit interpretationis, nec de loco ad locum producenda, sed in specie, ut inquirunt, specialissima probanda, & (ut Baldus ait) tantum habeat de potentia, quantum probatur de usu.

Cum itaque feuda illa sint masculina, post mortem Wilhelmi Juliæ Ducis anno 1511 evenisse casum, quo Domus Saxonica, ex concessione & promissione Friderici III & Max. I, succedere debuerit in ducatus Juliæ & Montium; cum eo tempore feuda illa masculina Imperio fuerint aperta, nec sine præjudicio Domus Saxonica Maria, Wilhelmi filia, potuerit ad illa habilitari. Atque hoc eo patentius elucere, quod eventualis ea feudorum collatio non fuerit gratuita, sed omnino *remuneratoria*, ad compensanda videlicet præclara merita, & expensas, ab Alberto Duce in Belgio, Burgundia, & Hungaria in Imperatorem & Imperium factas.

Jus Sibyl-
læ.

Hoc Saxonum jus stabilitum adhuc magis fuisse per pacta dotalia Sibyllæ, Joannis Clivenis & Mariæ Juliacensis filiæ, quæ Joanni Friderico, Saxonie tunc Principi Electorali, nupta, ex confirmatione

matione Caroli V dotales eas provincias Juliæ, Cliviæ, Montium, Marchiæ &c. ad maritum ac mafculos hæredes attulerit in caſum, quo Wilhelmi ejus fratris mafcula progenies deficeret. Cum igitur hæc anno 1609 in Joanne Wilhelmo extincta fit, gemino titulo, & *exſpectantia* datæ, & pactorum nuptialium ad Domum Saxoniam jura illarum ditionum fuiſſe rurfus devoluta: ac proin rurfus in præjudicium tertii, & contra diplomata Friderici III, Max. I, & contra ſua propria, Carolum V filias V Vilhelmi & Mariæ Auſtriacæ habilitaſſe: cum poſt mortem Joannis V Vilhelmi, utpote Imperio aperta, ad Domum Saxoniam devolvi debuiffent.

Neque dici poſſe, jura illa per præſcriptionem fuiſſe extincta, licet Joannes Clivenſis, ejusque filius ac nepos centum prope annos in poſſeſſione fuerit. Nam poſſeſſionem iſtam, utpote armis a Joanne Clivenſi arreptam, tot proteſtationibus, implorationibus, ſupplicationibus, petitionibus apud ſupremum feudorum dominum, atque in Comitibus Imperii interpoſitis, impetitam, ac toties interruptam, nec quietam, nec continuam, nec bona fide fuiſſe animatam; præterquam, quod propter continua bella, aliaque impedi-
menta judicialiter agendi præſcriptio currere non potuerit.

Sed neque obijci poſſe, conceſſionem Friderici III Imp. fuiſſe irritam, ob defectum conſenſus Electoralis, aut quod capitulationibus Cæſareis cautum ſit, ut non fiat eventualis feudorum promiſſio, ſed ea aperta patrimonio Imperii uniantur. Nam hanc diſpoſitionem primum cœpiſſe per capitulationem Caroli V, prius autem Imperatoribus fuiſſe integrum, feuda aperta conferre, ut ex ipſa Aurea Bulla tit. 5 & 7 perſpiciatur. Quare Friderico III & Maximiliano manus neutiſquam fuiſſe ligatas, quo minus Domui Saxonicæ gratiam *exſpectativam* conferrent. Dein ſi Maximilianus I & Carolus V (etiam poſt capitulationem) potuerint ea feuda conferre quibusdam Principibus fœminis, feudorum de ſe incapacibus, cur non Principibus viris, eorum capacibus?

Nec majoris eſſe roboris exceptionem illam, qua dicunt, ſequentes Imperatores non fuiſſe ligatos Friderici III ſponſione, cum is deceſſerit, antequam feuda aperirentur, per *text. 1 feud. 3 & 2 feud. 35*, imo Friderici & Maximiliani promiſſionem penitus exſpiraſſe, poſtquam Carolus V Joannem III Clivenſem infeudaverit; quod facere debuerit, ne alias Joannes Galliæ ſe jungat. Præſertim cum dubium fuerit, an per extinctionem mafculinæ ſtirpis feuda illa fuerint aperta: nec faciendam uni gratiam cum alterius injuria. Merita Saxonum, teſte Heutero *lib. 5 & 7 Hiſt. Belg.* aliunde ſatis

35
Aliæ exce-
ptiones.

tis fuisse compensata, & gratiam expectationis rursus sublatam: prout Maximilianus I reversalibus litteris promiserit, ratione hujus expectantiæ Saxonibus, alia via satisfacere. De cætero non minora fuisse Domus Clivenfis & Juliacensis merita.

Responsio. Hæc enim omnia nihil relevare contendunt Patroni causæ Saxonicae. Feudum *laicum*, ab antecessore feudi Domino directo promissum, a successore debere conferri promissario, licet promittens decesserit ante aperturam. 2 *feud.* 26 § 2: textus autem allegatos 1 *feud.* 3 & 2 *feud.* 35 loqui de feudis Ecclesiasticis & bonis Ecclesiæ. Imo etiam 1 *feud.* 3 manifestam fieri distinctionem inter feuda Ecclesiastica & Laica, atque horum collationem promissam a successore omnino executioni dandam.

Infeudationem Joannis Clivenfis Domui Saxonicae nullum potuisse afferre præjudicium, cum ea non solum ob- & subreptitie sit obtenta, sed etiam cum clausula *salvo jure tertii* collata: maxime, cum ipse Cæsar Carolus V anno 1521 9 Sept. litteris ad Electorem & Saxoniam Duces scriptis declararit, eam Clivenfis investituram Domus Saxonicae juribus nihil derogare debere, se ea in causa, quod justum esset, definiturum. Clivensem interim investiendum fuisse, ne partibus Gallicis accedat. Feuda illa non esse promiscua, sed omnino recta, propria, ac masculina, alias abunde fuisse probatum: ac proin casum expectantiæ evenisse: nullam igitur Clivenfis futuram fuisse injuriam, si Domus Saxonica secundum æquissima promissa fuisset investita. Merita Domus ejusdem Saxonicae erga Imperatores & Imperium esse indubitata. Ex clausula autem generali de meritis Domus Clivenfis nihil admodum probari, cum ea clausula omnibus passim privilegiis inferi soleat.

Exceptio- nes contra Sibyllam. Sed neque ea, quæ contra jura Ernestinæ stirpis opponuntur, esse solida; dum scilicet partes adversæ dicunt, ex pactis dotalibus Sibyllæ & Joannis Friderici Electoralis Saxoniae Principis, a Cæsare licet approbatis, nihil erui, eo quod ejusmodi pacta & conventiones sint strictæ interpretationis, & ad casus in iis non expressos non extendendas; jam vero pacta nuptialia Sibyllæ ad eos tantum casus esse restricta, si Joannes & Maria *nullos masculos hæredes* relinquerent, aut *isti nullos hæredes* relinquerent, neutrum autem ex his casibus evenisse; cum ex eo matrimonio natus sit Wilhelmus, & ex Wilhelmo Carolus Fridericus & Joannes Wilhelmus. Quamobrem conditionem substitutionis, in pactis nuptialibus expressam, penitus esse extinctam.

Addi-

Additam insuper in declaratione Cæsareæ confirmationis eam conditionem, ut, nisi usque ad tempus eventualis successionis Religionis dissidia componantur, Elector Joannes Fridericus ejusque hæredes incolas Juliæ, Cliviæ, &c. in Religione Catholica penitus absque molestiis relinquunt. Quam conditionem nisi ratam habeant, Cæsaream confirmationem nullam fore. Uti etiam, ut Elector ejusque hæredes omnia jura & prætensiones ad aliqua Geldriæ bona abdicent, eaque Cæsari, tanquam Geldriæ Duci, cedant. Ut silentio prætereatur illa conditio, si conjugium inter primogenitum Electoris filium & Eleonoram Ferdinandi Regis filiam successum habeat. Hanc autem conditionem non esse impletam.

Denique licet hæc omnia subsisterent, omne tamen successionis jus Ernestinæ stirpis per proscriptionem Electoris Joannis Friderici fuisse extinctum: ac propterea eodem tempore Wilhelmo, Cliviæ ac Juliæ Duci, privilegium successionis filiarum a Carolo V fuisse impertitum.

Hæc, inquam, non esse solida, contendunt Saxones Ernestini; nam conditionem, pactis Sibyllæ nuptialibus appositam, ad extinctionem masculinæ stirpis Julio-Clivensis fuisse relatam, sive deinde illa in primo aut secundo, aut ulteriori gradu contingeret. Nam parentes Sibyllæ præ oculis habuisse primo hæredes suos masculos, eorumque masculam progeniem, hac vero extincta filias suas & earum hæredes masculos.

Banno solum Joannem Fridericum Electorem fuisse tactum, non autem Sibyllam conjugem, ac proin huic ejusque masculis hæredibus jus succedendi in solidum accrevisse; præterquam, quod Elector anno 1552 in omnia pristina jura fuerit a Cæsare restitutus. Non autem fuisse necessarium, ut jurium Julio-Clivensium specialis mentio fiat; cum genus includat omnes species. Confirmata etiam alias sæpius a Cæsaribus jura Saxonica, ac proin etiam jus in illas provincias. Cæterum, postquam Gustavus Samuel Leopoldus Dux Bipontinus anno 1731 decessit, si (quod DEus avertat) stirps Neoburgica deficeret, nullum habilitationis privilegium amplius obstiturum, quo minus domus Electoralis Saxonica ex infeudatione, a Friderico III aliisque Imperatoribus Alberto Animoso, ejusque hæredibus feudalibus promissa, succedat.

Verum hæc omnia, quæ de plurium Principum juribus controversis hætenus retuli, non ex meo sensu, sed ex diversis hæc de causa scriptoribus descripti, non alio fine, quam aliqualis eruditionis gratia, salvo per omnia cujuscunque jure.

Prosecutio relationis historicæ de causâ Juliacensi.

36
Gesta post
1609.

POSTquam Joannes Wilhelmus Julix, Clivix &c. Dux, animo & corpore infirmus Princeps anno 1609 absque liberis obiit, Brandenburgus, quod dixi, & Neoburgicus in possessionem provinciarum se ipsos immiserunt, reclamante Saxone, atque ad illius preces, missis pœnalibus mandatis, vetante Cæsare. Cumque hæc nihil proficerent, misit Leopoldum Archiducem, Argentinensem tunc & Passaviensem Episcopum, cum copiis, quarum ope provincias controversas in depositum sequestre usque ad causæ definitionem recipiat.

At possessores per Tremoniensem conventionem uniti, communemque ditionum omnium administrationem inter se pacti, Hollandicis ac Gallicis quoque auxiliis adjuti, vi armata recuperant oppida, quæ Leopoldus occupaverat, exclusis Saxonibus, quos in partem possessionis admitti Cæsar jusserat. Quapropter Rudolphus II anno 1610 Electorem Saxonix, ejusque fratres & agnatos investivit, salvo tamen jure aliorum. (teste Burgoldensi *ad instr. pac. p. 1 disc. 32 § 7*) quod idem repetitum a Mathia 1613, a Ferd. II 1621, a Ferd III 1638 & 1641. Voluisse quidem fertur Elector Brandenburgicus in conventu Jütterbacensi Saxones in tertiam possessionis partem anno 1611 admittere, sed Anna uxore & Neoburgicis reclamantibus nihil actum.

37
Bellum.

Neque inter possessores diu concordia stetit. Sed anno 1613 ventum ad arma: hinc Batavis, inde Hispanis evocatis. Tentata anno sequenti pax: sed cum convenire inter eos non posset, bellum recruduit, ad annum usque 1629 protractum. Quo, transactione Düsseldorfii tentata, Neoburgicus Cliviam elegit. Verum, quia Batavi eum sibi vicinum volebant, anno 1630 *Hagæ*

Divisio.

Comitum in id conventum, ut Brandeburgo Ducatus Clivix, & Comitatus Marchix obtingeret: Neoburgico vero Ducatus Julix & Montium, cum Dynastia Ravensteinensi, Winnenthalensi &c. Ravensbergæ vero Comitatus utrique esset communis.

Novum bellum.

Tametsi autem hæc transactio ad 28 annos fuerit per pactum adjectum extensa, propter communem tamen illam *Ravensbergæ* administrationem novæ lites oriebantur, anno præsertim 1644; quare anno sequenti *Duisburgi* novus conventus habitus, ubi Brandenburgus factam anno 1630 divisionem impugnabat. Vicini pecus grandius uber habere visum. Cumque Neoburgicus transactioni standum

dum diceret, ille conventu soluto, copiis armatis in Montensem Ducatum immisis, Ravenspergæ Comitatum extorquet.

In tractatione pacis Westphalicæ omnes competitores causam suam strenue urgebant. Sed quia difficile erat, rem adeo arduam definire, ad processum juris ordinarium, aut pacificam transactionem ineundam remissi sunt.

Verum Brandeburgo armis agere placuit. Quippe anno 1651 38 Neoburgici ditiones aggressus, mandato Cæsaris jussus a violentis consiliis abstinere, atque rem in statu *uti possidetis* relinquere, ad annum usque 1663 quievit. Eo autem novam divisionem urgens, sacros homines ditionibus suis eiecit.

Tandem anno 1666 cum Philippo VVilhelmo Duce Neoburgico perpetuum successionis hæreditariæ pactum iniit: cujus præcipua hæc sunt capita. Pactum de succeden-

Domus ambæ desistant a lite successionis hæreditariæ, tamdiu hætenus qua armis, qua juris ambagibus, agitata: rogantque, ut Cæsarea Majestas processus, ea super re ventilatos, abroget, irriterque. Adversus reliquos autem competitores statuunt, seu armis, seu juris ordine viribus unitis sua jura defendere. Pars utraque pleno omnium provinciarum titulo utatur. Damna illata æqua portione ferat. Brandenburgus Cliviam, Marchiam, & Ravenspergam, Neoburgicus vero Juliam & Montes possideat: quibus accessit Ravensteinium pro Meursiæ Comitatu, Brandenburgicis remisso. Statuta successio *reciproca*, si domus alterutrius masculi hæredes deficerent.

Imperator Leopoldus hanc transactionem & pactum mutuum Saxo prote- de succedendo ratum habuit, *salvo tamen aliorum jure*. At vero Saxo- statum. xoniæ Principes in comitiis Ratisbonensibus protestati, rogabant Cæsarem, ut confirmationem retractet; transactio, tanquam injusta, & VVestphalicæ Paci contraria, rescindatur, & partes ex ejusdem præscripto ad viam juris ordinariam remittantur. Brandenburgus vero & Neoburgicus declararunt, se per eam transactionem & pactum successionis reciproce domui Saxonice nihil velle præjudicare.

Obtinerunt nihilominus Saxones, ut ratione harum provinciarum nullum in comitiis Imperialibus votum ad litis usque decisionem admitteretur. Cæterum tempore illo, quo conventio ista fuit inita, magna adhuc pars Clivensium ditionum Batavorum præfidiis tenebatur: sed eas dein Gallus occupavit, & anno 1674 Brandeburgo restituit. Ethæc quidem de statu politico.

Relatio Historica de Religione.

39 Quid vero ad statum Religionis pertinet, fuit ille per hæc diffidia, & Acatholicæ professionis possessores, miserandum in modum devastatus. Floruit sane Religio in his provinciis quam spectatissime, ad bonorum solatium, donec tota malorum lerna per Germaniam sese diffudit. Joannes & Maria optimi Principes, sed mature nimium subducti. Post eos Guillelmus filius Catholicæ quidem Religionis ad supremum usque spiritum retinentissimus, qui tamen ad suffocandas omnes scintillas non suffecit.

Sub Wilhelmo.

Pacta Venloensia.

Primis juventæ ausibus cum Carolo V, ut Geldriam servaret, commissus statim intellexit, quanto id Religionis periculo factum esset. Igitur *pactis Venlonensibus* utrinque præcipua Religionis cura fuit. Atque anno 1543 in has Cæsaris victoris leges lubens consentit, ut omnes suas ditiones & subditos in Catholica fide conservet, & nullam penitus innovationem, aut mutationem faciat, aut fieri permittat: & si quid jam per ejus subditos aut alios mutatum esset, ipse eum omni diligentia, ut tollatur, curet. Quæ omnia Ducis manu & sigillo firmata sunt.

Secuta est paulo post confirmatio pactorum nuptialium Saxonicorum, sed ea conditione, ut, si interim de Religionis causa non conveniretur, & Electori Joanni Friderico grave esset, ditiones ea conditione possidere, ut in sua antiqua Religione omnino permaneant, tunc prædicta Cæsareæ Majestatis confirmatio infructuosa & inutilis sit, ac Elector ejusque hæredes propterea jus nullum ad provincias habeant.

Anno 1554 editum ab eodem Wilhelmo adversus eos, qui tum temporis *Sacramentarii* & *Fanatici* dicebantur, editum est: ut videlicet omnes, qui tenent, quod in SS. Altaris Sacramento verum corpus & sanguis Christi non substantialiter, sed tantum figuratiter, vel mystice adsit, illi non ferantur, sed ex ditionibus exbanniti bonis spoliuntur; uti etiam concionatores & doctores non debite & legitime vocati. Tumultuante dein Belgio adversus Regem Catholicum, curas suas adhuc magis intendit, ne quid inde mali afflaretur.

Pacta nuptialia,

Quin ut deinceps etiam provinciis consulatur, pactis connubialibus anni 1572 sedulo cautum est, ut, si contingeret, Mariam Eleonoram in illis succedere, nulla novatio inducatur, sed potius in antiqua Catholica & Apostolica Religione permaneant, & contra-

tra-

traveniri neutiquam permittatur : idque ab Alberto Friderico ejusque hæredibus, dum subditi homagium eis præstant, firmiter ipsis promittatur, & litteris ac sigillis muniatur. Ecce! quibus pactis & conditionibus alligatum sit jās Brandenburgicum in eas provincias: & quali statu fuerint, dum ad filias Wilhelmi pervenerunt.

Equidem a novis possessoribus de Religione Ordinibus patriæ binis litteris anno 1609 primum Duisburgi, dein Düsseldorfii cautum fuerat, ut Romana Catholica & aliæ Christianæ Religiones, sicut passim per Imperium Romanum, ita & in his provinciis, *pro-ut defacto in usu & publico exercitio sunt, sic deinceps continuentur &c.* Cum autem tunc temporis solius Catholicæ Religionis exercitium publicum in singulis ditionum locis esset, exceptis paucis, in ta- quæ sub extrema tempora Guilielmi Ducis ejusque filii, contra jussa Principum, magistrinovarum Religionum irrepserant, factum est ut conniventia & æmulatione novorum Principum, quorum alter erat Reformata, alter Augustanæ confessionis, novi magistri certatim contra pacta & promissa superiora introducerentur.

Postquam vero Wolfgangus Wilhelmus Dux Palatino-Neoburgicus, relicta confessione Augustana, anno 1614 Düsseldorfii Catholicam majorem fidem publice est professus, ducta in matrimonium Magdalena, Maximiliani Bavaricæ Ducis sorore, multo quam antea diligentius eo cœpit intendere, ut (quod Wilhelmus socrer statuerat, quod in pactis connubialibus conventum, quodque ipsimet novi possessores initio sancte promiserant) Catholicæ Religionis exercitium in iis locis, ubi antea fuisset, curate observaretur; dimissis ejectisque, qui contra pacta hæcenus introducti fuerant, aut irrepere conabantur. Idque ideo magis, quod in pactis connubialibus tam Borussia quam Neoburgicis, quibus Ducis Wilhelmi filiarum elocatae sunt, & unde jus suum utrique in has provincias deducunt, expresse, ut dictum, cautum conventumque fuit, ut, si forte harum ditionum hæreditas ad filias perveniret, nihil in iis circa Religionem innovaretur, sed ubique antiqua, & vera Catholica Religio sine obstaculo omni sancte coleretur & retineretur.

At vero Brandenburgici contra existimabant, non obstare pactis nuptialibus, nec sponsioni Ordinibus datæ, si aliarum etiam Religionum, quæ in Imperio toleratae sunt, cultores introducerentur; modo id sine damno & injuria Catholicorum fieret, & illi inter hos quiete & pacate vivant. Ecce! quomodo Protestantes jure simultanei utantur, quando res sua agitur.

Hæc igitur sententiarum diversitas crevit inter Principes possiden-

dentes, postquam provincias inter se partiti sunt. Quantum enim Brandenburgici pro cultu religionis promiscuo ubique introducendo laborabant, tantum contra nitebatur Palatinus, ut unitatem & decus solius Catholicæ juxta pacta & conventa conservaret.

Hollendo-
rum crude-
litas.

Contentio ista eo usque processit, ut se Status ordinum Hollandiæ immiscerent, atque ad Neoburgicum deterrendum a proposito, per vicinarum urbium Rheinbergæ & Orsoyæ præsidia Parochos, & Religiosos, quotquot possent, ex Ducatibus Juliacensi & Montensi captivos abducerent, duraque ac diuturna aliquot annorum custodia detinerent; in qua etiam nonnulli squalore consumpti sunt. Quo fiebat, ut, plerisque Catholicis Parochis metu diffugientibus, eorum subditi diu divini cultus exercitio carerent, multique interea infantes sine baptismo, adulti vero sine poenitentia & Evcharistiæ sacramentis obirent.

Igitur Neoburgicus, ut se suosque his difficultatibus expediret, post missas ultro citroque litteras & legationes cum Burgstorfio Brandenburgii legato anno 1647 Düsseldorfii super Religione ejusque exercitio ita transegit, ut Ecclesiæ earumque bona & proventus iis restituerentur, qui ea anno 1609 possedissent; exercitium vero Religionis ad illum modum haberetur, quo anno 1612 fuisset. Ea dein transactio ab Electore confirmata est, missique ab utroque Principe deputati Duisburgum executionem orsi sunt. Orsi, inquam, cum enim Brandenburgici a promiscuo Religionis usu nollent recedere, primas litteras reversales in sensum suum de Religionis omnimoda libertate detorquentes, re infecta discessum est.

41
Annus nor-
malis.

Neoburgicus autem, cum haud multo post Pax VVestphalica ad exitum esset perducta, quoniam particulares transactiones non procedebant, ad illius observantiam confugit, & pro Religione restituenda annum normalem 1624 in Pacis instrumento præscriptum, assumere coactus est.

Bellum
1651.

Sed necdum quies. Nam Elector Brandenburgicus anno 1651 cum Electore Saxonie dies aliquot collocutus, Cliviam profectus est, præmissis copiis, quas e præsidiis suis eduxerat, & aliis subsequi jussis. Quatuor ferme erant millia, quibus Sparrium præfecerat. Mox Clivæ mandatum publicatum, & in aliquot locis Juliacensis & Montensis Ducatus publice affixum est. Significabat eo Elector Ordinibus earum provinciarum & aliis inquilinis, venire se in has terras, ut juxta pacta & promissa majorum privilegia & libertatem earum, adversus varias Neoburgici injurias, in pristinum locum & vigorem restituat, atque ad hoc sibi uno vel altero

Edictum.

loco occupato opus esse, ubi pedem figat. Neminem igitur hoc debere secus, ac ipse sentiat, interpretari. Mandat dein, ne quis deinceps Neoburgico contributiones ullas pendat, aut subsidium consilio vel facto ullum præstet, sed se unum suosque hæredes respiciant. Additæ minæ, si quis huic edicto obniti, aut Neoburgicum quovis modo juvare perseveraverit, se cum ablatiis omnibus privilegiis pro hoste ac rebelli habiturum.

Hoc edicto evulgato miles Electoris eodem die arcem Angermundam vi armata aggressus est, castris primo impetu aliquot civibus: sed cum arx fortius, quam speraverat, resisteret, ex-pilato vico & templo adjacente, vicina loca populantur, atque ad ipsas ferme Düsseldorfii munitiones progressi, villam Principis, abductis inde omnibus armentis & pecoribus, despoliant, adjecta comminatione, se propediem majore cum exercitu, & apparatu affuturos.

Interea Elector purgandi sui causa ad Cæsarem miserat Blumenthalium, qui conquestus est, Neoburgicum ex ditionibus Juliacensibus, in quarum fruitionem nullo suo jure, sed solo pacis amore admissus sit, fere alterum tantum possidere, eoque inter-dere, ut suam ipse portionem augeat: Ravenspergam contra transactionem anni 1629 multos annos totam retinuisse: nec unquam veram pacem colere, aut judicis sententiam voluisse expectare. Neque novissimam transactionem anni 1647 ab eo observatam. Auditum dicere, se armis acturum. Augustanæ & Reformatæ Religionis cultores exactos: atque Ordinibus Hollandicis occasionem datam, talionis legem in sacerdotes Catholicos exequendi, quos Elector ex eorum manibus vix eripere potuerit. Notam esse ipsius cum Duce Lotharingiæ singularem amicitiam, & cum vicinis ecclesiasticis Principibus colloquia. Juniores etiam Neoburgicum aperte declarasse, ne unicum quidem pedem in Cliveni agro Electorem retenturum. Jure igitur suo egisse Brandeburgicos, ut suarum defensionem ditionum in tempore respicerent, atque imminenti tempestate præverterent.

Hanc legati querimoniam Neoburgicus publicato scripto protestatus ita confutavit, ut pleraque negaret, ac temeritatem legati tueri. Brandenburgici coargueret, qui aures Cæsaris tam falsis criminationibus implere non erubisset. Ex actis in hac causa apud aulam Cæsaris ventilatis apparere, Neoburgicum priorem vacantium earum provinciarum possessionem cepisse, & non nisi pacis gratia Brandenburgicum in communionem admissum, nihilque hæcenus &

& etiamnum magis optare, quam ut res tandem iudicio finiatur; quod Brandenburgici, haud dubie ex diffidentia causæ, semper protraxissent. Transactionem anni 1629 sanctissime a se observatam, neque de comitatu Ravenspergenſi plus obtinuiffe quam duas Dynastias, reliquis duabus Electori relictis. Transactionem autem illam a Brandenburgicis ruptam, dum anno 1647 & nunc rursus armatas copias in Ducatum Montensem immiserint, eumque hostiliter sint populati, contra omnia divina ac humana jura, contra publicas Imperii constitutiones, ac nuperam pacem VVestphallicam. Reliqua accusationis capita de minis ac suspectis machinationibus, de exactis iis, qui Augustanæ aut Reformatæ Religionis sunt, tanquam vana & falsa, atque a malevolis hominibus Electori imposita, indigna esse responsione: & quantumvis vera essent, non propterea licitum fore Electori, sibi ipsi jus dicere, & continuo illud armis ac bello persequi.

42
Cæsaris
mandatum.

Ad has querelas Cæsar respondit, non videri ejus momenti, ut propterea ad majorem provinciarum ruinam Elector Neoburgicum hostiliter invadat, ac novo per Imperium bello occasionem injiciat. Satis provifum esse constitutionibus Imperii & nupera pacificatione, quomodo hujusmodi controversiis vel jure vel amica compositione obviam iri debeat. Itaque Electorem recte atque ordine facturum, si legibus Imperii, & litteris dehortatoriis, ad eum missis pareat: copias ex provinciis Neoburgici deducat, omniaque in statum pristinum reponat, controversias vero arbitrio commissariorum, qui a se jam anno 1649 nominati, atque ab ipsis acceptati sint, componi finat. Eodem die mandatum dedit ad ordines & subditos Juliæ & Montium, abrogato edicto Brandenburgico, ut in fide & officio erga Neoburgicum maneat, donec causa aut via juris, aut amica compositione terminata fuerit.

Epistola ad
Electorem

In eandem sententiam scripsit Electori paulo copiosius, actum esse contra sanctiones Imperii, & Instrumentum pacis; quo § ult. cautum, ut nulli omnino Statuum Imperii liceat jus suum vi vel armis persequi: sed siquid controversia sive jam exortum sit, sive posthac inciderit, unusquisque jure experiatur, secus faciens reus sit fractæ pacis. Et circa controversiam Juliacensem in specie art. 4 ita loquitur instrumentum: quia vero etiam causâ Juliacensis successionis inter interessatos, nisi præveniatur, magnas aliquando turbas in Imperio excitare posset, ideo conventum est, ut ea quoque pace confecta ordinario processu coram Cæsarea Majestate, vel amabili compositione, vel alio legitimo modo, sine mora dirimatur.

Actum insuper esse (ut epistolam Cæsaris interpretatur Argander, Lucii Veronensis Notator) contra jura communia, commissionem Cæsaream, placita & promissa Brandeburgica, Cæsaris auctoritatem, dictamina prudentiæ, merita causæ propriæ, (cum suspicionem ingerat diffidentiae juris) adversum viciniam, ob diffidentiam & metum incussum, denique adversus pacem publicam &c.

Inter hæc Neoburgicus, ut adversus vim illatam provincias suas defendat, vicinorum Principum auxilia respexit, misso Philippo Wilhelmo filio in Belgium ad Archiducem Leopoldum, & Carolum Ducem Lotharingiæ; Egonem vero Fürstenbergium (cujus sororem nuper in matrimonium acceperat) Viennam ad Cæsarem ablegavit. Per suas autem ditiones militem conscribit, cui (adjuncto etiam, quem filius adduxerat ex Lotharingia) præfecit Reuschenbergium Baronem.

Jamque acies adversæ stabant, frequentioribus velitationibus collisæ; cum Principum colloquio pacificatio cœpta est, ac dein per legatos Cæsaris, Hatzfeldium & Aneranum ad exitum perducta Clivia 11 Oct. 1651 in hunc modum: ut religionis controversia decidatur per Commissarios Cæsaris, jam dudum designatos, Episcopum scilicet Monasteriensem & Ducem Brunsvicensem: iisque bini utrinque adjungantur, ex parte quidem Electoris Augustus Dux Anhaltinus & Henricus Comes Nassovius, ex parte Neoburgici vero Episcopi, Paderbornensis & Osnabrugensis: qui collato consilio disquirerent, an status Religionis in his provinciis ad observantiam anni 1624, juxta pacem Monasteriensem, an vero ad annum 1609, juxta pacta Principum sit reducendus, & quomodo hæc pacta (quæ tot tricas excitarunt) sint intelligenda.

Quodsi propter suffragiorum paritatem Commissarii nihil possent statuere, Imperator, adhibitis aliquot Imperii Proceribus in consilium pari ex utraque religione numero, vel in proximis comitiis per eosdem totam controversiam decideret; eique judicio sine ulteriori contradictione standum, vi pacis Westph. Interim vero omnia restituantur in statum, quo ante hos motus fuere. Nec quisquam ob religionem turbetur. Neuter alteri sub quocunque prætextu bellum inferat, idque sub pœna violatæ pacis, & amissione omnium jurium in has ditiones. Controversias autem omnes, deinceps orituras, ad amicam compositionem, aut judicalem sententiam remittant.

Denique dimittantur utrinque captivi & copiae, præter eas, quæ ad custodiam corporis, aut locorum præsidia sunt necessariae; neque

neque fraudi cuiquam sit, alterutri per hos motus consilio vel ope adfuisse. Reliqua autem, quæ statum Politicum concernunt, ita permaneant, ut diversis transactionibus inter Principes conventum fuit: sine præiudicio tamen ac fraude omnium, qui successionem Juliensem prætendunt. Neque hæc etiam conventio longam ætatem tulit; nam anno 1663 Brandenburgici rursus, ejectis quoque Patribus Capucinis, Catholicos vexare cœperunt; donec anno 1666 mutuum successionis pactum fuit conceptum.

Atque hæc, quæ dicta sunt hætenus, de causâ Juliensi, ex variis Partium litigantium deductionibus, Schwedero, Lucio Veronenfi, ejusque apologetis, atque ex Adolpho Brachelio potissimum excerpta, quamvis temporibus disjuncta, hic conjungere & sub unum aspectum dare visum, ut qualicunque eruditione juris ac historiæ tyronibus subserviam. *Videantur etiam de hac causâ Londorp. suppl. Sleidani contin. Julius Montensis. Struvius. Hübner. Daniel Keller.*

ARTICULUS VI.

Colloquium Ratisbonense primum.

INeunte sæculo XVII convenerat inter Maximilianum I Ducem Baviaræ, & Philippum Ludovicum Ducem Neoburgicum, Lutheranæ sectæ addictum, ut colloquium de Religione Ratisbonæ institueretur. Respuere id Præcones, tergiversari, ac dissuadere. Verum cum Dux fidem dedisset, invitos mandato adegit.

Disputantes.

Adfuerunt igitur ex Saxonia Ægidius Hunnius, cum pluribus aliis, a Marchione Anspacensi Wicknerus, a Duce Wirtembergico Andreas Osander, alique, ex Palatinis Jacobus & Philippus Hailbrunneri cum sex aliis. Collocutores vero, qui arenam ingrederentur, delecti Jacobus Hailbrunnerus & Hunnius, reliquis seu consultoribus, seu suppetiis, in subsidiis collocatis.

Ex parte Catholicorum collocutores a Maximiliano designati Albertus Hungerus & Jacobus Gretserus, Ingolstadienses Professores; cum autem hic catharro & raucedine laboraret, additus tertius Adamus Tannerus S. J. qui potissimum certamen sustinuit. Præcipue vero congressum hunc illustrarunt præsentia sua ipsi Duces Serenissimi, Maximilianus cum Alberto fratre, & Philippus Ludovicus cum Wolfango Wilhelmo filio.

Lutherani Doctores primum Neoburgi ad Danubium congregati, inter se deliberarunt, quibus armis certamen istud, quod
exspe-

expectatione suspensionem habebat Germaniam, quibusque artibus susciperent. Placuit autem, solam Scripturam controversiarum omnium judicem statuere, nec alia argumenta, nisi inde deprompta audire: exclusa forma syllogistica, libera & diffuente oratione disceptare; ne videlicet constringi, sed vaga garrulitate vim probationum possent more suo eludere. Lingua autem vernacula totum negotium volebant confici, ut syllogismorum robor sic facilius evaderent. Atque ita preparati Ratisbonam profecti sunt.

Convenere in aula curiæ Ratisbonensis 28 Nov. 1601: dictæ a Ducibus disputationi leges: forma syllogistica, vel alia in logicis approbata argumentandi ratione uterentur. Agerent modeste, placide, clare ac perspicue. Ad interrogata responderent diserte affirmando, vel negando, aut distinguendo, sine evagatione ad prolixas dissertationes, explicationes &c.

Sed Lutherani, statariæ pugnæ uti insueti sic impatientes, nihil horum servarunt, in verbosas vitilitigationes contra Principum mandatum prolixè effusi. Theses autem 12 posuerunt de sacra Scriptura, ceu unica, & adæquata credendi vivendique regula. Gretserus vero omnibus duodecim hanc opposuit: *S. Scriptura est quidem norma infallibilis, verum nec sola nec unica; sed præter hanc necessario admitti debent Traditiones & Definitiones Ecclesiæ.* Adiditque, judicem generalem, legitimum, & ordinarium omnium controversiarum, quæ possunt oriri in negotio Religionis, esse Romanum Pontificem; sive solus definiat aliquid, sive cum Concilio Generali. Hunc judicem semper esse infallibilem, quando ex Cathedra definit ut Pontifex.

Catholicis initio propugnantium, Lutheranis opponentium partes fuerant delatæ; & quidem forma dialectica Principum jussu id erat perficiendum; sed nullum istos mandatum coercere poterat, quo minus extra orbitam saltarent, & longas orationes, quas Neuburgi conceperant, Notariis ex charta ad calamum dictando omnium patientiam fatigaret, negotiumque a scopo deducerent.

Tandem vero Hunnius hunc ex pharetra sua Syllogismum ex-Hunnius. cussit: *Si Ecclesia superstructa est super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, id est, supra doctrinam eorum, sequitur, quod extra doctrinam Prophetarum & Apostolorum nullum aliud sit figendum Ecclesiæ novi testamenti fundamentum: sed prius est verum. Ergo & posterius.*

Hailbrunnerus vero istum: *qui reprehendit & punit eos omnes, qui a scripto Dei verbo recedunt, & ad dextram vel sinistram* Hailbrunnerus. *dessestunt,*

defectunt, is hoc ipso facto perspicue testatur, scriptum verbum esse unicam normam, ad quam cultus omnis conformari debeat: atqui DEus in veteri testamento reprehendit & punivit eos omnes, qui a scripto suo verbo recesserunt. Ergo DEus hoc facto suo testatur, scriptum verbum unicam debere esse normam Religionis & cultus.

Negata fuit in utroque syllogismo *Major* seu prima propositio; quia præter scriptum habetur etiam verbum divinum traditum, quod una cum scripto est norma Religionis. Dein requiritur insuper infallibilis iudex, qui declaret, in quibus libris contineatur verbum DEI, quomodo sit intelligendum, & secundum illud pronuntiet; sicut in humanis præter Corpus Juris requiritur iudex, qui authentice leges interpretetur, & secundum illas sententiam ferat; alias enim quilibet ad leges posset se referre, & contentionum nullus esset finis.

Lutherani Doctores, cum negatam illam in utroque Syllogismo propositionem *Majorem* probare debuissent, illam certam manifestamque clamantes, totos se ad probationem *Minoris* exprompserunt, more suo fuse evagantes, & Notariis ad calamum dictantes, ut dein popello suo, prout factum postea, fucum possent illinere.

Postquam hunc in modum per octo sessiones cum sectariis, sine ordine sine lege pugnantibus, jurgatum potius quam disputatum fuit, ad alia illis, quam negata, probanda dilapsis, altera supererat colloqui pars, qua nostri arguerent, illique responderent.

Tannerus igitur, forma Syllogistica ad amissim servata, necessitatem, præter legem scriptam, judicem, qui causam rite cognoscat, atque ad rectum legum intellectum sententiam pronuntiet, agnoscendi intulit. Sed ordo teneri non potuit, Hunnio rursus extra oleas saltante, atque in verbosas ambages diffuso.

Tandem, cum Tannerus necessitatem agnoscendi judicis urgeret, respondit, etiam in sua Ecclesia præter Scripturam alium haberi judicem, jussusque illum edicere, DEum nominavit. Reposuit Tannerus, quamvis DEus in sacro codice leges ferat, nunquam tamen fore, ut controversiæ finiri possint, nisi visibilis iudex agnoscat. Sicut causæ forenses finiri nunquam possent, licet quis Justinianum judicem appellaret; partibus videlicet leges perpetuo in suam partem trahentibus.

Ad Verbi dein ministros Hunnius descendit, quorum sententiam infallibilem dicebat, si Scripturis sit conformis. At hoc modo quemlibet rudissimum rusticum infallibilem fore, monstrabatur. Et quid?

quid? si diversarum Ecclesiarum ministri contrarias in sententias abeant? Tunc in ultimo ad finem mundi iudicio causam definendam dixit. Sed quid hoc aliud esset, repositum, quam desperare, & ex Ecclesia inextricabilem labyrinthum facere, atque defectum providentiæ Christi erga suam Ecclesiam arguere?

Cum importune instarent, ut nostri traditiones in specie nominarent, celebrationem Paschatis edixerunt, adeo sacram SS. Patribus, ut cum S. Epiphanio & S. Augustino Quarto-decimanos pro hæreticis haberent. At Hunnius eo proterviæ fuit prolapsus, ut celebrationem Pascatis ad cultum divinum pertinere negaret. Cum vero urgeretur, ut libros Scripturæ, exempli gratia, Evangelium S. Matthæi, canonicos esse ex sola Scriptura absque recursum ad traditionem probaret, audiendam hic Ecclesiæ testificationem asseruit, non tamen *traditionem non scriptam* proprie appellari posse, rem ipsam concedens, de voce inepte ac frivole disputans. Fassus etiam, esse quædam fide divina credenda, quæ tamen in S. Scriptura non legantur, non tamen spectare ad Articulos fidei, levissima loquacitate secum ipso pugnans.

Tannerus versipellem propterea appellavit; at ille ad Baviaræ Ducem conversus, Serenissime & Illustrissime Princeps, aiebat, affecti sumus injuria, dum versipelles appellati sumus. Verum ille: *vos Romanum Pontificem appellastis Anti-Christum, quæ est insignis injuria, quæ redundat in omnes Catholicos.* Qua Principis voce repressus conticuit, id solum recoquens, se scapham scapham appellasse.

Indigniora hæc erant, quam ut Principum aures audire possent, cumque manifeste appareret, nullis insolentes istos rabulas legibus coerceri nec quidquam ad rei substantiam pertinens expectari posse, sed multis & prolixis ex charta lectionibus tempus inutiliter teri, finem colloquio imponere visum.

Nihilominus tamen quantas nescio victorias, ex hoc colloquio reportatas, gens Prædicantium effrons divulgaverat, typis etiam germanicis sparsas. Corrupta Protocolli acta publica, fraudes, mendacia, fabulæ, calumniæ congestæ per publicas pagellas volitabant. Evocatum Roma Gregorium de Valentia in subsidium Gretseri & Tanneri, ne hîscere quidem amplius audentium: in ultimas angustias ab Hunnio conjectos, nodum ab eo objectum solvi non posse confessos, quin Tannerum eo compulsum mentiebantur, ut publice, Papam esse Anti-Christum fateretur, eamque confessionem sua manu firmaret. Duos Jesuitas ex hoc colloquio ita fuisse convictos, ut illico Papismum, ductis uxoribus, ejurarint, duos

alios, sociorum exemplum sequi recusantes, subita cæcitate percussos: Catholicorum templa omnia Ratisbonæ propediem clausum iri, triumphare Protestantes, Papistas, ignominia impatientes, passim deficere, omnia ad Lutherum inclinari.

Bavariæ Ducem duos Jesuitas, Gretserum & Tannerum in carcerem compegisse. Alius *tauro* inclusos scripsit. Statutum esse Maximiliano, Jesuitis pulsīs, Protestantes introducere. Hæc aliaque multa a Protestantibus per Europam cumulatīs pagellis plenisque libellis sparsa mendacia atque calumnia fidem apud credulum vulgus invenerunt. Quæ res nostros permovit, ut Apologiam scriberent, & acta omnia illius Colloquii ex authentico Protocollo collecta typis committerent.

ARTICULUS VII.

Colloquium Ratisbonense secundum.

Conradus Vötterus S. J. complures libellos ediderat, qui perfectam Lutheri ideam exhibebant. Alius eorum representabat Lutherum *castum*, alter *veridicum*, tertius *devotum* &c. Philippus Hailbrunnerus Lavinganæ Scholæ Theologus, ut Lutherum defenderet, edito libello, sublestæ fidei Vötterum accusavit. At Vötterus, minime solitus manere debitor, apologiam pro se scripsit, qua Hailbrunneri fraudes & convitia fideliter detexit. Hunc librum cum *Anatomia Lutheri*, a Joanne Pistorio, viro doctissimo, ad Catholicam Ecclesiam reverso, scitissime confecta, Maximilianus Dux Bojariæ ad Philippum Ludovicum, Ducem Neoburgicum misit. Quæ res superiori, quod dixi, Ratisbonensi colloquio occasionem dedit. Illo propter convitia & extravagantes Hunnii & Jacobi Hailbrunneri illusiones abrupto, Dux Bavariæ cum fratre Alberto, & Dux Neoburgicus cum filio Wolfgango Wilhelmo, ad aulam Episcopalem se receperunt, perspecturi, an Vötterus Lutheri textus germana fide citarit.

Jacobus & Philippus Hailbrunneri fratres, e tot centuriis ruduntaxat locos sibi in libris Lutheri monstrari petebant. Vötterus coram iis, quos dixi, Principibus aliisque e nobilitate Proceribus, omnes textus locosque, quos adversarii nominabant, ad litteram in Lutheri libris palam exhibuit, Hailbrunneris nec mutire ausis, atque crimen falsi, quod Vöttero intorserant, in se retortum cum pudore cernentibus.

Postquam autem fidem suam demonstraverat, interrogavit ex Philippo Hailbrunnero, quo loco Jesuitæ scripssissent, gravius peccatum esse matrimonium quam fornicationem? respondit fraudulente, id de matrimonio personæ, voto solenni castitatis ligatæ. Deprehensus pariter S. Hieronymum & Bellarminum corrupisse.

Quæsitit porro Vötterus, quo jure Jacobus scripssisset, docere Jesuitas, quemcunque hæreticum Principem esse tyrannum? nominaret unicuique, qui hoc docuisset. Respondit, aliquos Papistas cum Guilielmo Rosseo hoc docere, Papistarum autem & Jesuitarum eandem utique esse doctrinam. Mirati sunt omnes insolentiam impudentis responsi, simulque effrons crimen falsi, quod per atrocem calumniam Jesuitis impeggerat falsarius.

Scripserat idem Jacobus Hailbrunner famosum libellum, quem *Speculum Jesuitarum* appellaverat, quem probrosis in Societatem mendaciis & calumniis impleverat. Institit Vötterus, ut aut probaret, quæ effutiisset, aut calumniatorem se fateretur. Respondit, hæc non a se fuisse inventa, sed ex aliis descripta. Postulatus tamen fontem, ex quo hausisset, ne unum quidem auctorem nominare potuit.

Similiter mendacii convictus fuit, dum *Indicem* quandam *Expurgatorium* Jesuitis tribuit. Cum autem Vötterus sex gravissimas calumnias, quibus Lutherus Catholicam doctrinam infamasset, exhibere vellet, inspicere Lutheri libros & textus, quos Vötterus citaverat, detrectavit, ad alia properandum caussatus: at malo suo; nam inficiatus, quod Lutherus se ipsum Christum dixisset, clarissimis id verbis expressum *Tom. 1 Wittenb. § 2 fol. 96* legere debuit. Ubi Lutheri verba exstabant: *ego sum Christus*.

Sed nihil ita impudentibus licet alias hominibus pudorem incussit, ac turpissimæ Lutheri sordes, quas Vötterus in *Luthero Ca-* Lutheri doctrina.
phæ objecerat. Nam cum negasset Philippus, illas in Lutheri libris inveniri, Vötterus Tomum octavum Jenensem § 1 fol. 215 in mensa explicatum eidem loco allegato legendum offert, pudore se a lectione absterri protectatus. Hailbrunnerus igitur cœpit legere, sed vix ultra unam progressus lineam conticuit, rubore suffusus. Coactus pergere in lectione scurrilis Magistri, unam adhuc alteramque lutulentam olidamque phrasin legit, Principum præsentiam veritus, pinguiores adhuc, qui sequebantur, bolos præteriiit.

Subjecit Vötterus, hunc librum ultimum Lutheri partum esse, uno ante mortem anno in lucem editum, qui proin non prima imperfecta,

perfecta adhuc spiritus lineamenta, sed viri jam plene illuminati consummatique effigiem utique exhibere deberet.

Ad eos dein locos progressi sunt, qui Mahometem magis quam Christianum scriptorem redolent; dum Lutherus in illis abdicandi conjugem aliamque ducendi potestatem indulget, & in pluribus circa ipsum SS. Trinitatis Mysterium cum Alcorano sentit.

Interrogavit Vötterus, vir festivus, quid de illa Lutheri prophetia sentirent, qua 70 Saxonice consiliariis prædixit, fore, ut sua (Lutheri) stercorea adorarent? an ad litteram, vel de stercorea doctrina sit intelligenda? & an sit impleta? Quæsit porro, cur ipsorum iudex non pronuntiaret in fidei controversia, inter Hunnium & Huberum tantopere agitata?

Vulgaverat Vötterus librum, in quo 174 mendacia Philippo Hailbrunnero objicit; qui ne de uno quidem ex omnibus se purgare potuit. Sic finitum hoc alterum Colloquium, vel, ut appellabatur, *Post-Colloquium*; quia velut Appendix prioris erat. Primi discessere Hailbrunneri ex acie faucii ac laceri. Vötterum & Hylinum ejus socium, Cathedralis Ecclesiæ concionatorem, Principes ad cœnam invitarunt, sed excusatione noctis ingruentis, cum singularis humanitatis & gratiæ signis dimissi sunt.

Mendacia
Lutheri.

Quamvis autem par illud fratrum nobile penitus victum convictumque recesserit, sparsum nihilominus per pagellas publicas, Conradum Vötterum de 12 criminibus falsi, contra Lutherum commissis, coram quatuor Principibus convictum fuisse. Eundem conclave ingressum a Duce Neoburgico his verbis fuisse salutatum: *Tunc es ille nebulo, tam in Lutherum injuriosus?* eaque voce Principis exterritum in genua coram illo procidisse, atque a Baviaræ Duce in exilium fuisse ejectum.

Alii sparserant, Conradum jussu, 12 suos Lutheros cum vero Luthero comparare, atque sua, an Lutheri verba scripsisset, exhibere: digressum vero velut ad apportandos domo libros nuntiasse per alios, se illos invenire non posse: at vero missos a Maximiliano Duce, qui libros & Vötterum coram siterent; collatis autem, quas ipse, & quas Lutherus scripsisset, sententiis, patuisse fraudes impostoris, Luthero, quæ vellet per crimen falsi, impingentis. Ita malarum artium convicto, atque acerrime reprehenso, gravissime a Duce interdictum, ne tale quid deinceps auderet.

Addebant alii, Vötterum in hoc colloquio tam arcte ab Hunnio fuisse constrictum, ut non haberet, quod reponeret, sed a Baviaræ Duce audire debuerit hæc verba: *Conrade Vöttere, alieni scripti*

scripti tam infida corruptio non est opus honesti viri: intelligimus tandem has tuas tuorumque sodalium artes: Hunnio vero tactis leniter humeris arrisisse & applausisse. Hæc fabulari placuit, cum tamen Hunnius huic cum Vöttero colloquio non interfuerit, imo nulla, dum viverent, illis noticia aut sermo intercesserit. Hæc videlicet sunt arma gentis Prædicantiæ, quibus veritatem opprimat, & apud credulum vulgus plaustum captet. Nostri sincera rei gestæ narratione mendacia & calumnias confutarunt.

Certe Wolfgangus Wilhelmo Principi ita ab hoc congressu secta desipuit, ut converso ad indagandam veritatem studio, eandem postmodum cum subiecto sibi populo sit amplexus; quamvis multæ gravesque difficultates se se opponerent. Ipsa etiam in urbe Ratisbonensi, ubi colloquium fuerat habitum, s; brevi ad Majorum fidem redierunt. Paulo post Philippus Hailbronnerus Lavingæ publicam disputationem habuit. Ad eam accessit Theologiæ Dilinganzæ Professor; sed loquendi copiam obtinere non potuit. Cum autem Lutherani id timori suorum Doctorum adscriberent, anno sequenti Dilingenses ad argumentandum invitati comparuerunt.

ARTICULUS VIII.

*Conversio Ducis Neoburgici, novique Palatinatus.
Colloquium Tertium.*

Wolfgangus Wilhelmus, Philippi Ludovici, Ducis Neoburgensis ex Anna Juliacensi filius natus maximus, quamvis a primæ ætate Luthericis imbutus esset principiis, & adversus Catholicam Religionem, quam propterea exosam habebat, præiudiciis; postquam tamen in utroque colloquio Ratisbonensi Præconum suorum fraudes & prævicationes coram audisset & inspexisset, suspectam habere eorum doctrinam cœpit, legensque libros Catholicos, Petri præsertim Canisii Catechismum, aliam multo ideam, atque Præcones imprefferant, in mente concipere.

Magno dein apparatu Monachium profectus, edita clam Professione fidei, duxit Magdalenam, Wilhelmi V filiam, Maximiliani sororem, eosque conjunxit Episcopus Eustadianus sub vesperum in summa Ecclesia B. M. Virginis, dissimulatis ceremoniis, quæ alterutrius Religionis affectus potuissent offendere. Sponsa dein duos ex nostris Patres secum Neoburgum duxit, Antonium Wellerum, & Jacobum Reihingum, illum a sacris confessionibus,

bus, hunc a concionibus sibi & marito futurum. Concessus a Philippo Ludovico istis privatim habendis in suprema arce locus, quem Episcopus Eustadianus consecravit.

Cum autem Wolfgango difficile accideret, Religionem, quam assumpserat, diu dissimulare, cum bona parentum venia, comitante conjuge, & duobus, quos dixi, societatis nostræ sacerdotibus, Düsseldorfium abiit, ubi a Præcone Lutherano, quem in aula sua hætenus toleraverat, interpellatus ipso festo Pentecostes die 1614, jam annum fluxisse, ex quo ad Sacramentum cœnæ, ne pacificate quidem, accessisset, respondit, proxima die Dominica se accessurum. Ea responsione, mirum, quantum Præco & Lutherani triumpharint. Sed breve erat gaudium; nam die Dominica proxima SS. Trinitatis, edita publica professione fidei ex formula Tridentini, SS. Eucharistiæ Sacramentum e manibus Proepiscopi Coloniensis, Pontificali habitu ornati, accepit, freudentibus Lutheranis, & gaudio exultantibus Catholicis. A prandio dein Chrismatis Sacramento publice fuit confirmatus; atque sequenti die Festo Theophoriæ nudato capite cereum ardentem manu gestans devotissime processionem est comitatus.

Pater Philippus, ubi inaudiit, gravissime rem tulit; sed nec monita ejus nec minæ fregerunt animi constantiam, probe memoris, obediendum esse magis DĒo quam hominibus. Verum vix trimestri elapso patre mortuo turbis istis domesticis Wolfgangus liberatus est. Neoburgum inde 1615 reversus, amandato Jacobo Hailbrunnero, concionatore aulico, sacellum palatii sacerdotibus S. J. tradidit, Religionis causam in comitiis provinciæ potenter egit, singulos adortus, quos conjunctos expugnare non poterat, quibusdam etiam, quos contumacia magis induraverat, aula exactis, & officio motis.

Mater ad arcem Höchstadianam discessit, fratrum vero alter Solisbacum, alter Hilpoltsteinium, ditionem, testamento patris designatam. Wolfgangus vero expeditior publico edicto Religionem commendavit; sed subditos errori pertinaciter inhaerentes expertus, dici non potest, quanto labore constiterit, donec zizania penitus evelleret. Societati Jesu, ut opus conversionis felicius succederet, Collegium Neoburgi fundavit, attributis cœnobii fundis, quod Nobiles Virgines Neoburgi, & Eichenbrunnæ Patres Benedictini ante Lutheri tempora possederant. Utrumque desertum, vastatum, profanatumque dissipatis bonis jacuit. Dispositionem hanc Wolfgangi Ducis Paulus V Apostolica auctoritate ratam habuit.

Con-

Constructum igitur Collegium & Gymnasium in loco diruti æcenobii, quod Parthenon incoluerat, traditumque templum, quod Collegium Philippus Ludovicus Lutheranis usibus ædificaverat. Secutum mox ingens rei Catholicæ incrementum; quod, ut efficacius promoveretur, Wolfgangus Lutheranos Præcones abdicavit, prævalente ejus constantia Provincialium contumaciæ. Parochias interim, donec aliter provideretur, nostri administrabant.

Non sufficiebat Collegium Neoburgense, recens constructum, tantæ messi; unde, cum Ducis Neoburgensis provincia, quam *no-vum Palatinatum*, aut etiam *Palatinatum Neoburgicum*, ab urbe principe appellant, in tres Episcopatus excurrat, Augustanum, Eustadianum, & Ratisbonensem, vocata sunt in subsidium vicina Collegia, Dilinganum, ut agrum Höchstadianum, Lavinganum (in quo plurimum pertinaciæ occurrebat) & Gundelfinganum, exco-leret. Ingolstadiensi Richardivilla (*Reichertsboffium*) cum Manchin-ga & adjectis pagis commissa: Eustadiano Monhemium cum adja-centibus 24 pagis: Ratisbonensi excurrens in Palatinatum superio-rem regio; pagis & oppidis frequens; ut adeo paucos intra annos prælongum illum ad lstrum tractum, cum excurrente in Noricum ditione sacris avitis reddiderint.

Magnum, apud eruditos præsertim, tanto operi momen-tum addidit colloquium seu concertatio Jacobi Kelleri, recto-ris Collegii Monacensis cum Jacobo Hailbrunnero, cujus jam inde a colloquio Ratisbonensi multa cum Gretsero, Tannero, Heif-sio, Kellero fuerat dimicatio. Famossus præ reliquis erat Hailbrun-neri liber, quem *Papatum Acatbolicum* inscripserat; contra hunc Kellerus dissertationem edidit, qua 60 crimina falsi, propudiosa mendacia 238, calumnias 51, ignorantias crassissimas 91 contineri in libro illo demonstravit. Negavit ille & Kellerum mendacem & calumniatorem proclamavit.

Kellerus
objicit cri-
mina falsa.

Profectus est proin hic Neoburgum, petiitque, ut occasionem sibi faceret Dux, qua ea, quæ objecisset, in libro Hailbrunneri comprehendi ostenderet. Wolfgangus, ut veritas deregeretur, Præconi, ut tempore indicato compareat, præcise mandavit. Ille tergiversari, quærere effugia, excusare; negotium moram exige-re, qua se præparet, cum aliis conserat; volumine integro se Kel-lerum confutaturum. At Dux, mora & præparatione non esse opus respondit; scituum ipsum, quid scripserit, quosque auctores alle-gasset: aliud non agi, nisi, ut inspectis fontibus, an recte citasset,

an secus, exhiberetur: Kelleri esse, ut ostendat crimina falsi, mendacia, calumnias, insecitias, quas objecisset.

Quamquam igitur Præco, male sibi conscius, vehementer expalesceret, formidaretque congressum cum adversario, declinare tamen illum non poterat. Itaque 1 Julii 1615 in aula palatii perampla convenire Dux cum conjuge, ambo adversarii, arbitri, iudices, pari ex utraque Religione numero; dati utrique parti Theologi subsidiarii, & Notarii publici.

Cum itaque Kellerus plura mendacia & calumnias ob oculos poneret, rei evidentia convictus, aliud, quod reponeret, non habuit, quam, virum se esse honestum: nunquam eam sibi fuisse mentem, ut mendacia vellet, aut documenta falsa allegare; neque se tam ad verba, quam ad sensum & sententiam respexisse: certe dolo aut fraude a se scriptum nihil.

Quando a Kellero opponebatur quidquam, ita manifeste falso allegatum, ut nec verba nec ulla sententia in auctore citato reperiretur, in typographum culpam rejecit, aut ex aliis se id descripsisse dicebat. In diem crastinam etiam sæpius, cum deprehensus respondere nil posset, provocabat. Sed cum altera die omnes, qui pridie, magno numero in aula essent præsentis, solus aberat, qui maxime petebatur, Hailbrunnerus, valetudinis excusatione usus.

Cum autem neminem inveniret, qui profligatam causam defenderet, pudore suffusus postridie comparuit; sed pessime vapulavit, non minus secum ipso, quam cum adversario luctatus. Inter alia quippe, cum jussus fuisset quondam, a se allegatam, sententiam S. Gregorii in libro exhibere, fateri coactus est, eam a se fuisse mutatam, verum id nequaquam a se factum veritatem immutandi consilio, consequenter crimen falsi a se nullum fuisse commissum; cum dolo malo nihil sit factum. Responsum profecto, quo omnes falsarii judicia possent eludere.

Ad tertium deinde congressum citatus, morbum doloremque capitis iterum obtendit, summisque precibus, ne in arenam iterum prodire cogatur, rogavit. Non adqueievit Princeps, sed ut sequenti saltem die compareret, mandavit. At incassum omnia. Fugæ quippe quantumvis grande dedecus, minus videbatur ulteriori sui prostitutione.

Quare Princeps acta hujus colloquii, prout a Notariis conscripta fuerant, conferri atque a iudicibus utriusque Religionis signari voluit. Quamvis autem hæc publice coram Principe & plurimis testibus essent peracta, scribarumque publicorum fides accederet,

ret, ausi nihilominus Præcones typis vulgare, Hailbrunnerum ita se purgasse, ut Kellerus convictus magno suo probro conticuerit. Quæ causa fuit, cur Kellerus omnia acta typis publicis vulgaret, non modica sectæ ignominia.

Hailbrunnerus pudorem non ferens, primum Höchstadium ad Wolfgangi matrem, inde vero in Wirtembergiam profectus, in solatium incurfæ ignominia Superintendens, ut vocant, fuit creatus, atque bilem omnem in Kellerum, omnesque, qui Neoburgensi concertationi præsentés fuerant, evomuit, acta ipsa publica, ipsius etiam Ducis Wolfgangi manu signata, sublestæ fidei accusavit. Kellerus gemino libro calumniatori respondit, primum inscripsit, *Extremam Hailbrunneri unctionem*; alterum: *Hailbrunneri, animam agentis, ultimum sudorem*. Et vere; nam paulo post anno 1618 interiit.

Severius multo Lutherani animadverterunt in Nicolaum Crellium, Cancellarium Dresdensẽ; cum enim is conaretur sectam Calvinianam in Misniam introducere, anno 1601 publice plexus est capite. Crellius.

ARTICULUS IX.

Synodus Constantiensis.

ANno 1609 Jacobus Fuggerus Episcopus Constantiensis ex tota sua Diocesi amplissima Synodum convocavit, de fidei morumque doctrina cognituram. Confederant in ea 18 mitrati Præsules, cum ingenti Cleri, Regularis æque ac Sæcularis frequentia. Constitutiones seu Decreta Synodalia in quatuor partes sunt distributa, atque anno 1701 rursus prælo commissa. Summa duntaxat aliqua capita brevissime attingam.

Pars 1 Constitutionum Synodaliũ.

Titulus I Tractat de Religione & fide Catholica.

II Exhibet *Professionem fidei* Catholicæ ex Formula Tridentinæ.

III Agit de *libris prohibitis*, hæreticis videlicet, vel de hæresibus suspectis, amatoris, obscenis, famosis, supersticiosiis. Vetantur etiam obscenæ, petulantes, famosæ imagines, aut picturæ. Nullus liber edatur sine approbatione Episcopi, Vicarii, aut alterius deputati. Officinæ Bibliopolarum visitentur. Ne Catholici ad scholas sectariorum mittantur, neque alio prætextu diutius apud eos morentur.

IV Prohibetur sub excommunicatione ferendæ sententiæ superstitio, magia, sortilegium, divinatio &c.

V Septem Ecclesiæ Sacramenta in concionibus & Catechismo diligenter explicentur, cum consuetis sacris ceremoniis decore, prompte & reverenter administrentur, sine labe Simoniæ, aut ulla mercede conventa, vel exactione indebita. Pro sustentatione tamen sufficienti aliquid exigi potest; cum de altari vivere debeant, qui serviunt altari. Sacra Eucharistia, aqua Baptismi, Chrisma & olea sacra sub diligenti clausura in vasculis mundis custodiantur. Claves non penes ædituos, sed curatos occlusæ asserventur.

Chrisma & olea sacra singulis annis ab Ecclesia Cathedrali pentantur; veteribus novo igne Sabbati sancti vel alio exustis, & cineribus in sacrario depositis. Si anno necdum absoluto oleum inciperet deficere, affundatur non consecratum, minori tamen quantitate, quam sit residuum consecratum.

VI Tractatur in specie de Baptismo, qui infantibus sine mora in Ecclesia est conferendus. Neque nobilium baptismus ultra paucos dies differatur. Si infans ob periculum mortis domi sit baptizatus, ceremoniæ omissæ postea in Ecclesia suppleantur. Examine autem prius Paro- hus baptismum, privatim collatum. Infans expositus, licet alligatum habeat testimonium baptismi, baptizetur sub conditione. Patrius sit unus tantum, vel unus & una: sint Catholici, maturæ ætatis. Si nobiles plures adhibeant, duo tantum sint patrini, reliqui testes, qui nullam spiritualement cognationem contrahant. Regulares non adhibeantur. Parochi librum baptizatorum, parentum, patrinorum habeant. Baptisterium sit lapideum & bene clausum.

VII Parochi populum moneant de suscipiendo sacramento confirmationis. Minores septennio regulariter non admittendi. Præmittatur confessio. Patrinus sit unus tantum, a paracho inscriptus libro.

VIII Pastores animarum frequentem commendent *Eucharistia* usum. Paschalis communio non fiat extra templum parochiale, sine Episcopi, Vicarii, aut parochi licentia. Nemo accedat sine prævia confessione. Publici peccatores consuetudinarii non admittantur. Accedant seorsim mares, postea scemina. Parvuli non admittantur, nisi paracho constet de instructione.

Hostiæ renoventur singulis mensibus saltem semel, veteribus in communione Missæ sumptis. Si aliquæ corrumperentur, comburantur, & cineres in sacrarium reponuntur. Ardeat semper lampas.

pas. Duæ minimum Hostiæ ad ægrum portandæ, ne vacuum vasculum reportetur. Ad incendium Sacramentum non exportetur, sed in Ecclesia adoretur.

IX Sub dio in altari portatili, in oratoriis privatis, aut ædibus nemo *Missam* celebret sine Episcopi licentia, in scriptis obtenta: neque capite cooperto. Non habens copiam confessarii, si ex officio celebrare teneatur, eliciat contritionem de peccato gravi, & propositum confitendi, quam primum poterit. Quando duo officia cantantur, utrumque integre absolvatur.

Missæ nec ante auroram, nec post meridiem, nisi ex causâ jure permissa, nec etiam sub concione celebrentur. Missa solennis defunctorum diebus festis & Dominicis non dicatur. Quando elevatur S. Hostia, nihil cantetur. Missæ statò tempore dicantur. Primitiæ sine virginibus & sponsa celebrentur. Vetantur choreæ & alia ludicra.

X Declaretur populo necessitas *Penitentia*; quænam illius partes. Sacerdotes singulis minimum 14 diebus confiteantur, inferiores Clerici singulis saltem mensibus. Parochi & concionatores populum ad frequentem confessionem adhortentur. Prægnantes & periculose ægrotantes in tempore confiteantur, & medici eos de hoc moneant. Ad mortem damnatis Eucharistia præbeatur, sed non ipso die supplicii.

XI Nullus sacerdos confessiones audiat, nisi ab Episcopo aut ejus Vicario sit *approbatus*. Excipitur articulus mortis, quo approbatus haberi non possit. Tunc autem quivis sacerdos ab omnibus quoque censuris, a quocunque reservatis, absolvere potest. Superiores Religiosorum hortatur Synodus, ut in designandis confessariis majorem eruditionis & prudentiæ rationem habeant.

In privatis domibus & cubiculis confessiones mulierum ne audiantur, neque in sacristia, sed loco aperto. Confessarii in imponendis pœnitentiis sint prudentes & discreti. Sigillum stricte servent. A casibus Sedi Apost. reservatis, si sint occulti, absolvere potest Episcopus & ejus Vicarius, ab hæresi solus Episcopus.

Casus autem *Reservati* in Diœcesi Constantiensi sunt 1 *respectu Clericorum*: fornicatio cum filia confessionis. Revelatio confessionis. Celebratio in Ecclesia interdicta, altari non consecrato scienter: in altari portatili sine licentia: sine sacris vestibus, & a sacerdote non jejuno. Ministratio non ordinati. Ordinatio furtiva, aut per saltum facta, aut extra tempora, ante legitimam ætatem. Susceptio ordinis sacri in censura. Sepultura excommunicati, vel tempore interdicti.

2 *Respectu Laicorum*: Matrimonium vivente conjuge, vel ante certificationem de illius morte: clandestinum. Sponsalia non servata. Machinatio in mortem conjugis, si mors sequatur. Baptizatio propriæ prolis extra casum necessitatis, vel ejusdem in baptismo aut confirmatione susceptio.

3 *Clericis & Laicis communes*: Homicidium voluntarium, physice vel moraliter deliberate patratum. Procuratio abortus vel sterilitatis. Incendium Ecclesiarum, domorum, aut segetum, malitiose factum. Furtum rei sacræ. Bestialitas. Coitus cum infideli: cum moniali: cum consanguineis aut affinibus usque ad secundum gradum inclusive. Adulterium. Raptus. Perjurium in judicio. Pollutio Ecclesiæ vel Cœmiterii per sanguinis aut seminis effusionem. Immunitatis Ecclesiasticæ violatio. Falsificatio monetæ, vel litterarum Curiæ Episcopalis. Percussio parentum enormis. Abusus rerum sacrarum ad magicas artes. Rebaptizatio. Violenta injectio manuum in personam Ecclesiasticam.

Addit Episcopus declarationem, datque licentiam omnibus confessariis, *laicos* a prædictis casibus reservatis absolvendi, si delicta sint occulta: excepto tamen homicidio voluntario, & majori excommunicatione judiciali. Similiter dat facultatem absolvendi *Clericos* ab omnibus casibus reservatis occultis, excepto homicidio, majore excommunicatione, bestialitate, coitu cum moniali, revelatione confessionis, & si quis ab alieno Episcopo, aut furtive per saltum, vel extra statuta tempora, aut ante legitimam ætatem sine dispensatione ordinatus esset. Quibus casibus, etiamsi occulti essent, Clerici a solo Episcopo vel ejus pœnitentiaro absolvi possunt. Per hæc tamen Episcopus nihil omnino iis, qui pecuniaria privilegia vel ab eo, vel a Sede Apost. habent, quoad forum conscientie adimere intendit.

XII Extremæ unctionis Sacramentum, Marci 6 insinuat, & per Jacobum Apostolum promulgatum, parochi diligenter ægrotis ministrant, etiam sensibus destitutis, modo antea honestæ fuerint vitæ, & tempore paschali communicaverint. Pueris doli incapacibus, furiosis, supplicio capitali mulctandis non detur. Si ad ægrum deferatur, sonus campanula non fiat, & minister veste choralis indutus, sine lumine cum aqua benedicta sacerdotem sequatur; nisi simul deportetur Eucharistia.

XIII Suscepturi *sacros Ordines* examini se subjiciant, etiamsi graduati in Jure vel Theologia existant. Coram Vicario, emissâ professione fidei, reverentiam, obedientiam & fidelitatem jurent

Epi-

Episcopo, Vicario, & Officiali. Beneficium curatum adeptus, ante approbationem se non immisceat, sed mox Constantiam eat, & examen pro cura subeat: idque toties, quoties de nova cura provisos fuerit.

XIV *Ordinandi* debitis *qualitatibus* sint instructi: baptizati, confirmati, legitime nati, liberi, carentes irregularitate, censura &c. Initiandus subdiaconatu debet in Academia vel publico Gymnasio absolvisse rhetoricam, dialecticam, & duobus integris annis studuisse Theologiæ morali cum fructu debito. Nullus ad majores Ordines admittendus sine beneficio, pacifico, & sufficienti. Titulus patrimonii pro arbitrio Episcopi admittitur; contineat 1000 aut ad minus 800 florenos Imperiales, sub sigillo magistratus. Interstitia, quantum fieri potest, observentur. De cantu etiam examinentur.

XV *Sponsalia* sunt promissio & repromissio futuri matrimonii. Non fiant in angulis, sed coram aliquot testibus in domo aliqua honesta per verba de futuro, præsentem etiam parochum, si fieri possit.

XVI *Matrimonium* clandestinum est nullum, & graviter peccant ita contrahentes. Fiant trinæ proclamationes: si tamen probabilis esset suspicio, matrimonium malitiosè impeditum iri, fieri potest una vel nulla. Supplendæ tamen ante matrimonii consummationem. Qui præsens tacuit, postea non admittatur ad accusandum matrimonium. Ne conjungantur extra Ecclesiam sine facultate Episcopi vel Vicarii. Præmittatur confessio.

Sine consensu parentum inita matrimonia sunt quidem valida, regulariter tamen illicita. Graviterque prohibetur parochis, ne coactas nuptias conjungant, prout etiam aliis, ne liberos vel subditos ad nuptias cogant, aut cum hæreticis contrahantur. Abusus tollantur.

Recensentur hic impedimenta matrimonii, impedientia & dirimentia, uti error personæ & conditionis servilis. Votum solenne in Religione, & simplex etiam in Societate Jesu, contrahendum dirimunt. Cognatio spiritualis & naturalis. Crimen conjugicidii, vel adulterii cum promissione matrimonii. Cultus disparitas, quando contrahit fidelis cum infideli. Vis aut metus gravis & injustus. Ligamen. Ordo sacer dirimit contrahendum: clandestinitas, publica honestas, orta ex sponsalibus & matrimonio rato. Defectus consensus, aut rationis affinitas, impotentia antecedens, raptus. Votum simplex & sponsalia de futuro faciunt matrimonium illicitum, non tamen invalidum.

Causæ omnes matrimoniales ad consistorium Episcopi spectant, ut adeo nullus decanus aut parochus se immiscere debeat, sed ad consistorium referre. Neque transactioni hic est locus, sed secundum canonicam severitatem procedendum.

XVII *Lectiones Theologiæ*, saltem morales, superiores monasteriorum & collegiorum haberi curent, exque diligenter frequententur; atque ex materiæ tractentur, quæ in praxi sunt magis utiles ac necessariae.

XVIII Nec minus est necessaria *prædicatio verbi divini*; nemo autem hoc officium sibi usurpet, nisi legitime vocatus & approbatus a suis superioribus, moribus & doctrina præcellens. Conciones habeantur singulis dominicis festisque diebus in omnibus ecclesiis, quæ rectorem habent. Tractetur de fide Catholica, sacramentis, missa, observatione mandatorum &c. A quæstionibus difficillimis & perplexis abstinendum, prout etiam a reprehensione superiorum magistratuum, & aliorum concionatorum. Populus conciones diligenter accedat, & attente audiat.

XIX Commendatur plurimum *catechismi* seu doctrinæ Christianæ traditio, singulis dominicis instituenda &c.

XX *Divina officia* peragantur ex ordine Breviarii & Missalis Constantiensis, ad usum Romanæ Ecclesiæ accommodati. Itaque ceremoniis Romanis omnes utantur. Cantus musicus ita adhibeatur, ne devotionem potius impediat, aut audientes ad tripudium excitet. Commendatur usus aquæ benedictæ, cereorum, cinerum, palmarum; fructuum benedictiones, litanæ item, & *processiones* publicæ, Constantiæ tempore aliquo intermissæ, restaurentur.

XXI *Sacræ reliquiæ* in locis & vasis honestis asserventur, populoque non ab ædituis & laicis, sed a clericis exhibeantur. Dubiæ & suspectæ separentur, & in alium locum honestum reponantur. Abusus omnis tollatur. *Sacris imaginibus* debitus honor exhibeatur, qui refertur ad prototypon. Sunt illæ plebi instar librorum, erudientes & ad virtutem incitantes. Non approbatæ autem aut minus decenter pictæ ex ecclesiis omnino auferantur. *Sanctorum cultum & invocationem* Ecclesia Catholica semper probavit. Alius tamen longe cultus est latræ, quem DEo Domino nostro deterrimus, alius, quo sanctos colimus & tanquam intercessores nostros invocamus.

XXII *Indulgentiarum* usus in ecclesia est antiquissimus. Ignorantia & suspecta ne publicentur, donec ab Ordinario sint approbata. *Purgatorium* esse omnis sacra tradit auctoritas, animasque ibi detentas fidelium suffragiis, præsertim Missæ sacrificio, juvari.

XXIII *Dies festi* non ad otium & ingluviem, sed ad cultum divinum sunt instituti. Enumerantur festa diocesis Constantiensis, inter quæ festum S. Conradi, & S. Pelagii martyris, patronorum: 4 B. V. Purificationis, Annuntiationis, Assumptionis, Nativitatis, SS. Angelorum Custodum, tunc institutum, post octavam SS. Apost. Petri & Pauli celebrandum. Accessit postea festum immaculatæ Conceptionis B. V. & ejus sponsi S. Josephi. Officinæ opificum & mercatorum his diebus sint clausæ, nec nundinæ permittantur. Sæculares nihil circa festa mutant, sine Ordinarii, aut, si periculum in mora, decani vel parochi consilio & assensu.

XXIV *Jejunia* Ecclesiæ stricte servantur, & statis diebus *abstinentia* a carne. Qui evidentis morbi, aut alterius justæ causæ excusationem habent, licentiam a Vicario Generali, aut propter moræ periculum a parochio suo in scriptis accipiant, de medici consilio. Dispensatus privatim cibum sumat. Die cinerum ludicra & comestiones tollantur.

XXV *Scholæ* latinæ & germanicæ in oppidis erigantur, & idonei magistri præficiantur, qui pueritiam rudimentis Catholicæ fidei, juxta formam catechismi minoris Petri Canisii instruant. Scholæ visitentur.

XXVI Clericorum *seminarium*, magnopere exoptandum, necdum propter difficultatem temporum erigi potest; commendatur tamen omnibus statibus, ut rationem ineant, quibus mediis tam salubre opus institui possit.

Constitutionum Synodaliū Pars II.

Titulus I. Commendatur *vita & honestas clericorum*, ut habitu, gestu, incessu, sermone, aliisque rebus omnibus nihil, nisi grave, moderatum, pietate ac religione plenum præferant. In oppidis veste thalari utantur, colore nigro. Multa alia recensentur, quæ ad decorem & ædificationem pertinent. Potator in publica taberna prima vice decem florenis, altera decem dierum carcere puniatur, tertia vero officio & beneficio privetur.

vetur. Excipiantur tamen honesta convivia. Qui choreas ducunt, aut larvati incedunt, aut noctu vagantur, per mensem ab officio suspendantur, & fructibus beneficii priventur. Ne mimos aut ludiones in conviviis agant, aut spectaculis profanis intersint; negotiationibus sæcularibus se non immisceant, cauponariam ne exercent, vina mensuratim vendendo per se ipsos. Tempus ab officiis divinis vacuum clerici impendant studiis, sacris lectionibus, pietatis & caritatis officiis. Medendi artem non exercent.

II Qui *dignitates* in Ecclesiâ obtinent, resideant. *Decanus* non in universum clerum Constantiensem, sed tantum in clerum Ecclesiæ Cathedralis suo modo jurisdictionem obtinet. *Canonici* in choro psallant, processionibus intersint, superioribus obediant. Gratia expectativa in Ecclesiis collegiatis tolluntur. Præbendæ scholasticæ Canonici junioribus non dentur, nisi actu in studio aliquo generali existant, & singulis annis testimonia morum & studiorum capitulis suis mittant. Canonici, qui sunt sacerdotes, nisi ad certas Missas sint obligati, præcipuis festivitibus, & saltem singulis mensibus, prævia confessione celebrent; cæteri vero confiteantur & communicent.

III *Decani rurales* certis regiunculis sunt præfecti, pastores velut pastorum, ut eos juvent exemplo, consilio, verbo & opere, viri prudentes, docti, vitæ probatæ, multæque experientiæ. Eliguntur a confratribus, & ab Ordinario confirmantur, præstito fidelitatis juramento.

Bis aut saltem semel quot annis capitulum congreget, vitam, mores, doctrinam confratrum examinet, minores excessus corrigat; graviores vero ad Ordinarium deferat. Decanus cum Camerario, aut alio ex deputatis singulis annis visitet ecclesias, sacristiam, vasa, paramenta, ædes. Minora reforment, majora deferant. Clerico mortuo, cum Notario & Camerario inventarium conficiat, obsignet, arrestet, ecclesiis viduatæ interim provideat, & fructus beneficii percipiat. Clerici Decano reverentiam & obedientiam præstent, ad capitulum vocati compareant, refractarios denuntiet.

IV *Camerarii*, ærario Capituli præfecti, Decanis impeditis substituuntur, sine quorum consilio aut jussu nihil faciant. De censibus & multis Capitulo rationem reddant: jura Episcopalia exigant: ædes parochiales & beneficiales quot annis inspiciant.

V *Parochi* alienis parochianis extra casum necessitatis sacramenta non ministrent sine licentia proprii parochi. Cultui divi-

no & animarum salutis invigilent, ægros visitent. Dies festos, jejunia, supplicationes, anniversaria e suggestu promulgent. Bona ac jura Ecclesiæ defendant. Quinque separatos libros habeant, in quibus baptizatorum, confirmatorum, communicantium, matrimonialia contrahentium, & defunctorum nomina inscribant.

VI *Vicarii*, sive perpetui sive temporales, sine Ordinarii consensu non assumantur, nec amoveantur, nisi quis de speciali privilegio edoceat. Quia parochorum vices gerunt, eadem de illis intelligenda veniunt. Prælati, capitula, monasteria, & alii, quibus parochiales ecclesiæ incorporatæ sunt, Vicariis suis ex fructibus Ecclesiæ de congrua provideant, unde se decenter sustentare, & jura diocesana solvere valeant. Quod si non fiat, Ordinarii est supplere defectum & congruam determinare. Caveant vero Vicarii, ne minori portione se contentos fore promittant.

VII *Sacellani* & alii clerici munus suum diligenter obeant; singulis mensibus confiteantur, Prælati & parochis suis obediant, & correctionem admittant.

VIII *Clerici peregrini* atque ignoti non admittantur ad Missam celebrandam aut sacra ministranda, nisi ab Ordinario sint approbati, & de hac approbatione authenticas litteras ostenderint. Si se ingerant sine istis, Fiscalis contra eos per censuras procedat. Apostata & fugitivi monachi non tolerantur.

IX Clerici curati *non residentes* fructus non faciunt suos, sed fabricæ aut ecclesiæ sunt applicandi, etiam alia declaratione non secuta. Nec tempore pestis oves suas deferant. Ad Ecclesiam parochialem non assumatur, nisi sit sacerdos, aut infra annum presbyter ordinari possit, & personaliter residere velit. Secus beneficiis privetur. Parochi non absint ultra hebdomadam sine licentia Decani, aut Vicarii Generalis ad longius tempus. Absentia autem nulli concedatur festis solennioribus, aut ultra bimestre, & nisi interea Vicarium deputaverit. In cathedrali & collegiatis Canonici non absint ultra tres menses, salvo tamen cathedralis Ecclesiæ statutis, privilegiis & consuetudinibus, auctoritate Sedis Apost. roboratis. Dispensationes perpetuæ de non residendo, aut de fructibus in absentia percipiendis nulli suffragentur, temporales prius ab Ordinario recognoscendæ. Excusantur tamen a residentia, qui Romano Pontifici aut Episcopo suo obsequium exhibent; qui jura & negotia suæ ecclesiæ persequuntur; aut studiorum causa cum licentia absint &c.

X In recitandis *horis canonicis* utantur Breviario Romano.

Tenentur ad illas omnes in sacris constituti, & quicunque beneficium habentes, sub pœna peccati mortalis & restitutionis fructuum. Matutinum & Laudes præmittantur Missæ. Iter aut levis morbus non excusat.

XI *Libros* clerici habeant convenientes, uti Biblia sacra, Catechismus Romanum Concilii Tridentini, & Petri Canisii, Concilium Tridentinum, Statuta synodalia, summam casuum conscientiarum Cardinalis Toleti, manuale Navarri, theologiam pastorem Binsfeldii, controversias, institutiones, meditationes Costeri & Vincentii Brunii, opuscula Ludovici Granatensis, libellum Thomæ de Kempis: pro concionibus Eckium, Nauseam, Hoffmeisterum, Eisengrinium, Costerum, Feuchtiū, Canisium, Schererum &c.

XII *Jus patronatus* est jus præsentandi Episcopo, aut alteri, qui jus instituendi clericum idoneum habet, ad beneficium vacans. Unde præter præsentationem patrono nihil juris competit. Laici, quibus variare permissum, intra 4 menses, Ecclesiastici vero intra 6 menses præsentent. Idem de eo, qui jus nominandi habet. Secus pro ea vice jus providendi ad Ordinarium devolvitur. Institutos sub pœna amissionis jus patronatus propria auctoritate non amoveant, nec beneficium diminuunt, aut onerent. Jus patronatus non vendant, licet cum re temporali, cui est annexum, transeat. Beneficiati patronis reverentiam exhibeant, nec conquerendi causam suppeditent; alias patroni eos ad Ordinarium deferant.

XIII Sine canonica *institutione* nullum beneficium obtinetur. Nec cura animarum exerceatur ante approbationem & investituram. Ab inferiore institutus nihilominus pro cura examinandum Ordinarius se sistat, & commissionem curæ accipiat. Ante institutionem ex cancellis promulgetur, ut de vita & moribus cognosci possit. Juramentum fidelitatis, & obedientiarum deponat, uti etiam nihil alienandi, sed alienata recuperandi.

XIV *Resignatio beneficii* non facienda sine legitima causa: nec aliter, nisi in manus Papæ, vel Episcopi, vel Vicarii illius, aut collatoris, qui de jure potest illam recipere. Quæ pure & simpliciter fiunt, recipi possunt ab Ordinario. Et hæc sub conditione juri contraria, aut in favorem alicujus, puræ censeantur. Non tamen prohibentur preces, modo non sint obligatoriarum.

XV *Pluralitatem beneficiorum* curatorum aut alias incompatibilium damnant Canones. Recensetur dispositio Tridentini. Dispensatio ad plura curata non admittenda.

XVI. *Simonia* committitur pacto & mente, cum aliquid temporale datur pro spirituali, aut vicissim, aut etiam quando per temporale quis obligare intendit ad dandum spirituale, licet hanc pravam intentionem externe non prodat. Si autem quis post collationem beneficii aliquid sponte offerat titulo gratitudinis, non committit simoniam.

XVII *Concubinatus* & consortium suspectarum mulierum gravissime prohibetur, quales sunt juvenes, cultæ, procaces, otiosæ, impudentes, vel mali nominis. Statuuntur pœnæ in concubinariorum, fornicatores &c.

XVIII *Usura* jure naturali, divino, canonico, & civili est prohibita, nihil proin præter sortem capitalem exigere potest. Attamen ratione damni emergentis & lucri cessantis est licitum, etiam luctum ex mutuo querere. Non licet dare frumentum aut vinum sub pacto, tempore messis minori pretio recipiendi; nec dare corruptum, ut postea melius recipiatur; nec monopolia erigere &c.

XIX *Ecclesia, capella, & oratoria* non erigantur sine consensu Episcopi. Collapsa aut ruinosæ reparentur sumptibus fabricarum, aut eorum, qui de jure vel consuetudine obligati sunt: in defectum horum parochiani reparent. Ecclesiæ consecrentur, polluta reconcilientur. Ubi Ecclesia communis est Catholicis & hæreticis, & polluta reconciliari non possit, super altari portatili consecrato celebretur sacrificium. Qui violenta sanguinis, aut voluntaria seminis effusione, aut sepultura hæretici aut excommunicati ecclesiam polluerit, aut cœmeterium, præter alias pœnas omnes reconciliationis expensas solvet.

Ubi asservatur Eucharistia, lampas perpetuo ardeat. In medio Ecclesiæ erecta sit magna crucis imago. Adsit vas aquæ benedictæ. Omnia bono ordine sint composita. Viri & mulieres non stent aut sedeant promiscue, sed separatim ex utroque latere. Altaria tela cœrata, aut ex panno graviori, deinde duabus lineis albis mappis tegantur, quarum superior sit oblonga; super has viridis tela sit contrata.

XX Vasa, vestes, & paramenta sacra, ad profanos usus ne convertantur; sed, si non amplius pro Ecclesia possunt esse usui, comburantur, & cineres in sacrarium mittantur. Sacra supellex sit munda ac nitida. Calices, patenas, vasa sacrorum oleorum, soli sacerdotes, aut clerici majorum Ordinum lavent, uti etiam purificatoria & corporalia prima ablutione, dein aliæ personæ honestæ abluant. Ablutio a clericis facta in piscinam seu sacrarium effundatur.

XXI Cum *Ecclesiarum bona* non humani sed divini juris sint, clerici illa diligenter conservent & defendant. Nihil alienetur. Defunctorum clericorum hæredes successori in beneficio omnia scripta, registra, & instrumenta gratis tradant, licet defunctus aliquas in iis conficiendis expensas fecisset. Singulis annis inventarium visitetur: ædes canonicales reparentur. In aliis Ecclesiis parochi & beneficiarii ædes suas conservent, & si opus, restaurent; nisi alii ad hoc teneantur. Vicarii etiam aliquid contribuant. Ædes beneficiarum non locentur, nisi personis honestis. Sylvæ non excidentur, nisi ad moderatam necessitatem. Culpa præstetur ab eo, qui illam commisit, aut ejus hæredibus. Subjungitur decretum Tridentini, quo eos excommunicat, qui bona aut jura Ecclesiarum gravant.

XXII Qui *decimas* non solvunt, excommunicentur. Decimæ etiam *novales* pertinent ad parochum, licet alius *antiquas* percipiat. Vicarius eas non percipit, sed ii, quibus Ecclesia est incorporata. *Oblationes* a parochianis fiant quatuor saltem principalioribus festivitibus, Nativitatis Domini, Paschatis, Pentecostes, Assumptionis B. V. M.

XXIII Præter parochum, qui est præcipuus *procurator fabricarum* Ecclesiasticarum, assumendi sunt duo de communitate, qui singulis annis rationem reddant administrationis. Si facultates fabricæ sufficiant, dari potest his procuratoribus aliquod salarium. Litteræ, instrumenta, pecunia asservetur in cista sub trium clavium custodia, quarum unam habeat parochus, reliquas duas duo procuratores alii.

XXIV De *bonis patrimonialibus* clerici sive per actum inter vivos, sive per ultimam voluntatem disponere possunt, sicut alii proprietarii. Circa *bona Ecclesiastica*, uti fundos, jus decimandi, jurisdictiones &c. clericis nullum jus competit, nisi prudentis administrationis. De bonis, ex bonis Ecclesiasticis *acquisitis*, uti de fructibus & redditibus benefitialibus, clerici ex antiquissima consuetudine diocesis liberam testandi facultatem habent, illisque ab intestato succeditur. Monentur tamen, ut piarum caussarum sint memores. *Bona quasi patrimonialia*, hoc est, illa, quæ clericis separatim obveniunt ratione ministerii, e. g. ex celebratione Missarum, concionum &c. tam ex testamento, quam ab intestato ad hæredes possunt transmitti.

Concubinarum & aliarum turpium personarum ne mentio quidem fiat in testamento, &, si quid illis esset relictum, in pios usus convertatur. *Executores* Ordinario, tanquam supremo hujusmodi

modi testamentorum executori, rationem reddant. Reprobatur consuetudo & statutum, ultra certam summam piis causis non legandi. Per hæc, quæ de clericorum testamentis & successione ab intestato dicta sunt, Episcopus non vult derogare privilegio suo, certis quibusdam clericis succedendi, uti etiam clericis illegitimatis, nisi licentiam testandi in scriptis obtinuerint.

XXV Pro *exequiis & sepulturis* nihil exigatur, quod simoniam aut avaritiam sapiat. Piæ tamen consuetudines, pro fabrica & ministrorum commodiori sustentatione aliquid recipiendi, non improbantur. Pro defunctis parochus preces & sacrificium offerat. Concio funebris non excurrat in laudes defuncti, sed in hortatione fidelium ad bonam mortem versetur. Infideles, hæretici, schismatici, publice excommunicati, nominatim interdicti, manifesti usurarii, suicidæ &c. in loco sacro sepeliri non debent, nec pro iis exequiæ celebrari. Cœmeteria sint clausa, ne pecora ingrediantur. In medio magna crucis effigies sit erecta. Nihil in cœmeteriis plantetur aut feratur; nec telæ lineæ ibi siccentur, nec rustici confabulentur, aut laborent. Adsit locus honestus pro ossibus mortuorum reponendis.

XXVI *Immunitas Ecclesiastica* accurate servetur. Nemo sæcularium clericum multare aut punire præsumat, sub poena excommunicationis latæ sententiæ, sed delinquentes ad Ordinarium deferantur. Si clericus enormiter deliquisset (committendo crimen, quod de jure canonico depositionem, de jure civili poenam capitalem meruit) & vehemens fugæ suspicio adesset, permittit Episcopus, ut sæcularis Magistratus honesto cum arresto detineat, donec Ordinario extradi possit. Idem, si in laico habitu fuissent deprehensi.

Clerici ad sæcularia tribunalia non trahantur. Si clericus eo citetur, non compareat, neque respondeat. Jus asyli ne violetur, qui hominem inde violente abstraxerit, ipso jure est excommunicatus. Sunt tamen plures, qui asylo non gaudent, ut publici latrones, agrorum populatores, viarum obsessores &c. Clericorum domus non minus quam Ecclesiæ ipsæ gaudent jure asyli.

Constitutionum Synodaliū Pars III.

I *Regulares* Episcopo, tanquam totius Diœcesis Capiti reverentiam exhibeant, atque obedientiam in iis, in quibus juxta SS. Canones & Tridentini decreta præstare debent. Superiores Religiosos suos vagabundos inquirant, & ad monasterium reducant.

reducant. Curam animarum non exerceant, nisi prius ab Episcopo vel ejus Vicario fuerint examinati & approbati. In iis, quæ ad curam animarum spectant, Episcopo sunt subjeçti, qui in parochiis delinquentes puniet, aut in monasterium remittet. Subjunguntur plura de Regulari disciplina, de votis Religiosis, victu, vestitu, silentio, clausura, choro, capitulis, administratione bonorum, de mittendis junioribus Religiosis ad publicum aliquod Gymnasium: observandis censuris & interdictis, etiam Diocesanis &c.

II *Electio Prælatorum* fiat per vota secreta, ita, ut nomina eligentium nunquam publicentur. Absentium vota non admittantur. Electioni præsent duo vel tres scrutatores Prælati, aut alii in dignitate Ecclesiastica constituti, cum testibus & Notario; nulli autem laici. Electus post examen confirmandus & benedicendus ab Episcopo, si illi sit subjeçtus.

III Assignantur 36 regulæ salubres pro *Monialibus*, earumque disciplina Religiosa.

IV *Domus Religiosæ*, uti hospitalia, xenodochia, orphanotrophia, leprodochia, quarum cura ad Episcopum spectat, rationem eidem reddant administrationis, sive sæculares sive ecclesiastici sint procuratores. Piæ fundationes in alios usus ne convertantur. Bonis moribus & animarum salutem invigiletur a præpositis.

V *Novæ confraternitates* ne instituuntur, sine consensu Sedis Apostolicæ aut Episcopi. Finis earum major devotio, pietas, probitas. Episcopo, si petat, quot annis administrationis ratio reddatur.

Constitutionum Synodaliũ Pars IV.

I *Jurisdictio Ecclesiastica*, divina ordinatione instituta, Conciliorum, Pontificum, SS. Patrum testimoniis, ipsorumque adeo Imperatorum legibus stabilita est. Judicium Ecclesiasticum celebretur Constantiæ in ambitu Ecclesiæ Cathedralis. Consistorium habeatur omni die hora nona, in quo omnes causæ Ecclesiasticæ tractentur, exceptis Dominicis & festis ac statis feriis, quæ hic recensentur.

II *Causæ Ecclesiasticæ* aliæ sunt *mere spirituales*, uti illæ, quæ fidem, Sacramenta, & eorum administrationem, Ecclesias & ceremonias Ecclesiasticas concernunt. Unde causa hæresis, blasphemix, simoniæ, matrimoniales, & similes ad forum Ecclesiasticum pertinent. Aliæ *ex spiritualibus dependent*, uti ex matrimonio cau-

sa divortii, sævitie, taxæ dotis, legitimationis: causæ spoliatio-
nis loci sacri, sacrilegii &c.; quorum cognitio & punitio ad Epi-
scopos spectat, sive ab ecclesiasticis, sive a sæcularibus patrentur.

Causæ *Mixtæ* sunt Beneficiales, juris patronatus, decimales,
foundationum, jurium, reddituum ecclesiasticorum. Causæ testa-
mentorum & legatorum ad pias causas: causæ contra clericos in-
tentatæ; causæ viduarum & miserabilium personarum, & eorum,
quibus administratio justitiæ est denegata: causæ prorogatæ juris-
dictionis & similes, quas sacri canones non nisi in foro ecclesiastico
cognosci ac decidi volunt. Atque his standum, non obstantibus
quibuscunque sæcularium in contrarium attentatis.

*Nota, per causas Mixtas a synodo non intelligi eas, quæ
sunt mixti fori, in quibus datur jus præventionis, sed intelligun-
tur causæ ecclesiasticæ, quæ aliquid temporale involvunt, nihilomi-
nus tamen prius ad forum ecclesiasticum spectant, præsertim si
temporale a spirituali separari nequeat, ac propterea illos in solo foro
ecclesiastico tractari synodus imperat, vetatque, ne clericus laicos
contra jurisdictionem ecclesiasticam invocet, aut procuret eorum
auxilium.*

Judices Consistoriales absque mora partibus justitiam admini-
strent. Sicut autem laici causis ecclesiasticis se immiscere non de-
bent, ita neque ecclesiastici causis ad forum laicum spectantibus.
Causæ taxæ dotalis & debitorum, quæ 10 florenos non excedunt,
summarie tractentur.

III *Personæ Judicii Ecclesiastici* sint Vicarius & Officialis præ-
sides, Sigillifer, Fiscalis, Advocati, Notarii, Procuratores, Com-
missarii, scribæ, nuntii, & pedelli, omnes Catholici, juris periti.
Partes ultra taxam statutam ne graventur. Pauperibus vero gra-
tis administratur justitia.

IV Citationes, monitoria, edicta, & alii *Processus* judicum,
per decanos, & parochos partibus intimentur, & quidem absque
mora, & sine impensis. Traduntur modi insinuandi decreta ju-
dicialia, si difficilis esset accessus.

V *Excommunicatio* major ab omnibus divinis officiis, preci-
busque publicis, ab ingressu Ecclesiæ, quo tempore res divina per-
agitur, a sacramentorum participatione, & Christiana sepultura
excludit, ab omni item electione, activa & passiva, beneficio, &
officio cujuscunque ordinis, ita, ut, si illa exercent, irregulari-
tatem incurrant; similiter ab omni potestate spirituali, & actibus
legitimis.

legitimis, quibus homines inter se communicant; ab omni denique participatione bonorum operum Ecclesiæ.

Incurritur autem aut *ipso jure*, vel *ab homine*. Hæc caute impingenda, nec nisi ob graves causas, & in casu contumaciæ; neque tunc, si multa pecuniaria, captione pignorum, aut suspensione a beneficio & officio procedi possit. Si vero quis in excommunicatione infortuerit, in eum tanquam de hæresi suspectum procedendum.

Suspensio ab usu ordinum, officii & beneficii excludit, sub reatu peccati mortalis & irregularitatis. Alia jure ipso, sicut excommunicatio, alia ab homine infligitur per sententiam, pro casu, quo alia remedia non sufficiunt.

Interdictum est censura, qua vel generaliter vel specialiter aliqua provincia, civitas, aut Ecclesia, vel persona interdicatur, ut Missæ sacrificium, aliaque officia divina celebrari non possint.

VI *Absolutio* a censuris per se petenda est ab eo, qui illas intulit, aut ab eo, qui potestatem ab inferente accepit, ut Vicario, Pœnitentiario &c.: nec ante, quam satisfactio fuerit præstita. Exhibenda autem absolutio in scriptis & litteris authenticis.

VII *Appellatio* ab Interlocutoria in causis criminalibus clericorum, visitationis & correctionis morum, tanquam frivola rejiciatur; sicut etiam aliæ, sine legitima causa interpositæ. A sententia Episcopali fiant ad Metropolitanum Moguntinum; nunquam autem ad judices sæculares.

VIII Pro *Visitatione* Diocesis Constantiensis in quatuor partes dividitur, Sueviam, Algojam cum adjacente Sylva Brigantina, in Brisgojam cum vicina Sylva Hercinia, & in Helvetiam: in quibus præter decanos rurales, quatuor speciales Visitatores constituentur, qui singulis annis assignatam sibi provinciam visitent, ut intra duos annos tota Diocesis visitetur. Sint præterea Constantiæ duo Visitatores Generales, ad quos reliqui referant, illi vero ad Episcopum. Visitatores neminem sumptibus superfluis gravent, moderato victu, & sumptibus visitationis necessariis contenti. Hos autem Prælati & parochi prompte suppeditabunt; cum ad *procuraciones* obligentur.

IX Cum singulis annis, ut præscribit Tridentinum, *Synodus* celebrari non possit, quoties tamen fieri id poterit, est præstandum. Tenentur autem etiam exempti interesse. Constituuntur executores statutorum Synodaliū Vicarius Generalis, Officialis, Sigillifer, Fiscalis, Visitatores, Decani rurales, superiores Cathedralis

dralis & Collegiatarum Ecclesiarum, atque Monasteriorum; qui statuta ista Synodalia observari curent. Declarationem autem eorum sibi reservat Episcopus, omniaque Sedis Apostolicæ judicio subijcit.

Subjungitur Formula Vulgaris lingua germanica, complectens ea, quæ in hac Synodo de matrimonio sunt statuta, cum Professione Fidei, & Formula dandi titulum mensæ.

Ejusmodi Concilia Diocesana pluribus aliis in locis, uti Augusta, Brixinæ &c. fuerunt celebrata, sed quia eandem ferme materiam, easdemque propemodum ordinationes continent, ab iis recensendis superfedendum putavi.

CAPUT II.

STATUS GERMANIÆ

SUB

MATHIA CÆSARE.

Rudolpho Cæsari demortuo eodem anno 1612 Francofurti suffragiis omnium Electorum (excepto Brandenburgico) suffectus est *Matthias*, Rex Hungariæ & Bohemiæ, defuncti germanus. Qui sedem Imperii Praga Viennam mox reduxit, & anno sequenti *Ratisbonensia Comititia* celebravit. In his uniti Protestantes (qui etiam *Correspondentes* dicebantur) in antiquas querimonias effusi, mutationem Aureæ Bullæ, novam juris dicundi rationem, pluraque alia postulabant, uti, ne major votorum numerus prævaleat &c. Hæc nisi addicerentur, negabant, se ad alia processuros. Catholici multo plura contra Protestantes sunt conquesti.

43

Comitia
Ratisbo-
nensia.

Has inter querelas & comperendinationes nuntiatur grave periculum Pannoniæ a Turcis, quorum clientelæ se *Gabriel Bethlenus*, Transylvaniæ Regulus subjecerat. Quare Cæsar postulat communi omnium saluti necessaria subsidia. Negant pro more A Catholicis, nisi votorum facti compotes. Addixere Catholici triginta mensium Romanæ expeditionis contributionem, & post varias altercationes tandem etiam illos in vota sua traxerunt. Qui privatum Unionis suæ Comitium Heilbrunnæ habuerunt, & anno 1615 Norimbergæ, præsentibus Galliæ, Angliæ, Daniæ, & Batavorum legatis;

L 3

gatis: rursusque Heilbrunnæ anno 1617, ubi Unionem & scœdera priorum annorum confirmarunt, novaque cum exteris intrerunt.

Lundorpius
p. 1. cap.
1 & 2 in
form. 4.

Quam rem cum Mathias Cæsar in magnum incendium erupturam prospiceret, gravibus eos litteris ad dissolvendas id genus pactiones & uniones est cohortatus: Catholicos pariter *Ligam* suam dissoluturos. Constituendam rempublicam communi omnium ordinum consilio & unione, ne in factiones discissa, soluta membrorum compage, exterorum injuriæ pateat, & exitialibus bellis ruinam sibi accersat. Frustra omnia. Veteri jam quirítandi instituto datis Heilbrunna, ubi erant congregati, ad Cæsarem litteris, postulant Donawerdæ restitutionem, inter partes Religionis causa dissidentes æquilibrium, ut lancem suam, quo vellent, inclinare possent: aliaque plura, quæ eorum animos, arma potius quam quæta consilia respicientes, palam probebant.

Lundorpius
cap. 3.

Primum in Bohemia erupit incendium, quod mox in Austriam, Moraviam, Silesiam, Lusatiam propagatum, traxit in partes Europæos reges, Imperii principes, liberas civitates, respublicas, Europam prope universam.

44
Cura de
successore.

Mathias, senio jam & infirma valetudine fatiscens, animo prospiciebat, quantum in discrimen Imperium adduceretur, si ipse, nullo successore delecto, turbatis adeo rebus decederet. Ex Maximiliani II stirpe mascula tres adhuc supererant in vivis Principes, Mathias ipse Cæsar, Maximilianus Ordinis Teutonici Magister, & Albertus Belgii Princeps: sed omnes tres ætate jam devexa, & spe prolis orbi. Ex Ferdinandi I posteris aderant Caroli Styriæ Ducis filii; interque hos senior *Ferdinandus* Archidux. In hunc inclinabat Mathias: lubentes assensere Maximilianus & Albertus, nec dissensit Philippus III Rex Hispaniæ. Horum igitur omnium voluntate in Ferdinandum, quem Mathias Cæsar in filium adoptaverat, Austriacæ ditiones ac jura certis pactionibus sunt collata.

Ferdinandus
destinatur.

Bohemici ordines anno 1617 a Mathia Pragam evocati, paucis primum refragantibus, postea vero silentio comprobantibus, majore suffragiorum numero Ferdinandum legunt regni successorem, ornantque regalibus insignibus magna celebritate: ea tamen adjecta conditione, ut vivente Mathia nullam regiminis partem assumat, post illius mortem autem omnia jura ac privilegia Bohemis confirmet.

Reddebant hæc Fridericum Palatinum Septemvirum sollicitum, ne per Ferdinandi, Principis apprime Catholici, successionem Protestantium unitorum consiliis obex ponatur. Quare apud Electorem

rem Moguntinum & Brandeburgicum vehementer instat, ut eos a Ferdinandi electione abstrahat. Mens ejus erat, ad Maximilianum Conatus
Bavariæ Ducem Imperii coronam deferre, ut eum a Domo Austria- Friderici.
ca divellat, & Protestantium unioni conciliet, si eorum favore ad Imperii fastigium eveheretur, eorumque opera adversus Austria-
cos indigeret. Eam ob rem Monachium excurrit ad Maximilia-
num: qui tamen a tantis consiliis alienum omnino se ostendit, eo
præsertim Imperii statu, quo ordines ob Religionis dissidia, ab-
jecto parendi obsequio, in privatas factiones abeant. Hac spe de-
jectus Fridericus, juvenis adhuc, & rerum experientia necdum
subactus, ad Regem Daniæ, Mauritium Nassovium, Sabaudia
Ducem, coronam Imperii circumtulisse fertur.

Cæsarem hæc non latebant; quare, ut Ferdinandum patrue- Ferdinandus Rex
lem majori potentia firmaret, indictis Hungariæ Comitibus Posonium, Hungariæ.
cum regni ordinibus egit de eo in regem cooptando. Quamvis
autem A catholici vehementer obsisterent, probitatem Principis &
Religionis zelum veriti, in Cæsaris nihilominus sententiam Ordines
ivere, & Ferdinando, Bohemiæ jam regi, Hungarici quoque
regni diadema insigni cum gratulatione imposuerunt. (Anno 1618).

Inter hæc Philippus Episcopus Spirensis Udenhemium munierat 45
(*Philippoburgum* a munientis nomine deinceps appellatum) at inter- Philippo.
cessit Fridericus Elector Palatinus, & munitionem diruit. Sed Cæ- burgum.
saris auctoritate restauratum munimentum.

Sub idem tempus Maximilianus Bavariæ Dux *Mindelbemium* Mindelhe-
ditionibus suis adjecit. De ea dynastia diuturna lis inter Fuggerum, mium.
uxorio nomine Comitum Schwarzenbergii hæredem, & Maxelrainium.
nium. Hic, litis apud Cæsarem porro persequendæ impos, jus
suum omne Maximiliano cessit. Disceptata tamen fuit ea cessio,
quod facta esset in potentio rem. Sed Maxelrainii impotentia visa
fuit causa sufficiens cedendi. Tandem Fuggerus quoque anno 1618
pro ære haud levi jus suum Bavaro transcripsit; cui dein Cæsar
clientelarem totius dynastiæ jurisdictionem confirmavit.

Accidit eodem anno casus Melchioris *Clesellii* S. R. E. Cardina- Clesellii ca-
lis, præcipui Cæsaris administri, ex infima sorte rara ingenii felici- sus.
tate, & in rebus agendis dexteritate ad eas dignitates evecti. Ac-
cusatus is de noxiis in publicum molitionibus, & præsertim, quod
inter Austriacos Principes discordiarum semina jactare tentasset,
Pontificis assensu a Ferdinando & Maximiliano ab aula remotus, ac
custodiæ datus est. Romam inde advocatus, suisque sacerdotiis re-
lictus in patriam reversus obiit: documentum præbens, sacratis
homi-

hominibus non esse saltandum extra suas oleas. Mathias Cæsar ægre initio tulit, se infcio Cardinalem abductum, sed ubi causas intellexit, visus est factum comprobare.

46 Anno eodem 1618 coeptum *bellum tricennale*, ortum primo
Initia belli. in Bohemia. Altiori aliquantum a tempore repetenda ejusdem semina. Cum Rudolphus Imperator anno 1609 a fratre Mathia Pragæ obsideretur, Bohemos in auxilium vocavit. Præsto erant Catholici, negabant Acatolici, nisi nova pro sectis suis templa exstruere *Utraque* permitterentur. Coactus necessitate Rudolphus diplomate (*litteras Majestatis* appellant) sua eis postulata addixit.

Litteræ Majestatis. *Brunovienses* hac concessione abusi, in alieno solo, monasterii nempe, fanum ædificant. Antistes illico *nuntiationem novi operis* objicit, veratque progredi. Mathias appellatus diem dici jubet Brunoviensibus, & interim ab opere jubet desistere. At illi, animati Pragensium *Conservatorum* promissis (qui privilegiis conservandis permisso Rudolphi erant designati) molem ad fastigium perducunt.

**Bruno-
vienne tem-
plum.** Mathias litteris Rudolphinis examinatis anno 1616 pronuntiavit, nullatenus Acatolicis esse concessum, alienum fundum invadere, illique inædificare; invito fundi domino. Et alioquin ædificium solo cedere. *Claustro-grabienses* similem ædem moliti sunt in ditione Archiepiscopi Pragensis; qui eandem diruit. Brunovienses vero jussi a Rege fanum claudere & claves tradere, Conservatorum auctoritate freti parere detrectabant.

**Coitio.
Tumultus.** Cum autem quidam ex contumacibus dati essent in custodiam, Conservatores (quod Regni legibus vetitum) in cœtum coacti, privilegia, quæ sibi fingeant, vel armis tueri statuunt. Rex graviter eos est dehortatus ab ejusmodi conventiculis, & inquietis machinationibus. At illi frequentia in Collegium Carolinum comitia indicunt, præcones etiam suos ad Evangelii & privilegiorum tuitionem populum ex cathedris animare jubent.

**Ministri
Cæsaris de-
jecti.** Hac tuba conciti in arcem armati ascendunt, *Slabatam, Martinzium, & Fabritium*, regios Ministros, cum pro Rege dicere vellent, violente apprehensos, ex arcis fenestra in subjectum vallum per 45 pedum spatium præcipitant, sequente in eos pilarum grandine. At singulari DEI beneficio vita stetit. Oritur tota triurbe tumultus. Catholici defensionem parant. Comes *Turrianus*

Furor. feditionum princeps jubet eos quiescere. Conjurant sectarii; militum delectus habent; exercitum sub signa cogunt. Ministri regii
Rebellio. conjecti in vincula, spoliati fortunis: occupata arx Carlsteinia, in qua

qua regia corona cum gaza asservabatur. Arcis præfectus dejectus officio. In alienos usus versi census regii: graves provinciis indictæ collectæ. Qui in regis fide perstabant, ad eam exuendam adacti. Societas Jesu proscripta ex Bohemia, sequentibus brevi exemplum sectariis in Moravia & Silesia.

Et quamvis ausi fuerint, apologia in lucem edita, datisque ad Cæsarem litteris, tanta facinora defendere; rebus nihilominus suis diffusi, confestim legatos miserunt ad unitos Germaniæ principes, ad Silesios, Moravos, Lusatios, qui rogarent armorum societatem, ad Hungaros ablegatus, Viennam retractus, datusque in vincula. Jesuitæ ex tota Bohemia exturbati, vanissimo obtentu, quod privilegiorum abolendorum suafores fuissent, & domi clam magnum armorum apparatus ad opprimendos ordines fecissent. Quas calamitas sectariorum exules manifeste confutarunt.

Cæsar arma jussit ponere, oblata, si parerent, spe veniæ. Surdis omnia. Fridericus Elector Palatinus eorum causam commendavit Saxoni & Brandeburgo. Bohemi vero, externis auxiliis aucti, de novo rege creando consilia agitant. Missi legati ad Saxonem, Palatinum, Sabaudum. Budvisio obsidionem admovent. Cæsar geminum agmen immittit: alterum sub *Carolo Longovallio comite* Bellum. *Bucquoio*, Belga, sub *Henrico Duvallio comite Dampierio*, Lotharingo, alterum. Hic castris ad Novam Domum positus, cum dedicationem frustra postulasset a civibus, inde movens Turriani copias cædit, captisque aliquot oppidis, Viennam regressus, soli Bucquoio exercitum reliquit. Is haud procul Budvisio cum Bohemis Pugna. pugnam commisit, quæ quinque horas tenuit. Cæsi e Cæsareis 400, capti 200, velut in triumpho Pragam ducti. Ex Bohemis totidem ferme desiderati. Bucquoius noctu campo excedens Crumlavium occupavit.

Bohemi interea, ut apparatus bellicum Cæsaris retardarent, animum pacis cupidum præferebant. Reposuit ille: redirent ad officium; neque enim salva Majestate posse se cum armatis subditis pacisci. Sed erant illis arma quiete potiora, præsertim, postquam *Ernestum comitem Mansfeldium* cum aliquot armatorum millibus acceperunt a Protestantibus Germaniæ; qui conscripto alio adhuc exercitu Cæsari minas intentant, nisi Bohemis religionem permetteret liberam.

Facile adverterat Catholicos, tot motibus universam Germaniam involutum iri. Quare, ut religioni, in summum discrimen adductæ, prospicerent, foedus, anno 1609 cœptum, instaurant anno 1619, delectus Maximiliano Duci commissi.

Pilsna. Impedire tamen nullatenus poterant, quo minus Mansfeldius Pilsnam, urbem ex integro Catholicam, quam olim Zisca non potuit, expugnaret : proscriptus propterea a Cæsare.

Silesii. *Silesii*, Bohemorum successibus audaciores, liberam religionis copiam & ipsi postulant ; quæ cum differretur, copias suas rebellibus Bohemis jungunt, inito cum illis fœdere.

48
Austriaci. Protestantes etiam in Austria magno numero parendi obsequio se subtraxerunt, negantes auxilia, nisi plena religionis libertas sibi concederetur : quin imo non votis modo & desideriis Bohemis favebant, sed re ipsa quoque ; nam Anassini, quasi limites Austriæ defensuri, sylvæ Bohemicæ fauces, disjectis in transversum arboribus, occuparunt, erecta etiam munitione, non tam hostem, quam Cæsarianos transitu prohibitori. Cumque Cæsar juberet, ut Bucquonii copiis liberum commeatum relinquerent, se Cæsareis jungant, & annonam præbeant, ut pateret, quo eorum consilia tenderent, omnia detrectarunt.

Dum sic plurimi ex Austria superiore & inferiore hosti faverent, facile fuit Bohemis, in ipsa Austriæ viscera penetrare, sub comite Schlickio, qui 4000 armatis stipatus, cæsis mille Cæsareis, optimas prædas agebat, & non nulla Austriæ oppida & monasteria diripiebat.

Mathias Cæsar, tot undique malis pressus, cum Turriano, Bohemiæ directori, per Wallenstenium inducias frustra obtulisset, 13 Cal. April. anno 1619 obiit, Imperii 7, ætatis 62, relinquens successori Imperium resque Germaniæ undique turbatas, quia scilicet piissimus Imperator religionem everti non sinebat. Atque ut eam sartam tectamque in anteriori etiam Austria atque ad Rhenum servaret, magnopere incumberebat, ut Friburgi in Brisgovia collegium Societati Jesu ædificaretur : quod negotium postea Leopoldus Archidux, Ferdinandi II frater, feliciter absolvit, attributis asceterii Oelenbergensis, S. Morandi, & S. Udalrici, penitus jam pridem desertis & dissipatis bonis in foundationem.

C A P U T III

DE

STATU GERMANIÆ

SUB

FERDINANDO II

Usque ad annum 1630.

A R T I C U L U S I.

Incrementa motuum Bohemicorum.

Electio Ferdinandi in Imperatorem, Friderici in Regem.

49

Bohemi audita Mathiæ Cæsaris morte, licet Ferdinandus pacem & privilegiorum confirmationem ipsis offerret, multo audacius bellum prosequerantur, animo certi, repudiare regem, quem antea delectum ritu solenni throno inauguraverant, ac regni diademate coronarant. Displicuit dynastis & populo, ex integro ferme in novas credendi vivendique leges abrepto, principis sane optimi religio, quam in Bohemiam revocaturum formidabant. Rerum status.

Animum addebant promissa a Silesiis, Moravis, Hungaris, quos magnam partem idem contagium corripuerat, in belli eventum auxilia: quibus communi ope defectio sustentetur. Spes pariter inflabant, Austria in partes scissa, partem potissimam cum Bohemis fociisque fœdere colligata: Gabriel Bethlemus in Hungaria tumultuans, spondensque suppetias: erupturum propediem ab unitis Protestantibus bellum in Germania: accisæ Austriacorum copiar: ærarium tot funerum bellorumque sumptibus exhaustum, nec facile nervis incis, & occlusa scaturigine, reparandum: Hispani vires longinquæ, parumque firmæ, cum novis & ipse bellis quotidie implicetur.

Adhæc favebat rebus novandis ipsum interregnum, quo gubernaculum sit penes Palatinum & Saxonem, Imperii Vicarios, suæ religionis Principes: novum, quem eligerent, regem cum valido venturum exercitu præstarebant: ex Anglia, fœderato Belgio, omni-

M 2

que

que Germania a principibus Evangelicis, quibus invisa sit & potentia & religio domus Austriacæ, affuturum militem.

Progressus
Bohemorum.

His spebus cum turerent Bohemi, comes *Turrianus*, eorum archistrategus, eas urbes, quæ per Moraviam Austriaco adhuc præsidio tenebantur, invasit, Olomucium, Lipnicium, aliasque, ac suæ potestatis fecit. Inde in Austriam inferiorem irrumpit, atque ad ipsa Viennæ suburbia ducit exercitum. Erat in urbe rex ipse Ferdinandus, & Austrii proceres utriusque religionis factionibus inter se dissidebant: cives non pauci cum Turriano conspirabant, provinciales iisdem studiis tenebantur. Nunquam angustior res Austriacis.

At animum non despondit Ferdinandus, Deo ac causa nixus. Quin a Christi e cruce pendentis effigie surgens P. Villerio, suo de Societate Jesu confessario, diserte affirmavit: brevi affore divinam opem, nec sua eum spes fefellit. Nam Turrianus omisso Viennæ obsidendæ consilio, ad ipsam Bohemiam defendendam a directoribus seu Conservatoribus fuit avocatus.

Bucquonii
victoria.

Quippe *Bucquonius*, copiarum Austriacarum ductor, Budvicium obtinens, atque exercitu octo ferme millium instructus, absente Turriano liberioribus excursionibus Bohemos infestabat, quin obviam progressus Mansfeldio, ad internecionem prope eundem cedit, captis vexillis 14, multoque apparatu bellico. Mansfeldius via ferro aperta evasit. Victoriæ præmium fuit revocatus ex Austria Turrianus, metus Bohemis injectus, & capta aliquot propugnacula.

50
Consultatio
Bohemorum.

Inter hæc ordines Pragæ collecti, quam reipublicæ formam deinceps inducerent, consultabant, regiamne, an optimatum, an vere omnino liberam seu democraticam. Horrebant monarchicam, quos rerum novandarum cupiditas, aut jugi impatientia accenderat. Libertatem ipsa nominis dulcedo, & exemplum Helvetiorum ac Batavorum inspirabat. Pluribus regem eligi placuit, circumscripta tamen potestate, ad Poloniæ atque Britanniarum normam: nec alium, nisi qui sit gratus multitudini, propriisque viribus regnum pro dignitate tueri possit adversus Austriacum. Reduci hoc pacto jus vetus Bohemorum, quibus regem legere, non dari aut nasci conveniat. In quem autem collimarent, nec promptum nec expeditum. Ex Bohemiæ proceribus non facile inveniendum, qui invidiam excedat, spretos videri, quotquot præterirentur. Extero propterea si sceptrum offerendum: cuinam? an Palatino septemviro? an Daniæ regi? an cuidam ex Saxoniarum ducibus? Placeret reli-

religio. An duci Bavarix, aut Subaudix. Sed displicet sacrorum cultus.

Dum ita Bohemix, Moravix, Silesix, atque Lusatiæ ordines de rege cooptando deliberant, diemque electioni figunt, legatos ad Septemviros mittunt, qui monerent, ne Ferdinandi, tanquam Bohemix regis, atque adeo Electoris, ulla ratio habeatur Francofurti: ut qui in possessionem ejus regni nunquam venisset. Optabat etiam Palatinus moras interregni longiores, rebus turbandis perquam idoneas. Componenda ante dissidia, ajebat: rectius eligi, cui pacatum Imperium tradatur. Sed nihil ea aut Bohemorum, aut Palatini exceptio reliquos Electores movit, quo minus ad præfixam a Moguntino, collegii septemviralis decano, diem convenirent, nihil noxium magis Imperio accidere posse censentes, quam si flagrantes tot inter turbas rectore careat. Neque excludi posse Ferdinandum a voto Bohemico; cum non alia opus sit possessione, quam ut rex per solennem inaugurationem coronam, cui septemviralis dignitas sit annexa, consecutus fuerit.

Aderant igitur Francofurti ad constitutam diem tres Electores *Ferd. Imp.* Ecclesiastici, uti etiam rex Ferdinandus per se ipsos, reliqui tres per legatos, electusque est in Imperatorem omnium suffragiis, die 28 Augusti 1619 *Ferdinandus II.*, atque insequentis mensis initio a Moguntino sub solenni Missæ sacrificio Imperialibus insignibus de more ornatus.

Bohemi acerbe ferentes, contestationis suæ, adversus Ferdinandum a se interpositæ, nullam esse rationem habitam, majoribus suffragiis eligunt *Fridericum* Electorem Palatinum, decretaque *Frid. Rex.* mox ad eum legatio. Nec dubitavit ille acceptare coronam, sibi ultro oblatam. Condita etiam lex, quæ perduellionis reum pronunciat, qui adversus abdicationem Ferdinandi, aut electionem *Friderici* mutiret.

ARTICULUS II.

Capitulationis Cæsareæ Ferdinandi II synopsis.

I Promittit, quod velit & debeat defendere rem Christianam, *§ 1*
Sedem Romanam, Pontificiam sanctitatem, & Ecclesiam Christi-
anæ, tanquam ejusdem advocatus; in Imperio tueri pacem, *Advocatus. ecclesiæ.*
concordiam, & jura: omniaque secundum ordinationes, privilegia, & antiquas consuetudines dirigere.

Protestantici tamen Electores non consentiunt, nec volunt Cæsarem obligatum, ut Sedem Romanam & Pontificem defendat. (ex quo sane apparet, quomodo A catholicus Imperator primum articulum capitulationis Cæsareæ semper *consuetum esset observaturus*)

Leges. II Servare Auream Bullam, Pacem Publicam & Religiosam, aliasque Imperii ordinationes, & sanctiones, eaque pro necessitate de consilio Electorum aliorumque ordinum emendare, prout Imperii bonum exiget.

Jura. III Nationem Germanicam, sacrum Romanum Imperium, Electores, præcipua ejusdem membra, aliosque principes, comites, dominos, ac status, in suis prærogativis, dignitatibus, juribus &c. illæsos relinquere: ipsisque regalia, superioritatem, libertates, privilegia, pignora, jura, bonas consuetudines, abque ulla contradictione confirmare, atque protegere, salvis tamen cujusque juribus.

Conventus. IV Permittere, ut sex Electores conventus habere possint ad consultandum pro exigentia de rebus Imperii, gravaminibus &c. pro tenore Aureæ Bullæ: nec id in malam partem accipere, confirmare Electorales uniones in genere, & Rhenanos in specie, utpote jam alias a prioribus Imperatoribus in omnibus punctis approbatas.

Seditiones. V Omnia subditorum, nobilium & communium fœdera, seditiones, ac violentias contra Electores, aliosque, susceptas aut suscipiendas, tollere ac prohibere, atque cum consilio & ope Electorum aliorumque ordinum curam intendere, atque, ut decet, interdiceret.

f2
Fœdera. VI In negotiis Imperii nullas confœderationes cum externis, aut in ipso Imperio inire, nisi consultis sex Electoribus, majorisque eorum partis consensu obtento.

Restitutio. VII Opem præstare, ut cuilibet Electori, principi, aliisque, ecclesiastici aut sæcularis status, injuste ablata restituantur: omniumque bona ac jura tueri.

Alienatio. VIII De rebus Imperii absque consensu Electorum non tantum nihil alienare, oppignorare, aut onerare, sed eo etiam maxime intendere, ut jam alienata, aut abrepta ad Imperium reducantur: ac proinde inquirere, quo jure nitantur alienationes aliquot ditionum & feudorum in Italia & alibi: captamque informationem intra annum ad cancellariam Moguntinam mittere: atque omnia in his cum consilio & auxilio Electorum ac statum ordinare: salvis tamen omnium juribus ac privilegiis. Et, si ipsemet Cæsar aliquid, ad
Impe.

Imperium pertinens, absque iusto titulo possideret, ad Electorum requisitionem, restituere.

IX Cum vicinis Christianis potentiis pacem colere: nec militem exterum in Imperium introducere, sine consilio & consensu statu- Pax.
tuum, aut saltem lex Electorum. Si ab uno vel pluribus ex ordinibus peregrinarius in Imperium duceretur, serio inhibere. Si autem Cæsar ratione Imperii, aut ipsum Imperium invaderetur, omni ope succurrendum fore.

X Electores aliosque ordines conventibus Imperialibus, taxa cancellariæ, exactionibus, & contributionibus, sine necessitate & iustis causis, non onerare. In casibus quoque concessis comitia & contributiones sine consensu sex Electorum non indicare. Neque comitia extra Imperium Germanicæ nationis celebrare. Neque contributiones & subsidia, a statibus addicta, ad alium finem impendere. Contributio.

XI Officia Imperialia in aula & Imperio nobilibus Germanis Officia. committere, cum omnibus honoribus, dignitatibus, proventibus, & juribus, iisdem annexis.

XII In scriptis & Imperii tractationibus non alius sit usus, nisi Lingua. linguæ Germanicæ aut Latinæ; exceptis iis locis, in quibus alia lingua communis vigeret.

XIII Status & subditos Imperii non citare extra fines Germanicæ. Citatio.
niæ, aut a suis ordinariis superioribus avocare.

XIV Electorum subditi a iudicio Rotwilano exempti sunt.

XV Cum adversus concordata nationis Germanicæ, cum Pontifice & Sede Romana inita, per gratias expectativas, rescripta, annatas, reservationes, & dispensationes, in præjudicium ecclesiarum, libertatis, & jurium patronatus, continuo agatur, apud suam Sanctitatem & Sedem Romanam, de Electorum & statuum consilio instandum, ut concordata, pacta, privilegia, & libertates observentur. Concordata.

XVI Abrogare magnas illas mercatorum societates, quæ, vel 53
lut monopolio erecto, magna damna per usuras intulerunt. Usuræ.

XVII Sine consensu Electorum non erigere nova telonia, vel augere.

XVIII Quibus ab Imperatoribus certa telonia cum consensu Electorum sunt concessa, cum ea restrictione, ut Electores eorumque subditi, aut aliæ personæ sint exemptæ, reversalibus litteris promittant, se nullum ab iis vectigal exacturos.

XIX

Telonia. XIX Cum Rhenus in magnum præjudicium Electorum tractus Rhenani, & commercii, navibus armatis, ex Belgio advectis, & alias sit oneratus, non requisitis, imo obfistentibus Electoribus, Cæsar cum Electoribus rationem inibit, quomodo hæc gravamina tolli queant.

XX Si quis deinceps nova telonia peteret, aut antiqua augeri, Cæsar nullas ad Electores litteras commendatitias ei dabit.

XXI Si quis in suo principatu aut ditione novum telonium absque Cæsaris gratia & Electorum consensu erigeret, per mandata sine clausula adigendus, ut tale attentatum intermittat, nec permittendum, ut quisquam pro suo arbitrio novum telonium erigat, aut antiquum augeat.

Judicia. XXII Si Electores ratione teloniorum actione pulsarentur, illa neque in judicio aulico, neque camerali, aut alio ordinario, sed coram solo Cæsare instituatur.

XXIII Cum vectigalia Electorum ad Rhenum per varias exemptiones fuerint accisa, id in posterum ne fiat.

XXIV Si Elector aut princeps ob læsa regalia, privilegia, ac jura, cum alio lite committeretur, processibus juris liberum cursum relinquere.

XXV Nulli in se vel possessionibus vim inferre, nec pati, ut inferatur, sed jure experiri, omnibusque justitiam administrare.

Bannum. XXVI Non concedere, ut deinceps quisquam, non auditus, aut sine causa banno aut heribanno feriat. Sed processus ordinarius, & constitutio Imperii de anno 1555 in reformatione cameralis ordinationis observanda.

XXVII Contributiones civitatum, in aliorum manus delapsas, ad Imperium reducere; nisi cum consensu Electorum essent alienatæ.

Feuda. XXVIII Si feuda deinceps Imperio aperiantur, nemini illa concedere, aut in eum eventum promittere, sed principatus, comitatus, ditiones, civitates, Imperio incorporatas ad ejusdem & Imperatorum sustentationem retinere, donec illud rursus ad meliorem statum fuerit redactum, salvis tamen cujusque juribus.

XXIX Curam intendere, ut feuda Imperii diligenter conferventur, ac proin in debitis casibus petantur ac renoventur.

XXX Si Cæsari feuda, aut dominia, Imperii jurisdictioni subiecta, per hæreditatem obvenirent, consuetas contributiones ex iisdem Imperio pendet.

Acquisita. XXXI Si cum consilio & auxilio Electorum aliorumque ordinum Cæsar aliquid acquirat, Imperio attribuet. Si vero Cæsar abs-

absque consensu Electorum & statuum aliquid susciperet, non teneantur illi præstare auxilium. Et nihilominus Cæsar recuperata, quæ ad Imperium pertinere dignoscuntur, eidem restituet.

XXXII Cum hæctenus res monetaria multas in Imperium difficultates & inordinationes invexerit, & etiamnum invehat, cum *Moneta.* omni diligentia Cæsar in id incumbet, ut accedente consilio Electorum & statuum in constantem ordinem reponatur, adhibitis mediis, quæ anno 1603 & prioribus comitiis opportuna sunt visa.

XXXIII Absque præscitu Electorum nemini deinceps jus monetandi concedere: eosque, qui absque consensu Electorum privilegium monetandi adepti, eoque abusi sunt, illo omnino privare, præsertim vero apud civitates, quæ non immediate Imperio, sed statibus subjectæ sunt, illud revocare: & etiam alias minoribus statibus talia aut alia sublimia privilegia non concedere, absque assensu Electorum, multo minus in horum præjudicium.

XXXIV Cæsar nullam hæreditariam successionem in Imperiali *Successio.* dignitate pro se aut suis posteris prætendit, aut procurabit, sed septemviris liberam electionem permittet, uti etiam jus, quotiescunque necessitas Cæsaris aut Imperii utilitas suaserit, eligendi Romanorum regem, vivente etiam Imperatore, imo etiam eo invito, si precibus Electorum absque sufficienti causa se opponat.

XXXV Vicarios Imperii, prout Aurea Bulla, jus Pontificium, *54* aliæque leges exigunt, in iuribus suis quietos relinquet, quantum *Vicarii.* ad Imperii negotia spectat: nec permittet, ut ea in controversiam adducantur. Si quid contra attentatum fuerit, irritum esto.

XXXVI Quæ a duobus Vicariis Imperio vacante secundum Auream Bullam & Imperii ordinationes acta sunt, rata habebit & confirmabit.

XXXVII Promittit, Romanam regiam coronam recipere, uti *Aula.* etiam Cæsaream, omniaque quoad hoc, quæ convenit, facere, aulam in Germania potissimum, quantum fieri potest, figere, ad omnium ordinum ac subditorum honorem, utilitatem ac bonum: omnesque Electores ad coronationem, & officiorum suorum ministerium advocare.

XXXVIII Nullum rescriptum, mandatum, aut aliud quid edere, aut ab aliis edi permittere, adversus A. B. Imperii ordinationem, Pacem Religiosam & Profanam, ejusque observantiam, & alias leges, jam latas, aut de consilio Electorum ac statuum in posterum ferendas. Quæ autem in contrarium essent edita, aut adhuc edenda, cassa & irrita sunt.

Pars VIII.

N

XXXIX

Judicium
aulicum.

XXXIX Cæsar omnibus ordinibus eorumque legatis benevolas aures & celerem expeditionem præstabit. Feuda & litteras feudales juxta priorem tenorem absque cunctatione extradet. In rebus arduis Imperii mox initio Electorum consilio utetur. Arcanum, & aulicum consilium suum non ex solis Austriacis, sed aliis quoque Germanicæ nationis principibus, comitibus, nobilibus, aliisque honestis viris constituet, ut singulis sincera & expedita justitia sine discrimine administraretur.

XL Judicio suo aulico certum ordinem & jurisdictionem, cum revisione veteris, conficiet, & in proximis comitiis Electoribus tradet. Eumque singulis aut alternis annis cum Moguntino, ceu archi-cancellario, visitabit. Et præcipue Electorale consilium de expedienda justitia, Norimbergæ nuper conceptum, exequetur.

Officiales. XLI Cum deceat, Electores, tanquam intima membra, & præcipuas columnas Imperii, peculiari consideratione observare, eorum officiales hæreditarios munere suo in aula Imperatoris fungi absque impedimento permittet. Et si certis de causis ea provincia Cæsaris officialibus esset aliquando demandanda, Electoralibus nihilofecius officialibus totum emolumentum cedat, ac si ipsimet ministeriis suis essent functi.

XLII Ut Cæsaris tam arcanum, quam aulicum consilium hujus capitulationis notitiam habeat, Cæsar eam exhibebit, adstringetque ad curatam ejusdem observantiam.

XLIII Hæc omnia & singula Cæsar sub sacramenti religione Electoribus promittit firmiter ac fideliter servare, nec illis unquam quomodolibet contravenire. Atque in horum fidem sex litteras, sigillo suo munitas Electoribus, singulis singulas, tradidit: Francofurti 28 Aug. 1619 Romani Imperii I, Hungarici II, Bohemici III.

ARTICULUS III.

Principes dehortantur Fridericum a corona Bohemica, sed frustra.

55
Dehorta-
tio

DUX Bavarix, alique principes amice Fridericum sunt dehortati a turbatis adeo consiliis: apud animum suum expenderet, quantæ injuria Bohemi Ferdinandum regem suum legitimum repudiassent; quam inania sint, quæ eidem opponerent. Idem ipsi aliisque principibus posse contingere. Nullum regem coronæ securum fore, si illius possessio in subditorum arbitrium conjiciatur. Et, si in leges aut

aut pacta deliquisset rex, quid suo eum iudicio subjicerent? deferrent causam ad Imperii principes, admitterent arbitros, nihil recusare Ferdinandum, sua conscientia fretum. Videret proin, quantam labem famæ suæ aspergeret, occupando aliena: quantamque procellam in eaput suum conciret. Non omissuram profecto Domum Austriacam tantam patrimonii sui partem omni virium contentione retrahere. Quid, si bello cadat? amissurum etiam propria. Facile bella sumi, non deponi, nisi cum victori libuerit. Attrita licet ipsi videantur Ferdinandi vires, vastam tamen adhuc esse Austriacæ domus potentiam, multas clientelas, prævalidos socios. Omne Catholicum nomen surrecturum, ut Romanorum Imperatori, ut Imperii capiti, ut Ecclesiæ Protectori succurrat.

Maximilianus Bavaricæ Dux, sapientiæ fama celebratus princeps, sublimi prospiciens animo futuras calamitates, atque consanguine principis miseratione motus, peculiare ad eum litteras dedit, monuitque amice, etiam atque etiam consideraret, quanta in pericula turbasque se ipsum conficeret, totamque Germaniam. Absque ingenti hujus concussioni non posse invadi regnum Bohemiæ. Quin totam Europam Christianam ituram in partes belli: quanto sanguinis humani profluvio! Non defuturum interea Ottomannum, qui ex mutuis Christianorum cladibus victorias metat, atque Hungariam saltem, Germaniæ propugnaculum, aut per se ipsum, aut per Bethlemum Gaborem, sibi obnoxium, abripiat, atque inde in Germaniam erumpat. Vestigia Turcicæ tyrannidis, quæ fixa jam sint in Transylvania, Valachia, atque Moldavia, cæteris provinciis debere esse terrori. Hæc si non moveant Electorem, Imperii columnam, cui maxime cordi esse debeat salus Reipublicæ, se ipsum saltem respiceret, nec nimium fortunæ fidat, cui tam familiare rapere, quæ donavit, quam donare, quæ rapuit. Non defore adversario manus, quibus noceat. Visurum in acie totius amplissimæ Domus armatas clientelas, totque hostes, quot Austriaci amicos habent. Quid, si socii fidem fallant? quid si ex eventu consilia sua metiantur, & prostratum destituant, rerum suarum satagentes? Unam infelicem pugnæ aleam posse spes, fortunasque omnes evertere. Non esse fortassis Bohemorum multos a Ferdinando usque adeo alienos, quin possint ad mentem & obsequium redire. Ejusce causæ exemplum, cum ad omnes reges ac principes pertineat, credibile esse, ne ab ipso quidem socero, Britannicæ rege, approbatum iri.

56 Et re ipsa Jacobus Angliæ rex magnopere genero dissuasit, ne
 Frustranea. turbis Bohemicis se ingerat; longe satius esse, mediocri fortunæ
 acquiescere, quam spebus incertis tantis crescendi periculis, se,
 familiam, posterosque subicere. At Fridericus, princeps sua in-
 dole non malus, ministrorum quorundam adulantium susurris, &
 renidentis coronæ illecebrosò lenocinio pellectus, calamitati suæ
 magnis passibus imminebat. Regium nomen, gloriæ avida, & pe-
 riculorum contemptrix atas, Britannus, filiæ, genero, & nepo-
 tibus non defuturus, amici principes Unionis, favor & studia Ba-
 tavorum, Corporis Evangelici mens ad se inclinata, spes occulta
 ab aliis, Bohemorum, Moravorum, Silesiorum, Lusatorum aper-
 ta suffragia, viresque collectæ, Bethlemi denique, Transylvaniæ
 principis, cum Bohemis foedus, & invasa Hungaria, præcipitem
 in ruinam impulerunt.

Respondet. Rescripsit tamen Maximiliano, in quo magnum in utramque
 partem momentum esse noverat, ob regionum etiam vicinitatem,
 se publica tranquillitate nihil quidem habere antiquius; sed neque
 fraudi esse debere, si nulla machinatione quæritum, sed divinitus
 de cælo missum diadema recipiat. De Ferdinandi abdicatione curæ
 Bohemis fore, ut eam orbi Christiano probent. Eos paratos fuisse
 nuper collegio Electorali facti sui rationem reddere, sed ne admis-
 sos quidem ad dicendum. Nihil quidem sibi esse cum Bethlemo
 negotii, mirum tamen non fore, si Hungari, religionis causâ
 multa perpeffi, ad ejus auxilia respiciant; documentum daturi,
 quantum intersit, reges inita cum subditis pacta servare. Demum
 sperare se a Maximiliano, fore, ut causæ Bohemicæ se non immi-
 sceat, & externum militem transitu per terras suas prohibeat.

Apologia. Mox Heidberga, quam postea semel duntaxat in fuga vidit,
 cum uxore & liberis discessit, profectusque Pragam novo ritu in-
 auguratur throno: ad liberos etiam illius protento successionis jure.
 Atque ut principibus orbique omni occupati regni rationem red-
 deret, apologiam edidit: id nimirum sibi esse propositum, ut pri-
 mum tueretur religionis & conscientiæ libertatem, adversus jugum
 Pontificium, & politicam dominationem; deinde arceret populo-
 rum afflictiones, & iniquas subsidiorum exactiones, obtentu belli
 Turcici solitas extorqueri, utque tabulas Rudolphinas in religio-
 nis autonomiam ad usum revocet. Denique ne regnum, quod
 electione deferri oporteat, hæreditaria successione occupetur.

Lundorp.
 Hist. publ.
 p. 2. c. 4.

ARTICULUS IV.

Cæsar undique pressus fœdus init cum Duce Bavarix.

Interea Ferdinandus Cæsar peracta coronatione Francofurti profectus Viennam, quo per plures insidias venit, præter Bohemix jacturam, turbata Hungariæ tristi nuntio percellitur. Simulque uniti Protestantes primum Rotenburgi ad Tuberam, dein Norimbergæ congregati, præsentē ipso Friderico, Unionis capite, haud obscure minabantur, Bohemorum defensionem se suscepturos, nisi Cæsar ac Bavarus, Catholicæ Ligæ dux, arma ponerent, & Catholici principes delectus intermittant. Postulabant insuper, tribunal Spirensē & aulicum in formam a se præscriptam redigi: bona post Transactionem ab Acatholicis abrepta Ecclesiis, possessoribus relinqui. Atque hæc omnia intra bimestre spatium confecta volebant.

Cæsar tot undique difficultatibus pressus, cum cerneret, Hungariam rapi a Transylvano, Bohemiam, Silesiam, Moraviam, ac Lusatiam a Palatino, Austrios factionibus collidi, & cum Bohemis ire in fœdera, minitari unitos per Imperium Protestantes, omniaque insida aut infesta esse, præter paucos, quos haberet Catholicos, in omnem partem animum versabat. Principibus Unionis mansuete rescripsit, visurum postulata ipsorum, postquam res domi suæ composuisset, coronam Bohemicam, per summam injuriam sibi detractam, non posse negligere. Sperare, neminem tam iniquum in se fore, ut impediatur, ne sua repetat.

Curæ Ferdinandandi.

Cum autem bellum grave evitari non posse facile appareret, & propter tot defectiones turbasque vires propriæ non sufficerent, exteris circumspexit, decreta, suo & Catholici fœderis nomine, legatione ad summum Pontificem, Galliarum ac Hispaniarum reges, atque Saxonix septemvirum: admonito quoque officii sui Palatino, ut injuste ablata restituat.

Præcipue vero oculos reflexit in Maximilianum Bavarix Ducem, conjugis suæ fratrem; quem uti proxima affinitas & sanguinis nexus, ita jam ab eo tempore, quo simul uterque Ingolstadii scientiarum disciplinis vacabat, morum similitudo, atque amicitix & amoris necessitudo sibi arcte adstrinxerat. Principem hunc, quem ob singularem prudentiam, religionis sinceritatem, rerumque agendarum usum, Catholici jam ante fœderis sui ducem delegerant, ingens in omnem partem, ob regionum etiam opportunitatem, emolumentum sibi allaturum Cæsar videbat, Quare a co-

ronatione

ronatione Monachium digressus, & octiduo ibidem subsistens, consilium cum eo contulit, & pactum, quo ei libera Catholici foederis directio commissa est, in hæc capita confirmavit.

Pacta.

1 Maximilianum, prout ipse pro rerum ac temporum ratione utile duxerit, Cæsari ac foederatis Catholicis contra eorum hostes pro viribus opitulaturum.

2 Cæsarem, ejusque domum, nullam cum hostibus pacis transactionem, inscio & invito Duce, neque Ducem vice versa, initurum.

*Adiz. p. 3.
l. 4. n. 26.*

3 Ducem ad belli sumptus, instar aliorum Catholicorum Imperii ordinum, ratam portionem collaturum. Si quid præterea, rebus poscentibus, contulerit, aut majoris notæ damnum propter auxilium Cæsari præstitum, acceperit, Cæsarem cum universa sua domo ad hoc refundendum, sub hypothecaria cautione bonorum omnium, fore obligatum.

4 Si contingeret, Ducem quidquam de suis ditionibus per talem expeditionem amittere, Cæsarem ejusque domum tantundem repositurum.

5 Quidquid de provinciis Austriacis Dux ejusque hæredes ac successores hosti armis eripuerint, id omne, cum universis emolumentis jurisque, loco pignoris retenturos, cum jurisdictione absoluta, ad usque sumptuum extraordinariorum & damnorum refusionem.

Ab his tamen excepta sunt telonia, salinæ, fodinæ, & si quæ alia ad principis fiscum, sive, ut vocant, bona cameralia pertinent.

ARTICULUS V.

Acta Conventus Norimbergensis.

§ I.

Cæsaris ad illum legatio.

58

*Land. p. 2.
c. 5.* Cum Protestantes uniti, seu *Correspondentes*, in eo, quem dixi, conventu Norimbergensi congregati essent, Cæsar comitem Hohenzolleranum ad eos legatum misit, qui eorum proponeret propensum Cæsaris ad pacem & veram concordiam animum, omniaque cujuscunque status privilegia ac jura conservanda. Quod Bohemiam spectet, nullam sane a Ferdinando turbis occasionem datam, nullius jura aut privilegia læsa, quin ad illa facta recta conservanda

servanda se obtulisse. Arma primum a Bohemis arrepta. Imo etiam induelurum tempore Cæsareos hostiliter invasos. Neque religionem impetitam illius regni, paratumque adhuc esse, neminem ^{Legatio Cæsaris.} propterea turbare, sed omnia illius jura & concessionibus, a prædecessoribus regibus factas, illibatas relinquere, advocatisque suis copiis plenam tranquillitatem reducere, modo Bohemi ad officium redeant, & ut fidos subditos decet, regem suum obsequio colant. Sperare proin Cæsaream Majestatem, Correspondentes Cæsareæ huic animi sui declarationi plus fidei habituros, quam vanis rebellionibus, aut turbidis malevolorum pacisque ororum relationibus, atque malignis susurris: potiusque ad reparandam, uti in Bohemia, ita etiam in Germania concordiam, prout status Imperii decet, collaboraturos.

§ II.

Unionis Responsio, & Postulata.

Correspondentes ad hæc responderunt, grates se Cæsari habere ⁵⁹ pro tam benevola mentis significatione, nihilque magis optare, ^{Resp. Unitorum.} quam, ut aversi religionis utriusque consortium animi in sinceram concordiam coalescant; quod fore sperant, si voluntati tam pronæ opus ipsum respondeat. A quadraginta jam ferme annis ordines Evangelicos contra Pacem Religiosam & Profanam, contraque jura ac libertatem plurima perpeffos, a Romanis Imperatoribus, Rudolpho maxime & Mathia, remedia rogasse. Promissum quidem ^{Lund. l. c.} sin- gulis ferme in comitiis ac legationibus a Cæsaribus gravaminum levamen: sed optimam eam mentem a Catholicis ordinibus & ministris Cæsareis aut sufflaminatam aut omnino fuisse everfam. Cumque post mortem Mathiæ Catholicorum delectus, ac peregrini militis transitus omnium oculis observarentur, nulli Correspondentibus vitio vertendum, si defensionem & securitati suæ in Reipublicæ statu tam turbido consulant.

Cum autem Cæsarea sua Majestas tam promptam voluntatem exhibeat, petere se, ut statuum Evangelicorum gravamina, quibus jam dudum onerati essent, quantocius tollantur; causæ religionis ^{Postulata Unionis.} in judicio aulico non tractentur; statibus Imperii sui arbitri (*Austro-Regæ*) absque onerosis Cæsareis delegationibus, inhibitionibus, aut causarum avocatione, relinquuntur. Inquisitiones Cameræ in causas Evangelicorum, & periculosa interpretationes Aureæ Bullæ, maxime circa successionum jura, aboleantur. Provinciale judicium Suevi-

Suevicum non extendatur; nec liberi status Imperio subtrahantur. Feudalibus *Investituris* nulla lis moveatur, nec forma mutetur. Executiones extra circulos nemini committantur. In rebus arduis, præsertim quæ ad principatus, comitatus, & dominia Imperii pertinent, utriusque religionis ordines, neutri parti addicti, adhibeantur. Judicium aulicum ad normam, in capitulatione Cæsarea præscriptam, constituatur. Promissa a Rudolpho & Mathia restitutio Donawerdæ executioni mandetur. Justitia denique omnibus æqualiter absque omni personarum aut religionis discrimine administretur: Catholici ad amolienda Evangelicorum gravamina adigantur. Delectus inhibeantur. Copiæ conscriptæ dimittantur. Milites exterius ex Imperio eliminetur.

Hæc nisi protinus fiant, unitos Correspondentes ad sui defensionem, a DEO & natura concessam, fore paratos, facturosque id, quod ex usu esse perpexerint. Quod Bohemicos motus attineat, eos sibi fuisse ingratos, eo magis, quia Evangelici Bohemiæ status, a Rudolpho II per *litteras Majestatis* in communionem Pacis Religiosæ sint assumpti. Cur autem consilia bellica pacificis Correspondentium conatibus prævaluerint, se loco suo relinquere. Interea, cum metui possit, ne tandem sedes belli in Germaniæ visceribus figatur, constitutum sibi esse, arma prius non ponere, sed cujuscunque status Evangelici jura & ditiones defendere, comprehenso etiam moderno Bohemiæ rege, præsertim si accideret, ut hæreditariæ ejus provinciæ invaderentur, aut detrimentum sub quocunque obtentu paterentur.

Rogant igitur Reges, Electores, principes, comites, & urbes correspondentes Imperatorem, ne per arma ac bella Imperium, ac regnum Bohemiæ, præcipuum ejusdem membrum, porro impetatur: nec exteris magis aliisque malevolis aures præbere, quam tot Imperii ordinibus. (*Signatum Norimbergæ 28 Nov. 1619*).

§ III.

Unionis legatio ad Bavarum.

60 SEquenti mense Decembri idem Norimbergenfis Correspondentium conventus legationem misit cum severioribus adhuc postulatis, quorum hæc est summa: Bohemiæ regem, Electores, principes, comites, atque civitates correspondentes, libenter intellexisse, Baviaræ Ducem aliosque Catholicos ordines parare quidem arma, sed quæ non ad inferendam vim, sed defensionem duntaxat spectarent,

rent, periculosis istis Reip. temporibus, quæ extremam patriæ perniciem minari videantur, nisi mature occurratur gliscienti malo. Eodem omnes se esse animo. Continuo quidem se quiritari de gravaminibus illatis, sed incassum. Differri enim perpetuo promissa a Cæsare remedia. Cerni Catholicos quotidie armari ferro. Exteras legiones Germaniæ se jam infudisse. Non vanum esse rumorem, Protestantibus destinari ad lanienam. Nullam sane ab Hispanis æquitatem expectandam. Has esse causas, cur ipsi, cum suam salutem & religionem insuper habere nequeant, capere debuerint consilia iustæ propugnationis.

Lund. l. c.
c. 7. Adlz.
l. c. n. 29.

In Imperii iudiciis, quoties de sacris ritibus, de rebus ad religionem pertinentibus, de sacrosanctis possessionibus res est, iudicium subsellia, maiore Romanensium numero infessa, Catholicorum commodis sua vota librare. Iustiore causam obrui multitudine suffragiorum, quæ non ponderentur, sed numerentur. Æquali ex utraque religione iudicium numero æquilibrium esse oportere. Plura addita de peregrino milite a Germaniæ finibus arcendo, de patrimonio ecclesiarum A Catholicis relinquendo, de Donawerda restituenda, de sparsis libellis, de aliis gravaminibus, quæ nisi bimestri spatio tollantur, Evangelicos juris sui rationem inituros. Categoricam igitur responsum super his se expectare. Frustra hæc ad futura comitia rejici; cum enim ab his nihil hætenus præter compendinationes sit impetratum, certum sibi esse, ab iis deinceps abstinere: donec postularis suis sit factum satis &c.

Legatio ad
Ducem
Bav.

§ IV.

Responsio Bavariæ Ducis.

MAXimilianus respondit, sibi gratum fuisse intelligere pacatos Correspondentium animos, studiumque amicitiae. Omnino ejusdem se esse mentis, nec quidquam, nisi ineluctabilis exigat necessitas, contra moliturum. Exitialem calamitatem, quæ imminere videatur, privatis quorundam cupiditatibus deberi. Catholicos sumpsisse arma, sed nemini nocitura, nisi quis ultro sibi velit noceri. Contextum orationis, a legato propositæ, multum a comitate exordii discedere. Quid enim sperandum a postulato, ut intra bimestre res tantæ conficiantur, quæ pluribus annis confici non potuerint? Et quid illud, nisi confestim introducatur nova iudiciorum forma, par utrinque iudicium numerus, ecclesiasticorum spoliis usurpatio, Donawerdæ possiliminium, peregrini militis ex-

61
Lund. l. c.
Adlz. n.
31 & seq.
Responsio
Max.

terminatio, omnium, quæ hucusque ab Acatholicis motæ sunt, liti-
tium optata decisio, nisi per sponsores satisfactum, si res ad comi-
tia differatur, Protestantes juris sui rationes esse expedituros? id
profecto non esse, amice velle agere, sed cogere, & minaciter
imperare. Se tamen benignius eam legati orationem interpretari:
longe abesse a Correspondentium principum humanitate, a patriæ
caritate, & publicæ salutis cura, ut velint e vestigio profligare ad
arma, nisi protinus fiant imperata.

*Pax viola-
ta.* Cæterum Catholicis velut in re comperta, quæ orbi universo
palam sit, eam alte impressam esse sententiam, mox a constituta
Pace Religionis Protestantes cœpisse ejus, leges violare: id hodie-
que versari in omnium oculis: palpari ecclesiarum sacrarumque
possessionum usurpationes: palpari rerum angustias, in quas Catho-
lici sint redacti; non latere, quam multa Acatholicorum molitio-
nibus facta sint deteriora. Credere se, Catholicorum gravamina
esse manifesta, Acatholicorum vero aliter se habere. Horum enim
postulata repugnare consuetudini, longo usu in Imperio receptæ,
antiquæ possessioni partis alterius.

*Æquili-
brium.* Sed & illud, quod affertur de æquilibrio judiciorum, non
maturaturum exitum caussarum, sed potius majoribus difficultati-
bus implicaturum. Actorem etenim, quantumcunque injuriarum
accepisset, vix unquam in tali suffragiorum æquipondio quidquam
opis consecuturum, sed usurpationem rei alienæ tamdiu triumphatu-
ram, quamdiu res in æquilibrio sit hæsuræ.

Werda. Quod Donawerdam spectet, jam sæpius Protestantibus da-
tas rationes, videlicet pignoris tantum loco teneri: ubi sumptus,
in ea compescenda facti, fuerint redhibiti, nihil moræ futurum,
quo minus in statum pristinum reponatur.

*Gravami-
na.* Quis caussarum definitiones remoretur, ex eo posse argui,
quod haud paulo plures a Catholicis, qui suis se possessionibus a
Protestantibus exutos conqueruntur, quam ab Acatholicis in singu-
lis Imperii comitiis soleant moveri: quæ ad eam usque diem cum
pendeant, facile esse statuere, utra partium sit læsa enormius. Cæ-
terum Catholicos semper fuisse & etiamnum esse paratos, consilio-
rum & factorum suorum rationem reddere.

Libelli. Si sparsi in vulgus libelli & rumusculi in censum venire de-
beant, Catholicis ordinibus quotidie majorem suspicandi ac diffi-
dendi materiem præberi, quando ex variis codicillis audiunt, jam
confectos esse indices Archiepiscopatum, aliorumque sacerdo-
tiorum, quæ certis hominibus sint destinata: quando in Acatholi-
carum

earum legionum vexillis conspiciunt & legunt, quæ ecclesiarum spolia cuique tribuno, centurioni, imo legionario, cessura sint in prædam aut stipendium: cum clam in circulis & palam in foro jactatur, ecclesiasticos cum suo capite esse tollendos. Pronum sane esse, Catholicos inde colligere, ratum esse Evangelicis, sua postulat humana sanguine imbuere.

Catholicos certe, quorum causam ipse nequeat deferere, talibus consiliis nullam dedisse ansam. Non fecisse delectos, nisi ad arma. Bohemicis turbis & Protestantium exemplo coactos: prius tam domesticum quam exterum militem viritum, manipulatim, agminatim vidisse intra fines Imperii suis capitibus imminere, agere prædas, incubare Catholicis regionibus, quam de sui tutela, nedum de ulla vi inferenda cogitarent. Quod proin dicerent, Catholicos primos arma sumpsisse, secus omnino se habere. Non defuisse quidem jam pridem ipsis causas se armandi, cum cernerent, novis in dies injuriis ecclesias affici, suis possessionibus spoliari, sed credidisse eos, omnia prius consiliorum moderatione, quam armis esse tentanda.

Herbipolensem equidem episcopum paulo maturius fecisse aliquem apparatus, sed post turbas Bohemicas, post peregrini militis grassationes & occupata contubernia, post famam, quæ passim vulgaverat, velle Protestantes litem cum episcopo, a legitimo judice brevi terminandam, ad aliud tribunal avocare & dirimere, imo pro suo arbitrio dare executioni cum ingenti episcopatus damno & injuria. Jam ante eum vidisse, a Protestantibus comportari arma, annonam, cæterumque belli apparatus: meminisse etiam, paucis ante annis, cum nimia securitatis fiducia delectum militum omisisset, aliquot centenorum millium ducatorum damnum se accepisse.

Oportere principes universim omnes atque ordines, sive ecclesiasticos sive sæculares, meminisse suæ obligationis, qua juramenti vinculo ad bonum principatum, jura, privilegia, ac fines tutandos sint obstricti. Quodsi ecclesiarum antistites, castrorum infueri, complicatis ulnis, debeant esse otiosi spectatores sui exitii, nihil distaturos a proscriptis, quorum facultates cujusvis direptioni sint publice expositæ. Si abfuissent adversus eos conspirationes, minæ, arma, expilationes, a sacris hominibus, divino cultui intentis, nullum fore armorum metum. Militem posse legi ab omnibus principibus, sed juxta leges Imperii. Has violasse, qui laceffiverit, qui vim facerit, qui provocarit ad defensionem.

Cur Catholici ad arma.

Supervacaneum esse referre, quam inique Catholicorum aliqui a Correspondentibus sint habiti, & adhuc habeantur: quid sint passi a suppetiis, quas Acatholici miserint in Bohemiam adversus illius regem legitimum. At si Catholicus princeps militem scribat, si contineat intra suos fines, si de suo præstet annonam & stipendia, nullum esse querelarum finem. Cæsarem traduxisse in Bohemiam copias: sed etiam Protestantes. In Cæsaris exercitu fuisse exterarum gentium milites: sub signis autem Correspondentium fuisse Italos, Gallos, Wallones, Batavos, Scotos.

De Bavarico apparatu sic rem habere: Bohemicos motus, Austriacas copias, Correspondentium arma, merito curas sibi injectisse, ne qua vis Bavariz fieret aut circulo Boico (cujus ipse caput esset). Ex Bohemiz incendio finitimam Boariam periclitari visam, Habitatos proin delectus, uti tenues, ita sumptuosos, ex ipsa Westphalia, quod propior miles ad aliorum stipendia jam defluxisset. Ubi autem Bohemici tumultus crevissent: ubi gemini fuissent in Germania exercitus: ubi Bethlem Gabor, Turcæ fiduciarius, in Hungariam irrupisset, jamque Viennam usque flammam, ferrum, sævitiem extendisset, jactassetque, patere claustra, quibus sui Majores penetrassent in Boicam: cum Correspondentium equites in Eustetensi episcopatu hospitia victumque extorquerent, prædas agerent, quingentos equites Hungariæ & Bohemiz regis profligassent, oportuisse tandem curas intendere, augere vires, seque ad tam manifestissima pericula comparare.

Denique Correspondentium postulata non esse ejusmodi, quæ tam festinatam ac decretoriam definitionem admittant, ut bimestri spatio, cum reali cautione securaturæ executionis, possint finiri, neque Catholicos ordines a se cogi, ut tanta celeritate, & juris sui jactatione illa probent. Non enim esse cogitandum, ipsos ita prodigos fore suæ libertatis, ita incurios religionis, & rerum suarum negligentes, ita meticulosos aut ignavos, ut servilem in modum ad alienum arbitrium flecti possint: & obtorto collo ad caudinas veluti furcas rapi. Ad animum revocent Correspondentes, quid futurum esset, si quidquam tale ab ipsis peteretur. Cur ergo corporis unius membra tam diverso jure censeantur? Catholicos nunquam esse averfatos benignum agendi modum, qui legibus Imperii sit constitutus, nec unquam eo progressos, ut Correspondentes ulla vi aut periculorum metu lacefferent, & adhucdum esse paratos, ut mutua caritas, & amica pacis compositio ad amissim constitutionum Imperii, ad avertendum civile bellum, inearat.

Exhibet

Catholicos
frustra
arctari

Exhibet deinde Lunderpius in *Actis Publicis* illius temporis *part. 2 cap. 7 in forma quarta editis Correspondentium Replicam*, Replica
Protest. in qua tamen parum novi affertur: videlicet, Correspondentes in omnibus Imperii, & circularum deputationibus, aliisque conventibus gravamina sua frustra proposuisse, suumque armorum apparatus ad nullius offensionem pertinere, sed ad defensionem duntaxat, & conservationem tranquillitatis publicæ in Imperio. Neque se Catholicis ordinibus velle leges præscribere, sed indicare, quomodo dissidia componi queant, ne communis omnium patria per belli calamitates in exitium detur. Sperare igitur, intra duos menses de armorum depositione, inhibitione delectuum, & ablatione gravaminum, decretoriam responsionem secuturam: cum firma spe, serenissimum Ducem, pro sua prudentia & amore pacis, ad optatum effectum deducturum. Pergunt deinde sinceram suam voluntatem, pacis omnino amantem, pulcris omnino verbis declarare: repetunt postulatam suam modestum de retinendis bonis ecclesiasticis ablatis, utpote omni juri consentaneum; de pari in iudiciis Imperialibus numero, assessorum, visitatorum, & revisorum, utriusque religionis.

Respondit ad hanc legatorum *Replicam* Dux; delectus & transitus Catholicorum militum, a constitutionibus Imperii permisos, Duplica. nemini fuisse noxios. Postulata, ut Catholicici arma priores deponant, delectibus abstineant, gravamina ocus tollant, & quidem cum satisfactione & cautione reali, intraque duos menses absolutam responsionem edant, peregrina aliquantum sibi videri, eo magis, quod minæ adjici videantur, nisi hæc omnia protinus fiant. Reperuntur ferme reliqua, in superiori deductione relata. (29 Dec. 1619).

§ V.

Apologia Ligæ Catholicæ.

Hæc Norimbergensia Correspondentium postulata dux Bavariæ Catholicis ordinibus communicavit, qui, Herbipoli congregati, 5 Martii 1620 responderunt, mirari se magnopere, qua ratione fieri potuerit, ut Correspondentes, qui pacis amorem verbis tam speciosis præferant, tam acerba postulata, & dictatoria velut mandata, ad Catholicos ordines, dignitate præcellentes, neminemque, præter Casarem, in temporalibus recognoscentes, dirigere ausi fuerint, adjectis etiam comminationibus armatæ executionis, nisi ocus Catholicici in sua vota descenderent. Quæ sane inter liberos status 62
Apologia
Catholicorum.

agendi ratio non modo sit inimica, sed a constitutionibus etiam Imperii omnino aliena, atque ad nihil aliud tendat, quam ut vetustæ consuetudines & fundamentales Imperii leges penitus subruantur, & in exitialem ruinam præcipitetur res publica.

Cæsares equidem eo curas intendisse, ut sublatis gravaminibus atque dissidiis, pax alma & concordia inter ordines reducatur: de peculiaribus vero promissis Cæsareis, Protestantibus factis, nihil sibi constare. Quod vero Catholici gravaminum levamen sint remorati, tantum abesse, ut potius in omnibus Imperii conventibus, & ubi ubi se dabat occasio, celerem eorum expeditionem rogarint, idque tanto impensius, quo difficilius ipsis acciderit, juribus & bonis sibi ablatis diutius carere, nihilominus tamen pressisse dolorem, nec unquam eam cogitationem suscepisse, ut sibi ipsis jus dicerent, aut per viam executionis adversus alios ordines privata auctoritate procederent.

Lændorp.
p. 2 c. 9.

Catholici
armis in-
vasi.

Objici vero sibi nullatenus posse, quod bellicis apparatus initium, aut Correspondentibus arma induendi causam dederint; cum facto ipso notorium sit, jam sub ipsis motuum Bohemicorum initiis a Protestantibus conscriptas militares copias, maximo vicinorum incommodo aliquamdiu fuisse retentas, ac postmodum in Bohemiam missas, adversus suum Imperatorem, legitimumque regem Bohemiæ, ut ab avito throno deturbetur. Jam diu, antequam Catholici ullum militem legerent, a quibusdam Correspondentibus armatas copias ex Batavia per Catholicorum ditiones, absque dominorum requisitione traductas. Coloniensem, Monasteriensem, Paderbornensem, Moguntinum, Wormatiensem, Spirensen, Herbipolensem, Eustadianum agrum, aliasque Catholicorum terras, ecclesias & monasteria devastasse, eorumque subditos, debitæ solutionis loco, verberibus, expilatione, aliisque violentis exactio- nibus, adeo graviter vexasse, ut earum transitus ab hostili irruptione nihil distaret. In Moguntinis centum ruricelas, quod sua defendere niterentur, immaniter ab iisdem trucidatos. In episcopatibus Wormatiensi, Spirensi, Herbipolensi, Eustadiano, expilatos pagos, multorumque millium florenorum damnum datum. Quin etiam a termino resolutionis, duci Baviaræ dato, non desisse Correspondentes Catholicorum provincias cum armatis copiis pertransire, hospitales militum extorquere, absque ulla apud dominos territoriales insinuatione, aut damnorum reparatione.

Hæc aliaque plura cum Catholici inermes sint passi, facile apparere, quis armorum apparatus causam dederit. Quis vitio illis

illis verterit, si ad sui subditorumque tutelam delectus facerent? maxime cum Correspondentium arma identidem aucta etiamnum circumsonent, ut iniqua sua postulata extorqueant, & Catholicis ordinibus pro arbitrio leges præscribant, judicia Imperii confundant, ecclesiarum bona abrepta retineant, atque adversus Imperii constitutiones jura publica evertant.

Ordinationem judicii Cameralis per Recessus Imperii omnium ordinum suffragio firmatam, atque per modum sanctionis pragmaticæ receptam, non posse ab aliquibus duntaxat statibus, dissentientibus reliquis, dissentiente ipso summo capite, immutari. Reliqua pariter Catholicorum postulata, in Pace Religiosa, ab omnibus ordinibus jurata, manifeste fundari. Non posse proin exortas ea super re controversias ab aliquibus tantum decidi, sed ad totum Imperii senatum deferendas.

Camere
mutatio.

Demum addunt, Catholicos, qui nihil magis optent quam pacem, nullaue re ordines Correspondentes læsissent, sperare, ab inquietis & violentis consiliis destituros, ac potius animos ad constantis pacis decus, non modo verbis, sed opere ipso translaturus; secus si faxint, & minas suas exequi pergant, neminem justum rerum arbitrum Catholicis culpæ daturum, si vim injustam ad sui tutelam repellant.

ARTICULUS VI.

Observatio de his dissidiis & bellorum causis.

TUmultuum bellorumque, quæ Germaniam universam in extremam prope ruinam præcipitarunt, causas pars altera in alteram, ut fieri consuevit, rejecit. Scelera, credo, mortalium vindicem DEI manum concitarunt, odia, livores, ambitio, habendi cupiditas, libidinum eluvies, sacrorum injustæ contrectationes, usurpationes, hundinationes, & contemptus. Hæc ubi mensuram opplevrant, redundarunt in poenâs. Peccaverat, sicut populus, sic & sacerdos: junctaque opera attraxit cœlestes iras.

63

Permisit igitur DEus ultor, doctrinæ, quæ integra semper constansque perstiterat, oppugnationem, qua nihil ad malorum cumulum auctius, nihil acerbius ad vindictam. Hæc mentes infecit, turbavit judicia, concussit regna, avertit subditos a dominis, membra a suo capite, sacra profanis miscuit. Ab orbe condito Novatoribus proprium, canere classicum, ciere Martem, sursum deorsum

Adlx. 1. 5
n. 3.

sum regna vertere. Bellum Rusticum, Smalcaldicum, Helveticum, Gallicum, Belgicum documento sunt. Lutherus; Zvinglius, Calvinus, eorumque apostoli, haud parce ligna comportarunt, ad inflammanda incendia.

Crescendi spatium dedere Catholicorum principum dissidia. Auxilio fuerunt, qui minime debuerant: fuere tamen, amulatione, ambitione, ratione status politica melioribus consiliis prævalente. Hinc itum in Transactionem Passaviensem, & Pacem Religionis. Qua factum, ut sacrarum possessionum detentio, credendique licentia firmaretur. Sed neque hæc servata. Grandiores in ecclesia strages editæ. In Confessionistarum prohibitam societatem venerunt alii. Non potuit sacrarum opum, jam partarum, spoliis tam multorum orexis satiari. Facta sunt nova. Quisquis patrimonium Christi defenderet, rapere dicebatur, vim inferre, qui repeteret. Et de possessione recuperanda vel hircere crimen erat.

Interea Catholici plerique, ut mansuetæ oves, vellera sibi detrahi, opes auferri, actidi potentiam, inviti ferebant: ferebant tamen, reclamantes, nihilque magis abhorrentes, quam bellum. Metuebant nihilominus ecclesiarum detentores legem repetundarum, & ne iis detractis ad pristinam mediocritatem, sibi agnatam, reciderent. Igitur, quia non tantum ritibus, sed opibus etiam, male partis, cautum volebant, noluerunt repeti. Hic scopulus & cardo rerum Spira, Wormatiæ, Augustæ, Ratisbonæ, Francofurti, & ubi ubi erant comitia.

Accessere uniones, societates, fœdera, unionibus violenta consilia, & abjectum parendi obsequium, consiliis alluvione vires, viribus audacia, per conventus Fridbergenfes, Heidelbergenses, Aschusianos, Heilbrunnenses, Norimbergenses &c. roborata. Ab his ausibus ad facta descensum: sed callide. Ubi metu irruptionis Ottomannicæ indicebantur comitia, negare subsidia, quiritari, aliud agere, minari discessum, ni ocus iretur in eorum postulata, spolia probentur, judicia turbentur, Catholici minuantur, ipsiaugeantur, Majestatis nervi incidantur, & quidquid lubitum, obtinerent.

Tandem a minis ventum ad manus, ad tumultus Bohemicos, a Protestantium pluribus non perfunctorie nutritos, ad motus Hungariæ, ad Austriæ turbas, ad Correspondentium factiones, ad bella civilia, ad extremas Germaniæ calamitates.

ARTICULUS VII.

Belli apparatus. Friderici condemnatio. Pacificatio Ulmenfis.

Catholici interea , cum cernerent , Correspondentium vires per
delectus & foedera in dies augeri , & ipsi , ne imparati obru- Apparatus.
antur , rem sedulo agendam rati , militem conscribere strenue per-
gunt , Maximilianus maxime Bavariz dux , Catholici exercitus ar-
chistrategus.

Vehementer ea res displicuit tum Correspondentibus reliquis ,
tum praesertim Friderico Palatino , non vane suspicanti , fore tan-
dem , ut adversarium patiatur. Quare litteris ad eum datis signifi-
cat , se non videre , cur tantos faciat belli apparatus , quandoqui-
dem Protestantium miles nihil spectet , nisi defensionem adversus
domesticas & exterar Catholicorum copias. At ducem minime late-
bant Correspondentium magni delectus , vires , consilia , foedera cum
exteris , missae in Bohemiam suppetiae , praedae de Catholicis actae ,
noxii transitus , contubernia imperata , graves vexationes , & pe-
ricula majorum , ni tempestive occurratur. Et quidem nuper ad-
modum Correspondentes , ut rebellionem foverent , Bohemis mis-
ere nova Westphalorum auxilia : quibus accessere praeter eos , quos
Hollachius jam ante adduxerat , ter mille Batavi veterani , quo-
rum vices in Batavici praesidiis supplerunt quatuor Anglorum mil-
lia. Marchio autem Durlacensis 10000 peditum , & 1000 equites
sub signis habebat : inter quos permulti ex Francia & Helvetia.

Contra vero Maximilianus ex Belgio , Suevia , Franconia , Ba-
varia , Alsatia , aliisque provinciis Rhenanis , potentem exercitum
collegerat. Hispaniarum rex Caesari 3000 equitum , & 20000 pe-
ditum addixerat , suis sumptibus ad usque belli exitum alenda. In
Austria quoque conductus erat miles , & ex Italia expectabatur.

His viribus instructus Caesar , tentatis incassum clementiae re-
mediis , Friderici acta damnavit , graviter inculpans Bohemorum sub
Mathia Caesare contumaciam , vim illatam regiis vicariis , aliisque
proceribus , defectos sua dignitate atque officiis regios ministros ,
usurpata regni munia , intrusos directores , spretam Mathiae obla-
tam clementiam , foedera adversus regem inita , vocatos in auxilium
hostes externos , contemptam oblationem confirmationis privilegio-
rum , delectus toto regno habitos , tractos ad defectionem Mora-
vos , Olomucium , Prinam , Pilsam , unaque regia insignia occupa- Adlz. n. 6.
ta , optimates fidei regi debitae & juramenti religione solutos , mo-
nachos

Pars VIII.

P

nachos

65
Causae
belli.

nachos ad apostasiam allectos , propagatam in Austriam rebellionem , Viennam ipsam oppugnatam, regem, ne in collegio septemvirum suo voto potiretur, gravissime appetitum, tandem velut exauctoratum regno exutum, orbis ludibrio expositum, corruptos Hungaros, Bethlemum evocatum ad Hungariæ & Austriæ perniciem, vastatas ferro, igne, direptionibus hæreditarias provincias, jactas in Cæsaream ac Regiam Majestatem atroces calumnias, everfas veteres regni leges, novam regendi formam erectam; regni incubatorem ex Imperio, eumque Cæsaris clientem, esse repertum, qui insuper habitis Cæsaris, Electorum, aliorumque principum dehortationibus, perduellionem Bohemorum foveret, qui legitimi regis abdicationem probaret, qui diadema illi, quem regem ante fuerat professus, detractum sibi assumeret, Bohemos juramento in sua verba obligaret, atque ista quidem obtentu vindicandæ religionis.

Hujus damnationis edictum misit Cæsar ad Franciæ, Angliæ, Daniæ, aliosque reges ac principes, simulque petivit, ne damnatæ causæ, sed justitiæ patrocinium auxiliumque præstent. Id enim vero ad omnium principum salutem dignitatemque pertinere; quibus non expediat pati, ut tam perniciosum exemplum in alios derivetur.

Sed tantum absuit, ut Fridericus hisce moveretur, ut Moravos præterea atque Silesios in sua verba adigeret, idem exigeret a Lusatiis; qui tamen tristem eventum veriti, jusjurandum initio detrectarunt. Saxonix autem Elector Joannes Georgius, quamvis comes Schlickius, Bohemorum legatus intercederet, negavit, se quidquam moturum adversus Cæsarem aut quietem Imperii.

Urebat etiam Fridericum Bohemosque, præter acceptas a Buccoio leviores clades, quod Electores, celebrato Milhufii conventu, graviter eosdem sint adhortati, ut a regno Bohemiæ belloque abstineant: majora indies tum Hungariæ, tum Imperio creati pericula ex rerum in Bohemia mutatione: Ferdinandum legitimum esse regem, dudum ante electum, receptum, renunciatum, coronatum, & fiduciario juramento cultum ab ordinibus, a septemviris, Imperatore, & exteris regibus agnitum, ad regis Romanorum electionem vocatum, atque ad eligendi votum admissum; non potuisse proin amoveri.

66
Castra.

Sed animos auxit fiducia Correspondentium; qui tamen cum magnos Catholicorum apparatus cernerent, haud paulo mitius sentientes, pacis consilia Ulmæ congregati inibant: maxime, ubi Bavarus, qui stativa Dilingæ habuerat, castra Lavingam inter & Güns-

burgum posuit. Correspondentium copiis, quæ prope Ulmam castra metabantur, Friderici nomine præerat Onolbacensis marchio, qui conspecto periculo de pace agere cœpit, id obnixè contendens, ut nuperis Correspondentium querimoniis satisfiat, & caveatur a Catholicis, neminem principum proscriptionis, si ferretur, executionem suscepturum. Quibus rejectis in hæc capita conventum, arbitratore Galliarum rege.

Nullus principum, ordinumque Protestantium unitorum ullum principem ordinemve Catholicis fœderis, sub quocunque prætextu, quacunque ratione lædatur, sive in sacris sive profanis: pari securitate gaudeant vicissim Protestantes: & utrinque pax sanctè colatur. Miles utrinque ex vicinia abducatur, nec alius succedat. Si quis militem per alienos fines velit deducere, id ea lege fas sit, ut territorialem dominum tempestive præmoneat, ac nullum subditis damnum inferat. Hac pactione Bohemi, & annexæ provinciæ, non comprehendantur. Gravaminum & damnorum ventilatio in aliud tempus differatur. (*Ulmæ 3 Julii 1620.*)

Pax Ulmen-
sis.

ARTICULUS VIII.

Variæ Principum litteræ & consilia.

AD eam, quam dixi, pactionem Ulmensem Correspondentes metu compulsi sunt, cum Spinolam ab Alberto archiduce ex Belgio in Germaniam cum exercitu missum intelligerent, ne duos inter exercitus in angustias redigantur. Hinc ad Joannem Georgium Saxoniarum Electorem, qui neutram eousque partem assumpserrat, supplices litteras dederunt, ut officium suum interponat, ne peregrini ejusmodi militis, ad ruinam Germaniarum, adversus capitulationem Cæsaream, Imperii constitutiones, atque religionem Evangelicam, introducti, toleretur audacia. Respondit Saxo, credere se, id genus copias ab Alberto subsidio missas, ne hæreditariæ Domus Austriacæ provinciæ passim diripiantur; cum Bohemia & Hungaria jam defecerint, utraque Austria seditiones omni conatu molitur, inferior insuper a Bohemis sit occupata, & miserandum in modum devastata. Existimare Austriacos principes, fas sibi esse tueri suum patrimonium, quod alii invadere sibi licitum putant. Sibi id unum relictum solatium, quod in tantis rerum turbis nullam partem habeat, nullamque intermiserit industriam, motiones, preces, ut quietiora ineantur consilia.

67

Lundorp.
c. 19.

Saxo in Lu-
fatios.

Eodem ferme tempore Cæsar Saxoni executionem adversus rebelles Lusatios commisit. Archidux vero Albertus, Belgii princeps, suo & Hispaniarum regis nomine Mauritio, Hassiæ landgravio, significavit, militem ex Belgio missum non aliud sibi habere propositum, quam provincias Austriæ hæreditarias defendere ab injuria; petere proin, ut ea consilia vel promoveat, vel neutrarum saltem partium se fore declaret. Hoc si fecerit, nullum ipsius ditiones passuras detrimentum. In eandem sententiam Ambrosius Spinola scripsit ad Durlacensem, & urbem Francofurtensem, se venire cum exercitu Cæsareæ Majestati subsidio adversus Palatinum, Bohemici regni directorem, atque adversus rebelles Domus Austriacæ subditos: de cætero nemini nociturum, nisi quis ultro laceffat.

Similiter Cæsar ad principes circuli Saxoniz inferioris, Lüneburgicos, Brunsvicenses, Mechlenburgicos, & Pommeranos, scripsit, quamprimum exortæ ubique seditiones, rebelliones, ac turbæ aliquantum sint sopitæ, se Imperii comitia indicturum, atque omnem operam eo collaturum, ut utriusque partis gravamina amica transactione componantur. Plura dein queritur adversus usurpatum Bohemiz regnum, subditos ad defectionem sollicitatos, fœdera cum exteris icta, Turcas etiam & Tartaros in perniciem Christianæ rei evocatos: petitque, ut non modo nullam rebellibus opem ferant, sed ad eos potius comprimendos Cæsari succurrant.

Saxo partes Cæsareas sequebatur equidem, & auctoritate sua utrumque Saxoniz circulum (exceptis Brandeburgicis & Anhaltinis) ita continebat, ut aperte saltem in arma non ruerent, & executionem etiam in utramque Lusatiam, a Cæsare sibi commissam, acceptavit; nihilominus tamen, tum ab istis, tum a Correspondentibus vehementer sollicitatus, nolebat initio, ut Fridericus ac rebelles proscriberentur, antequam in Electorum conventu id esset approbatum. Qua de re Lundorpius in *Actis publicis part. 2 cap. 22* complures exhibet Cæsaris epistolas, ad Moguntinum, Saxoniem, Bavarum &c. uti etiam Moguntini ad Cæsarem, quibus supplicat, ut Spinolæ tanquam Cæsareo commissario executio delegetur, prout ea Saxoni ac Bavaro fuerat demandata.

Cum subin Correspondentes apud eundem Moguntinum querelam deponerent, quod Spinola adversus Ulmensẽ transactionem copias armatas in Germaniam adduceret, quæ Palatinatum videantur invasuræ, respondit is, Albertum Belgii principem Ulmensi tractatu non esse comprehensum, neque ad Ligam Catholicam pertinere.

tinere; non posse proin illi, aut Spinolæ, ejus belliduci, leges præscribi, eo minus, quod Albertus eas copias miserit, ad Domus suæ jura & provincias adversus apertos ejusdem hostes defendendas.

Videantur Londorp. Ludolph. Kevenhüller. Brachel. Mercur. Gall. Struv. Caraffa in Germ. sacr. Meyer de bello Bob.

ARTICULUS IX.

Austria superior a Bavaro ad Cæsaris obsequium reducta.

Maximilianus Baviaræ dux, cum per transactionem Ulmensem, & marchionem Spinolam, ad Rhenum excubantem, rei Catholicæ satis prospectum cerneret, omnibus viribus, prout conventum fuerat, Cæsari adversus Bohemos, aliosque rebelles assistere decrevit. Supra triginta armatorum millia tunc sub signis habebat. His cum vicaria potestate legatum præfecit Joannem Thierclafum Tiliam, rei militaris apprime gnarum. Nihil igitur cunctandum ratus, in Austriam superiorem movit, ut per eam debellatam sibi viam ad Bohemos sternat.

Clauserant Austrii Anassini, ducta ad utramque ripam catena, Danubii alveum; Lincium quoque, aliaque loca præsidiis firmaverant, milite bellicque apparatu provide instructi. Ducto igitur per Straubingam, Brunovium, & Oenum diviso agmine, Passavio imminebat Maximilianus; cum Austrii celeritate perculsi legatos ad eum mittunt Scherdingam, rogatum, ut exercitum ab Austria abstineat, quæ nihil peccasset in Bavariam. Missi a duce Lincium, superioris Austriæ urbem principem, qui nuntiarent ordinibus, nisi resipiscant, voluntate Cæsaris ab ipsis proscriptionis sumendam poenam. Cogitarent, suas cum Bohemis conspirationes, tumultus, occlusa adversus Cæsareum edictum claustra provinciæ, frænatum Danubium, abdicatos Cæsareos magistratus, extortas ad bellum collectas, decimum quemque de plebe armatum, prohibitos Cæsareos, ne militem conducerent, transitum & annonam principis sui copiis negatam, invasam arcem Lincensem, usurpatam totius provinciæ gubernationem, vexatam obsidionibus & direptionibus inferiorem Austriam, monasteria, oppida, arces, pagos, in Cæsaris fide constantes, Bohemos in obsidenda Vienna, auro, tormentis, nitrato pulvere, annona adjutos, præfractam adversus Cæsarem, dominum suum, in detrectando obsequio contumaciam, aliasque manifestæ perduellionis gravissimas injurias.

Atque ad harum poenas repetendas Imperatorem suas commisisse vices duci Bavariae cum summa potestate, nisi pacis veniaeque a Caesare impetrandae consilium amplectantur, praesidium Lincio deducant, urbem, arcemque dedant, vias patefaciant, foederibus cum Caesaris hostibus percussis renuntient, eorumque tabulas abolitas Maximiliano tradant, eidemque tanquam Caesaris vicario sacramento caveant, futuros se in potestate Caesaris, fide & obsequio, qui sine mora paruerint, recipiendos in gratiam, donec Caesar, causa cognita, vel generalem omnibus, vel singulis privatim admissorum veniam conceaserit. Qui vero fuerint contumaces, vi ad officium redactum iri. Rebellionis auctores non eodem, quo reliquos, loco futuros. Deliberationi dies quinque indulgeri; quibus elapsis bello extorquendum parendi obsequium.

At illis frustra prorogationem termini petentibus, Dux Haslangum, supremum vigiliarum praefectum, cum 3000 peditum & 2000 equitum praemisit, monitum, abstinere populatione. Verum illi, cum magno labore per sylvam, grandibus arboribus, cancellatim inter se commissis, obseptam, penetrasent, pluresque milites a rusticis, vias eas obsidentibus, fuissent caesi, ira accensi, ubi in plana ventum est, flamma in tecta, ferro in homines saevierunt. Doluit princeps miserorum sortem, sanxitque poenam capitis, si quis deinceps ignem aedibus subiecisset. Unde in aliquot, ejus noxiae compertos, gladio, in alios laqueo animadversum.

Valuit utraque severitas, ut ordines, exorata fidei publicae securitate, miserint, qui Duci promitterent, se in ejus potestate futuros. At ubi ad tradendas arces & oppida munita ventum, vim experiri ausa, ferro ac tormentis sunt expugnata. Welsium venienti portas aperuit, & novo Caesari sacramento se adstrinxit. Secutum est Lincium, ubi Dux ab ordinibus congregatis honorifice est exceptus.

Sed ubi ad deditionis leges ventum, illi multa excusare, alia inficiando refellere, jura omnia atque privilegia, a Caesare Maximiliano II concessa, salva velle, precari, ne provincia extero milite prematur: ut religionis libertas facta tectaue maneat, ne cogantur foedus cum Bohemis abolere, securitatem enim ex rupta fide infamiam: generalem denique perpetuamque praeteritorum oblivionem poscere.

Dux conditionum insolentia offensus, moraeque pertusus, renuntiari jubet, ni ocus postulatum juramentum exsolvereot, aliis modis ad officium cogendos, quod de jure & privilegiis dixissent

sent, pertinere ad Cæsarem, qui id, quod ex usu foret, sit decreturus. Fœdus cum Bohemis ne vereantur rescindere; non enim futurum dedecori revocare, quod turpiter & ignominiose rebellibus promissum est. Nondum vero rei communi expedire, ut provincia milite prædidiario destituatur.

Tandem Bohemici fœderis tabulas tradiderunt. Miles, quem legerant, sub Maximiliani signa transit, ejus loco Bavaricus præsidii impositus. Provinciæ arma, & bellicus apparatus Lincium composita. Juratum denique in verba Cæsaris, adjecta sponsione, se morem gesturos Baviaræ duci Maximiliano, quoties Cæsaris nomine quidpiam imperaret, quo usque Cæsar ab ipsis proprio nomine exigeret. Tandem præfectura provinciæ Herberstorffio, & 500 equitum turma a Maximiliano commissa.

Cum hæc fama in Austriam inferiorem detulit, proceres, desperatis Bethlemi, Mansfeldii, ac Bohemorum auxiliis, utpote, quos propria pericula occupabant, prudenter rati, satius esse, Cæsaris clementiam implorare, quam hostium arma experiri, dicto sacramento in gratiam a Cæsare sunt recepti. Atque hoc pacto tota Austria Maximiliani celeritate, prudentia, ac virtute brevissimo temporis spatio ad fidem & obsequium domini sui fuit reducta.

Hæc dum prospere adeo geruntur in Austria, interceptæ sunt hostium litteræ, quibus nuntiabatur, Bohemos magnas propediem in Austriam missuros suppetias; forti proinde essent animo, & tantisper Bavarum distinerent. Quare rebus in Austria compositis, visum Maximiliano, non expectare bellum continuandum in Austria, sed illius sedem in hostico figere, videlicet in Bohemia, ubi & origo & caput barbarum versaretur.

Interea ad alteram extremam Germaniæ partem, ad Rheni n^o. Spinola in Palatinatum. mirum tractum, marchio Ambrosius Spinola, Alberti archiducis, Belgarum principis dux militiæ, ac Cæsaris commissarius, munere suo gnaviterungebatur, cum exercitu 23000 armatorum. Is Rheno, nemine prohibente, transmissio, a Mauritio Hassiæ landgravo, id temporis ad resistendum imparato, liberum per Catotos transitum impetrarat: postea in Palatinatum movens, atque Oppenheimio, Baccaraco, Crucinaco, Alteshemio occupatis, superiorem Germaniam a metu Correspondentium liberavit. Atque id insuper ab expeditione ista Burgundica accedebat commodi, quod Protestantium copiæ, in defendendo Palatinatu assatim occupatæ, Bohemis suppetias ire nequibant; quo facilius Maximiliano in Bohemia res erat futura.

ARTICULUS X.

Expeditio Bohemica.

69

Maximilianus, licet vix quidquam Bohemiæ citra vim componendæ spei superesset, præmisit tamen tum ad Fridericum, tum ad Bohemiæ ordines & socias provincias, demandatæ sibi a Cæsare executionis litteras, cum amico consilio, ut se tandem, resque suas vel sero respicerent. Superesse Cæsaris clementiam, noxæ deprecatione impetrandam. Ad quæ ita responderunt, ut ostenderent, se bellum paci præhabere. Stimulabat fiduciam Bethlemus, Hungariæ rex nuper a rebellibus Protestantibus renuntiatus; qui ad ipsum Maximilianum minaces scripserat litteras, se ferro & igne Bavariam vastaturum, si Cæsaris partes porro sequeretur. Indigna responso visa barbaries, illius loco partem copiarum in Hungariam Cæsari misit suppetias.

Difficilis fuit militi profectio in Bohemiam, per hostium insidias, viarumque anfractus impedita. Cibariorum vero inopia multo erat infestissima, dum miles per plures dies impransus & incoenatus permansit: quippe annonam ab ipsa usque Bavaria ingenti labore ac sumptu pro utroque, tam Cæsareo quam Boico exercitu, necesse erat advehere; neque enim ex Austria, quæ ipsa esuriebat, aut ex Bohemia, quam hostis exhauferat, expectari quidquam poterat: & quo remotius a Danubio discedendum, eo fiebat vectura ex hostium quoque insidiis difficilior ac periculosior, quæ res ducem coegit, maturare bellum, & quocunque loco hostis sui copiam faceret, prælio decernere. Bohemi contra nusquam pedem figere, omnemque pugnae occasionem studiose evitare, ea spe freti, hostiles exercitus per hyemem fame conficiendos aut ad eam depellendam ultro e Bohemia migraturos.

Et reapse fuit hic supremos inter duces belli aliquis sententiarum conflictus. Bucquoius Cæsarei dux exercitus contendebat; periculosum admodum esse ad ipsum Bohemiæ umbilicum penetrare, & totam fortunam unius pugnae discrimini committere. Satius esse, imminente jam bruma, exercitus separari, & alterum in Moraviam, necdum exhaustam, in hyberna concedere, ut Austriæ atque Hungariæ sit vicinior, ac Cæsar securior; alterum vero exercitum in Bohemia subsistere, fugientis hostis vestigia legere, & quæ a tergo relinqueret, occupare, donec in angustias coniectus, opportunam prælio occasionem præbeat.

Maximiliano vero, celeritate utendum rato, firma stabat sententia, universas vires, antequam inedia, morbis, hyemisque injuriis decrescant, ad rei cardinem quantocius impendere: Pragam, regni, bellique caput, absque mora petendam: qua debellata, prona forent cætera: eo convenisse Fridericum, optimates, ordines: superesse in ea Catholicos, Cæsari fidos. Lentum nimis arduumque fore bellum, si per singulas urbes, arces, oppida circumferre oporteat copias, hyeme præsertim appetente, in tanta annonæ advehendæ difficultate, morbis inter milites jam grassantibus. Eundem igitur quamprimum in hostem, nec ullum ei spatium respirandi concedendum, neque alibi, quam ad Pragam inquirendum, ad ejus defensionem omnes Bohemæ vires concursuras, unoque ibi conflictu bellum finiri posse.

Divino quodam consilio ea heroi magnanimo injecta cogitatio. Indicta expeditio Pragensis, via tamen obliqua, ut consilium hostes lateat, intercepta in itinere plura oppida & loca munita. Missæ Cæsari ad avertendos ab Austria Hungaros auxiliares copiæ. Adaucta ad deditionem Budna. Bragadizium a Bucquoio occupatum. A copiis, quas Maximilianus tutandæ Baviaræ reliquerat, Mansfeldius irruptionem tentans, repulsus in Bohemiam cum prædatore milite. Pilsa direpta a nostris. Bucquoius a Mansfeldio, Pilsæ deditionem & reditum ad Hispanos simulante, delusus. Arx Grunberga ab Haslango, Anglorum & Scotorum suppetias prævertente, intercepta, præfidiariis ad Boica signa receptis. Bucquoio, ab Anhaltino Friderici legato invaso, subventum a Tillio. Risenburgum Hollandico præsidio stratagemate ereptum. Recepta ex Bavaria octo millium armatorum subsidia, pro ægris in Boicam remissis. Taussium & Glatovia subacta. Haslangus, supremus excubiarum præfectus, eum febris maligna correptus, lætica Baviarum versus veheretur, ab Hungaris captus, in hostium castris extinctus, vir genere, virtute, rebusque pro patria & religione gestis præclarus.

Quo autem magis lues maligna in exercitum sæviebat, eo magis properandum ratus dux, cum Pragæ jam immineret, a Friderico legatum accepit, per speciem officiosæ salutationis, re autem ipsa, ut conquereretur, suum principem eo devenisse infelicitatis, ut cum proprio sanguine, ejusdem stirpis agnato, cui in nuperis comitiis Cæsaream dignitatem conciliare voluerit, cogatur bello collidi. Quin potius familiari colloquio & amica transactione dissidia componerentur? Locum modumque rei tam salubri

designaret. Oblatam esse nuper a Cæsare veniam : jucundum sibi fore , intelligere , qua ratione quibusque conditionibus id liceat interpretari.

Sequitur Maximilianus , moras quæri , donec hyemis inclementia , annonæ penuria , morbisque imminutis viribus , hosti fieret opportunior. Respondit nihilominus perquam humaniter : se cum Friderico Electore summa fide egisse , atque diu ante prædixisse eam belli tempestatem ; seque non affectu sequiore , sed Cæsaris voluntate , ob causas a septemviris Milhusii vulgatas , tam molestam ac periculosam adversus Bohemos ipsumque Fridericum provinciam suscepisse. Non equidem averfari se colloquium , sed vehementer metuere , ut frustra sit futurum. Certum etenim esse Cæsari , nullam pacis mentionem admittere , nisi ante omnia ablatum diadema restitueretur. Atque hanc esse & fore deinceps legem cujuscunque conventionis.

Spe frustratus Fridericus cogitabat Bavarum astu intercipere nocte concubia , sed errante per tenebras & sylvas milite , diei exortus periculum dispulit. Crebræ dein velitationes expeditionem morabantur , atque Bucquoi cunctatio , pristino suo consilio adhucdum inhærentis. Sequebatur tamen cum exercitu suo Bavaros ; ne longius sejunctus hostibus ad ictum pateat.

Decretorio prælio de Bohemiæ corona statuere , in votis erat Maximiliano. Sed hostis in castris , opere & natura præmunitis , se continebat , & excursionibus dundaxat nostros pro opportunitate laceſſebat. Missili glande vulneratus tunc Bucquius. Aquaviva , Neapolitanæ legionis tribunus , & Teuffelius Austriacus chiliarcha in hostium manus venerunt. Marcus comes Fuggerus , fortissimus juvenis , pila grandiore necatus. Sed vices redditæ hosti , cæsus acri velitatione cum multis aliis comes Donavius , Hollachii legatus : reportatum signum Friderici prætorianum : triginta curruum commeatus , interempto Hungarorum præsidio , ereptus.

Hostis , ubi per exploratores accepit , nostros , Launa occupata , Pragam movere , castris suis egressus , quanta potuit celeritate ad eam tutandam accurrit , præmissis Turriano cum duodecim peditum millibus , & aliquot equitum turmis. Anhaltinus cum reliquis copiis est subsecutus , nusquam prælii facta copia. Pragam ubi pervenere , *Montem album* occuparunt , in eoque munire castra cœperunt , atque hostem haud procul abesse intelligunt.

ARTICULUS XI.

Pugna Pragensis.

MONS Albanus haud magno intervallo, modice acclivi, leniter assurgens, a Praga discedit. In supercilio eminent suburbani palatium regium, cum saltu adito, (*stellatum* appellant a stellæ forma) hunc fati sui locum Bohemi elegerant, magnaue celeritate corona cingere aggressi sunt.

Ea nocte, quæ octavam Novembris diem præcessit, ne quies daretur hosti, Bucquoii iussu Gaucherius Burgundus, vetus ac strenuus Belgicæ legionis tribunus, cum expedita manu ad hostes lacessendos mittitur. Is pagum monti vicinum, ab Hungaris equitibus infessum, magno tumultu aggreditur. Major quam pro numero vincentium, strages edita, juvantibus tenebris. 500 cæsi, 1000 equi abducti; reliquos in vicina castra fuga abstulit. Is terror hostibus illatus, sequentis diei victoriam accelerasse creditur.

Dies ubi illuxit, vocati in consilium duces exercitus catholici diversa sentiebant. Bucquoii Pragam recta petendam existimabant, Maximilianus e vestigio hostem intra sua castra, necdum omnino firmata, invadendum. Disceptationi intercessit Mottæus, qui hostium septa coram inspexerat. Non esse adeo munita, ut superari nequeant. Tormenta quidem primo aditu infesta fore, sed festinatione extra eorum jactum posse evadi: plus ab iis nocumenti fore, si Pragam eatur. Carmelita quoque, Dominicus Aragonius, hortator prælii & sponsor victoriæ accessisse traditur.

In hanc itum sententiam. Tessera a Maximiliano data, *sancta Maria*: cujus imago prætoriano vexillo præferebatur. Mox instructa acies, quæ quadratam formam referebat. In dextero cornu stabant legiones Cæsareæ sub ducibus Tüeffenbachio (Bucquoii adhuc ex vulnere ægri legato) Gaucherio, Mottæo, Montecuculo, Verdugo, Breinero, Avendaino, Spinello. Lævum cornu Bavari constuebant, ducibus Tillio, Bauro, Florevillæo Lotharingo, Enneterio, Crazio, Schmidio, Rovillæo, Herlebergero, Harfello, Papenheimio, Wartembergio. Maximilianus rei summæ erat intentus. Poloni equites extra ordinem in sinistra parte imperium expectabant.

Bohemica acies tensum arcum cum duplici nervo parallelo referebat. Post principia collocabant Hungarorum turmas, sub Streifio & Stubnavio. Peditatui, qui 37 cohortibus constabat, im-

rabant Turrianus junior, Hollachius, Schlickius, Hohenlous, Caplirus. In saltu erat legio Anhaltini, Joannis Ernesti Saxonis Vinarientis, & prætoriana. Equitatus 54 turmas habebat, sub Anhaltino juniore, Stirumio, Stubenvolio &c. Hungarorum octo millia fuisse traduntur, a Bethlema & Protestantibus submissa Bohemis. Armatorum par ferme utrinque numerus. Toti autem exercitui Frederici nomine præfuit Christianus Anhaltinus princeps.

Paulo post meridiem datum pugnae initium, horrenda tormentorum vi. Successit acerrimus cominus dimicantium conflictus, & anceps per horæ dimidium pugna; cum intercepto Breunero cedere ejus legionem, unaque Tüeffenbachianam (urgente maxime Anhaltino juniore, supremi archistrategi filio) jamque fluctuare ex ea parte aciem nuntiatur Tillio: cum missus continuo Crazius cum Bauriana & Liechtensteinia legione, pugnam restituit. Mox victor Anhaltinum pellit, quem faucium atque equo delapsum Verdugus capit.

Turbatam ea re Bohemorum aciem Hungarorum fuga destituit. Immissi in fugientes Poloni equites, qui magna parte ferro trucidata, reliquos in Moldavam egerunt præcipites. Bohemi, tanta exercitus parte nudati, confusisque ordinibus remissius jam pugnantes, cum nostrorum impetum non ferrent, qua cuique via patebat, fugam arripiunt, renuntiante Anhaltino, cum sistere eos non amplius posset, ut Brandisium, haud procul a Praga distitum, se recipiant, rursusque colligant. Sed in tanta rerum confusione imperium a paucis exaudiebatur; pauciores executi sunt.

Atque ita unius horæ spatio magnus exercitus Protestantium, qui ex Germanis, Anglis, Batavis, Scotis, Hungaris, Bohemis, Moravis, Silesiis, & Austris quibusdam rebellibus, coaluerat, fusus fugatusque DEo auspice, præclaram ad posteritatis memoriam Catholicis reliquit victoriam, & quidem die octava sanctorum omnium, quæ erat dominica, qua legebatur Evangelium: *reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt DEI, DEO.*

Numerus caesorum non omnino compertus, variantibus in eo scriptoribus. Sunt, qui novem millia aut trucidata aut Moldava hausta scribant. Capti Anhaltinus & Turrianus juniores, ducum ipsorum filii, Styrumbius, Rheingravius, Schlickius comites, dux Vinarientis, tribuni, centurionesque permulti. Vexilla militaria ultra centum erepta, tormenta majora decem (quorum tria Cæsareis, septem Bavaris cessere) apparatus bellici, curruum, impedimentorum magna copia.

Lotich.
l. 7 c. 9.

Ex

Ex Catholicis vix ultra ducentos eo prælio desiderati feruntur, faucibus pluribus : quos inter Godefridus comes Papenheimius, inter cadavera repertus, magno hostium in futurum maio convaluit.

Fridericus Elector, intellecta clade, ex arce regia primo Pragæ veterem profugit, exactaque ibidem inter tremores nocte, cum conjugè & liberis, multisque dynastis Bohemicis, Uratislaviam in Silesiam fugam præcipitavit, regis possessionis brevi gaudio veluti in scena perfunctus.

ARTICULUS XII.

Fructus victoriæ Pragensis.

Victoriam, divino munere partam, fuga, quam dixi, Palatini, & Pragæ deditio mox secuta est : nemine jam auso resistere, postquam regni vires uno lapsu prociderant. Et quidem Praga minor, trans Moldavam in Ratschinum montem assurgens, regia, metropolitana ecclesia, sacris monumentis, sanctorum exuviis, ædium majestate, aliisque rebus visendis præcellens, ultro ad Maximilianum claves misit, imperata facturam pollicita. Is vero omni direptione & injuria capitis poena militi interdixit. Exemplum Praga vetus ac nova, quamvis cunctantius aliquantum, secutæ sunt.

Dux regiam per Ratschinum ingressus, sacra in æde gratiarum vota Deo persolvit. Frequentes subin, qui in urbe remanserant, ordines conveniunt supplices, religionis libertatem, privilegiorum confirmationem, immunitatem a militari præsidio, præteritorum amnestiam, præeunte verba Popelio, precati. Ducis nomine paucis respondit Preisingius, Landshutanus prætor. Jussi ponere arma, renuntiare fœderibus, tradere eorum tabulas, neminem nisi Ferdinandum Cæsarem regem suum agnoscere : adacti in ejusdem verba sacramento. Postulata ad eundem Cæsarem remissa.

Cleri tum primores duci, cum a re divina rediret, a reliquis discreti, victoriam gratulati, oblato codicillo supplicarunt, ut in Cæsaris tutelam receptis ecclesiarum possessiones postliminio redderet. Jussi bene sperare, justam eorum causam Cæsari commendatum iri. Post clerum nobiles, qui sacra Romana constanter retinuerant, seorsim auditi, contestati sunt illi, se nihil unquam in Cæsaream Majestatem molitos, sed multitudine obrutos nequiss-

se obfistere. Orare proinde, ut hujusce contestationis suæ pecularis ad Cæsarem fiat mentio. Responsum benigne, rationem eorum habitum iri.

Pauci fane erant Catholici, religione in calamitosum omnino statum redacta. Illata ab Hussitis detrimenta Lutherani, Calvinistæ, Anabaptistæ, Picarditæ in immensum auxerant. Sacerdotes possessionibus exuti, ecclesiarum patrimonia profanis manibus contrectata, templa, monasteria passim impie habita, sacri homines spoliati, oppressi, proscripti, Societas Jesu per Bohemiam, Moraviam, Silesiam velut ostracismo fulminata: Catholici sæculares dignitatibus & officiis privati, nulloque ferme loco habiti. Aedes metropolitana S. Viti, aris everfis, conculcatis celebratissimis sanctorum reliquiis, Christi & sanctorum imaginibus in frustra comminutis, Calvinistarum conventiculis superiore anno attributa. Nec defuit sacrilegio cœlestis ultio. Quidam eo in templo principe per ludibrium tripudians repente exanimis concidit. Alter, Joannis Nepomuceni sepulcro ad contemptum insultans, illico corruens horrendos inter dolores eadem hora animam exspuit.

Aatholicorum, prout in varias sectas erant scissi, ita dissona plane erat vox, aliis in alios rebellionis culpam conjicientibus. Tradiderunt tamen duci sex authographa initi adversus regem suum fœderis, quo nempe Bethlemo, Austriæ Anasina, Moravis, Silesiis, & utrique Lulatiæ sese devinxerant. Addita triginta directorum volumina, quibus acta sua conscripserant. Missa hæc omnia una cum juramenti præscripta formula ad Cæsarem.

Forma juramenti.

Erat illa hujus argumenti: se gravi crimine offendisse Imperatorem, legitimum, hæreditarium, coronatum, sacro ritu inunctum, atque ab Imperio agnatum & receptum suum regem, quod ab ipso arreptis armis descivissent. Id se dolere, & ex animo factum nolle: deinceps autem præter Ferdinandum II Imp. neminem pro legitimo Bohemiæ rege habituros: sed eum unum veneraturos debita observantia, obsequio, ea, qua a subjectis atque clientibus fieri oportet, fide & probitate: se præterea omnibus, quæ secus haberent, promissis, juramentis, fœderibus, confociationibus, cum quibuslibet, adversus eundem contractis, abnunciare, eadem rescindere, abolere, extinguere.

Hæc omnia erectis in cœlum digitis solenni sacramento confirmarunt: & per tabulas publicas, sigillis suis propriis & subscriptionibus munitas ad perpetuum fidei monumentum, tradiderunt. Regium insuper Bohemiæ diadema, cum gemmarum thesauro,

quem

quem in curia veteris Pragæ seposuerant , D. Wenceslai sacrario , quod est in æde principe , reddiderunt. Auditi dein duo ex Anglia legati de pace , ad quam Maximilianus se magnopere propendere ostendit.

Ad sacra mox , Machabæorum exemplo restauranda , conver- Sacra re-
sa studia. Reducti cum archiepiscopo clerici : revocata Societas stituta.
Jesu , ignominiose ejecta : repurgata templa : instaurata altaria :
cultus divinus , quoad fieri poterat , pristino nitore redditus.

Actis denique pro feliciter gestis solennibus DEo gratiis , Ma- Reditus
ximilianus Monachium rediit. Venienti obviam progressus Guiliel- Maximili-
mus pater Erdingam , senectutem suam pientissimam magno gau- ani.
dio solatus. Landshuti vero exceptus est ab Elisabetha conjuge &
fratre Alberto. Prohibuit vero , quacunque transibat , omnem gra-
tulationum pompam. 24 Nov. Monachium ingressus , recta con-
tendit ad basilicam B. V. gratiisque solenniter persolutis , demum
in palatium suum abiit.

Ex Bohemia discessurus regnum Cæsaris nomine administran-
dum commisit principi *Liechtensteinio* , copiis. vero Bavaricis mili-
tiarum ducem præfecit Tillium , quousque Cæsar aliud statueret. Is
autem datis geminis ad Maximilianum litteris victoriam est gratula-
tus , gratiisque amplissimis dictis , acta ejus omnia cum insigni
elogio comprobavit , fratrem sibi longe dilectissimum compellans.

Neque tantum Cæsar ei grates egit , sed etiam Ecclesiæ totius Gratulatio.
nomine Paulus V, Romanus Pontifex ; cui mox post pugnam Pra-
gensensem rei eventum significaverat. Memorat in ea ad Papam epi-
stola , respexisse tandem DEum suam Ecclesiam , ejusque hostes de-
bellasse ; se equidem venisse , vidisse , præsentemque fuisse pugnam ,
sed DEum vicisse. Hostem fuisse numerosum , nec veterani militis
robore carentem : a loco ipso factum audacem ; nam in monte , me-
dium milliare Praga distante instruxisse aciem , atque munitum fa-
cilem habuisse pugnam in ascendentes , totius pene noctis itine-
re fessos. Et nupsisse quidem initio pugnam , sed mox resumptis
animis ea alacritate itum in hostes , ut brevi sint profligati , omni-
bus aut cæsis aut fugatis : quatuor millia interfecta , quingentos
captos : a parte sua vix ultra ducentos desideratos , centenis fe-
re læsis : tormenta ænea majora occupata decem , centum vexil-
la. Ungarorum multos trucidatos , & mille circiter in aquis Mol-
dava interiisse. Et hanc quidem pugnam ad horam tenuisse , die octa-
va omnium sanctorum , qui se de suis hostibus insigniter sint ul-
ti. Die altera Pragam minorem dedititias misisse litteras , die tertia Pra-
gam

gam etiam veterem novamque promississe, se in Cæsaris potestate futuram. Atque ita hoc anno Austriam superiorem omnem Cæsari subjectam, inferiorem pacatam, & ab hoste liberatam, complures Bohemiæ tum urbes tum arces captas, hostilem exercitum profligatum, Pragam occupatam. (*Scripta fuit epistola quarta die a pugna, videlicet 12 Nov. 1620*)

Respondit Paulus Pontifex 3 Dec. significans ingens gaudium & solatium ex tantis rebus, tam celeriter ac feliciter gestis: se toto spiritu exultantem, cum lacrymis prostratum, pro summo beneficio grates egisse auctori bonorum DEo, atque mox solennes per urbem supplicationes indixisse. Hortatur dein ducem, ut porro pergat ecclesiam defendere, offertque omnia Sedis Apostolicæ officia. Eandem victoriam cum amplissimo elogio amantissime est ei gratulatus Gregorius XV.

ARTICULUS XIII.

Fructus victoriæ per Moraviam, Silesiam, & Lusatiam.

72

NEquaquam intra Pragam stetit fructus victoriæ, sed per omnem late Bohemiam, eique innexas provincias, Moraviam, Silesiam, & Lusatiam sese diffudit, receptæ passim in fidem urbes Bohemiæ, ecclesiarum possessiones, quas Utraquistæ, exclusis sacerdotibus, in alienas manus derivarant, reductæ potiorem partem ad suos dominos: templa Catholicorum usibus restituta. Atque hæc deinceps Cæsaris auctoritas, & Liechtensteinii prudens administratio strenue promoverunt.

Bucquius vero rebus in Bohemia ita compositis, præmisso Marradio, & Tüeffenbachio in Moraviam movit, occupataque Iglavia, aliisque locis, frustra obnitente Turriano, facile ad officium reduxit. Moravi igitur misso ad Cæsarem Tscherotinio admissorum veniam precari, in gratiam recepti sunt. Ablegatus ad eos Cardinalis Dietrichsteinus, qui in auctores turbarum inquireret, & provinciam componeret.

Silesii plus cunctationis opponebant, nihilominus & ipsi, Bohemorum clade attoniti, de pace impetranda egerunt, præsertim ubi Saxonie septemvir, occupata Lusatia, vim illaturus timebatur. Convenit igitur Dresdæ, Münsterbergensi principe legationis duce, multati 300000 florenorum summa, quam Cæsari in belli sumptus refunderent, in fidem gratiamque sunt recepti, maxime, ubi ipse

ipse Elector pro eis deprecator apud Ferdinandum intercessit. Ura-
tislavienses autem, ad quos Fridericus confugerat, magno studio
eius discessum maturarunt, ne ejus præsentia sibi fraudi esset.

Ipsa etiam Lusatia penitus subacta magnam partem debetur Pra-
geni victoriæ. Equidem Joannes Georgius, Elector Saxonix, una
cum Bavarix duce designatus a Cæsare adversus Bohemos & an-
nexas provincias executor, vehementer licet obstrepentibus Ger-
manix Protestantibus, causamque religionis agi quiritantibus, eam
demandatam sibi provinciam suscepit, atque eodem, quo Bavarus
tempore in Bohemiam, cum exercitu in Lusatiam movit; positus-
que ad Budissam, superioris Lusatix urbem principem, castris, pro-
vinciam ad reconciliandam Cæsaris gratiam, tum armis tum cle-
mentia sollicitavit.

Obstabat marchio Jägerndorffius (Brandenburgici Electoris
frater) cum Silesiis, imposito civitati firmo præsidio. Proceres Bo-
hemici belli eventum expectabant, oppidanis, ni prohiberentur,
pronis ad obsequium. Placuit igitur, cum leniora non proficerent,
acriora adhibere contumaciæ remedia. Et primo quidem ager Bu-
dissinus prædæ permissus. Dehinc urbi admotæ machinæ. Jäger-
ndorffii auxiliares copiæ, a Saxonibus subito oppressæ, & conflictu,
qui duas horas tenuit, profligatæ.

Jam muri ruinam, assultui idoneam, tormenta ediderant, cum
deditionem (25 Oct.) milites faciunt ea lege, ne intra trimestre
adversus Saxonem militarent. Exeuntibus permissæ sarcinæ. Civi-
bus novo sacramento devinctis noxa condonata. Arx cum annona
& bellico apparatu victori tradita. Eadem expeditione Graditium,
Baruta, Camentia, aliaque oppida per vim recepta. Audita vero
Prageni victoria, omnia Saxo proniora invenit: eique Bavarus Mo-
nachium recessurus, significavit, Tillium, quem sui loco copia-
rum ducem relinqueret, habere in mandatis, ut, quoties ab Ele-
ctore posceretur, suam illi operam, arma, legionesque submitteret.

In Germania quoque diversos omnino animorum motus conci-
tavit ea in Bohemia & adjectis provinciis rerum conversio. Erecti
Catholicorum animi: dejecti Protestantium, & expectatione su-
spensi; eo magis, quod in altera extrema Germanix parte Spinola,
Hispanorum ductor, metum intenderet. Is, tenentibus adhuc re-
gem inter & Batavos duodecennialibus induciis, cum Belgico Bur-
gundicoque, quem dixi, exercitu, magnoque rei militaris appa-
ratu advectus, ceu delegatus Cæsaris Palatinis provinciis sese
infudit.

Quare post Ulmensem conventionem, Unionem inter & Ligam initam, marchio Onolsbacensis, Correspondentium dux, ad tuendum Palatinatum abiit. Verum Spinola compluribus in eo urbibus expugnatis magnum sui terrorem sparsit: neque audebat in aciem prodire Onolsbacensis, aut si tentaret, arte eludebatur, ut pene apud suos vilesceret, aut causam Unionis non ex fide sustinere crederetur. Firmata ea suspicio discessu Henrici Orangii, quem frater Mauritius cum validis equitum turmis & Anglis peditibus Unioni subsidio miserat; siquidem is, ubi vidit Spinolam in Palatinatu & Wetteravia dominari, cum Batavis suis in Belgium rediit, Anglis Veherii curæ relictis.

At vero Fridericus Elector, cum se deferi ab omnibus provinciis videret, multa de rupta fide questus, omnes tamen juramenti commonens, relicta Uratislavia, in Marchiam Brandeburgicam concessit, modica spe reparandi belli. Scripsit nihilominus Bethlemo: pergeret strenue cœptis insistere: habere se parata ab Angliæ & Daniæ regibus auxilia, & a principibus inferioris Saxonix, ad quæ colligenda recessisset, adfuturum brevi cum 20000. Relictum interim in Bohemia Mansfeldium, qui fidas sibi urbes arcesque egregia fide & virtute sustentaret.

Fructus inter victoriæ & spolia, ab hoste reportata, non levis momenti est *Cancellaria Anbaltina arcana*, qua totius Protestantix factionis mens & intentio adversus religionem & domum Austriacam fuit detecta; prout patet ex commentariis anno 1621 typo vulgatis. Impressum etiam jam anno 1619 numisma cum hac chronologica inscriptione: *Fridericus Rex Romanus*: item cum hac: *Fridericus Imperator Augustus*; quibus annum 1622 & 1623 præfigiebant.

ARTICULUS XIV.

Gesta anni 1621.

§ I.

Protestantium molimina.

⁷³
Rerum stat.
tus. **Q**Uamvis anno superiore per Pragensem victoriam res acta sit ingens, pars maxima nihilominus supererat belli, latius semper latiusque per Europam se diffundentis. Pilsa, Tabor, aliaque loca adhuc tenebantur hostili præsidio. In Austria Brennerus & Budia-
nus

nus arma necdum deposuerant, tametsi clade gemina, 2900 cæsis, a Colalto affecti. Bethlemus, quidquid de pace præseferret, implorato Turcico a Bassa Budensi & Tartaris auxilio, Hungaris necdum compositis junctus, erat formidini. Fridericus Elector undique implorabat auxilia: magna addixit rex Britanniae, socer genero. Senatus Angliae ingentem pecuniae vim regi in bellum destinabat. Jägerndorffensis marchio ex domo Brandenburgica, dolorem ulturus, quod a Silesiis esset desertus, vi armata eos graviter vexabat. Angli, Sueci, Dani, tota domus Brandenburgica, Protestantes uniti cum capite suo Palatino Electore, adhuc Lüneburgici, Brunsvicenses, Holfati, Mechlenburgici, Pomerani, Batavi Segenbergæ belli consilia agitabant. Et Daniæ quidem rex jam in armis habebat decem millia, totidem alii, qui erant in partibus. Angli ad Rhenum dominari videbantur post discessum Spinolæ. Maritimæ civitates Gallique in societatem allekti.

Mansfeldius denique, versuti homo ingenii, cum prædatore ^{Mansfeldius.} exercitu ubique Catholicis infestus, Palatini res non armis magis, quam astu doloque atque audacia impigre curabat. Nam aliquas adhuc Bohemiae urbes præsidio obtinebat, collectis ibidem ex fuga Pragenfi quam plurimis, cum iis provolans Selackenvaldam, Tachaviam, & alia nonnulla loca occupat. Dehinc in Palatinatum superiorem progressus, vastatis circum locis vicinis Palatini negotium agebat: Franconia subin & Alsatia populationibus & rapinis completa. Franckenthalium obsidione liberatum; terror ubique sparsus. Ejus exemplo marchio Jägerndorffius in Silesiam & Moraviam, jam pacatas, irruebat.

Accessit tertius Germaniae Catholicae devastator Christianus dux Brunsvicensis, Halberstadiensis secundum novum Evangelium episcopus: qui cum novo pariter prædone exercitu in Imperium excurrrens, cum ætate atque indole esset ferocior, atque a puero militaribus apud Batavos disciplinis Lutherano episcopatu initiatus, Fridericum Electorem armato cum exercitu ad regnum Bohemiae reducere cogitabat, ea quidem præfidentis animi arrogantia, ut Elisabethæ conjugii Friderici ereptam e manibus chirothecam pileo suo accommodans juraverit, non dimissurum se symbolum istud e capite, donec Fridericum folio Bohemico videret redditum. Nec defuerunt hominibus istis exercitus, confluentibus passim ad eos, quos spiritus Lutheri Calvinique pacificus, prædandique effrænis licentia attraxerant.

Brunsvicensis.

Igitur christianus iste episcopus, qui se DEI amicum & sacerdotum hostem solenni aphorismo profitebatur, per Saxoniam inferiorem Westphaliamque collectis viribus, quibus pro stipendio rapiendi furandique facultas, tanta licentia per amicas etiam ditiones incescit, ut fociis principibus gravis, vi atque armis eorum e finibus ejiceretur, eo intendens, ut in Franconia cum Mansfeldio, ejusdem indolis homine, conjunctus causam Palatini ferro ageret, & Catholicos profligaret.

Accessit denique ad ruinarum cumulum Bethlemus, qui ad genium reversus, comparato triginta millium exercitu, cum Budeano progressus in Austriam, stimulantibus, qui aderant, Jägerndorffio & Turriano, ferro, flamma, rapinis, omnem late agrum deformavit.

§ II.

Catholicorum defensio.

74 Cæsar e diverso suis & Imperii rebus invigilabat; rex Hispaniæ 20000 alebat. Gregorius XV præter insignem in menses singulos pecuniæ vim, binas etiam legiones, pedestrem & equestrem, Aldobrandini ductu, conferebat. Fœderis Catholici in Germania principes Augustæ convenerunt, in commune consulturi: dum Correspondentes Heilbrunnæ cœtum agerent. Cura ingens Europæ, aut in partes jam euntis, aut expectatione suspensæ.

Maxime vero ii animorum motus sunt concitati, postquam Proscripti. Cæsar Fridericum Electorem, Christianum Anhaltinum, ejus legatum, Joannem Georgium marchionem Jägerndorffensem, & Hohenloum, Friderici asseclas publice proscripsit: demandata ejusdem executione, quoad dignitatem & fortunas. Etenim Alberto Belgarum principi delegata fuit potestas invadendi Palatinatum inferiorem, Maximiliano Baviaræ duci superiorem, Saxoni, Bambergensi & Herbi-polenfi de Anhaltino, Jägerndorffensi, & Hohenloo pœnas *banni* sumendi.

Cumque hoc *bannum*, ut vocant, Imperiale magnum apud acatholicos motum cieret, orthodoxi nihilominus, causæ justitia confisi, executionem strenue urgebant. Nam imprimis Tillius, Bavarum legatus, Pilsam & Elenbogam occupavit, & Mansfeldium, ne rapinis ac direptionibus impune grassaretur, clade affectum, primum Bohemia, dein Palatinatu superiore ejecit. Cambum vi expugnatum; Amberga, & Neoforum venientibus Bavaris ultro por-
tas

Palatinatus
superior.

tas aperuere; ejectione dein Mansfeldio tota provincia deditionem fecit. Introducitur mox sex Patres societatis. Sed lente ibat conversionis negotium, incolis expectatione adhuc suspensis, quem dominum essent habituri.

Mansfeldius autem in Palatinatum inferiorem magna celeritate contendit, receptisque Anglicis ac Palatinis copiis Franckenthalium ab obsidione Cordubæ, quem Spinola sui loco reliquerat, liberavit. Tum in Alsatiam transgressus more suo agrum illum incendiis, rapinis, populationibus est depastus. Hagenoa centum Philippeorum millibus perfolutis injuriam se redemisse putabat. At homo perfidus juxta ac sanguinarius urbem nihilominus invasit, nullumque crudelitatis genus, in ecclesiasticos præsertim, omisit. Collegium Societatis Jesu, incolis dispersis, penitus direptum. Successu ferocior Tabernas obsedit, sed expugnatione desperata clades ab oppidanis acceptas, agrestium dira vexatione ultus est. Desertis illi sedibus, per devios saltus palantes hyemis rigore magno numero perierunt.

Cæsar tot facinoribus irritatus, eum denuo cum milite suo proscriptis, ac reipublicæ hostem declaravit. At ille nihilo se ipso melior, Alsatia devastata, in Spirensen agrum immigravit. Corduba, postquam Spinola cum copiarum parte in Belgium adversus Batavos abiverat, non tantum habebat virium, ut Mansfeldio reprimendo sufficerent. Quare Bavarus Tillium misit auxilio; qui aliquot ejusdem turmas cælas fugatasque spoliis, per Alsatiam collectis, exiit, atque prædandi licentiam strenue coercuit.

Adversus Christianum Brunsvicensen missus a Bavaro comes Anholtius, supremus post Haslangum vigiliarum præfectus. Conflato ex Hispanis, Bavaris, Herbipolensibus, Moguntinis, & Darmstadianis exercitu, in Veteraviam concessit, & Brunsvicensen prælio superatum in Westphaliâ fugere coegit.

Interea duodecennales Hispanorum induciæ cum Batavis ad finem properabant. Quare Spinola eo intendebat, ut composito aliquantum bello Germanico in Belgium copias transferre possit. Nec abnuebant Protestantes uniti, ut ab Hispanis, quos vehementer metuebant, se liberent. *Moguntia* pars utraque convenit: decretumque, Moguntino & Darmstadiensi arbitris, ut uniti principes atque civitates foederi renuntient; copias dimittant; Palatino contra Cæsarem non assistant; vicissim Spinola foederatos non lædat. Exclusus tamen ab hac conventionem fuit Fridericus Palatinus. Quamvis ei concessæ sint induciæ usque ad idus Maji. Atque ita tandem

diffoluta est Protestantium unio, postquam magno Imperii motu undecim annos tenuit, clade Palatini ad pauciores jam redacta. Igitur dimissis copiis ad Horatium Veherium (Werium aliqui scribunt) Anglum, & Obertrautium tribunum Germanum, tuendi Palatinatus Rhenani cura rediit. Spinola vero, relicto in Palatinatu cum copiarum parte Corduba, in Belgium concessit. Non tamen deerant ex Catholicis, qui eas inducias, Palatino datas, improbarent, quippe ad se colligendi spatium eidem opportunas. Quamvis enim ad Batavos fuga jam evasisset, habebat tamen multos Protestantium principes causæ suæ faventes, & in id intentos, ut proscriptione rescissa restituerent.

Angli conatus.

Maxime vero Digbius, Britanniae regis apud Cæsarem orator, Friderici negotium vehementer urgebat, petebatque, ut proscriptionis soluta sententia pristinae dignitati reddatur. Negavit Cæsar, convenire, ut post tot delicta adhucdum armatus, regio nomine tumidus, nullo respicientis animi signo edito, novis ciendis tumultibus intentus, restitueretur. Digbius rogare aliquas saltem inducias; Mansfeldium & Jägerndorffium persuasum iri, ut arma ponant: multa polliceri, quæ pollicentis vires superarent. Quare Cæsar, ut a molesto interpellatore se liberaret, ad Albertum archiducem & Maximilianum, quibus executio proscriptionis erat demandata, eum rejecit. Citatis igitur equis ad Bavarum, in ordinando Palatinatu superiore adhuc versantem, contendit, magnisque promissis cassationem ab executione impetrare conatus est. At is verba dari intelligens, & temporis dispendium quæri, mirum videri, inquit, hæc peti, dum Friderici contumacis arma per Germaniam circumvolitant, Mansfeldio & Veherio ejusdem legatis, cædibus, rapinis, populatione per Imperium grassantibus.

Nec erant ea jam tempora, ut Cæsar pacis leges accipere debuerit, Bethlema ipso, pluribus jam cladibus attrito, pacem flagitante, regnoque Hungariae se abdicante. Certe pax illa magnum vulnus infixit Protestantium rebus. Cæsar etenim Hungarici Bohemicique belli curis solutus, magnos adversus eos progressus fecit. Quadraginta Jägerndorffii cohortes profligatae. Recepta Tropavia & Odenberga. Oschena Orterburgico excussa. Glatza a Turriano juniore dedita, cum jam ad irruptionem moenia ruinas agerent. Thabor, diu multumque a Mansfeldianis defensa, castrumque Clingenbergen se ad obsequium reducta. Anhaltinus uterque & Hohenh us in gratiam recepti, nulla alia poena, quam ut culpam supplices a Cæsare deprecarentur.

Ne tamen perfidum rebellionis exemplum iret in posteros, delata Liechtensteinio Bohemiæ proregi quæstio in turbarum auctores, *Quæstio in rebelles.* Citati edicto absentes. Qui non comparebant, damnati contumaciæ, muneribus fortunisque exuti. Ad directores maxime, quippe factionum capita, id iudicium pertinuit. Novem ex iis capite minuti. Bona fisco illata. Multo plures damnati fuerant ad mortis supplicium, sed Cæsaris clementia multa mitigavit. Reorum nomina non opus prodere; cum nepotum fides, constansque in domum Austriacam obsequium eam labem dudum deleverit. Nimum autem eam iustissimam in rebelles animadversionem exaggerant, & tanquam sanguinarium barbarumque iudicium traducunt Burckardus Struvius alique Protestantes.

Meliorem vitæ finem hoc anno sortiti sunt Paulus V Pontifex, Philippus III Hispaniarum rex, Albertus archidux Austriæ, Belgii princeps: in quo stirps mascula Maximiliani II Cæsaris descendit. Viduam reliquit Isabellam; quæ sola deinceps per annos adhuc aliquot Belgium gubernavit. Cardinalis item Bellarminus, Marcelli II Pontificis nepos, sanctimonia vitæ, gestis scriptisque pro ecclesia toto orbe celebratus. Luinius denique Franciæ, & Caldeonius Hispaniæ primus minister, sed dispari fato. Verum hæc alio loco recensenda venient.

§ III.

Documenta aliquot hujus temporis ex Actis Publicis Lundorpii deprompta.

POst Pragensem victoriam Elector Saxoniz ad ordines Silesiz, Uratislaviz congregatos, scripsit: omnem se contulisse industriam studiumque, ut motibus, quibus Bohemia cum annexis provinciis, ad summam perniciem publicæ privatæque rei in tertium jam annum vehementer adeo sit concussa, tandem compositis, pax & tranquillitas reducat. *Interpositionem* suam a Cæsare Mathia & postea etiam a Ferdinando II acceptatam, sed a Bohemis, alio jam intentis, rejectam, abdicatum regem, electum, unctum, coronatum, in comitiis Francofurtensibus a collegio Electorali, legatisque præsentibus, agnitum, & pro legitimo Bohemiæ rege & Electore habitum, atque ad sessionem & suffragium in conclave admissum. Inaudita contra eundem inita fœdera, capitali etiam rei Christianæ hoste in ea pertracto: nulla ratione habita, quod Bohemia sit insigne feudum & Electoratus Imperii. Quæ sane res S. R. I.

75
Litteræ Saxoniz ad Silesios.

R. I. & Electorali collegio summopere sit præjudicioſa, peſſimique etiam in futurum exempli.

Tam pernicioſa in publicum attentata cum Electores Milhuſii collecti probe conſideraſſent, monitum ab iis Palatinum ſeptemvirum, ſe ipſum reſpiceret, & cœptis deſiſteret. Eaſdem monitiones miſſas ad ſtatuſ Bohemiæ, & provincias eidem unitas. Sed tam parum effectum, ut potius in ſententia obſirmati, atque cæſareæ ac regiæ Majeſtatis hoſtes apertos profeſſi, aſſerere non vererentur, exſciendendam domum Auſtriacam, Imperium in aliam formam redigendum, ac principes his conatibus ſe oppoſuentes opprimendos.

Cæſarem igitur permotum, ut Saxoniæ Electori, & Bavariæ duci demandaret officium, rebelles ſubditos ad obſequium reducendi: nullo alio fine, quam ut regi ſua conſtet auctoritas, ſubditis obſequium, pax & tranquillitas univerſis.

Poſtremo eos interpellat, ut, quoniam edoſti ſint, quam parum inquietis eorum conſiliis armisque cælum faveat, Cæſaris delegato ſe ſubſciant, ulterioremque patriæ ruinam ſiſtant. Verum Sileſii tunc necdum habebant aures, quibus exaudirent ſalubre conſilium, ſed potius ære collatitio indicto, pro rege ſuo novo, ad ſe profugo, bellum parabant.

At poſt devictam Luſatiam imminente Saxone armato in hæc pacta conventum. 1 Recognoſcunt Sileſii Ferd. Cæſarem legitimum regem, Bohemiæ ac ſupremum ducem Sileſiæ, eique ſacramento ſe adſtringent. 2 Intra anni ſpatium Cæſari ſolvent trecenta florenorum millia in belli ſumptus. 3 Renuntiant Palatino atque fœderibus, cum Bohemis, Moravis, Tranſylvanis, Hungaris, aliisque initis: eorumque autographa Saxoni tradent. 4 Præter 1000 equites & 3000 pedites, ad deſenſionem provinciarum retentos, reliquam militiam abdicabunt. Nullatenus vero contra Cæſarem aut Saxonem copiis utentur.

Saxo vero Cæſaris nomine promittit: 1 Copias ex Sagano principatu educere. 2 Intercedere apud Cæſarem, ut litteræ Majeſtatis, privilegia &c. confirmentur, gravamina tollantur, commercia cum Bohemis & Moravis rurfus aperiantur. Catholici quoque in quieta poſſeſſione relinquantur. 3 Si Sileſii ratione Lutheranæ religionis, non corruptæ, impugnarentur, Elector eorum patrocinium ſuſcipiet. 4 Si Chriſtianus dux Lignicienſis hæc pacta ſit acceptaturus, incluſus eſto. Secus exſpectanda mandata Cæſaris. 5 Joan. Georg. Brandenburgicus marchio Jägerndorffenſis,

(Ele-

(Electoris frater, archiepiscopus Argentiniensis olim adversus Lotharingum competitor) & Christianus princeps Anhaltinus, tanquam proscripti, ab hac pace exclusi sunt. 6 Præteritorum sit venia & plena oblivio, absque poena. His 18 Febr. 1621 actis subscriptum, gratesque Electori dictæ, quod adeo sapienter & benigne officio suo sit functus.

Eodem anno 1621 5 Aprilis Spinolam inter & Mauritium Hassæ landgravium conventio hæc fuit inita. 1 Promittit iste, Pax cum latino aut aliis principibus quibuscunque nulla ratione adversus Cæs. Hispanis. farem assistere, sed in fide & obsequio ejusdem permanfurum. 2 Copias suas ab Unione protinus separare & abdicare. 3 Proximo mense Majo Unioni penitus renuntiare, nec ullum amplius ad defensionem Palatinatus foedus pangere adversus Cæsaris expeditionem Palatinam.

Spinola e diverso spondet, landgravii provincias ditionesque ab omni injuria belli penitus illasas relinquere, ut Religiosæ & Protestantæ Pacis beneficio libere frui possint: exclusis tamen iis subditis, qui adversus hæc pacta delinquerent.

Paulo post, 12 nempe Aprilis, Spinola nomine Cæsaris eum aliis etiam Unionis sociis Moguntia, quam dixi, pacem init, his quidem conditionibus. Inter paciscentes omnis vis hostilis cessat. Uniti nec milite, nec pecunia, nec alia ratione directe vel indirecte comiti Palatino assistunt. Unionem non prorogant, nec novam ineunt: copias ex Palatinatu abducunt: Cæsari fide & obsequio addicti sunt.

Contra vero Spinola militem suum ab omni invasione ditionum, quæ ad paciscentes pertinent, atque ab omni vi, damno, & injuria continet. Hac pace comprehenduntur non modo ii, qui tractatui Ulmenis subscripserunt, sed alii quoque Electores, principes, status & equites Imperii, utriusque religionis.

Fridericus comes Palatinus ab hac conventionione exclusus est. Dedit tamen Spinola id Angliæ regis intercessioni, ut executio Palatina, a Cæsare demandata, usque ad 14 proximi mensis Maji suspensa maneat, ea tamen lege, ut uniti principes efficiant, ut Palatinus miles hunc intra terminum adversus Spinolæ copias, urbes, oppida, & loca possessa, aut adversus alios fidos ordines & subditos, nihil hostile attentet.

Spinola vero id effiecit, ut Cæsar & archidux Albertus hæc acta rata habeant. Subscripserunt Ambrosius Spinola marchio, Joann. Svecardus archiepiscopus Moguntinus, Ludovicus landgra-

vius Hasso-Darmstadiensis, Joachimus Ernestus marchio Brandeburgicus, Joann. Frid. dux Wirtembergiæ.

76 *Novæ tur-*
bæ a Dano
aliisque
Protestan-
tibus.

Sub idem tempus, cum rex Daniæ & Ulricus dux Brunsvicensis, a malevolis persuasi, Spinolam in Saxoniâ inferiorem adversus ordines illius circuli & præsertim possessores bonorum ecclesiasticorum moturum, bellicis apparatibus sollicitè essent intenti, Cæsar data ad ducem epistola docuit, falsam esse eam persuasionem; nullum circuli illius statum a Burgundico suo milite, Spinolæ commisso, læsum esse hæcenus, nec porro lædendum: sed Pacem, qua Religiosam qua Profanam, ad amissim servandam. Ponerent igitur lævas suspiciones, & belli consilia, delectibus abstinere, & pacem securi colerent.

Moguntinus quoque 24 Aprilis eidem duci Brunovicensi scripsit, nuntiatum sibi, in Saxoniæ inferioris circulo magnos fieri delectus bellicque apparatus, ducendosque in Palatinatum exercitus. Cum autem cum Spinola pax sit composita, in qua etiam inferioris Saxoniæ ordines sint comprehensi, datæque Palatino induciæ, facile eos perspicere, in quanta bellorum incendia foret exarsura Germania, si Palatina, quam fama vulgasset, expeditio esset suscipienda. Pacis igitur studia præferrent, & Germaniam ab ulterioribus ruinis quiescere sinerent.

16 Maji, cum biduo ante terminus, executionis Palatinæ suspensioni præfixus, esset elapsus, Joachimus Ernestus marchio Anspacensis & Joannes Frid. dux Wirtembergiæ, cum comite Oettingano, nomine Evangelicorum principum & statuum vel postularunt, vel supplicarunt a Cæsare: 1 ut reconcilietur cum proscriptis, vel saltem executionem differat. 2 Cæsar efficiat, ut varia loca, extra Palatinatum, præsertim in Veteravia & tractu Hunnorum a Spinola occupata, abductis præsiidiis, restituantur. 3 ut causa Freibergica, & Mümpelgardica expediatur.

Respondit Imperator ad 1, se lubenti animo accepisse, quod uniti status defensionem proscripti ejusque ditionum deposuerint, Unionem suam adversus Cæsarem non uti, nec novam inire promiserint. Sperare autem, hæc pacta ex fide servatum iri. Sic enim tranquillitatem Imperii opportune reducendam. Nihil se omitturum, quo ad finem hunc optatum perveniatur.

Responsio
Cæsaris.

Non autem satis percipi, qua ratione petatur, ut cum proscripto, adhuc armato & contumace, Hollandos aliosque adversus Cæsaream Majestatem concitante, ante omnem renuntiationem ac deprecationem, reconcilietur gratia. Hanc principum intercessionem

se co

se eo interpretari, quod eam velint interpositam in eventum, quo proscriptus gravissimas suas culpas agnoscat, reconciliationem a Cæsare roget, gravesque sumptus ac damna illata, ad legum præscriptum resarciat. Sed neque differendam executionem, donec proscriptus majores vires colligat, novumque in Imperio bellum cum deploranda provinciarum ruina concitet.

Ad 2, Majestatem Cæsaream omnem curam impendisse, ne fontes patiantur, ac porro curaturam, si quid iis damni datum esset, re discussa id compenlandum. Si autem aliqui transitus hosti præripiendi fuissent, non esse, quod illi se immisceant, qui nullo jure nobiles Imperii civitates aliaque loca occuparint, diuque possederint. Celerem autem locorum illorum restitutionem strenue promotum iri, si principes celerem executionem proscriptionis adjuvent, ultioresque reorum machinationes elidant.

Ad 3, quod Freibergicam & Mumpelgardensem causam spectat, Cæsarem informatione capta cogniturum, & quod juris est, pronunciatum: habito etiam præ oculis Imperii & ducum Wirtembergiæ emolumento.

Quia autem Protestantes ægerrime ferebant Hispanum ad Rhenum exercitum, rebus eorum minime opportunum, etiam Daniæ rex se immiscuit, acresque ad Spinolam litteras dedit: quibus eum monet, ut licentiam suorum militum coerceat. Hæc nempe scribebat, dum Mansfeldius & Halberstadiensis episcopus cum prædone exercitu Germaniam, direptione, rapinis, cædibus, igne, ferroque vastarent, dum Angli, Batavique signis infestis Germaniæ se infuderant, dum ipsi Germaniæ Protestantes adhuc uniti districtum adversus Cæsarem gladium in Palatinatu manibus gestabant.

Idem rex Daniæ Christianus IV missa ad Cæsarem legatione Dani quæ commemorat, sibi, qui turbis Bohemicis se non miscuerit, inopiam relæ. natum accidisse, post victoriam, & plenam provinciarum possessionem, a Cæsare obtentam, Fridericum fuisse proscriptum adversus capitulationem Cæsaream, retentos adhuc sub signis exercitus, & per externas copias Spinola ductore Palatinas ditiones magnam partem occupatas, continuatasque ad eum usque diem hostiles invasiones, a quibus nec regiones finitimæ fuerint liberæ, præsertim Hassicæ, & eorum quoque, qui nec Unionis nec Bohemici tumultus fuerint participes.

Hæc sane non modo pugnare cum Imperii constitutionibus, & capitulationibus, ipsisque adeo Cæsaris contestationibus, sed ali-quid aliud videri portendere, novaque bella ciere. Rogare proin,

ut Cæsarea Majestas oriturus calamitates probe perpendat, iisque avertendis tempestive obviam eat, ac postquam sua receperit, exercitus ex Imperio abducatur. Vim omnem hostilem sistat, proscriptionem rescindat, & dissidia cum Friderico amica compositione finiat: Jägerndorffium pariter & Anhaltinum seniore, sublato banno, in gratiam recipiat, juniorem vero liberum dimittat. Hæc ubi fuerint præstita, curaturum se, ut Fridericus se Cæsari accommodet.

Responsum
Cæsaris.

Responsum 7 Junii nomine Imperatoris, optandum fuisse, ut ex pacis curæ tum fuissent impensæ, quando hæreditariæ Cæsaris provinciæ passim diripiebantur, ut bellorum incendia præverterentur. Jam vero proscriptum non modo pœnitudinis signum nullum prodere, sed eo usque hostes esse progressos, ut, præter inauditas factiones, machinationesque, vimque hostilem, ad eam usque diem continuatam, ipsi adeo Turcarum jugo Imperium subjicere non exhorruerint. Fecisse proin Cæsarem, quod ex usu esset ad sua recuperanda, & avertenda, ne latius serpent, incendia: quodque ipse rex Daniæ facturus esset, si quispiam ejus regnum invadere attentaret. Num arma poneret, hoste adhuc armato, novas conspirationes, fœdera, invasiones machinante? ominosum profecto formidandumque omnibus per orbem regibus fore exemplum, si seditiones, conjurationes, invasiones deberent esse impunes.

Neque vero præcipitatam fuisse illam proscriptionis pœnam. Causam manifestam gravissimamque orbi versari præ oculis: adhibitum consilium, præmissas monitiones, post eas octo adhuc mensibus expectatum, & post Pragensem victoriam in tertium adhuc mensem. Neque tunc Cæsarem quietam possessionem jam fuisse adeptum, circumferente adhuc legato Friderici Mansfeldio per Bohemiam armatos exercitus, pluraque munimenta obtinente præsidio, aliisque insidiante, Silesia & Moravia necdum pacatis, Hungaria adhuc in armis stante. Et quid? num a Cæsare exigendum, ut sola recuperatione provinciarum contentus, tot millionum, pro quibus omnes hæreditarii ejus principatus oppignorati maneat, damnum immensum patiatur?

Sicut autem Majestas Cæsarea nihil prius habeat, quam supremi judicis officio ad constitutionum Imperii amissum fungi, iisque celebrari virtutibus, quæ christianum principem, & supremum maxime in temporalibus caput comprimis decent ornantque, ita nihil futurum eidem ingratius, quam si de læsa capitulationum aut pactorum fide posset argui. Verum omnem eo collatam industriam, ut Bulla Aurea, Pax Publica ac Religiosa, recessus Imperii, &

& capitulationum pacta exacte observentur, atque ad eorum præscriptum omnes periculosa confœderationes, conspirationes, seditiones, rebelliones, violentæque invasiones sustollantur, inique abrepta restituantur, atque in tranquillæ pacis otio, quilibet sub vite & fœu sua securus conquiescat.

Has Imperii bases convulsas a proscripto, dum acceptato, coronato, ab Electoribus & ipsomet etiam agnito legitimo regi coronam abstulit, alienos subditos a jurata fide subtraxit, Cæsareæ Majestati bellum intulit, urbes provinciasque ejusdem occupavit, inimica fœdera iniit, pacemque Imperii gravissime turbavit, rupitque.

Cum autem hæc aliaque delicta, in instrumento proscriptionis expressa, fuerint gravissima ac palam omnibus manifesta, non opus fuisse peculiari juris processu, aut cognitione ulteriori causæ, eo minus, quod in reformatâ anno 1555 cameralis judicii, & Pacis Publicæ ordinatione, ac subsequentibus Imperii recessibus, præsertim anno 1559 constituto, cautum sit, ut ii, qui Cæsaream adversus Majestatem aut statum Imperii obsequentem, arma corripunt, aut opem quacunque ratione præstant, aut conspirationes ineunt, præter alias poenas, in turbatores pacis sancitas, in bannum Imperialem *ipso facto* incidant, absque ulla alia declaratione. Atque in hoc sensu intelligendum etiam § 25 & 62 capitulationis: neque enim per illam leges totius Imperii abrogatas esse, aut potuisse abrogari. Deplorandum certe fore regni statum, in quo cum eo, qui adversus supremum magistratum armatus insurgit, non nisi diuturna actione forensi procedi posset. Licet ergo citatio formalis non esset facta (prout tamen per *Monitorium* abunde præstitum) jure tamen in delicto tam notorio acturum fuisse Cæsarem, poenam a juribus publicis constitutam declarando.

Et tamen § 39 conventum sit, ut Cæsar in rebus arduis mox initio Electorum consilio utatur, id tamen in iis duntaxat casibus necessarium censerî, in quibus Imperii constitutiones non provideant. Non omisisse tamen Cæsaream Majestatem cum majori Electorum parte, & aliquot aliis Imperii ordinibus ea super re conferre.

Quantum ad copias Burgundicas Alberti archiducis, ductu marchionis Spinolæ primum ad hostem a Bohemia divertendum, deinde ad proscriptionis executionem a Cæsare accitas, non posse eas dici hostiles aut exterâs, citra injuriam feudorum Imperii: nec posse impugnari, quam parum Cæsar cogitet processus regis Daniæ sub censurâ vocare, aut ei in regno suo regulas præscribere. Potius vero, ubi jura Majestatis aguntur, omnes reges & principes

oportere adversus perduellium perniciosas machinationes consentire, & id genus exempla, quæ facile apud subditos in imitationem transire possent, avertere.

De excessibus autem memorati exercitus necesse esse, plus querelarum ad regem Daniæ quam ad Cæsarem esse perlatum, qui omnem suam curam & auctoritatem impenderit, ut nemo insons patiatur. Præsertim vero Hassiæ landgraviū ea super re nunquam questum. Caterum per transactionem Spinolæ res eas esse compositas, omniaque extra proscripti ditiones occupata brevi restitutum iri, si nullus executioni obex ponatur.

Sperare proin Cæsarem, prout uniti ordines, qui Palatinatum defendendum susceperant, tandem agnoverint, non decere adversus Cæsaream Majestatem arma ferre, aut foedus protendere, ita eos, qui hætenus quieverant, nec turbis se miscuerant, non primum nunc, ubi pacis omnigenæ spes magna affulgeat, sinistris suspicionibus & periculosis consiliis locum duros; ex quibus Germaniæ, alias jam afflictæ, extrema calamitas impenderet. Maxime vero Cæsarem in rege Daniæ, tanquam insigni Imperii membro, collocare fiduciam, quod pro sua animi æquitate, & communis boni studio, Imperatoris potius ceu capitis atque Imperii, quam infinitatis suæ rationem sit habiturus.

Cumque circulus inferioris Saxonie conventum proxime Lüneburgi sit habiturus, venturos eo legatos Cæsareos, qui ordinibus id sint suasuri, ut consilia sua eo dirigant, quæ Cæsareæ Majestatis expectationi sint consentanea, alienis negotiis se non misceant, Cæsaris hostibus non adhæreant, nec auxilium ullum eisdem præstent. Turbæ non foveantur, pax reparetur, Imperium non evertatur, sed sua Imperatori constet auctoritas: ad quos saluberrimos fines belli apparatus, quos rex fecisset, sint impendendi.

Altera Daniæ legatio. Rex Daniæ his acceptis alteram legationem misit, quæ eadem postulata repeteret, adderetque, se loco suo relinquere, quis tutum multum Bohemicorum auctor fuerit, & an proscriptio legitime sit facta. Tractantibus pacem supersedendum odiosa hac disputatione. Id unum rogare, ut Cæsareæ Majestas extrema devitet. Summum rigorem non semper esse opportunum. Exemplo esse Belgium, aliasque provincias ac regna: nec nimium etiam fidendum fortunæ. Militem igitur ubique dimittendum: Electorem Palatinum, sublata proscriptione, restituendum, damna cuique sua ferenda. Non referendam hanc causam ad Electorum conventum, in quo ecclesiastici superarent suffragiis, sed mox ab ipso Cæsare amore pacis finiendam.

Respon-

Responsum iterum nomine Cæsaris, eum persuadere sibi non posse, regem petitioni insistere, ut Imperator, tanquam caput, ^{Respon-} pars tantopere læsa, bello victor, proscripto, omnibus provinciis ^{sum.} spoliare Cæsarem conato, adhucdum hostilem animum gerenti, adhuc arma circumferenti, adhuc adversas conspirationes ineunti, reconciliationem ipsemet offerat, aut militem statim dimittat, ut quascunque condiciones acceptare dein cogatur, ac proscripti discretionem se submittere; has enim tales esse condiciones, quæ non facile tenuit etiam principi proponi consueverint.

Accesserunt plures alii principes pro Friderico intercessores, quos inter eminuit Jacobus I rex Angliæ, ejusdem socer. Hic equidem pacis amantissimus princeps generi sui turbulenta consilia & Bohemicam usurpationem nunquam probaverat, nolebat tamen, eum a provinciis suis hæreditariis dejici, & penitus everti. Quare per legatum suum Digbium magno studio apud Cæsarem instabat, ut in gratiam recepto Palatinatus restitueretur. Cum autem negotium protraheretur, 12 Nov. 1621 epistolam misit ad Imperatorem.

In hac queritur impunitis, suam & aliorum magnorum principum intercessionem necdum exauditam. Verba quidem data suo ^{Angli que-} legato, interim vero Palatinatum superiorem a Bavaro, inferiorem ^{relæ.} vero ab Hispanis Cæsaris jussu esse invasum: ex qua re cum gravissima mala impendeant, quibus postea difficillime sit futurum remedium, æquissimum sane esse, ut Cæsarea Majestas infelici huic rei finem tandem imponat. Qui ut obtineatur, propositurum se condiciones, quibus transactio componatur: ut videlicet Cæsar in pristinam gratiam Fridericum recipiat, eique restituat ditiones & titulos, quos ante motus Bohemicos habuerat.

Contra vero Fridericus, I omne jus in Bohemiam prætentum ^{Et propo-} abdicet. II Cæsari se subiciat. II reconciliationis gratiam flexis ^{sitiones.} genibus ab eodem precetur. IV nullis adversus Majestatem Cæsaream foederibus se implicet, nec ulla ratione pacem turbet, sed fideli & devoto obsequio eidem maneat addictus. V cum principibus Imperii, ecclesiasticis æque ac sæcularibus pariter reconcilietur, atque cum iis sinceram concordiam & amicitiam colat. VI si quæ alia sint, sibi fortassis incognita, quæ ratio & æquitas exigant præstari, genero suo ea præstanda esse.

Hæc si rex obtineat, recogniturum Cæsaris beneficium in se animum, omnibus amicitiae obsequiis, & foederibus etiam, si placeat, erga Cæsaream suam Majestatem totamque domum Austriacam remunerandum. Secus vero a nemine vitio sibi vertendum,

si arma

si arma in manus sumat, iisque tam æquas conditiones extorqueat, maxime, cum non petantur novæ ditiones aut tituli, sed ii. duntaxat, quibus Fridericus jam erat præditus, dum rex unicam suam filiam eidem despondit; neque æquum sit, parentes & numerosam prolem, sibi tam propinquo nexu conjunctos omni auxilio destituere. Nec conqueri posse Cæsarem, si in eventum rex viam istam æquissimam ineat. Cum autem hoc fieri non posset sine ingenti concussione reipublicæ Christianæ, & nominatim domus Austriacæ, se Cæsaris æquissimo judicio relinquere, an e re illius sit, ad tam violenta remedia descendere.

Respondit ad ea Cæsar, nihil sibi quiete Imperii optatius, sed nullam adhuc præferri apud Palatinum poenitudinem; gerere se ipso in exilio pro rege; copias necdum omnes ex Bohemia abductas; continuare adhucdum bellum per legatos suos, Mansfeldium, Halberstadium, Jägerndorffium; concitare Transylvaniæ principem, omniaque moliri obstinata voluntate, ut Bohemiam rursus possit invadere. Non esse hæc ejus, qui veniam desideret. Oportere agnoscere delictum, venire supplicem, rogare gratiam. De cætero licet omnium regum inter sit, raptores regnorum puniri, quod si tamen rex magnæ Britanniæ pro sua apud generum auctoritate conficere se posse existimet, ut is Bohemiam & annexas provincias omittat, sibi que de injuriis ac damnis satisfaciatur, se in proximis Imperii comitiis de venia & reditu ejusdem relaturum.

Egit post hæc Digbius de induciis armorum. Assensit Cæsar, modo Bavaro & Isabellæ, Belgii gubernatrici idem probaretur. Sed invasiones populationesque Mansfeldii hanc tractationem abrupterunt. Is enim e Bohemia in Palatinatum superiorem digressus, ut dimissum ab Unione militem ad se pertraheret, spe rapinarum ac licentiæ multis ad eum confluentibus, justum brevi exercitum conflavit, interminatus supremam vastitatem Herbipolensi & Bambergensi episcopis, ni copias suas, quas Tillio miserant auxilio, revocarent. Cum autem Cæsareæ copiæ magno numero advenirent, quibus se imparem cernebat Mansfeldius, atque in angustias conjectum: ut tamen cum exercitu suo elabi possit, ad solitas suas fraudes conversus, atque stipulatus sibi certam pecuniæ summam. Copias suas dimittere promittit. Sed cum partem pecuniæ accepisset, indicta clam profectione maxima celeritate cum exercitu in Palatinatum inferiorem contendit: receptisque ad se Britannicis legionibus, Franckenthalium, quod ante memoratum, obsidione liberat. Moxque in episcopatus Franconiæ & Rheno aditos grassatus indi-

indignationem aliquam episcoporum in Baviaræ ducem concivit , quod ex Palatinatu superiore impune eum effugere permiserit : de qua re exstant Moguntini litteræ , amice querulæ , ad Bavarum : qui tamen , prudente excusatione præmissa , Tillium cum milite illis illico submisit auxilio.

ARTICULUS XV.

Gesta anni 1622.

Cæsar , inita cum Bethlema pace , ductaque in alteram conjugem Eleonora Mantuana , bellum adversus Mansfeldium & Halberstadensem strenue per Tillium prosequitur , subactis pluribus per Palatinatum locis , cæsisque non raro hostibus.

Horum attritas vires ut erigeret Fridericus Palatinus , alieno habitu cultuque cum duobus itineris comitibus (dynasta Bohemo & mercatore Argentinenfi) ab exilio suo Hollandico reversus , Mansfeldio , defectionis præmia veteri fraude cum Hispanis denuo licitanti , se junxit , simulque ad ordines Imperii litteras dedit , querelarum plenas : se causâ non cognita , nullo servato juris ordine , adversus juratas capitulationum pactiones ditionibus suis & electorali dignitate exutum , proscriptumque : communem omnium causam agi , atque exemplum suum ad omnes pertinere . Mature igitur crescenti in dies Cæsaris potentia occurrerent , & jugum a cervice reipublicæ submoverent.

Valuit apud marchionem Durlacensem oratio , ut validum exercitum conduceret adversus Cæsarem , sive spe amici erigendi , sive sis. religione communi impellente . Quia autem metuebat Cæsarem , ditiones suas in filium transtulit , ut quemcunque eventum res fortiretur , nihil haberet , quod posset amittere . Clam tamen tantisper consilia habuit , eo spectare caussatus armorum apparatus , ut fines suos a belli injuriis tueatur.

At vero , cum & copiis & re militari satis sibi instructus videretur , Heilbrunnam inter & Wimphenam castra posuit . Tillius , adjuncto sibi Corduba Hispanorum duce , eundem aggressus , pugna , quæ integro die tenuit , conferta , celeberrimam victoriam reportavit . Capta ingens præda , cum tormentis omnibus . Pars maxima hostium occubuit , atque hos inter dux Wirtembergicus , & comes Palatinus Birckenfeldensis . Capti plus mille ac centum , Durlacensis cum equitum turma ad Mansfeldium fuga evasit.

Pars VII.

T

Non

Halberstadius num Brunsvicensem, qui per Westphaliâ dominatus, Paderbornensem & Monasteriensem episcopatum omni calamitatum genere implevit, direptis passim templis, captisque urbibus, in quas more suo crudeliter saviit, nulli parcens ætati nec sexui. At sensit ultorem DEum, quippe accitus a Palatino ex Westphalia, ut victus ad Mansfeldio se jungeret, in Moguntinis incidit in victorem Tillii exercitum prope Höchstam, fususque est memorabili prælio, amissis suorum quatuor millibus, captisque plurimis. Impedimenta omnia cum machinis in Tillii potestatem venerunt. Quinque e Jesu Societate Patres, quos Christianus Paderborna captivos abduxerat, in libertatem asserti. Insuper Höchstâ & Ladenburgum victoriæ præmium fuere. Halberstadius vero ad Mansfeldium fugit cum Styrumio & exercitus reliquit.

Mansf. victor, victusque. Non eadem omnino fortuna Tillius commissus est cum Mansfeldio, callido magis ac versuto homine, qui & pugnandi & simulandi artibus clarus non raro hostes suos fefellit, & aliquando etiam vicit. Nam cum Palatinus ex Batavia redisset, se probaturus eidem Mansfeldio Tillio imminebat: a quo primum victus fugatusque, at mox victorem incautius insequentem retroacta acie vicit ad Mingelshemium, & in fugam conjecit, caesis 400, vulneratis 100, paucis captis.

Hæc quantulacunque victoria mire erexit Palatini animum, præsertim ubi Landenburghi expugnatio accessit, fraudem magis quam virtute parta. Sed diuturna non fuit ea lætitia. Quippe haud multo post Tillius, ignominiam potius quam cladem ulturus, eas, quas dixi, victorias a Durlacensi & Halberstadio reportavit; ipsumque etiam Mansfeldium, qui, intercepto repente Darmstadio, Ludovicum landgravium (licet neutrarum esset partium) cum filio captivum abduxerat, prælio vicit, ac Darmstadium liberavit.

Palatinus dimittit exercitum. Tot cladibus perculsus Palatinus, simulque Angliæ ac Daniæ regum litteris permotus, ut arma deponeret, spe pacis, quæ Bruxellis tractabatur, apud Tabernas Alfatæ dimisit exercitum, data Mansfeldio & Brunsvicensi copia, quo vellent, cum copiis discederent. Ipse vero mutato habitu per Galliam in Hollandiam rediit.

Mansf. & Halb. in Holland. Post missionem Mansfeldius & Halberstadius Cæsari militem operamque suam obtulisse dicuntur: sed fides haberi iis non poterat, qui toties illam fefellerant. Atque ita ex Alfatia in Lotharingiam digressi, nunc reditum in Germaniam minabantur, mox in Galliam obversi, ferendi Hugonottis auxilii speciem ferebant. Tandem

dem a Batavis acciti, Brabantiam petiere. At Corduba cum Hispanis & Burgundis eosdem haud procul Namurco affecutus ad confere-^{Pugna} rendum prælium coegit, quo pari ferme Marte certatum est. Mans-^{Namur.}feldius vero & Brunsvicensis cum copiis accisis ad Hollandicum exercitum pervenere, qui tantopere auctus mox obsidionem Bergæ ad Zomam, quam Spinola inchoaverat, solvit. In hoc ad Namurcum prælio Christiano Brunsvicensi sinistrum brachium glande plumbea tam graviter læsum est, ut accedente gangræna amputari illud oportuerit: quod pompa militari inter perstreptentes tubas factum. Hanc sectionem ubi fortiter tulit, Spinolæ nuntiari iussit, superesse sibi brachium dextrum, quo in hostem utatur. Ope autem ferreæ machinæ, brachii formam referentis, brachii manusque iacturam supplevit.

Tillius interea, Palatinatum vacuum nactus, Heidelbergam, 78 quam Nervius cum legione Britannica defendebat, expugnavit, ^{Palatinatus} multumque ex thesauro præsertim & suppellectili Electoris prædæ ^{occupatus.} cepit. Accessit celeberrima per Europam Bibliotheca, cujus pars magna Romam missa. Heidelbergæ fatum secutum est Manheimium, a Veerio Anglo propugnatum. Jamque omnis Palatinatus in Cæsaris potestatem erat reductus, præter unum Franckentalium, quod obsidere Tillius parabat, cum auctoritate Isabellæ Belgarum principis, quæ cum Palatino pacem tractabat, illud omissum, milesque per loca recens occupata, & vicinam Veteraviam in hyberna fuit dispositus. Leopoldus vero archidux, dum hæc in Palatinatu a Tillio gerebantur, Hagenoam, Spiram, Wormatiam, Germansheimium, & Alsatiz loca recepit.

ARTICULUS XVI.

Gesta anni 1623.

§ I.

Translatio septemviratus.

Sub finem prioris anni Cæsar cum Imperatrice Ratisbonam ad comitia discesserat. Saxo; licet a Cæsare sæpius invitatus, non comparuit, veritus odium Protestantium, si in Friderici abdicationem consentiret. Quam ob causam etiam Brandenburgus adesse ^{Comitia} noluit: uterque tamen per legatos se stitit. Trevirensis valetudine ^{Ratisb.} absentiam excusavit. Adfuere Moguntinus & Colonienfis. Principes reliqui, maxime Protestantes, plerique per legatos.

Cæsar causas comitia indicendi per Procancellarium Imperii proposuit, videlicet, rationem ineundam conciliandæ pacis; Hungariæ per æs collatitium adversus Ottomannum muniendæ; cameræ reformandæ; monetæ valori pristino restituendæ; & quod rerum caput erat, septemviratus a Friderico jure proscripto in alium transferendi; neminem hac dignitate digniorem esse Maximiliano duce Baviaræ, cujus permagna sint in Cæsarem & Imperium universim omne merita.

Displicuit Protestantibus ea de Electoratu transferendo oratio. Nam licet Palatini proscriptio justissima plerisque sit visa, ad collegium tamen Electorale pertinere existimabant, in eandem consentire. Adhæc servato juris ordine citandum prius audiendumque fuisse reum: nunc vero clementia potius quam poenarum severitate pacem Germaniæ revocandam: omittendam proin reformationem Bohemiæ, atque Palatinum recipiendum in gratiam, aut saltem filiorum habendam rationem: secus timendum, ne reges ac principes, sanguine, affinitate, foederibus Friderico connexi, causam armis vindicent: atque ita neque Cæsarem neque Imperium securum & quietum fore. Saxonis maxime, Brandenburgi, Darmstadii hæc erat sententia.

Transla-
tio Ele-
ctoratus.

Contra vero alii asseriebant, proscriptionem Friderici, rebellis ac hostis Imperii, atque etiamnum bellum machinantis, recte ac ex ordine esse factam; Electoratum proin Palatinum ita ad Cæsarem esse devolutum, ut, præteritis proximioribus agnatis, clientelari jure possidendum illum, cui lubeat, possit committere. Neque ex usu esse, principem adhucdum contumacem in gratiam recipere; timendum quippe, ne illius facinus in plures eat. Neque contra eum temere aut præpropere esse animadversum; quin imo monitum frequenter, & a Cæsare ipso, & a conventu Electorum Mülhusiano, aliorumque principum, Bavari præsertim, litteris, nec eam fuisse temporum conditionem, ut contra armatum, & per Bohemiam atque Germaniam grassantem, in conventu Electorum lentis remediis uti potuerit.

Addidit Cæsar, si Fridericus supplex culpam agnoscat ac deprecetur, se id daturum regum Angliæ ac Daniæ aliorumque Protestantium intercessioni, ut præciso Electoratu in gratiam reciperetur. Quod vero reformationem Bohemicam spectat, quam intermissam acatholici volebant, respondit, illam cuivis principum in terris suis esse permissam, nec Imperatorem aut regem Bohemiæ in hac re deterioris conditionis esse debere. Neque esse, cur vi-

cini

cini circuli fidem suam suspectam habeant, cum pluries sit contestatus, transactionem Passaviensem ex integro servatum iri.

Assenserunt ferme Catholici. Cum Saxone & Brandeburgo legato perflitere precari pro Palatino Protestantes, ne Electoratu pri- vetur. Wolfgangus Wilhelmus vero dux Neoburgicus Electora- tum sibi vindicabat, eo quod frater Friderici partes adversus Cæ- sarem esset secutus, filii vero parentis pœnam luerent; post hos au- tem se proximum esse agnatum, cui Aurea Bulla successionem ad- diceret.

Cum causa has inter alternantes dissensiones fluctuaret, Cæ- sar re probe expensa pronuntiavit, nullatenus esse e republica & dignitate Imperii, augustale Electorum collegium uno ex septemvi- ris destitutum manere. Quare, cum plures eam dignitatem am- biant, nec tamen extemplo statui possit, cujus jus esset potissimum, eo quod abessent a comitiis, qui Fridericum sanguine proxime contingerent, decretum esse Cæsari, Maximilianum Bavariæ ducem, propter egregia in Imperium merita, septemviri dignitate ornare, salvo nihilominus aliorum jure, quod vel benevola trans- actione, vel certe ex juris legumque ordine a septemviris possit de- finiri, eo pacto, ut post Maximiliani obitum Electoratus ad eum rediret, cui jure deberetur, moxque solenni pompa inauguratus, archidapiferi munere functus est. A solennitate tamen ista orator regis Hispaniæ, legati Saxonici & Brandeburgici, alique, qui translationem illam improbabant, abfuere. At Gregorius XV to- taque Roma applausit.

Nec multo post Moguntini præsertim opera & grandæva pru- dentia Saxonix septemvir Maximiliano fuit conciliatus, ut eum S. R. I. Electorem collegamque suum agnosceret: prout *Dissert. Præ- lim. cap. 4* memoravi. Accessit anno 1627 Elector Brandenburgus, Saxonis exemplum secutus.

Eodem hoc anno Cæsar principatum Marpurgensem, jam diu Causa inter Mauritium Cassellensem, & Ludovicum Darmstadiensem, Marpur- Hassiæ landgravios, controversum Ludovico attribuit, Mauritio, ^{gensis,} quod testamentum patris sui violasset, in omnes litis expensas, utque fructus jam perceptos refunderet, condemnato.

Simili ferme sententia dirempta fuerat causa Badensis, resti- ^{Et Baden-} tutis Eduardi filiis in marchionatum Badensem, quem Georgius Fri- ^{sis,} dericus marchio Durlacensis, ac nepotum suorum tutor pupillis eripuerat, quod pater ipsorum ad impares nuptias transisset, & Catholicam religionem revocare sit conatus. Ea res sub tribus Im-
pera-

peratoribus agitata, sed tunc primum definita est; datumque negotium Leopoldo archiduci, ut Wilhelmum primogenitum in marchionatum reduceret.

§ II.

Alia gesta anni 1623.

80
Tillius.

Interea, dum illud translationis negotium Ratisbonæ agebatur, Mansfeldius in Frisia orientali, Halberstadius vero in Osnabrugensi ditione magnos belli apparatus fecere, quare accersitus Ratisbonam Tillius, postquam comitis dignitate a Cæsare auctus est, copias ex hybernis eductas, atque Anholtinis junctas, relicto in Palatinatu præsidio, iussus est ducere in fines Hassiæ, antequam Mauritius landgravius Cæsaris hostes in terras suas reciperet, aut aperta belli societate juvaret. Catti vim quidem aliquam opponebant, sed momento fusi fugatique sunt.

Jamque totus Palatinatus a Cæsareis fuit subactus, uno excepto Franckentalio, quod depositi nomine Hispanis fuit concessum ab Anglis, restituendum iisdem, nisi intra biennium Palatinus Cæsari concilietur.

Fœdus
Sax. inf.

Major multo bellî tempestas coibat in Septentrione; nam inferioris Saxonix principes, Danus, Brunsvicensis, Brandeburgus, Megalopolitanus, Brema, Lubeca, Hamburgum &c. indignantes, Palatinum septemviratum ad Catholicos translatum, fœdus inter se percussere, tuendi fines prætextu, re ipsa, ut bellum moliantur. Habiti proin magni delectus militum, copiarum dux renunciatus Christianus dux Brunsvicensis, Halberstadiensis episcopus, jam dudum notus per Germaniam grassator: qui sub signis tunc habebat viginti ferme millia.

Cæsus
Halbersta-
dius a
Tulio.

Is, mox larva posita, spretaque, quæ ipsi offerebatur, Cæsaris gratia, in campum prodiit, locatis ad Göttingam, munitam Brunsvici civitatem, castris. Qua re intellecta Tillius castra castris opponit, cumque legati principum fœderatorum cum eo de pace & Christiano Cæsari conciliando non satis ex fide agerent, is solutis noctu castris in Westphalias movit. Secutus confestim Tillius, ad *Stattonam* insigni prælio eundem fudit, cæsis plerisque aut captis, Halberstadius autem saucius, relicto copioso belli apparatu in manibus victoris, cum paucis in Bataviam fuga evasit. Urbanus VIII victoriam Maximiliano Electori verbis amplissimis est gratulatus.

Mans-

Mansfeldius interea, alter Germaniæ prædo, Frisiam orientalem immensis exactionibus & direptionibus vexabat. Imminebat illi quidem, devicto Brunsvicensi, Tillius; sed comes Frisiæ & Embdana civitas ingenti pecuniæ vi Mansfeldio persoluta discessum illius emerunt. Aurum suppeditarunt Batavi, loca, quæ Mansfeldius occupaverat, pacti pro fœnore. Variis inde velitationibus & transfugiis adeo accitius est Mansfeldii exercitus, ut Germania relicta in Bataviam fugere sit compulsus. Tillius vero per Westphaliam & Hassiam copias in hyberna distribuit; domito Korbaco, Waldecensi comiti refractario. Gabriel etiam Bethlemus pace fracta turbavit in Hungaria, sed Turcis devictis ad pacem petendam adactus. Cæsar hoc anno comites Hohenzolleranos & Eggenbergenses S. R. I. principes dixit.

ARTICULUS XVII.

Gesta anni 1624.

Quamvis hoc anno nullum apertum bellum fuerit gestum in Germania, ingentes tamen ad illud fiebant apparatus. Palatini exilium, Electoratus translatio, Vallis Tellina ab Hispanis occupata, domus Austriacæ victoriæ, omnem propemodum Europam commovebant, quare inter reges Galliæ, Angliæ, Daniæ, Sueciæ, Sabaudum, Batavos, Venetos, Helvetos &c. fœdus ictum est, pro Italiæ, ut ferebant, & Germaniæ securitate, atque restitutione Palatini. Institutus propterea Hagæ Comitibus frequens legatorum conventus, præsentem etiam Bethlenii legato.

31

Fœdus contra Austria-
acos.

Mansfeldius naufragio elapsus in Angliam appulsus est. Ubi regni copiis præfectus, trecentis eas navibus in Seelandiam deportavit. Brunsvicensis vero per Gallias delectum habuit. Tota tamen hæc tempestas plus fulguris & fragoris quam fulminis habuit. Raro siquidem diuturna firmaque persistit multorum societas, singulis suam potius quam communem rem curantibus. Adhæc strenua Cæsaris & Hispani ad vim repellendam præparatio, Pax cum Bethleno inita, mors Angliæ regis, consiliorum filum inciderant, ut adeo tanta molimina penitus ferme conciderent.

Tumultus tamen aliquid datum in Valle Tellina ac Grifsonia. Itares habet. Vallis Tellina, mediis in Alpibus Italiam inter Germaniamque sita rerumque omnium proventu feracissima; ducibus olim Mediolanensibus subjecta fuit. Anno dein 1512 cum Rhœti &

Vallis Te-
lina.

& Helvetii ducatum Mediolanensem , Gallis ereptum , Maximiliano Sfortiæ restituisent , dux Helvetiis alias ditiones , Grisonibus vero Vallem Tellinam cum Wormiensi & Clavennensi comitatu in perpetuum donavit , atque hoc pacto provincia ista a Grisonibus præfectis deinceps est gubernata. Cum autem isti potestate abusi incolas , præsertim quoad religionem , durius haberent , cœperunt regem Hispaniæ , ceu ducem Mediolanensem respicere. Qua occasione Fontanus , gubernator Mediolanensis , anno 1605 in finibus Vallis Telinæ , ubi Addua in Comensem lacum se effundit , munimentum exstruxit in edito colle , a nomine suo *Fontanum* appellatum.

Hæc res Gallos Helvetosque bello commisit cum Hispanis , pluries composita , pluriesque recrudescent , regem utrumque diu exercuit. Anno 1623 ingens adversus Austriacos tumultus a Pretigaviensibus excitatus , Gallos rursus cum Hispanis collisit , donec Rhoetiæ munimenta custodiæ summi Pontificis sunt credita , quoad lis omnis amica transactione componeretur.

Verum anno sequenti rex Galliæ Rhoetica claustra cum Valle Tellina subita irruptione invasit , occupata Maynsfeldia , Curia , Pretingavia , Tyrano , Wormio & Clavenna. Anno autem 1626 rursus in depositum Pontifici est tradita , pace in hos articulos sancita. Vallis Tellina ministris pontificiis restituitur , qui securitati religionis consulant. Munitiones recens exstructæ diruuntur , transitu utrisque regibus libero. Rhoeti conservatores , a Tellinili electos , confirmare tenentor. Comitatus Wormiensis & Clavennensis sub Valle Tellina comprehensi sunt : atque inde præsidia utriusque partis abducuntor. Tellinii certam pecuniæ summam quot annis in recognitionem veteris clientelæ solvuntor. Atque ut hæc diligenter observentur ambo reges Telliniorum defensionem suscipiuntor.

Anterior Austria ad Leop. Quietem aliquantam nactus Cæsar domum suam ordinavit. Tyrolin , Alsatiæ , Brisgoiæ , cum adjunctis ditionibus , cum fratribus Leopoldo & Carolo divisit. At Carolus Burgovia & quibusdam in Silesia dominiis , annuaque pensione contentus , partem suam Cæsari remisit , quam hic postea fratri Leopoldo , ad statum sæcularem traducto , ejusque liberis attribuit. Carolus autem Uratislaviensis & Brixinensis episcopus , ordinisque Teutonici Magister , evocatus hoc anno in Hispaniam , ut pro rege Lusitaniam gubernaret , trigesimo , quam advenerat die , magno omnium lu-

Qui satis concessit in ætatis flore: necdum enim trigessimum quintum excefferat.

Religionis etiam curæ, uti alias semper, ita hoc maxime anno intentus erat Cæsar. Nam ex Austria, Bohemia, Moravia, omnes sectarum ministros eiecit, aut solumvertere, aut religionem mutare iussos. Id cum & jure suo, & aliorum regum principumque exemplo, etiam acatholicorum, faceret, non tamen ef- fugere potuit facti invidiam.

Hoc eodem anno Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, qui nuper a religione defecerat, ex Angliam reversus, in castro S. Angeli traditus custodiæ, brevi ex morbo decessit. Cadaver in Campo Floræ exustum, cineres in Tyberim sparsi.

ARTICULUS XVIII.

Gesta anni 1625.

Quamvis principes, qui fœdus contra Austriacos superiore anno inierant, dilaberentur, Christianus IV tamen, Daniæ rex, belli aleam sibi tentandam duxit. Is etenim indicto Saxonie inferioris comitio, multa questus, exposuit, quam gravi jugo miles Cæsareus circulum premat, id agi, ut Catholica ubique religio inducatur; & episcopatus adimantur Protestantibus. Videntum igitur serio, ut malis imminentibus mature occurratur: scribendum militem, qui sit præsidio. Deligendam novum circuli ducem, quoniam Luneburgicus (Cæsari semper fidus) ætate jam fractus tantis curis rebusque sit impar.

Electus proin ipse rex a circuli ordinibus dux a Cæsare petiit, ut Tillium ex Saxonia quamprimum revocet. Imperator eam mutationem acerbe ferens, Luneburgicum præfecturæ jussit restitui; se, quod e re circuli foret, cum Imperii statibus provisurus. Si rex inauspicatam dignitatem deponat, & exercitum conscriptum dimittat, Tillium illico revocatum iri, secus si faciat, Albertum quoque Wallensteinium cum novo exercitu venturum.

Scripta multa dictaque ultro citroque, tandem a lingua & calamo ventum ad ferrum. Nam Tillius audito adventu Mansfeldii & Brunsvicensis, qui cum duodecim millibus ex Batavia regi Daniæ auxilio properabant, Anholtium cum expedita manu ipsis opposuit: reliquas vero copias adversus regem duxit.

Pars VIII.

II

Rex

Rex dum imminente Tillio retrocederet, infausto omine didicit, quem finem bellum esset habiturum. Dum enim noctu stationes militares obiret, cum equo in fossam lapsus, faucibusque, exanimi prope similis per biduum linguae usu caruit. Ubi spiritus & vox rediit, relicta Hammelia Mindaque Verdam usque recessit, Mansfeldii & Brunsvicensis copias, quæ Osnabrugensem agrum populabantur, ibidem expectaturus.

Tillius occupatis, quæ rex reliquerat, *Nienburgum* incassum obsedit, amissis quatuor millibus. Felicior fuit expugnatio Calenbergæ, & *conflictus ad Hannoveram*, quo magna Danorum pars cecidit, atque inter eos Obertrautius, equitum magister, & Fredericus dux Saxoniae Altenburgicus, quem Neostadii captum Cæsar nuper in gratiam Electoris libertate donaverat, sancte pollicitum, nunquam se deinceps adversus Cæsarem militaturum.

Dum hæc ad Visurgim geruntur a Tillio, novus ei exercitus sub Alberto Wallensteinio subsidio venit, qui occupato Halberstadio, Hallaque totam Magdeburgensem ditionem invasit.

Religionis etiam hoc anno promotum negotium, præter viginti Anabaptistarum millia, quos dynastarum favor hæcenus protexerat, e Bohemia atque Moravia proscripta, Lutherani præcones rursus Vienna exacti, poena non levi in eos statuta, qui in ditionibus suis eos retinerent. Eliminati ex Universitate, qui eadem labe erant inquinati. Austria etiam prima seu superior, quam pignoris nomine Bavarus tenebat, purgata ab Herberstorffio, administratore provinciae. Lincii suffectus magistratus Catholicus. In Palatinatu Superiore & Rhenano Maximilianus Elector ex Religiosæ Pacis sanctione edixit, ut incolæ, qui sectariis adhuc adhærebant, vel ad Catholica sacra redirent, aut solum vertentes emigrationis libertate uterentur.

Nec parum res Catholica utilitatis accepit, dum Ferdinandus archidux, Cæsaris filius, rex Hungariæ fuit electus. Leopoldus vero Cæsaris frater, translato in nepotem Leopoldum Argentinenſi & Passaviensſi episcopatu, matrimonio sibi despondit Claudiam, Ferdinandi I Hetruriæ ducis filiam, Osnabrugense vero sacerdotium post varias contentiones ad comitem Wartenbergium est devolutum.

ARTICULUS XIX.

Gesta anni 1626.

33 Quiescente tantisper per hyemem bello Danico, actum Brunsvici per legatos de pace, Saxone & Brandeburgo arbitris. Sed tran-

Mansfeldius occupato Magdeburgensi tractu, irruere in Sile- Mansf. cæsus.
siam nitebatur. Sed obstabat pons ad *Deßau*iam, quem Albi impo-
situm Aldringerus Wallensteinii jussu firmo præsidio custodiebat. Ut
Cæsareanos inde depelleret, plures jam infelices impetus tentave-
rat Mansfeldius; sed Wallensteinius superveniens memorabili eum
prælio fudit, peditatu ferme omni aut cælo aut intercepto. Nien-
hovius Hollandorum dux cum magna suorum clade in acie occu-
bit. Kniphusius supremus vigiliarum præfectus, Mihalovitius no-
bilis Bohemus, aliique prosapia aut dignitatibus illustres inter ca-
ptivos fuere. Impedimenta omnia, mortaria duo, machinæ majores
septem, signa pedestria triginta quatuor, equestris sex in victo-
ris potestatem venerunt.

Sed neque hostilis exercitus fors melior. Bethlenus enim Mansfeldio & Vinariensi junctus, mox irruente diffidio separatu, dilabentibus passim Turcis, & ipse in Transylvaniam suam concessit, oblatis Cæsari melioribus, quam unquam, pacis conditionibus, ut jam illam serio querere crederetur. Reliqui duo duces paulo post mortem oppetiere.

42

comi-

comite Mansfeldio, Luxemburgi gubernatore, qui post mortem Alexandri Farnesii ad adventum usque Ernesti archiducis totius Belgii Hispanici praefecturam gessit; regi in paucis fidus. Adolescens Ernestus cum fratre Carolo, quem Caesar expetierat, in bellum Hungaricum profectus; tum a Sabaudiae duce assumptus: demum gliscentibus Bohemae turbis Palatini causam adversus Caesarem secutus, fractis Pragensi clade sociorum viribus, reparato exercitu, solus initio adversam fortunam sustentavit. Ter propterea proscriptus a Caesare, pluribusque praeliis attritus, semper a clade surrexit terribilior. Bis terve peragrata universa Germania, Belgioque metuendi ducis famam meruit; rapinis & populationibus exercitum assuetus alere, inimicis amicisque juxta habitis.

Decefferat paulo ante Mansfeldii collega, ac rapinarum socius, *Christianus dux Brunsvicensis*, episcopus Halberstadiensis, indignam principali avito sanguine praedonum vitam aemulatus, gravis omnibus sibi, 27 aetatis anno a vermibus, ut fertur, depastus, postquam proprio fratri seniori Ulrico ducatum Guelferbitanum rapuit. Accessit tertium tunus in Silesia Joannis Ernesti ducis Vinariensis, qui in Caesarem insurgens proscriptionem morte antevertit. Ita fata in tres primarios Imperatoris hostes conspiraverant.

Tillius ex parte altera fortiter adversus Danum profectus est bellum. Recuperata per Anholtium Onabruga & Weidenbruco, missoque in Hassiam Cronsfeldio Cassellam obsideri jubet, donec Mauritius, qui semper alienum a Caesare & Catholicis animum gesserat, translato in Wilhelmum primogenitum regimine, quiete se daret, qua ratione Dano potens socius est ademptus. Expugnata dein Munda & Göttinga, Fürstenbergius ad *Calenbergam* oblatione liberandum dimissus, insigni clade Danos profligat, caesis in acie prope 600 equitibus, inter quos Freitagius chiliarcha, alique ductores captisque vexillis 21.

Et ad
Luthe-
ram.

Sed major longe clades data 28 Augusti a Tillio ad *Luthe-ram*, Brunsvicensem arcem, ibi enim conferto cum rege praelio praeclearam a Danis victoriam reportavit, toto peditatu aut caeso aut capto. Rex cum equitatu praecipiti fuga per sylvas & occultos calles Guelferbitum evasit. Cecidit inter alios principes Philippus Hassiae landgravius, Mauricii filius. Capta signa octoginta septem cum tormentis omnibus, apparatuque militari permagno. Urbanus VIII victoriam Tillio propria manu est gratulatus.

Rex Guelferbito deserto in Holsatiam profugiens bellum repa-
rare

rare omni ope adlaboravit. Tillius vero usus victoria, Steinbrucum, Verdam, Steurwaldam, Neostadium, Rotenburgum, Ottersbergam, Hoiam, aliaque oppida deditione accepit; & quod plus est, Brunsvicensem & Luneburgensem duces ad cæsareas partes reduxit, quare Calenbergam & Hannoveram, expulso Danico, cæsareum præsidium recepere. Rex vero acceptis novis ex Hollandia & Dania subsidii Hoiam arcem recepit: distributo dein in hyberna milite.

Eadem tempestate, qua bellum Danicum flagrabat, in Austria superiore, quam Bavarus, donec belli sumptus refunderentur, possidebat, novus hostis surgebat, rusticorum videlicet ingens turba, tributorum gravitatem, & religionis libertatem ademptam quæstans. Quippe Cæsar edicto jusserat omnes præcones & acatholicos scholarum magistros migrare ex Austria. Unde decem millium globus confluit. Herberstorffius adversus turbatores Lincio egressus acie victus in urbem repellitur, cæsis permultis ex ejus milicibus. Itum mox in prædas & populationes, multæ nobilium arces direptæ. Monasteria expilata, sacra conculcata, Catholicorum ædibus flamma injecta, per urbes & oppida propagatus furor. Creatus dux Fadingerius, infimæ fortis homo, designato ipsi monasterio Cremphaniensi, ex quo velut prætorio rem militarem administraret. Tantus autem ad furentem turbam erat concursus, ut sexaginta millia haberent in castris.

Legationibus pace frustra tentata, rustici, occupatis pluribus oppidis, Lincium, in quo erant collecti provinciæ ordines, obsident, muros tormentis quatunt; cæso duci Fadingerio Willingerium, e tutoria tribu hominem, surrogant; instant ferociter operari. At ubi Herberstorffii cura sæpius cum clade repulsi sunt, agrestes spiritus, quorum omnis in impetu est fortitudo, languere & spem potiundi urbe ponere cœpere. Quare soluta tumultuaria obsidione ad latrocinia reversi, per immunita circum oppida sunt grassati; nec ignave contra Breunerum & Lobelium tribunos decertarunt.

Tandem superveniens Godefridus comes Pappenheimius cum sex millibus ad Efferdingam eos aggreditur, profigatque, bis mille in acie cadentibus, interque illos ductore Willingerio. Nec spatium se colligendi dandum ratus, fugientibus instat, binoque adhuc prælio victos ita contrivit, ut superstites clementiæ victoris se permiserint. Paucos conscientia scelerum ad Danicum bellum abstraxit, reliqua multitudo ad sua redire iussa. Multis visum, plebeiam hanc seditionem altius spectasse, incensoribus ex nobilitate non paucis:

sed Cæsar a quæstione abstinendum putavit, satisque habuit, eos culpæ immunes haberi velle. Atque ita hic annus Cæsari victoriam de tribus periculosis hostibus attulit, de Dano ad Lutheram, de Mansfeldio ad Dessaviam, de rustico Marte in Austria: Bethlenum ad pacem compulsi: Hungariam liberavit: simulque tres infestissimos hostes sustulit, Ernestum Mansfeldium, Christianum Brunsvicensē, & Ernestum Vinariensem. Vulnus vero intulit, dum sustulit tergeminum Cæsari amicum fidissimum, Joannem Suicardum Electorem Moguntinum anno ætatis 75 ex illustri familia Baronum de Cronenburg, veteranæ prudentiæ virum, pacisque amantissimum, adhæc facundia, fide, comitate, vitæque integritate adversæ etiam religionis principibus gratum. Suffectus Greiffenclavius, episcopus Wormatiensis. Alterum vero ademit Ludovicum, Hassiæ landgravium Darmstadiensē, qui Lutheranæ licet professionis ea fidei constantia Cæsari adhæserat, ut titulum *Fidelis* principis mereretur.

Obit Wilh. V. Tertius erat Wilhelmus V, dux Baviaræ, princeps religione, pietate, integritate, vitæque innocentia singulari. Encomia meritis omnia, quæ dare virtus possit. Translata in Maximilianum filium anno 1596 gubernatione, quod ætatis superfuit, DEo cœloque consecravit, quindecim annos cum Renata Lotharinga, se digna conjuge, absque thori usu continenter vivens, sancti principis idea consummata. Ædes sacræ per Baviariam ac præsertim Basilica S. Michaelis Monachii cum adjuncto collegio, xenodochia, nosocomia &c. perpetua sunt monumenta pietatis ac beneficentiæ principalis. Obiit, ut vixit, sanctissime, in corona patrum Societatis Jesu, quos, uti ecclesiasticos omnes, paterno amore perpetuo fovit, a fratribus coadjutoribus, prout jusserat, in templo S. Michaelis, quod magnifice extruxerat, elatus ad tumulum, ceu pater pauperum & ægrorum, quibus frequenter ipsemet inserviebat, summo omnium luctu deploratus. Vidit ex filiis Philippum in Romana purpura, Ferdinandum & Maximilianum S. R. I. Electores: duos generos, alterum Cæsarem, alterum e Lutheranis ferventem Catholicum.

ARTICULUS XX.

Gesta anni 1627.

84 **Q**Uantumvis anno superiore Cæsaris hostes, ac præsertim Danus, grandibus erant affecti cladibus, constitutum nihilominus erat

erat illis, nec ab armis, nec ab isto cum exteris foedere abire, Continua-
 nisi Palatino restituto, & religionis libertate in tuto collocata. Ad-
 hæc crescenti cupiditas, odium Romanæ Ecclesiæ, domusque Au-
 striacæ, Bojorum incrementa, Protestantium animos urebant, ut
 nec pacem sustentare vellent, nec bellum possent. Danici.

Mauritium Hassiæ principem, res novas bellumque molien-
 tem, redactum in ordinem supra dixi. Senior Durlacensis cladis
 suæ recordatione exulceratus, Anglique ac Dani instinctu Franci-
 co Anglicoque ære, & aperte favente Basilea, militem per Alsa-
 tiam conducebat. Verum archidux Leopoldus conatus ejus elisit.
 Unde ad Danum se contulit, ut sub ejus signis militaret.

Rex Daniæ cladem superioris anni reparare certus, præter aliquot Danus
 centena aureorum millia, sex bellatorum millia ductore Morgano ab
 Anglo accepit: addidit Gallus quatuor millia. His copiis auctus in Lu-
 neburgensem & Brunsvicensem, Cæsari jam auctoratos, movit, injuri-
 am, ut interpretabatur, ulturus. Sed memorabili clade ab utroque fuit
 multatus. Tillius vero & Wallensteinus, occupatis quamplurimis
 munimentis, cum prælium ab iis sæpius oblatum detrectaret, nul-
 lo eum loco sunt passi consistere, in Chersonesum tandem suam
 retrusum.

Et Wallensteinus quidem, dux Fridlandiæ, pulsus e Silesia ho-
 stibus, quos Mansfeldius & Vinariensis introduxerant, fugientes
 insigni clade prostravit, ut pauci admodum cum duce suo Baudi-
 sio evaderent. At cecidit Pechmannus, auctor victoriæ, vetus
 miles, & quamvis Lutheranus, constantis in Cæsarem fidei. In-
 de Wallensteinus in Saxoniam secundam movit. Ubi rex Havelber-
 ga aliisque locis frustra tentatis, cum post tot clades duobus ex-
 ercibus se imparem cerneret, viam in Holsatiam relegit, inse-
 quente utroque cæsareo exercitu, expugnatisque, quæ vim ex-
 periri ausa sunt, munimentis. Ad Pinnebergam Tillius tibia fau-
 ciatus Lauenburgum est deportatus, indignante milite, & magna
 ferocia propugnaculum vindicante, secuta Bredenberga, Rende-
 spurgum, Willstera, Flensburgum, Schlesvicum, Casseldorpum,
 Buxtenhuda, Bremerfortum, Otterberga, aut vi aut deditione re-
 ceptæ.

Inter hæc marchio Durlacensis, jam vinci assuetus, a Schli-
 ckio, Wallensteinii legato, collatis iusto prælio signis, profliga-
 tus, 43 vexilla militaria amisit, peditatus superstes ad signa Cæsa-
 riana transivit, equitatus, qui in Jutiam fugerat, ab eodem Schli-
 ckio deletus, captis pluribus tribunis, & triginta signis, Reina-
 chius

Danici.
 victus.

Danus
 victus.

Durlacensis
 victus.

chius in ditione Bremensi residuas octodecim Danorum cohortes ad deditionem compulit.

Hæ tot victoriæ Cæsari Holsatiam (Glickstadio & Crempa exceptis) asseruere, promotis in Schlesvicensem usque provinciam armis. Rex vero cum Durlacensi, & Turriano seniore toties caesis in Daniam suam recessit.

Expugna-
re urbes.

Tres tamen adhuc Saxonix præcipui nominis urbes Danico præsidio tenebantur, Nienburgum, Northeimium, & Guelpherbitum, a Brunsvicensi duce frustra repetitum. Nienburgum Anholtius ad deditionem adegit, Fürstenbergius Northeimium, Guelpherbitum Pappenheimius, aqua inundante in urbem derivata.

Saxonia
inferior
ad Cæsarem.

Brandenburgicus Elector translationem septemviratus in Bavarum hoc anno ratam habuit; ac Cæsareo militi per ditiones suas transitum & annonam permisit. Secutus exemplum Boguslaus dux Pomeraniæ, admissis octo legionibus Cæsareis. Dano vero hæc leges pacis a cæsareis fuerunt positæ: arma & præfecturam circuli ponat, Holsatia aliisque Imperii clientelis, per delictum commissis, cedat, belli sumptus refundat. Nulla nova vectigalia Sundæ imponat, fidejussoria cautione hæc firmaret. Sed graviora hæc visæ regi, quam ut subscriberet.

Quare adulta jam hyeme itum in hyberna. Wallensteinus cum cæsareanis hybernavit in Holsatia, Jutia, Ditmarsia, Megalopolitano ducatu; Tillius in Saxonia inferiore, Hassia, Franconia, Suevia: Anholtius in comitatu Oldenburgico & Frisia orientali.

Pax cum
Palatino
tentata.

Palatinus, cum armis nihil proficeret, per ducem Lotharingæ & Wirtembergæ tentavit cum Cæsare concordiam. Habitum propterea Colmarix comitum, neque abnuebat Cæsar in gratiam illum recipere, modo electoratus apud Bavarum persisteret: peteret supplex veniam, omni in Bohemiam & adhaerentes provincias prætensione pro se & filiis cederet: belli sumptus Cæsari compensaret: reductam in Palatinatum Catholicam religionem conservet, sacrisque hominibus decentem vitæ sustentationem provideret.

Reposuit Palatinus, septemviratum sibi restitui magnopere a se desiderari, si tamen id Cæsar nolle concedere, alternationem saltem cum domo Boica indulgeat. Veniam se petiturum, sed per alium, ad id designatum. Renuntiaturum se filiumque regno Bohemix, sumptus belli a se, tot annos a patris ditionibus exule, refundi non posse. De religionis mutatione nihil se posse concedere, sed omnia in pristinum statum, quo se regnante fuerant, velle reponi. At

Wir-

Wirtembergico rescripsit Imperator, aliis, quam a se propositis, conditionibus reconciliationem fieri non posse.

Quare ad reducendam Germaniæ pacem ampliore conventu opus esse censebatur, Electorali videlicet, qui Mülhusium indictus fuerat. Adfuit nomine Cæsaris Stralendorffius, Imperii procancellarius cum Questenbergio. Moguntinus & Saxo ipsi comparebant, reliqui Electores per legatos, una cum Magdeburgensi, Bremensi, Halberstadiensis, Brunsvicensis, Luneburgensi, Hassio, & plurium civitatum legatis. Galliæ quoque rex Marchevisillum misit. Ut Danus & Palatinus compareant, impetrari non potuit.

Comitium
Mülhusium.

Propositum a Moguntino, deliberandum, qua ratione tot bellorum calamitatibus pressæ Germaniæ per universalem pacem possit succurri: & quid decernendum, si illa conciliari non posset. Marchevisillum responsum a septemviris, Imperii Electoribus gratissimam esse sollicitudinem, qua rex Franciæ Germaniæ tranquillitatem exoptet, nec sibi quidquam illa esse exoptatus. Et quidem, si conciliandæ Cæsareæ auctoritatis, & res Imperii porro turbandi studium eos deferat, qui hæcenus tam pertinacibus armis hoc bellum foverunt, atque salutaribus se accommodent consiliis, spem magnam affulgere componendi dissidia. Nullam tamen pacem iniri posse, quæ cum auctoritate Imperatoris, & Electoralis collegii dignitate pugnet. Requiritur proinde oratorum, Christianissimum regem oret, ut, cum tam liberaliter studium promovendæ pacis offerat, eos, quos Bohemica rebellio, Cæsaris contemptus, & profligata Palatini caussa ad arma traxit, a turbulentis consiliis auctoritate sua absterreat.

Cæsaris autem legatus ad comitium retulit, pergratum esse Majestati Cæsareæ, quod Electores, pro sua in Imperium cura Mülhusii convenissent, de reducenda pace & communi reipublicæ utilitate consulturi. Eandem omnino semper fuisse & etiamnum esse Cæsaris voluntatem. Hoc autem tot inter mala illi superesse solatii, quod causam istis nunquam dederit, sed ad sustinendam tum domus suæ, tum obsequentium ordinum incolumitatem, consilia sua direxerit, adversus tot hostes, bella ex bellis neccentes, ad opprimendam Cæsaris & Imperii majestatem. Peculiariter consulandum proposuit: qua ratione rex Daniæ a Palatini defensione sit averteendus. Quo pacto Cæsari refundendi sint multi milliones ad repellenda bella hæcenus impensi. Si bellum continuari necesse sit, quibus id nervis & stipendiis faciendum: quamve opem asferre velint septemviri.

Cæsaris
oratio.

Responsum ab Electorali collegio, institutum esse conventum, ut septemviri, velut intimi Cæsaris consilarii, & præcipuæ Imperii columnæ, pro officii sui ratione curas summi capitis sublevent, ejusque sollicitudini de concilianda post tot partas victorias pace adjumento esse possint. Querimonias deinde multas proponunt de everfa in exercitu Cæsareo disciplina, atque populorum oppressio- nibus & concussionibus, quæ licentia militari eo usque increverint, ut fideles etiam atque obsequentes Imperii ordines velut hostes ha- beantur; eaque ratione Imperii robur penitus enervari. Severis equidem edictis ista a Cæsare sæpius fuisse prohibita, sed eorum nullam fuisse rationem habitam; contemptos Electores; pro libi- dine militares imponi contributiones, ipsosque principes fieri tri- bunorum tributarios. Rogant igitur Cæsarem, ut his malis tollendis efficax adhibeat remedium.

Querelæ
contra mi-
litiam.

De cætero satis esse persuasum collegio, belli causam neque a Mathia neque a Ferdinando Imperatoribus esse profectam, sed vim illatam extorsisse defensionem necessariam. Obstitisse paci conti- nuas hostium molitiones. Cum autem visum sit Cæsari, judicium Electorum de pacanda Germania exquirere, hosce modos in com- mune viros esse idoneos.

Electorum
sententia.

I Cum Palatinus sit auctor status calamitosi, æquum omnino esse, ut ante omnia Majestati Cæsareæ se humiliter submittat, & culpam deprecetur, ea ratione, quæ Cæsari videatur conveniens, & in ejusmodi casibus usu recepta. II Ut pro se suisque regno Bo- hemiæ & annexis provinciis, sui que electioni utpote invalidæ, in perpetuum renuntiet. III Ut septemviratu pariter per ejus deli- ctum aperto cedat. IV Ut ab omnibus fœderibus & molitionibus discedat, idque idonea cautione confirmet. V Et quamvis juste Cæsar belli sumptus ab eo posset repetere, quia tamen id vires ejus superet, moderationem a Cæsare roget. VI Ut præmissis his con- ditionibus a proscriptione ex Cæsaris gratia absolvatur, ipsique ac liberis portio aliqua de propriis ditionibus pro arbitrio Cæsaris re- stituatur. VII Ut Cæsar ordinum postulata ex forma & jure con- stitutionum Imperii & Religiosæ pacificationis citra ullius injuriam jubeat decidi. VIII Quodsi comes Palatinus ejusque socii rejectis his conditionibus bellum protrahant, offerre septemviros Cæsari tantum auxilii, quantum eorum vires patiantur; modo eorum di- tiones a militaribus profectionibus, quas Imperii leges damnant, a stativis item & damnosis contributionibus eximantur. Rogant deni-

denique Cæsarem, ut per circulatorum conventus & generalia comitia ordinum in hæc consensum more majorum poscat, & obtineat.

Porro cum Daniæ rex per Cæsareas victorias ex Imperii finibus jam sit submotus; ad clementiam fore præstabilis, paci locum dare, si rex illam, qua decet, veneratione petat. Si autem rejectis conditionibus foederatorum ipsiusque Turcæ auxiliis bellum præoptaret, æquum esse, Cæsarem ab Electoribus omnibusque Imperii ordinibus omni ope juvari.

Postquam a communi Electorum collegio hæc Cæsari responsa fuerant, Electores catholici addiderunt aliqua, quibus disertius mentem suam declararent. Neque enim quoad omnia ejusdem cum Saxone & Brandeburgo fuerant sententiæ. Putabant enim Catholici, addendum, ut Palatini filii & agnati tum demum in septemviratu succederent, quando contingeret, domus Bavaricæ lineam Wilhelminam extinguere. Si portio Palatinatus esset restituenda, eam non desumendam ex bonis ecclesiasticis, neque ex iis, quæ tantum pignoris titulo possedisset. Peculiarem pariter religionis Catholicæ rationem in locis restituendis esse habendam.

Ad caput septimum, in quo agitur de gravaminum decisione petita, pertinere restitutionem omnium bonorum ecclesiasticorum, quæ post Transactionem Passaviensem Catholicis erant ablata. Rogarunt igitur Catholici septemviri ex conventu Mülhusano, ut Cæsar monasteriorum, ecclesiarum, bonorumque ecclesiasticorum restitutionem edicto velit imperare.

Imperata propterea duci Wirtembergico restitutio aliquot monasteriorum. Norimbergenses episcopo Eustetteni Bilbenreuttense coenobium reddidere, ab Argentinaensibus ædes cum jure civitatis Canonicis restitutæ. Multæ ecclesiarum possessiones etiam ab aliis civitatibus pristinis dominis redditæ.

Marchio Badensis majorum hæreditati restitutus ditionem seculari liberavit. Idem præstitit Joannes comes Nassovius. In Palatinatu superiore negotium religionis apud seniores Calvinistas non admodum processerat, prioris domini sperantes reditum. Edicto igitur Cæsareo urgebatur conversio. Dati a Ratisbonensi & Bambergensi episcopis parochi, a Societate Jesu concionatores & catechisti. Tempia repurgata, & pristino nitori reddita. In Bohemia quoque post edictum Cæsaris, ut proceres, præcipua hætenus fidei remora, aut Catholica sacra susciperent, aut regno excederent, magna contigit mutatio, personis illustribus, cum ad coronationem Ferdinandi convenirent, certatim ad ecclesiam redeuntibus.

Catholico-
rum Electo-
rum pro-
positio.

Restitutio-
nes.

Cura reli-
gionis.

Leopoldus
episcopus
Halbersta-
diensis.

Nec parum Catholica res aucta, cum Leopoldus Cæsaris filius Halberstadiensis est renunciatus episcopus. Vacabat ea sedes per obitum Christiani Brunsvicensis, galeati illius præfulis. Erant Canonici plerique a fide alieni, bello etiam adversus Cæsarem immixti, atque ideo læsæ Majestatis rei. At Cæsar, postquam omnes in gratiam recepit, facile obtinuit, ut Leopoldus liberis suffragiis eligeretur. Eidem dein etiam abbatia Hirschfeldensis, quam multos jam annos Hassiæ landgravii tenuerant, a Romano pontifice est attributa: pluribusque aliis jam locis ad Transactionis Passaviensis formam religionis negotium urgebatur.

ARTICULUS XXI.

Gesta anni 1628.

85

Non eadem, qua anno superiore, felicitate a Cæsarianis adversus Danum bellum est administratum. Quamvis enim Tillius Stadam, permunitam ad Albim urbem, Morgano Anglo post diuturnam obsidionem eripuerat (gratulante etiam Urbano VIII Maximiliano Electori) & Wallensteinius Crempam Alefeldio propugnatori, cæsiq; sint aliquot Danorum manipuli, averſam tamen etiam fortunam sunt experti. Nam

Anseatica
civitates

Imprimis cogitabat Cæsar civitates maritimas, quas *Anseaticas* vocant, puta, Lubecam, Hamburgum, Rostochium, Wisnariam, Stralsundam, Luneburgum, celebria Germaniæ emporia, commerciis opibusque præcipua, ad partes suas pertrahere, oblata iis opportuna cum domo Austriaca etiam in Hispania commercandi copia ac societate. At illæ, quamvis spes lucri quæstusque allectura credebatur, responderunt Schwarzenbergio legato, non posse se oblatam gratiam amplecti, quin vicinorum regum, Bavorum, aliorumque, qui a domo Austria sint alieni, sibi odia consciscerent, eoq; fieret, ut mari infesto classibus, non augeretur commercium, sed periret fructus novæ societatis & negotiationis Hispanicæ. Veritæ autem indignationem Cæsaris, licet neutri hætenus parti aperte essent addicti, armis & milite ad defensionem se pararunt. Quin imo transituræ timebantur ad Danum, qui magnis pollicitationibus eas invitabat, religionis & libertatis obtentu, quarum vindicem se ferebat. Sane conduci ab eo apud se militem patienter ferebant, Cæsareis vero annonam negabant.

In

In his erat Stralsunda Pomeraniæ frequens emporium, portu ^{Et Strat-} Balthici maris & opibus potens. Quæ proin Wallensteinio visa ^{funda ref-} frano indigere, sed, Sueco offerente auxilia, recusavit admittere ^{stunt.} Cæsarianum præsidium, negato etiam transitu in insulam Rugiam. Quare Wallensteinus obsidendam duxit: verum Stralsundani, aperto semper mari, a Sueco, Dano, & Hamburgensibus aucti milite aliisque subsidiis tam fortiter resistere, ut Cæsariani cum ingenti damno, ac majore ignominia coacti sint recedere. Idem Wallensteinio accidit, dum Glickstadium Holsatiæ urbem, quam rex ipse Daniæ Christianus IV condiderat, atque munierat, expugnare niteretur. Acciso enim exercitu per validas eruptiones & frequentia transfugia re infecta coactus est obsidionem solvere.

Felicior fuit in expugnanda Wismaria & Rostochio. Sed lætitiā temperavit Femera insula a Dano occupata, quingentis Cæsareis aut cæsis aut submersis. Eandem sortem subiit Elckenfurtum, præsidio Luneburgico cum ignominia expulso. Periit etiam Cæsarianis octodecim navium classis, qua vi tempestatis, qua Danorum virtute. Nec minus sparsi Cæsariani male habiti sunt a rusticis: pluresque alias clades accepere, ut adeo Danorum spes reflorescere videretur. Mari præsertim, cum Cæsariani classe essent destituti, dominabantur, ejusque ope plura maritima oppida recuperarunt.

Cæterum hoc anno Cæsar præter geminum in Saxonia exercitum, quorum alterum Tillius, Wallensteinus alterum ducebat, ^{Tertius exercitus.} tertium habuit in Suevia sub Wolfgango comite Mansfeldio. Confatus erat ex octodecim millibus, ut ad manum esset, si quid molirentur Protestantes adversus edictum restitutionis, quod Cæsar promulgare decreverat. Quingenti ex iis Lindaviam admissi urbem occuparunt, haud æquis oculis id aspicientibus Sueviæ Protestantibus, Grisonibus, & Tigurinibus.

De archiepiscopatu etiam Magdeburgensi fuit contentio. Cæsar Christianum Wilhelmum Brandenburgicum, eo quod arma cum rebellibus sociasset, proscriptum, principatu exuit. Canonici sectarii proin veriti, ne Catholicus sufficeretur, Saxonix Electoris primogenitum postularunt. At Cæsar postulatione rejecta monuit, ne quid porro in ea re tentarent. Excusavit dein factam apud Saxonem ea potissimum ratione, quod Magdeburgensis archiepiscopatus post Transactionem Passaviensem ab acatholicis per injuriam fuerit usurpatus: cum perturbatione cameræ Spirensis, in qua hic præsul munus revisoris gerat. Canonici, se absque nota a jam

Leopold.
archiepisc.
Magdeb.

facta postulatione non posse recedere, obtendebant. Idem rescriptit Saxo. At Cæsar nihil propterea motus filium suum Leopoldum Pontificis voluntate archiepiscopum nominavit, dilato tamen capeffendæ possessionis jure, donec cum Saxonix septemviro negotium composuisset.

Disciplina
corrupta.

Ægre insuper Saxonem habebat, de quo superiore jam anno in conventu Mülhusano questi fuerant Electores, neglectus militaris disciplinæ. Pomerania alebat tredecim Wallensteinianas legiones: cum tanta cacularum & muliercularum face, ut numero milites æquarent. Saxoniam superiorem quadraginta armatorum militia premebant, qui consueto contuberniorum ministerio non contenti, immanem insuper pecuniæ vim extorquebant. Quamvis autem hæc minime probaret Cæsar, visus tamen est, non satis efficaciter tantæ licentiæ suam opponere auctoritatem. Quare Bavarus pro sua in Cæsarem fide per litteras monuit, cavendum sane, ne Saxonix Electorem, tanta in Cæsarem fide principem, tam præstanti in publicam rem animo, cujus tot in Imperatorem & Imperium existent merita, tot vexationibus irritatum alienet. Gravissimum profecto esse atque iniquissimum, ut, cum ex hostico subsidia ad alendum militem conquiri abunde potuissent, onus totum ferme in fideles obsequentesque provincias rejici, aliis interim, qui calamitatum auctores aut fautores sint, alta quiete fruentibus. Misit tunc equidem Cæsar quæsitores, qui a tribunis rationem exigant, damnatique plures, sed exemplo, quod in longum non esset profecturum. Neque enim semper est in principe, ut sat fortes aggeres avaritiæ ducum & licentiæ militari objiciat.

Palatinatus
sup. Bava-
ro datur.

Inter eundem Bavarix septemvirum & Cæsarem hoc anno patet in initum de Palatinatu superiore. Austriam superiorem vicinamque Anasso regionem Ferdinandus Imperator ipso belli initio Maximiliano dederat, titulo pignoris pro grandibus belli sumptibus possidendam. Cum igitur hoc pignus tot inter bellorum difficultates reluere ære præsentis non esset promptum Cæsari, aliunde illud citra damnum redimere placuit. Causæ æquitas & Mülhusinus conventus Palatino onus istos sumptus refundendi imposuerant, nisi ex gratia & liberalitate Cæsar illos remitteret. Adhæc Austrii pristinum dominum respiciebant, atque pro sui velut redemptione magnam pecuniæ vim offerebant.

Verum Maximiliano videbatur conditio deterior, tum quod Palatinatus minus eidem videretur opportunus, tum quod necdum esset liber periculo, quamdiu Palatinus ejusque socii Cæsaris sententiæ

tentiæ non acquiescerent, prævaluit nihilominus Electoris amor & reverentia in Cæsarem. Habitum ea de re Monachii colloquium, cui pro Cæsare adfuit comes Trautmansdorffius. ^{Conditio-} nes. Conventum denique, ut Bavaro ejusque hæredibus ac successoribus, pro diluendo tredecim millionum sumptu daretur Palatinatus superior, ex delicto Palatino delapsus ad dispositionem Cæsaris, una cum quatuor præfecturis Palatinatus inferioris cis Rhenum: in quibus Heidelbergæ & Manhemium.

Addixit Cæsar 14 annorum eviſtionem, ne Maximilianus periculum hujus permutationis luere debeat: simulque decrevit, ut septemviri dignitas & archidapiferi officium, quam ante in solam Maximiliani personam contulerat, ad totam lineam Wilhelminam extenderetur. Atque hæc pacta ea tandem lege sunt firmata, ut Bavaro ad Austriam pateret regressus, si Palatinatus eviſtionem Cæsar non præstaret. Cæterum hoc anno in eodem Palatinatu superiore ad ecclesiam reductæ sunt personæ 14258.

Albertum Wallensteinium copiarum suarum archistrategum, quem jam ante Fridlandiæ ducem creaverat, Cæsar auxit hoc anno Megalopolitano sive Mechlenburgico ducatu, ac Sagano principatu in Silesia, eumque inter R. I. principes adlegit, ad compenſandos videlicet graves sumptus, quos de suo ære in bellum fecerat. Quippe Cæsar duces Megalopolitanos, quod Daniæ regi adhærentes ar- ^{Mechlenb.} ma contra Imperatorem arripuerint, atque despecta dehortatione ^{proscripti.} militem Cæsareum variis modis vexarint, hoc anno proſcripsit, & Imperii clientelis exuit, translato in Wallensteinium Schwerinensi & Gustroviensi ducatu, & in ejus verba sacramentum dicere jussis provincialibus. Magno motu hæc res non caruit. Tandem autem jurejurando eidem se adstrinxere.

ARTICULUS XXII.

Gesta anni 1629.

§ I.

Pax Lubecensis cum Dano. Edictum restitutionis.

Quæ hunc annum maxime celebrem fecere, duo sunt, Pax cum Daniæ rege conclusa, & Edictum restitutionis a Cæsare promulgatum. Jam anno superiore suscepta *Lubeca* pacis tractatio, hæc tandem in has leges coaluit.

36

I Sincera

*Pax Lube-
centis cum
Dano.*

1 Sincera & perpetua inter Cæsarem & regem terra marique sit pax & amicitia, cum offensionum amnestia.

2 Daniæ rex deinceps Imperii & ecclesiæ rebus nullo obtentu se ingerito, nisi quantum spectat Holsatiam.

3 Cæsar vicissim regni Danici suprema jura non attingito. Controuersia vero, si forsan oriantur, per arbitros utrinque lectos citra vim amice componuntur.

4 Belli sumptus damnaque mutua compensatione remittuntur: iis exceptis, quæ regi a Saxoniz inferioris circulo deberi censebuntur.

5 Regi Jutia, Slesvicum, Holsatia, Stormaria, Ditmarsia, cum annexis juribus omnibus restituntur: atque Cæsarianus miles citra noxam inde abducitur: nec contra pacta, sacra aut profana, quisquam istuc turbator.

6 Captivi utrinque gratis dimittuntur.

7 In hac pace Cæsaris voluntate comprehenduntur Hispania & Polonia reges, princeps Belgii, totaque domus Austriaca, cum Electore Bavariz, omnibusque auxiliariis fociis, & obsequentibus Electoribus, principibus, & ordinibus Imperii: Daniæ vero regis voluntate reges Galliz, Angliz, Sueciz, & ordines Belgii foederati, siquidem voluerint comprehendere.

*Crisis de
hac pace.* Mirum sane videri possit, cur Cæsar, tantis exercitibus munitus, post tot victorias, occupatas tanto impendio provincias, urbesque, regemque ex Germania reclusum in Daniam, tam duras sibi, tam faciles regi conditiones scripserit, ut citra ullam refusionem sumptuum omnia ablata eidem restitueret. Verum penitus expendenti rerum statum, facile succurret, prudenter, cum alia haberi non posset, hanc pacem fecisse Cæsarem.

Quamvis enim cladibus non leuibus fuisset attritus rex, reparatis nihilominus viribus, magno ineunte hoc anno terra marique erat instructus belli apparatus, ut adeo æquatis ferme viribus anceps videretur belli alea. Cum classis Cæsarianos destitueret, securus rex erat in sua Dania. Portus occupati urbesque maritimæ, a Cæsare averse, numerosum poscebant presidium, & de damno magis vitando, quam lucro captando, erat certandum. Nec deerant potentes externi principes, qui validis oblati auxiliis pacem Dano vehementer dissuadebant, quique viribus junctis in magnum discrimen Germaniam, factionibus bellisque laceram, possent adducere. Certe præsentibus erant Hassiz, Galliz, Angliz, Sueciz, & Batavorum legati, qui omnem movebant lapidem, ut belli con-

tinua-

tinuationem regi, ingentibus promissis munito, persuaderent. In promptu Danis erat valida classis, quam Sueci, Angli, Batavi novis indies augebant subsidiiis. Prohiberi igitur non poterat, quin loca quævis maritima pro arbitrio aggrediantur, & ex improvviso occupent, priusquam terrestres copię venire possint auxilio. Adhæc Cæsar Edictum Restitutionis, quod sine motu fieri non posse videbat, promulgare decreverat: oportebat ergo a bello cum potenti rege, tot foederatorum auxiliis formidando, esse liberum.

Sed quoniam Edictum Restitutionis diuturno posthac gravissimoque bello, cum extrema Germaniæ pernicië conjuncto, occasionem dedit, juvat hanc rem ab altioribus ducere principiiis.

§ I.

Causse Edicti.

Quantam in Germaniam religionis mutatio discordiam invexerit, *Causse Edicti* parte VII abunde demonstravi. Sublata mox inter ordines *Restitutionis* populosque veteri Germana amicitia fiduciæque, animorum aversiones, iræ, odia, dissensiones, adversa foedera, bella subierunt. Pulsi loco Catholici & avita possessione. Injectæ manus in Christi sacraria, abreptæ ecclesiæ, episcopatus, monasteria; integræ ditiones ejectis sacerdotibus & sacris viris in profanos usus conversæ. Avulsa duo suprema Teutonici ordinis sacra magisteria, Livonicum & Prussicum, archiepiscopatus Rigenfis, episcopatus Rivalensis, Curlandicus, Dessellensis, Terzinius, Swerinensis, Slesvicensis, Kilenfis, Pumerzanus, Heilspergensis, Wermelandicus: ecclesiasticorum præterea bonorum, abbatiarum, cœnobiorum, collegiorum ingens numerus.

Carolus Cæsar ecclesiæ Advocati munus esse censebat providere ecclesiis. Litteris, colloquiis, comitiis tentata concordia. Ventum ad arma. Carolus moderate usus victoria, succidit germina, sed radicem non sustulit. Petitus repente gravi bello, *Transactionem Passaviensem* per fratrem Ferdinandum iniit, triennio post per Pacem Religiosam in Augustanis comitiis confirmatam, cujus articulos *part. 7 cap. 2 art. 12* apposui. Relicta Protestantibus, quæ eo usque abriperant, vetitum autem ne id faciant deinceps.

Notabilis maxime articulus IV (quintum ordine quidam collocant) quo cavebatur, ut, si Prælatus aut alius quiscunque ex ordine ecclesiastico a religione Catholica desciscat, mox prælatura, beneficiis, & fructibus cedat (qui articulus *Reservatum Ecclesiasti-* *Reservatum.*
Pars VIII. *II* *5422*

cum dicitur) repugnantibus initio Lutheranis a Ferdinando rege infertus, dein vero omnium, etiam Protestantium subscriptione firmatus.

Catholicis nempe in eo rerum articulo consultius visum, aliquarum ecclesiarum iactura reliquarum deinceps securitatem redimere, more nautarum ac mercatorum, qui orta tempestate mercium partem in undas ejiciunt, ut se ipsos, & id, quod residuum est, illasum conservent. At sua eos spes fefellit. Protestantes etenim postea tum apud Ferdinandum I, tum apud sequentes Imperatores nihil magis urgebant, quam articuli illius abrogationem. Cumque illam obtinere non possent, passim eundem violabant. Duos omnino archiepiscopatus, Magdeburgensem & Bremensem, duodecim episcopatus, præter monasteria aliaque sine numero sacerdotia post Pacem Religiosam iniqua usurpatione occuparunt.

Sacrorum
spolia.

Archiepiscopatus Magdeburgensis ad Brandenburgicos, Bremensis ad Holsatos aliosque pervenit: Mindenensis & Halberstadensis episcopatus ad Brunsvicenses: Misnienensis, Merseburgensis, & Naumburgicus ad Saxones: Brandenburgicus, Havelbergensis, & Libusensis ad Brandenburgicos: Caminenensis ad Pomeranos: Verdenensis & Lubecenensis ad Everhardum de Halle: Razenburgicus ad Christophorum Schnellenbergium.

Neque principes tantum, sed urbes etiam Imperiales, Argentina, Norimberga, Ratisbona, Ulma, Meminga, Nordlinga, aliaque permultæ manus profanas ad sacras facultates contra Reservatum Ecclesiasticum, ejectis avitis possessoribus, extendebant. Quin imo contra postremum Pacis Religiosæ articulum Catholicis omnem usum suæ religionis interdicebant, eosque a civitatum juribus & civilibus muneribus rejiciebant.

Graviora hæc erant, & cum Religionis Pace manifestius pugnantia, quam ut Catholici decussatis velut ulnis ferre possent. Frequentibus igitur querimoniis urgebant Cæsares, ut malo opportunum remedium tandem adhibeat. Maxime vero apud Ferdinandum II, post tot victorias, instabant tum Catholici Electores ex conventu Mülhusano, tum alii Imperii status, ut, quod alii ante eum Imperatores exequi nequibant, ad optatum tandem finem deducat.

A suis provinciis inchoat.

Ardua res erat, tot tamque potentes detentores e nidis, quibus tam avide incubabant, dejicere: difficile tamen non erat Ferdinando, rei Catholicæ apprimè studioso, & qui omnia infra illam haberet, repetitionem spoliolum persuadere. A provinciis tamen domus suæ hæreditariis exordium reformationis ducendum putabat.

Nova

Nova igitur per Bohemiam, Moraviam, Silesiam, Austriam, Scythiam, Carinthiam, Carniolam, de religione mandata promulgar, ut omnes, qui alienam a Catholica religionem profitentur, præcones maxime, aut illam mutant, aut alio migrent, missis executo-ribus, qui in refractarios animadverterent. Bohemi maxime se op-ponabant, fuitque, qui collecta agrestium turba, Cæsarem cum primoribus aulae venationi intentum, intercipere ac neci dare con-stituerat. Sed conjuratione detecta atque oppressa auctor in Hun-gariam, atque inde in Turciam erupit.

Tum vero ad reliquum Imperium ordinandum conversus Cæ-sar, querimoniis Catholicorum ex ipsis Imperii constitutionibus sa-tisfacere decrevit, voluitque, ut ad Pacis Religiosæ formulam om-nia redigerentur. Promulgavit igitur Edictum Restitutionis, quo præcepit, ut archiepiscopatus, episcopatus, prælaturæ, collegia, cæteraque bona ecclesiastica, contra Transactionem Passaviensem & Pacem Religiosam Catholicis adempta, antiquis possessoribus ex-temple redderentur. Declaravit insuper, Pacem Religionis præter Catholicos, & primævæ Augustanæ confessionis cultores neminem alium complecti: statibus autem Catholicis nulla lege prohiberi, subditos suos religionis causa ditionibus suis exigere; cum cuilibet sena emigrationis, ac rerum suarum venditio Pace Religionis permis-sa sit. Sed juvat ipsam Edictum prolixius aliquantum referre.

§ II.

Edictum Restitutionis.

NON ambigere se, dicebat Cæsar, quin notum sit plerisque, in quantas dissensiones & perturbationes Germania devenerit, tum ex religionis novatione, tum ex spoliis & invasione sacrarum pos-sessionum. Mox initas occultas conspirationes, arcana fœdera, tandemque publicam unionem: ascito etiam Turca in Bohemicæ re-bellionis socium. Cæsares tam in Aula Cæsarea, quam in Spirensi senatu juxta tenorem Pacis Religiosæ legumque jus dixisse: passis in-juriam, sed nullum sententiis morem gestum.

Demum anno 1613 Correspondentes non modo de judiciis que-sitos, novaque edidisse postulata, sed etiam eandem illam, quam prius a Cæsare populi erant, decisionem admittere recusantes, no-vum transigendi modum postulasse: qui tamen discordiis finem non sit allaturus, sed potius easdem adaucturus; cum Catholici tum universim, tum in Mülhusino conventu congregati jure suo optimo postu-

87
Morbi Ger-
maniae a
Protest.

postulent, omnia ad Pacis Religiosæ & Imperii constitutionum normam exigi.

Cæsarei igitur esse muneris providere modos pacandi Imperii, atque operam dare, ne sequiore Pacis interpretatione ordines majoribus discordiis implicentur, sed cuius ex fundamentalibus Imperii legibus iustitia administraretur. Cumque gravamina non sint nova, sed pſuries jam accusata, omnesque, quorum causa vertitur, satis auditi, opus non esse, hujus vel illius consensum respicere aut expectare, prout jam anno 1576 Maximilianus Imp. diserte ostenderit, judicarique, quod Cæsari ex plenitudine potestatis jus sit, suum officium interponendo ea decernere juxta Imperii sanctiones, quæ pertineant ad boni communis augmentum, & avertendum, quidquid saluti publicæ adversatur. Ipsos Protestantes jam anno 1559 disertis verbis apud Ferdinandum Cæsarem esse contestatos, gravamina esse ejusmodi, quæ ex ipsis constitutionum & sacra Pacificationis verbis possint decidi.

Bona Eccles. mediana.

Primum ergo contra Pacis Religiosæ sanctiones ac priores Imperii constitutiones revocari in dubium, utrum etiam ea collegia, monasteria, & prælaturæ, quæ sunt sub principum statuumque Imperii ditionibus, in Pace Religiosa comprehendantur, & an ii principes aut magistratus vi juris territorialis habuerint, habeantve potestatem illa usurpandi. Id vero minime fas esse, & hujusmodi etiam usurpationes bonorum ecclesiasticorum, quæ Romano Imperio immediate non subsunt, juri esse contrarias, constare ex § *vicissim &c.* quo statuitur, ut Augustanæ confessioni adherentes veteri religioni addictos Imperii ordines, aliosque qui ecclesiastici status sunt, in sua religione, fide, ceremoniis, possessionibus non turbent, sed quiete & pacifice relinquant. Ubi manifeste non tantum de ecclesiasticis, qui sunt ordines Imperii, sed de aliis etiam ecclesiasticis, qui non sunt ordines, sit sermo.

Adhæc § *atque ut utrique* jurisdictionem adversus Confessionistas suspendi quidem, sed cum ea reservatione, ut ecclesiasticorum Electorum, principum, statuum, collegiorum & monasteriorum redditibus, proventibus, censibus, ac jurisdictionibus nihil præjudicii adferatur. Ac proin Confessionistis nullum esse jus ea occupandi: cum etiam § *quia vero* diserte dicatur, ista bona, tametsi intra statuum territoria essent constituta, reservata tamen esse, velut ad eos minime pertinentia.

Nihil autem ob stare, quod in Pace Religionis § *atque ut &c.* statuatur, ut Augustanæ confessionis consortes in ea fide, religione, ritibus,

ricibus, quos in suis dominiis instituissent, vel imposterum essent instituturi, quiete ac pacifice relinquuntur; male enim inde concludi, eos monasteriorum reformandorum habere potestatem, licet enim ejusmodi monasteria in debitis ac licitis convenientem oporteat habere sæcularium rationem, ea tamen nihil habere de cætero a sæculari ditione dependentiæ. Perperam item inferri, a Protest. violata. quod, cum pax sit facta inter status Imperii, ejusmodi religiosis nulli debeant processus decerni; manifestum enim esse, quod una cum ecclesiasticis Imperii statibus in Pace Religionis comprehendantur, consequenter in suis juribus debeant defendi.

Pari modo in toto Imperio palam haberi, aliquos status Protestantæ facere contra diserta verba Pacis Religiosæ § *cumque &c.* in quibus clare habetur, quodsi episcopus aut alius prælatus vel ordinis ecclesiastici quisque a veteri religione recesserit, ut episcopatum, prælaturam, & beneficium aliud, simulque omnes fructus & proventus, quos inde habuit, mox absque ulla contradictione & mora relinquere, atque capitulis, iisque, quibus secundum jura communia, aut ecclesiarum vel collegiorum consuetudinem competit, alium, veteri religioni addictum eligere atque ordinare integrum sit &c.

Nihilominus tamen aliquos, postquam defecerant a fide Catholica, episcopatus, prælaturas & præbendas retinuisse, quasi iste paragraphus ad Pacem Religionis nihil pertineret, & Protestantes eum nunquam admisisset. Verum aliter rem habere, Pacem Religionis unanimi Electorum & ordinum utriusque religionis consensu fuisse conclusam, ab omnibus ordinibus jurejurando sic esse firmatam, ut in omnibus ac singulis capitibus constanter firmiterque servetur. Cæsaris etiam præcessores in suis electionibus & coronationibus per capitulationes ad Pacem istam fuisse obligatos.

Præterea acta publica in Cæsareo tabulario asservata circa hujus Pacis tractationem sic habere; ut demonstrant, fuisse quidem initio magnam inter partem utramque disceptationem, attamen cum Catholicis a Reservato Ecclesiastico nollent discedere, sed potius omnino Pacem Religionis intermittere, Confessionistas rogasse, ut clausulæ saltem aliquæ, limitationes, correctiones, & lenimina articulo isti inferrentur; & tandem, cum partes convenire non possent, nemine reclamante, relatum fuisse inter capita Pacis Religiosæ ac promulgatum.

Tametsi autem Confessionistæ anno sequenti 1556, item an. 1557 & 1559 contra protestari voluerint, nihil tamen fuisse mutatum in

Pace Religionis, quippe jam conclusa, & juramento confirmata, instar legis fundamentalis, vi cujus Catholici jus habebant jam acquisitum, quod ipsis citra iniquitatem auferri nequiret. Atque idcirco factum, ut Ferdinandus, Maximilianus, & Rudolphus Cæsares, quantumvis ab Electoribus & principibus Augustanæ confessionis requisiti ac rogati, nunquam adduci potuerint ad istius articuli abrogationem. Quapropter Cæsarem habere causam, præcedentium Imperatorum definitioni ac decretis inhærendi, atque ex ipsis actis præteritorum temporum, & claro contextu Pacis Religiosæ comperit, quam firmo sententia sua nitatur fundamento. Nec vero Protestantes posse asserere, istud Reservatum ipsorum dignitati & conscientiæ esse onerosum: nam ipsos honori suo abunde prospexisse: conscientiam vero vel ex hoc esse tutam, quod neutra religio cuiquam præscribat, ut hæreditarium habeat episcopatum, præbendam, aut sacerdotium.

Sed neque verba Paci inserta, quod circa hoc punctum dissentientes convenire non potuerint, quidquam facere adversus tam manifestam promissionem, & juratam obligationem, qua se status utrinque obstrinxerunt circa integrum Pacis tenorem. Eam enim ipsam ob causam, quod partes in eo capite conciliari non possent, utramque rem Ferdinando regi decernendam obtulisse, & cum ille suo eam judicio definisset, iisdem se submittentibus, relatum in Pacem Religionis, & tanquam communem Imperii constitutionem ab omnibus ordinibus confirmatam fuisse & promulgatam.

Si tandem etiam objiciatur, subditos ordinum Imperii Pacis Religiosæ esse capaces, ideoque propter religionem Protestantes a magistratu suo pelli non posse, responderi ad hanc exceptionem, initio quidem de hac re magnam esse motam controversiam, & Confessionistas vehementer urxisse, ut cæterorum statuum subditis pariter Augustanæ confessionis libertas permitteretur, at Catholicos nulla id ratione admittere voluisse, sed maluisse, universam potius tractationem dissolvi, quam ut ipsorum subditi ea licentia donarentur. Cum autem nihilominus Confessionistæ conscientiæ libertatem acriter poscerent, Catholicos demum id concessisse, ut subditis foret liberum alio migrare, atque exinde Protestantes ab hujus clausulæ petitione destituisse. Imo tam caute illius articuli tractationem fuisse susceptam, ut multæ lites intercesserint, donec tandem liber equestris ordo & civitates ad eam Religionis Pacem fuerint admissi: quod supervacaneum fuisset, si omnibus & singulis subditis libertas fuisset permessa. Ergo subditis non esse concessam arbitra-

arbitrariam religionis potestatem, sed ejus loco concessam emigrationem.

Ex quibus capitibus Cæsarem decernere ac declarare: primo, Protestant. in justa querela, gravaminis habendi, quod Cæsar aut Camera ecclesiasticis etiam personis, quæ non sunt immediate Imperio subjectæ, actionem concesserint repetendi spolia, atque ad sententiam quoque & executionem restitutionis processerint. Contra vero Catholicos merito fuisse conquestos, horumque mediatorum ecclesiasticorum causas suscepisse, ut ipsis sua monasteria & possessiones ecclesiasticæ, quas tempore Passaviensis Transactionis aut postea habebant, restituerentur; cum ipsis contra Pacem Religionis, contraque fundatorum mentem, per vim & privatam auctoritatem fuerint abreptæ.

Secundo: sacram Cæsaream majestatem pariter decernere, Confessionistas immerito conqueri, quod eorum consortes, qui beneficia ecclesiastica aut prælaturas occuparunt, a Catholicis in episcoporum aut prælatorum numero non habeantur, neque ipsis sessio & votum in comitiis, neque regalia & feuda concedantur. Contra Catholicorum justas esse, & Reservato Ecclesiastico rum justæ. consentaneas querimonias, quod ejusmodi episcopi & prælati, qui a Catholica religione defecissent, nihilominus episcopatus & prælaturas retinerent, & omnia privilegia & jura, quibus fruebantur, dum erant Catholici, usurpantes, vellent inter Imperii status censerī: quodque Protestantes (sæculares homines) se in ejusmodi episcopatus & prælaturas intruserint, & adhucdum intrudere nitantur.

Tertio: Cæsarem gravamina ordinum Protestantium prorsus inania judicare, quasi Catholicis statibus non liceret subditos suos ad religionem suam adstringere, aut postulato debito tributo ad emigrandum adigere, vel prohibere, ne ad alienas conciones excurrant. Contra vero Catholicos jure merito questos esse, ab adversa parte sibi circa hoc leges modumque præscriptum, & subditos hac arte, ut a magistratu deficiant, inductos esse. Quasi vero acatholicis sit liberum, in suis terris reformare, & repugnantes abigere, Catholicis vero id non sit permissum.

Quapropter Cæsaream majestatem Cameræ mandare, ut dein. Decernitur restitutio. ceps citra omnem aliam disceptationem, quoties tales casus incidant, quales in hac decisione contineantur, juxta hanc declarationem judicet & pronuntiet. Et quandoquidem spolia bonorum ecclesiasticorum contra tenorem Pacis Religiosæ multis locis omnino sint notoria, jusque ipsum spoliatorum ulque adeo clarum, ut nihil de cætero

cætero requiratur, quam ut re ipsa per expeditam executionem læsis succurratur, Cæsari esse constitutum, suos commissarios actutum mittere per Imperium, qui sic alienatos & usurpatos archiepiscopatus, episcopatus, prælaturas, bonaque ecclesiastica, ab iniustis possessoribus repetant, idoneis personis ex norma fundationum conferenda.

Similiter declarare Cæsaream majestatem, Pacem Religionis ad soles avitæ fidei Catholicæ confortes, eosque, qui nihil immutatam Augustanæ confessionem, Carolo V Imp. exhibitam profitentur, pertinere, omnes vero contrarias sectas excludendas; ac minime tolerandas.

Igitur Cæsarem omnibus Electoribus, principibus, sub fractæ Pacis, tam Publicæ quam Religiosæ pœnis prohibere, ne quis huic supremæ dispositioni adversetur, sed eam singuli in suis ditionibus & provinciis, nulla interposita mora promoveant; illis vero, qui ejusmodi prælaturas, aut bona ecclesiastica detineant, mandare, ut quamprimum, post hujus Ed. & insinuationem, ad restitutionem se accommodent, ubicunque Cæsarei commissarii id exegerint; secus fractæ pacis pœnis, *banno & beribanno*, amissioni omnium privilegiorum ac jurium, ipso facto, citra omne aliud judicium & condemnationem, ob manifestam contumaciam fore obnoxios; daturumque mandata Cæsarem, ut re ipsa ad executionem procedatur. Atque hoc est famosum illud Edictum Restitutionis, quod 16 Aprilis 1629 primo vulgatum tantos deinceps in Imperio motus excitavit, prout aliquanto prælixius narratum eo.

Antea tamen notandum obiter, pro justitia hujus edicti, in Pace Religionis optime fundati, præclare scripisse *Jurisconsultos Dilinganos* in eruditissimo opere, cui titulus *Pacis compositio*, anno 1629 Dilingæ edito; cujus epitomen jam confeceram, sed ex certis causis nunc omittendam duxi. Videantur etiam *Kevenhyllerus in Annal. Ferd. II tom. 10. 1481 Carasu in Germ. sacra a pag. 315 Adlzreit. Lotichius. Brachel. Londorp. Mascov.*

CAPUT IV.

Res gestæ usque ad mortem Ferdinandi II.

ARTICULUS I.

Gesta anni 1630.

§ I.

Initia belli Suecici.

Edictum restitutionis varios, quod dixi, animorum motus concitaverat. Tamen enim Saxoniæ septemvir per libellum, variis allatis argumentis, intercessisset, datitamen a Cæsare, qui illud exequerentur, quæsitores per singulos Imperii circulos, cum hoc attamen temperamento, ut perceptorum fructuum remissionem obsequentibus indulgerent. Edicti ex-
cutio. Eliminatum Augusta cum prædicantibus Lutheranum exercitum: restituta sua episcopo jurisdictione. Dux Wirtembergicus, Brunsvicensis, Luneburgici, Argentinenfes, Ulmenfes, Halberstatenses, ad restitutionem adacti. Cœpta Ratisbonæ, Lindavii, Fuldæ &c. reformatio, omniaque spem optimam reducendæ avitæ religionis repræsentabant: cum repentinus ab Aquilone turbo spes omnes subvertit, totamque Germaniam ac religionem in summum discrimen, & incredibiles calamitates præcipitavit. Rem altius aliquantum juvat ducere.

Gustavus Adolphus rex Sueciæ, ingentis animi princeps, confecto feliciter bello Polonico, militaris gloriæ cupiditate accensus, bellum majus meditabatur adversus Cæsarem Ferdinandum II, Causse
bellipræ-
textæ. ejus res prospere gestæ, & per decem jam annos continuatæ adversus Protestantés victoriæ vehementer urebant oculos. Ardenti flammæ subdebant Angli, Batavi, Galli, acatholici Germaniæ procures, ac civitates, quibus aucta in dies domus Austriacæ potentia erat invisa, &, ut interpretabantur, formidanda.

Nec deerant, quibus politicorum officinæ abundant, belli aut causse aut prætextus, litteras suas, ad Transylvaniæ principem ante triennium missas, Suecus interceptas referatasque a Cæsare querebatur, alioque, quam scriptæ essent, animo acceptas. Polonos a pace cum Suecis componenda abstrictos: quin auxiliis etiam, commeatu, magnoque legionum numero sustentatos: spe ad extre-

mun facta, cum Cæsar hostes suos in Germania subjugasset, in ipsam Sueciam victrices copias ductum iri, ut Sigismundus in patrum regnum reducat. Suecicis adhuc mercatoribus omni per Germaniam commercii usu interdictum: ereptis non raro mercibus, & navibus fisco additis. Maris Baltici imperium, quod proprium semper fuisset Sueciæ, magno ambitu quæsitum a Walensteinio, cæsareæ militiæ præfecto. Imperatas Anseaticis & Wandalicis civitatibus naves, piratas immisos pelago: & ne in Sueciam penetrarent, vires defuisse, non animum. Oppressos amicos regis, Mechlenburgicos proscriptos ac finibus suis pulsos: datamque ceu spoliū alienam Fridlando provinciam, Stralsundam, cum ad innoxium regis auxilium respexisset, vi armata obsessam, & ad extrema propemodum compulsam. Legatos insuper suos, quos iura gentium sacrosanctos habent, nulla probabili causa a pacificatione Danica exclusos.

Veræ causæ. Hæc equidem spargebantur: sed calcar maxime fuerat aviditas gloriæ, domus Austriacæ felicitas, edicti restitutorii odium: religionis vindicandæ studium: proprii militis, laboribus assueti, armorumque usu durati robor: admoti ab exteris stimuli: pecuniæ, militis bellicique apparatus promissi fiducia.

Neque difficile bellum videbatur, paratis copiis, quibus Polonos oppugnasset. Quas si dimitteret, ne ad cæsareæ signa transirent, seque nudatum injuriæ obnoxium, metuebat. Cumque religionis vindicem se ferret, præparatis jam Protestantium animis, ubi primum exercitum Germaniæ intulisset, omne mox nomen acatholicum ad se convolaturum, haud vana spe prælagiebat. Si denique vinceretur, nihil se amissurum videbat, aperto semper in Sueciam recessu, a qua maris & classium ope hostis prohiberi possit.

Holmiæ comitia. At, ne incisiis invitæ Sueciæ ordinibus bellum, susciperet, Stockholmii in senatorum comitio hæc ob oculos posuit, maxime, acatholicæ rei in Germania faciem (validum apud eam gentem belli stimulum) cognati Megapolitani sanguinis proscriptionem, occupatos præcipuos Pomeraniæ portus, maris Baltici infestationem, intercepta commercia, quæque præter hæc Suecos adversus crescentem Austriæ potentiam possent accendere.

Displicuit equidem senatus parti, Sueciam, gravi vix bello defunctam, exhausto ærario, in gravius pertrahi. At perstitit rex in sententia, præsertim ubi ab Imperii septemviris, ad quos querelas adversus Cæsarem detulerat, litteras accepit, quibus, omisso regio titulo, a Germaniæ rebus abstinere jubebatur.

Catholicorum hæc maxime erat responsio : nam Protestantium jam tum alia mens est visa. Ægerrime eos habuit edictum restitutionis , superiore anno a Cæsare promulgatum. Quapropter Imperii Electorum comitia poscebant, Saxonis & Brandenburgii auctoritate confisi. Annuit, qua erat clementia, Cæsar : tamen videtur, quorsum ea consilia spectarent. Comparuere cum Cæsare Electores Catholicici : reliquiduo per legatos. Saxonis orator Confessionistarum calamitosum statum prolixè explicavit, multa de bellorum injuriis, copiarum multitudine, militum licentia, & edicti restitutionis severitate questus. Similes querimonias Brandenburgicus attulit.

Conven-
tus Ele-
ctoralis.

Nempe Protestantes, non ex Pacis Religiosæ præscripto, sed, quod a sæculo ipsis solenne fuerat, ex alia super aliam transactione, quæ citra ecclesiæ detrimentum fieri nequibat, juris colorem conabantur impetrare. Quæ arte ecclesiam tandem fortunis omnibus eversum ibant, nova in dies spolia novis novisque transactionibus redimendo, donec, usurpatis omnibus, nihil superesset Catholicis, de quo transigerent. Cum autem Cæsar per edictum restitutionis his eorum machinationibus obfisteret, vehementer in illius abrogationem collaborabant, erantque non pauci ex præcipuis Catholicorum ordinibus, qui rebus Germaniæ fessis, moderata edicti interpretatione, quietem dandam existimabant : tonante præsertim ad Balthicum Sueco : ne cum domestico externoque hoste decertandum, & Imperii res in summum discrimen esset deducenda.

Varia con-
silia.

Nihilominus eorum obtinuit sententia, qui nihil de rigore edicti remittendum sentiebant, & habuere illi, quod poeniteret, everfa propemodum postea re Catholica. Cum igitur Cæsar Saxonem solum & Brandenburgicum ab executione edicti exciperet, nullo facto operæ pretio, Ratisbonensè comitium solutum est.

Protestantes autem habito Lipsiæ peculiari conventu, ad delectus militum bellicque apparatus curas intendebant, satisque apparebat, ipsos non usque adeo superioribus bellis fuisse exhaustos, ut illis instaurandis sumptus animique deessent. Spem acuit exhortata a Cæsare cum Wallensteinio pars magna exercitus.

Conven-
tus
Lipsiensis.

Nam Ratisbonæ Catholicici juxta ac Protestantes in eam abdicationem vehementer incumbabant. Quippe Wallensteinus, quem Cæsar e Barone Bohemico Sagani, & Fridlandiæ ducem creatum, nuper Mechlenburgico quoque ducatu auxerat, uti bonus miles, ita homo ferox & imperiosus, dominatum immodicum, & quandam dictatorem Romanæ speciem præferebat. Inflabant illum principatus, opes, militumque ob permissam libertatem tantus ad eum

nins exau-
ctoratus.

confluxus, ut alter velut Pompejus pedis incussu exercitus concire videretur. Cum igitur magno apud multos odio flagraret, qua precibus, qua rationum contentione Ratisbonæ postularunt, ut denique Cæsar de abrogando militari imperio, eoque in ordinem redigendo septemviris vellet assentiri. Id si fieret, Megapolitanum ducatum, quem restituere detrectaret, ab inermi facile posse avelli, ut, ad placandum Suecum, Mechlenburgicis possit restitui.

Fridlandus id temporis Memingæ erat, exercitu cæsareo per Imperium diffuso. Cæsar proin, septemviris assensus, misit ejus amicos, qui fasces ponere suaderent; neque is tergiversatus, sed temporis cedendum ratus, Cæsar's voluntati paruit. Septemviri autem lege repetundarum in eum agendum censuere.

Potentibus iisdem (importuno sane tempore, cum bellum Mantuanum adversus Gallos flagraret, & novum Septentrio per Suecos intentaret) copias suas magnam partem imminuit Cæsar, statuitque, ne in posterum stipendia pro tribunorum arbitrio, sed ex præscripta circularum moderatione penderentur, conventumque insuper, ne Cæsar deinceps in consulis septemviris & Imperii ordinibus bellum indiceret, renovata veteri Imperii constitutione.

Tillius totius militiæ dux.

Exauctorato Fridlando Cæsar copiarum suarum imperium Tillio, quamvis pacem magnopere suadenti, imposuit: quem videlicet comperta tot annorum bellorumque felicitas, probitas, fides, obsequendi studium, sapientia, fortitudo, modestia, partæ tot præliis palmæ & gloria præprimis commendaverant. Is igitur, cum foederis Catholici hætenus sub Maximiliani Bavariæ Electoris auspiciis exercitum duxisset, jam utrique præfectus Sueco opponebatur.

Quippe Gustavus Adolphus rex Sueciæ, quem nimis temere quidam contempserant, belli artibus excellens, ex Suecis, Finnis, Lapponibus, Livonibus, Germanis, Anglis, Scotis, aliisque, quadraginta armatorum millia contraxerat: omnesque ferme per Germaniam Protestantes consilia clanculum cum eo conferebant, multi etiam invitabant; ut adeo haud operosum fore crederet, in ipsa Germaniæ viscera penetrare.

Gustavi postulata.

Antequam tamen vim hostilem inferret, tentata est Gedani pacis compositio. Postulabat rex, ut Cæsar militem ex Saxonia inferiore, finitimisque locis deduceret. Munimenta ad Balthicum exstructa diruat. Navigatione absteineat. Controversias de bonis ecclesiasticis ad Balthicum, & mare Germanicum ordinum Imperii iudicio decidas. Ad idem iudicium causæ procerum, qui adversus Cæsarem aut Imperium deliquisse sint visi, deferantur: & convi-

Si non, nisi pecunia; multarentur. Spondebatque rex pro multa, ducibus Mechlenburgicis, si majestatis damnarentur, persolvenda. Hæ si conditiones placeant, se protinus arma positurum. Sed ea hæc erant postulata, ut Cæsar acceptare nec vellet, nec etiam posset. Quare tractatione abrupta, legati abscessere: fatalis belli nuncii. Rex autem alteras ad septemviros litteras dedit, in quibus negatum sibi regis titulum querebatur, nullaue suggesta ad pacem conciliandam media. De cætero se amicitiam cum Imperio culturum, modo prouiores suis postulatis aures inueniret, & vicina mari suo Germania in eum, quo ante bellum fuerat, statum reponatur. Viderent proin, ne quod gravius inde respublica Christiana detrimentum patiatur.

Belli, omnium prope, quæ Germania tulit, & diuturnitate & populorum calamitate atrocissimi, initium a Pomerania. Copia-Bellum-
rum partem, classe e Suecia advectam, in Rugia insula, quam-
Leslaus Cæsareanis ademerat, rex exposuit: alteram in portu Stral-
fundæ, quam præsidio tenebat, iussit excendere, atque, ut om-
nia a tergo tuta relinqueret, interceptis insulis, variisque in ora
maritima propugnaculis, Wolgastum, Caminum, &c. obsidione
expugnauit, Cæsareanis aut fugatis, aut cæsis. Plures aliæ Pome-
ranix mox urbes volentes vincebantur. Stetinum caput provincix
a Bogislao duce cum tota Pomerania certis pactis traditum.

Cæsareani vitiis potius, flammis, incendiis, expilationibus, Progressus
(prout Adlzreiterus refert) pugnabant; ut adeo mensuram pecca- ad Balthi-
torum implese videantur, in noxia capita, cælo indignante, bre- cum.
vi post effusam. Collectis tamen Mechlenburgicis præidiis, pugnx
copiam regi faciebant: quam ille tunc declinandam existimabat,
reliquoque ad Stetini defensionem Gustavo Hornio, in Megapolita-
nos movit, captisque aut deditis munitioribus locis, iussit inco-
las ad pristinum principum obsequia reverti, arma Suecis so-
ciare, & Wallensteinii vicarios vincere. Hassix quoque landgra-
uii de fœdere cum rege ineundo legatum misere: uti etiam septem-
vir Brandeburgicus, id petens, ut neutrarum sibi partium esse li-
ceat. Sed iussus a rege, Cæsareos e ditionibus suis exigere, sub velo
adhuc latere voluit. Dux Saxolauenburgicus, cum fœdus cum Sue-
cis icisset, a Pappenheimio captus est.

Cum rex velut fulminis instar non urbes modo & oppida, sed
plures in ora maritima provincias, percurreret, Cæsar ad eum scrip-
psit, monuitque, ne rebus Germanix se immisceret: sed milite ex
Germania abducto pacem coleret, quam bello, absque ulla denun-
cia,

Misera fa-
cies Cæsa-
rei militis.

tiatione illato, violasset. Idem septemviri hortabantur. Sed ulte-
rius jam erat progressus, quam ut pedem facile vellet retrahere.
Ingentem videlicet spem accendebant tot urbes & oppida, felici-
ter jam capta, tot secundæ velitationes. Protestantium favor, Cæ-
sareani exercitus miserabilis facies. Quippe is adeo diffluxerat, ut
vix octo millia, armis ferendis pares, superessent.

Quapropter comes Schaumburgicus, Torquato Contio, Italo,
in ducendo exercitu, ante adventum Tillii, succedens, copias fri-
gore, fame, morbis, transfugiis, tantopere imminutas invenit,
ut se Suecis omnino imparem Tillio scriberet. Mirantur hic aliqui,
quid fuerit causæ, cur exercitui tam formidando, tot stipendiorum
& palmarum, qui rapuerit tam multa, tam multa dono acceperit,
omnia defuerint, non secus, ac si nihil habuisset? Eos fame, pæ-
dore, nuditate, morbis, penuria periisse, quos auro onustos, & ar-
gentum nauseantes aliquando Germania viderit? Refunduntque in
nimiam vitæ licentiam, a Wallensteinio permissam, inque negle-
ctum Dei cultum. Quippe, qui rapuerint sine modo, sine modo pro-
fudisse. Nec fuisse in Cæsare piensissimo, ut tantis malis facile me-
deri posset.

§ II.

Bellum Mantuanum.

121

Causa belli
Mantvani.

ANno isto finitum est bellum Mantuanum: quod ita se habet.
Mortuus est anno 1627 Vincentius II dux Mantuæ & Montis-
ferrati absque liberis, relictis duabus sororibus, quarum prima du-
ci Lotharingæ, altera Ferdinando II Cæsari, erat nupta. Duces
Sabaudia: jus pristinum in ducatum Monferratensem obtendebant.
Sed aderat ex mascula progenie Carolus Gonzaga, dux Nivernen-
sis, proximus agnatus defuncti ducis: Cæsar item Gonzaga, Gua-
stallæ princeps, gradu uno remotior. Contentio igitur hos inter
competitores orta de successione, Lotharinga fratris hæres esse vo-
lebat. Sabaudus armis certabat, pro Guastallio stabant Hispani: pro
Nivernenfi Galli, & Veneti, simulque suprema Vincentii voluntas.
Nivernenfis investituram a Cæsare petierat, non tamen impetravit,
utpote inter armatos controversam: sed voluit Cæsar, ut uterque
ducatus sequestro interim tradatur, donec lis per sententiam fuerit
definita.

Recusavit id facere Nivernenfis. Igitur Cæsar exercitum sub
Gallassio, Collalto, Aldringero, aliisque tribunis per Rhetorum
ter.

terras in Italiam misit, Helvetiis haud æquo admodum oculo id aspicientibus. Summus Pontifex Cæsarem ab eo bello graviter est dehortatus. Is vero, pro officii sui ratione id unum habere propositum respondit, ut defenso jure Imperii Nivernensem ad æquitatem reduceret.

Rex etiam Franciæ misso oratore petit, ut Cæsar illum in possessione utriusque ducatus, & beneficiaria clientela confirmet: Gri-
Cæsar & Galli peti-
tio mutua.
 sonum fauces pristino statui restitueret, & copias in Germaniam revocet. Responsum legato, Cæsarem non credidisse, fore, ut rex Christianissimus, qua esset sapientia, & præclarissima nominis estimatione, in suprema Cæsareæ majestatis jura, fovendo ac tuendo beneficiarii adversus dominum suum contumaciam, manus injiceret. Verum non posse se prætermittere, quin suprema sua potestate uteretur, quando propositis longe mitioribus modis nihil profecisset. Reposuit orator: Nivernensem prompta esse voluntate ad petendam a Cæsare institutionem; Cæsareum autem sequestrum regi displicere: nec abducturum ex Italia copias, nisi duce Nivernensi utriusque ducatus jure, & clientelis convestito.

At replicarunt Cæsarei, ducatus istos Cæsareo sequestro esse mandatos ea gratia, ne competitores arma corripere: sed sententiam ab Imperatore istarum clientelarum judice expectarent. Hispanos incio Cæsare arma induisse. De cætero regem Christianissimum nunquam toleraturum, ut in suo regno de controverso dominio quisquam sibi judicis partes assumeret, nedum de fiduciaria ejus ditione, ac possessione: facile proin posse conjici, quo animo esse Cæsar debeat erga regem exterum, qui sibi vendicet munus decernendi, ad quem clientelaris beneficii possessio, feudali nexu pendens ab Imperio, in Italia debeat pertinere. Paratum esse Cæsarem cuivis pro æquitate jus dicere, quin arbitro aut moderatore indigeat. Non autem debuisse Nivernensem propria auctoritate se se in controversas possessiones immittere.

At nolebant Galli, Nivernensem possessione exui, in quam Arma con-
citat.
 sanguinis prærogativa, voluntas ultimi possidentis, & Franciæ arma constituerant. Quare ventum ad manus. Cum Sabaudus adversus Nivernensem auxilia junxit rex Hispaniæ. Casalim, non solum Montisferrati, sed Europæ propemodum universæ munimentum ea tempestate præcipuum, Galli pro Nivernio tenebant præsidio, Torasio propugnatores. Reliquam Montisferrati ditionem urbesque Sabaudus occupaverat. Ambrosius Spinola Catholici regis jussu Ca-
Mors Spi-
nolæ ad
Casalim.
 salim corona obsidionali cinxit. Sed in ipsa oppugnatione præstantissi-

tissimus hic dux, tot per Italiam, Germaniam, & præcipue Belgium palmarum heros, obiit. Confectus senio, & fortassis etiam tædio, quod ad hunc scopulum impingeret cursus gloriæ.

Initia Nivernensis infausta. Initium belli infaustum Nivernensi, venditarum in Campania dynastiæ pretio lecta octo armatorum millia ad usque fauces Alpium e Gallia ipse ducebat. At Sabaudus aditu prohibito, effecit, ut ne unus quidem in Italiam penetraret. Et jam Casalæ, com meatûs & stipendiorum inopia periclitabatur. Ne exercitum rex Franciæ in Italiam mitteret, obstabat hyems, munita ab Allobroge Alpium claustra, nupta Nivernensis clades, Gallia tributis afflicta, & recenti Rupellensi bello fessa, fœderis cum Hispano sanciti reverentia. Vicit tamen Richelii Cardinalis summa in regnum regemque auctoritas, simulque Austriacæ magnitudinis æmulatio, atque Hispanici in Italia dominatus odium, ut principem, in Gallia natum, educatumque, non destitueret.

Galli in Italiam.

Bruma igitur asperrima, per nives, per glaciata itinera, & abrupta montium, superatis, quæ Sabaudus vallium angustiis imposuerat, propugnaculis, actisque in fugam defensoribus, Sula de in fufis ducis copiis, ad deditionem coacta, Galli sibi per victorias viam in Italiam aperuerunt, eo tutiorem, quod Allobrox ubique victus, ad certas transactionis leges fuerit compulsus.

Clades utrinque.

Multi exinde in Italia conflictus. Cæsæ prope Mantuam, quas Veneti miserant Nivernensi, suppetiæ. Ad Rodrigum pariter e Nivernensibus multi cæsi captique, rursusque Veneti a Cæsareanis gravi atque iterata clade affecti. Contra vero legio Galassica ad Vercellas a Gallis prope deleta.

Mantua expugnata stratagemate.

Magnæ licet id genus conflictibus datæ sint clades atque acceptæ: parum tamen ad rei summam proficiebatur: donec Cæsarei Mantuam ipsam hoc anno occuparunt, quod hac ratione contigisse ferunt. Cum cernerent Cæsareani, urbem undique circumseptam paludibus, quas Mincius amnis, e Benaco egressus efficit, vi aperta expugnari vix posse, stratagemate utendum rati, hanc occasionem sunt nacti.

Miserat Nivernensis ad Venetos nuntium cum litteris, quibus aliquot peditum millia præsidio firmando petebat. Iis interceptis, cum dies inducendi præsidii adesset, ductore Altringero, sub crepusculum quatuor Cæsareorum millia, tanquam a Venetis missa, simulata vi per castra penetrant, & apertis portis a Mantuanis delusis recepti, urbem capiunt. Ita quidem rem narrant Brachelius, & Wassenbergius. Sed Adlzreiterus scribit, Cæsarianos summo

lucen-

silentio, navigiis ad moenia advectos, per portam, tormento effractam, turmatim in urbem irruisse. Præsidarios vero ad arma concurrentes, mox a Cæsarianis fractos, casosque, vita nemini, qui arma gestaret, donata.

Nivernensis in arcem primum confugerat, una cum filio & aliis Nivernensibus. quot proceribus: inde cum victoribus pactus vitam & libertatem, in ferrariensem Pontificis ditionem secessit, ea lege dimissus, ne ad Gallos aut Venetos se reciperet. Civitas, ducisque regia bidui spatii direptioni data. Collecta incredibilis præda. Crudelitati & petulantia, in sexum maximo debiliorem nihil non licuit, cum ingenti nominis Germani dedecore: ut adeo non in Germania tantum, sed in Italia quoque milites tela procuderent, quæ divina vindicta in eorum capita deinceps evibraret.

Hæc dum in Italia agebantur, resque pugnam decretoriam spectaret, Ratisbonæ, ubi tum Cæsar erat in comitiis, per Brularum, Franciæ oratorem, proposita est pacis tractatio, ac denique ad exitum felicem perducta, his conditionibus: Carolus Gonzaga, dux Nivernensis, veniam a Cæsare precatus, ducatum Mantuanum & Montisferratensem clientelari jure reciperet. Duci Sabaudia redderentur sua, atque ex ejus provinciis rex Gallia præsidia deduceret. Nullum deinceps Imperii principem rex lacefferet, nec hostibus domus Austria auxilium præbeat. Ita se vicissim Cæsar erga regem regnumque Gallia gerat. Claustra Alpium ac Rhoetia in pristinum statum restituantur. Venetos & ducem Lotharingia eadem pax complecteretur. Arma & milites abducantur.

Hispanis hæc pax parum erat accepta, quod existimarent, sui, Cæsareæ majestatis, rei communis, tantorumque ad id bellum apparatusum, æquo minorem rationem fuisse habitam. Sed bellum Suecicum, & novæ acatholicorum conspirationes Cæsaris copias ex Italia revocabant. Nec volebat Cæsar oppressum Nivernensem, sed obsequentem.

Vidit hoc bellum instabilem mundi variantis scenam, in Carolo Emmanuele duce Sabaudia, & Carolo Gonzaga duce Nivernensi. Ille tam frequens sæculi sui actor, tam potens paulo ante, totaque provinciarum & urbium munitarum dominus, atque Italiae velut moderator, omnia propemodum repente amisit, ut in patria exul, e montium jugis ruinas suas prospectaret, & ad ultimum vitam ipsam rerum humanarum tadio amitteret. Hic vero, dum securum se intra Mantua munimenta crederet, subito in hostium manus se vidit, gratia loco habens, quod cum provincia non liber-

tatem quoque & vitam ipsam amitteret. Hoc utrique huic hosti erat reliquum, ut alter alterius casu se solaretur. Hic tamen felicior, quod restitutum se vidit, ille, ruinæ suæ immortalis, filio reliquit restitutionem in integrum. Ita nempe magni principes cum minoribus videntur ludere. Scenam vitæ humanæ claudit etiam hoc anno cum Spinola Collaltus, supremus Cæsarianorum per Italiam ductor: ne mors sejungeret, quos causa Austriaca conjunxerat.

ARTICULUS II.

Res gestæ anni 1631.

§ I.

Fœdus Lipsiense, & Gallicum.

122

Conditio-
nes fœde-
ris cum
Sueco.

Quos Sueci fecerant, progressus, haud modice Protestantium spes erigebant; atque, ut frequentes ad *conventum Lipsiensem*, a Saxone indictum, confluerent, persuaserunt. Cumque Mathias Hœ, magni nominis Lutheranus præco, facunda oratione animos præparasset, comitio visum, fovendam equidem Cæsaris auctoritatem, succurrendum tamen Germaniæ libertati, instaurandam cum Catholicis amicitiam, dandamque pacem Imperio: sic tamen, ut salva maneat Augustana confessio: executioni edicti Cæsarei eatur obviam: retineantur ecclesiarum possessiones: parentur defensionis subsidia: Saxo tres peditum, duas equitum legiones in armis habeat: status reliqui secundum formam Imperii, quam matricula exhibet, & circuli legem, auxilia conferant. Cum finitimis principibus conservetur amicitia. Actum insuper de invitandis ad fœderis societatem, rege Daniæ, duce Holsatiæ, civitatibus maritimis &c. de militaribus injuriis, exactionibus immodicis, populorum lamentis.

Hæc missis ad Cæsarem litteris conventus istius ordines significabant. Respondit Cæsar, se conventus litteras cum Catholicis statibus communicaturum, permanerent interim in pacis servandæ proposito. Superesse spem reducendæ concordiæ.

Cæsar &
Catholici
dehortan-
tur.

Idem ferme ad ordines Catholicos comitium scripsit: qui responderunt, Catholicos belli calamitatibus perinde ac Protestantes afflictos, levamen a Cæsare petiisse, procul tamen abesse, ut facta secessione ea propter arma corripere, nec credidisse, fore, ut tam periculosa capiantur consilia, eo præsertim tempore, quo

Sue-

Suecus, occupatis jam multis urbibus invasisset Imperium. Non sustentari hac ratione, sed prodi rempublicam; non defendi libertatem, sed in supremum discrimen dari. Conjuncta ni opera occurratur progressibus Sueciæ, metuendum sane, ne fero nimis tota Germania experiatur, quorsum ejus colliment consilia. Qui igitur Imperium saluum vellent, dignitatem septemviralem, ordinumque libertatem conservatam, videant, quam sibi rationem ineundam existiment. Et quamvis longe fuisset gratissimum, si Lipsienses fœderati Cæsaris edicto, ex T. P. & P. R. norma composito, morem gessissent: Catholicos nihilominus, pro suo in tranquillitatem publicam, & ordinum concordiam studio, paratos esse, colloquio locum dare, ad consultandum, quo modo executioni edicti moderatio adhiberi queat: eamque in rem placere, conventum Francofurti institui. Verum obturatæ jam erant Protestantium aures ad audienda saniora consilia, versis ad arma eorum animis. Magni igitur ubique delectus ab iis habiti, Cæsare & Electoribus Catholicis frustra dehortantibus.

Suevia & Franconia abstrahuntur a fœdere.

Quare bello Mantuano jam finito, ac Nivernensi in fiduciam clientelam recepto, Fürstenbergius legiones Cæsareas ex Italia abduxit, atque imposito Memmingæ, Campiduno, aliisque civitatibus præsidio, ac Wirtembergico exarmato, totam Sueviam Lipsiensi fœderi renuntiare, fidemque Cæsari jurare coegit. Quod exemplum, Fürstenbergio cum copiis imminente, secuti sunt Francofici circuli ordines. Saxonicus autem uterque fœderi pertinaciter inhæsit.

Oleum ardentibus affudit rex Galliæ, qui fœdus hoc anno iniit eum rege Sueciæ in hæc capita.

1. Fœdus esto inter utrumque regem pro defensione amicorum, securitate maris Balthici & Oceani, restitutione oppressorum Imperii ordinum.
2. Pro reparatione injuriarum & damnorum, armata manu procuranda.
3. In eum finem rex Sueciæ 30000 peditum, 6000 equitum, suo sumptu in Germaniam ducat. Rex Galliæ 40000 talerorum Imperialium quot annis tribuat Sueco.
4. Conscriptio militum, ac nautarum, comparatio rerum bellicarum libera sit in mutuis territoriis: hostibus vero denegetur.
5. Fugitivi mutuo tradantur.
6. Rex Sueciæ in religionis negotio non aliter agat in occupatis

Fœdus Gallicum cum Suecia.

tis locis, quam juxta constitutiones Imperii, & in quibus exercitium Catholicæ religionis invenerit, in integro relinquat.

7. Ad hoc fœdus quicumque accedere voluerint, sive intra sive extra Germaniam, admittantur.

8. Cum duce Baviaræ, & Liga Catholica in Imperio amicitia, vel saltem neutralitas servetur, si illi reciprocam præstiterint.

9. Nullus fœderatorum sine altero quid statuat, aut pacem ineat.

10. Hoc fœdus quinque annis duret, intra quod tempus nisi pax ineatur, communi fœderatorum consilio prorogetur.

Hoc fœdus, a Richelio cūsum, pro rege Galliæ iniit Hercules Charnacæus, pro rege Sueciæ Gustavus Hornius, Carolus & Joannes Bannerii.

Interea vero, non obstante hyemis frigore bellum ardebat, Sueco plures urbes expugnante: dum Cæsarei ad Magdeburgi obsidionem hærent.

§ II.

Magdeburgi excidium.

123

Magdeburgum, seu Parthenopolis, opulenta ad Albim civitas, ad eam paulatim potentiam increvit, ut Imperatoribus non raro subtraheret obsequium; prout Caroli V tempore contigit, ubi Flacii Illyrici & Amsdorffii erroribus imbuta, adversus constitutionem *Interimisticam* refractaria, atque proscripta, bello gravissimo, atque secutis deinceps Germaniæ calamitatibus occasionem dedit. Ad archiepiscopum olim, qui Germaniæ Primatem se ferebat, spectaverat, Luthero autem tumultuante in libertatem se asserere est conata, abjecto parendi officio: vicinos vero religionis suæ principes in administratores ascivit.

Christianus
proscri-
ptus.

Christianus Wilhelmus, marchio Brandeburgicus, Georgii Wilhelmi Electoris patruus, administratoris nomen assecutus, a Cæsare Ferdinando II *proscriptus est*, quod bello Danico hostium partes fuerit secutus. Lutherani tunc equidem, qui canonicorum titulum usurpabant, Augustum, Saxonis filium administratorem postulabant; sed quia archiepiscopatus iste primum post T. P. Catholicis fuit ereptus, Cæsar, rejecta postulatione, Leopoldum filium suum per summum Pontificem substitui curavit. Atque ne hostile quidpiam attentaretur, præsidia per provinciam disposuit.

Impatientes rei Magdeburgenses cives, in navigia & copias

Cæ.

Cæsaris direptionibus, cædibus, aliisque injuriis palam sunt grafsati, magistratu connivente.

Fridlandus eam audaciam non dissimulandam ratus, urbem ob-^{Fridlandus}sidione cinxit, præsidiumque Cæsareum admitti postulavit. At illa, ^{obsidet.}Cæsarei edicti executionem metuens, id se facturam præcise negavit: atque incensis suburbiis, ad vim vi repellendam impigre se paravit.

Anseaticæ civitates, Brunsviga maxime, Hamburgum, & Lubecca pro urbe cum intercederent, Fridlandus pecuniam primum imperavit, dein hac etiam remissa, postquam militem frustra fatigavit, & cladibus acceptis imminuit, obsidionem solvit, sive illa magni nimis visa sit moliminis, sive nullum illius mandatum haberet a Cæsare.

At dilata duntaxat est ultio; quam urbs, ultra, quam credi possit, contumax, in exitium tandem suum accivit. Quamvis enim Cæsari conciliata videbatur, non desit tamen Cæsarea mandata contemnere, odioque religionis Catholicæ, cum ejusdem hostibus conspirare, societatem inire, consilia & arma conferre, eorumque successus suos facere, cæteroquin fræni impatiens, & suæ asfucta licentiæ.

Ruentem suo pondere magis impulit Christianus Brandeburgi-^{Fœdus cum}cus, qui, a Cæsare administratoris officio motus, proscriptusque, ^{Sueco.}ad regem Sueciæ Holmiam abiit, belli apparatu tunc maxime occupatum, de Cæsaris injuria multa questus. Facile erat, regem, tantæ tamque opportunæ urbis cupidum, ad promittenda auxilia permovere. Missus igitur cum eo Magdeburgum Falckenbergius tribunus, regis nomine fœdus cum civitate iniit, omniaque ad ejus defensionem, donec rex cum exercitu veniret auxilio, apparavit.

Cæsar, Ratisbonæ tunc agens, cum hæc intellexisset, Tillio mandavit, ut perfidæ & pervicacis urbis insolentiam castigaret. Is igitur laxiori primum tum arcta obsidione urbem cinxit, partitis cum Pappenheimio & Wolfgango Mansfeldio invasionis regionibus. Adeo autem vehementer operi instabant, ut brevi tempore viginti propugnaculis, quæ oppidani muniendæ civitati exstruxerant, potirentur. Quare Tillius datis tribus in urbem litteris, unis ad Brandeburgicum, alteris ad Falckenbergium, tertiis ad magistratum, clementiam Cæsaris obtulit: ad extrema deductam esse urbem: parcerent sanguini, & nunc tandem, cum nulla spes superesset solvendæ obsidionis, prompta deditione exitium præverterent.

Sed tam efferata erat populi rabies, tam obstinata pertinacia, ^{Obstinatio.}ut

ut salubri monito aures occluderent, & trivialibus quoque scomatibus Tillio & Pappenheimio insultarent. Fiduciam accendebant Brandeburgus & Falckenbergius promisso Suecorum auxilio, mox affuturo. Feruntur etiam concionales ministri furentem alias plebem e pulpitis dementasse, ut conjurarent, se ferro potius caput, quam manus hosti duros. Quin foeminas quoque Bacharum instar discursisse, & ignaviam viris exprobrasse.

Tillius igitur, cum rex biduo post adfuturus nuntiaretur, decretorio insultu in urbem irrupit, cæso, qui obsistere conabatur, Falckenbergio. Sed necdum arma ponebat cæcus furor. Pars ex ædibus lapides in victores projicere, pars armata adhuc velut lymphata tumultuari, pars ignem tectis subjicere, ut flamma prædam hosti præripiat, omnes in exitium ruere: ut adeo Numantinos æmulari viderentur. Brandenburgicus, vulneribus faucius, Wolmerstadium captivus abductus est. Quadringenti circiter cives urbis fato superfuerunt, plerique in principe B. V. templo asylum nacti. 150 domus ad Albim servatæ ab incendio, reliquæ ædes omnes tristes in cineres abiire. Cohibere equidem Tillius conatus est sævitiam militis, sed tanto in tumultu difficile est exaudiri imperium ducis, præsertim ubi ultionis libido ferociam asperat. Severa utique fuit executio, sed sceleris etiam obstinati atrocitas pensanda.

Gustavi
apologia.

Perculit non leviter Gustavum regem Magdeburgi clades, veritum, ne crederetur, obfessos promisso destitutos fuisse auxilio. Huic famæ ut occurreret, apologiam edidit, questus, Magdeburgicos festinata nimis armorum correptione, antequam sat valido roborati essent præsidio, rem præcipitasse; sibi integrum non fuisse, nisi suam communemque causam perditum iret, expeditionem suam magis accelerare, simulque in dubiam Saxonis & Brandeburgi septemvirum fidem culpam conjiciebat.

§ III.

Fœdus Brandeburgi & Saxonis cum rege. Pugna Lipsiensis.

124
Gustavi
progressus.

PER asperos hyemis rigores ardebat bellum in Brandenburgicis. Eripuerat equidem Tillius Suecis Brandeburgum, Cniphusio capto. At illi, hærente ad Magdeburgum Cæsareo exercitu, majores multo progressus faciebant. Nam Damnum cum magno com-
meatu bellicæ apparatu interceptum: Francofurtum ad Viadrum,

caſo Cæſariano præſidio, expugnatum. Dedita Landſperga. In Si-
leſiam uſque procurſum. Reverſusque rex ad Viadrum, per Hor-
nium cum Brandenburgico ſeptemviro egit de fœdere: quod minis ^{Fœdus cum}
(ſive ex vero, ſive ex compoſito) Suecus extorquere videbatur. ^{Branden-}
Aſſenſus eſt Elector, ut loca omnia, præter Cuſtrinum & Spanda-
vium, præſidio rex occuparet. Denique Spandavio etiam permiſſo,
ſolum Cuſtrinum ſibi Elector reſervavit, præcipuum ditionis ſuæ
munimentum.

Conſtantior aliquantum in rejiciendis Guſtavi poſtulatſis fuit ^{Et Saxone.}
Saxoniz ſeptemvir, cauſſatus debitam Cæſari fidem, imminensque
a Cæſareo milite, ex Mantuana expeditione reduce, periculum. Quam-
vis enim ægerrime illum haberent filii ſui ab archiepiſcopatu Mag-
deburgenſi excluſio, ſeveritas edicti Cæſarei, & Cæſarei militis per
utramque Saxoniam dominatus, atque propterea Lipſienſis confœ-
derationis eſſet caput, tamen, qua erat ſapientia, fide, æquitate,
& reipublicæ ſtudio, nolebat, exterum principem in Germania pe-
dem figere.

Quare ſunt, qui Tillium reprehendunt, quod, dum Elector Tilliacu-
dubiz adhuc videbatur fidei, & partem inter utramque cuperet eſſe ſatio.
medius, ab utriusque vexatione liber, præcipitato conſilio Saxoni-
am invaſerit, Merſeburgo, Zeizæ, Naumburgo, Weiſſenfelſæ, Li-
pſiæ, aliisque locis occupatis, præſidium impoſuerit, atque ea vi
ſeptemvirum irritatum velut impulerit ad ineundam cum Suecis
belli ſocietatem. Certe id magnopere diſplicuit Electoribus, Mo-
guntino & Bavaro, ut ex hujus ad Tillium litteris conſtat.

Poſtquam igitur Tillius Saxoniam invaſit, ut ſeptemvirum a
ſocietate cum Sueco deterreret, eandem quam maxime promovit.
Nam ille mox per Arnheimium, exercitus ſui legatum, cum Gu-
ſtavo rege in fœdus ivit, ſuasque legiones cum eo conjunxit, plau-
dentibus Proteſtantibus, ſubtractum tandem Cæſari tantæ auctori-
tatis & potentiz ſeptemvirum, qui immota hætenus fide eidem
adhæſerat; Catholicis vero ex tanta hoſtium multitudine futuras
calamitates haud ex vano præſagientibus.

Congreſſi rex, Saxo, & Brandenburgus Dubæ in commune de-
liberarunt de belli ratione. Saxo ſuam ab utroque exercitu premi
provinciam queſtus, pugnam ſuadebat. Rex periculoſum cenſebat,
communem omnium cauſſam unius prælii aleæ committere. Evicit
nihilominus Saxonis ſententia.

Quare medio Septembri Lipſiam verſus, ubi Cæſarianus exer- ^{Pugna Li-}
citus caſtra locaverat, progreſſus, rex aciem inſtruit. ^{Bannerius præſe-}
dex.

trum, Saxo sinistrum cornu tueri iussus, medium agmen sibi delegit. Tillius vero dextram alam demandavit Pappenheimio, laevam Fürstenbergio, mediam partem sibi reservavit, captato in subsidium vento occiduo, qui pulverem fumumque ferret in hostium oculos. *Cæsarianis pro tesserâ Iesus Maria: hostibus nobiscum Deus.* Submeridie et machinis majoribus salutatio mutua, cominus dein actum. Suecus, ne ventus pergeret adversari, deflexa ad sinistram moliter acie, eum assecutus est minus importunum.

Claden.

Primus Cæsarianorum impetus fuit in Saxones; fuso equitatu, pedites potiore partem dati in fugam, septemvir Eulenbergam, Arnheimius ad regem se recepit. At longe alia dextro in cornu facies. In hoc quippe Cæsarianus equitatus actus in fugam pediatum destituit, ac Suecis victoriam, in paucis celebrem asseruit. Victus fugatusque veteranus ille victorque hactenus tot præliorum exercitus. Octo millia ipso in loco cecidere, tormenta 29, militaria signa 120 Sueco cessere. Reliquæ exercitus Lipsiam, Merseburgum, Halam dilapsæ. Tillius toto conflictu, qui quinque admodum horas tenuit, egregii ducis munere persanctus, prope a captivitate absuit, vulceratusque cum Pappenheimio & Fürstenbergio Halam primum, inde Halberstadtium rheda abductus est.

Ex Suecis 1500, ex Saxonibus 2000 in acie perierunt. Rex autem victor noctem illam sub dio egit, terra pro strato usus. Tillii castra direptioni data. Sic eunt res humanæ. Dies una longam victoriarum seriem abruptit, longamque in Germania calamitatum traxit. Divinorum iudiciorum relinquendum abyssu, qui fieret, ut causa, juris æquitate freta, tot annis victrix, tot nobilis triumphis, subito uno velut fortunæ ictu fructum decennis felicitatis perderet. Verum alia bilance sua Deus librat iudicia, alia homines. Non semper in terris vincit causa melior: cælo non raro reservatur victoria. Felices illi, qui sua supplicia vertunt in gloriam: damna in coronas. Fallitur, quisquis credit, proborum insectatores fortunatiores esse iis, qui a Deo flagellantur, ut fiant meliores.

§ III.

Ingentes Suecorum progressus.

125^f
Protest.
omnes ad
Suecum.

Post victoriam Lipsiacam sua mox Saxo recepit, Merseburgum, Halam, Mauritoburgum, Lipsiam, præsidariis plerisque fortunæ auram secutis atque ad Saxonica aut Suecica signa transgressis.

So-

Solutus conventus Francofurtensis, voluntate Cæsaris super Edicto Restitutionis celebrari cœptus. Ante illius dissolutionem Frizlaria ab Hassio erepta Moguntino. Norimbergenses, Ulmenfes, Argentinenfes, Schweinfurtenfes, Anhaltini, Weinmarienfes, aliique Protes-
tantes Gustavi societatem amplexi. Magdeburgensi & Halberfta-
tensi episcopatibus princeps Anhaltinus impositus. A Megapolitanis
ducibus, a Cæsare proscriptis, recepta provincia.

Piguit jam per urbes circumferre arma, plures provincias ful-
minis instar percurrit Gustavus, ingentia victoriarum emensus spa-
tia, ut victoriæ unius fructus legeret, Saxonia, Silesia, Lusatia, ^{Victoria}
Bohemia, Thuringia, Franconia, Rhingavia, Palatinatus, Mogun-
tinus ager, Weteravia, Suevia, Westphalia mox peragrata. Rhe-
nus ipse transmissus, Erfurtum, Moguntini civitas, quod Tillio ne-
gaverat, admisit præsidium. Gotha, Königshofum, Herbipolis,
Rotenburgum ad Tuberam, Wertheimium, Hannoveria, Aschaffen-
burgum, Steinhemium, Francofurtum ad Mœnum, Höchst, Op-
penheimium, Steinium, Wormatia, Moguntia, Trarbachium, Bac-
caracum, Boppardia, Vesalia superior, Königsteinium, Cuba, Frid-
berga, Spira, Germersheimium, Landavium, Weissenburgum, Man-
hemium, Mergethemium, Heilbrunna, Wimpheua, Ulma, aut vi
expugnata, aut deditione accepta. Et quot alia urbes, oppida,
arces, propugnacula?

Nec adeo mirum videre debet, quod rex Gustavus quatuor ^{Nec mirum,}
mensium spatio tot urbibus & provinciis sit potitus; nam pleræque
Protestantium urbes, odio Cæsaris & religionis Catholicæ, ultro ma-
nus tendebant; cumque caperentur, velut assertorem libertatis ve-
nerabantur. Alia, uti Norimberga, Francofurtum, Ulma, tacite
quidem annuerunt, ut veniret; venienti autem simulatam ac sceni-
eam defensionem opponebant, ut coacti se dedidisse viderentur.

Catholicas ad Rhenum civitates Hispanus miles defendendas
susceperat; sed tam modica atque infirma erant præsidia, ut incum-
benti procellæ facile cederent. Adhæc ingentem terrorem Catholi-
cis Sueci victoria sua incusserant, immaniter ac barbare in eos sa-
vientes, qui resistere audebant. Horum exemplo territi alii, vitæ
& religionis libertatem pacti, se suaque hosti permiscere.

Denique falso prorsus sibi quisquam persuaserit, quod hæc om-
nia Gustavus, utut heros incomparabilis, per se ipsum gesserit; nam
dispertitis legionibus, alia per duces suos: alia per principes Ger-
manicæ acatholicos, Hassum, Vinarienses, Rheni comitem, Mega-
politanos occupavit; Saxonie septemvirum maxime; qui, recupera-
tis,

ratis, quæ Tillius ante prælium Lipsiense in Saxonia expugnaverat, locis, partito cum rege belli prosequendi negotio, Lusatiam, Silesiam, Bohemiam, aliasque hæreditarias Cæsaris provincias sibi petendas sumpsit. Et jam satis erat in aperto, quam intempestivum fuerit de eo invadendo Tillii consilium.

Egit quidem de eo conciliando Hispanus Viennæ orator; sed offensus damnorum acceptorum memoria, negavit, se quidquam pri-
 Saxo Lusa-
 tiam & Bo-
 hemiam oc-
 cupat.

vata negotiationis suscepturum, sed pacta cum rege Sueciæ societate, nihil, nisi ex consensu omnium principum Evangelicorum agere posse. Ineunte igitur Octobri arma vertit in Lusatiam, quæ mox ipsi universa patuit, Cæsarianis in Silesiam & Bohemiâ fugientibus.

At *Arnheimius*, cum Saxonico exercitu insecutus, Bohemiam quoque invasit: & præter alias urbes, ipsam adeo Pragam per unicum tubicinem deposcens deditione accepit. Adeo terror, fuga, animorum dejectio omnia compleverant. Misera sane ubique Catholicæ rei facies: quam hostes undique erumpentes lacerabant. Nam, ut nihil ad calamitatem deesset, facta in Lotharingiam irruptione, per Forcæum ad Mosellam & Rhenum tonabat Richelius. Hamiltonus sex Anglorum millia Suecis adduxerat: ut omnes in Germaniæ extremam perniciem collaborarent. Plectere nempe volebat cœlum quorundam scelera, & experimento docere, quam firma esset Ferdinandi Cæsaris constantia; cuius virtus velut aurum per ignem probaretur.

Militiæ
 Cæsareæ
 facies.

Legenti tantos Suecorum progressus dubitatio suboriri posset, quid interea per exercitum Cæsaris actum sit? an Tillius, Pappenheimius, aliique magni duces, velut otiosi spectarint dominantes Suecos, cadentem Germaniam, & rei Catholicæ ruinam? at expendendum, ingentes sæpius esse unius victoriæ vires. Clades unatrahere post se multas consuevit, præsertim si victor, prout vincere, ita uti Victoria norit. Pars magna cæsarei exercitus amissa in prælio; multi in fuga trucidati, multos præsidia occupabant. Alii dispersi fuga militiam deserebant, alii ad hostem sunt transgressi. Reliquos stupor quidam habebat attonitos, mirantes magis, quomodo vinci potuerint tot veteranæ legiones, quam curantes, quomodo deinceps vincerent.

Tillius nihilominus, afflicta quamvis valetudine, & animonon minus quam corpore saucius, collectis post cladem, quotquot potuit, belli reliquiis, Halberstadio, quo vectum diximus, ad Vilsurgim contendit, eoque trajecto, receptisque tribus legionibus & aliquo machinarum apparatu ex Ubiis, primum Paderbornam atqu

atque exinde in Hassiam movit. Ubi adductis ab Altringero & Fuggero copiis aliquantum firmatus, Fuldæ castra promovit, sub medium Octobris, instaurando per electus exercitui ubique intentus.

Opportune profecto Catholicæ rei, in Germania laboranti, succurrit Carolus dux Lotharingæ, cum instructo octodecim milium exercitu. Jamque tantæ erant copię, ut consilium inirent, restane eundem esset in hostem, ad abstergendum nuperæ cladis dedecus. Prælium suadebat Lotharingus. Idem multis primariis ductoribus visum, nec abhorrebat Tillius. Sed ardentibus frigidam affuderat litteræ, Vienna, e Belgio, aliunde redditæ; quibus graviter monebatur Tillius, ne dubiæ prælii alex rerum summam, nisi coactus crederet.

Succurrit
Lotharingus.

Igitur, ne spectator dundaxat esse Suecicorum progressum, sub finem Octobris Rotenburgum ad Tubarim, Suecis ejectis, expugnavit. Lotharingis permessa civitas in præmium præstitæ in ejus oppugnatione fortitudinis direptaque, ut reliquis terrori foret. Winsheimium mandatis paruit. Occupato subin Anspachio, Norimbergam Tillius movit. Sed cum, tentatis civium animis, arduam pro ea anni tempestate obsidionem cerneret, partem exercitus in Palatinum superiorem & Bohemiam adversus Saxonem misit. Alteram duxit ipse, ut cohibendis Suecorum in Bavariam Austriamque irruptionibus esset propior; Lotharingos vero ex Germania retraxit Gallorum in Lotharingiam irruptio. Pappenheimius, a Bavaro missus, habitis in Ubiis delectibus (quo Franconiæ Rhenique episcopi confugerant) Westphaliæ adversus Hassum defendit; expugnatis etiam quibusdam societatis hostilis urbibus. Fugato dein Bannerio Magdeburgum Suecorum obsidione liberavit. Cum autem milite ad alia magnopere indigeret, everfis urbis munimentis præsidium cæsareum extractum sibi conjunxit; ut adeo ad tredecim millia haberet sub signis. Bannerius vero in locum desertum ingressus, munitiones quasdam restituit, & præsidio firmavit.

Tillius.

Magdeb.
mœnibus
nudatum.

Vidimus jam annum, Catholicorum cladibus luctuosum. Quis crederet, hostem ab ultimo Septentrione, mari transmissum, superato Visurgi, Viadro, Nicaro, Mæno, Rheno, velut frænatis firmissimis passim Romani Imperii propugnaculis, victricia signa inferre Germaniæ, victam esse causam meliorem, cui cælum sperabatur semper patrocinatorum? Verum DEUS justis & injustis dat victorias. Imperium olim vastarunt itidem Boreales populi, Alani, Gothi, Hunni, Wandali, Longobardi, Normanni. Gentiles fuere: in Christianos sævierunt. Persecuti sunt non raro orthodoxam reli-

Observatio.

gionem hæretici. Num eorum victorias veritatis argumenta appellabimus? absit. Fortassis priori sæculo non defuit scoria, & ærugo, quam DEUS abstergeret. A peccatis revocat, dum punit, velut aurum in fornace perficit, dum exercet duratque ad virtutem. Nec desunt quandoque in adversæ religionis principe virtutes quædam (ut in Romanis quondam Græcisque) quas temporali cælum remuneratur præmio, poena pervicaciæ dilata in orbem alterum.

ARTICULUS III.

Res gestæ anno 1632.

§ I.

Wallensteinius resumit Imperium, Pappenheimii & Tillii elogium.

126

GUSTAVO Adolpho majorem Germaniæ partem mira celeritate victoriis emenso, facile perspexit Cæsar, præter eum, qui sub Tillio militabat, novo opus esse exercitu, qui Suecorum progressus sisteret. Cum autem de duce eidem præficiendo agebatur, nemo ad reparandas ruinas, Suecoque resistendum aptior est visus Alberto Wallensteinio, duce Fridlandiæ, petentibus ordinibus, tempore minime opportuno, nuper exauctorato.

Wallenstein. resumpto imperio

Privatam is tunc vitam egit in Moravia: delatamque sibi provinciam detrectare videbatur, senii, rerumque interea nimium perturbatarum excusatione. Sed altior erat viri spiritus, quam ut hæc ex mente obtenderet. Rogari volebat. Admisit itaque imperium, quo nihil magis ambiebat, sed ea lege, ut belli pacisque apud se esset arbitrium, neque ulli ea de re rationem redderet. Abhorrèntia hominis ambitiosi hæc erant postulata, sed necessitati parendum videbatur.

Bohemiam recuperat.

Assumpta igitur hac conditione præfectura, trium mensium spatium, convolantibus ad eum passim militibus, triginta armatarum millia sub signa collegit. Cum his ineunte vere in Bohemiam progressus, præmisso Mathia Gallassio, quem sibi legatum asciverat, exactis Saxonibus Pragam, Leitomeritium, Egram aliasque deinceps urbes facile recepit: Arnheimio, legato olim suo, in Lusatiam rejecto.

Pappenheimius interea Westphaliam domuit. Mox in Hassum con-

conversus, eundem fregit. Cumque Banaerius quatuor ei legiones Pappenhei-
ferret auxilio, has quoque internecione prope delevit. Eadem for-^{mii virtus,}
titudine Luneburgicum oppressit. Tum Stadam, fugato Todio, tri-
buno Suecico, obsidione liberavit, atque munimenta demolitus
præsidium sibi adjunxit, duobus Suecorum millibus trucidatis. A
Germanico Oceano in Westphaliā regressus, perpetuis viam si-
gnabat victoriis, totius ferme Westphaliæ & Hassiæ potens: supe-
rior singulis, par omnibus Sueciæ ducibus. Belli quippe artibus
adeo valebat, ut omnia passim hostium consilia confunderet. Ce-^{Et Progre-}
leritate vero erat incredibili, ut cum procul abesse crederetur,^{fus.}
subito cervicibus hostium inhæreret, variisque præliis eosdem fun-
deret.

Fama nominis totam Europam implens, ab Isabella, Belgii
principe, evocatus est ad solvendam Trajecti ad Mosam obsidionem.
Et perfregisset virtus validissimas Batavorum substructiones, nisi ab
Hispanis, invidia officium subrahente, fuisset destitutus. In
Westphaliā proin redux, cum Landgravium & Baudisium Sue-
cum, compluribus velitationibus victos, urbibus, milite, tor-
mentis, signis exuisset, misso Cronsfeldio ad liberandum obsidione
Guelpherbitum, universas Georgii Luneburgici legiones concidit.
Eadem mox celeritate, qua obsidionem hanc solvit, Hildesiam ex-
pugnavit: & quamvis rex omni ope niteretur impedire, ne Wal-
lensteinio se conjungat, artibus tamen suis & virtute se conjun-
xit. Hallis dein Fridlandi jussu occupatis, ad prælium Luzensē
revocatus, gloriosa morte occubuit, immortalī nominis fama po-
steritati relicta. Ipsum Gustavum regem a nullo sibi magis timu-
isse ferunt, quam a *milite deformi*, uti illum appellabat, quod
centum decoris cicatricibus corpus haberet oblitum (*Wassenbergius*
in Floro Germaniæ)

Magna quidem hæc, quæ dixi, erant, minuta tamen, si com-
parentur cum iis, quæ Gustavus gessit. Is quippe, initis brevibus,
ad Franciæ intercessionem, induciis, sed mox abruptis, dubius,
an Ubios, an vero Bojos peteret, relicta a tergo Colonia, gran-
di & opulenta civitate, quæ Rhenum inferiorem ac Westphali-
am tegebat, ipsumque a mutuo cum Batavis auxilio sejungebat,
Bavariam sibi debellandam elegit. Et primam quidem ejus vim sen-^{Gustavus}
sit Donawerda, qua potitus, partitusque in legiones exercitum, in Baya-
ut Danubium suæ potestatis faceret, per diversos tribunos Höch-^{riam.}
stadium, Dilingam, Lavingam, Gundelsingam, Günsburgum,
uno veluti reti cepit,

Mors Tillii.

Collectis tum iterum copiis Rainam movit ; ubi Tillius cum Bavarix septemviro , Lycum inter & Aicham amnem castra posuerat , aquis simul & munitionibus venienti regi objectis. Gustavus in citiori ripa excitatis suggestibus septuaginta duobus tormentis in adversos ex altera ripa detonuit. Non antea tamen Cæsareo-Bavari-
cus exercitus loco cessit , quam lethale Tillius vulnus accepit. Tum vero Elector noctis silentio salvo cum exercitu Ingolstadium se recepit.

Elogium.

Deportatus eo Tillius , ultima meliorique expeditione suscepta , ad constantiorem in cœlis triumphum abiit. Hoc fato obiit Joannes Tzerclaus comes Tillius , qui , si quis alius , fortunam utramque expertus , post duodecim annorum partas victorias , post demessas a Bohemia , Palatinatu , Dania , Saxonia palmas , quas lauris instraverat toties , vias fugiendo remetiens , ad eorum , quæ fortiter egit tulitque , adorem est evocatus : vir sane magnus , pietate , fide , integritate , fortitudine , prudentia , castimonia. Nam cœlibem vitam agens , scæminas captivas restitui iussit illibatas , & ne quidem sub oculis venire passus est. Obiit , ut vixerat , pientissime , sacris omnibus ad ultimum certamen munitus prædiis , in domo Arnoldi Rathii , jurisprudentiæ doctoris celeberrimi , 73 ætatis anno : illud Prophetæ regii frequenter ingeminans : *In te Domine speravi : non confundar in æternum.*

§ II.

Regis progressus in Suevia & Bavaria.

Augusta occupata.

POST innoxium a Lyco discessum septemviri Gustavus Augustam aggressus est , invitatus ab acatholicis , qui , ut formis & libellis prodidere , volebant , turpi anagrammatismo *Augustam* in *Gustavam* , & *Gustavum* in *Augustum*vertere. Cæsarianum erat in urbe prædium , sed admodum infrequens. Quare metu majoris mali , urbs tradita est , ea tamen lege , ut civitati , civibus , incolis , clericis & regularibus , omnia jura sua manerent integra : nihilque aut in religione aut statu politico mutaretur. Quam sancte autem hæc erant a rege promissa , tam perfide a præfectis violata. Clerus dire vexatus , missus in exilium , cives spoliati : obtrusum more Anglicano juramentum. Mus nempe in pera & scorpis in sinu male remunerantur suos hospites.

Fridberga sub id tempus a Succis occupata , a Cratzio comi-
te

te haud multo post recuperata, a Bannerio ultionis libidine postea direpta atque exusta, quod cives Cratzio ejus recuperanda præsidiū, nec ex castris speraret auxilium, se pariter deditit Sue-^{Landsp.} cis, honestis quidem conditionibus, sed quæ nullatenus sunt servata; civibus & Societatis Jesu Collegio dire vexatis, donec Cratzius, porta, quæ Boicam spectat, vi inopinata effracta, Suecos trans Lycum ejecit: quos cum cladis acceptæ reliquiis Augusta recepit. Innocentium tyronum precibus adscripta liberatio. Memminga, Nördlinga, Campidunum obviis ulnis Suecos sunt complexæ. Alia passim per Sueviam oppida ultro Suecis dedita.

Gustavus secundum inde Danubium descendens, Rhaina & Neoburgo interceptis, Ingolstadio exercitum admovit 4 Calendas Maias. Omnique ope ea ex parte, qua Danubio alluitur, connitebatur expugnare. At ea fuit obsessorum virtus & con-^{Ad Ingol-}stantia, ut amissis tribus de robore exercitus millibus, trajecto-^{stadium} que, cui insidebat, equo, non sine ignominia recedere coactus hæsit vi-^{tor-}fuerit, postquam periculo & damno suo didicit, se vinci posse. Tormentum illud, quo dejectus fuit equo, ex arce fuit explosum a juvene. In turri B. V. tormentum aliud, *ficus* appellatur, fuerat collocatum, quod maxima Suecis damna intulit. Farenspachius comes datus carceri, & postea Ratisbonæ capite plexus, ob clanculariam conspirationem cum Suecis, quibus Ingolstadium prodere moliebatur. In receptu quingenti Suecorum cæsi. Quinque Ulmeneses naves, quæ annonam advehebant, a Boiis interceptæ.

Ratisbona, Suecis amica, Hornio adventanti jam portas ap-^{Ratisb.}rire cogitabat, cum Elector Maximilianus properatis itineribus servata. prævenit, & a Salisio, viro apprime Catholico, intromissus, civicam custodiam exarmat. Eadem celeritate Sulzbachium a Boiis occupatum, mox rursus amittendum.

Elector Ratisbona franata in Palatinum superiorem movit, ut copias suas cum Wallensteinio jungat. Id ut rex prohiberet, atque septemvirum ad restringenda domestica incendia retraheret, Mosburgum, Frisingam, Landshutum deditione accepit. ^{Urbes Ba-} Jamque statuerat, elegantes Bavarix urbes & oppida in cineres ^{varia, &} redigere, cum Monachio imminentem Franciæ legatus, haud ne-^{inter eas}scius, quas ille iras in Maximilianum & Monacenses concepisset, ^{Monachi-}oratione sic demulsit, ut promitteret se urbem illam relictur-^{um deduc-}rum, si ultro in manus veniret: sin secus, alia omnia expertu-
ram.

ram. Posse isthic speciem exhiberi Magdeburgensis excidii, sumique vindictam de tot consiliis, in se suosque foederatos ea in urbe procufis. Hoc responsum regis legatus Gallicus illico Monacensibus nuntiavit, suafitque, ut protinus se urbemque dederent.

Cum igitur obsidioni se impares cernerent, consilium secuti, missis ad regem legatis, pacta totius urbis, civium, & incolarum omnium incolumitate, promissaque redimendo spolio grandi pecunia, venienti se dedidere. Tribuni ac milites manipulatim divisi, qui civium ac clericorum ædes custodirent. In augusto Electoris palatio rex ipse diversatus: præcipua urbis templa visit. Exercitus extra mœnia in castris sub tentoriis jussus subsistere. Magnam regis æquitatem annales commendant, in coercenda suorum licentia, ne quid adversus pacta tentarent. Hinc ipso incio factum, ut conclave & bibliotheca damnâ acciperent.

Nihil interea omiffum de rei sacræ solennitate, imo additus magnificentiæ apparatus. Interfuere ex acatholicis frequentes ac modesti, sine contemptu aut sarcasmis, qui ceremoniarum elegantiam, suavitatem symphoniarum, divini cultus majestatem mirifice laudarunt.

Illud autem Gustavus ægre tulit, quod 140 æreæ machinæ in terram fuerint defossæ, quas inventas Augustam avehi curavit. Acerbius accepit, quod non pauci Suecorum a rusticis per agros sint trucidati. Unde factum, ut igne ferroque hostis in villas & pagos sæviret.

Monachii Gustavum convenit Daniæ regis legatus, qui nuntiaret, propter pacis Lubecensis leges non esse integrum, petita mittere auxilia, lubenter tamen regem pacis cum Cæsare conciliandæ futurum interpretem. At altius Suecum res secundæ extulerant, quam ut pacis cogitationem suscipiendam sibi esse putaret. Quare & Daniæ, & Franciæ legatum, pro Electore suadentem non sine stomacho rejecit.

Relictus in Bavaria a Maximiliano Cratzius comes, supremus rei tormentariæ præfectus, Suecis non raro se opposuit; sed vix aliud inde effectum, quam ut Sueci atrocius sævirent; plebs rusticana, devastatis regionibus, horrendum vexata, & per sylvas vagari coacta, magnam partem calamitatibus fuerit confecta. Mindelhemium honestis conditionibus deditum. Sed eas Sueci minime servarunt. Idem fatum fuit Dilingæ, quæ lytro satis tolerabili se hosti permisit. Sed cum alii super alios belli duces succederent, severi exactores, civitas omnino exhausta fuit. Nec aliarum civitatum fors

Suetorum
savi-
tia.

me-

melior. Videantur *Pinscius, Chemnitz, Londorp, Adlzreit, Kevenbüll, Brachel, Caraf, Struv, Hübn, Foresti.*

§ III.

Conflictus Norimbergensis. Prælium Luzense. Mors Gustavi regis, & aliorum. Amissa Alsatia.

Fulminis instar cum bellum per Rhenanæ provincias, Westphalam, Palatinatum, Hassiam, Franconiam, Sueviam, Bavariam, Bohemiam, Silesiam, Saxoniam, percurrisset, datæque multæ essent clades, acceptæque, coire tandem in unum locum tempestas videbatur. Nam postquam Maximilianus Elector cum Wallesleinio Egræ conjunctus, totum exercitum Norimbergæ admovisset, Gustavus rex, ut amicæ urbi succurreret, revocatis ad castra regia ducibus, qui per provincias fuerant dispersi, eo pariter cum exercitu jam collecto iter intendit, prælio etiam, si opus, Norimbergam liberaturus.

128

Cæsareo-Bavaricus exercitus, qui quadraginta armatorum milibus constabat, in edito loco, sub urbis conspectu, castra posuerat, ducto circumaggere. Rex castris castra opposuit; iisque egres-
sus, dispositis in aciem copiis, pugnae copiam obtulit. Sed, quamvis Elector illam suaderet, Fridlandus tamen, ne in unius prælii discrimen rei summam conjiceret, aut alia quacunque de causa, illam recusandam duxit, loci opportunitate & castrorum defensione contentus. Complures tamen varias inter turmas, Croatorum maxime, velitares conflictus variante fortuna sunt suscepti. Leviori hoc pugnae genere Joannes Bannerius, qui post regem dein militare imperium administravit, brachium globo trajectus, inhaerente ossibus glande, diurnæ debilitatis, & properatæ mortis initium habuit.

Castrum Ca-
tholica.

Cum igitur rex elicere hostem ex castris non posset, vi admodum oppugnare illa decrevit. Maxima autem vis in eam partem incubuit, quam septemvir obtinebat: sed magna fortitudine, & memorabili cum clade Sueci a Bavaris sunt rejecti, capto Torstenfornio. Rex indignatus aggressionem instaurat, & horrenda globorum procella ex suggestibus detonat. Sed ea virtute Catholici resistunt, ut non modo hostem depellerent a castris, sed, emissio etiam equitatu, a fronte & a tergo invaderent. Certe plena creduntur potituri fuisse victoria, nisi in Gustavum Adolphum incidissent, qui

Sed frustra.

exemplo & auctoritate sic exercitum suum animavit, ut amissis quidem aliquot millibus, vulneratisque pluribus, honesto receptu se retraheret in sylvam aditam, donec nox prælium diremit, quod ad decem horas tenuit.

Max. redit in Bavariam. Sejunctus inde septemvir a Fridlando, cum quo non bene ipsi convenerat, in Baviarum suam rediit (quam Birckenfeldensis interrim vastaverat) Landspargam, secundo a Suecis occupatam, & mox Günsburgum & Kauffburam expugnavit. Fridlandus vero cum exercitu Cæsareo in Saxoniam movit, præmisso Gallassio, qui varias urbes & oppida interceptit. Subsecutus Wallensteinus, conjuncto sibi cum Catholicæ Ligæ copiis Pappenheimio, tanta vi Saxoniam incubuit, ut Elector Arnheimium ex Silesia, ubi prospere bellum gesserat, revocaret, & apud Gustavum precibus instaret, ut protinus Saxoniam oppressæ veniret auxilio, & ultimam ab ea calamitatem averteret.

Pugna ad Luzam. Rex igitur re Bavarica Birckenfeldensi commendata, festinatis itineribus in Saxoniam contendit, recta in Cæsareos iturus; qui prope Luzam, ignobile oppidum, haud procul a Lipsia diffitum, confederant. Wallensteinus existimans, regem non conflicturum, antequam Luneburgicas aliasque auxiliares copias secum conjunxisset, Pappenheimium ad expugnandas Hallas dimiserat. Verum hoc ipsum Gustavum impulerat, ut prælium maturaret, absente Pappenheimio, cujus virtutem verebatur, suscipiendum.

Obitus Regis. Explicavit igitur protinus aciem, magnaue vi Cæsarianos aggreffus est. Multa utrinque cædes. Rex, dum animosius quam cautius in hostem invehitur, brachium glande plumbea trajectus, animo linqui coepit; cumque ex prælio subtraheretur, & in cohortem Cæsaream incidens, ob nebulam esset incognitus, duobus ictibus, altero per pectus, alio per caput (ut fertur) petitus occubuit. Quidam volunt, jam ante pugnam fuisse occisum, dum aciem Cæsarianam recognosceret. Alii a Pappenheimio mutua cæde interemptum scribunt. Quocunque autem modo ceciderit, cecidit tamen ingens bellator, *Gustavus Adolphus rex Suecia*, qui totam Europam subversurus videbatur, priusquam caderet: nec ultra biennium tumultuari in Germania licuit. Hoc tramite eunt res humanæ. Summa imis miscentur: & extrema gloriæ subito vis fortior occupat. Quid profunt tot expeditiones feliciter confectæ, si ultima fuit infasta, & æternam post se ruinam traxit.

Cæterum per mortem regis non modo, ut alias fieri consuevit, remissus non est in Suecis pugnandi ardor, sed velut in bellis quibus

busdam magis etiam accensus. Nam sub Bernardo, duce Saxo-Vinariensi, qui aciem regebat, tanto furore in lævum Cæsarianorum cornu invecit sunt, ut illud penitus ferme profligarent, viginti tormentis potiti.

Fluctuabat jam vehementer tota Fridlandi acies, cum auxilio venit Pappenheimius, tutelarís velut de cælo genius. Is ante pugnam missus fuerat a Wallensteinio ad expugnandas Hallas. At ubi hic prælium imminere sensit, properatis nuntiis eundem revocavit. Itaque Pappenheimius, quanta potuit, celeritate cum milite suo accurrit, & rem jam prope desperatam ita restituit, ut Cæsariani erecti, tormentis recuperatis, magno animo dimicarent, donec nox prælium diremit, & ancipitem victoriam relinqueret.

At maximam res Catholica cladem passa est in Henrico Go- detrido comite Pappenheimio, heroe incomparabili: qui acrius in hostem invecitus, pila ad renes ictus, ex vulnere post horam mediam in rheda, qua Lipsiam erat vehendus, intellecta regis Gustavi nece plenus gaudii mortem gloriosam appetiit.

Wallensteinio vitio datum, quod eum, cum prælium ingrueret, a se dimiserit, & prima noctis vigilia, cum nihil prorsus urgeret, relictis tormentis campo excedens, receptu suo, qui fuge speciem præfererat, victoriam hosti adjudicare sit visus, cum ingenti & famæ, qua bella stant, & rei communis detrimento.

Wallenstein. nocte se subtrahit in Bohemiam.

Suecica contra acies noctem in campo illo Martis transegit. Ubi illuxit, receptis, quas hostis reliquerat, machinis, cum regio cadavere mœsto agmine victis propiores, Weissenfelsam recessere. In acie ceciderunt novem circiter millia, æquante ferme cladem fortuna. E Cæsareis occubuerunt abbas Fuldensis, crucem piæ præferens, cum Bertholdo Wallensteinio, ducis propinquo. Dubitatumque, utrum Protestantes Suecique plus amiserint amisso rege, an Catholici Pappenheimio.

Fridlandus Lipsiam primo, dein relictâ in manibus hostium Saxonia, quæ tanto sanguinis impendio constiterat, in Bohemiam egit exercitum, crudelitatis passim relictis vestigiis, quasi in alijs culpam suam vindicaret. Sueci vero Lipsiam, Pleßenburgum, Zwickaviam, aliaque per Saxoniam munimenta receperunt.

Dum hæc in Saxonia gerebantur, Christianus, dux Birckenfeldensis, Augustæ a Gustavo relictus præsidio, frequenti incursum Bavariam infestavit. Hornius vero ad Rhenum a rege missus Alsatiam & superiorem Rheni tractum sub jugum misit, expugnata Benfelda arce permunita, Schlettstadio, Colmaria, Hagena, Frid-

Werthii
initia.

burgo, Franckentalio &c. cum interim Baudisius inferiorem Rheni oram, & Coloniensem maxime agrum devastaret. *Joannes Werthius* contra, ex gregario milite dux belli factus in paucis præclarus, atque ad palmas deinceps metendas inclarescens, nec paucas nec modicas in Franconia hostibus clades intulit: quasi ex Pappenheimii cineribus novus causæ melioris vindex nasceretur.

Obiit Frid.
Palat.

Obiit hoc anno Moguntia Fridericus Palatinus, fax belli tricennalis; qui pravis ministrorum consiliis rebellionem Bohemicam se ducem præbens, incendium excitavit, quo vix non universa conflavit Germania. Prælio ac bello victus, regno, provinciis, dignitatibus avitis exutus, duodecenne exilium pertulit, aliena ex penu coactus vivere. Mansfeldicis subin, Durlacensibus, Brunsvicensibus, Danicis, ac novissime Suecicis progressibus in spem veteris fortunæ erectus, Sueciæ regem, ex cujus spiritu pendebat, in orbem alterum secutus est, 36 ætatis anno. Cum minor esset, disputatum est, an Philippus Wilhelmus dux Neoburgicus, administrationem Palatinatus, an vero Joannes dux Bipontinus caperet. Ille proximo agnationis jure & Aurea Bulla certabat, hic vero testamento patris, qui, cum Calvinista esset, Calvinistam Lutherano præposuit, facto, non jure.

Porro Fridericus anno 1619 rex Bohemiæ fuit proclamatus. 1620 pugnam & coronam amisit. 1621 proscriptus. 1622 a Tillio & Spinola Palatinatu privatus. 1623 Electoratus in Maximilianum translatus.

Conjugem Fridericus habuit Elisabetham, Jacobi I Anglorum regis filiam, 30 annos post viri fata superstitem. Ex ea genuit undecim liberos, parentum infelicitate per orbem dispersos. *Henricus*, successor in Bohemia jam declaratus, anno 1627 in Hollandia aquis periit. *Carolus Ludovicus* post P. W. restitutus in Palatinatum inferiorem, accepto octavo Electoratu, vivente legitima conjuge, Degenfeldiam duxit, approbantibus, ut fertur, prædicantibus, atque ex ea 14 liberos, *Raugravios* dictos genuit. *Rupertus* tota vita exul, a Cæsareis captus, tandemque dimissus Carolo I & II Angliæ regibus militavit, Cumbriæ ab iis dux creatus. *Mauritius* Indiam petiturus in mari interiit. *Eduardus* in Gallia Catholicam fidem amplexus Annam Nivernensem duxit. *Gustavus* puer obiit.

Quatuor item Fridericus reliquit filias. Elisabetha (pro decima velut Musa habita) fuit Calviniana abbatissa Hervordia. Ludovica in Gallia ad Ecclesiam reversa. Henrieta Sigismundo Ragozio nupsit. *Sophia*, natu minima celeberrima est in historia; quip-

pe Ernesto Augusto duci Hannoverano nupta anno 1701 a Parlamento Anglicano ratione matris suæ hæres coronæ fuit declarata, titulumque regni domui Hannoveranæ intulit. Meliori quam *Friedericus Palatinus* fato obiit Leopoldus, Ferdinandi II Cæsaris frater, Et Leon- magno Tirolis, Anterioris Austriæ, & orbis Christiani luctu. Princeps siquidem fuit prudentia, fortitudine, constantia, zelo religionis, atque in DEum pietate vere magnus. Argentinenfis primum & Pafavienfis ecclesiæ præful fulgebat, ducta dein Claudia Florentina reliquit Ferdinandum Carolum, & Sigismundum Franciscum, paternæ virtutis æmulos.

Christianus autem, Marchio Brandeburgicus, Administrator Converolim Magdeburgensis, quem in ipso urbis excidio anno superiore a Tilianis captum diximus, errore cognito, Catholicam Viennæ fidem publice est professus, maluitque apud Cæsarem permanere, quam ad suos reverti. Sic tristes inter nubes læti non nunquam radii promicabant.

ARTICULUS IV.

Res gestæ anni 1633.

Bellum per totam Germaniam.

EXtincto rege Sueciæ, cum non nisi septennem reliquisset filiam, brevi pax alma sperabatur reducenda. At contra evenit. Per sexdecim adhuc annos laceranda erat Germania. Quippe *Axelius Oxensternius*, Sueciæ cancellarius, indictis Holmiæ regni comitiis, cum supremo belli pacisque arbitrio regiæ infantis tutor constitutus, ad bellum continuandum diligenter omnia præparavit. 129

Obtulit se equidem pacis sequestrem Daniæ rex: qui utrique parti acceptus videbatur, Protestantibus quidem propter religionis societatem, Cæsari vero propter veterem cum Suecis emulationem. Celebratus propterea conventus Hailbrunnæ, ad quem frequentes undique cum Franciæ legato Protestantes confluerant. At omnia pacis consilia interrupit Oxensternius, qui animatis ad bellum proseguendum sociis non ante pacis cogitationem suscipiendam suadebat, donec rescisso Restitutionis Edicto plena statibus & religioni libertas reddita, ordinibus Protestantibus & regno potissimum Sueciæ omnes belli sumptus refusi, omnibusque foederatis ex integro esset satisfactum. Qui autem privata pactione cum Cæsare conveniret, hostis ab omnibus haberetur.

Oxensternius pacem repudiavit.

Novum
Fœdus.

Communi assensu itum in hanc sententiam, roboratoque artioribus vinculis fœdere, ad Oxensternium deferretur belli arbitrium, additis quibusdam, qui ipsi essent a consilio. Aderant huic cœtui superioris Austriæ oratores acatholici, auxilia ad extorquendam religionis libertatem flagitantes. Franciæ quoque legatus prorogavit ad finem usque belli fœdus cum corona Sueciæ, magnam in belli subsidia vim auri pactus, id duntaxat cavens, ne Catholicæ religionis exercitium turbetur, aut ecclesiasticis personis eorumve possessionibus vis fiat: quantum præsens rerum conditio pateretur.

Wallenstein, in
Bohemia
otiosus.

Wallensteinus numerosum rursum exercitum contraxerat: cum quo res magnas gesturus credebatur. Sed totam pene ætatem inani pacis cum Saxone tractatione absumpsit. Saxonicas copias ducebat Arnheimius, bello Danico miles Cæsaris ac Wallensteinio admodum familiaris. Cusa hos inter dicuntur consilia, vel auditu horrida, in perniciem Cæsaris ac domus Austriacæ.

Distributa
provinciæ.

Abiectis igitur pacis consiliis, omnia bellum spectabant. Suecorum ac fœderatarum exercitus tripartito ferme per Germaniam erat divisus. Suevia & Alsatia Gustavo Hornio & Rheingravio populanda est tradita: Palatinatus & Bavaria Bernardo, duci Vinariensi: Westphalia & Visurgi imminentes provinciæ Georgio duci Luneburgico, Hassiæ Landgravio, & Dodoni Cniphussio: ducatus Montensis & ager Colonienlis Baudissio. Elector Saxonix separatim in Silesia habebat exercitum, copiis Brandeburgicis permixtum.

Bavarus
Memmingam &
Campidunum capit.

Distributis ita ad populorum calamitatem provinciis classicum undique insonuit. Et imprimis quidem Bavarus, rigente licet bruma, Suecos ditionibus suis eiecit. Inde vero progressus in Suevi-
am, Memmingam deditione, Campidunum vi cepit, deletis ad internecionem ferme civibus, & militibus, qui præsidio fuerant impositi. Ipsaque etiam Augustæ imminebat, fuso ad Danubium Hornio, qui sub in Constantiam frustra obsedit.

Venerat ea tempestate ex Italia cum exercitu dux Feriæ, Me-
diolani præfectus, magnasque spes Catholicæ rei afferebat. Sed
Aldringerus, cui copias junxerat, Wallensteinii metu, prælium detrectans, Feriam tanto mœrore afflixit, ut brevi post mortem oppeteret. Sueci vero dominantes in Alsatia atque ad Rhenum, Philippoburgum (Gallis dein venditum) & Heidelbergam expugnarunt: Vinariensis ac Hornius, direpta Kauffbura, Mindelheimio & Landsperga, Neoburgum, Eustadium, Kelheimium, ipsamque Ratisbonam, cum pluribus per Palatinatum superiorem oppidis. Bavarix autem latus Werthius strenue tuebatur.

Nee

Nec aliæ Germaniæ provinciæ a belli cladibus erant immunes. Capta a Suecis in Westphalia Osnabruga, ad Visurgim Hamme-
lia, Cæsareanis sub Merodio & Cronsfeldio memorabili prælio fus-
sis. Gallus autem caussatus fractam neutralitatem, Lotharingiam
diripiebat, Hollandi inferiorem Rheni tractum; ut adeo miseran-
da ubique rerum facies in summas calamitates & extremum discri-
men meliorem causam conjiceret.

Urbes ad Rhenum sylvestre Rheingravium occupavit. Villin. Urbes Syl-
ga a Wirtembergio & Degenfeldio frustra obsessa. Straubinga
vero aliæque Bavariz urbes in manus hostium recidere, Aldringe-
ro, præstanti alias milite, sed Fridlando obnoxio, segnius agente.
Clerus Ratisbona & Augusta contra fidem datam ejectus. West. Clerus
phalia ab Hassio, capta Paderborna, vexata. Cæsi Catholici in Si-
lesia, Saxonia, Marchia, clades ultro citroque datæ. pulsus.

Ingolstadtium periculum subiit a Cratzio, comite Scharpfen-
steinio, urbis præfecto, qui Suecos noctu ad urbem advocasse di-
citur; quæ proditio cum ob fidem vigilum ducumque non succe-
deret, ad Suecos abiit, atque anno sequenti in Nördlingano præ-
lio captus, Viennæ caput securi subicere coactus est. Crazius.

ARTICULUS V.

Res gestæ anni 1634.

*Wallensteinii interitus. Pugna Nördlingensis. Rerum
conversio.*

ANnum hunc memorabilem facit Alberti Wallensteinii ruina; 130
qui loco nobili natus in Bohemia, comes primum creatus a Wallen-
Cæsare, dein Fridlandiæ, Mechlenburgi, Sagani, Glogoviæ dux, steinii
Imperii princeps, bis supremus Cæsarei exercitus amplissima cum conspira-
potestate præfectus, inquieti & turbulenti cum esset ingenii, for-
tunam suam non ferens, ambitionem ad ipsam usque Bohemiæ co-
ronam porrexisset, inita adversus S. C. M. conjuratione,
& cum ejusdem hostibus societate, quibus copias, sibi commis-
sas juncturus credebatur.

Occasionem conjurationi præbuit mandatum Cæsaris, ut mi-
les extra Bohemiam hyberna caperet, & ad fines Austriæ adver-
sus Vinariensem excubaret. Negavit Fridlandus, id se facturum,
vocatisque Pilsam ducibus, abdicationem præfecturæ simulat, quam
Fer-

Ferdinando regi destinatam nosset. At illi, præeuntibus Illoo & Terscha, tribunis, decernunt, communi ope duci assistere, nec passuros, ut militare illi imperium abrogetur.

Detecta.

Aberant Galassius, Aldringerus, Piccolomineus, & Coloredus, qui rei certiores facti, totam conjurationem occultis nuntiis Cæsari aperiunt. Protinus is præfecturam Fridlando abrogat, & Galassio parere jubet, addito mandato, criminis ut reos sistant vivos; id fieri si non posset, morte prodicionem anteverterent, quam variis insuper litteris haberet perspectam. Mox Fridlandus perduellionis promulgatur reus. Praga a Galassio occupatur præsidio: miles in Cæsaris partes pertrahitur.

Egram fugit.

Wallensteinus, consilia sua videns detecta, fugienti similis cum parte copiarum Pilsa Egram properat, cum adveniente post biduum Vinariensi & Lavenburgico se conjuncturus. At vero Buthlerus tribunus, Gordonus legionis vicarius, qui Egreus præsidio præerat, & Leslaus vigiliarum præfectus, Scoti, versari in mora periculum rati, primum Illoom, Terskium, Kinskium, & Niemannum, a Gordono in arcem ad cœnam invitatos, sub finem mensæ interficiunt; dein vero immisso in diversorium Fridlandi centurione Devorouxio Hiberno, cum sex armatis, eum, solo indusso tectum, & per fenestram prospectantem, quid motus cieretur, adacta in medium pectus hasta, explicatis brachiis vulnus excipientem conficiunt.

Interficiuntur.

Complices puniti.

Tres duces mox dicti, causæ Cæsareæ vindices, monuere mox de re tota legiones, ut ab hoste, qui in propinquo jam esset, sibi caverent. Leslaus vero rei gestæ nuntium primum ad Galassium, tum ad Cæsarem tulit. Dux Lavenburgicus, qui Egræ, ut Fridlando se jungat, imminabat, a Buthlerianis interceptus, Egram abductus in custodiam. Pilsnæ sedecim, quæ tribuni, quæ inferiores ductores, eum octo senatoribus, capitis damnati. Schaffgotschius, qui copiis in Silesia præerat, a Coloredo captus, Glazii carcerem invenit, ejus vicario per Silesiam rebellionis facem ventilante. At stipendiis a Cæsare repræsentatis, & Ferdinando filio in supremo archistrategi munere suscepto, motus militaris conquievit, omnibus novo sacramento fidem jurantibus.

Placatur miles.

Ferdinandus rex præfectus militiæ.

Ferdinandus rex, ab insigni opere armorum præfecturam aspiciaturus, ineunte vere in Bohemiam ad exercitum profectus, atque inde ad expugnandam Ratisbonam, adulta ætate illam

tan.

tandem obtinuit; quamvis Turrianus, Bohemica olim rebellionis auctor, acerrime eandem defenderet.

Inter hæc Hornius omnem late Sueviam populabatur, subactis Mindelheimio, Biberaco, Campidona, Memminga: Uberlinga frustra oppugnata. Palatinatum autem superiorem, cum Solisbacho, Chamo, & Straubinga per comitem Aldringerum Bavarus recepit, ejectis inde Vinariensibus & Birckenfeldensibus. At breve id Ald. Obiit Aldringerum gaudium fuit; nam dum Landishuto, a Vinario & Horningerum. nio obfesso, succurrere nititur, in Isaræ ponte globo trajectus occubuit. Natus est Luxemburgi stirpe tenui, sed virtute sua per omnes militiae gradus ad supremam in Bavarico exercitu præfecturam eluctatus, magno Catholicorum luctu decessit. Fatum illius comitabatur Landishutum, extrema crudelitatis exempla a Suecis perpeffum.

In Westphalia alternante fortuna res acta. Gehlenus Melandro, Hassorum ductori, primum superior: dein a Luneburgico superveniente fugatus, interceptis ultro citroque oppidis. Eadem aliarum provinciarum urbiumque calamitas, bello fulminis instar discurrente.

Tandem Ferdinandus rex occupata post Ratisbonam Wemdinga, Donawerda, Lavinga, Gundlinga &c. Nördlingæ expugnandæ copias admovit. Aderat Carolus dux Lotharingæ, quem Maximilianus Elector Bavarie Aldringeri loco exercitui suo summa cum potestate præfecerat: ac maxime Ferdinandus Cardinalis Philippi IV Hispaniarum regis frater, adducto per Rhœtiam & Tyrolin ex Insulibris exercitu movens in Belgium, rei Catholicæ, si res posceret, in transitu futurus auxilio.

Vinarius & Hornius contractis undique copiis adventabant urbi subsidio; atque explicata acie prælium ineunt. Initium a colle da- Nördlingæ. tum, quem Hispanæ atque Italicæ legiones infederant. Illum omni- ni ope sui juris facere Sueci allaboraverant, sed incassum. Octo horis tenuit pertinax prælium. Primi cessere Vinariani in sinistra ala, tum Horniani equites in dextra. Suecicæ phalanges, pertinacius pugnantes, ferme concilæ sunt. Si fugientibus inhæsisset victores, creditum est, ad internecionem ferme deleri potuisse. Cecidere ut minimum duodecim millia, sex millia capta. Quos inter ipse Gustavus Hornius, & tribuni complures. Vinarius cum parte equitatus, desperata victoria, periculo tempestive se subduxit. E Cæsareanis desiderati mille ducenti. Erepta tormenta octoginta, 4000 currum, equi 1200, signa militaria 300, Cardinalis

Hispaniæ, parta tanta a gemino Ferdinando, sub auspiciis Ferdinandi Cæsaris, victoria, laureato cum exercitu contendit in Belgium, illius regimen, post mortem Isabellæ Eugeniæ ad Hispaniam revolutum, fratris nomine suscepturus. Ferdinandus vero rex, exercitus cura Galassio commissa, Viennam abiit.

Fructus.

Neque exiguus fuit victoriæ fructus. Recepta Nordlinga, Hailbrunna, Herbipolis, Heidelberga, aliæque per Sueviam & Franconiæ permultæ. Et sane visa fuit Catholicorum fortuna, quam tot ante clades affligerant, caput extulisse, deprimi Suevicæ virtutis æstimatio, nisi Richelius, regis & regni potens, cineres in novam ac diuturnam flammam animasset, immisissis Lotharingiæ sub Forcæo viginti armatorum millibus.

ARTICULUS VI.

Res gestæ anni 1635.

Pax Pragensis. Trevirensis captivitas. Varii conflictus.

131

Pax Pragensis.

Cum Germania bellis misceretur, aliquis tandem hoc anno paucis optatæ radius affulsit. Quippe Saxonix septemvir, cum conditionum suarum, tum etiam communi totius Imperii saluti intentus, Leiteromicii primum, dein Pirnæ, denique Pragæ pacem cum Cæsare composuit in has leges.

Bona ecclesiastica *mediata*, ante Transactionem Passaviensem a Protestantibus occupata, salva illis ac firma permaneant. *Immediata* vero, quæ anno 1627 12 Nov. possederant, ad annos 40 quiete retineant. Si quid vero ab eo tempore fuerit iis a Catholicis ablatum, restituatur.

Pari modo, si quid Catholicis ab anno 1627 fuerit ablatum, integre restituatur. Usus sessionis & voti in comitiis Imperii ratione eorundem bonorum interim suspensus maneat. Reliquis jurebus pars utraque libere utatur. Exercitium vero Religionis ad normam dicti anni redigatur. Occurrentes autem hac super re controversiæ per judicium aulicum, vel Cameram Imperialem componantur.

Magdeburgensem archiepiscopatum Augustus, Electoris filius possideat, Christiano vero Brandenburgico annuatim 12000 Imperialium pendat. Quatuor præfecturas ejusdem archiepiscopatus Ele-

Electoꝝ jure feudi obtineat. Halberstadiensem autem episcopatum Leopoldus Cæsaris filius habeat. In archiepiscopatu Bremensi religionis exercitium juxta dictum annum normalem vigeat. Libera Imperii nobilitas juxta T. P. libertate religionis fruatur. Civitates item Imperiales Pace Religionis gaudeant. Donawerdam Electoꝝ Bavariae Imperio restituat, quamprimum belli sumptus fuerint refusi.

Electoꝝ Palatinus Maximiliano ejusque stirpi Wilhelminae permaneat: relicta tamen dote Friderici viduae, & assignatis congruis alimentis proscripti liberis, si ad Cæsaris obsequium redierint.

Duces Megalopolitani, si hanc pacem probaverint, restituantur. Duces Brunsvicenses quater centena Imperialium millia Tillianis hæredibus persolvant. Electoꝝ Brandenburgico, si hanc pacem acceptet, *Investitura* Pomeraniae conferatur. Bello Danico occupata, nominatim Guelpherbytum & Niemburgum, pristinis dominis Cæsar restituat. Udenhemium, seu Philippoburgum, Gallis nuper ereptum, in potestate Imperatoris ad Imperii defensionem permaneat.

Omnia a Suecis, Gallis, aliisque erepta restituantur. Atque ad hoc Saxo ceterique hujus pacis focii Cæsarem omni ope adjuvabunt. Vicissim Cæsar & focii omnia, ab anno 1630 occupata, pristinis possessoribus, qui hanc pacem amplectuntur, reddant. Legati Protestantium in aula Cæsarea ratione religionis nulla molestia afficiantur. Captivi utrinque liberi dimittantur.

Omnes, in hanc pacem consentientes, vires & consilia jungant, ut miles exterus ex Imperio amoveatur. Exercitus a sociis conflatus, *Cæsaris & S. R. I. exercitus appelletur*. Ejus partem Electoꝝ, alteram Ferdinandus rex, aut alius ejus loco ducet in hostem. In belli sumptus quivis Imperii princeps 120 pensiones mensuas hoc & sequenti anno solvat. Pacis ita compositæ instrumentum unum Cæsari, alterum Saxoni, tertium Moguntino est traditum.

Ut in Bohemia & cæteris Austriacæ domus provinciis Cæsar liberum religionis exercitium permetteret, adduci non potuit, eissi vehementer Electoꝝ instaret. De Silesia & Lusatia separatis tractationibus conventum. Reformatio Judicii aulici & Camerae Spirenensis ad Imperii comitia remissa. Decreta amnestia, exceptis a Cæsare transfugis, Fridlandicæ conjurationis sociis, duce Wirtembergico, Marchione Durlacensi, multisque comitibus & Baronibus. Neque his tamen via gratiæ præclusa, si supplices illam rogassent.

Plerique
illam ac-
ceptant.

Hanc pacem, cum Saxone initam, amplexi sunt, Elector Brandenburgicus, Wilhelmus Vinariensis, Georgius Luneburgicus, Norimberga, Ulma, Erfurtum, Francofurtum ad Moenum. Soli pene inter Imperii principes resistere Bernardus dux Vinariensis, & Wilhelmus Hassiæ comes provincialis, Suecis pertinaciter adhærentes.

Et profecto, composita cum plerisque Protestantibus pace, imo societate armorum inita, haud arduum fuisset, Suecos pellere Germaniæ finibus, etiam postquam vicennes cum Polonis inducias fecere. Nisi Richelius potentior ex Gallia socium misisset, Germaniam simul, Belgium, Hispaniam, atque Italiam, gravissimo bello involuturum.

Treviren-
sis capti-
vitas.

Prælusum intempestiva Trevirensis Electoris captivitate. Is, ut a Suecico turbine esset immunis, jam ante admissis præsidii in tutelam Galliarum regis concesserat, haud parum offenso Cæsare. Igitur mense Martio Luxemburgi gubernator comes Embdanus, cum Barone Meternichio, assumpta ex vicinis præsidii valida militum manu, eaque navigiis imposita, secundo Mosella silentio velatus, Treviros improvisò occupat, paucis cæsis, qui ex Gallico præsidio resistere tentabant. Elector ipse Bruxellas primum, dein Gandavum, ac demum Viennam ad Cæsarem captivus abducitur. Treviris munita Hispanorum præsidio. Res hæc Gallorum animos tantopere asperaverat, ut, qui auxiliorum nomine Suecos hætenus adjuverant, propriis deinceps auspiciis bellum gererent.

Philippopolis stratagemate hoc anno Gallis erepta, cum incredibili annonæ, auri, & bellici apparatus copia. Ultionem Galli in urbem Spirensensem verterunt; quam expugnatam Vinariensis crudeliter habuit.

Augusta a
Bohis capta.

Augusta, Suecorum præsidio firmata, post immanem famem toleratam, Electori Baviaræ tandem se dedit, ea conditione, ut negotium religionis ad normam reformationis Cæsareæ, anno 1629 promulgatam reducatur. Liceret tamen Lutheranis templum sumptibus suis construere. Tormenta, a Gustavo rege Monachio abducta, cum thesauro fuere reducta.

Nec minore felicitate recuperata a Cæsarianis Heidelbergæ, Wormatiæ, Franckenthalium, pluresque per Palatinatum & Alsatiæ urbes, ipsaque Moguntia.

Sed non ubique par fortuna. Nam Hispani a Gallis ad Namurcum cæsi sunt. Frustra tamen Lovanium tentarunt, athenæo quoque ad arma strenue converso. Cladem pariter diversis locis retulerunt, Lotharingus, & Bavari a Gallis, Baudisius Saxo a Bannerio.

Maximilianus Elector Bavariae defuncta conjuge sua Lotharinga, nuptias hoc anno Viennae celebravit cum Maria Anna, Ferdinandi II Caesaris filia. Auspicatum sane connubium, quod Ferdinandum Mariam, cum immortalis, ut speramus, principum serie esset pariturum. *Videantur Brach. Lund. Piasec. Caraffa. Theatrum Europ. Gualdus. Keven. Hübn. Struv.*

ARTICULUS VII.

Res gestae anni 1636.

Bellum Gallo-Suecicum.

Quamvis anno superiore res ingens ad componendam Germaniam per pacem Pragensem, a plerisque ordinibus acceptam, acta videbatur, immanis nihilominus supererat belli moles, maxime, ubi Gallia proprio Marte illud gerere est aggressa, & Sueciae ordines viribus omnibus continuandum decreverunt. Nec difficile hoc ipsis visum, Martiam pubem, ad belli aspera duratam, ministrante natali solo, nervum vero belli Gallia, & ipsa Germania, quam violentis extorsionibus exhaustam, ad intimam usque ossium medullam depascebantur. Nec deerant Angli, qui domus Palatinae studio calentibus alioquin animis facies subdebant: Hollandis in rem suam minime pigris.

Conabatur equidem Urbanus Pontifex Imperatorem inter & regem Christianissimum pacem conciliare; sed altior hærebat spina, quam ut facili manu evelli posset. Gallos inflammabat Austriacae magnitudinis æmulatio, perturbatus Germaniae status, captus Tre- virensis, Richelii, regem optimum regnumque versantis, vastum & inquietum ingenium.

Cæsar vero Franciae bellum denuntiavit, quod, contra Mantuanam seu Ratisbonensem potius pacem, nuper conclusam, cum Imperatoris & Imperii hostibus consilia & auxilia conferret; Suecos armis, ære, milite, commeatu juvaret: urbes Imperii invaderet, aut auro emptas praesidiis suis insideret.

Nec pennis multum, sed ferro pugnatum. Trajecto Rheno & Mosella Galliae infusus sub Galassio Caesarianus exercitus. At fame ac penuria viam coactus relegere, redactis ad eam paucitatem legionibus, ut iusto praelio plus cladis nequissent accipere. Nec Gallis fortuna melior: Belgis Germanisque sub Thoma principe

Piccolominio, & Joanne Verthio Picardiam inundantibus, & terrorem Parisios usque spargentibus.

Sueci in Protestantes. Dum autem Cæsariani exercitus robur in Gallos movit, Sueci in Germania ferocius sævientes, iram in principes, qui pacem Pragensem ab eorum fœdere secesserant, effuderunt. Nam Bannerius in Saxoniz viscera penetrans, cædibus & ruinis omnia complevit: auctusque e Suecia suppetiis, *ad Wittsbochium* Cæsareo-Saxones affecutus, grandi illos clade profligat. Mox cum Urangelio, ut ultionem circumferret, Marchiam Brandenburgicam immanibus exactionibus devastat. Operam tamen strenuam Saxoni sociavit Hazfeldius, & ut Magdeburgum expugnaretur, effecit.

Gözius in Hassios. Non minor per Westphaliâ Hassiamque ea æstate tempestas detonuit. Wilhelmus Hassiæ landgravius, diu, an pacem Pragensem admitteret, cunctatus, tandem ea repudiata, firmatus Suecorum auxiliis, arma rursus corripuit, Hanoviamque obsidione liberavit. Verum a Gözio, Cæsareo duce, tota Hassia pulsus, atque in Westphaliâ & Frisiam reclusus, vastitatem provinciis intulit. Insecutus Gözius, Paderbornam, Sufatum, Hammoniam, Tremoniam, Dortmundam, aliasque urbes, ejectis Hassicis præfidiis, cepit. In aliis pariter provinciis per varios velitares conflictus haud parum cladis datum acceptumque.

Clades mutuz. In Burgundiæ comitatum, qui Hispanici tunc adhuc erat juris, irrupit Condæus, & Dolam obsedit, sed accurrens cum Germano exercitu Lotharingus, eundem depulit. Contra vero Coloredus in Lotharingia victus a Gallis, & cum 50 ordinum ductoribus captus est. Reposuit vices Joannes Verthius, concisis non raro Gallorum turmis, captoque Boniveto cum 60 aliis. Schenckianum munimentum astu ab Hispanis captum; tandemque post longam oppugnationem receptum a Batavis.

Ferd. III Rom. rex electus. Circumsonantes undique inter belli fragores electus est hoc anno Ratisbonæ in regem Romanorum Ferdinandus III. Aderat ipse Cæsar cum Electoribus Catholicis, excepto Trevirensi, qui non fuit vocatus. Saxo & Brandeburgus per legatos comparuere. Omnium suffragiis Rom. rex dictus Ferdinandus: protestante Carolo Ludovico comite Palatino, Friderici proscripti filio; Angliâ quoque illius causam adhucdum agente,

ARTICULUS VIII.

Res gestæ anni 1637.

Mors Cæsaris. Sueci ad Balthicum retrusi. Verthii fortitudo.

CÆsar præfagus velut mortis suæ opportune filium Romanorum regem eligi curaverat. Nam Viennam reversus, viribus fractus, pientissime obiit, anno ætatis 59, Imperii 18, princeps eminentissimæ pietatis, religionis, constantiæ: utramque, si quis alius, fortunam expertus: in utraque immotus possessor DEI & sui: absoluta idea magni Imperatoris & sancti.

133
Obitus
Ferd. II.
Elogium.

Natus est anno 1578 ex Carolo Styriæ duce, Ferdinandi I Cæsaris filio & Maria Bavara. Primis nuptiis sibi junxit Mariam Annam, Maximiliani Bavariæ ducis sororem, alteris Eleonoram Mantuanam. Ex priore suscepit Ferdinandum III, & duas filias, alteram Maximiliano Electori desponsam, Uladislao IV Poloniæ regi alteram. Leopoldus Wilhelmus alter filius episcopus Argentinensis, Passaviensis, Halberstadenfis, Olomucensis, atque Ordinis Teutonici magister inclaruit.

Liberi.

Paulo ante mortem Cæsaris Bannerius Torgam in Saxonia occupavit, Lipsiam quoque expugnaturus, nisi ab Electore & Hatzfeldio cum clade depulsus, relicta etiam Torga in Marchiam ad Urangelium, novas ex Pomerania copias adducentem profugisset. At fugientem Cæsariani insecuti, intercepta Landsperga, in ipsam Pomeraniam persequuntur, ibique Wolgastum, Trippelium, Daminum occupant, ex Usedomia insula Suecos ejiciunt, ut adeo hoc anno in extremum Balthici angulum rejecti, tribus duntaxat urbibus, Anclavio, Stetino, Stralsunda aggre se sustinerent.

Bannerius
cum Sue-
cis ad
Balthicum
retrusus.

Cum autem magna Cæsariani exercitus pars ad Septentrionem Suecis incumberet, Vinariensis cum suis & Gallicanis legionibus in Occidente spatium nactus est, ut expugnata Jonvillea, cum aliis in Burgundia locis, castrisque Burgundis Rhenum ad Argentinam trajiceret. At heros incomparabilis Joannes Werthius cæ-Melandro & expugnato Hermansteinio, seu Ehrenbretsteinio, fidelissimo ad Rheni & Mosellæ confluentes munimento, felicibus aliquot conflictibus Vinariensem attritum trans Rhenum in Burgundiam rejecit.

In.

Obit Hass- Inter magnarum rerum molimina diem extremum obiit Wil-
fus. helmus V Hasso-Cassellensis landgravius, relicto Wilhelmo oct-
Lis de tu- enni filio, cui testamento tutores dixit reges Galliarum & Angliarum cum
zela, Batavis. Contra Georgius Darmstadius tutelam jure agnationis,
 ex Aurearum Bullarum placitis, & Cæsarei decreti, sibi vendicabat.
 Obstabant matris Amaliarum cognati propiores, & demandata eidem
 a defuncto administratio. At Cæsar Gözium jussit sententiam pro
 Darmstadio latam, exequi.

Galassus ob res, anno superiore infelicitè gestas, postulatus,
 ita Cæsari causam suam probavit, ut pristinam dignitatem retine-
 ret, suamque operam hoc anno Saxoni cum Hassfeldio adversus
 Suecos impenderet.

Duces Cæ- Itum denique in hyberna; Galassicis, Hassfeldicis, Bredanis,
fasci. & Saxonibus cessere Pomeranarum, Megalopolitanarum, & Marchiarum pro-
 vinciarum: Werthio, Savellio, Sperreattero Suevia & Wirtember-
 gia: Piccolominio, Gözio, Gehleno, & Granæo ager Juliensis,
 Clivensis, ac Montensis. Inde tamen Gözium in Westpha-
 liam migrare est jussus. At elapsis passim incolis, jacente agri-
 cultura ingens ubique rerum inopia, famesque, quæ ad abomi-
 nandos etiam cibos miseros cogebat.

(Obit Bo- Obiit hoc anno, *Boguslaus* dux Pomeraniarum, ultimus familiarum,
gaslaus. quæ ditionem illam ad 700 annos possederat: eamque prætendit
 Brandenburgus titulo pacti successionis mutuarum. Carolus item Man-
 tuarum dux: Victor Allobrogum dux, qui præteritis fratribus, Mau-
 ritio, & Thoma, filiorum tutelam ad conjugem, Franciarum
 regis sororem, detulit, belli deinceps atrocis
 fomentum.

CAPUT V.
DE
STATU GERMANIÆ
SUB
FERDINANDO III
Usque ad Pacem Westph.
ARTICULUS I.

*Res gestæ anni 1638.
Annus Cæsarianis infaustus.*

Tanta felicitate Ferdinandus III anno superiore auspicatus fuerat Imperium, ut spes magna affulgeret, fore, ut hostes Germaniæ pacis cogitationes suscipiendas sibi putarent. Retrusus ad Balthici littora Suecus; rejectus cum clade trans Rhenum Gallus. Sed annus iste aperuit, quantum superesset belli, quantoque cum hoste sit configendum.

Nam Vinariensis ex Delspergensium finibus, in quibus hybernauerat, emergens, Seckingam, Lauffenburgum, & Rheinfeldam sibi expugnat. Huic dum succurrere nituntur duces Cæsarei, cæsi captique sunt prope omnes: Savellius custodia elapsus est. Verthius, Sperreutterus, Enchenfordius, alique Lutetiam abducti. Frisacum fame fuit expugnatum.

Conabatur equidem solvere hujus obsidium, aut annonam saltem inferre, evocatus ex Westphalia Gözius, sed trino prælio a Vinariensi victus, Germaniæ clavem Francis relinquere est coactus. Ad dicendam causam evocatus in Bavariam, post bini-

Nec felicior Cæsarianis fuit Pomerana expeditio; quippe per concretum glacie pontum in insulam Rugiam penetrare connixi, a Vrangelio repulsi, deficiente annona & com meatu, rerum inopia, fame, transfugiis tantopere sunt imminuti, ut Galassius, re null-

Pars VIII,

E c

la

la acta, attritas lacerasque copias in Bohemiam ad hyberna reducere fuerit coactus : Suecis interim Pomeraniam rursus aliaque occupantibus. Hassi pariter Sufatum, Geisecam, Paderbornam &c. intercipiunt. Tam immania autem detrimenta tribuebantur eorum avaritiæ, qui procurandæ annonæ & apparatus militari destinati, pecuniam in privatos usus converterant.

Tantas inter procellas emicuit Cæsarianis radius amicioris tyderis in Westphalia & Palatinatu. Nam Carolus I Angliæ rex, miseratus sororem viduam ac nepotes exules, cum legationibus non posset in avitas eos possessiones reducere, pecunia & milite instruxit, ut a Gallis & Suecis pariter adjuti, in ditiones se per vim reponerent.

Cæsi Pala-
tini.

Exercitu igitur comparato, primum a Vehlenu, Cæsarearum per Westphaliæ copiarum præfecto ad Meppenam, quam a Suecis emerant, gravi clade afficiuntur, amissa Meppena. Haud multo post altera majori clade spes eorum penitus est eversa. Quippe dum reparato exercitu, quem ex Hollandicis & Suecicis subsidiis auxerant, Lemgoviam obsident, Hazfeldius justo eos prælio profligat. Rupertus frater junior captus Viennam abductus est; Carolus Ludovicus vero, dum rheda vectus per Visurgim fugam præcipitat, submerso curru, equis, & auriga, tandem evasit, & pedes Mindam fugit. Hoc anno Maximilianus Elector ab episcopis impetravit, ut deinceps Visitantis & Præsentatæ Virginis dies per Bavariam festi a populo habeantur. Archiepiscopus tamen Salisburgensis suos præcepto non esse obligandos putavit.

Schaffgotius propter conjurationem Fridlandicam capite plexus. Arnheimius, Saxonicæ militiæ archistrategus, a Suecis captus, atque Holmiam abductus, fuga in Saxoniam evasit.

ARTICULUS II.

Res gestæ anni 1639.

Bannerii progressus. Vinariensis Obitus.

135

Suecorum res in Germania majora adhuc hoc anno incrementa cepit. Bannerius veris initio, composita adversus pacem Prægensensem cum Saxonici inferioris circuli *neutralitate*, Luneburgico connivente, Albim transmittit, atque inde in Saxoniam & Thuringiam effusus, præmissis Coningsmarckio, in ipsam Franconiam

irru-

irrupit. Marchiam vero Brandenburgicam per varios ductores ^{Cæsarei} percurrrens, Landspergam, Francofurtum, Rattenaviam, Havel- ^{ubique} bergam, Berlinum, Brandenburgum, aliasque urbes deditione, ^{cæsi.} vi, astu, celeritate occupat. Salisum ducem Cæsareanum cum septem legionibus in hyberna euntem profligat, ac ducenti ipsum capit. Mox Naumburgum, Weissenfelsam, Zeizam, Altenburgum, Chemnitium, cum pluribus aliis urbibus, oppidis, munitis subigit.

Superato dein iusto prælio ad Chemnitium Marazinio, altero Cæsaris duce, in Silesiam & Bohemiam cum victore exercitu irrupit, cæsis iterum octo legionibus, quas Gallassius ad impediendam irruptionem Praga miserat. Tum vero tot victoriis ferox lascivientem exercitum ad ipsa Pragæ mœnia admovit, misso tibicine, qui deditionem postulare. At cum urbem optime ad defensionem comparatam cerneret, per universam Bohemiam populatione, cædibus, incendiis grassatus, tristia ubique Sueciæ indolis monumenta reliquit.

Cæsar tot cladibus attritus, habitis novis delectibus exercitum triginta millium in Bohemiam misit. Et, quia Gallassius excusata valetudine missionem petebat, archiducem Leopoldum fratrem suum, supremum militiæ præfectum dixit, evocato ex Belgio Piccolomineo, cujus consiliis bellum gereret. ^{Gallassius abdicatio.}

Adversus Gallos & Vinarienses non multo felicius ex altera parte gestum est bellum. Vinariensis compositis Brisaci rebus, jam Rheni potens, in Burgundiam reversus est, per funestas huius provinciae calamitates suo fato prælusurus. Ad excelsa aspirabat magnanima indoles: neque tam Francis aut Suecis, quam sibi militabat: in id intentus, ut ad Brisacum, suæ trophæum gloriæ, ex Alsatia & Burgundia dominatum quendam adjiceret.

In Burgundiam igitur subito irrumpens, lascivienti victoriis ^{Vinariensis} militi diripiendam dedit, debitum velut militiæ stipendium ex alieno. ^{obit.} na penu. Et quod voraces rictus absumere non poterant, Brisacum, Vinariensis sedem velut regiam, avectum. At certam Nemesi metam fixit humanis consiliis, quam ultra porrigere non datur sæviendi licentiam. In Alsatiam redux, Neoburgi ad Rhenum morbo absumptus est, trigésimo quinto ætatis anno.

Atque sic vernantibus annis mors prostravit tot mortalium stragem, Bernardum Vinariensem ex familia Saxo-Weinmariensi prognatum, Joannis Friderici, quem Carolus V post pugnam Mühlbergensem captum Electoratu exuerat, pronepotem. Felicem dices,

si vulgi sensu aestimes, per lauros & palmas euntem ad gloriæ verticem. Sed alia trutina cœlum ponderat humanos ausus. Sola virtutis gloria est immortalis.

4 tribunis
relinquit
exercitum. Exercitum suprema voluntate commendavit quatuor tribunis, Erlachio, Nassovio, Rosæ, & Ohemio, quos insigni etiam legato locupletavit. Rex Franciæ vero, comperta ejus morte, centum dublionum millia per Basileensem collybum copiis transfripfit, ut novo auctoramento devinctas haberet, jussas interea parere Erlachio. Moverunt subin per Nemetes in Palatinatum, Wetteraviam, & Hassiam. Occuparunt Weissenburgum, Landavium, Germershemium. Rhingaviam populatione complerunt. Eosque interea rex Franciæ per comitem Guebrianum auro expugnatos, una cum Brisaco, Friburgo, Rheinfelda, pluribusque in Burgundia locis, in quibus sua habebant præsidia, dicto sacramento, sibi subjecit: salvis tamen legibus Suecici foederis.

Hassii Pragenſi paci tandem subscripserant, sed visis Suecorum Gallorumque progressibus, cum Calvinismi libertatem obtinere non possent, vidua annitente, hostes se rursus Cæsaris sunt professi.

Gallassius, adversam belli sortem pertæsus, supremam exercitus præfecturam cum primo consilii bellici apud Cæsarem subfello commutavit: suffecto in ejus locum Melchiore Hassfeldio, ac dein archiduce Leopoldo. Bavaricas autem copias duxit comes Mercius, loco Werthii, adhuc captivi.

ARTICULUS III.

Res gestæ anni 1640.

Comitia Ratis. Leopoldi archid. progressus.

136
Agitur de
pace.
Comitia
Ratisb.

PRout superioribus annis de pace componenda variis in locis est actum, ita etiam hoc tum *Lubeca*, tum maxime *Colonia*, adhibito ad regem Christianissimum conciliandum summo Pontifice, ad Suecos rege Daniæ. *Comitia* etiam Imperii Ratisbonam indixit Cæsar, ad quæ ipsemet se contulit. Iphis quoque hostibus Imperii, Hassis & Luneburgicis, qui a Cæsaris fide & pace Pragenſi defecerant, ac Trevirenſi, securus aditus concessus, quin & sessio cum voto permissa. Principes Catholici summa voluntate pacem exoptabant. Guilielmus Badensis *Propositionem* Cæsarem ut

vocant, ordinibus intimavit, orsus orationem a studio pacis, quod Ferdinandus II Imperator præsetulit; Ferdinando III eandem esse mentem. Insidere Germaniæ humeris hostes externos, vastari ubique patriam: & quod dolendum, membra in caput & membra ejusdem corporis insurgere. In consensu salutem esse repositam. Tria deinde considerata proponit. 1. quantas esse oporteat Imperii copias. 2. quibus mediis conservandæ. 3. quomodo justitia, penitus profligata, Imperio restituenda. Deliberatum multum, atque recessus Imperii formatus: distributionem hybernorum & stativorum Cæsari relinquendam. Quoad sumptus, annonam, numerum militum observandum ordinem. Qui ratione sedis propriæ, fortalitorum, arcium, monasteriorum, viduitatis, academiæ &c. exemptionem prætendunt, quoad locum ea fruerentur, sed per agrum militi stativa, & Imperii censum præstarent. Parcendum tamen, quoad fieri potest, nec permittendum ab archistrategis Cæsareis, ut quilibet dux militaris subditos pro lubitu divexet.

Assignatus 120 mensium Romanorum census. Equestrem nobilitatem urbesque maritimas pro subsidiiis interpellandas, iis tamen, qui hosti tributa pendere coguntur, parceretur.

Iusta militi stipendia penderentur, ut disciplina servari possit. Ad militiam nemo vi trahendus. Neque a tribunis militaribus exigenda tributa, vectigalia &c. peculatores puniendi. Calonum & inutilium hominum greges ab exercitu arcendi: qui hostium castra sequuntur, sub fortunarum, honoris, ac vitæ jactura avocandi. Duces ac milites jurent, se hunc recessum servaturos. Helveti quoque & Imperii per Italiam vasalli pro subsidiiis requirendi. Trevirensi provinciæ loco Hispanorum, Cæsareum præsidium imponendum.

Promulgata tunc etiam universalis *Amnestia*, qua Cæsar promittit omnibus, ab hoste recedentibus, & ad Imperatoris obsequium redeuntibus plenam restitutionem, etiam iis, qui pacem Pragensem non acceptarunt, vel acceptatam rursus deseruerunt, exceptis tamen Bohemis. Restitutionis autem initium in politicis ab anno 1630 ducendum, in ecclesiasticis a 1627. Actum etiam de pace concilianda. Oblati Suecis duo milliones thalerorum.

At incassum omnia. Inveteratæ domum inter Austriacam & Franciam simultates, Suecorum ex armorum progressibus elatio, & immanes postulationes, principum quorundam enormes petitiones, *Postulate*, & cum Gallis Suecisque vinculum, spes omnes ingementis Europæ abruperunt. Luneburgicum urebat, quod munitio Guelpherbyta,

bytana per Cæsareum præsidium detineretur, quod Hildesensem ecclesiam non permetteretur in privatos usus evertere, quodque hæredes Tilliani debitum, (apud regem Daniæ contractum, & ab hoc Imperatori cessum, atque Tillio donatum) a Luneburgicis & Brunsvicensibus exigerent. Varia etiam obtendit Hassiæ princeps vidua.

Clementem se omnibus indulxit Cæsar. Pacis amore Suecis, tanquam utilem Germaniæ operam navassent, decreti duo auri milliones, ea lege, ut pro iis insula Rugia & Stralsunda Sueciæ manerent obstrictæ jure hypothecatio. Quod si intra decennium pecunia ista non representaretur, Suecia eas acciperet a Cæsare nexu beneficiario.

Sed minora hæc Suecis visa, quam ut decumanas spes satiant. Reversum propterea ad provinciarum contritiones, quas toto hoc bello gens frigoribus durata nec rigente bruma intermittebat, ut adeo non raro integras jam percurrerint provincias, antequam Cæsariani ex hybernis educerentur.

Hoc anno Leopoldus Archidux, supremus pro Cæsare belli præfectus, maturius expeditionem suscepit, atque ineunte vere in Bohemiam progressus, Bannerium regno pulsum primo in Misniam, atque inde in Thuringiam egit, non modica clade affectum. Sed fugientem dux Longavillanus cum Gallis & Vinariensibus, Hassi item & Luneburgici, jam Suecorum socii, sub alas excepere. Nec elici poterat, ut prælio decerneret: ut adeo absque magno admodum fructu annus fuerit extractus.

Gallorum arma per Italiam, Belgium, & Hispaniam potissimum hoc anno sunt peregrinata. Vinarienses tamen sub duce Longavillano, immixtis Gallis, Germaniam, maxime Rhenanam habuerunt infestam: cladem inferentes, & accipientes: varias urbes in Rhingavia, Wetteravia, Hassia, Palatinatu occupantes & amittentes: Bannerio & Koenigsmarckio ex æquo certantibus, uter plus barbaræ crudelitatis & vastitatis inferre provinciis possit. Unde dira fames non colonis modo, urbes & oppida, sed castra quoque invasit, pluresque quam ferrum absumpsit.

Hohenvila. Hohenvila, situ & opere præmunita in Wirtembergia arx, frustra rursus hoc anno a Cæsarianis obsessa: prout a Luneburgico Guelpherbytum, a Boiis strenue defensum. Et universim in rebus licet arctis Leopoldo archiduci, Hatzfeldio, Gehleno, Mercio, ea laus debetur, quod Suecos coegerint, Batavorum societatem petere, quam tamen illi, ne cum Imperio bello collidantur, respuendam censuerunt.

ARTICULUS IV.

Res gestæ anni 1641.

Bannerii fuga & mors. Leopoldi progressus. Amnestia Ratisb.

HOc adhuc anno Cæsar Ratisbonensia comitia prosequabatur : quæ 137
 ut disturbaret Bannerius, ex agro Brunsvicensi magnis itineri- Continua-
 bus per Thuringiam in Palatinatum superiorem contendit, occupa- tio comi-
 tisque Glattovia, Chamo, Solisbaco &c., ad ipsam Ratisbonam tiorum.
 exercitum admovit. Trepidarunt repentino adventu ordines con-
 gregati, dissolvendumque comitium quidam censebant. Sed addu-
 cto ampliore ex Bavaria præsidio Bannerius recessit. Mox versa for- Pulsus Ban-
 tuna. Schlangius cum flore equitatus Suecici ad Bohemiæ fines a- nerius a
 Mercio, Boiorum ductore, ita fuit conclusus, ut nulla esset erum- Mercio.
 pendi via. Itaque omnes capti (quatuor millia feruntur) velut in
 triumpho Ratisbonam ducti sunt. Bannerius vero tam luculenta
 suorum clade imminutus, summa, qua poterat, celeritate in Bohemi-
 am ac Misniam fugit, insequentibus Cæsareo-Bojis ad Salam usque,
 qui fugientes protexit : ad eam tamen in hac fuga paucitatem re-
 ductos, ut Bannerius Hodizium in Sueciam, Königsmarckium ad
 Luneburgicum suppetias petituros amandaret ; cum Weinmarianis
 se conjungeret : Tubadelium, Stanhansum, aliosque ductores Sue-
 cos ad exercitum suum revocarit.

Sed dum reparandis cladibus intendit, Halberstadii mortem
 oppetiit : Torstenfonio, qui in Suecia tunc morabatur, successo. Obit.
 re nominato : quod ejus judicium Sueciæ senatus ratum habuit.
 Sed antequam novus dux adveniret, tres interim copiis præfecit, Pfuli-
 um Germanum, Vrangeliū Suecum, Wittebergium Finnonem.

Sub hoc triumviratu res Suecorum, a Bannerio sub finem in- Cæsi Sueci.
 clinatæ, magis adhuc sunt præcipitatæ. Pulsi Merseburgo, Qued-
 linburgo, Nebra, Querfurto, Zwickavia, Ostervico, Hornebur-
 go, Dorstena, Einbeca, Duderstadio, Mühlhusio &c. (Multifa-
 riæ etiam Suecis illatæ clades a ductoribus Cæsareis, Cabæo,
 Sporkio, Spigelio, Mercio, Borrio, Sperreittero &c. diversis ve-
 litaribus conflictibus.

In Saxoniciis & Luneburgicis provinciis hæc potissimum ge-
 sta sunt. Sicut autem Luneburgici, ingenti licet molimine, Guel-
 pherbytum frustra obsederunt, ita Cæsariani ductore Sparrio Ho-
 henwillam.

In-

*Amnestia
Ratisb.*

Interea Ratisbonæ, dum frequenti ordinum consensu diu de republica deliberatum fuit, consiliorum summa in hæc ferme capita fuit redacta. 1. universalis amnestia publicator. 2. cum Galliæ & Sueciæ corona separatim conventibus Osnabrugæ & Monasterii tractator. 3. gravamina religionis per designatos amice componuntur. 4. Transactio Passaviensis & Pax Religionis sanctæ columnator. 5. causa Palatina separato tractatu agitor.

De continuando dein bello actum: de hospitibus militaribus æquo distribuendis: de complendis legionibus, & imminuendo præfectorum numero: de disciplina militari. Decretæ centum viginti pensiones mensuæ, intra quinque mensium spatium persolvendæ, additæ aliæ 120 pensiones, intra annum præstandæ. Reformatio judiciorum imperialium in annum sequentem ad Electorum principum conventum rejecta.

*Exceptio-
nes.*

Cæterum Imperator ab amnestia exemit, quæ legitimo juris ordine in rem judicatam jam transissent, vel partium conventionem essent transacta: jura item illa & actiones, quæ belli hujus occasione non provenissent. Exceptas etiam ab amnestia voluit provincias suas hæreditarias, & Electoratum Palatinum.

Querelæ.

Sed obstrepebant maxime Luneburgenses, Brunsvicenses, & Hasso-Cassellenses legati, quiritantes, se non legitime vocatos, sed quasi precario ad comitia admissos: nullamque admittere se posse amnestiam, nisi omnes omnino Imperii ordines & subditi, tam in civilibus, quam ecclesiasticis, ad eum statum reducerentur, quo ante hoc bellum fuissent, nullo prorsus delinquentium, personarum, rerum, actionum, aut poenarum adhibito discrimine.

*Saxonis
horratio.*

Electo Saxonix, data gemina ad duces ipsos dissentientes epistola, improbavit magnopere, quod illi, qui se suaque arma hostibus exteris sociassent, vellet absolute restitui in integrum, nolent tamen sic restituti arma sociare Cæsari adversus ejusdem & Imperii hostes, & ut etiam Catholici restituantur. Non esse hanc rationem pacandæ Germaniæ, nedum in libertatem asserendæ, si contempto Imperii capite Cæsaris hostes in ditiones suas reciperent, atque cum illis sua consilia, vires, arma conjungerent. Nimis inique agi, si sibi omnia, Imperatori vero & Catholicis, qui æque sint cives & Imperii membra, nihil licere velint. Neque etiam ita esse exhaustos, ut sub jugum se mitti sint passuri. Respondere quidem Luneburgici, sed quibus adversus reipublicæ incolumitatem obfirmatum pectus ostentarent. Legati Angliæ & Daniæ regum pro causa Palatina pariter multa diserebant. Atque

que ne Cæsar omnia negaret, Robertum Palatinum triennio abhinc captum libertate donavit, ea lege, ne arma deinceps adversus Cæsarem aut domum Austriacam gereret.

Placuit porro ex amnestiæ legibus, terminum restitutionis in Terminis rebus profanis figi ab anno, quo rex Sueciæ Germaniam est ingressus. restit. In ecclesiasticis vero ab anno 1627 restitutionem esse faciendam, in utrisque vero diem 12 Novembris. Addita clausula, tum demum hanc amnestiam effectum sortituram, ubi animos & arma Imperii ordines cum Cæsare sociassent. Secus omnino fore irritam. Cum autem Luneburgici & Cassellenses flecti non possent, Cæsaris jussu Ratisbona discessere: novis pactioibus cum Imperii hostibus colligati.

In his comitiis tres novi Imperii principes sunt creati, Hohenzolleranus aulæ Boicæ supremus præfectus, Eggenbergius, & Loekovizius.

ARTICULUS V.

Res gestæ anni 1642,

Cæsarianis infauitissimi.

INICIO infauisti hujus anni Guebrianus Vinariensium, & Eberstei- 138
nius Hassicarum copiarum ductor, qui diu in agro Fuldensi & Monasteriensi hospitia habuerant, impetrato ab Hollandis transitu, ad Vesaliam Rhenum transmittunt, atque inde in agrum Colonien- Bellum ad
sem, longa hætenus pace divitem, ad capienda hyberna irruunt. Ubios.
Quapropter Elector Colonienfis Hazfeldium e superiore Germania,
Lamboium e Belgio evocavit.

Lamboius ad Kempenam castra communiit, Hazfeldii adven- Prælium ad
tum præstolaturus. At Vinarienses Hassique, ut eam conjunctio- Kempe-
nem præverterent, repente Lamboianos dispersos, sui que securos nam,
instructa acie aggrediuntur, & ingenti cæde prosternunt. Cecide-
re in prælio ad duo millia. Lamboius ipse cum quatuor millibus Lamboius
captus, cum præcipuis tribunis. Amissa 140 signa militaria: ap- penitus
paratus bellici vis magna. Vinariensium equitum magister Rosa fu- cæsus.
gientes insecutus prope Juliacum duo eorum millia profligat: ut
adeo totus hic Lamboianus exercitus dissipatus aut deletus fuerit.
Deditum mox Novesium, urbs præmunita, Kempena, Marcodu-
rum: Colonienfis ager misera populatione direptus.

Hazfeldius intellecta Lamboii clade, cum solus hostibus impar
esset, revocatis, quas trans Rhenum jam miserat, copiis, atque

Pars VIII,

FF

cum

Werthii
cum Hornio
commutatio.

cum Wahllo, Bojorum ductore, conjunctus, castris haud procul Colonia munitis, se continuit, occasionem rei felicius gerendæ operiens. Hanc mox dedit Lechenium, ignobile oppidum, quod a paucis viris fortibus defensum, stitit victorum cursum; ab Hazfeldio inde liberatum. Spem etiam aliquantum erexit Joannis Werthii e captivitate Gallica liberatio, qui cum Gustavo Hornio, a prælio Nordlingensi in arce Burghusiana detento, fuit commutatus, & a Maximiliano Electore supremus equitatus magister creatus.

Ex Ubiis inde Gallo-Vinarienses moverunt in Thuringiam ac Wirtembergiam, magnis ubique prædis ditati.

Nec melius Catholica res adversus Suecos acta. Nam initio anni Königsmarckius quatuor in Saxonia Cæsareas legiones oppressit. Tum depulso ab obsidione arcis Mansfeldicæ Cæsarianos tota pene Saxonia exegit.

Torsten-
sonii victo-
riæ.

Majoribus ex Suecia viribus secutus est Dorstenfoni, qui, ut sui periculum faceret, decursa celeriter Saxonia, in Lusatiam ac Silesiam irrupit, expugnataque Glogovia, in quam Cæsarei anno-
næ bellicique instrumenti vim magnam comportaverant, præsidium pene omne delevit, urbemque direptioni dedit. Fatum idem urbes alias sequebatur. Victus mox ad Schweidnicium atque ingenti clade prostratus Cæsareus miles, totaque propemodum Silesia subacta. Progressus inde in Moraviam Dorstenfoni, cum aliis urbibus Olomucium cepit, spoliavitque. Flexo tum rursus in Saxoni-
am itinere a Leopoldo archiduce & Saxonibus ad Lipsiam grandem victoriam reportavit, peditatu ferme omni aut conciso aut capto. Victoriarum appendix fuit Lipsia. In Madlonicam legionem, quæ fugæ initium dedit, archidux graviter animadvertit, ac prope Hazfeldium & Wahlum ex Ubiis ad se accivit. Brandeburgicus Elector has inter turbas, ut ab irruptione Suecorum se liberum præstaret, medias partes elegit. Quam alia tunc atque hodie Suecorum atque Brandeburgicorum comparatio! metuentes tunc singulos nunc omnibus metuendi.

Legatorum
Hamburgi
conventus.

Hoc tandem anno, quod *Hamburgi* & *Lubecæ* diu jam agebatur, de loco & modo pacis ineundæ fuit conventum. Præstitit ea in re Germaniæ perutilem operam rex Daniæ, extra bellantium partes positus. Hamburgi igitur inter Luzovium Cæsaris, Memmum Galliæ, & Salvium Sueciæ legatum res ita est composita, ut Osnabruga & Monasterium designarentur, quæ interea neutrarum partium, deducto omni externo præsidio, per cives custodirentur omnibusque securitatem præstent. Cæsar liberum commea-

tum

tum det legatis Galliae, Sueciae, Palatinis, Brunsvicensibus, Luneburgicis, Cassellanis, omnibusque ordinibus Sueciae foederatis: regina Sueciae pro legatis Caesareis, Moguntinis, Brandenburgicis: rex Galliae pro legatis Caesareis, Hispanis, Colonienfibus, Bavari-
cis: vicissim isti pro legatis Gallicis, Suecicis, Sabaudicis, Trevi-
rensibus, Hollandicis, Palatinis, Luneburgicis, Cassellensibus, aliis-
que Galliae foederatis.

ARTICULUS VI.

Res gestae anni 1643.

Guebriani mors. Dutlingana victoria.

Sueci Gallique, superioris anni victoriis elati, renovato foedere, provinciae partiti, Westphalam, Saxoniam, Caesarisque 139
ditiones per Suecos, Rhenanos vero tractus per Gallos impetendas Foedus re-
decernunt. Suecia 30000 peditum, 6000 equitum sub signis habe- novatum.
at, totidem Gallia: nec cessandum statuunt, donec Germania in
eum, quo ante annum 1618 fuerat, statum reponatur.

Dorstenfonijs ea spe animatus, recreato per Saxonica hyberna milite, in Silesiam rursus & Moraviam movit, atque adventu suo Olomucensem obsidionem solvit, omnemque circa regionem calamitate complevit. Königsmarckius vero in Saxonia relictus, Halberstadium pluresque urbes subegit. Inde Caesarianos, quos Galassius (ad rei militaris praefecturam rursus admotus) ad distrahen- Galassius
das hostium vires emiserat, victos Pomerania eiecit. In Holsatiam resumit im-
mox irrumpens provinciam vastavit. perium.

Vinarienses interim ductore Guebriano relicto agro Colonien-
si in Franconiam, Wirtembergiam, & Badensem marchionatum
irruunt; nihilque ferme tota aestate nisi praedas egerunt. Levibus
tantum velitationibus variante fortuna certatum. Finiente autem
anno Guebrianus Rotwilae obsidionem aggressus brachium primo, Guebriani
mox eo ex vulnere vitam amisit. Duce orbat, a superveniente mors.
Caesareo-Bavarico milite ad Dutlingam gravi clade affecti sunt. Pugna Dut-
lingana.
Pauci cum Rosa, equitum praefecto, fuga evaserunt. Reliqui om-
nes, cum magna pecuniae vi & bellico apparatu, sine sanguine in po-
testatem victorum pervenerunt.

Pars magna tantae victoriae fuit dux Lotharingiae, qui 4000
suppetias adduxerat. Mercii autem, supremi Bojorum ductoris, con-

filio & opera res tanta patrata. Werthii etiam & Sporckii virtus enituit; qui frequentes variis in locis Gallo-Vinariensibus clades intulerunt. Certe Dutlingana clades fregit hostium animos.

Guelpher-
byti resti-
tutio.

Cæsar hoc anno Guelpherbytum (seu Wolfenbüttam) irrito conatu anno superiore obsessam, Augusto, duci Brunsvicensi, ultro restituit, educto Bavarico præsidio.

ARTICULUS VII.

Res gestæ anni 1644.

Bellum Danicum, Turrenii & Engvienni adventus.

140
Bellum
Danicum.

NOVUM hoc anno bellum subito exarsit, videlicet Danicum. Nam Dorstenfonius, ne denunciato quidem bello, repente in Holsatiam ac Daniam irruit, expugnatique aut astu interceptis multis urbibus in Jutlandiam penetravit, cæsis 1500 Danis. Hornius vero octo millia e Suecia in Scaniam adduxit, totamque eam provinciam subigit. Mari quoque vincebant Sueci, Bornholmia insula occupata, multisque aliis illatis damnis.

Causæ.

Causas belli Dorstenfonius vulgaverat, quod Daniæ rex octo naves Suecicas in freto Oresundico invasisset. Quod foedera cum Mosco & Polono, Sueciæ inimicis, sociasset. Quod pecunia Cracovium Cæsareum chiliarcham instruxerit ad invadendam Pomeraniam, atque alias etiam propensum in Cæsaris partes animum prodidisset.

Galassius
frustra suc-
currit.

Danis oppressis Cæsar Galassium cum exercitu misit auxilio, quod expediret, hostem externo bello destineri. Nec improspere se dederunt initia. Tandem mense Decembri Galassius ad Jutrobocium prælio victus, & ex Holsatia a Dorstenfonio pulsus, cum exercitu multum imminuto Magdeburgum rediit. Inde quoque, premente Sueco, abscedere coactus, ægre in Bohemiam cum paucis evasit. Sequebatur Dorstenfonius, & receptis, quæ Cæsariani durante Danica expeditione occupaverant, Silesiam, Moraviamque vehementer afflixit. Saxo vero inducias cum Suecis pepigit.

Vires Cæsaris magnopere distraxit novum bellum Transylvanicum atque Hungaricum, quod instigantibus Suecis excitavit Ragozius: prout suo loco referemus.

In partibus Rhenanis Boii, cæsis, quod dixi, ad Dutlingam, penitusque dissipatis Vinariensibus, primo Rotwilam, dein Uber-

linæ

lingam, Friburgum Brisgoiæ expugnant ductore Francisco Mercio, Mercius ætate & laboribus Wahlio confecto, ad supremam Bavarici exerc. præficitur. citus præfecturam promotus.

Dum ad Friburgum munitis castris hærent Boii, primum co- Turren i & mes Turrenius, dein vero etiam princeps Borbonius dux Engviennæ Condæ cum numero per Alsatiam advenit exercitu, tepentes Vinarien- adventus. sum cineres rursus inflammaturus.

Hi igitur recentibus viribus freti, ut sui experimentum Germanis darent & Dudlinganam cladem vindicarent, Bojos magna vi aggrediuntur. Ternos vehementes in castra tentarunt insultus, sed tanta semper fortitudine ac clade repulsi, ut, nisi numero fuissent multo superiores, luculentam Boii victoriam reportassent. Sex eorum millia cecidere, Bavarorum non ultra mille & ducentos. Hos tamen commeatum & pabulationis inopia locum tandem mutare coegit.

Galli vero copiis identidem aucti, Germersheimium, Wormatiam, Spiram, Moguntiam, Philippoburgum, aliaque loca, ab annonæ & commeatum curatoribus (frequenti in hoc bello vitio) male provisâ intercepte. Ut adeo hostes non virtute, sed multitudine & rerum abundantia ad Septentrionem & Occidentem vincerent.

Moguntia
&c. capta.

ARTICULUS VIII.

Res gestæ anni 1645.

Janckaviana, Mergentheimia, Alersheimia pugna. Mors Mercii, Hazfeldii & Gehleni captivitas.

Quamvis superioribus jam annis Monasterium & Osnabruga destinata sint paci componendæ, lente tamen admodum procedebat negotium. In finitæ se oggerebant difficultates: Gallis præsertim Suecisque arcum nimium quantum intendentibus. Nolebant illi ullam pacis tractationem suscipere, nisi ordinibus omnibus omnino præsentibus, probe gnari, sic rei summam in longum differri, & tantum Cæsareæ majestati decedere, quantum privata cujusque cupiditas ad se traheret. Istis passibus ibatur ad alienandas Imperii provincias, quæ haud facile essent redituræ.

Parabantur jam dudum Monasterii hospitia pro legatis Catholicis. Sed tardo gradu accessere, in belli eventum suspensio. Legatus Cæsaris ibidem comes Nassovius Claudio Mesmio comiti Aval-

141
Pacis re-
moræ.

Postulata
Cæsaris.

lio, Franciæ legato, tres præliminares articulos proposuit. 1. ut pax inter Ferdinandum II & Ludovicum XIII anno 1630 inita observetur. 2. ut restituantur Imperio, quæ a Francis fuerant detracta. 3. ut referrentur jura & actiones in ea omnia, quæ jam ante Franci Romano Imperio ademissent.

Osnabrugæ quoque pro legatis Protestantium omnia parabantur. Sed nec rima adhuc patebat, quæ pax posset ingredi. Quippe tot gentium armis in mutuam perniciem fuit certatum, ut de Europa evertenda agi videretur. Germania, Gallia, Hispania, Italia, Lusitania, Anglia, Suecia, Dania, Belgium, Hungaria, Transylvania, in mutuas clades ibant. Contabulata classibus maria, Oceanus, Balthicum, Mediterraneum, Adriaticum, Jonium. Atque ut nihil ad populorum calamitatem deesset, Turca Venetos adortus, in exitialis procellæ partem venit.

Tota Europa armata.

Dorstenſonius sub finem anni superioris, quod dixi, ex Dania, relicto ibidem Urangelio, in Germaniam reversus, cum Galassium Magdeburgum primum, dein obruto ferme aut dissipato omni peditatu, in Bohemiam propulisset, eo hoc anno curam intendit, ut rursus in Silesiam, Moraviamque, atque ipsam adeo Austriam irrueret.

Hazfeldius præficitur.

Igitur Cæsar cum tota aula Pragæ profectus, copiis in Bohemia collectis *Hazfeldium* supremum ducem imponit. Accessere ex Boicis aliquot legiones sub Werthio, & Reulchenbergio. Hazfeldius jussu Cæsaris mense jam Februario recta in hostem duxit, qui ad *Jankaviam* haud procul Tabore consistebat. Nec Dorstenſonius abnuvit prælium, quamvis ob articulare pedum morbum lætica per aciem circumvectus, magnam a Cæsarianis reportavit victoriam.

Cæditur.

Initium cladis a comite Gözio, qui, ut collem occuparet, viarum angustiis incautus se commisit, in quibus deprehensus cum suis occubuit. Pugnatum nihilominus strenue tota die, donec ad solis occasum Cæsariani ingenti strage sunt profligati. Hazfeldius ipse cum primoribus chiliarchis, & maxima parte peditatus in manus hostium pervenerunt, quatuor ferme millibus e gregariis captis, cum apparatu militari universo. Werthius, re desperata, cum majore equitum parte fuga se eripuit.

Cæsar, audita clade, Praga mox Viennam concessit itinere Ratisbonensi, ut exercitum repareret, & defenso Danubio Austriam supremo discrimini eripiat. Filios vero suos archiduces Græcium in Styriam custodiendos curavit transportari.

Sueci in Austriam.

Dorstenſonius tam insigni victoria non segniter usus, percurſa Moravia primo Iglaviam cepit, dein liberato ab obsidione Olomucio,

cio, in Austriam penetrans Cremsium, Steinam aliaque loca occupat, sparso ingenti sui terrore. Verum *Bruna*, eique adjacens *Bruna* stitit. arx *Spühlbergensis* stitit victoriam. Quatuor menses ad eandem hæsit *Dorstenfonius*, non perinde felix in expugnandis urbibus, ac vincendis in campo hostibus. Atque hac mora irrita Cæsari spatium se colligendi dedit. Urbem defendit, quod mireris, homo Gallus, *Souchius* videlicet, plura deinceps fidei & fortitudinis daturus argumenta.

Janckavianam Cæsarianorum cladem duce Mercio strenue in Mercio Franconia ulti sunt Boii, victo insigni ad *Mergentheimium* prælio cædit Gallo-Turrenio cum suis Vinariensibus. Cæsi aut capti cum Romanis. primores ordinum ductores, cum gregariis fere 1050, omnibusque impedimentis & belli instrumentis.

Turrenius cum profligati exercitus reliquiis in Hassiam elapsus, cum Königsmarkio, Tubadelio, Hassicisque copiis se conjunxit. Nova insuper supplementa e Gallia adduxit Ludovicus Engviennæ princeps, postea dux Condæus, qui ut acceptam cladem referret, ad *Allersheimium* totis viribus Bojos est aggressus. Atrox sane & pertinax erat prælium, ad concubiam usque noctem protractum.

Cæsorum numerum æquavit ferme fortuna; Galli nihilominus victoriam sibi attribuebant, quod Boii noctu stationem reliquerint, Cædit in & utrumque ducem amiserint, videlicet *Mercium*, e comitibus prælio Al-Gelennensibus oriundum, præcipuis per Europam belli ducibus *lershusiano* comparandum, qui in prima mox aggressione pila (a suis, uti creditur, emissæ) prostratus occubuit; & comitem *Gelebnium*, Coloniensis militis strategum, qui 4000 Bavaros adduxerat, & fortiter dimicans captus est. Engviennus, brachio licet & femore saucius, *Dincklsphlam*, & *Nördlingam*, a civibus ultro deditam, recepit, *Hailbrunna* frustra tentata. At vero abeunte in hyberna Engviennus Gehlenus, cum Grammontio pariter capto commutatus, atque Gehlenus a Maximiliano Electore in locum Mercii suffectus, *Wimpfenam*, præficitur. *Dincklsphlam*, *Rottenburgum* ad *Tubarim*, cum *Nordlinga* recepit.

Post pacem, Danos inter & Suecos confectam, Saxoniz se Saxo neutemvir, metuens, ne procella Borealis in provincias suas detonalis. ret, inducias cum Suecis est pactus, quæ deinde in mediam neutrarum partium securitatem abiit.

Trevirensis Elector, post decennem apud Cæsarem custodiam, Trevisa-argentibus Franciæ & Sueciæ legatis, hoc anno liber dimissus, Trevis liber. viros ab Hispanis, ultro cedentibus, recepit. Sed mox acriter cum cathedrali collegio collisus, plerosque canonicos urbe exactos sacerdotiis suis exuere temere connisus est.

ARTICULUS IX.

Res gestæ anni 1646.

Pacis consilia. Dorstensonii abdicatio. Urangelii progressus.

142

Suecorum
postulata
enormia,

Sueciæ legati Osnabrugæ Cæsareæ propositioni, per Trautmansdorffium legationis principem insinuatæ, responderunt: pacem posse constitui, si, publicata generali amnestia, omnia reponerentur in eum statum, quem anno 1618 habuissent. Si Palatinis septemviratus & possessiones pristinæ, duci Wirtembergiæ, marchioni Durlacensi, Nassoviis sua redderentur. Si Augusta, Donawerda, Egra, Bohemia, Austria, velut Imperii membra, suo corpori redantur. Si abducto militari præsidio sua singulis privilegia confirmantur. Si coronæ Suecicæ belli sumptus, militi stipendia solvantur. Si captivi ultro citroque liberi dimittantur. Pro sumptibus autem petebant Pomeraniam, Silesiam, Vismariam, episcopatus Brementensem, Caminensem, Halberstadensem, Verdensensem, Osnabrugensem, Mindensem. Pro Hassis petebant Paderbornam & Fuldam.

Franciæ autem legatorum Monasterii hæc ferme erant postulata.

Et Gallo-
rum,

1. Lusitaniæ etiam legatis securitatis litteræ conceduntur.
2. Dux Lotharingiæ ab hac pace exclusus esto.
3. Cæsar non ferat Hispani auxilia.
4. Amnestiam debere esse prorsus universalem.
5. Restituendum statum anni 1618.
6. Omnes Imperii principes plene restituendos.
7. Fas sit principibus fœdera inire cum externis nationibus.
8. Desiderare Gallos, ne quis ex Cæsaris familia proxime eligatur Imperator, ne Imperium evadat hæreditarium.
9. Restituendos omnes captivos, etiam Eduardum Brigantinum.
10. Superior & inferior Alsatia, cum Brisaco, Brisgoia, Sundgoia, civitatibus Sylvaticis, & Philippoburgo &c. Franciæ cedant in justam satisfactionem. Galli autem restituent Spiram, Wormatiam, Moguntiam.

Dorstenson.
præfeturam in
Urangelium trans-
fert.

II. Landgraviæ Hassiæ præstandâ satisfactionem, uti etiam militum Dorstensonius, postquam anno superiore Cæsarianam exercitum pugna Jankaviana profligavit, & Bruna excepta Moraviam subegit, atque in ipsam Austriam excurrit, reductis in Bohemiam copiis, armorum præfecturam, quam præclaris victoriis quadriennio

inignivit, excusata valetudine, abdicavit: *Urangelium* successorem nactus. Qui educto ex Bohemia exercitu captisque in Thuringia hybernis, Paderbornam, Lemgoviam, Starbergam, Neohusum interceptit. Paderbornam tamen recepere Cæsariani, præfidiariis omnibus aut cæsis aut captis.

Archidux Leopoldus, cum Hazfeldio, Gehlenio, Reuschenbergio, Werthio, & omni Cæsareo Boicoque exercitu in Hassiam Cæsarei in Hassiam, & Vetteraviam progressus, ad Niddam castra metatus est. Sueci vero transcurfa Franconia, Nordlingam, Donawerdam, Rhainam occupant, totoque cum exercitu Augustam obsident. At depulsi a Cæsarianis, direpta Landspersga, Weilheimio, Lavinga, Günzburgo, Mindelheimio, denique Brigantium, negligenter custoditum, duce Urangelio expugnarunt.

Recuperatum hoc anno Cremsium, Corneoburgum, aliaque, quæ Dorstenfonijs anno superiore in Austria diripuerat. Contra vero Wittenbergius Suecus in Silesia & Moravia dominabatur: cæsis non raro Cæsareis, numero licet potioribus.

Res in Westphalia, Hassia, & Ubiis gestæ Marte vario. Melander (postea dictus Holzapfelius) postquam egregia cum laude ad Cæsarem Hassicæ militiæ præfuerat, sacramento solutus, ad Cæsareanos transiit. Westphalici circuli factus strategus, in Colonienfis Electoris verba juravit, Gehleno subrogatus. Hazfeldius vero, belli pertæsus, missionem a militia impetrauit: archiduce Leopoldo partes suas in adventum Galassii Lokovicio demandante.

ARTICULUS X.

Res gestæ anni 1647.

Induciæ cum Bavaro & Colonienfi remunciantur.

Initio hujus anni Urangelius (quem ab Augusta depulsum atque Bavaræ aditu prohibitum, ac proin per Sueviam ad Brigantium iter flexisse diximus) ut nullus Germaniæ locus a Suecica procella intractus relinqueretur, oram lacus Acroniani legit, capitisque faucibus Brigantinis, cum Augia divite & Menavia insula, irritò duorum mensium conatu obsedit Lindavium, a comite Wolleggio fortiter defensum. Iram in Brigantium exeruit, solo æquatam.

Reflexo tum per Sueviam Franconiamque itinere, expugnatoque Schweinfurto, cum Bavaræ, ad tantum impetum retundendum

Egram capit. dum non satis paratæ, jam jam immineret, cum Colonienſi & Bavaro Electore armorum ceſſationem pactus, Egram in conſpectu Cæſarei exercitus cruenta obſidione expugnavit.

Induciæ autem illæ, quas dixi, Bavaricæ, cum Gallis & Suecis his legibus Ulmæ fuerunt initæ 14 Martii.

1. Vis hoſtilis partes inter paciſcentes quieſcat.

2. Utraque Bavaria cum Palatinatu Electori pro exercitu ſuo liberæ permittuntur.

3. Elector Suecis Memmingam & Uberlingam tradat. Illi vero Rhainam, Donawerdam, Wembdingam, Mindelhemium Electori reſtituant.

4. Auguſta, deducto omni externo præſidio, in libertatem reponatur.

5. Elector copias ſuas a Cæſareis ſeparet, nec deinceps cum hoſtibus Galliæ & Sueciæ armorum ſocietatem habeat: ſalva tamen fide & obligatione, quam Imperatori & Imperio debeat.

6. Idem præſtabunt Elector & coadjutor Colonienſis, ſi his induciis frui velint.

Armorum hæc ceſſatio variis ſermonibus locum fecit, ipſumque Cæſarem cum Electore collitit. Quippe Cæſar publicato edicto copias Bavaricas, ceu ſibi & Imperio ſacramento adſtriſtas, magnisque a ſe impenſis ſuſtentatas ad ſe revocabat. Elector vero hunc exercitum ſuum proprium, ſuis ſumptibus altum, ſibi ſacramento adſtriſtum, ſuis auſpiciis ductumque, licet pro Cæſaris & Imperii commodo gubernatum, aſſerebat. Atque propterea ſevere edixit, ne quis evocanti Cæſari in hac re pareret. Et, ubi accepit, Werthium & Sporeckium, poſtquam legiones ad tranſitum fruſtra ſollicitaverant, ad Cæſarianos evaſiſſe, 1000 imperialium in caput illorum ſtatuit, ſi vivi, mortuive ſiſterentur.

Caſar exercitum ſibi vindicat.

Transitus Werthii.

Prudenter quippe metuit, ne Cæſare jam offenſo, irritaret etiam Gallos & Suecos, in pejorem partem haud dubie eum tranſitum interpretaturos. Se vero omni præſidio nudatum cuicunque injuriæ obnoxium fore. Igitur Gallos quamprimum Suecosque, quid ageretur, admonuit, ne quid deterius de ſe ſuſpicerentur.

Renunciat induciis. Verum induciæ illæ vix ſemeſtrem tulerunt ætatem. Nam cum Elector cerneret, eas non niſi ad differendam pacem tendere, Suecosque inſolentiores redditos, duriores conditiones Catholicis proponere, ſimulque in ſenatu principum ſæcularium primum domus Bavaricæ locum ſibi vindicare, etiam bellum novum Electori militantes: ac denique quod non deſinerent ditiones Electoris Colonienſis.

nienſis infeſtare in Weſtphalia, 14 Sept. miſſis litteris Uran-
gelio inducias renuntiat; & mox Memmingam occupat, Nördlin-
ga fruſtra tentata.

Urangeliuſ, ne duos inter ignes conſiſtaret, evocato ad ſe Uran-
gelio Königsmarkio, Bohemia exceſſit; quem Melander, comes Holz-
apfelius, in locum defuncti Galaffii ſuſſectus, in Haſſiam egit. A
Cæſareanis inde recepta Iglavia. Galli, propter graviffimam ſe-
ditionem Vinarienſium, qui in Flandriam ire detrectarunt, parum
ad rei ſummam in Germania agere hoc anno poterant. Haſſi vero,
a Gallis & Suecis adjuți, variis locis Catholicos affixerunt, du-
ctore Mortaignio, qui Melandro, & Geiſio fuit ſuſſectus. Gehle-
nus vero depoſita præſectura Boica miſſionem obtinuit: cui Gron-
feldius eſt ſurrogatus.

Tractatio pacis varias facies hoc anno induit pro diverſo vide. Facies pa-
licet Martis aſpectu. Ineunte Januario cum Elector Brandeburgi-
cus pergeret obſtare, ne Suecis tota Pomerania in ſatiſfactionem
traderetur, niſi viciffim Magdeburgenſis, Halberſtattenſis, Hilde-
ſienſis, Oſnabrugenſis, & Mindenſis episcopatus domui Brandebur-
gicæ jure hæreditario tranſcriberetur, non levis in ea eccleſiarum
nundinatione orta eſt difficultas, ad quam expediendam Franci &
Batavi operam addixere.

Orta quæſtio de octavo Electoratu, Palatinis tradendo. Bran-
deburgus volebat, Palatinos abſolute reſtitui. Sueci pro militiæ
ſuæ officiis, Germaniæ impenſis, exegerunt viciſ centena impe-
rialium millia, a Catholicis ſolvenda: totque erant acatholicorum
poſtulationes, ut pax adhuc remota eſſe crederetur.

Obiit hoc anno Anſelmus Caſimirus, Elector Moguntinus; cui
ſuſſectus Joannes Philippus episcopus Herbipolenſis, ex nobili Schön-
borniorum familia.

Videantur Puffendorff. Maſcov. Adlz. Struv. Caraf. Piaſec.
Hübner. Brach.

ARTICULUS XI.

Reſ geſtæ anni 1648.

Id, quod toto hoc bello Sueci habebant uſu receptum, ut rigen-
te bruma ſubitam irruptionem facerent, id hoc etiam anno ſo-
lenne illis fuit. Bavaricus miles laboribus erat feſſus, multumque
imminutus. Melander, ut Haſſos vexaret, Cæſareanos ſic attri-
144
Cæſare
militie
ſtatus.

Hostis progressus ad Danubium. verat, ut vix novem eorum millia superessent. Cum igitur viribus impares essent, Gallo-Sueci Donawerdam, Höchstadium, Dillingam, Lavingam, Gundlingam, Harburgum, Dinckelspühlam, Gamundiam, Ehingam, aliasque urbes, qua expugnatas, qua ultro deditas receperunt, & expilarunt.

Melander prælio ad Augustam occumbit.

Conflitu dein prope Augustam habito, Melander comes Holzapselius occubuit, Königsmarckio, quod Cæsareo-Boici campo exceßerint, merito se pro victore gerente. Cum autem Gronsfeldius, Boicæ militiæ ductor, grandi errore copias a Lyco abduxisset, Gallo-Sueci in Bavariam effusi, ultionis libidine asperum sane in modum sævierunt.

Hostis in Bavariam. Populatio.

Ac primo quidem Isara potiti Frisingam & Landishutum intercipiunt; tum vero immani populatione, exactionibus, & incendiis dire grassantur: elegantissima oppida, quibus Bavaria abundat, redacta in cinerem, vel direpta, messis vel corrupta ab hoste, vel neglecta a colonis dilapsis. Tristis ubique rerum facies. Elector ipse Maximilianus cum aula Monachio relicto Salisburgum secessit, oculos subtracturus tristi spectaculo. Consiliis tamen & mandatis regebat exercitum.

Müldorffio subacto, Oenoque frustra tentato, Erdingam aliasque loca in bustum redigunt. Tandem æstate inter vastationes Bavariæ exacta Turrenius & Urangelius in Sueviam & Franconiam recedunt, insequentibus Cæsareo-Boicis, qui frequenti velitatione cladem haud modicam hosti intulerunt; majorem, dum Urangelius prope Monachium venationi vacaret, illaturi, nisi Werthius apud Cæsareos supremus equitum magister, ira necdum posita, egisset remissius.

Gronsfeldius in custodiam.

Porro Gronsfeldio, qui Gehleno successerat, & ob rem ad Lycom male gestam, permissamque hosti irruptionem in Bavariam, Ingolstadii in custodia detinebatur, Maximilianus in armorum præfectura suffecit primo quidem Hunolsteinium, dein vero Baronem Enckevortium: Cæsar vero Melandro cæso Piccolomineum Amalphitanum ducem, qui Bavariæ laboranti auxilio venerat; sed ne discrimini copias objiceret, cunctantius, quam Elector optabat, procedebat: vastata interim per amicos & hostiles exercitus provincia.

Ultimus furor.

Interim vero Sueci in Bohemia & Silesia, Hassi in Westphalia partibus suis non deerant, ne quam provinciam ultimus turbo præteriret. Silesiam vastavit Wittenbergius, Westphalam Geissius profligato Lamboio. Bohemiam infestandam sibi sumpsit Königsmarckius, postquam a Turrenio & Urangelio sejunctus per Pala-

Palatinatum superiorem locaque finitima arma circumtulera: Neoforo, Weida, Naburgo, Schwandorfio, Hirschavia, Kemmato &c. interceptis, relictisque cristibus ubique vestigiis, quæ in seram ætatem ostenderent, adfuisse Suecos.

Mox in Bohemiam irruens Königsmarckius Pilsensem agrum expeditionibus, abigeatu, expilatione vexavit, atque ad Pragam, mo- Minor dico præsidio oscitanter ac remisse custoditam, obsidendam ani- Praga dolerum adiecit: usus in eam rem Streitbergio, qui ad Suecos defe- capta. cerat. Hujusigitur consilio & auxilio nocte intempesta in Pragam minorem irrupit, Ratschinum, sedem regiam, & armamentarium suæ potestatis facit, procerum palatia diripit; lytrum immensum extorquet, & incredibilem opum thesaurum congerit.

Celoredus, urbis præfectus, in civitatem veterem fuga elapsus, omnia ad defensionem apparabat, urbana etiam & littera- Urbis ve. ria juventute ad arma & stationes obeundas vocata. Tantaque- teris con- virtute & constantia urbs vetus & nova resistere, ut Königsmar- stantia. ckius frustra ex Ratschino in eas detonaret, atque per Moldavæ pontem aditum moliretur.

Venit equidem, post exsuctam & depastam Silesiam, subactamque Taborem Königsmarckio in auxilium Wittenbergius, famosus ductor Suecos, stratoque ad Judzorum oppidum Moldava ponte, novas a Carolo Gustavo duce Bipontino copias e Suecia expectavit, quas ille ad 8000, Octob. adduxit. At nostri omnes conatus, incursum, cuniculos sunt frustrati, donec sub initium Novembris pax Westphalica litem diremit: altiori ordine ita disponente, ut quæ urbs ante triginta annos gravissimo post hominum memoriam bello initium dederat, eadem nunc tandem, correcto errore, finem eidem imponeret, relicto dubio, vicissentne Sueci, si bellum continuari contigisset.

C A P U T VI.

PACIFICATIO WESTPHALICA.

ARTICULUS I.

Præparatio ad congressum.

Septem jam annos Hamburgi, Coloniz, & alibi disceptatum fuerat de loco, tempore, modo, quo conventus, quidam universalis

salis ad fanciendam pacem possit colligi, donec tandem pro Colonia Monasterium placuit, & pro Hamburgo Osnabruga: illud quidem pro pace cum Gallis, hæc cum Suecis componenda: ut facilius esset consiliorum communicatio: data utrique urbi pro legatis & comiteatu securitate. Haud dubie facta hæc locorum divisio, ne Gallia videretur favere Suecis & Protestantibus Germaniæ in religionis negotio.

Dicta primum congressui dies 25 Martii 1642. Sed cum ratione salvi conductus, titulorum, sedendi ordinis, variae difficultates se opponerent, ac, preparatis necdum ad seriam pacem omnium animis, singulæ verborum & parergorum apiculæ disputarentur, prolatus est terminus ad 11 Julii 1643. Missi legati a Cæsare pro conficienda pace Gallica comes Nassovius, & Isaacus Volmarus: pro Suecica comes Auerspergius & Cranius jurisconsultus: quibus postea accessit comes Lambergius. A Christina, regina Sueciæ, Joannes Adlerus Salvius a tenui fortuna ad summas dignitates evehctus; cui postea accessit Joannes Oxenstiernius, filius Axelii regni cancellarii: a Gallia Memmius comes Avallius, & Servientus: ab Hispanis comes Zappada (brevis post mortuus), Brunus, & Savedra. Mediatores missi, primum ab Urbano VIII, deinde ab Innocentio X Fabius Chissius, nuntius Apostolicus tunc Coloniæ, a republica Veneta Contarenus, pro pace Monasterii cum Gallis concludenda: a rege Daniæ vero *interpositores*, uti vocabantur, Osnabrugam delegati pro ineunda concordia cum Suecis.

Verum cum Sueci Holsatiam subito invaderent, aliasque Daniæ provincias, ob naves, uti prætendebatur, in freto Oresundico interceptas, Danus suos revocavit. Tanta insuper erat Gallorum Suecorumque cunctatio, ut primum anno 1644 ad locum congressus se conferrent: & ne tum quidem parato ad pacem animo, sed eo potius fine, ut culpam protrahi tamdiu exitiosi belli a se amotam in Cæsarem & Hispanos possint conjicere.

Missæ tunc etiam a Galliæ legatis litteræ encyclicæ ad omnes Imperii ordines, quibus eos ad locum congressus invitabant, Cæsaremque affectati in Germania absoluti dominatus accusabant. Respondit Cæsar, Gallisque ac Suecis quæsitum Germaniæ jugum objecit.

Cum itaque agris adeo averfis animis congregerentur, facile est cogitatu, quantæ difficultates fuerint superandæ, ut in amicam pacem serio coalescerent: quantasque moras negotio iniecerint. Modo de solennitatibus, quibus legati essent excipiendi, modo de titulis, modo de ordinis prioritate, jam de legitimatio-

ne & formulis mandati procuratorii, jam de mediatione Danica, jam de admittendis ad congressum Imperii statibus disputabatur, causam dilatae pacificationis parte altera in alteram rejiciente.

Maxime autem sicut in præliminaribus Hamburgensibus, sic etiamnum disceptabatur de vocandis ad tractatum aut admittendis Imperii statibus, quos Sueci ac Galli cum jure suffragii decisivi præsentibus volebant, Cæsarei autem Imperatori jus sancienti pacem adstruebant; eo quod status tantum in comitiis Imperii jus voti habereant: & si vocandi aut admittendi forent, a solo Cæsare posse convocari. Indulsi tamen Cæsar, ut status, quicunque vellent, ad congressum irent, & consiliis pacem promoverent.

Atque hac ratione inter istas disceptationes totus annus 1643 & 1644 vacuus abiit, nisi quod sub hujus finem legati Cæsarei & Hispani per interpositores seu pacis sequestros, Pontificium & Venerabilem, primam pacis propositionem Monasterii Gallis obtulerint, per quam petebant, omnia hoc bello ablata restitui. Galli vero ante omnia restitutionem Trevirensis in integrum postulabant; quam non præmissa ad tractationem progredi recusabant. Quamvis autem dein hoc de postulato aliquid remitterent, volente nihilominus summo Pontifice, a nuntio ejus Viennensi, cui Trevirensis custodiendus fuerat ab Austriacis traditus, liber ad archiepiscopatum, & Electoratum suum dimissus est, postquam pacem Pragensis amplexus, & promissa amnistia suo capitulo, Cæsari fidem sponddit, relicto interim Hermansteinio ejusdem præsidii, donec hoc bellum esset compositum.

ARTICULUS II.

Acta anni 1645. De admittendis etiam mediatis ad pacificationem.

Cum interea Sueci insignem ad Taborem in Bohemia victoriam retulissent, arcum multo magis intendebant, omne armistitium aspernati, & mediatorum etiam Imperii subditorum ad conventum admissionem obnixè postulantes: quod Hamburgi in tractatu prævio omnibus coronæ utriusque sociis & adhærentibus securus accessus sit promissus.

At vero Cæsarei nec statibus immediatis eo in conventu suffragium competere arbitrabantur. Tres enim duntaxat in Imperio esse consultandi decernendique modos, quibus Imperii ordines votum ferant,

ferant, videlicet in conventibus circularibus, a directoribus convocatis; in conventibus deputatorum Imperii, quos Moguntinus indicat, & in comitiis Imperii generalibus, a Cæsare adornatis. Talia autem comitia propter temporum difficultates haberi non posse: deputatorum vero conventum adhuc Francofurti continuari.

Num. I.

Prima Suecorum propositio.

147 Tandem nihilominus ipso SS. Trinitatis festo Sueci suam de pacis conditionibus propositionem Cæsareis legatis tradiderunt, 18 articulis comprehensam. Primis quatuor plena amnistia statuitur, & restitutionis universalis terminus in ecclesiasticis & politicis figitur annus 1618, in statum nempe, quo ante motus Bohemicos res fuere: inclusis etiam Reformatis. In 5 petitur, ut non nisi vacante Imperio rex Romanorum eligatur. Si leges ferendæ, aut interpretandæ, si bellum, pax aut fœdera ineunda, si ordinibus tributa imponenda, si Imperii status dignitate aut bonis exuendus, id non nisi cum comitali liberoque omnium Imperii ordinum suffragio & consensu fiat.

In 6 statibus liberam volunt facultatem cum exteris faciendi fœdera pro sua conservatione & securitate.

In 7 omnia circa intellectum Pacis Religiosæ dubia, omniaque ecclesiastica & politica gravamina sublata volunt.

In 8 amnistia & restitutio extenditur ad omnes milites & officiales, qui Suecis aut Gallis adhæserunt.

In 9 omnes captivos, interque eos principem Eduardum, fratrem regis Lusitanæ, liberos dimitti postulant.

In 10 petitur satisfactio pro regibus & eorum fœderatis, ut pro præteritis præsentur indemnes, & in futurum securi.

In 11 satisfactio extenditur ad militiam;

In 12 vero ad landgraviam Hassiæ & principem Transylvaniæ.

13 His ratis præstitisque loca occupata cum tormentis aliisque ibi repertis priori legitimo domino restitui jubentur.

14 Militia in Imperio penitus exauctoretur, Suecico milite in status reginæ translato.

15 Commercia libertati anni 1618 restituantur.

16 Hac pace comprehendantur, qui voluerint.

17 Si quis promissa in hac pace non servet, omnes junctis armis eum compellant.

18 In-

18 Instrumentum hoc pacis a legatis subscriptum signatumque mutuo extradatur, ejusque rati habitio a Regibus eorumque foederatis, item ab Imperatore & ordinibus Imperii signata, commutetur.

Hæc ferme omnia continebantur in instrumento quoque Gallico, iis solummodo demptis, quæ Sueci de religione inseruerant. Paulo autem post adjecere clausulam, qua etiam Ragozio, Transylvaniae principi, saluum conductum ad congressum petebant.

Num. II.

De admittendis ad congressum, & modo consultandi.

Tum vero usque ad Septembrem acriter disceptabatur de modo consultandi. Quo Gallorum Suecorumque propositioni responderi debeat. Legati Cæsarei, cum obtinere ab ordinibus non possent, ut ad Imperatorem deferretur pacis arbitrium, magnopere insistebant, ut illud deputatis Imperii, qui Francofurti essent congregati, relinqueretur, vel ut saltem ea deputatio Monasterium aut Osnabrugam evocata rei summam tractaret, atque primum ad status reliquos sententiam referrent, tum vero rati habendam ad Cæsarem.

At vero status, præsertim Protestantes, magno conatu se opponerant: omnium statuum causam agi, omnibus proin jus suffragii liberi competere, non mere consultivi, prout contingeret, si Cæsari, aut septemviris, vel etiam deputatis quibusdam ex ordinibus statuendi potestas tribueretur, sed decisivi omnino ac definitivi. Quod enim omnes tangit, ab omnibus debere approbari. Inauditum etiam esse in Imperio, ut præsentibus ordinibus reliquis, ad paucos deputatos causa omnibus communis transferatur. Particulares non raro causas certis deputatis ex usu Imperii committi, non vero salutem totius reipublicæ.

Sed neque circularibus consultationibus hic locum esse, in quibus cujuslibet circuli status seorsim collecti viritim sua darent suffragia, dein vero cum reliquis circulis conjuncti curiata, ita, ut decem prodirent vota curiata. Nam licet hac ratione omnes & singuli status jure suffragii fruerentur, hunc tamen consultandi modum alienum esse ab usu Imperii, quando de toto Imperio consultandum. Privata cujusvis circuli negotia pertinere ad conventus circulares, non vero publica, & toti corpori communia: tunc enim per tria collegia & tria vota curiata rem conficiendam: præterquam, quod

præter circulum Franconicum & Suevicum nulli adfint status in forma circulari.

Igitur in præfenti publico pacificationis negotio eum modum formamque consultandi eligendum, qui pro summa rei gravitate constitutionibus Imperii conformis usuque sit receptus; per formam nimirum universalium comitiorum, seu per tria collegia, Electorum, principum, & civitatum, in quibus suum viritum quilibet status dat suffragium; ut adeo post *re- & correlationem* tria dein curiata suffragia trium horum collegiorum conclusum Imperii constituent.

Nolebant tamen Protestantes ea appellare vera Imperii comitia, utpote in quibus, etsi omnium trium collegiorum vota curiata consentiant, dissentiat autem filius Imperator, nullum potest prodire conclusum aut recessus Imperii. Igitur ut necessitatem Cæsareæ approbationis evitarent, rem quidem ipsam comitiis Imperii propriam postulabant, nomen tamen fugiebant, dicebantque, in hoc casu necessitatis extraordinario, qui nullum ante se exemplum habeat, non quidem celebranda comitia, per modum tamen comitiorum tractandum negotium. Sic enim fore sperabant; ut neque confirmatio Cæsarea sit necessaria, neque convocatio, sed quemlibet Imperii civem ab amore patriæ ad commune velut incendium restringendum citari: neque prævalere hoc pacto posse majora Catholicorum ordinum suffragia: & quidquid juvantibus exteris coronis contra normam conventuum, contra usum & constitutiones Imperii acturi essent Protestantes, eo colore fucari posset, ab extraordinariis Imperii morbis extraordinaria exigere remedia.

Cum autem Cæsarei legati & plerique Electorum his ausibus obviam ire conarentur, querulæ mox voces audiebantur: suo suffragio neminem citra injuriam privari posse: oppressum iri statuum libertatem: ad absolutum dominatum Cæsareos tendere: timendum, ne alium ordines sibi dominum quærant, prout ipse D. de Meiern testatur *in actis pacis Westph. ad ann. 1645 fol. 416.*

Utque eo certius scopum ferirent, magno consensu liberis Imperii civitatibus assistebant, de quibus controversum eo usque fuerat, an decisivo in comitiis voto gauderent, an consultivo tantum: nam decisivum illis adstruebant. Cum etenim pleræque, potentiores præsertim, ex illis civitatibus essent acatholicæ, magnam rebus suis accessionem videbant, si tertii collegii votum curiatum haberent in potestate, & cum voto principum adversus Electorale posset conjungere.

Cæsarei quidem oratores variis argumentis demonstrabant, quam

quam arduum quantorumque sumptuum opus sit, omnes status, sedibus suis excitos, Monasterii & Osnabrugæ præsentem sistere: sed veriti, ne Protestantes, per pacem Pragensem Cæsari conciliati, ad partes Suecorum aperte rursus desciscerent, cedere coacti sunt, omnesque, qui de jure in comitiis potiuntur voto, prout vellent, ad suffragium admittere.

De eo tamen adhuc ineunda erat ratio, quomodo ordines & Monasterii & Osnabrugæ simul possint esse præsentem, atque Imperii senatum constituere. Nam ut singuli status, alioquin tam diuturno & atroci bello jam exhausti, ad utrumque locum legatos suos mitterent, grave nimis & sumptuosum apparebat. Visum initio, e re fore, si unum ex tribus collegiis in hoc loco, reliqua duo in altero subsisterent. Sed quia hæc res invidiam apud Gallos & Suecos esset paritura, mutato dein consilio, ex quolibet collegio aliquos legatos Monasteriensi, aliquos Osnabrugensi tractationi destinare placuit, ita quidem, ut utrobique eadem deliberationis materia, & eodem tempore tractetur, atque per internuntios aut deputatos mutuo communicetur. Si autem Monasteriensi conclusa ab Osnabrugensibus discrepant, parti utrique aut Monasterii aut Osnabrugæ (alternatim) conveniendum fore, atque per tria collegia, prout in comitiis universalibus fieri consuevit, consultandum & accedente Cæsareo assensu conclusum Imperii formandum.

Num. III.

De exclusis a suffragio.

Quamvis autem Cæsarei Imperii ordines ad suffragium tandem 149
admisserint, exclusos tamen volebant Magdeburgicum, Hasso-Casellanum, Durlacensem, Sarreptontanum, & initio etiam Argentinam. Magdeburgicum quidem (Saxonie Electoris filium) quod per Reservatum Ecclesiasticum Protestantes essent incapaces obtinendi episcopatus, qui ante Pacem Religiosam Catholicos habuissent præfules. Adhæc vivere adhuc Christianum Brandenburgicum, Cur aliqui
qui anno 1615 non fuisset canonice destitutus, ac proin sedem il- exclusi?
lam nunquam vacasse: Augusto autem Saxoni, Electoris filio, non nisi per pacem Pragensem administrationem illius archiepiscopatus fuisse permissam, ea tamen lege, ut suffragio circulari contentus, a sessione & suffragio in Imperii comitiis abstineat.

Landgravium vero Hasso-Casellanum, Marchionem Durlacensem, & comitem Nassovio-Sarreptontanum a sessione & voto ex-

clusos volebant Catholici, quod Cæsaris & Imperii hostes essent, Gallis Suecisque fœderibus juncti arma ciuenta adhucdum manibus gestarent, & Cæsarem fidosque Imperii ordines aperto bello, cædibus, incendiis, & immanibus exactiōibus vexarent. Cum constitutionibus usuque Imperii, imo ipsa recta ratione & gentium jure pugnare, ut illi, qui cum Gallis & Suecis, Imperii hostibus, partem constituerent; in senatu ordinum federent, & in propria causa sententiam dicerent. Qua enim ratione reipublicæ essent consulturi, & pro Imperio laturi suffragia, qui contra illud arma ferrent? qui consilium collaturi adversus hostes, quibus pertinaci adeo fœdere essent innexi? quis secure animi sensus aperiret, quos illico hostibus prodendos metueret?

Et quid? si porta hæc semel aperiatur, ut in senatum Imperii admittantur, quos constitutiones arcent, quid *immediatam* Imperii nobilitatem, quid alios, qui episcopatus invaserunt, quid eos, qui regiones subditas regunt, nec tamen potiuntur jure sessionis & suffragii, quid ipsos etiam status *mediatos* facturos existimandum? an non eodem jure in hoc publico pacificationis negotio sibi locum & suffragium vindicaturos, ut, quod omnium civium interest, ab omnibus in commune disceptetur, statuaturque? quæ autem hæc confusio? quam perniciosi in futurum exempli ratio.

Permissum equidem a Cæsare in comitio Ratisbonensi & tractatu prævio Hamburgensi, ut omnibus, qui Gallis Suecisque adhærent, ad locum pacificationis venire liceat, datas etiam in hanc rem securi commeatus litteras, ut fœderatis suis juncti rebus suis consulant, nullatenus vero, ut consultationibus Imperii intersint, & suffragium ferant, donec eum Cæsare & Imperio sint conciliati.

Et vero licet Hassi, Durlacenses &c. non sint publice denunciati hostes Imperii, & contestentur, se tales non esse, hanc tamen protestationem esse contrariam facto notorio, quod sententiam declaratoriam non requirat. Cum igitur hæc sint publica Imperii comitia, in quibus per tria collegia primum viritim, dein vero per *re- & correlationem* curiatim colligantur suffragia, omnia ad normam constitutionum Imperialium esse exigenda: nisi quis forte sit, qui existimet, fundamentales Imperii leges subvertendas. Præterquam, quod ipsum jus naturæ & gentium hostes publicos a communibus consiliis arceat. Atque ex hoc ipso satis patet, quænam pars tractatum de ipsa pace remoretur, & triste initium iisdem præfigat, an ea, quæ ad amissum legum & consuetudinum

tudinum Imperii conventum hunc celebrandum contendit, an vero ea, quæ, iis posthabitis, modo extraordinario, novo atque inaudito exemplo omnia constituenda decernat.

Hæc maxime momenta sunt, quæ a Catholicis ordinibus, Monasterii congregatis, ad Protestantes Osnabrugam sunt perscripta. Verum isti loco confutationis minas intenterunt, Gallos Suecosque non cessuros, sed potius tractatum abrupturos, quam ut socios suos a senatu Imperii excludi patiantur. Sibi pariter constitutum esse, nisi exclusi status admittantur, ad consultationes non procedere.

Cum autem hæc per quatuor jam menses controversia Catholicos & Protestantes adeo distraxisset, ut ad rei summam perveniri non posset, tandem mense Decembri ita conventum est, ut exclusi certis sub conditionibus admitterentur, nominatim, ut legatus Magdeburgicus transverso scamno sedeat, & post Austriacum, Bavarum, ac Burgundum sententiam dicat, ea tamen lege, ut hæc sessio & votum (neque in petitorio neque possessorio) nulli unquam ex Catholicis sit præjudicio: sed, si in discussione gravaminum hæc res non sit componenda, actus iste omnino pro nullo reputetur.

Notandum autem hic eruditionis amplioris gratia, quod Magdeburgicus, dum adhuc catholicis sacris erat addictus, de sessione & voti prioritatem litem moverit Austriaco & Salisburgensi, atque Germaniæ Primatem se gesserit. Lis hæc ad Friderici III Cæsaris tempora originem suam refert. Cum enim domus Austriacæ ob archiducalem dignitatem primum in scamno ecclesiasticorum locum occuparet (sæcularibus principibus cedere nolentibus) Salisburgensis & Magdeburgicus se opponebant. At tempore Maximiliani I uterque cessit. Sæculo XVI controversia recruduit, donec tandem anno 1566 Austriaci stabilem eam sedem obtinerent. (Boebmerus *dissert. de pace Westph.*) Osnabrugæ vero, inter Protestantes, dum Austriacus & Salisburgensis abessent, non tantum primum locum Magdeburgicus occupavit, sed etiam *directorium*, ut appellant, gerebat, proponendo quæstiones, quæ in deliberationem veniebant, & conclusum ex statuum suffragiis formando.

At non istud duntaxat circa exclusos litigium tractatum pacis morabatur, sed titulorum etiam prætensio. *Excellentia* titulum Cæsar legato Veneto, qui mediatoris partes agebat, tribuebat. Graviter id accepere Imperii ordines, maxime septemviri, quorum legati eodem titulo honorari petebant: ad auctoritatem

& splendorem Imperii id pertinere arbitantes. Quamvis enim Venetorum respublica etiam regna possideat subiecta, attamen septemviros, regibus suppare, non minori honore ornandos, nec ulli, præterquam coronatis capitibus cedere. Neque abnuat Cæsar. At vehementer obstabant reliqui Imperii principes, rem ab usu esse alienam, atque ad deprimendum collegium principum spectare, a quorum ornamentis non minus Imperii dignitas splendere debeat.

Gallis etiam similem ob causam aliquid injectum remoræ. Cum enim Avallio & Serviento comitibus tertius accessisset legatus Franciæ, dux Longavillæus, longa stirpe regum sanguinem attingens, *Altitudinis* titulum is sibi volebat tribui, negantibus legatis Cæsareis & Imperii principibus. Atque ob hæc titulorum parenga, cum Longavillæus, Electorum & principum legati, atque Venetus, publicos inter se congressus evitarent, easque ceremoniales inter disceptationes tempus diffunderet, diuturnæ ac perniciosæ protelationes pacis negotium retardarunt. Accessit principes inter quosdam Protestantes, uti Hassos, Wirtembergicos, Badenses, Mechlenburgicos, & Pomeranos de ordinis prioritate contentio.

Num. IV.

Responsio Cæsaris ad propositionem Suecicam.

150 **A**D propositionem Suecicam, 11 Junii factam, Cæsarei tandem legati 26 Sept. (juxta stylum calendarii novi) responderunt. Atque imprimis supervacaneum existimant in causas belli in amica hac pacis compositione inquirere, cum de Ferdinandi II innocentia satis orbi constet. Dein singillatim ad articulos propositionis Suecicæ respondent.

Ad 1 nemo prætextu hujus belli quidquam molestiæ alteri inferat, omnesque injuriæ perpetua sint oblivione sepultæ.

Rex Hisp. **Ad 2** pax sit universalis & perpetua inter Cæsarem, status Imp. *Regem Hisp.* domum Austr. ipsorumque foederatos & adherentes, atque inter reges Sueciæ, & Galliæ, ipsorumque adherentes.

Amnist. **Ad 3** juxta universalem *amnistiam*, in comitiis Ratisbonensibus anno 1641 conclusam, omnes Sueciæ aut Galliæ adherentes restituantur in eum statum in sacris & profanis, quo ante ortum hoc cum Suecis bellum floruerunt, non obstantibus quibuscunque & quomocunque factis interim mutationibus, præterquam de qui.

quibus per R. I. anno 1641 *Ratisbonæ* aliter fuit statutum, cas-
sata suspensione effectus amnistie, ibi sancitæ.

Ad 4 iustitia omnibus æquabiliter secundum fundamentales
constitutiones & Pacem Religionis administretur. Reformati per-Reformati.
mittuntur frui hac pace, *si v. lint, & quiete vivant.*

Ad 5 quæ in his articulis de juribus S. C. M. & statuum con-
tinentur, jam pridem composita fuisse, unam superesse Hassiæ land-
graviam, quæ contra Majest. Cæs. in armis stet. Quid circa ele-
ctionem *regis Romanorum*, & Imperatoris, aliisque publicis de-Rex Rom.
liberationibus & negotiis observandum, ex Aurca Bulla aliisque
Imperii constitutionibus clare constare. His Cæsarem firmiter in-
sistere. Neque apparere, quo titulo Sueci a Cæsare quoad hæc
aliquid prætendant. Si quid autem in ipsis constitutionibus mu-
tandum aut declarandum, ad plena comitia Imperii pertinere.

Ad 6 si novæ leges ferendæ, si veteres interpretandæ, si bel-
lum, pax, aut fœdera faciendæ, si publica ordinibus tributa im-
ponenda, placere, ut hæc non nisi cum comitali ac libero om-
nium ordinum suffragio fiant: salvis tamen iis, *quæ ad Impera-Reservata
torem & collegium Electorale solum pertinent.* Imp.

Ad 7 statuum jura maneant illibata, liberumque illis sit jus,
cum exteris faciendi fœdera pro sua conservatione & securitate,
modo non sint contra Imperatorem & Imperium, & Pacem ejus-
dem Publicam, fiantque salvo per omnia juramento, quo Impe-
ratori & Imperio quis est obstrictus.

Ad 8 quæ hætenus inter Catholicos & Protestantes de Pace
Religionis & bonis ecclesiasticis motæ sunt controversiæ, commu-
nibus utriusque partis consiliis in hoc tractatu, absque dilatione
componendas. Sed & cætera ecclesiastica & politica gravamina fun-
ditus extirpanda.

Ad 9 repetitur amnistia & restitutio in statum, ante dictos
motus habitum.

Ad 10 placet, omnes captivos absque lytro intra mensem li-
beros dimitti. Solvendo tamen custodiæ sumptus. Cæterum non
agnoscere legatos Cæsareos alium regem Portugalliæ, quam Re-Eduardus.
gem Catholicum, ad quem negotium *de liberando Eduardo Bragan-*
tino remittant.

Ad 11 Cæsarem regibus regnisque *ad nullam satisfactionem te-Satisfactio:
neri, quin potius a regina regnoque Sueciæ petendi causam ju-*
stam habere. Si tamen statibus placeat, in hoc puncto tractatui
Schönbeckiano inhærere, Cæsareos nihil refragari. Cum *landgra-*
via

via Hassiæ jam pridem certis conditionibus esse conventum. Principem Transylvaniæ non pertinere ad status Imperii, Suecis confœderatos & adhærentes per Germaniam.

Ad 12 placet, ut post hanc pacem publicatam loca occupata cum tormentis &c. legitimis dominis reddantur.

Ad 13 militia in Imperio exaugetur, retento ex iis, qui volent, & in suos status traducto, eo numero, quem quæque pars pro securitate sua necessarium judicaverit.

Ad 14 commercia, ut ante hæc bella, vigeant, sublatis omnibus impedimentis, interea oppositis.

Ad 15 hac pace comprehendantur, qui voluerint, ante conclusionem tractatus nominandi.

Ad 16 si quis post pacem conclusam ea, quæ his articulis sunt comprehensa, non servet, nec ea res amice, aut juris disceptatione possit componi, teneatur utraque pars arma sumere, & injuriam repellere.

Ad 17 instrumenta pacis mutuo extradantur, & arma cessent, interim vero de armistitio conveniatur, & tractationi sedulo insistatur.

Ad 18 Pax confirmetur ab Imperatore & statibus Imperii, item a regibus regnisque Sueciæ & Galliæ, eorumque ordinibus. Denique commutatio & publicatio subsequatur.

Num. V.

Cæsarea Responsio ad propositionem Gallicam.

151
Hisp.
Lothar.

Armistit.

AD 1 placet, ut bellum firma pace finiatur inter Cæsarem, Imperium, *Regem Hisp.* domum Austriacam, Carolum *ducem Lotharingiæ* ejusque fratrem & liberos, ipsorumque confœderatos ex una, & regem Christianissimum, reginam Sueciæ, eorumque confœderatos ex altera parte; atque ad hunc finem ocius de *armistitio* conveniatur.

Ad 2 placet, ut inter utramque partem sit firma pax & sincera amicitia.

Ad 3 expectant Cæsarei, quomodo Franciæ legati circa securitatem pacis se explicent. Postquam autem pax hæc etiam cum rege Hispaniæ fuerit conclusa, Cæsar se non immiscebit bellis, quæ inter Galliam & Hispaniam nasci possent, neque assistet inimicis Franciæ & Sueciæ: salvis tamen Imperii constitutionibus

tionibus, & juribus, regi Catholico ex *transactione Burgundica* Trans. anni 1548 competentibus. Similiter neque rex Galliarum se immi-Burg. scebit bellis, quæ inter *Cæsarem & coronam Suecia* nasci possent, neque assistet inimicis Cæsaris, Imperii, & *regis Catholici*. Assistentia.

Ad 4 placet, plenam amnistiam decerni.

Ad 5 omnes, qui alterutri parti ac nominatim *domui Lotbaringicæ*, aut Hassio-Cassellanæ servierunt, restituantur.

Ad 6 *restitutio* fiat in eum statum, quo *ante initium* hujus cum Gallis belli res fuerunt: exceptis, quæ in R. I. Ratisb. aliter sunt conventa.

Ad 7 res Imperii ad Imperatorem & status pertinere, ex Imperii legibus constituendas. Placere tamen, ut omnes status in pristinis juribus & privilegiis confirmantur, gaudeantque jure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, maxime, ubi de pace, bello, contributionibus, delectibus, hospitalitibus militum, prædiis imponendis, novis fortificationibus intra ditionem statuum, foederibus, ferendis legibus, aut interpretandis agitur. Talia enim in posterum non aliter nisi in universalibus comitiis tractanda: salvis tamen *Imperatoris & Electorum* juribus, omniaque intelligendo juxta *morem antiquum* in Imperio receptum. Salvis reservatis, & more antiquo.

Ad 8 placet, statibus concedi jus faciendi foedera, tam inter se, quam cum finitimis: modo non sint contra Imperat. & Imperium &c.

Ad 9 placet, omnes laudabiles consuetudines, leges, & speciatim Bullam Auream contra omnes adversantes observari, præsertim circa electionem Imperatoris. Reliqua autem, quæ sunt in propositione Gallica de non *eligendo rege Romanorum*, vivente Imperatore, magis adversari juribus Imperii & libertati Electorum. Imperatore Rom.

Ad 10 placet, captivos utrinque reddi absque lytro. Negotium autem de *liberando Eduardo* Bragantino ad regem Catholicum Edwardum pertinere.

Ad 11 placet, commercia restitui in statum pristinum.

Ad 12 placet, provideri assecurationi hujus tractatus.

Ad 13 Cæsarem *ad nullam satisfactionem* Gallis obligari: sed Satisfactionem omnium petere. Satisfactione.

Ad 14 multo minus apparere, cur Galli satisfactionem pro amicis suis foederatis, ac nominatim *pro Hassis* petant, cum quibus jam sit transactum.

Ad 15 placet, militiam in Imperio exauctorari, retentis, & in proprios status traductis necessariis ad securitatem.

Ad 16 Cæsar postulat, sibi, fœderatis, & nominatim *Lotbaringo* erepta ante omnia restitui.

Ad 17 nominandos ante conclusionem pacis, quos utralibet pars in ea velit comprehensos.

Ad 18 placet, ut hæc pax, ubi conclusa, subscripta, & sigillata utrinque fuerit, simul utrinque, tam Monasterii quam Osnaburgæ inter partes commutetur, atque ab illo momento firma sit & rata, atque protinus executioni mandetur. Accedat confirmatio Imperatoris & statuum, item regum & regni ordinum, mutuo extradenda.

Num. VI.

Protestantium legatorum consilia circa propositiones pacis.

152

Galli tractationem de gravaminibus relig. non probant.

HÆ responsiones a Cæsareis legatis sunt communicatæ mediatoribus, non tanquam perfectum aliquod opus & conclusum Imperii, cum deesset adhuc statuum consensus, sed ut mediatores privatim instructi, cum regiis legatis sermonem conferre, eorumque mentem possint elicere. Galli in responsione Cæsaris ad propositionem Suecorum illud carpebant, quod Cæsar consensisset in tractationem de *gravaminibus religionis*, quod punctum ab ipsis studiose fuisset omissum, cum intentione, postulatis Suecorum in hac parte fortiter se opponendi, & potius cum Hispanis, & Catholicis se coniungendi. Patere jam, Cæsarem non amore religionis bellum gerere, cum eo consensu Protestantium favorem aucupari studeat, ut a Gallis eos abstrahat. Verum nequaquam hoc se passuros, sed arctiori cum iis fœdere se conjuncturos (*Meiern in act. pac. Westph. l. 7 §. 21*) additque Adamus Adami, in *avcanis P. W.* Gallos ita locutos apud Catholicos, ut invidiam consensit Cæsari, clam autem animatos ab iis Protestantes.

Interea Protestantium ordines, Osnaburgæ congregati, tam propositiones regias, quam responsiones Cæsareas discusserunt, suasque circa illas intentiones in hæc capita manifestarunt.

1. Decernunt controversiam, a regiis motam, de mediatis admittendis, non debere pacificationis negotio moram injicere. Neque stringi se tractatu Schönbeckiano, Suecos inter & Saxonem inchoato, absentibus ordinibus.

2. Referunt, præsens bellum amotibus Bohemiæ anno 1618 incho-

inchoatum : & quamvis ii per pugnam Pragensem potuissent finiri, bellum nihilominus in Imperio fuisse continuatum, adversus eos etiam, quibus nihil commune cum tumultu Bohemiæ, donec Protestantes anno 1631 coacti fuerint Lipsiæ sui defensionem decernere.

Hos fa-
vent.

Nota, per pugnam Pragensem neque in Bohemia, neque in Imperio motus erant compositi, cum adhuc Fridericus Palatinus erat armatus, & per Mansfeldium, Christianum Brunsvicensem, Durlacensem, ac postea etiam per Dania regem acerrime bellum gerebat auxiliantibus non paucis aliis Protestantibus ex unionis reliquiis. Si Cæsar belli subsidia petiit, adversus Imperii hostes petiit.

3. Cur & adversus quem Sueci Gallique bellum gesserint, esse notorium ex eorum declarationibus, nec passuros, sibi alios hostes, qui nunquam fuerint, obtrudi. Hispanos ad tractatum admitti posse, in quantum bello Germanico sunt immixti, nullatenus vero Imperii ordines bello Lusitano, Catalaunico, Navarræo, Italico, Belgico, se immiscuros: cum horum compositio pacem, afflictæ Germaniæ tantopere necessariam, nimium quantum retardaret. Lotharingum admitti posse, si Gallia, quæ ipsius ditiones occupavit, annuat.

4. Cæsareos equidem ab anno 1630 belli originem ducere; sed cum jam anno 1618 sit cœptum, inde quoque inchoandum pacis negotium, atque ab eo tempore repetendam restitutionem ex capite universalis amistiæ, cum ab eo tempore multa Protestantibus sint abrepta, & damna illata. Successores etiam obligandos. Liberæ Imperii nobilitatis pariter faciendam mentionem. Cæsarem non debere se immiscere bellis Hispanicis. Omittendum proin, quod de transactione Burgundica insertum est.

5. Bona mobilia abrepta & destructa utrinque condonanda; Terminum immobilia vero omnia ad statum anni 1618 reducenda, non obstatantibus quibuscunque transactionibus, confiscationibus, proseriptionibus, rebus judicatis, tam in ecclesiasticis quam politicis. Nominatim domum Wirtembergicam, Badensem, Augustam, Spirenam, Weissenburgum, aliasque civitates in statum anni 1618 restituendas. Bohemis vero, Silesiis, & Moraviis privilegia, in litteris Majestatis concessa, salva in ecclesiasticis relinquenda.

6. Graviter conqueruntur adversus Imperii tribunalia, judicium videlicet aulicum, cameram Spirensensem, judicium aulicum Rotwilanum, dicasterium provinciale Sueviæ, & præfecturæ Hanoënsis, ob neglectam, ut ajunt, justitiam, Protestantibus administrandam, ut adeo non audita altera parte mox mandata sine

clau-

clausula mittantur, atque ad executionem procedatur, aut lites in immensum protelentur. Quare abrogatis Rotwilano, provinciali Sueviæ, & præfecturæ Hagenöensis judiciis, quatuor suprema per Imperium erigi petunt tribunalia, per circulos ad majus commodum distributa, ita, ut judicium Cæsaris aulicum tantum circulo Austriaco & Bavarico, camerale vero tantum utrique Rhenano & Burgundico jus dicat, tertium vero erigatur pro utraque Saxonia & Westphalia, quartum pro Suevia & Franconia. Assessores autem & iudices in his quatuor dicasteriis ex utraque religione sint pari numero. Si autem vota essent paria, ad comitia universalia causa referatur: uti etiam, si status quispiam sit proscribendus. Acerbas etiam querelas proponunt adversus judicium imperiale aulicum & camerale, quod mandatis sine clausula debitores fortuna lapsos ad solutionem urgeant, non attento statu impotentia.

7. Circa electionem regis Romanorum & Imperatoris se referunt ad Bullam Auream. Majoris tamen momenti negotia non discernenda sine consensu principum & statuum. De cætero se nihil de dignitate & prærogativis S. C. Majestatis & Electorum detracturos. Optandum autem, ut sua Majestas *Cæsarea Reservata*, & jura propria designet.

8. In puncto prætenso eorum ecclesiasticorum gravaminum invehuntur in *Reservatum Ecclesiasticum*, quod adversus Pacem Religiosam Protestantibus invitis sit insertum. Illud proin aboleri postulant, & episcopos &c. Protestantes ad regalia, sessionem, votum, aliaque jura admitti.

Jus sacro-
rum.

Jus sacrorum a jure territoriali dependere statuunt: adeoque jus reformandi religionem &c. huic juri superioritatis annexum esse: nam cujus est regio, illius etiam esse religionem. Contra hoc autem multoties a Catholicis fuisse peccatum, maxime per edictum anni 1629. vehementer dein sunt questi, quod domini territoriales Catholici noluerint tolerare subditos, ut loquuntur, Evangelicos, omnique religionis exercitio ipsis interdixerint.

Observa-
tio.

Nota. Mirum sane! paulo ante asseruerant, jus sacrorum & reformandi religionem ad dominum territorii spectare, nam cujus sit regio, illius etiam esse religionem. Jam vero pro immani gravamine habent, quod domini territoriales Catholici hoc jure usi sint, noluerintque in sua regione aliam tolerare religionem, quam catholicam. Hac nempe fuit illa toties decantata partis utriusque aequalitas. Protestantibus est integrum in suis regionibus religionem Lu-
thera-

thervanam impetrare, non autem Catholicis catholicam, quæ tamen dudum erat in possessione, a legibus imperialibus etiam approbata & præcepta.

9. Pergunt querulari de beneficio emigrandi impedito, de redditibus ecclesiasticis retentis, de jurisdictione ecclesiastica in Evangelicos usurpata, de Edicto Restitutionis, de acerbis Catholicorum scriptis, nominatim de Burchardi autonomia, & Dilingensium libro de compositione pacis.

Querelæ
de acerbis
scriptis.

Nota. Duos isti catholicos scriptores criminantur; qui tamen non minus modeste quam solide scripserunt. Nos vero plures quam centum Protestantes nominare possemus, qui ad ea usque tempora virulentis scriptis summum Pontificem, ordinem ecclesiasticum, & universum nomen omne catholicum probris, calumniis, & contumeliis sunt infectati & execrati. Sed Protestantes tantum patiuntur gravamina, nulla vero inferunt.

Observa-
tio.

10. Circa punctum gravaminum politicorum statuunt, ut tertio quoquo anno a Casare universalis Imperii indicantur comitia, nullo statu præterito, relictaque cuivis suffragii libertate ac iurium usu: ita tamen, ut non modo in religionis negotiis, sed aliis quoque, in quibus utriusque religionis ordines duas partes constituunt, votorum pluralitas non valeat. Sed neque Electores Imperii potestatem suam in præjudicium reliquorum collegiorum nimium debere extendere. Liberis etiam Imperii civitatibus, cum sint ejusdem status, relinquendum jus liberi suffragii decisivi. In deputationibus Imperii parem utriusque religionis numerum esse oportere. Donawerdam restituendam in integrum. Telonia non augenda &c. Hæ Protestantium propositiones ultro dein citroque sint ventilatæ.

Num. VII.

Causa reformatorum, mediatorum, gravaminum, Austriæ subditorum.

Cæsar in comitiis Ratisb. anni 1641 amnistiam promulgaverat, respectu tamen eorum, qui in pace Pragensi erant exclusi, effectum illius per clausulam adjectam suspendit, donec cum Imperatore & Imperio sint conciliati. Hoc licet non fieret, Cæsar nihilominus, suafu & hortatu Electorum & statuum, illam effectus suspensionem (Palatina & domus Austriacæ subditorum causa excepta) hoc anno rescidit, ea spe ductus, fore, ut illi, qui exteris fœdere erant

153
Suspensio
amnistia
rescissa.

innexi, Germaniam, sub immani onere undique fatiscentem, tolerabilius affligerent.

Reformati. Discussa etiam inter Lutheranos fuit causa Calvinistarum, quos Reformatos dicunt. Nam una ex parte mutuo se se odio infestabantur, unde illi hos ægre in consortium pacis admittebant, præsertim Saxonum legati. Sed majus in Pontificios odium hanc invidiam temperabat. Utque junctis viribus Catholicis se opponerent, admittendos censebant. Hinc ea erat Suecorum, qui Cassellenses Calvinistas nolebant offendi, sententia: Pontificios fuisse usque huc communes omnium Evangelicorum hostes, quoquo nomine appellentur; Reformatos etiam communem causam contra Pontificios una propugnasse; ergo injustum fore, eos Pontificiorum injuriis propositui, legum præsidii destitutos: sed & injustum fore, Reformatos ita tutos facere, ut fidei Lutheranae domesticos persequi, & finibus suis ejicere possint.

Hinc peculiari articulo Calvinistas securos in Imperio præstandos censebant, ea tamen lege, ne subditis suis sub prætextu juris territorialis, episcopalis aut patronatus, vel alio, ministros Reformatos obtudant, sed Lutheranos in ditionibus suis cum exercitio religionis publico, salariis &c. patienter tolerant: nec quemquam impediunt, ne ad Lutheranam religionem transeat. Hæcque omnia per reversales litteras adpromittant.

Nota. Quomodo hæc combinari possunt cum eo Lutheranorum principio, Cujus est regio, illius etiam est religio: jus reformandi dependet a jure territoriali: jus sacrorum est regale superioritatis territorialis?

Etiā mediati admissi. Hærebat adhuc controversia de admittendis statibus mediatis, quam Sueci vehementer urgebant, eo potissimum argumento, quod Cæsar in tractatu præliminari omnibus statibus & adherentibus Sueciæ litteras securi commeatus promiserit. Et quamvis Cæsarei asserent, tantum pro statibus adherentibus fuisse promissas, tamen in hoc etiam cesserunt.

Gravamina. Varia dein a diversis allata sunt gravamina, uti a Magdeburgico, quod titulus archiepiscopi a Catholicis sibi negetur, & tantum possessor archiepiscopatus nominetur; quod a sessione & voto in comitiis fuerit exclusus; quod regalia a Cæsare sint negata; quod Catholici in capitulum intrudantur, & Papa jurisdictione, licet sit suspensa, uti conetur. Quod jus primarum precum exerceatur.

Nota. Licet alius Protestantes negent, jus primarum precum

ex indulto pontificio descendere ; hic tamen aperte id fatentur , ut videlicet illud Casari possint negare.

Christianus Augustus dux Solisbacensis querebatur, quod Wolf-Solisbargangus Wilhelmus, dux Neoburgicus, jus reformandæ religio- censis. nis in ipsius ditione sibi arroget.

Libera & immediata Imperii nobilitas, Lutheranae religionis, Nobilitas. in Suevia, Franconia & ad Rhenum se gravatam asseruit, quod accessu ad dignitates & ecclesiastica beneficia prohibeatur, & Pax Religionis ad eorum personas, exclusis subditis, restringatur.

Egrenses exules proponebant, Egram fuisse liberam Imperii Egra. civitatem, cum districtu cognomine extra Bohemiam sitam ; a Ludovico Bavaro Imperatore regi Bohemiæ Joanni Luxemburgico cum jure relutionis oppignoratam : plures anno 1564 Lutheri doctrinam professos, anno 1627 in exilium pulsos. Rogant proin jure postliminii restitui in integrum. Ipse etiam Elector Saxoniae pro ipsis apud Cæsarem intercessit.

Qui se in capitulum cathedrale Argentinae intruserant Prote- stantes, de ablati sibi a Canonicis catholicis quibusdam bonis que- sti sunt. Uti etiam Weissenburgum & Landavum contra eccle- siasticos : Casimirus comes Rheni contra Electorem Coloniensem & ducem Lotharingæ : Osnabruga propter erectum in civitate mu- nimentum, & adempta privilegia, atque adversus collegium So- cietatis Jesu anno 1624 erectum : Hasso-Darmstadtiani contra Cas- sellenses propter hostiles invasiones : Hanseaticæ civitates, quod Osnabrugenses legati nullam sui mentionem in sua propositione fecissent.

Exules insuper ex Austria, Styria & Carinthia porrecto li- Exules bello Osnabrugensibus legatis supplicarunt restitui. Similiter Er- Austr. fordienfes de turbato a Moguntinis religionis Lutheranae exerci- tio, sunt conquesti. Legati denique Caroli Ludovici restitutio- nem domus Palatinae magnopere urgebant.

Interea autem Galli Suecique suos paulatim sensus de præ-Sueci ad tensa satisfactione aperiebant : & illi quidem ad Alsatiam, hi ve- Pomerania, Gal- ro ad Pomeraniam, utrique regno opportunas, oculos converte- li Alsatiam rant. Sed illam domus Austriaca, hanc Brandenburgus, a mor- te Bugislai, quæ anno 1637 contigerat, ad se devolutam, nole- respiciunt. bant dimittere. Cumque hac super re Volmarus & Salvius inter se Monasterii differerent, quærebat ille, qua ergo ratione Pome- rania Brandeburgo esset compenlanda, respondit Salvius, sedem aliquam vacantem eidem attribuendam, uti episcopatum quem- dam. *En vocem Juda, ut quid Er.?*

Salvii
querelæ

Eo in discursu sermo etiam inciderat de hæreditariis domus Austriacæ provinciis, asserente Salvio, a subditis religionis libertatem pecuniis emptam; nihilominus fuisse in exilium pulsos, & ab amnistie beneficio exclusos. Eos a Suecis & Evangelicis ordinibus non posse destitui, præsertim illos, qui ad Suecos confugissent, & sub eorum signis militarent. Adhæc publicam esse querelam, quod domus Austriaca potentiam suam nimium conetur extendere Bohemiæ etiam regno facto hæreditario, electivum esse dicentibus Bohemis.

Diluuntur a
Volmaro.

Reposuit Volmarus, de emptione libertatis nihil constare: pulsos vero ob rebellionem & illatum Cæsari bellum, promotis etiam usque ad Viennæ moenia castris. Quid alium, minorem etiam principem, tali in rebellionem facturum? Protestantibus principes, nulla ejusmodi causa interveniente, Catholicos, sæculorum possessione firmatos, e ditionibus suis exegisse, ipsosque Suecos neminem in regno suo tolerare. Num regi Hungariæ, Bohemiæ &c. archiduci &c. in hæreditariis suis provinciis non sit integrum, quod alii in ditionibus suis fas esse sibi existimant? sperare proin Cæsarem, neminem sibi hac in re leges dictaturum. Bohemiæ regnum esse hæreditarium non alios negare, nisi eos, qui Ferdinando II coronam detrahere conabantur. Reliquorum neminem jus hæreditarium vocare in dubium.

Cumque Salvius mentionem aliquam de causis belli injiceret, respondit Volmarus, nullum unquam ex domo Austriaca Imperatorem bellum suscepisse nomine Imperii absque consilio statuum. Ferdinandum II etiam bellum mere defensivum gessisse, cum constet palam, quam violente a Friderico Palatino sit appetitus. Cum Pragensi victoria id finem fuisse consecuturum, nisi *Unio* in Imperio se miscuisset, unusque status post alterum novos motus concitasset; quo rerum articulo Cæsarem copias aliquas auxiliares misisse in Borussia, non, ut Sueciæ bellum faceret, sed ut affinem & finitimum regem adjuvaret.

ARTICULUS III.

ACTA PACIS WESTPHALICÆ ANNO 1646.

Postquam Cæsar eos, quos ante excluserat, status immediatos & mediatos, amore pacis tandem admisit, in eum res adhuc impiegit scopulum, ut Galli Lusitano litteras securi ad congressum

sum commeatus expeterent: 1. Quia universalis esset tractatus. 2. Quia non esset hostis Cæsaris aut Imperii; neque se immixturus ejusdem negotiis. 3. Quia Gallis Suecisque fœdere esset junctus; omnibus autem fœderatis eorum saluum conductum in præliminaribus fuisse promissum. Contra vero Cæsarei Lotharingum volebant admissum, quod indubie esset princeps & quidem independens.

Tandem nihilominus, cum comes Trautmansdorffius, supremus aulae Cæsareæ præfectus, Lambergio & Cranio legationis princeps sub finem prioris anni accessisset, Oxenstirnius & Salvius Sueciæ legati *replicam* suam ad Cæsaream exceptionem seu responsionem ad *protocollum* 7 Jan. Osnabrugæ dictarunt. Cujus hæc est epitome.

Num. I.

Replica Suecorum.

In proemio responsionis Cæsareæ Suecis displicebant 1. hæc verba: *qua intentione vel studio corona Sueciæ arma in Imperium intulerit.* Gustavum Adolphum nec sponte sua nec temere arma induisse, sed provocatum a Cæsare per bellum Borussicum, immisam Balthico classem, turbata commercia, & principem agnatum proscriptum, despecta regis intercessione: adhæc sollicitatum ab oppressis Imperii ordinibus. Si autem Cæsarei nunquam eo usque essent progressi, ut vicinorum, qui securitati suæ erant intenti, arma provocassent, nunquam Germaniam in præsentem rerum statum fuisse perventuram.

2. Reprehendebant, quod Cæsarei in sua exceptione dicant, Suecos bellum gerere *adversus Imperium & Hispaniarum regem*, cum nunquam pro hostibus habuerint Protestantes, multo minus totum Imperium, pro ejus incolumitate arma arripuerint, sed solum Imperatorem & *Ligistas*. Neque perspicere se posse, cur Cæsarei Hispaniarum regem inter hostes Suecorum numerent, cum quo nihil habeant controversiæ.

Quantum vero ad ipsam pacificationis substantiam pertinet, in quatuor classes eam dividebant; quarum prima continebat *res Imperii*: altera *satisfactionem* Sueciæ & Galliæ: tertia *pacis reductionem & securitatem*: quarta ejusdem *executionem*. Primam classem in quatuor alias subdividebant, nempe 1 in *amnestiam*, 2 in privilegia & jura statuum, 3 in gravamina, 4 in commercia.

Amnestiam ad annum 1618 reduci volebant: quippe jam ante
Pars VIII. K k Terminus te 1618.

te annum 1630 Cæsarem bello dedisse causam per bellum in Borussia, classem in Balthico, turbata commercia, & proscriptos principes. Amnestiam, in comitiis Ratisbonensibus anno 1641 sanctam, non fuisse universalem, sed in ea fuisse exclusam Bohemiam, provincias hæreditarias, causam Palatinam, Durlacensem, Wirtembergicam, Sarepontanam, Augustam, Egram, Donawertham &c. & comprehensis in ea pacem duntaxat Pragensem fuisse datam, quæ ipsis inconsultis sit conclusa, ac vi metuque obtrusa; ut adeo considerari non possit tanquam pacandæ Germaniæ, sed velut armistitium & majoris belli incendium adversus coronas. Abrogata itaque pace Pragensi & amnestia Ratisbonensi, tantopere restricta, in ecclesiasticis & politicis omnia ex lege universalis amnestiæ ad statum anni 1618 restituenda.

Ad secundum membrum primæ classis de *juribus statuum* replicabant Sueci, quod non prius se immiscuerint rebus Imperii, quam Cæsar rebus Sueciæ: optandumque fuisse, ut, antequam bellum ex Bohemia in Germaniam, & ex hac ad Gallos & Suecos fuerat devolutum, & tot status proscripti, Cæsar comitali modo ordinum postulatis annuens gravamina sustulisset. Tunc enim nec Lipsiensi conventu, nec internis exterisque bellis opus fuisse. Cum autem hoc factum non sit, ad finitimos, qui securitatem sui status in libertate & æquilibrio Imperii fundent, pertinuisse, ut Imperium in ordinem, constitutionibus consentaneum, repoponatur, edictum inconsultis ordinibus editum aboleatur, atque ne talia in posterum contingant, provideatur.

Cum autem Cæsarei suæ exceptioni hæc verba inseruissent: *salvis, quæ ad Imperatorem & collegium Electorale solum pertinent, & salvis eorundem juribus & præminentis, omniaque intelligendo juxta morem antiquum in Imperio receptum*, interrogabant Sueci, quousque hunc morem antiquum exporrigant, an usque ad tempora Tiberii Cæsaris?

Verba vero ista (*modo non sint contra Imperatorem & Imperium*,) volebant sic poni: *modo non sint contra Imperatorem, qui Imperator est, manetque*. Nam si Imperator contra jura Imperii ageret, aut statum atrociter læderet, defensionem & fœdera statibus permissa fore.

Tertium membrum complectitur tria gravaminum genera, puta *ecclesiastica, politica, & juridica*. Protestantes sua jam obtulisse; & ad ea, quæ justitiæ sunt, amice componenda esse paratos: sperare Suecos, Cæsarem & Catholicos æquas condiciones ad-

mis.

missuros, & omnia ad æqualitatem reducturos. Circa reformatos petebant declarationem horum verborum : *si ipsi velint, & quiete vivant.*

Quoad membrum quartum, commercia videlicet, non fore magnam difficultatem, cumque hæc res ad civitates maxime spectet, earum informationem adhuc expectandam.

In secunda classe Sueci satisfactionem pro se, Hassis, & militia petebant : plurimos se fecisse belli tam diuturni sumptus, ipsumque regem cum tot nobilibus amisisse : nec gratis tot munimenta, quæ in sua haberent potestate, a se restitutum iri. Cumque Cæsarei legati quærerent, quam ergo satisfactionem, & a quo peterent, responderunt : cum Imperator causam belli dederit, ab eo & statibus se petere pro indemnitate & securitate sua, Silesiam, Pommeraniam, archiepiscopatum Bremensem, episcopatum ^{Postulata} Verdensen, Caminensem, Vismariensem &c. sub nexu feudali ^{enormia.} si tradendos : gloriosum fore Cæsari & Imperio, si non tantum regem Hispaniæ & Daniæ, sed etiam Sueciæ vassallum habeat adversus Turcas adjumento futurum.

In tertia classe circa reductionem pacis & ejusdem securitatem nihil admodum majoris momenti in exceptione Cæsarea Sueci arguebant.

Neque in quarta circa pacis executionem, quæ captivos, restitutionem locorum, exactionem militiæ, principes in pace comprehendendos, subscriptionem legatorum, ac ratificationem complectitur : præterquam, quod Sueci liberationem principis Eduardi urgerent, qui in obsequiis Cæsaris insons sit captus : Hanseaticas etiam civitates eandem petituras, ne captivitas illius suis in Lusitania commerciis sit fraudi. Queri Lusitanos, quod Mediolani vinculis & ferro onustus acerbè tractetur, nec vitæ satis sit securus.

Num. II.

Replica Gallorum.

EAdem die 7 Jan. etiam Franciæ legati replicam suam Monasterii Cæsareis per mediatores tradiderunt, in hæc capita. 155

1. Declarant, non esse sibi bellum contra Imperium, nec dubitare, quin status idem existiment. Placere tamen, ut includantur in hoc tractatu ex utraque parte. Cum Cæsar incluserit regem Hispaniæ, quærunt, an absque illo nolit inire pacem ? Suspensionem armorum respuunt, utpote quæ pacem retardaret. Lotharingum excludunt.

2. Ut Galli Suecis aliisque suis foederatis non assistant, peti non posse: cum dispar sit ratio. Nam Imperatorem disponere non posse de viribus Imperii, sicut reges de subditis. Et hanc fuisse belli causam, quod exercitus Imperii nunc in Borussia, nunc in Italia sola Caesaris auctoritate adversus finitimos reges sint emissi. Nec ob stare transactionem Burgundicam anni 1548, cum non sit observata, nec Imperium se miscuerit rebus Belgicis.

3. Coronas non posse admittere amnestiam Ratisbonensem: sed requiri universalem absque restrictione.

4. Res Imperii reducendas ad statum anni 1618.

5. Perunt, ut ad tollendam radicem dissidii status Catholici & Protestantes lites suas amice componant.

6. Nolle se præjudicare libertati Electorum, sed id tantum cavere, ne Imperium fiat hæreditarium. Huic periculo obviam iri posse, si eligendi reges Romanorum accipi non possint ex familia Imperatorum regnantium.

7. Persistunt in petenda libertate principis Eduardi, capti ab Imperatore, dum sub ejus signis militasset, quique ab ipso ad alios nunc sit transmissus.

8. Consentunt, ut omnes pacis hujus consortes arma in eum convertant, qui eidem esset restitutus; tentata tamen prius compositione amicabili.

9. Pro satisfactione sua & regni securitate petunt sibi cedi superiorem & inferiorem Alsatiam, Suntgoiam, Brisgoiam, Brisacum, civitates sylvestres, cum omni causa & jure, quo ante præsens bellum possidebantur a domo Austriaca: Philippoburgum insuper, cum omnibus pertinentibus ad securam communicationem cum Gallia. Si tamen Imperator & Imperium e re sua esse judicaverit, ut ditiones istæ recognoscantur ab Imperio, non recusaturam Galliam, modo sessionem & suffragium in diætiis habeat, sicut alii principes & status Imperii.

Hæc si placeant, declarant, quod pro bono pacis sit restituenda Spira, Wormatia, & omnia occupata in tribus Electoratus, Moguntino, Trevirensi, & Palatinatu inferiore, ita tamen, ut ab adversæ partis adherentibus simul fiat restitutio omnium locorum, quæ in tribus hisce Electoratus occupata tenent.

10. Persistunt in petenda satisfactione pro landgravia Hassiæ.

11. Lotharingum exclusum ab hac pace volunt, quod ejus negotia nihil commune habeant cum hoc tractatu, uti agniti in præliminaribus, ubi ei negatus sit salvus conductus. Petunt insuper,

super, ut Cæsar se obliget, quod nunquam se immixturus sit possessioni Gallicæ in Lotharingia cœpta: cum ditiones hujus ducis diversis titulis ad regem Christianissimum pertineant; nec intersit Cæsaris se immiscere, præsertim post tractatus cum Gallia a duce initos, in quibus omnibus fœderibus cum domo Austriacæ renunciavit.

Num. III.

Protestantium desideria.

156

HÆ replicæ ubi Cæsaris ac statuum legatis fuerant communicatæ, triumphabant Protestantes, votorum metam se adeptos rati. Quare, quod solenne illis erat, habitis privatis inter se conventibus consultabant, qua ratione errorem latius propagarent, ac perpetuo stabilirent, ut, si postea inter Catholicos status dicenda esset sententia, aut cum Suecis, quos, religionem quod spectat, habebant in potestate, uno omnes ore loquerentur.

Sancitum itaque, 1. Catholicos etiam ecclesiasticos Electores & prælatos cum capitulis suis juramento adstringendos ad tractatus istius observantiam & tutelam.

2. Hanc pacem tanquam pragmaticam Imperii sanctionem, perpetuo valituram, imo publicam conventionem, & legitimam transactionem, fundamentalibus Imperii legibus inferendam: atque in omnibus Imperii comitiis confirmandam: uti etiam in omnibus Cæsareis capitulationibus.

3. Senatui judicii aulici & cameræ imperiali norma sit & certa regula.

4. Omnibus feudorum collationibus & obligationibus inferatur.

5. Omittenda deinceps in capitulatione Cæsarea verba illa, quibus Cæsar promittit defensionem sedis Romanæ & Pontificis; cum huic paci non congruant.

6. Status absentes non minus ad illam obligandos: omnesque protestationes & contradictiones sedis Romanæ aliorumque pro irritis habendas.

7. Per nullum recessum aut legem Imperii, pacta vel conventiones, multo minus per Cæsaream mandata, decreta, edicta, rescripta huic inviolabili & perpetuæ sanctioni possit derogari.

8. Quæcunque ex conciliis aut decretis Papalibus contra illam afferri queant, robore omnino careant.

9. Circuli Imperii ordinentur, Liga vero Catholicorum penitus sit soluta.

10. Bohemia cum innexis provinciis, cum ab Imperio dependeat, & ad illius conservationem 400 equites & 600 pedites, pro simplici mense Romano, conferre debeat, ad hanc præstationem deinceps adstringendam, & tanquam undecimus Imperii circulus paci publicæ & Imperii constitutionibus se conformet, & iudicio imperiali aulico se subiciat. De reliquo propriis regni legibus vivat, & privilegio *Litterarum Majestatis* fruatur.

11. Si quid alicubi turbatum fuerit, circuli invigilent, & reos, etiam ecclesiasticos, puniant. Contra ejusmodi circulorum ordinationes nullæ Cæsareæ aliæve inhibitiones valeant.

12. Si cui statui Cæsar bellum inferret, gravatus, aut etiam totus circulus ad comitia provocare possit. Quæ si Imperator nolit indicare, Moguntinus, tanquam Imperii cancellarius, a læso requisitus, possit indicare, ut orta dissidia ab omnibus statibus componantur.

13. Uni personæ non plures episcopatus aut præbendæ conferantur, sed una tantum. Papalibus absolutionibus Catholici renuntient.

14. Electores capitulationes Cæsareas circulorum directoribus communicent: hi vero statibus circuli, ut invigilent, ne quid contra hunc tractatum immutetur.

15. Hispanus præsidium Juliaco aliisque Imperii munimentis deducat: cum propter Hispanum præsidium plures Imperii urbes a Batavis sint occupatæ.

Et hæc quidem tunc erant Protestantium quorundam desideria, ad evertendam non tantum auctoritatem sedis apostolicæ, sed deprimendum ecclesiasticum ordinem & ecclesiæ Catholicæ universam, imo ipsam quoque sacram Cæsaream Majestatem.

Denique acerbè invehuntur in Jesuitas, qui principia fidei publicæ & societatis humanæ, pactorum scilicet, jurisque naturalis & gentium observationem impugnent, doceantque, quod iis, qui Romanum Pontificem non agnoscunt, nulla sit servanda fides. Indigna sane principum legatis criminatio. Quam enim hæc falsa sint, vel ex ipso Dilingensium libro de compositione Pacis Religiosæ, quem toties reprehendunt, aliisque innumeris perspicere poterant.

Num. IV.

De satisfactione Gallica.

157. **F**ACILE apparebat, pacem componi non posse, nisi punctum *satisfactionis* expediat. Igitur Cæsarei per mediatores legatis nun-

nuntiarunt, licet Imperator neque ex contractu neque ex delicto aliquo coronæ Galliarum ad satisfactionem præstandam obligetur; eum nihilominus tres episcopatus, Metensem, Tullensem, & Virodunensem, cum Moyenvico & jure Imperii in Pignerolium eidem cessurum, ut proprietates & possessio civilis, quæ penes Imperium mansisset, cum possessione naturali, a Gallis per arma arrepta, consolidetur.

Tres episcopatus offeruntur.

Alsatiam nec peti nec cedi posse, cum pertineat ad pupillos innocentes, Ferdinandum Carolum, & Sigismundum Franciscum, Leopoldi archiducis, comitis Tyrolensis filios. Adhuc Gallos esse contestatos, quod omnia, quæ cis & trans Rhenum occupaverant, Imperio sint restituri.

Responderunt Galli, res postea in alium statum fuisse mutatas. Episcopatus vero oblatos dudum esse in sua possessione. Collaturos se negotium satisfactionis cum Suecis, ut pari utrinque passu procedatur. Exceperunt Cæsarei, magnum esse hac in parte Suecos inter & Gallos discrimen. Nam 1. illos a Protestantibus cum oblatione satisfactionis in Germaniam fuisse vocatos. 2. jam in tractatu Schönbeckensi spem fuisse ostentatam. 3. Suecos multo plures regiones, urbes, & munimenta Imperii tenere occupata, nec fidem dedisse illa restituendi, prout Galli dederint.

Num. V.

Consultationes statuum Osnabrugensium super exceptione Cæsarea & replica coronarum.

Privatim hætenus Protestantes sub directorio Magdeburgensi Osnabrugæ convenerant, & in rem suam consultabant. Jam vero cum Austriaci, Bavarici, & Herbipolenses legati accessissent, sub directorio Austriaco sessiones publicas in curia celebrabant.

158

In prima de modo consultandi tractabant, ægre ferentes, quod legati Monasterienses, quæ ibi acta sunt, conclusum appellarent, antequam Osnabrugensium vota intellexerint; unum duntaxat esse conventum, in utrumque locum distributum. Id moris esse, ut primum quodlibet ex tribus collegiis seorsim in suffragia eat: dein principum senatus cum electorali votum suum curiatum conferat; denique utriusque votum civitatum collegio communicetur, ut integrum conclusum formari possit. Protestabantur Saxones, quod Bava-

Bavarus in sæculari scamno principum priorem locum præripuerit, uti etiam Magdeburgicus contra Herbipolensem.

In 2 sessione idem ferme argumentum ventilatum fuit.

In 3 a directorio fuerunt ea proposita, quæ in proemio exceptionis Cæsareæ Sueci arguebant. Nempe 1. quod ipsi (Sueci) arma in Imperium intulerint. Austriacum & Bavaricum votum verba illa retinenda putabant, eo quod Sueci omnes ferme Imperii provincias vi armata invaserint &c.; reliqui vero omnes ea verba omittenda censebant. 2. Proposita quæstio, an Hispania inter adhærentes Cæsaris & Sueciæ hostes collocanda? affirmabat Austriacus. Quia Sueci etiam Hispanos invaserint, eorumque præsidia expulerint. Deinde Suecos esse hostes totius domus Austriacæ, cujus pars magna sit rex Hispaniæ, cum jure successionis hæreditariæ etiam in provinciis Germanicæ lineæ. Sed Protestantes, ne Suecis displicerent, nomen Hispaniæ omittendum judicarunt: prout etiam mentionem tractatus Schönbeckiani, quæ minus grata erat Suecis.

In 4 *amnestia* in consultationem venit, quam Catholici in ecclesiasticis ad annum 1627, in politicis vero ad ann. 1630 referebant, prout in pace Pragensi an. 1635, & in comitiis an. 1641 Ratisbonæ conventum fuerat. Sed Protestantes per 22 suffragia annum 1618 pro termino, a quo, statuebant. Cum autem Monasterii magno consensu annus 27 & 30 designaretur, atque sic absolute multa plura vota pro hac sententia starent, negarunt Protestantes, hanc rem per majora posse decidi: sed definitionem termini coronis relinquendam, iisque Evangelicorum vota significanda. Non enim hic celebrari comitia, sed pacem cum coronis componi.

In 5 jura & privilegia statuum fuerunt discussa: statutumque, ut in omnibus statuum fœderibus Imperator & Imperium intelligantur excepti. Quod autem statibus fas sit, prout Sueci contendunt, contra Imperatorem fœdera inire, si exorbitaret, quæstionem esse, quæ turbas excitaret. Pro eo casu satis provisum esse in constitutionibus.

In 6 afferebatur postulatum Gallorum, ut etiam pro legatis Lusitanis litteræ securitatis a Cæsareis traderentur. Quamvis autem bellum Lusitanum primum anno 1640 sit cœptum, atque ad res Imperii nihil pertineat, visum nihilominus, si hæc res pacis negotium impediret, suadendum Cæsari, ut eas litteras expediat.

In 7 quærebatur, quid respondendum ad eam Gallorum interrogationem, an Imperium absque Hispano pacem inire velit?

Quam-

quamvis autem status considerarent, regem Hispaniæ ratione Burgundiæ illustrem esse statum Imperii, qui valida non raro adversus Turcam miserit subsidia, ac Cæsari sanguine arcte conjunctus, propteraque curandum sit, ut pax etiam illa promoveatur: si tamen pax in Imperio propter Hispaniam esset retardanda, suadendum fore Cæsari, ut exteris negotiis se non immisceat.

In 8 agitata est quæstio, an non instandum apud Gallos, ut duci Lotharingiæ saluum conductum concedant; prout Austriacus & Bavarus censebant, eo quod huic bello sit implicitus, & inter Cæsaris adhærentes, atque ratione marchionatus Nomeniensis (*Nomeny*) status Imperii. Quamvis autem peculiari transactione Parisiis sub protectionem Galliæ concefferit, non defuisse propterea esse vasallum Imperii, (sicut Elector Trevirensis) præterquam, quod mox rursus ad Imperium respexerit.

At Protestantes, ut Galliæ favorem aucuparentur, optima quidem duci sunt precati, sed hanc causam morari non debere pacem definierunt. Lotharingum ratione aliquarum ditionum Imperio, ratione aliarum Galliæ obnoxium, & iterum ratione aliarum neutri, sed sui juris esse. Non propter Nomenium ditionibus fuisse pulsum. Denique Gallos præliminaribus insistere, in quibus negatus duci conductus. Rejecta etiam oblata a Cæsare armorum suspensio: per festinatam pacem melius consuli rebus Germaniæ.

In 9 sessione vehementer agitabatur quæstio de eligendo rege Romanorum, utrum videlicet ad omnes status pertineat decisio, an sit eligendus rex Romanorum? Nam Galli in prima propositione volebant, ut nunquam eligatur vivente Imperatore. Quia autem hoc cum libertate collegii Electoralis pugnare intellexerant, in replica id solum contendebant, ut nunquam eligatur ex familia Imperatoris regnantis.

Hoc equidem Gallorum petitiu Osnabrugenses rejecerant, magnopere tamen Protestantes principum legati instabant, id temperamenti Gallis proponendum, quæstionem, an eligendus rex Romanorum, deinceps in quovis casu, quo de illius electione agitur, in plenis comitiis omnium statuum suffragio fore decidendam; & postquam a statibus quæstio an sit definita, quæstionem, quis eligendus, Electoribus permittendam: obtineri hoc temperamento finem a Gallis intentum, ne Imperium evadat hæreditarium, septemviris relinqui libertatem circa determinationem personæ, domum Austriacam, contra ac Galli intendant, non excludi. Assen-

ri etiam principum & civitatum collegio suam auctoritatem, & jus jam a centenis annis agitatum.

Et hæc sententia Osnabrugæ per majora fuit conclusa: reclamantibus licet Austriaco, Bavaro, & Pommerano. Quibus præsertim ultimo, objiciebant reliqui legati, eum hic non dicere sententiam in senatu Electorum, sed principum, adeoque licet Elector Brandenburgicus sit dominus Pommeraniæ, pro eo, ut princeps, ferendum suffragium, principumque auctoritatem asserendam: jam fore in collegio electorali, qui pro Brandenburgico, ut Electore, pronuntiet. Principis eum in hoc senatu esse legatum ratione Pommeraniæ, non Electoris.

In 10 Directorium proposuit quæstionem, an Cæsari suadendum, ut spondeat, se non additurum Hispaniæ in bellis adversus Franciam, licet Galli nolint promittere, se non auxiliaturos Sueciæ in bellis adversus Imperatorem & Imperium? an vero insistendum renunciationi reciprociæ, prout in exceptione Cæsarea continetur? Imperatorem cum statibus non minori polleere jure & potestate ac Galliæ rex. Cur ergo uni manus ligentur, alteri liberariæ relinquantur? Majorem esse nexum regis Hispaniæ cum Imperatore & Imperio, quam Sueciæ cum Gallia, cum ille non modo sit origine Germanus ex Cæsarea prosapia, sed etiam status Imperii, qui sessionis & voti jure gaudeat magnaque subsidia in rem communem conferat.

At legati hanc totam quæstionem ad classem tertiam de *asservatione* pacis remittebant.

In 11. Monasteriensium votorum circa proemium *relatio* fuit facta. Quæ ab Osnabrugensibus conclusis parum differebat. Cumque Veldentinus legatus immediate post Bipontinum locum prætenderet, Saxones, Luneburgici, Hassi, alique principes sunt protestati.

Num. VI.

Continuatio consultationum.

159

IN sessione 12 acriter disputabatur quæstio, utrum director in principum senatu teneatur *relationes*, ex votis & conclusis formatas, statibus singulis *per dictaturam* communicare, uti Protestantes contendebant: an vero sufficiat, si relationem, ex votis & conclusis collectam, toti collegio prælegat, prout voluit *directorium* Austriacum, Imperii usum & observantiam allegans.

Discepta.

Disceptioni huic occasionem fecit, quod Protestantes sint conquesti, directorem tantum Catholicorum conclusa & argumenta relationi suæ inseruisse, non autem Protestantium. Excepit director, moris esse, ut tantum illius sententiæ, quæ per *majora* Lis de majoribus. fuisset conclusa, argumenta adducantur. Comparatis autem omnibus suffragiis, Osnabrugensium & Monasteriensium, majora esse eorum, qui terminum amnestiæ seu restitutionis non ab anno 1618, sed juxta pacem Pragensem & comitia Ratisbonensia in politicis ab anno 1630, in ecclesiasticis vero ab anno 1627 repetendum putabant. At illi negabant, *majoribus* hic locum esse, cum non sint in comitiis, sed in conventu extraordinario ad componendam pacem.

In 13 disceptabatur de modo *re- & correferendi* cum legatis Monasteriensibus. Moris alias esse in diætiis comitiorum & deputationum, ut 1. collegium electorale senatui principum *in ple-* De modo referendi & correferendi inter status. *no suam relationem* prælegat. 2. & hic vicissim illi *suam correlationem*. Dein 3. utrumque collegium, si fieri possit, in eandem sententiam conveniat. Postea 4. utrumque collegium ad senatum civitatum conclusum suum *referat*. 5. hic vero suum votum curiatum *correferat*. 6. ex tribus hisce trium collegiorum curiatis suffragiis commune conclusum formetur. 7. denique hoc offeratur Cæsari, cujus si approbatio & consensus accedat, recessus & conclusum Imperii evadat.

Cum autem modo collegia sint in utrumque locum divisa, hunc *re- & correferendi* modum pati difficultatem. Hinc deliberandum, an 1 in uno loco omnibus conveniendum? sed obstare regios, Gallos nempe & Suecos (qui in præliminaribus duplicem locum statuerunt). An 2 per deputatos *re- & correlatio* facienda? sed hos nihil posse mutare, nisi prius ad eos, a quibus essent deputati, referrent; quod negotium in immensum retardaret. An 3 utrobique relatio & correlatio facienda? at hoc esse contra morem Imperii, ut duplex fiat *re- & correlatio*. An vero 5 *re- & correlatio* scripto communicanda. At etiam sic moras trahi.

Protestantes obnixè contendebant, ut duplex trium collegiorum fiat *re- & correlatio*, una Osnabrugæ, altera Monasterii, ita quidem, ut qualibet classe materialium absoluta, qui ex tribus collegiis legati Osnabrugæ sunt præsentés, inter se referrent & correferrent: idem posse facere legatos Monasterii præsentés; conclusum vero Osnabrugensium circa quamlibet classē, per *re- & correlationem* Osnabrugæ absolutum, seorsim tradendum illico legatis Cæsareis, ut cum regiis de eo conferant.

In 14 director proponebat conclusum Monasteriense circa electionem regis Romanorum, videlicet, quod semper prius in cœmitiis sit deliberandum, *an* sit eligendus, a solo Hassio-Cassellano affirmative fuisse decisum. Verum Protestantes Osnabrugæ insistebant priori suæ opinioni; hoc enim temperamento Gallos placatum iri.

Cæterum querebantur, super eadem re toties consultandum cum temporis dispendio; ac proin rursus petebant, ut absoluta Osnabrugæ prima classe, mox suffragia cum suis argumentis legatis Cæsareis tradantur, ut habeant, quod cum regiis tractent, ac dein ad ulteriores classes procedatur.

Addebat dein director, Monasterii aliter a trium collegiorum legatis fuisse conclusum, nempe, ut primum post omnes materiæ classes absolutas, spectatis majoribus, ex utroque conventu simul collectis, fiat re- & correlatio; conclusum autem illud unicuique omnium statuum Cæsareis tradatur.

De caussa Hispana, Lotharingica, & Lusitana idem ferme fuit Monasterii conclusum, quod Osnabrugæ, scilicet, indulgendum regiis, si hæc pacem retardarent.

In 15 fuit propositum, quod Monasterii agitata fuerit quæstio, an legati Electoris secundarii præcedere debeant legatis principum primariis? quam quæstionem inutilem & intempestivam censebant Osnabrugenses. Insistebant autem suæ petitioni, ut sua vota cum rationibus vel addantur conclusæ statuum universali, vel seorsim offerantur. Si autem hoc non fieret, se ipsos Evangelicorum conclusa cum eorum rationibus oblaturus. Urgebat denique director, ut punctum de satisfactione coronarum, prout Monasterii fieret, in deliberationem adducatur. Sed hoc Protestantes nolebant, veriti, ne hoc puncto expedito regii seigniores fierent in expediendo puncto amnestiæ & gravaminum.

In 16 a direttore fuit expositum consultum Monasteriense circa modum re- & correferendi, ut videlicet omnes quatuor classes uno contextu tractentur, & tum demum ad correlationem procedatur: sic enim potius fieri temporis compendium, quam si post absolutam quamlibet classem re- & correlationes instituerentur. Neque progressuros legatos Cæsareos in tractatu, nisi statuum omnium sensum de omnibus quatuor classibus collectum haberent: eo quod plura puncta arctam inter se connexionem habeant.

Verum Protestantes Osnabrugæ insistebant suæ opinioni, quod omnia, quæ hæcenus super prima classe sunt tractata, in unam rela-

relationem colligantur, & Monasteriensibus transmittantur: tum vero protinus ad reliquas tres classes procedendum, easque omnes simul ad re- & correlationem adducendas.

In 17 habita 28 Febr. a directore facta est relatio omnium, quæ hætenus circa proemium & primam classem acta sunt in senatu principum Osnabrugæ. Circa ea, quæ in Cæsarea resolutione & regis replicis erant discrepantia. Nempe

1. Quamvis in medio Imperio Sueci bellum gerant, cum tamen eam vocem in *Imperium* omisam velint, esse dissimulandam, ne causæ belli videantur attingi.

2. Cum Sueci negent, se hostes Hispaniæ, id pariter omitendum: uti etiam mentionem de tractatu Schönbeckiano.

3. Cum causâ Lusitanâ non connectatur cum rebus Imperii, saluum conductum non esse concedendum, nisi ea res pacem moretur.

Ad classem 1 quantum ad amnestiam, terminum restitutionis per majora esse fixum in ecclesiasticis ad annum 1627, in politicis vero ad annum 1630.

1. Quia ita statutum in pace Pragensi, & publicis comitiis Ratisbonensibus cum clausula nihil amplius mutandi.

2. Quia bellum Bohemicum res fuit privata. Bellum Mansfeldicum & Brunsvicense per se diffluxit; civilia per pacem Pragensem & comitia Ratisb. composita: ipsum regem Gustavum contestatum, ante annum 1630 sibi cum Imperio amicam fuisse pacem.

3. Quia sic satis sit generalis; nam causam Palatinam ad particulares tractatus remittendam: Wirtembergico, Durlacensi, & Sarepontano restitutionem oblatam; Protestantibus Augustanis exercitum non prohiberi, quin imo copiam fieri ecclesiæ ædificandæ. Egram & provincias hæreditarias huc non pertinere, utpote jam ante annum 1618 ad religionem Catholicam reductas: insuper status provinciales in diætâ anni 1645 contrarium expectasse. Litteras Majestatis, a Ferdinando II missas, non fuisse acceptatas sed remissas. Cumque Cæsar in comitiis Ratisb. provincias hæreditarias a restitutione excepisset, Protestantes acquievissse. Res etiam judicatas, quæ a bello non dependerent, merito excipiendas.

4. Impossibile esse omnia ad tam generalem regulam reducere. Imperatori vero Ferdinando II probrosum fore, si omnia ejus acta rescinderentur, & inter hæc etiam pax Danica, Mantuana, Sabaudica.

5. Non apparere, cur fomes belli per ejusmodi extensionem

termini magis extinguatur. Nam externum bellum primum anno 1630 cceptum. Fomitern autem diffidiorum per compositionem gravaminum optime tolli : si enim ad originem diffidiorum esset ascendendum , terminum restitutionis ad tempora , Paci Religiosæ proxime subsecuta , fore retrahendum. (*Imo ad tempora Lutheri ; cum ab eo non tantum fomes sed fax fuerit ventilata , ad excitandum diffidiorum incendium*). His director in correlatione subjunxit contrariam Protestantium opinionem , cum eorum argumentis.

Secundum membrum complecti *jura & privilegia statuum* : in quo modicæ sint differentia. 1. Verba illa (*ab antiquo*) intelligenda *secundum modernum Imperii statum , ejusque legibus fundamentalibus conformem*. Cum enim aliqua jura soli Imperatori competant , aliqua cum Electoribus , & aliqua cum omnibus statibus habeat communia , multaque ex illis ab antiqua consuetudine deriventur , quæ in jure scripto non inveniuntur , intelligi modernum statum , *ab antiquo derivatum*. Si autem hæc verba pacem retardarent , non adeo tenaciter iis insistendum.

2. Verba illa , *modo ne sint contra Imperatorem & Imperium* merito retinenda : cum omnia statuum foedera cum hac exceptione sint intelligenda : & alias per constitutiones satis provisum , ut ejusmodi foederibus non sit opus.

3. Quæstionem Gallorum , utrum absque Hispania pax facienda , ad tractationem de *asservatione* esse differendam.

4. Cum Lotharingus ob partem suarum ditionum sit status Imperii , per mediatores saluum conductum pro eo procurari oportere : pacem tamen propterea non retardandam (si Galli se opponerent.)

5. Postulatum Gallorum circa electionem regis Romani omnium consensu contrarium esse Aureæ Bullæ , libertati Electorum , & Imperii consuetudini.

Nihilominus tamen quibusdam ex Protestantibus id temperamenti visum opportunum , ut quæstio *an* ? semper prius in comitiis deliberetur , relicta dein Electoribus , personam ex quacunque familia determinandi , facultate. Sic enim satisfactum iri Gallis , ne Imperium evadat hereditarium ; Electoribus nihil derogari ; pertinere ad statuum auctoritatem ; jamque a centenis annis hanc quæstionem (licet absque conclus.) fuisse motam.

Cum autem hoc temperamentum Electorum libertati præjudiciosum , proprie ad petitionem Gallorum non pertineat , cum

usu

usu recepto pugnet, & per A. B. aliasque constitutiones satis sit cautum, ne Imperium fiat hæreditarium, per majora id visum non satis maturum, vel, ut Pommeranus censuit, quæstionem illam ad comitia remittendam.

Hæc principum collegio Monasterium scripto missa, eo fine, ut prævia communicatione, seu re-& correlatione cum senatu Electorum, & civitatum, Cæsareis tradantur, ut tractatum cum regis inchoent.

Cum dein hac super correlatione vota statuum exquirerentur, Austriacus, Bavarus, & Herbipolensis opponebant, quod aliqua a Confessionistis sint inserta, quæ a se acceptari aut approbari non possint. Protestantes vero varias exceptiones, minoris tamen momenti, reposuerunt. Uti, quod aliqua verba sint aliter ponenda; quod argumenta Catholicorum nimium sint amplificata; quod etiam unio successionis hæreditariæ inter domum Saxoniam, Brandenburgicam, & Hassiacam sit inferenda. Quod frustra protestatio a Catholicis sit injecta, cum hæc vota non sint decisiva, sed tantum consilia, Cæsareis suggerenda. Quo audito, Bavarus protestationem suam revocavit.

Num. VII.

Uterior continuatio consultationum, super puncto satisfactionis.

IN sessione 18 in medium veniebat quadruplex satisfactio, pro 169
Suecis, Gallis, militia, & Hassia petita.

Quantum autem ad Suecicam pertinet, duas quæstiones directorum proposuit. 1. An præstanda? 2. quomodo?

Ad 1 legatus Austriacus respondit, nullam esse obligationem, Austriacus
ullam præstandi, sed potius Sueciam obstringi ad immensa damna, legatus ne-
Imperio illata, compensanda. Alieno illam luisse corio, bellum, gat Suecis
que Germano milite & nervo gessisse, ad quod per seipsam ne- satisfactio-
quaquam sufficisset. Ac proin vi armata, contributionibus infi- nem.
nitis, cum extrema Germaniæ ruina satisfactionem sibi, & præ-
sertim exercitibus extorsisse. Nec causam belli Cæsari aut Imperio
imputari posse, ut facile demonstrari posset, nisi nimium odiosum
esset, ubi de pace agitur, in causas belli inquirere.

Cum jacturam regis sui nullo pretio æstimandam dicant Sueci, cur ergo pretium pro eadem petant? honorem ipsis relinqui, quod

quod cum inaudita Germaniæ perniciæ mortem illam strenue sint ulti. Adhæc sæpius contestatos esse Suecos, satisfactionem statuum præcipuam suam fore satisfactionem.

Tertiam ferme Germaniæ partem ab ipsis exigi, quæ pluris sit habenda, quam totum regnum Sueciæ. Hac exorbitante accessione si essent augendi, Germaniæ, regnis finitimis, Balthico, imo & Oceano, & quod necesse sit consequi, navigationibus & commerciis dominaturos, quæstu immenso in unum monopolium abituro.

*Allis visa
necessitas.*

Vera quidem dici, censebant legati, sed non ea esse tempora, ut a Germanis dici, aut a Suecis audiri possint. Ferro eos jus dicere. Imparem esse patriam ferendo diutius bello: aut pereundum, aut quæstione, an? superledendum. Præstare, partem dare, quam totum amittere. Sed neque pecuniæ oblatione fore faciandos, cum ipsi dicant, nullam in Germania superesse pecuniam, sed provincias populosque deposcant. Quis autem dare debeat, quæstionem plenam esse calamitatis. Videri relinquendum legatis Cæsareis, ut amica compositione hac super re cum Suecis tractent, auditis tamen & in consilium adhibitis, de quorum rebus agitur.

In 19 agebatur de satisfactione Gallica; retulitque director, ea super re jam Monasterii esse conclusum, quod Gallis equidem nulla debeatur satisfactio, quia tamen tres episcopatus in Lotharingia cum Pinerolio ipsis a Cæsareis jam sint oblati, nihil ultra esse offerendum: sed his standum: & conceptui inferendum, licet nihil ipsis debeatur, hæc tamen amore pacis ultro cedi.

*Idem de
Gallis vi-
sum.*

Hanc propositionem pluribus argumentis suadebat Austriacus: primum post pugnam Nördlinganam Gallos bellum ex professo in Germaniam absque causa transfuisse. Nullam satisfactionem eis promissam. Quin imo anno 1634 ordinibus Francofurti fidem dedisse, quod absque Imperii detrimento omnia sint restituri, cum nihil aliud quærant, quam statuum libertatem & salutem nationis Germanicæ. Atque hinc famæ suæ pessime consulturos, si fidem non liberarent: maxime, cum indignissimum sit, infantibus pupillis, Imperii statibus, sua adimere, hoc solo nomine, quod sint archiduces. Nam sæpius Gallos fuisse contestatos, sibi nullum cum Imperio bellum esse: ergo neque cum Oenipontanis pupillis, qui (sicut eorum pater Leopoldus) nunquam bellum Galliæ intulissent.

Verum Bavarus alique quam vehementer optabant, ut Galli obla-

oblationi illi acquiescant, ita formidabant, ne ulterioribus suis postulatis tenacius insisterent. Visum itaque, ut Cæsarei legati hanc viam, a Monasteriensibus indicatam, tentent; si autem Galli obnixius plura peterent, viderent, qua ratione per aliam satisfactionem bellum, quod Germania sufferre non ultra queat, amoveri possit. Cæterum Protestantes iterum magnopere urgebant, ut relatio super prima classe quamprimum Cæsareis tradatur. Hac enim præcipuam satisfactionem contineri.

In hac sessione legatus Basileensis Episcopi prolixius enarravit, quod sub initium belli Suecici Galli non modo apud Helvetos, Nuntium apostolicum, sed ipsum etiam summum Pontificem sancte sint contestati, hoc bellum neque adversus Imperium neque ad Catholicorum Electorum & statuum detrimentum a Suecis esse intentum. Hinc Basileensem, cum belli procella quaquaversum se se diffunderet, ditioni suæ metuentem, neutras partes fuisse secutum, atque Gallos non modo amicos, sed etiam, dum Sueci irruerent, intercessores expertum, apposita etiam, ad arcendam injuriam, ad Bruntrutum militari custodia. Cum igitur sua celsitudo toto hoc bello mere *passive* se habuerit, non fore, ut Ferretum (Pfirr) feudum Austriacum, cujus directum dominium ad Episcopatum spectet, pro sacrificio deputeretur.

Similiter Electoris Brandenburgici pro Pommerania legatus (Wesembecius) proluxa dissertatione suadebat, Pommeraniam Suecis non esse cedendam. Nam per pacta unionis hæreditariæ, a Cæsaribus confirmata, post extinctam ducum familiam, ad domum Brandenburgicam legitime fuisse devolutam: cui etiam, viventibus adhuc ducibus simultanea *Investitura* sit collata, & a provincialibus *eventuale* homagium præstitum: assumptis etiam a tempore immemoriali ducatus titulis & insignibus.

Adhæc aliorum etiam Brandenburgicæ stirpis principum, imo & unitarum domorum, Saxonica, & Hassicæ negotium agi. Sed neque status provinciales in sui alienationem consensuros: neque per eam consultum iri Germaniæ, cum per eam portam semper ab exteris invadi posset. Addebat plura de commerciis, communicatione cum Borussia, damnis hoc bello sibi illatis. Sperare proin, Pommeraniam non offerendam in lytrum redemptionis.

In 20 tractabatur de *satisfactione militiæ, & landgravia Hassiæ*. Questi enim fuerant Sueci, quod Cæsarei in sua exceptione nihil de illa meminissent. Sed Austriacus respondit, militibus Suecis nullam deberi satisfactionem: ipsos enim, præsertim cum pro se tam

Brandenburgicus
pro Pommerania.

An militiæ

multa petant, militibus suis solvere debere stipendium: nec satisfactionem ullam ab Imperio fuisse ipsis promissam; neque enim militasse Imperio, sed regi suo.

Adhæc tanta ab Imperio fuisse extorta, itaque, duces præsertim, ditatos, ut merito contenti esse debeant. Si enim omnes eorum exactiones, contributiones, hospitationes &c. ad calculum revocentur, abunde sibi ipsis stipendium procurasse, auro insuper Gallico ditatos. Idem sentiebant Bavarus, & Herbipolensis.

At Protestantes (Thumashirnius maxime, Saxo Altenburgicus legatus, Lutheranorum velut oraculum, Suecis efflictim addictus) non alieni erant a satisfactione etiam militiæ præstanda. Rationem habendam tot præstantium militum, ducum & nobilium Germanorum, qui strenuam deinceps operam patriæ, adversus Turcam præsertim, præstare possint: non oportere eos offendi, sed conciliari, alias ipsos vi armata satisfactionem sibi daturus, cum extrema Germaniæ calamitate. Responderi tamen posse, satisfactionem militiæ in satisfactione coronæ Sueciæ contineri.

Altera dein quæstio de satisfactione Hassiæ fuit proposita. Ubi Castellensis petiit, ut Darmstadianus pariter, cum ejus etiam causa propria hic agatur, a senatu abesse jubeatur. At visum, cum hic non sit nunc descendendum ad speciem, sed in genere tantum instituatur quæstio, nihil obstare, quo minus interesse & audiri possit; alioquin etiam Austriacis, Bavaris, Castellensibus, Pomeranis, cum eorum causa ageretur, abecedendum fuisse. Dein conclusum esse, ut vota etiam singularia de rebus singularibus locum habeant.

Postulata autem landgraviæ, quæ tutricis munus gerebat, erant hæc. 1 Ut firmetur amnestia & restitutio in ecclesiasticis & politicis. 2 Ut includatur huic tractatui & Paci Religionis Hassiæ. 3 Ut confirmetur confraternitas seu hæreditaria unio cum domo Saxonica & Brandenburgica, jus Primogenituræ, aliaque pacta, exceptis iis, quæ cum Darmstadiano sint inita: hæc enim petit rescindi. 4 Ut restituantur sibi, quæ Darmstadiano sunt adjudicata. 5 Ut remittantur Waldecianis belli sumptus. 6 Ut compensentur damna, a ligistico exercitu sibi illata. 7 Ut satisfiat suæ militiæ.

Respondit Austriacus, cum landgravia, Hassiæ vidua, jam fuisse transactum; sed eam rursus recessisse, & cum Gallia foedus iniisse, atque ab ea subsidia accepisse. Non aliam igitur dandam satisfactionem, nisi quam Moguntinus promiserit, & ipsa acceptarit: præsertim cum arma adversus Imperatorem & Imperium arripuerit.

puerit, & adhucdum manibus gestet: præterquam, quod graves contributiones, maxime ex Westphalia collegerit.

Conclusum: quæsitam satisfactionem a generali tractatu cum coronis circa amnestiam dependere. Particulares autem controversias amica transactione componendas.

In hac sessione legatus Darmstadianus votum suum scripto obtulit, quo asseruit, iniquissimum & pessimi exempli fore, si conventiones & pacta familiæ, jurata & confirmata, rescinderentur, aut Marpurgenses ditiones Cassellensi lineæ essent adjudicandæ, cum Darmstadianus iustissimum titulum e testamento habeat, prout post longam litem Cæsar, assentientibus Electoribus & principibus Imperii, anno 1623 Ratisbonæ declaravit, executione Electori Coloniensi demandata. Cum autem Mauritius landgravius Cassellanus quoad fructus restituendos non acquiesceret, cum Wilhelmo ejus filio transactionem fuisse initam, quæ a Cæsare, Electoribus, & multis principibus sit approbata & confirmata. Pergit dein conqueri, quod gravi armorum violentia Marpurgensis ditio a Cassellanis sit ablata, & plurima alia damna illata, ne quidem juris emigrandi subditis relicto flebili beneficio. Rogat denique restitutionem in integrum.

Causa Mas-
saca.

Num. VIII.

Reliquæ consultationes

De asscuratione Pacis & gravaminibus politicis.

IN 21 conclusum, quod si Galli petant, ut Imperator una cum statibus non assistat Hispaniæ, æquum esse, ut ipsi reciproce obligent, neque Suecis assistere. Qua archiduci autem ei liberum esse cum exteris inire fœdera, sicut aliis statibus, modo non sint contra Imperium. Quædam dein verba censebantur omittenda, aut mitiganda; ne per ea pax retardetur.

In hac sessione Protestantes plura capita privatim in rem suam proponebant de asscuranda hac pace. Quæ jam supra sunt memorata.

In 22 visum i suadendum Cæsari, ut pro liberando principe Eduardo apud Hispanum se interponat.

2 a Regiis nulla alia belli tormenta aut alia mobilia ex restituendis locis avehenda, nisi quæ ipsi importassent.

M m 2

3 Mox

3 Mox a conclusa & subscripta pace restitutionem occupatorum locorum faciendam.

4 Ita exauctorandam a Cæsare militiam, ut neque coronis neque statibus suspicionem pariant.

In hac sessione Protestantes per Magdeburgicum *gravamina politica* obtulerunt: nempe

1 Ut singulis saltem trienniis comitia a Cæsare indicantur, nec ullus ex statibus prætereatur.

2 Matricula Imperii reformetur. Circuli integrentur. Contributiones imperiales & circulares nimium gravatorum temperentur. In defectu aliorum mediorum statibus juxta Pacem Publicam se ipsos fas sit defendere.

3 Ad conservandam statuum æqualitatem opportunum fore, si variis præjudiciis, quæ ab Electorali collegio reliquis statibus inferuntur, obviam eatur. Nam ex Cæsareis capitulationibus patere, quod ferme in omnibus mutationes fiant, ut adeo jura reipublicæ perpetuo fluctuent, nisi stabilis capitulatio ab omnibus statibus vel in hoc tractatu vel in comitiis conficiatur. Neque concedendum, ut Electores in collegialibus suis conventibus reliquorum statuum jura communia, uti pacis & belli, fœderum, collegiarum, proscriptionum, vectigalium, aliaque id genus paulatim per majora ad se trahant, Imperii statum mutent, aut constitutiones concipiant, per quas statuum jura graventur, sicut ab aliquo tempore contigerit.

Gravamina
contra Ele-
ctores.

Neque, ut Electorales legati in diætiis imperialium deputationum cum principum & statuum reliquorum legatis se nolint conjungere; cum tamen juxta Imperii Recessus in uno loco collecti viritum suffragia ferre debeant.

Inter gravamina etiam recensendum, quod Electorum legati præsentī tractatu inauditum titulum *Excellentiæ* a principum legatis exigant, quod ad depressionem principum pertineat, & omne cum iis commercium tollat, non sine noxia dilatione pacis. Id genus autem titulos ipsis nunquam tributum iri.

5 Gravamen esse, quod liberarum Imperii civitatum votum curiatum in controversiam trahatur: ac si meri essent consiliiarii, & accessores; cum tamen ad comitia & diætas vocentur, ut sicut reliqua duo collegia votum curiatum ferant.

Votum ci-
vitarum.

6 Quod de statuum subditis fuerit dispositum, eos eximendo, aut immediatos Imperii pagos, ut Sensfeldam, aliis subjiciendo.

7 Quod

7 Quod status quidam præcipui se suosque subditos a jurisdictione & oneribus Imperii subtrahant, alios vero status, immedia-^{Exemptio-}tos & privilegiatos, faciant provinciales ac municipales subditos.^{nes.} Item, quod communes Imperii contributiones absque causa quibusdam remittantur, non sine aliorum gravamine. Standum Matricula.

8 Quod statuum subditis privilegia, immunitates, & exemptiones, statibus non auditis concedantur.

9 Quamvis regale seu potestas conferendi dignitates sit annexa Cæsareæ Majestati: has tamen esse debere præmium virtutis & meritorum in patriam. Id vero a tempore aliquo non semper^{De novis principibus.} fuisse observatum. Curandum autem deinceps, ut, qui principis aut comitis dignitate recens sunt aucti, ad sessionem in comitiis non admittantur, nisi præter reliqua requisita, bonis immediatis instructi, onera Imperii sufferre queant.

10 Cum primum anno 1627 pro litteris, ad aulam Cæsaream scriptis, solutio a Posta exigì cœperit, rogant, ut principes & status, sicut antea, ab hoc onere immunes habeantur.

11 Quod comites Wetteravienses, ad ordinarias deputatum diætas non admittantur, cum tamen multa sustineant gravamina. Mandata & processus, a comitibus obtentos, non dari executioni adversus potentiores. Contra quos, & etiam Catholicos varia alia gravamina attulerunt (*Meiern in act. P. W. lib. 14 §. 5.*)

Num. IX.

Correlatio I Classis.

POSTquam ea, quæ dicta sunt hætenus, in senatu principum Osnabrugæ fuerunt acta, directorium Austriacum eorum correlationem prælegit. Videlicet in proemio vocem *in Imperium* omit-¹⁶²tendam, cum causas belli ultro citroque dissimulare placeat.

Addita sunt ea, quæ supra jam sunt memorata de rege Hispaniæ, de duce Lotharingæ, Lusitaniæ legatis, Schönbeckiano tractatu. Circa quæ omnia suadendum legatis Cæsareis, ut potius in his cedant, si pacem retardarent.

Circa primam classem *de amnestia* relatum, quod in toto senatu, Monasterii & Osnabrugæ congregato per majora fuerit conclusum, terminum restitutionis figendum ad annum 1627 in ec-^{Terminum restitutio-}clesiasticis, in politicis vero ad annum 1630, auditis tamen iis, qui^{nis in ec-}clesiasticis, in politicis vero ad annum 1630, auditis tamen iis, qui^{clesi. ab}

ducendum, se gravatos existimant: Palatina vero causa ad tractatus particulares inter eos, quorum res agitur, remissa.
 in politicis
 ab anno
 1630.

Hanc enim amnestiam publicis in comitiis ab universo Imperio fuisse statutam, *in quamcunque dein partem armorum fortuna se vertat*. Et æquum esse, ut a belli origine restitutionum origo ducatur. Bellum Bohemicum, Mansfeldicum, Brunsvicense, Durlacense, Danicum, Protestantium in Germania, aut per se ipsa fuisse extincta, aut tractatibus composita; Suecicum vero primum anno 1630 & Gallicum adhuc serius cœptum; ante quod tempus ipse rex Gustavus sit contestatus, amicam sibi pacem, nullamque belli causam fuisse cum Imperio: adeoque nullam anterioris amnestiæ.

Hanc autem sufficere ad pacandum totum Imperium. Si enim ad ipsos dissidiorum fontes esset ascendendum, male id cessurum Protestantibus; cum omnia ablata deberent restituere. Cæterum in exceptionem provinciarum Austriacarum a generali amnestia omnes status Ratisbonæ consensisse. Iniquum autem fore, si omnes res judicatas, quæ ad bellum non pertinent, oporteret rescindere: simulque probrosum Ferdinando II Cæsari, si omnia ejus acta contingeret irritari.

Protestantes statuunt ann. 1618.
 rum conjunctionem & germanam fiduciam, amnestiam prorsus universalem statuendam, eamque ab anno 1618 ducendam. Cum Regii hanc petant: atque plures ex Protestantibus eandem etiam Ratisbonæ petierint. Palatinam causam non ad tractatus peculiare remittendam, sed tanquam partem generalis pacificationis agendam. Wirtembergiam, Durlacum, Sarepontum, Argentinam, Augustam, Kauffburam, Ravensburgum, Lindaviam, Egram, Erfordiam, Osnabrugam, Hildesum, Mindam &c. ad statum anni 1618 reducendas.

Addita multa de Litteris Majestaticis Bohemorum: de Jägerndorffio Brandenburgis restituendo: de Pace Pragenfi abroganda: de commerciis &c. prout supra ex protocollo sunt excerpta.

Num. X.

Prætensa Protestantium

Gravamina: Catholicorum responsio.

163

ORDINES Protestantes Osnabrugæ ad Gravamina Ecclesiastica deputaverant, Altenburgicum, Vinariensem, Brunsvicensem, Cassel-

Cassellanum, Mechlenburgicum, & Wetteravienses comites, Qui sequentia compilarunt; atque

Conqueruntur, quod Catholici contra sanctiones Pacis Religiosæ archiepiscopos & prælatos, qui ad Augustanam Confessionem transissent, illico loco movissent, uti Gebhardum Coloniensem, sessionem & voto privassent. Cum tamen in Pace Religionis cautum sit, ut nullus status propter Confessionem Aug. gravetur aut contemnatur.

Nota. Hoc intelligendum de statibus, qui tunc (nempe anno 1555) erant Augustanæ Confessionis. Alias pax illa sibi ipsi esset contraria, cum aperte statuat, ut status Catholici in possessionibus suis relinquuntur. Deinde Reservatum Ecclesiasticum claram in hac re præscribit regulam. Neque dicere possunt, Protestantes in hanc exceptionem non consensisse. Nam licet initio reclamarent, tamen, cum rex Ferdinandus non cederet, sed vigore plenitudinis potestatis, a Cæsarea Majestate ipsi concessæ, eandem pacis tractatui inferuisset, acquieverunt, & absolute ac simpliciter sine omni limitatione aut reservatione totum complexum pacis acceptarunt, & subscripserunt; se nec velle nec posse suæ Majestati quoad hoc mensuram aut limitem præscribere, contestati.

Gravamina
de Reservato.

Reliqua præsentia gravamina versabantur circa jus reformandi territoriale, decimas, jurisdictionem ecclesiasticam, libros Catholicorum, pluralitatem votorum, deputationes, justitiam administrandam, causam Donawerdanam. Ad quæ omnia Catholici prolixè responderunt.

Sed Protestantes extremis inhærebant. Restitutionis causam in ecclesiasticis ad annum 1618 reducendam. Lutheranis non mirandum e terris Catholicorum: exercitium religionis ibidem illis permittendum.

Catholici anno 1627 insistebant, ita tamen, ut Protestantibus bona ecclesiastica, quæ illo anno possidebant, pacis gratia ad 40 annos relinquerentur, reservatis actionibus; & ne tum quidem per vim illis eriperentur, sed per media pacata & viam juris. Protestantes vero cessionem absolutam & perpetuam volebant. Reservatum vero Ecclesiasticum eatenus admittebant, ut prælatus ad eos deficiens non possit quidem reformare subditos, ad dies vitæ tamen dignitatem & bona prælaturæ ipsi esse permittenda: monachum quoque, ad eos transeuntem, in monasterio tolerandum & sustentandum.

Cum

Cum autem scriptis, inter Monasterienses (plerosque Catholicos) & Osnabrugenses (plerosque A catholicos) legatos, ultro citroque missis, nihil efficeretur, Catholicorum deputati, ut coram melius conficeretur negotium, Osnabrugam concesserunt, communi ut consilio opus tam grande ac difficile promoveretur. Sed multis sessionibus, consultationibus, re- & correlationibus toto hoc anno 1646 nihil ferme est actum, nisi ut ferra contentionis magno conatu traheretur & retraheretur, nec tamen nodus difficultatis diffecaretur.

Cum igitur ordinum legati convenire inter se non possent, Protestantes causam ad Cæsareos, Gallos & Suecos detulerunt. Dux Longavillanus, princeps Galliarum legatus, respondit, ex principiis Catholicorum certum esse, quod in ipsorum potestate non sit, bona ecclesiastica absque consensu summi Pontificis in perpetuum abdicare. Quare ejusmodi tractationem per se nullam fore & irritam, atque Catholicos absque perfidia nota prima occasione bona illa, invalide cessa, repetituros & reducturos. Igitur ne peterent id, quod bona conscientia dari non possit; sed transactionem quoad hæc bona inirent ad 60, 80 aut 100 annos, quibus omnis repetitio & actio esset suspensa. Credere se, tantam esse summi Pontificis in Germania potestatem, quanta in Gallia & Hispania.

Secuta est *relatio collegii Electoralis*: 1 Causam *Lusitanam* nihil pertinere ad Imperium; Cæsaris tamen arbitrio relinquendum, an salvum conductum velit concedere. 2 Quæstionem de excludendo a pace *Hispano* differendam. 3 Insistendum, ut pro *Lotbaringo* obtineatur salvus conductus. 4 *Amnestia* universalis, & dependentis ab ea restitutionis terminus in politicis sit *annus 1630*, in ecclesiasticis 1627, prout in pace Pragensi & comitiis Ratisbonensibus anni 1641 conventum. 5 *Jura statuum* ad externos non spectare, sed a Cæsare & statibus seorsim tractanda, quin duæ coronæ se immisceant. 6 *Cæsari* ea esse *propria*, quæ per Bullam Auream, capitulationes Cæsareas, constitutiones Imperii non sunt reservata aut limitata. *Electores* vero illa, quæ per constitutiones illis sunt concessa.

7 Limitationem illam de foederibus a statibus ineundis, *modo non sint contra Imperatorem & Imperium*, esse retinenda. 8 Quod coronæ potestatem Electorum circa electionem *Rom. Regis* velint restringere, mirum sibi videri, cum profiteantur, quod status in suis juribus velint conservare ac defendere. 9 *Vestigalia*, hoc bello

bello absque Cæsaris & Electorum voluntate erecta vel aucta, in pristinum statum reducenda, ne commercia turbentur.

10 *Satisfactionem* coronis nullam deberi, præsertim cum Imperium funditus vastarint, & ingentia ex eo spolia collegerint, 30 vero principatum petitionem esse prorsus enormem. Ita tamen cum coronis tractandum, ut hæc res pacem, Germaniæ tantopere necessariam, non moretur. Cassellensibus autem satisfactionem omnino negandam. 11. Si coronæ insistant petitioni, ut *Hispanus* non juvetur, exigendam promissionem reciprocam, quod neque ipsæ hostibus Imperii velint assistere. 12. Sicut Imperium non præscribit coronis, quot milites debeant retinere, sic neque illas Imperio metam debere ponere.

Huic senatus electoralis conclusio acriter se opposuit quoad aliqua Brandeburgus, restitutionis initium ab anno 1618 sumendum contendens, præsertim vero Palatinatum, Wirtembergiam, Badenam, Augustam in statum illius anni reducendas, cassatis omnibus transactionibus & rebus judicatis. Reformatos absolute sine omni conditione paci inferendos. Pommeraniam non esse cedendam Suecis: aliam illis præstandam satisfactionem.

In pleno dein statu senatu etiam civitatum collegium cor-
relationem suam proponebat. Divisa autem erant suffragia. Catho-
lica urbes idem ferme cum catholicis Electoribus & principibus
sentiebant, acatholicæ cum acatholicis, nisi quod varia de com-
merciis statuerent, & monopolium quoddam sibi attribuere viderentur.

Hoc dein trini collegii placitum (quamvis dissonum) Cæsareis offerebatur, ut ex eo *duplicam* suam ad coronarum *replicam* formarent: excludendum Lusitanum, inferendum Lotharingum & Hispanum: vi transactionis Burgundicæ Belgium & Burgundiam esse circulum Imperii, cum jure sessionis & voti. Gallos non habere causam, amnestiam figendi ad an. 1618, cum ab eo tempore ad annum usque 1630 bellum cum illis non fuerit: quæ autem in Italia contigissent ratione ducatus Mantuani, Chierascena & Ratisbonensi pace fuisse composita: statibus autem satis esse provisum per amnestiam Ratisbonensem anni 1641 & cassationem suspensionis, nunc concessam.

Satisfactionem quidem Gallis nullam deberi: sessionem tamen *Duplica* aliquam in Lotharingia & Alsacia ad particularem tractatum remittendam. Gallos, tanquam Catholicos, non debere firmare Suecorum & aliorum Protestantium pertinaciam in præjudicium religionis, &c.

Missâ pariter ad Suecos duplica, in qua ipsis a Cæsareis concessa Pommerania, seu feudum Imperii possidenda, cum Bremensi & Verdensi episcopatu: Palatino octavus electoratus cum Palatinatu inferiore, salvo catholicæ religionis exercitio; prout etiam in aliis locis cessis: Brandeburgo loco Pommeraniæ Halberstadtum. Militibus suis quælibet pars ipsa satisfaciat &c.

Hanc *duplicam* Cæsarei Suecis, hi Protestantibus aliis communicarunt, qui varia in ea carpebant, petebantque, ut antea, annus 1618 *sit normalis*: Palatinus integre restituatur: nova tribunalia erigantur: pax Pragensis & amnestia anni 1641 aboleantur: paritas assessorum decernatur. Brandeburgus graviter tulit, quod Cæsarei Suecis Pommeraniam obtulissent, imploratis etiam Batavis, qui nolebant Suecos Balthico ex utraque ripa dominari.

Sueci dein cum Cæsareis legatis congressi antiqua ferme repelebant, prout etiam Cæsarei, ut adeo in multis adhuc dissentirent. Cum igitur quoad politica convenire non possent, resumptum est caput gravaminum circa religionem. Sed in hoc adhuc minus conventum. Galli, a Protestantibus iterum implorati, responderunt iterum, perpetuam abdicationem bonorum ecclesiasticorum sperari a Catholicis non posse, cum ea conscientiæ adversetur; sufficere, si actionibus in centum annos renuntient, & viâ facti in perpetuum, quod Catholici facere sint parati. Ne Protestantes extremis pergant inhærere, præsertim circa annum normalem, & subditos domus Austriacæ.

Trautmansdorffius Cæsareæ legationis princeps jus emigrandi ad 7 vel 8 annos extendit, cætera pleraque Protestantium postulata vel negavit vel ad comitia remittenda censuit. Elector Saxoniæ, multo aliis Protestantibus pacatior, rigorem eorum temperare conatus est, aliorum acerbo in Catholicos odio præpollente, quos inter præcipui Thumshirnius, Saxo-Altenburgicus, & Lampadius Lüneburgicus legatus, principibus suis multo duriores.

Querebantur acerbè Catholici, quo plura a se concedantur, eo plura a Protestantibus postulari. Reductum a se terminum ad annum 1624: actiones ad 100 annos suspensas: viâ facti in perpetuum renuntiatum: sessionem & votum indultum iis, qui nunquam habuerant. Oppressam laceratamque undique Germaniam ultimum velut ducere spiritum, & a propriis suis filiis in extremam ruinam impelli.

Gallorum
mens.

Quapropter Galli, iniquitatem postulatorum in religionis negotio detestati 6 Julii Cæsareis per mediatores referri volebant, in

in causa religionis se omnem Catholicis opem laturos, nec concessuros, ut Protestantes ultra id, quod indultum jam est, quidquam extorqueant. Satisfactionem Suecicam Protestantibus imponendam, qui Suecos in Germaniam vocassent. Hassiacam autem domum non posse se deferere. 20 dein Augusti ulterius declarant, se etiam sine Suecis pacem inituros, si serio velint Cæsarei. Circa gravamina standum ultimo scripto Catholicorum, nec ultra quid indulgendum: circa causam Palatinam Cæsareæ propositioni se accedere: Suecos dimidia Pommeraniæ parte debere esse contentos.

Vehementer ussit Suecos hæc privata Gallorum tractatio. Exigere rationem fœderis, scripsit illis Salvius, ut pari utrinque passu commune negotium agatur; cœpitque mox iterum apud Gallos refrigescere pacis studium. Sécédente dein etiam Bavaro milite, Trautmansdorffius Suecis ac Protestantibus plura indulgere coactus est, quæ status Catholici, Monasterii congregati, improbant, negabantque, se privato hoc tractatu obligari; & cum nollent cedere, congressus ferme dissolutus est; at sub initium anni 1648 resumptus. Tandemque post infinitas superatas difficultates ab Osnabrugensibus legatis Protestantibus, & paucis Catholicis, cum Suecis pax fuit conclusa, reclamantibus licet, & vehementer se opposentibus Monasteriensibus legatis Catholicis; qui ea, quæ circa bona ecclesiastica & religionem concepta sunt, tolerari non posse existimabant, & propterea contra ea, quæ se præteritis sunt indulta, protestabantur. Ipse etiam Imperator eam rem improbat, donec, desertus a potentioribus Catholicis, consentire tandem coactus est.

Locus hic jam esset de instrumento pacis Osnabrugensis dissendendi; & jam multum materiæ comportaveram, cum amicorum consilio cœptis destitui. Ne tamen hiulus omnino in hac re gravissima apparatus hic eruditionis compareat, succinctam epitomen articulorum apponendam duxi, sine notis, observationibus, dissertationibus.

*Videri possunt acta publica P. Meyeri: Pfeffinger in Vir-
triar. Obrecht. Mascov. Defing. Struv. Schwarz. Buckisch. He-
ninges. Adamus Adami. Brachel. Hübn. Lundorp. Burgold. Stryck.*

CAPUT VII. SYNOPSIS INSTRUMENTI PACIS OSNABRUGENSIS.

164

IN proemio dicitur, post enatum bellum diuturnum atque gravissimum inter Ferdinandum II Imperatorem, & Gustavum Adolphum regem Sueciæ, atque post horum decessum inter Ferdinandum III & Christinam, Gustavi filiam, conventum tandem Hamburgi anno 1641, ut 11 Julii 1643 Osnabrugæ & Monasterii Westphalorum congressus institueretur. Comparuisse igitur ex parte Imperatoris comitem Trautmansdorffium, Lambergium, & Cranium, a parte reginæ Sueciæ vero comitem Oxenstirnium, & Joannem Salvium, atque in has pacis & amicitiae leges convenisse.

ARTICULUS I.

Pax sit Christiana, universalis, perpetua, veraque amicitia inter utramque partem.

ARTICULUS II.

Decernitur *amnestia* & oblivio omnium, quæ hostiliter acta sunt.

ARTICULUS III.

Restitutio fiat plenarie in eum utrinque statum in sacris & profanis, quo ante destitutionem gavisi sunt, aut jure gaudere poterunt, *salvis tamen cujusque juribus*. Clausula tamen hæc salvatoria restitutionem non impediat. Facta autem restitutione coram competenti judice jura examinentur.

Art. IV. DE RESTITUTIONE &c.

I.

De causa Palatina.

165

Dignitas electoralis, quam Electores Palatini antehac habuerunt, cum omnibus regaliis, officiis, præcedentiis, insignibus, & juribus quibuscunque, ad hanc dignitatem spectantibus, nullo prorsus excepto, ut & *superior Palatinatus* totus, una cum comitatu *Cham*, cum omnibus eorum appertinentiis & juribus, maneant penes Maximilianum Bavariz ducem, ejusque liberos, &

& totam lineam *Wilhelminam*, quamdiu masculi ex ea superstites fuerint. Elector tamen Bavarie renuntiat debito *tredecim milionum*, omnique prætensioni in *Austriam superiorem*.

Pro domo autem Palatina instituitur *electoratus octavus*: simulque in *Palatinum inferiorem* plenarie restituitur, cassatis iis, quæ in contrarium acta sunt.

Strada Montana, a Moguntino Palatinis oppignorata, cum perpetuæ reluicionis pacto, eidem Moguntino maneat, modo pecuniam acceptam restituat.

Trevirensi & Wormatiensi jura in bona quædam, intra territorium Palatinum sita, in foro competente prolequi liberum esto.

Si *linea Wilhelmina masculina* prorsus deficeret, superstiti Palatina, non modo Palatinatus superior, sed etiam dignitas electoralis ad Palatinos redeat, *simultanea* interim *investitura* gaviuros, octavo electoratu tunc prorsus extinguendo, ita tamen Palatinatus superior hoc casu ad Palatinos superstites redeat, ut hæredibus allodialibus Electoris Bavarie jura sua reservata maneant.

Pacta quoque gentilitia inter Heidelbergensem & Neoburgicam super successione rata sunt.

Si quæ feuda Juliaciensis aperta esse evictum fuerit, ea Palatinis evacuentur.

Cæsar ordinabit, ut fratribus Caroli Ludovici pro *appanagio* 400000 imperialium intra quadriennium tradantur.

Palatini Cæsari obedientiam & fidelitatem præstent, sicut alii Electores & principes, & Palatinatui superiori renuntient, donec ex *linea Wilhelmina masculus* supersit. Provisum etiam matri viduæ & filiabus de victualio.

Tractatur deinde hoc articulo de libera Imperii nobilitate in suo statu immediato relinquendis; de libero exercitio Lutheranorum in inferiore Palatinatu; de restituendis aliis principibus Palatinis.

II.

De aliis restitutionibus.

E Numerantur multa, domui *Wirtembergicæ* restituenda, salvis tamen domui Austriacæ juribus. Restituenda quoque *linea Mompelgardica*: prout Marchio *Badensis* & *Hochbergensis*. Alternetur etiam in posterum inter utramque lineam præcedentia, & sessio in comitiis, & circulo Suevico; pro nunc tamen penes *Durlacensem*, dum vivet, præcedentia permanente. Disponuntur etiam

am plura de domo Croyensi , Nassovia , Hanovica , Solmensi , Isenburgica , Saynensi , Falckensteinensi , Waldecciana , Oetingensi , Hohenlœnsi , Löwensteinia , Erbacensi , Brandensteinensi , earumque restitutione.

III.

De caussa contractuum , debitorum , sententiarum , feudorum.

Hic omnes contractus , transactiones , actiones cessæ , instrumenta debitorum , & quæcunque alia , vi metuve extorta , nulla sunt. Sententiæ de rebus , mere sæcularibus , tempore bellatae , non quidem omnino sint nullæ , (nisi processus vitium manifeste pateat) ab effectu tamen rei judicatæ suspendantur , donec acta , si pars alterutra revisionem petat , in judicio competente revideantur , de novo ponderentur , atque sic illæ sententiæ vel confirmantur vel emendantur. Si quæ autem feuda vel regalia ab anno 1648 non fuerint renovata , aut eorum nomine nulla præstita servitia , nemini id fraudi sit , sed tempus repetendæ investituræ a die factæ pacis cedere incipiat.

IV.

De restituendis subditis. De caussa Juliacensi.

Restituendi omnes exules in bona sua , qui uni vel alteri parti adhæserunt , exceptis subditis domus Austriacæ , quibus bona , ante annum 1630 confiscata , non debent restitui. Excipiuntur etiam bona mobilia , fructus percepti , destructa , deposita , hostilitatis intuitu confiscata.

Quia vero etiam caussa Juliacensis successionis , nisi præveniat , magnas aliquando in Imperio turbas excitare posset , ideo conventum est , ut ea quoque pace confecta ordinario processu coram Cæsare , vel amicabili compositione , vel alio legitimo modo sine mora dirimatur.

ARTICULUS V.

Caussa religionis.

I.

Confirmatur Pax Religionis ; statuitur æqualitas.

- 167 1. **C**onfirmatur *Transactio 1552 Passavii inita , & secuta 1555 Pax Religionis , prout ea 1566 Augustæ , & postea in variis*

riis comitiis fuit confirmata. Quæ vero controversa in ista transactione statuta sunt, pro illius declaratione habeantur, donec de religione ipsa convenerit, non attenta cujusvis contradictione.

In reliquis omnibus autem inter omnes utriusque religionis sit æqualitas exacta mutuaque, quatenus formæ reipublicæ, constitutionibus Imperii & præsentì conventioni conformis est, ita, ut, quod uni parti iustum est, alteri quoque iustum sit, violentia omni & via facti, uti alias, ita & hic inter utramque partem perpetuo prohibita.

II.

Terminus a quo restitutionis. Ordinatio de Augusta, & aliis mixtis civitatibus.

2. Terminus a quo restitutionis omnium immediatorum in Ecclesiasticis sit dies prima Januarii anni 1624, cassatis omnibus contrariis actis.

3. Augusta, Dincklspihla, Biberacum, & Ravensburgum retineant jura, bona, & exercitium dicti anni; sed in senatu & muneribus publicis sit æqualitas & idem numerus.

4. Augustæ sint septem senatores secretioris consilii, ex familiis patriciis electi: ex his duo præsides, unus Catholicus, alter A. C. ex reliquis tres Catholici, & duo A. C. addicti. Reliqui senatores, syndici, alique officiales sint æquali utrinque numero. Quæstores rei nummarie sint tres, duo unius religionis, unus diversæ, singulis annis alternando.

5. Similis alternatio sit inter rei tormentariæ præfectos, collectores annonæ, ædiles, & alia officia, quæ tribus committuntur.

6. Munera uni soli committi solita similiter alternentur.

7. Templorum tamen & scholarum cuique parti suarum jura integra reservantur. Hi autem Catholici, qui tempore pacificationis in magistratu vel officiis supersunt supra numerum prædictum, voto careant, non tamen honore & commodis aliis.

8. Neutra pars alteram deprimat. Catholicum præsidem seu duumvirum & senatores Catholicos Catholici eligant. A. C. vero præsidem & senatores iidem.

9. Pluralitas votorum in causis, religionem sive directe sive indirecte concernentibus non attendatur.

10. De cetero Pax Religiosa, ordinatio Carolina de electione magistratuum, & transactiones (quatenus huic dispositioni non repugnant) salvæ maneant.

11. Dünckelspihlæ, Biberaci & Ravensburgi duo sint consules, alter Catholicus, alter A. C. item 4 secretioris consilii, & alii senatores atque officiales pari sint utrinque numero. In officiis vero, quæ uni tantum conferuntur, fiat alternatio.

12. Si in proximis comitiis Donawerda in pristinam restituenda libertatem judicabitur, iisdem ac aliæ liberæ civitates juribus gaudeat, salvis tamen, quorum interest, juribus.

13. Terminus autem anni 1624 nullum præjudicium afferre debet iis, qui ex capite amnestiæ, aut aliunde restituendi veniunt.

III.

De episcopatibus & bonis ecclesiasticis immediatis: de Reservato Eccles. electionibus.

14. Bona ecclesiastica *immediata* omnia eis, qui 1 Jan. anni 1624 possederint, sive Catholici fuerint, sive A. C. relinquuntur, donec de religionis dissidio conventum fuerit. Si autem conveniri non posset, nihilominus hæc pax sit perpetua.

15. Statuitur hic, ut Reservatum Ecclesiasticum sit reciprocum, ita, ut, prælato religionem mutante, quæcunque bona ecclesiastica ejus religionis consortes, quæ dicto tempore in reali possessione fuit, deinceps possideant.

16. In omnibus foundationibus immediatis jura eligendi & postulandi maneant, quatenus conscientiæ, huic transactioni aliisque Imperii constitutionibus sunt conformia.

17. Dignitates & beneficia eccles. ne fiant hæreditaria, sed capitulis libera electio relinquatur.

IV.

De primis precibus, annatis, usu pallii, electis Protestantibus, Canonicis &c.

18. Jus primarum precum Cæsari salvum esto, modo præsentandus ejusdem religionis sit cum defuncto.

19. Jura annatarum, pallii, confirmationum, mensium papalium in bonis ecclesiasticis A. C. executione careant.

20. In mixtis autem ecclesiis quoad Catholicos maneant.

21. Electi aut postulati A. C. immediati a Cæsare investiantur,

tur; utraque taxam ordinariam insuper ejusdem dimidium pendant: tum vero jure suffragii in comitiis gaudeant.

22. Status ecclesiastici A. C. titulo *electi aut postulati in episcopum &c.* utantur. Sessionem autem in scamno transverso, inter ecclesiasticos & sæculares medio, capiant.

23. Quot canonici 1 Jan. 1624 ex utraque religione fuerunt, totidem permaneant, & decedentibus ejusdem religionis subrogentur.

24. Episcopatus & bona ecclesiastica, Suecis concessa, specia- libus infra conventionibus relinquuntur.

V.

De bonis ecclesiasticis mediatis: libera nobilitate, civitatibus.

25. Quæcunque monasteria, aut bona ecclesiastica *mediata* A. C. status 1 Jan. 1624 possederunt, eadem porro possideant, donec controversiæ religionis definitæ fuerint.

26. Pariter, quæcunque bona eccles. Catholici eo tempore possederunt, etiam deinceps possideant, licet in statuum A. C. territoriis illa sint sita; non tamen in alios religiosos ordines transferantur. Ubi autem utriusque religionis consortes promiscue vixerunt in templis, collegiis, hospitalibus &c. vivant etiam posthac, sicut anno 1624 eodem numero. In quibuscunque foundationibus circa bona mediata, quoad primas preces, annatas, menses papales, idem observandum, quod circa bona immediata. Oppignorationes imperiales non luendæ.

27. Fas est principi aut alteri domino directo in terras, prius oppignoratas, sed per reluitionem ad se reversas, suæ religionis introducere exercitium publicum, salva tamen possessione aliorum.

28. Libera & immediata Imperii nobilitas cum subditis quoad religionem idem jus habeat, quod status.

29. Liberæ Imperii civitates, in quibus anno 1624 unica tantum in usu fuit religio, idem ac alii altiores status jus reformandi habeant: salvis anni 1624 possessionibus. In mixtis vero civitatibus neutra pars alteram turbet.

VI.

De mediatis Imperii subditis, jure reformandi: possessione anni 1624. Pactis. Jure emigrandi.

30. Quantum deinde ad comites, barones, nobiles, civitates mediatas pertinet, cum statibus immediatis *cum jure territorii*

Pars VII.

O o

&

Et superioritatis, ex communi per totum Imperium usitata praxi etiam jus reformandi exercitium religionis competat, ac dudum in pace religionis talium statuum subditis, si a religione domini territorialis dissentiant, beneficium emigrandi concessum, conventum est, hoc idem porro observari, nullique statui immediato jus, quod ipsi ratione territorii & superioritatis in negotio religionis competit, impediri oportere.

31. Hoc tamen non obstante, statuum Catholicorum landsassii & subditi, qui quacumque parte anni 1624 A. C. exercitium habuerunt, retineant id etiam in posterum, una cum annexis: quas tenus illa dicto anno exercuerunt, & exercita fuisse probare poterunt. Nec minus maneant in possessione templorum, fundationum, monasteriorum, donec de religione fuerit conventum.

32. Turbati aut destituti vero, in eum, quo anno 1624 fuerunt, statum utrinque plenarie restituantur.

33. Pacta autem, transactiones &c. quæ inter tales immediatos Imperii status, eorumque status provinciales & subditos de religionis exercitio intercesserunt, ratæ manento, quatenus observantiæ anni 1624 non adversantur. Catholicis reservantur novem monasteria, in episcopatu Hildesienſi sita, quibus duces Brunsvicensis certis conditionibus cesserunt.

34. Placuit porro, ut subditi, qui nulla parte anni 1624 religionis exercitium habuerunt: item qui deinceps post confectam pacem religionem mutabunt, a domino territorii patienter tolerantur, & devotioni suæ privatim domi vacare, aut in viciniam ad religionis exercitium excurrere non prohibeantur.

35. Nemo propter religionem alterutram habeatur despectui, nec a mercatorum, tribuum, opificum communione vel ab hæreditatibus, hospitalibus, eleemosynis arceatur.

36. Quodsi vero subditus, qui nullum anno 1624 religionis suæ exercitium habuit, vel qui post confectam pacem religionem mutabit, sua sponte emigrare voluerit, aut a territorii domino iussus fuerit, retentis bonis aut alienatis discedet.

37. His tamen non minus quam triennii spatium ad emigrandum præfigatur. Neque, sive voluntarie sive coacte emigrantibus honestæ vitæ testimonia denegentur.

VII.

De exercitio religionis in Silesia.

169

38. Silesiæ principes, A. C. addicti, nempe duces in Brieg, Ligniz, Münsterberg, & Oels, item Uratislavia, in libero religionis & jurium suorum exercitio, ex gratia Cæsarea & Regia ipsis concessa, relinquuntur.

39. Quod vero ad nobiles eorumque subditos spectat in reliquis Silesiæ ducatibus, qui immediate ad cameram regiam spectant, tum etiam in Austria inferiori degentes nobiles attinet, quamvis Cæsari jus reformandi non minus ac aliis principibus competat, ad intercessionem tamen coronæ Sueciæ & A. C. statuum, permittit, ut nobiles illi eorumque in Silesia subditi ob religionem C. A. loco aut bonis cedere aut emigrare non teneantur; nec prohibeantur exercitium in locis vicinis extra territorium frequentare, modo quiete vivant &c.

40. Præterea S. C. Majestas permittit, ut suis sumptibus tres ecclesias extra civitates Schweinitz, Jaur, & Glogau prope mœnia construant.

41. Et cum de majore libertate religionis in domus Austriae regnis, & provinciis concedenda conveniri non potuerit, Protestantes reservant sibi facultatem in proximis comitiis demisse intercedendi.

VIII.

A quibus jus reformandi non dependeat. De jurisdictione ecclesiastica, redditibus &c.

42. A sola qualitate feudali (cum jure territoriali non conjuncta) jus reformandi non dependet.

43. Jure territoriali controverso possessio anni 1624 tēnenda, donec super possessorio & petitorio cognoscatur & decidatur.

44. Neque sola criminalis jurisdictio tribuit jus reformandi.

45. Ratione reddituum ecclesiasticorum observentur, quæ in P. R. sunt statuta.

46. Circa redditus, post P. R. a Protestantibus acquisitos observetur possessio anni 1624.

47. Idem de decimis, pensionibus &c.

48. Jus diocesanicum & tota jurisdictio ecclesiastica in A. C. consortes sit suspensa usque ad compositionem religionis. Ad con-

sequendos tamen redditus, census, decimas, pensiones, ex territoriis A. C. observetur possessio Catholicorum anni 1624. Similiter Protestantes in territorio status Catholici jurisdictioni ecclesiasticæ sub sint in iis casibus, qui Aug. Confessionem non concernunt; si anno 1624 eandem jurisdictionem agnoverunt. Extenditur eadem in Catholicos Protestantium subditos, quatenus episcopi dicto anno illam quiete exercuerunt.

49. In civitatibus mixtis episcopis in Protestantes nulla sit jurisdictio.

50. Magistratus severe prohibeant, ne quis T. P. aut P. R. vel hanc transactionem impugnet. Si autem quid dubii incidat, de eo in comitiis vel aliis Imperii conventibus amicabili ratione transigatur.

IX.

De numero in deputationibus: pluralitate votorum.

Camera Imperiali.

51. In conventibus deputatorum ordinariis numerus ex utraque religione sit æqualis. Si negotium solos A. C. tangat, ab illis solis decidatur; si autem solos Catholicos, ab istis solis.

52. In causis religionis, omnibusque aliis negotiis, ubi status tanquam unum corpus considerari nequeunt, uti etiam Catholicis & A. C. statibus omnibus in duas partes euntibus, sola amicabile compositio lites dirimat, non attenda votorum pluralitate. Quod vero pluralitatem votorum in materia collectarum attinet, cum res hæc in præfenti congressu decidi non potuerit, ad proxima comitia remissa esto.

53. Cum de judicio Cameræ Imperialis in alium commodiorem locum transferendo, de iudice, præsidibus, assessoribus, pari numero ex utraque religione constituendis, aliisque ad Cameram spectantibus, in præfenti congressu pro negotii gravitate tractari non satis potuerit, hæc materia ad proxima comitia remittitur.

Ne tamen hæc res non omnino incerta relinquatur, placuit, præter iudicem quatuor præsides designari, & quidem duos A. C. a Cæsare: numerum assessorum ad 50 augeri, ita ut Catholici 26, A. C. status 24 præsentent: atque ex his mixtæ religionis circuli, quatuor, duos Catholicos & duos A. C.

In iudicio hoc camerali causæ ecclesiasticæ & politicæ, inter Catholicos & A. C. status, vel inter hos solos vertentes, aut

si ter-

si tertius ex utralibet religione status intervenerit, pari assessorum ex utraque religione numero discutiantur & decidentur. Idemque in judicio aulico observetur; unde Cæsar doctos aliquot A. C. viros asciscet, ut eveniente casu paritas judicantium ex utraque religione observari possit.

X.

De Judicio Aulico, supplicatione, privilegiis primæ instantiæ. Assessoribus Camerae.

54. Ordinatio cameræ etiam in judicio aulico observetur; & ne partes ibidem litigantes omni remedio suspensivo destituantur, loco *Revissonis*, in camera usitatæ, licitum esto parti gravatæ a sententia, ad Cæsarem *supplicare*, ut acta judicialia denuo, adhibitis aliis, æquali ex utraque religione numero consiliariis, qui priori sententiæ non interfuerant, revideantur. 170

55. Visitatio consilii aulici fiat ab electore Moguntino, quoties opus fuerit. Si Catholici in unam, Protestantes in alteram partem eant, ad comitia Imperii remittatur causa. Aliud foret, si unus aut alter assessor ex altera religione accederet.

56. Privilegia tamen primæ instantiæ, *Austregarum* jura, & privilegia de non appellando statibus Imperii illibata sunt, nec per mandata, aut commissiones, aut avocationes, aut quovis alio modo turbentur. Denique cum etiam de abrogandis, curia imperiali Rottwilensi, judiciis provincialibus Sueviæ, & aliis hinc inde per Imperium hactenus usitatis mentio injecta fuerit, resque hæc gravioris momenti visa fuerit, ad proxima comitia remittitur.

SCHEMA

Assessorum,

Qui ab A. C. addictis ad cameram præsentari possunt.

Ab electore	{	Saxonico	2.
		Brandeburgico	2.
		Palatino	2.
A circulo superioris Saxonix		2.	
inferioris Saxonix		2.	

O o 3

Alteri

Alternando per hos circulos 1.

A circ. Francon. statibus A. C. 2.

Suevici - 2.

Sup. Rhenani - 2.

Westphalici - 2.

Alternando per hos 4 circulos 1.

Circa Catholicos, quos ipsi ad cameram præsentare possint, nihil fuit dispositum, sed totum negotium fuit ipsis relictum. Fuit autem dispositum postea in recessu novissimo anni 1654, prout ex schemate ibi exhibendo patebit.

57. Quamvis autem sub schemate, supra posito, nulla fiat mentio statuum Imperii A. C. qui sub circulo Bavarico comprehenduntur, nihil tamen ex eo ipsis præjudicetur, sed salva maneant horum jura, privilegia, libertates.

Clausula hac adjecta fuit propter instantiam Ratisbonæ, quæ circulum Bavaricum mixtis annumerari volebat, nullum in eo A. C. consortibus præsentandum relinquere conquesta.

ARTICULUS VI.

Helvetiorum libertas.

Basilea & ceteri Helvetiorum Cantones in possessione, vel quasi, plenæ libertatis & exemptionis ab Imperio, ac nullatenus ejusdem Imperii dicasteriis & judiciis subiecti declarantur; atque idcirco ejusmodi processus una cum arrestis, eorum occasione quandoque decretis, prorsus cassos & irritos esse debere.

ARTICULUS VII.

Reformati admittuntur.

Quæ A. C. addictis hac pace permittuntur, eadem respective etiam reformatis permittuntur, declaraturque, quo jure reformati Protestantes inter se ipsos uti possint aut debeant.

ARTI-

ARTICULUS VIII.

De juribus statuum politicis.

Omnes electores, principes & status Imperii in antiquis suis juribus, libertate, privilegiis, libero juris territorialis tam in ecclesiasticis quam politicis exercitio, ditionibus, regalibus firmati sunt, ut a nullo unquam sub quocunque prætectu de facto turbari possint.

171

Gaudeant jure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, præsertim ubi leges ferendæ vel interpretandæ, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus aut hospitaciones militum instituendæ, nova munimenta intra ditiones statuum extruenda: ubi pax aut fœdera faciendæ, aliæque ejusmodi negotia peragenda fuerint. Nihil horum aut simile quidquam posthac fiat, nisi de comitali liberoque omnium statuum suffragio.

Comprimis vero jus faciendi inter se, aut cum exteris fœdera, pro sua cujusque securitate, singulis statibus perpetuo liberum esto, ita tamen, ut ejusmodi fœdera non sint contra Imperatorem & Imperium, pacemque ejus publicam, vel hanc transactionem, fiantque salvo per omnia juramento, quo quisque Imperatori & Imperio obstrictus est.

Habeantur autem comitia Imperii intra sex menses, & quoties utilitas vel necessitas postulaverit. In proximis autem comitiis emendentur priorum conventuum defectus; tum vero de electione regis Rom. constanti capitulatione, banno Imperii; renovanda matricula, reducendis statibus exemptis, Imperii collectis, reformatione politiæ & justitiæ, taxa sportularum in camera, ordinariis deputationibus, munere directorum in collegiis Imperii, & similibus negotiis, quæ hic expediri nequiverunt, ex communi consensu statuum decernatur.

Tam in universalibus vero quam particularibus diætis liberis Imperii civitatibus non minus quam ceteris statibus competat votum *decisivum*, & salva maneant jura, legitime impetrata, vel longo usu ante hos motus obtenta, & exercita, cum omni jurisdictione intra muros & in territorio, cassatis contrariis actis.

Indaganda ratio, qua debitoribus, ob bellicas calamitates, aut fortuna lapsis, aut nimio usurarum cursu aggravatis succurri possit, ne immoderatis executionibus opprimantur.

ARTI-

ARTICULUS IX.

De commerciis, teloniis, postis.

HÆc omnia ita ordinentur, ut abusus, qui occasione belli irrepererunt, tollantur. Telonia, ab Imperatore cum consensu Electorum concessa, in pleno suo vigore maneant, cum juribus negotiandi, ante hos motus usitatis.

ARTICULUS X.

Suecis cessa.

172 **C**onceduntur illis sequentes ditiones tanquam immediatum Imperii feudum: *Pommerania citerior* cum *Insula Rugia*. Ex *Pommerania* ulteriore *Stetinum*, *Garz*, *Dam*, *Golnau*, & *Insula Wollin*, una cum interlabente *Odera* & mari, cum tribus ostiis, & adjacente utrinque terra usque ad mare *Balthicum*, cum omnibus appertinentiis & juribus, prout ea *Pommeraniæ* duces habuerant: prout etiam jura in capitulum *Caminense*: *Wismariam* cum portus archiepiscopatum *Bremensem* & episcopatum *Verdensen* titulo ducatus, cessante eligendi, postulandive, omnique alio jure: salvo civitati *Bremensi* præsentem statu.

Assumitur *Suecia* ratione harum ditionum in statum Imperii immediatum, cum jure suffragii in scamno principum sæculari ratione *Bremensis* ducatus loco quinto, ratione *Verdensis* & *Pommerani* ordine antiquo. Conceditur privilegium de non appellando, jus erigendi *Academiam*. *Suecia* autem feuda hæc a Cæsare & Imperio recognoscat, investituram petat, renovetque, juramentum fidelitatis eique annexa sicut alii vasalli præstet; *Stralsundæ* competentem libertatem concedat &c.

ARTICULUS XI.

Brandenburgica compensatio.

173 **P**ro citiore *Pommerania* & *Rugia* *Suecis* cessa Electori *Brandenburgico* ejusque hæredibus traditur episcopatus *Halberstadenfis* in feudum immediatum. Religionem autem & bona ecclesiastica

eo statu relinquat, quo per archiducem Leopoldum, inito cum capitulo pacto, fuit collocata. Traditur eidem etiam comitatus *Hobenstein* qua feudum episcopatus Halberstadenſis: item episcopatus *Mindanus*, & *Caminenſis*, cum expectantia in archiepiscopatum *Magdeburgensem*, ita quidem, ut mox post mortem Augusti Saxoniae ducis, praesentis administratoris, totus eidem obtingat, cum omnibus appertinentiis & juribus: salva tamen Magdeburgensis urbis libertate. Plura alia disponuntur circa aliquas praefecturas domui Saxonicae relinquendas, circa liberum A. C. exercitium, circa restituendam Brandeburgoultiorem Pommeraniam &c.

ARTICULUS XII.

Restitutio Mecklenburgica.

Duci Sverinenſi pro Wismaria datur episcopatus *Sverinenſis*, & *Razeburgenſis*, cum potestate extinguendi canonicatus. Duci vero Gultroviensſi pro episcopatu Razenburgenſi conceduntur duo canonicatus, cum commenda Melitenſi Nemerow, Sverinenſi vero obtingat commenda Mirow, &c.

ARTICULUS XIII.

Cessa Brunsvicensibus.

Ducibus Brunsvicensibus & Lüneburgicis conceditur *alternativa* cum Catholicis in episcopatum *Osnabrugensem*; Gustavo autem Gustavi comiti in Wafenburg, senatori regni Sueciae (*Gustavi Adolphi regis filio illegitimo, a Suecis intruso*) Franciscus Wilhelmus (*ex comitibus de Wartemberg, legitimus episcopus Osnabrugensis, sed a Suecis spoliatus*) cum capitulo & episcopatu octoginta thalerorum millia solvat; atque hac conditione restituatur, secundum capitulationem, cum Brunsvico-Lüneburgicis ineundam; religione ad statum anni 1624 reducta. Defuncto succedat Brunsvico-Lüneburgicus, jurisdictione tamen ecclesiastica in Catholicos ad archiepiscopum Colonienſem pertinente, quoties acatholicus alternabit.

Addicitur insuper Lüneburgicis & Brunsvicensibus monasterium *Walckenriedense* & *Gröningense*. Remittitur eis debitum, *Pax VIII.* P p apud

apud regem Daniæ contractum , & ab hoc cessum Imperatori , atque ab isto Tillio &c. duces autem isti renuntient postulationibus & coadjutoriis in archiepiscopatum Magdeburgensem & Bremensem &c.

ARTICULUS XIV.

CHRISTIANO Wilhelmo marchioni Brandenburgico , qui archiepiscopatum Magdeburgensem olim possederat , pro alimentis cœnobium & duæ præfecturæ assignantur.

ARTICULUS XV.

Domus Hassio-Cassellanae emolumenta.

175

1. Pacis plenarie sit particeps.
2. Obtineat abbatiam Hirschfeldensem cum omnibus appertinentiis , salvis tamen domus Saxonicae juribus.
3. Jus directi & utilis dominii in præfecturas Schaumburg , Bückenburg , Saxenhagen , Statthagen ; salva tamen transactione cum duce Brunsvicensi.
4. Pro indemnitate & restitutione locorum sexcenta thalerorum millia illi pendantur a Moguntino , Coloniensi , Paderbornensi , Monasteriensi.
5. Retentis interim pignoris loco Neus , Cossel , & Neuhaus. Si intra novem menses dicta summa non solveretur , pro singulis centenis quinque thaleri census nomine solvantur , donec tota summa fuerit perfoluta.
6. Reliqua omnia landgravia restituat , quæ de episcopatibus abstulerat.
7. Ratificatur transactio domum inter Cassellanam & Darmstadiensem inita : item jus primogenituræ introductum.

ARTICULUS XVI.

De executione pacis.

SIMUL ac instrumentum subscriptum & subsignatum fuerit , cesset omnis hostilitas. Imperator per edictum mandet restitutiones , adhibita etiam opera , si necesse sit , directorum circularium & præfectorum militiæ : atque etiam , si restituendus velit , commissariorum , a Cæsare deputandorum. Pro militiæ Suecicæ exactione & satisfactione status sex milliones thalerorum conferent. Circulus autem Austriacus & Bavaricus ab hac Suecico militi præstanda pensione exempti sunt , quia ille Cæsareo , hic autem Bavarico militi solvet.

Resti-

Restitutione autem ex capite amnestiæ & gravaminum facta, liberatis captivis, rati habitionibus commutatis, præstitaque Suecis primi termini solutione, omnia utriusque partis præsidia, sine mora aut noxa, pari passu educantur: restituanturque omnia loca pristinis possessoribus, cum archivis, documentis litterariis, tormentis bellicis, quæ in loco tempore occupationis reperta sunt, si adhuc salva ibidem reperiantur: quæ vero aliunde invecta sunt, exportare secum & evehere liceat; suppeditatis a subditis loci curibus, equis, navibus, victu.

ARTICULUS XVII.

Firmatur pax.

HÆC transactio, intra octo hebdomades rati habenda, sit lex perpetua, & Imperii sanctio pragmatica, sicut aliæ leges fundamentales, proximo Imperii recessui, ipsique capitulationi Cæsareæ inferenda, obligans non minus absentes quam præsentis, ecclesiasticos æque ac politicos, sive status Imperii sint sive non.

Contraque illam nulla jura valeant, nullæ actiones, nullæ exceptiones, Si quis vero contrarium quidpiam attentet, pœnam fractæ pacis ipso jure & facto incurrat.

Teneantur omnes hanc pacem tueri; &, si a quopiam violetur, læsus lædentem imprimis quidem à via facti dehortetur, causa ipsa vel amicabili compositioni aut juris disceptationi submissa.

Si tamen neutro modo intra spatium trium annorum terminetur controversia, tenentur omnes hujus transactionis consortes junctis cum læso consiliis viribusque arma sumere & injuriam repellere, a passo moniti, quod nec amicitia nec juris via locum invenerit. Nulli tamen omnino statui liceat, jus suum armis persequi; sed si quid controversiæ, sive jam exortum sit, sive posthac inciderit, unusquisque jure experiatur: secus faciens reus sit fractæ pacis. Quæ vero judicis sententia definita fuerint, sine discrimine statuum executioni mandentur, sicut Imperii leges de exequendis sententiis constituunt.

Quoties milites per aliorum territorium ducuntur, ducentis sumptibus id fiat, atque sine omni damno, ac noxa.

Enumerantur deinde, quos pars utraque in pace ista comprehensos velit, omnis videelicet prope Europam.

Subscripserunt autem Osnabrugæ, præter Cæsareos & Suecicos,

cicos, legati, Moguntinus, Bavaricus, Saxonicus, Brandenburgicus, Austriacus, Bambergensis, Herbpolitanus, Altenburgicus, Culmbacensis & Onolsbacensis, Cellensis, Callenbergensis, Westeriavensium comitum, civitatum aliquarum.

Reliquis autem statuum plenipotentariis (quales plerique erant Catholici, Monasterii congregati) liberum relictum fuit, an velint subscribere; ea tamen conditione (a legatis Osnabrugensibus praescripta) ut, siue subscribant, siue non, transactione ista obligentur, nec ulla admittatur contradictio vel protestatio.

Acta Osnabrugis 24 Oct. anno 1648.

Contra hanc pacem major Catholicorum pars, Monasterii congregata, aperte est protestata; imo etiam Innocentius X summus Pontifex, edita in hanc rem Bulla, quae incipit: Zelo domus DEI.

Igitur per pacem Westphalicam statutum, ut tres tantum religiones in Romano Imperio, & nullae aliae tolerentur. Circa bona vero ecclesiastica Pax Religionis pro fundamento statuitur, salva cuius possessione, anno 1624 1 Jan. habita.

Galliae concessa Alsacia, in quantum ad domum Austriacam pertinerat, salvo Imperio cum Argentina decem civitatibus imperialibus & bonis ecclesiasticis immediatis: item Suntgovia, Brisacum, & Philippoburgum.

Sueciae anterior Pommerania, Rugia, Stetinum, Garz, Dam, Gollman, Wollin, archiepiscopatus Bremensis, episcopatus Verdensis, Wismaria, cum quinque imperialium millionibus.

Bavariae superior Palatinatus cum Electorali dignitate.

Brandeburgo Pommerania ulterior, episcopatus Caminensis, Halberstadiensis, Mindensis, cum archiep. Magdeburgensi.

Palatino Palatinatus inferior cum quadringentis florenorum millibus, Pro Franckenthalio data Hispanis Vefuntio. Strata Montana ad Moguntinum rediit.

Domui Lüneburgicae attributum opulentum monasterium Walckenriedense, cum iure alternationis in episcopatu Osnabrugensi.

Hasso-Cassellanis abbatia Hirschfeldensis, cum potissima parte comitatus Schaumburgici, & sexcentis florenorum millibus.

Mechlenburgicis episcopatus Schwerinensis & Razeburgicus cum commendis Melitensibus duabus.

Helvetis possessio plenae libertatis.

CAPUT

CAPUT VIII.

*De executione pacis in Norimbergensi
conventu Anno 1649.*

177

Composita diffidentes inter partes videbatur pax Westphalica, & laboranti Europæ quies data: sed cum ad executionem restitutionis ex capite amnestiæ & gravaminum ventum fuit, ingentes adhuc se opponebant difficultates, detrectantibus Suecis, suas ex Imperio copias deducere, nisi omnes ex norma instrumenti restituti, & quinque thalerorum imperialium milliones sibi essent soluti. Sed hoc propter pecuniæ penuriam & exhaustos multos ex statibus, illud ob multitudinem & varietatem casuum, difficultatem probationum, & distantiam locorum, arduum omnino & factu impossibile videbatur.

Convenerunt igitur sub finem anni 1648 Cæsaris & Suecorum legati in ponte Pragensi, qui veterem Pragam cum minore committit, de executione pacis tractaturi. Sed arrogantia adeo fuerant Suecorum postulata, ut satis appareret, eos necdum Germaniam liberandi animum induxisse, sed fessum bellis militem ultimo illius spiritu saginare statuisse. Ut autem consiliis suis fucum allinerent, eo usi sunt prætextu, ad gloriam famamque secundam gentis suæ pertinere, ne Germaniam deserant, donec executioni pacis finis esset impositus, novisque suis postulatis delatum obsequium: quod brevi temporis spatio fieri non posse satis perspiciebant.

Et quamvis Suecorum stipendia immanibus starent impensis, & Protestantium quoque provinciæ gravissimo jugo premerentur, complures tamen ex illis malebant sub pondere fatiscere, quam patriam ab exteræ gentis servitute liberare.

Cœptus proin Norimbergensis conventus, legatis ultro confluentibus. Carolus Gustavus dux Palatino-Bipontinus, rex postmodum Sueciæ, tunc vero supremus militiæ Sueciæ præfectus Imperii ordinibus proposuit, ex Germano solo copias se non deducturum, nisi & restitutio ex lege pacis esset confecta, & satisfactio militiæ opere ipso exhibita.

Respondit Piccolomineus dux Amalphitanus, Cæsareæ militiæ imperator, Norimbergæ præfens; distinguendum, quantum restitutionem concernit, inter casus liquidos, & dubios ac contro-

versos. Illos quod spectat, mox ab ipsa pace conclusa omnem industriam fuisse adhibitam, ut secundum amissim instrumenti fiat executio. Quantum autem ad dubios juxta pacis normam commissarios ex utraque religione fuisse designatos, ad quos pertineat pronuntiare, non autem ad Suecos, ut cuilibet, quantum petit, adjudicent. Neque casus istos ambiguos, qui multa cognitione & disquisitione indigeant, exauctorationem militiæ, & evacuationem locorum debere remorari.

Sed flecti non poterant Sueci, simulque cum Gallis vehementer instabant, ut Cæsar fidem suam liberet, atque auctoritate sua restitutionem Franckenthalii ab Hispano evincat: eo etiam progressi, ut minarentur, universas suas copias in hæreditarias Cæsaris provincias infundere. At præstare non poterat Cæsar factum alienum, maxime, cum rex Hispaniæ ob neglectum circum Burgundieum, atque a pace exclusum, solus bello Gallico relictus esset, ac propterea summopere offensus, missa etiam Norimbergam protestatione.

Quapropter ne ea res exauctorationem peregrini militis moraretur, illud tandem expedire visum, ut Carolo Ludovico Electorali Palatino interim, donec Franckenthalium recipiat, Hailbronna, libera Imperii civitas, utut reluctans, traderetur.

Cæterum, cum restitutionis ex capite amnestiæ & gravaminum negotium viros requireret, qui ipsi paci West. interfuerant, utpote omnium maxime gnaros, quæ mens paciscentium fuerit, quoque sensu instrumentum intelligendum veniat, accitus est a Cæsare, loco Blumenthalii advocati, ad Norimbergensem conventum Isaacus Volmarus: quem tamen Carolus Gustavus, Suecici exercitus per Germaniam imperator, legatum agnoscere detestabatur, id causæ obtendens, quod executio pacis ad supremos belli præfectos sit delata, ac proin Volmarum non ut legatum, sed ut subdelegatum duntaxat Piccolominei considerari posse. Timebant nempe eruditionem viri perspicacis, & in rebus agendis experientiam, quam Osnabrugis jam & Monasterii vel inviti senserant. Sed necesse erat, Salviis, Erskeniis, Thumshirniis, Carpozviis, Heheris pares opponere.

Quia vero plena liberatio Germaniæ, propter restitutionis & satisfactionis difficultates, obtineri a Suecis Gallisque non poterat, conceptus fuit interim recessus præliminaris, quo conventum fuit, ut ad restitutionem ex capite amnestiæ & gravaminum absque respectu personarum religionis, aut jurium petitorii, procedatur, secun-

secundum nudum factum possessionis, usus, observantiæ, & exercitii. Casus *liquidi* ab *illiquidis* separentur, ita, ut illi ante primum, secundum & tertium exauctorationis & evacuationis terminum executioni dentur. Secus restituendis, tentatis prius aliis remediis, armata tandem manu restitutionem evincere fas sit.

Reliqui vero casus, cum propter multitudinem & diversitatem, difficultatem probationum, ac distantiam locorum omnes tam cito expediri non possint, intra trimestre spatium executioni mandentur, juxta normam Instrumenti, edicta Cæsarea, per Imperium publicata, contentasque in iis adversum renitentes poenas.

Eum in finem a præsentibus Norimbergæ statuum legatis certi ex utraque religione commissarii deputentur, qui puncta amnestiæ & gravaminum examineant, casusque liquidos illico circum directoribus ad executionem mittant. Quæ vero, propter defectum probationis aut informationis, vel absentiam partium, dubia occurrant, iisdem directoribus ad ulteriorem cognitionem submittantur: cassatis omnibus contrariis mandatis, etiam Cæsareis.

Pro militiæ Suevicæ satisfactione primo termino solvantur 1800000, altero 600000, tertio rursus 600000 thaleri imperiales, 14 dierum spatio ab uno termino ad alterum interjecto: atque simul ad singulos terminos urbes aliquæ invicem commutatæ evacuentur: & pars militiæ abducatur. Pro quarto & quinto millione realis cautio præstanda. Similiter Cæsar 200000 thaleros, quos privato articulo Suecis promiserat, tribus terminis persolvat; & primo quidem Sueci decedant Bohemia, altero Moravia, tertio Silesia. Superior Palatinatus evacuetur pro inferiore, Praga pro Augusta &c.

LIBER II
DE
STATU GERMANIÆ
ALTERO SÆCULI XVII DIMIDIO.
CAPUT I
DE
STATU GERMANIÆ
SUB
FERDINANDO III.
ARTICULUS I.

Bellum Juliacense.

I Composita per pacem Westf. & executionem Norimbergen-
sem videbatur Germania, cum anno 1651 subito ad Rhe-
num inferiorem bellum recrudit Fridericum inter Wilhel-
mum Electorem Brandenburgicum, & Wolfgangum Wilhelmum
ducem Neoburgicum.

Vertebatur religionis negotium in ducatibus Juliacensi, Cli-
venfi, Montensi &c. quippe defuncto anno 1609 sine liberis Joan-
ne Wilhelmo, provinciarum illarum domino, cum ea de duc-
tibus istis controversia in apertum bellum erupisset, prout lib. su-
periore prolixè retulimus, transactione Tremonia inita conven-
tum, ut ditiones istas pari consilio & opera administrarent, do-
nec de jure aut transactum, aut judicio definitum foret.

De religione vero, datis ad ordines provinciarum litteris,
cautum, ut in statu præsentis permaneant. Cum autem tunc tem-
poris solius ferme Catholicæ religionis exercitium in illis vige-
ret, princeps uterque, quorum alter Reformatam, alter Luthera-
nam Confessionem sectabatur, contra hæc pacta, inter se, & cum
statibus

statibus provincialibus inita , pro sua quisque religione introdu-
cenda adversus Catholicam æmulabatur.

Postquam vero Wolfgangus Wilhelmus anno 1614 Catho-
licam veritatem Düsseldorfii publice amplexus est , eo curas in-
tendit , ut , quod solennibus pactis sancitum esset , Catholicæ re-
ligionis exercitium sartum ubique rectumque conservaretur , eje-
ctis , qui irreperant , alienæ professionis hominibus ; atque id eo
magis , quod pactis nuptialibus , tam Borussiae quam Neoburgi-
cis , quibus ducis Guilielmi filia elocata sunt , & unde jus suum
in has provincias utrique deducunt , expressim conventum cau-
tumque fuerit , ut , si forte ditionum istarum hæreditas ad filias
pervenerit , nihil in iis circa religionem innovaretur , sed ubi-
que antiqua & vera religio Catholica sine omni impedimento
sancte coleretur , & retineretur. *Adolphus Brachelius ad an. 1651.*

At vero Brandenburgici contra existimabant , non ob-
stare pactis nuptialibus , nec sponsioni ordinibus datæ , si aliarum
etiam religionum , quæ in Imperio sunt usitatae , cultores introdu-
cerentur , modo id sine damno & injuria Catholicorum fieret , &
illi hos inter quiete & pacate vivant : quin imo sic consuli tran-
quillitati animorum & conscientia , totique patriæ ac rei publicæ :
cum indecorum sit , & alienum a dignitate principis , nullum in
ipsis provinciis religionis , quam ipse profiteretur , exercitium
permitti subditis , quorum amorem ac venerationem religionis
societas principi conciliet. *Brachelius loco cit.*

Ecce sententiam , quam Protestantes tunc tuebantur : licet
pactis nuptialibus , Prutenicis & Neoburgicis , diligenter cautum
fuerit , ut status religionis Catholicæ conservetur , qualis erat tem-
pore Guilielmi ducis : quamvis id etiam transactione Tremonien-
si fuerit conventum , & statibus provincialibus promissum ; quin imo
licet per pacem West. possessio & exercitium anni 1624 sit fir-
matum , Brandenburgici nihilominus mordicus propugnabant , his
non obstantibus Protestantium religiones posse introduci , *modo id
sine damno & injuria Catholicorum fieret.* Quid autem hoc aliud
est , quam principem territorialem posse *simultaneum* suæ religio-
nis exercitium introducere , quin propterea pactis aut Westphali-
cis constitutionibus vis fiat ?

Hanc autem sententiam suam ardentius adhuc defendebant
Brandenburgici , postquam cum Neoburgico provincias illas parti-
ti sunt. Imo fœderati Belgii Ordines armata etiam manu non
modo eandem propugnabant , sed in Catholicos etiam sæviebant.

Quippe in Julix & Montium ducatus irrumpentes, sacerdotes & religiosos homines passim captivos abduxerunt, diuturna aliquot annorum custodia deinde detentos, ea atrocitate, ut plures squalore & pædore contabescerent, ingenti sane illis in partibus rei Catholicæ, sacerdotibus orbatæ, detrimento.

Quibus calamitatibus ut mederetur Neoburgicus, anno 1647 Düsseldorfii novam cum Brandenburgicis transactionem iniit, ut exercitium religionis ad statum anni 1612 reduceretur: ecclesiæ vero earumque bona iis restituerentur, qui anno 1609 possedissent. At, quamvis hæc conventio ab Electore fuerit confirmata, cum Dusburgi ad executionem ventum, resilientibus a pacto Brandenburgicis, re infecta discessum est. *Brachel. loc. cit.*

Quapropter, cum privatis pactationibus non staretur, Neoburgicus ad possessionem anni 1624 Westphalicis tabulis assignatam confugit, ac pro restituenda religione ejusque exercitio ejusdem observantiam assumpsit.

Verum Elector Brandenburgicus, ob acquisitas per P. W. novas provincias, majoribus jam imbutus spiritibus, anno 1651 cum armatis copiis Cliviam profectus, mandatum publicavit, mox aliquot locis in ducatibus Montensi & Juliaceasi affixum, quo conabatur Neoburgici subditos ab obsequio & fide illius abducere, secus si facerent, pro hostibus habiturum. Protinusque copias armatas immisit, quæ agrum Montensem populabantur, interceptis etiam quibusdam locis.

Interea autem, dum hæc ageret, legatum ad Cæsarem excusatum misit: Neoburgicum, in eas provincias nullo jure sed solo pacis amore admissum, majorem multo partem quam Electorem obtinere, atque in id intendere, ut portionem suam adhuc magis augeat. Comitatum Ravenspergensensem contra transactionem anni 1619 ab eo retentum. Augustanæ ac Reformatæ religionis cultores sedibus suis ejectos: ac propterea Hollandos jure talionis usos. Opperi eum occasionem, qua Cliviam invadat. Haud ignotam esse cum Lotharingo amicitiam: cum vicinis quoque principibus ecclesiasticis misceri consilia. Juniorem quoque Neoburgicum aperte denuntiassse, ne unicum quidem terræ pedem in ducatu Clivenfi retenturum Electorem. Pertinuisse itaque ad eum, ut rebus suis mature prospiciat.

Respondit Cæsar, tanti querelas istas non videri momenti, ut Elector propterea Neoburgici provincias vi armata invadat, novumque in Imperio bellum excitet. Provisum satis esse constitutioni.

Causa defertur ad Cæsarem.

tionibus Imperii, & pacificatione Westphalica, quomodo id genus controversiis obviam iri debeat. Itaque Electorem recte & ordine acturum, ut legibus Imperii & dehortationi ad eum missæ pareat, militem ex terris Neoburgici deducat, atque in statum pristinum omnia reponat: lites denique arbitrio commissariorum, qui anno 1649 a se nominati atque ab ipso acceptati sint, componi sinat. Eodem die ad Juliacenses & Montenses mandatum dedit, abrogato edicto Brandenburgico, ut in fide atque officio erga Neoburgicum maneant, donec causa aut via juris aut amica compositione finiatur.

At vero Palatinus dux Neoburgicus improvise armis invasus, quæ adversum se allatæ fuerant, querelas, scripto publico confutavit, temeritatem legati Brandenburgici coarguens, qui aures Cæsaris tam falsis criminationibus implere non erubuerit. Priorem se vacantium provinciarum possessionem cepisse, & pacis duntaxat amore Brandenburgicos admisisse in earum communionem, nihilque optasse magis & optare etiamnum, quam ut causa iudicio tandem finiatur: quod pars adversa semper protraxisset. Transactionem anni 1619 a se sancte observatam, neque de comitatu Ravenspergensis plus obtinuisse, quam duas dynastias, reliquis duabus Electori relictis. Transactionem autem anni 1629 ab Electore violatam, dum copias armatas in ducatum Montensem immisit, ut novam transactionem extorqueat. Sed neque hanc observari, immisissis denuo copiis, quæ omnia undique populentur, contra omnia divina ac humana jura, contra publicas Imperii constitutiones, atque pacem, nuper primum adeo solenniter initam. Reliqua accusationis capita de minis ac suspectis confederationibus, de occultis consiliis, de ejectione Protestantium, quoniam vana ac falsa sint, atque Electori a malevolis suggesta, responsione duci indigna. *Brachelius ad ann. 1651.*

Inter hæc Neoburgicus ad repellendum inopinum bellum im- Bellum.
paratus, vicinorum principum auxilia circumspexit, misso in Belgium ad archiducem Leopoldum Philippo Wilhelmo filio, uti etiam ad Carolum ducem Lotharingæ, Egone vero Fürstenbergio, cujus fororem paulo ante duxerat, ad Cæsarem: per omnes vero ditio-
nes suas militem sub signa legit, eumque subsidiis junxit Lotharingicis.

Jamque in conspectu erat uterque exercitus, crebris velitationibus collisus, cum colloquio principum locus datus, atque in hæc Pax.
leges pax sancita. Controversia de religione ejusque exercitio de-

cidatur per commissarios Cæsaris, dudum designatos, Monasteriensem nempe episcopum & ducem Brunsvicensem: iisque adjungantur ex parte Neoburgici Paderbornensis, & Osnabrugensis, ex parte Electoris vero Anhaltinus & Nassovius. Si autem propter votorum paritatem hi commissarii nihil possent statuere, Imperator adhibitis aliquot ex utraque religione Imperii proceribus, in proximis comitiis per eosdem litem definiat. Interim vero omnia restituantur in statum, quo ante hos motus fuerunt, nec quisquam ob religionem turbetur. Deinceps vero neuter alteri sub quocunque prætextu bellum inferat, sub pœna fractæ pacis, & amissionis juris in has provincias: sed controversias, forte orituras, ad amicam compositionem, aut judicalem sententiam remittet. Reliqua autem, quæ statum politicum spectant, ita permaneant, prout diversis transactionibus principes inter fuit conventum, absque tamen præjudicio eorum, qui successionem Juliacensem prætendunt. Quibus peractis statim sunt arma posita. Brachelius *ad ann. 1651* qui hic suam finit Historiam.

ARTICULUS II.

Turbæ Leodienses & Trevirenses.

2.

Composita paulo ante fuerat Leodiensis seditio. Quippe ea in urbe res eo demum paucorum insolentia fuerat perducta, ut, excusso omni erga principem suum obsequio, in libertatem sese asserere, aut certe alterius imperio subicere niteretur. Nam & legatos in Galliam miserant, & a Batavis auxilia petebant: ejectoque supremo justitiæ tribunali in jura principis involabant.

Leodium
expugna-
tum.

Igitur Ferdinandus, Elector Colonienfis, idemque princeps & episcopus Leodiensis, cum alia frustra tentasset remedia, statuit Leodium proficisci, sua ut præsentia & autoritate tumultum componat. At Leodienses portas venienti occluserunt, vim minitati, si propius accederet. Furori igitur rebellis populi cedendum tantisper ratus Hujum rediit, ubi celebrato ordinum comitio, armis eundem ad officium reducere decrevit. Pagi initio & oppida Leodio proxima, atque seditionis socia vi subacta, tum urbi admota castra, globis ignivomis ultro citroque certatum, repullæ eruptiones, expugnata propugnacula, cum Leodienses misso caduceatore pacem & veniam rogant; sumptoque de auctoribus supplicio recepti in gratiam. Consulum alter in velitatione cecidit, alter, quia jura-

juraverat, se vivo principem urbem non ingressurum, pridie ejusdem ingressus publico in foro capite plexus.

Ordinata tum civitate Ferdinandus Elector, devexa jam in senium ætate, ut ecclesiæ quoque Leodiensi a capitulo cathedrali coadjutor detur, petiit. Electus Maximilianus Henricus, Ferdinandi ex Alberto fratre Baviaræ duce nepos: jam antea Colonien- sis ecclesiæ coadjutor.

Nec diu superstes vixit *Ferdinandus*, omnium virtutum, pietatis præsertim, beneficentiæ, ac continentię ornamentis celebratus princeps. Natus est anno 1577 ex Wilhelmo V duce Baviaræ & Renata Lotharinga. Ad Electoratam & archiepiscopatum Coloniensem post mortem Ernesti patrui anno 1612 admotus, quem una cum quatuor episcopatibus, Leodiensi, Monasteriensi, Hildesien- si, & Paderbornensi per annos 38 in gravissimo illo tricennali bello sapientissime gubernavit.

Successit *Maximilianus Henricus* ex fratre Alberto nepos, ec- clesiæ Colonienfis, Leodiensis, & Hildesienfis jam antea coadjutor: qui pulcherrimo exemplo per integrum sæculum apud ejus præ- cessores non viso, sacerdos ordinatus, solenni ritu primum DEO sacrificium Colonię obtulit. Auxitque celebritatis & sacræ lætitiæ magnitudinem professio publica fidei Catholicæ, quam ante sa- cram liturgiam coram archiepiscopo neomystra emiservunt Er- nestus landgravius Hassiæ, ejusque conjux comes Solmenfis. Fuit is Mauricii Hasso-Cassellani landgravii filius, stirpis Rhenofelsenfis fundator: in cujus posteris, in Rotenburgensem & Wanfridensem lineam divisis, hodieum Catholica religio floret.

Haud multo post Electorem Coloniensem vitam turbulentam finiit Philippus *Christophorus*, ex illustri familia baronum de *Söt- Mors Tre- virensis. ejus Hist.* *teven*, Elector Trevirensis & episcopus Spirensis. Is anno 1623 ad ecclesiæ Trevirensis gubernacula assumptus, perstreptibus undi- que victoriebus Suecorum armis, sub protectionem Galliarum re- gis anno 1632 concessit, tradito in ejus manus Ehrenbreitsteinio, validissima ad Rhenum arce. Quæ res Cæsarem & Catholicos Electores graviter perculit: præsertim, ubi etiam Augusta Trevi- rorum, specie reducendi Electoris, qui metu ordinum (quos in eandem secum sententiam frustra impellere nitebatur) inde profu- gerat, a Gallis capta, & valido præsidio firmata est.

Verum anno 1635 Hispani, sub comite Embdano Lucemburgi gubernatore & barone Metternichio, e Belgio secundo Mosella vecti, Treviros improvise capiunt. Elector vero captivus Bruxel- las

las primum, dein Gandavum, ac demum Viennam abducitur: liberali ubique & honorata custodia habitus. Treviris valido Hispanorum præsidio communita. Biennio post Ehrenbreitsteinium a Joanne Werthio fame ad deditionem compulsum.

Elector porro post decennem apud Cæsarem custodiam, urgentibus Galliæ & Sueciæ legatis, qui ad tractandam pacem convenerant, anno 1645 liber dimittitur. Treviris cedentibus Hispanis Electori restituta. Sed necdum quies data tumultibus. Quippe Elector cum Metropolitanæ ecclesiæ collegio gravi dissidio collisus, canonicos pene omnes urbe pulsos excommunicatosque præbendis & dignitatibus exuere nitebatur. At illi implorato Cæsare ac Pontifice iustitiam causæ suæ strenue sunt tutati, atque adjuti aliquot copiis Cæsareis & Hispanicis, Treviros, ipsamque arcem, in qua erat Elector, capiunt, & consiliarios ejus præcipuos in custodiam abducunt. Sæpe hæc res Monasterii, Osnabrugæ, & Norimbergæ agitata. Cumque Elector Cæsareis mandatis parere detrectaret, ac etiam provinciam suam ab Imperio abscindere conaretur, de feudo illi adimendo agebatur. Sed tandem post multas discordias assumpto, quem major canonicorum pars elegerat, Leyensi in coadjutorem, aliquam cum capitulo concordiam iniit, cujus leges Moguntinus, Colonienfis, & Bambergensis, Cæsaris & Imperii voluntate composuerant. Summa hujus concordiae eo spectabat, ut publicata amnestia, omnia in statum, quo ante hos motus fuerant, reponantur: atque ut electio Reiffenbergii in coadjutorem, a paucis contra canones suscepta, irrita, Leyensis vero electio, canonice facta, rata habeatur.

Tractatibus Westphalicis atque Norimbergensibus remoræ & difficultatis non parum injecerat Franckendaliæ, munitæ tunc urbis, detentio. Ab anno 1652 res eo tandem perducta est, ut numerata regi Hispaniarum pecunia & transcripta illi Vefuntione præsidium Hispanicum decederet, locus Electori Palatino redderetur: simulque ab hoc Hailbronna præsidio Palatino liberaretur.

Hoc tempore, cum adhuc multi in Austria, heterodoxis imbuti principiis, versarentur, non obstantibus Protestantium intercessionibus, aut fidem aut solum vertere jubebantur, prohibita severe omni adversus sacros ritus & ceremonias irreverentia.

ARTICULUS III.

Elogium Maximiliani Elect. & Wolfgangi Wilb. ducis. Varia conversiones. Electio & coronatio regis Rom.

NEc minore cura atque religionis & animarum zelo Maximilianus Bavarix Elector per Palatinatum suum superiorem Catholicam antiquam fidem ubique reduxit. Sed tandem his sanctis laboribus immortalis est Ingolstadii anno 1651, ætatis 78, gloriosi regiminis 56, princeps fide, religione, fortitudine, constantia, magnanimitate, sapientia summus, omniumque virtutum excelsarum, quæ magnum formant principem atque herodem incomparabilem, ornamentis multo celebratissimus, sæculi sui Salomon merito appellatus.

Multum sane virtuti ejusdem tota debet ecclesia: domus vero Boica redditum S. R. I. Electoratum: additum ducatum superioris Palatinatus, accessionem Leuchtenbergici landgraviatus, Cambensis comitatus, dynastiæ Mindelhemienfis, Deggenbergicæ toparchiæ, duarum tertiarum Wisenstaigianæ arcis, & dominii Winerensis, arcis item & dynastiæ Mattikovienfis, Haldenbergensis, Praiteneggensis: Donawerdam postliminio reductam, & orthodoxæ fidei redditam, novum denique & locupletius Juris Bavarici opus &c.

Grates conditori suo nunquam morituras loquentur publica operum monumenta: stupendus sane aquæductus, quem a falsa scaturigine fontis Reichenhallensis Traunsteinium usque produxit per longum mediæ diei iter, canalibus supra præruptos montes ad falsam aquam devehendam protensis. Admirabilis palatii Monacensis magnificentia, urbis munimenta, Schleishemiano palatio imposita suprema manus: Brunovium fossa extima, lorica duplici, & tormentorum suggestis egregie munitum: valla Ingolstadii absoluta: Schardinga, Burghusum, Rhaina, Landsperga, Ambergæ, novis operibus munitæ.

Taceo basilicas, templa, sacella, aliaque sacrata opera, per totam Bojariam aut magnifice exstructa, aut a ruinis & vetustate reparata: foundationes sacras innumeras: Patres Capucini ejus liberalitate & auxilio 14 monasteriis in Bavaria aucti sunt, Patres Franciscani novem. Ingentes profecto sunt opes, quas in hos aliosque sacros Religiosorum ordines plus quam regia liberalitate est elargitus. Patribus Societatis Jesu erexit quinque collegia,
Burg-

Burghusianum, Ambergense, Mindelhemienſe, Heidelbergenſe, Leodienſe Anglicanum: nam in Miſſiones quoque Anglicanas, imo & Indicas, atque Sinenſes curam ſuam & liberalitatem extendit. Lauretana in æde ſacra duas Miſſas ſingulis diebus in perpetuum dicendas fundavit. Finem vix inveniam, ſi vel obiter ſingula liberalitatis monumenta recensere velim. Videri ea poſſunt apud Adlzreiterum in *idea boni principatus ex vita & rebus geſtis Maximiliani*: cum quibus annales Boicæ Gentis finit.

Subungere adhuc juvat epitaphium, quod ejus Mauſolæo fuit inſcriptum. Maximil. I Guilielmi V Filius, utriusque Bavariæ & ſuperioris Palatinatus dux, comes Palatinus Rheni, S. R. I. Archidapifer, & Elector, Leuchtenbergenſis Landgravius, natus Landſbuti 1573 vivo adhuc ſereniſſimo parente 31, poſt ejus obitum 25 annis, univerſim 56 Bavariam vexit. Poſt Eliſabetham Lotharingicam anno 1635 ſine prole deſunctam, e Maria Anna Auſtriaca, Ferdinandi II Imperat. & Maria Annæ, ſororis ſuæ filiæ, Ferdinandi III Imperatoris ſorore Ferdinandum Mariam ac Maximilianum filios habuit. Obiit Ingolſtadii 1651 27 Sept. vixit annos 78.

Fuit prudentia temporis ſui Salomon, militari gloria, pietate, famæque toto orbe celebris. Cum quatuor regibus bellum geſſit, duos armis, omnes vivendo vicit. Electoratum cum ſuperiore Palatinatu poſtliminio ad Bavariam, ſummis in Rempub. meritis, & in Caſarem ſocerum fide reduxit. Poſt tricennale bellum Germaniæ pacem promovit, ac vidit. Ditionem ac titulos Leichtenbergenſi comitatu aliisque dynaſtiis auxit. Ferdinando filio nato majori conjugem Sabaudam dedit. Tandem tot rebus in terris clarus princeps magnam animam ſuperis, ut ſperamus, gratulantibus oſtendit, cui omnes vel mortuo applaudant: æternum vivat Maximilianus.

Similia epitaphia inſcripta viſuntur in ſacro ſacello Deiparæ Virginis Oetinganæ, in quo ejus cor, & in baſſlica B. Virginis Ingolſtadii, in qua ejusdem viſcera ſunt condita.

Maximilianum Electorem altero poſt anno ad felicem æternitatem ſecutus eſt ſororius, Wolfgangus Wilhelmus, dux Neuburgicus, ex ſereniſſima domo Palatina, princeps naturæ & gratiæ dotibus, fide, integritate, pietate, conſtantia, religione pa-
riter ſummus, ac ſublimium Maximiliani virtutum æmulator ſtrenuus. Nascendi conditio Lutheri erroribus eum involverat. Hauſiſ ſubin illuſtri ingenio litterarum diſciplinis, luſtrataque Dania, Anglia,

Anglia, Hispania, Italia &c. anno 1614 indignante licet patre Philippo Ludovico, Catholicam Apostolicam religionem palam professus est; ingens deinceps illius columnen & incrementum. Mortuo dein paucos intra menses patre, provinciarum ad Istrum & Rhenum regimen est auspicatus, illudque per 40 ferme annos difficillimis reipublicæ temporibus, totius videlicet tricennalis belli, summa prudentia, & immota in adversis juxta & prosperis rebus constantia præclare gessit. Ducatum Neoburgicum totum ad Catholicam fidem reduxit; Juliaceses & Montenses etiam provincias, quas domui suæ intulit, quantum, ut supra demonstratum, poterat, in avita religione orthodoxa conservavit, a fidei susceptæ constantia atque tutela nullis adversis motuum fluctibus se passus absterri. Sacerdotum & Religiosorum cultor, & patronus, imo pater, multa bonæ, a Protestantibus abstracta postliminio ad ecclesias reduxit, cultui divino augendo & animarum proventui, ubi ubi se dabat occasio, sollicitè intentus: ut adeo summos inter principes ab omnibus aquis rerum æstimatoribus censeri merito debeat.

Demum meritorum in ecclesiam & rempublicam plenus diem supremum pientissime Düsseldorfii obiit 20 Martii 1653, omnibus morientium præsidii ritu Catholico munitus, relicto unico, sed tanto patre digno filio, Philippo Wilhelmo, quem ex Magdale-na, Guillelmi V Bavarie ducis filia, ac Maximiliani Electoris sorore, prima sua conjuge susceperat. Ex altera conjuge Bipontina, & tertia Fürstenbergica nullos reliquit liberos. Vixit annos 73, fama & nominis gloria posthuma in ævum omne duratura.

Eodem anno & mense vitam mortalem finit Joannes Ludovicus princeps Nassovius, qui lineam Hadamarentem fundavit, rebus præclare gestis immortalis & ipse vita dignissimus. Quippe abjecto, quem ab incunabulis imbiberat, Calvinò, Catholicam veritatem Nassovius
conversus. amplexus, omnium virtutum ornamentis enituit: ab Imperatore Ferdinando III ad summa propterea Imperii negotia adhibitus, princeps demum ejusdem Cæsaris legatus Pacem West. composuit. Quibus fidem & integritatem ita probavit Cæsari, ut confecta pace inter S. R. Imperii principes eum adlegeret. Societatis Jesu Patres litterarum & pietatis causa Hadamari ditionis suæ urbe recepit, quibus cor suum tradi post mortem voluit. Seraphico vero ordinis coenobium construxit, dotavitque. Masculina autem ejus posteritas in nepote, principe Francisco Alexandro, cameræ Imperialis judice anno 1711 extincta est.

Elektio- in futurum etiam Imperii quieti confuleretur, in electionem Ro-
gis Rom. manorum regis consentiebant. Locus in hanc rem conditus Au-
gusta Vindelicorum. Comparebant sub finem Maji 1653 Octoviri,
Moguntinus, Trevir, Colonienſis, Bohemus, Palatinus, reliqui
tres per legatos: atque una voce regem Romanorum dixerunt *Fer-*
dinandum Cæſaris filium, Hungariæ jam ac Bohemiæ regem.

Tam vero Cæſar, qui Auguſtæ præſens aderat, cum Electori-
bus Ratisbonam ad coronandum regem abiit. Quod magna ſolen-
nitate a Moguntino peractum, proteſtante licet Colonienſi, qui,
allegatis exemplis, eum ad ſe honorem ſpectare exiſtimabat. Idem
præſul Moguntinus Eleonoram Mantuanam coronavit Imperatricem.
Jacta tunc ſunt etiam Ratisbonenſium comitiſſionum initia, quæ dein-
ceps in hanc uſque diem ſunt continuata.

Amalia
converſa. Majorem adhuc lætitiâ attulit populo Chriſtiano converſio
ad fidem Catholicam *Elisabethe Amaliæ*, ex Georgio II Haſſo-
Darmſtadienſi landgraviſſo prognatæ, quæ Philippo Wilhelmo duci
Palatino-Neoburgico nupta, anno 1653 coram archiepiſcopo Co-
lonienſi Düſſeldorpii profeſſionem fidei edidit; mater deinceps mul-
torum principum, quos noſtra ætate vidimus.

Exemplum multo illuſtriſſimum omnibus, in aliena dogmata
abreptis, totique orbi Chriſtiano anno ſequenti pariter dedit Chri-
ſtina regina Sueciæ, princeps multo ſapientiſſima, multiſaria li-
teratura ſupra conditionem ſexus culta, omnibusque naturæ donis
cumulatiſſima: diuturna indagatiſſione veritatis, perſpectisque Lu-
theri erroribus, rejectis coronatis, quæ offerebantur, connubiis, ab-
dicatoque demum florentiſſimo regno, quin & patria relictâ ad
avitam Catholicam & Apoſtolicam religionem publice tranſiit.

Quid ſentitis, quoeunque in adverſas credendi leges error
abripuit, dum tot illuſtria converſorum utriusque ſexus principum
exempla præ oculis habetis? Eſt proſecto vis magna veritatis, quæ
ſceptra etiam & coronas deponere, atque ampliſſimis cum dulci pa-
tria relictis fortunis, voluntarium exilium perſuadet eligere. Qua-
lia exempla hodie quoque intuemur. Quis unquam regnum, quis
principatum deſeruit, ut Auguſtanam Confeſſionem amplecti poſſit?
Plures principes in illo corrupto ignorantia ſæculo communi cata-
clyſmo raptos novimus, ut ampliſſimis eccleſiarum ſpoliis ex novi
Evangelii diſciplina ditentur: qui propter novam religionem vel
dynaſtiam dimiſerit, neminem. Ne tamen illuſtre adeo exemplum
nimum perſtringat intuentium oculos, ſunt ex Proteſtantiſſimis pauci

pauci, qui abdicationem Christianæ, indolem, mores, quin ipsas summas virtutes, ceu vitia, in deteriorem partem interpretari conentur.

ARTICULUS IV.

Acta Comitiorum Ratisbonensium. Anno 1653.

Cum post mortem Maximiliani II Cæsaris pauca admodum Imperii comitia sint habita, eaque haud parum perturbata, causas parte VII proluxe satis pro instituto meo retuli. Diffidium nempe religionis, indeque nata dissidentia, discessus in partes, unionum ligarumque discordiæ, odia & bella civilia ejusdem rei-publicæ atque Imperii membra tantopere collidebant, scindebantque, ut nihil firmum ac stabile communibus consiliis ex ordine & usu Imperii definiri potuerit.

Cum autem per tractatus Westphalios pacandæ Germaniæ morbisque sanandis remedium quæreretur, multa quidem in iisdem constituta perspiciuntur, plura tamen, quæ ob rerum molem, & paciscentium discordes sententias, confici tunc temporis non poterant, ad proxima Imperii comitia sunt remissa.

Tractandum in his *art. 8 §. 3 P. W.* decernitur, de anteriorum comitiorum defectibus, de electione Romani regis, de certa constantique capitulatione Cæsarea, de banno imperiali, de redintegrandis circulis, renovanda matricula, reducendis statibus exemptis, collectis Imperii, reformatione politiæ & justitiæ, taxa sportularum in camerali judicio, deputatis Imperii ordinariis, munere directorum in collegiis Imperii, & similibus negotiis.

Quamvis autem proxima comitia intra sex menses a rata pace habenda decernerentur, quia tamen circa executionem pacis innumeræ propemodum se obtrudebant difficultates, quibus superandis plus quam biennium Norimbergæ impendi oportuit, ante annum 1652 indici a Cæsare nequiverant.

Sed statim in limine offendit negotium: nam præter varias de ordinis prærogativa contentiones, inter præsentis principes & absentium legatos, inter quinque domos alternantes, Pommeranam, Mechlenburgicam, Würtembergicam, Badensem, & Hassiacam, itemque Holfatam, & Lavenburgicam, in alternationis communionem admitti postulantes, aliasque plures exortas, ingressum comitiorum Cæsarisque propositionem morabatur lis, Suecos inter & Brandenburgum agitata. Quippe, cum Sueci ulteriorem Pomme-

raniam necdum restituisent, institit apud Cæsarem & ordines Brandenburgus, ut Sueci investitura, sessione, & voto non donarentur ante, quam restitutionem illam opere ipso complessent. Atque petito huic, indignantibus licet Suecis, delatum.

Quamvis autem moris in Imperio non sit, ut ante propositionem Cæsaream conventus instituatur, & publica negotia a statibus tractentur, placuit tamen hac vice legem illam remittere, & eam, quam dixi, de ordinis prærogativa, & Pommeraniæ causam, aliasque, quæ celerem expeditionem requirebant, suscipere, non quidem in curia, sed in domo Ferdinandi Curtii Imperii procancellarii.

Deliberanda. In deliberationem adductum, quæ ratio ineunda videatur, ut Vechta, Suecis in securitatem solutionis pignori data, Monasteriensi restitatur: ut Lotharingus & Condæus, ad Hispanos transgressus, qui Eburones, Spirenses agrum, aliasque Rhenanas provincias intestabant, atque Hammersteinium, Homburgum, Landstulium, atque alia munita Imperii loca occupata prædiis adhuc tenebant, e Germaniæ finibus eliminarentur: quibus mediis cameralis judicii ministrorum sustentationi providendum: quo pacto restitutio ex capite amnestiæ & gravaminum sit facienda, ubi facta necdum reperitur. Quo modo controversia de electione Romanorum regis, & perpetua capitulatione sit decidenda. Quodnam temperamentum circa æs alienum, & restantes census sit inveniendum. Qui collegium principum per Suecorum admissionem ad Bremense, Verdense, & Pommeranum votum, & fundationum, quæ sæcularis factæ sunt juris, ad sessionem, sit complendum.

Derege Rem.

Cum autem immineret electio Romanorum regis, vehementer disceptatum est, num ad omnes status pertineat, quæstionem, *an vivo Imperatore eligendus sit rex Romanorum*, dirimere. Protestantium plerique in senatu principum hoc volebant, eoque nitentibus argumento, quod electionis negotium fuerit omnibus Imperii proceribus olim commune, & solummodo pro casu vacantis Imperii per Bullam Auream ad septem viros devolutum: de electione regis Rom. vivente Imperatore nullam in ea fieri mentionem, ac proin casum istum manere in terminis juris & usus antiqui. Quapropter causam istam in pace Westf. art. 8 non ad Electores sed ad comitia, quæ ex omnibus ordinibus constant, fuisse remissam. Non equidem id agere senatum principum, ut ipsi electioni se conetur ingerere. Quæstionem tamen, *an*, ab omnibus statibus esse definiendam.

At

De capi-
tulatione.

R r 3

Dure

Dum ita status de electione & capitulatione inter se disceptant, Cæsar cum Electoribus Augustam abiit, ubi ejusdem filius Ferdinandus rex Romanorum fuit electus, eique a solis Electoribus capitulatio oblata.

Ferd. IV. In hac Ferdinandus IV se obligat, sedem pontificiam, & ecclesiam Catholicam veluti ejusdem advocatus protegere. Pacem & justitiam promovere: octavum Electoratum, A. B. P. R. P. W. & quæ in his comitiis Ratisbonensibus conclusa fuerint, manuteneri. Electorum prærogativas, omniumque statuum jura ac privilegia defendere. Nulla cum exteris nomine Imperii foedera inire, nisi de consensu statuum, aut pro casu necessitatis saltem Electorum. Nihil de Imperio alienare: perperam alienata reducere. Cum exteris pacem colere. Exteros milites in Imperium non inducere. Concordata Germaniæ tueri, absque tamen Protestantium præjudicio. Non permittere, ut causæ civiles ad nuntium Apostolicum, vel Romam deferantur. Monopolia abolere. Nulla telonia aut jus stapulæ sine consensu Electorum concedere: salvis antiquis, legitime concessis. Feuda mediata caduca non appropriare fisco Cæsareo, sed dominis territorii relinquere. Nullum statum banno ferire, nisi causa cognita & de consensu Electorum, qui non fuerint causæ participes.

Feuda Imperio aperta absque consensu septem Electorum nemini concedere, sed ad sustentationem Imperii, valde imminuti, & Imperatorum applicare, salvis tamen D. A. hæreditariis provinciis, & juribus cujuscunque. Defectus rei monetariæ corrigere. Sine Electorum consensu nemini jus cudendæ monetæ concedere: abutentibus jus suspendere, eosque, qui non legitime acceperint, omnino privare. Ad hæreditariam Imperii successionem nunquam aspirare, sed Electores omni tempore in libera ipsorum electione Romani regis quiete relinquere, illos etiam quandocunque ad Imperatoris commodum, vel alias ad utilitatem S. R. I. putaverint, etiam in vita Romani Imperatoris cum ipso, vel (si ipse ad instantiam & petitionem Electorum sine satis relevante causa denegaret) sine regnantis Imperatoris consensu banc permittere, salvis omnino vicariorum juribus.

Adhæc coronam regis Romani suscipere, & ad suscipiendam coronam Romanam urgere, & omnia, huic annexa facere. Secundum constitutiones Imperii gubernare. Si quid contra eas fieret, irritum habere. Feuda & litteras feudales in forma priorum quamprimum (exceptis litis pendentibus) sine contradictione expedire,

dire, ac privilegia confirmare. Super rebus Imperii magni momenti altiorisque indaginis, Electorum, & pro meritis causæ statuum etiam consilio uti. Ad officia aulica Germanos potissimum assumere. In scriptis & actis Imperii lingua germanica vel latina uti: exceptis locis, in quibus semper alia lingua in usu fuisset. Concilio aulico certam instructionem secundum P. W. præscribere, illudque annue vel saltem quovis biennio cum Moguntino visitare. Rescripta gratiæ per cancellariam Imperii expedire. Ad principum comitumque dignitatem promovere præ aliis meritos, & in Imperio bona pro dignitate possidentes: neque ad sessionem & votum introducere, nisi circulo alicui adscribatur, & Electoribus atque collegio illi, ad quod assumendus est, debite antea fuerit insinuatum. Curare, ut Electorum officiales hæreditarii in aula Cæsarea debito honore afficiantur: & si eorum officia per aulæ ministris peragantur, emolumenta nihilominus percipiant. Se non immiscere regimini imperiali, nisi in quantum a Cæsare fuerit concessum. Denique rex Rom. promittit jurato, hæc pacta, cum Electoribus inita, integre servare, 26 Junii 1653.

Patet ex his, quod Electores, non obstante contradictione Protestantium in senatu principum, ad electionem Romani regis, atque ad capitulationem concipiendam processerint, imo, quod Ferdinandus in regem electus privilegium ac jus eligendi regem Romanorum, quandocunque putaverint, etiam in vita Imperatoris, per hanc capitulationem Electoribus confirmavit.

ARTICULUS V.

Continuatio actorum Ratisbonensium, anno 1653.

Electo Romanorum rege, Cæsar cum Electoribus Ratisbonam regressus ad comitia, postquam Sueci, restituta Brandenburg Pommerania ulteriore, ad sessionem & votum fuerant introducti, per Pappenheimium Imperii Marschallum ordines ad audientiam propositionem Cæsaream invitavit.

Hæc autem propositio tres partes complectebatur. 1. Quomodo pax inter caput & membra, atque inter ipsa membra, propositio ut etiam cum coronis exteris stabiliri possit, ut communis patria, Cæs. tot malis fessa, ulterioribus convulsionibus liberata permaneat. 2. Ut omne illud, quod vigore pacis adhuc exequendum restat, decenter executioni demandetur. 3. Quomodo illa, quæ per instrumentum pacis ad hæc comitia sunt remissa, sine longis ambagibus decideri queant.

De

De cetero nihil a Cæsare fuisse intermissum, quod sui esset officii, Franckenthaliam Palatino restitutam, Hailbronnā a præsidio Palatino liberatam. Difficultates circa renuntiationem & ratificationem Palatini, item circa Weidenam, Marcksteinium, & Blechsteinium fuisse sublatas.

Ubi nota, cum Protestantes prohibere vellent *Weidenā* simultaneum Catholicæ religionis exercitium, eo quod anno 1624 ibidem non viguisset, dux Neoburgicus, id instrumento pacis, & confirmato in eo juri reformandi principi territoriali asserto, adversari ratus, querelam ad Cæsarem detulit. Unde judicium aulicum unanimi, etiam Protestantium, sententia decidit, introductionem simultanei Catholicorum exercitii conclusioni pacis esse conformem, nec impediri oportere. Prout testatur Meierus, Aug. Conf. affecta in *act. comit. Ratisb. lib. 1 §. 9.* eandem fuisse jureconsultorum eo tempore sententiam, uti Benedicti Carpzovii in *definit. confist. l. 1 defin. 2.* Weberi de *jure confist. c. 6.* Syringi in *thes. Basl. Ohmi de P. R. & jure episc.*

Lis cum
civitatibus.

Recruduit tunc controversia, jam Osnabrugæ agitata, liberas Imperii civitates inter & duo superiora collegia. Nam petebant civitates, cum illis pariter ad re- & correlationem admitti, alias enim frui se non posse cum effectu voto decisivo, per instrumentum pacis diserte adeo sibi concessio; suffragium proin suum curiatum cum reliquis duobus eodem tempore & loco conjungendum. At vero Electorum principumque collegia, prærogativæ suæ retinentia, veritaque, ne hoc pacto, si duo superiora collegia dissentirent, conclusum Imperii in civitatum arbitrium conjiceretur, prisco mori insistendum censebant, quo, postquam re- & correlatio inter duas curias esset facta, vocarentur civitates ad votum suum referendum: quod dein, si a voto Electorum & principum differret, & conciliari non posset, conclusio insertum ad Cæsarem mitteretur, ut mentem illius circa punctum controversum status exquirant, obtentoque responso ulterius deliberent, an & quomodo cum Cæsare consentire possint.

Neque alium effectum voti esse, nisi, quod si unum ex tribus a reliquis duobus dissentiat, conclusum Imperii formari non possit, sed referendum sit ad Cæsarem. Nam licet in quolibet collegio *majora* valeant, non tamen inter collegia.

Paritas
votorum.

Altera cum civitatibus erat controversia circa deputatos Imperii ordinarios; cum enim in collegio principum deputatorum numerus esset auctus, adjunctis pluribus, ut numerus ex utraque religione

gione æquetur, Protestantibus, civitates pariter petebant, in suo collegio Colonienſi & Norimbergenſi quatuor adhuc addi. Conceſſi tandem duo, Aquisgranenſis & Ratisbonenſis.

Major multo fervebat diſceptatio de *parificatione* votorum, uti vocabant. Quippe in ſenatu principum, & civitatum Proteſtantes duas res acriter poſtularunt, 1 ut omnes e trino collegio deputati in uno loco congregati viritim ſua darent ſuffragia. 2 ut, cum in curia Electorali quatuor ſint Catholici, & tres tantum Proteſtantes, unius ex Catholicis votum ſuſpendatur, aut Proteſtantibus quartus deputatus addatur. Atque huic voto Brandenburger etiam accedebat, reliqui vero Electores, una cum Catholicis in curia principum & civitatum per majora concluſerant, nihil innovandum; cum enim in religionis negotiis majora non valeant, non eſſe rationem, cur aliquis Electorum jure ſuo atque ſuffragio privetur, maxime cum Electores non ut deputati, ſed jure ſuo proprio, tanquam intimi Cæſaris & Imperii conſilarii conſultationibus interſint. Atque eadem erat ſententia Cæſaris, cum hac de re ad eum referretur.

Non tamen ceſſerunt Proteſtantes. Quibus, ne contentio iſta ulteriorem negotiis moram injiciat, id tandem datum, ut tres Proteſtantes Electores, attamen pro hac duntaxat vice, quatuor per turnum ſuffragia ferant.

Altera quæſtio, magnis partium ſtudiis acta, an circa indicendas Imperii contributiones pluralitas ſuffragiorum valeat? negabant Proteſtantes, uſi diſtinctione inter neceſſarias & voluntarias, affirmabant Catholici. Concluſum tandem: cum prius examinetur neceſſitas contribuendi, per majora hoc negotium definendum, ea tamen lege, ut Matricula ordinetur ſecundum proportionem facultatum cujuſvis ſtatus geometricam. Ceterum Cæſarem non exacturum collectas citra Imperii neceſſitatem.

Cum autem ſæpius Proteſtantium plerique in partem irent, per majora autem in collegiis vota contrarium concluderetur, volebant illi, ſententiam ſuam concluſo inferi, adducto civitatum exemplo, quarum reſolutio, ſi a duobus ſuperioribus collegiis diſſentiat, concluſo Imperii ſit inferenda, atque ad Cæſarem mittenda. Sed reſoluit Moguntinus Imperii director: hoc eſſe concluſum totius collegii, illud vero aliquorum duntaxat, contra majora totius collegii. Non autem eſſe moris, ut particulares aliquorum ſententiæ, ac rationes concluſo Imperii inferantur; ſecus nullum diſputandi

tandi finem fore. Posse A. C. consortes diffidentes suas opiniones, earumque argumenta, peculiariter ad Cæsarem referre.

Causa denique Bremensis hoc anno finita. Nam urbs illa, quod comiti Oldenburgico telonium ad Visurgin pertinaciter negasset, banno imperiali fuit proscripta: at cum ad obsequium rediret, flexo coram throno Cæsareo genu veniam petiisset, absoluta fuit: atque mox libertatem suam adversus Suecos, municipalem esse, semperque episcopo subiectam, contententes, evicit, exhibito Cæsareo privilegio: ad sessionem etiam & votum admissa.

ARTICULUS VI.

Acta comitiorum Ratisbonensium anno 1654.

6 Sicut anno superiore, ita hoc etiam sapius in deliberationem adductum, quomodo solutione Suecis præstita liberanda sit *Vechta?* qua ratione Condeæ & Lotharingicæ copiæ a tractu Rhenano & Mosellano amovendæ. Monitus Carolus Lotharingicæ dux, respondit, se 32 annis omnes vires suas consecrasse Cæsari & Imperio: hoc intra tempus centum armatorum millia pro iisdem a se conducta. A viginti annis ad centum milliones ex Lotharingia a Gallis collecta. Immenso sumptus ad provincias suas recuperandas impensus: ad ultimum se desertum, pace exclusum, hosti præpotenti relictum. Non igitur vitio vertendum, si aliquot Imperii propugnacula, quæ præsidiiis suis occupata teneat, non statim gratis reddat. Millionem thalerorum in compensationem iuste a se peti.

Lotharingus.

Ordines Imperii, cum armis invadendus non videretur, nec illa pro temporis ratione præsto essent, trecenta thalerorum millia eidem decernunt. Sed dum hoc agitur, affertur ex Belgio nuntius, quod ab archiduce Leopoldo iussu Hispaniarum regis custodia sit traditus. Qua de re in Belgicis uberior redibit tractatio.

Gallos quoque inter Germanosque querelæ, Archidux Oenipontanus trecenta librarum Turonensium millia poscebat: Spirensis episcopus provincias suas infestari acerbe ferebat. At Galli missa Hispano contra Instrumentum pacis auxilia, & cessam necdum ab Hispano Alsatiam, objiciebant. Unde frequens de istis in comitiis consultatio. Prout etiam de subsidiis regi Poloniæ, & Anglo exuli mittendis. Cessa pro Franckenthalia Vefuntio Hispanis, salvis tamen episcopi juribus. Sabaudus investituram ratione ducatus Montisferrati urgebat, auxiliantibus Gallis, at Cæsare in Hispanorum, & Mantuæ ducis favorem cunctante.

Intro.

Introduciti tandem post varias disceptationes ad sessionem & votum complures novi Imperii principes. Difficultatem maxime movebant antiquiores principum domus. In comitiis anni 1641 tria requirebantur. 1 Ut immediata in Imperio bona possideant, principe digna. 2 Ut sub onere competentis æstimationis Matriculæ inferantur. 3 Ut ratione ordinis in sessione & voto, si in persona adsint, cum antiquis familiis conveniant. Nolebant enim eos locum occupare ante suos legatos. Occupabant tamen in his comitiis: suffragium autem suo loco post legatos illorum ferebant.

Novi principes.

Introduciti igitur principes Salmenfis, Hohenzolleranus, Lobkovitius, Eggenbergius, Piccolomineus dux Melphitanus, Nassovio-Hadamarensis, & Dillenburgicus, Dietrichsteinus, Auerspergius. Concessum etiam comitibus Westphalicis, a Wetteravicis separatis, speciale votum, ut adeo quarto inter Imperii comites fruerentur.

Præterea acriter sunt quatuor puncta disputata: 1 An etiam cancellariæ cameralis ministri ex utraque religione debeant esse pares numero: Catholicis pro una, Protestantibus pro altera parte decertantibus. Cum autem hæc quæstio in Instrumento pacis non fuerit decisa, Moguntinus, Imperii cancellarius, cujus est, minister cancellariæ constituere, legem sibi in hac re dici noluit.

2. Qualem effectum habeat Revisio, in camera imperiali concessa? an videlicet tantum habeat effectum devolutivum, an vero etiam suspensivum executionis sententiæ, a camera lata? Hoc posterius contendebant Protestantes, ea ducti ratione, quod supplicatio, in judicio aulico interposita, effectum illum utrumque habeat. Cum ergo par utrobique sit ratio, & ordinatio cameræ etiam in judicio aulico sit servanda, eandem sortiri vim debere revisionem, quam habet supplicatio. At vero Catholici oppositam tuebantur sententiam. Quod supplicatio effectum etiam suspensivum nanciscatur, expressum esse in Instrumento pacis, ac proin specialem hic haberi exceptionem ab ordinatione cameræ. Quapropter etiam Protestantes facile assentiebantur, in rebus politicis nullum esse revisionis effectum suspensivum: in causis autem religionis contrarium urgebant. Ceterum cum Cæsar novam confisset ordinationem judicii aulici, Protestantes eam sibi communicari petebant, licet jam typis impressa in publicum nota esset. Volebant insuper, omnes in judicio aulico & camera processus suspendi, sed non fuerunt exauditi.

Revisio.

Calenda-
rium.

3. Cum diversitas calendarii in politicis juxta atque ecclesiasticis haud modicam confusionem pareret, instabat Cæsar cum Catholicis statibus, ut Protestantes etiam novum calendarium, optime correctum, reciperent. At illi, licet utilitatem, quin & necessitatem correctionis cernerent, nec negare possent, calendarium Gregorianum ad usus sacros & politicos in perpetua tempora scite omnino apteque fuisse accommodatum, quia tamen, quidquid a summo pontifice proficiscitur, aspernantur, adduci non poterant, ut errorem suum corrigerent.

Debitorum.

4. Quænam sit ineunda ratio, ut debitoribus ære alieno pressis aliquantum consulatur, nec tamen creditores nimium graventur. Exquisitum in hanc rem consilium judicii aulici & cameralis, quæ prolixa deductione mentem suam comitiis explicarunt. Quænam autem ex his sint acceptata, ex articulo sequente constabit.

Multa alia in consultationem fuerunt adducta, uti de religionis exercitio, de restitutione ex capite amnestiæ & gravaminum, aliisque negotiis, religionem concernentibus, sed quia in his suffragiorum pluralitati a Protestantibus non deferabatur, conclusum Imperii fieri non poterat.

Quapropter Cæsar, cum res adeo lente procederent, in mensem Aprilin suum Viennam discessum ordinibus denuntiat; prorogatis tamen his comitiis, ut absque nova indictione & convocatione statuum, post biennium reassumantur: ubi renovata propositione Cæsarea decernantur reliqua, quæ nunc expediri non poterant. Præparandas interim materias, ut ad maturitatem perducantur. Ante abitum autem Cæsar a statibus petiit, ut præter centum mensum Romanorum contributionem, in tractatione Osna-brugensi addictam, atque in abdicationem militiæ aliasque Imperii necessitates jam absumptam, adhuc 60 adderent.

Fructus autem horum comitorum maximus is fuit, ut circa causam justitiæ recessus Imperii formaretur, quem multo celeberrimum hodiedum *novissimum* appellamus. Jam anno 1643 & 44 deputati Imperii Francofurti hanc materiam præparaverant, multaque ex ibidem tunc actis in hunc recessum fuerunt translata. Operæ pretium fuerit, synopsis aliquam hujus recessus huic eruditionis apparatusi inferere.

ARTICULUS VII.

Recessus Imperii de anno 1654 synopsis.

§ I.

De sustentatione cameræ.

IN præfatione dicit Imperator, se omnem curam impendisse, ut post tam cruenta bella pax conficiatur, & executioni detur. Sed cum huic dilata ratificatio, abdicatio militiæ, & restitutio locorum, moram iniecissent, ac propterea opus fuerit novo tractatu Norimbergenfi, aliæque difficultates inciderint, non potuisse intra definitum Art. 8 § 3 sex mensum spatium comitia celebrari. Mis-
sa tamen Cæsarea edicta, & mandata executorialia ad directores circulatorum, aliosque Electores & principes, etiam sub arctiori exequendi modo.

1. Nec minus eo tandem rem perductam, ut, restituta Fran-
ckenthalia, liberata Hailbronna, renuntiatione & ratificatione Pa-
latina facta, exortis ratione Weidenæ, Parcksteinii & Bleisteini
impedimentis sublatis, comitia Imperii in ultimam Octobris anni
1652 fuerint indicta, ad pacem inter caput & membra, atque in-
ter se ipsa, prout etiam cum exteris coronis stabiliendam, &
quæ in pacis Instrumento sunt conventa, executioni danda.

2. Eapropter Cæsarem in propria persona, Electores vero &
status vel per se vel per suos legatos eo se contulisse.

3. Sed propositionem Cæsaream propter incidentia obstacula
differri debuisse usque 16 Junii 1653, ubi tria illa principalia pun-
cta ad deliberationem statibus fuerint proposita. Interea tamen tan-
tum temporis permissum (absque tamen moris imperialis præjudicio)
ut de causa iustitiæ, Wechtæ, Lotharingicæ per deputatos prævie
tractetur.

4. Cum autem in Instrumento P. W. sit decretum, ut Pax
illa, tanquam sanctio pragmatica & fundamentalis Imperii lex
proximo Imperii Reccessui inferatur.

5. Ideo totius Instrumenti tenorem, cum arctiori exequendi
modo, & recessu executionis Norimbergenfi huic Imperii recessui
ad verbum inseri. ***

6. Sit igitur P. W. fundamentalis Imperii lex & perpetua nor-
ma judicandi. Nec ullus ei contraveniat, aut alias etiam ulli fas
sit,

fit, jus suum armis persequi. *Ecce! hic expresse prohibetur armata illa vis, quam sui tuitionem vocant, quaque apud aliquos bodie invalescit.*

7. Ad stabilimentum pacis visum, causas, quæ plenæ ejusdem executioni hætenus obstabant, tollere, maxime vero ab externa & interna vi, alienis præsiidiis, invasionibus, transitus hospitacionibus, & contributionibus Imperium liberare; contra vero lapsam justitiam, sine qua nullum regnum incolumitatem suam tueri potest, rursus erigere. In quem finem deputatorum Francofurtensium & cameræ Spirensis consilium in considerationem fuit adductum.

8. Visum itaque hoc punctum justitiæ ante omnia expedire: & quantum ad camerale judicium spectat, quatuor dubia ad Imperii consultationem proponere: 1. De ejusdem sustentatione. 2. De assessoribus constituendis. 3. De reformatione processuum. 4. De tribunalis illius in alium locum translatione. De quibus cum statibus sequenti modo conclusum.

9. Atque imprimis, quod sustentationem attinet, antiquus contribuendi secundum taxam Matriculæ modus interim conserveatur: & secundum designatos terminos Francofurti quæstori solvatur.

10. Decreta in morosos poena.

11. Annuum assessorum salarium ad mille thaleros imperiales evehitur. Cameræ judici 4400 thaleri decernuntur: singulis ex 4 præsidibus 1371, assessori 1000, fiscali 1000, advocato fiscali 571, medico cameræ 285 &c.

12. Hæredibus defunctorum cameralium restantia debita secundum auctum salarium solvantur, sublati tamen *neglectis*, seu iis salariis, quæ prætenduntur pro tempore, quo cameralis officio suo non est functus.

13. Neglecta resignantium aut mortuorum assessorum ad causam cameralem reducantur. Neglecta vero absentium præsentibus distribuuntur.

14. Ut auctum salarium ministrari possit, assumpti in status principes & comites pro rata contribuant; augetur cameralis Matricula: vocare tamen possint status suos subditos in partem contributionis.

15. Contra morosos fiat executio. 1. A camera moneantur. 2. Directores circularum requirantur. 3. Executioni se opponens status in bannum declaretur &c.

16. Si dominia familiarum dividantur, quilibet pro rata contribuat.

17. Si ipse director esset in mora exequendi, per mandata executorialia a camera urgeatur, aut executio alteri committatur.

18. Si autem director suam taxam non solveret, vicini circuli director exequatur.

19. Qui necdum solverunt, intra sex annos certis terminis duas tertias restantium solvant, reliqua tertia ad Imperii ulteriorem ordinationem remissa.

20. Ex duabus illis tertiis restantia debita cameralibus solvantur. Et si non sufficiant, addatur residua tertia, a statibus solvenda.

21. Indaganda ratio, qua camera sustentari possit sine onere statuum.

§ II.

De præsentatione cameralium.

22. **P**ræscriptus in ordinatione camerali modus præsentandi assessores diligenter observetur. Et, si status intra sex menses non præsentet, camera ipsa vacanti sedi provideat.

23. Recipiendus tamen a camera sit ejusdem religionis, cujus præsentandus a statu esse debuisset.

24. Quia autem integratio numeri, in Instr. pacis conventi, prima hac vice (nempe anno 1654) difficilis accidere posset; terminus præsentandi 6 mensium pro sola ea vice ad annum extendatur.

25. Potest tamen hoc tempus præveniri: & recepto mox currit salarium.

26. Si in circulo aliqui status sunt morosi, possunt reliqui præsentare.

27. Deinceps non amplius necessarium, uti hætenus, duos vel tres præsentare: sed sufficiat præsentare unum aptum.

28. Si autem duo vel tres præsententur, sufficit, unum esse aptum: ut adeo non sit necesse, ut camera habeat electionem. Nec amplius requiritur quinquennale juris studium; sed respicienda habilitas personæ.

29. Numerus assessorum, in P. W. designatus maneat.

30. Quamvis de schemate necdum satis conveniri potuerit.

31. Differentiæ circa præsentationem in circulo Westphalico vel componantur, vel reliqui status præsentent.

32. Taxa

32. Taxa nihilominus a possessoribus provinciarum litigiosarum (Juliacenſium &c.) ſolvatur.

33. Qui in circulo Rhenano ſuperiore haecenus præſentarunt, præſentent etiam deinceps, uti Wormatiensis, Spirensis, Argentiniſus, Simmerenſis, Bipontinus, & Haſſus: absque tamen præjudicio aliorum ſtatuum, idem jus prætendentium.

§ III.

*De reformatione proceſſus judicialis, in caſu ſimplicis
querelæ.*

9 34. **M**odus per articulos conſciendi libellos, quia proceſſum prolongat, prohibetur, exceptis articulis probatorialibus, & reſponſionibus ad eosdem: (qui formari poſſunt, ſi partes velint) ſed ſummarie, nerveſe, & diſtincte factum proponatur, cum adjuncta petitione, non tantum partem adverſam citandi, ſed etiam condemnandi. Citato libellus actoris offeratur, ut diſpiciat, an litem conteſtari velit.

35. Liberum eſt actori, probationes libello conjungere, vel poſt reſponſionem rei, judicialiter proponere.

36. Citato minimum 60 dierum terminus præſigendus. Si autem eo elapſo non compareat, integrum eſt actori ad ulteriora uſque ad finem in cauſſa principali procedere, ſublata tamen uſitata haecenus poena banni, & immiſſione in bona ex primo vel ſecundo decreto.

37. Reus ſtatim in primo termino ad libellum actoris reſpondeat, quomodo factum ſe habeat: omneſque exceptiones, ſive dilatorias ſive peremptorias, ſub poena præcluſi, ſimul proponat. Et, ſi actor probationes libello adjunxerit, ad illas pariter reſpondeat.

38. Licet citato prorogationem termini rogare, ea tamen lege, ut cauſſas dilationis juramento confirmare ſit paratus.

39. Si actor ad accelerandum proceſſum, ſua documenta, teſtimonia, instrumenta, contractus, teſtamenta, aut alias probationes, ſimul cum libello gravatoriali, atque actione in vidimata copia obtulerit, reus in primo termino ad ea reſpondeat. Si autem actor primum poſt oblatum libellum in judicio ea protulerit, reo ſpatium ad reſponſionem formandam concedatur.

40. Non obſtantibus exceptionibus dilatoriis, in cauſſa principali procedatur. Aliud, ſi exceptio fori declinatoria opponeretur: ſi autem hæc eſſet frivola, reus ad poenam condemnatur.

41. Usus articulorum positionalium, in quibus rei substantia veritur, permittitur: sed disputatio super responsione prohibetur.

42. Procuratores suum mandatum in primo termino exhibeant, & super eo caveant.

43. Si iuramentum calumniæ partes exigant, aut iudex ex officio imponat, præstandum, (exceptis consiliariis statuum in negotiis sui domini) quod nempe credant, se justam habere causam, sine fraude aut mala intentione absque protelatione processurum, veritatem non celaturum, & si in progressu advertat, se malam habere causam, a lite destitutum.

44. Contra non comparentes per proclamationem procedendum.

45. Postquam reus ad libellum actoris excipiendo respondit, potest actor in secundo termino replicare: & si prius non sit factum, probationes suas afferre.

46. Si dein reus in secundo prorogato termino responderit, actor ad tertium terminum potest progredi.

47. Si reus factum negat, & actor per testes probare velit, commissarii constituentur ad examinandos testes.

48. Idem, si reus exceptionem suam testibus vult probare.

49. Utrique parti sit liberum, probatoriales articulos ponere.

50. Quæ probata non relevant, ad probationem non sunt admittenda. Dilationes probatoriales restringendæ. Secunda dilatio non nisi causa cognita concedenda: tertia autem non nisi prævio iuramento.

51. Si inspectio ocularis circa terminos &c. suscipienda, pars utraque designationem judici exhibeat.

52. Si opus non sit probatione, actor statim in causa concludat. Commissarii depositiones testium in suo rotulo seu relatione ita collocent, ut ad singulos articulos singulorum testium nomina cum propriis eorum verbis apponantur, ut iudex sine operoso extractu ad singulos articulos singulorum depositiones uno sub aspectu habeat.

53. Interrogatoria autem non sint criminosa, quæ testis turpitudinem contineant.

54. Post lapsum termini probatorialis actor in quarto termino publicationem rotuli petat, aliaque sua jura & documenta afferat. Adversæ parti idem jus esto.

55. Ubi ulteriore probatione non est opus, concludendum in causa.

56. Quamvis iudicis sit arbitrari, quantam fidem mereantur testium depositiones, conceditur tamen cuivis parti post publica-

tas attestationses unam adhuc scripturam offerre, per quam tamen concludant.

57. Ad judicis arbitrium pertinet, an auctori vel reo concedenda ultima scriptura.

§ III.

De appellationibus &c.

- 10 58 **A**ppellans in primo termino processum appellationis breviter reproducat. In puncto autem compulsorialium, inhibitionum & attentatorum vel ad poenam vel alias procedatur.
59. Si autem contra inhibitionem aliquid notorie esset attentatum, ad petitionem appellantis mandata de revocandis attentatis ante omnia decernantur & executioni dentur.
60. Compulsoriales petantur ante primum terminum. Judex a quo rationes decidendi una cum actis mittat ad cameram.
61. Quare appellans sub poena litis desertæ intra 30 dies a die interpositæ appellationis acta a judice primæ instantiæ petat: qui, non expectatis compulsorialibus, illa extradat. Addantur etiam consilia juridica Universitatum, si quæ sunt facta.
62. Acta a judice inferiore in præsentia partium aut procuratorum innotulentur, atque sub poena clausa edantur.
63. Appellans acta intra tempus, a judice priore determinatum offerat, sub poena absolutionis.
64. Gravamina appellationis per puncta summarie cum supplicatione pro processibus offerantur. Simulque appellans significet, in quibus se gravatum sentiat. Quænam melius probare, aut deducere intendat.
65. Si autem appellans nulla gravamina vellet proponere, sed ad priora acta præcise se referat, id in supplicatione pro processibus significet. Partes auctorum judicialium copias diligenter afferrent, ut iis uti possint.
66. Judex pro arbitrio ad gravamina offerenda dilationem indulgere potest.
67. Appellans sub poena desertionis supplicationem pro processibus tam mature offerat, ut insinuatio adhuc ante finem quadrimestris (a die interpositæ appellationis) fieri possit: & post insinuationem appellato adhuc duo menses supersint ad reproductionem.
68. Unde supplicationes pro processibus sine dilatione expediantur, & per cursores camerales insinuatio maturetur.

69. Appellatus exceptiones non devolutionis, aut desertionis in primo termino proponat, sub pœna præclusi.

70. Libellus gravaminum simul insinuetur. Appellatus vero suas exceptiones contra gravamina in primo termino proponat. Si autem appellaretur ab interlocutoria, quæ non habet vim definitivæ, appellatus suas exceptiones simul proponat.

71. Si partes nihil diversum a prima instantia habeant, priora acta statim ad sententiam submittant.

72. Quoad secundum, tertium, & ultiores terminos spectat, observandum id, quod de causis simplicis querelæ fuit ordinatum.

73. Quæ in priori instantia non sunt producta, aut non satis deducta, in posteriori produci & deduci possunt: sub conditione tamen juramenti, quod in priori instantia ea producere, aut deducere non potuerint.

74. Factum magis declarare & probare pariter est concessum.

75. Studeant tamen partes, ut in prima instantia causam bene instruant, ut secunda instantia eo celerius absolvatur.

76. Quod spectat mandata sine clausula, reus de reali partitione doceat in primo termino, aut exceptionem sine dilatione proponat. Si illa sit frivola, sequitur sententia *paritoria*, per quam ad parendum condemnatur: nisi ulterior terminus ei concedendus videretur.

77. Si autem exceptio relevet, actor ad replicandum admittatur, præfixo termino.

78. Pro casu mandati S. C. reus ad duplicandum non admittendus, sed in exceptione omnia sua afferat. Nisi in replicis actoris novi quid contineatur, aut juret, se ante ignorasse.

79. Supplices narrata sua aliquibus documentis firmant, ne referens decipiatur, mandata autem S. C. tantum in causis in constitutionibus expressis expediantur.

80. An *impetranti* sive actori, an vero *impetrato* sive reo onus probandi sit imponendum, relinquatur arbitrio judicis.

81. In mandatis cum clausula reus loco causalium articulorum brevem & nervosam deductionem sui juris in primo termino producat, cur mandato non paruerit. Impetrans autem vel per generalia contradicat, aut in secundo termino replicet, & in tertio reus potest duplicare: ad triplicas autem regulariter non procedendum.

82. Circa examen testium & probationes idem in causa appellationis, quod in causa simplicis querelæ.

83. Remedio legis diffamari non abutendum. Diffamantes in

specie nominandi. Diffamatio ante citationem probanda. Tum vero causa ad forum competens remittenda.

84. Dilationes non ultra 4 menses indulgendæ.

85. Advocati & procuratores sub juramento prohibentur, frivolæ exceptiones opponere, aut dilationes sine justa causa petere, sub poena in sumptus, litis retardatæ, & arbitraria.

86. Quoties iudex poenam decernit, toties terminus ejusdem fiscali cameræ pendendæ assignetur, sub poena dupli & executionis. Quæ a magistratu loci, aut si status sit immediatus, a circulo-directoribus faciendæ.

87. Prout quilibet magistratus loci, in quo punitus degit, obligatur fiscali cameræ requirenti assistere.

88. Quæ hic dicuntur de acceleratione processuum & sessionibus cameralium, posterioribus annis per communia decreta, videlicet anno 1655, 59, 60, 66 fuerunt determinata.

89. Termini judiciales non amplius eludendi.

90. Si procurator causam habet præparatam, eam tradat, licet terminus necdum sit finitus, sub poena temere retardatæ litis.

91. Si post lapsum terminum adversæ partis procurator petit, causa proponenda sub poena præclusi.

92. Causa fiscalis primo suscipienda, & expedienda.

93. In causis fiscalibus cameræ fiscali duo assessores utriusque religionis adjungendi. Jura fisci bene observentur. Et in causis exemptionis fiscalis ex officio procedat.

94. 95. Hic tractatur, quando judicium ad accelerandos processus habendum.

96. Ad tollendas protelationes advocati & procuratores solum factum sine ambagibus narrent, sine multa allegatione juris. Possunt tamen in margine unum vel alterum textum vel probatum scriptorem, qui in terminis terminantibus eade re scribit, allegare: uti etiam consilia & responsa juridica cum præmissa specie facti, & rationibus dubitandi.

97. Præjudiciales termini melius observentur, nec prorogatio concedenda sine necessitate.

98. Dictantur poenæ procuratoribus processum nimis protendentibus.

99. Potestas procuratori data etiam ad partium hæredes extendatur.

100. In mandato autem procuratori dato in casum mortis alius substituitur: qui tamen a principali mutari potest.

101. Quilibet procurator generali mandato se legitimet. Cui speciale etiam adjungi potest.

102. Quod oretenus non potest breviter exponi, scripto communicetur procuratori adversæ partis.

103. Prorogatio prorogationis regulariter non concedenda.

104. Emendatio cancellariæ Electori Moguntino relinquatur.

105. Observatio legum & consuetudinum cameræ mandatur. Violatores primæ instantiæ puniendi. Antequam subditi adversus magistratum audiantur, petenda informatio.

106. Si in causis politicæ, tribuum & opificum appellatio ad cameram deferatur, bonum status publici cujusque loci attendatur: nec facile inhibito decernatur: sed, si res exigit, causa ad magistratum loci remittatur.

107. Cum negotia cambialia & mercaturæ in nundinis paratam habere debeant executionem, judex primæ instantiæ ad executionem potest procedere, non obstante appellatione.

§ V.

Ordinationes pro minuendis appellationibus.

108. **UT** nimis frequentes, & non raro frivolæ appellationes ad cameram impediatur, status Imperii idoneos justitiæ ministros tribunalibus suis præficiant, qui officio suo gnaviter fungantur, ne opus sit appellatione.

109. Si autem camera ex causa appellationis deprehendat, quod aut ex imperitia judicis, aut corruptione, malitia, vel negligentia, parti damnum sit illatum, vel denegata justitia, camera tam magistratui culpæ reo, quam subordinato judici poenam imponat, quam fiscalis exigit.

110. Judex primæ instantiæ in rebus dubiis ad amicam transactionem disponat, non modo ante litis contestationem, sed in quacunque judicii parte: sic tamen, ut parti, cui jus favet, nullum præjudicium inferatur.

111. Statuum privilegia de non appellando stricte observentur, tam absoluta, quam ad certam summam limitata: quem in finem hæc privilegia in curia cameræ sint affixa.

112. Summa appellabilis sit 400 thaleri imperiales capitale, circa census vero 16 thaleri. Salvis tamen ejusque status juribus.

113. Si tamen summa non est appellabilis, acta inrotulata vel ad Academiam, vel alios jureconsultos ad instantiam partis mittantur.

114. Si appellans juret, se in bonis non plus habere quam

2000 florenos, tunc 300 floreni habeantur pro summa appellabili.

115. Cuivis statui fas sit a Cæsare petere, ut major summa pro materia appellabili statuatur.

116. Ne jurisdictio Imperii nimium minuatur, aut tertio inferatur præjudicium, Cæsar non facile concedet privilegia de non appellando, electione fori, aut prima instantia, vel austregis, si hæcenus non sunt habita.

117. Si privilegium exigat certas conditiones, e. g. juramentum calumniæ, cautionem &c. ea coram judice a quo ab appellante præstentur, & non primum in camera, sub præjudicio causæ.

118. Juramentum de non frivole appellando in termino reproductionis ab avvocato & principali præstetur, sub pœna desertionis.

119. Si deprehendatur, causam ad cameram non esse devolutam, ad priorem judicem remittatur, & frivole appellans non modo in expensas, sed etiam in pœnam temere litigantium condemnatur.

120. Et cum in Imperio libido litigandi adeo invaluerit, ut ab inferioribus judicibus vix ulla sententia feratur, a qua non appelletur, pœna temere litigantium a 2 usque ad 20 libras auri augeatur. Nec appellationes admittantur, nisi ostendatur, omnia in termino a quo secundum privilegia loci esse peracta. Advocatus temere litigans magis puniendus, quam partes, sæpe juris minus gnaræ.

121. Cum hæcenus disputatum sæpe fuerit, an sententia nulla sit, an injusta: & in illo casu de jure communi 30 anni dentur ad actionis prosecutionem: in hoc vero intra 10 dies appellandum; placuit, ut, ad amputandas litium ambages, in utroque casu fatale 10 dierum observetur.

122. Circa nullitates autem, quæ insanabilem defectum continent, vel ob personam judicis, vel partis, vel substantialia processus, manet dispositio juris communis.

123. Statuum privilegia de non appellando, vel non nisi pro casu certæ summæ, curate attendenda. Et in dubio inhibitiones non decernendæ: vel saltem prius a judice a quo informatio petenda.

§ VI.

De revisione.

124. **U**T revisiones, adversus sententiam cameræ concessæ, abbrevientur, solum deinceps effectum devolutivum sortiantur.

tlantur, non autem suspensivum : ea tamen conditione , ut pars in camera victrix idoneam cautionem præstet de restituendo in casum succumbentiæ in iudicio revisorio. Cassatio autem effectus suspensivi tantum concernit revisiones post annum 1654. In religionis autem negotiis maneat effectus suspensivus, donec in prorogatis his comitiis aliud decernatur. Attamen causæ ecclesiasticæ ante omnia alia negotia in revisorio expédiantur.

125. In casibus, in quibus appellatio de jure communi locum non habet, neque revisio conceditur. Revisio autem intra quatuor menses, a lata camerali sententia, a Moguntino petatur, vel, si illius causa agatur, a Trevirensi, & cameræ insinuetur. Intra quod tempus etiam gravamina proponantur, & juramentum revisorium præstetur.

126. Ut partes a frivolis revisionibus absterreantur, acta a revisoribus taxentur, & sportulæ ab eo, qui revisionem petit, ad archivum deponantur, amittendæ in casum succumbentiæ, atque revisorum sustentationi applicandæ. Insuper frivole petentes revisionem mulctentur pœna, cameræ attribuenda.

127. Ut summa sit revisibilis, capitale absque censu aut interesse ad 2000 thaleros Imp. ascendat. Casus autem non appellabiles neque sunt revisibiles.

128. Ut revisiones, hætenus accumulatae, expédiantur, & in futurum provideatur, visitationes annuatim instituuntur, quibus duo principes vel per se vel per suos consiliarios intersint.

129. Statuitur pœna in revisores & visitatores, non comparentes. Eorum absentia per alios suppleatur.

130. Ut revisiones accumulatae expédiantur, extraordinaria deputatio constituitur. Revisores nulli parti sint addicti, nec unus duo suffragia ferat.

131. Deputati revisores, antequam ab aliis sublevantur, causas a se coeptas absolvant.

132. Quia 70 annis nullæ ordinariæ visitationes sunt habitæ, statuitur ut deinceps singulis annis instituuntur, secundum schema erectum.

133. Revisores studeant partes amice componere : ubi metus armorum, acta ante alia expedire, frivole petitas revisiones rejicere.

134. Ordinatio cameræ in proxima visitatione in unum corpus redigatur, atque in futuris prorogatis comitiis statibus proponatur.

135. Assessores conclusa sua super dubiis cameralibus cancellariæ Moguntinæ tradant, indeque visitatoribus & revisoribus communicentur.

136. Præ-

136. Præjudicia cameralia contraria assessores in pleno senatu componant.

137. Ordinatio cameræ in inferioribus etiam judiciis, quantum fieri potest, observetur.

138. De causis pignorationum in proxima visitatione & prorogatis comitiis tractetur.

139. Quomodo interim procedendum.

140. Si assessor officio suo cogitat decedere, relationes suas & vota prius deponat.

141. Ut personæ idoneæ habeantur in camerali judicio, & constantius officium suum retineant, cum uxoribus viduis & liberis, quamdiu in loco cameræ permanferint, nec statum mutaverint, ab omnibus in Imperio oneribus sint exempti, modo cam. onariam, aut mercaturam non exerceant.

142. Quod vero spectat ad cameralium liberos, qui propriam œconomiam instituunt, commissioni inter cameram & Spiram deputatæ relinquatur, salvo utriusque partis jure.

§ VII.

De modo referendi.

143. Cum modus hactenus referendi, dictando acta & votum ad calamum, valde lente processerit, I. deinceps relationes prælegantur assessoribus, sicut in aliis tribunalibus fieri consuevit. Antequam tamen legat, referens summariam causæ notitiam ac ideam proponat.

144. II. lectam relationem & acta quilibet assessor inspicere, vel etiam ad breve tempus secum domum asportare potest ad statum legendi. Quilibet autem ex suo extractu, non autem ex actis originalibus referat.

145. III. referens relationem ita maturet, ut correferens tempus habeat ex actis originalibus informationem capiendi, an bene & fideliter sit relatum.

146. IV. cœpta relatio nulla alia causa interpoletur, sed ad finem continetur, votaue sine ulteriore dilatione ferantur.

147. V. votum referentis sit breve.

148. VI. si sequentes assessores se cum referente conformant, per verbum *placet*, id significant. Non tamen vetantur aliquid addere, &c.

149. VII si conclusum formatum, sententia lata ac scripta, Notario mox dictetur, atque a referente & correferente subscripta publicetur.

150. VIII referens suam relationem & votum subscribat, & si vel omnia vel majora vota cum ipso consentiant, sigillata judici cameræ tradat custodienda, nec aliis, quam revisoribus, vel si ad executionem aut liquidationem opus, communicanda.

151. IX in æstate senatus a quadrante post septimam ad nonam usque in definitivis continetur: a quadrante post nonam vero ad decimam in interlocutoriis.

152. X partes, quæ magis sollicitant urgentque expeditionem causæ, ante alias expellantur.

153. XI incompleta acta ad referendum non admittantur.

154. XII acta legi cœpta, si absolvi ea hora non possint, altera die continuentur.

155. XIII acta, quæ decedens assessor ad relationem accipit, non differantur ad illius successorem, sed statim aliis distribuuntur.

156. XIV si autem referens moriatur, correferens ejus munus suscipiat.

§ VIII.

De executione aliisque ad cameram pertinentibus.

157. **I**N causis religionis absque studio partium judicandum, sub pœna syndicatus. Vota in his scripto danda.

14

158. Cum diversitas calendarii etiam in judiciis multas inordinationes pariat, eaque super re conveniri needum potuerit, in proximis prorogatis comitiis hoc negotium reassumendum & absolvendum.

159. Sententiæ definitivæ (sicut in processu mandatorum) statim addatur mandatum executionis sub pœna expressa, aut comminatione realis executionis, præfixo termino ad partitionem, & docendum de partitione.

160. Si termino præfixo non pareret condemnatus, ad instantiam partis victricis, declaretur in pœnam dictam, sumptus & damna; & executio per mandata executorialia magistratui condemnati, aut directoribus circuli, aut, si horum causa agatur, vicinis directoribus a camera committatur. Hi autem executionem facere obligantur.

161. Qui autem, cujuscunque sit dignitatis, demandatæ a camera executioni factæ resistit, in poenam banni incidat.

162. Si per sententiam definitivam condemnato solum omisso facti injungatur, in casum contraventionis pariter dicetur certa poena, & præstanda cautio de non amplius turbando, impediendo, excedendo, attentando, offendendo.

163. Si sub prætextu impossibilitatis non fiat executio, secundum constitutiones a camera procedatur.

164. Cum quidam status sint conquesti, quod in episcopatu Colonienſi, Leodiensſi, Monasteriensſi, aliisque frequentior fiat recursus ab officialium sententia ad Pontificem & Nuntios, etiam in causis civilibus & profanis, Cæsar apud Pontificem instabit, ne id porro fiat: neque relaxatio Nuntiorum a juramentis in judicio attendatur.

165. Cum camerale judicium Imperatorem & Imperium præſenter, ejus sententiis & mandatis ab omnibus obedientia præſtetur, sub poena arbitraria, fisco addicenda. Quare etiam liber omnino cursus processibus relinquatur.

166. In causis in camera pendentibus nulla mandata, inhibitiones, restitutiones, avocationes, suspensiones alibi a partibus impetrentur sub poena 10 marcarum auri. Nec talia impetrata vim ullam habeant.

167. Translatio cameræ in alium locum necdum statuenda: sed in protectionem Imperatoris & Imperii assumitur, ut plena securitas præſtetur, monita peculiariter Spira. Et quia Philippeburgi vi pacis Gallicum præſidium, propriis tamen Gallorum sumptibus tolerandum, indeque molestiæ & timores cameræ immineant, Alſati etiam conquerantur, Cæsar apud regem Galliæ rem eo diriger, ut paci satisfiat.

168. Judicium aulicum non minus quam camera privilegia primæ instantiæ, & austregarum observabit.

169. Postquam in pace conventum, ut, præter duos assessores in camera, quos Cæsar præſentat, Catholici status rationem de 24 personis præſentandis inter se ineant, idque his in comitiis sit factum, sequens schema ab illis fuit confectum:

SCHEMA

S C H E M A

Assessorum Catholicorum.

Cæsar præsentat	-	2.
Moguntinus	-	2.
Trevirensis	-	2.
Coloniensis	-	2.
Bayarus	-	2.
Circulus Austriacus	-	2.
Burgundicus	-	2.
Bavaricus	-	4.
Franconicus	-	2.
Suevicus	-	2.
Rhenanus sup.	-	2.
Westphalicus	-	2.

Schema assessorum A. C. exstat in Instrumento pacis.

§ IX.

De debitoribus obæratīs.

170. **C**um per Instr. pacis *Art. VIII. § de indaganda* provisum sit, ut in his comitiis ineatur ratio, quibus mediis debitoribus, qui aut per bellum fortunis lapsi sunt, aut accumulatis censibus oppressi, succurri possit, tria statuum collegia, prævio consilio iudicii aulici & cameræ, sequentia statuerunt.

171. Hæc ordinatio ad eos solummodo debitores pertinet, qui bello fortunis lapsi, aut accumulatis pensionibus & censibus onerati sunt, non vero ad eos, qui sunt solvendo, ac proin creditoribus vi datæ obligationis satisfacere tenentur. Ea pariter, quæ status in suis territoriis hac in re ordinarunt, pariter observentur. Monentur autem creditores & debitores, ut negotium amice inter se componant. Quod si fieri non possit, observentur sequentia.

172. Capitalia creditoribus integra ac salva maneant, nec ulla præscriptio ob non exactos tempore belli tricennalis census aut restitutionem capitalium valeat. Restitutio tamen capitalium intra tres annos non denuntietur. Tum vero debitor intra septem annos capitale vel simul vel per certos terminos solvat, vel parata

pecunia, vel, si non habeat, per dationem in solutum, relicta tamen creditori optione, quas res mobiles vel immobiles velit pro solutione accipere. Hoc tamen beneficio non gaudeat debitor prodigus, nisi alia via creditori idonee caveat. Si debitor est pauper, eodem beneficio fruatur, salvo tamen iudicis arbitrio.

173. Quod jam pensiones & census non solutos concernit, de præteritis quartæ tantum pars solvatur. Hæc quarta pars autem intra decem annos ab hoc recessu solvatur, ita quidem, ut singulis annis census unus antiquus, & unus novus seu currens solvatur. Si autem ante lapsum 10 annorum capitale restitueret debitor, residuum quartæ partis censuum intra tres vel quatuor annos solvat, nec ante teneretur creditor litteras obligationis debitori reddere.

174. Futuri autem census & interesse, siue sint redimibiles, siue occasione mutui sint promissi, secundum constitutiones Imperii, nec ultra quincunces, singulis annis integre præfixo termino curate solvantur. Si autem debitor esset morosus, per paratam executionem contra eum procedendum.

Ecce hic constitutionem Imperii, quæ non tantum loquitur de morosis censuum debitoribus, aut tempore belli fortuna lapsis, sed futuros post bellum census quincunces, occasione mutui ortos, præfixo termino, etiam ante moram, jubet solvere secundum constitutiones Imperii, ex præsumpto videlicet interesse lucri cessantis, aut damni emergentis, vel periculi sortis, nec ultra quam 5 pro 100: prout in Germania passim fert consuetudo: unde etiam census Germanici appellantur.

Ne tamen per supra dictas regulas æquitatis limites excedantur, excipiuntur 1 res jam transactæ. 2 Sententiæ jam executioni datæ. 3 Census jam soluti, qui repeti non possunt. 4 Debita, ad sui bonorumque defensionem tempore belli contracta. 5 Ad reparationem prædiorum mutuo accepta. 6 A fidejussore vel expromissore soluta. 7. Extra Imperium contracta debita. In quibus proin casibus census integri etiam præteriti, si necdum sunt soluti, solvi adhuc debent. Causæ vero piæ quoad hoc ad iudicis officium remittuntur.

175. Hæc ordinatio adeo firmiter observanda, ut nulla contra eam moratoria concessa valeant, nec in futurum sint concedenda.

176. Ratione Palatinatus propter afflictum illius statum specialiter medio ab Imperatore & Imperio providendum.

§ X.

De circulis, eorumque defensionis apparatu.

177. **P**ostquam etiam in his comitiis de liberanda Vechta a Suecorum præsidio, & episcopo Monasteriensi restituenda, sollicitè actum, conceditur eidem episcopo potestas, morosos circulatorum status, qui suam quotam pro satisfactione militiæ Suecicæ non solverunt, per executionem compellendi ad solutionem, & mutuo acceptam summam compensandi, cum refusione sumptuum & damnorum. 16

178. Cum post conclusam quoque pacem varii externi & interni tumultus & invasiones Imperii, præsertim vero adversus circulos Rhenanos & Westphalicum sint ortæ, ne hæc porro contingant, omnesque status pace fruantur, & contra omnes externas internasque concussiones sint defensi, stabilita per constitutiones executionis ordinatio exakte impleatur. Quem in finem circularis militiæ præfectorum aliorumque officia vacantia restaurentur ac provideantur.

179. Si autem circuli præfectus officium suum negligat, subordinati officiales illud suppleant. Illius autem circuli præfectus, ad cujus requisitionem auxilia mittuntur, directorium gerat, sine consilio tamen & consensu præfectorum circularium, qui auxilio veniunt, nihil majoris momenti suscipiat.

180. Si autem quis ab ea executionis ordinatione se eximere, aut ei resistere attentaret, aut vel in judicio aulico vel camera actionem intentaret, nullatenus audiatur, sed a limine judicii repulsus ad partitionem adstringatur. Subditi etiam statuum & dominorum territorii ad conservationem munimentorum & præsidiorum conferant.

181. Quantus autem debeat esse defensionis & executionis apparatus, in prioribus recessibus & ordine executionis est statutum.

182. Nullus autem circulus supra suam quotam dare obligatur.

183. In his circularibus causis majora valeant, iisque minora cedant.

184. Quia autem varii status, & in specie civitates imperiales, assignatum suum quantum præstare nolunt, nisi prius punctum moderationis matriculæ fuerit expeditum, omni industria in id incumbendum, ut usque ad 1 Sept. expediatur. Interim vero secundum antiquam matriculam conferant.

U u 3

185. Cum

185. Cum de emendatione dictæ ordinationis executivæ, & paritate in circulis ex utraque religione mixtis, a confortibus Aug. Confessionis petita, ob brevitatem temporis concludi nihil potuerit, singuli circuli convenient, atque conclusum ad Cæsarem & Moguntinum mittant, ut in proxima Imperii deputatione vel comitiis statuatur.

186. Quod externam conductionem in Imperio militum spectat, observanda mandata publicata, & recessus Imperii.

§ XI.

Confirmatio Transactionum.

- 17 187. **T**ransactio super lite de principatibus Lauterenſi & Simmerenſi, inter Carolum Ludovicum Electorem, & Ludovicum Philippum comitem Palatinum ope commissionis Cæsareæ inita, confirmatur.

188. Cum in Instr. pacis *Art. XV § fin.* primogenitura in domo Hassiaca, tam ex parte lineæ Cassellanae, quam Darmstadinæ sit stabilita, interea vero temporis in utraque linea, inter landgravium Cassellanum & Rhenofellensem, item inter Darmstadinum & Homburgensem, circa jura primogenituræ & privativum regimen, gravis lis sit orta, hæc vero mediante commissione Cæsarea amice sit composita, ea transactio cum omnibus suis articulis per hunc Imperii recessum in vim sanctionis pragmaticæ, & legis publicæ inter contrahentes eorumque hæredes confirmatur.

189. Et ita quidem, ut non tantum ut sanctio pragmatica, sed etiam ut perpetuum statutum & pactum gentilitium in principali domo Hassiaca Cassellana observetur, atque contra eam neque in judicio neque extra illud aliquid unquam agatur, sub gravi poena.

190. Prout etiam poena, in Instr. pacis in contravenientes lata, innovatur.

§ XII.

De restituendis ex capite amnestiæ & gravaminum.

- 18 191. **C**um hoc punctum pro quolibet casu particulari, præsertim ubi probationes unius vel alterius partis audiri adhuc debent, in his comitiis expediri non potuerit, ad ordinarium deputationis conventum, 1 Oct. hujus anni 1654 Francofurti inchoandum,

dum, remittitur, ita quidem, ut in collegio Electorali inter tres A. C. Electores quartum votum alternativum, sed pro hac duntaxat vice, locum habeat. Cæsar quoque suos commissarios ad eundem conventum deputabit.

Utriusque religionis causæ alternatim tractandæ suscipiantur, cum plena decidendi potestate. In casibus lequidis non diu se detineant, sed executioni protinus dentur. In illiquidis vero requisita restitutionis bene examinanda: an Instrumento pacis, Cæsareo executionis edicto, arctiori exequendi modo, Norimbergenfi recessui, & in casibus, per Instrumentum non mutatis, paci religionis sint conformes, consequenter ad punctum restitutionis ex capite amnestiæ vel gravaminum pertineant.

Casus autem dubii, qui primum ex Instrumento pacis interpretationem debent accipere, componantur via amicæ conventionis, si id fieri non possit, ad proxima comitia remittantur. Quæ autem a deputatis conclusa fuerint, commissariis Cæsareis ad approbationem offerantur.

192. Causæ, quæ universos status concernunt, a deputatis ad proxima prorogata comitia remittantur, quæ 17 Maji 1656 instaurabuntur, sine nova convocatione: atque in iis, quæ per Instr. pacis ad comitia remissa sunt ac nominatim etiam negotium capitulationis, tractabuntur.

193. Nullus status in religionis negotiis adversus alterum vel subditos vi quidquam contra Instr. pacis attentet. Sed via juris agatur: & contra gravantes mandata inhibitoria mittantur.

§ XIII.

De deputatione, matricula, præcedentia.

194. **ET** quia vi pacis, præter totum Electorale collegium, antiquis deputatis ex principum & civitatum senatu (nempe Austriaco, Burgundico, Herbipolensi, Constantiensi, Monasteriensi, Bavarico, Brunsvicensi, Pommerano, Hassio, Weingartensi, Fürstenbergenfi, Coloniensi, & Norimbergenfi) ex aliis tot adjungendi sunt, quot ad paritatem ex utraque religione faciendam requiruntur, conventum est, ut deinceps memoratis antiquis deputatis ordinariis adlegantur, Altenburgicus, Culmbacensis, Mechlenburgicus, Wirtenbergenfis, & unus ex comitibus VVetteravicis, & ex civitatibus Aquisgranensis & Ueberlinganus, Argentinensis

nenfis & Ratisbonensis. Qui absque convocazione Moguntini & O& Francofurti comparebunt.

195. Circulorum directores a circulis informationem capiant in puncto moderationis matriculæ, & rei monetariæ, ut præparata sic materia in prorogatis comitiis eo facilius tractari possit. Quæ autem cuivis circulo ad bonam politiam facere videntur, ad deputatos Francofurtum mittantur.

196. Cum etiam in his comitiis variæ de ordine sessionis controversiæ inter status sint ortæ, quæ hac vice componi non poterant, statutum fuit, ut ordo sessionis in his comitiis observatus, aut subscriptionis nullius juri quidquam derogat. Offertque se Cæsar ad ejusmodi lites secundum cujusque status jura componendas.

§ XIV.

De novis principibus Imperii.

197. **I**N his comitiis, cum consensu Electorum & statuum, ad actuale sessionem & votum in principum collegio introducti sunt. Hohenzolleranus, Eggenbergicus, Lobkovitius, pro se & suis hæredibus, postquam conditiones requisitas impleverunt: uti etiam Salmensis, Dietrichsteinus, Nassovio-Hadamarensis, Piccolomineus dux Melphitanus, Auerspergius, ea tamen lege, ut illi, qui non impletis conditionibus, propter merita sua, sunt recepti, nunquam pro exemplo allegentur. Neque hoc sessionis & voti beneficium ad eorum hæredes & successores extenditur, nisi de immediatis in Imperio bonis, principe dignis, sibi provideant. Deinceps vero nemo sine actuali impletionem conditionum & requisitorum, præsertim vero sine ejusmodi bonis, & consensu Electorum ac statuum, ad sessionem & votum in principum senatum admittatur.

§ XV.

Ratificatio & subscriptio.

198. **H**Æc omnia approbat & ratificat Cæsar, appenso huic recessui sigillo Cæsareo.

199. Electores & status testantur, omnia supra dicta puncta & articulos suo consilio & consensu fuisse conclusa: sicut adhuc consentiunt, promittuntque, ea omnia sincera fide servare, & exequi.

200. Inseruntur hic nomina & subscriptiones Electorum & statuum presentium, & legatorum pro absentibus. Praesentes autem ex Electoribus subscripserunt, Moguntinus, Trevirensis, Coloniensis, Palatinus, jam S. R. I. archithesaurarius: reliqui tres per legatos. Sequuntur longa serie subscriptiones principum, praetorum, comitum, civitatum, & legatorum.

ARTICULUS VI.

De Caesareo executionis edicto & arctiori modo exequendi.

AD annum 1648 & 49 haec edicta pertinent. Sed quia Recessus sui Novissimo inserta sunt, placet hic illa breviter attingere, cum toties eorum tam in recessu Norimbergensi quam Ratisbonensi fiat mentio. 20

In priore executionis edicto, mox post P. W. per Imperium publicato, inquit Caesar, in Instr. pacis esse conventum, ut Caesar edicta emittat, quibus executio omnium imperetur, quae per pacem transacta sunt; atque ut circulatorum directores ac duces restitutionem petentibus procurent. Si autem ipsorum causa ageretur, aut interpellati auxilium negarent, vicini circulatorum duces ac directores illud praestarent.

Si quis autem Caesareos commissarios requireret, illos sine mora concedendos, ut omnia secundum Instr. pacis exequantur.

Cum igitur Caesar pacem approbarit, atque militiae praefectos ab armis discedere iusserit, simulque ex officio providere debeat, ut omnia executioni dentur, imperat, ut omnes, qui vi pacis aliquid restituere, cedere, aut facere debent, ad interpellationem gravati sine omni exceptione, adhuc ante commutatas ratificationes, restituant, cedant, aut faciant.

Quem in finem directoribus ac ducibus circulatorum, tanquam constitutis per pacem executoribus potestas & mandatum datur, ut ipsi, vel Caesarei commissarii implorati restituendis auxilium praestent.

Si quis autem huic ordinationi se opponeret, & restituere detractaret, directores ac duces circulatorum, vel eorum subdelegati, una cum Caesareis commissariis, ope vicini praesidii, vel suis aut gravati viribus contra inobedientes uti possunt. Praesidiorum autem praefectis mandatur, ut non modo executionem non impediant, sed commissariis designatis assistant. *Publicatum fuit hoc edictum 7 Nov. 1648.*

Pars VIII

X x

Sequen-

Sequenti dein anno 2 Martii editum fuit alterum executionis decretum, quod *arctior modus exequendi* appellatur. In hoc memorat Cæsar, edicto executionis, priori anno publicato, non omni ex parte fuisse satisfactum: mandatque denuo, ut directores circulatorum, a restituendis implorati, executionem promoveant secundum Instr. pacis, sumptibus eorum, qui restituere aut cedere aliquid obligantur, & quidem ubi Instrumentum specialiter disponit, restitutio fiat secundum litteram, in ceteris ex regulis generalibus, quoad *punctum amnestiæ* cum reservatione iurium restituentis & restituendi, in eum statum, quo ante tricennale bellum fuerunt: quoad *punctum gravaminum* vero secundum Instrumentum in possessionem anni 1624 absque reservatione, Instrumento contraria. Si vero super ipso facto possessionis dubia inciderent, ea in ipso loco executionis summarissime resolvantur.

Qui autem Instrumento pacis aut Cæsareis edictis, sive committendo sive omittendo se opponerent, in poenam fractæ pacis incidant, prævia tamen informatione directorum; qui denuo monentur, ut executionem promoveant, vi etiam, si opus sit, armata reluctantes compellant, ope vicinæ militiæ. *Videri possunt Pfanneri historia comit. Ratisb. Köbleri hist. Imp. Londorpii acta publ. Theatr. Europ. Rinck. in vita Leop. Struv.*

ARTICULUS VII.

Mors regis Romanorum & Imperatoris.

- 21 FERdinandus III ex comitibus Ratisbonensibus Viennam vix redierat, cum altero mox mense domesticum multoque funestissimum eundem fatum exceperit. Quippe Ferdinandus IV filius, quem tanta providentia superiore anno in regem Romanorum eligi coronarique curaverat, variolis, fatali Austriacis morbo, extinguitur 9 Julii 1654, ætatis 21. Stabat aula Cæsarea dolore attonita, cum triumphales pompas, quæ nuper Augustum exceperat, pullo vestitu ad luctum indutas conspiceret. Morsque tam improvisa vix non ipsi etiam parenti, curis & calamitatibus fracto, vitam eripuit.

Aulæ tunc conversio ingens. Adorari tunc extemplo *Leopoldus*, spes una magnæ domus; jam pro Imperatore coli, qui heri ut episcopus Passaviensis neglectus. Ut autem regendi artibus imbueretur, anno 1655 Austriæ regentem pater renuntiaverat, additis in ejus fidem ordinibus. Anno eodem coactis Posonium comitiis

tiis (quinque nobilium millia affluxisse memorantur) rex Hungariæ electus, vetustis ritibus coronatus est; anno insequente Bohemiæ quoque corona insignitus.

Ferdinandus parens, ut Romanorum etiam regem faceret, missis ad Electores legatis operam dederat. Neque multum negotii fore apparebat, si pertexere telam licuisset. Sed hæc maxime molientem mors oppressit 2 Aprilis 1657, summo provinciarum & Catholicorum omnium dolore, non minus patrem amantissimum, quam principem summum, omni genere virtutum ornatissimum amissum lugentium. Quippe summa & vere Austriaca erat pietate, fide, religione, mansuetudine, constantia, sapientia. Quæ per pacem Westphalicam Protestantibus concessit, belli infelicis calamitatibus coactus concessit, censuitque, prudentius esse, aliqua, quæ recuperari non poterant, relinquere, quam plura amittere, & omnia extremo discrimini committere. Adhæc populorum sub immani pondere gementium, pacemque suspirantium lamentis ac precibus movebatur; nec tamen, licet vehementissime urgeretur, adduci unquam aut minis aut precibus Protestantium poterat, ut in provinciis suis hæreditariis alienæ religionis hominibus jus civitatis concederet.

Conjuges tres habuit, primam Mariam Annam, Philippi III Hispaniarum regis filiam, anno 1631 sibi desponsam, atque ex ea genuit sex liberos: Ferdinandum, quem regem Romanorum jam coronatum ante patrem obiisse diximus: Mariam Annam, Philippo IV Hisp. regi anno 1649 nuptam: Leopoldum, postea Imperatorem. Reliqui tres in infantia obierunt.

Altera conjux erat Maria Leopoldina, archiducis Leopoldi in Tyroli filia, quam duxit anno 1648, sed sequenti mox anno per mortem rursus amisit, relicto Carolo Josepho, qui episcopus Passaviensis & ordinis Teutonici magister obiit 1664.

Tertia Eleonora Caroli II Mantuæ ducis filia, 1651 ducta. Ex qua genuit Eleonoram Mariam, primum Michaeli Poloniæ regi nuptam, dein vero Carolo Leopoldo duci Lotharingiæ, moderni augustissimi Imperatoris avo: item Mariam Annam, Joanni Wilhelmo Electori Palatino collocatam.

ARTICULUS VIII.

Gallorum & Austriacorum mutuae querelae.

§ I.

Gallorum querelae.

22

POST mortem Ferdinandi III, ut Galli electionem Leopoldi archiducis, Hungariae & Bohemiae regis impedirent, varias contra Ferdinandum patrem domumque Austriacam Germanicae lineae comram Electoribus & ordinariis Imperii deputatis, Francofurti congregatis querelas proposuerunt, propter adjutos Hispanos violatae pacis Westphalicae eum reum agentes.

Duo maxime in hanc rem tempore interregni (quod ultra annum tenuit) scripta, seu *memorialia*, ut vocant, ab iis sunt edita.

De Hispanis non iuvandis.

In primo queruntur, quod Ferdinandus III contra tenorem pacis Westphalicae Hispanis in Belgium & Italiam frequentes copias submiserit, non consultis, sed refragantibus Imperii ordinibus. Regem Ludovicum, pacis amore & Christiani sanguinis miseratione, Caesare ad extrema prope jam reducto, a victoriis retulisse pedem, restituisse tot urbes & munimenta, copias suas instructissimas reduxisse in Galliam, spe optima fretum, pacem, solenniter adeo, post quinque annorum laborem confectam, ad amissum observatum iri; jam vero contrarium omnino se experiri. Videri Austriam non alio fine pacem jurasse, sibi adeo proficuum, quam, ut receptis tot urbibus, superiorique Austria, atque remissis 13 florenorum millionibus, dissolutis atque rejectis a cervice sua hostibus, eam impune frangeret.

Pacem nullam stabilem fore Germaniae, quamdiu ex domo illa Imperator assumatur: illam praeteritis proxime annis Suecicis, Danicis, Polonicis, Moscoviticis, Tartaricis, Transylvanicis bellis se miscuisse, ut Imperium bellis alienis involvat.

Petierunt denique ab Electoribus, ut decerneretur 1. exercitum Austriaco-Germanicum ex Italia revocari sine mora. 2. Ducis Mantuani praetensum vicariatum abrogari. 3. Eidem duci praecipui sub poena fractae pacis, ut Trini urbem Sabaudiae duci restituat. 4. Eidem investitura Montisferrati, ex Instrumento pacis debita, conferatur. 5. Ut declaretur nullitas actuum aulae imperialis, si qui fuerint, in ducem Mutinae. Haec enim omnia inniti dispositioni initae ac juratae pacis.

In

In secundo scripto iterum se graviter laesos queruntur, ad arma tamen impelli non potuisse, spe ductos, quod pacis observantiam, quam in aula Cæsarea & comitiis frustra quaesierint, Electorum autoritate sint obtenturi: secus ultimam hanc propositionem fore, regemque coactum iri arma corripere, & pacem Westphalicam vindicare.

Notorium esse, quoties Austria hanc infregerit, datamque sacramento fidem, de mutuis hostibus non juvandis, de nullis Hispano mittendis auxiliis. Justum exercitum iis adductum in Italiam, exauthoratas multoties ad speciem & fucum faciendum copias Austriacas, ut in Belgium mitti possint, rursusque novis conscriptionibus ac supplementis resectas, ut iterum exauthorari, & pulcro hoc prætectu mitti queant; imo militem quoque prius non dimissum eo abductum.

Vanum & futilem esse obtentum, copias in Italiam trajectas, ut Mediolanensem ducatum, Imperii feudum, tuerentur. Quasi vero anno 1648, quando Imperator se obstringebat ad nulla, in bello tunc vertente hodieque adhuc continuante, Hispanis quocunque modo mittenda auxilia, Mediolanum non fuerit feudum Imperii, tunc jam impetum a Gallo, Sabauda, & Mutinensi, aut Pedemontium, ab Hispanis toties infestatum, annoque 1639 totum prope occupatum, in quo Vercellensis ditio & Trinum hodie ab iis infideatur, uti etiam Mutinensis status, non sint æque ac Mediolanensis ducatus feuda Imperii; cur ergo solius hujus protectio imperialis suscipiatur, & non etiam illorum? an liceat Imperatori, vassallis inter se dissidentibus, unum & alterum privare utili suo dominio, causa antea non cognita? an ignoretur, ducem Mutinæ bellum mere defensivum, necessitate coactum, imparatum, imparemque, nihil tale suspicantem, nulla causa, nulla prævia belli denuntiatione ab Hispanis invasum, Regio obfisione cincto, Brixello tentato, subditis expilatis?

Magna animi commotione ceteros Italiæ principes marchionis Caracenæ, Mediolanensis gubernatoris, hostilem eam vim accepisse, sede Apostolica vacante illatam. Sabaudia duci toties petitam, totiesque promissam investituram in gratiam Hispanorum nunquam collatam. An convasalli non consentirent in mutuum auxilium?

Ultra quinquaginta armatorum millia ab Austriacis contra regem Gallia Hispanis fuisse submissa in Belgium, captis per Germaniam hospitacionibus. Non Hispania sed Imperii commodis

creari Imperatorem. Cogitarent Electores tristes tricennalis belli calamitates; redituras illas in Germaniam, nisi auctoritatem suam interponant, ut sanctius pax observetur.

Hanc postremam suam fore propositionem; viderent proin S. R. I. Electores, quam capitulationem eligendo Imperatori iurandam concipiant, probeque dispicerent, an Imperio expediat, gravissimum bellum in Germaniam attrahere.

Quamvis 70 annis Hispani cum Batavis, & dein etiam cum Gallia, Batavis juncta, bellum gererent, nunquam tamen Cæsares aut Imperium illi bello se miscuisse, tametsi tunc necdum exstarent pacta publica de mutuis hostibus non juvandis. Belgium tunc non minus constituisse Burgundicum Imperii circulum, nec Austriacos Hispanos minus sanguine & affinitate junctos Austriacis Germanicis fuisse; & tamen, ut tranquillitas Imperii conservaretur, cui Cæsarem natum esse oporteat, bellum illud a se alienum putasse. Quid ergo nunc, quando tot pacis vincula cohibent, se miscerent? celebratam semper antehac fuisse Germanorum fidem præsertim publicam; cur illam nunc tantopere violari Imperii ordines sinerent, ejusdem vi pacis Monasteriensis vades & vindices?

Si Maximiliani II, Rudolphi II & Matthiæ Cæsarum redirent tempora, qui (nulla licet exstante lege, nisi quam Imperii tranquillitas dictaverat) bellis externis se non miscuerunt, regem Ludovicum nulli præ Leopoldo, Hungariæ & Bohemiæ rege, confobrino suo, superantibus ætatem animi dotibus præcellenti, imperialem coronam fuisse optaturum, atque ut eam consequeretur, precibus & officiis suis promoturum. At vero, postquam nimia Hispanorum in aula Cæsarea usurpata auctoritas Imperii cum Gallia conjunctionem distraxisset, vix spem quietis fore, nisi Imperii Electores, principes & status firmiter se interponant.

Repetunt denique petitiones suas de revocandis ex Insubria copiis; de abrogando Mantuano prætenso vicariatu, & actis in Mutinensem revocandis, & concedenda illi investitura Corregii: de confirmando Sabauda in vicariatu Italiæ, Trino eidem restituyendo, & investitura Montisferrati, secundum formam, a Ferdinando II datam, concedenda, novoque ratione Hispaniæ bello, Germaniæ inferendo, præcavendo.

Datum Francofurti 5 Martii 1658.

Electores, ut querelis Galliæ satisfacerent, pleraque illius postulata capitulationi Cæsareæ inseruerunt.

Austri.

Austriacorum exceptio.

Legati Hungariæ & Bohemiæ regis Leopoldi responderunt, sæpius ab Austriacis fuisse demonstratum, contra jus & fas, contraque fidem, anno 1634 Francofurti a Gallis datam, quod rex nihil eorum, quæ in Imperio occupaturus esset, retinere velit, nihilque desideret, quam laudem conservatæ & protectæ Germanicæ libertatis, a Gallis postulari, ut Alsatia, in quantum ad domum Austriacam spectabat, Galliæ cederetur, præsertim cum tunc Alsatia non ad Cæsarem, sed ad Leopoldi archiducis Oenipontani liberos, quibus, uti etiam parenti, nulla pars belli, pertineret.

Hanc nempe fuisse jactatam Germanicæ libertatis defensionem, Imperii provincias occupare, dominatum per Rheni tractum exporrigere, ut Rhenani principes terrore vicinæ potentæ redderentur obnoxii, Galliaque arbitrium Germaniæ usurpare, & Electoribus vix non leges dictare posset, quem Imperatorem deberent eligere.

Quæ deinde mens fuerit Gallorum, dum omnem facultatem circulum Burgundicum, ad Imperium spectantem, defendendi præfissam vellent, ducatum Mediolanensem, aliosque Italiæ principatus, jure feudi eidem subjectos, jam novem integris post pacem Monasteriensem annis continuato adversus Hispaniæ regem, intuitu Mediolani Imperii principem & vasallum bello, satis superque patescere.

Ut enim nobilissimos hos principatus ab Imperio avellere, sibi que possint adscribere, solis sibi licitum prætere, integros e Germania exercitus conscribere, Italicos principes, Imperii feudatarios, adversus Imperatorem, suosque convasallos concitare, ut tandem omnibus ad se raptis orbis monarchiam sibi possint attribuire, prout nonnulli Galliæ scriptores præfagire gestiant. In eum finem Servientum Galliæ legatum, deserta urbe Monasteriensi, pro pace cum Gallis ineunda per præliminaria pacta condita, Osnabrugas excurrisse, ut articulum de non juvando circulo Burgundico extorqueret.

Fidendum non esse verbosis Gallorum pollicitationibus, quibus libertatis Germanicæ patronos se venditent. Externæ id genus protectionis, tuitionis, patrocinii nomina, hamum esse, quo incauti capiuntur.

Non minus Imperatori & archiduci fas esse, exteris principibus

pius copias concedere, quam reliquis ordinibus: nec minus Hispano conscribere in Germania milites, quam Gallo, si domini territorialis voluntas accedat, nihilque contra Imperii constitutiones agatur; nec aliam Monasteriensis Instrumenti esse mentem, prout a statibus Imperii declaratum fuerit.

Nullatenus igitur Ferdinandum III p. m. tractatæ pacis postulari posse, quod Hispanos permiserit, copias a se abdicatas, aliasque in Imperio conscribere & in Belgium aut Italiam abducere ad bellum, non offensivum sed defensivum. Hoc enim permisso Cæsaris fieri posse, constitutione imperiali anno 1576 Spiræ edita expresse contineri. Factum id ab Hispano permisso Cæsaris, a Gallo eo ne quidem salutato. Neque in fraudem pacis Imperatorem juramento solutas plures post pacem confectam dimisisse copias, sed jure suo usum, imo Imperii placito; ad quid tantis impensis superfluum jam retineret militem? nunquam autem sub auspiciis & signis Imperatoris in Belgium cohortes missas, nec in Italiam, nisi postquam Mutinensis homagii fidem exuisset. Ceterum non esse Galliæ, ut se sola Instrumenti tabulas interpreteretur, aut ad id extendat, quod non est comprehensum: neque frustra interjectam fuisse art. III cautionem: *salvo asssecurationis articulo*. Cum igitur Mutinensis ducatum Mediolanensem suis Gallorumque armis invaserit, nec monitus destiterit, fas omnino fuisse, imo promissæ asssecurationis officium eundem tueri atque protegere. Et, si id licitum sibi putet Gallus, cur non Imperatori, supremo ac directo feudorum domino?

Falsissime spargi, Hispanos in aula Cæsarea fuisse dominatos: in rebus ad Imperii statum pertinentibus nunquam oratori Hispano ullam fuisse indulgentiam auctoritatem, nunquam ad consultationes admissum. Quam parum in ultimo bello, ac subsecutis variis pacificationis tractatibus Cæsar Hispanorum consiliis & oppositionibus detulerit, ex rerum gestarum serie satis constare. Et cur non eodem jure inferre liceret: aula Parisiensis Anglorum, Suecorum, Itatorum, Hollandorum, Venetorum, imo & Germanorum legatis & internuntiis est frequens: ergo Gallici regni administratio ab eorum consiliis, & suggestionibus pendet. Quod autem Cæsar justis Hispaniæ querelis deferat, & sicut aliis justitiam ministret in rebus ad Imperium pertinentibus, neminem posse reprehendere.

Quanta fuerit miseratio humani sanguinis & Germaniæ calamitatum, quantus tranquillitatis amor, quanta in DEum pietas, inde

inde colligi, quod absque caussa Rhenanas & Mosellanas Imperii urbes & provincias invaserint, Suecis Germaniam immoiter vastantibus se socios adjunxerint, atque per arma id tandem evicerint, ut Catholici tot episcopatus, totque ecclesias earumque patrimonium in manibus Protestantium relinquere fuerint coacti, quin etiam ad externos deferre: non quod rex Christianissimus id cuperet, sed quod domum Austriacam frangere, & turbatis Germaniæ rebus regnum suum in alienas provincias vellet extendere, pacemque sibi optimam extundere. hinc tot enormia postulata, tot ambages, tot moras injectas.

Pro cessione Alsatiæ Austriacæ & præfecturæ provincialis cessione promissas absolute archiduci Oenipontano tres myriades librarum Turonensium; ne autem hanc pecuniam rex solvere deberet, extortam a quorundam statuum mandatariis cautionem, non fore standum promisso, nisi rex quoque Catholicus in alienationem Alsatiæ consentiret.

Pace denique, Germaniæ perniciosa, confecta, per integrum ferme annum obtineri non potuisse, ut copias suas Galli e Germania abducerent; quod forte nec tunc factum, nisi domesticum incendium avocasset. Castra trans Rhenum necdum dominis suis restituta; injectum Rheni navigationibus frenum; duas tertias æris alieni, quo camera Einsheimiensis premebatur, necdum solutas; Cantones Helvetiæ, qui toto belli tempore pacem, anno 1515 initam servassent, jam in partes trahi; ipsam Portam Otomanicam pulsari, Francisci I & Henrici II exemplo.

Jam vero, Gallis Suecisque deberi, quod Bohemiæ regnum domui Austriacæ sit factum hæreditarium, inanissimum esse figmentum. Aliud longe facturos, si potuissent. Successionem illam perpetuo fuisse hæreditariam, nec electioni obnoxiam secundum B. A. nisi extincta integra utriusque sexus prosapia. Si id, quod unus vel alter scriptor asserit, pro vero habendum, regnum Galliarum non hæreditarium sed electivum esse, cum hoc Franciscus Hotomannus, famosus Galliæ jurisconsultus, in tractatu suo de juribus & libertatibus regni Franciæ scripserit.

Nunquam porro eam paciscentium Monasteriensium fuisse mentem, ut, donec Gallia præcipuos Imperii vasallos vi aut metu, arte vel Marte in partes suas pertraxisset, uti ducem Mutinensem oblata armorum præfectura, totum circulum Burgundicum, totum ducatum Mediolanensem Imperio eripuisset, omnia denique ad se tractura, Imperatorem, Electores, principes, & ordi-

nes Imperii devincti sint, ut tanquam otiosi spectatores domi desideant, & oscitando conniveant.

Ad postulata denique Gallorum Austriaci responderunt.

Ad 1. Abstineant Galli ab invasione feudi imperialis ducatus Mediolanensis: restituant oppida, castra, fortalitia, ad eum pertinentia: deducant milites: idem mox faciet domus Austriaca.

Ad 2. ab Imperatore Ferdinando III dux Mantuæ vicarius Italiæ constitutus fuit non absolute & simpliciter, sed secundum quid; quatenus nimirum ad castigandam Mutinensis ducis contumaciam, & tutandum ducatum Mediolanensem, exercitui in Italiam misso, nomine Imperatoris præfesset.

Exemplo veterum legatorum aut præsidum, copiis absente imperatore præfectorum, mortuo jam Cæsare hæc præfectura per se expiravit. Id tamen juris nulli unquam Imperatori fuit negatum.

Ad 3 & 4 constat, statim post conclusam pacem Monasteriensem nec Sabaudum nec Gallum pactis stetisse, sed mox armis omnia turbasse.

Mantuanus, qui in statu medio se continuit, nihilque aliud in aula Cæsaris petiit, quam ut jus sibi & adversariis dicatur, audiatur denuo, satisfaciant Galli & Sabaudi pro tantis illatis interea damnis. Restituant Galli Sabaudum Pignerolum, & Susam, contra tractatum Chierascensem ipsi extorta: & omnis lis uno momento componi poterit.

Ad 5 Cæsar jus & justitiam administravit, capitulationi suæ conformiter. Non sequitur ex eo, quod Galli hoc pati nequeant, cassandum & irritandum esse. Imperator non ad leges Gallicanas, sed ad Justinianas receptas obligatus est: juxta *L. digna vox. C. de leg. 8. constitut.*

Alterum dein scriptum auctor Austriacus typis commisit, in quo pristina ferme repetit. Nam exhibet in hoc, quo dejienda foret Majestas Romani Imperii, si integrum foret Gallis, quovis adversus Imperatorem & Imperium contumacem vasallum in protectionem suscipere, armisque illatis tueri, ne contra eum secundum constitutiones Imperii & antiquissimum morem procedatur.

Repetit ambitionem Galliæ, quæ nihil aliud perpetuo querat, quam ut diruta utraque domo Austriaca, una propemodum veræ religionis arce, dominatum suum ulterius semper ulteriusque proferat. Invasam hinc retentamque, contra fidem Francofurti datam, atque sine omni causa innocentium populorum, bellique penitus expertum, provinciam, quia ad Rhe-

ni dominatum, ultioresque Imperii provincias occupandas Gal-
lis erat accommoda: obijciunt, sub vanis prætextibus negatam
promissam pecuniam: fœdera cum Turcis & acatholicis in per-
niciem religionis inita: noluisse Gallos cum Imperatore fœdus
contra Turcam inire, ut semper eum in Christianos incitare possint.

ARTICULUS IX.

Quædam alia his temporibus gesta.

Civitas *Monasteriensis*, sicut jam antea Anabaptistarum tempo-
re episcopo refractaria, sic etiam postea, quamvis minori
cum violentia, jugum excutere nitebatur. Quapropter Christo-
phorus Bernardus de Gahlen, *Monasteriensis* episcopus, martia-
lium spirituum princeps, postulabat, ut urbs præsidarium mili-
tem admittat. Quod cum detrectaret, anno 1657 eandem ob-
sidere cœpit. Re dein tantisper suspensa, anno 1660 rediit, il-
lamque expugnavit, coegitque, ut præstito homagio suis sumpti-
bus castellum construat, ut sibi ipsi, quo in futurum coercere-
tur, frenum injiceret.

Idem episcopus, cum simul esset abbas *Corbeyensis*, & *Höxte-
ram* insolescentem vellet compescere, opposuit se Rudolphus Au-
gustus, dux *Brunsvicensis*, protectionis, sibi competentis, ob-
tentu, atque præsidium militare urbi imposuit. Admoto dein
ad *Brunsvigam* milite, eandem expugnavit, anno 1672, & sub
jugum misit, postquam ultra sæculum libertate sua fruebatur.

Imperator approbavit, & in tutelam S. R. I. assumpsit *aca-
demiam naturæ curiosorum*, quæ experitissimis medicis constans,
observationes physico-anatomicas colligit, & sub titulo *epbemer-
ides curiosa* ad typum promovet.

C A P U T II

DE

STATU GERMANIÆ

SUB

LEOPOLDO M.

ARTICULUS I.

Eligitur Imperator.

Natus est Leopoldus M. 9 Junii 1640 *Austriacis* hoc uno felici. Nam 24
eo anno & *Catalonia* defecit, & *Lusitania* novum sibi re-
Yy2 gcm

gem delegit , & cum Attrebato Taurinum Gallis cessit , neque ad pacem in Germania per Suecorum felicitatem perveniri poterat.

Gynæcei ministerio mature ereptus , primam juventutem sub institutione Ferdinandi Portiæ comitis egit , Christophoro Mülle-
ro Societatis Jesu sacerdote ad tradendas litteras & vitæ Christi-
anæ rudimenta assumpto. Eratque , præter nativam ad omne ge-
nus religionis virtutumque studium propensionem , ea in perdiscen-
dis disciplinis ingenii felicitas , memoriæ vero vis incredibilis , ut
brevi tempore poeticam , oratoriam , historiam , philosophiam ,
mathesin , jurisprudentiam emensus , & terse nitideque loqueretur ,
& prompte subtiliterque de quovis argumento ad admirationem
disputaret , doctos inter sui ævi principes facile primus.

Patre e vivis erepto septendecim duntaxat erat annorum ju-
venis. Nutare videbatur , velut alio declinata , Imperii coro-
na , commoventibus se undique veteribus novisque Austriæ æmu-
lis hostibusque , ut fastigio tandem fastuque suo , ut loquebantur ,
dejecta ea gens , in ordinem redigeretur : his demum comitiis pa-
tesfactum iri , num potestatis quid subsit Electorum nomini , an
vero Austriæ patrimonium sit Germania. Ipsa mora comitii , quod
anuum fere tenuit , animos expectantium suspenderat , verenti-
bus amicis , ne fraudi esset Leopoldo , quod filius sit Imperato-
ris , & frater Romanorum regis.

Wagner.

Mens Electorum varia : aperta inprimis quorundam in Wil-
helmum Leopoldum , patrum Leopoldi , studia : Bavari inter ap-
petentem Imperii aut detrectantem ambiguitas : excitata Gallos
inter Hispanosque conciliandæ pacis contentio : nova denique , re-
busque Austriæ periniqua , capitulationis formula electionem Leo-
poldi retardabant.

Quippe Moguntinus ex illustri Schönborniorum familia , in
Wilhelmum archiducem , episcopum Argentinensem , ac Belgii
gubernatorem videbatur propensior : eum esse Imperii statum ,
qui Imperatorem , rerum experientia probe subactum requirat ,
Pontificis venia e sacerdotiis Wilhelmi Cæsaream dignitatem su-
stentari posse. At ille , vacuum sine potentia & opibus Impera-
toris nomen fore ratus , nec sufficiens piumpque satis sacerdotio-
rum proventus eos in usus impendere , eam a se cogitationem
facile amovit , atque in nepotem Leopoldum commendatione sua
transtulit.

*Obstitit
Gallia*

Galliæ oratores Gramontius & Lionæus obibant aulas , ut
in Bavariæ Electorem vota flecterent ; neque alieni erant Electro-
res

res ecclesiastici, quod iis opibus esset princeps, sub quo nec ab hostibus Germania, nec Germaniæ libertas periclitaretur. At Curtius comes aulae Boicæ præfectus vehementer dissuadebat. Divisis suffragiis collidendam armis cognatam utramque domum, & eum ex æmulis potiorum fore, qui acie vicisset: & forte non eandem fortunam fore, quæ Ludovico olim fuit in Fridericum Austriacum: ibi æquis viribus, hic cum Hungariæ ac Bohemiæ regibus, magnisque domus Austriacæ clientelis depugnandum. Et, si omnia prospere cederent, immensis sumptibus, ad sustinendam pro dignitate Majestatem, florentem provinciam exhauriendam. Consultius secundo loco consisti, quam primum cum patriæ ruina conjungi. Grandia quidem promitti a Gallis, sed hoc pacto Romanorum Imperatorem, clientelari velut obsequio devinctum, sub Franciæ regis auspiciis regnaturum: neque enim vere imperare, cujus autoritas alienum esset beneficium.

Responsum legatis ad extremum, crearent Imperatorem Electores, quem liberet, si in Baviaræ Electorem convenirent suffragia, sibi necdum satis constitutum, admittendum, repudiandumve videretur beneficium. Alienus ab eo consilio fuerat Elector, princeps sapientissimus, sed tot legatis, ut Imperium acceptaret, urgentibus, amice respondendum fuit, suspensa interim tot inter æstus sententia.

Tertium, quod electionem sufflaminabat, obstaculum fuit contentio, num Hispanos inter Gallosque ante electionem pax concilianda esset. Urgebant eam rem Galli, illisque adhærentes; rejiciebant Austriaci & Hispani cum aliquot Electoribus; eo quod hac ratione electio nimium protraheretur, non autem expediat, tamdiu vacare Imperium, capite destitutum.

Consilium igitur hoc de pace antea sancienda cum non procederet, ventum est ad quartum, illudque gravissimum contentionis momentum, ad capitulationem videlicet; cui Galli inseri volebant hæc verba: *Et ne patria novis turbis involvatur, nullo se pacto in præsentia per Italiam, & circulum Burgundicum bella ingerat; neque Imperatorio, neque Austriacæ domus nomine suppetias ullas copiarum aut nummorum adversus Franciam, ejusque per Italiam ac Burgundicum circulum fœderatos submittat.*

Electores, quorum erat litem arbitrari, utrinque distrahebantur. Moguntinus, Coloniensis, Palatinus, Gallis favebant. Trevir, Saxo, & postea etiam Bavarus ab Austriacis stabant. Prioribus tandem etiam Brandenburgus accessit, & hac electione

legem evicit, ut verba illa capitulationi infererentur. Et quamvis nuntius Apostolicus reprehenderet catholicos Electores, quod eo pacto in religionis injuriam Cromwello, Angliæ protectori, Gallorum socio, viam in catholicum Belgium aperirent, Leopoldus nihilominus, cum res mutari non amplius posset, capitulationem cum illa clausula sine exceptione acceptavit: non adeo liquidas & peremptorias esse legum formulas, a ministris suis persuasus, quin in tanta temporum, casuumque mutabilitate refigi, aut relaxari queant. Exarescentibus largitionibus, metuque sublato, mitius sensuros, qui nunc tam obnixè id pactum evicissent, Electores.

Amotis itaque obstaculis dies octava Julii electioni data. Exteris excedere jussis, portis oclulsis, viæ repagulis obductæ, plateæ & mœnia civibus occupata. Electores primum ad Romanam, quam vocant curiam, inde ad D. Bartholomæi basilicam, suis quisque honorum insignibus agmine progressi, rite invocato numine, conclave subeunt, Leopoldum in regem Rom. eligunt, 18 ætatis annum tunc agentem, & postquam descriptis sibi pactis statutum se recepisset, eundem in aram sublime elatum publica acclamatione Imperatorem salutant, plus quam centum tormentorum, & musicorum instrumentis festivam lætitiâ attestantibus. Et ne Electores novis in Aquisgranense iter sumptibus gravarentur, accersitis Norimbergæ Imperii insignibus, coronatio peracta.

ARTICULUS II.

Capitulatio Leopoldo Imperatori proposita, & ab eo subscripta anno 1658, in compendium reducta

- 25 In proemio ait Leopoldus, se ex libera & clementi voluntate per viam pactorum sequentes articulos transegisse & promississe. Quorum, cum a priorum Imperatorum capitulationibus in pluribus sint diversi, synopsis apponere visum. Promittit igitur Cæsar,
1. Quod Christianitatem & sedem Romanam, summum Pontificem, & Christianam Ecclesiam, tanquam ejusdem advocatus, in bona ac fideli protectione ac tutela sit conservaturus, uti etiam in S. R. I. pacem & unitatem, administraturus decenti modo & forma omnibus justitiam, pauperi sicut diviti, absque respectu personarum, statuum, dignitatum, religionum, etiam in pro-

propriis caussis , & domum suam concernentibus , juxta constitutiones Imperii , privilegia , & antiquas laudabiles consuetudines.

2. Bullam Auream cum extensione ad octavum Electoratum ; quæ in diætâ imperiali anno 1555 circa securitatem provinciarum sunt conclusa , ac postea per recessus Imperii sæpius confirmata , præcipue vero Monasterio-Osnabrugense instrumentum pacis , & Norimbergensem executionis recessum , & quæ in proxima diætâ Ratisbonensi fuerunt conclusa , & in futuris diætis concludentur , firmiter sit observaturus , neminem contra ea gravaturus , & omnes illos , qui contra dictum instrumentum pacis , & inibi permissas religiones , quidquam scribent , aut typis evulgaverint (veluti ex quo fonte solum rebelliones , dissensiones , diffidentia ac rixæ in Imperio concitantur) prout par est , puniturus , scripta & impressa cassaturus , omnesque contra dictam pacem editas profectiones & contradictiones rejecturus.

3. Promittit , nationem Germanicam , S. R. Imperium , Electores , uti præcipua ejus membra , juxta tenorem A. B. nec non alios principes , prælatos , comites , dominos ac status , una cum immediata Imperii libera nobilitate in suis prærogativis , ecclesiasticis & sæcularibus dignitatibus , juribus , jurisdictionibus , & alias quemvis in suo statu & bonis tueri , nec sine præscitu aut consensu Electorum , principum , ac statuum , quemquam sua sessione , & voto , quod hætenus in Imperii comitiis habuit , suspendere aut excludere.

Præterea omnes in suis privilegiis , juribus , consuetudinibus , ad decentem instantiam , sine ulla denegatione ac remora , in optima forma confirmare , ac protegere : nulli contrarium privilegium concedere : & , si tale concessum fuisset , quod in instrumento pacis non fuerit ratificatum , totaliter cassare : neque ullius status subditos , landsassios , aut alio jure obligatos , ab ejus jurisdictione , steuris , decimis , aut aliis communibus oneribus ac debitis sub quocunque colore eximere , aut aliis id permittere.

Neque consentire , ut status provinciarum dispositionem de steuris privative ad se trahant , sine consensu domini conventus instituunt , aut onera subterfugiant : & si tales landsassii contra hæc ad Cæsarem , aut judicium ejus aulicum recurrerent , eos ad suum principem aut dominum remittere , omniaque alia eorum contra dominum territorialem attentata pro irritis & cassis declarare.

4. Præcipue vero duci Sabaudia in persona legitimi sui procuratoris comparenti promissam in pace Monasteriensi investituram Montis.

Montisferrati, sicut a Ferd. II concessa fuerat, absolute sine mora impertiri, & apud Hispaniæ regem intercedere, ut urbem Trini eidem extradat, atque duci Mantuæ mandare, ut nullam in ducatu Monferatensi jurisdictionem exercent, neque vicariatum Imperii in Italia prætendant.

5. Cumque exteræ quædam respublicæ, acsi regibus essent æquales, præcedentiam ante electorales legatos prætendant, Cæsar hoc non permittet, sed proximum regibus locum istis attribuet. Neque permittet, ut exteri legati cum armata custodia per plateas incedant, aut rebus Imperii se misceant. Providebit insuper, ut Electoribus ab antiquo continuata & alias competens dignitas ac prærogativa conservetur, atque ut Imperii comites ante alios comites & Cæsaris camerarios & consiliarios incedant.

6. Concedit, ut septem Electores justa ex causa convenire possint ad consultandum, secundum tenorem B. A. & approbabit confœderationes communes; & speciales Rhenanas. Liberum pariter est aliis Imperii statibus, circulariter vel collegialiter convenire, aut etiam perpetuas confratrias erigere.

7. Contra vero cassabit & prohibebit omnes subditorum & lassiorum coitiones, fœdera, conspirationes adversus suos principes aut dominos. Sicut etiam statibus permissum est, se ac jura sua, etiam cum assistentia vicinorum statuum, contra subditos tueri. Si vero controversiæ juridice deducantur, quamprimum expedientur.

8. Nullæ litteræ concedentur, quibus, ut olim a Cæsaribus factum, aliqui ex mediatis Imperii subditis fiant immediati, aut ex immediatis mediati, neque externis, uti per Bullam Brabantinam factum, aliqua in Imperii immediatos aut mediatos subditos privilegia aut jura vel protectionis litteræ concedentur. Et, cum quidam exteri urbes quasdam & loca, ad Imperium spectantia, præsidii suis occupatas teneant, curandum, ut liberentur, & in statum pristinum reponantur. Decem Alsatiæ quoque civitates, extra jus præfecturæ provincialis, sicut alii status immediati, Imperio maneant incorporate.

9. Cum exteri potentes Imperii subditorum rebus se misceant, sub prætextu Hânseatici fœderis, vel alio simili, eorumque uniones confirmant: instrumentum vero pacis solis statibus Imperii confœderationes & ligas permittat, non autem eorum subditis, sed ipsorum desuper obtenta privilegia revocet, Cæsar huic attentato obviam ibit, nec concedet, ut contra Imperii constitutiones mediati subditi ullas cum exteris confœderationes, protectiones,

garan-

garantias erigant, erectas vero abrogabit, aut saltem intra limi-
tes Cæsareæ concessionis, si adhuc in manibus sit, constringet, &
in contumaces, qui adversus suos dominos territoriales ad externos
recurrent, severe animadvertet.

10. Neque Cæsar in negotiis Imperii ulla consœderationes
faciet sine consensu statuum. Si vero publica salus & utilitas ma-
jorem festinationem requireret, septem Electorum collegialem con-
sensum prius obtinebit, donec ad Imperii conventum negotium re-
ferre possit. Si autem ratione hæreditariarum suarum provincia-
rum est initurus fœdera, id sine damno Imperii fiet, & juxta In-
strumentum pacis.

11. Si quid alicui non de jure sed de facto ereptum sit, aut
secundum pacem VVest. edictum executivum, arctiorem modum
exequendi, aut Norimbergensem executionis recessum, restituend-
um, necdum sit restitutum, unumquemque juvabit, ut sua vel
sibi debita consequatur. Ipse quoque Cæsar, si quid restituendum
habeat, quamprimum restituet.

12. De Imperio ejusque appertinentiis sine consensu collegiali
Electorum non tantum nihil donabit, hypothecabit, oppignora-
bit, aut alia quavis via alienabit, aut gravabit: sed omni insuper
studio curabit, ut, quæ Imperio decesserunt, & in exterorum ma-
nus indecenti modo sunt delapsa, quamprimum recuperare. Cir-
culorum quoque reintegrationem promovebit. Præcipue vero,
quia innotuit, aliquâ magni momenti dominia ac feuda, ad Impe-
rium spectantia, in Italia & alibi fuisse vendita, specialem inqui-
sitionem desuper instituet, & informationem ad cancellariam Mo-
guntinam, ut reliquis Electoribus communicetur, intra annum
transmittet, atque in his omnibus cum consilio & assistentia Ele-
ctorum, & pro re nata reliquorum etiam statuum peraget, quod
conclusum fuerit. Quia etiam Melitensibus, ultimo præsertim bel-
lo Hollandico, multa in & extra Imperium fuerunt erepta, cura-
bit Cæsar, per amica media eorum restitutionem promovere. Si
etiam Cæsar aliquid de rebus Imperii absque justo titulo adquisi-
set, spondet illud restituere. Quod Ferd. Carolus archidux ratio-
ne Alsatix prætendit, in proxima diæta reassumeretur.

13. Cum vicinis Christianis principibus pacem colet, nec quo-
cunque prætextu bellum aut lites in vel extra Imperium incipiet
sine statuum vel saltem Electorum consensu; sine quo neque copias
in Imperium ducet. Pacem VVest. servabit: ac proin coronæ Gal-
licæ præsentibus & futuris *exteris* hostibus sub nullo colore aus

prætextu, vel sub quavis controversia & belli causa, arma, milites, commeatum subministrabit: neque transitum permittet militiæ, adversus pacem VVest. acturæ. Sicut vicissim Gallia respectu Imperii obligatur. Atque sic Cæsar etiam, in quantum circulum Burgundicum, & bellum in eo *tunc, tempore pacis initæ existens, & adhuc durans*, concernit, dictæ paci VVest. se conformiter geret: nec aliis copiis transitum ad id permittet. Si autem Cæsar aut Imperium invaderetur, tunc cujusvis auxilio uti potest, ita tamen, ut in statuum provinciis nulla nova fortalitia exstruat, nec antiqua renovet, nec ullum statum contra constitutiones Imperii hybernis gravabit.

14. Nullatenus se miscebit in bella, quæ in Italia & circulo Burgundico *nunc* geruntur. Neque ut Imperator, vel ut archidux ratione suæ domus contra Galliam ejusque fœderatos in Italia aut circulo Burgundico sub ulla causa militibus, pecunia, armis, aut aliis opem ferat aut assistet, ea tamen conditione, ut vicissim neque Gallia aut ejus fœderati Imperii aut Germanicæ domus Austriacæ, aut cujusvis status hostibus ullo modo auxilium præstet, ita, ut omnia reciproce observentur: hac tamen addita declaratione, ut, si status aliquis Imperii hostiliter ab aliquo impeteretur, Galliæ assistentiam aut ejus fœderatorum implorare liceat. Curabit autem Cæsar, ut pacis officia inter bellantes coronas interponat.

15. Status & nobilitatem immediatam nulla vi afficiet, nec alios permittet; sed lites omnes per viam juris tractentur & ad Imperii tribunalia secundum Imperii constitutiones remittantur. Neque concedet, ut prædationibus, arrestis, novis exactionibus molestantur, qui jure ordinario experiri volunt.

16. Si necessitas exigeret, ut cum consensu Electorum conscriberetur exercitus, illum citra eundem consensum non educet extra Imperium, sed pro illius & læsorum statuum defensione applicabit. Si autem a Cæsare vel aliis miles pro exteris conduceretur in Imperio, curabit, ne quis ejusmodi conscriptione, transitu, hospitibus, aut alio modo contra constitutiones Imperii gravetur. Ceterum nulli statui Imperii vel incolis prohibetur, apud externos servitia militaria suscipere, modo non contra Imperium aut ejus membrum dirigantur.

17. Non onerabit status sine necessitate exactionibus. Qui vi pacis provincias permutare debuerunt, nullam pro hac vice cancellariæ aut investituræ taxam solvent. Contributiones non aliter,

ac juxta Instrumentum petet, neque aliter, quam pro Imperio applicabit. Comitia extra Imperium nationis Germanicæ non indicet, nec sine consensu Electorum. Nulli suam contributionis quotam in præjudicium aliorum remittet vel minuet, minus permittet, ut status aliquis ab exteris eximatur.

18. Neminem ab ordinariis judicibus suis evocabit. Quemlibet in sua immedietate, privilegiis de non appellando & evocando, apud primam instantiam & ordinarios immediatos judices, cassatis omnibus, hucusque in contrarium factis, relinquet; multo minus per judicium aulicum aut camerale præjudicari patietur.

Cum etiam status a longo tempore contra Cæsareum aulicum judicium Rotwilense, VVeingartenfense aliaque Sueviæ provincialia, varia gravamina proposuerint, ideoque etiam in Instrumento de iis abolendis mentio seu ansa fuerit data, curabit Cæsar, ut, donec in proximis comitiis ea de re certi quid fuerit statutum, excessus & abusus cassentur, status vero in suis exemptionis privilegiis (non attento, quod prætendantur esse cassata) manutenebit.

Præterea cuilibet liberum esto, a prædictis judiciis ad aulam Cæsaream vel tribunal Spirense appellare. Cum etiam in causis supremæ territorialis jurisdictionis, & regalium, in specie juris collectandi, ad nudam instantiam subditorum, mandata cum- & sine clausula decernantur, antequam status desuper debite audiantur, ordinabit Cæsar, ut status ante omnia audiantur; quo omisso liberum illis erit, ejusmodi mandatis nullam præstare paritionem.

19. Proponitur hic querela contra curiam Romanam, quod per gratias, rescripta, annatas multiplicatas, reservationes, dispensationes, resignationes præbendarum, quæ alias per obitum ad sedem Romanam non devolvuntur, per coadjutorias prælaturarum electivarum & præbendarum, vel aliis viis, cum detrimento episcoporum, capitulorum, cleri, juris patronatus, contra Concordata Germaniæ & data privilegia indefinenter agatur. Unde Imperator cum consilio statuum hæc diverti & præcaveri apud summum Pontificem curabit, ut Concordata, privilegia & libertates conserventur, & abusus abrogentur in comitiis, vigore tractatus Augustani de anno 1530.

Tollet pariter abusus, per quos alicubi causæ civiles ad Nuntios Apostolicos, vel etiam Romam trahantur, & fiscalibus judiciis aulici & camerális injunget, ut contra partes, advocatos, procuratores, notarios, in posterum simile quid attentantes, ex officio procedant, & animadvertant.

20. Abrogabit magnas mercatorias societates, monopolia, usuras; nec monopolii jura deinceps concedet, & obtenta revocabit, utpote Imperio, ejusque incolis & subditis damnosa, atque constitutionibus Imperii contraria. Providebit etiam, ne merces prohibita exteræ manufacturæ ex circulo Burgundico inferiori in Imperium admittantur.

21. Nullum telonii jus de novo concedet, neque antiquo augeri patietur aut prorogari; nec ipse eriget, nisi prius vicini status desuper sint auditi, & unanimis consensus collegialis Electorum accedat: cum quibus Cæsar tum demum nova indulgebit, si antiqua, legitime obtenta, quæ salva esse debent, nullum inde detrimentum patiantur. Idem judicium esto, si nomine stapulæ aut deposituræ in perniciem commerciorum pallientur.

22. Cum præterea gravis querela sit, quod plures civitates noviter per arresta, & alia coactiva media, in Imperio prohibita, sub portis, aut aliis locis, in & extra urbes, advenientes, vel discedentes, aut transeuntes merces, frumenta, vina, salia, animalia, & cetera certis exactionibus, sub vocabulo accissorum, stationis, juris fori, portarum, pontium, viarum, mercaturæ, ærarii platearum, nummorum centenariorum, aliorumque similium, aggravent, quæ omnia nihil aliud in effectu quam nova telonia important, imo sæpissime altius ascendunt, cum gravi vicinorum statuum, subditorum, mercatorum, ac commerciorum damno:

Ideo Cæsar certam desuper informationem hauriet, illaque abrogabit, contra transgressores rigoroſe procedendo: licitumque sit statibus, se a talibus oneribus, prout poterunt, liberare. Per quod tamen non prohibetur civitatibus immediatis, ne suos concives de consumptibilibus moderata taxa onerent, prout ante belli motus consueverunt.

23. Curabit, ut Electores, eorum subditi, servi, familiares, aliæque personæ exemptæ earumque bona novis, auctis, aut pro rogatis teloniis non graventur; sed ubique iis, eorumque bonis & mercibus, sine solutione telonii liber transitus relinquatur: atque ut specialibus reversalibus ad hoc se Electoribus obliget: nec sine talibus litteris nova telonia concedentur, nec antiqua augeantur, aut prorogentur.

24. Si nova telonia erigerentur, Electoribus præjudicioſa; hæc caussa non ad cameram, sed ad tribunal aulicum Cæsaris pertineret.

25. Cum Electorum telonia variis & multis exemptionibus fuerint

fuerint imminuta, Cæsar istas tollet, & in posterum nullas concedet amplius, & eas, quæ durante bello concessæ sunt, irritas declarabit.

26. Si status ratione regaliæ, immedietatis, privilegiorum, iurium, damnum passus, cum adversario ad legitimum processum devenerit, Cæsar eum non impediet, nec causam istam, sicut nec alias in camera pendentes, avocabit, sed justitiæ liberum cursum relinquet.

27. Statibus & liberæ nobilitati, si eorum vasalli felonix rei essent, liberam bonorum confiscandorum dispositionem relinquet, nullatenus vero fisco Cæsareo applicabit, aut alios vasallos obtundet. De bonis etiam allodialibus territoriales status, jure fisci gaudentes, disponere permittet de eorum confiscatione.

28. Non permittet, ut status aliquis Imperii, aut alius sine legitima causa inauditus, & absque consensu Electorum, qui in facto non sint participes, in bannum ac rebannum declaretur; sed ordinarius processus observetur. Si vero factum plane notorium esset ac publicum, pacisque violator in facinore de facto contumaciter perseveraret, non adeo particulari opus foret processu; in posterum tamen ad actuale banni declarationem non procedetur, donec negotium Electoribus non interessatis fuerit communicatum: & sine illorum expresse consensu non publicabitur.

29. Postquam Imperium summo opere fuit diminutum, & plures Imperii collectæ ad certas manus devenerunt, Cæsar eas ad Imperium reducet, certamque designationem, in quorum manibus sint, intra sex menses ad cancellariam Moguntinam mittet; nec permittet, ut maneant ab Imperio abstractæ, nisi doceatur, quod cum unanimi septem Electorum consensu fuerint detractæ.

30. Si feuda per obitum aut delictum fuerint caduca, & Cæsari atque Imperio aperta, uti sunt principatus, comitatus, civitates, absque consensu septem Electorum nemini amplius conferentur, aut ulla expectativa desuper concedatur, sed pro sustentatione Imperatoris ac successorum Imperio incorporabuntur: sine præjudicio tamen hereditariarum domus Austriacæ provinciarum. Litteræ quoque feudales & expectativæ super feudis Imperii, quæ in alia, quam Cæsarea imperiali cancellaria, & sine Electorum consensu in posterum concessæ forent, eo ipso sint invalidæ.

31. Curabit Cæsar, ut feuda Imperii, ubicunque sita, conserventur, decenter suscipiantur ac renoventur, & tam feuda quam vasalli adversus omnem violentiam protegantur. Si etiam ullum

ad Cæsarem spectans reperiretur, illud pariter faciet suscipi, vel, si id apte fieri non possit, desuper Electoribus pro securitate Imperii decentes reversales seu recognitionem dabit.

32. Si in futurum aliqua dominia, Imperio servitiis, steuris, collectis, obligata Cæsari obtingerent, vel actu talia possideret, vel cum consensu Electorum alteri conferrentur, de iis Imperio sua jura, collectæ, & aliæ obligationes præstabuntur in illo circulo, ad quem antea pertinuerunt, non obstante ulla prætenfa exemptione.

Postquam etiam diversi status Imperii multipliciter conquesti sunt, quod in controversiis, cum domo Austriaca vertentibus hæctenus nullam juridicam decisionem obtinere potuerint, providebit Cæsar, ut austregæ concedantur, coram quibus ambæ partes audiantur, & justitia administretur.

33. Cumque in Imperio multi defectus ratione monetarum irrepperint, illos quamprimum cum consilio statuum præcavebit & in firmum ordinem reducere curabit, consideratis mediis, in comitiis anni 1603 aliisque propositis, & aliis proficuis.

34. Nemini deinceps jus monetandi concedet; iis vero, qui hoc regale ab Imperatoribus cum consensu Electorum non obtinuerunt, aut obtento abusi sunt, illud inhibebit. Contra civitates vero mediatas & alios, qui Electoribus, principibus, ac statibus immediate sunt subjecti, domini territoriales procedant, atque jus monetandi illis totaliter auferant, si similes defectus apud eos fuerint deprehensi.

35. Gravamina, contra postas allata, ad proxima comitia deferuntur, statuaturque secundum ordinationem anni 1641, quod generale supremum Imperii postarum officium in suo esse conservetur, pro ejus diminutione nihil attentabitur, aut permittetur, & cum eo generalis Imperii postæ magister sit infeudatus, contra omnia, a Cæsareæ aulæ postæ officio attentata, manuteneatur, & tam in præsentia Cæsaris & aulæ, quam in absentia, in quietâ receptione, destinatione, & distributione advenientium & discedentium litterarum & fasciculorum erga condignam mercedem maneat. Et, si quid contra hæc, & dictum Imperii recessum, ullo modo aut via concessum fuit, hisce omnino cassatur.

Vice versa hæreditariarum Cæsaris provinciarum aulicum postæ officium in sua, de anno 1624 obtenta investitura, ac desuper a generali Imperii postæ magistro emanatis reversalibus, quoad hæreditarias provincias illæsum maneat, & in his manuteneatur.

36. Nullam

36. Nullam in imperiali dignitate successionem hæreditariam prætendet, aut præstabit, sed Electoribus integram potestatem relinquet libere eligendi Romanorum regem, juxta tenorem Aureæ Bullæ, quotiescunque id necessarium aut utile Imperio judicaverint, etiam superstiti Imperatore, cum vel sine ipsius consensu.

Vicarii Imperii, casu occurrente, in suo separato consilio quoad causas imperiales pacifice maneant, & plane inturbati. Neque permittet Cæsar, ut vicariatus, aut eorum jura ab ullo disputentur, aut impugnentur: & quidquid contra attentatum fuerit, irritum esto.

37. Coronam regis Rom. quamprimum suscipiet, & omnia in eo actu præstabit, ut decet, omnesque & singulos Electores invitabit ad exercendum suum officium; &, quæ ob ortas inter ambos Electores, Moguntinum & Coloniensem, ratione coronationis, controversias, jam dudum amicabiliter transacta sunt, confirmet. Pro hac vero vice (cum Aquisgranum ob nuperum incendium non sit locus idoneus) Colonix coronatio paragetur.

38. Cæsar contra hanc capitulationem, A. B. constitut. Imperii, earum in futurum meliorationes, Profanam, Religiosam, Westphalicam pacem, Norimbergensem executionis recessum, ordinationes camerales, aliasque leges, factas aut ab Imperio faciendas, nulla rescripta, mandata, aut commissiones concedet, quocunque modo & via; neque ipse aliquid contrarium faciet; & si fieret, irritum esto.

39. Omnium statuum & immediatæ nobilitatis legatis maturam audientiam & expeditionem dabit, iisque sua privilegia confirmabit, feuda & investituras secundum tenorem priorum sine contradictione (remissis controversiis ad decisionem juris) concedet sine mora. Nec duci Mutinensi, quod in bello se Gallix adjunxerit, super investiendo Correggio præjudicabit, modo se juribus feudi conformiter qualificet, & nisi alia legitima exceptio sit præ manibus. In rebus magni momenti, Imperium concernentibus, Electorum, & pro re nata aliorum etiam principum & statuum consilio utetur: ac sine illis desuper nihil ordinabit.

40. Consilium secretum, aulicum, & militare, ex personis principum, comitum, nobilium, & aliorum, nationis Germanicæ, qui sint constitutionum imperialium experti, honestæque vitæ, nullique externo principi speciali juramento obstricti, nullamque in Imperii collegiis sessionem & votum habeant: non vero solum ex suis subditis & vassallis. Idem de conferendis officiis Cæsareis promittit:

mittit: simulque cancellariam imperialem, quoad vice-cancellarium, secretarios, protocollistas, aliasque ad cancellariam pertinentes personas, Electori Moguntino, ad quem tanquam archi-cancellarium per Germaniam spectat, constituendam relinquet, &, si quid contrarium præcesserit, in consequentiam non trahet: quodque in posterum contra fiet, invalidum habebitur. Atque in aula justitia eo citius administretur, non alium in præsidem seu vice-præsidem deputabit, quam Germanum possessionatum.

41. Ordinatio consilii aulici firmiter servetur, nisi in futuris comitiis aliter disponatur. Præsidi, Imperii vice-cancellario, utpote reali consiliario aulico, vice-præsidi, aliisque consiliariis aulicis salaria sua exacte & integre Cæsar solvet.

42. Non obstat Cæsar, quin judicium aulicum secundum Instrumentum pacis a Moguntino visitetur, nec permittet, ut consilium suum secretum negotiis Imperii, quæ ad consilium aulicum spectant, se immisceat, aut ullo modo turbet; &, quod semel decretum in judicio contradictorio cum debita causæ cognitione & ordine juris decisum fuerit, firmum maneat, nec alibi, nisi per viam ordinariam revisionis, impartialibus consiliariis aulicis, qui priori sententiæ non interfuerunt, committendæ, de novo cognosci, nec executio impediri debet.

Pendentes autem causas a judicio aulico non avocabit, nec processum impediet aut suspendet. Neque obstat, quo minus Moguntinus nonnullas querelantium statuum causas (etiamsi secretos aut aulicos consiliarios concernant) in Electorali vel aliis (pro illarum natura) Imperii judiciis possit proponere, ac deliberationi subicere; neque alias ejus archi-cancellariatus, aut Imperii directorio modum præscribet, aut ullum statum in causis, quæ præviā cognitionem requirunt, per sua decreta, vel per secretum consilium gravabit.

43. Non permittet in negotiis Imperii alia lingua uti, quam germanica aut latina, nisi extra Germaniam, ubi aliæ linguæ sunt in usu. Consilium tamen aulicum semper germanica aut latina lingua utatur.

44. Curabit, ut expeditiones gratiosæ & diplomata in nulla alia quam imperiali cancellaria fiant, soluta taxa, prout ab antiquo observatum, secus pro irritis habenda. Principum aut comitum dignitatem iis solum conferet, qui ante alios bene meriti, in Imperio possessionati, media habent, talem statum pro dignitate sustentandi.

Neminem vero ex illis principum aut comitum, sine horum consensu, scamno ad sessionem & votum inferet, nisi prius principe aut comite dignis bonis se qualificaverit, & ad collectas tali statu dignas in circulo, cui adscribitur, præstandas adstrictus, atque præter hæc omnia Electores, & scamnum illud, cui adscribitur, sufficienter fuerint auditi. Denique ejusmodi admissio sine ullius præjudicio fiat.

45. Quia necessaria sustentatio officialium imperialis cancellariæ multum decrescit, eo quod taxa frequenter remittatur, aut minuatur, quodque super Cæsareis concessionibus privilegiorum, status exaltationis, aliarumque gratiarum diplomata non redimantur; hinc remissio aut moderatio taxæ, cancellariæ debitæ, a solo archicancellario Imperii dependeat, ii vero, qui Cæsareas gratias impetrant, & inter tres menses diplomata desuper apud cancellariam non redimunt, concessis gratiis se jactitare, aut iis uti non permittantur, & concessionibus ipso facto sint cassatæ, atque fiscalis Cæsareus contra omnes, qui sine Cæsarea vel Palatinorum concessionem, status exaltationem, nobilitationem, titulo consilarii, vel alterius prædicati denominationem se jactitant, vel arma, aperta seu clausa casside, sibi formant, ad poenam procedat.

46. Quia porro Cæsari incumbit præcipue S. R. I. Electores, tanquam intima sua membra, & capitales Imperii columnas, ante omnes in speciali summa veneratione tenere, providebit, ut, quando eorum legati aut officiales hæreditarii in Cæsarea aula adfuerint, ipsi semper, ac præsertim, quando in electione vel alias imperialis curia celebratur, debito colantur respectu, ipsisque per Cæsareos aulicos nullatenus præjudicetur; vel si ob eorum absentiam vices per Cæsareos aulicos supplendæ forent, Electorum loca tenentibus, & officialibus hæreditariis absentibus nihilominus semper talibus officiis obvenientia emolumenta, non minus, ac si personaliter iis functi essent, cedant, nec, prout hæcenus factum, ab officialibus aulicis subtrahantur.

47. Ut autem Cæsareum secretum & aulicum consilium, nec non camera Spirensis hujus capitulationis debitam habeant notitiam, & juxta illam dirigantur, non solum eandem ipsis Cæsar proponet, sed etiam juramentum desuper eis imponet, illam, in quantum quemlibet concernit, accurate observandi, nihilque contra agendi, nec consulendi.

Hæc omnia & singula Leopoldus promisit sub regio suo honore, dignitate, & verbo veritatis, præstito corporali juramen-

to ad DEum & sancta Evangelia, nullasque exceptiones, dispensationes, absolutiones, canonica & civilia jura contra illa sibi prodesse voluit.

Data Francofurti 18 Julii 1658.

Observatio.

AD ea, quæ articulo 1 de advocatia & defensione summi Pontificis ac Romanæ Sedis, & art. 19 de Concordatis Germaniæ, cum summo Pontifice initis, antiquissimo more Catholici Electores proposuerunt, Saxo, Brandenburgus, & Palatinus Cæsarem noluerunt obligare, nec consentire; hinc Cæsar declaravit & promisit, se per dictam advocatiam Paci Religiosæ & Osnabrugensi nolle præjudicare, sed parem protectionem iis præstiturum.

Contra articulum 4 dux Mantuæ protestationem opposuit, in qua conqueritur, Electores, inscio nec citato Mantuano, Triunum urbem & vicariatum Italiæ duci Sabaudia contra notoriam justiciam adjudicasse. Mantuanum non noviter vicariatum sibi attribuisse, quin potius totum contrarium antiqua & nova testari diplomata, & investituras, continuatis temporibus marchionibus Montisferrati, & ducibus Mantuæ concessas: adesse vetustissima in hanc rem decreta & statuta Mantuæ, historiarum monumenta &c.

Nec propterea se læsum queri posse Sabaudum; integrum enim esse Cæsari & Rom. Imperio, plures constituere vicarios perpetuos, prout in ducibus Mediolani aliisque priore sæculo sit factum. Neque per pacem Monasteriensem juribus Mantuani fuisse derogatum, cum se referat ad tractatum Chierascensem & Ratisbonensem, quæ conditionem adjecerit, si inter ducem Sabaudia & ducem Nivernensem fuerit conventum; hanc autem conditionem nunquam fuisse impletam.

Denique suppliciter rogat legatus, damnosum decretum revocari, totumque negotium ad judicium aulicum, in quo penderet, remitti, reducendo illud ad terminum juris & justitiæ; hoc nisi fiat, solenniter protestatur & declarat, nunquam ducem Mantuæ assensurum, & clementiori tempore pro dicta remissione acturum, rogatque, præsentem protestationem in acta collegii electoralis, aut etiam S. R. I. redigi, & testimoniales ad æternam rei memoriam concedi.

Datum Mantuæ 28 Julii 1658.

Quæ art. 22 de Ferdinando Carolo archiduce Oenipontano ratio-

ratione Alfatia dicuntur, concernunt ea, quæ in pace Monasteriensi de illius cessione, facta sub conditione, ut Gallia tres miliones librarum archiduci solvat, & partem debitorum. Quæ necdum soluta querebatur.

Quod vero art. 39 de duce Mutinensi habetur, inde est, quod Hispanus Corregium occupatum teneret.

Mense dein sequenti ejusdem anni 1658 Moguntia a pluribus Electoribus & principibus initum est *Fœdus Rhenanum* cum rege Gallia, cujus scopus erat conservatio pacis Westphalica, mutua in hunc finem auxilia, negandus transitus militum in Belgium, prout paulo post dicetur.

ARTICULUS III.

*Status Imperii. Bellum Polonicum, Danicum, Turcicum.
Imperii comitia.*

Imperium consecutus est Leopoldus, vastis adhucdum ruinis e Suecica illa procella fatiscens, provincias e bustis suis necdum satis restitutas, ærarium ingenti debitorum mole oppressum, legiones in tot undique hostes paucas, Germaniæ principes, partim superiorum temporum vulneribus ægros, partim Westphalica pacis victoria confidentiores, Hispaniam ipsam diffidentem, atque a cognatæ Austriæ rationibus, ob sui desertionem, propemodum avulsam, hostes ab Oriente & Occidente potentissimos.

Sed adversus tot domi forisque difficultates virtute sua depugnans, religione & pietate in superos id consecutus est, ut desperatis quoque in rebus præsens semper Numen affuisse hostes ipsi sentirent.

Et primas quidem curas, quiescente tantisper Germania, Polonia a Suecis pene obtritæ impendit. Quippe inito cum Dano, ^{Bellum} Brandeburgo, & Batavis adversus Suecum ^{Polonicum.} foedere, sexdecim armatorum millia misit in Poloniam. Hatzfeldius summi ducis munus gerebat, Montecuculus equitum magistri, cui Sporckius legatus. Equitatum Radevicus Souchius regebat. Qui præstantes bello viri, cæso, fugatoque cum Transylvanis Rakozio, Suecorum socio, Cracoviam expugnant. Pulsis e Polonia Suecis ac Transylvanis, multum molestiæ circa hyberna ab ipsis Polonis imminuit, cujus pertæsus Hatzfeldius armorum præfecturam deposuit, paulo post

post mortuus, suffecto in ejus locum Souchio, homine Gallo, sed præstanti bello viro.

Danicum. Altero anno, Polonia ab hostibus jam liberata, in Daniam versa arma, quam Suecus jam totam ferme, præter Hafniam, frustra obsessam, occupaverat. Victi insigni prælio in Dania a foederatis Sueci, & in Pommerania multati, ad pacem Olivensem compulsi sunt; quæ omnia uberius exponentur, ubi de Suecia, Polonia, & Dania tractabitur. Cæsari ex eo bello nullum aliud præmium obiigit, præter binorum regum ab interitu vindicatorum gloriam.

Turcicum. Polonicum & Danicum bellum excepit Turcicum: quippe & Suecicis turbis primum Transylvanicæ, dein Turcicæ, tradito velut invicem filo, enatæ sunt: illæ quidem leviores, & velut præludium graviorum. Quadriennio tumultuatum est. Multum tam parvo tempore ultro citroque sanguinis fusum; occupata a Turcis Jenæa, Varadino, Vivarino, Caransebia, Lugosio, multum terrarum Christianæ rei detractum. Luctuosa ad Barcanum clades accepta: major hosti ad Sant-Gothardum & Levam reposita; excitis ex Europæo omni orbe auxiliis, impotens fortunæ suæ barbarus ad pacem compulsus.

Dum belli Turcici initia Cæsari essent infausta, anno 1659 comitia Ratisbonam indixit, quæ tamen 1663 primum sunt inchoata, a Rhenani foederis principibus, Cæsari minus addictis, varie impedita.

Thunius, Salisburgensis antistes, Cæsaris nomine præesse iussus præsentī necessitate, periculique magnitudine ob oculos posita, hortabatur, ut, prætermisissis interim ceteris, non tam Hungariæ, quam focis quisque suis, & Germaniæ incolumitati contra tantum hostem consulerent.

Comitia. At vero lente admodum, ac morose acta sunt pleraque. Men-
se fere, quid primo loco disceptandum videretur, disceptatum est. Ægreque tandem obtentum, ut primo loco tractaretur, an, & quantæ in Hungariam mittendæ suppetiæ. At primo statim ingressu hæsit negotium, legatis civitatum nonnullis quiritantibus; extra Germaniæ rempublicam censendam Hungariam atque Transylvaniam: quam quisque ditionem possideret, ejus esse, ut defenderet. Satis Germanis ossibus albere eas regiones: nec æquum, ut unius utilitati omnes militarent. Austriacorum imprudentia bellum concitum, qui partim imperitos legatos tantæ rei deputassent, neque Goesium integris adhuc rebus submississent, lente quoque omnia

nia administrarent. exederent ipsi, quod intrissent. Alii a principibus suis se instructos negabant. Alii Austriacos criminabantur, quasi, artificiose compositis belli terculamentis, pecunias quærent.

Molestior deliberatio fuit, ære, an milite auxilia expedienda forent. Argentum Thunius petiit. Virorum satis ex propriis provinciis esse Cæsari, pecuniæ autem penuria laborare. In magna ducum diversitate magnas discordias fore. Quantum temporis delictibus dandum, quantum sumptuum in iter tam longinquum, & quanto incommodo eorum, per quorum fines ducendæ copiæ? & quid rudi milite, bellorum cum Turcis insueto profectum iri, qui nec ejus cæli gravitatem, nec hostis vultum, aut clamorem barbarum ac impetum laturus esset? Veteranum Cæsari exercitum, & cuiusvis hosti parem, in campo fore, modo pecunia repræsentetur.

Alienos ab eo consilio Rhenani fœderis, Galliæque faventes principes se monstrare: e re non esse, omnes copias sub unius Cæsaris auspiciis militare, quas deinde aut Hispano relinqueret, aut Lotharingici belli titulo domus suæ incremento impenderet. Igitur 6500 Hohenloio duce addicta sunt, sed non nisi 4000 ad hyberna advenire. Cæsareæ etiam legiones paucæ, bello Polonico & Danico, transmissis in Insubriam subsidiis, distributione in tot præsidia, atque ad fines defendendos, accisæ plurimum fuerant atque imminutæ.

Neque exterorum auxiliorum spes magna affulgebat. Alexandrum Pontificem domesticæ e Crequianis turbis curæ ancipitem tenebant. Sextam quidem e centesima partem ex ecclesiasticis Italiæ provincibus sacro bello addixerat, sed, seu quæstorum peculatu, seu tributuum tenacitate minimum quid inde redibat. Italiæ principes reliqui remotius periculum existimabant, quam ut ipsi quoque accurrerent. Hispaniæ ærarium bellum Lusitano-Gallicum exhauserat. Polonia bello Moscovitico & domesticis turbis quassabatur. Veneti proprio Cretensi bello laborabant. Angli ac Batavi quæstiosa per Africam & Asiam commercia Hungariæ præponebant.

Cæsareus autem exercitus 4000 equitum, 20000 peditum constabat. Tantula manu tot populorum salus continebatur, totiusque Ottomanici Imperii potentia erat sustinenda. Hæsit Monteculus, susciperetne ducis officium, partamque armis famam tanto discrimini objiceret. Quem sensum suum datis ad Cæsarem litteris his verbis expressisse dicitur: triginta sex annis Cæsari me penitus consecravi. Nulla expeditio fuit, quæ non aut militem aut ducem me habuisset. Diuturno adeo famulatu eo hodie red-

Etus sum, ut quatuor mille equorum cursoria acie Croatam velitemque agere necessum habeam.

Quamvis autem & militis & ducis officio strenue fungeretur, prohibere tamen tanta paucitate non poterat, quo minus Turcæ cum Vivarino varias urbes expugnarent, & Ungari de tradenda Sultano republica cogitationem jam susciperent. In Germaniam quoque effusa Ottomanni crudelitas, Moraviam late populata solitudinem fecit. Ad 14000 incolarum in vincula abducta: imbellis ac provectior ætas omni atrocitatis genere interfecta.

Decreta
auxilia.

Trahebantur interim Ratisbonæ comitia a legatis in decimum jam mensem, fructu perexiguo, contentiones inter & fastidia. Visum itaque Cæsari, ut Ratisbonam ipse se conferret, & qua litteris qua exemplo suo principes Imperii invitaret. Comparuere itaque cum Cæsare Moguntinus, Trevirensis, Bavarus, Saxo, alique principes. Opinione celerius tum processit negotium: triplum Romani mensis in subsidia belli Turcici decretum: quod 8000 equitum, 40000 peditum conficiebat.

Obortæ autem statim sunt plurium veteres querelæ, ultra facultates se premi, æquiori prius ordine constituendam matriculam. Qui fundis olim amplis potiti, nunc autem temporum injuria opibus excidissent, non posse eadem onera perferre. Iniquum contra esse, ut qui ex tenui ad magnam opulentiam pervenissent, nihilo plus publico prodesse. At vero, ut tunc res tam implicata, totque querimoniis obnoxia expediretur, intempestivum est visum. Cæsar satius habuit, de imperato militum numero haud parum infirmioribus remittere: vix tertia parte, per comitia statuta, representata.

Refricata tunc est anni superioris quæstio, pecuniane an milite juvandus Cæsar, legato Gallico apud Rhenani fœderis principes instante, ne tantum militum sub auspiciis esset Austriacis: & iactabatur, Imperium potius armandum quam Imperatorem. Renuntiatus igitur Leopoldus Badensis marchio, qui copias imperiales nomine mareschalli duceret. Additus senatus bellicus.

Cæsar, adlecto Portia, aulæ Cæsareæ præfecto, in Imperii principem, Viennam rediit. Indicti circulorum conventus. Habiti delectus: quindecim millia coacta. Sex millia rex Franciæ addidit, duce Colignio: Sueciæ rex, ultra id, quod pro Germaniæ provinciis pendebat, duo millia. Pontifex, Florentinus, Mantuanus, Genuensis respublica pecuniam contribuerunt. Polonia & Dania suas clades, Angli & Batavi mercaturam excusabant. Atque

que hoc denique apparatu anni 1664 bellum gestum est; cujus seriem in Hungaricis recensebimus.

ARTICULUS IV.

Causa Bremensis, Wildfangiatus, Erfordiensis.

PAce, aut potius induciis vicennialibus, cum Turcis inita, multis per Germaniam locis bellorum scintillæ emicabant. Magnarum civitatum libertas oppugnata. Monasteriensem urbem episcopus Gahlenus subjugavit. Erfordiam Gallo milite Moguntinus, Magdeburgum Brandenburgus, Bremam Suecus invadere. Palatinum Moguntinus ac Lotharingus aperto bello persequabantur. 27

In pace tam accipiti servandas legiones Austriacas, & per provincias distribuendas plerique censebant, qui Cæsari erant a consilio. Montecuculus insuper auctor erat, rationem ineundam perpetuæ statæque militiæ. Exercitatum militem inæstimabilem regum thesaurum esse. Inde auctoritatem ac venerationem principum, timorem æmulatorum, patriæ quietem ac salutem pendere. Misceri bella ex bellis. Optimas sæpe amitti occasiones, hostemque in viscera recipi, donec novus legatur miles. Et quid spei in collectitia rudi turba? quantum veterani tironibus præstent vel ex numero bello Turcico satis constare. Nec provincias propterea nimium oneratum iri. Pluribus novos delectus sumptibus constare, quam veterani militis sustentationem. At Leopoldus, qui amari quam metui malebat, id consilii ut probaret, adduci nunquam potuit. Id tamen datum Montecuculo, ne veteres legiones omnino solverentur.

Quod ante de Erfordia memini, sic habet. Otto M. quæ erat Erfordia, illius temporis pietas, Wilhelmo filio, Moguntino tunc præfule, & successoribus Thuringiam totam donarat. Sed temporum lapsu ad alios dominos, Saxonix maxime duces (Mühlhusio & Northusio in libertatem assertis) devoluta est: sola ferme (præter Aichsfeldiam) Erfordia, amplissima post Coloniam Germaniæ civitas, speciem aliquam obsequii retinuit. Cives maximam partem Lutheri doctrina imbuti, fidem præfulibus quoque ejurarunt: bellis & temporum calamitate adversus dominum suum protecti.

Reddita pace pro libera nihilominus civitate se gerebat, expungendo etiam e publicis precibus Moguntini nomine. Lite ad Spirense & aulicum judicium delata, damnati Erfordiensis, causa præfule adju-

adjudicata. Cum autem sententiæ non parerent, a Cæsare proscripti sunt. Moguntinus igitur sedecim millium exercitum, in quo octo millia Gallorum erant, urbi admovent, quæ post levem oppugnationem se dedere & leges accipere coacta est. Permissa religio, libertas cum arce Cyriaci erepta, atque hæc præsidio Gallico occupata: improbante Cæsare, in cor Germaniæ admissos. externos.

Brema.

Felicius & æquius libertatem suam defendit Brema, opulentissima commerciis civitas ad Visurgim, præter firmi operis arcem sedecim propugnaculis cincta, liberisque Imperii urbibus annumerata. Postquam cum Verdensi Bremensis etiam episcopatus Suecis in prædam cecidisset, urbis tantæ cupiditate accensi, refossis ex antiquitatis ruderibus monumentis contenderunt, urbem a Carolo M. episcopo fuisse subiectam, atque ita nunc cum episcopatu ad Sueciæ regem fuisse translata. Et jam alias arma intulerant, sed Ferdinandi III. autoritate, Westphalici & Saxonici circuli auxiliis, Batavorum, Hamburgensium, Lubecensium intercessione cœptis destiterant.

Sed nunc instaurandi conatus opportunitas maxima videbatur oblata. Batavos bello Anglico abreptos, Daniam imbellem, principes lentos, Cæsarem nuptiarum curis intentum, & abdicatis jam copiis vacuum existimabant. Itaque Urangelius cum exercitu urbi circumfusus duras condiciones imperat: fidem Cæsari dictam ejurarent: liberæ civitatis titulo ac jure abstineant. Eadem, quæ alii Sueciæ cives, forte habeantur: in arcem ac moenia præsidium recipiant.

Oratores extemplo ad Cæsarem destinati, ne afflictam urbem Imperio detrahi, tantaque accessione augeri Sueciam pateretur. Scribit ad Urangelium Cæsar. Sinzendorffius ad senatores (rege impubere) ablegatus. Brunsvicensis & Saxones ad opem ferendam incitati. Et jam undique arma parabantur: & Bremensium alacritas, repulso Suecorum impetu, diuturnam obsidionem factura videbatur. Unde Sueci, posita ferocia, judicio rem committunt. E Catholicis Moguntinum & Bavarum, e Protestantibus Saxonem & Brandenburgum, Augustam item & Coloniam, Francofurtum & Norimbergam Cæsar judices nominati. Horum legatis annitentibus, in has condiciones pax sancita: eadem, quæ hætenus, commerciorum, privilegiorum, religionis libertate Bremenses fruerentur. Ejus, quod Bremensis ducatus imperio deberet, partem decimam quartam penderent: liberæ civitatis titulo, dum ad regem Sueciæ ejusque præfectos scriberent, uti & sessione in

in comitiis Imperii, abstinere ad ejus usque sæculi exitum: ad alios uterentur pro lubitu. Ita nova ab Aquilone tempestas discussa.

Ad Rhenum pariter celebris controversia, maxime Moguntinum inter & Palatinum, armis quoque disceptata, Cæsaris auctoritate fuit dirempta. Singulare nempe jus quoddam (*Wildfangium* appellant) Palatini comites, sibi afferebant, ut peregrini & illegitime nati, qui in Palatinatu domicilium figerent, mancipiorum instar haberentur. Testamentum illis condere, & absque Palatini assensu alio demigrare nefas. Præter statas operas, bello sequi principem coguntur. Liberi in eandem sortem nascuntur, nisi matre; ab hac servitute libera oriuntur.

Wildfang-
giatus.

Hoc jus *Wildfangius*, a liberarum ferarum captura sic dictum, ultra Palatinatum, in Franconiam, partem Sueviæ, Wormatiensem & Spirensen episcopatum, Palatini extenderant, Cæsarium diplomata proferentes. Ea res miseris illis gravis, quod alterius domini mancipia, subditi alterius; tonderentur ab uno, degluberentur ab altero. Et quia in eodem loco duo erant præfecti, multa jurgiorum materia in ancipiti illa jurisdictione nascebatur.

Moguntinus tandem, præter Herbipolitanum opulentissimum episcopatum, Wormatiensem etiam consecutus, suis & amicæ Galliæ viribus fretus, Lotharingum, Franconicos, Suevosque nobiles, Argentinenfes, Spirenses, Rheingravios, ad excutiendam penitus molestiam adscivit.

Lis ad Spirensen primum tribunal delata, multisque libellis ventilata, in arma tandem abiit, irritatisque jam animis in periculosum bellum evasisset, nisi Cæsar, auctoritate sua interposita, effecisset, ut rem judicio submitterent. Inita dein transactio, & concepta juris temperati formula, quo deinceps Palatinus uteretur.

Ita quidem scribit Wagnerus in *hist. Leop. M.* at Brewerius asserit, causam ad Galliæ & Sueciæ reges tanquam arbitros compromissarios fuisse delatam: quorum hoc laudum adjungit.

1. Homines, qui non habent proprium dominum, si in Palatinatu & vicinis terris domicilium constituent, esse *Wildfangios*, & Palatini homines proprios: non autem eos, qui alicujus ditionis sint subditi, & in eadem ditione domicilium mutant.

2. Determinatur, quænam sint jura Palatini in *Wildfangios*, nempe *personalia*, uti exigendi moderatas operas, mortuaria, succedendi in bonis vacantibus &c.; non autem *territorialia*, si in vicinorum terris degant, uti indicendi tributa, judicandi, armandi &c.: illæso nempe jure alterius territoriali.

Pars VIII,

B b b

3. Agi-

3. Agitur, an & quantum conductum per alterius terras eunti Palatino habere liceat.

4. Telonia possunt exigi secundum privilegia legitima, antiquas & probatas consuetudines, initas transactiones (*Actum Hailbrunnæ 1667 per legatos Gallia & Sueciæ.*)

ARTICULUS V.

*Rhenanum fœdus. Austriae funera. Cæsaris nuptiæ.
Pax Clivensis.*

28
Rhenanum
fœdus.

Rhenani fœderis injecta sæpius mentio. Hæc ejus origo. Continuato tot annis bello Belgico Rhenanæ provinciæ non parum molestiarum sunt perpeßæ ab Hispano milite, præter frequentem copiarum transitum, hyberna in Germano solo extorquente. Carolus Lotharingiæ dux, maxime infestus erat, hostilem in modum Germaniæ provinciis infusus. Sui, credo, in pace West, neglectum ultum ibat.

Multæ ea de re in comitiis Ratisbonensibus & ad Cæsarem querimoniæ, sed lentum remedium. Quare, stimulante Francia, Rhenanos inter principes, Moguntinum, Coloniensem, Juliacensem, Brunsvicensem, Hassum, regem Sueciæ, ut Bremæ & Verdæ ducem &c., fœdus coaluit, cui denique Brandeburgus etiam accessit.

Hæc ferme ejusdem capita: curare, ne in Monasteriensem pacem quidquam attentetur. Quamvis injuriam a fociis depellere. Militum quorumcunque transitum, molestias, exactiones inhibere: 10000 armatorum duce Salmensi principe communi nomine sub signa cogere, &, ubi ubi sit opus, adhibere. Triennio hæc unio teneret, & ultro prorogaretur, si Belgicas turbas sopiri interim non contingat.

Quam ingratum Austriacis, tam proficuum Gallorum rebus hoc fœdus erat. Nam his pactis Germanorum subsidii exarmata Hispania. Quanta inde clades, insequens mox annus docuit. Pax Pyrenæa Hispanis extorta: magna Belgii pars Franciæ adjecta. Anna Theresia, primogenita Philippi IV filia, Leopoldo Cæsari prærepta. Quanta inde bellorum seges, & revolutionum materia! quantum fundamentum augendæ in immensum Borbonicæ magnitudinis! Creditum pluribus, Hispaniæ procures in ultionem sui in pace

West.

West. neglectus hanc fabam cudisse. Certe ab eo tempore Hispani rationes suas ab Austria alienas habere visi sunt.

Nec leve Austriacis vulnus inflictum per mortem Leopoldi Guilielmi archiducis. Qui dignus Ferdinando II parente filius, æternumque Germaniæ gentisque suæ ornamentum, integerrimi præfuls sanctimoniam cum excellentis imperatoris laudibus tanta sui apud omnes commendatione conjunxerat, ut vel hostibus admirationi esset ac venerationi. Ea certe morum castimonia enituit, ut *Angelus archidux* tota aula appellaretur, ad eminentem vitæ sanctitatem natus factusque.

Mors Leop.
Archid.

Juventute sub Lodronii & Patrum e Societate Jesu institutione exacta, primus e gente Austriaca jus suum omne hæreditarium in fratrem natu majorem Ferdinandum transtulit; ut tamen esset, quo archiducis dignitatem sustineret, ecclesiastico ordini ex voluntate adscriptus, variis deinceps sacerdotiis auctus est. Nam præter teutonici ordinis præfecturam prædivitem, Bremenfis & Magdeburgensis archiepiscopatus, Passaviensis, Olomucensis, Argentoratensis, Halberstadiensis, Hamburgensis episcopatus (ut vel sic conservarentur apud Catholicos) in unum caput conjecti sunt. Sed, quæ temporum illorum perturbatio, atque sacrorum profanorumque permixtio, paucis frui quiete licuit.

Imo reipublicæ & religionis causa ad bella abstractus, 26 annos natus, rebus prope ad exitium vergentibus, pro fratre Imperatore Bohemiam & exercitus regere jussus, Banierio varie circumducto, atque in Misniam ejecto, strenuis sane auspiciis militare cœpit. Eundem Banierium Ratisbonæ, ubi Cæsar comitia agebat, imminentem, in fugam compulit, aliaque gessit, quæ supra delibavimus. Licet autem a Dorstensonio ad Lipsiam, a Condzo ad Lensium sit prælio victus, utriusque tamen confessione summi imperatoris partes omnes implevit.

Ad Belgii dein gubernationem expetitus, spem sui virtutibus & victoriis implevit, multis urbibus aut hosti ereptis, aut regi servatis, ea felicitate, ut versis in suum compendium Galliæ turbis, ipsi Lutetiæ suburbiis signa inferret. Denique, ut fratri Cæsari & Leopoldo nepoti consiliis adesset, venia a rege impetrata, in Germaniam suam rediit.

Nec pacis artibus inferior, triplex hominum genus maxime averfabatur, mendaces, assentatores, impudicos: graviterque redarguit eum, qui dixerat, sine mendacii adminiculo recte geri legationem non posse. Duabus vero præcipue rebus omnes in admi-

rationem rapuit, heroica vitæ innocentia, & singulari prorsus in DEum religione, ut miraculi instar haberetur tam constans in tanta licentia integritas, tamque æquabilis ad omnem fortunam animus. Feminas omnes, etiam principes, procul a se haberi volebat, forte obvias nec aspectu nec sermone dignatus: neque adduci passus, ut Christinam Sueciæ reginam in idem palatium admitteret. Atque ad easdem leges ephebos honorarios totamque familiam composuit.

Passaviensem & Argentinensem episcopatus, ingenti ære alieno pressos expedit. Recollectis Patribus duo cœnobîa, Jesuitis Molsheimii academiam cum seminario, Passavii & Neostadii, natali solo, collegium condidit.

Illustri hoc Austriacæ domus extincto sydere, præterea tria adhuc alia breve intra tempus occiderunt: videlicet Ferdinandus Carolus, Tyrolensis Austriacorum stirpis archidux (1662), relicta ex Anna Florentina filia, Claudia Felicitate, quæ Leopoldo Cæsari postea fuit nupta. Successit in Tyroli & anteriori Austria frater Sigismundus Franciscus, provincialibus vel inde charior, quod musicorum, venatorum, comitorum, epheborum, & stipatorum turba ærarium levarat. Sed non diu frui eo licuit. Quippe dum nuptias cum Sulzbacensi apparat, frigida poculo in venatione hausto, die altera obiit (25 Junii 1665.)

Extincta tum Tyrolensi archiducum linea, quam Leopoldus Ferdinandi II Cæsaris frater, & duorum, quos memoravi principum, Ferdinandi Caroli, & Sigismundi Francisci pater, fundaverat, Leopoldus Cæsar Tyroleos & anterioris Austriæ ad se devolutæ possessionem adiit.

Accessit tertium tristis adhuc funus, Philippus IV Hispaniarum rex (17 Sept. 1665), qui, uti vitam variis calamitatibus, populorum rebellionibus, regni imminutione, acerbam egerat, ita filium reliquit unicum, Carolum II, eumque impuberem, non nisi quinquennem, & infirma admodum valetudine, sub Annæ matris tutela, Lusitanici belli, & magnorum adversorum hæredem. Atque sic tota gens Austriaca, per utrumque orbem late diffusa, duobus stabat capitibus, Leopoldo Cæsare, & infirmo, quem dixi, rege impubere.

Quare Leopoldus Imperator, ut perennitati domus suæ consuleret, spesque suas in Hispaniarum monarchiam magis firmaret, duxit in conjugem Margaritam, Philippi IV Hispaniarum regis filiam (1666) secundo loco genitam. Nam Theresia primogenita jam ante Ludovico XIV Galliarum regi nupta, grandi, quod posteriora

Tyrolis ad
Leopold.
Imp.

teriora docuerunt tempora, Austriæ jactura. In annum dein 1670 incidit conjuratio quatuor comitum in vitam Leopoldi, cujus relationem ad Hungarica differimus.

Leopoldo Cæsari Margaritha conjuge non ultra sex annos frui licuit: nam anno 1673 pientissime obiit, ætatis 22, relicta post se unica filia Maria Antonia, Baviaræ Electori posthac in magnas spes despondenda. Cæsari autem matrimonio eodem adhuc anno juncta est Claudia Felicitas, Ferdinandi Caroli, Oenipontani archiducis filia. Brevius adhuc erat cum ista connubium; quippe post tres annos magno Cæsaris luctu obiit (1676), nullo eidem relicto hærede masculino.

Magna erat expectatio, quænam in viduatum secundo Augustum thorum esset assumenda. Auditusque Leopoldus dicere, se, qui in Margaritha Hispana Imperii rationes spectasset, in Claudia animo indulisset, nunc uni reipublicæ velle conjungi, eamque deligere, quæ maximam hæredis masculi spem esset allatura. Alii autem Daniæ regis sororem suadebant, spem fore, ut cum ipsa totum regnum ad Catholica sacra rediret. At tenera religiosissimi Cæsaris pietas induci se non patiebatur, ut Lutheri erroribus innutritam in thalami consortem assumeret, veritus etiam, ne Deus ex alto non benediceret.

Igitur alii procures ad Eleonoram Neoburgici ducis natu maximam respiciebant, quam optata fecunditate Cæsarem totque provincias medici haud vano augurio solaturam ominabantur. Adhæc parens Philippus Wilhelmus affinitatibus magnam Germaniæ partem complexus, propediem in Electoratum & ditionem Palatinam successurus, magno Austriacis rebus adjumento futurus credebatur, qui alieniorem hæctenus ab iis animum prætulerat.

Nec spes fefellit; nam & pater deinceps rationes suas cum Austria conjunctas habuit, & filia Eleonora altero post anno (1678) archiducem Leopoldo genuit, cui Josephi nomen inditum, volente Augusto patre, qui hunc divum solenni ceremonia cultuque provinciarum suarum patronum delegerat. Ad Cellensem quoque thaurmaturgam vota persoluta.

Exactoratis jam ante Aurspergio & Lobkovitio, primis aulae Viennensis ministris, Montecuculus in principum Imperii ordinem ascitus, Amalphitano principatu ab Hispaniæ rege est auctus: ut ne Piccolomineo minus præmiaretur, cujus virtutem superarat.

Gestum est hoc tempore bellum inter Monasteriensem episcopum & Batavos, quod anno 1666 finitum fuit *pace Cliviensi*. Cujus hæc sunt capita:

1. Pax sic servetur, ut mutuis commodis studeant, & bonæ viciniae officia praestent.
2. Sit amnestia, nec alter alteri molestiam deinceps inferat.
3. Episcopus (Bernardus de Galen) restituat omnia loca occupata.
4. Copias educat ex Batavorum terris.
5. Batavi nullam amplius hostilitatem exerçant.
6. Et militem pariter deducant ex terris episcopi.
7. Episcopus copias dimittat, retentis 3000.
8. Renuntiet foederibus, huic paci contrariis, nec nova ineat, aut Batavos unquam bello aggrediatur. (*Hunc articulum anno 1672 episcopo objecerunt.*)
9. Idem promittunt Batavi vicissim.
10. Nominantur comprehensi in hac pace: quos inter Cæsar, Danus, foedus Rhenanum.
11. Jus in urbem Borckelvam maneat, ut ante bellum fuit. Episcopus tamen juri superioritatis renuntiat cum consensu capituli.
12. Renuntiatur utrinque omnibus prætensionibus.
13. Caussis Batavorum episcopus se non immisceat, nec arresta aut repressalia decernat, sed lites amice componantur. Idem respective Batavi observent.
14. Vades hujus pacis sunt Cæsar, Gallus, Moguntinus, Colonienſis, Brandeburgicus, Neoburgicus &c.
15. Pax utrinque confirmanda. Hanc pacem postea sæpius Cæsar, Brandeburgicus & Batavi allegarunt.

ARTICULUS VI.

Primum bellum Leopoldi Cæsaris cum Gallis.

- 29 **M**ortuo Philippo IV Hispaniarum rege, Ludovicus XIV Belgium ad conjugem suam Mariam Theresiam natumque ex ea Delphinum devolutum ratus (1667), Flandriam & Burgundiam subigit, &, torpente Europa, pacem Aquisgranensem post semestrem bellum extorquet, restituta Burgundia, retentis, quas ceperat, Flandriae urbibus. Acerbe ferebant Hispani, Flandriae causam in hoc bello a Cæsare desertam. Sed culpa in Aurspergium principem conjecta, qui propterea exulare jussus, amicorum precibus obtinuit, ut Labaci avitis in fundis degere liceat.

Ab Aquisgranensi pace *triplum fœdus*, Anglos inter, Suecôs, & Batavos, coaluit. Finis propositus, communibus auxiliis cavere, ne Hispanici Belgii reliquæ penitus a Francia absumantur. Ne tamen Ludovico regi quirítandi causam præbeant, nullam Hispaniæ mentionem fieri placuit, sed in eum decretum bellum, qui Aquisgranensem pacem violaret, ut orbis Christiani quies contra quosvis ejus perturbatores defendatur.

Sed omnis hæc machinatio brevissimi omnino ævi fuit. Nam Gallicæ aulæ triumviri, Colbertus, Lionæus, Louvisius, hoc fœdus ita dissiparunt, ut eodem adhuc anno (1668) Carolum, Angliæ regem secreto fœdere, in Batavorum perniciem confiato ad se traherent; nec Suecus constantior.

Mox Galli totam Lotharingiam occuparunt. Id crimini datum, quod dux triplex fœdus ambiisset, & loca quædam muhiif-
set, atque majorem solito militum numerum, ut Galliam invade-
ret, collegisset. In Ratisbonensibus comitiis decretum, ut resti-
tuendo duci Cæsar operam daret. Missus Lutetiam Windischgrä-
zius comes, sed præter verba nihil retulit. Lotharingia in Fran-
cicam provinciam redacta. Dux in exilio vitam clausit.

Modicum tunc tempus quieti datum, sed anno 1672 eo vehe-
mentius bellum ex Francia recruduit, per totam dein Europam dif-
tusum. In Bataviam primum procella detonuit, eamque brevi
temporis spatio Ludovicus rex totam propemodum occupavit, adeo
quidem, ut de tradenda republica deliberatum jam fuerit.

Anglia, Suecia, Sabaudia, Gallis favebant. Nutabat Dania:
Imperii principum facies varia. Colonienfis & Monasterienfis aper-
te Gallis accessere. Bavarus neutrarum partium haberi voluit,
electrice e domo Sabaudica, & Hermanno Fürstenbergio (qui prin-
cipis nuper dignitatem consecutus fuerat) fratrum exemplo Galliæ
causam tuentibus. Moguntino, Trevirensi, Saxoni, Palatino,
Hannoverano, mens a belli consiliis abhorrens. Catholicorum
multi tanquam ad sacrum bellum applaudebant, quo septemplex
hydra esset conficienda.

Cæsar ipse alienus ab hoc bello pluribus videbatur, creditum-
que, qui nuper Hispaniam, tam arcte sibi conjunctam, nullis juvis-
set auxiliis, Batavis, adversus domum Austriacam antea rebelli-
bus, opem nullam laturum. Et Lobkovitius princeps, aulæ præ-
fectus bellum dissuadendo ruinæ suæ prælusisse existimabatur.

At ubi nuntiatum, jam Cliviæ præsidia expugnata, Novesium,
Bonnâ, aliaque Colonienfis provinciæ munimenta, Gallico præ-
sidio

Galli Lo-
tharingiam
occupant.

Et Batavas
provincias.

fidio teneri, Cæsar cum Brandeburgo fœdus iniit, his ferme capitibus ratum: pacificationibus, Clivenſi, Olivenſi, Aquenſi, urbis Coloniz, & reipublicæ Batavæ libertati conſulatur. Brema adverſus Suecum defendatur. In religione nihil novetur. Fœdus in decennium duret. Ita legem de non mittendis Belgio ſubſidiis, quam in capitulatione conſenſu ſuo pertulerat, Brandeburgus omnium primus antiquavit.

Et quamvis Colonienſis, indignatus, quod Batavi Rhenobergam præſidio occupatam tenerent, miſſo Berolinum Guilielmo Fürſtenbergio, Electorem abſtrahere conaretur a Batavis, iſto tamen cum illis fœdere, viginti millium exercitum partim ſuis partim reipublicæ ſumptibus armavit.

Jaſto hoc fundamento Cæſar ſtatus in comitiis congregatos exſtimulat ad commune fœdus, queriturque, ut a Francia principes Imperii diſſidiis inter ſe commiſſi, Lotharingia abrepta, Alſatiæ liberæ urbes ſub jugum miſſæ, nuper Hiſpanicum, nunc fœderatum Belgium armis invaſum, Trevirenſis ager vaſtatus, Terminus figendum ambitioni, & crescenti in dies vaſtæ potentiz, totam Europam inundaturæ, niſi communi conſilio & opera validus agger objiçatur.

Sed in lento illo varioque ſuffragiorum orbe haud multum proſectum. Nec comparatæ erant ita res Cæſaris, ut in bellum illico poſſet erumpere. Præter Brandeburgum nemo erat tunc in fœdere. Nec illius conſtantiz ſatis fidebatur. Terruit exemplum nuperi belli Polonici, quo intra biennium & hoſtis Polonorum, & ſocius, & neutrarum partium fuerat. Hiſpania, licet Cæſarem per legatum vehementer incitaret ad accelerandum opus, ipſa tamen more ſuo lente movebatur, capite infirmo, & artubus compage ſua non coherærentibus. Batavorum reſpublica, nervis incifis, fracta, & in tanta factionum rerumque confuſione propemodum diſſoluta. Germaniz proceres a bello alieni, pluresque Franciz obnoxii. Hungaria procerum ſuppliciis exulcerata. Poloniz Turca minabatur.

Hæc Europæ cum eſſet facies, prima anni 1672 expeditio ſolis ferme itineribus fuit conſumpta. Egram Cæſareus miles convenire juſſus. Septendecim millia affuere, veteranum robur, & Montecuculo duce dignum. Equitum tribuni, Carolus Lotharingæ dux, Schneidavius, Sporkius, Caprara, Heiſterus, Sinderichius, probatæ omnes virtutis. Peditum, Pio Marchio, Portia, Leſlæus, Keiſerſteinus, Coppius.

Cum

Cum autem Cæsareus & Brandenburgicus exercitus Rheno immineret, negatus, vigore Rhenani foederis, est a Trevirensi primum, dein etiam a Moguntino & Palatino transitus, metu Turenii, in vicinia excubantis. Inventus etiam in Cæsarem Palatinus, quod contra capitulationis fidem exercitum per innoxiorum principum terras circumduceret, ac bellum atrox in Germaniam pacatam traheret. Batavorum causam nihil pertinere ad Imperium. Rhenani foederis hoc pactum esse, nullum militiae permittere transitum. Principum exemplo Francofurtum quoque amoliri a se conatum est trajectionis invidiam. Maxime vero in comitiis querelas suas proponebant contra Brandenburgum Colonienfis & Monasterienfis, porrecto in hanc rem scripto. In hoc memorant, Brandenburgum per Germaniam cum exercitu grassari; statum alium ex alio armis obrui; per Hildesensem & Corbeensem dioecesim hospitaliones imperari, prædas agi, subditos premi atque exfugii. Qui immanibus exactioibus præstandis sunt impares, crudeliter torqueri, pudori virginum vim illatam; cædibus, latrociniiis, incendiis, barbarum in morem sævitum.

Quæ cum juri gentium, paci publicæ, tot poenis roboratæ, Imperii constitutionibus, Paci Westphalicæ e diametro adversentur, sperare præsules a constatibus suis debita auxilia contra hostem apertum, fractæ pacis reum, cui ipsi nullam unquam injuriam intulerint. Nam quod contra Batavos, vicinos non minus graves, qui cum Imperio nihil commune habent, cum Galliæ corona foedus inierint, jure suo se egisse, & secundum disertas instrumenti Monasterienfis tabulas, quæ art. III sanciant: *singulis tamen statibus liberum sit, huic vel illi regno extra Imperii limites suppetias ferre*: præsertim contra gentem exteram, quæ perpetuam in se hostilitatem exerceat. Nisi autem status Imperii, adversus Brandenburgum festinum remedium afferant, coactum se iri, coronas Galliæ & Sueciæ tanquam sponsores Pacis Westphalicæ implorare. *Brewerus in tract. hist. polit. ad ann. 1672.*

Anno 1673 ineunte Cæsarei in Westphaliâ, Brandenburgici in Marchiam ad hyberna capienda regressi sunt, id cunctatione sua assecuti, ut duos præstantes dæces, Turenium & Condæm cum gemino exercitu a Batavorum cervicibus subtraherent, Gallo- rumque in foederato Belgio victorias sisterent, perituro haud dubie, si Franciæ collectus exercitus mansisset in Batavia.

Ratisbonæ interim consultationis plurimum: conciliatores pacis se offerebant ordines, quos nec Batavi nec Galli vellent, Co-

Pars VII.

C c c

luit

luit tamen mutæ defensionis fœdus Cæsarem inter , Brandeburgum , Danum , Cellensem , Guelferbytanum , & Casselanum : ut cui ex fœderatis bellum inferre ur , triginta duobus milibus succurreretur.

Sed dum novum hoc fœdus percussum est , vetus , quod cum Cæsare anno superiore iniit , rupit Brandeburgus , ut Cliviz oppida , Vefaliam , Embricam , Refam , Orsoiam reciperet , *Vossensem* cum Gallis pacem fecit , Cæsaris cunctationem , & Batavorum in mittendis subsidis torporem accusans.

Tanto belli socio destitutus Cæsar Ratisbonensibus in comitiis magnopere insticit , ut totius Imperii nomine viribusque bellum decerneretur. At alienatos adeo animos invenit , ut eorum acerba querela , quorum fines miles ingressus fuerat , personarent. Ex Electoribus quinque , Moguntinus , Colonienfis , Bavarus , Brandeburgus , Palatinus , e principibus , Monasterienfis , Juliacenfis , Hannoveranus , Gallo addicti credebantur ; ut mirum sane visum fuerit , hos prope omnes intra anni spatium hostes Gallia Cæsaris solertia effectos.

Duo sunt , quæ in Gallos eos concitarunt , legatorum Francia arrogans in comitiis & apud principes oratio , cum minis etiam conjuncta , & Galli militis in Rhenanis tractibus effusior grassatio , cum magna offensione ordinum : qui nondum eo redactum Romanum Imperium dicebant , ut leges accipere ab exteris debeat.

Causæ
belli.

Magisque adhuc accensi ad defensionem sunt , postquam Cæsar belli causas publicavit. Subjugato Belgio Germaniam a Gallis proterendam memorabat : Cliviz urbes dirutas , alias ex integro munitas : militum delectus , stativa , itinera pro arbitrio in Germano solo facta. Imperatas pecunias , compilatas provincias , per Hispanicum Belgium , Leodium , Treviros ; acerbè habitos incolas : exultum ad Argentinam Rheni pontem : Augustam Trevirorum expugnatam : prædas in mediam usque Germaniam actas : violatam Aquensem pacem , pertractos in bellum præfules. Rerum pene omnium arbitrium ad Gallos trahi , principes cum capite , atque inter se illorum artibus committi : legesque palam dictari Romano Imperio : præter nomen nihil Imperatori reliquum fieri.

Utque Imperii ordinibus magis adhuc animum adderet , Cæsar , cum Hispanis , Batavisque novum fœdus iniit , his legibus : Hispania in statum , quo post Pyrenæam pacem , Batavi , ut ante præsens bellum fuissent , reponantur. 15000 Hispanorum in Belgio militent. Trajectum ad Mosam Hispania cedant Batavi. Cæsar 30000 armatorum mittat : quibus regina Hispania quot mensibus

fibus 50000 imperialium numeret, Batavi 45000 addant. Fœdus in decennium duret. Multum quoque institit Harrachius, ut Lotharingus quoque in societatem & fidem reciperetur, aliquot millibus communi sumptu illi attributis: nec nisi restituta Lotharingia pax iniretur. Apud Helvetos etiam allaboratum, ut vel in has partes irent, vel sylvestres saltem civitates suam in tutelam reciperent. Sed Francia prævaluit.

Nōn parum autem fœderatorum animos erexit gemina navalis pugna, Anglos inter Batavosque comissa. Prima æquo Marte pugnatum, altera victores Batavi. Prohibitaque classe ab appulsu in Seelandiam, desperato belli præmio, Angli regem suum ad pacem cum Batavis compulerunt.

Exeunte Augusto Montecuculus cum exercitu e Bohemia movet in Franconiam, obviūque Turenio prælium declinat, *Lobkovitii*, ut dicebat, litteris jussus. Secundis tamen velitationibus usus, per Dünwaldum 52 currus, navesque aliquot omnis generis commectit pro Gallis onustas, intercipit, & frumentum, quod avehi non poterat, in profluentem spargit. Admōto dein ad *Bonnam* exercitu, 12 Nov. ad deditionem compulsus eo pacto, ut præsidium *Bonna capta* mōre militari Novesium abiret, sua Electori supellex, civibus jura sint integra. Postquam autem varia alia Colonienſis diœcesis opida arcesque occupata sunt, Montecuculus Viennam profectus, *Bornonvillio* imperium reliquit, copiis per Colonienſem, Montensem, aliasque vicinas provincias in hyberna distributis.

Quamvis autem a fœderato exercitu, præter captam Bonnam, haud magnum quid hoc anno 1673 actum videatur, ingens tamen expeditionis fructus exſtitit, pulsus e Franconia Turenus, &, quod toti Europæ mirum est viſum, Galli, ut numerosum in campum educere poſſint exercitum, omnibus (Trajectum & Graviā si excipias) Bataviæ urbibus, quas uno velut impetu occupaverant, præſidia deducunt. Triginta ſeptem loca munita in libertatem aſſerta, atque inter hæc Ultrajectum, Neomagus, Daventria, Zutphania, quanta nomina! ne tamen Galli gratis tot urbes redderent, immanem auri vim in præmium locatæ operæ ſecum aſportarunt. Liberatum ſic Belgium fructum alium haud leviorē, Angli, Colonienſis, & Monasterienſis a Gallica ſocietate defectionem traxit.

Galli Bataviam deſerunt.

Conventus tunc equidem Coloniae eſt inſtitutus, quo omnium, quos bellum implicuit, principum legati convenerant, ut arbitris Suecis pacem componant. Varia multo tempore, prout

Fürsten-
bergius
captus.

rerum facies se vertebat, allata in medium; sed parum profectum. At vero capto per vim in ipsa urbe per Cæsareos milites Guilhelmo Fürstenbergio, atque Neostadium in custodiam abducto, totus conventus & pacis negotium solutum est, quiritante vehementer Gallo, contra sacra gentium jura virum principem, eumque legatum Coloniensis Electoris, eo solum ex capite, quod Franciæ addictior videretur, in ipso pacificationis loco per violentiam immanem latronis instar comprehensum. At Austriaci negabant, fuisse legatum: & si fuisset, tanquam proditorem patriæ, jure captum asserabant.

ARTICULUS VII.

Continuatio ejusdem belli.

30 CONVENTU Coloniensi abrupto, anno 1674 omnia per Europam apparatu bellico strebebant. Ad foedus cum Cæsare, Hispanis, & Batavis accessit rursus Brandenburgus, tractis suo exemplo Luneburgicis.

Sed antequam foederati militem educerent, Gallus totum Burgundiæ comitatum fulminis instar occupaverat. Vefuntionem, provinciæ caput, rex ipse cepit. Dola a Delphino, illustri militiæ rudimento, expugnata.

In Germania nec providentia majore nec felicitate bellum a foederatis administratum est. Commisso ad *Sinzheimium* prælio, *Turenus* Lotharingum vicit.

Vastatus a Gallis Palatinatus tanta acerbitate, ut Carolus Ludovicus ad singulare certamen, missa tabella, Turenium provocaret. Celebratur magnis laudibus receptus Dünnewaldi.

Turenii victoriæ, Ad *Holzheimium* Turenium inter & Bornevillium, quem Cæsar Montecuculi loco expeditioni hujus anni præfecerat, conferta pugna, æquo Marte, parte utraque sibi attribuyente victoriam.

Adjunctis dein ad Cæsareos 20000 Brandenburgicis, numerosus foederatorum exercitus insigne quid præstiturus credebatur, sed Turenii artibus, qui multo pauciores sub signis habebat copias, ita circumducti elusique sunt, ut, re nulla majoris momenti patrata, in hyberna, per Alsatiæ potissimum, concesserint. Sed mutata repente scena, hospitio una omnibus excedendum fuit.

Quippe Turenus, decem millibus e Belgio, aliisque suppetiis

illis auctus, e latibulis suis prorumpens, rigida licet hyeme in securos sui & desides irruit. Geminum commissum prælium, ad *Mulbysium* primum, ad *Colmariam* cum universo foederatorum exercitu alterum. In utroque victores Galli, tota Alsatia hostes exegerunt; qui relictis 3000 captivis reliquum hyemis in *Brisgoia*, *Suevia*, & *Franconia* egerunt.

Infauſta expeditionis causa a Brandeburgo conjecta in *Bor-nevillium*: in quaestionem propterea *Viennæ* vocatus, judicio absolutus est, *Hispanis* in *Catalonia* copiis deinceps præesse jussus. Germana causa tot ducum discordia, quæ vitari non potest, ubi plures pari potestate imperant. Tum enim nec consulendi, nec exequendi celeritas, neque arcanum, neque efficacia constare potest, ita comparato mortalium ingenio, ut pene acie quam consilio vinci malint.

In Belgio iisdem causis eadem mala fortuna administratum est bellum. Ad *Senecam* *Condæ* *Cæsareos*, *Hispanos*, & *Ba. Et Condæ*, *tavos* vicit, magna tamen suorum strage. Decreto a foederatis altero prælio *Souchius* *Cæsareorum* dux se subduxit: graviter pro *Souchius*, propterea accusatus *Viennæ*, *Sporckio* tradere exercitum, & in suis, *Sporck*, quos in *Moravia* habebat, fundis exulare jussus, ignobili otio decessit. Creditum, quod homo *Gallici* generis, bellicarum artium multo peritissimus, populares suos plus amavit, quam fides *Cæsari* data admitteret.

Anno 1675 novus, idemque vetus, belli socius accessit *Franciæ*, *Suecus* videlicet, jam dudum *Galliæ* amicitiam utilem ex-Gallo accepertus. Cusum telum in *Brandeburgum*, cui id crimini datum, cedit *Suecus*, quod per *Alsaticam* expeditionem violaverit *Pacem Westphalicam*, cujus vindicandæ propria semper regum *Sueciæ* cura fuerit. Violata item *Vosseniensis* pacta, pro quorum securitate cavet *Suecia*. *Ratisbonæ* quidem bellum in *Franciam* decretum, fatistacturum tamen fuisse *Electorem*, si pro rata contribuisset. Quando tot pro pace *Suecorum* labores sint abjecti, armis tandem conciliandam.

Opposuerunt *Brandeburgici*, monstrare satis *Suecos*, quod *pactis Westphalicis* interpretationem, rerumque *Germanicarum* arbitria cum *Gallis* sibi vindicent, modum finesque describant, intra quos patriam defendere liceat. Quod in *Alsaticam* moverit, decretis *Imperii* obsecutum, vindicando *Burgundico Imperii* circulo, ac ne *Palatinus* servituti *Gallicæ* succumberet. Quod ultra debitum milites duxerit, boni civis officio functum, spectantis, quid reipublicæ

blicæ expediat, non, quid hosti patriæ placeat. In foederum tabulis eam diserte conditionem adjectam, ut saluum sit, quod Imperio debetur, officium.

Post velitationes libellaticas, trajectæ, duce Urangelio, in Pommeraniam & Marchiam legiones, dissimulante initio Brandeburgo, bello Rhenano distento. Ratisbonæ hostis Imperii declaratur, qui statuum quemquam armis invaserit. Omissum Sueciæ nomen, quia hostilitatem necdum professæ, defensionis & securitatis titulo irruptionem illam excusabat.

Ceterum præter publici nominis auctoritatem parum iis decretis allatum commodi. Moguntinus (Metternichius, qui Schönbornio successerat) tenues vires, Colonienfis & Palatinus domesticas calamitates opponebant. Bavarus legato mandatum dederat, ab Hannoverano & Sueco ne dissentiat. Saxo pacem occinebat. Nemo, nisi alienis stipendiis, militem cogere: transitum omnes per suas ditiones amovere: privatis commodis intendere; rei publicæ bene quidem cupere, parum vero aut nihil in communem conferre.

Quin bellum Sueco indiceretur, omnium maxime obstitit Hannoveranus (excitante Francia Luneburgicos, Brandenburgos ob viciniam æmulos) is quæstioso foedere Galliæ devinctus, copias haud paucas sub signis habebat, alieno ære, alieno nutu militaturus. Armis ostentatis a foedera is, id pactus est, ut neutri ac quieto sibi esse liceat, ab utraque tamen belligerantium parte præmium laboris recipiat. Et sane impetravit. Foederatis tamen accessit Danus: magnis licet promissis a Gallis & Suecis sollicitatus.

De expeditione hujus anni 1675 deliberatum Viennæ, conclusumque, singulis ducum singulos ducendos exercitus, Cæsareis ad Rhenum: foederatis ad Mosellam, Hispanis & Batavis in Flandria: Brandeburgo in Suecos eundum: ad æmulationem & discordiam, prioris anni labem, amovendam, hostemque in pluribus locis distrahendam.

In Bornevillii locum *Montecuculus* rursus dictus imperator, geminas a Cæsare conditiones stipulatus: primam, ne a bellico consilio pendeat, alteram, ut quatuor milliones accipiat, & belli, & castrensis disciplinæ nervum.

Conspæcti ea æstate quatuor ævi sui summi duces, *Turenus*, *Montecuculus*, *Condaus*, *Urangelius*. Belli apparatus ingens; quingenta sexaginta Christianorum millia sub signis, præter classes, Hispanam, Gallicam, Anglicam, Batavicam, Suecicam, Danicam:

cam : quibus sane viribus excindi poterat Ottomannorum imperium : dum hic in mutuas strages itum , & paucularum urbium alterno compendio victoriæ finiuntur.

Vaubrunus , pulsus Alsatia foederatorum reliquiis , expeditionem ad Rhenum incendiis auspicatus , Moguntinam ita commovit , ut abdicata Galliae amicitia Caesarem Moguntiae reciperet praesidium.

Alsatia , trajecto ad Argentinam Rheno , designabatur Montecuculo belli campus. At praevenit Turenus , totiusque expeditionis consilia elisit , incedens continuo ad latus Montecuculi , ne Rhenum transiret. Artibus hic certatum utrinque , quis alterum falleret.

Jamque ad praelium res spectabat , cum Turenus exploratum pro more egressus , tormenti glande ex equo dejectus , exanimis Turenus concidit : incredibili profecto Galliae jactura , attonito ad fatale occumbit. nuntium rege , & exclamante (ut fertur) : *perdidimus omnia*. Alias etiam auditis dicere : maluisse se totum amittere exercitum , quam Turenium : illum , non hunc , suppleri posse.

Sentiebant e vestigio cladis magnitudinem castra Gallica. Quippe *Lorgius* , Turenii focer , pari cum Vaubruno militiae gradu , Galli caesore superior , receptui mox cani iussit. Recedentium tergo in duntur , stitit miles Caesareus , nec modicam stragem edidit. Cecidit eum ducibus aliis , quem dixi , Vaubrunus e gregariis quinque milia desiderata dicuntur : tribus millibus Caesareorum absumptis. Patuit tunc Montecuculo Argentina , tanto molimine quaesita , nec nisi morte Turenii aperienda. Urbis magistratus , missis , qui victoriam gratularentur , pontem , urbem , suaeque omnia victorum subibus dedunt.

Jamque plura loca in Alsatia receperat miles Caesareus , fugientique similis habebatur Gallus : cum adest e Belgio cum validis subsidiis Condreus , ad cujus conspectum respirarunt fracti Gallorum animi. Neque per duos menses reliquos memorabile quidquam actum a Caesareis , quod conceptae expectationi responderet. Hagena & Tabernae oppugnari coeptae , sed obsidione utraque soluta , reliquaue Alsatia , copiae in Sueviam & Franconiam ad hybernandum ductae.

Vapulabat fama *Montecuculi* , qui intentata a Badensi accusatione , Viennam concessit , neque ultra deinceps in campo est visus. Et haec quidem Caesarei exercitus expeditio anno 1675 fuit. Foederatorum exercitum , qui 26000 constabat , e Palatinis , Trevi-

Trevirensibus, Luneburgicis, Lotharingicis, Osnabrugensibus, aliorumque principum copiis conflatum Cellensis ducebat, diversas longe a fratre Hannoverano rationes secutus. Trevirorum oppugnatione decreta, ut inde in Galliam pateret aditus, aut, si ex usu esset, Luxemburgo ex vicinia succurri possit.

Crequius
captus.

Crequius ex Lotharingia urbi subsidio accurrens, a foederatis acie victus, Treviros aufugit, aliis Metas potissimum se recipientibus. Reversi victores ad oppugnationem urbis (quam in obsidionem interea, dum praelium ageretur, verterant) ad deditionem eandem compulere. Crequius captivus Carolo Lotharingæ duci traditus, qui male ab eodem prius habitus, Lotharingia spoliatus fuerat. Sed dux injurias humanitate & beneficiis excepit.

Fata Caro-
li III Loth.

Idem dux Lotharingæ Carolus III dum a sociis foederis derelictus, vel solus in Lotharingiam suam moveret, septuagenarius obiit. Nemo principum ævi illius jactatus est gravius, nemo calamitates levius tulit. Bello Suecico Cæsari utilem admodum cum suis Lotharingis præstitit operam, pars magna Nördlinganæ victoriæ. A pace Westphalica exclusus a Gallis & ducatu depulsus, in Flandria cum volonum manu Hispanis militavit. Ab his in suspicionem vocatus, captivus abripitur in Hispaniam: ubi decem annos in custodia egit. Pyrenæa pace libertati ditionique redditus, a Galliarum rege, ad quem se, Hispanicæ captivitatis dolorem ulturus, applicuerat, anno 1671 denuo rebus omnibus exutus est. Ætatis reliquum in castris potissimum egit: princeps popularis omnino, varius, in eodem statu haud diu solitus consistere. Si esset, quod largiretur, profunderet omnia in suos milites, si res deficeret, rapiendi licentiam dabat, prout contigit post P. W. ubi frequentes de eo querelæ ad Cæsarem & comitia sunt perlatæ. His moribus cum esset, licet a Cæsare & Batavis in foedus esset receptus, nemo tamen erat, qui causam ipsius ultra verborum officia tueretur. Successit in jus Lotharingæ Carolus Leopoldus, defuncti ex fratre nepos, futurus belli summus imperator, patruo, excepto exilio, per omnia dissimilis, qui omnes rationes suas cum Austria conjunxit.

Suecorum
glades.

Belli Suecici lata admodum se dabant initia. Brandeburgus translato summa celeritate a Rheno in Marchiam exercitu, Suecos improvise obruit: confertaque pugna victor ad Balthici oram rejecit. Conjunctus dein cum Dano, & Cæsareis auxiliis, quæ Copus adduxerat, in Pommeraniam citeriorem irruens, totam ferme provinciam Suecis eripuit.

Bremensem agrum primo Monasteriensis, tum Luneburgici in-

unda-

undarunt; jamque diviserant inter se, quamvis non sine contentiosa æmulatione, Germanicas Sueciæ provincias Brandeburgus, Monasteriensis, Danus, Cellensis, belli socii.

ARTICULUS VIII.

Excerpta ex actis publicis hujus temporis.

§ I.

Conatus Sueciæ pro pace.

Sueciæ rex initio belli velut *mediator* vehementer urgebat pacem aut saltem inducias. Hinc per suum apud aulam Cæsaream legatum Esaiam Puffendorffium institit, ut Imperator ulteriorem copiarum suarum progressum sistat, & induciis annuat, quibus pacificationis negotium Colonix tractari queat. 31

Respondit Imperator 25 Aug. 1673, in se nihil moræ futurum, quo minus induciæ fiant. Sed aliam mentem esse Galliæ, quæ contra tenorem pacis West. infestis armis Germaniam affligere non desistat. Sperari, regem Sueciæ justam defensionem non modo non improbatum, sed tanquam nobile Imperii membrum & pacis West. vindicem promoturum. Deduceret rex Galliæ quantocius copias suas ex Imperii finibus, læsis satisfaceret, regno suo contentus viveret: & pacem expeditam fore.

Minus accepta erat legato responsio, eo etiam offensus, quod memoriale suum *libelli supplicis* nomine sit compellatum. Quare datis ad Baronem Hocherum aulæ cancellarium litteris de hoc conquestus, aliud Cæsareæ resolutionis exemplar petiit, adjecitque, pacem jam dudum fuisse redituram, si oblata a regibus induciæ non ita temere fuissent rejectæ.

Nemini, nisi regis sui officiis deberi, quod Galliarum rex, expugnato nuper Trajecto, arma victricia non modo ulterius in Brabantiam non protulerit, verum etiam inhibuerit, ne Condæus in Hollandiæ interiora penetraret. Quæ omnia si ab altera parte vilipendantur, nihilque producat, quod tam manifestis in æquam pacem propensionibus respondeat, non obscurum fore, in quem omnis continuati auctique belli culpa cadat, & quibusnam consiliis debeat, Germaniam, & cum ipsa totam fere Europam bello inter necino sine omni adhuc necessitate conflagrare. Cancellarii esse ad id incumbere, ut Cæsar a tali labe immunis præstetur.

Pars VIII.

D d d

Repo.

Reposuit Hoherus, nullatenus se dubitare de Sueciæ studio promovendi pacem. Eandem Cæsaris esse mentem: & cum hic suo contentus vivat, nec alienis inhiat, si de mediis conveniri non possit, facile quemvis perspecturum, an culpa dilatæ pacis sit penes sua defendentem, an penes aliena invadentem.

Si tantus Galliæ pacis amor, cur non acceptata declaratio Cæsarea? cur Imperium novo peregrino milite inundatum? cur mediatores non admissi? cur leges præscribi velit Imperatori, se ac sua defendenti? cur pro crimine habeatur, siquis devotionem, Imperatori & Imperio debitam, profitetur? cur innoxii status hostiliter tractentur? Si Gallus ad interpositionem Sueciæ in interiora Hollandiæ non irrupit, cur classis Anglo-Gallica summo conatu descensum in Hollandiam & Zelandiam usque in hodiernum diem moliatur.

Facile proin orbem dijudicaturum, cujus consiliis debeat, Germaniam bello accendi; nisi forte crimen sit, injuriam repellere, aut fas sit, alterum offendere, nefas vero se defendere. Ceterum scire se, quid DEo, Cæsari, & Imperio debeat, redditurum gesti sui muneris rationem, ad quos pertinet.

§ II.

Litteræ Electoris Baviariæ ad Cæsarem.

Ferdinandus Maria Elector Baviariæ, amantissimus pacis princeps, Cæsari persuadere conatus est, ne propter Hollandos bellum in Germaniam adducat. Sperasse se, ajebat, acceptis Brandeburgici Electoris litteris, pacis opus exoptato fine terminatum iri; sed certis e locis intellectum, regem Galliæ, fama de novo in Imperium mittendo Cæsareo exercitu concitatum, Turenio mandasse, ut cum exercitu in interiora Imperii penetret, idque jussu Grammovillium Cæsari, & Gravellum statibus Ratisbonæ indicare: facta tamen iterum promissione, si Imperator rebus Batavicis se immiscere desistat, exercitum suum ex Imperii finibus abducendi.

Quoniam vero Cæsarea sua majestas semper asseruerit, & nuper primum confirmarit, copiarum suarum cum Brandeburgicis conjunctionem nihil aliud spectasse, quam ut Electori fiat satis, nunc autem restitutis regionibus suis eidem sit satisfactum, rex etiam Franciæ, cum Cæsare & Imperio (si Batavorum negotiis se non immiscuerint) amicitiam sit culturus; ideo rogare se, ut Cæsarea

sarea majestas præsentissimum tot innocentum statuum & subditorum discrimen & interitum apud se repetat, & neutiquam committat, ut arrogantia Batavorum, neque de domo Austriaca neque Imperio quidquam meritorum, pax & tranquillitas dilectæ patriæ evertatur, bellumque cruentissimum, citra causam & necessitatem, in Imperii viscera, aut potius hæreditarias provincias & regna transferatur: quod malum imminens periculumque prorsus auferri possit, si Cæsar declaret, rebus Batavicis, auxiliares submittendo copias adversus regem Franciæ, ejusque fœderatos, post hac se nullatenus immisurum.

Addit in fine, confidere se, hanc suam ex animo profectam admonitionem, quam cura boni publici, & imminens suis etiam provinciis discrimen extorserit, æqui bonique Cæsarem consulturum.

Schleisheimii 6 Jun. 1673.

Responsio Cæsaris.

PACIS non minus semper amantem se fuisse, ait, atque optare, ut particulares Electoris Brandenburgici cum corona Galliæ tractatus in pacem universalem eant. Quæ tamen eo minus sperari possit, quo apertius constet, quod Galliarum rex eo tempore, quo suas copias Cæsar cum Brandenburgicis conjunxisset, per suos ubique ministros sancte appromiserit, quod, quamprimum Cæsareæ & Brandenburgicæ copię in provincias hæreditarias fuissent retractæ, suum etiam militem ex Imperio vellet abducere. Retractis illis, hæsisse istum in Imperio, quin imo intimius penetrasse; stativa & hyberna pro libidine descripta, tributa imperata & extorta, urbes Imperii arcesque occupatas, minas in Cæsareas & socias copias sparsas, pluresque alias a Gallis illatas injurias commemorabat, quæ vindicem manum omni jure depescant.

Sperare se proin; Electorem sinceram Cæsaris intentionem, rematurius expensâ, solide promoturum. Causæ autem suæ justitiam se DEO permittere. Fœdera, quæ iniisset, solam Westphaliæ, Clivenis, & Aquisgranensis pacis, a Gallis violatæ, observationem spectare.

Quod Generales fœderatorum statuum Ordines attinet, injuriam videri posse rerum ignoranti, si suum extra Imperium militem in eorum adversus coronam Galliæ subsidium amandasset: hoc tamen a se non esse factum.

Neutiquam igitur persuadere se sibi posse, quin Elector præ-

D d d 2

cipuus,

cipuus, proximusque consanguineus acta sua non solum sit probaturus, sed verbo etiam & consilio promoturus, officiis suis commovendo Galliarum regem, improbis cœptis abstat: militem suum a tractu Rheni omnique Imperio abducatur: universalia priore anno oblata armistitia admittat, atque ita toti Christianitati pacem & tranquillitatem tribuat. Quo casu visuros omnes, nihil, quod in eam rem sit salubre, a Cæsare prætermisum.

Vienna 20 Junii 1673.

Responsio Electoris Bavarie.

CUM Elector ex datis ad se intelligeret, Cæsarem suo in Imperium mittendi exercitum proposito insistere, acriores aliquantum pro candore suo exaravit.

Perpenderet secum, rogabat, sacra Cæs. majestas, an non præstet, pauculis verbis, sine omni jactura, sibi, hæreditariis suis provinciis, totique Imperio pacem & quietem dare, quam plenam discriminis aleam subire, & omnem Germaniam summis belli calamitatibus involvere. Christianissimum regem aliud non expetere, quam ut Cæsar causam Batavorum, ad Imperium nihil pertinentem, & quibus, de Imperio nihil meritis, nulla obligatione sit obstrictus, abdicet, & militem suum intra hæreditarias provincias contineat. Hoc obtento illum ocus Germaniam copiis suis evacuaturum: aut si Cæsar hoc nolit, eundem regem superiorem Rhenum deserturum, dummodo Cæsar promittat, vel solo hoc anno, nullam in Imperium expeditionem suscipere.

Credendum non esse, Imperatorem in pacificatione aliena, qualis est Clivenfis inter Batavos & episcopum Monasteriensem, & Aquisgranensis, inter Galliam & Hispaniam inita, adstringere se voluisse ad violandam capitulationem suam Cæsaream, & pacem Westphalicam universalem, quæ sit pragmatica sanctio, & inter fundamentales leges Imperii.

Si Rom. Imperium usque eo Cæsareo milite esset aggravandum, quoad bello liberaretur Christianitas, pereundum ipsi fore. Interpositis officiis melius conciliandam Hollandis pacem, quam armata in Imperium expeditione, quæ bellum non sit extinctura, sed in ipsa patria magis inflammatura; quò fiat, ut dum ad restinguendum alienum incendium accurrimus, proprias aedes in tristes cineres simus daturi, & universalem Christianitatis pacem querendo propriam amissuri simus. Nullam sane videri causam, cur propter

propter gentem alienigenam, eamque immeritam, pax & tranquillitas domestica immoletur, magnoque ruinæ periculo objiciatur. Vereri se profecto non abs re, ne Cæsar per bellum ad fines, quos armis suis præfixit, neutiquam sit perventurus.

Quare Cæsarea majestas etiam atque etiam calamitates & pericula interitus perpenderet, quæ bellica expeditio toti Imperio esset attrahenda. Si Gallia contra fidem sancte datam copias suas ab Imperii finibus nollet abducere, tum enimvero omnes facile Electores & fideles status in Cæsaris sententiam ituros, nec se postremum fore, qui vires suas patriæ libertati vindicandæ, iisque, quæ e re & usu reipublicæ fuerint, decernendis sit impensurus.

Sicut econtra nemini vitio vertendum, qui ad propulsandum bellum non necessarium, & orituras inde patriæ misérias, eo sua consilia dirigat, quo sua Imperio pax sarta tecta, & sua cuique jura maneant illæsa.

Schleisbemi 24 Junii 1673.

Responsoriæ Cæsaris.

REpetit in his Cæsar ferme priora: non esse quæstionem, quid Batavi mereantur, sed quid Cæsarea auctoritas, Imperii libertas, pacis West. conservatio: quid invasio Germaniæ, persistens in ea hostis exterus, captæ urbes arcesque, illata tot statibus damna, exigant. Quasi vero Romanus Imperator leges debeat ab exteris accipere, & velut jam prostratus ad omnia silere, connivere, quiescere, donec fractis vicinis potentiis, auctas in illum ejusque archiducalem domum, Imperium, atque Germaniæ libertatem, vires exerat.

Excedat Germania, reddat ablata, damna farciat: & omnia in pacem Imperii prona fore. Jam vero cum hostis in Imperii visceribus hæreat, domineturque, minas spargat, ipsumque Electorem Bavaricæ ex partibus suis stare jactitet, facturum se, quod ex usu sit Imperii, quodque spreta Cæsarea auctoritas a se deposcat.

Quemadmodum autem dixisset Elector, paucis verbis posse Imperatorem pacem conservare, ita ab Imperatore dici, quod Elector paucis possit eandem confirmare ac stabilire, si Cæsari adhæreat, & pro Imperii gloria omnes vires exerat. Confidere se, eum nullis adversis consiliis a cognato & amico Cæsare alienandum.

Vienna 28 Junii 1673.

Vid. de his Bremerus part. VI Tractat. in fine.

§ III.

Propositiones pacis a Cæsareis conceptæ.

32

Quamvis Cæsar a proposito novam adversus Gallos expeditionem suscipiendi absterri se non sit passus, id tamen dedit urgentibus pluribus Imperii ordinibus, ut ideam quandam pacis in hæc capita proponeret.

1. Ut paci Monast. satisfiat, revocet rex Christianiss. omnes suas copias ex Rom. Imperio, immediate post confectam ab Imperatore pacem: & in futurum observet dictæ pacis leges.

2. Restituat statim omnes urbes, arces, & locos, ad Imperium pertinentes antiquis possessoribus, salvo jure tertii.

3. Ratione damni illati conveniat rex cum prætendentibus, & illis congrue satisfaciatur.

4. Nullum statum in futurum stativis, transitu, hospitationibus aut alio modo turbet: nec plus juris, quam per pacem Monast. ipsi concessum est, in Imperio sibi arroget.

5. Controversiæ circa Alsatiæ civitates per arbitros constitutos decendantur, & eorum laudo stetur.

6. Idem observetur circa controversias trium episcopatum in Lotharingia.

7. Restituatur Lotharingia iis conditionibus, quibus Imperator & rex convenient. Salva sint Imperio omnia jura, quæ ratione Lotharingiæ eidem competunt. Stetur transactioni Norimbergensi, inter Imperium & ducem Lotharingiæ anno 1545 conclusæ. Si vero Cæsar & rex intra trimestre non convenirent, restituatur mox Lotharingia in eo statu, in quo fuit ante ultimam destitutionem; quoad alias conditiones arbitri sint Electores Moguntinus, Bavarus, & dux Brunsvicensis Zellenis.

8. Rex Galliæ servabit pacem Aquisgranensem, non obstantibus quibuscunque querelis & prætensionibus. Et Imperator hujus pacis sponsores agat. Rex Christianiss. propter controversias ratione locorum in Belgio cessorum ortas, vel orituras, ad arma nunquam deveniat, sed arbitris, utrimque delectis, illas committat.

9. Querelæ pariter regis Catholici de damnis, per bellum Hollandicium sibi illatis, arbitris committuntur.

10. Promittat rex Galliæ, quod cum Batavis quamprimum pacem æquis conditionibus inire velit. Mediatores hujus pacificationis sunt Suecus, Moguntinus, Bavarus, & Brunsvico-Zellenis,

lenfis. Angliam quoque Gallus ad pacem disponat, & statim cum Hollandis inducias faciat. Si Batavi æquas pacis condiciones respuerent, nullas illis Imperator in futurum suppetias feret, secus vero, si Gallus tales respueret.

11. Consentiat rex, ut omnes principes tanquam sponsores pacis concludendæ se obligare possint, prout communis securitas requirit.

Responsio Gallorum ad has propositiones.

AD 1. ut paci Monast. satisfiat, Cæsar promittat, se nunquam amplius copias auxiliares directe vel indirecte extra Imperium hostibus Galliæ submittere, & tractatus in posterum religiose observare. Rex autem post pacem ratificatam omnes copias suas revocabit. Confœderati etiam regis sint comprehensi, iisque Cæsar perpetuam amnestiam promittet.

Ad 2. hoc post pacem cum Brandeburgo initam est superfluum: & continetur in primo.

Ad 3. nihil potest prætendi.

Ad 4. rex exactissime observabit pacem West. aliud nihil hic stipulandum.

Ad 5. in causa arbitrii Alsatici procedatur ad normam tractatus anni 1671.

Ad 6. eadem est responsio.

Ad 7. rex non potest ratione Lotharingiæ admittere interpositionem Cæsaris, per exercitum suum in campo offensive se habentis. Dux frui potest justa & favorabili declaratione regis, ad hanc rem facta.

Ad 8. rex Catholicus contineatur in hoc pacto cum oblivione omnium contraventionum dicti regis.

Ad 9. quamvis rex Christianiss. a copiis regis Catholici multum damni sit passus, bono tamen pacis illud consecrabit.

Ad 10. Cæsar polliceatur, nec directe nec indirecte bello Hollandico se immiscere, idque vigore tractatus Westphalici, & altero primum abhinc anno (1671) Viennæ ob hoc negotium specialiter conclusi.

Ad 11. rex super pacis stabilis & universalis conservandæ sponsonem conveniet, juxta tenorem & executionem pacis West. quam sancte & integre servare intendit.

Fideri

Videri etiam possunt de statu boram temporum Theatr. & Diar. Europ. Struv. Wagn. Rinck. in vit. Leop. Lambec. in Bibl. Cas. Mascov. introductio. Puffendorf. de reb. Brandeb. Laquille Histoire d'Alsace. Buison vit. Turen. Köhler vit. Imp. Pffessinger.

§ IX.

Pacificationis Neomagensis initia. Belli prosecutio.

33 **F**ervente licet bello gravissimo, pacis tamen suscepta cogitatio; cumque soluto Colonienſi conventu, Suecia aperte ad Gallos tranſiſſet, conciliatoris officium ad Carolum II Angliæ regem, qui, pace cum Hollandis composita, mediarum tunc partium habebatur, deferendum putabant. Miſit is Templium & Arlingtonum. Neomagum, celebris Geldriæ civitas, lecta conventui locus. Formantur variæ pacis ideæ: nulla omnibus placet.

Interim vero, dum Neomagi de pace certatur, bellum ubique eo ferocius geſtum eſt atque imprimis eo allaboratum, ut Bavarus etiam & Hannoveranus, quorum ſinguli ad 20000, Gallorum, ut credebatur, ſtipendiis ſub ſignis habebant, communi ſœderi conciliarentur. At impetrari tum nihil poterat. Illum Electrix Sabauda & Schmidius cancellarius, hunc Franciæ largitiones, & concessa alieno in ſolo militum hoſpitatio retinuiſſe exiſtimabatur.

Anno 1676 hybernis inter Palatinatus, Sueviæ & Franconiæ calamitates exactis, cœpta expeditio a victis incendiariis. Quippe Schulzius noctu eos oppreſſit, 600 a ruſticis trucidati, Monclaſſius Alſatiæ gubernator, & Broſſius tribunus capti, & in Neosta- dienſem cuſtodiam ducti.

Suffecto dein in Montecuculi locum Leopoldo Carolo Lotbaringiæ duce, & in Bornevillii Friderico Badenſi, cui Hermannus Badenſis legatus eſſet; Philippoburgi oppugnatio decreta eſt. Ductæ obſidionales viæ, brevique ad foſſam perventum. Multi dein dies conſumpti comportandis in illam faſcibus, ducendis cuniculis, exſtruenda vinea. Octava Auguſti deditionis ſignum extulerunt obſeſſi: honeſtiſque legibus Hagenoam dimiſſi. Fayum propugnato- rem Badenſis pretioſo enſe donavit. Impoſitus urbi miles Cæſareus, non ſine murmure. Palatinus ſolo æquari munimenta voluit. Sed reſponſum: ſi nullum eſſet Philippoburgum, communi ſumptu exſtruendum fore, ne Briſacenſe præſidium Rhenum omnem Moguntiam uſque in poteſtate habeat.

Philippo-
burgum
captum.

Interca

Interea vero, dum Lotharingus cum exercitu oppugnantes tegeret, Luxemburgus, cum obsessis opem ferre non posset, in Brsgoiam primum irrupit, eamque vastavit. Tum vero Mompelgardam Galli occuparunt. Bipontum a Cellensi & Monasteriensi frustra tentatum.

Lotharingus ineunte Novembri exercitum in stativa dimisit, legionibus 14 in Suevia retentis, totidem per Franconiam distributis. Galli per Alsatiam, Lotharingiam, Burgundiam sparsi.

In Pommerania Mardefeldius, Suecorum dux, Wolgastum frustra oppugnat. At felicior Brandenburgus, Cæsareis & Luneburgicis copiis adjutus, Anclamum & Deminum expugnat. Danus in Gothlandiam & Scaniam irrumpens, mari Suecos vincit, terra vincitur. Brandenburgus apud Cæsarem vehementer institit, ut in Saxonia & Franconia sibi hyberna decernantur, secessionem alias minitatus.

Neomagi totushic annus in digerendis præliminaribus, & apereienda pacificationis janua absumptum est. Contendebant Electores, prout olim Osnabrugæ, legatos suos eadem honoris significatione, qua Venetæ reipublicæ, & exterorum principum legatos a Cæsareis excipiendos; cum regibus æquiparentur Electores. Idem Luneburgici petebant. His, aliisque ceremoniarum parergis pax dilata, dum interea campi redundant humano sanguine, in busta abeunt tecta, & provinciales ad ultimam medullam exeduntur.

Annus 1677 multarum calamitatum ferax, bellum Germaniæ infaustum habuit. Hyeme inter incendia, prædas, & exactiones consumpta, direpto a Gallis Biponto, & Daxburgo, prævalida Leiningiorum arce occupata, ineunte vere expeditionem memorabilem omnia spectabant.

Lotharingus, facta lustratione, ad 50000 florentissimi militis, sub 45 tribunis censuit. Exercitus alter viginti millium sociorum Isenacensi duce parabatur: ut adeo res magnas ad Rhenum effectum iri appareret. Disceptatum autem, quodnam ex tribus consiliis maxime ex usu videretur: an, quod Auriacus volebat, Flandriæ laboranti succurreretur? An Brisacum oppugnandum? An vero tentanda in ipsa Galliæ viscera irruptio? Hoc ultimum placuit, effectu infaustum; quippe exercitus Cæsareus, quo se altius in hosticum immiserat (incedente ad latus, & nusquam se indulgente Crequo) eo majori annonæ penuria laboravit, ut adeo viam in Germaniam relegere, re infecta, coactus fuerit. Redux miles, sed trimestri peregrinatione imminutus, salutatam a se Galliam, minusque inspectam narrabat.

Irruptio in Galliam infausta.

Sumptus immanes, æstas tota, nullo emolumento consumpta, de Lotharingi existimatione, hætenus parta, multum detrahebant: præsertim apud vulgus, quod non nisi a captis urbibus, aut præliis confectis duces æstimare consuevit, atque ab eventu consilium metiri. Aliud erat peritiorum iudicium. Fuerat quippe cum Batavis ita conventum, ut primo vere Cæsarei Campaniam, Isenacensis Burgundiam, Auriacus Picardiam tentaret. Verum a solis Cæsareis, resitantibus sociis, procursum.

Crequius
Friburgum
capit.

Cæsareus exercitus jam per Spirensē, Wormatiensem, Moguntinum, Trevirensē, Suevicum, Hassiacum agrum in hyberna dimissus fuerat; cum *Crequius*, Gallorum ductor, variis occultis itineribus clam in Brisgoviam ingressus, improvise exercitum *Friburgo* admoveat. Bidui fossione ad valli marginem perventum, tantaque vehementia muri verberati sunt, ut *Schüzius* quinta oppugnationis die urbem cum arce dederet, cum 2500 præsidiaris integris & valentibus, ac duobus tormentis, permissus Rhenofeldam excedere. Brisgovie totius opes, huc a provincialibus subductæ, præda victoribus cessere. Magnum exinde Crequii nomen, qui expeditionem periculosa Gallie tam nobili fine coronasset. Proditionis postulatus Schüzius; sed a vinculis Viennæ absolutus & iudicio.

Felix tamen in tam infelici expeditione & jactura videri poterat Germania, si cum Belgii fortuna comparetur. Valencenæ, Cameracum, Audomarum a Gallis expugnata; ad Moncastellam ingenti clade profligatus Auriacus. Batavorum animus concidere, pacem non jam petere, sed afflictim rogare.

Suecorum
ruinæ.

Non tamen in Septentrione Sueci eadem fortuna, qua Galli erant eorum socii. Quippe Brandenburgus Stetinum, Pommeraniæ caput eisdem eripuit. Adhæc navali prælio a Danis victi, tota classe aut submersa, aut in victorum potestatem redacta. Altero dein prælio ad Bornholmiam insulam superati. Exscensione autem in Scaniam facta a Danis, in dextro cornu victi sunt Sueci, in sinistro vicerunt.

Lotharingi
nuptiæ.

Quamvis autem Carolus Leopoldus Lotharingiæ dux minus felicem expeditionem suscepisse visus sit, tantum tamen abest, ut ejus apud Cæsarem gratia minueretur, ut etiam Eleonoram fororem suam, Michaelis Polonorum regis viduam eidem, quamvis exuli, desponderet, jacto tunc fundamento, ut serenissima domus Lotharingica ad summum humanæ dignitatis apicem esset evehenda.

da. Celebratis Neostadii nuptiis, Carolus cum conjuge Oenipontum se contulit.

Sed brevi inde avulsus anni 1678 expeditionem suscepit, cujus summam in eo collocaverat, ut Friburgum reciperet. Sed cum lente ex hybernis se colligeret miles, prævenit Crequi, injectoque valido præsidio, primo Rhénofeldam, dein Offenbürgum, demum Argentinam tentavit: sed Lotharingi virtute omnia ejus molimina sunt dissipata. Celebratur memorabile ejus iter per sylvam Herciniam, ut Offenbürgo succurrat: civium Rhénofeldensium fortitudo & constantia in hoste repellendo. Kellam tamen, aliaque ad Rhenum munimenta interceperunt Galli. Quibus peractis in hyberna utrinque discessum; finitque hoc bellum, felicius futurum Germaniæ, si Batavi, quorum bono susceptum fuerat, largius junxissent opes.

In Pomerania cecidere hac æstate (1678) Rugia, Stralsunda, Grypswalda, Suecorum in Germania tristes reliquiæ. Atque imprimis Brandeburgus insulam Rugiam non nisi 40 hominum impendio subegit, capta præda insigni, equis 2500 omnibusque Suecorum impedimentis. Exstructis dein raptim per noctem ad Stralsundam suggestibus, octoginta majoris formæ machinis muros verberat. E vicinis mortariis ignitarum pilarum veluti grandinem in ædes depuluit, opera Weileri machinatoris celeberrimi. Ortumque quinque locis incendium urbis Königsmarckio deditionem extorsit.

Brandeburgi de Suecis victoria.

Fuit sane incredibilis hæc Electoris Friderici Wilhelmi felicitas, qui urbem prægrandem, maritimam, hætenus invictam, quatuordecim armatorum millibus plenam, omni munimentorum & bellici apparatus genere instructam, septem non amplius millibus, sine classe, sedecim horarum oppugnatione cepit. Ad quam Wallensteinus, summus suo ævo dux, gloriam & exercitum irritus contriverat: licet eam, si vel cælis adhæreret, catenis se detracturum sit minatus. Atque ita, uti Sueci hanc primam in Germania urbem ceperant, ita ultimam amiserunt.

Quantum Suecorum supererat, in patriam navigantes in Bornholmia cautes allisi, 2200 frigore enecti, aut aquis hausti sunt: qui e naufragio vitam extulere, a Dano capti Hassiam abducti vindicante DEO Germaniam calamitatibus oppressam.

In Flandria Galli Gandavum & Ipras expugnaverant, antequam Batavi militem hybernis eduxerant. Auriacus, ut labem abstergeret, prælio hoc bellum finiendum statuit. Anceps fuit victoria. Et recruidisset pugna, nisi pax conclusa fuisset nuntiata.

E c c 2

Arti-

ARTICULUS X.

Pacificatio Neomagensis.

34

Cæsar, in hoc rerum articulo pacem a Gallis non satis æquam obtinendam ratus, bellum totis viribus continuari suadebat: debellato jam Sueco, a Brandeburgi victricibus copiis novum fœderi robur accessurum: pluresque principes ad illud excitatum iri, turpi miseraque pace, qualecunque etiam bellum potius esse. Si Francia ultra increseat, Angliam vel invitam cum fœderatis arma juncturam. Idem erat Dani & Brandeburgi sensus: at vero Hispania & Batavia omni conatu in pacem ferebatur: cujus desiderium Francia quoque in hoc felici rerum suarum statu præsetulit.

Anno 1677 20 Febr. tractatus inchoati. Galli Cæsari ac Brandeburgo Westphalicam Pacem, Danis Hassniensem offerebant, cum Hispano ex interdicto, *uti possidetis*, transigere volunt. Damnorum præstationem & sumptuum exigunt. Contra vero Cæsarei, præter damnorum compensationem, omnium, quæ ablata sunt, restitutionem postulant. Hispani loca omnia, ab anno 1650 occupata. Danus & Brandeburgus res, quo sunt loco, a Suecis relinquunt. Batavi, cum reliqua omnia jam recepissent, præter Trajectum ad Mosam, id sibi restitui a Gallis desiderant.

Multum igitur contentiones inter & hæc litigia temporis transactum, cum retinere Gallus omnia, Hispani amittere nihil, nihil reddere Brandeburgus, recipere omnia Sueci constituissent.

Batavi privatam pacem inveniunt.

Primi omnium Batavi, quorum tamen causa bellum a Cæsare ceptum fuerat, a fœdere deficientes, ut *Trajectum* reciperent, ad privatam pacem adspirabant; id etiam palam contestari, nisi aut Angli in medium veniant, aut aliis, quam fecissent hætenus, apparatus bellum gererent fœderati, evitari pacem, quamvis difficilem, non posse. Nonaginta hominum millia Batavorum stipendiis vivere. Sexennium hoc unicum pluris, quam octoginta annorum cum Hispanis bellum, sibi stetisse. Notas in Anglia Parlamentum cum aula pugnas nihil inde spei promittere. Fatalem Flандria hanc æstatem fore. Bello amissam iri totam, nisi pace pars servetur.

Brandeburgus quoque, retinendæ, quam occupaverat, Pommeraniæ sollicitus, privatam a dominante Gallia pacem petit. Multa in eam promissa adjicit: velificaturum se Gallia commodo,

do, cui plus studii, quam Sueci, exhibere possit, in quam rem sat cautionis daturus sit. Posse in Germania emergere occasiones, Galliæ favendi: ut hanc nunquam exhibiti beneficii poenitentia subitura sit. Sed intempestivis his blandimentis aliud nihil effectum, quam ut confirmaret in opinione Gallum, nihil esse facilius, quam dissolvere foedera, per multos sparsa.

Cum Batavis primum pax constata, reddito Traiecto. Kinsius Cæsareus legatus, porrecto illis libello, damnare ipsorum pacem, ut injustam, publicæ fidei, juratis pactis, divinis humanisque juribus adversam. Acerbiorem epistolam Brandeburgus scripsit. Secuta haud paulo post pax cum Hispanis: relicta Gallis tota Burgundia, Valencenæ, Ipræ, Tornacum, Aria, Cameracum, Audomarum, nobilissimæ urbes. Reliquæ, quas magno numero occupaverant, restitutæ.

Derelictus a sociis Cæsar quoque coactus est pacem inire, relicto in manibus Gallorum Friburgo, ut Philippoburgum reipublicæ servet: de cetero pace Westphalica usus.

Pereundum jam Brandeburgo, aut pax facienda, Crequius ^{Sueci amic} Cliviam populante. In omnes Elector partes se versaverat, ne Pom- ^{sa recupe-}meraniam amitteret, aut Stetinum saltem retineret, Cliviam etiam ^{rant per} offerens. Sed Galli verbo uno diluebant omnia: ad fidem regis ^{pacem.}sui pertinere, ne Suecia amicitix causa quidquam detrimenti patiatur. Sueci vero dicebant, perinde sibi fore, Stetinum ac Holmiam amittere. Subscribenda igitur fuit pax San-Germana. Cedendumque citeriore Pommerania. Quam alia tunc Galliæ & Brandeburgi conditio, ac hodie!

In Cæsarem inde, tanquam festinata pace foedus violasset, bilem exeruit, cum Gallia foedus suspectum molitus. Et licet, ad leniendum dolorem, Cæsar pactum hæreditarium, per quod in casum, quotota Neoburgica & Solisbacensis familia esset emoritura, in Juliaceses ditiones succederet, confirmarit, nihilo tamen placatior, adversari non desit: unusque maxime intercessit, ubi Cæsar pro Friburgo Uberlingam & Offenbourgum petiit, Northusum ac Tremoniam, qui nihil amiserat, sibi deposcens.

Postremus omnium Danus, cum Gottorpiensis his diu esset disceptata, pacis leges recepit, Scanla abscedere jussus, atque ad Haffniensem pacem, Danicæ perniciosam, remissus.

Hunc exitum anno 1679 habuit famosa Neomagensis pacificatio, qua afflicta Germania, enervata Hispania, Batavi, ut Traiectum reciperent, fidem amiserunt; sola Gallia aucta, totique Eu-

ropæ formidanda. Lotharingus reservato jure carere maluit du-
eatu, quam acerbis conditionibus recepto, pacem approbare.

ARTICULUS XI.

*Instrumentum pacis Neomagensis Cæsareo-Gallicum in
synopsin contractum.*

35 IN proemio memoratur, quod annitente Carolo II magnæ Bri-
taniæ rege, ceu mediatore, Leopoldus Imperator, & Ludo-
vicus, rex christianissimus, per legatos, Joannem episcopum Gur-
censem, comitem Kinskium, & Henricum Stratmannum S. C. M.
consiliarium Imp. aulicum, a Cæsare missos: & comitem Destra-
des Franciæ mareschallum, marchionem Carolum Colbertum, &
Memmium comitem Avallium, regis legatos, ab anno 1675 ad
pacem faciendam collaborarint, eamque anno 1679 5 Febr. se-
quentibus legibus confecerint.

I. Jubetur pax esse perpetua, veraque amicitia inter utram-
que Majestatem, earumque hæredes & successores, regna & pro-
vincias, nec non omnes foederatos utriusque partis, in hac pace
comprehenso, cum plena omnium præteritorum amnestia.

II. Pax Monasteriensis confirmatur in omnibus, in quibus ei
hoc tractatu non expresse est derogatum.

III. Cum autem Philippoburgum armis Cæsareis, Friburgum
vero armis Gallicis hoc bello sit occupatum, conventum est modo
sequenti.

IV. Rex in perpetuum renuntiat omni juri in Philippoburgum,
& munimenta ei juncta.

V. Vicissim Cæsar cedit regi Friburgum Brisgoiæ, cum tribus
ad illud spectantibus pagis, salvis privilegiis civitatis, & jure dio-
cesano episcopi Constantiensis.

VI. Pateat regi ordinaria via Brisaco Friburgum per territo-
rium Cæsaris, ad inducendos milites, commeatum, aliaque ad præ-
sidium Friburgense necessaria,

VII. Absque ullis exactionibus, vestigalibus, pedagogiis, aut
passagiis.

VIII. Commissarii statuunt, quænam debita Friburgo solven-
da incumbant.

IX. Rex restituet Cæsari omnia litteraria documenta, tem-
pore

pore occupationis Friburgi reperta. Quæ tamen urbem Friburgensem, aut appertinentes pagos concernunt, prout inter commissarios fuerit conventum, in certo loco deponantur, ut exempla authentica, quoties requisita fuerint, edantur.

X. Fas sit omnibus, qui volunt, Friburgo emigrare, & domicilium alio cum omnibus suis bonis transferre, sine ullo impedimento aut exactione, immobilia vero aut vendere aut retinere, & per se vel alium administrare.

XI. Restituet tamen rex Friburgum cum appertinentiis, si de æquivalenti Cæsar convenire possit.

XII. Dux Lotharingæ restituetur in plenam possessionem statuum, locorum & bonorum, quæ patruus ejus dux Carolus anno 1670 (cum a Gallia occupata fuerunt) possidebat. Exceptis tamen mutationibus, quæ articulis sequentibus continentur.

XIII. Nanceium cum suo banno maneat coronæ Galliæ incorporatum, cum omnibus juribus.

XIV. A Nanceio ad omnes regis provincias via, dimidiam leucam latitudine complectens, pateat.

XV. Quæcunque in hac via, per commissarios definita, continentur, ad regem pertineant.

XVI. Urbs & præfectura Longvicensis cum omnibus appertinentibus & dependentiis ad regem pertineat, ea tamen lege, ut duci in uno ex tribus episcopatibus ejusdem amplitudinis & valoris præfecturam assignet.

XVII. Vicissim rex in compensationem Nancei transfert in ducem proprietatem urbis Tullensis & suburbiorum cum omnibus juribus.

XVIII. Si tamen bannum Tullense cum banno Nanceano non corresponderet, rex compensabit.

XIX. Rex renuntiat juri præsentandi ad episcopatum Tullensem ad manus summi Pontificis, a Clemente IX ipsi concessio, ita, ut liberum sit duci, pro eo obtinendo ad sedem Apostolicam recurrere.

XX. Circa eos tamen, qui a rege beneficiis provisi sunt, nulla a duce fiat mutatio.

XXI. Salvæ etiam maneant omnes regiæ sententiæ, hactenus lætæ.

XXII. Restituentur duci omnia archiva & documenta litteraria.

XXIII. Cæsar consentit, ut Franciscus Egon episcopus Argentinensis, ejusque frater princeps Wilhelmus Egon Fürstenbergius,
cum

cum eorum, ex fratre nepote Antonio, eorumque officialibus & ministris plene restituantur in omnia jura, una cum fructibus sequestratis, quibus ante destitutionem gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt. Prædictus etiam princeps Egon in plenam libertatem restituatur. Quæ autem contra eos facta sunt, plena oblivione deleantur.

XXIV. Restituantur omnes utriusque Vasalli, & subditi: exceptis tamen fructibus, post confiscationem bonorum perceptis.

XXV. Conventio cum Suecis huic tractatui inserta intelligatur.

XXVI. Officia sua interponent, ut etiam cum Dano, Brandeburgo, Luneburgicis, Monasteriensi, & Suecis pax ineatur. Interea autem rex aliqua in Imperio loca retineat.

XXVII. Reciproce restituenda loca intra mensem a ratificata pace evacuentur bona fide.

XXVIII. Cum antiqua sit controversia de castro & ducatu Bullionensi inter Leodiensem episcopatum & ducem Bullionensem, hoc in possessione manente, amice componatur.

XXIX. A signata pace cesset omnis hostilitas.

XXX. Contributionum exactio usque ad ratificationem pacis potest continuari.

XXXI. Quæ in P. W. de Monteferrato sunt disposita, & de Sabaudia duce, confirmantur.

XXXII. Comprehenditur hac pace Anglia.

XXXIII. Item illi, qui intra sex menses communi consensu nominabuntur.

XXXIV. Consentiant, ut reges & principes hic contenta assecurent.

XXXV. Promittunt legati, hanc pacem ratihabitu iri, se præstituros, ut ratihabitiones intra octo septimanas, rite commutentur.

XXXVI. Et cum Cæsar ab Electoribus & statibus Imperii decenter requisitus fuerit, sub sigillo cancellariæ Moguntinæ, ut eorum interesse per suos legatos in hoc congressu caret, nulla a directorio Imperii contra subscriptionem Cæsaream & regiam hujus tractatus recipiatur aut valeat protestatio vel contradictio. Acta hæc sunt Noviomagi 5 Febr. 1679.

ARTICULUS XII.

Transactio Electoris Colonienſis cum urbe Colonia 1672.

Longo jam tempore variæ lites & controverſiæ Electorem Colonienſem cum Colonia Agrippina civitate Imperii libera colliferant. Has ut componeret Cæſar, Moguntino, Trevirenſi, & Brandeburgico cauſſam commiſit. Sed plures ac majores erant controverſiæ, quam ut partes in perpetuam concordiam poſſent adducere; *proviſionali* igitur, ne veniretur ad arma, tranſactione publicæ quieti conſulendum putabant, adnitente potiſſimum Bernardo, Monaſterienſi epifcopo. Conventum autem in hæc capita:

35

1. Elector Colonienſis premittat, quod urbem nolit obſidere, turbare, aut quacunque ratione gravare, &, ſi damnum aliquod inferatur, illud reparare.

2. Urbs vero repromittat, extraneum militem dimittere, nulumque Electori, aut ejus ſubditis vel terris damnum inferre, &, ſi inferretur, reſarcire: clero & miniſtris Electoralibus nullam in civitate moleſtiam facere.

3. Loco extranei militis copias circuli Weſtphalici, 1200 peditum pro ſua ſecuritate introducat, qui civitati fidelitatem jurent, & magiſtratus imperio ſubſint. Bello vero, inter alios forte orituro, urbs ſe non miſceat.

4. Permittit Elector, ut cœptæ ab urbe munitiones abſolvantur, ea tamen conditione, ut magiſtratus caveat de opere ejusmodi demoliendo, ſi poſthac examinato negotio in poſſeſſorio vel petitorio pronuntiatum fuerit, loca & fundos ad Electorem pertinere.

5. Controverſiæ in camerali judicio intra quinquennium decendantur, ſine dilatione aut prorogatione terminorum. In termino probatoriali deputentur commiſſarii, qui teſtes examinent, inſtrumenta Coloniae vel Bonnæ, ubi aſſervantur, inſpiciant. Executio autem intra ſemeſtre fiat.

6. Interea vero pars utraque maneat in præſenti ſive poſſeſſione, ſive detentione, ſive uſurpatione.

7. Si forte lite pendente aliquid contra iſtam tranſactionem attentaretur, tamen pars altera ad viam facti vel armorum non procedat, ſed Cæſari & cameræ negotium ſubjiciat per viam juris procedendo.

8. Acta utriusque partis Coloniae coram jurisconſultis inrotulentur, & Spiram mittantur.

Pars VIII.

FFF

9. Cæ.

9. Cæsar implorandus, ut hanc transactionem confirmet; uti etiam Moguntinus, Trevir, Brandenburgus, Westphalicus & Inferioris Saxoniz circuli, ut tuitionem & vadimonium hujus conventionis præstent.

Actum 2 Januarii 1672.

Subscripserunt, præter partes, episcopus Monasteriensis, qui præsens aderat, commissarii Moguntini, Trevirenses, Brandenburgici, Juliaceses, Paderborneles, Nassovii.

Hanc provisionalem transactionem (quam Cæsar dein confirmavit) maxime urgebat episcopus Monasteriensis, ut Elector Coloniensis ad bellum Batavicum, paulo post coeptum, esset expeditior. Hinc etiam addita articulo III clausula, qua urbs promittit, se non immixturam bello, si forte inter alios oriretur.

ARTICULUS XIII.

*Obitus Bavariz Electoris. De filio conciliando studium.
Mors Montecuculi.*

36

Obit anno 1679 Ferdinandus Maria, Elector Bavariz, ætatis 43, regiminis 28. Reliquit principes filios duos, Maximilianum Emmanuelem, magnam historiz partem facturum, 18 tunc annos natum; & Josephum Clementem, Coloniensem postea Electorem: duas itidem filias, Mariam Annam, Galliz Delphino anno 1680 nuptam, & Violantam Beatricem, Ferdinando Hetruriz principis desponsam.

Fuit Ferdinandus Maria pacatissimi & optimi prorsus ingenii princeps; qui laceras a bello Suecico provincias nactus, 28 annorum spatio tanta sapientia, mansuetudine, pietate, tranquillitate, reparavit, atque in perpetua pace gubernavit, ut Bavariam ad plenam omnium rerum opulentiam, summamque felicitatem perduceret, relictis grandibus auri argentique acervis.

Datur ei quidem a scriptoribus nonnullis id vitio, quod conjugis Sabaudæ, & Schmidii cancellarii artibus a Cæsare ad Franciam averfus, communem causam deseruerit, nunquam se adduci passus, ut foederi contra Gallos nomen daret; sed princeps pacatissimus Batavorum causam nihil ad Imperium pertinere existimabat, ut propterea quies Germaniz turbata gravissimo bello involveretur: nec religionis suæ esse ducebat, obstare, quo minus Bavaria Catholicum principem acciperet. Et si Saxoni ac Hannove-
rano

raho, alienis licet sacris essent addicti, toto illo bello neutrarum esse partium licuit, & subsidia nihilominus a Gallia recipere, cur soli Bavariæ Electori id culpæ detur? & quis principum tunc fuit, qui non vel a Francia, vel Batavia, vel Hispania subsidia reciperet? Quot milliones in ipsos Angliæ Sueciæque reges annuatim sunt effusi?

Post mortem patris incredibili partium studio aulæ Viennensis cum Parisiensi certabat, quænam animus filii affectumque sibi adiceret, misso inde Monachium Nostizio & Lobkovitio, hinc Colberto, primæ admissionis ministris. Illa nuptias obtulit cum Maria Antonia, Cæsaris Leopoldi filia, in spes totius Hispaniæ nata. Hæc Mariam Annam, Maximiliani Electoris sororem, Franciæ Delphino sponsam petebat; ipsi autem Electori regii sanguinis principem in conjugem offerebat.

Postquam vero de Marianæ ac Delphini matrimonio transactum fuit, triumphare Galli velut de parta certa victoria, suam Delphini que ex integro jactare Bavariam. Verum id nec spe nec animis defecit legatos Cæsareos, qui ad alloquium crebrius admissi, artibus, quibus imbutos esse oportet oratores, Electoris animum a Francia avertere sunt conati.

Neomagensem, quam Ferdinandi Electoris hortatu inierit Cæsar, pacem passim a Gallis violari, ac si nulla pactorum, nulla sacramenti esset religio. Alsatiæ nobilitatem in eandem cum plebe servitutem rapi. Nova munimenta in libero Imperii solo extrui; ordinum multos ditionibus everti. Titulorum juriumque, nescio, quæ nomina protrahi: actionemque in magnam Germaniæ partem intentari. Quin, Galliæ regem locum in comitiis Imperii, Burgundiæ, Alsatiæ, ac Vespuntionis nomine terna suffragia Ratisbonæ postulare. Perpenderet Elector, quæ inde eventura esset perturbatio, ac libere sententiam dicendi terror, si rex præpotens & inimicus in publico Germaniæ concilio arcanorum foret arbiter. Esse tamen ex aula Monacensi, qui huc propendeant, esse ex Ratisbonensibus legatis non paucos, qui comitia dimitti optent, velut a confecta pace minus necessaria. Has quoque Galliæ artes videri, ut Cæsarem autoritate decidendi desistant.

Obmotas has querimonias excusabant Galli: regi omnium rerum, quam pacis, minorem esse curam: missos in Alsatiæ milites, ne otio torpescant, quæ in limitibus essent propugnacula, refarcirent, provinciales a vicinorum principum injuriis defenderent. Munitiones quasdam extrui, ne quid limitum causa turbarum

existeret. Alsatiae ordines quosdam ad obsequium revocatos: ea in re a Westphalicis tabulis nihil alienum fieri.

Audiebat sapientissimus princeps eodem vultu omnia, atque in eo de se certamine plus cogitandum sibi atque perpendendum ducebat, quam praecoci declaratione dicendum. Animadversum tamen, quod in partes Austriacas inclinaret. Supremum arietem Caesar ipse admovit. Oetingam veterem ad Deiparae iconem, tota Germania prodigiis celebrem, excurrit. Hic cum Electore, qui officii causa Monachio advenerat, crebrius collocutus, ita sibi eundem devinxit, ut suum omnino crederet. Gladioque magni pretii a Caesare donatus, eo non nisi adversus Caesaris patriaeque hostes usurum se est contestatus. Caesar perspecto ingenio, magni nominis ac plane memorabilem principem fore dixisse fertur.

Caesarem Viennam reducem, ut rerum asperis virtus perpetuo exerceretur, plures mox calamitates exceperet. Atque imprimis vehemens pestilentia Viennae orta, Pragam primum, dein ibidem quoque grassans Lincium abire coegit. Gallicarum quoque unionum, novorumque tribunalium systema, belli denique Turcici grandis malorum series, affligerunt. Quae, quoniam ad Galliae & Hungariae historiam spectant, eo differre juvat.

Montecuculus.

Anno 1680 obiit Pragae Raymundus Montecuculus, Mutinae equestri ordine natus, gregarius primum in Caesareo exercitu miles, dein decurio, signifer, centurio, tribunus, captusque a Suedis, Stetini per biennium litterarum studiis se melius excoluit, donec cum Slangio commutatus, Galassio, Hazfeldio, Melandro se ita probavit, ut castrorum praefectus renuntiaretur. Joannes Werthius, victoriae, quam ad Mergenthemium de Turenio Hassique retulerat, magnam partem illi attribuit. Interfuit praelio ad Augustam, quo Melander ab Urangelio victus interiit. Interfecti locum ingressus, provido receptu militem utcumque servavit. Dignus visus, cui Dietrichsteinus princeps filiam suam collocaret. Summus militiae praefectus Cracoviam cepit, Hassniam servavit, San-Gothardiana victoria Austriam metu liberavit, cum Turenio aequis ferme artibus certavit. Belli praefectura in Lotharingum translata, consilii bellici praeses, ab Hispaniae rege aurei velleris torque, & Amalphantano principatu donatus, inter primos sui aevi imperatores est habitus. Reliquit de arte militari, & belli in Turcas gerendi ratione commentarios, quos tanti fecit Caesar, ut eorum copiam non nisi primis ducibus faceret. Lotharingus sine eo libello

libello nunquam expeditionem ingressus. Post mortem Leopoldi Cæsaris pluries descriptus, demum a Mosci oratore typis est datus.

A R T I C U L U S XIV.

Argentinae occupatio. Varii motus. Brandeburgi pro Gallia molitiones. Induciæ cum Gallis. Fœdus Brandeburgi cum Cæsare.

Cum unionum caussa ad Rhenum qua judiciis, qua armis etiam 37 ageretur, sollicitus Cæsar de *Argentina*, sex millium præsidium eidem ad defensionem obtulit. Sed territa civitas Gallorum mi-*Argentinae* nis non audebat illud recipere. Modicum igitur cum inesset præsidium, & urbis primores, Fürstenbergius episcopus, Dietrichus prætor, & Günzerus syndicus, Gallis favere sint visi, adest improviso cum exercitu Lovisius, occupatisque per Monclassium Kehleni aliisque ad Rhenum munimentis, deditionem *Argentinae* præcise imperat. Adesse se, ut Cæsareorum evocata sex millia prævertat, urbemque in fidem recipiat. Ni pareant, rebellium civium instar tractandos. Velle autem regem, ut 10 Sept. qua Casalis præsidium Gallicum sit receptura, deditio fiat.

Senatus metu percussus, suadentibus prætore & syndico, cedendum necessitati, ut privilegia redimeret, deditionem decernit. Scripta a Lovisio leges: bonis, legibus, religionibus iisdem civitas uteretur. Præsidium recipiat, quantum regi visum. Armamentarium publicum suæque arma tradat. Cathedralē ecclesiā Catholicis sacris restituat. Atque hoc pacto sine ullius militis impendio urbs Germaniæ opulentissima, nobilissimaque, libertate amissa, in Franciæ potestatem concessit, 22 Sept. 1681.

Rex Ludovicus, ut incruentæ victoriæ fructum coram spectaret, *Argentina* profectus, homagium excepit, oratore ad concionem Ludovicum ab *Argentina* magnum, & magnam a Ludovico *Argentina* prædicante.

Germania autem dolore attonita sensit magnitudinem jacturæ, patefacta hac grandi in viscera sua intima signis liliatis janua. Scribit Wagnerus in *hisp. Leop. M.* Carolum V Imp. tantum in *Argentina* ad Germaniæ conservationem momenti situm existimasse, ut diceret; si eodem tempore Viennam Turca, & *Argentina* Gallus invaderet, reliquorum fortunæ suæ Viennam, ut *Argentina*

totis viribus defenderet. Atque id in illa Gallicæ potentia mediocritate dictum, quanto verius sit, postquam singulis superior, ac prope omnibus par evasit?

Multa tum Gallorum apud Anglos, Batavos, Suecos, & comitia Ratisbonæ excusatio: exploratum regi, a Cæsare & principum quibusdam Reunionum causa bellum in Alsatiæ, irruptionem in Galliam, paratam fuisse: hoc igitur muro opus ad securitatem fuisse. Præterea cives volentes se subjecisse. Westphalica denique pace totam cessam Alsatiæ. At Germani pacem fractam dicebant.

Cæsar, etsi multis difficultatibus circumfessus, bellum tamen parandum censet. Contra vero factio ingens coibat, quæ Argentinæ & Reunionum causa nullum bellum movendum dicebat. Fœdus
Brand. cum
Gallis. Horum princeps erat Brandenburgus, post Cæsarem haud dubie Germanorum potentissimus. Hærebat adhuc in faucio pectore Neomagensis spina, quam festinata, ut credebat, a Cæsare pax, & Stettini amissio alie infixierant. Hinc Cæsaris consiliis ubique se objicere, principes ab Austriacis avertere, cum Gallia fœdus inire, atque ita regem colere, velut Pommeraniæ ab eo accepisset. Accedebat ad iras veteres, quod Cæsar illi expectationem successionis in Frisiam tunc orientalem negaverat.

Ictum igitur fœdus, cui Danus quoque accessit: ejus hæc summa: opera daretur, ne Argentinæ causa bellum fiat. Reunionum jure jam capta Gallis relinquerentur: Reunionibus deinceps abstineretur. Rex caveat, ne hujus causa fœderis detrimenti quid Elector patiatur.

Primus fœderis istius fructus fuit, fœdus aliud, quod *associationis* vocabant, dissipatum. Quippe inter alia Reunionum nomine ad Rhenum acta, Bipontinum ducatum Franci occupaverant, proprium Caroli XI Sueciæ regis patrimonium: indignum hoc adeo visum Carolo, ut præcipuus auctor hujus adversus Gallicas Reuniones fœderis auctor haberetur. *Associationis* nomen inditum, quod Sueci Hollandique sperarent, præter Cæsarem & Hispanos plerosque Europæ principes eidem associandos. Sed cum Brandenburgus aperte in partes Gallia concessisset, fœdus hoc sociale sine sociis fuit.

Videre tunc licuit volubilem variantis mundi genium. Qui commodi plurimum a Francia rerulerant, eidem maxime se opponebant; contra vero grandibus belli lucris exuti, summo obsequio eandem colebant. Suecia vero, populorum ante tot præliis victrix, &

& Europæ terror, contempta adeo nunc jacuit, ut fœderis socios non inveniret: quamvis omnium intererat, contra Reunionum incrementa se munire.

Dici non potest, quanti animorum motus ex præteritis Reunionum juribus & capta Argentina per Europam exurgerent. Sed ea erat Ludovici regis potentia, sparsusque terror, maxime cum Brandenburgum, tam validum socium esset nactus: ut omnes starent attoniti. Jam conventus Francofurti habitus: sed actum nihil. Temporis pars maxima in ceremoniarum fastidiis absumpta.

Revocata causa ad comitia Ratisbonam. Consultationis caput, an trans-rhenanæ Germaniæ jactura pax retinenda? an ejus causa bellum faciendum? pace reipublicæ dignitas, bello respública adducebatur in discrimen. Cæsar bellum, Brandenburgus pacem vehementer suadebant.

Jenæ Brandenburgici legati oratio versabatur tota in attollenda Galliæ potentia, & demonstranda Germaniæ infirmitate, insectanda Neomagensi pace, quam, ut ut probrosissimam, necessariam Cæsar nuper duxerit: nunc postquam in deterius mutata omnia, dissoluta fœdera, exauctoratus miles, Argentinæ ac tot regionum strage infirmata Germania, animi principum, in immensum distracti, efferatique suspicionibus, quæ spes bello esse videretur? Cæsarem Hungarorum & Turcarum turbis totum aversum iri. Hispanis & Batavis quid tribui possit, nupera pace compertum. Multis provinciis exutam hæctenus Germaniam, nec vicum recuperatum. Smalcaldicum 130000 armatorum exercitum nullo prope negotio a Carolo V disjectum, sed ne Metas quidem ingenti cum exercitu reducere potuisse. Fuisse tum Galliam multo inferiorem, nec tot claustris inaccessiblei, aut tot exercitibus, ducibus lectissimis, bellico & annonario apparatu, consiliorum celeritate & efficacia, neque infinitis opibus, prout hodie, instructam. Nec regem habuisse, cujus laudibus tot ingenia succumbant. Timendum sane, ne prius perdantur omnia, quam Argentina recuperetur. Num totam rempublicam unius urbis salutis immolandam censerent? Postquam Imperium, concordia, fœdera, ærarium, miles veteranus perpetuus sit constitutus, tum de bello securius cogitandum.

Displicuit ordinibus oratio, Cæsareis maxime legatis, qui negabant, Argentinam tanti esse Cæsari, ut eam non abdicaret, si Cæsarei perpetua ac stabilis pax posset redimi. Sed eo cum rege rem esse, pro bello, cui ad plures Argentinæ appetendas nec nomina nec arma sint de-

futura:

Wagn:

Oratio
Brandenburgi
contra
bellum.

futura: cujus ministri jactitent palam, in utroque Rheni litore superesse multa, quæ reuniant. Eorum jure contra legem Salicam, æternam & inviolabilem, nulla valere pacta, nulla sacramenta. Coronæ res esse, non hominis mortalis. Abdicari sine noxâ non posse. Qui nunc ad Rhenum dominantur fasces, mox ad Danubium & Albim conspiciendos. Prostituendum non esse decus Germanici nominis. Si consensio sit, majorem fore quam Gallix potentiam. Fore autem nunc consensum, si unus Brandenburgus non dissentiat. Aliquos in ipsum intentos habere oculos; Danum, Suecum, Hispanum, Batavos, Imperii ordines omnes nomen foederi daturus, si ipsum cum republica conjunctum videant.

Post Neomagensem pacem mirifice rem mutatam: exercitus, queis Suecus & Brandenburgus inter se depugnarunt, jam conjunctos Galliam oppugnaturus: exercitum alterum, quem Bavarus & Saxo ad constituendas medias partes nuper habuissent, jam patriæ militaturos: exercitum alium Luneburgicos & Hassum adducturos. Advoluturos Suevos, Francones, & incendio proximos Rhenanos principes: Cæsarem denique ultimas vires exerturum. Germaniæ animis ita comparatis, exteros alacritate summa sumpturos arma, qui perspiciant optime, quid Argentina & Casalis ereptæ portentant. Neque inferri hoc pacto bellum, sed propulsari. Smalcaldicos rebellionis poenam luisse. Carolum V non ab hoste sed hyeme Metis depulsum. Magnas Gallix esse vires, sed Germanorum discordia & ignavia, quæ vires suas non nosset, aut exerere detrectaret. Conjungerent omnes ordines consilia, animum, arma, experturos, quam alia brevi rerum facies se se sit ostentura.

Parum proinde dignitate Imperii facere, qui eloquentiam suam ad deprimendam majestatem ejusdem impenderet. In concordia fore victoriam. De cetero Cæsaris eam constantem esse vocem, si pereundum sit, honestius bello, quam Metensi aut Brisacensi tribunali Reunionum succumbendum. Quid enim in Germaniæ historia exstare posset foedius, quam ut legerent posterius, cum tantum regionis esset detractum, neminem Germanorum se commovere ausum.

Ad omnia immotus perstabat Brandenburgus in sententia, Argentinam silentio concoquendam. Et exemplo traxit Moguntinum, Coloniensem aliosque principes. Cæsar nihilominus in proposito obfirmatus, cum in comitiis Ratisbonensibus multum consultando reipublicæ non consularetur, privatis foederibus conciliandos singulos tentavit.

In hoc fœdus, quod ab arce æstiva Cæsaris *Laxenburgicum* dictum est, primi Suevi ac Francones venere: tum Bavarus, Saxo, Luneburgici, Hassus. Accedebat Hispania: sperabatur Batavia.

At Brandenburgus in favorem Galliarum totus intentus hoc fœdus Laxenburgicum fœdere alio, cum Dano & Colonienſi inito, omnino dissolvit. Quippe Cæsar, cum videret, Batavos & Hispanos cum Gallis inducias jam esse pactos, Germaniarum procures uni-ri non posse, se autem gravissimo cum Turcis bello esse abstra-ctum, inducias ex formula *uti possidetis*, anno 1684 conclusit cum Gallia. Nempe

In annos 20 relicta est Gallo Argentinæ & munitionum pos-sessio: decem præterea Alsatiæ civitates & quidquid ad annum Induciæ. usque 1681 a Metensi, Brisacensi, & Vesontino tribunali fuerat adjudicatum coronæ Galliarum. Atque in hunc modum finitum fuit incruentum hoc Reunionum bellum: quo plus Galliarum accrevit, quam Monasteriensi aut Neomagensi pace.

Brandenburgus hoc pacto bello, quod ab Europa Galliarum immi-nebat, averſo, posita necdum in Cæsarem ira, legatos Viennam Brand. 3 mittit, tres Silesiæ principatus, *Briegensem*, *Wolaviensem*, ac Silesiæ *Lignicensem*, qui, extincto anno 1675 Georgio Wilhelmo, ex principatus Pictorum gente ultimo, ad regium Bohemiæ fiscum redierant, a postulat. Cæsare repetituros.

Non aliud in illos jus Brandeburgo, nisi quod superiore jam sæculo duces horum principatuum cum Brandenburgica familia mu-tuæ successioniſ pactum inierant; sed regia sententia illico rescis-sum, inane ac irritum declaratum. Neque inde a tanto tempo-re mentionis quidquam ea de re injectum. Mirata proin aula Vi-ennensis, rem talem, tam exoletam, invalidam ac jure vacuum, dum Oriens & Occidens bellum intentarent, commoveri.

Tandem vero a Gallia averſus, quod Ludovicus Calvinistas e regno exegisset, anno 1686 ad Cæsarem & Imperium se appli-cuit. Antequam autem fœdus iceret, ecquid inde emolumentum cap-turus esset, solerter pro more suo dispexit.

Diu ille litem in Carnoviam, seu Jägerndorffum, Silesiæ di-tionem, moverat: quin etiam, quod dixi, in Briegam, Wola-viam, & Lignicium. Eam controversiam ut finiret Cæsar, simul-que memorabili beneficio sibi obstringeret Electorem, Schwibuffi-ensem agrum, Marchiæ finitimum, fertilem admodum & opulen-tem, beneficiario jure eidem concessit: ea lege, ut certa pecu-niæ summa (quæ postea a Cæsare numerata est) redimendi jus

Pars VIII.

G g g

esset.

esset : neve in sacris quid novaretur , aut nova munitio strueretur. Vicissim vero Elector juribus omnibus , quæ in Silesiam hætenus prætendisset , se abdicaret : suum Josepho archiduci iussragium addiceret : bello , quod Palatinatus causa Gallia minitetur , fidelis socii partes expleat : Lotharingi ac Belgii rem commendatam habeat. Operam det , ne quid Germaniæ detrahatur ab exteris : Cæsari , si Hispanæ hæreditatis causa bellum gerendum , arma societ. Cæsar pacis tempore 100000 florenorum , bello vero totidem imperialium millia Electori numerabit. Fœdus istud in viginti annos duret.

Signatis hisce tabulis Schwibussiensis ditio in jus possessionemque Electoris asserta est (sed postea præsentato ære a Cæsare iterum redempta) ille vero octo peditum millia Leopoldo ad bellum Turcicum tradidit , nulli alteri , quam Lotharingo , subesse iussa. Principio Maji cum 12 castrensibus machinis iter per Silesiam ingressi , ineunte Julio Budam tenuere , egregiam difficultati oppugnationi operam navaturi.

ARTICULUS XV.

Instrumentum armistitii Vicennalis inter Imperatorem & regem Galliæ , in synopsis contractum.

38 IN proemio dicitur , quod , cum pro complanandis differentiis , quæ circa executionem pacis Neomagensis intercesserunt , tractatus Francofurti sit institutus , sed ad exitum non perductus , eundem Ratisbonæ resumere placuerit. Ubi in sequentes armistitii aut induciarum leges conventum.

I. S. C. M. & Imperium consentiunt in armistitium 20 annorum , idque amplectitur rex Christianissimus.

II. Cum hujus armistitii basis & fundamentum sit pax Westphalica & Neomagensis , eadem in suo vigore manent.

III. Sit vera & sincera amicitia utrinque , adeo , ut nulla specie juris aut via facti , nullis hostilitatibus , reunionibus , vindicationibus , aut recuperandorum jurium prætextu , nulliusque alterius rei causa directe vel indirecte turbari queat.

IV. Ideo rex , durante hoc 20 annorum armistitio maneat in quietâ possessione Argentiæ & fortalicii Kehl , omniumque locorum ,

rum, quæ usque ad 1 Aug. 1681 vigore sententiarum tribunalium, Metensis, Brisacensis, & Vefuntini, in Imperio occupata sunt.

V. Exerceat rex in locis ita retentis liberæ superioritatis supremaeque dominii jura, absque ulla turbatione.

VI. Restituet vero rex Imperio omnia illa loca, quorum possessionem a 1 Aug. 1681 sibi vendicaverit.

VII. Arrestata per modum repressaliorum utrinque relaxentur.

VIII. Relinquit rex in locis reunitis dominos proprietarios in suo statu, & exercitio in ecclesiasticis & politicis. In contrarium facta in statum pristinum reponantur. Liceat quoque reunitorum locorum incolis bona sua vendere, vel per se, vel per alios administrare.

IX. Relinquit rex in ditionibus reunitis aut vindicatis, liberum religionis exercitium, cum annexis.

X. Denominentur commissarii ad determinandos juxta hanc conventionem limites Imperium inter & Galliam: atque ut hic conventa plenum effectum fortiantur:

XI. Pacis tractatus, quibus finitis cessat hoc armistitium, statim inchoentur.

XII. Rex renuntiat ad tempus harum induciarum omnibus prætensionibus in Imperium, appertinentiis, dependentiis, protectionibus, reunionibus, & prætextibus quibuscunque. Vicissim Cæsar & Imperium renuntiant omni juri, in loca reunita ipsis competentia.

XIII. Libera sint commercia inter utriusque partis subditos, cum plena securitate & justitiæ administratione.

XIV. Si inter subditos diversorum supremorum dominorum lis oriatur, jus commune observetur, & actor sequatur forum rei.

XV. In hoc armistitii tractatu comprehendantur omnes status, eorumque territoria, ubicunque sita, uti etiam rex Catholicus cum omnibus suis regnis & ditionibus.

XVI. Super executione hujus armistitii generalis affecuratio utrinque præstabitur: atque ad eam aliæ quoque exteræ christianæ potentia invitari poterunt.

XVII. Affecuratio quoque præstatur circa armistitium Hispanicum.

XVIII. Reservat sibi pars utraque jus nominandi intra tres menses, concludendos in hoc tractatu.

XIX. Dubia super hoc armistitio oritura, non armis & via facti, sed amicabiliter componantur.

XX. Promittit pars utraque, harum induciarum ratihabitiones intra mensem reciproce commutatum iri.

Subscriberunt Marquardus episcopus Eustettensis, & Ludovicus Vergus comes de Crecy.

ARTICULUS XVI.

Alterum bellum Gallo-Germanicum, ab anno 1688.

§ I.

Belli origo.

39 Vixdum anno 1684 reunionum obtentus per inducias vicennales erant sopiti, cum abstracto in Turcicum bellum Cæsare & Imperio, novæ mox scintillæ promicabant, non diurnæ quietis indices. Quippe Germani querebantur, indictum a Gallis Trevirensi civitati tributum, Teutonicos equites in Alsatia spoliatos, prout etiam Argentinenfes canonicos; Palatinos & Brisgoios hostilia perpeffos, *Huningam* ad Basileam Rheno, *Montem regalem* ad Trarbachium, Palatinæ ditionis oppidum, toti Mosellæ dominantem, *Fortalitium Ludovicianum*, aliaque ad Rhenum munimenta in locis reunitis exstructa.

Huninga,
Mont-
Royal,
Fortlouis
exstructa.

Fœdus
Aug.

Imperator, ne subita belli procella ab occiduo sole incumbat, & inermem ex ea parte Germaniam obruat, cum Hispanis, Suecis & ordinibus Imperii *fœdus Augustanum* ad defensionem pangit. Quod vix natum Ludovicus minis metuque disjicere conatus est. Visum Cæsari, omnia a Gallis aspera interim perferre, quam novo gravissimo bello Pannonicas lauros sibi incidere. Sed graviores aliæ duæ causæ, Palatina videlicet, & Colonienfis, tempestatem lente coeuntem in horrenda denique belli fulmina concitavit. Res ita habet.

Causa Pa-
latina
prima caus-
sa belli.

Carolus Ludovicus, Friderici V a Cæsare proscripti filius, e legitima sua conjuge, Hasso-Cassellana, duos liberos genuit: Carolum, qui anno 1680 demortuo patri successit, & Carolinam, Philippo duci Aurelianensi, Ludovici XIV fratri desponsam. Quinto regiminis anno, videlicet 1685 absque liberis decedit Carolus, condito testamento, quo proximum agnatum ad hæreditatem vocat. Veldentinus erat proximus gradu. Sed Philippus Wilhelmus dux Neoburgicus e proxima linea proximus agnatus, causâ in Imperii judicio discussa, Cæsaris, comitiorum, & Palatinorum prin-

principum autoritate & sententia Elector dicitur, eoque nomine etiam ab ipsa Gallia saluatur. Quippe Carolina, antequam Aureliano nupserat, solenni formula paternis se feudis abdicaverat, & aliunde masculi, recti, ac regalis feudi in Imperio non erat capax.

At vero Galli testamentum Caroli irritum pronuntiare, ejusdem sororem ab intestato hæredem ferre, donec demonstret Palatinus, cujus indolis sint ditionis portiones singulæ, quæ mascula, quæ promiscua feuda, quæ titulis adjuncta. In Germania foeminas quoque in feuda succedere, ex Juliacenſi caussa haberi compertum. Restituenda imprimis Aureliano bona omnia mobilia, si ve sint fructus, pecunia, cymelia, supellex, vestes, si ve ad apparatus bellicum spectent, utpote bona allodialia: deia comitatus Spanheimensis dimidium, Oppenheimium, aliaque, quæ per foeminas illata, aut foeminea esse feuda dignoscantur. Eodem nomine Aurelianensi locum in comitiis Imperii vindicari. Hæc ubi bona fide restituerit Elector, ad ceteræ causæ cognitionem processum iri.

Reposuit Palatinus, inauditum esse in Romano Imperio, foeminam, dum mas e familia superesset, in feudo successisse. Successisse sorores Juliacenses, dum marium agnatorum nemo unus in orbe superesset, & quidem Caroli V privilegio, sine quo feuda illa Imperio fuissent aperta. Extincta per obitum Ottonis Henrici prima Rudolphinæ stirpis linea, omnem Palatinatum ad secundam, a Stephano Simmerensi fundatam, fuisse translatum, quin foeminæ Palatinæ, aut principes exteri, quibus nuptæ fuerant, intercedendum sibi putarent. Simmerensem & Lauterensem provincias serius equidem accessisse, atque secundogenitis pro *apanagiis* datas, nulla tamen inde ratione confici, inter accessoria seu allodialia, liberaque bona connumeranda: sed ab ævo feuda mascula fuisse habita: nec ullam unquam ea de re litem motam. Considerarent Galli legem suam Salicam: Germanos quoque populum esse Salicum, a principatu excludi foeminas, nisi speciali privilegio se munitas demonstrarint.

Has inter contentiones Palatinus causam ad Cæsarem, Cæsar ad ordinum senatum refert. Cum autem Gallus contra hoc forum exciperet, mutuo compromisso ad summum Pontificem deferretur arbitrium. Palatinus tres oratores Romam legat, qui integro anno Gallicos nequidquam operiuntur. Tandem rex Cæsari significat, esse, quod contra Pontificem excipiat, Germanicæ

genti nimis additum. Regem Angliæ & Venetam rempublicam melius arbitros legi. Interea autem nullam Palatinatui vim, bellum nullum illatum iri.

Verum, dum anno 1688 altera belli causa Colonienſis Fürſtenbergica acceſſit, ferrum vagina hætenus reconditum illico extraxit. Res ita ſe habet.

Electio
Colonienſis
altera
cauſſa.

Ferdinandus Maria Elector Baviaræ Maximilianum Henricum Electorem Colonienſem, patruelem ſuum ſæpius interpellaverat, ut Clementem minorem natu filium aris deſtinatum coadjutorem aſſumeret. Sed ille, nescio qua cauſſa, a propriæ ſuæ domus emolumentis averſus, Guilielmum Fürſtenbergium, S. R. E. Cardinalem, & poſt fratrem episcopum Argentinenſem, Galliarum amicum, & propterea Vienneniſi aula exolum (a qua jam ante captivus in Neſtadienſem cuſtodiam abductus fuerat, per pacem autem Neomagenſem liberatus) canonicorum collegio commendat, ut illum ſuffragiis ſuis coadjutorem ſibi eligant. Neminem enim viro iſto digniorem eſſe: ejus cauſſa Galliarum regem vim ingentem alieni æris remiſſurum. Clementem vixdum adoleſcentiæ ſines ingredi. Tempora virum poſcere. Conveniunt canonici 18, ſex abſentium non habetur ratio. Poſtulatus Fürſtenbergius, Pontifex poſtulationem non admittit.

Moritur brevi poſt Elector. Indicitur electio. Pro Clemente proferitur *bullæ eligibilitatis*, ſeu venia ætatis & diſpenſatio in pluralitate episcopatum, a Pontifice facta. Caunizius habita ad electores oratione Cæſaris nomine excipit contra Fürſtenbergium. Tredecim ſuffragia Fürſtenbergium, novem Clementem Bavarum nominant. Ille, velut ad præſcriptum canonum electus pro archiepiscopo & Electore ſe gerit, ſedem & theſauros occupat. Bonnam, Keiſerswertham, Rhenobergam, Novesium Gallicis præſidiis tradit. Cæſar cauſſam Romam deſert. Pontifex pro Bavaro pronuntiat, eo quod in concuſſu poſtulationis cum electione poſtulan- dus duas votorum tertias juxta canones habere debeat, eligendo vero ſufficiat unum ſupra unam tertiam. Cum igitur 24 fuerint electores, novem ſuffragia conſicere unum ſupra tertiam partem: Fürſtenbergio vero, utpote poſtulando, tria vota deſuiſſe. Illius proin electionem canonicam, non item hujus fuiſſe. Sententia Coloniarum per nuntium Apoſtolicum promulgatur: Cæſar ſeudum pro more conſert.

Atque ex hac Colonienſi & Palatina controverſia conſtatum eſt bellum multo atrociffimum. Editæ a Gallis belli cauſſæ. Tres maxime nominabantur. 1. Cæſarem cum Turcis pacem inire vo-
luiffe

fuisse, ut bellum Galliae inferre possit. Cur enim inducias in pacem mutari nollit, nisi ut confecto bello Turcico Galliam invadat. Potuisse regem anno 1684, cum tota Germania ad depellendos a Vienna Turcas afflueret, reunita loca armis asserere in perpetuum. Sed noluisse sacro bello intercedere: stitisse ulteriores per inducias progressus: atque tanta Austriae incrementa otiosum aspexisse, nisi quod reunitos fines munitionibus firmaverit. Sed malam gratiam repensam a Caesare, rejectam ab eo pacem, Pontificis interventu oblatam, Augustae & Norimbergae abstractos principes in foedus, & Gallicae gentis odio malle sistere ingentes adversus Turcam victorias, ut arma in Franciam possit vertere.

Alterum, quod dixi, belli caput erat causa Palatina; Julianensem ducem rem alienam invasisse, asserabant: regem nihilominus sacro bello tantum tribuisse, ut, postquam litem est contestatus, summum Pontificem adoptarit judicem. At ducem non acquievisse, & nihil non egisse, ut Caesarem in arma concitaret. Addebantur alia.

Præterea Fürstenbergium octoviratu inique exclusum, venia ætatis ab Innocentio, Caesareis partibus dudum mancipato, artificiosè pro Boio extorta. Caunizianis comminationibus constrictam votorum libertatem: Franciae regi, Monasteriensis pacis sponsori, incumbere, collegii jura defendere. Id Caesari esse propositum, ut octoviros omnes Germaniamque omnem Austriaco dominatui mancipet. Inevitable propterea bellum regi visum, a quo tamen facile sit discessurus, si Philippoburgum munimentis exuat, adversus Huningae, Ludoviciae arcis, aliasque munitiones nihil porro moveatur, Palatina causa ad Angliae regis, & Venetorum arbitrium remittatur.

Libellum hunc Hermannus Badensis, comitiorum Ratisbonensium praeses acri oratione confutavit. Negabat id genus scripti a rege profectum aut ei probatum. Privati & ignari hominis, qui nesciat, quæ regibus etiam bello dissidentibus, inter se ratio sit, partum videri. Sed cum dein regii ministri iisdem argumentis uterentur, responsum fuit: neminem facile inventum iri, qui credat, Caesarem in hoc rerum suarum articulo, dum omnes vires adversus Turcam abstractas habet, deserturum bellum, novarum quot annis provinciarum ferax, eoque tempore, quo Ottomanorum multiplicatis cladibus attrito, Thracia, Epirus, Macedonia, Graecia, in certas victorias pateat, illatis postliminio nobilissimis provinciis christianae religionis sacris. Tantum abesse, ut eam

Caesar

Cæsar cogitationem admittendam putet, ut nihil infelicius existimaret, quam ex ipsius velut victoriæ complexu abstrahi. Atque propterea nihil esse, quod non egerit, tuleritque, quod non conquireret. Conspectos magnos exercitus ad Rhenum, surrexisse nova munimenta, Coloniensem agrum Gallicis præsiidiis occupatum, reunionum obtentu magnam Germaniæ partem avulsam, nec legionem tamen a Cæsare admotam, quæ limites tueretur.

Quod Palatinum Electorem spectat, non invasam ab eo provinciam, sed avitam hæreditatem aditam, totius Imperii sententia adjudicatam. Dotem optima fide Aurelianensi numeratam; quæ ambigua sunt visa, ad summi Pontificis arbitrium remissa; neque Angli regis ac Venetorum cognitio declinata. Versaliensi autem in foro comparendum non fuisse S. R. I. principi, dum de Germaniæ provincia disceptatur.

In Coloniensi negotio Cæsarem principis & supremi ecclesiarum advocati functum officio. Cur adversus Fürstenbergium ex-ciperet, causas esse notissimas: vim nullam electoribus intantatam, nullum ostentatum exercitum, nec corruptione inquinatos: iudicium de electione summo sacrorum antistiti permissum. Ceterum promitti a Cæsare, finito etiam bello Turcico, sancte statutum se induciis: Palatinam & Coloniensem litem æquis quibuscunque arbitris reliquarum: modo rex damna illata compen-set, revocet copias, & bellum a finibus amoveat.

Belii ini-
tium,

Verum expugnato dein Belgrado, Boufflerius confestim exercitum in Palatinatum ducit. Lutram Cæsaris, Neostadium, Spiram, Wormatiam, & ipsam etiam Moguntiam occupat; Philippoburgum expugnat. Fequierius Franconiam & Sueviam exactionibus vexat: Hailbronnæ, Offenburgum, Gengenbacum intercipit: Durassius Heidelbergam, Manhemium, Francken-thaliam, omnemque cis Rhenum Palatinatum, mensium duorum spatio.

Cum Rhenus vacuus esset Germano milite, suscepta tumultuaria defensionis ratio. Primus torrenti aggerem opposuit Saxo, adductis 14 armatorum millibus. Herbipoli duo millia injicit. Erfordia & Aschaffenburgum Cæsareo præsidio provisum, reclamante licet ex Gallorum præscripto Moguntino.

Rei cardo in conquirendis fœderibus. Anglicarum rerum conversio ingens, ubi expulso Jacobo rege, Wilhelmus Auriacus in regem ascitus, illico fœdus cum Cæsare init, atque Hispanos quoque & Batavos exemplo traxit. Fœderis hæc capita: ne partium altera seorsum, vel necdum restituta Westphalica &

& Neomagenſi, pacem inire. Adverſus Franciæ vim perpetuum ſit deſenſionis ſœdus.

Singulari articulo ita convenit: cum Francia palam ſignificet, inſuper habita ſolenni abdicatione ſucceſſionem Hiſpanicam Delphino ſe armis vindicaturam, quin eundem Romanorum regem facere, haud obſcure machinetur, promittunt Batavi, ſi rex Hiſpaniæ ſine liberis decedat, ſe omnibus viribus Cæſari adſtituros, & apud Imperii Electores omnibus officiis acturos, ut Joſephus Cæſaris filius primo quoque tempore Romanorum rex eligatur: atque ſi Gallia minis armisve obſiſtat, armis item reſtituros. Atque in hunc modum annus 1688 finitus eſt: Europa omni armata.

ARTICULUS XVII.

Continuatio belli Gallo-Germanici.

ANno 1689 ineunte Francicus jam, Confluentiam & Coloniam ſi excipias, Rhenus ſuebat: atque is limes ſtatuebatur utriusque Imperii. Vaſtatem inſuper inter utrumque intercedere placuit, atque Palatinatum, Sueviam, Franconiam, Moguntinum agrum in deſertam ſolitudinem redigere.

Quapropter ea deinceps acerbitate in provincias iſtas ſævitum a Gallo milite, *Melaco* & *Duraſſio* præſertim, famoſis hodiedum incendiariis, ut credi nullatenus poſſit, a rege clementi & magnanimo fuiſſe imperatam. Ipſa Roma direpta & incendiis vaſtata eſt ſub oculis ſummi pontificis a Cæſareo milite, quin Cæſaris id juſſu patratum. Ferocia ducum militumque ſparſa paſſim incendia. Heidelbergæ cum palatio principis, & Badeniſis provincia, miſere vaſtata. Manhemium, Franckenthalia, Spira, Wormatia, aut in cineres, aut acervum lapidum redaſtæ. Cameralis judicii tabularium, partium damno irreparabili, Spira Lutetiam deportatum. Eadem populatio per alia ad Rhenum loca agrosque late ſparſa; incolæ in ſolum Gallicum migrare juſſi.

Plurimum ſibi ipſi Francia hac ſævitie nocuit. Quippe funeſta hæc incendia Germanorum animos adeo averterant, ut Bavarus, Brandeburgus, Saxo, Haſſi, Luneburgici, Monaſterienſis, Herbiopolitanus, Suevi, Francones, ingentem cogerent exercitum. Cæſarei præterea duces, Lotharingus, Caprara, Dünnewaldus, Carraſſa, Eugenius Sabaudus, cum dimidio Cæſarearum legionum ex

Pars VIII.

H h h

Hun-

Hungaria acciti, altero dimidio sub Ludovico Badensi adversus Turcam retento.

Trinus ex his ad Rhenum conflatus exercitus, ad medium Rhenum validissimus, ad superum interumque mediocres. Primus Moguntiam recuperaret, alter Coloniensem provinciam, tertius Sueviam tutaretur & Franconiam. Coeuntibus lentius reliquis, primus in castris ad Bruchsalium adfuit Elector Bavarix.

Recepta
Moguntia.

Expugnata primum fuit *Moguntia*: quæ multo utrinque sanguine stetit; cum nullo prius impendio Gallis fuisset tradita. Tum vero recepta Rhenoberga, pulsus Cliviensis, Juliacensis, & Colonienfis agro Gallis, *Bonna* denique cruenta admodum oppugnatione fuit expugnata. Atque ita hac anni 1689 expeditione duorum Electorum sedes, Moguntia & Bonna recuperata, tertia vero, Heidelberg, servata: magnaue terrarum spatia Imperio sunt restituta. Iphis octo sequentibus belli annis tantum operæ pretium non est factum, atque una hac ætate: rupto nimirum animorum vinculo, quos jacturæ & ulterioris periculi magnitudo colligarat, dissiuente Ludovico, quod Leopoldus nexuerat.

Factum inde, ut totius ferme Europæ vires, adversus unam Franciam collectæ, toto anno 1690 nihil agerent. Hagæ inter foederatos hæc designata belli ratio. Inde a Belgio ad Rauracos quinque exercitibus res gereretur: ab Anglis & Batavis in Brabantia vel Flandria: ab Hispanis Mosam inter & Sambram: a Brandenburgicis, Palatinis, Leodienfibus, Monasteriensibus, 38 millibus, Mosam inter & Mosellam: a Saxonis, Suecis, Luneburgicis, Hassis, Gothanis, 37 millibus ad medium Rhenum: a Cæsareis denique, Bavaris, Suevis, & Franconibus, totidem millibus ad Rhenum inferiorem. Optabat autem Cæsar, ut in hosticum trans Rhenum vertatur bellum, atque vel Hüninga vel Monte Regali expugnato, ad sublevandos hybernorum onere circulos, stativa in Alsatia figi possint. Id consilium si non procederet, ad Philippoburgum aut Friburgum expeditionem converterent. Nihil datum effectui, præsertim post auditam grandem Gallorum de Batavis victoriam Florianam. Plures adeo sero advenerant, ut non nisi autumnalem expeditionem fieri oportuisset.

Mors Lotharingi,

Non minima expeditionis infelicitis causa fuit mors Caroli Leopoldi ducis Lotharingæ, quam ineunte vere (ætatis anno 47) oppetiit Welfi, dum Oeniponto, ubi cum conjuge, Tyrolis gubernatrice, hyemare consueverat, Viennam tenderet.

Heros

Heros fuit incomparabilis, Lotharingico heroum sanguine dignissimus, in quo summa virtus & in DEum pietas cum excellenti belli peritia certarent. Casuum multiplicitas, quibus ab adolescentia fuerat jactatus, immotam viri constantiam exercuit. Controversias cum Carolo III patruo suo, qui Lotharingiam Valdemontio notho suo tradere conabatur, a patre Nicolao Francisco relictas accepit. Galliæ insidiis ereptus, atque in aulam Viennensem translatus, Cæsari ob virtutis, indolis, & probitatis similitudinem multo fuit gratissimus. Pace Neomagenfi Lotharingiæ suæ restitutus, reservato jure, carere maluit avito patrimonio, quam illud mancum mutilumque recipere.

Ad castra inde translatus, atque e bellica Montecuculi palæstra egressus, illico summus belli imperator, Ottomannicæ Porta utrumque cardinem ita concussit, ut barbaram gentem ultra Bosporum suum, Propontidem, & Hellespontum ejecturus crederetur, nisi occidui solis incendium ab Eois palmis retraxisset. Vienna summa felicitate liberata, Barcanensis, Strigoniensis, Mohazienfis, grandæ victoriæ, Buda expugnata, Transylvania, totaque Hungaria Cæsari asserta, nominis immortalis æterna sunt monumenta, in Caroli Victoris cum tempore nepotes cum amplissimo patrimonio & summa in terris dignitate transitura. Quippe ex Eleonora, Leopoldi Cæsaris sorore, Poloniæ regis vidua, reliquit, præter alios principes liberos Leopoldum Josephum Carolum, Augustissimi Imperatoris nostri Francisci I patrem.

Ad felicem paulo post æternitatem secutus est Philippus Wilhelmus Elector Palatinus, singularis omnino raræque sapientiæ & prudentiæ princeps, prosperis & ipse adversisque per vitam casibus exercitus. Juliacensem & Cliviensem causam cum Brandeburgo composuit: vacuum anno 1685 per mortem Caroli Electoratum Palatinum hæreditate accepit, ingenti orthodoxæ religionis emolumento. Numerosa felix prole, ex Elisabetha Amalia, Georgii II Hasso-Darmstadiensis filia, ad Catholicam religionem reversa 17 liberos genuit.

Ex his Eleonoram Imperatricem vidit, Sophiam Lusitanæ, Annam Hispaniæ reginam, Dorotheam Parmensem ducem; Hedvigis Jacobo Sobieskio Poloniæ regis filio fuit collocata. Ex filiis primum Joannem Wilhelmum, dein Carolum Philippum, immortalis memoria dignos principes, in Electoratu successores habuit; Ludovicus Antonius primum magnis sacerdotiis ornatus fuit, sed eo anno 1694 immatura morte defuncto, frater Franciscus Ludovicus,

vicus, ordinis Teutonici magisterio, Uratislaviensi, & Wormatiensi episcopatibus ac Elvacensi præpositura auctus, Trevirensis primum, dein anno 1729 Moguntinum Electoratum est consecutus: Alexander vero frater Augustanum. Philippus Wilhelmus denique, ducta Lauenburgica principe, genuit Mariam Annam, Ferdinando Bavarie duci nuptam, ex qua hodie superstes est Clemens dux Bavarie.

Vidit denique Philippus Wilhelmus Elector supremum senectutis solatium, Josephum ex filia nepotem Augustæ (cum Francofurtum bello nimis esset vicinum) creari Romanorum regem, unanimi octovirorum suffragio, consecratumque a Moguntino: simulque filiam suam Imperatricem coronari. De lege regia seu capitulationis formula princeps contentio. Descripta est capitibus 47 ab Leopoldina non admodum diversa: nisi quod amplis collegii octoviralis prærogativis, ac Imperialis consilii aulici dignitati paululum adjectum est.

Tot inter rerum prospera, ut ferunt res humanæ, asperam etiam sortem expertus est Elector. Nam præter Juliaceses molestias, Palatinatum, jam suum, ferro & igni exscindi videre debuit. Fortunam utramque eo ferens animo, quem nec secunda efferret, nec adversa dejiceret.

Porro Carolo Lotharingo in suprema ad Rhenum belli præfectura suffectus est Maximilianus Emmanuel Elector Bavarie, eoque in Italiam ad afferendum Sabaudie duci adversus Gallos auxilium, profecto, *Caprara*: qui, orta cum Schönningio, Saxonum ductore, quem proditoris arguebat, dissensione, tota anni 1691 expeditione, agere nil potuit: Gallis & Schönningio omnia ejus consilia eludentibus. Quare belli pertæsus, cum senio insuper & laboribus esset confectus, missionem petiit a Cæsare & impetravit, heroes alioquin inter summos numerandus.

Evenit hoc iterum anno, ut, cum Europa foederata in Germania, Flandria, Italia, Catalonia ducenta sexaginta sex millia militum sub signis haberet, nusquam tamen vinceret, plerisque locis vinceretur. Depulsus propemodum Sabaudus Pedemontio, expugnatis Montibus Hannonie, Namurco, aliisque urbibus, cæsisque Anglo-Batavis in intima Belgii prolata Gallia.

Sed nec anni 1692 expeditio fuit felicior. Capraræ ad Rhenum belli imperator subrogatus *Baruthanus* marchio, cui dein pari autoritate adjunctus Hassio-Casselanus landgravius. Sed languente iam foedere, & privatis commodis quovis intento, varia inter consilia,

Bellum male gestum
& foeder.

consilia, & copiarum itinera, æstas consumpta. Trajectus bis Rhenus, toties mox relectus: non sine clade, a Lorgio, Gallorum ad Rhenum ductore, illata.

Ut igitur priorum annorum defectus emendentur, bellumque ad Rhenum feliciter administraretur, Suevi & Francones *Ludovicum* Lud. B. *marchionem Badensem*, præstantem bello virum, Pannonicisque densis. triumphis clarum, Imperatorem petunt a Cæsare: qui, licet illo ægre careret Hungaria, populorum tamen votis annuit, ut callidiori hosti par dux opponatur.

Sed mox in Imperii sui primordiis (anno 1693) triste nuntium accepit de intercepta a Lorgio flammisque absumpta *Heidel.* Heidelberg, *Haiderstorffii* præfecti inscitia atque ignavia. Datus in vin. ga cremata. cula, ac Teutonici ordinis gradu defectus, perpetua ignominia fuit notatus. Mox Galli Palatinatum, Hassiam, Würtembergiam, capta etiam ducum sede *Stutgardia*, populantur. Badensis, cum *Stutgard.* triplo minorem haberet exercitum, intra munita ad Hailbronn castra se continuit, donec auctus copiis Gallos trans Rhenum reiecit: deducta etiam fossa & aggere perpetuo inde ab Hercynia Hailbronnæ usque, ut & hyberna essent securiora, & Gallus non tam facile in populationes posset excurrere. Itaque cremata Heidelberg, Darmstadio, & Stutgardia expilatis, expeditioni Rhenanæ anno 1693 finis fuit.

In Belgio Galli expugnarunt Hujam, &, commisso prælio superiores, Carolo regium. In Catalonia Hispani a Noallio magna clade affecti, Rosarum munitam urbem portumque amiserunt. In Pedemontio Catinatus *Orbassanam* a foederatis victoriam reportat. Atque ita annus 1693 decurrit, in Hispania, Italia, Belgio, Germania, quam Gallis secundus, tam foederatis adversus.

Hoc anno Joannes Fridericus, e ducibus Würtembergicis, Suevicæ legionis tribunus, Hussarum, ex arbore poma carpentem, glande trajecerat. *Palfyus*, Hussaræ legionis tribunus, poenam *Palfy* duellum. repetit. Tergiversante illo e verborum jurgio nascuntur contumelia. Provocatus ad duellum *Palfyus* glandem plumbeam equi flexu declinat: ipse vero destinatiore ictu ducem equo vitæque deturbat. Subducit se fuga: veniam dein consecutus, ut qui nolens pugnarit, sui que defensor aggressorem stravisset.

Anno 1694 defervescente jam æstu bellandi ardor multum refrigerat. Quare bellum Germanicum induciarum instar fuit. Badensis hyemæ ad Batavos & regem Angliæ Wilhelmum Londinum excurrit, ut eos permoveat, quo exercitum Brandenburgicum, quem

Mosam inter & Mosellam habuerant hæcenus, ad Rhenum traduci paterentur. Badensis inde & Lorgius traducendis mutuo copiis æstatem contrivere, quin res memorabilis acta fuerit.

Bellum quoque Italicum nullum prope fuit: nec in mutuum conspectum ventum, nedum ad manus. In Belgio bellum perinde torpens, nec uspiam minus caloris fuit: quamvis Anglo-Batavus exercitus centum armatorum millibus constaret: & Galli viginti millibus pauciores fuerint. Itineribus, & castrorum mutatione finita expeditio. In Catalonia superatis acie Hispanis, Barcino se vix tuebatur.

Anno 1695 similis prioribus expeditio fuit. Prævenere pro more Germanos Galli. Lorgius, ut tantisper saltem viveret ex hostico, lætaque herba cum segete consumpta, solitudinem nobis famemque relinqueret, Rhenum trajecit. Datumque vitio Badensi, quod Gallos, numero inferiores, Rhenum cum præda remeare innoxios permisit.

In Italia Casalís foederatis dedita, sed ea lege, quam Gallus gubernator urbis dictaverat, ut munimentis exuatur. In Belgio a Wilhelmo Auriaco Angliæ rege Namurcum oppugnari cœptum. In Catalonia, præter Barcinonem, nihil Hispanis reliquum.

ARTICULUS XVIII.

Fœdus associationis. Finit Belli.

41 **A**Nno 1696 Sueviæ ac Franconiæ ordines, cum belli vis atque calamitas ipsos maxime premeret, & Gallorum irruptionibus annuatim jam fuerant oppressi, antequam auxilia venirent, fœdus inter se pacti sunt, quo certum pace belloque legionum numerum alerent, quibus se ab internis externisque incursum tuerentur.

Cum laudatissimum hoc institutum a malevolis in aula Viennensi traduceretur, Badensis, qui ejusdem promotor fuerat, scripsit ad Cæsarem, non vituperio sed omni prædicatione dignum esse. Duos nobilissimos hos circulos in tanta sociorum cessatione, tot licet calamitatibus exhaustos, solos fidem atque constantiam servasse. Reliquorum ordinum sibi ipsi quemque Cæsarem esse: ratam militum portionem, ut e re sua duxerint, vel domi retinere, vel pinguioris quæstus causa aliis authorare, vel ad autumnum denique mittere: opulenta tamen hyberna, subsidiaque æraria, avidissime exposcere: atque suæmet patriæ stipendiarios agere. Alia circulos

circulos istos fovere studia: filiorum quadam Germana caritate, mercede nulla, impendiis gravissimis curare rempublicam: quodque dudum boni omnes exoptarint, ad perennem defensionem, ipsius etiam anterioris Austriae, statumque exercitum perpetuo alendum, primos viam praevisse. Miserum sane foedumque dictu, quod illa populorum mater, & bellorum alias arbitra Germania, tot principes, tamque potentes complexa, ob negatum, aut parce impensum patriae officium eo deveniat, ut ab ultima calamitate haud procul abesse videatur, premente inde Turcia, hinc Gallia: quodque Cæsar ad defendendam Germaniam Germanos suo patri- monio coemere debeat. Hæc quidem tum Badensis ad Cæsarem.

Et certe hoc rursus anno tam parce tamque tarde conven- rant copiarum, ut, licet Choiseulius Gallorum ductor Philippoburgi Rhenum transmitteret, & populationem circumferret, Badensis ob suorum paucitatem prælio eum aggredi temerarium duceret, contentus gravioribus incursibus se opponere: pro nimis provido cunctatore in omnibus Viennæ compitis traductus propterea. Thin- genius e veredario curru a Gallorum manipulo extractus, liberali- ter Argentinae est habitus, haud diu post quinque florenum millibus redemptus. Evanuit etiam ejusdem Thingenii in Alsatiæ, & Palzii in Lotharingiam procursio.

In Italia hoc anno bellum finitum; quippe Victor Amadeus Sabaudiae dux, ad Gallos transgressus, foederatos antea suos ad finiendum pariter Italicum bellum traxit. Abductæ Germanicæ copiarum, translatusque Eugenius Sabaudus, qui eas duxerat, in Hun- gariam, ut feraciori eo in solo palmas laurosque meteret.

Anno 1697 Suevico ac Franconico, quod supra memoravi, foederi accesserunt tres alii circuli, Rheni primum superioris, dein etiam inferioris, & Westphalicus. Quæ res cum aliquam in re- publica mutationem attulerit, paucis hic delibanda videtur.

Cum a comitiis Imperii bellum decernitur, ordinum singuli pro fundorum ac facultatum viribus ratam in Matricula subsidio- rum portionem conferebant, alii quidem æs, alii vero militem. Cum autem lenta admodum esset hæc contributio, sæpe in comi- tiis actum est de statuto perpetuo milite conservando. Res visâ om- nino provida atque ex usu reipublicæ, ut parata in omnes casus semper habeatur defensio: sed ob privatas rationes effectu caruit.

Anno 1681 capta Argentina, & novo Reunionum jure late ser- pente, propiores periculo provinciae privatim inter se Augustanum, quod diximus, foedus inierunt, ad arcendas vicinorum rapinas. Id
tamen,

tamen, bello Turcico ingruente, & Brandeburgo, Galliæ tunc addicto, intercedente, induciis illis, fatalibus quidem, sed necessariis, dissolutum est.

Cum vero quarto post anno, intercepto Philippoburgo, Gallia denuo in Germaniam irrueret, sero intellectum, quanto Germaniæ damno id consilii sit prætermisum. Franconiæ itaque & Sueviæ procures, in quos maxime procella incubuit, anno proxime elapso fœdus instaurarunt, ea lege, ut quatuor & viginti millia pace belloque ipsi alerent: neminique alienarum copiarum hyberna apud se, aut pecuniarum exactionem permitterent: qua re hostilibus non ab similes calamitates perpeffi fuerant.

Rhenanus superior circulus, eadem expertus mala, facile se adjunxit: reique gubernationem Electori Palatino, & Fuldensi principi detulit: copiarum præfectura Nassovio commissa. Necessitas præfens, & futurorum spes inferiorem quoque Rhenanum & Westphalicum in eandem mutæ opis societatem traxit.

Non defuerunt, qui id genus institutum carperent: neque enim cum legibus & usu Imperii, atque Cæsarea auctoritate consentire: de communi comitiorum consensu aliis pecuniam, militum aliis imperari: singulares vero rationes in singularibus conventibus circulatorum pertractandas. Unum exercitum, ducem unum, consilium unum esse oportere; alias unam in multas res publicas discindi. Quid? quod circulis armatis esse non liceat, nisi Cæsare authore, more majorum in paterna Cæsaris sollicitudine, & comitiorum universalium consiliis acquiescendum.

Verum circuli, Rheno propiores, malo suo, quod dixi, experti non raro, quam lente comitiorum orbita illa moveatur, consilio suo insistentes, coacto Francofurti legatorum conventu, præfide Moguntino, Electoralis Rhénani circuli capite, *associationem* his conditionibus pacti sunt.

Articuli
fœderis.

1. Ad præstandam adversus quosvis perturbatores pacem belli tempore 60000, pacis vero 40000 militum circulatorum sumptibus alantur.

2. Ludovico Badensi, aut, si quem alium imperiali exercitui præfecerit Cæsar, imperium esto. Dum vero pax fuerit, singulorum circulatorum arbitratu reguntur.

3. De re frumentaria & apparatu bellico ita suis copiis prospiciant singuli, ut, si extra provinciam eundem, comineatum ipsi secum vehant, vel præfente pecunia a volentibus indigenis coequant. Neque jumenta operasque exigant, nisi rogatis & assentientibus locorum magistratibus.

4. Qui

4. Qui in sociali provincia hyberna capere, vel pecuniam quovis nomine extorquere præsumperit, uti communis foederis & libertatis violator communibus armis repellitor.

5. Singuli circuli 40 tormenta præbeant. Suum item castrense ærarium singulis esto.

6. Cum præcipuas inter belli calamitates transitus militum habeatur, quæ per alienas terras fuerit profectio, prius de numero militum significanto, & via brevissima utuntor. Si injuriam cuiquam intulerint, de satisfaciendo obsides aut cautionem idoneam danto. Associatio autem sub auspiciis Cæsaris rem gerito.

Apparuit mox fructus novi instituti. 60000 sub signis erant, re tormentaria probe instructa. Sed argentum Cæsareos defecerat, quæ perpetua fuit Badensis ad Cæsarem querela. Legiones, scribit, a vestimentis rebusque necessariis adeo male esse procuratas, exangues, egenas, aspectuque miserabiles, ut sibi pudorem, & miserationem, malevolis risum, moveant, ut, si quem lacrum, panemque mendicantem videant, Cæsareum militem dicant. Cum tanta egestate stare non posse militarem disciplinam, quin milites in rapinas, transfugia, seditiones erumpat. (*Wagnerus in vita Leop. Cæs. ad annum 1697.*)

Choiseliuss, Gallorum more, postquam messis maturuerat, ad frumentationem præripiendam Rhenum transgressus, munitis se castris continuit. Badensis pone metatus est; redeunte vero in Alsatiam Gallo, trajecto ad Moguntiam Rheno, Ebernburgum, arcem rupi arduæ impositam, ad deditionem adegit. Quæ una est arx, inde a Moguntia subacta toto bello a Badensi capta. Sed cum omnia pacem respicerent, in defensionem magis quam offensionem bellum gerebatur.

In Belgio postremo hoc anno Athum a Gallis ante captum, quam Anglo-Batavi se commoverent. In Catalaunia ipsa etiam Barcellona deditione accepta.

ARTICULUS XIX.

Pacificatio Risvicensis.

Mirum permultis visum, Galliam bello viribusque haud dubie superiorem, novisque in annos singulos, in Belgio maxime & Catalaunia incrementis auctam, ad pacem tamen accelerandam respicere, totque munitas urbes, quin & provincias integras, vi

Pars VIII,

l i i

nulla

nulla coactam, reddere: Cæsarem ex opposito, non eadem armorum felicitate usum, Turcico insuper pressum bello, ad bellum tamen extrahendum omnibus viribus conniti.

Sed arcanioribus rotis volvebatur machina. Jam inde a Pyrenza pace ad Hispaniæ monarchiam respicere Ludovicus, omniaque consilia eo intendere, ut Hispanorum animos lucraretur, speciosas condiciones offerre, singillatim cum Sabauda transigere, blandiri Wilhelmo, nec regis titulum amplius negare: Batavis tribuere omnia, nulli pretio aut operæ parcere, ut focios a Cæsare dividat: probe scilicet gnarus, si medio bello Caroli Hispani gracile & imbecillum corpusculum fatisceret, rem eo sibi difficiliorem fore, quo major communis periculi necessitas, socialem fidem arctius adstringeret. Contra vero, si semel a bello recessissent Anglo-Batavi, dummodo bene sit suæ mercaturæ, parum sollicitos fore pro Cæsare. Rationibus ipsdem Leopoldus viam iniit, e diametro contrariam, ducendumque, quantum posset, bellum censuit, ut focii communi vinculo manerent colligati.

Jacta proin paulatim a Gallis pacis semina. Wilhelmo regi ingestum illius desiderium opera Molonis Grisonis. Fortunæ suæ indignari creditus, quæ post tot prælia victoriæ duleedinem nunquam gustare permiserat: sed expeditiones plerasque vel inanes vel dedecore notatas reddiderat. Adhæc gens utraque maritima mercatura, velut anima sua, & spiritu, quo viveret, turbata, ægre bellum continuabat.

Igitur Galli, Anglo in pacis desiderium accenso, per Callierium, mercatoris habitu tectum, cum Heinso, Batavorum reipublicæ pensionario, aliisque foederatis clam tractant negotium. Carolus Sueciæ rex conciliatorem pacis se offert, atque per Lilienrothum id munus auspicatur.

Cum igitur Leopoldus Cæsar foederatos omnes, ipsosque adeo Imperii procures pleno cursu in pacem euntes cerneret, eandem sibi viam vel invito ineundam censuit, Caunizio, Strattemano, & Seilero missis legatis. Jacta præliminaria, ut vocant, pacis.

Diseptatum de loco congressus. Tandem placuit Risvicum castellum Auriaci, Delphos inter & Hagam situm. Foederati Westphalica & Neomagensi pace negotium definiri petunt: Cæsar Westphalicam duntaxat, prout per recessum executionis Norimbergensem fuit explicata, offerunt.

Tota ferme Europa convenerat: Imperii principes plerique, ac vel minorum gentium status legatos mittunt, tanto numero,

ut prope comitiorum esset frequentia. In pacem omnes erant intenti, & obliquis Cæsareos oculis notabant, ceu pacis cunctatores. Neomagenſi in pace ex comitiorum ſententia rei ſumma Cæſari fuerat commiſſa. At hic ſancitum, ut deputati de rebus ad pacem pertinentibus omnes conjunctim ſententiam dicant. Moguntinus ad Cæsareos, hi ad conciliatorem vel Gallos legatos referant: inde vero reſponſa ad deputatorum conſilium redeant. Brandeburgici ſingulis cum Gallo vel conciliatore congreſſibus intereſſe volebant.

Ludovicus rex lætus fœderatorum diſſidiis, privatim cum ſingulis per legatos tractat. Primique paci ſubſcribunt Sabaudi, mox Batavi, mercaturæ ſuæ reparandæ penitus intenti; tum Angli, eadem cupiditate ducti: poſtremo Hiſpani, pro præſenti rerum facie non admodum difficiles pacis conditiones impetrantes. His acceſſere Brandeburgici. Cæsareis tempus prorogatum. Induciæ interim publicatæ.

ARTICULUS XX.

Articuli pacis Risvicenſis ſummatim relati.

IN proemio dicitur, pacem, a populis diu deſideratam, inter Leopoldum Imperatorem, ſacrumque Imperium ex una, & Ludovicum XIV regem Chriſtianiſſimum ex altera parte, annitente primum Carolo XI, dein ejus filio Carolo XII Sueciæ regibus, ceu mediatoribus, ad finem perductam, per Cæsareos legatos Caunizium, Stratmannum, & Seilerum: atque per Gallicos, Harlæum, Crequium, & Callierium, in mutuas pacis & concordiæ leges ſequentes.

1. Pax ſancitur perpetua ac ſtabilis.

2. Decernitur amneſtia univerſalis, & præteritorum oblivio.

Nota. Petebant fœderati damnorum, eorum ſaltem, quæ ultra belli naturam fuerant illata, reparationem. Sed ea erat Gallo-
rum oratio: hanc eſſe belli indolem, quæ cum humanitatis lenitatisque legibus componi nequeat. Irent in mediam Franciam cum Teutonico exercitu, & caperent, quantum abreptum fuiſſet.

3. Fundamentum ponitur pax Weſt. & Neomagenſis, niſi quatenus nunc aliter expreſſe conventum fuerit.

4. Reſtituenda Imperio loca omnia, extra Alſatiam ſita, caſſatis, quæ ea de cauſſa a cameris, Veſuntina, Metenſi, & Biſſa-
cenſi

censu edita sunt, decretis: omniaque in eum statum reponentur, quo ante illas occupationes, uniones, seu reuniones fuerunt, nullo deinceps amplius tempore turbanda: *Religione tamen Romano-Catholica in locis sic restitutis, in statu, quo nunc est, remanente.*

Nota 1. multorum certaminum materia fuit hoc de Reunionibus caput, quo illæ quidem abolitæ, Alsatia tamen a suo corpore penitus abscissa fuit, Franciæ regno ad Rhenum usque protensa, Alsatia vero in provinciam redacta. Quippe hac pace landgraviatui Alsatia iisque omnibus, quæ Austriaci ante possederant, per pacem jam West. Galliæ transcripta, adjunxerunt etiam decem liberas Imperii civitates præfecturæ Hagenoensis.

Nota 2. celeberrimam esse hanc clausulam quarti articuli pacis Rysvicensis, *de Religione Catholica in statu, quo nunc est, relinquenda*; quem hodie dum ægris oculis aspiciunt Protestantes: atque ex albo constitutionum Imperii expunctum vellent, in comitiis non raro id postulantes. Sed obstat pactum publicum, quod unius tantum partis voluntate mutari non potest.

Magna autem inde Catholicæ rei facta est accessio, quippe Galli in multis in Palatinatu aliisque ad Rhenum & Mosellam locis, a se occupatis, Catholicam religionem restituerant. Huic autem in statu præsentis relinquendæ sedulo caverunt.

5. Et quamvis ex generali hac regula facile dijudicari queat, quænam sint restituenda, aliqua tamen in specie exprimere placuit.

6. Nominatim restituendus Trevir in urbem Trevirensensem, omniaque loca per Reunionem occupata.

7. Omnibus pacis emolumentis fruatur Brandenburgus, cum omnibus ditionibus & juribus, nominatim iis, quæ ipsi ex tractatu (*Sant. Germano*) anni 1679 competunt.

Nota. Rejecta est a Gallis formula, qua *jura sua ubicunque sita & undecunque acquisita* confirmari cupiebat: propter Argilnum, munimentum in Africa, quod anno 1672 a Gallis ereptum Batavis, ac dirutum fuit, sed a mercatoribus Berolinensibus de novo restauratum. Pro hac nova possessione frustra contendit Brandenburgus.

8. Restituentur Electori Palatino omnes ditiones occupatæ, nominatim civitas & præfectura Germersheimensis cum omnibus annexis. De prætensionibus vero ducissæ Aurelianensis secundum formulam compromissi a Cæsare & rege, tanquam arbitris, juxta leges Imperii decidatur. Si illi non convenirent, Papæ deferatur arbitrium. Donec autem res componatur, Elector ducissæ annuatim

nuatim ducenta millia librarum Turonensium, seu centum ferme millia florenorum Rhenensium solvat.

Nota: difficultatem prope omnium maximam Aurelianensis hæc causa, propter quam bellum ortum fuerat, paci objecerat. Illius originem supra dedi. In præliminaribus hujus pacis commissum in Casarem & regem tanquam arbitros. Ille Binderum consiliarium aulicum, hic Obrechtum celebrem Argentinae juris professorem sub-arbitros nominarunt, qui anno 1699 Francofurti congressi, in idem convenire laudum non poterant. Quare causa de integro Romæ a sex jureconsultis recognita, anno 1702 pronuntiatum, Electorem ab Aurelianæ actione absolutum censer: quatuor tamen annorum terminis quadringenta scutatorum millia eidem persolvenda, deductis ex hac summa, quæ Elector jam dependerat.

9. Restituatur Sueciæ regi, ut comiti Palatino Rheni, avitus ducatus Bipontinus, liber & integer, ad normam P. W. cum omnibus appertinentiis, & dependentiis.

10. Veldentinus autem & Lüzelshtainensis iis, quorum suos Veldentina, apud iudices jus potius fuerit.

Nota. Cum anno 1694 Leopoldus Ludovicus, Veldentinae lineæ ultimus comes Palatinus obiisset, gravis de successione orta est controversia domum inter Electoralem, Bipontinam, & Birckenfeldicam. Obiit dein etiam anno 1731 Gustavus Samuel, Bipontinae lineæ pariter ultimus. Domus autem Electoralis cum Birckenfeldica anno 1733 ita transiit, ut comitatus Veldentianus cum Lautereccensi urbe ad Electorem pertineret: comitatus autem Lüzelshtainius domum inter Solisbacensem & Birckenfeldicam æquis portionibus divideretur. Votum vero comitiale ratione Veldentia ferret Elector Carolus Philippus, post ejus vero mortem domus utraque superstes, Solisbacensis & Birckenfeldica annuatim alternarent.

Eodem anno 1733 transactum pariter fuit de ducatu Bipontino. Retinuit Elector præfecturam Stadecensem ex comitatu Spanheimensi, ducatum vero Bipontinum Birckenfeldicæ lineæ reliquit, ea tamen conditione, ut religio Catholica in eo integra conservetur.

11. Ordini Teutonico reddantur commendæ cum juribus pri-
stinis, sub dominio Gallico sitæ.

Nota. Ordo Teutonicus nobilem in Alsatia provinciam, seu *Balliviam*, novem præfecturas seu commendas complectentem, ad

Neomagensem usque pacem quiete possederat, sub uno supremo ordinis magistro. Reunionum dein tempore jussi sunt equites in fidem & clientelam regis concedere. Ni facerent, bona videri commissa. S. Lazari equites immissi in eorum bona. Sed rex melius edoctus, Teutonicos jussit restitui. Hic autem decretum, ut commendæ, sub dominio Gallico sitæ, Melitensum instar, pristinis suis juribus & privilegiis fruantur.

12. Electori Colonienſi, tanquam episcopo & principi Leodienſi, restituatur caſtrum & oppidum Dinantſe, cum reliquis Bullionica, per Reuniones occupatis.

Nota. Magna etiam contentione a Leodienſi petita fuit reſtitutio ducatus Bullionii, per ſex ſæcula ab episcopis Leodienſibus poſſeſſus. Sæpius quidem ereptus, ſed pace Cameracenſi, Cambreſienſi, Vervinæ &c. reſtitutus. Invaſit eum ultimo Creguius, ne, quod ajebat, ab hoſtibus præriperetur: e belli rationibus retineri tantisper, pace reſtituendum. Neomagenſi in pacificatione Leodienſes legati art. 28 denique ceſſere poſſeſſionem Turenſis, qui duces Bullionios ſe ſe appellabant. At reſcidiſt acta legatorum antiſtes, adverſus expreſſa mandata factam prævaricationem cauſatus. At repoſuit Harlaſus, de Neomagenſi illo capite nihil mutari poſſe. Regem perornandæ Bullionix domus cupidum, poſſeſſionis ſecuritatem duci addixiſſe.

13. Reſtituatur domus Württembergica, nominatim ratione principatus ſeu comitatus Mompelgardenſis, in eum ſtatum, jura & immedietatem erga Imperium, qua antea gaviſus eſt, annullata penitus vaſallagii recognitione coronæ Gallix, 1681 facta. Reſtituatur quoque in liberam poſſeſſionem tam feudorum ſuorum Burgundicorum Olerval & Paſſevant, quam dynaſtiarum, in comitatu Burgundico & principatu Mompelgardenſi ſitarum.

Nota. Mompelgardi principatus, Alſatiæ Burgundiæque finibus interjectus, jam anno 1395 per nuptias domui Württembergicæ illatus, anno 1681 ſub Leopoldo Eberhardo in clientelam Gallix ſe dedit. Hoc actu per pacem Riviſicenſem reſciſſo, ducatus libertati equidem eſt aſſertus; ſed eodem duce anno 1723 deſuncto, cum liberos, impari duntaxat thoro genitos, reliquiſſet, magna orta eſt de ſucceſſione controverſia. Nam Stutgardiana, princeps Württembergicæ domus linea, ditiones ad ſe traxit: cumque rex Gallix in favorem comitis Sponeckii, quem Leopoldus Eberhardus filium reliquerat, novem ditiones ſequeſtro ſubjeciſſet, dux Stutgardienſis ad hunc 13 articulum pacis Riviſicenſis provocavit,

vit, vi cujus novem illæ ditiones, tanquam ad principatum Mompelgardensem pertinentes, sibi deberentur.

At rex caussam anno 1736 ad senatum Parisiensem vocavit, excipiente Stutgardienſi, & ipſo etiam Cæsare, contra hoc forum. Anno 1740 Stutgardienſis comitia Imperii interpellavit. Sed respondit rex Galliarum, novem illas ditiones non pertinere ad principatum Mompelgardensem, sed esse sitas sub dominio Galliarum. Demum anno 1747 rex easdem domui Würtembergicæ restituit.

14. Gaudeat etiam domus Marchica Badensis omni beneficio pacis.

Nota. Durlacensis marchio damnorum suorum, quæ a Gallia passus est, bene longum catalogum obtulit: sed beneficii loco habere debuit, quod secundum pacis West. & Neomagensis modulum in fundos vacuos sit restitutus.

15. Restituantur principes & comites Nassovienses, Hano-vienses, & Leiningenses, omnesque ceteri status Imperii, qui per articulum quartum hujus tractatus restituendi veniunt.

16. Cedit Imperium coronæ Galliarum Argentinam, cum omni jure, proprietate, & supremo dominio.

17. Integrum tamen est incolis, cum bonis mobilibus alio migrare, ac bona immobilia vendere, aut per se vel alios administrare. Salva etiam sit jurisdictio ecclesiastica iis, ad quos antiquitus spectavit: nec eam impedire unquam liceat.

18. Rex vicissim restituet Imperio munimentum Kehl, a se exstructum. Reliqua autem munimenta, in Rheno vel Rheni insulis exstructa, solo æquentur. Navigatio autem Rheni sit libera. Nec nova telonia erigantur, aut vetera augeantur.

19. Restituit item rex Cæsari & domui Austriacæ Friburgum cum suis munimentis, aliaque per Brisgojam aut Hercyniam sylvam noviter erecta, aut restaurata, in statu, quo nunc sunt, cum villis Lehen, Merzhausen &c., omnibusque documentis litterariis: jure diocæfano aliisque juribus & redditibus episcopatus Constantiensis, semper salvis.

20. Uti etiam Brisacum in statu præſenti. Urbs tamen nova cum munimentis, Insulæ Rheni inædificatis, destruetur.

21. Atque hæc omnia bona fide, absque omni reservatione & exceptione, aut dilatione, cum omnibus emolumentis, juribus &c.

22. Eadem ratione reddatur Cæsari & Imperio Philippoburgum, cum munimentis & tormentis omnibus bellicis, quæ tempore occupationis ibidem exstiterunt: episcopatus Spirensis jure undique reservato,

23. Mu-

23. Munimenta vero, e regione Hünigæ in dextra ripa & insula Rheni exstructa, diruantur, una cum ponte: fundo cum ædificiis domui Badensi reddendo.

24. Destruendum similiter munimentum, in dextra parte Rheni ædificatum: munimento Ludovici cum Insula penes regem remanente.

25. Demolienda præterea munimenta castro Trarbacensi ad-
dita: nec non fortalitium Montis Regalis ad Mosellam.

26. Demolitio quoque Kürburgensis arcis, decreta: Rhingra-
viis & Salmiis veteri ditione adjudicata.

27. Diruenda quoque munimenta, arcis Ebernburgensi a Gallis
adjecta: Sickingiis in integrum restitutis.

28. Dux Lotharingiæ restituitur in plenam possessionem eorum,
quæ patruus ejus dux Carolus anno 1670 (quo a Gallis occupata
fuerunt) possidebat.

29. Restituit ei rex veterem & novam urbem Nancei, diru-
tis tamen hujus munimentis.

30. Evacuabit rex castrum Bitsch & Homburg, destructis mu-
nimentis.

31. Pro duce quoque militant omnia, quæ art. 4 de abolen-
dis Reunionibus sunt dicta.

32. Reservat sibi rex fortalitium Saræ-Ludovicium cum dimi-
dia leuca in circuitu.

33. Uti etiam præfecturam Longvicensem cum urbibus: com-
pensabit autem rex ex tribus episcopatibus.

34. Pateat semper regio militi transitus, prævia tamen noti-
ficatione, absque damno.

35. Beneficia ecclesiastica penes modernos possessores maneant.

36. Sententiæ, a regiis officialibus latæ, firmæ maneant.

37. Restituuntur duci archiva & monumenta litteraria: quæ
in gazophylacio Nanceiensi & Barrensi habebantur.

38. Poterit statim dux a ratihabita pace possessionem inire.

39. Ratione teloniorum servetur consuetudo anni 1670.

40. Maneat antiquus usus commerciorum inter Lotharingiam
& ditionem Metensem, Tullensem, & Virodunensem.

41. Serventur concordata, inter regem & duces inita.

42. Duci & ejus fratribus post restitutionem integrum erit jus
suum via ordinaria persequi.

43. In iis, quæ hic expressa non sunt, serventur, quæ hoc

45
Causa Lo-
tharingica.

tractatu cauta sunt.

Nota. Præcipuam causam Lotharingicam difficultatem attulit. Ne-
que enim Francia tam oportuna sibi provincia, cujus commodis
tanto

tanto jam tempore fuerat usa, facile dimoveri poterat. At Cæsar id negotium ut proprium suum magna constantia urgebat, idque non modo, ut nepotibus suis exulibus provideret, sed etiam, ne eo quoque, abstracta Alsatia, propugnaculo Germaniæ latus nudaretur. Eoque faciliorem regem Ludovicum invenit, quod Leopoldus Josephus dux Lotharingiæ Elisabetham, ipsius neptem, ducis Aurelianensis filiam, matrimonio sibi esset juncturus.

Vetustis temporibus Franciæ haud dubie pars erat Lotharingiæ: Austrasiæ dein regno accensa. Variante subin fortuna modo Imperatoribus, modo regibus Galliæ paruit, donec Robertus, Hugonis Capeti filius jus omne Henrico sancto Imperatori atque Imperio cederet. Inde duces clientelari nexu diu Imperio cohærebant, dum intestinis religionum dissidiis, fracta Germaniæ potentia, subducerent se paulatim, ac tandem sub annum 1542 officio penitus excusso, jam juris sui, nec Franciam amplius respicerent, nec Germaniam.

Cum autem Carolus III varius princeps & inquietus, Nicolæam patrualem suam ac conjugem repudiasset, illa ad Ludovicum XIII confugiens, ducatum, quem marito dotalem attulisset, repetiit. Negat Carolus Lotharingiam foemineum esse feudum: pendente lite Gallia partes suas egit: illiusque artibus Carolus totam ditionem Franciæ transcribit. Mox rescindit pacta, atque ad Hispanos, ab his ad Imperium se convertit: sed utrique gravis, in custodiam datur. Pace Pyrenæa restitutus, Lotharingiam vix recuperatam fuga deserit.

Eo demortuo foederati Carolo Leopoldo ejus ex fratre nepoti, tanquam hæredi, provinciam pace Neomagensi recuperare integram magnopere sunt conati. Sed Gallia tam graves adjecit conditiones, ut dux in exilio vitam agere, quam adire eandem, potius duxerit. Tandem hac pace Risvicensi ejus filius Leopoldus Josephus conditionibus supra recensitis est restitutus. Hoc sæculo Lotharingia rursus novas mutationes subiit, anno 1738 Gallis cessa, post mortem Stanislai regis regno incorporanda. Ducibus vero Lotharingiæ ducatus Florentinus datus.

44. Cardinali Fürstenbergio episcopatus Argentinenfis, Straucloz abbatia, principis Imperii dignitas, cum fundis cis Rhenum sitis, restituuntur. Ab hæreditate, a Maximiliano Henrico Electore Coloniensi relicta, captaque absolvitur. Canonici, ipsi adhærentes, pariter cum plena amnestia restituuntur. (*Hæc altera belli erat occasio, quam supra retulimus.*)

45. Landgravii Hassiæ Rheinfellenses, quoad arcem Rheinfels totumque comitatum inferiorem Catinebolicensem cum omni causa reponantur in eum statum, quo eorum pater, landgravius Ernestus ante initium hujus belli exstitit. Salvis tamen juribus, landgravio Hassio-Cassellano competentibus. (*Multa & graves de munimento præsertim Rhenofelsensi superiori & hoc sæculo ortæ sunt controversiæ agnatam inter utramque domum, quas partim jam vetuli, partim suo loco referam.*)

46. In privatorum gratiam sancitum, ut singulis ad sua bona, ac jura redeundi potestas esset, absque refusione tamen fructuum, ante ratificationem hujus pacis perceptorum.

47. Beneficia ecclesiastica præsentibus possessoribus relinquuntur. *Nota.* Contra hanc legem exceptit domus Hanoverana, cui duorum Argentinæ canonicatum redditus per pacem West., a Gallo vero Catholicis sunt attributi. Harlaus ridens respondit: sub mei regis Imperio canonicus Lutheranus pro monstro fuerit.

48. Confirmatur pax Taurinensis, anno superiore cum Sa-
baudo inita.

49. Restitutione locorum, a Gallis facta, nihil novi juris acquiritur. Præteniones vero loco convenienti discutiendæ.

50. Post subscriptionem pacis omnis statim cesset hostilitas: & post ratificationem deducantur copiæ, locaque munita reddantur. Demolitiones sancitæ fiant absque impensis aut molestiis alterius partis. Reddantur litteraria documenta, ea etiam, quæ ex archivis, & camera aut urbe Spirensi, sunt ablata. Captivi sine lytro dimittantur.

51. Contributiones, quæ usque ad ratificationem pacis non fuerint præstitæ, sint abolitæ.

52. Redeant in statum pristinum commercia, nominatim urbium Imperialium, & emporiorum Hanseaticorum.

53. Omnia conventa bona fide, cassatis omnibus contrariis, executioni dentur, & perpetuo servantur.

54. Liceat, in proprio solo munimenta exstruere, ac præfidiis firmare, exceptis in specie expressis.

55. Regnum Sueciæ propter studia pacis conciliandæ nominatim hac pace comprehenditur.

56. S. C. M. & Imperii nomine pace hac comprehenduntur, præter Electores, principes, & status Imperii, interque eos episcopus & episcopatus Basileensis, cum omnibus eorum ditionibus ac juribus, tredecim quoque Helvetiæ cantones, cum eorum fœderatis,

deratis, nominatim cum republica & civitate Genevatum, urbe & comitatu Neocomensi, civitatibus S. Galli, Milhusæ, & Bien-
næ, tribus ligis Rhœticis seu Grisonibus, septem decenis Valesia-
nis, & abbate S. Galli.

57. Nomine Christianissimi regis autem pariter 13 cantones
Helvetiæ, eorumque foederati, nominatim respublica Valesianorum.

58. Includentur etiam paci omnes illi, qui ante permutatio-
nem ratihabitionum, vel postea intra sex menses ab una vel altera
parte ex communi consensu nominabuntur.

59. Promittunt legati, hæc pacta a Cæsare, rege, & Imperio
intra sex septimanas ratihabitum, & ratihabitionum instrumenta
commutatam iri.

60. In quorum fidem legati has tabulas manu propria subscri-
pserunt, & sigillis suis munerunt.

Et quidem nomine *Cæsaris*, Caunizius, Strattemannus, Seilerus.

Regis: Harlæus, Crecyus, Callierius.

Moguntini: Schönborn, Otten, Moll.

Elect. Bavariæ: Prielmayr.

Domus Austriacæ: L. B. ab Halden.

Ordinis Teutonici: Carolus a Loe.

Herbipolensis: Ignatius de Taftungen.

Spirensis: Kaisersfeldius.

Constantiensis: Fridericus a Dürheim.

Hildesienfis: Zimmermannus.

Leodiensis: Norffius.

Monasteriensis: Plettenbergius.

Ducis Neoburgici: Hettermannus.

Württembergici: Kulpisius, Hesperius. *Badensis*: L. B. de Plit-
terstorff.

Abbatum Sueviæ: Heldenus.

Comitum scanni Wetterau: Solmius, Edelshemius.

Colonia: Büllingenius.

Augustia: Christoph. a Dürheim.

Francofurti: Müllerus, Lucius.

Additus est articulus separatus, quo modo caussa ducissæ
Aurelianensis cum Electore Palatino sit agenda & decidenda: prout
supra relatum.

Acta sunt hæc in palatio Risvicensi in Hollandia 30 Oct. 1697.
Videri possunt Theatr. Europ. Pfeffing. Wagn. Rinck. Köhler. Struv.
Mablyus. Fritschius. Achenwall.

APPENDIX I.

De clausula articuli quarti pacis Riscvicensis.

46

DE hac clausula jam aliquid supra insinuavi: placet hic quædam addere. Res ita habet. Pridie ejus diei, quo pax concludenda ac subscribenda fuerat, Galli quarto de restitutionibus articulo eam exceptionem apposuerunt: *Religione tamen Catholica Romana in locis sic restitutis remanente.*

Dictu incredibile, quantum clamoris ea vox excitavit. Protestantes, qui Alsatia Imperialis ipsiusque adeo Argentinæ jacturam frigidis oculis aspicere sunt visi, hic pro aris suis effervesce, circumstare in orbem Cæsareos, indignari, exprobrare, minari. Illi, rei novæ partem ad se nullam pertinere respondent; nunquam sibi, nisi præsentem conciliatorem cum Gallis fuisse sermonem: cur non in auctores iras verterent? sibi quoque eam novitatem suspectam videri.

Accedunt igitur frequentes Gallos, postulantque, ut invisa sibi clausula eradatur, quod si facere nolint, nequeantve, id saltem temperamenti admitterent, ut vel ad ecclesias, proprio ære a rege structas exceptionem restringerent, aut Cæsaris arbitrio negotium committerent, aut eo quidem, quo est, loco religionem relinquerent, quin diserte in pacis tabulas referretur.

Instant cum Germaniæ Protestantibus magno ardore Anglo-Batavi, & maxime conciliatores Sueci, conclamantes, tanquam actum esset de pace Westphalica, cujus ipsi consortes & sponsores essent: nec potestatis nec voluntatis suæ esse, ejusmodi legi subscribere.

Reposuit Harlæus, si tanta eos religionis suæ cura incessat, num existiment, regem Christianissimum usque adeo religione vacuum, ut de suis suæque ditionis sacris minus sit sollicitus.

Gratiæ instar denique concessum, ut Protestantes principes, quorum legati subscribere piaculo sibi ducerent, eadem tamen cum subscribentibus conditione censerentur, dummodo hanc quoque de religione clausulam ratam haberent. Id si detrectent, bellum expectarent, nominatim Brandeburgus, Batavica licet pacis socius. Atque ita clausula illa, tanto æstu impugnata, Gallorum constantia salva evasit: manetque hodieum integra, quamvis Protestantes pluries suas querelas attulissent, eamque aboleri postularint.

Wagnerus (ex quo plura me mutuatum fateor) Seilerum, Cæsaris legatum, qui clausulæ hujus suggestor ferebatur, vindicat,

acsi

acti piaculum foret, rei præclaræ, & ad omnem posteritatis memoriam summis laudibus celebrandæ, fuisse auctorem.

Quamvis autem ex Protestantibus solus VVürtembergicus, Francofurtensis, & comitum VVetteraviæ legati subscripserint, pacem tamen universam, etiam cum hac clausula, acceptarunt tandem, ratamque habuerunt: quia Galli, propofiti sui tenaces, tractatum potius abruptissent, bellumque, quo ubique superiores erant, continuassent, quam, ut in hac parte Protestantibus cederent.

Leopoldus Imperator, cum sæpe expertus esset, quantum Romani Imperii vires, alias, si capiti & corpori suo cohererent, invincibiles, religionis discordia debilitet, omnibus viribus majorum exemplo annitendum sibi putavit, ut tandem huic malo inveterato remedium quæreretur.

Pro suo igitur & religionis & Imperii pacandi uniendique zelo, episcopo Neostadiensi mandatum dedit, ut cum Molano, Hannoverani Consistorii direttore, quem Protestantes delegerant, ea de re conferret, qua demum ratione in eandem religionem conveniri posset.

Septem mensibus laboratum: nec alienus admodum videbatur Molanus, nisi alii se negotio miscuissent: quos inter Bossuetus doctissimus ille Meldensis in Gallia episcopus, & Leibnizius, qui volebat, ut initium unionis fieret sub certis conditionibus, postmodum vero de dogmatibus fidei conveniretur.

Bossuetus contra contendebat, Protestantibus ante omnia alia agnoscendum dogma de infallibilitate ecclesiæ; tum vero bona fide examinandum, quid illa credat aut condemnet. Posse dein Protestantes Augustanam suam confessionem ita temperare, declarare, & explicare, ut cum dogmatibus fidei Catholicæ consentiat, nec tamen eam formaliter retractare debeant.

Hæc si fuerint præstita, & concilium etiam Tridentinum agnitum ab ipsis ut Oecumenicum, prout a tota ecclesia Catholica agnoscitur, promittit Bossuetus, in iis, quæ non ad fidem, sed ad disciplinam duntaxat spectant, ecclesiam erga illos, ceu infirmos submissos tamen filios, benignam matrem se præbituram, eaque concessuram, quæ rationabiliter sperari possint. (*Abrege Chronologique de l'Histoire ecclesiastique ad ann. 1691.*)

APPENDIX II.

De extinctis hoc seculo quibusdam familiis in Germania.

47

ANno 1609 improlis obiit *Joannes Wilhelmus*, ultimus ex masculis ducibus Jaliæ, Cliviæ &c. relictis 4 sororibus. Unde ingens de successione controversia; de qua supra.

Anno 1637 *Bogislaus*, ultimus *Pomerania* dux, quam tunc Sueci detinebant. Sed Brandenburgus illam prætendit ex pacto mutæ successionis hæreditariæ. In pace autem VVest. citerior Pomerania Suecis obvenit, ulterior Brandeburgo, frequentior deinceps inter eos contentionis bellicue materia.

Anno 1640 *Otto*, ultimus *Schaumburgi* comes; successit domus Hasso-Cassellana, & ex parte Lippenfis.

Anno 1664 Sigismundus Franciscus archidux *Oenipontanus*, Leopoldi ex Claudia filius. Tyrolis & anterior Austria rursus unita cum reliquis domus Austriacæ provinciis Imperatori Leopoldo cessit.

Anno 1667 ultimus comes *Oldenburgi* & *Delmenhorsti*. Disputata Holsates inter & regem Daniæ successio huic obtigit: transactione lite composita.

Anno 1672 Fridericus VVilhelmus, ultimus dux Saxo-*Altenburgicus*, cui successit domus Saxo-Gothana Altenburgi, Coburgi, & Hennebergæ comitatu, jam priori sæculo ad domum Saxoniam devoluta. Attamen aliquot toparchiæ domui Vinarienti ad omnem litem amputandam cessæ sunt.

Anno 1675 Georgius VVilhelmus ultimus dux *Briegæ*, *Lignicii*, *Woblavie* in Silesia, cum quo Piastrum familia exaruit. Feudales principatus illi ad Leopoldum qua regem Bohemiæ redierunt, dominio utili cum directo consolidato.

Anno 1680 post mortem Augusti Saxonæ ducis & administratoris Magdeburgensis, archiepiscopatus sub titulo ducatus, secundum tabulas VVestphalicas domui Brandenburgicæ fuit illatus.

Anno 1685 *Carolus*, ultimus Elector Palatinus ex stirpe *Simmerensi*; cui successit linea proxima Neoburgica, non sine contradictione comitis Palatino-Veldentini qui uno gradu proximior erat defuncto Carolo, sed linea remotior. Majorem litem, quæ in atrox dein bellum abiit, movit rex Galliæ, cujus frater, dux Aurelianensis, Caroli sororem habebat conjugem, quæ in variis disputationibus conabatur fratri succedere.

Anno

Anno 1689 Julius Franciscus, ultimus dux Saxo-Lauenburgicus, religionis Catholicæ, post plures lites Luneburgica domus in possessionem feudalium venit; nam allodialia bona distributa fuerunt inter duas defuncti filias; quarum prima Anna Maria ex Philippo Palatino genuit matrem Clementis Bavarix ducis. Altera Francisca, Ludovico Badensi, inclito heroi, nupta, genuit Ludovicum Georgium, modernum marchionem Badensem.

Anno 1690 ultimus dux Saxo-Jenensis. Suecessit familia Eisenacensis.

Anno 1694 ultimus comes Palatinus Veldentix; cujus post pacem Risvicensem Elector possessionem adiit.

Eodem anno Longavillaus princeps Neocomi (*Neuchâtel*). Suecessit soror; quæ 1707 defuncta, principatum Neocomensem multis competitoribus disceptandum reliquit. Inter eos potentior erat rex Borussia.

Anno 1695 Gustavus Adolphus, ultimus dux Mechlenburgo-Güstroviensis. Lis de successionem anno 1701 finita est.

Anno 1699 Albertus dux Saxo-Coburgensis, lineæ Gothanæ.

A P P E N D I X III.

S. R. I. principes Sæc. XVII & ordines equestres creati.

Novi errores, colloquia, aliaque.

S. R. I. creati principes a *Ferdinando II* comites Dietrichsteinii 48
1622, Joan. Georg. comes Hohenzolleranus, & Joan. Ulricus Novi principes.
Baro Eggenbergius, anno 1623.

Adalbertus Lobkovitius 1624 a *Ferdinando III*, Ludovicus comes Nassovio-Hadamarensis 1648, comes Auerspergius 1653, comes Salmenfis, comites Lichtensteinii, comites Nassovio-Siegenfes, Dillenburgerfes, Dietienfes, Octavius Piccolominius, comites Frisæ Orientalis 1654.

A *Leopoldo* comes Portia 1662, Croyenfis 1666, comites Fürstenbergici Heiligenbergenfes 1667, iisque extinctis, Möskirchenfes & Stillingenfes 1716, Schwarzenbergenfes, & Oetingani 1671, Nassovio-Sarrepointani, Ullingenfes, Idsteinenfes 1681, comites de Turri & Taxis 1696, Schwarzburgici 1697, prout refert Gotfridus Ludwigen in *examine bist. univers.*

Ordines

Ord. Eque- *Ordines equestres instituti: ordo capitis mortui a Sylvio Nim-*
stres. *rodo duce VVirtembergia 1652, ordo concordia a marchione Büru-*
thano 1660, ordo generositatis a rege Borussia 1685, ordo Germa-
nica sinceritatis a duce Saxo Gothano 1690, ordo bona amicitia
erectus anno 1692, cum Elector Brandenburgicus Torgavi Saxonem
inviseret. Ordo equestris S. Ludovici in Gallia 1693, ordo eque-
stris S. Andreae a Petro I duce Moscovia 1698.

Academia. *Erecta academia, Oenipontana a Leopoldo Cæsare, Salisbur-*
gensis a Lodronio archiepiscopo, Paderbornensis ab episcopo, Gief-
senfis a landgravio Darmstadiano, Gröningenfis a provincia. Rin-
telensis a comite Schaumburgio. Dörptensis in Livonia a Gustavo
Adolpho rege Sueciae, anno 1699 Pernaviam translata. Ultrajecti
ab ordinibus. Aboensis in Finnia a Christina regina Sueciae. Har-
dervicensis in Geldria. Duisburgensis in Clivia ab Electore Brande-
burgico Friderico VVilhelmo. Kielenfis a duce Holsato - Gotter-
piensi. Lundenfis in Scania a Carolo XI rege Sueciae. Hallæ in du-
catu Magdeburgico ab Electore Brandenburgico Friderico III.

Colloquia. *Præter ea, quæ retulimus supra, colloquia, Ratisbonæ &*
Neoburgi Catholicos iater & Lutheranos habita, Protestantes plu-
ra diversis in locis inter se ipsos instituerunt, quibus id actum, ut
diversæ inter eos sectæ unirentur. Sed labor omnis erat frustra-
neus, qualibet pro se Scripturam allegante, & ex spiritu suo pri-
vato interpretante.

Anno 1610 cum D. Keckius doctrinam Huberi resuscitasset,
Theologi Mansfeldici Islebii congregati consilium inter se inierunt,
quomodo concordia aliqua conciliari posset.

De Dortracensi solenni synodo, in qua Calvinistæ se invicem
discerpserunt, dicitur in Belgicis. Electorales quoque cum duca-
libus in Saxonia præcones digladiabantur. Plures habiti congres-
sus. Sed quilibet recessu, qualis accesserat.

Jenæ anno 1621 D. Hoe cum Lipsiensibus, VVittenbergicis
& Jenensibus colloquium habuit, in quo inquisitum, qua ratione
Tubingenfes & Giesfenses ad aliquam doctrinæ dogmaticæ unitatem
reduci possent, præsertim circa materiam de ubiquitate, omnipo-
tentia, operatione, & exinanitione Christi. Rursus anno 1623
præcones Saxonici adversus VVirtembergicos consultabant; prout
etiam anno 1628 Lipsiæ contra Rathmannum, præconem Danti-
scanum. Ubi etiam statutum, ut D. Hoe, oraculum Lutheranorum,
apologiam edat pro confessione Augustana, & D. Kelslerus
bellum ubiquisticum Foreri confutaret.

Anno 1631 cum temporis ratio maxime unionem inter Protestantes requirere videretur, eandem Lutherani & Calvinistæ Lipsiæ quaesierunt, sed nullatenus invenerunt. Idem contigit anno 1661 Cassellis in Hassia, ubi landgravius VVilhelmus VI Lutheranos inter & Calvinianos colloquium super controversis fidei articulis institui voluit. Sed negotium transactionis perfici non potuit; quamvis Musæus & Heinichius, Rintelenses Lutherani theologi aliquot articulos abdicarent; ad quod eis fratres Saxonici acerbè exprobrarunt.

Catholicos etiam inter & Protestantes instituta anno 1645 Thoruni in Borussia disceptatio, mandato Uladislai IV Poloniae regis; prout etiam Ernestus landgravius Hassio-Rhenofellensis anno 1661 inter Valerianum Magni capucinum & Petrum Haberkornium, Professore Giesensem disputationem haberi voluit. Verum id genus colloquiis parum ad fructum proficitur, tum ob pertinaciam Protestantium, tum quia nullo ordine & forma in multiloquium diffunduntur & evagantur.

Novi quoque *hæretici*, schismatici, aut novatores hoc sæculo emerferunt. Præterea autem *Arminianos*, *Gomaristas*, & *Metonistas* per Hollandiam diffusos: *Jansenistas*, Belgium Galliamque inficientes: *Arnoldistas*, duo ecclesiæ capita statuentes: *Quackerianos* seu Trementes, per Angliam, Pensylvaniam &c. vagantes: *Hobbestanos* aliosque Libertinos, per magnam Britanniam sparsos: *Præadamitas*, Haaco Peyrerio auctore Gallo, docentes, ante Adamum fuisse homines, variasque de iis fabulas narrantes: *Quietistas*, auctore Michaelæ Molinos, Hispano sacerdote, sub pietatis larva fœdos errores per Italiam spargentes: novos *Cbilistas*, *Spinofistas*, *Beckerianos* &c.

Novi Hæretici.

De solis in Germania novatoribus hic locus est aliquid memorandi. Ab anno 1614 *Methistæ*, sic appellati ab Ezechiele Meth, Thuringo, varios errores de natura DEI, de Christo, de S. Scriptura, de unionē Christi cum anima fideli, disseminarunt.

Weigeliani, auctore Valentino VVeigelio, per Misniam prædicabant, nullum esse peccatum originale, Christum non esse in Eucharistia, atque S. Scripturam vocabant litteram mortuam.

Jacobus Böhm, sutor Görlicienſis in Lusatia circa annum 1612 varias divinas revelationes de summis mysteriis somniabat, & populum seducebat.

Syncretistæ & Indifferentistæ plurimi hoc sæculo sunt inventi, qui ea, in quibus Catholicī, Lutherani & Calvinistæ dissentiunt,

Pars VIII.

LII

res

res mere indifferentes & accidentales æstimant. Hinc tot inter Saxonicos, Hassos, Helmstadienses, aliosque præcones jurgia; Georgio Calixto cum Horneio Drejero pro unione clamantibus; Calovio, Hülsemanno, Dorschæo, Dannhauero reclamantibus.

Pietistæ inter Lutheranos sunt multi, qui sub specie pietatis sibi aliisque illudunt; & cum secundum spiritum suum privatum Scripturas interpretentur, in varios errores desectunt. In edicto Hannoverano, anno 1703 edito, hæc Pietistas discernendi signa produntur. 1 Quod superiores & ordinem ecclesiasticum contemnant. 2 Ministerium calumnientur. 3 Cultum DEI publicum inutilem censeant. 4 Ad coenam nolint cum aliis accedere. 5 Baptismum parvi pendant. 6 Confessionem & absolutionem spernant. 7 Se velut perfectos circumspiciant. 8 Internas revelationes fingant. 9 Adversarios suos pro reprobis habeant. 10 Clancularios conventus ament. 11 Chiliasmum propugnent. 12 Risum pro peccato habeant. 13 Vim Sacramentorum a probitate ministri derivent. 14 Æternitatem poenarum negent.

Hæc quidem Pietistis tribui solent; non tamen omnes in his punctis conveniunt, sed diversas classes sectasque constituunt. Porro nomen *Pietistarum* primum circa annum 1688 in Saxonia auditum est.

Sunt & alia quædam non omnino prætermittenda, quæ sub finem sæculi XVII in Germania contigerunt. Et quidem anno 1680 vehemens pestis Germaniam afflixit. Anno 1683 Vienna a Turcis fuit obseffa, prout in Hungaricis prolixius dicitur: anno 1686 Hamburgum a Danis: sed utrobique conatu irritum.

1690 camera Imperialis Spira translata fuit VVezlariam, ut a Gallis esset securior. Josephus creatus rex Romanorum. Terræ motus pluribus in locis magnos terrores incusserunt.

1692 Nonus Elector ex domo Hannoverana a Cæsare fuit confirmatus.

1697 Fridericus Augustus Elector Saxonix electus fuit rex Poloniae. Petrus I dux Moscovix per Germaniam in Hollandiam & Angliam est peregrinatus: redaxque in patriam multos viros doctos & artifices secum abducit.

Denique ad finem hujus sæculi per recessum Imperii novum calendarium introductum est; postquam Protestantes per integrum adhuc sæculum errare potius voluerunt, quam manifestum errorem a summo pontifice dedoceri. Anglia vero, Suecia, & Dania, pristino errori, cum magna confusione temporum pergunt insistere.

APPEN.

APPENDIX IV.

*Occisi a Protestantibus in odium fidei, & alias afflicti
in Germania.*

49

P. Georgius Schorrichius S. J. cum in Badensi ditione plures ad avita majorum sacra reduxisset, a Protestantibus porrecto veneno enecatus est; simulque alii duo ex eadem societate sacerdotes occisi sunt.

Anno 1620 cum Spinola copias militares in Palatinum duceret, Godefridus Thelen S. J. castrensis Missionarius cum octo aliis Catholicis a Calvinianis militibus deprehensus atque interemptus est. Idem fatum mox subiit P. Joannes Sandæus.

Cum post pugnam Lipsiacam non minus Sueci milites, quam Protestantæ Germaniæ, animis elati Catholicos vehementer persequerentur, P. Joannes Arnoldi S. J. anno 1631 in Westphalia a rusticis crudeliter confusus, atque ex arbore suspensus occubuit.

Altero post anno Eberspergæ in Bavaria Blasius Schelling S. J. temporalis coadjutor, cum reliquias insignes S. Sebastiani, quæ ibi asservantur, nollet prodere, a Suecis militibus pugnâ contusus, vestibus spoliatus, diffisso ense capite, trucidatus est.

Anno 1634 Ruffaci in Alsatia P. Jodocus Mayering S. J. cum Andrea Martini fratre coadjutore & octo sacerdotibus sæcularibus, post gravissima ludibria, & immania tormenta ab hæreticis sunt interfecti.

Non minori crudelitate anno 1643 sævierunt in P. Passockium & Cramerum S. J. cum post alteram pugnam Lipsiacam vulneratis ac moribundis militibus, dum confiterentur, aures præberent, trucidatos. Majori adhuc atrocitate parochum Holenshofensem in Moravia, manibus ex trabe suspensum, gravi pondere pedibus alligato, admotisque pectori facibus sectarii enecarunt.

Promiserat quidem Gustavus Adolphus rex Sueciæ, cum in Germaniam irrueret, propter religionem neminem vim passurum; quod ipsum etiam fœdere Gallicano cautum erat. At alia longe ejus milites documenta dabant, in sacerdotes maxime barbara rabie grassantes.

Ransaci in Franconia prope Herbipolim parochum Philippum Baunach, probum ac venerabilem senem, graviter ægrotantem lecto extraxerunt, humique afflictum fustibus pugnisque contusum,

L l l 2

pedibus

pedibus contriverunt. Alterum arbori alligatum, omnique tormentorum genere excruciatum, sclopo exploso trajecerunt. Alium, abscissis digitis, auribus, naribus, labiis, impacta in caput securi prostrarunt.

Multis aliis sacerdotibus verticem, pice & pulvere nitrato illitum, ambusserunt. Aliis, adactis intra ungues & carnem acubus, clavis, aut sentibus, ingentem dolorem inferebant.

Abbatem Banci, plaustro alligatum, abstractumque cruci affixerunt, pendulumque globo ferreo trajecere. Priori Carthusiæ Dincklhufii, vestibus exuto, flagellato, verberibus contuso, atque auribus mutilato, insultarunt: iret, & hæc signa Popis ostenderet, ut intelligant, eum in Suecorum manibus fuisse. Taceo alia barbaræ crudelitatis exempla ad quæ politius sæculum sane cohorrescat. *Hazart Hist. eccles. Germ. p. 10 c. 4 & 5.*

Liceat tamen adhuc aliqua ex annalibus collegii Friburgo-Brisgoici excerpere. Anno 1633 vastata ferro flammaque Alsatia, Sueci Rheno transmissio Brisgojam inundarunt. Expugnatum sub finem Decembris Friburgum, quod miles reliquerat, solusque civis cum studiosa juventute strenue defenderat, machinas dirigente Theodoro Böckio Matheseos professore.

Quamvis autem deditionis lex prima religioni sacrisque hominibus caveret, expilationibus tamen, exactionibus, carceribus sæviebant Durlacenses non minus ac Sueci, imo magis, præsertim in societatis nostræ homines; nam quos Sabeliskius & Canoskius, Suecici duces, antea adversus vim protexerant, eos Fridericus marchio urbe ejectos volebat. Prius tamen P. Rector, VVolfgangus Mezger, cum duobus aliis sacerdotibus, per urbis compita latronis instar circumductus, atque in tetrum carcerem conjectus fuit: reliqui vero 37 exulare jussi, tanquam pecora abacti sunt; tandem vero vestibus in itinere nudati, omnibusque, quæ habuerant, spoliati, ac fame prope enecati, in Helvetiam evaserunt, eamque humaniorem multo, quam Germaniam experti sunt. Rector pariter, multa in carcere Friburgensi perpeffus, solum vertere coactus: collegium vero expilatum direptumque fuit. At cum dux Fera ex Insubria cum auxiliaribus copiis in Germaniam advenisset, eodem adhuc anno 1633 Friburgo fugerant Sueci, nostrique jure postliminii sunt restituti.

At vero anno 1634 post pugnam VVadweilensem non modo Alsatia sed etiam Brisgoja in hostium rursus manus fuit prolapsa.

Expugnato proin iterum Friburgo, exulatum iterum ierunt Patres; at eodem adhuc anno, fugientibus post prælium Nördlingenſe ex urbe Suecis, reducti.

Anno 1637 urbs a Vinariensibus rursus capta, noſtrique fugere compulſi ſunt; prout etiam Briſaco, ſequenti anno expugnato. Nec Friburgum ante annum 1644 ad Auſtriacos reverſum, quo a Mercio & VVerthio Bavaricis ducibus ad deditiorem fuit compulſum. At mox ſupervenienti Condæus cum numeroſo exercitu primum caſtris Bojos exiit; tum vero eosdem in monticulo Lauretano obvallatos, continuis quatuor diebus omnibus viribus invaſit, ſed præter ingentem cladem nihil reportavit, urbsque ſalva permanſit.

Anno 1648 colonellus Erlachius gubernator Briſacenſis, educta valida manu, Friburgum obſidione cœpit cingere. Sed plus timoris quam periculi ea res habuit; graviffima tamen damna agris, vinetis, & ædibus ſuburbanis intulit.

A P P E N D I X V.

Scriptores de rebus Germanicis ſæculi XVII.

Adlzreiter in annalibus boicis.

Londorpius in actis publicis.

Bracbelius, Tuldenius, Brewerus in hiſtoria ſui temporis, qui etiam multa acta publica collegerunt.

Kevenhyllerus in annal. Imperatorum.

Servius de Imperatoribus.

Wagnerus in hiſt. Leopoldi M.

Masenius in continuatione Broveri annal. Trev.

Lunig Reichs Archiv.

Theatrum Europæum.

Hazart hiſt. eccleſ. Germaniæ.

Köbler hiſt. Imp.

Foreſti in hiſt. Imperatorum, & *Schlütterus* ejus continuator.

Hübnerus in hiſt. Imperatorum & ſtatuum Imperii.

Masovius Einleitung.

Lebmannus in actis publicis.

Brietius in annal. mundi.

Fritſchius in diatribe de Auguſta.

Turfellinus ejusque continuator.

Weberus in ſylloge rerum in Europa.

Hiſtoria provinciæ S. J. Germaniæ ſuperioris.

Historia collegii S. J. Friburg. in Brisgovia.
Carassa in Germania sacra.
Bellius Oesterreichischer Lorber & Kranz.
Piascius in Chronicis.
Gualdus Prioratus de vita VVallensteinii.
Puffendorffius libr. 17 histor. & de rebus Brandeb.
Pfeffinger Vitriar. illustrat.
Achenwall Grundsatz der europäischen Geschichten.
Pfanner hist. comitiorum Ratisbon.
Tbulemarius de octoviratu.
Rinck in vita Leopoldi Imp.
Schilterus de recess. Imp.
Comazzi istoria di Leopoldo.
Lambecius in Biblioth. Cæs.
Laquille hist. Alsatiæ.
M. l'Abbe Mably Staats- Recht von Europa.
Historia Europæa.
Moseri Staats- Conspek.
Ludewig Germania princeps.
Marquardus Freberus de scriptoribus Germ. & Boh.
Marcus Welferus in annal. boicis aliisque operibus.
Imbofius in notitia procerum.

Taceo Conringios, Fritschios, Irenicos, Gundlingios, Strauchios, Coccejos, Schwederos, Schilteros, Kulpisios &c. eruditos quidem viros, sed caute legendos, maxime ubi de religione, ecclesia, matrimonio, potestate ecclesiastica tractant.

PARTIS VIII
LIBER TERTIUS
DE
STATU GALLIÆ
ECCLESIASTICO ET POLITICO
SÆCULO XVII.

P R Æ F A T I O.

Regnum Galliæ, si unquam, hoc certe sæculo, magnis agitatū motibus, adversas juxta secundasque vices subiit. Et primo quidem sub Henrico M. ab Hugonoticis furoribus requiescens, sanatis vulneribus, vires reparavit. Sub Ludovico XIII ejus filio in se ipso divisum in se ipsum fuit armatum, dum principes impotentius dominantes in aula ministros quosdam non ferrent, & Hugonoti rursus multoties insurgerent. Denique Ludovicus M. gentem hanc infidam, totiesque rebellem, in Gallia non est amplius passus consistere, rebusque maximis ad immortalitatem nominis gestis, Franciā ad potentia & omnigenæ felicitatis apicem perduxit.

Unum tamen est, quod post ejectos Calvinistas regnum longe florentissimum rursus turbavit, secta videlicet Jansenistica, ejusque perversa dogmata, tristes Hugonotorum reliquiæ. Hæc sunt, quæ prolixius aliquantum relatum eo, in id intentus, ut compilatione mea eruditioni subserviam. Scriptores autem, quibus usus sum, in præfatione ad hanc Partem VIII allegavi.

CAPUT

CAPUT I
DE
STATU GALLIÆ

SUB
HENRICO IV AB ANNO 1600 AD 1610.

ARTICULUS I.

Proditio Bironii. Fœdus cum Helvetis.

I Neunte sæculo XVII in florenti statu erant res Franciæ: conversus jam fuerat Henricus IV a Calvinismo ad orthodoxam fidem: conciliati proceres, urbes deditæ, reducti exules, tota Gallia erepta discrimini: pax cum Hispanis inita: inauspicato connubio, cum Margaritha Valesia, declarato irritò, extincta misere, sed tamen feliciter ad perennem puritatem regii sanguinis, Estrea pellice: contractum legitimum cum Maria Medicæa matrimonium: quæ superiori jam parte & sæculo persecuti sumus.

Decem dein reliquis, quibus Henricus feliciter regnavit, annis, dum secunda pace omnia conquiescunt, fessis rebus subventum, sanata vulnera prioris sæculi, omniaque, quæ e republica esse videbantur, in ordinem reposita.

Quamvis autem Henricus vere *Magnus* esset prudentia, liberalitate, mansuetudine, fide, fortitudine, aliisque belli & pacis artibus, atque ducum & ministrorum suorum merita non parce remuneraretur, inventi nihilominus duo sunt, qui gratia tanti regis abusi, novarumque rerum cupidi, commutatis cum Hispanis, ut fertur, & Sabaudis litteris, patriæ suæ prodicionem adornabant; non tamen ita occulte id fieri poterat, quin interceptis litteris mala consilia transpirarent, regi que innotescerent. Fuerunt isti duo mareschalli, ducesque clarissimi, Henricus Bullionius, & Carolus Bironius, Burgundiæ gubernator, quam Hispaniæ & Sabaudia auxilio propriam sibi facere meditabatur. Ille, ubi periculum advertit, fuga ad Protestantes, sectæ suæ socios, Heidelbergam evasit, quarto post anno regi rursus conciliatus.

Bironius vero ad regem accitus, quamvis is ei fide regia impunitatem, si crimen ingenue fateretur, sponderit, negare tam-

Bullion.

men pertinaciter perrexit; unde rex tandem productis litteris convictum, versa in iustitiam clementia, quam sero imploravit, capitis eum damnavit per sententiam Parlamenti, atque sic cum publica ignominia cecidit vir fortissimus, tot urbium expugnator, tot palmarum heros, cui parem arte & virtute militari vix habuisset Francia, documento futuris posteris, quam infaustum sortiatur exitum proditio, adversus magnos principes attentata, quamque parum tueatur magnitudo præcedentium meritorum, si finis ea corrumpat. (*Thuanus, P. Daniel hist. Franciæ sub Henr. IV.*)

Fortassis etiam cordi adhuc regis hærebat aculeus, quem fixit Bironius, vir audacia militari, dum antea regi in faciem exprobraverat, propter mulierculam (Etrean) amissum Cameracum, tanti in finibus Galliæ momenti urbem.

Carolus quoque Valesius Caroli IX nothus cum pluribus aliis ejusdem conspirationis habitus reus, conjectus fuit in custodiam, sed mox dimissus, non quod esset innocens, sed quod regem clementem offendisset. Sed post biennium alterius prodicionis postulatus, in Bastiliæ arce detentus, carcerem suum, ut loquitur Brie-tius, in scholam commutavit, de qua exiit doctior & sapientior.

Expertus antea Henricus, cum Ludovico Condæo, patre suo, quantum momenti ac fidei pro rege, turbatis præsertim Franciæ Fœdus. temporibus, esset in Helvetis, quos antea, dum Calvinistarum adhuc partibus adhæsit, hostes habebat acerrimos, grandibus promissis, salvoque Mediolanensi & Sabaudico fœdere, socios ascrivit: conciliata maxime gentis benevolentia, dum eorum mensæ assidens, familiariter in eorum sanitatem bibit. (*Anno 1602.*)

Duellorum abusus ea tempestate tantopere invaluerat, ut paucos intra menses quatuor virorum millia misere per illa cæsa dicebantur. Quare rex severo edicto exitialem hunc furorem prohibuit. Sed interdictum effectu ferme caruit, quod rex, martialibus spiritibus a prima ætate imbutus, recusantes ceu vecordes virius esset aspernari.

Anno 1602 ipsa nocte nativitatis Christi dux Sabaudix Genevam subita irruptione volebat obruere; at ubi consilium innotuit, evanuit. Eodem anno S. Franciscus Salesius in episcopatu Genevensi successit Garniero. Episcopus Andegaven-sis novum Breviarium in dioccesin suam voluit introducere. At Parlamentum illud suppressit. (*Morenas abrege de l'histoire.*)

ARTICULUS II.

Conciliabula Calvinistarum in Gallia.

2
Synodus
Vapincen-
sis.

ANno 1603 Calvinistæ Vapinci (*Gap*) in Delphinatu celebrarunt *synodum*, ad quam convocarunt deputatos non tantum ex tota Gallia, sed etiam, contra mandatum regis, ex provinciis extraneis, imo etiam Lutheranos ex Germania. Verum isti ne in uno quidem articulo doctrinæ controverſo convenire cum illis poterant.

Sed quid tum? diversitas & contradiſtio in multis fidei articulis confraternitatem illorum non tollit; modo in hoc conveniant, quod *Papa Romanus sit Antichristus*: quam propositionem impiam tanquam articulum fidei statuit hoc conciliabulum. Novum sane dogma, quod prioribus fidei confessionibus non erat contentum, nec Lutherus aut Calvinus aut alius quantumvis maledicus pro articulo fidei proposuerat.

De Anti-
christo.

Duo ministri pulcherrimi hujus dogmatis præcipui auctores erant, Jurius, famosus præco, & Ferrierus, qui hanc thesin publice docuit, Clémentem VIII esse Antichristum. Mirum proſecto, homines, ceteroquin aliqua eruditionis laude claros, eo dementiæ aut furoris fuisse prolapsos, ut ridiculis id genus fabellis & se & reformationem suam coram orbe litterato prostituerent.

Certe ipsis etiam sapientioribus Calvinistis calumnia displicuit. Marchio Rosnæus magnum alias sectæ columnen, fanaticos appellavit, monuitque per litteras synedrion, ne infami hac doctrina & se ipsum & religionem deridendam proponeret.

At venerabiles patres cœptis insistebant, & epocham hujus Antichristianismi referebant ad tempora Leonis I, quem primum Antichristum petulanti protervia statuebant. Rationem rogati responderunt, a tempore Leonis usque ad Gregorium M. Romanos episcopos arrogasse sibi potestatem in universalem ecclesiam.

Prodere patentius non poterant suam aut malitiam aut ignorantiam historiæ ecclesiasticæ, ex qua palam constat, præcessores Leonis, S. Cælestinum, S. Bonifacium, S. Zosimum, S. Innocentium, S. Stephanum, præfules integerrimos, sanctimonia vitæ & doctrina toto orbe clarissimos, non minori vigore jura Cathedræ S. Petri ac potestatem ecclesiasticam in omnes baptizatos propugnasse.

Diffiteri sane ipsimet nequeunt, multos etiam post Leonem I fuisse pontifices bonos sanctosque; quæ ergo, non dicam effrons

impu-

impudentia, sed insanissima est insania, Antichristos ex iis facere? esse bonum & Antichristum quæ contradictio? esse sanctum, & portare characterem bestię? de uno Antichristo, in fine mundi venturo, loquuntur sacrę Scripturę: isti autem quot faciunt Antichristos! Ceterum Bellarminus *lib. 3 de Rom. pontif.* alique doctores nostri abunde confutarunt nugas & crudas ineptias de Papa Antichristo.

Rex equidem suppressit impium articulum; at non est ea Calvinistarum indoles, ut corrigi se patiantur. Conciliabulum *Rupelense* anno 1607 ineptam calumniam recoxit.

Præter insulsum hoc dogma synodus Vapincensis definivit, quod baptismus a solis prædicantibus valide conferatur, quin ullum in Scriptura hujus asserti fundamentum habeant, sinantque multos absque sacramento mori. Dicunt equidem, baptismum non esse ad salutem necessarium. At dicunt hoc contra clarum S. Scripturę textum Joān. 3: *nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum DEi.*

Decrevit denique hoc conventiculum, regi supplicare, 1 ut libertatem conscientię obtineret Protestantibus in marchionatu Saluciarum. 2 Ut in actibus judiciariis ab invisa voce, reformatio *prætensa*. Sed quid hoc aliud est petere, nisi, ut rex Christianissimus cum Catholicis vitrum pro gemma, aurum spurium pro genuino, deformationem pro reformatione habeat? libertatem petunt, quam ipsi in suis provinciis negant. De prædestinatione, pœnitentia, satisfactione Christi, justificatione per imputationem ejusdem mortis prolixè altercantur, ac se se mutuo condemnant, & quæ venerabile hoc concilium definivit, Aquisense negavit, in signum concordię in dogmatis fidei. (*Memoire Chronol. ad ann. 1603 cont. Fleury, ibid.*)

ARTICULUS III.

Controversia de immunitate personali nefarii sacerdotis.

Catholici etiam inter se erant discordes, non quidem in iis, quæ ad fidem spectant, uti Calvinistę, sed in iis, quæ disciplinam respiciunt, immunitatem maxime ecclesiasticam.

Hospitalius archiepiscopus Aquensis in cleri sui conventu quosdam Parlamenti senatores excommunicatos declaravit, prohibuitque, ad sacramentorum perceptionem eos admitti. En causam tristem.

M m m 2

Joan.

Imberti
scelus.

Joannes *Imbertus* sacerdos Arelate puerum sexennem rapuit ad infandam libidinem. Reus comprehensus est ab Aquis Parlamento, protestante potestate ecclesiastica, causamque ad suum forum avocante. Et quamvis archiepiscopus delinquentem nollet degradare, Parlamentum nihilominus illum morte punivit. Archiepiscopus vero declaravit, eos qui sententiam mortis in sacerdotem tulissent, immunitatem ecclesiasticam graviter violasse, & censuram incurrisse; neque enim clericos in provincia minus gaudere immunitate a foro seculari, ac in Italia; neque hac in re aliam esse doctrinam Galliae ac aliarum nationum Catholicarum; nec deesse exempla, quibus demonstretur, non tantum magistratus inferiores, sed reges quoque fuisse excommunicatos, atque fideles ab earum communione abstinuisse. Postquam factus quis sit filius ecclesiae, ejus legibus seu canonibus, libertatem ecclesiasticam, & quidem ordinatione divina, statuencibus, obligari.

Ab Henrico Condzo principe anno 1615 in pleno consilio ad Ludovicum XIII his verbis fuisse usum: *Papa supremus est pastor ovium Christi: & vestra majestas est illius ovis sicut alii, nec dubium est, quin potestati illius spiritali sit subjecta, & ex justa causa a communione fidelium separari possit.*

At vero senatores his parum moti, censura autem vehementer irritati, jura sua & exemptiones invadi sunt questi. Fuisse quidem tempus, quo pontifices Romani gladio spiritali contra principes & magistratus usi sint, at istos fortiter se opposuisse; nunquam autem auditum, quod episcopus regi subiectus aut in eum, aut illos, qui nomine illius justitiam administrarunt, tale quid attentarit, nec ferendum exemplum, in futurum etiam perniciosum, quo laedatur auctoritas imperantis aut ejus ministrorum.

Citatus dein a Parlamento fuit archiepiscopus, cumque non compareret, censura declarata irrita, justus fuit eandem coram clero revocare, & intra tres dies instrumentum revocationis ad acta Parlamenti mittere; ni faceret, mille aureorum poenam fore, & si cresceret contumacia, fore, ut omnia ejus bona aulario regis addicantur. Cessit tandem violentiae praesul.

Procurator generalis, dum dixit, inauditum esse, senatorem Parlamenti aut alium regis ministrum censura ab episcopo fuisse perstrictum, non satis in historia Gallica se versatum ostendit; nam, ut antiquiora exempla praeteream, duobus ante hunc casum Aquensem annis episcopus Carnotensis duos senatores Parlamenti Tolo-

sani

lani excommunicavit. Idem postea factum a Cardinale Surdisio, ab episcopis Verdunensi, & Apamiensi.

Illud certum, immunitatem clericorum a iudicio sæculari, præsertim personalem, ab ecclesia per multos canones, & a variis conciliis, etiam generalibus, fuisse sancitam, & quidem, ut loquitur Tridentinum, *ordinatione divina*: quibus subditi ecclesiæ venerationem & obsequium debent.

Nec minus constat, jam a primis ecclesiæ temporibus, ex Apostolorum ordinatione, controversias a fidelibus delatas fuisse ad episcopos, quorum dioceses erant communis quodammodo familia, & ipsi velut Christianorum patres. Non autem minorem potestatem, maxime in clericos, in sortem Domini segregatos, habere debent episcopi in ecclesia sub Christianis principibus, quam in ecclesia pressa sub tyrannis.

Quamvis autem clericorum forum, maxime in criminalibus, debeat esse tribunal ecclesiasticum (ne filius patrem, ovis pastorem, discipulus magistrum iudicet) consuetudine tamen invaluit, ut laici etiam in clericos, criminis *excepti* reos, uti læsæ majestatis, perduellionis, prodicionis patriæ, iudicium exerceant: & universim, cum ecclesia iudicium sanguinis non exerceat, clericus, reus criminis, quod in foro civili morte plectitur, degradatus traditur potestati sæculari, secundum leges capitali supplicio afficiendus. (*Mem. chron. & cont. Fleury. ad ann. 1601.*)

ARTICULUS IV.

Consilium de recipiendo concilio Tridentino. Varii obitus.

ANno 1605 Villarsius archiepiscopus Viennensis ad regem detulit querelas cleri Gallicani, in synodo congregati, de neglectu disciplinæ ecclesiasticæ, simonia confidentiali, & illicitis pactionibus, passim per Galliam grassantibus; malique causam allegabat, quod concilium Tridentinum necdum solenniter sit promulgatum, concilium Oecumenicum, a regibus & populis expetitur, a summis pontificibus convocatum, a Spiritu sancto gubernatum, tanta celebritate tantaque industria, circumspectione, concurrentibus Galliarum quoque regibus gestum.

Sive spectetur finis, orthodoxæ fidei conservatio, & corruptæ morum disciplinæ reparatio, esse utilissimum, opportunissimum: siue decreta reformationis, sanctissimum, fructuque uberrimum.

M m m 3

Sub

Sub quacunque ratione consideretur, regi vehementer suaderi, ut cleri sui preces exaudiat. Tristem esse conditionem Galliae, ab ecclesiae primogenito gubernatae, velut schismaticam & sanctis ordinationibus reluctantem haberi.

Qui ad fidem pertinent concilii canones, per se jam esse acceptatos & sufficienter promulgatos, quæ vero ad disciplinam & reformationem spectant decreta, a provincialibus Franciæ conciliis esse recepta, nihilque superesse, nisi ut regio quoque diplomate publicentur, & in usum deducantur. Si autem aliqua sint, quæ cum legibus regni pugnare videantur, ea tam pauca esse, ut inter prælatos, & regium consilium vel Parlamentum una collatione ita possint componi, ut regi ex integro satisfiat.

Respondit Henricus IV, satis sibi perspectos esse abusus, atque magnopere se exoptare, ut concilium Tridentinum fuisset receptum in Francia; verum a rationibus mundi sæpe oppugnari intentiones coeli. Quantum suarum sit partium, a se neminem præsentari ad beneficium ecclesiasticum, nisi quem dignum censeat; atque per hoc non parum fuisse emendatum clerum. In futurum se adhuc melius ecclesiis provisorum. Hoc totum erat, quod obtineri poterat.

Hinc falso videtur continuator Joannis de Serres scripsisse, quod rex, deputatorum oratione & diuturno cleri congressu offensus, eundem dissolvi jusserit, his usus verbis: *memineritis, quod instet quadragesima, quæ sint vestra officia, & præsentia vestra ecclesiis sit necessaria. Figendi sunt termini diuturnis vestris congressibus, per quos oves vestras desertas & famelicas relinquitis.*

Ceterum a clero Gallicano sæpius petita fuit promulgatio concilii Tridentini, & Clemens VIII pro reconciliatione regis reliquas inter conditiones expresse stipulatus est, ut concilium in regno promulgetur & recipiatur.

At semper Parlamentum Parisiense se opposuit, uti nominatim tempore Caroli IX, acceptationem, inquires, quoad disciplinam stare non posse cum edictis pacificationis, & Calvinistis occasionem novæ seditionis præbituram. Nec defuit, qui diceret, in decretis reformationis concilii tot ordinationes reperiri, usibus Galliae contrarias, ut, si reciperentur, inverti oporteret regni politicam, & libertates ecclesiæ Gallicanæ.

Prælati existimabant quidem, id genus prætextibus viam præclusum iri, si publicationi concilii adjiceretur clausula: *Salvo jure regis & privilegiis ecclesiæ Gallicanæ.* Verum aliis visum, tali

exce-

exceptione non satis cautum fore; unde opus tam salubre a clero evinci nunquam potuit. Præsertim vero anno 1615, dum clerus Gallicanus in synodo Parisiis esset congregatus, reassumptum fuit negotium. Richelius, episcopus tunc Lucionensis in Pictaviensi provincia, gravi oratione conventum est adhortatus, ut pro impetranda, petita jam toties acceptione regi supplicaret. Cum autem nihil superesse spei prælati cernerent, juramento se obligarunt ad observandas ordinationes Tridentini, convocandaque eam in rem ab archiepiscopis concilia provincialia.

Hoc decretum signatum fuit a tribus Cardinalibus, Rupefocadio, Gondyo, & Perronio, 7 archiepiscopis, 45 episcopis, multisque aliis ecclesiastici ordinis. Verum aula severe prohibuit synodos cogi, aut quidquam in ecclesiasticis mutari absque auctoritate regis; secus facturos in pœnam privandos bonis, & tanquam læsæ majestatis reos tractandos.

Maxime autem publicationi se opposuerunt Calvinistæ, arma minitantes, si tentaretur, quippe per concilium se damnatos gnari: unde inter primos pacis articulos stipulabantur, ne illud reciperetur. Nihil tamen secius plures episcopi cum Cardinalibus Rupefocadio & Surdisio in diocesis suis Tridentinum promulgarunt, imposita omnibus observandi illud, etiam quoad morum decreta obligatione (nam quoad canones fideique definitiones dudum fuerat receptum) atque sic receptum dici potest etiam in Gallia, non quidem solenni aliqua promulgatione, a rege & Parlamento approbata, sed per diversas synodos provinciales, hoc & superiori sæculo celebratas.

Circa hoc tempus obiit Catharina, Henrici IV Franciæ regis soror; quæ, licet impedimento consanguinitatis laboraret, nupta fuit Henrico duci Lotharingiæ, qui, ut dispensationem impetraret, Romam profectus est. At Clemens VIII dispensare noluit, nisi Catharina, abjecto Calvino, sacra Catholica amplecteretur. Sed infelix paulo post errori fuit immortalis.

Obiit regis soror.

Meliori forte ineunte hoc sæculo vitam, pientissime ductam, clausit Florimundus Remondus, consiliarius Parlamenti Burdegallensis. Infelix nascendi conditio Calviniano illum errori immerferat; at postquam, appropinquante sanctissima Eucharistia, engumenum liberatum vidit, anno 1566 ad Catholicam fidem conversus est. Reliquit doctissimum opus historicum de origine hæresum, ex quo non pauca in hunc apparatus sunt translata.

Remondus.

Obiit

Obiit anno 1604 Cardinalis Ossatus, multo tempore Gallicus Romæ orator. Illius loco purpuram adepti sunt Perronius, & Marzatus, concionator Papæ, primus ex ordine PP. Capucinatorum ad Cardinalatum assumptus.

Vidit eadem ætas & alia magna funera, Mercurium dueem, palmis Hungaricis, a Turca relatis, florentem, dum in terrestrem patriam tendit, ad cœlestem abreptum Norimbergæ: Guilielmum Barclajum Scotum genere, Andegavi mortuum, & Justum Lipsium Brabantinum, Lugduni Batavorum ante professorem, ad sacra Catholica feliciter transgressum. Illum jurisprudentia, & tractatus odiosi de potestate Papæ regumque famosum reddunt; hunc & virtus & litteratura excellens posteritati commendat.

ARTICULUS V.

Restitutio Societatis JESU in Gallia.

QUAM sub finem sæculi prioris, falsis atque malignis obtreptionibus circumventus, a curia Parisiensi proscribi e Gallia Societatem JESU passus est Henricus M. eandem hoc ineunte restitueri serio cogitavit, perspectis magis magisque inimicorum calumniis, & patrum innocentia, vehementer licet obistente *Harlao*, regii senatus seu Parlamenti præside, ac *Servino* advocato regio, quorum odia sopiri non poterant patrum calamitate & exilio.

Verum cum *Harlæus* in senatu coram rege acri oratione in Regis ora- Societatem fuisset invehens, & edictum regis de iis revocandis ratum habere nollet, rex ipse Societatis suscepit patrocinium, facunda oratione diluens obtreptiones, in eandem conjectas. Lætari se dicebat cura, quam pro se & regno senatus gereret: perspecta sibi esse omnia, quæ tam operose allata modo fuerant, & a multis annis expensa: multa quotidie in vulgus falso spargi, & asfingi hominibus Societatis, quos constet adeo non aucupari dignitates, ut peculiari voto aditum ad illas sibi præcludant.

Reiectos a Sorbona veteri, æmulatione quadam aut ignorantie eorum instituti, non rejici a nova, imo illorum eruditioni meritam laudem tribui. Nullius æque interesse, eos revocari, atque Lutetiæ; secum enim revekturos numerosam pubem, quæ ipsos, vetantibus licet senatus edictis, ultra Galliæ fines sectari non cesset. Si tolerati duntaxat hactenus fuerint in Gallia, facturum se, ut autoritate publica, edictis regiis, & senatus decretis, jure civitatis, regi, & universitatis donentur. Sedi-

Seditiosum genus hominum, regibus infestum, fœderatorum in civili bello partes amplexos dici: verum fuisse hanc calamitatem temporum; errore lapsos esse cum multis aliis, & levius quam multi, conscientia & religione ductos: habiturum seipsum deinceps sibi suisque partibus addictissimos, nullo voto adstrictos Hispano regi, nec ita summo Pontifici, ut debitam suis principibus ejurent fidem. Si illis utantur multum Hispani, se illis usurum plurimum. Habere Hispaniam, quod illam alliciat, cur Gallia non sit habitura? magnas ab ea allatas fuisse Hispanis, Germanis, Italis, orbi toti, utilitates, afferendas Gallis non minus.

Refricari terra Barrerii & Castelli facinora: at Barrerium ab uno de societate sub æterni supplicii denuntiatione a parricidio fuisse deterritum, ab altero se fuisse admonitum de scelerato consilio, ceteros illud penitus latuisse. A Castello nihil ipsis fuisse objectum. Si tamen Guignardus aliquid in caput regis cogitasset: an æquum foret, ut unius culpa omnes habeantur rei? Si in regio exercitu aliqui sint flagitiosi, fures & raptores, an rex horum flagitiis teneatur obstrictus? Non esse hæc vulnera, quæ jam coierint, refricanda. Se omnibus, quicumque sint, qui in se peccarint, ignoscere, sicut DEum sibi propitium exoptet: aut, si quorundam de hac societate maleficia reprehendere libeat, cur aliorum, non modo Gallorum, sed & Hispanorum beneficia, fileantur, quos suæ cum Ecclesia reconciliationis causam omni studio promovisse constet?

De doctrina, quod objectant, inquisitum a se diligenter; falso illis affingi, qualem Harlæus prædicet: a triginta annis, quibus in Gallia doceant, neminem esse, qui se hanc ab illis audivisse asserat: ne quidem a societate dimissos, & ad hæreticorum castra interdum transgressos, licet omnium, quæ in ea geruntur, gnaros, hoc pestilentis doctrinæ crimen ipsis unquam objecisse. An credibile, si quid scirent, dissimulatu-
ros, cum alioquin sint tam diligentes in conquirendis undecunque probris, quibus dum societatem onerant, suæ defectionis infamiam eluere contendant?

Si lectissimos illi adolescentes ad suum cœtum aggregent, & se in id esse intentum, ut optimos milites conducant: & senatum optimos ad suum cœtum lecturum, nisi majorem aliquando gratiæ, quam virtutis veræ rationem haberet.

Si in urbes penetrent, & latius quotidie spargantur, nec impediantur ulla difficultate, quo minus destinata perficiant, laudare se, ait rex, eorum industriam; neque se alia via, quam per difficultates in solium ascendisse.

Hallucinari eos graviter, qui immensas eorum opes spargunt. Ne publicis se negotiis immisceant, cohiberi posse: ne arcana regum prodant, non esse ipsis communicanda, nisi in quantum regi sit placitum.

Ad extremum id a se fuisse observatum, cum primum de illis restituendis egisset, duo præ ceteris hominum genera repugnasse vehementius, alterum hæreticorum, alterum ecclesiasticorum solutioris vitæ; inde autem commendatiorem sibi fuisse eorum vitam & doctrinam. Se revocatos velle: cautionem ad se pertinere, ne quid inde res publica detrimenti capiat: haud paulo difficiliora a se fuisse gesta.

In hanc sententiam locutum fuisse publico in senatu regem, testatur *Juvenius Hist. soc. p. 5 l. 12 n. 62 & 64*, atque hanc ejus orationem cum admiratione facundia fuisse exceptam, & in varias linguas conversam.

Quamvis autem rex per se ipsum, aut de consilii sanctioris sententia decernere possit, quidquid lubet, quantumvis Parlamentum se opponat, ingredi tamen hanc viam noluit, magnis curiæ Parisiensis, & præsertim senatus principis erga se meritis perpensis.

Moris adhuc est apud Gallos, ut edicta regia vulgo habeantur a senatu Parisino rata, nec antea vim suam ceaseantur obtinere. Ab hoc igitur more & ritu ordinario non recessurus, edictum restitutionis in publicas tabulas referri a Parlamento voluit; quod factum tandem est anno 1604, quo edicto regio & senatus consulto Parlamenti revocata est societas, adjectis quibusdam conditionibus, quas tamen rex aut sustulit, aut ita est interpretatus, ut societas in Gallia non alia lege degat ac alibi, sed plene secundum suum institutum, ab Ecclesia approbatum, possit vivere.

Patroni
societatis.

Nec silendi præcipui patroni, operis istius adjutores, quales se exhibuerunt, præter Clementem VIII summum Pontificem, ejusque legatos, Cardinalis Ossatus, Villaregius aulae primarius minister, Lediguerius marescallus, & Delphinatus præfectus, quem Cotonus ad fidem converterat, Turnonius comes, Seguerius cancellarius Franciæ, multi sacri antistites, multaque civitates.

Hi omnes, auctoritate & gratia, qua apud regem valebant, commendatione societatis, litteris supplicibus, causam ejusdem magno studio defenderunt ac promoverunt, demonstratis calumniis & obreftationibus, quibus inimici societatis regis aures obtundere non cessaverant, atque oggerere identidem, domitis externis & apertis hostibus, superesse occultos, eo magis metuen-

dos;

dos : in his esse Jesuitas non solum a Calvinistis , quorum tunc multi in Gallia , verum etiam a Catholicis bene multis , dignitate & doctrina insignibus audiverat : Parlamentum illos hostibus addictos dicere perrexerat , ut exilli decretum , anno 1595 in eos latum , tueretur. Hanc opinionem multi alii societatis ofores in regis animo alere curaverant , sparsis rumotibus , conscriptis libellis , fabricatis calumniis. Producta fabula , in Belgio contexta , de immisso ad necandum comitem Nassavium percussore : confarcinatus in eam rem libellus famosus , cui præfixa imago , pugionem referens cum inscriptione : *non est huic similis*. Alterum libellum ediderat *Bucherius* doctor Sorbonicus , tacito suo nomine , in quo Castellum defendere conabatur. Hic libellus societati fuerat attributus : Jesuitas prohibere , dicebant , ne preces pro rege fundantur , animos ubique ad seditiones & rebelliones concitare , & aliis multis mendaciis animum regis , qui tunc adhuc parum cognitam societatem habuerat , ab ea avertere omni ope adlaborarant. Quo factum , ut per novennium ferme trahe-
retur restitutionis negotium.

Opus igitur erat , ut essent quos dixi , patroni , qui has calumnias refellerent , & ostensa veritate regem conciliarent. Opportune etiam in hanc rem prodit gemina apologia , altera a Ludovico Richeomo , a Petro Cotonio altera , pro societate conscripta , regique oblata ; effectumque denique , ut rex ipse , quod dictum , patronum societatis in senatu ageret , atque ad subscribendum edicto revocationis , Rothomagi jam ante promulgato , Parisinum quoque Parlamentum permoveret.

Ceterum errant , qui putant , societatem tota exactam fuisse Gallia : collegium quippe Tolosanum , cum domo probationis , Anniciense , Aufcitanum , Rutenense , Turnonense , magistratuum & civium favore , semper societati cum incolis sunt conservata. Vix autem audito postliminii edicto certatim omnes revocarunt patres , & civitates amplius viginti collegia flagitarunt , tanto incremento rerum nostrarum , ut vix non optabile videri potuisset , aliorum annorum exilio illud redimi.

Henricus ipse Magnus profunde adeo in animum suum admittit societatem , ut paterno eam affectu complecteretur , atque ad. *Regis gratia.* versus obtreptantium insectationes defenderet , Petrum Cotonum vero , quem summopere amabat , & æstimabat , concionatorem suum & confessarium ascisceret , atque adeo de eo ad archiepiscopum

patum Arelatensem & Cardinalatum promovendo cogitaret. Et effecisset, nisi Cotonii sincera deprecatio intercessisset.

Nihil vero ejus animum patentius demonstrabat, quam, quod non modo amplam collegia per universum regnum recipiendi potestatem societati fecerit, sed proprium etiam & avitum palatium, quod Flexiæ in agro Andegavensi habebat, eidem donavit, erecto ibidem amplo & magnifico collegio, academia, & seminario nobilium, societati traditis; quin, ut cor suum ac reginæ conjugis post obitum ibidem conderetur, testamento cavuit. Illud etiam non sine voluptate percepit, sub primis jam initiis ultra mille discipulos Flexiæ scholas frequentare.

Jussit dein idem rex, ignominiosam pyramidem, quæ anno 1595 præ foribus curiæ fuerat erecta, luce palam funditus everti, quamvis magni viri intercederent, ad Parliamenti dedecus id cedere interpretantes. *Juvencius Hist. soc. p. 5 l. 12. Memoires Chronologiques, ad ann. 1604. Continuat. de l'histoire eccles. de M. l'Abbe Fleury ad eund. ann.*

Neque Galliæ finibus continebatur regis Henrici favor; Constantinopolim usque se exporrexit, in cujus suburbio Pera ejus auctoritate & munificentia societas stabilem sedem collegiumque recepit. *Brietius in annal. mundi ad ann. 1609.*

ARTICULUS VI.

Disputatio Perronii cum Mornæo.

- 6 PHILIPPUS Mornæus, Salmurii præfectus, quem Calvinistæ ceu papam suum suspiciebant, præter alia scripta librum ediderat, cui titulum præfixit: *Abusus Missæ*. In hoc multos allegavit patrum & doctorum textus, sed truncatos & penitus corruptos: pro ut mox demonstrarunt Berengerus doctor Sorbonicus, Ducæus S. I. maxime autem Jacobus Davius Perronius, episcopus tunc Ebroidensis, postea vero archiepiscopus Senonensis & S. R. E. Cardinalis, vir excellenti eruditione & doctrina.

Hic prælatus, plus 500 textus a Mornæo fuisse mutatos & corruptos; demonstraturum se offerebat. Mornæus, qui forte, ut erat suspicio, libri auctor non fuerat, sed nomen duntaxat suum ministris Calvinianis, in fallendi arte præcellentibus, commodaverat, cum in aula versaretur, tantum dedecus non ferens, Perronium

ronium ad disputationem publicam provocavit, invitato etiam ad illam Henrico rege.

Verum cum uterque condixisset, & rem serio agi cerneret, inspectis fontibus, turpiter se a præconibus suis deceptum deprehendit. Quid faceret? Referre pedem honore salvo non poterat. Quid ergo consilii? Statuit rejicere libros, quos Perronius esset allaturus, tanquam a Catholicis corruptos. At Perronius huic effugio provide locum præcluit, dum ea afferret volumina, quæ Genevæ, Basileæ, aut in aliis sectariorum urbibus typis fuerant impressa.

Igitur anno 1600 4 Maji in arce regia Fontis Bellaquei præsentente rege, ducibus Valdemontio, Nemorosio, Mercordio, Mayenno, Nivernensi, Elbovio, cancellario, quatuor arbitris utriusque religionis, quatuorque secretariis, aliisque ducentis prope ecclesiasticis & sæcularibus personis coepta est disputatio.

Mornæus ex 500 textibus, quos Perronius corrupto, dicebat, tantum 19 elegit, quos a crimine falsi excusari facilius posse credebatur; verum Perronius etiam in istis tantum corruptionis ac malæ fidei, exhibitis fontibus, ob oculos posuit, ut omnes præsententes, etiam Calvinistæ, Mornæum tanquam falsarium condemnare cogerentur.

Nam vel scriptoribus, uti Scoto, Durando, &c., tanquam propriam eorum sententiam & doctrinam attribuit, quod per modum objectionis ex mente adversariorum posuerant, vel textus ipsos patrum, uti Chrysostomi, Hieronymi, Theodoreti, Bernardi &c., fœde depravatos corruptosque exhibuit: vel textum ex auctore, uti Cyrillo allegavit, de quo nec verbum in auctore exstabat.

Sex jam horas exhibitio ista depravationum tenuerat, & tamen novem solummodo loci, in quibus minus quam reliquis negotii fore sibi Mornæus crediderat; in quibus singulis concertationis arbitri, inter quos Calaubonus & Frenius Calvinistæ, cogente manifesta veritate, Perronio victoriam, sublestant adversario fidem attribuerunt.

Nocte jam imminente surrexit rex, & diem sequentem reliquit. Fuga paginarum textuum ac locorum examini indixit. Verum Mornæus, pulchre suffusus, atque conspectum regis, totque principum ac nobilium non ferens, ne quidem salutato rege profugit, febrique aut simulata, aut ex ægritudine animi contracta, deinceps comparere noluit, facili conjectura prospiciens, quibus oculis majores imposturas & librorum corruptiones, in reliquis 491 textibus commissa-

fas, coram tam illustri coetu esset aspecturus. Hazart *Hist. eccles. Gall. cap. 46.*

Talem finem accepit celebris ista concertatio, & (ut J Cti loquuntur) *confrontatio*, cum summo Calvinistarum in Gallia dedecore, ubi papam suum tam turpiter lapsum intueri debebant. Rex autem in religione orthodoxa, nuper suscepta non parum est confirmatus, pluresque ex presentibus, cum viderent, quibus armis contribules sui depugnarent, ad eandem redierunt.

Nihilominus tamen, quamvis hæc in tanta orbis luce sint acta, præcones quidam Calviniani (quæ est horum hominum effrons audacia) Mornæo triumphum accinebant; contra tot testes, qui omnia audierunt & viderunt. Rex ipse ad ducem Espernonium, suum Romæ legatum scripsit, episcopum Salmuriensem victum fuisse ab Ebroicensi.

Ceterum Mornæi exemplum neque tunc fuit novum aut rarum, & hodieum multi sectarii, eorumque præsertim ministelli illud sequuntur. Mûsas nostras non sinunt esse virgines, sed multoties deposito omni pudore, illas corrumpunt, corruptisque deinde ridendi sibilo insultant.

Sed Mornæus, publica confusione sui que coram rege, totoque conventu tam nobili docto que necdum satiatus, incensoribus ministris Calvinianis, qui ex corrupto suo armamentario materiam illi ministrabant, librum anno 1611 edidit odio, furore, & calumniis in papatum plenum. Probare inter alia professus est, Paulum V Papam esse verum Antichristum. Thema profecto nec triviali verba dignum, quid dicam nobili ex Plessæ familia. Sed quid mirum, si Papa Calvinistarum alium præter se Papam noluit agnoscere? Vaticinabantur tunc hæretici, Ecclesiam Romanam & Papatum brevi collapsurum, & quidem Jurie initium sæculi XVIII totali illius ruinæ statuebat. At juvenes isti prophetæ adeo prolapsi sunt, ut eorum sectatores hodieum post 150 annos videre debeant, papatum adhucdum stare integrum.

ARTICULUS VII.

Henrici IV cædes.

Regis apparatus.

POst extincta bella civilia, quæ multis annis Galliam attriverant, alma virebat pax: reparatæ ruinæ, reducta felicitas: rex domi

mi amatus, æstimatus & formidatus foris. Et erat sane trino exercitu metuendus. Primum ducebat Lediguerius in Delphinatu ad fines Italix, alterum Nivernensis in Campania ad terminos Burgundix & Belgii, tertium rex ipse in agro Parisino ad Sequanam: alto silentio, quo tanta tempestas se se esset effusura.

Alii Hispaniam, Burgundiam, aut Mediolanum, alii Germaniam, ubi Juliacense bellum adversus Leopoldum archiducem fuerat coeptum, omnes Austriacæ domus potentiam tacita conjectura designabant. Cum ecce! dum rex totus est in apparanda expeditione bellica, dumque inter applausus & pompam, coronanda reginx præparatam, curru vectus Lutetiam lastrat, subito a furioso sicario, orci satellite, Francisco Ravalliaco, Inculisimensi, vili ludimagistro, bis in corde percussus, inter charissimos aulicos repente expiravit, morte Henricis tribus, Gallix regibus, fatali: quorum unus a Mongomerio, alter a Jacobo Clemente, tertius a Ravalliaco fuit peremptus: attentato jam ante a Barrierio, & Castello nefario facinore.

Tota totis artubus ad immane parricidium cohorrui Francia, & extra illam omnes boni. Rex quippe erat Henricus, & nomine & re vere *Magnus*, Gallix gentis delicia, & orbis amor, qui sibi regnum, hæreditate debitum, armis perpererat, ut duplici jure rex Franciæ diceretur (*Brietius*).

Magnus dictus, magnitudinem nominis re adæquavit, non tantum aliena victoria, sed & sua: passus hostes, ut haberet, quos vinceret, quibusque parceret: Julio Cæsari propemodum par, uno supra illum, quod ambitionem finibus suis contineret. (*Buffieres*).

Eo vulnere Gallia prope omnis concidit, quippe quæ regem charissimum juxta ac potentissimum amitteret, adhuc annis & robore florentem. Multus ubique de ipso, & quantum sinebat dolor, & multa cum laude sermo: aliis bellicam ejus fortitudinem Laus. prædicantibus, qua se in mediam hostium aciem centies & quadragies, dux idem & miles, ac sua lauream decerpens manu, immiserat; trecenta oppida obsidione cinxerat; nunquam ab armis per annos 33 discesserat: aliis prudentiam intoleranda regendaque tanta vitæ & fortunæ varietate; in regno recuperando; in componenda ac pacanda tot inter procellas Gallia, quam e summis erectam calamitatibus ac periculis in pristinum decus restituerat. Alii clementiam laudabant, qua inimicis, privatis æque ac publicis, tam libenter, tamque constanter ignoverat. Plurimi religionem & pietatem, quam & verbis & factis tueri non destitit, ejus gloriæ

riæ ita studebat, ut hoc ipso anno professus sit, se, quidquid ageret, ad religionem tuendam & amplificandam referre, quamvis nonnihil hæreticis indulgere videretur.

Converti hos voluit sedate & leniter. Blanda adhortatione plures a se reductos asserebat: si errantem se essent secuti, sequerentur nunc revocatum: abstinendum a convitiis; comitate agendum, nec invidiosum *hæreticorum* nomen ipsis in faciem exponendum. Id agendum maxime, ut doceantur, ubi sit vera Christi Ecclesia: hoc enim demonstrato cetera prona fore. (*Juvencius*)

Cecidit Henricus melancholici atque maniaci hominis rabie: causa parricidii superstitio, qua favere Calvinistis creditus ex eo, quod pacem inter subditos aluit, probe gnarus, quam exitialia sint regno & populo bella civilia. Placide igitur regnavit, populi sui amor, & cumlavit divitiis Galliam, per seditiones & bella exhaustam, regno decessoris infauſto. Bello & virtute politica erat maximus, in prælio ferox, in pace mansuetus & clemens, nunquam populo exactionibus gravis, Galliam moriens incredibili mœrore desolatam reliquit: statim ab obitu *Magni* nomen ei delatum; neque enim ante rex fortior nec justior fuerat. (*Gramondus*)

Dolor & luctus totius Gallie nullis exprimi verbis potest. Omnes deplorabant jacturam tanti & tam amati principis, *Magni* cognomen adepti, heroicæ fortitudinis præmium. Cives Parisenses tanta in impium parricidam ira exarserant, ut laniones se offerrent ad pellem vivo abstrahendam: & erat id adhuc infra meritum; sed barbariam spirare visum. (*Foresti*).

Quamvis aliqui, quibus minus rex erat cognitus, teporem quemdam religionis in eo arguebant, vehementer tamen illi hallucinabantur: nam timorem domini, fidem perfectam, & Catholicæ religionis amorem alte cordi implantatam gerebat, erga Sedem Apostolicam singulari affectu referens. Quotidie SS. Missæ sacrificio devote interfuit; confessionis & communionis sacramenta statis diebus festis diligenter obibat. (*Hazart ex Scipione du Pleix*).

Quidam naves aliquos in eo reprehendebant, uti, quod lusui & foeminis nimium esset deditus; verum hi aliqua ratione operiebantur per grandia & gloriosa gesta, per continuas victorias, per tenerum amorem sui populi, per clementiam erga tot personas. Ceterum plures quam 50 historici, plures quam 500 oratores & poetæ magno huic principi insigne elogium scripserunt. (*Moreri, Mezeray, Benoit*).

Obiit Henricus M. anno 1610 ætatis 58, regni Navarræ 38, Gallicæ 21. Sicarius resina, plumbo, sulphure, forcipibus candentibus tortus, a quatuor equis distractus est.

Capus

CAPUT II

STATUS GALLIÆ

SUB
LUDOVICO XIII.

ARTICULUS I.

Mater regina tutrix: vexata Societas.

Henricus IV tres filios reliquit superstites, Ludovicum, ducem Aurelianensem, cui brevi mortuo in titulum *ducis Aurelianensis* (qui proximo a rege & Delphino, principi tribuitur) successit Gasto, duos tunc annos natus, dux Andegavenſis antea appellatus. Præter hos tres ex Maria Medicæa, legitima conjuge, susceptos, natus est Henrico etiam filius ex Estrea seu Belfortia, quem ducem Vindocinensem (*Vendome*) dixit.

Tres item filias, Elisabetham Philippo IV regi Hispaniæ, Christianam duci Sabaudia, & Henricam Mariam Carolo I Angliæ regi nuptam.

Cum igitur cæso patre Henrico Ludovicus filius adhucdum impubes esset, utpote nonum ætatis annum necdum egressus, dubium erat, quis tutorio nomine regni habenas deberet capeſſere, donec novus rex decimum quartum (quo reges Franciæ fiunt majores) impleſſet.

Ex regii sanguinis principibus Condæus & Sueſſio jam ante ab aula receſſerant, Contiſ ſilebat. Igitur mater regina vidua (prout poſt obitum Henrici II contigerat) a ſanctiore conſilio & Parlamento tutrix ac regens Galliæ altero mox poſt obitum Henrici die renuntiatur.

Aderant in magno hoc ſenatu præſentes, præter regem ejuſque matrem, Contiſ princeps, Ludovici Condæi filius, Henrici IV patruelis: Joſoſa, Gondius, Surdiſius, Perronius, Cardinales: archiepiſcopus Rhemenſis, epiſcopi, Bellovacenſis, Cabillonenſis, Laudunenſis, Lingonenſis, Noviodunenſis, Guiſius, Momorancius, Eſpernonius, Maynius, Mombalonus, Sullius, duces & Pares Franciæ: Briſſacus, Lavardinus, Buſcodelphinus, mareſcalli: epiſcopus Pariſienſis, cui in ſenatu regio eſt ſuffragium: alii

Pars VIII.

O o o

archie-

archiepiscopi & episcopi absque suffragio. Dextre tamen dissimulatum a Brulardo cancellario in legendo placito, an Parlamentum in electione regentis votum habeat, *Gramond. hist. Gall. ad ann. 1610.*

Præstitum dein homagium & fidelitatis sacramentum a clero, nobilitate & populo: nec diu post suscepta Rhemis a Cardinale Josafa solenni cum pompa more majorum sacra inunctio, & coronatio, præstito tamen prius juramento veteri ritu hac forma: *prosteor, me futurum posthac ecclesiæ Catholicæ, Apostolicæ ac Romanæ protectorem: abacturum ditione mea hæreticos: privilegia ecclesiæ conservaturum: leges populis daturum ex æquo.* Gramond. l. c.

Pares curia.

Præsentibus huic solennitati fuerunt cum principibus & aulae ministris, 12 Pares Franciæ, sex ecclesiastici, episcopi nempe, quos supra nominavi, quorum episcopatu constanter est annexa hæc dignitas: & sex sæculares, quales olim erant, cum feuda adhuc a rege haberent, duces, Burgundiæ, Normanniæ, Aquitaniam, & comites, Tolosæ, Flandriæ, & Campaniæ; qui in coronatione regis comparere omnes debuerant, & suis officiis fungi. At, postquam deinde dominium utile cum directo fuit consolidatum, pro arbitrio regis alii substituuntur: sicut pro hoc coronationis actu substituti fuerunt principes Condeus, Conti, Suesio, Nivernensis, Ellbovis, Espernonius. Dicuntur *Pares*; quia olim in causis feudalibus, inter dominum & vasallum controversis judicabant tanquam *Pares curiæ*: & adhuc causæ arduæ ad eos quandoque deferuntur. Habent jus sessionis & voti in Parlamento præsertim, si sint principes regii sanguinis. (*Moveri*: qui numerosum textit catalogum ducatum, comitatum & ditionum, quibus a variis regibus hæc dignitas fuit annexa.)

Cæterum post exequias, defuncto Henrico IV habitas, translatumque, uti imperaverat, solenni ritu ejus cor Flexiam, ibique in sacello Societatis Jesu conditum, prima inter negotia suscepta est causa patricidii. Adhibita acerbissima tormenta, ut complices tam execrandi facinoris nominaret, sed exprimi nihil poterat, ita, ut plus vigessies assereret, neminem omnino consilii sui fuisse consocium, teste *Malingragio in hist. Parisensi.*

Nihilominus tamen non defuerunt ex hæreticis & malignæ etiam in Societatem mentis Catholicis, qui attentatum olim a Castello scelus, Jesuitis auctoribus a Ravillaco consummatum fuisse per orbem spargerent. Rogatus a Servino, cui (ut Gramondus præses Tolosani Parlamenti *in hist. Gall. ad annum 1610* loquitur) vetus in Jesuitas odium, Jesuitamne in ejus secreti conscientiam vocasset ali-

aliquando? negavit; & in ea negatione constantissime ad extremum usque vitæ spiritum perseveravit.

Et profecto, quis Jesuitas tanta phrenesi insanire crederet, ut patronum, imo patrem, ac benefactorem, quo in toto orbe majorem illa tempestate non habuerant, qui eos in integrum restituit, imo multis incrementis auxit, qui pro eorum causa, velut pro domo sua contra obtrectatores peroravit, qui iis familiarissime usus est, qui propriam iis conscientiam concedidit, qui, ut jam notum erat, ipsum eor suum Flexienſi collegio destinaverat, a quo multo adhuc plura sperare poterant, nefario ac furioso parricidio interemptum cuperent?

Quod hæretici talia confingant, totque famosis libellis spargant, non miror. Sciunt, Societatem esse aggerem, qui impediat, ne quo volunt, perrumpant. Sed de Catholicis quibusdam quid dicam? Valet Societas non nulla apud principes gratia: aliorum conscientias dirigit: conspicitur in aulis: docet in scholis, prædicat in cathedris ecclesiasticis, frequentem auditorem attrahit; numeroſo pœnitenti aures præbet; ſodalitates Marianas aliasque moderatur; insignibus a ſede Apoſtolica privilegiis eſt ornata; inſtituto vivit, diverſo non nihil ab aliis: multiplex illi cum proximo converſatio, ratione muneris varii; pollet aliqua eruditione, multos ſcribit libros, & in iis non ſemper omnibus placita; an nulla inde æmulatio? nulla invidia? nullus animi averſi motus? nullæ ideæ minus æquæ, nulla præjudicia male concepta, nullæque ſuſpiciones frivolæ? nullus umbram in ſe projici exiſtimat? nullus a præceptore caſtigatus aliquando in ſcholis propter deſidiam aut malos mores, centum beneficiis oblivione deletis, unius vulneris, quod accepiſſe ſe putat, nimis tenacem habet memoriam?

Sic Servinus *judex* egit: ex veteri odio (ut teſtatur Gramondus præſes) abſque ullo accuſatore, aut denunciatore, abſque ullo teſte, abſque ullis indiſciis, abſque ulla ſuſpicionis cauſſa, imo ubi omnia in oppoſitum ſtabant præjudicia, contra omnem normam juris, ſpeciale in Jeſuitas inquiſitionem inſtituit. Unde Ravilliacus ingemifcens, volunt, inquiebat, me adigere, ut Jeſuitas accuſem, quibuſcum tamen nihil unquam de meo propoſito communicavi.

Aut quæ tandem hæc confeſſio: Ravilliacus ſex menſes ante nefarium ſuum facinus cum P. Dalbigneo fuit aliquando locutus, etiam cum juramento negans conſtanter, ſe ullum cum eo verbum de ſuo conſilio feciſſe, aut illi unquam de peccatis ſuis fuiſſe confeſſum:

Cur Societas exagiterur?

fessum: ergo Dalbigneus est complex sceleris: ergo Jesuitæ sunt parricidæ? quæ tandem innocentia foret tuta, si valeret hæc illationis ratio? Cæsus est rex: Jesuita aliquando cum sicario fuit locutus. Sufficit. Ergo reus est. Quodnam hoc iudicium? est iudicium contra omnia jura naturæ, contra jura divina & humana. Si omnes, qui cum homine scelerato aliquando sunt locuti, sceleris essent participes, quot deberent essent complices! Etiam Christus cum peccatoribus non raro fuit locutus, imo cum ipsis manducavit, & familiariter egit. Credo ego, quod, si Jesuitæ vixissent priscis illis temporibus, quibus Imperatores passim violente cæsi sunt, aliquos ex modernis hominibus, si pariter tunc vixissent, exclamatueros fuisse, Jesuitas esse complices.

ARTICULUS II.

Accusata Societatis doctrina.

- 9 VERUM nemini sanæ mentis persuaderi poterat, adeo perditos fuisse homines Societatis, adeo sibi ipsis iratos atque insensos, ut quem carissimum parentem senserant, a quo tot beneficiis & honoribus affecti, nefarie trucidatum vellent, atque se ipsos totamque Societatem in summum discrimen adducere; sed accusabant, scriptis etiam libris, non quia verum putabant, sed ut accusarent, ut calumniarentur, ea spe ducti, aliquid hæsurum.

Ut tamen criminationi suæ facum illinerent, cum factum probare nulla ratione possent, ex doctrina illud extundere conabantur. Et primo quidem Servinus accusaverat vivente adhuc rege Henrico librum, cui titulus: *Amphitheatrum bonoris*, Bonarscii nomen præferentem, qui P. *Scribanio* Belgæ fuit attributus, & refutationem calumniarum, quibus Calvinistæ Societatem incesunt, continebat. Hoc se notatum Servinus existimavit, ac propterea infremuit, omnemque Lutetiam querellis implevit: non suam tantum causam agi clamans, sed ipsius regis, quem libro isto præcipue læsum vociferabatur: nec moratus, apud Henricum graviter exposulabat, librumque condemnari petiit.

Liber Scribanii,

At Cotonus coram rege, si te, inquit, regis salus Servine movet, mirum est, quod fileas de famoso libello Burdigalensis caudici, qui tuas nuper in manus venit: hic enim vero gallice a Gallo, impie in regem nominatim & injuriose scriptus est: de hoc files tamen & quiescis. Belgam, qui latine scripsit, qui regis nomen

appellat

appellat nunquam, accusas. Mihi crede Servine: videt rex, quid agas. Dicam, quod res est: hic, quia Jesuita, reus tibi est & niger: ille, quia hæreticus, insons & candidus. Cumque Servius exitialem locum se demonstraturum assereret, porrigit ipsi Cotonus librum. Verum frustra volvendo se & operam lussit, utque pudorem tegetet, aliena in sermonem induxit. Sed revocat urgetque Cotonus: de Bonarscii libro agitur: exitialem locum ostende: quod cum facere non posset, Cotonus, vide, inquit, quam iniquum te nobis exhibeas. Ita tumultus tunc confedit; rex vero P. Scribanium multis benevolentiae argumentis illustravit.

Post regis dein eadem adversarii produxerunt P. Joannis *Marianæ* librum *de regis institutione*, in quo de potestate summi pontificis in reges, & subditorum obedientia scripserat. Ex hoc fonte haussisse parricidam consilium trucidandi principem: at liber iste conscriptus erat latina lingua, cujus omnino rudis erat Ravalliacus. Interrogatus nihilominus respondit, nec librum nec nomen Marianæ sibi unquam fuisse notum. Quia tamen Sorbonicis theologis aliqua in eo libro periculosa videbantur, a Parlamento ad flammam est damnatus, addita edicto clausula, ut parochi deinceps Sorbonicum decretum certis per annum diebus recitarent in templis. At intercessit archiepiscopus Parisinus, ejusmodi clausula auctoritatem ecclesiasticam violari ratus, sanctiusque consilium appellavit, a quo rescissa, licet acriter repugnante senatu, & abrogata est: simulque inculcata curiæ festinatio in tam gravi negotio.

Causa festinandi hæc traditur. Romanæ curiæ censores damnaverant per eos dies historiam Jacobi Thuani, præsidis senatus Parisini. Credebatur id factum opera Societatis, qui se a Thuano sæpe acerbe tractatos meminissent: vicem illis reddendam dediti Thuano senatores aliqui putarunt, librum Marianæ condemnando.

Quamvis autem senatus non expresse Societatem, adversarii tamen publice clamabant, Marianam fuisse Jesuitam, & quidem Hispanum, doctrinam illam ab universa tradi Societate: exterminandos patriæ hostes. Verum ostensum palam, tantum abesse, ut eam doctrinam Societas adoptarit, ut gravissimis etiam poenis illam tradi prohibuerit, atque librum, quamprimum natus est, tanquam foetum spurium ab Aquaviva Generali fuisse rejectum, & ad tenebras damnatum, in quibus jacuisset incognitus, nisi ab hæreticis ad constandam invidiam fuisset inde extractus rursusque editus, additis, pro more hujus gentis, scholiis & glossæmatis malignis corruptus, ne in sano sensu intelligatur. Quæ defendendi &

explicandi Marianæ librum necessitatem viris doctis attulerunt. Juvencius. *Hist. Soc. p. 5 l. 12 n. 86.*

Verum sit, Marianam malignum librum scripsisse, eumque, postquam a Petro Onna, provinciali ordinis de Redemptione Captivorum, mandato regis Hispaniæ, fuit lectus, examinatus & approbatus, fuisse impressum, ut testatur Ludovicus Morerius, cur solus homo exterus accusatur; cum tamen in Gallia, imo ipsa Luteia, perturbatis illis temporibus, ubi de Henrici tertii cæde agebatur, plures libelli de tyrannicidio prodierint, & concionatores ex cathedris publicis de periculoso hoc argumento imprudenter detonarent, pluraque & majora de cæde illa Henrici III scriberent ac dicerent, quam Mariana. Cur ergo solus Jesuita exagitur? Quia Jesuita est. Atrociora, quam Mariana, scripserunt, sectarii juxta ac catholici, Joannes Petit, doctor Sorbonicus, Gerson, Almainus, Richerius, Boucherius, Jacobus Clemens, ex Dominicano illustrissimo ordine, Henrici III sicarius, ab ipsa Sorbona publica velut apotheosi super sidera extollebatur. Miltonius apologia edita defendit immane parricidium, quo ab Anglis interemptus est rex Carolus I, velut conforme doctrinæ celeberrimorum Protestantium. Pessime isti scripserunt. Sed cur in solum Jesuitam accusatio detonat? Quia Jesuita est.

Est hæc sane res indigna: si Jesuita scribit, quod multi alii doctores scribunt, silentur alii: solus Jesuita reus proclamatur, solus exagitur. Accedit altera major adhuc iniquitas: si unus de Societate vel alter imprudenter aliquid scribit, mox a quibusdam malignæ mentis hominibus, toti id Societati attribuitur, ac si Societatis hæc esset doctrina; licet alii de Societate passim omnes contrarium scribant. Cælum reprehendat, necesse est, collegium Apostolicum accuset, qui unius culpam toti corpori tribuit. Si civis deliquit, num tota civitas crimen luat?

Æquiori multum animo fuerunt rex & regina regens Gallie cum illustri senatu regio, qui non tantum nihil acerbius in Societatem consulendum putabant, sed diplomate etiam amplissimo ab adversantium calumniis vindicatam absolverunt. Henricus quoque Gondius, Cardinalis & episcopus Parisiensis, gravissimum addidit testimonium, rumores adversus Societatem non aliunde profluxisse, quam ex odio nonnullorum & malevolentia in eandem: rumores ejusmodi meras esse calumnias, & conficta falso contra eandem crimina, in Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ ecclesiæ detrimentum: ordinem siquidem non modo ab istis criminibus abesse longissime,

sine, verum etiam tum propter doctrinam, tum propter vitæ integritatem, ecclesiæ Dei perquam utilem, & huic regno valde fructuosum esse. *VI Cal. Quint. MDCX.*

Cum jam anno 1604 redeunte Societate per Galliam apertæ fuissent Societatis scholæ, occlusæ tamen manebant per sex adhuc annos Parisiis, quamvis civitas, cernens magnam in aliis urbibus studiosorum, probitate & eruditione florentium, frequentiam, ingenti earum teneretur desiderio. Sed rex Henricus differendum tantisper hoc negotium judicavit, tum ut scholæ Flexienses, in quas singulari ferebatur affectu, acta radice, pulcrius efflorescerent, tum ne academiæ Parisinæ, propter reditum Societatis afflictae, exulceratis adhuc temporibus ægre faceret.

At vero ejus filius Ludovicus XIII non contentus, Societatem adversus obtreptantium calumnias defendere, potestatem insuper recludendi scholas collegii Parisiensis anno 1610 edicto fecit; a sanctiore regis consilio comprobato. Hoc diploma cum curiæ, ut in acta referatur, patres offerrent, responsum fuit, votis posituros, modo intra sex menses in corpus universitatis cooptarentur, & legibus illius staturos se promitterent.

Tres jam facultates sub his consenserant conditionibus, cum Hardivillerius rector academiæ, Edmundus Richerius facultatis theologicæ syndicus, Martellerius partis adversæ causidicus faventibus palam Harlæo, Parlamenti præside, & Servino ejusdem advocato primario, ne scholæ aperirentur, novam tempestatem cient, recocta antiqua crambe convitia in Societatem ejusque doctrinam despumantes.

Editus in hanc rem ab ignoto tunc auctore famosus libellus, cui titulus *Anticotonus*, felle & veneno turgens, in quo per latus Cotonii tota Societas calumniis impetebatur. De hoc *in bist. Gall. Anticotonus* ad ann. 1610 ita scribit Gramondus, senatus Tolosani præses: *in nus.* P. Cotonum editus libellus, opus temerarium, vanaque dicendi licentia & procacitate prohibitum multis, ut apud multos valent illicita. Damnaatus item iisdem diebus Parlamenti Lutetiani placito Bellarmi-
ni liber, quem in Guilielmum Barclajum de potestate summi pontificis scripserat. Intercedit Romana sedis nuntius, obtinetque a rege, in suspensio haberi sententiam; quam rector academiæ & Servinus a Parlamento obtinuerant.

Porro Anticotonum confutavit primum ipse Cotonus, prolatis provinciæ, urbi, judicum, testimoniis: dein alii, partim amici, partim domestici, quorum elucubrationes exstant; sed hodierni calumniatores,

niatores, iis silentio praeeritis, non definunt, obsoletas & putridas merces suas ex Anticotono venales proponere, eandem crambem identidem recoquentes.

Neque tunc acquiescebant Hardivillerius & Servinus cum suis tribulibus; sed in frequenti senatu asserebant, Societatis doctrinam esse inimicam libertatibus ecclesiae Gallicanae, nec stare cum regni legibus, ac theologiae placitis unquam posse; nec urgere cessabant, ut Societatis sententiam exponerent patres, de sigillo sacrae confessionis, de concilii supra pontificem autoritate, de civili magistratum potestate in clericos, & aliis id genus invidiosis capitibus.

Negavit P. Provincialis Christophorus Baltasar, nos novam invehere doctrinam, sed ab ecclesia & academiis receptam, prout regulae nostrae jubent, tradere, de propositis vero capitibus Cardinalis Perronius, & quicumque tunc erant Lutetiae praesules, ac doctores celeberrimi, cum essent rogati de doctrina Societatis, collatis inter se diu multumque consiliis, responderunt, secretum sacrae confessionis & immunitatem clericorum esse de jure divino & naturali, & addiderunt, melius esse consultum securitati principum, si hoc sigillum severissime custodiatur; alias enim fore, ut omnis cogitati sceleris emendandi, & principis conservandi locus auferretur, cum nemo tale flagitium, animo conceptum, confiteretur; si timere deberet, ne illud confessarius ad tribunal justitiae deferret: praeterquam, quod ipsum sacramentum confessionis, quod haeretici volunt, odiosum nimis redderetur, & sacrilegiis daretur occasio.

Postquam intellectum fuit, doctrinam Societatis cum doctrina tot doctorum virorum, & schola ipsa Sorbonica congruere, debellatum esse videri poterat: sed Martellerius novum libellum venenatum edidit contra Societatem, prout hodie nova identidem scripta famosa, prodeunt, antiquas calumnias, toties profligatas, recoquentia, quae nihil aliud merentur, quam satyra Martellerii, quae a senatu Tolosano, Ambianensi, & Aquitano tanquam libellus infamis fuit damnata, bibliopolis ad gravem poenam tractis.

Neque aliter sentire prudens intellectus poterat, postquam Montholonus celeberrima oratione Societatis causam defenderat, productis regum, principum, magistratuum, gravissimis testimoniis, ex omni Europa collectis. Brevis tunc malacia; quam turbavit liber Martini *Becani* de juramento, quod sibi rex Angliae praestare volebat. In hoc opere de pontificum & regum potestate auctor differebat: argumento delicato sane, & rebus nostris in Galliae imper-

importuno ; de quo quidquid dixeris , in scopulum impingas : si medium iter arripias , neutri parti satisfacias.

Experti sunt id doctores Societatis , Bellarminus , Suarez , Becanus . Scopulos oppositos vitare volebant , sententiam mediam de potestate *indirecta* amplexi ; sed eo eventu , qui Claudium Aquavivam moveret , ut cautelam suis & limites præscriberet.

Contra Becani librum doctores in academia Lutetiana , & senatores in curia acerbè declamabant , jamque eum , ceu læsæ majestatis reum , rogo destinabant , cum regina edicto vetuit , ne hac in re ulterius procedatur.

Non tam facile deserbuit ætus , quem ob similem librum P. Francisci Suarez adversarii concitaverant . Scripserat is jussu Pau-^{Suarezii.} li V Summi Pontificis *defensionem fidei Catholicæ adversus errores sectæ Anglicanæ , cum responsione ad apologiam pro juramento fidelitatis . Et ad præfationem monitoriam serenissimi Jacobi , Magnæ Britannię regis .*

In sex partes Suares hoc opus divisit . In tertia demonstrat supremam Pontificis in spiritali regimine auctoritatem , cui subiecti & obsequentes esse debeant principes Christiani : in quarta clericorum a foro sæculari immunitatem . Hic liber tanto magis ussit Jacobum regem , quo auctor erat illustrior , quoque avidius passim legebatur . Ad flammam igitur illum condemnavit , utque rex Hispaniæ idem faceret persuadere conatus est . Is librum doctissimis præsulibus & theologis examinandum dedit . Omnium una fuit sententia , integerrimam esse libri doctrinam , verbo DEI , conciliis & patribus consonam . Neque contrariam rationibus principum ; cum per legitimum erga Sedem Apostolicam obsequium nequaquam minuatur eorum autoritas , sed secundum divinam ordinationem muniatur salus . Philippus igitur digna Catholico rege epistola Suaris doctrinam ab objectis criminibus vindicavit , atque Jacobum regem , ut ad majorum suorum religionem , quæ a pietissima matre sua fuisset institutus , rediret , amice est adhortatus .

Faciliores aures Jacobi accusatio invenit in Gallia , non quidem apud regem , aut regentem ejus matrem , sed apud Parlamentum , quod , postquam accusatores truncatos quosdam mutilosque locos ex Suaris libro sine contextu collegerant , rogo eundem addixit , atque carnificis manu discriptum cremari jussit , addito senatusconsulto , ut patres Societatis Suaris doctrinam tanquam seditionis regnisque inimicam damnarent . Sed Paulus V sententiam illam in suum dedecus & Ecclesiæ cedere perspicuens , graviter

Pars VIII.

P P P

apud

apud regem & reginam conquestus, evicit, ut senatusconsultum irritum a rege declararetur. (anno 1614.)

Servini co-
natus novi. Sed necdum extinctus inimicorum Societatis ardor. Ageban-
tur regni comitia, in tres ordines distincta, præsulum, nobilita-
tis, & populi. His Servinus, pro Hugonoto & pensionario regis
Angliæ habitus a nuntio Apostolico, quamdam juramenti formu-
lam offerebat, in cujus verba omnes Galli jurare juberentur, ea
spe ductus, nunquam Jesuitas juramentum istud emissuros; quia
specie tuendi regem, religio & Papæ auctoritas impetebatur. Jam-
que tertium ordinem, laqueos non satis perspicientem, suam in
sententiam traxerat; cum acriter obstitit primus ordo & secundus,
præsulum nempe & nobilium, ne lex ejusmodi rogaretur. Indi-
gnum quippe illis visum, in tam sancto cœtu erroribus sectario-
rum patrocinium adhiberi. Cumque Surdisius & Perronius Car-
dinales ceterique prælati ac sacerdotes, in templis etiam pro re-
ligione & auctoritate summi Pontificis perorarent, plerique ex ter-
tio illo comitiorum ordine errorem dedocti sunt.

Igitur Servinus Parlamentum instigavit, ut edito mox decreto
juramenti formulam comprobaret. Gravissime id acceperunt, præ-
sulum & nobilitatis ordo, eoque violatum jus comitiorum questi
sunt (quæ dum habentur, nihil promulgare fas est Parlamento)
suasque querelas ad regem detulerunt, ut senatusconsultum irri-
tum haberet, & curiæ omni in posterum causarum, ad religio-
nem spectantium, cognitione interdiceretur, Servinus vero, cui
primæ in hac scena partes, gradu moveretur. Rex edito diplo-
mate causæ hujus cognitionem sibi reservavit, & cum contentio
ingravesceret, senatusconsulto abrogato, solvit comitia: atque cum
gaudio excepit perhonorificum testimonium, quod in his univer-
salibus regni comitiis Societati dederant clerus & nobilitas.

Iidem duo ordines rejecerunt libellum maledicum, Servini
manu comitiis oblatum, quo Institutum Societatis impugnabatur.
Titulus hujus scripti erat *Protocatastasis*, sive de prima Societatis
Jesu institutione restauranda. Auctor *Theopbili Eugenii* nomen
assumpsit, re ipsa autem erat *Guilielmus Pachelinus*, qui 18 annis
in Societate versatus, cum ad professionem quatuor votorum non
admitteretur, ab eadem desivit, bilemque in matrem exspuit.

Pachelini
furor.

Fortum hunc suum informem Pontifici maximo ceterisque or-
bis Christiani principibus dedicare præsumpsit, contenditque in eo,
veterem Societatis disciplinam corruisse, reformandam proin esse,
& in statum pristinum reponendam. Sed sibi ipsi penitus erat con-
tra.

trarius; nam volebat, ut omnes ad solennem quatuor votorum professionem admitterentur: ut psalmi in templis canerentur, ut nec Theologia nec Philosophia a nostris traderentur in scholis, sed rudimenta duntaxat Christianæ fidei pueris ac rudibus explicarentur: denique ut nomen JESU Societati eriperetur. P. Richeomus ineptum correctorem erudito scripto ita correxit, detectis, quibus liber scatebat, erroribus, ut ferme in cunis evanesceret, atque a Romanis censoribus notatus infamia in indicem librorum prohibitorum fuerit relatus.

Sed malignus defector, cum primus conatus non successisset, alterum adhibendum censuit, novumque foetum non minus deformem edidit, docere professus modum, quo Societas, quæ esset perniciosa, sit cohibenda, ut minus noceat. Sed Parisiensis prætor convitiatoris partum in ipsis cunis suffocavit.

Id genus infames libelli hodie dum contra Societatem ab hæreticis & malis Catholicis passim emittuntur; sed nihil continent, quam veteres calumnias & scemata, ex antiquis obtrektoribus consarcinata; quos dudum Cotonus, Richeomus, Andreas Eudæmon-Joannes, Gretserus, Forerus, Pallavicinus, alique multi confutarunt. Non est probrum, ab hæreticis & malis hominibus vituperari, sed laus maxima. Inter persecutiones & calumnias crevit Ecclesia: Apostoli ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine JESU contumeliam pati: ipse Sanctus sanctorum, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, opprobria tulit, & per tribunalia raptatus, est condemnatus.

Ceterum, livor, odium, invidia, tot libellis famosis, tot accusationibus, calumniis, atque procellis excitatis, adeo nihil profecerunt adversarii in Gallia, ut post restitutionem Societatis inveni debuerint, eandem per totum regnum propagatam, plurimis collegiis auctam florentemque; Ecclesias, & scholas magna frequentia conspicuas, regum favores, cor ipsum Henrici Magni, pretiosum sane amoris pignus, Ecclesiæ Flexienti datum, Cotonum frustra, missionem ab aula petentem, regibus, Suffrenum reginæ a sacris confessionibus & concionibus.

ARTICULUS III.

Comitia Calvinistarum. Seditio principum &c.

POSTquam sectarii in accusanda Societate frustra vires consumpserant, aliunde rebus suis prospiciendum judicabant, Comitia

P p p 2

igitur

igitur gentis suæ Salmuriæ in Andegavensi provincia, ubi academiam habebant, celebrant, præsidibus Bullionio, Sullio, & Rohano, Hugonotorum ducibus, statumque in iis, præter confirmationem edicti Nannetici petendas esse plures urbes, stipendia pro ministris suis majora, seminaria item, in quibus juvenus religione reformata, ut loquebantur, imbueretur.

Seditio.

Animum ad talia audenda illis faciebant tum propriæ vires, quas non raro minitabantur, tum Galliæ, cum rex pupillari esset ætate, res turbatæ. Quippe principes, incensore Bullionio, arreptis armis, adversus reginam tutricem movebant seditionem: Nivernensis Campaniam, Maynius Sueffionem, Longavillæus Piccardiam, Vindocinensis, e carcere elapsus, Britanniam invasit.

Henricus Condæus, proximus post regem Ludovicum, ejusque fratrem, regii sanguinis princeps, in cujus verba, quamvis esset Catholicus, etiam Calvinistæ jurare erant parati, seditionis causas aut prætextus acerba epistola ad reginam perscripserunt; principes contemptos, externos gubernaculo admotos, ærarium largitionibus exhaustum, nulla indicta comitia, omnes ordines afflictos, violatam fidem edicti Nannetici, ac propterea Calvinistas armatos, malam denique universum regni administrationem obijciens, quin imo exprobrans: principum esse, ruinæ regni obviam ire: vel armis extorquenda regni comitia.

Respondit regina Condæo, non esse opus armis extorquere, quod ipsa ultro esset datura: principes non fuisse despectos, sed provinciarum præfecturis honoratos & divitiis auctos; in eos factas largitiones, ne pacem turbent. Multa se cum ipso Condeo contulisse consilia, cur nihil eorum, quæ nunc exprobraret, meminisset? Si regno consulere sit animus, cur rebellionem se principem præbeat, cur turbet, cur patriam in se ipsam armet? Non in alio se peccasse magis, quam, quod nimis multa dissimularit, & egerit cum eo leniter. Omnia sua studia in id fuisse intenta, ut in pace & tranquillitate regnum floreret; in id ascitos in armis consilium viros probos, quibus salus publica curæ; neque nunc sibi aliam esse mentem, modo per arma Condei liceat.

Et hæc quidem regina ad principem Condeum scripsit, sed facile perspexit, eo jam esse ventum, ut ferro sit frangenda seditio: delectus igitur haberi jubet. 3000 Helveti stabant sub Bascompetro, 4000 prætoriani sub Espernonio, nova supplementa Lavordinus adduxit; ut adeo 13000 educerentur adversus principes,

pes, quorum copiarum non ultra 6000 armatos constabant. Hos nomine Condeï ducebat Bullionius, Calvinianæ sectæ princeps.

Territi principes impari numero haud difficiles aures præbebant Guisio, pacem reginæ nomine offerenti. Itum in has leges indicenda proxime universalia regni comitia, Restituendos principes. Declarandum eos propter rempublicam fuisse armatos. Militi ex ærario publico solvenda stipendia. Ambasiam ad finem usque comitiorum Condeo committendam. (Anno 1613.)

ARTICULUS III.

Regni comitia generalia. Varii obitus.

PACATA sic tantisper Gallia, Ludovicus exacto 14 ætatis anno (prout fert mos regum Franciæ) simul & pubes & major factus, habenas regni ipse capeffit, matremque arctioris consilii principem dicit, atque solenni diplomate indicit regni comitia. (anno 1614.)

Habita prius pro more privata per provincias, quæ *provincia- lia* propterea appellantur. In his disquiritur, quid in generalibus proponendum, & quinam ad illa delegandi. Postquam autem oratores Lutetiam pervenerant, solenni per urbem supplicatione datum est comitiis initium. Sed mox orta est contentio de jure præcedendi.

Nam episcopi illi, qui erant Pares Franciæ, priorem Cardinalibus locum prensabant, eo allato argumento: summam Parium post regem esse dignitatem: hinc *Pares* dictos, quod pares inter se reliquis omnibus antecedant: regii etiam sanguinis principibus anteire solitos in solennibus inaugurationis diebus, quando in officiis suis regi ministrabant. Pares anteire in curia archiepiscopis: ergo etiam Cardinalibus, quorum dignitas extranea non sit consideranda in senatu.

At Cardinales opponebant, ante ipsos etiam regii sanguinis principes Cardinales incedere solitos, donec in Possiaccensi colloquio Condeï & aliorum Calvinistarum potentia, pupillari Caroli IX ætate, priorem sedem principes usurparint, protestantibus contra id factum Cardinalibus, Lotharingo, Guisio & Turnonio: Carolum VIII regem ipsum Romam ingressum Cardinalium decano priorem cessisse locum. Pares neque in Parlamento præcedere regiis principibus: ergo neque Cardinalibus: jam sat alias esse Ecclesiæ hostium, indignum esse, quod pauci episcopi ordinem Hierarchicum,

in summi capitis dedecus, attentent convellere, & Ecclesiae principes gradu suo movere.

Quamvis autem nihil magis instabile sit apud Gallos, ut inquit Gramondus ad annum 1614, nihil minus per leges sancitum, quam jura sedium, quae pro varietate temporum & regum favore meri non raro sunt arbitrii, nec nisi *provisionali* decreto pro necessitate asserta, hic tamen pro Cardinalibus fuit pronuntiatum, & ordo sequens observatus.

In medio aulae sublimis sedebat rex: ad ejus dextram Maria Medicæ & Margaritha Valesia, reginæ, & Elisabetha principi Hispano desponsata: justo intervallo Condeus, & Sueffio, regii sanguinis principes: inferiori gradu Guisus, Ellbovius, Espernonius, & Sullius, duces & Pares Franciæ: ad lævam vero regis Gasto frater, & Christina soror: Cardinales Rupefocaldius, Bonzius, Peronius: post hos Vantadurius & Mombasonus, duces: dein Bullionius, Boscodelphinus, Brissacus, mareschalli. In area inferiore dextram occupabat clerus, lævam nobilitas, utramque promiscue delegati provinciarum, qui tertium ordinem seu populum præsentabant.

Comitia
regni.

Cum ecclesiasticorum ordo quædam proponeret, quæ in suum præjudicium interpretabatur tertius ordo, hic, ut ægre faceret clero, statim thesin illam toties agitatum in medium produxit: *nullam esse potestatem in temporalibus supra regiam, unque immediate subjectam DEO, nullis obnoxiam interdictis.* At conquestus est clerus, quod tertius ordo, ignarus Theologiæ, manum mittat in alienam messem: quæstiones de fide ad solum clerum pertinere. At contestatus ille, se non ingredi fidei mysteria, sed tanquam leges Galliae fundamentales & immutabiles statui velle hæc tria:

1. *Sacrilegum esse, reges, unctos DEI, quocunque prætextu occidere.*
2. *Debitam uni DEO immediate regum in subditos potestatem.*
3. *Nullis sedis Apostolicæ interdictis subiacere imperia regum, subditosque nunquam exsolvi posse Sacramento fidei.*

Primæ propositioni assensit clerus, & nobilitas, laudavitque synodum Constantiensem, quæ sess. 15 damnavit propositionem de licito tyrannicidio tanquam hæreticam.

Secundæ & tertię propositioni intercesserunt duo primi ordines, ecclesiasticus videlicet & nobilium. Secundam politicam esse: veram, si de Gallis regibus loquatur; dubiam & plerumque falsam,

iam, si de principum promiscue omnium in subditos potestate loquatur: nullo autem casu de fide.

Tertia thesis summa contentione est agitata inter Cardinalem Perroniam, & tertii ordinis oratorem. Innocuum fuerit per narrationem mere historicam eruditionis gratia referre breviter, quæ ab iis in utramque partem fuerunt dicta, prout ea prolixius refert Gabriel Bartholomæus Gramondus, natione Gallus, ac supremi senatus Tolosani præses, in suis *historiis Gallia ad ann. 1615 pag. m. 65 & seqq.*

Probasse Perronium, inquit, sedis Apostolicæ potestatem ecclesiasticam in principes, lapsos in hæresin, & alios ad eandem pertrahere, atque Ecclesiam Christi destruere conitentes. Contrariam opinionem novam esse, Lutheri & Calvini fautoribus nuper natam: sacramento vinciri reges Gallia, dum throno inaugurantur, pellendi regno suo hæreticos: si pejeraverint, in hæresin ipsi degeneres, si fautores hæresiarcharum, novi dogmatis assertores, deberi vicario Christi poenam perjurii, & custodiam ovilis Domini, ^{De auctoritate sedis Apostolicæ.} Perronii oratio præ illa.

In eam sententiam exactis sæculis itum, iri & hodie passim toto orbe Catholico, si Galliam deinas. Ipsos doctores Gallia, potestatem illam negantes, nunquam suam sententiam pro dogmate fidei venditasse, veram & politicam duntaxat asseruisse.

Exemplis plenas esse historias: notum esse quomodo S. Ambrosius egerit cum Theodosio M. Imperatore ob Thesalonicensis laniationem. Euphemium patriarcham Constantinopolitanum Anastasio Imperatori negasse obsequium, donec concilio Chalcedonensi subscripisset. Eidem Imperatori, in Eutychis hæresin lapsi, restitisse acriter Symachum Papam. Clotarium regem Gallorum ob immane scelus punitum a Pontifice. Justinianum II & Philippicum, Imperatores, pariter a Pontificibus fuisse multatos. Leonem Hauricum Imperio dejectum Gregorii II decreto, quia Iconoclastarum hæresin vi & exemplo propagasset.

Carolus M. ad Occidentis Imperium evectum ope Romanæ Sedis. Childericum enervem & regno imparem, dejectum, atque Pipinum substitutum assensu ejusdem Sedis, a Gallis imploratæ. Philippum I Gallia regem ob repudiatam legitimam conjugem, & inductam pellicem, semotum ab Ecclesia. A Gregorio VII communionem interdictum Henrico IV Imperatori, subditosque solutos obsequii nexu. Excommunicatos Philippum Augustum Gallia, & Joannem Anglia regem: ita Ottonem Imperatorem, ita Raymundum comitem Tolosanum, in Albigenium hæresin

resin lapsum, aucto hac occasione Galliae regno provincia: ita ab Innocentio IV in concilio Lugdunensi sacramento solutos Friderici II excommunicati subditos: ita dejectum Petrum Arragoniae regem a Martino IV ob trucidatos Gallos in Vesperis, ut vocant, Siculis: ita ab Urbano V latam excommunicationis sententiam contra Petrum Crudelem Castellae regem, quia haereticus & Ecclesiae orthodoxae hostis fuisset.

Hæc a Perronio publicis in comitiis proposita fuisse, refert, quem dixi, Gramondus, scriptor Gallus loc. cit. additque, eum autoritate Theologorum nixum & jurisconsultorum, non modo exterorum, sed etiam Gallorum, uti Joannis Parisiensis, Almaini, Gersonis, Joannis Sylva praesidis Lutetiani, Joannis Fabri, Stephani Aufrerii, Tolosani Parlamenti praesidis, Praestii ministri regii, Gregorii Tolosani &c., qui cum Galli essent, minime posse esse suspectos: unam illis esse pro summo Pontifice sententiam, quod lapsis in haesin regibus, maxime, si religionem orthodoxam infectantur, communione interdiceret possit & regno. Absurdam esse thesin, imo haeticam, quæ contrarium velut *de fide* promulget, cui veterum subscripserit nemo, recentiorum pauci: ad summum tanquam thesin politicam defendi posse problematicè: quo fiat satis auctoritati ecclesiasticae & saeculari.

Eum errorem primam fuisse Henrico VIII Angliae regi viam in haesin: ex injusto repudio juste condemnatum rebellasse contra judicem suum, atque despectis censuris Apost. Sedis jura invaluisse: non eam esse mentem regi Christianissimo, ut Sedi Apostolicæ oblectari velit, neque sub tanto rege timenda interdicta, qui non modo primogenitus Ecclesiae filius, sed etiam protector & liberator sit &c.

Contra vero pro thesi sua dixisse oratores tertii ordinis, idem Gramondus refert: ante 300 annos thesin illam adversus Bonifacium VIII a Galliae comitiis fuisse scriptam. Christum diversas a gladio habuisse claves, jussumque Petrum, mittere gladium in vaginam. Mansuete post regnasse Ecclesiam. Summo Pontifici Christi vicario ac Petri successori nullam esse jurisdictionem, ubi de privatorum possessionibus agitur, multo minus, si de regum bonis: primæ sedi non esse potestatem, privatum civem, in haesin lapsum, spoliandi patrimonio, cur Magistratum? Cur regem?

Christum ipsum respondisse Pilato, regnum suum non esse de hoc mundo. Tiberium impium & flagitiosum fuisse Imperatorem, & tamen Christum illum non privasse imperio, nec solvisse sub-

Mironia
contra
illam.

subditos juramento, sed iussisse, dare Cæsari, quæ sunt Cæsaris. Si rex ad idola adoranda impelleret, nihil vetare, fieri martyres: sanguine subscripsisse martyres doctrinæ Catholicæ, quin grassarentur in tyrannos. Principibus etiam discolis deberi obsequium verbo & exemplo docente Paulo: *omnis potestas est a DEo: qui potestati resistit, ordinationi DEi resistit.*

Summis etiam pontificibus inesse humanos affectus: per vitrum trigonum inspicere posse principum gesta: aulam Romanam odio duci posse aut gratia ad deceptionem pontificis: fulmina jaci posse, ut ferunt mortalium vices, in insontem, aut minus reum, a manu irata, aut parum amica. Doceri id pluribus exemplis, præcipue Alexandri III, pedem collo Friderici I Imperatoris, supplicis & prostrati, imponentis (*fabula est*). In iis, quæ de fide non sunt, decipi quandoque posse pontifices.

Unum DEum regibus esse judicem, dicente rege Propheta: *Tibi soli peceavi.* Subscribi a clero Gallicano concilii Constantiensis doctrinæ, qua reges, etiam tyrannice sævientes occidi verat. Quæ doctrina valere nequeat, si subditi per pontificem fieri possint sui juris.

Nunquam autem a tertio ordine hanc thesin fuisse propositam, tanquam credendam de fide, datam in publicum tanquam politicam. Magistratum esse doctrinam de politicis, theologorum de dogmaticis. Queri non posse pontificem, si politice credatur; sicut rex non habet jurisdictionem in primam sedem, ita nec istam in regem, ut est rex: unde *gratia DEi* regem dici. Childericum a comitiis generalibus fuisse dejectum. Philippum Pulcrum & Ludovicum XII contra Bonifacium VIII & Julium II excepisse. Reges Gallorum, quamvis sedis Apost. sint filii, emancipatos tamen esse & sui juris, ut adeo propria ipsis sint, quæ possident.

Ita historice rem gestam narrat Gramondus præses loc. cit. additque, momentum ferme omne comitiorum in ea quæstione fuisse: vexatos his controversiis ordinum oratores, nullo in populum ex vanitate quæstionum obventu: in hoc peccatum maxime esse a delegatis; neque enim indicta fuisse comitia ea mente, ut trium Gallicæ ordinum conventus transiret in scholæ munia.

Tertii ordinis opinioni accessit Parlamentum Parisiense, ac placitum vulgavit hac formula: *Rogante (Servino) procuratore regio, senatus censuit, pro lege politica, regnique fundamentali habendum posthac, quod rex Gallie unius DEi beneficio regnat, quod*

Paris VIII,

Q q q

numinum

Et Parla-
menti.

neminem in temporalibus agnoscit, quod sacrum ipſus caput eſt, adeo, ut nemini jus ſit, quocunque prætextu eum occidendi.

Graviter tulit clerus, & queſtus eſt, Parlamentum limites poteſtatis ſuæ fuiſſe egreſſum; dum celebrantur regni comitia, velut juſtitio indicto, ceſſandum eſſe ſenatui. Cum clero conſentire nobiles in eandem ſententiam, non eſſe pro lege aſſumendas theſes, quas popularis ordo propoſuit: duorum ordinum ſuffragia uni prævalere; neque id juris eſſe Parlamento, ut comitiorum generalium placitis intercedat: ſummum iſtis jus eſſe, decernere pro republica ſub regis placito. Nuntius etiam Apoſt. vindicabat pontificiam auctoritatem.

In altercationem abiſſet diſputatio, niſi rex decreviſſet, ut in ſuſpenſo habeantur theſes, donec opportuno tempore diſcuſſæ aut in legem irent, aut penitus abrogarentur. Datum interea prælo Parlamenti placitum, & per urbem diſpergitur, approbante imperito populo. Sed rex novo diplomate decretum ſuum confirmavit, & puniri juſſit typographum, quantumvis ægre id Parlamentum & ordo popularis aſpiceret. Et hic erat ſinis contentionis, intempeſtive, ut loquitur Gramondus, ab ordine tertio motæ.

Actum dein etiam in his comitiis de publice promulgando, & recipiendo in Gallia communi lege concilio Tridentino. Eleganter iterum ac doctè Cardinalis Perronius peroravit pro concilio, cui acceſſit clerus: canones, eaque, quæ ad fidem pertinent, jam alias eſſe receptæ; quæ vero ad diſciplinam & reformationem ſpectant, ſine omni cujuſcunque præjudicio, recipi poſſe, ſi addatur hæc clauſula: *ſine præjudicio jurium coronæ regie, libertatum eccleſiæ Gallicanæ, privilegiorum, aut exemptionum.* Vana fuiſſe, quæ Miro & Savaronus nomine tertii ordinis objiciebant, ſcribit Gramondus, nihilque fuiſſe ex preborum mente, quò minus promulgaretur res ſancta; at populum hic clero prævaluiſſe.

Finitis comitiis trium ordinum concluſa offeruntur regi approbanda & confirmanda. Lecti in eam rem oratores: a clero Armandus Richellius, episcopus tunc Lucionenſis, brevi ad ſummum poteſtatis apicem evehendus; a nobilitate Senecaſus Baro: a populo Miro præſes.

Placitorum hæc ſumma: *Regiæ domus & militia officia, in præſens venalia, poſthac diſtribuenda pro merito: beneficia eccleſiaſtica viris probis, una virtutis & doctrinæ habita ratione: profuſas in primores, quandoque immeritos, penſiones minuendas, ſi non omnino extingui illas placeat.*

Sub-

De Trid.
recipien-
do.

Finis co-
mit.

Subjungit Gramondus, has leges non ultra annum fuisse observatas; inutilem proin fuisse comitorum convocationem, in quæ immensi sumptus sine impensæ. Non indegere Galliam novis legibus: ordinationum volumina haberi ad nauseam: præstare paucas esse leges, quam multas, quæ non observentur.

Obiit hoc tempore (anno 1511) Carolus dux *Maynius* (*Meduanus* aut *Mayennius*) magni illius Francisci Guisii, ad Aureliam a Poltroto interempti, filius; Henrici Guisii & Ludovici Cardinalis, mandato regis Henrici III Blesis anno 1588 cæsorum frater: princeps magnus, & dignus stirpe Lotharingica: unitorum in Gallia Catholicorum post fratrem Henricum ductor, vicarius regni, ingens religionis columen, qui, ad tempus saltem, rex Galliæ esse potuisset, si regnum cum Hispano partiri voluisset. Sed reservavit illud legitimo successori, in quo nihil præter sectam oderat: hanc ubi serio relictam scivit, posuit arma, & Henrico regi, amicissime eum expiciente, submitit. Mortem ejus graviter tulit regina vidua, cujus, maxime adversus Calvinistas, utebatur consilio & manu. Reliquit ex Sabauda conjuge Henricum Mayennæ ducem, dignum tanto parente filium, rebusque deinceps gestis non minus clarum.

Sequenti anno decessit *Carolus Sueffio*, Ludovici Condæi filius tertio genitus, patruelis Henrici IV regis, Henrici Condæi, de Sueffio. quo sæpius adhuc recurret sermo, patruus, princeps acri ingenio, sed ab aulæ strepitu abhorrente. Filium ex Mercordia reliquit Ludovicum, in quo dein propago defecit.

Fratrem Carolum haud diu post secutus est *Franciscus Contius*, nulla relicta prole. Ejus gesta nec laude nec vituperio digna dicuntur. Henricus Condeus vero ejus ex fratre nepos cum duos filios haberet, per primum *Condeam* stirpem propagavit, per alterum novam *Contiam* fundavit, in diem usque hodiernam florentes.

Nec silendus *Henricus Montmorantius*, dux Damvillæ *Comestabilis* & Par Franciæ, Occitanix gubernator, magni illius Annæ, qui in pugna Sandionysiana alter velut Epaminondas cecidit, filius; non indignus tanto patre, nisi post illius mortem cum Calvinistis consilia contulisset, quia Catharinam Mediceam a domo Montmorentiana aversam credebat. Obiit 1614, uti etiam Cardinalis *Jojo-*
sa, collegii Purpuratorum patrum decanus, plenus dierum & meritorum.

ARTICULUS V.

Concini potentia invisa. Parlamenti monita, regi data. Alterum bellum civile. Calvinistarum arrogantia. Pacificatio. Alterum bellum civile.

12

Parlamentum Parisiense haud æquis oculis aspicere potuit, quod in nuperis comitiis regni nulla sui ratio fuerit habita; quapropter, iis finitis, duces, Pares, & primores Franciæ, quibus dignitas sua locum & suffragium in Parlamento concedit, convocavit, ut de salute reipublicæ consultarent; cum autem innotuisset, nulla a rege petita venia convocationem istam esse factam, imo aula, & præsertim regina invita, nullus ex ducibus & principibus comparuit, Condæo, qui accessurus erat, alio misso.

Celebratur nihilominus conventus, in quo *Concinus* maxime, marchio *Ancraus* petebatur. Erat hic Pennæ in Hetruria tenui fortuna natus, atque anno 1600 cum Maria Medicæ in Galliam profectus; ubi opera uxoris suæ, Eleonoræ Galligæ, quæ reginæ erat a cubiculis, ac singulari apud eam gratia valebat, in aulam ascitus, atque ad summam primi ministri dignitatem, tantasque divitias provectus, ut Ancræ marchionatum in Picardia emeret, ingentemque, ut ferebatur, pecuniam accumularet; dictus etiam a Ludovico rege, matris commendatione, marescallus Franciæ & Normanniæ gubernator.

Lividis oculis Galliæ procures aspiciabant tantam hominis exteri potentiam; quapropter in Parlamento, ea, qua dixi, ratione convocato, communi suffragio in eam itum sententiam, succurrendum laboranti Galliæ, rebusque in deterius lapsis. Unius hominis, & quidem exteri, arbitrio stare jus vitæ & necis; tyrannidem usurpari sub bono principe, neque privatis incrementis satiari ambitionem viri & avaritiam: tantum abesse ab homine novo & alienigena curam incolumitatis publicæ, ut hostili odio in principes, patriæ studiosos, ac totius regni perniciem grassetur.

Verdunus igitur senatus princeps libello supplici regi offert curæ Verduni adriæ placita, quorum hæc summa: promulgandas concilii Constantiensis, quæ de rege sunt, sanctiones: perperam actum, quod suspensa sint, quæ pro securitate regis & regni a senatu sunt decreta: procul habendos a regni arcibus peregrinos homines, quibus, sicut an ruat Gallia, perinde sit: prohibendos militarium munerum mercatus: nec præficiendos legionibus ignotos homines: per

per gradus secundum merita ascendendum ad armorum imperia: nobiles olim Gallos, gregarios inter imbutos belli artibus & experientia, antequam ductores fierent. Externos, quibus inveteratum in Gallos odium, arcendos præfecturis militaribus & forensibus, neque ecclesiasticis beneficiis admovendos: prohibendum nobilibus commercium cum principibus exteris.

Conservandas ecclesiæ Gallicanæ libertates & privilegia: minuendos & stirpi suæ uniendos monachos, in numerosos ramos indies pullulantes: corrigendos abusus ætioris consilii, quibus nulla sæpe caussa, velut in ludibrium, Parlamentorum placita fiant irrita, causasque facilius, quam par sit, ab eodem avocari, maxime capitales, quo fiat, ut scelera impune per provincias grassentur: edicta regia executioni non esse mandanda, maxime pecuniaria in oppressionem populi, antequam Parlamenti actis sint inserta, rataque habita. Ita sancitum veteri lege, quæ quotidie infringatur pro libidine eorum, quibus summa rerum est credita: sanctum esse ærarium publicum, legendos quæstores a sordibus puros: corrigendos abusus, quibus consumatur belli nervus, ad saginandam privatorum avaritiam. Coacervatam Henrici M. parsimonia magnam pecuniæ vim, nulla populi oppressionem; hanc in usus privatos distrahi, simulque intendi tributa, ac populum opprimi: animadversurum senatum in auctores tot malorum, si regis auctoritate non ante depellerentur.

Acerba hæc admonitio, dicam, an reprehensio & comminatio, lecta fuit in præsentia regis, principum, procerumque de sanctiori consilio: quorum alii Parlamenti insolentem audaciam, alii temeritatem non ferendam, alii inauditum nulloque exemplo nixum facinus reprehendebant: comprimendos spiritus, ultra metas potestatis suæ exæstantes: unum esse regem Galliæ; restituendum sibi & regno; mirum esse, quod subditi ac servi regis hæc audeant, qui tamen identidem clament, regem Franciæ supremam soli DEO debere potestatem, mortalium nulli obnoxiam: nuper tanto ardore eos contendisse, nullam supremo pastori ac vicario Christi in regem regnumque esse potestatem, jam vero a servis ac subditis in regem regnumque usurpari imperium.

Regina præsertim, se & Ancræum maxime peti facile perspicuens, fuit indignata, & tum per se, tum per Brulardum, regni cancellarium, Parlamenti accusationem confutavit. Postridie placitum ætioris consilii vulgabatur, quo rex calumnias esse pronun-

tiabat, quæ in libello oblato in administratores regni a Parlamento fuerant conjecta. (*Grammond. ad ann. 1615.*)

13
Bellum ci-
vile

Recruduit paulo post bellum civile, quod rursus principes cum aula collisit. Causa aut prætextus idem, Acræi in aula gratia, & mala per eum regni administratio: re ipsa invidia, & abusus infirmæ adhuc ætatis in rege, quolibet sibi ademptum credente, quod alteri accreverat. Accessit pruriens in turbas Calvinistarum indoles, quieta nunquam, & in suam semper vigilans ruinam, ne sapere cogatur. Suspecta illi timendaque videbatur ex destinatis Ludovici regis cum Anna Hispana nuptiis utriusque gentis Catholicæ conjunctio.

Facilem invenit in sua consilia Condæum, Catholicum equidem principem, & aliter haud dubie facturum, si rex esset: sed nunc, cum Ancræum in aula dominantem non ferret, in adversam partem abreptum. Vulgaverat is suas in publicum querelas: indigna pati se, & confœderatos secum principes: injuriam nuper illatam senatui Parisino, pro salute regni excubanti, cuique accessus ad regem pro republica liber esse debeat: spretas ejus monitiones vindicandas: edicti Nannetici servandam fidem: comitiorum decretis subscribendam: publicum hostem esse, a quo dissipetur regni ærarium, & opprimatur exactionibus populus: violenturque fœdera, regem inter & principes sancte inita.

Invitati mox ad communem veluti causam adsunt principes, Nivernus, Longavillæus, Mayennius duces, Bullionius & Sullius marescalli Calvinistæ, quibus accedunt Rohanæus & Subisus fratres cum omnibus sectariis; qui in comitium collecti Rupellæ in hæc capita convenerunt.

Pro lege fundamentali habendum, quod regum Galliae potestas sit immediate a DEo, prout nuper in comitiis a tertio ordine fuit propositum, & a Parlamento confirmatum: inquisitionem in eadem Henrici IV esse instituendam, eamque vindicandam: promulgationem concilii Tridentini, a clero & nobilitate petitam, esse rejiciendam: declarandum a rege, juramento pellendi hæreticos non contineri Gallos reformatos: simpliciter appellandam religionem reformatam, sine addito, *quam reformatam vocant.*

A Calvinistis.

Plures urbes reformatis dandas: Vergerio senatori Parisiensi, Catholicam religionem amplexo, substituendum religionis reformatæ: regis sumptibus alendos ministros reformatos: non sex, sed duos tantum ministros reformatos præsentandos regi, ex quibus unum confirmare teneatur; Sedanæ urbi protectionem confirmandam

dam a rege, solitasque pensiones & stipendia persolvenda principi Bullonio: confirmandas reformatis urbes securitatis: consilium arctius reformandum, & restituendum in statum, quo fuit sub Henrico IV, reformatis inimicos arcendos ab eorum causis: agendum, ut rex monitionibus, nuper a Parlamento propositis, assensum præbeat. His nisi articulis rex annuat, armis extorquenda.

Ex quibus sane videas, quam infelix sit conditio principis, qui sectam tam insolentem, arrogantem, minacem, seditiosam & rebellem ferre debeat. Quid enim hoc aliud, quam regi leges præscribere, & exuto jurato obsequio imperare?

Condæus, probe gnarus, quantum sit factioni suæ momentum in foedere cum sectariis, cum eis in hæc capita convenit. Pollicentur 1 obedientiam & fidem regi promittere (*in quem arma sunt districturi*). 2 authoritatem regiam vindicare (*quam proculcatum eunt*). 3 Tridentini promulgationi resistere (*quia veritatem docet*). 4 ire obviam malis, quæ imminēt ex nuptiis regis cum Hispana (*non malis, sed sibi volunt ire obviam; quia ex hac conjunctione vires suas minuendas timent, male sibi consci*). 5 operam dare, ut arctius regis consilium reformetur (*ut arctius regem constringant*). 6 confirmandum publice edictum Nannetense, cavendumque, ne ecclesiæ reformatæ detrimentum patiantur. (*Nullum paterentur, si vere reformarentur*). 7 fidem solenniter dandam in opem mutuam. (*Mala fides nulla fides*). 8 arma non ponenda nisi communi consensu. (*Egregii enim vero regia, quos se clamant, securitatis & authoritatis vindices*). 9 programmata Condæi nomine subscribenda (*ut sub nomine Catholicis, & regio de sanguine principis, effusus grassari possint*): nihil tamen Condæus in arcibus & urbibus novare valeat. (*Quia est Catholicus*). 10 prospiciendum indemnitati eorum, qui belli causa bonis, dignitatibus, aut præfecturis dejiciuntur. (*Sed unde? numquid ex bonis regis? at hoc est alieno corio ludere*). 11 fovendum confœderatos inter frequens commercium; arcana habenda consilia; reformati in urbibus Catholicis, quæ Condæi partes sequuntur, secure degant, & exercitio religionis libere fruuntur; damna ex adversæ partis bonis compensanda. (*Omnia diligenter expensa in præjudicium tertii, & quidem regis ac religionis Catholicae. Sic nempe filii tenebrarum prudentiores sunt filiis lucis*).

Fœdere hoc percussio ictoque provincias dividunt, multas urbes suas in partes pertrahunt, regi fidas ferro & igni vastant, terrorem per totum fere regnum circumferunt. Rex quoque justum adver-

rusus perduelles exercitum duxit, ex Gallis & Helvetis confectum, ut adeo viribus hostem superaret. Sed prudenter apud se perpendens, nihil noxium magis regno, quam bellum civile, in quo, seu vincat, seu vincatur, sit amissurus, suasu plurium accedente, pacem offert. Statuuntur primum induciæ, tum vero fœderati hæc capita anno 1616 pro pace conficienda regi offerunt.

Pax extor- 1. Facienda inquisitio in Henrici IV parricidas, conciliique
ta. Constantiensis & Sorbonæ de regum vita decreta renovanda: atque ad Parlamentum remittenda inquisitio. *Concessum.*

2. Articulus tertius ordinis tertii de immediata regum potestate confirmandus: si quid contra ab arctiore consilio irrepsit, delendum. *Suspensum.*

3. Gallicanæ ecclesiæ privilegia sint salva. Tridentinum non promulgetur. Parlamenta in antiquum statum reponantur. Arctioris consilii placitum abrogandum, quo Parlamenti monitiones & S. C. rejecit. Rex dictis monitionibus & comitorum placitis respondeat. *Concessum.*

4. Exteris ne committantur præfecturæ militares aut forenses, aut alia munera publica. Militia equestris restituatur; nec in alios usus erogandum vestigal, præstari propterea solitum. *Concessum.*

5. Consilium regis arctius reformandum, nec quicumque temere ad illud admittendi. Dona in immeritos tollantur. Annua pensio, regi præstari solita ob prorogationem officiorum, penitus tollenda. Sublevandum oneribus populum, quibus opprimitur. *Concessa.*

6. Servanda fœdera, cum Helvetis inita, utpote Gallia perutilia. Pensiones & stipendia, ipsis promissa, diligenter solvenda, nec quæstorum arbitrio permittenda. *Concessum.*

7. Diploma, contra Condæum, primum principem, & ejus sequaces vulgatum, revocetur. Sedani protectio firmetur. Pictavienses restituantur. Nemini fraudi sint ab anno 1614 utrinque gesta. *Concessa.*

Calvinistarum info- Subscripserunt Condæus & Calvinistarum legati. Additi articuli secreti, quibus a rege varia munita loca Condæo concessa; distributa aliis perduellionis præmia: in eosdem ingens pecuniæ vis collata & pensiones annuæ promissæ, ad quas exsolvendas, nova salibus tributa imponi necesse fuit. Hoc nempe erat illud levamen populi, toties jactatum: hæc illa ærarii cura; dissipatum credebant, quidquid in suos oculos non defluxisset. Et quid aliud magis ærarium regium, totamque Galliam afflixit, quam mota
lentia. toties

toties contra reges a Calvinistis bella? Regina ipsa multoties con-
queſta fuit, exhauriendum ærarium, ut a turbatoribus pacem emat.

Regiam poteſtatem ſanctam eſſe, nemini ſubjectam, a ſolo
DEO immediate dependere, toties vociferabantur, qui per ſedi-
tiones, per rebelliones, per mandata, præcepta, minas, majeſta-
te protrita, regem ſervire ſibi, & perduelliones præmiis remunc-
rari cogebant. Nesciebat Gallia ſervile & precarium velut regnum,
quamdiu unius religionis, unius erat labii; at vix ſectarii surre-
xerant, aliam mox faciem induit. Nulla amplius decretorum re-
verentia, circumſcripta monarchia, acciſa coronæ majeſtas, excuſ-
ſum parendi obſequium, ſpota poteſtas, per ſeditiones, rebelli-
ones, bella, ſubditis leges diſtantibus, obedire compulſa. Et,
quo triſtius evenire ſolet, ipſi etiam Catholici, (ſi tamen Catho-
lici) novam a novis his hominibus linguam diſcunt, in deſpectum
coronæ, ordinis eccleſiaſtici, ipſiusque ſupremi ſacrorum antiſtitis.

Inter ſecretos pacis articulos quidam putabant contineri etiam
dejectionem, quæ mox contigit, *Brulardi Sillerii* Galliæ cancel- Brulardi
dejectio.
larii, viri fide, integritate, eruditione præſtantis. Fortiter tulit
variantis fortunæ vices; dignus ſane, qui revocaretur: major vi-
ſus, dum factus eſt minor. *Varæus* vero ipſius ſucceſſor, præſes
ante Aquenſis, miſor apparuit, poſtquam factus eſt major; docu-
mento utili mortalibus, quam imprudentes non raro fortunæ di-
gnitatisque gradum altiorem appetant.

Fluxas etiam ſpes, & humanarum rerum ludibria experta, de-
ceſſit hoc tempore *Margaritba Valeſia*, regis filia, trium regum
ſoror, regis 28 annos uxor ſine matrimonio, conjugata & coelebs, Grande
portentum.
vidua vivente marito; cui, forma corporis licet eſſe præſtanti, &
dotibus animi præclaris ornata, diſplicuit. Clauſit Valeſiam ſtirpem
regiam, legitimo traduce propagatam. Quid myricæ exſpectent,
ſi cedris fors ita ludit?

ARTICULUS VI.

Damnatur Romæ hiſtoria Thuani, & querela Arnaldi in Jeſuitas:
ejus ineptia circa obedientiam. Richerii tractatus de eccleſiaſtica &
politica poteſtate damnatur a conciliis. Diſſertatio de utraque. De-
cretum Parlamenti contra Caſtellum Romæ condemnatur. 14

ANno 1609 Romæ a ſacra inquiſitione damnata eſt hiſtoria *Jaco-*
bi Auguſti Thuani, uti ſtylo eleganti & terſa latinitate niti. Thuanus.
Pars VIII. R r r da,

da, ita probata ex integro sectariis; quibus, dum res gestas temporis sui persequitur, apologiam atque panegyres scribere visus est, Romanæ auctoritatis hostis infensissimus; ut adeo mirum non sit, eum a Casaubono, Scaligero, Grotio, Heinsio, Clerico, Larreyo, Bretingero, aliisque heterodoxis cœu primæ magnitudinis sydy, & absolutam historici ideam adorari.

Mutua nempe fricatione vices reddere voluerunt; quia Thuanus Protestantium scriptores, quibus nimis sæpe usus est, & nimis facile credidit, super astra conglobatis laudibus extulerat. Gigantes hi illi erant, Catholici vero pumiliones & verrucæ Berecynthiæ. Optandum fuisset, ut eorum, quos tantopere laudabat, sectam aperta facie fuisset professus, ne sub nomine Catholico magis noceret, pestemque incautis lectoribus cum Apostolicæ Sedis contemptu afflaret. Illud prorsus mirandum, quod Jesuitas vehementibus odiis & scriptis fuerit insectatus, & tamen illis filium suum bonis moribus & litteris instituendum tradiderit.

Eodem anno Romæ damnata fuit *querela* vel *actio Antonii Arnaldi* adversus Jesuitas, qua isti accusabantur, quod sint devoti Papæ, affectu Hispani, seditiosi, regum parricidæ, adeoque rursus e Gallia exturbandi. Hæc aliaque furore æstuans & odio Januensis, sui que impotens evomuit, absque ulla ratione probabili. Merito proin a summa potestate nigro notatus est stigmatē.

Arnaldus
contra In-
stit. Socie-
tatis.

In quartum dein Societatis votum cæca rabie invehitur. Verba peregrina! votum horrendum! exclamat; cur ita? Quia vovent, inquit, quod in superiore suo Christum velut præsentem velint agnoscere, illique tanquam Christo obedire. Profecto peregrinum in Instituto Societatis oportet esse Arnaldum; peregrinum certe est Societati hoc quartum votum. Ecce turpem inscitiam hominis! Qui in Societate Jesu quartum emittunt votum, promittunt DEO, se ituros illico in regiones, quantumvis barbaras & remotas, ad convertendos ad fidem Christianam populos, vel etiam fideles christianis virtutibus imbuendos, quamprimum summus Pontifex miserit. Versatur ergo hoc votum circa missiones, in quamcunque terrarum partem ex voluntate vicarii Christi suscipiendas.

At demus, Societatis homines vovere, quod in superiore suo Christum præcipientem velint agnoscere, eique sicut Christo obedire; an votum hoc horrendum foret dicendum? Usque adeone in ascesi rudis est Arnaldus, ut nesciat, unanimum spiritus magistrorum hanc esse vocem, Christum velut præsentem in persona superioris considerandum esse subditis? Quia propter Christum

&

& ipsi Christo obeditur, dum superiori in iis, quæ peccatum non continent, obeditur.

S. Basilius, S. Benedictus, S. Bernardus religionis suis tale præceptum imponunt, obediendi videlicet superiori suo sicut Christo. Ipse S. Paulus Apostolus Ephesiis idem præceptum imponit: *servi obedite dominis vestris carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo &c. --- servientes sicut domino, & non hominibus.* ad Ephes. 6. Non totis artibus tremis, Arnalde, & exclamas: O voces horrendas!

Sed videte, qualem conclusionem ex tali obedientia inferat. Si Christus juberet occidere, oporteret occidere. Ergo si Jesuitarum Generalis Hispanus juberet Franciæ regem occidere, oporteret obedire, & illum occidere. Bella illatio! an ex doctrina patrum spiritualium ascetica, ex regula S. Basilii, S. Benedicti, S. Bernardi, ex præcepto S. Pauli tale monstrum illationis enascitur? præcipit Apostolus servis, ut dominis suis serviant, *sicut Christo*: ergo, si dominus præciperet servo, ut Cæsarem occidat, deberet eum occidere. Vah logica portentum! dignum sane, quem advocatorum tribus e docto suo cœtu proscriberet.

Quis adeo mentis inops, crassæque est inscitæ, ut non intel- ligat, præceptum Pauli, sanctosque Patrum aphorismos, dum superiori obedire præcipiunt, sicut Christo, ad illa referri, quæ non sunt mala aut peccatum. Malum autem maximum & peccatum enorme est, regem occidere.

At vero, sicut Arnaldus, ut calumniari liberius fucata facie posset, timidus videri voluit, ita doctor Sorbonicus imo & syn- dicus, non minus famosus, in alterum extremum abiit, & auda- cia atque temeritate nomen grande & existimationem quæsit.

Est is Edmundus Richerius, qui tractatum edidit de ecclesiasti- ca & politica potestate, utrique summopere injurium. De poste- riore scribit in hæc verba: *jure divino & naturali omnibus perfectis communitatibus & civili societati prius, immediatus, atque essen- tialis competit, ut se ipsam gubernet, quam alicui homini singula- ri, ut totam societatem & communitatem regat.* Et paulo post sub- dit: *contra hoc jus communitatis, se ipsam gubernandi, neque spa- tia temporum, neque privilegia locorum, neque dignitates persona- rum posse unquam præscribere.*

Richerius
contra po-
testatem
monar-
chicam.

Quid autem hoc aliud est, quam everfis monarchiis potesta- tem jurisdictionemque omnem ad aristocraticam aut democraticam

regiminis formam referre, aut ad summum precariam duntaxat aliquam & a subditis dependentem potestatem regibus concedere?

Imbutus erat Richerius doctrina, quam tradiderant Jacobus Almainus & Joannes Major, doctor uterque Sorbonicus, gladium fuisse datum reipublicæ ad sui conservationem: communitatem non posse renuntiare potestati deponendi principem, si male gubernet; illum, sicut est propter populum, ita ab isto suam habere auctoritatem. Et, quod mirum, utriusque hujus doctoris opera recusa sunt cura Dupini, & quidem cum magno eorum elogio, quod etiam Richerio scripsit. Quod tenuerit doctrinam istam tempore Henrici III, quem jure cæsum defendebat, eo quod status regni essent supra regem, non adeo mirum est; quia tunc commune quoddam temporis fatum Ligistas omnes (quales cum Richerio erant doctores Sorbonici) in errorem præcipitabat. At quod tempore Henrici IV, pacato jam regno, sustinuerit doctrinam istam refuticare, & quidem impune, hoc enim vero mirum prorsus videri debet. Si vel unus ex Jesuitis talia scripsisset, heu! quantus clamor in totam Societatem insonaret! at Richerio episcopatus oblatus dicitur. (*Memoire Chron. ad an. 1612.*)

Rex, inquit Richerius, potestatem accipit a populo, certæ personæ se subjiciente: sic primitus omnia fuisse regna constituta. At hoc multi negant, ajuntque, potestatem regiam immediate esse a DEO, idque non modo in regnis hæreditariis, sed etiam electivis; nam licet status regni personam per electionem determinant, auctoritatem tamen non ab illis, sed a DEO personæ electæ tribui; sicut a DEO tribuitur potestas summo Pontifici, quem Cardinales elegerunt: & sicut vel DEus immediate, vel Papa tribuunt jurisdictionem episcopo, cujus personam canonici per electionem determinarunt. Atque hinc minime sequi, status regni esse supra regem, aut hunc ab iis posse deponi; sicut Pontifex a Cardinalibus, & episcopus a capitulo canonicorum non potest deponi; illamque regulam, quod iis modis res dissolvatur, quibus fuit constituta, hic exceptionem pati. Videntur aliqui Galli doctrinam suam de majoritate concilii supra Pontificem ad majoritatem statuum supra regem applicasse. Utraque falsa est, neutra tenenda.

Verum non tantum regiam potestatem læsit Richerius, sed etiam pontificiam. Audiamus factum. Patres Dominicani, tempore capituli sui generalis, aliquot theses proposuerant. 1. Quod supremus Pontifex sit infallibilis in doctrina fidei & morum. 2. Quod in

in nullo casu concilium sit supra Pontificem. 3. Quod pertineat ad Pontificem decidere res dubias, confirmare vel infirmare decisiones conciliorum, indicare silentium perpetuum patribus &c.

Baccalaureus quidam impugnavit has theses, easque tanquam contrarias concilio Constantiensi hæreseos arguit. Nuntius Ubal-
dinus, disputationi præsens, graviter id accepit. Vehementer ex-
arsit contentio, donec Cardinalis Perronius argumento finem im-
posuit, asserendo, quæstionem hanc esse problematicam, nec per-
tinere ad fidem.

Die sequenti Jacobini (ita appellantur Dominicani Parisiis) ^{Et contra}
hanc thes'n affigebant, quod pertineat ad Papam, quæstiones de ^{ecclesiasticæ}
fide decidere, quodque in decidendo errare non possit. Contra ^{caus.}
has igitur theses Richerius eum, quem dixi, tractatum scripsit,
quo prætendit stabilire doctrinam Sorbonæ & ecclesiæ Gallicanæ
circa auctoritatem Papæ & gubernationem ecclesiæ.

Ingens murmur & indignationem multorum excitavit Richerii
liber, eumque Sorbona examini suo subicere parabat, sed inhibi-
ta fuit a Parlamento, hortante potissimum Verduno ejus præside,
qui Richerio scribendi auctor fuerat: exemplaria vero libri ad acta
reponi jussit.

Cum igitur Sorbonæ manus a Parlamento essent ligatæ, nun-
tio Apostolico hortatore, Cardinalis Perronius archiepiscopus Se- ^{Damnatus}
nonensis cum suis episcopis comprovincialibus, Parisiensi, Altissio- ^{a synodo.}
dorensi, Meldensi, Aurelianensi, Trecensi, Nivernensi, Carno-
tensi, zelo pro sana doctrina ardentibus, persuasisque, nulla pote-
state laica in materia hac mere ecclesiastica se inhiberi posse, *con-*
cilium provinciale Senonense celebravit, examinatoque per plures
sessiones Richerii libro, eum condemnavit, tanquam continentem
plures *propositiones, expositiones, & allegationes falsas, erroneas,*
scandalosas, & prout sonant, schismaticas atque hæreticas. Pro-
testabantur tamen patres concilii, se per hanc condemnationem nul-
latenus lædere velle jura regis, & coronæ Franciæ, aut jura, im-
munitates, libertates ecclesiæ Gallicanæ.

Episcopus Parisiensis jussit, hanc censuram per omnes diœ-
cesis suæ parœcias promulgari. Hoc exemplum secutus archie-
piscopus Aquensis in *concilio provinciali Aquensi*, cum pluribus aliis
episcopis tractatum Richerii condemnavit.

Appellavit quidem contra hanc concilii Senonensis & aliorum
episcoporum censuram Richerius, sed adeo inutiliter, ut etiam
syndicatu Sorbonæ fuerit privatus, quamvis multos, præsertim in

Parlamento, habuerit protectores. Neque in ullo deinceps amplius congressu comparuit usque ad mortem, quam oppetiit anno 1633, postquam errores suos retractavit, hortante Cardinale Richelio, librum suum submitbens iudicio ecclesiae ac sedi Apostolicae, tanquam iudici infallibili veritatis.

Ceterum praeter duo, quae diximus, concilia provincialia multi alii tractatum Richerii confutarunt: inter quos Durandus, Pelletierius, Boucherius, Sirmondus, Spondanus, Duvalius, pietate & eruditione praestantes viri; ut adeo manifeste pateat, quam falso imputetur eruditissimae nationi Gallicae, quod universim quodammodo sententiam de infallibilitate & potestate Pontificis, aliis nationibus contrariam teneat.

Negandum tamen non est, quod Richerius etiam post fata multos sententiae suae fautores reliquerit, quos vel amicitia, vel amor novitatis, vel desiderium existimationis, vel odium quoddam, ex falsis ideis in curiam Romanam conceptum, vel denique ignorantia in illam pertraxerat, uti saeculares quosdam homines, ad quos quaestio ista non pertinet, & aliquos doctores de Sorbona, quae fulcrum olim fuerat religionis & cathedrae S. Petri, adversus ejus inimicos defendendae.

Scripterat equidem Joannes Vergerius, famosus abbas Sancyranus, Jansenii praecursor aut comes, nullum unquam fuisse sapientem, qui Richeristas pro schismaticis aut haeticis habuerit. At sapientissimus episcopus Apamiensis Spondanus, continuator annalium Baronii tom. 3 ad annum 1612 scripsit, quod inde omnino sit timendum schisma.

Tribunal S. inquisitionis Romanum damnat anno 1609 decretum Parlamenti Parisiensis, contra Joannem Castellum prolatum, quod praeter falsas in Societatem Jesu criminationes, ejusque ex Gallia ejectionem, haeticam declaravit hanc propositionem: *rex Henricus IV hodie regnans non est in Ecclesia, donec a Papa fuerit approbatus.* Vehementer quippe displicuit Romae, quod tribunal laicum, limites potestatis suae supergressum, haeseos censuram ferre attentasset; & quidem in propositionem, quae nullatenus illam mereretur. Cumque ea de re Clemens VIII amare quereretur, Cardinalis Ossatus, Franciae orator, cum attentatum excusare non posset, verba saltem decreti benigna interpretatione mitigare satagebat. At vero Paulus V tamen summo opere adductus Henrico IV, (qui, ut controversiam, cum Venetis ortam, componeret, tantopere laboraverat) non dubitavit decretum Parlamen-

ti per inquisitionem damnare. Ceterum nemo tam demens fuit, ut crederet, decretum fuisse proscriptum, quod Castello pœnam irrogasset; quia nullum erat supplicium, quo enorme illius scelus expiari satis poterat.

ARTICULUS VII.

Berullus fundat Oratorium. Institutum Ursularum. Tertii Ordinis propositiones in comitiis regni contra Papam. Cleri oppositio.

ANno 1611 Berullus, presbyter diœcesis Parisiensis, postea Cardinalis, cœpit instituere congregationem presbyterorum oratorii Jesu Christi D. N. ut pii & docti formentur sacerdotes de clero sæculari, utque ex eo seminario semper emitti possent boni ac probati animarum pastores, infidelibus etiam Evangelium prædicaturi. Et certe ex ea disciplina prodierunt multi eruditi viri, docti scriptores, celebres concionatores. Quamvis autem suos superiores habeant, nullum tamen emittunt votum. Unde quidam dixit, quod Oratorium sit corpus, in quo nemo imperat, & omnes obediunt. Institutum hoc Ecclesiæ salubre a Paulo V approbatum fuit anno 1613, ac postea per Galliam & Belgium diffusum. Maculam tamen aliquam quibusdam pulcerrimi corporis membris aspersit Jansenismus & Quesnellismus.

Idem Pontifex Paulus V anno 1612 in ordinem religiosum erexit piarum virginum cœtum, sub invocatione S. Ursulæ Parisiis congregatum, regulam S. Augustini profiteri jussum, atque ad id maxime intentum, ut puellæ instruantur, scæminæ ægrotæ visitentur, in nosocomiis aut carceribus detentæ pio solatio recreentur.

Prima hujus instituti fundamenta jam pridem antea, anno videlicet 1537, jacta sunt a B. Angela, quæ in Sebusiano agro plures devotas scæminas collegerat. Paulus III 1544 hunc cœtum approbavit. Gregorius XIII concessit 1571, ut clausura introducatur. Cumque jam per provincias Franciæ essent dispersæ, imò etiam Mediolani a S. Carolo Borromæo stabilitæ, 1604 Lutetiæ domicilium stabile fixerunt.

Magdalena Luillera, pientissima scæmina, ut disciplina facilius conservaretur, effecit, ut in religiosum ordinem eveheretur. Gondius episcopus Parisiensis favit, rex permisit, Paulus V confirmavit. Vota proin religiosa illæ virgines Ursulinæ nuncuparunt; quia

15
Oratorium
Berullianum.

quin imo quatuor earum, audita Quebecensi relatione, usque in Canadam navigarunt, ut ibidem pro instituto suo foemineam juventutem instruerent novi orbis Apostolæ.

Paulo post etiam Vincentius a S. Paulo congregationem *presbyterorum missionis* fundavit.

Anno 1614 habita sunt Parisiis *comitia generalia* trium regni statuum, præsulum, nobilium, & populi, qui tertium ordinem componebat. De his comitis supra facta est mentio, hic breviter magis declaranda veniunt, quæ statum ecclesiasticum contingunt.

*His inter
primum &
tertium
ordinem.*

Camera ecclesiastica constabat 132 deputatis, quibus præstabant Cardinales, & primores regni præsules. Petendi promulgationem concilii Tridentini erat intentio. Sed vehementer obstitit tertius ordo, id agi spargens, ut inquisitionis tribunal in regno erigeretur. Regni bases & Ecclesiæ libertates suffossum iri. Periculosas regi ac statui doctrinas obtrudi; pro fundamentalis lege statuendum, coronam regis a solo DEO dependere, nec ullum esse in terris, quacunque dignitate fulgeat, qui eam auferre casu quocunque possit, aut subditos a fide & obedientia jurata absolvere: sententiam contrariam ceu impiam, detestabilem, verbo DEI contrariam ab omnibus doctoribus & prædicatoribus damnandam. Si exteri talem doceant, Gallis ejusdem ordinis luendum fore: confirmanda a rege decreta concilii Basileensis & Constantiensis, pro ut etiam decreta Parlamenti, contra Tanquerellum Sorbonæ Baccalaureum, Marianam & Suarezium lata.

Ordo ecclesiasticus, vehementer, ut par erat, motus ea oratione tertiæ cameræ, quam in Anglia aut Salmurii fabricatam esse credebatur, per Cardinalem Perronium reposuit, indignum esse, ut laici de iis, quæ ad fidem & religionem spectant, præsumant discernere: episcoporum & conciliorum ecclesiasticorum hanc esse spheram. Oritura hoc pacto schismata, nec stabiliri fundamenta regni sed penitus convelli, sanguinem se potius daturus quam consensum in tam noxia consilia.

Ad singulas dein partes descendens Perronius, primam, inquit, securitatem regis spectare, alteram bona illius temporalia; atque in his omnes ordines unius esse labii: tertiam vero ad absolutionem subditorum a juramento fidelitatis, si princeps, qui juravit Catholicæ fidei defensionem, eandem vellet evertere, ac subditos ad Arianismum e. g. aut Mahometismum cogere. An in hoc casu nemo se posset opponere? An juramentum obedientiæ servandum? An tanquam verum tenendum, quod ecclesiæ Gallicana cum omni-

omnibus theologis usque ad adventum Calvinī pro falso habuisset? An nullus hic locus authoritati Ecclesiæ? A quo ista quæstio foret decidenda? An laicis competat jus decidendi, quid conforme vel contrarium sit verbo DEI? An schisma perniciosissimum evitari posset, si impia & abominanda declararetur doctrina, ab aliis Ecclesiæ partibus approbata? An vita regum & salus patriæ in tuto poneretur per divisiones, schismata, discordias?

Hæc dissertatio Perronī, quam hic breviter historice per meam facti relationem attigi, per plures horas tenuit, eamque finivit per exhortationem ad tertium statum directam, ut secundi ordinis exemplo (nam status nobilium cum ecclesiastico senserat) in re, quæ doctrinam Ecclesiæ concernit, episcoporum ac prælatorum judicio decisionem relinqueret, qui non minus ac tertia camera regis vitæ, juribus, & libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ consultum vellent.

Dum hæc ferveret contentio super articulis a tertio ordine propositis, hic imploravit Parlamentum, quod illos ratos habuit, & decreto confirmavit. At primæ duæ camerae, ecclesiastica nempe & nobilium, negotium ad regem detulerunt; qui, audito consilio suo intimo, decretum Parlamenti rescidit, atque decisionem articulorum suppressit; Parlamento vero interdixit, ne se immisceat quæstionibus doctrinam vel auctoritatem Papæ concernentibus.

Publicatum nihilominus est Parlamenti decretum sub titulo *legis fundamentalis*, quod scilicet *nemo mortalium subditos absolvere possit a juramento fidelitatis & obedientia*. At rex typographum in carcerem jussit conjici; & papa Paulus V. utrique priori ordini gratias egit, quod se opposuerit articulis popularis camerae; ad evitandam, prout factum in Anglia, auctoritatem Sedis Apostolicæ tendentibus.

Parlamentum
ti decre-
tum rex
rescindit.

Ecclesiasticus ordo a rege petiit, ut reciperetur concilium Tridentinum; ut affectionem rex erga summum Pontificem antecessorū suorum exemplo conservet, & a Parlamento ad consilium suum advocet lites, siquæ orituræ essent de potestate Papæ & juribus coronæ: ad beneficia dignos nominet: simoniam confidentialem eliminat: curet, ut disciplina regularis reformetur; immunitas ecclesiastica non turbetur; Bearniam coronæ reuniat, exercitium religionis ibidem introducat, & ecclesiasticis beneficia & privilegia restituat: Jesuitas patris exemplo sub protectionem assumat, propter insignes utilitates, quas in dies ecclesiæ regnoque afferunt, facultatem docendi in collegio Clarimontano eis impertiatur, que-

relas academiarum de illis ad consilium suum avocet, & quietem procuret. Reliqua concernebant militiam, magistratus Hugonotarium, tributa &c. Concilium has an madversiones ceu bonas & utiles laudavit. Sed facilius est cura quam curatio.

ARTICULUS VIII.

*In Bearniam reducitur religio. Reformantur monasteria.
Archiepiscopatus Parisiensis erigitur.*

16

DEmonstravit tamen rex Ludovicus XIII eximium religionis zelum, dum anno 1620 rei Catholicæ in Bearnia succurrit; quam *Mongomerius* maxime, in aula Joannæ Albretanæ Navarræ reginæ potens, afflixit. Is quippe, ut Catholicam in Bearnia religionem funditus extingueret, jam anno 1569 omnia ecclesiasticis bona abstulerat.

Catholici ea de re sæpius apud Henricum IV fuerant questi. At Parlamentum Palense omnia ejus decreta elusit. Querela apud Ludovicum XIII fuit instaurata; pejorem esse Catholicorum in Bearnia conditionem, quam Constantinopoli apud Turcas, ubi suæ illis ecclesiæ, sacerdotes, usus sacramentorum, prædicatio verbi divini libera relinquitur.

Rex pro sua pietate his querelis motus, Catholicis ecclesias, bona clero, restitui, liberumque exercitium religionis esse voluit. Verum non ii erant Calvinistæ, qui mandatis parerent. Ab illis maxime suggestum fuerat tertio statui, ut tanquam dogma obtruderent, neminem ab obedientia, regi jurata, posse absolvere; at se ipsos ab ea facile absolvent; prout per tot rebelliones & bella, contra regem suum mota, satis demonstrarunt.

Rex non poterat tunc, ob turbas, a regina matre motas, Bearnenses Calvinistas compescere, & obsequium mandatis suis extorquere, at motibus illis compositis, mox in Bearniam profectus Catholicam rem, a 60 jam annis exulem, restituit.

Calvinistæ per omnes provincias conferre capita, Rupellæ conventum cogere, vindictam & rebellionem meditari, arma undique parare, ac minitari, nisi Bearnia in locum suum reponeretur.

Anno 1622 petente rege a Greg. XV Cardinali Rupefocadio demandata fuit reformatio monasteriorum in Gallia, quæ a primo suo fervore descivisse videbantur.

Eodem

Eodem anno rex effecit, ut, insuperhabita oppositione archiepiscopi Senonensis, episcopatus Parisiensis in archiepiscopatum eveheretur. Accessit anno 1674 ducatus & Paris Franciæ dignitas. Suffraganeos nactus est Aurelianensem, Meldensem, Carnotensem, & postea etiam Blesensem.

ARTICULUS IX.

Nuptiæ regis. Cardinalis Surdisius a Parlamento in jus vocatus. Disputatio de immunitate ecclesiastica personali.

JAM anno 1611 contraxerat rex Ludovicus sponsalia cum Anna Maria Mauricia, Philippi III Hispaniarum regis filia: Elisabetha vero Ludovici soror desponsa fuit Philippo, Asturiæ principi, ejusdem Philippi III filio. Dos assignata utrinque 50000 aureorum, sed mutuo compensata, cautaque in casum viduitatis restitutio dotis, additis in annos singulos 30000 libris Gallicis, in sustentationem viduæ. Renuntiare etiam iussa Anna pro se & suis successoribus juri in Hispaniam; quam renuntiationem Galli jam tunc otiosam & inutilem dixere, utpote ab impubere factam, quæ ne quidem in proprium præjudicium, multo minus in successorum renuntiare potuerit. Inita sponsalia utrinque per procuratores.

Displicuit non modo Calvinistis in Gallia, sed etiam pluribus ex Catholicis, tam arcta cum Hispania conjunctio: tenellam esse sponsis ætatem, si pubertatem adepti resiliant, periculum esse in ultionem belli: certe principibus non consultis tanti rem momenti non fuisse suscipiendam.

Fortassis etiam diversa nationis utriusque indoles, & animorum aversio querelis locum præbuit; nam, ut loquitur Gramondus ad ann. 1611, arrogantia ab Hispanis vincuntur Galli, urbana natio. Innata Hispanis est parsimonia: aurum argento & serico intertextum in vestimentis raro apud illos in usu: Galli in luxum diffusi, seu vestes spectes, seu corporis curam. Morosa Hispanis consilia, & tardiora, sed firmitiora: Galli magnanimi, alacres, in prima conamina fortes, in expugnandis & propugnandis arcibus validi, sed mutabilis gens: Hispani fortius figunt pedem & constantius: lenta illis virtus; hinc bella cunctatione trahunt. Gallis propera prælia, & festinati casus placent: eunt properi, quo jussi; sed regressus sæpe injussus & præceps: Hispani Fabios agunt. Gallis vita ingenua, libera, compta, facilis: illis tetrica & superba.

Hispani sua tantum mirantur; Gallis æqua judicia secundum merita. Ita Gramondus loc. cit.

Postquam deinde sponsi isti facti sunt puberes, anno 1616 matrimonium contraxerunt. Guisus Elisabetham Bajonam deduxit, magno cum apparatu, Lermæi ducis, primi in aula Hispana ministri filius, dux Essedanus Annam; sitque utrinque commutatio, & Burdigalæ nuptialis solennitas.

Huic assistere solenni ecclesiæ ritu ad Cardinalem Surdisium, archiepiscopum Burdigalensem spectasset; nisi propter gravem, qua implicatus erat, litem debuisset abstinere. Vertebaratur hæc causa. Nobilis quidam capitis damnatus a Burdigalensi senatu detinebatur in carcere, ducendus ad patibulum. Surdisius satellitio stipatus, effracto carcere, cæsoque custode, reum eximit, & in libertatem asserit.

Senatus apud regem, Burdigalæ sponsam expectantem, queritur, violatum jus publicum, regis & senatus auctoritatem, causam a pastore ovem. Præmissa trina citatione decernitur a Parlamento manus injectio in præfulem. Improbatur a sanioribus hoc decretum: Cardinalem archiepiscopum a nemine, inquebant, nisi summo pontifice, in criminalibus præsertim, esse judicandum. Laicale forum esse incompetentem: immunitatem ecclesiasticam, præsertim personalem, Tridentino declarante, ex ordinatione divina descendere: non esse congruum, ut filius patrem, ovis pastorem judicet aut plectat. Sacris insuper canonibus, conciliorum decretis, summorum pontificum bullis, severe esse interdictum, ne laica potestas clericos ad suum tribunal trahat: his autem canonibus & decretis reverentiam atque obsequium deberi a senatu apprime Catholico.

Contra vero objiciebant aliqui ex Gallis, prout testatur Gramond. ad ann. 1616, 1 per unctionem reges sacri characteris consortes fieri, jurisdictionem proin consequi in clericos. *Resp.* longe aliam esse rationem unctionis regis, ac sacerdotalis: nullum illa characterem sacramentalem imprimit, sed est ceremonia extrinseca: dein neque omnes, quibus sacer impressus est character, habent jurisdictionem, præsertim pro foro externo, & in Cardinalem atque episcopum.

2. Parlamenta Galliae a primæva sua institutione, ecclesiasticis & laicis constare iudiciis; hinc mixtam illis esse jurisdictionem, in clericos juxta ac laicos. *Resp.* laicis, licet in senatu mixti sint clericis, nullam esse jurisdictionem in clericos reos (quia

(quia illius sunt incapaces) neque clericis in Cardinalem & archiepiscopum, superiorem suum.

3. Cardinales etiam & archiepiscopos regum esse subditos. *Resp.* ratione feudi, aut officii temporalis, si quod ab illis habent, sunt subditi in negotiis civilibus, & politicis, quæ ad feudum aut officium spectant, in aliis non: & nunquam in causis capitalibus; si non sint crimina excepta, uti majestatis, perduellionis, prodicionis patriæ.

4. Falli eos, qui putant, diversam esse rationem episcopi & presbyteri, illumque exemptum esse a laicorum judicio, non vero illum. *Resp.* ita est: quoad hoc falluntur; nam uterque est exemptus. Quamvis major sit ratio eximendi episcopum, quam simplicem presbyterum.

5. Ascititia dignitate episcopali aut sacerdotali non exui subjectionem, judicibus sæcularibus natura debitam. *Resp.* quomodo ergo exuit subjectionem, qui sit Papa, rex, miles, qui domicilium in alieno territorio figit; aut quem rex eximit?

6. Eodem jure quodlibet dissolvi, quo colligatum est. Episcopos initiari a rege: ergo etiam exauctorari posse. *Resp.* imprimis regula patitur suas exceptiones: Papa eligitur a Cardinalibus, qui tamen non possunt illum exauctorare. Matrimonium mutuo consensu colligatur, non tamen illo dissolvitur. Deinde rex nominat tantum & præsentat personam pontifici: per consecrationem autem obtinet potestatem ordinis episcopalis, & per confirmationem pontificiam potestatem jurisdictionis; quia sine institutione canonica nullum beneficium aut dignitas ecclesiastica obtineri potest.

7. Cognitionem criminum, quæ vindicare non possit ecclesia, sanguinis experts, deferri ad laicos; alias præfules impune grassaturos, raro in suos ultrice Roma. *Resp.* ecclesiasticas personas, si crimen morte dignum commiserint, degradari ab ecclesia, & sæculari potestati ab eadem tradi; quæ deinde secundum leges civiles contra illas potest procedere: & sic non possunt præfules impune grassari; præterquam, quod multæ aliæ, præter degradationem, sint poenæ ecclesiasticæ, uti gravissimæ censuræ, depositio ab ordine, officio, beneficio, & dignitate. Nec verum est, quod Roma sit negligens in puniendis criminosis Prælatiis, si crimina ad eam deferantur. Deinde negligentia, dissimulatio, gratia, in sæcularia etiam judicia potest irrepere: imo etiam injustitia & præceps condemnatio clerici innocentis, ob odium, quo multi laici feruntur in ecclesiasticos.

8. Gallia est in possessione hujus potestatis, eamque dudum praescripsit. Praeter antiquos actus, adest exemplum satis recens Henrici III, qui anno 1588 Cardinalem Guisium Bleis occidi iussit. *Resp.* ubi datur incapacitas possessionis, datur etiam incapacitas praescriptionis: atqui laici sunt incapaces possidendi jurisdictionem in reos clericos (nisi in quantum se habilitatos a sede Apostolica, uti in criminibus exceptis probare possunt) ergo etiam sunt incapaces praescribendi. Henricum III male egisse occidendo Cardinalem Guisium, praeter majorem multo partem Galliae, censuit Roma, ipseque in agone agnovit Henricus, absolutionem a censura rogans. Si alia afferantur exempla, viderint eorum auctores, quam Deo, qui omnium, etiam judicum, est iudex competens, rationem sint reddituri.

9. S. Gregorius duos episcopos, qui res novas Aquilejae & Mediolani moliebantur, ad tribunal Imperatoris remisit. *Resp.* jam dictum fuit, posse a laicis puniri clericum, quem depositum a saecris potestas ecclesiasticae curiae saeculari tradidit.

10. Tantum res ecclesiasticas pertinere ad cognitionem cleri, crimina autem non esse rem ecclesiasticam. *Resp.* non crimina, sed persona illa committens est res ecclesiastica, uncta Deo, magisque sacra, quam multae aliae res ecclesiasticae. Ceterum crimina clericorum possunt dici ecclesiastica, vel ab autore, vel quia ad forum ecclesiasticum pertinent; ad quod deferri etiam possunt multa crimina laicorum, quae sunt mixti fori, & aliqua etiam private debent, uti crimen haeresis & simoniae.

11. Christum coram pontifice Caipha nihil respondisse, bene vero coram Pilato. Ergo non illum sed hunc agnovisse iudicem, ubi accusatio de criminibus agebatur. *Resp.* Christus coram utroque initio respondit, se esse filium Dei: deinde vero coram utroque tacuit: neutrum autem agnovit suum iudicem, sicut non agnovit daemone, licet dixerit: *hac est hora vestra & potestas tenebrarum*, sed torqueri se ab illis pro salute humani generis ultro passus est, sicut a Malcho percuti. Absurdum est dicere, Pilatum fuisse legitimum iudicem Christi, qui est rex regum & dominus dominantium. Dignum sane Calvinistis dogma, sed indignum, quod ab illis Catholici mutuuntur.

At disputationibus istis intercessit rex, ac primum sententiam senatus suspendit, dein vero Cardinalem absolvit ab hoc iudicio, indignum ratus, solennitatem nuptialem (pridie ejus diei casus contigerat) criminali in archiepiscopum strepitu personare. (*ann. 1616.*)

ARTICULUS X.

*Condæus in carcere. Tertium bellum civile. Ancræi cædes.
Lwynius successor: regina mater Bleſas in exilium miſſa.
Thuani mors, & effigies.*

Quamquam extinctæ videbantur per pacem, cum principibus in-
tam, turbæ, gliscebant nihilominus ignis sub cinere in magnam
brevis flammam erupturus. Cum potentia Ancræi augeba-
tur in dies invidia; quemque ferre non poterant principes in aula
dominantem, interimere statuunt, una victima publicæ quieti
& communi omnium salutis litandum rati. At ille, haud ignarus,
quam invisus esset, ut insidias declinaret, in Normanniam, pro-
vinciam suam, prærexit.

18

Rex alte in mentem admiserat, principes per provincias ve-
lut totidem reges exercere dominatum, motas toties, juventute
sua sprete, turbas, concitatos in defectionem populos, arrepta in
se arma, leges nupera pacificatione velut subdito sibi dictatas: non
teneri se pactis, metu tam gravi & injusto extortis: justam a rege,
vinculis constricto, ad regem liberum esse appellationem.

Accenderat jam ante iram regis, (cui alias suavis & mansue-
ta indoles) Ancræus, Tarquinii exemplo papaverum capita deme-
tenda demonstrans, & nunc etiam regina mater, memor nimium, Ancræi fla-
bella.
quæ, dum tutelam gerebat, passa fuerat: meminisset tandem,
quis esset. Unum duntaxat esse regem Franciæ, suprema ac mo-
narchica potestate dominantem: jam vero quot principes, tot esse
dominos, toties abusus regis lenitate: Condæum, incensoribus
Calvinistis & aliis, quibus in turbido piscari volupe, tumultuanti-
bus toties se ducem præbuisse, populari aura afflatum. Quid por-
tenderat communis ille Lutetiæ applausus, quo nuper a seditione
redux, fuisset exceptus? animo perpenderet, illum, præter sectæ
studia, velut Galliæ foterem coli: nihil illi deesse, nisi coronam.
Consultandum regi & regno.

Talia flabella eum in regis animo ignem succenderant, ut ju-
beret, Condæum, tanquam ad consilium accitum, comprehendi,
& primum in Luparæ, dein Bastillæ, ac de nunc in Vincennæ car-
cerem abduci: prosequente ultro maritum Montmorantia conjuge.

Principes, ubi inaudierant, captum Condæum, capiti suo
metuentes, dato velut signo, insurgunt. Mayenius Sueſſionem
invadit,

invadit, & firmat præsidio: Vindocinensis & Longavillæus legunt militem: Bullionius Sedani se armat: Nivernensi præcipua belli cura. Guisii fratres, regi alioquin fidissimi, fugiunt ab aula, sed brevi ad illam redeunt. Rex copias, in tres partes divisas, ductoribus, Guisio, Montignio, & Avernensi comite (Caroli IX is erat nothus) in principes immittit; fervet bellum, expugnantur a regis munimenta; fuissentque haud dubie victores, cum subito immutatur scena; belli theatrum clauditur, novumque aperitur cruentæ tragœdiæ. Cæsus subito Ancræus, & quidem mandato regis. Quod, qua ratione contigerit, paucis persequar.

Cædes An- Aberat in Normannia Ancræus, cum Albertus *Luynius* comes in aula ipsi insidias struit, æmulumque rerum apice dejicere nititur: quem tot principes ac proceres dejicere non poterant. Alte quippe insinuaverat se se Luynius in regis gratiam, assiduus ejusdem in lusu, venatione, ludicris socius. Atque imprimis latentiùs spargit semina, dein vero, cum faciles aures inveniret, apertius regis animum aggreditur.

In id natos esse reges, inquiebat, ut ipsi imperia dispensent populis, & leges dicant. Regni arbitrium in Ancræum conjectum esse, versarique ab ipso pro libidine, vacuo duntaxat nomine regi, velut pupillo, relicto: inde tot turbas, bella, calamitates: nec quieturos principes, quamdiu exterum hominem ad clavum rerum sedere intueri debeant: omnes ad obsequium promptos accursuros, ubi, dejecto invisio incubatore, regem sibi & regno restitutum, habebas capeffere inaudierint. Hoc principum, hoc provinciarum, hoc totius Franciæ votum esse: hoc unum levamen & medelam laborantis per plures jam annos patriæ, unam reducendæ communi saluti immolandam victimam.

Profundius in animum hæc Luynii verba rex demiserat; nec desinebat ille pro occasione eadem ingerere, donec rege expugnato decreta fuisset Ancræi cædes, simulque modus eandem patrandi constitutus. Redierat iste ex Normannia Luretiæ; cumque die quadam in aulam erat ingressurus, Vitrius, custodiæ corporis præfectus, prout jussus fuerat, torvo & minaci vultu accessu prohibet; cum autem Ancræus, admota ad capulum ensis manu, minicaretur, gemina percussus glande interiit: sic finiit *Concinus*, Ancræus marchio, marescallus Franciæ, Normanniæ gubernator, primus regni minister, luculento rerum humanarum exemplo, per tot alios etiam summos aularum ministros demonstrato: quos blandiens fortuna ideo duntaxat ad summum dignitatis & gloriæ apicem evexisse videtur,

videtur, ut bolidis instar pyriæ in alto disrumpantur, & graviore lapsu corruant.

Cæde patrata stupens accurrit aula populusque, & ne tumultus oriretur a cæsi clientibus, rex, per fenestram prospiciens acclamavit, jussu suo confectum opus. Tum vero gratulatio & communis applausus personuit: cecidisse tyrannum, regnaturum jam ipsum regem: idem rex senatui nuntiari jussit: restitutam hodie libertatem senatui, auctoritatem legibus, regi regnum.

Quamvis autem ruina hominis arrogantis omnibus, si paucos demas, placuerit, non tamen modus: legibus agendum, ^{Relegatio matris.} judicio damnandum, & dandum animæ procurandæ spatium dicebant. Quidam tamen scribunt, non fuisse jussam a rege cædem, sed, ut comprehendatur, & custodiæ mandetur; sed cum satellitio cinctus vim minitaretur, fuisse occisum. Regina mater, ubi rei gestæ nuntium accepit, attonita ad regem accurrit: sed audire debuit, probari illi, quod actum esset: neque hoc solum, sed a Luynio persuasus etiam rex, ut pateretur, matrem a se amoveri, & Blesas transferri: alias enim, ut ille suggerebat, matrem, regere assuetam, semper in regem velut pupillum tutelarem potestatem usurpaturam. Reginam Blesas discedentem comitatus est Armandus Richelius, exilii socius, major brevi Ancræo surrecturus.

Ceterum Ancræus tanto apud populum odio flagraverat, ut ejus cadaver, ad S. Germani serobi injectum, extraheret, & fune collo alligato ad patibulum abstraheret. Pendulum tempore aliquanto corpus hæserat, cum rabies, necdum fatiata, fune inciso, illud delapsum discerpit & dilaniat mille inter opprobria. Eleonora, uxor ejus, singulari apud reginam viduam valens gratia, invidia & odio magis, quam criminibus gravata, in Bastillæ carcerem detrusa, a majore senatus parte capitis damnatur; quo publice fuit imminuta: liberi proscripti, omniaque bona fisco addicta. In Ancræum post necem judicio actum. Postulatus usurpatæ tyrannidis, amotæ pecuniæ publicæ, oppressi populi; pronuntiatumque, jure fuisse cæsum.

Cum fama patrata cædis percrebuit, mox acies hostiles, porrectis dextris, arma abjiciunt, regio militi aperiuntur portæ: principes ad regem advolant, eidem se subjecturi, cum Ancræo secessionis causam sublatam rati, Galliamque intestinis deinceps procellis fore liberam.

Sed lætitiâ publicam, communemque gratulationem temperavit, qui minime debuit, ejusdem auctor Luynius; in quem rex

non modo transtulit Ancræi bona, mobilia omnia & immobilia, quæ erant immensa, sed dignitates etiam & potentiam, majoribus incrementis auctam; ut adeo Ancræus in Luynium transisse sit visus; cumque Albertus Luynius duos fratres suos, sub uno testo secum habitantes, in partem potestatis vocasset, dicebant Galli quidam linguæ procacis, in uno stabulo (alludentes ad Bethlehemiticum) tres esse reges: tyranno superstitem esse tyrannidem, renataque tria capita ab uno exciso: Erymanthæo apro (ita Gramondus testatur) successisse tricipitem cerberum: neque Gallis Herculem esse: a successoribus excusari Ancræum. *Gramond. ad annum 1617*, quo anno mortuus est *Jacobus Augustus Thuanus*, sub nomine Catholico scriptor acatholicus, qui ex Sleidano, Buchanano, Chytræo, aliisque Protestantibus compilavit historiam sui temporis, ab anno 1543 ad 1607 continuatam, stylo meliore quam modestia & veritate, in Romanos pontifices, Societatem Jesu, & universam ecclesiam Catholicam, calumniis plenam; unde ex hoc armamentario sectarii solent sua arma depromere, tanquam Catholico teste nobis insultantes. Sed nihil minus, quam Catholicum stomachum sub pectore habuit: prout multis argumentis demonstravi in Idea Protestantium scriptorum, & prolixius multo in Apologia Ideæ.

Divisit historiam suam, aut potius mythologiam, ab excessu Francisci I ad postrema Henrici IV tempora continuatam, in 138 libros. Cum priores 80 edidisset, jussus fuit ab Henrico IV fraudes suas & calumnias corrigere. Prodierunt igitur aliquantum castigatiores; sed post mortem ejus anno 1626 Genevæ rursus impressi sunt secundum primum exemplar; quia hoc sectariis magis placuit. Adjecti sunt 58 posteriores libri, quos auctor, dum viveret, non est ausus edere, postquam vidit, priores regi, omnibusque sincere Catholicis ob sententias hæreticas, dolos, & calumnias vehementer displicere. Quod enim Romana censura fuerint profligati, apertum hunc sedis apostolicæ hostem parum movisset. Larvam illi detraxit Joannes Bapt. Gallus in suis notis ad illius historiam.

ARTICULUS XI.

Comitia Rothomagensia. Lis inter nobiles & doctores de prioritate. Placita comitii. Benearnia regno unita.

19

Luynius, sicut in alia Ancræi spolia, sic etiam in Normannicæ præfecturæ possessionem missus, cautius agendum ratus, ne se

ab

ab aula absente cuniculi apud regem adversum se agantur, eidem persuasit, ut Rothomagum, Normanniæ metropolis, comitia indiceret, iisque præsens adesset.

Orta mox nobiles inter & doctores, quales plures ex senatu aderant, de sedis prærogativa contentio. Primos esse oportere, dicebant illi, quos avitus sanguis atque illustris nascendi conditio ^{Pro nobilitate.} supra vulgares natales evexit: atque inde dici nobiles, quod reliquos infra se habeant: soli eos clero cedere, venerationis gratia: ipsi regno cœvum esse hunc ordinem; Parlamenta, quæ doctis consent, nuper esse nata: nobilibus in sanctiore regis senatu fas esse sententiam dicere: curiæ senatoribus a sede & suffragio exclusis. Nobiles in comitiis regni primum post clerum locum occupare; Parlamento aut nullam in illis sedem esse, aut eodem cum populo ordine promiscue censi.

Et merito; nam nobilium armis & victoriis provectum in id fastigium Franciæ decus, defensum toties regem ac regnum, ut adeo a regibus dici sint promeriti, regni dextera, column imperii, ara salutis publicæ. Eorum fortitudini deberi ipsam religionem orthodoxam, & olim introductam, & postea tot præliis adversus sectarios propugnatam; interea vero, dum nobilibus in castris, in expeditionibus bellicis, frigore rigent artus, aut æstu fatiscunt, dulci otio frui doctores domi, in splendidis ædibus, suburbanis deliciis, vitæ quietæ voluptatibus.

Contra vero senatorii ordinis doctores togam sago præferendam putabant: nobilitatem esse geminam, inquiebant, alteram ^{Pro doctoribus.} meritis & propria virtute partam, alteram a majoribus derivatam. Hanc omnibus hominibus esse communem: animam, meliorem hominis partem, quæque sola veræ nobilitatis est capax, ad solum DEum suam referre originem; nobilissimum proin omnibus idem esse principium, quod illas produxit ex nihilo, sua ipsius impressa imagine: corpus ab eodem supremo rerum omnium conditore ex terra Damascena fuisse compactum; ut adeo, teste Apostolo, omnes simus genus DEi, & gloriari possimus, communem nos habere in cœlis patrem.

Quantum vero ad carnalem generis nostri propagationem spectat, eundem rursus omnium esse parentem, Adamum, communem omnibus genearchum: & si majores desideremus, ad vetustissimos quemlibet stemma suum referre posse, Noemum, Lamech, Mathusalem, Henoch, Jared, Malaleel, Cainam, Enos, Seth, Adam: profundiorum neminem posse majorum stirpis suæ genealogiam texere.

Si vero propior generatio consideretur, quis ex nobiliori luto corpus suum progenitum gloriari possit? omnes ex eadem argilla, per Adamum propagata, constare. Sicut autem ortum, sic occasum omnium mortalium eundem esse, nisi sit, qui dicat, aliquorum cadavera in nobiliorem abire putredinem, aut mortem non omnes excoriare, non omnium effodere oculos, abscindere aures, truncare nares, linguam exsecare.

Veram igitur nobilitatem meritis & virtute propria comparari; sine qua nobilitas sit denominatio extrinseca, vana, & inanis, non ornamento, sed probro. Eandem esse rationem nobilitatis, a principe sine meritis concessæ: principis hanc esse liberalitatem, non laudem nobilium, qui tam parum inde gloriari possint, ac egenus, qui majorem eleemosynam acceperit.

Cum itaque vera nobilitas meritis & virtute constet, non minus, qui toga, quam eos, qui sago merentur, posse fieri nobiles, eosque nobiliores, qui nobilioribus vitam suam consecrant laboribus, qui meritis in rempublicam, communemque patriæ salutem præstant.

Quapropter non negari, fieri nobiles, qui castra secuti, heroicis facinoribus, victoriis & trophæis, ab hoste reportatis, palmas & lauros metunt. Tales tamen non esse, qui adversus regem regnumque arma arripiunt, quales a sexaginta jam annis multi fuerint in Gallia, & plures ex præsentibus, qui post Henrici Magni fata, jam tertio arma adversus regem, justum & clementem cum principibus conjunxerint, ut ex populi spoliis res eorum privata augerentur, vana libertatis imagine iisdem objecta.

Aliam omnino nobilioremque multo esse conditionem eorum, qui per liberales scientiarum disciplinas, propria industria comparatas, aut, ad senatorium ordinem eluctati, in jure dicundo, gubernandisque populis, sacratæ themidis sacerdotes, regi assistunt, aut in scholis doctores jurisprudentiam interpretantur, per quam reges regnant, & legum conditores justa decernunt; docentque recte vivere, neminem lædere, suum cuique tribuere.

Quid nobilius, quid illustrius, quid ad communem reipublicæ utilitatem excellentius, quam præstanti doctrina, sapientissimis consiliis, prudentibus responsis, æquissimis sententiis, totidem veluti radiis, a divinissimo illo sole justitiæ mutuatis, pulsa caligine, & ignobili atque inerti ignorantia, orbem terrarum illustrare, pacem & tranquillitatem procurare, discorda in ordinem reponere, florentemque reipublicæ statum aut reducere aut conservare?

Non

Non esse igitur, cur nobiles, adventitio sup, & solius fortunæ favore accepto titulo, togatæ genti, senatorio ordini, qui ipsorum etiam nobilium sit iudex, se præferendos existiment; quia tanto anteponendos excellentes doctrina viros, quanto nobilior diviniore est horum labor & occupatio.

His & similibus sagatæ & togatæ militiæ fautores de proedria privatim ac publice (teste Grammondo) inter se contendebant, rex autem odiosam litem noluit definire, sed iussit nobilitatem circum se consistere, Parlamenti oratoribus e regione locum sedendi assignari: suffragium vero primo a clero dari de negotiis ecclesiasticis, de militaribus a nobilitate, de reliquis a legatis senatus. In comitiis autem generalibus morem pristinum servari voluit, ut nempe primo federet clerus, dein nobiles, tertius vero ordo, ex populi oratoribus conflatus, ultimo loco diceret sententiam, Parlamentum autem extra ordines esset.

Sicut autem hoc comitium a contentionibus cœptum, sic continuatum, finitumque fuit. Clero obiciebantur in luxum deflecti mores, absentia pastorum a suis ovibus; cum tamen eorum præsentia personalis sit juris divini: neque enim dixisse Christum Petro, cura, ut pascantur oves meæ, sed pascite oves meas. Hinc neque regem, neque summum pontificem in hoc dispensare posse.

Nobilitati vitio datum, quod protritit tot legibus in duellum ruat, quod officia militaria prostent venalia, & quodammodo evadant hæreditaria: virtutis & meritorum illa esse debere præmia. Tollendas pensiones, quarum non alius sit effectus, atque exhaustiri ærarium, populum exactionibus opprimi, augeri proceres, ut majore vi bellum regi inferre possint.

De arctiore, sive arcano, aulico, vel sanctiore regis consilio (quod etiam *consilium status* appellant) querela fuit proposita, inductos in illud imperitos & improbos etiam sine delectu homines: (ad Ancræum alludebatur) uni aulico, ad summam rerum admoto, reliquos mancipiorum instar servire, neminæ aulo contradicere: conferri sic in unius arbitrium fortunas omnium, convellicque fundamenta regni: exorandum proin regem, ut remedium afferat. In eo concilio, quo gubernatio regni continetur, primas sedes deberi principibus, ducibus, Paribus Franciæ, & majoribus coronæ ministris; &, quamvis arcana regni non sint coram omnibus propalandæ, eorum tamen, qui convocantur, majora attendenda suffragia. Regi uni esse proprium summum arbitrium, ut, quæ dixerit,

refragante licet consilio, pro lege sit habendum. Privatorum vero lites ad Parlamentum esse remittendas.

His autem Parlamentis culpæ dabatur, quod in factiones abeant, ortas inde, quod plures, sanguine aut affinitate prope juncti, in eundem senatum assumantur; renovandas proin constitutiones, quæ hoc vetant: qui nunc tales sint, cum aliorum Parlamentorum senatoribus commutandos: adhuc senatores impune delinquere, eo quod non ab alio, quam a Parlamento judicari velint, ab hoc autem collegam vel complicem facile absolvi; constituendos viros idoneos, qui provincias visitent, atque jure delegato querelas adversus Parlamenta audiant & judicent. (*Grammondus l. c.*)

Bearnia
unita.

Finitis his comitiis, rex *Beavniam*, sive *Beneavniam*, ad montes Pyrenæos principatum, Galliae univit, obstrepentibus vehementer Calvinistis, qui in ea provincia a sexaginta jam annis sedem fixerant. Bearniam, inquebant, separatam omnino esse provinciam, quæ nihil cum Gallia commune habeat; ad Aquitaniam duces illam olim pertinuisse, tum vero per matrimonia primum ad Fuxensem, dein vero ad Albretanam domum & Navarra reges fuisse devolutam, suisque semper privatis juribus vixisse: subditos se igitur esse Ludovico XIII prout ipsius patri Henrico IV, non ut regi Galliae, sed ut Benearniae principi.

Contra vero pro rege excipiebatur, Benearniam ab antiquissimis temporibus fuisse Galliae provinciam, jam a Clodoveo occupatam: traditam dein a Galliae regibus ducibus Aquitaniae sub *feudali* nexu (& quidem *ligio*), retento directo dominio: cecidisse postea tanquam *subfeudum* jure dotali Foxensi comiti. Hoc autem subfeudum sublatum fuisse, quando Aquitania fuit unita Franciae; nam tunc omnia jura ducis Aquitaniae translata fuisse in regem Galliae, ac proin etiam jus in Benearniam; ac deinceps tam domum Foxensem, quam Albretanam, & Borbonicam, ad quas per nuptias fuit translata, eam possedisse tanquam immediatum feudum Galliae. Postquam autem Henricus Borbonius, materno jure princeps Benearniae & rex Navarrae, factus est rex Galliae, vinculum feudale fuisse solutum, & dominium utile cum directo *consolidatum*; neminem enim suum esse vasallum.

Neque dici posse, licet sublatum sit feudi vinculum, Benearniam tamen tanquam principatum a Gallia separatum, & diverso jure utentem, a Ludovico posse gubernari, sicut domus Austriaca gubernat Austriam, Hungariam, Bohemiam, quin tamen ista inter

ter se uniantur; aut iisdem legibus regantur; hoc, inquam, dici non posse; nam priscis jam moribus invaluisse apud Gallos, ut ea, quæ princeps ad thronum evectus antea possederat, regno atque coronæ innectantur.

Sic Hugonem Capetum Burgundiæ ducatum & Lutetiæ comitatum secum attulisse; Ludovicum VIII comitatus Andegavensem, Turonensem, Cenomanensem: Ludovicum XII ducatum Aurelianensem cum comitatu Blesensi & Sueffionensi. Carolum V Aquitaniam tanquam feudum apertum coronæ univisse; neque aliam Benearniæ fortem esse oportere: imo optandum, ut semper unita maneat; quia vis conjuncta fortior.

Decrevit igitur rex non tantum unionem, ut deinceps Bearnia Galliæ esset regni provincia, sed etiam, ut Calvinistæ bona ecclesiis erepta restituerent. Dicitur non potest, quanta contumacia se opposuerint sectarii. Donata ea bona sibi fuisse, dicebant, a Joanna Albretana Navarra regina (avia paterna erat Ludovici regis, Antonio duci Borbonio nupta) & jam 60 annorum possessione firmata: distributa illa esse in pensiones pro alendis ecclesiæ suæ ministris, eorumque uxoribus & liberis.

At responsum, Joannam reginam non potuisse ea bona Catholicis ecclesiis, justis possessoribus ac dominis, eripere, & sectariis donare, utpote aliena, nec præscribi potuisse, utpote mala fide erepta & detenta: sed neque quietam hanc detentionem fuisse, quod tot bella cum sectariis gesta demonstrent. Rex (quia tempora illa necdum matura sunt visa) eam rationem sibi ineundam putavit, ut decerneret, bona ecclesiastica restituenda suis dominis; pastoribus vero sectariorum ex publico ærario provisum est, assignatis annuis pensionibus. Simultaneum quoque religionis Catholicæ exercitium, ex ea provincia penitus eliminatum, introduxit, propter sectæ potentiam lentius adhuc procedendum ratus.

ARTICULUS XII.

Aperiuntur Parisiis Societatis schola. Brevis digressio de utilitate gymnasiorum, contra opinionem Grammondi præsidis.

NEc parum ad sectam minuendam, augendumque religionis orthodoxæ decus, contribuit, quod idem rex, pietate non minus

nus quam clementia præcellens, scholas aperiendi, Parisiis, sicut jam parens ejus per reliquam Galliam, Societati Jesu potestatem fecit.

Sed acriter se opposuit Sorbona, & Parlamentum; incentore potissimum Servino, qui Societatem est persecutus, quamdiu vixit: apud sectarios propterea vir magni nominis. At rex summo jure litem ad se & consilium suum arctius avocavit, in quo sancitum, posthabitis academiarum & Parlamenti oppositionibus, Societati Jesu potestatem dari, omnes artes & scientias Parisiis etiam docendi.

Cum huic decreto, regis auctoritate subnixo, refragari aperte non possent theologiae & artium in academia magistri, negant, se graduum academicorum insignia collatuos candidatis, nisi post exactum in scholis suis triennium. Sed hoc ipsum etiam decretum abrogatum a rege & sanctiore ejus consilio fuit. *Grammond. ad ann. 1618.*

Contra
gymnasia.

Idem Grammondus laudat hoc institutum, cum in magnum litterarum & pietatis proventum cedat: additque, neminem bonum invidere viris optime meritis augmentum rerum: hæresin ab iis oppugnari, prædicationi Evangelii incumbi, afflictis afferri solamen, lapsos erigi, virtutum semina scientiis probe misceri; existimat tamen, non esse ex usu reipublicæ, in tot per Galliam locis gymnasia erigi: pessum sic ire veteres academias: paternis in laribus stertere saginatos pullos: lippis & tonsoribus promiscuum fieri scientiarum usum, cum profanatione & detrimento rei litterariæ, & maxime militiæ ac commerciorum, quorum usus decreseat tanto ubique scholarium numero. Vigere apud sectarios mercimonia, apud Turcas rem militarem, quia rarior apud eos usus litterarum, in quas apud nos meliora ingenia abstrahantur. Multos denique in tot scholis tempus otiose consumere, quorum ad stivam & agriculturam, ad opificia & instrumenta mechanica aptior est indoles.

Pro gym-
nasis.

Verum audiamus tantisper in litteratarum gratiam, quæ Grammondo quispiam musarum alumnus reposuit. Pleraque ex his argumentis id, ait, evictura, tollendas etiam academias, reducendasque humanas mentes ad pristinum, quo medio ævo obsoleverant, ignorantiae chaos. An non etiam per diffluxum ad academias subtrahuntur homines militiæ, mercaturæ, opificiis? subtrahuntur, inquis, sed pauciores. Ego vero existimo, fecundam esse tellurem matrem; multos filios gignit. Otiosa sæpe rustica & civilis pubes: otiosi, & usque ad indignationem molesti mendicorum gre-

ges,

ges. Applicentur, adstringantur labori, scribantur in milites: ostendatur civi via, qua ad commercia gradi possit: non deficient homines; innata mortalium animis habendi cupiditas attrahet. Verum si mercaturæ alveus ad alia emporia jam sit derivatus, licet omnia gymnasia claudantur, nullum inde in commercia commodum redundabit, nisi forte, si numerus mercatorum cresceret, omnes ad incitas redigantur.

Ex variis hominum statibus constat respublica, totidem veluti corpus membris: consuli debet omnibus, unumque socia alterius ope adjuvari: status ecclesiasticus Christianis populis ita est necessarius, ut pastores gregibus, duces militibus, sacerdotes divinis sacrificiis: viros requirit doctos, & multos, pro multitudinis populorum; multi debentur sacratissimo Domino asceteriis. Viri docti in scholis formantur.

Oculo reflexo infauusta illa tempora respicere lubeat, in quibus paucæ adhuc erectæ erant scholæ: boni superi! quanta ruditas! quanta morum corruptio! quantus error, ignorantia soboles! Nunquam hæresis in eam amplitudinem excrevisset, si ea clero sæculari, si ex monasteriis fuisset eruditio atque doctrina præstantia, quam hodie læti aspicimus. Vel in cunis suffocata periisset. Cum autem pauci essent, qui possent obistere, torrentis instar error se effundebat, qui pastores esse debebant, facti sunt lupi: sicut populus, sic & sacerdos. At scholæ erectæ stiterunt impetum. Quot Alcides hinc prodierunt, qui sibilanti excetra venenatum rictum oppleverunt! quot clypei, quot tela ex his armamentariis deprompta! quot principes, quot populi, quos aut primus torrens, aut infelix nascendi conditio abstraxerat, ad majorum sacra, ad salutis portum reducti! quot aliis mortalibus misera pereundi voluntas exempta: scholarum hi fructus sunt.

Noverunt hoc sane principes, noverunt præfules, noverunt cum civitatibus magistratus, quibus curæ fuit sancta religio, qui ad honorem & cultum DEI, ad tutelam ecclesiæ militantis, ad reipublicæ commoda & utilitatem, sollicitudinem suam porrexerunt. Hinc ab eis erecta tot gymnasia, tot athenæa, tot artium liberalium & scientiarum palæstræ, in quibus formarentur & animarum (quæ meliorem reipublicæ partem constituunt) idonei pastores, & rudibus doctores, & curiis præfides, tribunalibus iustitiæ vindices, principibus ac provinciarum rectoribus consultores, ad omnigenam totius reipublicæ felicitatem.

His ubi officiis, necessitatibus & utilitatibus publicis satis fuerit provisum, & adhuc supersint, qui studia absolverunt, quid eos, si laici sint, prohibet, mercaturam, aut militiam sequi? Neque enim verum est, litteratos ad hos status, & professiones ineptos reddi. Aptiores fiunt, nec tantummodo aciores ingenio, perspicaciores intellectu, sapientiores consilio, sed vel ipsa membrorum agilitate totoque corporis habitu alacriores promptioresque.

Aspice, si lubet, tyronem militiæ, aut crudum de rure Menalcam, aut infermem de stiva Mopsam, aut hirsutum de sylva Faunum, aut furvum de officina fabrilis Cyclopem; quam distorta, quam lenta, quam absorta, informia, & inepta omnia! quanto tempore & patientia opus, ut hic truncus dedoletur, & absteria scabritie in Martis filium elaboretur. Adjungite illi scholastica de palæstra juvenem, militari imbuendum exercitio: mentiar, nisi hic uno die plus profecerit, quam ille hebdomade. Ingeniosa nempe antiquitas non frustra eandem Palladem & armorum & scientiarum deam finxit. Laurus facile mutatur in cassidem, & pallium in sagum.

Subeant hanc mutationem, qui scholis egressi, Tantali instar pomo inhiant, nec tamen ore patulo & famente possunt apprehendere. Subeant etiam, qui scholas adhuc frustra terunt, quibus aut mala indoles virtutem, aut parca natura negavit ingenium, aut in turpe otium projectis id duntaxat indulgetur, ut numerum augeant, & fruges consumant. Nihil est, quod ecclesiastica respublica aut politica ab istis speret. Faceat igitur profanum hoc vulgus: sagum induat, & verberibus corrigatur. Magnopere augebitur militiæ, nullo academiarum & gymnasiorum detrimento. Quamvis dubitem, an etiam militiæ ab his vappis multum emolumenti sit accessurum. Si non desit nervus belli, haud deerunt generosiores spiritus, qui ad signa convolent; si autem desit, non multo opus novo milite, quia bellum non est gerendum.

At viget apud Ottomannos res militaris, inquit Grammondus, quia rarior litterarum usus. Itane vero, sic judicas vir sapientissime? sic de musis, loqueris, quas amas? sic te docet ratio & historia, quam calles? videamus. Quando censeres Turcarum Imperium fuisse potentissimum, totique Europæ formidandum? Illa ego tempora fuisse existimo, quibus Europa litterarum rudis in barbariem quandam abiisse videbatur. Ad sæculum abhinc tertium & ultra descende: quando Mahemetana potentia, perruptis aggeribus,

ribus, per Asiam, Africam, & Europam se late diffudit. Vix autem bonarum artium & litteraturæ studia Europæ sunt restituta, cum militaris etiam vigor eidem rediit: tunc Ottomanno, ne ultra cresceret, sunt limites positi, tunc fixi termini, *non plus ultra*; ut adeo hodie Turcam non amplius adeo pertimescendum existimem. Si vel dimidia armorum pars, quibus Christianæ gentes se invicem mactant, in juratum illum Christiani nominis hostem converteretur, ultra Euxinum facile propelli posset.

Ipsam Europam cum Europa & aliis mundi partibus comparate. Cum litteris crevit potentia. Facta est se ipsa major, & tanto quidem incremento, ut ausim dicere, ante duo sæcula dimidia saltem parte fuisse minorem. Quod haud difficulter fateberis, si vires, quas tunc eduxit in aciem, cum hodiernis contuleris. Procul omni dubio Europa, ut morum cultura, sic artium & scientiarum disciplinis omnes mundi nationes antecellit; an propterea armis, viribus, rei militaris artibus est infirmior? minima est inter quatuor mundi partes amplitudine: viribus omnium maxima. Da, amico, fideli, & constanti fœdere secum ipsa consentire Europam; totum mundum debellabit.

Moscoviam cogita, ejusque provincias in immensum porrectas. Obscura in tenebris jacuit, sibi & aliis ignota propemodum, donec Petrus ille magnus scholas erexit, viros litteratos accivit, liberales artes & scientias induxit: tum enim vero virtus quoque ejus militaris gentium ubique inclaruit: ac si idem esset, doctam esse gentem, & bello fortem.

De Imperio Romano quid dicam? crevit cum litteris ars & virtus bellica: potentissimum erat, cum litteratissimum. In Augusti aut Trajani tempora oculos reflecte: quanto nitore, quanta venustate tunc pulcræ florebant musæ. Quanta doctorum æstimatio! sed quando amplius, quando fortius, quando erat potentius? stetitque primis æræ Christianæ sæculis suis bene compactus membris ingens Colossus, quamdiu litteræ. At vix musæ in senium prolapsæ, splendore ac forma amissa, jacuerunt squalidæ, disructis, quibus ante cohærebat, nexibus, totus propemodum corruit. Si quæritis, quando exteræ nationes irruerint, & ingentes artus absciderint: ab eo tempore, quo litteræ in turpem inscitiam degenerarunt, epocham ducite.

Collegit equidem Carolus Magnus dispersas in Occidente reliquias, sed non ante, quam litteras postliminio reduceret, doctorum virorum, quin & adolescentum in scholis, ad quos invisebat,

æstimator æquissimus, ac probe gnarus, sine artium & scientiarum disciplinis constitui non posse rempublicam. Cum illæ rursus obsolescerent, corpus quoque Imperii est rursus scissum. Cum reflorescerent, refluuit, crevitque; non quidem amplitudine terrarum, sed tanto robore, ut invincibile foret, si sibi consentiret.

Nihil hic loquor, quod eruditionem tuam, Gramonde, effugiat: sentisque ipse, velut anima destitutum esse humanum genus, si litteratura careat. Sed vigent inter sectarios commercia, inquis, quia rarior apud eos usus litterarum. Hanc vero sententiam tuam, nescio quo animo, Protestantes sint excepturi, qui non modo religionis, sed & scientiarum instauratores se fuisse gloriantur. Quamvis autem hic nimium sibi blandiantur, constat tamen, a primis suis incunabulis in id fuisse intentos, ut academias varias, & in quovis ferme oppido gymnasia magnis sumptibus erigerent. Hoc in Germania videmus: hoc in Gallia tua vidimus. Injuriam sibi fieri, dicent fortasse Angli & Batavi, apud quos florent commercia, si neglectæ litteraturæ arguantur. Date curam, laborem, solertiam, alacritatem: portus, date flumina, pelagus: locorum situm, celebres nundinas, fluxum & refluxum maris date: hæc quæstuosam alunt mercaturam: Amphitrite, fecunda illa divitiarum parens, cui despondetur, opulentum mercatorem facit. Hæc subsidia cui defunt; magnas si tabernas erigat, operam perdit & pecuniam. Si Italia, Germania, Gallia, Hispania, Lusitania tangerent stateram, ac miscerent inter se commercia, aliarum nationum merces vetitas & caducas in terris suis haberent: quam alia foret rerum facies! quam opulente quam splendide inter eos florent, sine scholarum detrimento; mercimonia. Paetolum & flumen argenteum, mutato alveo, ad se derivarent. Hæc autem sunt, quæ gentem faciunt potentem, quin obstit scholarum frequentia.

Quid vis amplius Gramonde? quid adhuc quereris? academiarum veterum solitudinem; pessum has ire, dicit, per scholarum multitudinem, ipsasque litteras profanari. Quasi vero profanetur virtus, militia, mercatura, si multi easdem colant. Academiis nihil decedit, sed incrementum additur. Quot enim juvenes in annos singulos ad academias, ut sublimioribus imbuantur disciplinis, ex variis gymnasiis avolant?

Informes sæpe trunculos in homines elaborant gymnasia, loqui docent linguam doctorum, primum emendate, tum vero eleganter, terse, nitide, facunde: denique juvenes, moribus cultos,

tos, & litteris humanioribus politos, magno numero ad academias transmittunt, & hoc academiis nocivum putem? quid academiæ cum rudi pueritia? quid cum teneris pusionibus? cum implumi pullitie? num balbutientes Trosculos, quibus liberior aer noceret, e sinu matris excipiat? severiores disciplinæ, quarum tractatio ad illam spectat, defæcatam magis maturamque ætatem desiderant, linguæ latinæ peritiam, juventutem liberalibus artibus, grammatica, poetice, rhetorica probe instructam, historiæ, geographiæ, chronologiæ, arithmeticæ, & linguæ græcæ primis saltem elementis imbutam. Gymnasia sunt seminaria & plantaria, ex quibus plantas jam subactas transferri oportet ad viridaria academica, eorumque hortis botanicis inseri.

Hic est rerum ordo & recta series. Quo plura sunt gymnasia publica, eo plures sunt furculi, qui academiis implantentur, & in uberes fructus efflorescant. Quantus hinc liberalium artium, scientiarumque splendor! quanta in publicum utilitas! quanta civitatum privata etiam commoda! ut enim silentio præteream decus & ornamentum, quod iis afferre studiosa juvenus consuevit: quantum pecuniæ infert civi, mercatori, opifici! quantum parentibus emolumentum!

Pauper est pater, aut multa prole gravatus (& quot sunt tales!) mittere ad longinquam civitatem, ære deficiente, filios non posset. Quot præclara ingenia, publico bono nata, sic squarent, & obsolescerent! jam vero, dum præsens habet gymnasium, potest filios, sub oculis paternis, scholarum magistris, moribus & doctrina instituendos, committere, quin propterea vel obolum debeat expendere: atque hoc pacto alios adoptare statui eclesiastico, alios monasteriis, curiæ alios sæculari, cum magno domus pressæ levamento, suoque suorumque solatio, & in futurum spe.

Ex quibus sane conficitur, quantæ etiam privatæ sint utilitates ex scholarum frequentia. Per hæc tamen nolim, in quovis oppido aut pago gymnasia erigi. De scholis publicis urbium loquor, in quibus sit justus discipulorum numerus: justus, inquam; nam non debet esse nimium parvus, ut æmulationem proliciat, nutritque: non nimium magnus, ut professor non tantum omnium sed etiam singulorum profectui possit intendere. Quod obtinebitur, si in civitatibus populosis, & provinciis, in quibus aut nullæ aut rariores sunt scholæ publicæ, gymnasia aperiuntur.

ARTICULUS XIII.

Regina mater fugit e Blesensi custodia, ope Espernonii. Bellum inter filium & matrem. Pax, ejusque conditiones. Renovatio foederis cum Sultano. Dissertatio de hac foedere. Atheus punitus. Obitus Cardinalis Perronii, ejusque effigies.

21 **M**Ariam Medicam Luynii artibus, ut regi ac regno dominaretur securius, Blesas in custodiam abductam meminimus; jamque in alterum annum in hoc, ut interpretabatur, carcere hæserat. At solitudinis pertæsa, quamvis regio cultu haberetur, anno 1619 in libertatem se asseruit, ope lineæ fasciæ per fenestram noctu demissa, quamvis non sine vulnere. Delapsam excepit dux Espernonius, summus armorum præfectus in Gallia; qui Luynii odio, relicta aula, Metas secesserat. Sed a regina matre regis per litteras rogatus, accurrit, illamque sub militari custodia Blesis abduxit Engolismam.

Fuga. Gravissime eam fugam rex tulit, & maxime Luyaius, ab Espernonio & regina, quos sibi iratos noverat, rebus suis male metuens. Suppletur novo delectu miles; pars exercitus Guisio, pars Schombergio, & Nivernensi committitur, ducendus in Espernonium, qui magnam Franciæ partem in seditionem suam traxerat.

Bellum. Dum bellum utrinque fervet, rex miseratus, populum suum a se ipso discerpi, Armandum Richelium, quem Avenionem in exilium miserat, revocat, atque ut reginam matrem, apud quam gratia valebat, ad pacem insectat, jubet. Eo igitur auctore in hæc capita convenitur.

Pax. Reginæ electio datur loci, in quo velit degere, uti etiam familiæ: patrimonium, dotalitium, pensiones, salva sunt. Fructus, quos non percepit, ei restituntur. Espernonio ejusque liberis, quæ pro regina egit, ne fraudi sunt, neque ipsius affectis: sed omnes in statum pristinum reponuntur. Reginæ, ære alieno pressæ, per regis munificentiam subvenitur. Subscribere pro rege Rupifulcaudius, & Bethunius Cardinales, pro regina Richelius.

Finito hac pace bello tristi, filium inter & matrem gesto, rex Engolismam ad matrem profectus est, quæ inter lacrymas expansis brachiis venientem excepit: & ubi in conclave concessum, prodebat se in sermone natura, amore & ira alternas vices subeuntibus.

ribus. Postea Luynius venerabundus ad reginæ pedes accidit: regina eum mira familiaritate elevat. Simulata utrinque hilaritas: illa cogitavit præterita; hic futura timuit: ne videlicet, si in aulam rediret ad filium, memor Ancræi, Galigayæ, & suæ captivitatis, vindictam meditaretur, suæque minueretur autoritas, aut omnino concideret, instaurato Ancræi exemplo. Auctor proin est regi, quem totum possidebat, ne matrem in aulam recipiat. Secutus rex consilium, relicta matre recessit: illa vero Andegavum pro mansionem suam elegit.

Luynius, necdum satis se securum ratus, quamdiu regina viveret libera, maternum & filialem amorem veritus, de potenti fautore prospiciendum sibi putavit, qui una secum impediret, ne unquam illa in aulam reciperetur, aut alias regimini se immiscere posset.

Noverat, iratum esse reginæ Condæum principem, quem mire colebat populus, & rex jam tertio abhinc anno, Ancræi matris. Condæus
liber. que consilio, in carcerem miserat. Hunc, ut beneficio sibi devinceret, effecit apud regem, ut publico edicto, etiam in acta senatus relato, Condæus decerneretur innocens, & injuste carceri traditus. Properavit illico Luynius cum honorifico comitatu Vicennas, ac principem, ad libertatem omnibus votis suspirantem, custodia abstinere iussa, exemit, atque ad regem adduxit, qui illum osculo exceptum, & amicissime compellatum, pristinæ dignitati & bonis restituit, plaudente Lutetia, quin univèrsa Gallia; soli reginæ matri novo fixo aculeo, quod sententia sua ceu injusta a rege filio sit condemnata.

Mirabitur fortasse quispiam, qui fieri potuerit, ut filius matrem ab aula relegaret, in custodiam daret, bellum ei inferret, ipsius sententiam, qua Condæum carceri addixit, injustam publice proclamaret. Aulicorum hæc artes sunt; qui principem non raro versant & reversant. Præterquam, quod reginæ dominandi cupiditas, & Ancræi invidia exosam eam apud multos reddiderant, & rex, quamvis filius, regem se esse meminerit. Tametsi autem Luynius non minori, ac olim regina & Ancræus, potestate dominaretur, blandiri tamen regi potuit, & quasi omnia ab ipso essent gesta, simulare.

Decessit hoc tempore Achmetus I Turcarum imperator, relicto sub fratris sui Mustaphæ, e carcere extracti, tutela filio Osmano II. At Mustapha, detruso in carcerem pupillo, usurpator Imperii, in suos & externos sæviit, violato etiam in legatis, Gallo
&

& Anglo, gentium jure. Rei indignitatem non ferens Vlzirius, ac capiti suo metuens, exercitum, quem adversus Persas abdu-
cturus erat, in tyrannum convertit, eumque solio dejectum man-
cipavit pristino carceri, ex quo liberatum Osmannum paterno
throno restituit.

Hic Osmannus legatum in Galliam ad regem misit, tum de-
precaturum injuriam, oratori Gallico a Mustapha illatam, tum re-
novaturum pristinum cum Gallis foedus.

Non deerant, qui hoc foedus, a Christianissimo rege cum Chri-
stiani nominis hoste ictum, acrius reprehenderent, gentem vero
Austriacam laudarent, a religionis orthodoxæ zelo, à veneratione
in sedem Apostolicam, ab expeditione Caroli V in Africam & Hun-
gariam, traditaque ab eodem post amissam Rhodum equitibus Me-
litam, religionis Christianæ propugnaculum. Grandem illam ad
Naupactum victoriam memorabant, a Joanne Austriaco sub auspi-
ciis Philippi II Hispaniarum regis reportatam: exacta e Granatæ
regno centum Mahometanorum millia: propagatam in ultimum
Orientem & Occidentem religionem: contra vero Gallos, præter
foedus cum Turca communem cum Protestantibus in Germania caus-
sam facere: in ipsis regni visceribus tolerari sectarios, & quidem
eodem domi militiæque cum Catholicis ordine: jactari ecclesiæ Gal-
licanæ libertates & exemptiones. Hæc aliaque, prout sunt liberae
& audaces pennæ & voces, in Gallos conjiciebantur.

Galli vero retorquebant: annum 1527, direptam Romam,
captum Clementem VII summum pontificem, ac septem mensibus
in Adriani mole inclusum, ostentabant. De foedere, a Carolo V
cum Henrico VIII Angliæ rege adversus Catholicos inito: de ma-
jore regionis quam religionis cura, procaces linguæ loquebantur,
dum æmulatio utramque gentem plus, quam boni optarint, in
odia & mutuas iras accenderat.

Ego hæc missa facio. Meliora nunc vivimus tempora. Ob-
litterata sunt hæc objectamenta. Faxit DEUS O. M. ut aquila pe-
renni nexu maneat conjuncta liliis: & neque cum Turca, neque
cum sectariis opus erit foedere.

Duo tamen sunt, quæ Gramondus ad annum 1618 scribit,
a veritate aliena, quæ dissimulanda non videntur. Primum est,
Carolus V in constitutione *interim* duos articulos hæreticos vul-
gasse: quorum altero sacerdotum matrimonia fuerint permissa,
altero libatio sacrosancti corporis sub utraque specie. At fallitur
vir

vir cæteroquin eruditus: ad disciplinam hic usus spectat, non ad dogmata: fuitque pro diversis temporibus in ecclesia varius.

Alterum est, contractum fuisse per diversa tempora a gente Austriaca cum Ottomanis fœdus, nominatim a Ferdinando I anno 1541. Sed quo id argumento Gramondus probat? missos persæpe ad Portam oratores, ait, per quos supplex pacem petiit, atque, ut hanc obtineat, munera obtulit, & tributa annua. Demus, hæc vera esse: an hoc est inire fœdus? omne, ut opinor, fœdus est vel *defensivum* (ut loquimur) vel *offensivum*, vel utrumque complectitur. Pacificatio, datio munerum, ad quam ex istis speciem pertinent? profecto ad nullam. Sanctus Ludovicus cum Mahometanis pacem fecit: an propterea fœdus cum iis iniit? & quid communius Christianis etiam principibus, quam legatis Turcicis, ad se missis, dare munera? Plus importat fœdus proprie acceptum, armorum nempe aut auxiliorum communionem. An hanc paciſcuntur omnes, qui pacem faciunt? an omnes istos confœderatos dicemus? plane, nisi bella velimus esse perpetua, pacem aut inducias, etiam cum Turcis, inire necesse est. Si fœdus Gallorum cum Sultano nihil aliud comprehendit, innocens sane illud pronuntiari oportet.

Audiamus, quid Galli ad hanc innocentiam defendendam in medium attulerint. Vetita esse universim, jure naturali aut divi-
Gallorum
argumenta,
pro fœdere
cum Turcis.
no, non posse fœdera cum infidelibus dicebant; alias enim non potuissent illa inire Abrahamus aut electus ille Dei populus, uti Machabæi cum Romanis & Spartanis, neque hodie iniri possent cum sectariis, quia hæc magis periculosa sint religioni & animabus, quam illa; cum multo facilius & frequentius contingat, Catholicos ex communione cum istis incidere in hæresin, quam cum illis in Mahometanam, Ethnicam, aut Judaicam infidelitatem: neque hæretici ecclesiæ Catholicæ sint minus noxii, quam illi, qui non sunt baptizati, imo magis.

Igitur tunc fœdus cum infidelibus & hæreticis icî posse, cum aut *necessitas* iusta id exigit, aut *utilitas* religionis suadet. Ultramque autem hanc conditionem inveniri in fœdere, quod Gallia iniit cum Mahometanis.

Nam quantum ad primam spectat, tunc urgere necessitatem, quando propriæ vires non sufficiunt, neque a Catholicis haberi possunt subsidia, ad propulsandam gravem injuriam, aut avertendum damnum grave, certo injustum. Atqui ea tunc fuisse tempora, quibus Gallia per se solam non potuisset resistere immani po-

tentiae, aut ruinam regni sui avertere, nec fuisse Catholicos, a quibus sperare potuisset auxilium.

Quippe visum, totam propemodum Europam, imo orbem terrarum in unam domum abituram. Hispaniam, Italiam, mare mediterraneum, Belgium, Germaniam, Hungariam, Bohemiam, & quidquid ab ultimis usque Gadibus ad mare usque Balticum terrarum porrigitur, Austriacae ditionis fuisse: accessisse Lusitaniam, cum amplissimis Americae, Asiae, quin & Africae provinciis, ut adeo diceretur, solem Austriacis nunquam occumbere: accessuram quoque fuisse Angliam, nisi sterilis Philippi cum Maria thorus Walliae negasset principem. Et fuisse grandes spiritus, tantam molimandae ciendaeque pares, Carolum & Philippum filium: qui vel solus, demptis Germaniae, Pannoniae, Daciae, Bohemiae provinciis, plus terrarum fuerit complexus, quam vastissimum olim Romanorum Imperium. Galliam vero in arctum constrictam, quacunque se parte circumspiceret, undis se & tanto hoste undique vidisse obsessam. Solam tam immani potentiae, in dies quodammodo in maiorem amplitudinem excrescenti, fuisse imparem: nisi igitur, intercluso spiritu, perire vellet, aut acceptis legibus hostis gratiae regnum debere precarium, aliena fuisse quaerenda subsidia: sed ubi? inter Catholicos nulla fuisse: imperante igitur necessitate percutiendum cum Ottomanno foedus, ne una domus in orbis monarchiam excresceret.

Neque hoc foedus ecclesiae fuisse noxium, cum se non extendit ad casum, quo religionis causa ageretur. Politicum duntaxat fuisse, ad res & iura sua conservanda intentum; quin imo in magnas Catholicae religionis utilitates redundasse: per hoc quippe cum rege Christianissimo foedus mitigatum apud Ottomannes Christiani nominis odium, permissam Catholicis suam in Oriente religionem, quin & tutelam exhibitam. Cohibitas injurias & oppressiones, a Mahometanis, & Graecis schismaticis inferendas: vindictas illatas: valere apud Sultanum ejusque aulam oratores Gallos gratia, excubare a rege suo iustos & providere, ne Latini, aut Graeci, Romanae ecclesiae uniti, vel res Catholica detrimentum in Oriente patiatur, quin omnem curam intendere, ut majus incrementum accipiat.

Surrexisse hoc pacto Galatae tria religioforum monasteria, Constantinopoli, aliisque locis plures ecclesias, novem episcopos, a sancta sede Romana lectos, officio suo libere fungentes: 30 & ultra Patres e S. Francisci familia ad sacri sepulcri custodiam protegi;

regi; securos præstari peregrinantes ad illud, aliaque pia loca, sacrosanctis Christi Domini vestigiis sacrata: miliones Apostolicas institutas per Romaniam, Græciam, Arabiam, per Ægyptum, Palæstinam, Syriam, per Armeniam, Messopotamiam, Asiam minorem, reliquumque Orientem, qui sacerdotibus Romanæ ecclesiæ oculus foret, nisi autoritate Christianissimi regis & fœdere cum Fulgida Porta aperiretur. Nec modo rem Catholicam sub protectione regis vigere per Imperium Turcicum, adeo quidem, ut omnes Catholici in illo *Franci* appellentur, sed per ipsos etiam Græcos schismaticos insigne religioni obsequium præstitum, dum regis Galliæ auctoritate & sumptibus in Moldavia, Constantinopoli, & Jerosolymis in synodos congregati, Lutheri & Calvinii errores uno ore condemnarunt, & aperte demonstrarunt, se in omnibus articulis ab eorum sectis dissentire, atque in omnibus ferme cum Romana ecclesia convenire.

Quo id effectum, ut Lutherani & Calvinistæ, qui confessiones suas ad Græcos approbandas miserant, atque illos ejusdem secum religionis esse impudenter dicebant, a Græcis condemnati confusique hesternos suos natales, nuditatem, & impudentiam, toti orbi revelarent.

Hæc, in utramque partem tunc dicta scriptaque, eruditionis duntaxat gratia, historice referre volui, quin instituti mei esse existimem, quid de iis sentiendum, judicium meum interponere.

Tolosæ hoc tempore flammis fuit traditus *Vaninus* Italus, tanquam atheus, quod doceret, causam omnium rerum solam esse naturam: qua pestilenti doctrinæ juventutem, semper novitatis avidam, seduxit. In carcere Catholicum simulavit. Sed cum spes nulla amplius vitæ convicto & condemnato superesset, dixit, philosophice se moriturum: sed dum blasphema in Christum lingua excinderetur, clamore & ejulatu incondito prodidit, quam procul a sua doctrina esset stoicus. Documento etiam esse Vaninus posset, quam vana & parum Christiana sit eorum philosophia, qui dicere præsumunt, in materiis philosophicis non esse attendendum ad ullam sacram scripturam, aut veritates revelatas, sed solius philosophantis ingenii judicio omnia decernenda.

Capitali quoque supplicio affecti alii duo, Ancræi olim clientes, quod in Luynium satyram scripssissent. Sed ille mos Galliæ arguendus, quem vigere dicunt, quod condemnati per sententiam, mox ad ferale supplicium educantur, nullo relicto spatio, quo se ab horrore & perturbatione colligant, & animam procurent.

Idem supplicium subeundum fuisset Theophilo poetæ impuro, nisi quidam in aula, quos fortasse carminibus suis delectavit, intercessissent, ut poena mortis mutaretur in exilium. Laudanda hic Gallia, quod tales impudentes innocentiae corruptores severe puniat.

Cum Hispania proponente dux *Lermaus*, primus aulae minister, purpura esset donatus, mox Gallia *Gondium*, archiepiscopum Parisiensem pontifici proposuit, in Cardinalem efformandum.

Quod faciendum sibi Franci putabant, tum ne Hispania vide-
 Obitus Per- retur esse major, tum quia nuper (anno 1618) obierat Cardinalis
 zonii, *Perronius*, fulgentissimum lumen sapientiae & doctrinae, omnium-
 que disciplinarum decus & ornamentum: poesi, eloquentia, phi-
 losophia, theologia (quam in Parisiensi academia praeclare docuit)
 ante omnes excellens. Et, quod summæ laudi, tenui fortuna na-
 tus, in scholis studentium famulus, nullius commendatione, sed
 propriis meritis ad summos honores fuit evehctus: creatus primum
 Ebroicensis episcopus, tum archiepiscopus Senonensis, tum proprio
 motu a pontifice Cardinalis. Ad conversionem Henrici IV non
 parum contribuit, ejus absolutionem legatus Romæ promovit,
 eundem per concertationem, quam supra diximus, cum Plessæo
 Mornæo Calvinista, in fide confirmavit: dictus hæreticorum mal-
 leus, quos doctissimis libris confutavit. Denique moriens in amo-
 ris testimonium cor suum domui Societatis Jesu professæ Parisiis
 legavit.

Obiit eodem ferme tempore *Villaregius*, primos inter regis
 Villaroy. minister, eidem Societati non minus, ac Perronius, amicus fau-
 torque: vir summa integritate, prudentiaque, longo rerum usu
 collecta: expertus nihilominus instabiles aulae vices.

ARTICULUS XIV.

*Lis de edictis, Parlamento insinuandis, & in acta referen-
 dis. Bellum civile quintum, cum principibus & matre. Sy-
 nopsis turbarum, quas Calvinistæ excitarunt. Bearnien-
 ses jubentur bona ecclesiastica restituere. Detrectant. Expeditio
 regis in Bearniam. Reducitur clerus. Motus Calvinista-
 rum, arrogantia & præparatio ad bellum.*

22 SUB initium anni 1620 contentio orta est regem inter & Parla-
 mentum Parisiense. Vacuum erat ærarium, in largitiones,
 officia-

officialium turbam, & inutiles, ut Ipargebatur, usus profusum. Edicto igitur regio nova & extra ordinem tributa imperantur. Moris est, ut ejusmodi edicta, antequam publicentur, & executioni dentur, Parlamenti actis inferantur, & quodammodo comprobentur; noluit id præstare; quod exactiones istas populo graviores æquo censeret. Urget rex iterum iterumque: perstat in sententia senatus. Quare rex, comitantibus Condæo, Sueffione, aliisque aulæ primoribus, legem dicturus, senatum ingreditur.

Ubi solio majorum (*lectum justitiæ* vocant) recubuit, pauca præfatus Varæum, aulæ procancellarium, prosequi jubet. Is de potestate regum, quomodo in eorum arbitrio omnium fortunæ sint positæ, dicebat: perperam senatum regiis mandatis oblectari. Primam aut ad summum alteram deprecationem esse permissam. Si rex persistat in proposito, nihil Parlamento superesse, quam obsequendi officium. Constituta a regibus Parlamenta, memorabat, ut allevant potestatem regiam, adjuventque, nullatenus vero, ut illam adimant, aut circumscribant: summo imperio, nemini obnoxio, monarcham esse regem Francorum, tantum juris senatui competere, quantum ipse concesserit. Ultra sphæram suam evagari curiam. Privatorum causis cognoscendis erectum esse hoc tribunal; publicas, & quæ regni gubernationem contingunt, ad arctius consilium status pertinere, rege tamen utrobique supremo rerum & negotiorum omnium arbitro; ut possit, quæ placent, approbare, quæ displicent, rejicere.

De regi-
stratione.

Solitos quidem reges ab aliquo tempore edicta sua Parlamento communicare, ut actis inferantur, publicentur, & suavius executioni mandentur, aut etiam consilium ejus exploretur; at non esse in officii necessitatem vertendum, quod ultro & liberaliter conceditur, quandocunque regi placuerit, rursus auferendum: neque aliud exemplis doceri, quam consilium reges aliquando expetivisse pro arbitrio. Aliter, qui senserit, imperitum esse aut contumacem. Rem perduellioni proximam fore, malique ad populum exempli, si oblectari porro præsumat.

Ad hæc Verdunus senatus princeps, justitiæ vim pati, pravis aulicorum consiliis leges infringi, regis, populum suum amantis, optimam indolem perverti, querebatur: negavitque, nullas Parlamento in publicis partes esse. Plura addidit, quibus se rex læsum existimavit, & absolute edictum, ne quidem prælectum, actis Parlamenti jussit inferi. Cui imperio, uti debebant, obtemperarunt.

Bellum ci-
vile.

Majorem regi curam iniecit secessio principum ab aula. Cum enim æquis oculis aspicere non possent, totum regem a Luynio possideri, Andegavum ad reginam matrem, privatæ & exulis ab aula vitæ pertasam, eodemque in Luynium odio flagrantem, convolant: ejusque sub auspiciis arma capiunt. Abit rursus Gallia in partes. Sueffio, Maynius, Longavillæus, Vindocinensis, Nemorosius, Espernonius, cum Valeta filio, Rohanio, Buscodelphino, Tremolio &c., provincias dividunt.

Contra illos rex ipse armatus, cum Condæo, Guisio, Niver-nensi, aliisque, qui in fide permanserant, procedit. Diripiuntur, vastanturque arces, urbes, provinciæ: denique in Andegavensi agro committitur prælium, in quo fusi principes, pacem respiciunt, quam, conciliante Richelîo, qui ad speciem partes reginæ adhuc sequebatur, ab optimo rege facile impetrant, iisdem ferme legibus, quibus nuper ad Engolismam mater & Espernonius; restitutione in integrum & amnestia in pactum deducta (anno 1620).

Hugonoti-
cum.

At vix finem acceperat quintum hoc bellum civile, a subditis regi illatum, cum mox sextum, multo gravius, sanctiusque caput initium. Gestum illud contra Calvinistas, viribus feroces, perpetuo rebelles, & regno Christianissimo exitiales. Induxerat eos *Joanna Albretana* Navarra regina, Ludovici XIII avia: & Catholicis ecclesias ac bona abstulit. Quomodo, illa obstetricæ, hæc secta sit nata tempore Henrici II, quomodo adoleverit, & tumultuari mox cœperit, atque Ambasiana conspiratione totam regiam familiam de medio tollere sit conata sub Francisco II, quomodo sub Carolo IX. in vecto extero milite grassata, Drocensi pugna, capto Condæo, victa; ad Aureliam, immisso Poltroto, interemerit victorem Franciscum Guisium, intercipere ad Meldas attentavit regem, fortè ac fida Helvetorum ope servatum: ad S. Dionysii, & ad Jarnacum gemino prælio victa, occumbente in illo Anna Mommerantio, in isto Ludovico Condæo, factionis principe: cæsa iterum sub Colignio, qui Condæo successerat, prælio Moncontoræ: nihilominus, affluentibus ex Aquitania cum novis supplementis Henrico Navarra, & Henrico Condæo patruelibus, pacem rogare regem coegerit.

Quot seditiones, rebelliones, bella, in Henricum III move-rint: in quantas angustias eum conjecerint, atque pugna Cutracensi victores, in Guisios sævire, Lutetia profugere, adversus Catholicorum henoticon arma corripere, seque ipsum in exitium dare coegerint.

Quanta

Quanta in Henricum IV propter conversionem convitia sparserint: quomodo edictum Nannetense, quot urbes, quas *securitatis* appellabant, ac *fidei pignora*, quot privilegia extorserint, & reliqua parte septima hujus apparatus prolixius retulimus.

Post mortem conjugis Maria Medicæ, ut tutelam filii in pace gereret, immensa auri profusione emere a sectariis illam debuit. Nec tamen obtinuit firmam, sed rumpendam, quandocunque illis placuerit.

Ludovicum XIII clavo admotum, quod supra diximus, bello adorti, in eam arrogantiam fastumque surrexerant, ut belli pacisque arbitria sibi deposcerent, eam pacificationibus conditionem adjudicare solici: *si libertas conscientiæ, si ministrorum annua pensiones, si urbes, libertatis & fidei obsides permittantur.*

Vilum præterea regi indignum, esse in Christianissimo regno provinciam, in qua orthodoxa religio exulet: & Calvinistæ ecclesiis, Catholicis ereptis, bonisque ecclesiasticis iniqua usurpatione incubent, ad nutrimentum erroris.

Edictum itaque Ludovicus edidit, quo suas episcopis sedes, & bona, quæ ecclesiis fuerant erepta, restitui jussit: assignata ministis sectæ pensione. Intercessit mandato senatus Bearnensis, ^{Caussa} ^{il. Bearnensis.} ludque, moras ex moris nequens, eludere est conatus. Cum autem rex executionem urgeret, *Forcaus*, cui summa in Bearnia auctoritas, rescriptis, paratos esse Bearnenses edictum exequi, si rex comitia habendi copiam concederet, eum ea res communi reformatorum voluntate sit conficienda.

Rex, haud satis prævidens, quo petitio ista tenderet, licentiam fecit. Indicuntur igitur Lodunum, in Pictonibus urbem, *secta comitia*: accurrunt ex singulis provinciis tres legati, primus ex nobilibus, alter ex pastoribus, tertius ex plebe delectus.

Septem articuli in hoc conventu sunt concepti: quibus petunt abrogationem edicti: securitatis urbes novo diplomate confirmari: ^{Postulata} ^{Hugonor.} Lectoræ (munita urbe) *Fentasio* ad Catholicos digresso, substitui gubernatorem reformatum: duos reformatos in senatum Lutetianum assumi: illatas reformatis injurias refarciri: exultum Burgi a Catholicis templum, eorum aut regis sumptibus restituendum.

Negavit rex, quidquam concessum iri, nisi comitium prius dissolvatur. Insolentibus quippe his postulatis didicit, præpropera sua concessio cogendi conventum publicum quam sibi & regno suo fuerit noxia, utpote in id intenta, ut communem causam provinciarum, in quibus erant dispersi, facere, conjurare, & bello se parare possint.

Re-

Rescribunt sectarii, non ante congressum suum dissolvendum, quam rex postulatis suis annueret. Rex contra, tanquam in perduelles agendum, majestatis reos, & quietis publicæ perturbatores, nisi ocius obtemperent. Perstant contumaces. Vivarienses primi arma corripiant, quos Mommorantius, expugnato Privatio & aliis locis munitis, domat.

Bearnia
conversa.

Rex vero, spreta sua edicta non ferens, in Bearnenses expeditionem suscipit. Subsequi jussu exercitu, solis prætorianis & nobilibus stipatus provinciæ imminet. Bearnienfes, regis præsentis auctoritate & timore percussi, mox dedunt Arfacum, Palum metropolim, & Navarraum castrum, quo non est aliud in Gallia munitum magis. Exemplum sequuntur aliæ arces, quibus Bearnia est frequens, inventusque ibidem ingens belli apparatus. Atque hac felicitate a rege inermi intra triduum tota provincia reducta est ad parendi obsequium, quæ, spectatis munimentis & locorum situ, per triennium fatigatura videretur instructum exercitum.

Præscriptæ Bearnensibus quatuor leges: 1. Episcopi & abbates restituti in senatu pristino more judices sedento. 2. Episcopis auctoritas, & clero bona, quæ olim possedit, restituantur. 3. Navarra inferior & Bearnia principatus Gallia regno unitus esto. 4. Seditiosi proscribuntur.

Mittuntur in possessionem episcopi. Pali, principum olim sede, ubi Henricus IV regis pater natus & educatus fuerat, templum primarium, a sectariis pollutum, illico conciliatum, & divino cultui fuit adoptatum. Post peractum divinum officium instituta per urbem, a 60 annis ex integro Calvinianam, supplicatio, tanta solennitate & populi affluxu, ut Romam in eam urbem cum suis ritibus transisse diceres. DEum Eucharisticum portabat episcopus, conopeum quatuor principes. Sequebatur aperto capite, cum accenso in manu cereo vel gionis vindex Ludovicus, cum magna nobilium frequentia. Post supplicationem facunde ad concionem dixit P. Arnulphus S. J. regis confessorius, argumento ex his Scripturæ verbis desumpto: *Non est hic aliud nisi domus DEI & porta cali.* Atque hunc finem accepit expeditio Bearnensis, triumphantibus Catholicis, ringentibus heterodoxis.

Concilia-
dula Hugo-
nos.

Bearnienfes in congressu primum Montalbano, frequentiore dein Amiliano, vehementer conquesti de tyrannide, ut appellabant, a fratribus auxilium rogant. Legati provinciarum, inter quos Chamierus & Jolius, famosi Prædicantes, cum multis ex secta nobilibus,

Defer-

Decernitur auxilium Bearnensibus, munitio locorum, belli apparatus, pecunia collecticia, delectus militum, bellum, ab omnibus fratribus simul gerendum. Mittitur Legatio ad Lesdiguerium & Bullionium mareschallos, ad Tremollium, Rohanium, Sullium, Castillonium, duces, & sectæ capita, ad diversas provincias: indicitur Rupellam synodus generalis: mittuntur ab ea ad regem litteræ, plenæ querimoniis in aulicos, & Jesuitas, quos persecutio- nis auctores horrendis convitiis proscindunt.

Partiuntur provincias. Normanniam, Insulam Franciæ, Bituricensem, Andegavensem, Turonensem, Cenomanensem decernunt Bullionio, primo Franciæ marescallo: Britannicam, & Pictaviensem Subisio: Engolismensem & Santonensem cum adjacentibus insulis Tremollio: Aquitanam & Bearnensem Forcæo: Galliam Narbonensem Rohanio: Vivariensem, & Cebennensem tractum Castillonio: Delphinatum, Provinciam, Burgundiam Lesdiguerio: munus vero supremi imperatoris Bullionio deferunt. 47 leges gerendi belli promulgant, apertos rebellionis in regem testes.

Monstro simile visum, mangones & plebeios de facie homines, absque regis assensu ausos comitia cogere, & tanquam pleni essent rerum domini, leges ferre. Habent nempe hoc Calvinistæ, gens semper inquieta, & ad arma prompta: regnis & monarchiis exitiales, ad populare regimen illas deprimere conantur. Exempla præsto sunt.

Prout autem hodiedum mos fert, ut, antequam bello detur initium, varia circumvolent scripta, quæ *manifesta* vocant, ita etiam in Gallia jam tum contigit. Quia autem ex his statum Galliciæ, Calvinistarum rebellium sanguinolenta consilia, factum & arrogantiæ, regi vero impositam belli necessitatem luculente est perspicere, lubet ea, quæ tunc ultro citroque dicta scriptaque sunt, compendio referre.

ARTICULUS XV.

Dissertatio de Calvinistarum causis bellandi. Querelæ sectariorum.

Calvinistæ, quod diximus, ex omnibus provinciis in *Rupellanis* 23 comitiis erant congregati; & quamvis juberentur repetitis sæpius mandatis regiis illa dissolvere, perstabant tamen refractarii, atque, ut orbi fucum facerent, declarationem causarum, cur bel-

Rupellæ
synedrion.

Memorant in ista, cogi se ad legitimam defensionem, qua vita & conscientia libertas sibi, uxoribus, liberis salva maneat. Prostantur tamen, eam sibi esse mentem, ut regi sine conditione pareant, quem non agnoscere usque adeo flagitiosum sit, ut, qui ei resistit, DEi ordinationi resistat: nullam in orbe potestatem supra regiam esse; hinc illa Romanorum in se odia. Absit, inquit, regem armis a nobis peti, regem unctum DEi: scimus, quid regi debeamus. Diadema Gallicum, parentum nostrorum virtute Henrico patri partum, conservabimus filio. Lex est nobiscum nata, qua regibus præsto esse assuevimus. Testes Henrici duo, dum a Catholicis opprimerentur.

Abfit, ut rebelles aut feditioni dicamur: odio religionis, ab
erroribus purgatæ & reformatæ, premimur: propterea regis edita,
& Parlamentorum decreta in nos læviunt. Noscant principes, no-
fcant univerfus orbis, nos plane innocentes effe. Per calumniam
lege majestatis damnamur, quorum ædibus direptio & incendium,
quorum capitibus refces & gladii imminent. Ut olim martyribus,
cum perditis hominibus nobis eft negotium: fecus innocentia no-
ftra probatione non indigeret. Audite ergo magni per orbem prin-
cipes legitimos queftus & defenfionem noftram.

Nisi abdicassetur jura regni, divinam hodie cum regibus Galliam religio nostra possideret. Præter conscientię libertatem nihil affectavimus. Concessa fuit per edictum Nannetenſe. Paci sæpe subscripsimus, sed qua libertas illa continetur; quam, si violetur (ut violari palam est) quidni armis vindicare liceat?

Statim ab excessu Henrici M. quem religio nostra defensorem habuit, inimici coronæ Gallicæ studuerunt perdere gentem nostram reformatam: quam si coronæ columnam dicimus, erit forsan indecora nobis iactantia, vera tamen. Actum dolo cuniculisque, ut mole sua rueret ædificium.

Primæ in nos malæ labes ex sacramento, a rege die inaugurationis præstito, hac formula: *Juro in fide regia, quos ecclesia hæreticos renuntiaverit, conaturum me, quæ vi potero, finibus regni mei expellere.* Quid sperandum nobis, quos ecclesia Romana jamdudum hæreticos dixit? ergo colligenda vasa, quærenda extra Galliam sedes,

Erupit in nos apertius vis inimica, cum anno 1615 in comitiis generalibus, Lutetiæ habitis, petatum fuit, ut valeret post-hac

hac in Gallia concilium Tridentinum, quo regno interdicatur illi qui libertatem conscientiae concedit hæreticis.

Nec sat Jesuitis (genti deterrimæ) effræni in nos licentia debachari ex suggestibus: clam etiam regis animus vana in nos superstitio fascinatorum. Illis certe debitum, quodcumque patimur: gens sanguinis avida Christiani: per quam eodem prætextu nunc Germania desolatur. Visus nuper e Societate illa nefaria homuncio, temerarium caput, jura regni in Bearnia usurpans. Vix regis conscientiae est admotus, cum ex legitima causa extorres Lutetia Jesuitæ restituantur: statim Bearnenses episcopi prævalent pastoribus nostris; omnia statim in pejus ruunt, statim conscientiae libertas opprimitur. Hæc tibi debentur, profligate homuncio, qui colore pietatis bellum nobis movendum in aula detonas. Placita sunt Romanæ curiæ, quæcumque proponis: quorum id præcipuum, fidem hæreticis non esse servandam; ergo edicta, si Romæ expediat, observentur, sin minus, corruant. Hinc illæ regis, pestifero velut aere afflati, voces, malle se coronæ quam animæ jacturam pati.

His additi Cardinales & episcopi, gens inimica nobis, quæ præter Romam nihil spirat, civilibus diffidiis innutrita, secreti conscia Hispani, Romanæque curiæ honoribus, cujus Jesuitæ mensarii sunt, velut aucupio capta.

Et armantur in nos Parlamenta, vano religionis prætextu in nos crudelia & iniqua. Si quis in iis, Romanæ servitutis impatiens, ad nostram transit religionem, illico senatu movetur. Quid a rege ipso sperandum nobis, quem obsidet Romana ecclesia per emissarios suos? si quis nostrum ratione officii ingreditur in aulam, insinuat in aurem susurrus: *Hic niger est: aut regia aut Calvinismo abstine.* Populus quoque in nos concitatur seditiosis concionibus, tanquam in hostes publicos.

Quid opus plura addere? direpta templa, temerata religio, effossa cadavera, rapti infantes & in monasteria intrusi. Advoluti genibus regis, perduelles sumus. Videant & judicent externi principes. In Lodunensi nuper conventu questi sumus, ereptam nobis Lectoræ arcem, non adscriptos duos e nostris Lutetiano Parlamento, direpta templa & concremata, inveterata Parlamenti Tolosani præ cæteris in nos odia. Permissa nobis comitia, si intra sex menses postularis nostris non satisfieret: defecit conditio, & tamen vitio vertitur conventus Rupellanus.

Secuta Bearnensis expeditio, qua nihil iniustius: Ad te DEus immortalis, ad vos externi principes, clamat ad ultionem ferri & flammæ vim passa innocentia. Percutimur palam & cædimur, dum circumlato per urbem idolo genuflexionem negamus, uni debitam DEo.

Admissus in Navarræ arcem a Salesio rex, ea cautione, nihil in urbe mutatum iri. Contra fidem datam Salesio præfecto suffectus Poyanus, homo Catholicus. Bearnii leges & antiqui mores ex integro immutantur: natali solo pellimur; peregrini sumus in patria, auctore omnium Arnouso Jesuita, de extirpanda Calvinii hæresi perorante.

Hæc inter depravatur animus Lesdiguerii. In Gallia Narbonensi petimur armis. Privatum, Bergum, Valousium, & Vallum obfessa capiuntur. Vastat in ea provincia urbes nostras Mommorantius. Vim patitur Castillonius. Deterrima Forcæi conditio: qui postquam sub Henrico M. insenuerat bellis, Bearnii procuratore & officio destituitur.

Parce rex tuorum sanguini. Desperatio magnum est in mortem incitamentum: vos externi principes adeste: Israelitis adesto tuis immortalis DEus, & populo tuo electo succurre.

Hi fuerunt Hyænx planctus, in omnem Europam emissi. Dederunt etiam ad regem litteras, in quibus violatæ illum fidei postulante: confissi nempe viribus suis: siquidem ipsi jactabant, ducenas reformatas arces esse in Gallia, præsidio, vallo, aggere munitas, centum expeditionibus eas non occupandas: quinquaginta præliis instructa acie dimicandum. Si uno vel altero rex fuerit victus, coronam nutaturam, nec procul fore mutationem status, ex regio in popularem. Fortiores duplo esse reformatos in Gallia, quam anno 1577 fuerint Batavi, dum, excusso potentissimi regis jugo, rempublicam constituerent. Parum agnitas Ludovico reformatorum in Gallia vires: quadriagentis virorum millibus communem firmari causam, trecentis urbibus, mille & quingentis molis majoris tormentis bellicis. Denique esse ferrum, & promptam tot hominum millibus aut libertati aut morti animum. *Gravmond. lib. 7 in princip.*

Audiamus jam defensionem Catholicorum, quam non nemo Hugonotarum querimoniis & accusationi opposuit.

ARTICULUS XVI.

Apologia Catholicorum.

Nescio profecto, quid mirandum magis, an hominum istorum infrunita malitia, an calumniandi voluptas, an vero stolidi ac secum ipsa pugnans contentio. Nihil mali de rege cogitant; sed tantum opere ipso exequuntur: regi se non opponunt, sed tantum arma in ipsum capiunt, & bellum concitant. Sciunt, quid regi debeant; rebellionem nempe apertam, clades, ruinam.

Si regi vestro paretis, cur mandatis refractarium Rupellæ hæret vestrum conventiculum, contra leges, contra regni consuetudinem, contra regis voluntatem coactum? flagitiosum est, dicitis, regi non parere: DEi ordinationi resistit, qui ei resistit: non paretis, resistitis: concludite. Si nulla est in orbe potestas supra regiam, quare vos illam contemnitis? quare frontem obduratam opponitis? quare solio regem suo dejicere molimini? cur mille tormentis bellicis minitamini? cur rebelles litteras in totam Europam dispergitis? cur totum orbem in regem vestrum, quantum in vobis est, armatis?

Innocentes sumus, inquiunt, martyribus se comparant: o sanctos innocentes, quos Herodes persequitur! o martyres! quid ergo districti vestri gladii, quid armorum perstreptum minæ, quid belli nefarii apparatus, quid conjurationes vestræ loquuntur? o innocentiam, hæcenus inauditam! o promptam regię potestati obsequendi voluntatem!

Vultis scire, quænam apud vos potestas sit supra regiam? supra regem sunt vestræ synodi provinciales, vestri circuli, comitia vestra Rupellana, supra regem unus quandoque seditiosus homo: supra regem cuique suum privatum commodum. Vetat rex coitiones vestras turbulentas: coitis. Solvi jubet inauspicatum, rebelle comitium: perstatis. Perduellionis pœnas minitatur: minas minis, edictis contemptum, mandatis contumaciam opponitis. Urget rex parendi obsequium: arma ostentatis. Per regnum suum vult transire: trecentas portas venienti ocluditis: heus! quis tu? rex vester: quid petis? ingressum. Apage! vetant comitia Rupellana. Hæc, hæc potestas est supra regiam. Ire per conculcatum regem & regnum; hæc vestra est potestas. *Non est potestas supra regiam*: o pulcra verba! superi boni! quam factio contraria! per-rumpendum, ferro per-rumpendum, cum lanista illo exclamatis.

Potestatem & jura regia usurpat seditiosum vestrum conventiculum, tributa indicit, leges promulgat, jura belli & pacis summa potestate dispensat, omnem Galliam septem praefectis armatis distribuit, fasces praere jubet, regi bellum denuntiat. Ecce! quid sit supra potestatem regiam.

Et quid aliud significat juramentum vestrum, nuper Rupellae editum? *Juramus, observaturos, executionique mandatu-ros, quid- quid Rupellana comitia statuerint, & si opus est, bona, liberta- tes, & vitam confirmandis eorum decretis impensuros; secreta con- cilii nec verbo nec scripto revelaturos.*

Itane vero, viri fratres? *quidquid?* juramus. Quid autem, si vestra comitia statuerint crimen perduellionis, prodicionis patriae, laesae majestatis? juramus: *quidquid.* Quid, si statuerint provinciarum vastitatem, rapinas, latrocinia, innocentium oppressio- nes, parricidia, principum, regis, regni excidium? juramus: *quidquid statuerint.* DEum immortalem! quis hic non videt gen- tis hujus innocentiam? placidam indolem? fidem in regem, toties decantatam? promptum obsequium? supremam regis in terris po- testatem, quam praedicatis? frustra estis, o boni! aliud cogitatis, aliud molimini, aliud juratis, &, quod pessime juratis, impie im- pletis. Et quare tam arctum silentium secreti vestri juratis? mens recti conscia non fugit lucem.

Verum sit haec vestra conscientiae libertas, ut arcana vestra tenebris involvatis, merentur. Utinam densa nox illa perpetuo contexisset! non tot fortes viri cecidissent, non decolores cruore patrio decurrissent amnes, non tot hominum millia bello, fame, peste contabuissent: non tot urbes, oppida, agri jacerent vastati, desolati, squalidi. Si post saecula interrogabitur: unde haec busta, haec rudera, haec vastitas? respondebunt genuini annales: ab Hu- gonotis. Nimis enim, heu! nimis in apertum erupit sanguinolentum vestrum arcanum, quam ut ulla sit aetas deletura illius me- moriam.

Sed praeterita tempora respicitis: Henrici reges vobis in aere sunt: his abiistis in creditum: hi vestri debitores: nisi jura regni abdicassetis, divisam cum regibus Galliam possideretis. Regni co- lumnas vos appellatis. Arrogans dictum! superbum! insolens! an hominis vocem audimus? adeone furor mentem eripuit, ut jura regni vos abdicasse dicatis? quanam vobis unquam in regnum jura? vos columnae? superi! quales columnae?

Nescit

Nescit nempe litteratus orbis gentis vestræ historiam. Florebat Gallia, tranquilla domi, formidanda foris, æstimata ubique. At vix intraſtis homines pacifici, quieti, manſueti, cum mox ruptis legum repagulis in omnem Galliam effrænſis ſe effundit licentia, circumſonant claffica, omnia ſuſum deorſum eunt. Quæ provincia, cui vaſtatem non intuleritis? quis rex amplius in ſolio ſuo tutus? quis furor? quæ rabies? quæ unquam barbaries, inhumana, immanis, atrox, vidit facinora, quæ vos humani homines in ordinem eccleſiaſticum, & omne univerſum nomen Cathollicum conſciviſtis? facinora, ad quæ omnes, qui ſunt homines, eohorreſcant. Itane vero debet vobis regnum? nervos incifos, dicite, ſolutas compages, exhaustam medullam, provincias incendiis depaſtas, fumantia urbium buſta, cruore patrio tumentes amnes, plura centena hominum millia in ſanguine natantia, aut ruinis ſepulta, regnum univerſum exitialibus veluti furiarum tædis ambuſtum, ſqualidum, &, quantum in vobis fuit, extinctum, dicite: hæc ſunt, quæ debentur vobis: talia vos fuiſtis & eſtis regni columnina.

At Henrici duo vobis, largis creditoribus, debent. Quid debeant? dicam: Henricum III quatuor omnino bellis invaſiſtis, in extremam calamitatem præcipitaſtis, Salmuriam arcem, ne gratis mali eſſetis, extorſiſtis. Henricus IV ſanguini regnum debuit, Sine vobis regnum florentiſſimum adiiſſet: quod laceratum, vaſtatum, & undique fatiſcens adiit, veſtrum eſt beneficium: non quod adiit, ſed quod vaſtatum, quod laceratum. Amatiſtis Calviniſtam: odiſtis Catholicum. Beneficia, a patre in vos collata, convertiſtis in injuriam filii. Indulſit improvide vobis ille tot arces, tot urbes, ut ex iis filium oppugnare, & ſtatum ia ſtatum inducere valeretis.

At cum *perditis* hominibus vobis negotium eſſe, querimini. Hoc non intelligo. Quinam ſunt iſti perditæ homines? cum rege veſtro vobis eſt negotium: hic urget edicta ſua: huic refractarii frontem obduratam objicitis. Jam non miror, Calviniſtas plenis calumniarum plauſtris in Jeſuitas invehi, cum regem ſuum, multo pientiſſimum, perditum hominem compellare non perhorreſcant.

De Jeſuitis Gramondus, præſes Tolofanus, licet non admodum iis addiſtus, ſcribit: *regi admoventur, quia probi ſunt: hinc improborum in ipſos invidia. Quod a ſectariis odio babeantur, & famoſis libellis proſcindantur, habent, quod ſibi gratulentur. Quod autem*

autem P. Arnulphum, regis confessarium, profligatum homuncionem e nefaria Societate compellatis, a quo rex fuerit fasciatus, vestrae est humanitatis & in regem reverentiae.

Sed quare tam modesta tam gravi ad reges & principes oratione utimini? quare P. Arnulpho tantopere irascimini? regia jura in Bearnia usurpavit. Qualia? an pastores vestri regia jura usurpant, cum e suggestu ad concionem declamant? quod P. Arnous in reducenda in Benearniam religione, & genuino DEI cultu regi adjutor fuerit, atque spiritualia obsequia praestiterit, non est regia usurpare. Rupellae sunt, qui illa usurpant.

Vidimus calumniam: eruditionem videamus. *Vix* Arnousius regiae conscientiae est admotus, inquiunt, cum extorres Lutetia Jesuitae restituantur, *statim* Bearnenses episcopi praevalent. Quid? quid dicitis viri eruditi? *vix*? *statim*? Jesuitae dudum antea jam ab Henrico IV fuerant restituti, quam Arnousius Ludovici XIII conscientiae fuerit admotus.

Sed sit haec vestra in rebus notissimis eruditio: illud maligni est animi, quod dicatis, ex Romanae curiae placitis docere Jesuitas, fidem haereticis datam non esse servandam. Quis hoc docuit? quis unquam ex Jesuitis dixit, fidem haereticis legitime datam non esse servandam? litteris gravissimis, a toto generali concilio Rupellano ad omnes reges & principes datis, videntur non fuisse inferenda tam crassa mendacia, tot cruda convicia, tot inhumanae calumniae; qualis etiam est, quod per Jesuitas Germania desoletur. Omnia nempe Jesuitae fecerunt.

Fidem fortassis aliquam invenissetis; quia multi facile credunt, quae in Jesuitas sparguntur; facile enim creduntur, quae lubenter creduntur; sed quia episcopos, Cardinales, curiam Romanam, supremum senatum Parisinum, regemque ipsum adeo, eadem actione pulsatis, eodem judicio condemnatis, Jesuitas absolvitis. Quem ex sapientibus crediturum vobis existimatis, dum nihil tam sacrum sanctumque est, quod virulenta vestra penna non attentet polluere.

Sperastis, apud Jacobum regem magnae Britanniae vos inituros gratiam; sed aequiori is erat animo, quam ut sputa vestra probaret, aut rebelles subditos, in regem suum insurgentes, tueri vellet. Batavos forsan movissetis; quia eadem utriusque meta. Sed rex Hispanus necdum adhuc satis erat excussus. Proprius obstitit armorum strepitus, quo minus audiretur alienus.

Confusa, vaga, ac fluctuans erat haecenus oratio conciliabuli Rupellani; jam vero descendit ad causae capita. *Prima in nos, inquit,*

quit, mali labes ex sacramento præstito a rege, qua die inauguratus fuit. Quid? an nova est hæc juramenti formula? Antequam Calvinus erupit, sic jurarunt reges Galliarum; quia erant reges Christianissimi: ipse etiam Henricus IV, quem pro numine tutelari colitis, sic juravit. An propter vos abstinendum a more majorum? cur tamdiu siluistis? cur successoribus obstrepitis? & quomodo juramentum Ludovici potest esse prima mali labes, cum & Henricus pater, & alii ante illum Galliarum reges idem præstiterint, præsertim, cum ad vestra lamenta declaravit, se, dum illud sacramentum nuncuparet, nihil de vobis cogitasse? Illud adhuc quaero, an perfidus esset rex, aut fidei datæ violator, sic hoc juramentum non servaret? nequaquam, dicetis. Ergo neque, si quid, male vobis promissum, non servaret, debet a vobis postulari perfidia.

At si sacramentum regis prima vobis mali labes, quæ est secunda? *petitum in comitiis Lutetianis fuit, ut concilium Tridentinum valeret.* Vah! magnum crimen! petierunt quidam, ut res sanctissima publice promulgaretur. Ergo prodeant arma, insonent classica, mille tormenta bellica tonent, fulminent! pacate tantisper! num promulgatum fuit concilium? Gratulor vobis Calvinicolarum, quod etiam inter eos, qui Catholico nomine gloriantur in Gallia, inveneritis, qui vobiscum in hac parte sentiant, & sanioris partis vota sufflaminaverint, non quidem quoad dogmata fidei, nam hæc dudum in conciliis provincialibus & diocesanis Gallicis sunt promulgata, & ab omnibus, qui Catholicam fidem profitentur, recipi debent, sed tamen quoad aliqua decreta, ad disciplinam spectantia. Quid ergo querimini? quid vultis amplius? concilium a rege non promulgari? non fuit promulgatum: nihil innovatum. Desideria vestra fuerunt impleta. Conquerimini, ut conqueramini.

Sed in illo concilio decernitur, ut *regno interdicator illi, qui libertatem conscientiarum concedit hæreticis.* Fateor: hoc decretum nunquam legi in Tridentino. Est hæc nimirum nobilis sectariorum indoles: falsa ac vera perinde habent; modo calumnientur, & ea quidem calliditate, ut illa de industria immisceant, in quibus ipsi Catholici non sunt unius linguæ. Hinc thesin illam odiosam, in Gallia ventilatam, an rex nullam in terris supra se in temporalibus potestatem habeat, illamque de promulgatione concilii Tridentini &c. obtrudunt; quamvis ad causam eorum nihil faciant. Sufficit, semina aliqua discordiarum inter Catholicos jacere. Hinc

etiam decretum illud Tridentino affingunt, ut rudibus imponant, ac si regno privet eos principes, qui hæreticos tolerant.

Ad Bearnensem regis expeditionem devolvuntur, *qua nihil sibi deterius in hanc diem, nihil injustius accidisse, dicunt: immutatas ex integro leges & mores antiquos, natali se solo pulsos.* Hem! sistite lassum pedem! nemo vos pellit. Veram audiamus historiam.

Joanna Albretana, favore & auxilio Galliae regum regina Navarræ, Henrici IV mater, ingens novatorum columnen, *Bearniam* etiam sub feudali nexu a Galliae regibus possidebat. Ejecit illa, incentive Mongomerio comite, Henrici II interfectore, episcopos & clerum, templa ac bona ecclesiastica antiquissimis dominis ac possessoribus, contra fas & jus omne abstulit, & Calvinianis præconibus tradiderat. Nec his contenta, Catholicos omnes in exilium misit, nullo habito respectu dominorum feudi, Catholico- rum Galliae regum.

Cum dein Henricus IV ejus filius regno Galliae potiretur, extinctum est feudum, dominio utili (ut juris loquimur) *consolidato* cum directo dominio. Poterat proin omni jure sua bona antiquis possessoribus restituere. Noluit tamen Calvinistis, quorum opera, dum adhuc Calvinista esset, usus fuerat, ægre facere. Id solum, quasi pro gratia, impetravit, ne Catholica religio ex Bearnia omnino proscripta esset.

Ejus filius Ludovicus XIII jure suo, dudum quæsito, usus Bearniam regno univit, & clerum Catholicum in integrum restitui jussit, oblato tamen ministris Calvinianis salario, quod nullo titulo debuit, ex ærario publico. Quid æquius? quid mansuetius? quid liberalius?

Restiterunt nihilominus pertinaciter edicto ejusque executioni Bearnenses, authoribus maxime ministellis & Forceo, provinciae pro rege gubernatore. Non tulit, ut ferre non debuit, effrontem contumaciam Ludovicus rex: atque, quam dixi nuper, expeditionem suscepit. Solus cum aulicis, sine exercitu, Bearniam intravit, & justissimum edictum est executus. Nemini vis illata: nemini adempta libertas conscientiae: nemo in exilium missus.

Quid ergo est, quod querulemini? quid propter causam Bearnensem tantos motus cietis? *Solo pulsi sumus*: falsum est. *Possessionibus dejecti sumus*: quibus? alienis, ecclesiasticis, clero Catholico per vim ereptis. *Præscriptus*. Locum non habet præscriptio, ubi deficit titulus, vera possessio, bona fides; ubi ingressus

gressus violentus: ubi usurpatio cum mala fide continuata: ubi detentio injusta toties ab episcopis interpolata. Judicio etiam coram quocunque iusto tribunali clerus *obtinere* debuisset, si *rei vindicationem* aut *interdictum unde vi* vobis intentasset. Rex iudicavit: & recte iudicavit.

At Catholica religio fuit introducta. Ita est: jure divino & humano. An quis ex vestris ad illam amplectendam fuit coactus? profecto nullus. Permissa omnibus religionis libertas. Quid, malum! quid est hoc? homines isti libertatem conscientiae identidem inclamant, hanc soli DEo subjectam esse: sectam suam peregrinam, novitiam, nuper per dolos & vim apertam intrusam, per totam Galliam volunt esse liberam: si autem rex Catholicam religionem, mille & ultra annorum possessione firmatam, velit esse liberam in regno, ecclesiae sanctae primogenito, Christianissimo, suo, coelum & terra miscentur. O rem auditu indignam! o temeritatem gentis & arrogantiam incredibilem! usque adeone miserum est, esse Catholicum, ut, quae libertas permittitur Calvinistis in Gallia, negetur Catholicis?

Sed *perculsi sumus*, inquiunt, *caesique, dum circumlato per urbem idolo genus flexionem negavimus.* Vox blasphema, & execranda! non uno duntaxat orco digna! si DEo non vultis, regi saltem vestro praesenti parcite: nec idololatriam eum postulate. Haecce ne illa reverentia, quam DEo, quam regi suo subditi debent? heu! in quae tempora incidisti infelix Gallia, ut in te, tot olim sanctorum matre foecunda, audire debeas, & quidem a filiis tuis, voces, ad quas omnes boni cohorrescant, omniumque ambae aures tinniant. Exurge Clodovae fidei sanctae parens! exurgite sancti Ludovicii pii manes, spreti, consputi, proculcati honoris divini vindices.

Sed quid irascimur insipientibus, stolidis, impiis hominibus? Calvinus eos hanc linguam heri docuit, Calvinus, cui characteristico epitheto *impij* cognomen adharet: *Calvinus impius.* Hic eos docuit spernere tam clara tam manifesta Christi verba: *hoc est corpus meum*: spernere conciliorum & patrum auctoritatem, spernere totam antiquitatem, spernere totam, tot Evangelicis promissis ornatam, Christi ecclesiam. Parcat istis homuncionibus DEUS! caeci sunt, & duces caecorum. Credere malunt superbo, arrogantibus, infami stigmate adusto apostatae, quam illis, quos *Spiritus Sanctus posuit episcopos, regere ecclesiam DEI.* Apage signum! apage tropaeum sacramentarium! *Verbum caro factum est: hic est filius meus*

meus dilectus: hoc est corpus meum: ecce verba symbolica! si DEum eucharisticum idolum appellas, cur non etiam incarnatum? eodem prorsus modo sacræ loquuntur paginæ. Absit blasphemia! Sed *percussi casique sunt vestri, qui idolo genuflexionem negarunt.* O callidam astutiam! his verbis utuntur, ut exteri credant, occisos fuisse. *Casi sunt:* sed quare? quomodo? nemo iussit, supplicationi vestros esse præsentés. Absitissent, sicut plerique alii. Irrisores, irreverentes adstare supremo Numini non patiebatur regis pietas. Et quid tandem, si apparitor contemptorem DEI virga percutiat? si DEo noluerunt, regi suo genu flexissent: politica fuisset adoratio.

Hem! novum crimen Ludovice rex, & in hanc usque diem inauditum! *Lectoræ arcem Catholicus possidet.* O verba inania! ecce! Lectoram Henricus IV donaverat Fontaralio, præstanti bello viro, virtutis militaris præmium. Successit legitimo jure hæreditario patri filius: hic abjecto Calvino Catholicam religionem est amplexus. Deturbatum propterea Lectora volunt sectarii, alias bellum regi illaturi. Quare? quia factus est Catholicus: arx hæc reformatis debetur. Quomodo hoc probatis? non est hæc arx & urbs ex iis, quas *matrimonii, securitatis, fidei obfides* appellatis, & nimis liberaliter, & in Galliae ruinam vobis rex concessit. Quam iniquiorem hic rursus Catholicorum conditionem facitis. Transiens ad vestram sectam Senevierius marchio Castilloniam arcem retinuit. Sed Fontaralius, transiens ad avitam majorum religionem, retinere non potest Lectoranam, jure proprietatis suam. Illud æquum, hoc iniquum est. Quo usque tandem progreditur arrogantia vestra? licet autem Fontaralius æquissimo jure Lectoram possideret, paruit tamen etiam hic vestro rex mandato: abdicato Fontaralio, Blainvillio Calvinistæ urbem & arcem concessit. Quid ergo querimini? postulastis, amoveri Catholicum: amotus est. Petistis, Calvinistam substitui: substitutus est. Per DEum immortalē! quid vultis amplius?

Hoc amplius volunt, *duos e jecta sua assumi senatores in Parlamento Parisino.* Res nova! quamdiu stat Gallia, nunquam visum, nunquam auditum, ut aperti sectarii in senatum illum, qui sacrosanctus esse debet, assumerentur. Postquam robore in Gallia Calvinistæ invaluerant, suspectos habuerunt iudices supremæ curiæ. Descendit rex in eorum postulata, *cameram edicti*, uti vocant, erexit, æquali ex Catholicis & sectariis numero mixtam, in qua, ut omnis facessat querela, eorum causæ judicarentur. Hoc

non

non sufficit? non sufficit: etiam in Parlamentum se volunt intrudere. Quo jure? plane nullo, nisi quod ipsis præbet jus suum canonicum, id est, enses, bombardæ, pyroboli, catapultæ, ollæ igniariæ, & mille sua tormenta bellica. Cessit nihilominus regis clementia, & extra ordinem duo pro eis officia adjecit.

Negata a rege Prædicantibus salaria, militi Hugonotico stipendia objiciunt. Sed qua lege cautum, ut rex ministris vestris, avitæ fidei juratis hostibus, turbatoribus & incendiariis Galliæ, salaria præbeat? ut propriis stipendiis milites vestros in suam & regni sui perniciem armet? ut feras in caveis nutriet, quandocunque sectæ placuerit, adversum se emittendas? portentum est, ex medulla populi ali ejusdem oppressores, ex vestigalibus publicis sustentari regis ac regni hostes.

A sexaginta annis nulla regibus bella, nisi eum Hugonotis, si primordia Henrici IV regis excipias, ubi modicum quid belli Hispanici erat residuum. Sæpe pax inita, eo compendio, ut rex rebellium sectariorum debita solveret. Pacis tempore, quod erat brevissimum, immensæ in vos factæ sunt largitiones, exhausta æraria publica, ut pacem servaretis, ut quietem pateremini: beneficia, pensiones, salaria, stipendia, vertistis in dantis perniciem; quasi nervum novi belli, adversus eum movendi, vobis dedisset. Poenitet, arma vobis in manus data, quibus eum oppugnaretis. Si jam modum ponat largitionibus, si tanta jactare desinat, quis prudens eum arguat? Vestigalem vobis velletis habere regem, ut habuistis hætenus.

At Salesio suffectus Catholicus arcis Navarræ præfectus: per Mommorantium aliquot urbes expugnata. Quid tum? rex usus est jure suo. Salesio nonagenario homine præfectura se abdicante, non licuit regi subrogare virum bene meritum? urbes, quæ fuerunt occupatæ, non erant Calvinistis donatæ, sed ad tempus commodatæ. Et licet fuissent donatæ, propter insignem ingratitudinem donatio omni jure revocari poterat. Perduelles erant regi, arces perfidiæ; negatus regi ingressus. Expugnari igitur vi oportuit.

Direpta & cremata templa, temerata religionem, effossa cadavera, clamat Rupellanum synedrion. Magnus & confusus clamor! ex lamentis istis tyrannidem, nescio quam, posset fortasse quispiam colligere, fuisse exercitam. Sed, ut dicere solemus, ex mulca faciunt elephantem. Audiamus. Homo quidam, Martinus nomine, ex infima plebe Turonibus, ad Calvini castra transgres-

sus, fuerat mortuus. Dum funus pro more Calviniano effertur, pueri Catholici cantu incondito illudunt, aliasque nugas tractant. Ex Calvinistis quidam obvio puero colaphum infligit, eumque prostermit. Oritur rumor, puerum fuisse occisum. Concurrunt Catholici; Martini corpus effodiunt & discerpunt. Accendunt templum Calvinianum, aliasque insolentias exercent.

Sectarii apud regem queruntur, jus gentium violatum, & fidem publicam, direptas ædes, templum crematum, impeditas exequias, effossum cadaver. Jussu regis fit inquisitio: auctores tumultus alii ad restim, alii ad rogam damnati, poenam luerunt.

Quid jam hic, dic sodes, quid aliud petere & exspectare sectarii a rege poterant? morte punivit nocentes Catholicos. Quare ergo regi exprobrant? quare tumultum unicum, a plebe excitatum, & quidem non sine omni causa data, a magistratu Turonensi, quantum poterat, inhibitum, a rege tam severe punitum, tantopere exaggerant, ut videri posset, Catholicos ea conceivisse facinora, quæ a Calvinistis barbara crudelitate & immani rabie per totam Galliam fuerant patrata. *Cremata templa, effossa cadavera!* quid numero plurali effertis, quod est unum?

Raptos ab ubere matrum infantes, & in monasteria detrusos. Mendacium est. Ante decimum quintum ætatis annum nemo suscipitur in monasterium: nemo intruditur, sed volens ac rogans recipitur. Aut hoc reprehendere, aut libertatem conscientie prædicare definite; nisi forte tantum transitus a nobis ad vos, non autem a vobis ad nos liber esse debeat.

Scriptit eadem synagoga Rupellana ad ipsam etiam Ludovicum regem epistolam, accusationis & minarum plenam. Quin adeo frontem & pudorem omnem exuit, ut regem suum in faciem perfidie postulare solutum a se ea conditione conventum Lodunensem, inquebant, ut, si postulatis suis, quæ Bearniam, Lectoram, & duos senatores concernunt, intra sex menses non subscriberetur, liceret sibi nova Rupellam comitia indicere; conditionem non esse impletam; regem debitorem reum sibi esse violatæ fidei.

Sed quam hæc non tantum ab omni pudore, & veneratione, regi debita, sed etiam a veritate sint aliena, affectis suis Calvinistis pathetice demonstravit marescallus Lediguerius in epistola ad comitium Rupellanum data. Rupellam, inquit, convenistis, sed quonam jure? illegitimi sunt conventus, inscio rege indicti. Quæ sit color ex Bearnia, Lectora, & petitis duobus senatoribus, Va-

næ sunt penitus, quas movistis, querelæ, magisque in bellum prætextus, quam pro causâ communi zelus.

Plane factum satis petitionibus vestris, antequam Rupellæ convenistis. Ergo conventus non modo illegitimus est, sed etiam sine causâ probabili. Quos petebatis Lutetiano Parlamento adscribi senatores duos, adscripti fuerunt; quam querebamini, Lectoram a Fontaralio possideri, post transitum ejus ad Catholicos, in Blainvillium reformatum fuerat translata. Libertas conscientiæ in Bearnia est integra. Si quid mutatum in urbibus, si leges novæ constitutæ, meminisse debetis, regem esse, qui sic mutavit, sic constituit.

At mutata præsidia arcium, novi substituti præfecti: qua lege, quæso, vetitum, dominium uti re sua? si conceditis, legitime regnare principem, an non conceditis, urbes, & quæcunque in regno publica sunt, ipsius esse? Precario regnat, qui patitur, militem suum in urbibus in alterius verba jurare; rexque nomine tenus est, qui aliis ex necessitate obnoxius, habet magis, quod sequatur, quam quod eligat.

Hinc palam est, contra jus omne convocata comitia: quæ si non actutum dissolvitis, perduelles estis, prorsusque irritum erit, quidquid pro communi causâ conabar: contra, si abstinitis, plura impetrabo & majora, quam creditis. Ita Calvinista prudens & mansuetus ad Calvinistas insipientes & turbulentos, quibus jam certum erat, clementissimum suum regem bello aggredi.

Ex quibus sane, hucusque in medium allatis, perspicue elucet, quam falsi, quam vani, quam futiles fuerint prætextus, quos synedrium illud Rupellanum per totam Europam disseminavit, ut reges, & gentes exteras in communionem rebellionis traheret. Dominari volebat in Gallia secta impotens, regem subjungere, statum popularem inducere. Hæc belli causâ. Vix humanis rebus exemptus fuerat Henricus rex, cum de libera republica, exemplo Bernatum, Genevensium, Batavorum Calvinistarum, capita & consilia contulerunt. Adhuc cor patris palpitabat in sanguine, cum de bello regi infanti inferendo cogitarunt. Et intulissent, nisi regina mater largitionibus avertisset. Nec abhorret a gentis indole, vagientibus in cunis principibus insidias struere, præut in apologia sua testatur Jacobus Angliæ rex, quem in cunis suffocare Calvinistæ sunt conati. *Gramondus lib. VII.*

ARTICULUS XVII.

Belli causæ. Principum animus. Calvinistarum furor. Regis pietas. Engeriaci, & aliarum multarum urbium & arcium expugnatio. Victoriarum cursum sistit Monalbanum. Solvitur ejus obsidio. Maynii principis obitus & elogium. Obitus Chamieri. Dimissio P. Arnulphi confessorii ab aula. Digressio de confessorii principum. Mors misera Luynii, ejusque effigies.

25

Cum igitur bello ubique apparando Hugonoti alacriter incumbere, rex diploma publicavit, in quo memorat, quanta jam mala a gente ista inquieta passa sit Gallia; usurpatam regiam potestatem, arrogantiam, fastum, contumaciam, minas, spreta edicta, abdicatum regem: multa pacis gratia a se dissimulata, at clementia sua auctam proterviam, circumsonare ipsorum arma, coactum se tueri majestatem & bellum repellere; agendum contra illos ceu publicos grassatores. Promittit simul protectionem iis feneratoriis, qui regi suo essent militaturi, aut saltem neutri parti adhaereri, Nannetensi edicto ipsis confirmato. Hæc regis promulgatio eo valuit, ut primum Lediguerius, dein etiam Tremollius, rejectis provinciis, quas conventus Rupellanus illis decreverat, partes sectæ abdicarent, ad religionem Catholicam paulo post transire: secutus est (*ad speciem saltem*) quod magis mirum videbatur, exemplum Bullionius princeps, alias omnium adversus aulam factionum particeps, & a synedrio Rupellano designatus totius exercitus imperator. Creditum, quod senio confecta ætas, timor amittendi suas ditiones, & populare symmystarum regimen eum averterint.

Easdem neutras partes amplexi sunt plures ex Hugonotis nobiles, easdem propter rationes; quia videbant, plebem ad democratiam vergere, apud quam modica nobilitatis ratio, in regio statu florens.

Major regi timor a Catholicis quibusdam principibus, Sueffione, Maynio, Nivernensi, ob Luynii dominationem aula abstinentibus, ne Hugonotis se conjungant. Iis bono dolo illudum a legato (quod mireris) Rupellanorum, in aula versante, tanquam pax propediem esset conficienda, simulante, atque ut ad regem reverterentur adhortante. Contra vero Robanius, *Subisus* ejus frater, *Castil-*

Chastillonius, & *Forceus*, Calvinistæ, destinatas sibi a synedrio provincias, & munera militaria acceptarunt, totius rebellionis deinceps & belli capita.

Bellum secta inchoat a crudelitate & petulantia, in sacerdotibus, templis, altaria, sacras reliquias, monasteria exercita. Bellum. Nil tam sanctum, quod non fuerit pollutum & proculcatum. Nudati & flagellati monachi: a sceminis ipsis scdissima audita in viros crudeliter patrata: temerata Deo dicata virgines: sancta ecclesie versæ in equorum stabula; sanctissimi sacramenti sacra hostia in terram projecta, & pedibus protrita, tanto furore & rabie, ut omnes ex orco furias erupisse diceres. Ipsum etiam jus gentium gravissime violatum, dum *Crossius*, camera edicti Gratianopoli præses, ad Montem Pessulanum a rege missus legatus, atrociter a scæ populi fuit interemptus, incentore Suffreinio ministello; Rohanio, qui in urbe præsens aderat, dissimulante: per vim, dolos, fraudes ubique grassatum.

Rex interea, Luynio creato Comestabili, quæ est prima post regiam dignitas, atque post obitum Henrici Mommorantii per plures annos vacaverat, per San-Paulæum Gergobiam, per Condæum Sacro-Cæsaream (*Sancerre*) inter præcipuas sectariorum urbem, occupat. Samuriam, magni momenti ad Ligerim urbem, academia Calviniana famosam, quam Henricus III olim in scederis pignus sectæ dederat, a Pleffi Mornæo, armis & literis viro celebri, traditam accepit; atque expeditionem ad Pictones & Aquitanos suscepit: Condæo, San-Paulæo, Longavillæo, Nivernensi, Vindecienensi, ne quid a tergo intutum relinqueret, sectarios exarmare iussis, in Biturigum, Aurelianensium, Picardiæ, Normanniæ, Campaniæ provinciis, horum principum gubernationi subiectis.

Post multas urbes arcesque qua vi qua deditione interceptas, antequam se rex ad *Engerviæci*, prævalidæ in Santonibus urbis, obsidioni accingeret, sacra synaxi, fortium robore, muniri voluit, tanta pietate, ut exempli vis plerosque aulicorum ad imitationem traheret.

Engeriæcum, superiori ætate frustra a regibus obsessum, duobus armatorum millibus, præfecto Subisio, & omni apparatu bellico a Rupellanis fuerat instructum, ut adeo longior & cruenta esset obsidio. Spectabat oppugnatio ad Comitem Stabuli, apud quem summa belli autoritas; sed quia Luynius rudis erat belli, nomen gessit, Lediguerius marescallus, longa armorum experientia subactus, rei summam.

Postquam multi ex utraque parte, nobiles etiam viri, ceciderunt, obfessi in pacta cum rege convenire volebant, sed is pacta cum subditis aspernatus, ut se regis clementiae sine conditione permitterent, imperavit. Tandem rex hac forma urbem recepit: *Rex, misericordia suorum ductus, humiliter deprecantibus Engeriacis parcat: si fidem sacramento adstrinxerint, abdicaturos se factiones & prava consilia; debitoque in obsequio perstituros, quamdiu vixerint; ea conditione vita illis & libertas salva sunt.* Subisus, posito ense, ad genua regis procumbit, veniam rogat, ac fidem jurat. Receptus a rege in gratiam: sed, ut loquitur Gramondus, *rara sectariis fides: tot pene apud eos perjuria, quot sacramenta: neque enim seditione absentum a Subisio & sociis.*

Quo tempore Engeriacensis obsidio tenuit, Maleretus cum viginti Aquitaniae urbibus ad regis obsequium rediit, quamvis Forcæus & Rohanius omnem Aquitaniam & Galliam Narbonensem ad rebellionem concitarent. Verum Maynii ducis virtus militaris super omnes enituit, dum, licet quartana laboraret, & paucas haberet copias, Forcæum & sectarios prælio vicit, & Calmontium atque Neracum, permunitas urbes, expugnavit. Aquitanis auxilio venit classis Rupella emissa, cum numeroso milite, qui ea edidit in Catholicos crudelitatis exempla, quæ omnem barbariem superarent. Sed ab Elbovio, a rege submisso, strenue magnaue cum jactura rejecti sunt in undas, &, ne porro Rupella solvere possent, injectum frenum. Cincta urbs terra marique a Guisio & Espertonio.

Interea Lediguerius Pontium urbem occupat, Maynius Clairacum, & munimentis exuunt; quod multis aliis hoc bello urbibus & castellis contigit, quia rebellionis receptacula hæresi asylum præbuerant. Condæus, & San-Paulæus, ex Aurelianensi stirpe princeps, Sullianam suspectam arcem, quam uxor in absentia mariti strenue propugnauerat, expugnant: quippe dux Sullius Calvinista, neutrarum se partium simulans de industria aberat: uxor vero & filius aperte sectariis favebant. Castillonius, cui Rupellanus conventus Vivariensem & Cebennensem provinciam designaverat, cum videret, sectariorum res in deterius labi, in regias partes propendebat; unde a suis Hugonotis in jus vocatus, cum forum declinaret, gubernatione fuit dejectus.

Cum rex Aquitaniam, Santones, Occitaniam, Piclaviam, in quibus maxime dominabatur hæresis, victoriis fuisset emensus, Montalbanum (*Montauban*) cursum stitit. Celeberrima hæc Calvinista.

vinistarum in Occitania seu Septimania urbs, natura & opere munita, atque academia Calviniana, ex qua hæresis tantum veneni sparserat, famosa, vergente in autumnum anno 1621 obsidere coepit.

Longum foret eruentæ hujus obsidionis seriem recensere; quot irruptiones tentatæ, quot eruptiones, quot machinis æneis fulminatum, quanta pertinacia, quo furore foeminæ mixtæ viris urbem defenderint, quantum sanguinis, maxime ex parte oppugnantium fufum. Quæ omnia apud Gramondum, qui tunc jam in senatu Tolosano florebat, prolixè descripta invenies. Rohanius, supremus tunc belli apud Calvinistas imperator, 1200 armatos ex Cebennensibus, feroci gente, urbi suppetias miserat: quorum 600 a regiis in itinere cæsi, captique, 600 in urbem penetrarunt, animosque, ad deditionem jam proclives, firmarunt. Quare rex, cum hyems ingrueret, & exercitus ipsius ita esset accisus, ut ex triginta millibus vix tertia pars superesset, lues insuper in castris grassaretur, obsidionem solvit.

Cæsi nobilissimi duces multi, & inter eos, qui solus multorum instar erat, Henricus Lotharingus, dux Mayennæ (quem etiam principis *Meduani*, *Maynii*, aut *Mayeni* nomine hæcenus compellunt. *Maynii* obitus.) heros incomparabilis, Carolo patre, vicario olim Galliæ, & rei Catholicæ columine, dignissimus filius, cui cum sanguine Lotharingico innatum hæresis odium. Habitu corporis erat giganteo, super omnes eminens, animo majore: Catholicorum amor, hæreticorum terror; religionis vindex, sectæ flagellum, & adversus illam Aquitanix & Septimaniæ tutelaris genius. Vel sola anni hujus ætate 14 arces munitas, acsi volucrum pidi essent, cepit & disturbavit. Plures non raro erant oppugnati, quam oppugnantes; expugnavit tamen, in se ipso circumferens exercitum: qui terrore nominis diffaret hostiles acies.

Cum Guisio patrueli monstraret apparatus, quem fecisset ad irruendum, globo, ab ignobili manu emisso, petitus occubuit, florenti adhuc ætate, & viribus Herculeis, 43 annos natus. Quando mors ejus innotuit, totis castris trepidatum est, & desperatum; Montalbani vero, tanquam ingens parta esset victoria, triumphatum.

Sicut autem universa secta in plausus abiit, sic omnis Gallia orthodoxa luctum induit, & non aliter, acsi rex obiisset, patri patriæ parentavit, tanta in sectarios ira exardescens, ut Lutetix & Charentonii plures ex ipsis mactarentur. Solus ex Catholicis

tholicis gavifus est Luynius; quia solus Maynius blandiri noluit: indecorum ratus, principem homini, ex ultima nobilitate extracto, assurgere. Hinc rarus erat in aula, & saepius cum aliis principibus communem causam habuit, non adversus regem, sed Luynium, quem dominantem, se neglectis, ferre non poterant.

Et Chamieri.

Maynii piis manibus immolatus est magnus Chamierus, exilis tanto principi victima. Erat Daniel Chamierus, in Delphinatu natus, Calvinistarum idolum aut oraculum, edicti Nannetici faber, synodorum praeses, Praedicantium Alpha, Calvinistarum Papa, doctrinae stupor, quam in corpore suo theologico, in epistolis Jesuiticis, & maxime in *Panstratia sua Catholica*, tribus praegrandibus voluminibus, plaudentibus inferis, constipavit. Sed & haec excoetra suum Alcidem invenit in Ignatio Armando, Joanne Brossardo, & Jacobo Gretsero S. J. patribus: qui Chamieri mendacia, calumnias, fraudes, & dolos toti mundo demonstrarunt, prout prolixius in *Idea* scriptorum Protestantium, & *Idea* apologia ostendi: ut adeo demonstrarit, quantis viribus in eruditione historica polleat, Joannes Breitingerus Tigurinus mihistellus, dum in suo *Urim & Thummim* scripsit, Chamierum a nemine fuisse refutatum.

Jam vero, prohi dolor! grandis hic ecclesiastes, Chamierus, quo die auditores suos ad constantiam rebellionis adversus regem zelose accenderat, casside, ferreo thorace & hasta armatus, eruptionem ex urbe tentans, occisus est praemoenibus Montalbanis.

Arnulphi dimissio.

Soluta obsidione rex profectus Tolosam, primam post Lutetiam Galliae urbem, magno cum apparatu & pompa excipitur; indeque Monhurtianam expeditionem suscepit. Luynius vero eo digresso P. Arnulphum (*Arnous*) qui regi a confessionibus fuerat, ab aula dimisit, his ad eum usus verbis: *doleo, quod regis jussu secessum ab aula indicare cogor, quem habui, & habeo semper inter amicos.* Ad quae Arnulphus: *non est, quod doleas ab excessu meo, cujus ipse es unus auctor: plane immunis a labe sum: neque aliud mihi obijci potest, quam quod volui & curavi, ut rex regat. Caeterum bonam tibi gratiam debeo, quod e fluctibus per te in portum evadam.* Id unum timeo ne confictum forte in me crimen Societati imputetur. Luynius, ne in causam inquire, subinfert, cum regi dominationis affectata sis reus, mihi fidei non servata.

Ecce causam hujus dimissionis, quam uterque prodit, & tota Gallia facile credidit, cum omnibus notus esset Luynius, qui solus regem possidere vellet, & regnare, & festuca umbram projicit, quam timet ambitio. Exosum habuit regiae conscientiae arbitrum, noluit.

noluitque, viro, non solum probo cum primis, integerrimoque, (ut loquitur *Julius Cordara hist. Societ. part. 6 lib. 6 n. 94*) sed etiam spiritus ingentis ac liberi, qui nullo cujusquam respectu, quæ sentiret, aperte loqueretur, aures & animum principis quotidie patere.

Certe, corruptis omnibus, qui regi circumstabant (inquit Gramondus *hist. Gall. lib. 11*) unus *Arnoulus Luynæo* negavit condutitiam operam, quo, etsi amico ingratus, fidus regi fuit. Sed quomodo ingratus esse amico potuit per hoc, quod regi fidus fuerit? an virtus virtuti potest esse contraria? Ingratitudo locum non habet, ubi fides, regi debita, officium exposcit.

Addit Gramondus, dejectum fuisse munere, quod Luynæum, fortunæ suæ artificem, non vocavit in secreti sui conscientiam. Sed quomodo vocaret? num arcana, quæ cum rege tractabat, fortasse ad conscientiam pertinentia, Luynio aperiret? at affectatæ dominationis reum dixit Luynius: cujus & qualis dominationis? si rationi status pro foro externo se immiscuit Arnulphus, graviter deliquit in Societatis leges, quæ sub gravibus pœnis id prohibent. Si interrogatus a rege respondit, aut, quæ ad conscientiam regis spectabant, conscientia director sincere & libere monuit, functus fuit suo officio, graviter adstringente.

Misera sane conditio talis viri: profecto nisi zelus animarum universalis esse deberet, & salus publica etiam ageretur, non modo is, qui assumitur in confessarium principis, sed ordo etiam religiosus, ex quo assumitur, deberent expavescere. Omnia impuntantur confessario. Si per defectum delinqui putatur princeps, mox volat querela, confessarium non fungi suo munere: si per excessum; suadente confessario factum creditur. Unde toti ordini invidia acrescit & animorum aversio, parciorque, quod inde consequi necesse est, animarum proventus.

Jam vero in aulis ipsis, quæ solent esse theatra passionum, quot suspiciones, invidiæ, querelæ, detractiones, insidiæ, fraudes in scenam prodeunt! quam multa imputantur confessariis! nec cessatur, donec invisus homo gratia apud principem & gradu suo moveatur: prout a Luynio adversus P. Arnulphum factum vidimus. Et quot talia exempla! quantam tempestatem vel unus aulæ minister, si altius principis animo se se insinuavit, in integram etiam communiter cedere potest.

Errat ramen Gramondus, dum Arnulphum a summa fortuna dejectum & in exilium missum scribit: non a summa fortuna, non

in exilium, sed ad altiorem & meliorem fortunam, ad soli serviendum, cui servire regnare est, ad sacram quietem, turbis vacuam, ad fratres suos, in patriam, ad se ipsum & apostolicos labores, certatim ab ecclesiarum praesulibus expetitus rediit. Mundani homines, nihil bonum, nihil magnum, nihil votis dignum existimant, nisi quod in mundo splendet, & ea, quae sunt spiritus, non percipientes, veram humanæ mentis felicitatem nesciunt.

Alius sensus erat Matio, Societatis Jesu praeposito, qui (teste Cordara loc. cit.) ad provincialem scripsit, *dimissionem Arnulphi apud omnes aequos rerum aestimatores fuisse quasi testimonium laudis, in ejus vitam actionesque redundantis, nemine non agnoscente, suis illum consiliis, & in regendo Christianissimo rege prudentia, studioque religionis, non de Gallia modo, verum etiam de ecclesia universa optime meritum esse.*

Fortasse etiam Luynius apud sectarios gratiam inire voluit, quibus Arnulphus erat exosissimus: certe, postquam cum Rohanio, penes quem Calvinistarum summa erat, fuit congressus Luynius, ejus culpa illico soluta est Montalbani obsidio & decreta Arnulphi dimissio; quapropter Brietius ad ann. 1621 *prævaricatorem* appellat Luynium. Brevi post pax cum sectariis non tam inita, quam empta: plane pro tantis victoriis minus decora; confirmato, omnis mali fonte, edicto Nannetensi, & permissa sectæ plena errandi ac pereundi libertate.

Quamvis autem Arnulphus, cum regi, prout decuit, vellet valedicere, Luynii artibus & potentia accessu fuerit prohibitus, nequaquam tamen rex, quidquid jactaretur, offensi unquam animi signum prodidit, quin imo ab expeditione redux illum benevole & familiariter excepit, pluresque ejus interventu Societati favores exhibuit; inter quos aucta per Galliam eo ipso tempore collegia, ipsiusque summa voluntate erecta Tolosæ domus professæ.

Nihil vero sectariis, aliisque Societatis osoribus acerbius accidit, nihil, quod regis animum manifestaret patentius, quam ubi paucos post Arnulphum dimissum dies arbitrum ac directorem conscientiae elegit P. Gasparem *Seguiranum*, ex eadem Societate sacerdotem.

Sed nec Luynio longum ab amoto, quem æmulum putabat, gaudium fuit; nam vix mense evoluto, cum esset in robore ætatis, in dignitatis & auctoritatis apice, morbo interiit, magna, si paucos ejus clientes demas, totius Galliae lætitia. Vix erant, qui funus curarent; hinc clam avectum, nullo apparatu tumultatum est.

Sic

Luynii
mors misera.

Sic vitæ comœdiam finiit Carolus Luinius (*Luynius, Luy-næus a quibusdam scribitur*) non magna fortuna natus, teneræ Ludovici ætati adhibitus, ludicris eum, & aucupio maxime distinebat, matre tutrice & Ancræo, regnandi avidis, eam Ludovici educationem non improbantibus. Cum autem pubertatem adeptus regni administrationem suscepisset, Luynii artibus, qui jam alte in animum regis admissus fuerat, Ancræus cæsus, mater regina vero ab aula dimissa est.

Ab eo tempore Luynius, quoad vixit, regem ita sibi adstrictum habebat, ut, quocunque vellet, impelleret. Auctus mox summis honoribus, dux creatus, Par Franciæ, prorox Normanniæ, marescallus, & tandem, licet rei militaris imperitus esset, Comes Stabuli (*Comestabilem Franciæ* appellant) cui plena, veteri instituto, armorum bellique authoritas, a rege dictus; cumque *Varæus*, regni cancellarius, vir stoicæ & integerrimæ vitæ, cum antiquis illis Camillis, Fabriciis & Catonibus comparandus, fuisset mortuus, sigilla etiam regni, nemine se opponere auso, usurpavit, ut adeo domi militiæque, quod inauditum, omnia solus esset Luynius.

Inde principum indignatio atque ab aula secessio, nobilium aversio, populi querelæ, totius nationis iræ & odia. Quæ tamen omnia minoris erant roboris, quam ut impotentem dominatorem, favore regis, quem totum occupaverat, protectum, gradu movere possent. At mutata subito rerum scena. Cum nihil amplius ei deesset, quam regis nomen, morbo correptus lethali (veneno contractum putabant) ab amicis, familiaribus, medicis, omnibus desertus jacuit, donec contabesceret: nec funeri, sanie diffuenti, ullus honor habitus. Nemo amplius amicus, nemo beneficii accepti debitor esse voluit. Rex ipse (quod mirabantur) nullum moerorem præsetulit. Sic eunt res humanæ. O ampullatam vanitatem! qui per totam Galliam magnitudinem suam extenderat, vix septem palmorum scrobem invenit. Quam bene propheta regius: *filiis hominum usque quo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?*

ARTICULUS XVIII.

Perfidia sectæ. Cæsus Subisus, & Forcæus. Rohanii virtus. Montpelii obsidio. De pace consilia. Oratio Lediguerii pro pace. Condæi contra pacem. Ejus articuli publicati: secreti.

26

ANno 1622 nec hyeme a bello cessatum: variæque Hugonotorum arces sunt interceptæ. Burniquelli sectariis arma fuerant adempta: sed cum regii milites noctu vino, quod large ipsi cives præbuerant, obruti jacerent, allatis Montalbano armis, omnes a a Calvinistis sunt occisi. Hæc eorum fides jurata: quam sæpius hoc bello, principes etiam viri, demonstrarunt. Falso objiciunt nobis non raro doctrinam, quod hæreticis fides non sit servanda: meliori jure diceretur, eorum inter dogmata & illud esse, fidem Catholicis non esse servandam. Facta saltem id docent.

Ineunte vere rex cum novem duntaxat millibus Campum Martium ingressus Subisum, Rohanii fratrem, qui Engeriaci fidem regi juraverat, sed eandem rursus exuerat, gravi clade affecit, cæsis duobus sectariorum millibus. Elbovius vero, Lotharingus princeps, Petragoricos subigit, victo Forcæo, qui a rege veniam obtinet, & sectariorum partibus renuntiat, ut adeo ex principibus Calvinistarum soli Rohanæi fratres debellandi restarent.

Cum autem etiam in hoste virtus sit laudanda, fateri oportet, Rohanum fratrem seniore, totius hostilis exercitus imperatorem, ex cujus etiam ore omnes Calvinianæ urbes pendeant, ingenio, fortitudine, industria, laborum patientia, belli artibus nemini secundum, paucioribus licet esset instructus copiis, non raro regiones superasse. Non currere, sed volare ipsum dixisses, ut omnibus esset præsens, consilio & auxilio. Præcipuum ipsi subsidium a maritimis provinciis, quas hæresis maxime infecerat, & ex agro Cebennico, montibus & incolis ferocibus horrido. Ac demum eo rem perduxit, ut pinguem sibi pacem referret, & rebellionis merces solvi ipsi debuerit.

Nam etsi rex & duces ejus hostiles sæpe acies profligarent, multasque arces urbesque magna virtute expugnarent, nihilo tamen secius sicut anno superiore ad Montalbanum, sic isto (1622) ad Montpelianum hæsit victoria.

Mon-

Montspeliū sive *Mons Pessulanus* (*Montpellier*) urbs in Occitania inferiore, situ & opere munita, academia celebris, referta tunc temporis erat Hugonottis. Hanc rex obsidere cœpit; jamque eo cruenta oppugnatio fuerat progressa, ut imminere deditignem sperari posset, cum de pace ineunda cum Calvinistis deliberatio est instituta. In utramque partem ferebantur sententiæ. Maxime vero inter se disceptabant Condæus, princeps Borbonius, ap-
 prime Catholicus, qui pro obsidione, cui præerat, ac bello continuando perorabat, & Lediguerium, quem rex post obitum Luy-
 nii Comitem Stabuli renuntiaverat, qui pacem suadebat. Eruditionis interest, utriusque argumenta & rationum pondera metiri.
 Patet omnibus, inquit Lediguerius Comes Stabuli, quam noxia mihi futura sit pax, cum eo fungar munere, cujus omnis est in bello autoritas. Nemini a rege inferior in castris est Comes Stabuli: jus omne militiæ penes illum: pecuniæ, officiorumque universim omnium est dispensator: per pacis otia languet & vilesceit. Quapropter suspecta esse nemini debent, aut possunt consilia pacis, quæ potiora habeo.

Montspeli
obsidio.

Pro pace.

Galliæ bellis intestinis & externis omnibus infenui: pacem bello potio-
 rem esse, & multorum annorum experientia me docuit, & naturæ institutione didici. Vastantur provinciæ, in busta abeunt
 urbes, jura divina humanaque pessundantur. Lassata profecto est
 cædibus Gallia, florens olim in pace, nunc ad medullam usque ex-
 hausta; nuda populis, lacerata, discerpta, innatans filiorum
 sanguini. Rex in se ipsum sævus, sua abscindit membra, sua e-
 vellit viscera, suas enervat vires, per victorias etiam se ipsum
 jugulat.

Omne quidem bellum calamitosum, illud tamen maxime, quo
 civis in civem, frater in fratrem ferali ferro grassatur. Peregrin-
 entur potius arma, & alienum solum premant. Vicini Germa-
 niæ principes implorant auxilium: Palatinus exulat, opprimuntur
 alii, Vallis Telina, Rhætis erepta, gens inimica in immensum cre-
 scit, non quietura, donec Europam omnem sub jugum mittat: in-
 terim vero Gallia, quæ sola aggerem posset objicere, mutuis ci-
 vium vulneribus cadit.

Satis, satis profusum gentilitii sanguinis: gerantur bella, tri-
 umphos paritura. Parati sunt subditi agnoscere ac venerari regem,
 petunt veniam, rogant pacem. Quid quærimus amplius? magna
 quidem gestisti rex, Galliam percurristi victoriis, quot passus, tot
 lauri tot palma tuæ. Sed heu quantum superesset belli! hyeme
 nunc

Pars VIII,

B b b b

nunc appetente dubius Montis Pessulani eventus: quot mapalia tot armatae turre, quot pagi tot propugnacula, quot urbes hostiles, tot munimenta. Et demus, Monspelium expugnari, tot alia claustra perfringi: Montalbanum memoria repetamus, Rupellam cogitemus, proh quanta nomina! hæc omnia tua sunt rex, aperientur portæ, flexo poplite excipient dominum, patrem patriæ venerabuntur, si pacem concesseris.

Ita quidem Lesdiguerius, qui, licet nuper Catholicum fuerit professus, retinuisse tamen aliquid affectus erga agnatam sectam videtur, aut saltem inter illos fuisse politicos, quibus ultima religionis est cura: fortassis etiam æmulatio & ira in Condæum, quem bellum suaturum noverat, linguam acuit. Nam dum oppugnandum Monspelium, uterque supremam armorum præfecturam sibi vendicabat, Condæus tanquam primus sanguinis regii princeps, Lesdiguerius Comestabilis titulo, penes quem esset summa post regem belli autoritas. Vicit Condæus: Lesdiguerius ad Privatium expugnandum a rege missus: invidere igitur æmulo (prout delicata in hac re est ducum militarium indoles) pronum erat urbis expugnatae gloriam.

Contra pa- ante bellum cœptum dixisses, Lesdigueri, accepta fortasse tua fuisset oratio, at nunc, dum eo usque progressi sumus, sero suades. Desperata sectariorum est causa: partam jam ferme victoriam num e manibus labi patiemur? centum & quinquaginta urbes aut propugnacula amisit secta. Unico adhuc opus impetu, ut penitus corruat. Monspelium deditionem jam meditatur. Montalbenses extrema premuntur esurie; dum mareschallus Theminius, urbem constrictam tenens, alimenta arcet. Hac adhuc hyeme fame pereant necesse est, ni se dedant. Eluendum Montalbanum dedecus superioris anni, nec ferendum, ut typho inflata civitas dicat, se regem superasse. Rupella pariter terra marique a Sueffione & Guisio cincta, commercio omni intercluso, ultimam patitur egestatem. Deprimenda superba civitas, rebellionis caput, & ita deprimenda, ne porro in regem suum possit insurgere. Non dubitandum, Guisium, ut classe, ita & prælio prævaliturum.

Reliqua Calvinistarum municipia, aut armis jam fuerunt subacta, aut ita locis disjuncta, ut mutuo sibi non possint esse auxilio. Non illis superest bello duratus miles, non pecunia, non annonæ, non alia, quibus geruntur bella. Quid sperandum genti perfida, quæ solis muris eeu carcere concluditur? Si cessamus, resumet

sumet vires, & rursus insurget, nisi regem sibi vesticalem & ad omnia obsequentem habeat: & tunc de novo inchoandum bellum, quod jam ferme penitus confectum habemus. Et quam pacem dābimus? quam ipsi nobis.

Profecto aut bellum hoc inchoandum nunquam fuit, aut fortiter & constanter continuandum est, donec finis intentus obtineatur: an obtentus? causas belli rex diplomate manifestavit, rebellionem nempe apertam. Num cessat? quid loquuntur districti adhuc gladii? quid portæ regi occlusæ? quid armatæ in regem eruptiones?

Tuus, rex auguste, tuus honor agitur, tua per Galliam & externos nominis fama, si victorias tuas in fine corrumpas, & pacem cum subditis, velut paribus, in eas precariam. Vel non potuit, dicent, & erit infirmitatis dedecus; vel non voluit, & prudentiam, religionem, constantiam tuam desiderabunt.

At calamitates belli facunde recitat Lesdiguerius. Has secuturas ante bellum prævidimus: inchoavimus tamen. Et quis eorum author? rebellio Calvinistarum. Consulamus annales Galliæ: ex quo hæc pestis iatravit, actum fuit de quiete & salute patriæ: quot mortalium millia neci data! quot urbes, quot provinciæ devastatæ! non est ea genti indoles, quæ possit pacem aut quietem pati: non cessabit Galliæ calamitas, quamdiu hanc luem in visceribus geret. A primis suis incunabulis bella ex bellis miscuit: a se ipsa non recedet: miscebit in posterum. Utinam vanus sim augur: vix abducemus nostros exercitus, cum metu libera denuo tumultuabitur: tum quod metus non soleat esse diuturnus magister officii, tum quod genius, fastuosus, turbulentus, suus, non sinat esse tranquillam. Hinc Rupellæ, Montalbani, Amiliani, Nemausi, Uticæ, castri Albigenis, cautum vult munimentis, hoc est præcipuis rebellionis sedibus & propugnaculis, ut iis confisa regi impune insultare queat.

Si bene cœpta, & gloriose ad finem deducta propemodum, fiat abruptum, eam saltem demus pacem, quæ, si non voluntatem, vires certe nocendi genti infidæ eripiat. Diruantur perfidiæ claustra: decutiantur superbæ substructionum cristæ: solo æquentur munimenta, sine discrimine. Edicti Nannetensis fidem ipsi fregerunt Calvinicollæ, rebellionem, belloque regi & Catholicis universim omnibus illato. Aperiant portas regi, ejusque clementiæ se permittant. Alia pax sine dedecore iniri nequit. Veniet, spero,

B b b b 2

tempus,

tempus, quo exurget Hercules, qui virulenta hydrae capita uno ictu sit demersurus.

At in exteras provincias conjuncta vertenda sunt arma: succurrendum oppressis principibus Germaniae, Vallis Telina Hispano extorquenda, figenda meta crescenti potentiae. Vide, Lesdigueri, ne Calvinistis, si fas est dicere, tuis, nimium faveas. Vis, ut bellum inferamus genti Austriacae. Hoc omnium est sectariorum votum. Quo crimine nos laesit? a sexaginta annis intestinis motibus bellisque atrocibus a Calvinistis conquassata est Gallia: an rebus se nostris miscuit? an Calvinistis opem tulit? haereticum in Gallia regem esse noluit. A Calvinista regnum Bohemiae sibi eripi non est passa. Religionem Catholicam tuetur adversus sectarios. An improbas? Si seria fuit tua nupera professio Catholica, vide, quid moliaris. Calvinista est Fridericus, invasor regni: Calvinistae maximam partem sunt Grisones, crudeliter grassati in Catholicos Vallis Telinae incolas, pro libertate & religione certantes. Apud te ipsum pensa, quid nuper primum Mansfeldius, Friderici dux, sit promeritus, dum cum viginti armatorum millibus in Campaniam nostram irruit. Hos tu Galliae & fidei hostes, in causa sua injusta cupis a nobis adjutos. Nae tu praecclarum induisti Catholicum, qui tanto conatu causam agis iniquam Calvinistarum in Gallia, & extra Galliam.

Ego vero ita judicandum existimo; minus prudentis esse consilii, ad alienum restringendum, aut potius inflammandum incendium accurrere, dum proprii penates ardent: dum faces ventilant & per provincias circumferunt Galliae incendiarii. Eripiantur his prius exitiales tædæ: disturbentur rebellionis propugnacula, auferantur arma; religionis & regni securitati consulatur: vindicetur majestas spreta: noscat orbis, Ludovicum totius Galliae esse regem, & nescire statum democraticum in statu monarchico: aperiant claustra sua sectarii, & regis arbitrio se relinquunt: nisi finiantur causae bellum, non finiatur bellum. Eja! pene attigimus metam: quid hæremus? quod superest immenso victoriarum cursui, vel momento quodammodo conficietur, ad asserendam regi majestatem, ad religionis decus immortale, ad perennem patriae securitatem.

Tremat, desperat hostis, attritus miles, nulla ab externis auxiliis spes, Anglus negat opem, Germanus & Batavus secum ipso luctatur. Favent tempus, occasio, omnia; quæ nescio, an unquam nobis sint reditura.

Postquam in utramque partem dictum, auditis docum sententias, prævaluit Lesdiguerius. Decreta pax. Condæus, ne subscribere cogeretur, petita missione, in Italiam abiit, in Lauretana æde, ut dicebat, voti exolvendi causa, tædio haud dubie rejecti consilii, quod Gallia & religioni salubre putabat.

Decreta igitur pace, rex edictum promulgat, in quo ait, remedia a se tentata omnia sanandis perduellibus, donec cognitum, curatione irritari malum: opposita igitur armis arma: prostratam sectam, coronæ minitantem: indignos quidem sua clementia auctores seditionis, sub qua gemit, & gemit etiam Gallia, suorum proditio infelix; quia tamen se & sua permittant sibi, petentes veniam, recipere se eos in gratiam, quorum perduellio deberet patibulo expiari. Recenset deinde pacis articulos.

Pax decretur.

1. Edicti Nannetici fides salva esto, & integra ex omni parte. Articuli.
2. Catholica religio restauranda per totam Galliam, ejusque exercitum, prout ab antiquo viguit.

3. Ecclesiarum proventus restituuntur antiquis possessoribus, non obstantibus usurpationibus, & longo usu contrario.

4. Religionis, quam reformatam appellant, liber usus esto in omni loco, ubi ante fuerat: uti etiam judicialis fori, vestigialium, & cameræ edictalis.

5. Munimenta, in sectariorum urbibus recens extructa, diruntur: neque aliud præter muros, turres & portas maneto.

6. Nova munimenta aut muros construere ipsis vetitum esto.

7. Conventuum indictio & celebratio esto prohibita, exceptis consistoriis, pro morum disciplina corrigenda haberi solitis.

8. Perperam gesta ab ineunte anno 1621 rex condonat, iis exceptis, quæ art. 87 edicti Nannetensis continentur.

9. Brisson & Privatio singulari diplomate veniam concedit.

10. Rationales, qui vi aut iusto metu adacti pecuniam ex prærio regio numerarunt, liberi sunt.

11. Quæcunque sententiæ & Parlamentorum placita, in rebelles sectarios lata, irrita sunt.

12. Qualiacunque judicia militaria ab exordio hujus seditionis valida habentur.

13. Captivi utrinque sine pretio liberi dimittuntur, non obstantibus obligatoriis instrumentis.

14. Instrumenta, actiones, tabulæ, proscriptis adempta, restituantur.

B b b b 3

15. Edi-

15. Edictum istud Parliamenti & Camera edictales in acta sua referunto.

Datum Monspeli 20 Oct. 1622.

Hi articuli fuerunt publicati. Alii, ad tegendum dedecus, secreti habiti. His Valesiorum ducatus in hypothecam Rohanio concessus, donec sexcenta librarum millia, ipsi promissa, acciperet, ad compensandam pecuniam, bello amissam. Promissa Subisio pensio annua, quantam ante bellum a rege acceperat. Calongio Rohanii legato pensio 6000 librarum constituta. (*Prob! quanta pretia perduellionis! & a victore!*) Rupellæ & Montalbano integra relicta munimenta, castro Albigeni, Nemauso, Amiano, Uticæ, pars dimidia: Monspeli diruta: magistratus ibidem mixtus ex Catholicis & sectariis constitutus, cum antea totus fuisset Calvinianus.

Urbes omnes, quas in hanc diem possederant sectarii, ipsis relictæ, sed sub titulo *precariæ concessionis*, etiam illæ, quas *matrimonii, securitatis, & fidei datæ obfides* appellare consueverant. Pensiones, prædicantibus, præfectis, & militibus stationariis urbium Calvinianarum, ex arario regio pendi solitæ, penitus abrogantur.

Guisus, antequam de pace nuntium accepisset, navali prælio Rupellanos vicit, atque insignem retulit victoriam; cum autem dispersas hostilis classis reliquias persequitur, de pace nuntiatur.

Per hanc pacem res Catholica id emolumenti capiebat, ut ubique liberum ejus exercitium statueretur; nam sectarii illud ante varie turbabant: imo aliquibus in locis omnino exulabat. Deinde rex eas urbes & castella, quæ belli hujus biennalis tempore interceperat, non restituit sectariis. Decimæ & alii proventus ecclesiastici Catholicis restituti: & ministris negatæ pensiones: munimenta ex parte diruta.

ARTICULUS XIX.

Richelius fit Cardinalis & primus minister. Seditio Monspeliensis. Rohanius datur in custodiam. Sectariorum tumultus. Rohanius liberatur. Rupellæ motus ob castrum Ludovicæum. Bellum Valtelinum. Modus exigendi tributa.

Quæstorum peculatus. Mors Brulardi.

27 **C**onfecta pace Monspeliensi rex Avenione transiens splendide a
Rex ovans. legato pontificis excipitur, geritque se velut in urbe sua. Inde Gra-

Gratianopolim, Delphinatus metropolim, episcopatu, Parlamento, & academia celebrem, invisit. Lugdunum cum veniret, Genevensis reipublicæ legati flexis genibus protectorem suum venerati sunt. Alias id receptum in Gallia, ut cleri, nobilitatis, & senatus oratores stantes, curvato tamen poplite, ordo populi provolutus in genua, regum legati stantes recto capite, regem alloquantur, sedeantque, cum rex sedet. Calendis Januarii anni 1623 rex ovans Lutetiam per triumphales arcus ingressus est, ab omni ordine cum festiva acclamatione & plausu exceptus.

Ad preces reginæ matris Ludovicus Armandum *Richelium* proponit pontifici, in Cardinalium collegium cooptandum. Renuntiatus Cardinalis Avenione, ubi prius Luynii artibus exulabat. Haud multo post, dejecto Veteravillio, primi ministri dignitati, reginæ matris commendatione, admotus, Galliarum habenas capeffivit, universo orbi regendo par. Indignante oculo aspexere principes & proceres, penes unum summam rei rursus futuram, Anticræum & Luinæum veriti.

Richelius
Card. &
primus mi-
nister.

Prima cura erat, ut pax Monspeliensis executioni mandetur, urbiumque munimenta ex præscripta formula diruantur. Agerrime id habuit sectarios, Monspelienses maxime, quorum castella & propugnacula penitus erant prosternenda. Intolerabilius adhuc iis visum, senatum mediam partem constitui Catholicum, & cum ea quidem prærogativa, ut primus senator, veluti præses, esset Catholicus. Prope tumultus a seditione aberat, nisi Valancæus, qui ex pacis placito cum quatuor armatorum millibus Monspelii subsisterat, donec munimenta essent demolita, & senatus compositus, eandem compressisset.

Rohanus audito urbis tumultu, protinus accurrit, an sedaturus, an magis accensurus, incertum. Valancæus ei ingressu interdicat, confirmatis necdum in pacem animis, probe facturum, si abstineret. Ille nihilominus, cinctus nohilium turba, ingreditur, & velut tutelare numen a cive excipitur. Rogat Valancæus iterum iterumque, ut urbe absteret, donec æstus populi deferberesceret; cumque nihil proficeret, armata manu contumacem abducit in custodiam.

Rohan. ca-
ptus.

Timuit nempe Valancæus, ne sub alis Rohanii corvi audacius crocitarent; alias etiam ira in eundem flagrans, quod nuper, dum novum advenientem regium militem per Cebennos in hyberna distribueret, scripto eos Rohanius hortatus sit, ut extrema patiantur potius, quam ut provinciam hæcenus liberam serant in servitu-

tem

tem redigi. Unde visus est Valancæo nova rursus contra regem & pacem moliri.

Obstupuit omnis Gallia ad capti Rohanii nuntium. Furit omnis secta quam ante acerbius, spargitque minas. Seditiosi mox perecurrunt provincias, pacem violatam clamant, opem postulant: supremum alias reformatis ecclesiis illuxisse diem: in Rohanio duce, libertatis vindice, coeptum facinus, mox in nobiles, ceu summa papavera, ac demum in totam reformatam gentem, propagandum: magnitudinem periculi festinum remedium poscere: omnium causam verti: uniendas protinus vires: Montalbanum documento esse, virtus quid unita possit.

Res certe discriminis plena, ne tota rursus sectariorum natio insurgat. Subitus in ipsa aula tonat, ni ocius frater liber dimittatur, quinquaginta peditum, & viginti equitum millibus in libertatem afferendum, bellum atrox fore, & DEum ultorem perjurii.

Deliberatum illico in arctiori regis consilio, quid statuendum, in hoc rerum articulo, faciendumque. Fuerunt, qui dicerent, aut capiendum non fuisse Rohanium, aut supremum actum operi coepto imponendum. Fidem ab ipso prius fractam: confirmatos in contumacia Cebennos, in seditione Monspelienses: occasione utendum opportuna: sectam capite minutam truncum fore exanimem. Mitius alii senserunt, atque rex ipse, mandatque Valancæo, ut Rohanium protinus libertati restituat, vel futurorum metu, vel fidei datæ religione; adjecta tamen conditio, ut Monspelio excedat, nec in illud redeat. Stetit pars utraque sententia regis, Valancæus liberando, Rohanius recedendo: cumque miles in urbe insollesceret, Monspelienses exstrui pro eo recipiendo arcem petierunt, cui pleno nisu ante obstiterant. Valancæo constructio & præsidium commissum.

Monspelienses castellum petierunt exstrui, Rupellani autem *Arx Ludov.* destrui: quod nempe rex prope ad eorum urbem, ut esset frenum, erexerat; *Ludovicæum* dictum ab ejus nomine. Sudes erat in oculis. Sæpe ab urbe in arcem, sæpe ab arce in urbem facta irruptio, velut inter hostes captæ utrinque prædæ. Rex sæpe a Rupellanis interpellatus, ut diruatur inimicum repagulum. Rex stare voluit. Hinc ira superbæ civitati, in bellum denuo erupturæ. Similes tumultus Calvinistæ Apamix contra pacem initam excitabant: manifesto documento, quam inquietum turbidumque sit regnum, in quo harpyæ nidulantur.

Ut religio majori auctoritate firmaretur, & Lutetiæ splendor accederet, episcopatus Parisiensis Senonensi provinciæ substractus, ^{Archiepiscopus Paris.} in archiepiscopatum conversus est, attributis suffraganeis, Carnotensi, Aurelianensi, Meldensi. Primus archiepiscopus fuit Joannes Gondius, qui fratrem & nepotem Cardinales habuit.

Incidit in hoc tempus bellum *Valtelinum*. Vallis Telinæ incolæ, apprimè Catholici, a Grisonibus Calvinistis crudeliter habiti, privilegiis & libertatibus vi & armis privati fuerant; & vehementer laboratum, ut intrusa hæresi religione quoque privarentur. At illi pacta, vi injusta extorta, nullam vim habere rati, captata dein occasione Calvinistis partim cæsis, partim expulsis, in libertatem se vindicarunt, Hispanis ex vicino Mediolanensi ducatu eis opem ferentibus.

Displicuit Gallis & Venetis, ab Hispanis in eo inter Italiam & Germaniam claustro pedem figi. Actum per legatos. Vallis Telina data Pontifici in depositum, donec caussa componeretur. Sed cum Hispani nihilominus dominari in ea viderentur, Estræus, apud Helvetos orator Franciæ, jussu Richelii Vallem armata manu, pulsus Pontificiis & Hispanis, occupavit, ac Grisonibus confœderatis suis denuo subjecit, salva tamen religione Catholica. Expulit sequentibus temporibus Gallum Hispanus, & iterum Hispanum Gallus. Ita magni reges pro pugillo terræ certabant: quem tamen neuter esset retenturus. Noluit nempe Gallia, ut Hispania cum Germania per vallem istam conjungatur.

Apud Cadurcos seditionem excitavit tributî exactio. Non eadem ubique in Gallia illud indicendi ratio. Gratuita olim erat ^{Tributi exactio.} largitio. Transiit cum tempore in necessitatem arbitrium. Duplex autem invaluit exigendi modus. In quibusdam provinciis plus minusve contributum pro arbitrio statuum provincialium, qui propterea quot annis conventum habebant.

Altera ratio in aliis provinciis feverior. Nulla in his provincialium cognitio. Sed rex publicanis seu quæstoribus (quos *electos* Galli vocabant) indicit summam, quam petit. Hi pro fundorum modo distribuunt, exiguntque tanto rigore, ut nemo obstrepere audeat, nisi perduellis haberi velit. Nulla hic valent privilegia, nulla exemptio. Parendum quæstori.

Posteriori hac ratione ab electis, ad hoc destinatis, facta exactio apud Cadurcos, cum prior ac mitior antea fuisset usu recepta. In seditionem erupit populus, novitatis impatiens. Arripuit arma. Mirum! *Theminius* prætor illius provinciæ, cum centum equitibus

duodecim Cadurcorum millia profligat, & auctores seditionis ad furcam rapit, omni in futurum provincialium conventu interdicto. Publica tamen in electos aliosque quæstores ac publicanos querela fuit, peculatus & repetundarum reos: erecta proin *camera iustitiæ*, quam lecti ex quolibet Parlamento duo componerent, præside Memmio. Habita severa inquisitio, tantumque criminis inventum, ut depeculatores ad decem librarum milliones, ærario regio restituendos, condemnarentur. Optime iudicatum: sed executioni datum pessime; quippe illi, quibus ea commissa fuerat, adeo in se ipsos aliosque liberales fuerant, ut modicum in ærarium sit illatum. Executores executorum fuissent constituendi: & de his rediisset periculum. Sic populi sudore luditur, & patrimonio publico privata avaritia saginatur. Addit Gramondus, unum ex illis depeculatoribus tantum corrasisse pecuniæ, quo regnum emeretur: & cum centum patibula fuisset meritis, auro emisse ab executoribus vitam.

Cum sponsalia, a Carolo Walliæ principe cum Maria Hispana, Philippi IV sorore, non procederent, contractum nuptiale foedus cum Henrica Francica Ludovici XIII sorore. Missa virago in abyssum calamitatum. Verum hæc in historia Anglica & Hispana prolixius dabimus; ne Gallica nimis excrescat. Quam ob causam etiam foedus, Gallos inter Batavosque anno 1624 renovatum, in Belgicis referemus *Part. 9.*

Obiit plenus dierum *Brulardus Sillerius* Galliae cancellarius, sæpe, quæ aularum est vicissitudo, gradu suo dejectus, sæpe iterum restitutus. Quatuor regibus servivit, ultimam ætatem DEO & sibi impendit, inter mortem & mundana negotia intervallum constituendum prudenter existimans. Viavillius, quem ad præfecturam ærarii promoverat, virum integerrimum, quæ mundi est gratitudo, cancellarii munere dejecerat: sed dejector dejectus, datusque in vincula, e carcere Ambasiano profugus in Belgium exulatum abiit. (*Anno 1624.*)

ARTICULUS XX.

Calvinistæ iterum rebellant, auctoribus Rohanæis. Bellum terra marique. Batavi detrectant pugnam adversus fratres. Calvinistæ vincuntur tribus præliis. Pax. Richelii consilia. Bellum Genuense. Felix initium, infelix exitus, ob Italiae conspirationem, & Sabaudi ac Lediguerii discordiam.

Calvinistas, si tam benignam pacem referant, brevi rursus in bellum erupturos, prout Condæus prædixerat, annus 1625 ostendit. Auctores novæ rebellionis Rohanæi fratres, Monspeliensis custodiæ memoria adhuc saucii. Et senior quidem cum uxore Bethunia utramque Septimaniam percurrit, stipatus ministellorum grege, magnumque Bibliorum volumen præferens, in templis, in plateis ad concionem dixit, eamque precibus, lacrymis, minis in bellum accendit.

Subisus vero, tractis in rebellionis societatem Rupellanis, arci Ludoviceæ iratis, instructa classe Ream insulam invadit, regias naves abducit, Blavetum oppugnat, ferro & igne late grassatur. Omnis secta correptis armis Catholicos, alta pace sopitos, suisque, ut putabant, securos invadit.

Rarus regi miles, isque per tenuia urbium præsidia dispersus. Colligunt se tamen, quantum possunt, regii duces. Theminius & Valancæus in Septimania se opponunt Rohanio, eumque prælio vincunt: Mommorantius navali, Torasius terrestri certamine Subisum.

Ubi illud memorabile ad noscendam sectariorum, etiam amicorum, indolem. Missa fuerat regi ex fœdere adversus rebelles classis Hollandica: præfectus illi Hautinus, ad omnia lentus, retrospiciens, numerum non vires augens. Opportuna prælio erat occasio. Instat, urget, obsecrat Mommorantius, architalassus Gallia; tergiversatur, cunctatur, detrectat pugnam Hautinus: nulum se habere mandatum ab ordinibus Batavis, dominis suis, ut decretorio prælio experiatur cum Gallia reformatis, ejusdem religionis sociis.

Tales fœderatos etiam hodie vidimus, qui optant hosti victoriam, gaudentque vinci. Magna enim vero spes in talibus sociis, qui, si non proditores causæ communis, otiosi adstant spectatores, ad hostem transgressuri lubentius; & arma in socium conversuri.

Quoties Catholici adversus Catholicos omnibus viribus succurrerunt sectariis, Germaniæ, Sueciæ, Bataviæ! at Batavi religioni sibi ducit stare foederi adversus sectarios. Dicamus, quod res est; sed cum pudore dicamus: inimicus humani generis magis religiosus, magis fervens, magisque fidos habet servos, quam Deus.

Trina victoria, a Theminio, Mommorantio, & Torasio reportata, secta jam fuerat attrita, cum caudam adhuc gyrat coluber, & rictum exerit, quin morsum adhuc gravem regis in Septimania desigit.

Quippe, dum Theminius ingruente jam hyeme, pecunia, annonæ, re tormentaria parum instructus in Fuxensem agrum expeditionem suscipit, atque in eo urbem, quam *Mansum A'lyi* nominant, oppugnare aggreditur, rerum defectum, tempestatem, morbos, hostem, adeo adversos habuit, ut, trina impressione frustrata tentata, multis suorum amissis, obsidionem solvere coactus fuerit, læto sectariorum plausu.

Quia tamen videbant, res suas in magnum discrimen adductas, neque pares fore sustinendo in alterum annum bello, oratores ad regem mittunt, pacem rogaturos. Responsum illis, *Subisum & Rupellam pace excludendos, reliquis vitam, bona, libertatem omnem, urbes, muros, jura, officia, & cætera omnia in eam diem possessa, salva fore, qualia edicto Nannetensi continentur: Carolum Britannia regem pacis sponsorem fore.*

Rohanius omnes nervos intendit, ut sectam a pace averteret, nisi frater Subisus & Rupella includerentur. Misit in Hispaniam ad regem Catholicum, in Angliam ipse Subisus excurrit, subsidia rogaturi. At secta calamitatum pertæsa, majoresque rebus suis desperatis metuens, communi delegatorum consensu ivit in pacem, a rege propositam, quam etiam exteri principes, Anglus, Sabaudus, Veneti, Batavi, vehementer urgebant. Causa mox patescet. Se ipsos quærebant: Gallo adjutore felicibus armis domus Austriacæ, & crescenti potentia limites unita vi figere volebant.

Hæc prima Richelii, dum rerum clavo fuit admotus, cogitatio. Hinc procul domo turbis Valtelinis se miscuit, Grifones adversus Catholicos juvit: Calvinistis in Gallia, toties rebellibus, tam propitiam pacem dedit: hinc denique ea deinceps bella seminavit aut nutrit, quorum acerbos fructus hodie in Germania Catholicis sentimus.

Bellum Genuense.

Cœptum a bello *Genuensi*: cujus variæ causæ traduntur: Marinus Genuensis, Gallia apud Sabaudum legatus in jus vocatus, Genæ,

Genuæ, vadimonium deserit. Publicantur ejus bona. Hoc Gallus & Sabaudus ad injuriam suam pertinere interpretabantur. Alii ducis imaginem Genuæ ludibrio habitam dicebant. Alii in æmulationem vicinæ dominationis, & terminum motum, causam refundebant. Re ipsa per latus Genuensium domus Austriaca petebatur. Hæc Richelio meta.

Genua, prælonga ripa in Orientem & Occidentem Mediterraneo subtenla navigantibus est clavis Italiæ, Janua propterea etiam appellata. Clausam hanc januam Hispanis volebant, ne per illam in ducatum Mediolanensem & Germaniam illis sit transitus; sed Philippus Hispania, Ferdinandus Germania conclude-retur. Nec dubitabant, eos se pro amica republica huic bello im-mixturos: quamvis illum Batavum, hunc Germanicum destineret.

Gallos Lediguerius Comes Stabuli, suos dux ipse ducebat. Junctæ copię 25000 peditum, 4000 equitum constabant. Felices initio progressus. Missa Mediolano & Neapoli subsidia cæduntur. Trepidatum vehementer Genuæ: imbellis ætas & sexus cum pre-tiosis Liburnum transmissa, deliberatumque in senatu. Utramque oram deserendam, & omnes vires Genuam convocandas, pars major censebat. Intercessit Doria, cui belli administratio fuerat commissa: enervandum hostem per ripæ claustra: Gallum, primo impetu ferocem, mora & cunctatione frangi: nec diuturnam inter duces fore concordiam: ventura interea subsidia, quæ Imperator, quæ rex Catholicus terra marique expediant. Itum in hanc sen-tentiam.

Vatem fuisse Doriæ eventus ostendit. Quamvis enim con-federati omnia, præter Genuam & Savonam, castella urbesque sui juris fecissent, & ducem Feriæ, Mediolani gubernatorem, ab obsidione trimestri Verrucæ depulissent, tamen, cum Imperator, Hispanus, duces Hetruriæ, Parmæ, Mutinæ, omnisque, demptis Venetis, Italia Genuensibus succurrissent, cæso Gallo & Sabauda, omnique ripa in eos insurgente, expeditio Italica evanuit, eo etiam maxime ex capite, quod inter ducem & Lediguerium ortæ discor-diæ bona consilia enervarint. Uterque primas partes sibi vendica-bat: alter alterum suspectum habuit: Lediguerius prodicionis etiam insimulatus, quod pecunia a Genuensibus corruptus, defuerit of-ficio. Hoc certum, Gallos sine honore in patriam rediisse, nullo alio operæ pretio, quam ut regi aurum & milites perirent.

A bello externo reditum ad turbas domesticas. Parisiis hoc anno 1625 habebantur comitia ecclesiæ Gallicanæ generalia, sin-gulis

gulis decenniis convocari solita. Aderant tres Cardinales, octo archiepiscopi, triginta episcopi, inferiores Praelati centum. Actum de reformatione disciplinae ecclesiasticae.

Multum etiam molestiae huic conventui intulere gemini libelli famosi, hoc tempore in regem, Richelium, aliosque ministros, incertis auctoribus sparsi, quibus illi traducebantur tanquam haereticis in Germania & Valle Telina promotores. Verum de his mox uberius recurrit sermo.

ARTICULUS XXI.

Ira Richelii Cardinalis in Jesuitas. Santarelli liber ob defensionem Papae auctoritatem crematus. Ingens tempestas in Societatem. Servini interitus. Parlamenti & Sorbonae censura a rege tandem compescitur. Sorbonae dissidia ob doctores regulares.

29

ANno 1626 conventus cleri Gallicani condemnavit duos libellos famulos, quorum uni titulus: *admonitio ad regem Christianissimum*; alteri: *mysteria politica*. Utroque perstringebatur Cardinalis Richelius, qui, ceu primus minister ad eum potentiae ac dominationis apicem pervenerat, ut majori ipsum quam regem periculo offenderes.

Cum autem auctorem non posset detegere, in Jesuitas (quibus etiam alias, quidquid mali contingit, affingi solet) suspicionem conjecit, & indignationem; quae quantarum esset virium, mox ostendit, viris innocuis culpam alienam luere coactis.

Primus effectus irae se exeruit in librum Antonii Santarelli theologi S. J. Itali, *de haeresi, schismate, apostasia & potestate summi Pontificis in his delictis puniendis*, Romae editum, & a magistro sacri palatii approbatum. In hoc auctor visus est de potestate spiritali Pontificis in reges & principes liberius loqui, quam aliqui de senatu patiantur.

Traditus propterea liber igni, vocatique in examen Patres. Quasi vero Societas in Gallia posset agi rea, si alicubi terrarum Jesuita quispiam scribat aliquid, quod quibusdam in Gallia non placeat. Si Romanam curiam constituerent, longe aliter, credo, discernent. Imo facto ipso videntur sibi contradicere. Si enim rex adeo independens est, cur toties oblectantur edictis regis? cur tribu-

tribunitia velut potestate illis intercedunt? cur nullum decretum raturum esse volunt, nisi a se sit confirmatum, & in acta relatum, sicque robur accipiat?

Vix librum Santarelli editum esse *Servinus* intellexerat, cum Parisiis non haberetur, Lugduno accersendum putabat, suoque odio in Societatem implacabili expromendo denuo occasionem se nactum ratus, in Parlamento coram rege ipso tanta vehementia tantaque corporisque animique contentione in eandem detonuit, ^{Interitus} ut apoplexia tactus in senatu corruerit, rationem redditurus coram ^{Servini.} eo, qui iudices judicat.

Exspirantis hoc fato *Servini* in locum successit *Talonus*, qui, coacervato, quicquid hæretici aut inimici Catholici in eam usque diem adversus Jesuitas scripserant, eos denuo Gallia pellendos persuadere conatus est, nec deerant, qui decretum exilii jam conciperent; verum *Molanus* regi proposuit, quam inique ageretur cum Jesuitis Gallis, si propter culpam unius hominis Itali, qui secundum morem suæ nationis scripsisset, tantopere deberent luere.

Verum liber Santarelli secundum curiæ decretum fuit publice ^{Santarelli} flammis traditus, victima defensionis potestatis pontificiæ, cætera ^{liber cre-} innoxius. ^{matus.}

Sed necdum acta erat tragoedia. P. Cotonus, tunc Franciæ provincialis cum Ignatio Armando, aliisque duobus superioribus, ad senatum citatus, atque per milites armatos eo deductus, a Verduno primo præside fuit interrogatus, cur illi, qui gubernant conscientias tot hominum, meliores possident cathedras, tot principum confessiones excipiant, magnamque juventutis in regno partem instruant, nihil scriberent contra perniciosam doctrinam, multis libris in vulgus sparsam, & in specie contra librum Santarelli, qui tam patenter auctoritatem principum læderet?

Respondit Cotonus, prudentiam exigere, ut nihil ea de re in publicum emittatur. Nam scriptorem Gallum vapulaturum Romæ, sicut scriptor Italus Parisiis, totumque ordinem in discrimen adducturum. Societatem in id esse intentam, ut neminem offendat.

Quamvis hæc responsio sapientioribus æqua fuerit visa, propositum nihilominus Patribus fuit scriptum approbandum & subscribendum, in quo istæ quatuor propositiones continebantur. ^{Vexa So-}

1. Regem potestatem suam & dignitatem a nemine accepisse, nisi a DEo & suo gladio.
2. Papam nullam habere potestatem, nec coercitivam nec directivam in supremos principes.

3. Regem

3. Regem non posse excommunicari.

4. Papam non posse subditos liberare a juramento fidelitatis, nec regnum interdicto subdicere, quaecunque demum subsit causa.

Cotonus respondit, subscripturos Jesuitas, si Sorbona & clerus Gallicanus pariter velit subscribere; at suum non esse, superioribus ecclesiasticis legem ponere, nec aliis, quæ ante se fuissent, ecclesiæ partibus: præsertim, cum statibus generalibus regni anno 1614 visum fuerit, hanc materiam non attingere, idque a rege ipso fuerit approbatum.

Nuntius apostolicus, quem Cotonus accefferat, nec ipse in hoc contentionum æstu audiebatur. At vero Richelius, iræ suæ in Societatem, sola suspitione sua conceptæ, satis litatum ratus, significavit, a Jesuitis nihil aliud exigendum, quam ut subscribant formulæ, promissum generale continenti, quod velint signare censuram, a Sorbona & clero Gallicano in librum Santarelli ferendam: quod Cotonus jam ante Parlamento obtulerat.

In Sorbona acerrime dimicatum fuit, quamam censura liber Santarelli sit perstringendus. Tandem per majora vota, urgentibus maxime Richelists, quibus Sorbona scatebat, censuram protulerunt: quod scilicet doctrina, in libro contenta, sit *nova, falsa, erronea, contraria verbo DEI, inspirans odium adversus Papam, inferens schisma, derogans supremæ regum auctoritati, qui non debeant, nisi a solo DEO, obijciens obstacula conversioni regum infidelium & hæreticorum, aperiens viam turbis, factionibus, parricidiis.*

Tinnierunt ambæ aures multorum ad tam acerbam censuram facultatis; totoque nisu se opposuerunt, non modo multi doctissimi ac pientissimi præsules, sed etiam cum Duvalio, Mauclercio, Reverdo, Pouleto, Isamberto, non pauci doctores Sorbonici: his instantibus, & injustitiam censuræ demonstrantibus, plures, qui eam tulerant, ad alteram partem se contulerunt.

At vero senatus decreto edito, censuram observari jussit, cum severa prohibitione, ne quis contra illud loqui aut scribere præsumat. Et quamvis rex gemino decreto graviter prohiberet censuram publicari, aut Santarellianæ causæ se immiscere, non tamen obtemperatum fuit.

Idem parendi regiis mandatis subtractum obsequium in causa ipsius Sorbonæ; nam doctores Sorbonici sæculares excludos volebant doctores regulares, qui non essent de hoc mundo; quamvis

hacten-

hactenus nullo discrimine status aut ordinis omnes doctores theologiae fuerint in facultatem admissi, ejusque conventus.

Seculares ad Parlamentum, regulares ad regem ejusque consilium libellum supplicem dederunt. Parlamentum multitudinem religiosorum Sorbonae indecoram existimans, statuit, ut duo tantum ex quovis conventu regulari ad conventus Sorbonae admitterentur. Rex vero causam ad se & consilium suum aulicum avocavit; at vero senatus, jura sua laedi questus, in perferenda lege persistit, petiitque a rege, ne toties causas ad aulam, & consilium suum arcanum avocaret. Sed rex silentium ea super re imposuit; servatumque est ad annum usque 1649, quo doctor de *Saint Amour*, & Arnaldistae, ejus socii, excludi volebant e facultate Hallierum syndicum, de multitudine doctorum mendicantium, qui ad conventum venerant, conquesti. Qua super re Parlamentum pristinum suum decretum renovavit. Sed observatum tunc non fuit usque ad annum 1663, quo contra regularium multitudinem a consilio regio fuit confirmatum.

Dum Parlamentum quaestionem theologiam agitabat, facultas Medica & Artium, tantundem sibi concessum rata, P. Teste-fortii thesin condemnavit, qua dicebatur, *sacram scripturam partim in bibliis, partim in decretalibus, quatenus istae sacras scripturas explicant, contineri*. Quamvis autem thesis ista ad theologiam amissum non satis exacta sit visa, jussu tamen regis, a praefatis implorati, censura revocari debuit; quia a iudice incompetente lata.

ARTICULUS XXII.

Canadensis missio a Calvinistis disturbata. Mors Petri Cotonii & Servini diversa.

IN Canadam, seu novam Franciam, jam ab Henrico IV introdu- 30
cta fuerat Societas & per eam religio, sed ab Anglis rursus ex- Canadensis
pulsata. Ne igitur hic ager desolatus squaleret, autoritate ducis missio.
Ventadurii Lalemannus, Brebeufius, & Massaeus, Societatis nostrae
sacerdotes, rursus in Canadam navigarunt, ac altero mense Que-
becum provinciae caput attigerunt: submissi brevi Noyrotius, Noeuz,
aliique plures. Sed Hugonoti, penes quos omne in nova Francia
erat commercium, tam nigram de Jesuitis ideam incolis impresserant,
ut nihil magnopere ad gentis salutem proficerent,

Pars VIII,

D d d

Delata

Delata querela ad Richelium, frustraneos esse labores Evangelicos, quamdiu apud Hugonotos esset commercium: arceri alimenta, & gravissimas alias inferri ab illis molestias, transferre negotiationem ad Catholicos statuit, ac centum mercatores Catholicos cum novis Missionariis quatuor navibus imposuit. At cum oram Canadensem attigissent, viderunt flumen S. Laurentii ab Anglis, quos Hugonoti ex Virginia evocaverant, obfessum. Vi quaeritur ingressus: sed multitudine Anglorum, magnoque navium & armorum apparatu obruti, post sex praelii horas, deditionem facere coacti sunt. Jesuitae in Angliam, ceteri in Galliam remissi sunt. Quebecum quoque deditum Anglis; Societatis domus direpta, triumphantibus Galliae Hugonotis, mali omnis auctoribus. Et quidem haec acta sunt pacis tempore, dum Galliae neque cum Anglis neque cum Hugonotis erat bellum in Europa, anno videlicet 1626. (*Cordara hist. Soc. l. 10 in fin.*)

Cotonii
obitus.

Obierunt hoc anno Cotonus & Servinus: quorum, sicut diversa fuit vivendi ratio, ita & moriendi. *Petrus Cotonus*, Canadensis Missionis magnus promotor, morum integritate, vitae sanctimonia, zelo religionis, constantia in adversis, prudentia, modestia, doctrina, eloquentia excellenti, tota Gallia celebris, quanto bonis in amore & aestimatione, tanto malis, & praesertim haereticis, fuit odio: utroque maximo. Quot illi cum his certamina! quot calumniae in illum voce, & libellis famosis, sparsae! quoties quaesitus ad necem! quoties dignitates, etiam praecipuas sibi oblatae, respuit!

Henricus IV perspecta illius virtute & doctrina, conscientiae suae arbitrum esse voluit. Post nefariam ejus caedem, institutio Ludovici XIII a regina matre Cotono commissae, cui etiam a confessionibus & concionibus esset. Hinc novus in illum depluit nimbus calumniarum, sed velut in rupem. Saepius petiit missionem ab aula, quam tandem post 20 annos, nempe 1617 obtinuit: moxque tyrocinium Lugdunense adiit, sui, ut dicebat, colligendi causa; sed adeo tempore illo otiosus non fuit, ut solo anno 1618 ad populum 220 conciones habuerit. Anno 1621 Burdigalensis collegii rector, simulque concionator, Aquitanicae dein provinciae, ac demum Franciae summa cum laude praefuit, in eo munere anno 1626 omnibus sacris procuratus placidissime obiit, aetatis 63. Ad exequias ejus ingens populi fuit accursus, eum virum sanctum publice praedicantis. Haec & alia plura prolixè recenset Nathanael Sotuellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis.

Sed audiamus scriptorem externum, Gabrielem Gramondum, testem minime suspectum, qui Cotonio hoc elogium scripsit: *longa illi in virtute perseverantia*, inquit, *& procul ambitu vita*. *Henrici IV conscientie admotus*, nullo rei privata studio egit in aula innocenter: *scientiarum apicem ingenti laude adeptus est: facundia floruit adeo*, ut eloquentiae imperium penes Cotonem esset. *Magna hæc certe apud homines, maximum, quod in DEo vixit, florens & candens lilium inter spinas, hoc est, homo incorruptus in aula.*

Libros edidit plurimos, sapientia, eruditione, & virtute plenos, maxime adversus ministros sectæ Calvinianæ, uti epistolas de fide Catholica apologeticas adversus Chamierum; acta disputationis cum eodem: apologiam pro se ipso adversus Anticotonum: institutionem Catholicam contra institutiones Calvinii: librum contra ministrum Rigordum: defensionem concilii Tridentini: epitomen controversiarum: Genevam plagiariam, ubi ostendit, quot sacræ scripturæ loca Calviniani corruerint: relapsum Genevæ plagiaræ: librum de devotione Calvinistica: apologias varias de missæ sacrificio, matre DEi &c. ac præterea multas conciones, Manuale precum, meditationes, aliosque libros asceticos.

Hæc prolixius aliquantum scribenda censeui, quia vix credo alium fuisse Societatis nostræ hominem, quem sectarii tot mendaciis atque calumniis appetierint, cui tot insidias struxerint, atque Cotonio, hæreticorum malleo.

Communi cum his odio, eoque, quoad vixit, implacabili, in Cotonum, totamque Societatem flagravat Servinus, in Parlamento advocatus filci, eundem, prout ipsam etiam sedem apostolicam, qua voce qua scripto perpetuo infectatus. Hinc quibusdam creditum, non esse Catholicum.

Cum hoc anno tanto furore (quod supra attigimus) in Parlamento regiis edictis oblectaretur, ut sui impotens *subsellia manu frangeret*, repente concidit exanimis; *Jesus, Maria* exclamans. Ex quibus verbis colligit Gramondus, obiisse Catholicum, quamvis sine omni sacramento, aut alio signo Christiano.

A R T I C U L U S XXIII.

Discordiis ac turbis miscetur aula per Ornanum, & Gastonem. Ornanus in carcere. Conspiratio principum in Richelium. Vindocini fratres in carcere. Chalesius plexus capite. Bellum Anglicum. Buquingamus profligatus a Torasio & Schombergo. Rupella expugnata, & expurgata. Erectum trophaum in monumentum stupendi operis. Mors Lediguerii.

31

ANnus 1626 intestinis plenus discordiis, tragicam aperit scenam, magnis capitibus funestam. Mali origo ab invidia & odio in Richelium, quem, omnia gubernantem, sicut olim Ancræum, & Luynium, principes ac proceres deturbare de tanta potentia nitentur.

Gasto con- Ornanus Gastonem, ducem Aurelianensem, regis fratrem, **citatur in** cuius erat moderator, instigat, ut, cum jam id esset ætatis (18 annos impleverat) prodiret ex tenebris, & rei publicæ manum adhibeat: unum dominari Richelium, neglecto & contempto regis fratre, rege sterili, in proximam spem regni nato: usu discenda regni arcana, & manum aptandam clavo. Dejiciendum a politico imperio, ecclesiastico homini interdicto, Cardinalem, & ad aram suam remittendum; principum ac procerum hoc votum esse: omnes consilia & opem collaturos, si Gastonem, orientem veluti solem, causæ communis caput salutare queant.

Audit attente sibilum titillantem Gasto: insinuare se aulæ: interesse consiliis; miscere se negotiis: circumspicere socios & amicos. Exulcerabat magis ipsius animum, quod sponsa ei destinaretur Monpenseria, domus Monpenseriæ, ex stirpe Borbonica oriundæ, hæres, ac proin pinguem dotem allatura: a qua tamen abhorrebat.

Maxime autem principis iram accendebat ab ipsius latere abstractus, & in vincula conjectus *Ornanus* marescallus, ejusque fratres. Tum enim vero Gallia in partes abiit. Sueffio princeps, Vindocinenses fratres, Henrici IV filii naturales, aliique proceres in Richelium conspirant, eumque captivum abducere decernunt. At Cardinalis callidus & cautus totam telam in se textam detegit. Conjiciuntur in carcerem Vindocinenses principes, quorum alter magnus Franciæ prior, in carcere mortuus, alter Britannicæ magnæ

cum

cum auctoritate præerat, ab ipso fratre suo decepto, in aulam & casses pellectus. Captus uterque Blesis concubia nocte, dum uterque in eodem cubili, sui securi, & alto somno oppressi dormirent. Al gr̃ius cancellarius ob suspectum responsum Gastoni conquerenti datum munere dejectus: Sueffio fuga evasit: Chalesius, Gastonis & Cardinalis proditor, præsertim vero sui ipsius, capite plexus: plures alii ad carceres condemnati, actumque adeo severe, ut omnes, quos Richelio adversari constabat, aut morte aut carcere plederentur. Quia autem plures timebat insidias, militaris custodia fuit adhibita, tanquam regi: & quantum crescebat invidia, tantum potentia, præfectura Britannia auctus, & archithalassi munere, a Mommorantio in ipsum translato.

Postquam anno 1626 hæc acta sunt, tumultus domesticos externi rursus exceperunt, bellum maxime Anglicanum, & Hugo-^{Bellum Hugonoticum} noticum, a Rohanæis fratribus & Buquingamo Anglo concitatum; ^{gon.} quippe Subisus, quod supra dixi, a Mommorantio & Torasio terra marique victus, fugit in Angliam, ut bellum adversus patriam & regem suum accenderet.

Quas negavit Jacobus pater, aures præbuit Carolus filius: Subisii & Rohanii partes strenue adjuvante *Buquingamo*, qui præ-^{Cui accedit} secturam hujus belli ambiebat. Quæsitus bello color ex prohibi-^{Anglia.} to nuper Mansfeldio per Galliam transitu, quo decem Anglorum millia periisse in Palatinatu dicebant, atque Fridericum exulem destitutum subsidio. Addebant, violatam per oppressionem reformatorum pacem, cujus rex Angliæ sit fidejussor.

Igitur *Buquingamus* cum ingenti & superba classe centum navium, quibus decem Anglorum, & tria Gallorum millia vehebantur, ^{Torasio vir-} Ream insulam, Rupellæ obversam, aggreditur. Victi nume-^{tus.} ro Galli in arcem Martinianam se recipiunt, quam *Toradius*, inopia licet omnium rerum laborantem, tanta fortitudine & constantia defendit, ut *Buquingamus*, omnibus incassum tentatis multisque suorum amissis, obsidionem quadrimestrem solvere fuerit coactus. Recedentem Galli, suppetiis a Schombergo aucti, magna edita strage profligant, & in Angliam fugere compellunt. *Toradius* a rege dictus marescallus Franciæ, Richelio minus applaudente, quia timuit, ne æmulus succresceret.

Interea vero, dum Angli, iisque permixti rebelles Galli ad San-Martinianum hæserant, Rohanius more suo provincias Aquitanie & Occitanie percurrit, omnesque sectarios ad arma corripienda, & cum Anglis conjungenda excitabat. At missi Condæus,

Mommorantius, Ventadurius, nullo eum loco sunt passi consistere. Occupatae multae rebellium urbes, relataque victoriae.

Rupellæ
expugna-
tio,

Coronidem addidit Rupella, sectæ armamentarium, perduellionis caput, & omnis mali fons, quæ, excussa regia auctoritate, democratiam quandam formaverat. Frustra illam Carolus IX per fratrem Henricum Valesium oppugnaverat. Et credebatur invincibilis. Vallis, muris, arcibus, propugnaculis, munimentis stupendis superbiebat. Domandus prius oceanus, fræno & compedibus constringendum elementum indomitum: domuit, constrinxit Richellius: Alexandri in expugnanda Tyro æmulatum exemplum, trabibus, tignis, arboribus ingentibus, saxi immanibus, atque navigiis ponderose saburratis, in undas demissis; molem admirandam construxit, eaque portum clausit, ne Anglis, aut aliis sectariis aditus pateat.

Cum igitur omnis commeatus esset interclusus, omnibus equis, felibus, canibus, muribus, pellibus, corio, & membranis consumptis, atque 13000 fame jam enectis, extrema esuries post 15 mensium obsidionem pertinaciam tandem fregit, ut supplices veniam precarentur & urbem dederent. Rege cum prætoriano milite & mille nobilibus triumphantis more urbem ingressio, purgata & reconciliata templa; Cardinalis Richellius celebravit solenne missæ officium, P. Suffrenus S. J. ad concionem dixit, subjuncto hymno Ambrosiano.

Et repur-
gatio.

Postridie solenniter ad aram operatus est archiepiscopus Burdigalensis: circumlatum ab eodem solenni supplicatione sanctissimum sacramentum, umbellam gestantibus duobus principibus, & duobus Franciæ marefcallis, rege cum longo nobilium agmine subsequente.

Inscriptio-
nes.

Sub vesperum erectum Christo victori trophæum, cruce sublimi loco affixa cum hac inscriptione: fuis terra marique Anglis, fractis sectariorum partibus, victa subditorum rebellantium, pervicacia, vero DEI cultu restituto, oceano compedibus vincito, Rupella in deditioem accepta, dubium majore clementiæ, an fortitudinis exemplo, regibus & principibus frustra conjurantibus, victor exercitus DEI O. M. & Ludovico XIII Galliarum, Navarræque regi invictissimo, Pio, Justo, Triumphatori, hoc monumentum sacravit, principibus decus, hostibus terror, applausus Gallis, exemplum posteris, orbi universo portentum. (Anno 1628.)

Incisa

Incisa etiam fuit æneæ tabellæ totius obsidionis imago cum hac epigraphe, quam haud dubie amica Richelio manus posuit : „ Ludovico XIII regnante, Armando Card. administrante, principibus Europæis frustra in Galliam conjuratis, injecta oceano fræna, Rupella capta, hæresis conclamata. Obstupescis & mi- „ raculi auctorem quæris? non est unius tantum hominis opus. „ Duo sunt. *Ludovicus fecit: Armandus invenit.*

Dicitur autem in his inscriptionibus primo : *fusis terra marique Anglis*; nam non modo ante obsidionem Rupellæ, dum arcem S. Martini oppugnarent, victi & in Angliam repulsi sunt; sed etiam, dum Rupellæ jam obsessæ subsidio venerunt.

Dicitur secundo, *Europæos reges & principes frustra in Galliam conjurasse*. Quia Gallici scriptores tradunt, non tantum Angliæ, sed Hispaniæ quoque regem, ducesque Lotharingiæ ac Sabaudie cum Hugonotis Galliæ conspirasse, imo articulos fœderis exhibent, inter regem Hispaniæ & Rohanium, Hugonotorum caput, inici : atque hoc scutum obtendunt, cum illis obijciuntur fœdera, cum Batavis aliisque sectariis inita. (*Vid. Gramond. lib. 18 Brietius ad annum 1628.*)

Regiæ denique *Clementia* fit mentio; quia rex vitam & libertatem sectæ Rupellanis non ademit. Moenibus tamen & munimentis omnibus exiit; ut adeo urbs tam superba in patentem pagum abiret; donec anno 1659 rursus munita fuit, imposito tamen, ut cohiberetur deinceps, castello, cum præsidio regio.

Obiit *Lediguerius*, per omnes militares gradus ad summas dignitates eluctatus, factus ex advocato miles gregarius, signifer, Mors Ledig. locumtenens, centurio, tribunus, castrorum metator, marescal guerii. lus Franciæ, Comes Stabuli, seu summus armorum præfectus. Virtuti militari hæc debuit, & erga quatuor reges fidei. Profecta ætate conversus Catholice obiit. A Barberino legato interrogatus, *quando pontificem sit agniturus?* respondisse fertur: *cum tu eris pontifex*. Quod dixit, implevit.

ARTICULUS XXIV.

Bellum Mantuanum. Pax cum Sabaudo. Belli Hugonotici reliquæ. Privatii pertinacia. Qualis pax data sectariis. Regina mater, & Gasto ab aula recedunt. Nuptiæ Gastonis, & bellum adversus Richelium. Captus Mommorantius & capite plexus. Lotharingia occupata.

32 **F**ervente adhuc obsidione Rupellana exarsit bellum Mantuanum; quod, cum jam supra in historia Germaniæ fuerit expositum, brevissime hic perstringo.

Lis de Mantua. Anno 1627 obiit Vincentius II dux Mantuæ & Montisferrati absque liberis. Quinque erant competitores: 1 Carolus Gonzaga materna hæreditate dux Nivernensis, in Gallia natus & educatus, proximus masculina ex stirpe defuncti agnatus, & ab eodem institutus hæres. 2 Ferdinandus dux Guastallæ, linea & gradu uno remotior. 3 Duæ defuncti sorores, quarum una duci Lotharingiæ, altera Ferdinando II Cæsari erat nupta. 4 Vincentii ex fratre defuncto neptis: cujus mater Sabaudicæ ducis erat filia: vetera præterea in ducatum Monsferratensem jura allegabat domus Sabaudica.

Tardius investituram petiit Nivernensis a Cæsare; qui utrumque ducatum in sequestrum dari voluit, donec causa inter competitores judicio esset definita. Recusavit id Nivernensis, qui se ipsum jam in possessionem miserat. Hæc autem dum agerentur, Corduba Mediolani gubernator, Casalim, quam Galli propugnabant, obsidet, Sabaudus vero reliquas Montisferrati urbes occupat, & Nivernensis ducis in Gallia conductas copias, octo armatorum millibus constantes, ita contrivit, ut ne unus quidem in Italiam evaderet.

Pax cum Sab. Nivernensis opem Ludovici regis implorat; qui Rupella expugnata, expeditionem Italicam decernit, matrique regni cura commissa, bruma licet rigente Sabaudiam occupat; inde per montes eluctatus Susam oppugnat, cum regem inter & ducem in has conditiones convenitur.

1. Dux Sabaudicæ liberum Gallis in Italiam transitum redditumque permittit: annonam justo pretio ministrabit.

2. In fidei pignus interim regi traditur Susa,

3. Excepta

3. Excepta *Trino*, dux decedet possessione eorum, quæ in Monferratenſi ducatu occupavit.

4. Pedemontium & Sabaudia neutras in hoc bello partes ſequantur.

5. Promittit rex protectionem, ſi quiſpiam odio hujus pacti bellum duci moverit.

6. Hæc ſi fuerint præſtita, duci reſtituetur Suſa, Trinum vero tanquam proprium poſſidebit: & inſuper Nivernenſis annuatim præſtabit quindecim aureorum millia.

7. Additi articuli ſecreti de fœdere cum Italicis principibus ineundo.

Corduba his cognitis Caſalis obſidionem ſolvit. Illi præſectus Torafius, Suſæ Grequius. Sed cum dux tergiverſari videretur, & (ut loquitur Brietius ad an. 1630) artibus ſuis Franco plus noceret, quam vi & armis, Richelii conſilio bellum illi denuntiatum fuit. Occupata Sabaudia, tranſmiſſæ rurfus Alpes, captæ Salutiæ; Caſalis ſtrenue deſenſa a Torafio adverſus Ambroſium Spinola, ſed antequam advenirent Galliæ auxilia, Santa Crucio, Spinolæ, tædio mortui, ſucceſſori dedita. Capta a Cæſarianis Mantua, atque direpta. Poſtquam autem Galli in Italiam ſub tribus mareſcallis penetrarunt, jamque ad pugnam accinctæ ſtabant adverſæ acies, de pace, Ratiſbonæ inita, nuntiatum eſt. Conditiones ſupra in hiſt. Germ. recenſui. Conceſſus Nivernenſi uterque ducatus, Sabaudo reſtituta, quæ fuerant ablata. Horum aliqua poſterius quidem acta ſunt, anno videlicet 1630, ſed placuit hic conjungere.

Capta Rupella multum adhuc belli ſupererat in ipſa Gallia adverſus Hugonotos: tamenſi enim excetræ caput eſſet abſciſſum, movebat tamen adhuc caudam & corpus reliquum. Nam licet multæ ſe urbes regi ſubjecerant, per Occitaniam tamen ſeu Septimaniam (*Languedociam* vulgo appellant) furorem obſtinatum ſecta exprompſit, auctoribus & incentoribus, prout ante, Rohanæis fratribus; qui bello Italico conſiſi, illique regem ſuccubiturum ominati, in vanas ſpes inſanientes ſectarios accendebant. Nec modica ipſis fiducia in Hiſpaniæ & Angliæ regibus, quorum intererat, ſemper in Gallia ſupereſſe aliquid, quod Gallia timeret, ſi extra ſe arma porrigeret. Quid de fœdere Hiſpani cum Hugonotis inito Galli ſcriptores referant, cum ſtatum Hiſpaniæ recenſebo, breviter attingam *Part. IX.*

Reliquiæ
belli Hu-
gon.

Frontem præ reliquis obduravit *Privatium* ſeu *Privafium*, urbs Privafii di-
ad Vivarienſes ſita. Rex ipſe cum Richelio illam oppugnat. Tor. repuo.

Pars VIII,

E e e e

men,

mentororum vi ruina omni ex parte editur. Ter magno impetu irruptionem per murorum hiatus tentant regii, ter repelluntur; & prope aberat, quin erumpentes castra regis expugnarent. Tandem numero victus miles praediciarius, noctu urbe elabatur in castellum. Postera die ingressi regii urbem diripiunt. Non ætati, non sexui, non ædibus paritum. Haud multo post arx quoque expugnatur: praediciarii alii cæsi, alii fuga dilapsi.

Tandem cum sectariis omnibus in has condiciones conventum.

Pax cum
Hugon.

1. Catholicæ religionis exercitium ubique liberum esto. Clericis & religiosis bona, redditus, monasteria, a quocunque possideantur, restituantur.

2. Crimina, occasione belli patrata, condonantur.

3. Libertas religionis sectariis conceditur, prout in edicto Nannetensi continetur.

4. Intra tres menses omnia munimenta ab ipsis sectariis, solis mœnibus exceptis, diruuntur.

5. Restituuntur sectariis bona, licet fisco sint addicta.

6. Sectariis conceditur libera mansio per totam Galliam, exceptis Rupella, Privatio, & insulis Rea & Oleronio.

7. Manebunt sectariis edictales cameræ pro iudicandis eorum causis.

8. Qui autoritate publica regias pecunias pro communi causa impenderunt, ab actione repetundarum absolvantur.

9. Iustitiæ & rationalium cameræ restituantur.

Datum Nemausi mense Junio 1629.

Solum Montalbanum reculavit munimenta sua diruere. Sed cum Richelius exercitum adduxisset, imperata fecit. Rohanius dudum proscriptus, rebellionis sæpius auctor, cum videret, frustra ab Hispanis & Anglis expectari subsidia, & sectarios se regi subiecisse, tandem etiam compulsus se vidit, gratiam implorare: sed iussus est Gallia faceßere, nec sibi, nec regis subditis, quamdiu in ea viveret, satis tuta. (*Brietius ad an. 1629*) Inita etiam pax inter Anglum & Francum, cum jam hic nihil amplius, ille omnia timeret a suis.

Porro Subisus in patriam non rediit, sed anno 1641 in Angliam improlis obiit. Rohanius vero postea iterum in gratiam receptus, legatione apud Grifones & Venetos functus, Genevam recessit, ubi tanquam numen quoddam Calvinianum fuit susceptus. Sed quietis impatiens, Bernardi Vinariensis castra secutus, accepto ad Rhénofeldam lethali vulnere, Tigurum primum, dein Königsfeldam,

Obitus Rohani.
fran.
trum.

dam, celebre olim, in cantone Bernensi monasterium, transportatus, ibidem hæresi suæ immortalis est anno 1638, ætatis 59. Cadaver ejus uxor, Bethunii Sullici ducis filia, Genevam transferri curavit, ubi terræ mandatum est, inscripto ingenti elogio. Adde-
dere liceat: *hic jacet corpus Henrici Robanii ducis: sed ubi anima?*

Neque hic stemma propagavit. Quantum autem hi duo fratres religioni Catholicæ nocuerunt, tantum alii Rohanæi principes eidem profuerunt, optime de ecclesia meriti, summis Cardinalatus & archiepiscopatus dignitatibus in ea fulgentes.

Bello Hugonotico finito, ut nulla unquam esset Galliæ quies, reditum mox ad turbas domesticas. Cardinalis Richelius adeo totum regem occupatum habebat, ut nullam aliis in eo partem relinqueret. Magna propterea in aula flagrabat invidia non modo apud proceres, sed etiam Gastonem, ipsamque adeo regis matrem; quæ tamen antea, dum tutelam gereret, & postea Luynii artibus ab aula fuisset relegata, Richelium ab intimis consiliis habuit, exilium eam ob rem cum illa passum.

Cum autem post mortem Luynii in aulam ad filium rediisset mater, illius commendatione Romana purpura ornatus, & regis lateri ceu primus administer in locum Luynii fuit admotus. Quod sane vel facere non debuerat, vel a se ipsa in id fastigium proventum, & rebus Galliæ augendis fortiter ac provide excubantem, æquo animo ferre, redundante in auctorem creaturæ gloria.

At, prout variabilis est scæminarum indoles, & inquieta imperitandi cupiditas, indignata, plus apud regem servum, quam matrem & fratrem, posse, ut oculos subtraheret inviso spectaculo, ab aula recessit, primo Compendium, postea vero in Belgium ad Hispanos.

Gasto cum
matre rece-
dit.

Mattris partes, eadem invidia & odio stimulante, secutus est Gasto, alter filius; qui proceribus aliquot stipatus primum Aurelliam, provinciæ suæ caput, dein in Burgundiam & Lotharingiam evasit, sed a rege insequente undique pulsus, denique in Belgium ad matrem fugit, bellum adversus fratrem præparaturus. (Anno 1631.)

Anno sequenti regis iram adhuc magis accendit Gasto, dum, (mortua in puerperic prima conjuge, Maria Borbonia, Henrici Monperseri filia hærede) fratre non consulto, duxit Margaritham, Caroli III Lotharingæ ducis sororem. Hoc matrimonium curia Parisiensis invalidum declaravit, quod lege cautum esset, ne principes regii sine regis & Parlamenti consensu nuptias contrahant: quasi vero laicus senatus impedimenta matrimonii dirimentia posset statuere.

Mommorantii cædes.

In bellum apertum erupit dissensio. Nam Gasto, tracto in partes suas Henrico Mommorantio, Occitaniae gubernatore, tanquam regem e Richelii manibus erepturus, cum paucis copiis adversus regium exercitum, quem in rescallus Schombergius ducebat, progressus in aciem, facile victus, & cum fratre rege pacisci coactus est. Mommorantius vero in confertam aciem inectus, vulnerum plenus captus, atque a Tolosano senatu læsæ majestatis condemnatus, capite plexus est, omnium (si Richelium excipias) summo mœrore.

Erat quippe ex nobilissima & antiquissima Galliae prosapia, magni illius Annæ Mommorantii Franciae comestabilis nepos, ætate florens, omnibus naturæ & gratiæ dotibus ornatus, Catholicæ religionis, pro more gentis suæ, adversus sectarios defensor acerrimus, navali & equestri victoria, a Subisio relata, cæso sæpius Rohanio, & reductis in fidem regis Occitaniae urbibus, victo in Italia Doria, toto orbe celebratus, dux, marescallus, architalassus, & Par Franciæ, Septimaniæ prorex; qui ad Montalbanum, ad Montem Pessulanum, ad Rupellam, ad Casalim, & alias toties caput suum pro rege exposuerat, ac propterea ab omnibus bonis summe amatus, summe æstimatus, cuique omnes longam vitam optarent.

Creditum multis, cum tot alii principes ac procures, qui toties adversus Ancræum, & Luynium bellum gesserant, a regis innata clementia veniam obtinuerint, ita etiam Mommorantio, qui non regem, sed Richelium petierat armis, primum hoc crimen, regio fratri sociale, fuisse condonandum, aut pœnam mitigandam, sed nihil valere preces propriæ, nihil conjugis Ursinæ, nihil illustrissimæ, tam bene meritæ, familiæ, nihil totius propemodum nobilitatis Galliae, nihil tot merita. Armandi iræ debebatur hæc victima.

Sicut autem Christiane vixit, ita fortiter ac pientissime feralem istum excepit: conjux vero vidua monasterium est ingressa, ut meliori domino serviret, qui & culpam indulget facilius, & merita remuneratur copiosius.

Gasto, tum durioribus conditionibus, quibus se dederat, tum maxime Mommorantii cæde irritatus, tum etiam, quia ministrum omnipotentem suspectum habuit, elasis custodibus, iterum in Belgium fugit. (*Anno 1632*) Sed post biennium in Galliam ad fratrem rediit, humaniter ab eo exceptus.

Lotharingia occupata.

Anno 1633 Richelius, superatis domesticis hostibus, ad bellum Germanicum animum intendens, Lotharingiam pene totam cum ipso

ipso Nancæio Carolo III eripuit. Causa obtenta, quod dux sororem suam Gastoni rege invito despondisset, atque occulte in Belgium ad eundem dimisisset. Re ipsa animus erat, ducem ab Austria, quibus videbatur addictior, avellere, & securam gerendo bello Germanico stationem occupare. Quidam scriptores Galli referunt, ducem, a Richelio persuasum, Ludovico celsisse Lotharingiam. Sed parum interest, si vi siue metu aliquid extorqueas.

Sequenti anno Metis Parlamentum fuit constitutum pro Lotharingis, & iis, qui, ut a Suecis tuti essent, sub protectionem Gallia concesserunt. Tales Brietius *ad an. 1634* enumerat, magnam partem Alsatiæ, episcopatum Basileensem, Spiram, & Philipppurgum, a Suecis reddita.

ARTICULUS XXV.

Synodus Charentoniensis Calvinistarum frustra conatur unionem cum Lutheranis cudere. De jure pontificis judicandi in prima instantia. Præsentio Gallorum. Dux Espersonius excommunicatur. Moniales a demonibus obsessæ.

ANno 1631 Protestantes Charentonii in Gallia Synodum celebrarunt, in qua unio Calvinistarum cum Lutheranis, jam antea toties frustra tentata, ad incudem denuo revocabatur.

Quippe Hugonotæ, auditis Gustavi Adolphi victoriis, Lutheranismum in immensum augendum rati, gluten nexumque cum iis fabricabant, Augustana etiam confessione assumpta, quam in fundamentalibus fidei articulis a confessione Calvinistica non dissentire dicebant.

At Lutherani, fundatoris sui exemplo, confraternitatem cum Sacramentariis semper execrabantur, nisi quando contra Catholicos pro viro uno standum erat.

Atque imprimis Lutherus, nullam unquam hæresin magis detestandam fuisse, ortam ac Sacramentariorum, scribit Tom. 2 Wittenb. fol. 121. Zachæus Faber Lutheranus minister in sua instructione, anno 1620 Lipsiæ edita, pag. 34, 35 &c. Calvinistas esse diaboli discipulos, hæreticos omnium, quos unquam orbis vidit, teterrimos.

Schlüsselburgius in sua Calvinistarum Theologia, in proemio, neminem salvari posse, qui damnatæ Calvinistarum sectæ adhæreat:

E c c c 3

doctri-

doctrinam eorum tanquam diabolicam esse damnandam: impudens esse mendacium, quod in uno tantum articulo a Lutheranis dissentiant, cum in plurimis discordent.

Joannes Harennius Calvinianus olim minister in relatione suae conversionis de anno 1587 pag. 17 tam deformem Calvinistarum, maxime ministrorum, imaginem exhibet, quæ omnibus piis mentibus horrorem incutiat.

Omitto multos alios Lutheranos, qui Calvinianam sectam tanquam abominandam hæresin sunt detestati. Unde mirum non est, quod coalescere nunquam potuerint, licet Charentonia synodus plures de suis articulis remittere voluerit; acsi ii, in quibus cum Lutheranis discordant, sint indifferentes, atque ad fidem non pertinentes. Si ad fidem non spectat eorum opinio de Eucharistia seu Sacramento coenæ, atque reali Christi præsentia, de prædestinatione &c. cur tantas tempestates excitarunt? cur nos idololatrias toties appellant?

Nempe homines isti nesciunt, quid sit de fide; cum infallibilem scripturarum interpretem, & judicem controversiarum non habeant. Hinc tot inter eos indifferentistæ & libertini. Quod spiritus privatus cuivis cerebro dicat, sectantur. Clamant equidem: *scriptura! scriptura!* sicut olim quidam *templum domini! templum domini! hic est Christus, hic est.* Sed an scriptura sit verbum DEI: in quibus libris sit verbum DEI, & præcipue, in quo sensu sit verbum DEI, ex suis principiis scire nunquam possunt.

Anno 1632 rege petente Papa delegavit 4 episcopos, ad judicandos Prælatos, qui Occitanos in favorem Gastonis ad seditionem concitaverant. Ab his Delbenius, episcopus Albigenfis fuit depositus, & in monasterium detrusus.

De prima
instantia.

Verum postea anno 1650 in conventu cleri Gallicani hoc judicium fuit discussum, opinantibus quibusdam, illud a Papa committendum fuisse 12 in provincia episcopis, ab horum vero deinceps sententia concedi appellationem ad sedem apostolicam. Ita enim in concilio Sardicensi fuisse statutum, & usu Galliarum dudum introductum; prout ab Hincmaro seniore fuisset demonstratum. Africana concilia id ipsum jam ante Zosimo pontifici opposuisse.

Negarunt hoc alii, & usu contrario Sardicensi derogatum putabant, sicut canonis ejusdem concilii de non transeundo ad alium episcopatum. Noluisset synodus necessitatem imponere, judicandi prius causam episcopi per comprovinciales episcopos, quo minus

Pap

Papa possit eandem per se ipsum in prima instantia judicare, aut per judices delegatos.

Multa exercitiæ hujus potestatis ab historia suppeditari exempla. A Zosimo Papa per Arelatensem archiepiscopum depositum Exempla.
Proculum Massiliensem episcopum, anno sequenti a Bonifacio Maximum episcopum Valentinum, a Bonifacii successore Cœlestino delegatam potestatem Viennensi & Narbonensi judicandi duos suos contrates. A S. Leone Hilarium Arelatensem ad dicendam causam citatum Romam, & jure Metropolitano privatum Ab Hilario Papa interdicto subjectum Narbonensem, & Arelatensem jussum inquirere in Mammertum Viennensem.

Multi quoque episcopi ex diversis provinciis appellarunt ad sedem apostolicam, quin episcopi comprovinciales prius judicaverint. Aliqui ex illis absoluti, alii condemnati fuerunt, quin ecclesia Gallicana libertatem suam læsam quereretur. Ac proin Urbanum VIII Papam jure suo usum dicebant, dum quatuor episcopis causam Aquitanicæ seditionis, in quantum ad clerum pertinebat, delegavit; neque synodum cleri debuisse exprobrare violationem antiquorum canonum, qui non amplius essent in usu.

Ipsam adeo Parlamentum Parisiense, pro libertatibus Gallicanis adeo vigilans, eam sedis apostolicæ potestatem recentioribus etiam temporibus agnovit, dum anno 1523 voluit, ut episcopi, seditionis, quam Carolus Borbonius Comes Stabuli excitaverat, complices, delegatos judices a Papa peterent; & anno 1525 idem Parlamentum episcopum Meldensem, de Calvinismo suspectum, ad Clementem VII remisit. Anno autem 1532 Franciscus I a Papa obtinuit breve, quo commissarios designavit, qui jure procederent adversus episcopum Parisiensem, conspirationis accusatum.

Concilium quoque Tridentinum sess. 24 causas criminales episcoporum Papæ reservavit. Quamvis autem illud quoad disciplinam non sit receptum solenni aliquo decreto regio in Gallia, octo tamen conventus generales episcoporum & cleri illius promulgationem petierunt, & in conciliis provincialibus pleraque decreta fuerunt recepta; prout etiam in comitiis generalibus regni anno 1614 ordo ecclesiasticus se obligavit ad ejus observationem.

Neque obstat concordatum; quia in eo majores causæ, quales utique sunt causæ criminales episcoporum, sedi apost. sunt reservatæ: prout etiam ultima exempla allata declarant.

Sed

Sed neque numerus 12 delegatorum est necessarius, prout Petrus de Marca in *Concord. sacerdot. & imp. lib. 7 c. 28* observat. Variis tamen temporibus lis super hac quaestione in Gallia recruduit, opinantibus diversis, prout ipsis aut affectus suggessit aut privatum commodum. Illud tamen aliqui Galli inter libertates suas recensent, quod Papa non possit Romam citare episcopum Franciae, nec per alios quam episcopos judicare.

Causa
Espernonii.

Anno 1633 inter Sourdium archiepiscopum Burdigalensem & ducem Espernionium gubernatorem Aquitaniae, orta est rixa, plena scandalo, quae etiam infimae conditionis vernis probro foret. Praesul questus fuit de quadam injuria, domesticorum cuidam suorum a milite praesidiario illata. Praefectus militum currum praesulis in platea detinuit, ut interrogaret, quis militum reus esset. At praesul illico in sententiam excommunicationis erupit.

Dux Espernionius congregavit protinus ecclesiasticos, qui censuram nullam habere robur declararunt. Praesul eos ad se citavit. At illi protectionem ducis implorarunt, qui prohibuit, ne quis, praeter domesticos praesulem accederet, distributo, qui arceret, circum palatium milites.

Praesul, habitum suum pontificalem indutus, domo egressus in platea publica alta voce clamavit: *ad me mi popule! non est amplius libertas pro ecclesia*. Dux hoc audito, rhedaque conscensa, quaesivit archiepiscopum, & apprehenso ejus brachio, interrogavit, qua auctoritate seditionem excitaret? praesul adhuc altius pleno gutture clamavit: *verbera, verbera tyranne! tu es excommunicatus!*

Dux sui impotens baculo ei tegumentum capitis decussit. Praesul vero templum cathedrale ingressus, ducem excommunicavit, & omnes civitatis ecclesias interdicto subjecit. Parlamentum Burdigalense ad partes archiepiscopi sui accessit, alias jam averso a gubernatore animo.

Cardinali Richelio optata haec erat occasio, opprimendi sibi invisum ducem, qui solus in animum inducere non poterat, ut genu flecteret coram eo; bene memor, quis ipse sit, & quis alter fuerit. At sensit, quam adorare noluit, potentiam. Omnibus muneribus exutus ad domum suam Plassacensem migrare jussus est, donec ab excommunicatione absolveretur.

Roma illam citius absolvisset, probe gnara, neminem Espernionio majori zelo difficillimis etiam temporibus pro religione stitisse; episcopos quoque faventes habuit. Sed ambitioni debebatur sacri-

sacrificium. Richelius optimam Romæ voluntatem hebetavit, in id inteatus, ut dux diutius sentiret, in cujus manibus sortes suæ essent sitæ. Jussus tandem fuit Sourdissus archiepiscopus eum absolvere; quod anno primum sequenti fecit, & quidem majori cum solennitate, quam dux optaret. Restituta illi Aquitanix gubernatio, filio vero duci Valettæ data conjux, Richelii consanguinea.

Huic tragoediæ anno 1634 successit Loudonensis comoedia. Moniales ejusdam monasterii a prima ad ultimam omnes demonibus obsessæ erant, aut fingeant. Grandierus, curatus ad S. Petri, exultus, quod malus sacerdos & bonus magus diabolos eis immisisse crederetur. Multus & varius erat in Gallia sermo de hac sive historia sive fabula; quam *Loudunensem possessionem* appellabant. Multis ex eo suspecta res videbatur, quod diaboli illi nesciverint latine loqui, & exorcismos non intellexerint, præter unum, qui tamen solœcismos & barbarismos immiscuit.

ARTICULUS XXVI.

Lis de matrimonio Gastonis, sine consensu regis inito. De legibus Gallorum, quibus irrita declarant matrimonia, sine consensu parentum inita. Liber de virginitate damnatus.

Vita & effigies Vergerii abbatis Sancyrani. Ejus liber Petrus Aurelius.

ANno 1635 acrem in Gallia disputationem excitavit matrimonium Gastonis cum Margaretha Lotharingica, Caroli III ducis sorore. Nam rex Ludov. XIII hoc fratris sui matrimonium voluit declarare irritum, eo quod se inscio & invito fuisset contractum. Accessit Parlamenti decretum.

Rex causam ad concilium cleri detulit. Consulti doctores. Tandem post multam disceptationem declaratum fuit, matrimonia principum regii sanguinis, præsertim proximi coronæ hæredis, qualis tunc erat Gasto, esse invalida, si inscio aut invito rege inirentur.

Postea anno 1639 Lud. XIII extendit eam legem ad matrimonia, sine consensu parentum inita, requisivitque ad valorem quatuor testes præter parochum, cui prohibuit assistere, si non adsit consensus parentum, quamvis filia jam 25 & filius 30 ætatis

tis annum implevisset. Ludov. XIV. hoc decretum anno 1697 renovavit.

Matrimo-
nium sine
consensu
parentum.

Ut leges has suas Galli defendant, dicunt, non irritari per illas matrimonium, sed tantum prohiberi, fierique illicitum, atque pro quasi invalido haberi quoad effectus civiles, in quantum liberi privantur jure successionis hæreditariæ, & donationis, a parentibus recipiendæ: fere sicut secundæ nuptiæ invalidæ habentur quoad effectus quosdam civiles.

Alii vero existimant, leges plus velle, atque matrimonium ipsum, sine consensu parentum initum annullari, cum simpliciter irritum declarent, & Parlamentum semper talia matrimonia cassa pronuntiet, atque sic contrahentes ad alias nuptias transeant. Hinc alii, ut difficultatem istam solvant, aliam viam ineunt, dicuntque, sub duplici ratione matrimonium spectari posse, sub ratione sacramenti nempe & contractus; atque sub posteriori ratione subiectum esse potestati humanæ, cujus est regulare contractus & conditionem aliquam ad substantiam illius exigere, prout fecit concilium Tridentinum, dum contractum clandestinum irritavit, & præsentiam parochi cum duobus vel tribus aliis testibus ad substantiam illius requisivit.

Verum, cum ratio contractus matrimonialis inter Christianos a ratione sacramenti separari vel absolute non possit, vel saltem nunquam licite separetur, contractus matrimonialis semper est contractus sacer, qui non subjacet potestati ac jurisdictioni laicæ. Unde Tridentinum sess. 24 can. 12 ait: *si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, anathema sit.* Et Cap. 1 de Ref. Matr. expresse damnat illos, qui falso affirmant, *matrimonia a filiisfamilias sine consensu parentum contracta irrita esse.* Et alioquin majores ecclesiæ causæ (quæ utique sunt matrimoniales) reservatæ sunt sedi apostolicæ. c. 1 & 2 de *translat. episc.* unde constans est canonistarum sententia, impedimenta dirimentia matrimonii pro Christianis ab illa sola posse statui.

Quare, cum Ludovicus XIII episcopum Montpeliensem in causâ Gastonis Romam misisset, alienam omnino ab opinione regis & cleri Gallicani invenit: & facultas theologica Lovanienfis super eodem Gastonis matrimonio consulta respondit, quamvis illud declararetur invalidum, sustinendam tamen a conjugibus excommunicationem potius, quam ut possent illud rumpere; cum sciant, omnes conditiones, ab ecclesia requisitas, fuisse observatas. Citatque facultas in eam sententiam multos doctores. Alii dixerunt,

dixerunt, per declarationem cleri unum ex sacramentis fuisse abrogatum; illamque pugnare cum doctrina & constanti praxi ecclesiæ; quæ matrimonia, sine consensu parentum, per se loquendo, censet illicita, non tamen invalida. Contraria vero Parlamenti praxis videtur salvari non posse, nisi dicatur, quod expressæ vel tacitæ sedis apostolicæ concessioni innitatur, consensum parentum tanquam solennitatem substantialem ad contractum statuendi.

Alia ratio est de sponsalibus, quæ sunt invalida, quando matrimonium est illicitum, cum nulla dari possit obligatio ad illicitum; cum igitur matrimonium absque consensu parentum ordinari sit illicitum, sponsalia sunt nulla, si id agatur, ut matrimonium contrahatur sine consensu parentum.

Anno 1638 Sorbona damnavit librum de *Virginitate* cum notis, in quo auctor videtur statum conjugalem virginali præferre, additque, vota nihil ad perfectionem Christianam conferre: illa non esse bona, nisi pro imperfectis: eum qui præscribit certas vivendi regulas viamque, exigere, ut homines non dependeant a Deo, & liberis motibus ejus spiritus, qui spirat, ubi & quando vult. Christum non commendasse paupertatem illam voluntariam, qualis in religiosis cernitur, sed necessariam, quæ non quæritur: illam opus esse hominis, hanc divinæ providentiæ.

At vero S. Thomas *opusculi*. 18 ait, ex suggestionem diaboli quosdam asserere, quod laudabilius sit agere bonum sponte ac libere, quam votis adstringi.

De sacramentis pariter male sentit auctor. Nam cum dicat, attritionem esse insufficientem ad sacramentum poenitentiae, semperque contritionem & amorem perfectum exigat, qui per se ipsum peccatorem justificat, juxta ipsum absolutio non est peccati remissoria, sed tantum *declaratoria* remissionis, cum semper supponat, peccata jam ante per contritionem remissa.

De auctore hujus damnati tractatus multus erat sermo, alii Sequenotam, Oratorii presbyterum, parentem indicabant, alii ex scriptis *Vergerii abbatis San-Cyrani* conflatum dicebant. Uterque propterea carceri fuit inclusus, ille Bastillæ, hic Vicennarum.

Joannes *Vergerius* Bajonæ natus, intimus Jansenii amicus, imo hortator & adjutor operis famosi de gratia, abbatiam S. Cy- Abbas San-
rani ab episcopo Pictaviensi accepit. Parisiis dein sedem fixit, ut Cyr.
in illo orbis theatro inclaresceret. Æstimationem autem sui ut
compararet, magnam austeritatem præferulit, quo alter velut E-
lias aut Joannes Baptista suspiciebatur. Non loquebatur de alio,

ac restauratione poenitentiae, spiritu primitivo, & antiquis canonibus, de cecitate hominum, & profunda sanctissimarum ignorantia veritatum amare conquestus.

Hypocrisis ista multos admiratores, ipsum adeo Cardinalem Berullum, attraxit. Multi directioni ejus se subiciebant, praesertim moniales, quae pro oraculo illum habebant. Illud cum haereticis hujus temporis, amicis & discipulis suis, maxime inculcabat, nullam superesse ecclesiam, cum in capitibus summi momenti sit lapsa in errorem. *Confiteor tibi*, dicebat ad Vincentium a S. Paulo, fundatorem presbyterorum Missionis, quod *DEUS me illustravit, nullam amplius esse ecclesiam: non: a 5 vel 6 saeculis nulla amplius est ecclesia: corruit, periit.* (Abelly in vita S. Vincent.)

Præterea docebat, peccata venialia confiteri esse inutile, ac praxin novellam: actum duntaxat esse humilitatis, qui possit etiam fieri laico: nec esse necessarium, in confessione exponere numerum peccatorum mortalium, aut circumstantias, speciem mutant: per absolutionem non remitti peccata, sed eam signum tantum esse, quod sint remissa, cum per contritionem perfectam, quam necessariam dicebat, jam antea fuerint remissa: satisfactionem præmittendam confessioni & absolutioni: communionem plus facere ad delenda peccata, quam confessionem: confirmationem præcipuum esse sacramentum, ipsi etiam baptismo præferendum, nec aliam requirere dispositionem quam baptismum.

Ecce spiritum hujus Janсениsi confundatoris! quid cum hoc homine facias? objicis theologos? contemnit. Provocas ad S. Thomam? veram theologiam extinxit. Concilium Tridentinum allegas? fuit conventus Papæ & scholasticorum, qui sanam doctrinam corruerunt.

Ne autem enormes istæ doctrinæ in publicum erumpant, generosus iste confessor sedulo cavit, prohibuitque discipulis suis, ne arcana ista revelarent; secus se negaturum omnia. Litteras etiam omnes, a se ad alios scriptas, jussit comburi, ne unquam deprehendi queant.

Moniales in abbacia Portus Regii, quarum erat director, prorsus infatuavit, linguamque suam loqui docuit, tanto sacramentorum contemptu, ut ne quidem in pascate illa perciperent, sed joco exploderent. Super omnes autem in doctrina, eloquentia, & verborum profluvio proficiebant mater Angelica, famosi Antonii Arnaldi soror, & mater Agnes abbatissa, quæ duæ magnæ foeminae Vergerio in suo monasterio facultates & locum dederunt fundandi
semi-

seminarium pro viris doctrinæ Vergerii faventibus, & Augustinum Janfenii propugnaturis; quam spem magistri sui scriptis innumeris nimis diligenter nimisque maligne laborantes abunde impleverunt. Appellati sunt *domini Portus Regii* (*Messieurs de Port Royal*) novi Evangelii fundatores.

Porro Vergerius multa scripsit, præsertim contra Jesuitas, quibus omnibus bellum denuntiavit, omnesque orbe terrarum exturbatos volebat, exemplo eunte in discipulos. Famossimum illius opus est, quod sub nomine *Petri Aurelii* adversus Societatem edit. De hoc libro suo ipse scripsit elogium, quod a 600 annis non prodierit melior. Clerus Gallicanus anno 1641 illum jussit imprimi suis sumptibus. Novem librarum millibus constitit editio. At rex totum opus suppressit, typographo in custodiam dato. Sed Prælati quidam recudi curarunt: quia episcopis blandiebatur, quos Papæ suppres fecit, tribuens eis plenitudinem potestatis in tota sua diocesi. Unde Godellus ei hoc elogium scripsit: *episcoporum defensor invictissimus, veritatis amator acerrimus, hierarchiæ vindex justissimus, theologus in avita theologia sinu educatus.*

Verum non eadem stat iis sententia, qui opera San-Cyranii profundius inspexerunt; nam illi præter furorem & calumnias, in omnes religiosos ordines infrunito calamo sparsas, inveniunt varias propositiones aut aperte hæreticas, aut hæresin sapientes: alias falsas omnino, qualis est illa, qua dicit, religiosos ineptos esse ad Prælaturas ecclesiæ. Alius profecto est sensus ipsius ecclesiæ, quæ tot omni ætate viros, ut populorum curam susciperent, ex solitudine sua & asceteriis sacris extraxit: & quidem in Oriente Græci non alios ad episcopatus admittunt, nisi qui ordini S. Basilii sunt addicti. In Occidente vero solus illustrissimus ordo S. Benedicti jam tempore Trithemii & Volaterrani ecclesiæ dederat 28 summos Pontifices, 200 Cardinales, 600 archiepiscopos, 4000 episcopos. Credo, præferendum tot ecclesiarum judicium invidiæ & odio Vergerii.

Aliud etiam de illo fuit judicium S. Vincentii a S. Paulo, qui initio simulata austeritate & ecclesiæ reformandæ zelo deceptus, amicitiam cum illo contraxerat, sed ubi intimius superbum novatorem inspexit, protinus deseruit, & testimonium contra illum dixit.

Ipse Dupinus *bist. eccles. sæc. XVII*, quamvis minime inimicus, scripsit, quod San-Cyranus raro materias fundamentaliter tractet, neque sit exactus in suis decisionibus.

Carcer.

Tandem alius multo sensus de illo fuit regi, ejusque sanctiori consilio, cujus mandato abductus fuit anno 1638 in Vineconensem carcerem, propter hæreses; prout ex responso Cardinalis Richelii dilucide constat; nam cum pro San-Cyrano intercederetur, reposuit, Germaniam & Galliam ex integro adhuc Catholicas fore, si Lutherus & Calvinus in tempore fuissent missi in locum, ubi non potuissent amplius nocere.

Dum carcere detinebatur, quæstio de ejus doctrina est habita, testibusque multis convictus de gravissimis erroribus; ex quibus, uti etiam ex ineptissimis & contradictoriis ejus responsis constat, nunquam fuisse hominem magis vanum, arrogantem, fallacem, vindictæ appetentem. Negavit res evidentes, accumulavit mendacia mendaciis, perjuriam perjuriis, contradictoria contradictoriis. Nihilominus a suis pro sancto colitur, pro patre ecclesiæ, pro Apostolo, pro Martyre veritatis, quod Gastonis matrimonium dixisset validum, ad tumbam, in imaginibus, in reliquiis adoratur. Aliud sane vita, aliud scripta, aliud processus inquisitionis demonstrant.

Post mortem Cardinalis Richelii a Chavignio, secretario status, & Molano præside impetrata illi liberatio a carcere anno 1643, certis tamen conditionibus; eodemque anno ad tribunal divinum fuit citatus, rationem redditurus de tot scandalis, totque animabus in ruinam datis. Abortum hunc terra sustinuit annos 62.

Attribuitur ipsi etiam liber, in quo probare nititur, in certis circumstantiis licitum esse se ipsum directe occidere pro bono publico, pro liberanda republica a noxio cive, pro liberando se ipso a tormentis, laudatque Socratem & Catonem, imo & Neronem, quod secundum rationis lumen egerint, actumque virtutis, se ipsos necando, exercuerint.

A R T I C U L U S XXVII.

De libertatibus ecclesiæ Gallicanæ. Dissensiones inter Galliam & Urbanum VIII. Richelii molimina. Optati Galli liber de timendo schismate novas excitat turbas. De prætenso Patriarchatu. Crisis de propositionibus damnatis.

35

ANno 1639 a 22 Cardinalibus, archiepiscopis & episcopis, prout etiam a regio consilio condemnatus fuit liber, pro juribus & libertatibus ecclesiæ Gallicanæ scriptus. Visus is est destruere po-
tius

tius veras libertates, & schismati occasionem præbere; cum nihil aliud contineat, quam collectionem variarum usurpationum, quas potestas secularis contra ecclesiam attentavit. Hoc est, quod zelum Prælatorum accendit, quamvis Richelius protectionem libri suscepisset.

Clerus Franciæ nulla agnoscebat jura aut libertates, quæ tenderent ad dissolvendam unionem cum ecclesia Romana sua matre, aut ad infirmendam obedientiam filialem erga eandem: & tam parum ambiebat ejusmodi privilegia exerrantia & imaginaria, quam parum infringere jura regis & regni. Non ex quolibet facto jus erui posse, prudenter judicabat, multa fieri factaque esse, quæ fieri non deberent; usurpationem non raro esse, quod usus & consuetudo dicitur. Multa non tantum ab iis negari, qui sedi apost. & ecclesiastico ordini magis sunt addicti, sed ab ipsis etiam Gallis. Ante centum jam annos disputatum fuisse de libertatibus Gallicanis, & adhucdum disputari. Hinc petitum a clero, ut rex cum sanctiore suo consilio & episcopis aliquando determinaret, quænam sint illa privilegia, immunitates & libertates ecclesiæ Gallicanæ, ut veri & laudabiles usus ab usurpationibus secernerentur.

Circa hoc ipsum tempus variæ inter summum pontificem Urbanum VIII & Galliam ortæ sunt dissensiones. Franciscus Barberinus suscepit in se protectionem Hispaniæ, conquestus igitur rex Galliæ petiit, ut Antonius Barberinus protector Franciæ designaretur. At Pontifex prohibuit suis nepotibus, ne regni alterutrius negotiis se immiscerent. Perrexit rex petere, & Papa negare.

Dissensio
cum Urba-
no VIII.

Adhæc rex in Lotharingia, a se occupata, voluit conferre beneficia, in concordato non comprehensa. Roma noluit consentire. Inde altera offensio. Petiit insuper rex P. Josephum Capucinum, virum celebrem, donari purpura, quod tamen occultis Richelii, qui eum secretarium quam collegam habere maluit, artibus impediabatur. Marefchalli Estræi domesticus Romæ fuit occisus, nec cædes eo rigore, quem Gallia exspectaverat, vindicari poterat. Denique Cardinali Valettæ, in Pedemontio, ubi Franciæ marefchalli munereungebatur, mortuo, Papa exequias haberi noluit.

Hæ querelarum causæ in publicum vulgabantur, & ut magis apprehenderentur, effecit Cardinalis Richelius; is quippe ad apicem potentæ eluctatus, ut in ecclesiasticos quoque omnes dominari posset, legatus sedis apostolicæ per Gallias constitui a Papa petiit; sed non obtinuit. Conabatur insuper, ordines religiosos antiquiores sibi subjicere, jamque ipse abbas Cluniacensis fuerat electus,

Richelii
conatus.

electus, & Cisterciensium atque Præmonstratensium supremus praefes; verum abbates extranei nolebant eum agnoscere, & Papa bullam confirmationis negabat.

Exulcerabant hæc animum viri, facile irritabilis, & leges dare jam assueti. Unde occasione inhiabat, monstrandi Urbano Papæ, quem læsisset. Per decretum consilii regii prohibuit expeditiones Romanas, aurumque trans Alpes mitti: per aliquot prælatos postulavit, annatas remitti, aut saltem imminui.

Majorem adhuc multo plagam Pontifici illaturus, vires omnes impendit, ut concilium nationale congregaretur, in quo pro Francia eligeretur Patriarcha, quem se fore certa spe sibi promittebat, ut sicut summa cum potestate gubernabat statum politicum, ita etiam ecclesiasticum gubernaret; idque consilium suum, exaggeratis curiæ Romanæ erga regnum processibus, illatisque gravaminibus adeo maligne regi proposuit, ut is legatum, quem Pontifex extra ordinem miserat, accessu prohiberet, omnique cum eodem communicatione episcopis regni interdiceret, donec Urbanus VIII plenam satisfactionem præstitisset.

Evicit quoque hic ministrorum princeps aulaeque gubernator, ut Parlamentum decretum ederet, quo vetabatur, ne de illorum, qui ad beneficia nominabantur, vita & moribus coram nuntio informatio fieret; timendumque sane fuisset schisma, Anglicano forte non multum absumile, nisi moderatio sapientissimi Pontificis, ac denique mors grandia Richelii consilia abruptisset. (*Mem. chron. ad ann. 1639.*)

Prodiit anno sequenti libellus sub hoc titulo: *Optati Galli de cavendo schismate liber paræneticus ad ecclesiæ Gallicanæ primates, archiepiscopos & episcopos.* In hoc author, postquam ostendit necessitatem unionis cum uno capite, qui est summus Pontifex, affectionem Gallorum erga sedem apostolicam olim tam magnam & inconcussam, videri extinguendam, & ecclesiā Gallicanam brevi non inultum fore absumilem Anglicanæ, nisi clerus prompto remedio succurrat.

Fundavit timorem suum super iis, quæ paulo ante meminimus, videlicet, super petita remissione annatarum: super libellis editis de libertate ecclesiæ Gallicanæ, super declaratione regia circa matrimonium, qua conditiones ad ejus valorem requirantur, quas ecclesiā non requirit.

Richelius, cum in notitiam auctoris venire non posset, librum condemnari curavit a Gondio Parisiensi archiepiscopo, tanquam falsum,

sum, scandalosum, turbantem pacem publicam, & inspirantem aversionem a rege & ejus ministris sub prætextu timendi schismatis. Huic censuræ sex alii præfules subscripserunt; liber vero decreto Parlamenti a carnifice laceratus & exustus est.

Præterea Richelii mandato quatuor, qui librum confutarent, sunt designati. Unus ex iis contendebat, creationem Patriarchæ nihil commune habere cum schismate, neque consensum Romæ magis esse necessarium, quam ad erigendum Patriarchatum Constantinopoli aut Jerosolymis. Verum, quam inepte hic author sic arguat, vel inde patet, quod neque in Oriente de jure erigi potuerint novi Patriarchatus sine consensu Romani pontificis, quatenus est caput totius ecclesiæ, Christique in terris vicarius; hinc neque illi Patriarchatus erant legitimi, donec consensus sedis apostolicæ accessit.

Deinde, licet in Oriente possent absque consensu Papæ Romani novi erigi Patriarchatus, non tamen in Gallia, quia episcopus Romanus indubitato est Patriarcha totius Occidentis; igitur erigendo in eo novum Patriarchatum, de jure illius detraheretur; quod sine consensu fieri non potest; multo minus, ut talis Patriarchatus a cathedra S. Petri esset independens. Unde provincia, tale quid moliens, præberet haud dubie occasionem schismati. Atque hinc merito confutator ille Optati Galli ab inquisitione Romana anno 1643 est condemnatus; atque condemnationem istam, anno 1645 clerus Gallicanus recepit; licet alias Gallia decreta illius tribunalis (nempe inquisitionis) non multum respiciat, neque Parlamenti *Registratura* accesserit.

Anno 1640 conventus cleri Gallicani censura notavit Summam P. Bauny Jesuitæ, ceu continentem propositiones inducentes morum licentiam ac corruptionem. S. Inquisitio vero eam inferuit indici; postquam aliquæ propositiones, inde extractæ, a Sorbona fuerant condemnatæ.

Innumeri a duobus & ultra sæculis prodierunt libri, de casibus conscientiæ tractantes. Mare est immensum, per quod multi viri pii doctique secure navigare se posse putabant, sed dum al-
Crisis de
ejusmodi
auctoribus.

tatis oppositum scopulum impacti, naufragium passi sunt, atque, ut dicitur, dum Charybdim vitare voluerunt, in Scyllam inciderunt.

Immensum dixi mare, eo usque extensum, quo actus humani, exfusque, qui accidere possunt, innumeri, sese exporrigunt.

Multa sunt dubia, multa obscura, densa sæpe nocte remigandum.

Felix ille , qui , dum directores conscientiarum in omnes eventus vult instruere , innoxius in portum evadit.

Vitanda extrema , verbum DEI , vox Ecclesiae velut cynosura spectanda. Si necdum locuta est Ecclesia , caute incedendum ; generalia theologiae principia ad casus particulares prudenter ac circumspicte applicanda : consulendi patres ac doctores , quorum celebrior in Ecclesia autoritas : expendenda ad pondus sanctuarii rationum momenta : quid ea ex doctrina sequi posset , an morum laxitas , num tertii praepudicium aut periculum , probe considerandum.

Sed hic cardo difficultatis vertitur , ut quis hæc omnia rite observet. Et quid , si observet , res tamen adhuc maneat dubia ? tunc noli tibi nimium fidere. Negari non potest , plures morales theologos , dum omnes , quos sibi figurabant , casus resolvere cogitabant , nimia sui fiducia in propositiones fuisse prolapsos , quæ censuram meruerunt. Neque ullus scriptorum ordo dicat , se in nullo suo membro humani aliquid fuisse passum. Forte , qui maxime se puros existimant , posteriores in vestigia sua traxerunt. Quod exemplis demonstrari posset , nisi odiosum foret. Est tamen hoc quorundam fatum , ut festuca in eorum oculis arguatur , dum trabs in aliis dissimulatur.

Illud autem animadvertere adhuc juvat , laxas illas propositiones , quas in materiis particularibus casistæ scripserunt , nequaquam profluere ex benigniore sententia de usu opinionum vere probabilium ; nam *Probabilismus* , quod alias adverti , facit tantum propositionem *majorem* , quod liceat sequi sententiam , practice , vere , absolute & respective , theologice probabilem ; *minorem* vero non facit , quod hæc vel illa sententia sit ita probabilis. Si igitur casuista diligenter caveat , ne leviter aliquam propositionem practice probabilem dicat , nullum erit nimiae laxitatis periculum.

Accedit , quod propositiones , quæ propter nimiam laxitatem fuerunt confixæ , auctoribus suis probabiliores visæ sint ; non igitur probabilismo sed probabiliorismo tribuendæ essent. Nemo enim facile (nisi sit pessimus) in moralibus tradit doctrinam , nisi quæ ipsi videtur probabilior.

ARTICULUS XXVIII.

Bellum Austriaco-Gallicum, per totam pene Europam diffusum. Gallis initio infausum. Natus Ludovicus XIV. Sueffionis regii principis secessio & interitus.

ANno 1635 cum prælio Nördlingano attrita jam essent Suecorum vires, & pax cum Saxone aliisque Imperii principibus composita, erupit tandem, ingenti populorum, & Catholicæ præsertim religionis malo, bellum atrox, domos inter potentissimas, Austriacam & Borboniam, tota propemodum Europa eunte in partes. Cum autem primo jam libro hujus VIII partis id persecuti simus, breviter hic ea, quæ ad Galliæ historiam peculiariter spectant, perstringemus.

Causam belli gens altera in alteram conjiciebat. Illa pacem Ratisponensem violatam, raptam Lotharingiam, præsidio Gallico occupatas Imperii urbes, fœdere, consilio, ære, milite adjutos Suecos querebatur. Hæc nuperum Hispaniæ cum Rohanio fœdus, captum Trevirenses, aliosque Franciæ socios oppressos objiciebat. Hæc causæ aut prætextus proximi: remotior potentissimæ in Europa utriusque domus æmulatio, quidquid alteri accederet, sibi adimi existimantis.

Collisi duo Cardinales, alter Franciæ, Belgii alter moderator. Melior ille visus politicus, qui Austriacos aggrediretur, jam alias undique bellis implicitos, hic vero Trevirenses captivum abduceret, Gallosque ejiceret tempore minime opportuno. Existimatum, dissimulandas prudentius interim fuisse Richelii machinationes, donec Cæsar, prosequendo Nördlingensem victoriam, Suecos, Hispanus Batavos debellasset. Si Gallus nihilominus auxilia, Suecis & Hollandis hætenus submissa, in apertum bellum mutasset, manifestius constitutum fuisse orbi, quam nullo id jure fecisset, quisque in hoc exitiali bello fuisset aggressor.

Sed, ut ut hæc se habeant, ea ætate jactata; illud visum pluribus, non decuisse S. R. Ecclesiæ Cardinalem, ut Ferdinandum II Cæsarem pientissimum, qui religionis causa Suecicum bellum susceperat, & edictum suum ad restitutionem bonorum, ecclesiis ereptorum, urgebat, in causa tam sancta impediret. Neque omnibus Gallis id fuit probatum, neque regis justî & pii id opus erat.

Certe constat, a Causino, regiae conscientiae arbitro, fuisse dissuasum; sed a Cardinale exilium retulit.

Bello itaque utrinque denuntiato, sparsum per Europam incendium, quo Germania, Lotharingia, Belgium, Gallia, Catalonia, Italia, Vallis Telina deflagavit. Et hoc quidem anno (1635) Gallus exercitus omnino quatuor immisit: primum Belgio, sub Castillionio & Brezæo, qui, reportata in Brabantia ab Hispanis *Aveniaca* victoria, cum Batavis juncti *Tilmontium* expugnarunt, sed in eo Capuam suam invenerunt; dum licentia, & voluptate enervatus exercitus ita disfluxit & evanuit, ut, ubi sit, quaereretur.

Alterum in Germaniam duxit Cardinalis Valeta, Vinariensis junctus; sed tantum de ingressu non autem de regressu cogitare visus est; nam rediit sine tormentis bellicis, & vulnere quam spoliorem ditior, ultimum ejus agmen haud parca manu carpente Gallassio; qui tamen & ipse Valetæ fatum expertus est; cum enim victoriae fiducia profunde nimis se immisisset in Lotharingae viscera, ferro, fame, & peste acciso exercitu, unde venerat, pudorem secum ferens, regressus est.

Tertium in Italiam duxit Crequius, junctusque Sabaudis & Parmensis, *Valentiam* Insubriae urbem oppugnavit: sed tantum oppugnavit: una urbe tres duces & tres gentes vincente. Cum quarto missus Rohanius in Vallem Telinam, ut ex ea parte Mediolanenses invaderet: sed omnibus, si non animus, fortuna defuit.

Nec annus 1636 Gallis felicior. Condæus Burgundiae praetor *Dole* obsidionem solvere coactus. Magnus ille bellator *Torafius* ad Fontanetam in Italia occubuit; ignobili milite Buquingamum & Spinolam superatos vindicante. Imo Lutetiae trepidatum, dum Thomas Sabaudiae princeps, Piccolomineus, & Joannes Werdius, vastata Picardia, tranatis annibus, captis oppidis, Corbeio expugnato, Parisiis imminerent: vastante interim Burgundiam Gallicam Gallassio. At rex, jam sui vix securus, convocata omni nobilitate, collectoque grandi exercitu, Corbeio recepto, hostem e Gallia in Belgium ejecit, hyeme obstante, ne expulsus persequeretur, & Flandriae ac Brabantiae vices redderet.

Joannes Werdius, a Gallica expeditione redux, *Ebrenbretsteinio* Gallis erepto, Vinariensem ultra Rhenum projicit. Contra vero Franci, Harcurtio & Schombergio ducibus, Hispanos, in Occitaniam ex Pyrenæis erumpentes, strenue retundunt (anno 1637.)

Anno 1638 post viginti & trium annorum sterile matrimonium,

natus est Ludovico XIII ex Anna Hispana filius, ingenui non tantum universæ Galliarum exultantis lætitiæ, sed affinis etiam, etsi tunc Lud. XIV. hostilis, Hispaniæ gratulatione: dictus *Ludovicus a DEO datus*, domum Borbonicam ad summum gloriæ & potentiæ fastigium evekturus. Si quæras, quis puer iste sit futurus? Deficit responsio; quamvis enim nemo sit tam rudis, ut magnitudinem Ludovici XIV. ignoret, nemo tamen est, qui illam metiri queat.

Auxit Franciæ gaudium plausumque illustris victoria, quam ad *Rhenosfeldam* retulerunt *Vinariensis* & *Guebriani*, Gallorum Suecorumque duces. Fructus illius fuere capti præstantissimi duces Cæsarei & Bavarici: inter quos Joannes Werthius, Gallorum terror; occupata insuper *Rhenosfelda*, *Friburgum*, & *Brisacum*: proh! quanta monumentorum nomina!

Temperavit aliquantum lætitiæ res minus feliciter gesta in *Guipiscoa*, *Artesia*, & *Italia*. In prima illustres duces *Condaum* & *Espernonium* vicit *Fontarabia*, magna cum clade rejectos; in secunda *Audomarum* cum ignominia tentatum; in tertia *Bremetum*, quam cum defendere niteretur *Creguius*, rei militaris peritissimus, dignus *Lediguerii* gener, & urbem & vitam amisit, globo e tormento bellico emissio contusus.

Casimirus, *Uladislai* Poloniæ regis frater, destinatus *Lusitanæ* prorex, hoc anno per Galliam transiens fuit interceptus; at fratris precibus libertati datus, rex Poloniæ futurus, & post varia fata, abdicato regno, rediturus in Galliam, ibique moriturus.

Anno 1639 æqua velut lance Mars victorias cladesque distribuit. Postquam *Salsulis* ut *pila lusum*, *Melleræus*, tormentariæ artis peritissimus, *Hesdinum*, prævalidam in *Atrebatibus* urbem, cepit, ipso propterea in loco Franciæ marescallus a rege renunciatus. *Condaus* in *Cataloniam*, jam nutantem, irrupit. Contra vero ad *Tbionvillam*, quam *Fequierus* obsederat, Gallia apparatus bellicum, ducem, & existimationem amisit, cæso Gallico exercitu, & urbe obsidione liberata.

Annus sequens 1640 fatalis fuit Hispaniæ, deficiente *Catalonia* & *Lusitania*. Bello igitur intestino distractis Hispanis omnia deinceps erant graviora. Deficientes adjuti a Gallia; expugnatum *Attrebatum*, *Taurinum*, & *Casalis* obsidione liberatæ, ab *Harcurio*. Gemina ad utramque in *Italia* clade affecti Hispani. Auxit Galliæ plausum natus regi *Philippus*, alter filius, dux *Andegavensis*, post mortem autem *Gastonis* patruus dux *Aurelianensis*, cujus stirps in hanc usque diem feliciter propagata est.

Sed, dum nova hæc Borboniæ gentis frons efflorescit, alia exaruit. Ludovicus quippe Borbonius, comes Sueffionensis, regii sanguinis princeps, Henrici Condæi patruelis, anno 1641 cum Bullionio, Guisio, aliisque Galliæ nobilibus foedus iniit adversus Richellum, a quo semper averso fuerat animo: foederi accessit Hispanus, misso cum milite ex Belgio Lamboio. Commisso ad Sedanum prælio, Castilionius regii exercitus dux funditur magna strage. Sed dum Sueffionensis nimis avide victoriam persequitur, glaudie petitus interiit, nulla legitima relicta sobole. Abscisso capite jacuit conspiratio. Bullionius & Guisius a rege recepti in gratiam.

Lamboius vero a Cardinale Infante, paulo post morituro, revocatur in Belgium; ubi Ariam, permunitam Artesiæ urbem, Galli extorserunt Belgis, rursusque Gallis Belgæ. Felicius res gesta ab Hodancurtio apud novos belli socios in Catalonia.

ARTICULUS XXIX.

Cimmarcius & Thuanus ob prodicionem capite plexi. Mors Cardinalis Richelii, Mariæ Medicæ reginæ in exilio, uti etiam ipsius regis, & Guebriani: horum effigies. Enguennii ducis bellicæ virtutis rudimenta. Obitus Espernonii.

37

ANnus 1642 & 43 palmis laurisque tristes cupressos miscens, magna in Gallia extulit funera. Per gradus veluti falx grassata, primo *Cimmartium* (Sammartium aliqui scribunt) & *Thuanum* demessuit. Cum Richelius cerneret, Cimmartium Franciæ marescallum in intimam regis gratiam & amorem admissum, novisque semper augeri honoribus, eum accusavit de foedere cum Hispanis inito: moxque Lugdunum ductus in vinculis, ibique ceu proditor capite plexus est: additusque Thuanus Jacobi Augusti filius, ceu socius aut conscius criminis.

Mors Richelii,

Paulo post iter æternitatis iniit ipse etiam Cardinalis *Armandus Richelius*, qui omnes adversarios vicit, nisi mortem: vir perfectio ingenio, iudicio, eruditione, calliditate, simulandi, dissimulandi, regnandi artibus, prudentia politica summus, cui Francia parem non habuit, qui honorem & ignominiam, vitam & mortem, quin Europam pro lubitu distribuit? Auditus in morte dicere, se tres claves regi relinquere, Brisacum ad Germaniam, Pinarolium ad Italiam, Perpiniacum ad Hispaniam aperiendam. Sed quorum hæc omnia, si clavem ad calum non invenisset? *Quid prodest?*

des? Scripta sunt ei ingentia elogia, sed non omnia ab amico calamo: inter quæ illud epitaphium:

Hic jacet Armandus, si non armasset, amandus.

Non autem de Gallia tantum, sed litteris quoque optime fuit meritus; nam & Sorbonæ magnificum collegium construxit, & doctissimo opere (si tamen suo) de controversiis fidei aliisque libris orbem illustravit.

Quos vita disjunxit, mors conjunxit. Nam sub idem tempus Coloniz Agrippinæ obiit *Maria Medicaa*, rerum humanarum vivum *Medicæ*, documentum. A Luinio in carcerem detrusa, per fenestram evasit. Aulae reddita, dejecta fuit ab eo, quem exexerat. Richelium ad apicem gloriæ extulit, retulit exilium, per Europam sparsum: primum enim ad Isabellam in Belgium fugit, dein in Hollandiam, & Angliam ad filiam reginam. Sed cum Anglia sus deque volveretur, exire compulsa ad Ubios abiit; ubi omnium egena, desertata, misera, vitam exulem clausit, Galliz regens, regis conjux, regis, & duarum reginarum mater, Francisci Magni Hetruriæ ducis filia, neptis Ferdinandi I Cæsaris.

Quam minus vivam, secutus est mortuam filius matrem, Ludovicus XIII post expeditionem Ruscinonensem, qua Perpinianum *Lud. XIII.* expugnavit, aliam, majoris momenti, eamque ultimam suscepit, anno ætatis 42 regni 33. Sicut autem pientissime vixit, ita mortuus est, religione in DEum, probitate morum, castimonia conjugali, veniæ facilitate, temperantia, vitæ integritate, privatisque virtutibus princeps clarissimus. Nec deerant dotes regiæ, quæ splendidius eluxissent, si a puero ita fuisset institutus, ut suo potius quam alieno ductu regeret. Turbas, domi forisque exortas, non regi Ludovico *Iusto*, sed ministris, imputa. Tres tales habuit, Ancreæum, Luyonium, Richelium. Inde indignatio principum, nobilium, populi.

Ne autem rex absque satellitio ultimam expeditionem aggredere, comitem assumpsit prætorianum militem, eumque fortissimum, peritissimum. Erat is *Joannes Baptista Guebrianus*, Franciæ marecallus, multarum palmarum heros, Vinariensis Atlas; cæsis Lamboio & Mercio, capto Brisaco, Rheno Galliz asserto clarus. Dum Rotwilam obsidet, globo percussus, atque ictu lethali saucius, in urbem expugnatam deportatus, supremam expeditionem suscepit, eo securius, quo probitatem vitæ cum virtute militari conjunxerat pulcrius: documento futurus bellatoribus, utramque virtutem sociatam mutuis se se officiis adjuvare, atque mentem,

recti

recti consciam, animosius & felicius in vitæ discrimina & mortem ire.

Percusso capite membra defluxere: ab Hazfeldio victus victor exercitus, capti duces, impedimenta direpta. Tanti interest prudentem ac strenuum habere ducem ducum.

Ex Guebriani veluti cineribus surrexit novus Phönix, magnus bellator ac Galliae decus, *Ludovicus Borbonius, dux Enguennius*, Henrici Condæi filius, qui jam anno ætatis 22 illustre in Belgio tyrocinium belli posuit, dum absterisit Thionvillæum dedecus, urbe occupata. Fructus hic erat insignis victoriæ, quam ab Hispanis reportavit; postquam isti prælio haud procul Cameraco conferto, fuerant victores.

Et Esper-
nonii.

Circa idem tempus longævam vitam, variisque fatis exercitam, clausit Joannes Ludovicus *dux Espernonius*, anno ætatis 88, antiquissimus omnium Par Franciæ, dux militaris, Eques Ordinis S. Spiritus, consiliarius status, denique antiquissimus gubernator. Nobili in Occitania familia natus, ab Henrico III, apud quem cum Joiosa maxima valebat gratia, ad summas dignitates evectus, atque dux Espernonii, Par & archithalassus Franciæ, dux supremus pedestris militiae, gubernator Metensis, Normanniæ, Santoniæ, Engolismæ, & Portus Gratiae, creatus. Quamvis apprime Catholicus, animo tamen a Guisibus erat averso. Unde post eadem Henrici III neutri parti erat addictus, donec Henricus IV ad religionem Catholicam animum applicuerat. Post hujus necem primus erat, qui in supremo senatu Medicæ tutelam filii deferret. Et quamvis postea gratia ejus excidisset, nihilominus tamen imploratus e Blesensi carcere eam liberavit, indignante licet rege.

Vix erit in annalibus Galliae invenire ducem, tot mutationes passum, qui toties exciderit gratia regum, totiesque restitutus, modo ad suprema evectus, modo ad infima depressus. Sed eadem semper ei magnitudo animi, ac indoles generosa, asperior tamen, quam delicatus Galliae genius ferret. Unde fiebat, ut, spoliatus ferme omnibus, quæ largior in eum fortuna contulerat, falso etiam accusatus, quod regis ac Richelii vitæ insidias struxerit, vitæ humanæ tædio obierit anno 1642.

Mirum sane! vir iste magnus sapius est contestatus, sibi jam grandævo ac variantis identidem fortunæ pertæso, reliquum vitæ æternitati esse consecrandum; & tamen novis, ubi occurrebant, se turbis miscuit: Cato similis, dum murem videt.

Ex Margaretha Foxia suscepit tres filios; quorum primus ad

Casalim cecidit, alter Cardinalis & archiepiscopus Tolosanus, vitam profanæ militiæ impendit; in qua etiam ante patrem vitam posuit: tertium Bernardum, in quo anno 1660 stemma defecit.

ARTICULUS XXX.

Fœdus Gallo - Suecicum anno 1636 Wismariæ initum.

Gallia jam dudum quidem favebat Suecis: ut arctior autem esset nexus, fœdus cum illis iniit in hæc capita.

1. Fœderis hujus finis esto regni utriusque securitas, & libertas Germaniæ.

2. Rex bellum facito trans Rhenum, regina vero Sueciæ in Bohemia, Silesia aliisque domus Austriacæ hæreditariis provinciis.

3. Principes & status Imperii spoliati restituuntur.

4. Omnia in Germania reponuntur in statum anni 1618.

5. Pars utraque relinquat in locis occupatis exercitium religionis liberum, quale antea fuit. (*Propter hunc articulum & tertium dicunt Galli, fœdus suum cum Suecis religioni fuisse utile, eo quod vi illius liberum exercitium Catholicum etiam in locis, a Suecis occupatis, fuerit servatum, & Catholici, prius spoliati, iterum restituti.*)

6. Bellum continuatur, donec pars utraque possit acquiescere.

7. Principes utriusque Saxonie in societatem pertrahuntur.

8. Copiæ per utriusque provincias reciproce liberum com-
meatum habento.

9. Quod quisque occupaverit, retineto, quamdiu bellum viget.

10. Mutua præstantor auxilia.

11. Rex Gallie singulis annis Suecis numerato millionem li-
brarum, & quingenta millia in præteritum.

12. Pacem neutra pars inito, nisi communi consensu.

13. In utraque aula legati sunt, & apud summos duces in
Germania.

14. Pacem eodem tempore pangunto.

15. Pacis congressus Colonie esto.

16. Hoc fœdus etiam successores observanto.

17. Et post initam etiam pacem mutuo succurrunt, si pax
ab hoste violetur.

18. Hoc fœdus per triennium durato.

Pars VIII.

H h h h

Cum

Cum autem ratihabitiones hujus foederis non fuissent mutuo traditæ, anno 1638 fuit renovatum Hamburgi, cum paucis mutationibus.

1. Gallus in superiori, Suecus in inferiori potissimum Germania bellum gerat, & in domus Austriacæ provinciis, quantum fieri potest, sedem belli figat.

2. Articuli III, IV & V in gratiam Catholicorum concepti, exacte servantur.

3. Foedus ad annum 1641 prorogatur.

4. De subsidiiis, ob non commutatas ratihabitiones controversis, conventum, ut rex, præter residuum anni 1637 statim Hamburgi numeret 400 imperialium millia, ex præteritis autem nihil aliud regina prætendat.

5. Pro futuro autem triennio rex annuatim millionem librarum Turonensium solvat Amstelodami.

6. Et quia moneta Gallica pro his terris minus est commoda Suecis, rex pro singulis millionibus numerabit 400 imperialium thalerorum millia; in moneta imperiali.

7. Si pro tractatu pacis unus idemque locus utrique sit commodus, ibi instituatur conjunctim; sin vero, locis quidem diversis, sed tamen re, causa, tempore conjunctim, a rege Coloniae, a Suecis vero Lubecæ vel Hamburgi. Utrobique tamen præsens sit alterius legatus, qui referat ad suos plenipotentarios, quibus insciis nihil suscipiendum.

8. Salvi conductus tamen prius per mediatores extradantur.

9. Utrobique idem sit dies primus & ultimus pacificationis, & omnia utrobique collatis consiliis aguntur, pari passu & lente utrobique incedendo.

10. Rex sponsor esto pacis Hamburgensis, & regina Colonien-
sis in decennium.

Fœdus Gallo-Cassellanum anno 1636 Vesaliæ conflatum.

Fœdus hoc, a Ludovico XIII cum landgravio Hasso-Cassellensi initum, in proemio dicitur intentum ad conservationem libertatum Germanicarum, & obtinendam pacem æquam ac generalem orbi Christiano.

1. Landgravius habeat exercitum, constantem 7000 peditum, & 3000 equitum, pro causa communi in Germania gerenda.

2. Succurrat quamprimum Hermansteinio.

3. Occupata non restituat hosti sine regis assensu.

4. Nihil

4. Nihil aget contra fœdus Gallo-Suecicum.
5. Relinquat liberum religionis Catholicæ, Apostolicæ, Romanæ exercitium, & ecclesiasticis integram possessionem & fructum suorum bonorum in iis locis, quæ ab anno 1618 occupavit, aut occupabit in posterum, neque permittat, quidquam mutari. Idem rex promittit respectu Protestantium.
6. Gallis per terras suas præstet securitatem, hospitia, & annonam.
7. Neque inducias neque pacem ineat sine consensu regis.
8. De pace agat, quando & ubi rex constituerit, omnesque vires exerat ad obtinenda ea, quæ per pacem regi ejusque confederatis fuerint promissa.
9. Rex landgravio quot annis numerabit ducenta thalerorum imperialium millia.
10. Sperat tamen landgravius majora a rege subsidia.
11. Promittit rex nullam pacem inire, nisi comprehenso landgravio, & satisfactione præstita.
12. Si rex societatem cum Angliæ rege esset initurus, landgravius comprehensus esto.
13. Uti etiam in fœdere Batavico.
14. Si landgravius provincia sua expelleretur, rex eum cum personis illustribus in regnum suum recipiet.
15. Promittitque rex annuum stipendium.
16. Si landgravius amitteret exercitum, rex curabit, ut restauretur.
17. Si hostis pacem conventam nollet exequi, armis communibus compellatur.
18. Pacta hæc consent, quamdiu bellum durabit.

CAPUT III STATUS GALLIÆ

SUB
LUDOVICO XIV.

ARTICULUS I.

*Aula ordinatio. Mazarini initia. Belli prosecutio. Ducis
Enguiennii victoria. Obitus Condæi.*

38

Quinquennis duntaxat erat Ludovicus XIV, cum patrem amisit. Adolevit igitur sub tutela matris Annæ, quæ curarum laborumque socios assumpsit Gastonem ducem Aurelianensem, quem vicarium regni constituit, & Henricum Condæum, consilii arcani principem, probe gnara, quam turbidum fuerit utriusque Medicæ, Catharinæ & Mariæ regimen, dum, neglectis principibus regii sanguinis, filiorum impuberum tutelam gererent.

Adjunxit tamen *Julium Mazarinum* Italum, quem rebus agendis parem jam Richelius in arcana sua consilia admiserat, ac propterea Ludovicus XIII in senatum ascitum intimum Romana purpura ornari curavit, quin & testamenti sui executorem designavit. Hujus igitur Cardinalis consiliis, arcanorum regni jam consilii, regina vidua ita est usa, ut Cardinalis Richelius in Cardinale Mazarino revixisse videretur; quæ res tandem post mortem Condæi graves iterum turbas, quin & bellum Galliæ civile concivit.

Horum igitur opera & consiliis Anna Hispana, regens Galliæ, bellum adversus fratrem suum Philippum IV totamque domum Austriacam, hoc est, *suam*, strenue est prosecuta.

Et anno quidem 1644 dux Enguiennæ victoriam superioris anni instaurans, Gallis, a Bavaris victis, succurrit, atque relata *ad Friburgum victoria*, multas ad Rhenum urbes cepit. Nec minus in Belgio inclaruit Gasto, dux Aurelianensis, regis patruus, expugnata magna virtute *Gravelinga*, tectumque hinc Calesium, inde aperta ad Dunkerkam via.

Idem Enguiennius anno sequente perditam a Gallis rem in Suevia restituit, cæso Mercio, prius victore. Nec minus fortiter ab

Har-

Harcurio gestum bellum in Catalonia, relata grandi victoria, multisque Hispanorum cum duce *Mortara* captis. Accessit expugnatio urbium in eadem Catalonia, & *Mottis* arcis rupi impositæ in Lotharingia.

Anno 1646 obiit Henricus II Condæus, princeps Borbonius, Henrici I filius, Ludovici I Condæi nepos: natus anno 1588, anno Obitus 1596 ad fidem conversus. Trucidato Henrico IV ob negatam sibi Condæi Ludovici XIII tutelam & Ancræi potentiam, adversus aulam cum aliis principibus arma corripuit. Datus in custodiam, atque ex ea liberatus, constanti fide regi adhæsit. Ex Mommorantia conjuge suscepit Ludovicum, qui *Condaam*, & Armandum, qui *Contiam* deinceps familiam propagavit. Filiam vero duci Longavillæo despondit.

Porro Ludovicum primogenitum, qui vivente patre dux fuit *Enguenna*, heroem præclarum, *Condaum* deinceps appellabimus. Is hoc anno instauravit priorum annorum adorem, dum in Belgio *Dunkerkam* expugnavit, & postea Leopoldum archiducem gravi clade affecit.

Anno 1648 conclusa tandem fuit Monasterii in Westphalia pax Cæsarem inter & Galliam, cujus hæc est synopsis.

ARTICULUS II.

Pax Monasteriensis Imperium inter & Galliam.

IN præfatione dicitur, divina tandem bonitate factum, ut annitente serenissima republica Veneta, ejusque legati Aloysii Contareni interventu, quinque jam annis mediatoris munere impigre functi, per comitem *Trautmanstorffium*, Cæsareæ aulæ supremum præfectum, comitem *Nassavium* consiliarium secretum, & Isaacum *Volmarum* J. U. D. archiducis Ferdinandi consiliarium & cameræ præsidem, ex parte Cæsaris *Plenipotentiariorum*: ex parte vero Ludovici XIV regis Christianissimi per Henricum *Longavilleum*, principem & supremum comitem de Neu-Castell, Normanniæ gubernatorem, Claudium de *Mesmes* comitem d'Avaux, regni Gallici ministrum, & comitem Abelem *Servientum* pariter Galliæ ministrum, in sequentes pacis & amicitiae leges fuerit conventum.

Caput I.

1. Pax sit universalis & perpetua, veraque & sincera amicitia inter sacram Cæs. & sacram Christianiss. majest. omnesque eorum foederatos & adhærentes.

Caput II.

2. Sit utrinque perpetua oblivio & amnestia. Atque ut ea sit sincerior atque securior, alter alterius hostes, præsentis aut futuros, nullo unquam titulo aut prætextu, quacunque ratione juvet.

Caput III.

3. Circulus quidem Burgundicus sit maneatque membrum Imperii, bellis tamen in eo, Galliam inter & Hispaniam vertentibus, nec Imperator nec ullus Imperii status se immisceat. In futurum etiam sit reciprocae obligationis mutuos hostes non juvandi necessitas. Singulis tamen statibus liberum sit, huic vel illi regno extra Imperii limites suppetias ferre, non tamen aliter, quam secundum Imperii constitutiones.

Caput IV.

4. Controversia Lotharingica vel arbitris, utrinque nominandis, committatur, vel tractatu Gallo-Hispanico, vel alia amicabile via componatur, liberumque sit statibus, huic compositioni pacificis officiis se interponere, non tamen armis aut mediis bellicis.

Caput V.

5. Omnes Imperii status (comprehensa immediata Imperii Nobilitate) eorumque vasalli, subditi &c., quibus ratione Bohemiae, Germaniaeve motuum aut foederum, aliquid præjudicii aut damni, quocunque prætextu, fuit illatum, sive quoad bona sive jura &c., in eum statum in sacris & profanis plenarie restituti sunt, quo ante destitutionem gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt, non obstantibus, sed annullatis quibuscunque mutationibus, interim factis.

6. Exceptiones, quibus possessores credunt se munitos, non impediunt restitutionem, hac tamen facta, coram competente iudice discutiantur.

7. Quamvis autem aliqui specialiter nominari petierint, non tamen non nominati pro omissis vel exclusis sunt habendi.

8. Elector Trevirensis plene in integrum restituatur.

9. Ex Ehrenbreitstein & Hammerstein, Imperator præsidia deducat, illaque castra electori & capitulo custodienda tradat.

10. Causa Palatina dirempta est modo sequenti.

11. Dignitas electoralis, quam electores Palatini antehac habuerunt, cum omnibus regaliis, officiis, præcedentiis, insigniis & juribus quibuscunque, ad hanc dignitatem spectantibus, nullo prorsus excepto, ut & Palatinatus superior totus, una cum comitatu Cham, cum omnibus eorum appertinentiis, regaliis, juribus, maneant penes Maximilianum, Baviaræ ducem, ejusque liberos, & totam lineam Wilhelminam, quamdiu masculi ex ea superstites fuerint.

12. Elector tamen Baviaræ pro se, hæredibus, & successoribus debito *tredecim millionum* totaliter renuntiet, omni prætensionis in Austriam superiorem, & statim a publicata pace omnia instrumenta, desuper obtenta, Cæsari extradat.

13. Cæsar cum Imperio consentit, ut instituitur *octavus electoratus*, quo Carolus Ludovicus comes Palatinus, ejusque hæredes, & omnes agnati lineæ Rudolphinæ, juxta ordinem succedendi in Aurea Bulla expressum, deinceps fruuntur. Nihil tamen juris, præter simultaneam investituram, ad ea, quæ cum electorali dignitate electori Baviaræ, totique lineæ Wilhelminæ sunt attributa, illis competat.

14. *Palatinatus inferior* totus, cum omnibus bonis, juribus, appertinentiis, quibus ante motus Bohemicos electores principesque Palatini gavisi sunt, omnibusque documentis & actis, huc spectantibus, eidem plenarie restituantur, cassatis, quæ in contrarium acta sunt; idque auctoritate Cæsarea effectum iri, ut neque *rex Catholicus*, neque ullus alius, qui exinde aliquid tenet, se huic restitutioni ullo modo opponat.

15. Cum autem terræ quædam *Strada Montana*, ad electorem Moguntinum pertinentes, anno 1463 pro certa pecuniæ summa cum pacto perpetuæ reversionis oppignoratæ fuerint, hæ præfecturæ penes Moguntinum ejusque successores permaneant, dummodo pretium parata pecunia intra tempus, executioni pacis præfixum, exolvat.

16. Elec-

16. Electori Trevirensi tanquam episcopo *Spirensi*, episcopo item *Wormatiensi*, jura, quæ prætendunt in bona quædam ecclesiastica in territorio Palatino sita, coram competenti iudice prosequi liberum esto.

17. Si contingeret lineam Wilhelminam masculinam prorsus deficere, superstiti Palatina, *superior Palatinatus* cum dignitate electorali, quæ penes Bavarie duces fuit, ad eosdem superstites Palatines, simultanea interim investitura gavifuros, redeat: octavo tunc electoratu prorsus *expungendo*. Ita tamen superior Palatinatus tunc redeat, ut hæredibus *allodialibus* electoris Bavarie actiones, & beneficia, quæ illis ibidem de jure competunt, servata maneant.

18. Pacta quoque gentilitia, inter domum electoralem *Heidelbergensem & Neoburgicam*, a superioribus imperatoribus super electorali successione confirmata, ut & totius lineæ Rudolphinæ jura, quatenus huic dispositioni contraria non sunt, salva rataque maneant.

19. Adhæc, si quæ feuda *Juliacensia* aperta esse competenti via juris evictum fuerit, ea Palatinis evacuentur.

20. Ut Carolus Ludovicus liberetur onere de *appenagio* propiciendi fratribus, Cæsar ordinabit, ut illis intra quadriennium expendantur quadraginta imperialium thalerorum millia, ita, ut singulis annis 10000 solvantur, una cum annuo censu 5 de 100 computatis.

21. Tota domus Palatina, omnesque illi addicti, ministri, subditi, exules plena amnestia fruantur.

22. Vicissim Carolus Ludovicus cum fratribus Cæsareæ majestati obedientiam & fidelitatem, sicut ceteri electores & principes Imperii præstet, atque Palatinatui superiori pro se & hæredibus suis, tum ipse tum fratres ejus *renuntient*, donec ex linea Wilhelmina hæredes legitimi & masculi superfuerint.

23. Promissum, viduæ matri viginti imperialium millia nomine Cæsaris exsolutum iri, singulis vero sororibus Caroli Ludovici pro dote decem millia.

24. Comites a Leiningen & Daxburg in Palatinatu nulla in re turbentur.

25. Liberam *Imperii nobilitatem* per Franconiam, Sueviam, & tractum Rheni, in suo statu immediato Palatinus inviolate relinquat.

26. Uti etiam vasallos suos; qui tamen ei fidelitatis juramentum præstabunt, tanquam domino directo, atque ab eodem feudorum renovationem petere.

27. *Augustana Confessionis* consortibus servetur status anni 1624.

28. Paragraphi *princeps Ludovicus Philippus: princeps Fridericus &c.*, hic eodem modo inserti intelligantur, sicut in instrumento Suedico.

29. Controversia de præfectura & monasterio Kizingen aut amicabile compositione, aut summario juris processu terminetur.

30. Conventio Cæsareo-Suedica circa alimenta Christiani Wilhelmi marchionis Brandenburgici hic repetita censeatur.

31. Rex Christianissimus restituet duci *Wurtembergico* Hohenwiel, Schorendorff, Tubingam aliaque omnia, quæ in ejus ducatu præfidiis suis tenet.

32. Principes quoque *Würtembergici* lineæ *Mompelgardensis* restituantur ex integro.

33. Uti etiam marchio *Badensis*, Durlacensis & Hochbergenfis. *Alternetur* etiam in posterum inter utramque lineam Badenensem, superioris videlicet & inferioris marchionatus, præcedentia, & sessio in comitiis, & circulo Suevico.

34. Lis de baronatu Hohengerolseck judiciali sententia terminanda.

35. Circa alios restituendos hic inserta intelligantur, quæ in instrumento Cæsareo-Suedico continentur.

36. Contractus, transactiones, cessiones, *vi metuque extorta*, *irrita sunt*, omni actione sublata. Si vero debitores instrumenta crediti vi metuve creditoribus extorserint, ea omnia restituantur, actionibus desuper salvis.

37. Agitur hic pariter de debitis & nominibus violenter extortis.

38. Sententiæ, belli tempore de rebus mere secularibus latæ, nisi processus vitium & defectus manifeste pateat, aut in continenti demonstrari possit, non quidem sunt nullæ, ab effectu tamen rei judicatæ suspendantur, donec acta revideantur in judicio.

39. Si quæ *feuda* ab anno 1618 non fuerint renovata, nec eorum nomine præstita servitia, nemini id fraudi esto; sed tempus repetendæ investituræ a die factæ pacis cedere incipiat.

40. Omnes & singuli, qui alterutri parti toga vel sago mi-

litarunt, aut adhæserunt, in eum statum, quo ante dictos motus gavisi sunt, restituti sunt.

41. Excipiuntur tamen subditi & vasalli hæreditarii Cæsaris ac domus Austriacæ, qui eadem quidem gaudent amnestia quoad personas, vitam, famam, honores, habeantque securum reditum in patriam, ita tamen, ut se teneantur accommodare legibus patriis regnorum & provinciarum.

42. Bona autem eorum, si confiscata aut alio modo amissa fuerant, antequam in partes Galliae aut Sueciæ concederent, porro quoque amissa sunt, ac modernis possessoribus permanento.

43. Quæ vero ob eam causam, quod pro Gallis aut Suecis arma sumplerint, illis erepta sunt, restituantur, absque tamen refectione fructuum perceptorum, aut damni illati.

44. Subditis autem A. C. pro privatis suis juribus justitia administretur, sicut Catholicis.

45. Ab universali restitutione excepta sunt, quæ restitui nequeunt, bona mobilia, belligerantium auctoritate interversa, destructa, aut publicæ securitatis gratia in alios usus conversa, deposita publica & privata, hostilitatis intuitu confiscata, legitime vendita, sponte donata.

46. Quia vero etiam *caussa Juliensis* magnas aliquando turbas in Imperio excitare posset, processu coram Cæsare, vel amicabili compositione, vel alio legitimo modo sine mora confecta pace dirimatur.

Caput VI.

47. Cum de controversia circa bona quædam *ecclesiastica*, & libertatem exercitii religionis, certa quædam compositio inter Cæsarem, status, & coronam Sueciæ, instrumento Cæsareo-Suedico fuerit inserta, ea hic quoque censeatur inserta ac stabilita.

Caput VII.

48. Circa causam *Hasso-Cassellanam* conventum est, ut tota domus Cassellana, cum omnibus subditis & addictis plena fruatur amnestia & restitutione, ad initium belli Bohemici reducta.

49. Abbatiam *Hirschfeldensem* cum omnibus appertinentiis, secularibus & ecclesiasticis (salvis tamen juribus domus Saxonica) retineat, & eo nomine investituram a Cæsare petat, & fidelitatem juret.

50. Jus directi & utilis domini in præfecturas Schaumburg, Bückenburg, Sachsenhagen, & Statthaghen episcopatui Mindano antehac adjudicatum, ad eandem domum Cassellanam pertineat, salva tamen transactione, cum Luneburgensi & Lippenſi inita.

51. Eidem domui 600000 thaleri numerentur ex archiepiscopatibus Moguntino & Coloniensi, episcopatibus item Paderbornensi & Monasteriensi, atque abbatia Fuldenſi, pro locorum occupatorum restitutione, & indemnitate.

52. Interea autem pro pignore retineat, Neus, Cœsfeld, & Neuhaus.

53. Præsidia Hassiaca in his locis alantur sumptibus dictorum archiepiscopatuum, donec summa prædicta sit soluta.

54. Quamprimum trecenta millia fuerint soluta, restituatur Neussia, retentis Cœsfeld & Neuhaus.

55. Simul ac vero tota summa fuerit soluta, etiam hæ restituantur.

56. Reliquas urbes & arces Hassi statim post ratificationem pacis restituant.

57. Quamvis landgravia tutrix noluerit, sibi ab aliis, quam prædictis ecclesiasticis solvi, ex æquitate tamen etiam status cuiuscunque generis cis & ultra Rhenum ad dictam summam concurrunt, qui 1 Martii hujus anni Hassi contributionem dependerunt. Nec fas sit Hassi quemquam eximere.

58. Conventio a Cassellanis & Darmstadianis super successione *Marpurgensi* nuper facta, confirmatur.

59. Sicut etiam transactio, cum comitibus Waldeccæ inita.

60. Firmum quoque maneat jus *primogenitura*, in qualibet domo Hassiæ, Cassellana, & Darmstadiana, introductum, & a Cæsare confirmatum.

Caput VIII.

61. Cum item Cæs. Maj. ad querelas, nomine civitatis Basileensis & universæ *Helvetiæ* propositas, super nonnullis processibus & mandatis executivis, a camera Imperiali contra dictam civitatem, aliosque Helvetiorum cantones unitos, eorumque cives & subditos emanatis declaravit, Basileam, ceterosque Helvetiorum cantones in possessione vel quasi plenæ libertatis & exemptionis ab Imperio esse, ac nullatenus ejusdem Imperii dicasteriis & judiciis subiectos, placuit, hoc idem publicæ hic pacificationis conventioni

inferere, ratumque & firmum manere, atque idcirco ejusmodi processus una cum arrestis, eorum occasione decretis, prorsus cassos & irritos esse debere.

Caput IX.

62. Ut autem provisum sit, ne posthac in statu politico controversiæ oriantur, omnes *Status Imperii* in antiquis suis juribus, libertate, privilegiis, libero juris territorialis, tam in ecclesiasticis quam politicis exercitio, ita stabiliti sunt, ut a nullo unquam sub quocunque prætextu de facto turbari possint, vel debeant.

63. Gaudeant jure *suffragii* in omnibus negotiis Imperii, præsertim ubi leges ferendæ vel interpretandæ, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus aut hospitales militum instituendæ, pax aut foedera faciendæ: nihil horum, aut quidquam simile posthac fiat, nisi de comitali ac libero omnium statuum suffragio. At vero jus faciendi inter se vel cum exteris, ad sui conservationem & securitatem, foedera, cuivis statui liberum esto: modo ejusmodi foedera non sint contra Imperatorem & Imperium, pacemque ejus publicam, vel hanc transactionem, fiantque salvo semper juramento, quo quisque Imperatori & Imperio obstrictus est.

64. Habeantur autem comitia intra sex menses a dato ratificatæ pacis, postea vero, quoties id necessitas aut publica utilitas exiget. In proximis vero comitiis emendentur imprimis priorum conventuum defectus, ac tum quoque de *electione Romanorum regum*, certa constantique *capitulatione* concipienda, de modo & ordine in uno vel altero statu declarando in *bannum Imperii*, redintegrandis *circulis*, renovanda *matricula*, reducendis statibus *exemptis*, remissione & moderatione *collectarum Imperii*, reformatione politicæ & *cameralis* judicii, ordinariis *deputatis*, munere *directorum* in Imperii collegiis, & similibus negotiis, quæ hic expediti nequiverant, ex communi statuum consensu constituantur.

65. Tam in universalibus vero quam particularibus dietis liberis *Imperii civitatibus* non minus, quam ceteris Imperii statibus, competat suffragium decisivum: illisque rata maneant omnia jura, ab Imperatoribus impetrata, vel longo usu ante hos motus obtenta, possessa & exercita.

66. Exquirendum judicii aulici & cameralis consilium, quomodo *debitoribus*, fortuna lapsis, aut nimis usuris gravatis succurri possit, atque de eo in proximis comitiis referendum.

Caput

Caput X.

67. Vestigalia & telonia, noviter inuenta, aliaque onera, quibus commerciorum & navigationis usus deterior est redditus, penitus tollantur.

68. Quo tamen nihil derogatur juribus, privilegiis, teloniis, ab Imperatore de consensu Electorum, cum aliis, tum etiam comiti Oldenburgensi in Visurgi concessis, aut usu diuturno introductis.

Caput XI.

69. Quo magis autem pax firmetur, & securitati publicæ magis prospiciatur, de consensu statuum conventum est:

70. Supremum dominium in urbes & episcopatus, *Metensem*, *Tullensem*, & *Virodunensem*, & nominatim *Moyenvicum*, eo modo, quo hactenus ad Romanum spectabant Imperium, in posterum ad coronam Galliæ spectare eique incorporari in perpetuum debere: reservato tamen jure metropolitano archiep. Trevirensis.

71. Restituatur Franciscus Lotharingæ dux tanquam legitimus Virodunensis episcopus.

72. Imperator & Imperium cedunt Galliæ jus directi domini in *Pinarolum*.

73. Imperator pro se totaque domo Austriaca, itemque Imperiū, cedunt Galliæ *Brisacum*, *Landgraviatum* superioris & inferioris *Alsatia*, *Suntgoviam*, *praefecturamque provincialem* decem Imperii civitatum, in Alsatia sitarum, scilicet Haganau, Colmar, Schlettstat, Weisenburg, Landau, Oberenheim, Rosheim, Münster, Kaisersberg, Turingheim, omnesque pagos, & alia quæcunque jura, quæ a dicta praefectura dependent,

74. Et quidem ita, ut nullus Imperator aut familiae Austriacæ princeps, quidquam juris in praedictis, cis & ultra Rhenum sitis, ullo unquam tempore possit prætereendere.

75. Sit tamen rex obligatus, in omnibus illis locis cessis *Catholicam religionem* conservare, prout sub Austriacis principibus conservata fuit, omnesque, quæ durante hoc bello novitates irreperunt, remove.

76. Regi jus sit, habendi praesidium moderatum in castro *Philipsburg*, protectionis ergo, a Gallia tamen sustentandum.

77. Rex tamen præter protectionē, praesidium & transitum in dictum

Etum castrum nihil prætet. Unde proprietates, jurisdictionis, omniaque jura, fructus & emolumenta, excepto jure protectionis, episcopo & capitulo Spirensi permaneant.

78. Imperator, Imperium, & archidux Oenipontanus Ferdinandus Carolus, ordines, magistratus, officiales, subditos supra dictorum locorum exsolvent vinculis & sacramentis, quibus sibi & domui Austriacæ erant obstricti, eosque ad subjectionem regi regnoque Galliae præstandam remittunt, obligantque. Efficient quoque, ut a rege Hispaniarum eadem renuntiatio in forma authentica extradatur. Quod & totius Imperii nomine fiet.

79. Ad majorem hujus cessionis firmitatem Imperator & Imperium derogant omnibus prioribus decretis, nominatim capitulationi Casareæ, alienationes prohibenti.

80. In proximis insuper comitiis alienationes prædictæ habeantur ratæ.

81. Solo æquantur munitiones Bensfeldæ, fortalitii Rhinavii, Tabernarum Alsatiae, castri Hohenbar, & Neoburgi ad Rhenum; neque in illis sit miles præsidarius.

82. Civitas Tabernarum neutralitatem accurate servet. Nullæ ad Rhenum munitiones in ceteriori ripa, a Basilea Philippoburgum usque exstruantur; nec fluminis cursus alio derivetur.

83. Archidux Ferd. Carolus cum ea provinciae parte, quam ei rex debet restituere, recipiet in se tertiam debitorum partem, quibus camera Einsisheimensis gravata est.

84. Circa alia Alsatiae debita solvenda fiat conveniens distributio pro rata ditionum, quæ apud Austriacos remanent, & quæ ad regem deveniunt.

Caput XII.

85. Rex restituet archiduci Ferd. Carolo quatuor civitates sylvestres, Rheinfelden, Seckingen, Lauffenburg, Walshut, cum omnibus territoriis & appertinentiis eis & ultra Rhenum: comitatum Hauenstein, Sylvam Nigram, totamque superiorem & inferiorem *Brisgoviam*, & civitates in ea sitas, antiquo jure ad domum Austriacam spectantes, scilicet Neuburg, Freuburg, Endingen, Kenzingen, Waldkirch, Villingen, Breuelling, cum omnibus appertinentiis: totam item Ortnaviam, cum civitatibus imperialibus Offenburg, Gengenbach, & Cella, quatenus præfecturæ Ortnaviensi obnoxie sunt. Libera sit Rheni navigatio, & utri-

utriusque ripæ commeatus & commercia ; sola inspectione mercium excepta. Nec etiam liceat, nova & insolita vectigalia aut pedagia ad Rhenum imponere, sed utraque gens sit contenta ordinariis, ante hoc bellum sub Austriaca gubernatione præstari solitis.

86. Omnibus cis & ultra Rhenum restituantur sua bona immobilia, corporalia & incorporalia, citra exceptionem meliorationum, sumptuum, aut compensationum ; non obstante quacunque confiscatione, donatione, aut translatione, a Suecis aut eorum confœderatis facta. At vero bonorum mobilium, fructuum perceptorum, earumque rerum, quæ pondere, numero, & mensura constant, & intuitu belli sunt exactæ aut extortæ, repetitio, ad amputandas lites, utrinque penitus cassata & sublata esto.

87. Teneatur rex non solum episcopos, Argentinensem & Basileensem, cum civitate Argentina, sed etiam reliquos per utramque Alsatiam Imperio immediate subiectos ordines, abbates Murbacensem & Luderensem, abbatissam Andlaviensem, monasterium in Valle S. Georgii, Palatinos de Luzenstein, comites & barones de Hanaw, Fleckenstein, Oberstein, totiusque inferioris Alsatiae nobilitatem, item prædictas decem Imperii civitates, quæ præfecturam Haganoensem agnoscunt, in ea libertate & possessione immediætatis erga Imperium Romanum, qua hætenus gavisæ sunt, relinquere, ita, ut nullam in eas superioritatem possit prætere, sed iis iuribus contentus maneat, quæ ad domum Austriacam spectabant. Per hoc tamen nihil detrahatur de supremo dominio regis, quod supra concessum est.

88. Rex in compensationem partium ipsi cessarum archiduci Ferd. Carolo solvi curabit *tres miliones librarum* intra tres annos sequentes, quolibet anno tertiam partem.

89. Præter dictam summam rex tenebitur in se suscipere *duas tertias* partes debitorum cameræ Ensisheimianæ, archiducem pro tali quota prorsus indemnem præstando.

90. Curabit Rex, ut dicto archiduci in locis eidem restituendis omnia instrumenta & litteraria documenta extradantur.

91. Si cessas terras pro indiviso concernant, de his archiduci exempla authentica, quoties requisierit, edantur.

Caput XIII.

92. Ne controversiæ inter Sabaudiam & Mantuæ duces, ratione *Montisferrati*, a Ferdinando II & Ludovico XIII terminatæ,

in

in Christianæ reipublicæ perniciem aliquando recrudescant, conventum est, quod tractatus Cherasci anno 1631 firmus maneat, excepto Pinarolo, per specialem tractatum cum Sabaudia ducе Gallicæ adquisito.

93. Ideoque utrinque promittitur observatio pacis *Chierascensis*, & defensio ducis Sabaudia in possessione Trini & Albæ.

94. Ut autem omnium diffidiorum semina inter dictos duces extirpentur, rex duci Mantuæ solvet 494000 aureorum, a Lud. XIII promissa in exonerationem ducis Sabaudia.

95. Cæsar, decenter requisitus, concedet duci Sabaudia investituram non tantum antiquorum feudorum, prout Ferd. II Victori Amadæo concesserat, sed etiam *Montisferrati* cum appertinentiis, per tractatum Chierascensem ipsi decretis.

96. Item Sabaudia dux non turbetur ab Imperatore in jure superioritatis, quod habet in feudis Rocheverani, Olmi & Cæsolæ, quæ a Romano Imperio nulla ratione dependent.

Caput XIV.

97. Cæsar comitibus Cacheranis faciet restitui feudum Rochæ & Arazii, cum appertinentiis: uti etiam duci Mantuæ feudum castrorum Reggioli & Luzzaræ.

98. Simul atque instrumentum pacis subscriptum fuerit, cesset omnis hostilitas, & mox executioni detur: atque ad exercituum duces ocus citatis equis mittantur cursores, nuntii pacis.

99. Conveniant inter se plenipotentarii intra tempus conclusæ & ratificandæ pacis, de modo & tempore restitutionis locorum, & exauctorationis militia.

100. Cæsar per totum Imperium edicta promulget, ut fiat executio, injungendo tam directoribus circularum, quam præfectis militia circularis, ut restitutionem promoveant & perficiant.

101. Si restituendorum aliquis etiam *Cæsareos Commissarios* putaverit esse necessarios, etiam illi dentur. Quo casu tam restituendus quam restituens duos aut trinos nominabit, Cæsar autem *unum utrinque eliget*. Si restituens nominare neglexerit, Cæsar unum eliget ex denominatis a restituendo, & alterum pro arbitrio adjungat, ex diversa tamen religione.

102. Omnes, qui vigore hujus pacis ad restituendum vel aliquid faciendum obligantur, statim pareant.

103. Nemo directorum aut præfectorum circulis militiæ, aut commissariorum executioni resistat.

104. Omnes captivi sine discrimine togæ vel sagi liberi utrinque dimittantur.

105. Restitutione ex capite amnestiæ & gravaminum facta, liberatis captivis, & ratihabitionibus commutatis, præsidia militaria utrinque pari passu deducantur.

106. Mentio regis Catholici, aut ducis Lotharingiæ, aut prædicatum landgravii Alfatæ, in instrumento Suedico Imperatori tributum, nullum Christianissimo regi præjudicium afferant; nec ea, quæ circa satisfactionem Suedicæ militiæ conventa sunt, ullum respectu suæ majestatis effectum sortiantur.

107. Hæc restitutio ab omnibus fiat reciproce & bona fide.

108. Restituantur etiam archiva & documenta litteraria, ut & tormenta bellica tempore occupationis in loco reperta, & ibi adhuc existentia. Invecta vero omnia liceat asportare. Decedentibus præsidiis & militibus subditi locorum teneantur suppeditare currus, equos, naves pro avehendis rebus necessarios, de uno territorio in aliud, non autem ultra illud.

109. Nulli civitati fraudi sit, quod ab hac vel illa belligerantium parte fuerit infessa.

110. Copiæ eo tantum numero retineantur, quem quisvis status pro sua securitate judicaverit necessarium.

Caput XV.

111. Pacem sic conclusam promittunt legati, a suis principibus ratihabitum irt, atque ratihabitionum instrumenta intra octo septimanas a die subscriptæ pacis Monasterii reciproce commutanda fore.

112. Sit hæc transactio perpetua lex & sanctio Imperii pragmatica, æque ac aliæ constitutiones fundamentales Imperii, nominatim proximo Imperii recessui, ipsique capitulationi Cæsareæ inferenda, obligans non minus absentes ac præsentés, ecclesiasticos & politicos, sive status Imperii sint, sive non, eaque consiliariis & omnium tribunalium judicibus & assessoribus præscripta, tanquam regula, quam perpetuo sequantur.

113. Contra hanc transactionem ullumve ejus articulum nulla jura canonica vel civilia, communia vel specialia, conciliorum

Pars VIII.

K k k k

decreta,

decreta, privilegia, rescripta, litispendentiæ, sententiæ, res judicatæ, capitulationes Cæsareæ, religiosorum ordinum regulæ, aut exemptiones, appellationes, transactiones, investituræ, juramenta, renuntiationes, pacta, multo minus edictum anni 1629, vel transactio Pragensis, aut concordata cum Pontificibus, aut intermissica anni 1548, ullave alia statuta, dispensationes, absolutiones, aut aliæ, quocunque nomine vel prætextu excogitari poterunt, exceptiones, unquam allegentur, audiantur, aut admittantur: nec unquam contra eam in petitorio aut possessorio processus aut commissiones decernantur.

114. Qui vero huic paci contravenerit, aut executioni vel restitutioni repugnaverit, aut restitutum extra judicium gravare de novo tentaverit, sive clericus sive laicus fuerit, poenam fractæ pacis ipso jure & facto incurrat.

115. Teneantur omnes hujus transactionis consortes singulas ejus leges sine religionis distinctione contra quemcunque tueri. Si autem quid violari contingeret, læsus lædentem dehortetur a via facti, causa ipsa vero vel amicabili compositioni, vel juris disceprationi submitatur.

116. Si neutro modo terminetur controversia trium annorum spatium, teneantur omnes hujus transactionis consortes pro læso arma sumere ad repellendam injuriam, a passo moniti, quod nec amicitie nec juris via locum invenerit. Alias vero nulli omnino statuum liceat *jus suum armis prosequi*, sed jure experiatur. Secus faciens reus sit fractæ pacis.

117. Ubi motuum aliqua initia apparent, observentur, quæ constitutiones de pace publica præscribunt.

118. Transitus militum fiat sine damno, & sumptibus ejus, cujus sunt milites.

Caput XVI.

119. Hac pace comprehendantur, qui ex communi consensu nominabuntur: interim autem respublica Veneta, uti mediatrix hujus tractatus. *Ducibus quoque Sabaudie & Mutinæ* nullum unquam afferat præjudicium, quod pro rege Christianissimo bellum gesserint, & etiam nunc gerant.

120. Continentur hoc § nomina legatorum, qui paci subscripserunt, & sigilla sua apposuerunt, nempe præter Cæsareos & regios, Moguntinus, Bayarus, Saxo, Brandenburgus, Austriacus, Bam.

Bambergensis, Herbipolensis: Altenburgicus, Culmbacensis & O-nolsbac., Cellensis, Calenberg. Comitum Wetterav. Franconici & Suevici scamni. Argentinensis, Ratisbon. Lubecensis, Norim-bergenfis.

Reliquis statuum legatis relictum liberum, an nomina sua ve-lint apponere. Additum tamen, subscriptione nominatorum etiam non subscribentes tam firmiter obligari, acsi ipsi etiam subscripsis-sent, nec ullam protestationem aut contradictionem valere. *Acta hac sunt Monasterii Westphalorum 24 Oct. 1648.*

§ III.

Observationes.

Ad 2 & 3. Hæc Galli addita volebant propter Hispanos, cum quibus, hac pace exclusis, bellum adhuc perdurabat usque ad pa-cem Pyrenæam. Difficillimum accidit Cæsari, agnatum regem re-linquere, & ægerrime ferebat Hispanus, se deserto pacem fieri; sed hæc Germaniæ erat necessaria, nec Galli aliter in illam vole-bant consentire, ut hoc pacto Hispano absceindantur Germanica auxilia, & domus Austriaca divideretur. Quod Gallus evicit, cum magna offensione Hispaniæ.

Ad 4. Etiam Lotharingiæ ducem ab hac pace exclusit Gallus, facilius esse ratus, cum singulis bellum gerere & deinde pacisci, quam cum omnibus simul. Unde sollicita etiam in posterum Fran-ciæ cura, ut belligerantes foederatos dividat.

Ad 5. Quibus aliquid damni fuit illatum, plenarie restituti sun-to. Atqui Catholicis maxima damna sunt illata.

Ad 8 & 9. De causa Trevirensi, & electore abducto, alias diximus.

Ad 11. Quamvis paciscentes putaverint, se omnia circa caus-sam Palatinam expressisse, omiserunt tamen de vicariatu Imperii statuere, an electorali dignitati, an terræ Palatinæ, sit affixus, & si hoc, an superiori vel inferiori Palatinatui. Unde postea con-troversia, quæ tamen amice fuit composita.

Ad 12. Renuntiet debito tredecim millionum; quos nempe Ba-varia dux in bello Bohemico pro Cæsare expenderat, superiori Au-stria pro hypotheca assignata.

Ad 14. Ut neque rex Catholicus &c., qui Franckenthalium præ-sidio suo adhuc tenebat, nec dimittere voluit,

Ad 22. Carolus Ludovicus diu detrectavit conditiones pacis acceptare.

Ad 27. Status anni 1624. Quare Galli non procurarunt statum anni 1630, aut saltem anni 1631, quo bellum coeperunt?

Ad 35. Quamvis talia Germaniae negotia ad Gallos non pertinebant, conformabant se tamen Suecis, confederatis suis; unde multa in hoc tractatu Monasteriensis iisdem omnino verbis sunt repetita, quae continentur in tractatu Suedico Osnabrugensi.

Ad 47. Quae in instrumento Suedico art. V de bonis ecclesiasticis & exercitio religionis prolixè sunt tractata, in hoc Gallico terminis generalibus acceptantur & confirmantur.

Ad 51 & seqq. Erat domus Hasso-Cassellana Galliae & Sueciae foederi juncta, & Caesari ac Catholicis inimica. Hinc isti effectus.

Ad 61. Hic Helvetis primo possessio exemptionis ab Imperio & plenae libertatis publico Imperatoris & Imperii decreto promulgata.

Ad 62 & seqq. Quae capite IX hic statuuntur, iterum ex instrumento Suedico sunt desumpta.

Ad 69 & seqq. Tres episcopatus Lotharingiae jam Henricus II rex Galliae ab Imperio abstraxerat. Sed Imperium nunquam se his abdicaverat usque ad hanc pacem.

Ad 72. Pinarolium, Imperii feudum, Sabaudiae dux regi Galliae vendiderat. Ne autem hic ratione Pinarolii esset vasallus Imperii, facta est haec dispositio.

Ad 73. Alsatia, & alia, quae hoc § recensentur, pertinebant ad duos pupillos, Ferd. Carolum & Sigismundum, archiduces Oenipontanos.

Ad 78. Rex Hispaniae pacem a Caesare initam graviter ferens, diu noluit abdicare jus eventuale in Alsatiam &c.

Ad 82. Tabernae Alsatiae pertinent ad episcopum Argentinensem; hinc ista de neutralitate dispositio.

Ad 85. Ex his patet, quam multas in Germania urbes Galli occuparint; unde tam caro pax redimenda.

Ad 87. Ex his patet, Galliae in Alsatia &c. sola illa jura fuisse per hanc pacem concessa, quae ad domum Austriacam pertinerant, strenue ad hoc collaborantibus legatis Protestantium, toto hoc tractatu inimicis Austriae.

Ad 105. Ex capite amnestiae restituendi erant, quibus durante bello aliquid fuerat ablatum; cum multis tamen hujus regulae restrictionibus & exceptionibus. Ex capite Gravaminum vero facien-

da erat in ecclesiasticis restitutio ad normam possessionis, anno 1624 habitæ.

Ad 106. Nullum effectum sortiantur, hoc est, Gallia ad satisfactionem Suevicæ militiæ nihil teneatur ratione Alfatæ & aliorum, hac pace adquirentium contribuere.

Ad 113. Nulla jura canonica, nulla religiosorum regulæ, nulla concordata, cum pontificibus inita &c. Quid de hujusmodi expressionibus sentiendum, continetur in Bulla Innocentii X.

Ad 115 & seq. Primo ergo vel amicabilis causæ controversæ compositio, vel via juris tentanda. Secundo, si neutra proficiat trium annorum spatio, teneantur hujus transactionis consortes arma sumere ad repellendam injuriam. Loquitur dispositio de tempore tunc præsentem, & executione tunc temporis facienda. Executione autem eorum, quæ in instrumento continentur facta, in futurum nemo amplius jus suum armis persequatur, sed jure experiat. Secus faciens reus est fractæ pacis.

Ad 120. Pax cum corona Galliæ secundum præliminaria componenda erat Monasterii, sed ad finem Servientus Osnabrugam ad Suecos abiit, ibique conclusa, sed subscripta ab aliquibus Monasterii: *ab aliquibus*, inquam, nam 44 status Imperii volebant subscribere, sed contra tractatum aperte sunt protestati.

ARTICULUS III.

Liber Arnaldi de theologia morali Jesuitarum damnatus: uti etiam ejus liber de frequenti communione: ubi de æqualitate Petri & Pauli. Singularia fata Cardinalis de Rets. Arnaldi epistola ad Parem a Sorbona damnata: uti etiam litteræ provinciales Pascalis a Papa &c. Crisis de istis. Piroti apologia damnata.

ANno 1644 Parlamentum Burdigalense ac supremum justitiæ tribunal condemnarunt librum, cui titulus: *Theologia moralis Jesuitarum contra moralem doctrinam Christianam in genere: qui publice laceratus est in curia, ceu libellus scandalosus, plenus imposturis, fraudibus, impietatibus, propositionibus noxiis & detestandis, injuriis atrocissimis, & horrendis calumniis.*

Tribuitur famosus hic libellus Antonio Arnaldo; & confutatus est a Caussino & Moinio. Huic postea Pascalis litteras suas provincias

vinciales superstruxit. Criminationes autem suas auctor desumpsit ex *Catalogo de traditionibus Romanis*, quem Maulinus Calvinianus minister consarcinavit anno 1632, ad imitationem Calvini, qui, postquam ab ecclesia anathemate fuit percussus, *theologiam moralem Papistarum* composuit. Sic Jansenistae merces suas cariosas a Calvinistis mutantur. Amicorum nempe omnia sunt communia. Suadetur utrisque, ut *theologiam Calvinisticam* legant, a Schlüsselfurgio Lutherano editam.

Patres Carmelitae anno 1646 in capitulo generali, Charentonii habito, prohibuerunt omnibus suis religiosiis, ne Jansenianam doctrinam amplectantur. Unde auctor historiae Jansenisticae (Gerberon) occasionem sumpsit, proterve dicendi, quod boni isti Patres Veteris Testamenti non cognoscant gratiam Novi. Idem decretum condiderunt *Fullienses*; sed hoc non esse mirandum, dicit idem historicus, aut potius satyricus; nam P. Josephum, illustrem eorum theologum, esse Semi-Pelagianum, ac proin nihil in S. Augustino videre, nisi suum Molinam. Quam melius diceretur, Gerberonium esse larvatum Calvinistam, ac proin nihil videre in S. Augustino, nisi suum Jansenium.

Scripserat Arnaldus librum *de frequenti communione*, in cuius proemio docuit, S. Petrum & S. Paulum esse duo capita ecclesiae, sic tamen, ut constituant unum: Paulum esse aequalem, & non subiectum Petro in primatu & regimine ecclesiae universalis.

Hanc propositionem, S. Scripturae, conciliis & patribus contrariam, anno 1647 damnavit Innocentius X. Nihilominus eandem renovarunt Quesnellus & Barcosius, abbatis Sancyrani nepos, homines voce tenus venerantes sedem Apostolicam, re ipsa in ejus ruinam, quantum poterant, laborantes, eique contumaciter obliuctantes.

Anno sequenti 1648 archiepiscopus Bisontinus prohibuit lectionem operum *Arnaldi*, & *Sancyrani*, Parlamentum vero comitatus Burgundici etiam invectionem illorum & retentionem. Anno dein 1649 *Cornetus* ad facultatem theologicam, cujus erat syndicus, detulit propositiones Jansenii, quae ab ea fuerunt damnatae; quarum prima prope de verbo ad verbum est contenta in ejus Augustino *cap. 13 lib. 3 de gratia Salvatoris*. Reliquae sunt confectariae ex duplici ejus delectatione inevitabili ac invincibili &c., &, quoad sensum in eodem continentur, atque verbis æquipollentibus. Verum hæc aliaque uberius referentur infra, ubi speciatim de Jansenismo tractabitur, prout etiam, ea, quae anno 1651 &c. in congre-

gregationibus Romanis ab Innoc. X circa quinque Jansenii propositiones acta sunt.

Inciderunt in hæc tempora gravissimæ in Gallia turbæ, seditiones & bella civilia, ex eodem, quo priora, sub Cocino, Luy-
nio, & Richelio, fonte orta. Indignabantur principes regii sanguinis, *Mazarinum*, hominem exterum, se neglectis, dum Ludovicus XIV teneram adhuc ageret ætatem, regni clavo admotum, omnia solum gubernare. Mazarinus bis regno excessit, principes in carcerem dati, Condæus denique exul: prout infra uberius dis-
seretur.

Grassantibus his turbis fata, non facile audita, subire debuit Joannes Franciscus Paulus *Gondius*, *Cardinalis Radesanus (de Retz.)* Parisiensis archiepiscopus. Is lubricam ætatem emensus, cum prudentius sacramentum matrimonii suscepisset, sacris (ut non raro contingit) ordinibus fuit initiatus, in id consilium tractus spe archiepiscopatus Parisiensis, quem patruus ejus possidebat, eumque in coadjutorem suum assumpserat, ordinatum archiepiscopum Corinthiacum.

Rex.

Bello civili flagrante largitionibus magnum sibi clientum numerum comparavit, mediusque velat inter principes & Mazarinum, teste Brietio *ad ann.* 1652, incedebat, 400 nobilibus grandique armatorum agmine cinctus, magnumque momentum facturus parti, cui accederet. Mazarino, ut suum faceret, suadente, regina tutrix apud Innocentium X effecit, ut eum Cardinalem crearet. At Mazarinus, rebus suis magis firmatis, æmulum formidans, in Vincennensem carcerem abduci eum curavit.

Cum eo detineretur captivus, mortuus est ejus patruus, ac proin archiepiscopatus Parisiensis ipsi, cum jure successionis coadjutori designato, debebatur. Unde Mazarinus, tumultum veritus, sex pingues abbatias & liberationem e carcere promittit Cardinali, si archiepiscopatus renuntiaret. Renuntiavit illico, probe gnarus, resignationem, ab incarcerato extortam, esse nullam: conventumque est, ut Nannetum transferretur, donec Papa renuntiationem ratam haberet.

Militari igitur manu abductus in arcem Nannetensem arcte custodiebatur; cum autem Papa, eo cum Cardinali agendi modo vehementer irritatus, & alioquin Mazarino propter ejus dominatum insensus, in renuntiationem nollet consentire, causamque cum Retzio ad suum tribunal evocaret, noctu per fenestram, quamvis non sine gravi humerorum læsione, demissus, ope Brissaci du-
cis.

cis in Italiam Romamque evasit, ubi Innocentius X paterno illum affectu excepit.

Gallia interea vario animorum motu hoc nuntium accepit. Capitulum cathedrale hymno Ambrosiano lætitiā, de libertate archiepiscopi sui conceptam, publice fuit testatum. Venit in partem gaudii populus, qui tanto in Mazarinum odio ferebatur, ut, si Retzius Parisios venisset, prout destinaverat, ad accendendos animos, alioquin jam ardentes, nova belli civilis flamma erupisset. Contra vero rex (instinctu haud dubie Mazarini) capitulo Parisiensi interdixit, ne ullum decretum ederet, quod non ante a consilio regio fuisset approbatum, ecclesiam vero Parisiensem vacantem declaravit, renuntiatione Retzii prætexta, jussu simul Parlamento processum formare contra illum cœu inimicum *status*, qui transiens per Andegavos & Pictavos incitasset nobiles ad arma capiēda pro Condæo, in Belgium profugo. Epistola, quam Cardinalis Roma ad omnes Galliae episcopos scripserat, Parisiis per carnificem fuit concremata.

At alius multo sensus fuit curiæ Romanæ, atque clero Gallicano, qui jurisdictionem ecclesiasticam vindicare nitebantur, & Retzium archiepiscopum agnoscebant, sparsis in eam rem pluribus libellis. Et visa est curia Parisiensis ex illis didicisse, se telum ultra metam potestatis sæcularis projecisse. Unde per Lyonæum Franciæ legatum Romæ apud Pontificem institit, ut iudices in Gallia nominet, qui causam Retzii cognoscant. At Alexander VII respondit, spoliatum ante omnia esse restituendum, tum delegatos suos de jure proprietatis judicaturos. Interim vero vicarios constituit, qui diœcesin gubernarent.

Verum Mazarini potentia evertit hæc mandata. Papa autem, ad evitanda majora mala, illa non urgebat. Retzius vero ita se Romæ gessit, ut veritus castrum S. Angeli, ex quo non tam facile evaderet, atque ex Nannetensi, mutato nomine ac vestibus ex Italia profugit in Germaniam, indeque in Hollandiam, genio suo, quin vexatio daret intellectum, aut characteris sublimitas abstereretur a vitæ licentia, ubique indulgens.

Portus Regii doctores alique Sancyrani aut Janfeniani, in turbido piscaturi, aut, si res cederet, validum patronum habituri, suaserant ipsi, ut totam diœcesin suam interdicto universali subjiiceret, oblati in eum casum omnibus suis linguis & calamis. At præsul facile perpexit, quam desperatione plenum esset hoc consilium: multos illud contempnuros, Parlamentum declaraturum invalidum,

validum, Papam rescissurum, ac denique viam sibi in patriam perpetuo obstructum iri, quin linguæ Jansenistarum & pennæ quidquam sibi essent profuturæ. Mortuo dein etiam Mazarino rex firmus perstabat in sententia, Retzium ad archiepiscopatum non admittendi, ceu hominem statui publico periculosum. Hoc cum ille cerneret, anno 1662 archiepiscopatu serio renuntiavit. Rex, venia redeundi facta, in gratiam eum recepit, redditisque maximam partem proventibus, qui fuerant sequestro subjecti, pinguem S. Dionysii abbatiam, ut solvere posset, quæ immensa contraxerat, debita, adjecit.

Tandem vero prodigus iste filius, mundi vanitatem satis edoctus, quotque spinis ejus honores sint circumsepti, saniores cogitationes suscepit, atque inter turbulentam vitam & mortis horam spatium interponendum ratus, anno 1675 in unam ex suis abbatibus se abdidit, propius meditaturus veritates, quas ad id usque tempus non nisi eminus & obscure conspexerat; itaque deinceps vixit in sua solitudine, ut conversio ejus æstimata sit triumphus gratiæ. Obiit anno 1679 ætatis 66, felix, quod vere dicere potuerit: *bonum mihi, quia humiliasti me*: felicior, qui antequam a fallaci mundo naso circumducatur, generoso contemptu illum deridet.

Anno 1653 Innocentius X damnavit quinque propositiones Jansenii, & anno sequente synodus cleri Gallicani declaravit, eas fuisse damnatas, prout sunt in libro Jansenii, & in sensu ab eodem intento. Papa vero Augustinum Jansenii iterato damnat; cum 40 opusculis, in ejus defensionem scriptis, eaque inter, apologiam Arnaldi pro eo scriptam, & litteras pastorales archiepiscopi Senonensis: prout etiam Sorbona anno 1655 condemnavit Arnaldi litteras, ad Parem Franciæ scriptas: in quibus alia inter Janseniana sphalmata hæc continebatur propositio: *gratia, sine qua nihil possumus, defuit justo in persona S. Petri in tali occasione, in qua dici non potest, quod non peccaverit.*

5 propositiones
Jans. damnatæ.

Cum hæc aliæque Jansenisticæ propositiones damnarentur, Jansenistæ, scenam mutandam rati, in scriptores societatis Jesu, quos præcipuos suos adversarios putabant, stylum verterunt. Pennam manumque commodavit *Pascal* Jansenista ex seminario Portus Regalis, scriptis 18 litteris, quas provinciales appellabant; quia primæ decem ad Perrierum, in Provincia curiæ consiliarium, erant directæ.

Litteræ provinciales.

Et primis quidem, quas de gratia scripsit, litteris, velut prælusit satyræ, quam de doctrina morali Jesuitarum scripturus erat.

Invadit in iis patres Dominicanos, quos ceu hypocritas mendaces proponit, qui contra mentem suam, & contra suarum prædeterminationum naturam gratiam *sufficientem* admitterent, *quæ nunquam esset sufficiens*. At in quinta epistola & in sequentibus totus est in latyra adversus moralem Jesuitarum doctrinam, jocularibus facetiis adornanda; atque id assecutus est, ut gravissimam in societatem tempestatem concitaret, multis, male deceptis, doctrinam ejus, quam ignorabant, ceu laxam, perniciosam, ac morum corruptricem clamantibus.

Quippe Pascalis, sua & sociorum suorum opera, ex libris, a Jesuitis per totum orbem editis, collegit in unum cumulum, quidquid laxum ipsiusque calumniandi libidini idoneum videri poterat, mala fide frequentissime eorum verba allegans, nunc textus mutilando, addendo, decerpando, aut alias corrumpendo, omisso contextu, ex quo mens auctoris erui potuisset, omissis limitationibus, exceptionibus, restrictionibus, explicationibus, argumentis. Alii plures eandem doctrinam tradiderant, imo præcesserant: tacuit. Audacius alii sunt locuti, egressi limites, quos Jesuita posuit: dissimulavit: solos Jesuitas reos egit. Innocuum sensum verba habere poterant; detorsit. Unus ex multis millibus Jesuitarum ita scripsit: toti corpori impegit.

Nolim tamen omnes, qui sunt innumeri, societatis scriptores ab errore immunes dicere. Sed quæ tandem scriptorum natio, quæ in tanta rerum dubiarum multitudine ex integro sit, a labe pura? Cujus nullum membrum aliquando cespitaverit? Cui ex millenis propositionibus non aliqua minus cauta calamo defluxerit? In qua omnes ab humana conditione sint exempti? Homines sumus. Sed quis errorem unius vel alterius toti universitati imputandum jure existimet? Errarunt plures Sorbonæ doctores, & graviter errarunt: exemplo sunt Arnaldus ejusque affectæ. An propterea generaliter dicendum: *Sorbona erravit*?

At demus, non paucos errasse ex Jesuitis: an tunc saltem Pascalinis accusationibus, exclamationibus, exprobrationibus locus? Agefis, ex sanctis patribus nævos coacerva: corrumpe textus: in sensum ab illis alienum detorque. Exclama: ecce doctrinam SS. patrum! num hoc æquum? An sapientis, moderati, boni viri hoc esse dixeris?

Ceterum litteræ provinciales, ceu *repletæ calumniis, falsitatibus, diffamationibus, & publicæ rei perniciosæ*, damnatæ fuerunt
a sum-

a summo pontifice, inquisitione Hispanica, Sorbona, atque a consilio regio, & Parlamento Aquensi ad rogum fuerunt damnatæ.

Nihilominus tamen ingentem per Galliam tumultum excitarunt: præsertim apud curiones Parisienses & Rothomageneses, qui publicis ex cathedris adversus laxam casistarum doctrinam, detonerunt, datisque ad omnes per Galliam parochos litteris, ut communem causam facerent, institerunt. Vicariis etiam Cardinalis de Rets operam suam diligenter conferentibus. Verum cum majores, indignum rati, absque sua auctoritate, ridentibus in sinum Jansenistis & Calvinistis, tantos motus cleri, clamoribus infrunitis sese opponerent, sensim ætus deferbuit: mulierculis tamen, non minus facundis, adhuc contra Baunii summam, & theologiam Escobarii perstreperantibus.

Recruduit curiones inter procella, cum anno 1657 P. Pirotus apologiam quandam pro casistis edidit. Plures propositiones de simonia, usura, occasione proxima, quas ex variis auctoribus retulit, sunt confixæ, etiam Romæ, ubi liber fuit prohibitus. Triumpharunt his victoriis Jansenistæ. Sed quid isti dicerent, si Pirotus ejusque socii opposuissent, se veritatem scripsisse, suas decisiones male fuisse intellectas, quæstionem esse facti, an propositiones contineantur in libro Piroti, & quo sensu eas scripserit; neque ad Papam nec episcopos pertinere, ut de *facto* pronuntient, cum tota ecclesia falli possit in discussione facti, & intellectu sensus intenti?

Sed non ita Pirotus, non ita alii societatis scriptores. Propria Jansenistis est hæc cavillatio. Nullus Jesuita est, qui propositionem aliquam docuerit, postquam rescivit, eam a Sede apostolica, cujus irrefragabilem auctoritatem agnoscit & veneratur tota societas, fuisse damnatam; vel certe si quisquam ausus id fuisset, non impune fuisset ausus.

Synodus cleri Gallicani anno 1660 sub poena excommunicationis prohibuit *Missale Romanum*, a Voisino theologiæ doctore in linguam Gallicam traductum, quod vicarii generales Cardinalis de Rets, potestate sua sæpius abusi, approbaverant. Missis etiam ad Papam litteris synodus rogavit, ut sua auctoritate prohibitionem confirmaret. In his dicebat, nihil esse melius, nihil utilius, quam Verbum DEI; at vero nihil pejus & perniciosius ejus abusu: aliis vitam, aliis mortem tribui; nec convenire, ut libri Missales, in linguam vernaculam versi indifferenter in manus imperitæ plebis conficiantur: sacra mysteria hac veluti profanatione vilescere. Non omnibus a DEO concessum ingredi in sancta sanctorum.

Pontifex ultro in vota synodi concessit, vetuitque eam Missalis evulgationem, ceu legi & praxi ecclesiae contrariam. Cum autem vicarii Parisienses & novatores Jansenizantes nihilo secius se opponerent, accessit decretum regium, quo editio suppressa est.

Jansenistis (uti aliis hæreticis) solenne erat, divinas scripturas in linguam vulgarem, mala non raro fide, traducere, ut suos errores immiscendo, apud vulgus, foeminas præsertim, se insinuarent; prout Calvinus fecit, & jam olim S. Hieronymus reprehendit in Pelagianis, foeminas ad spargendam hæresin circumducentibus.

Hæc tamen prohibitio non deterruit Jansenistas, quo minus *Horas Breviarii* in linguam Gallicam per Lavalium verterent, & quidem pessima fide, hæresin Jansenianam malitiose inspergentes; ut proin merito Sorbona hoc Lavalii opus censura notaverit.

ARTICULUS IV.

Gallorum seditio. Rex Lutetia excedit, eamque obsidet. Principes in carcere. Bellum civile. Mazarinus fugitivus. Gondius exul. Condæus ad Hispanos. Mors Sirmondi & Petavii. Contiut ducit Martinosiam. Regis unctio & coronatio. Fœdus cum Cromwello. Condæus in Gallos. Gallorum clades, & victoriæ.

40

POSTquam Cardinalis Mazarinus & comes *Servientus*, regis, tunc decennis, legatus, pacem Monasteriensem, quam Philippus Brietius, scriptor Gallus, Germaniæ & ecclesiae probrosam dicit, concluserat, intestinæ mox turbæ bellumque civile in Galliam redierunt.

Causa refundebatur in Mazarinum, qui mortuo Henrico Condæo impotentius visus est dominari, quam principes & senatus Parisinus ferre possent. Maxime vero tumultum auxit *Bruselli* senatoris in carcerem abductio, quod homo popularis vehementius actionibus aulae obsisteret. Tum enim vero ipsa aula velut in carcerem fuit conversa, civibus armatis vias obsidentibus, ne quid alimentorum ad illam deferretur. Redditus itaque Brusellus populo non attulit quietem, sed omnem prope Galliam in seditionem commovit. (anno 1649.)

Regina tutrix, se Parisiis vix tutam satis rata, cum filio pupillo clam urbe excessit, eamque, a qua velut captiva fuerat de-

tenta,

tenta, circumfusus decem armatorum millibus ita inclusit, ut omnem commeatum arceret, captis etiam suburbanis locis, & populatis rebellium rusticorum agris. Principum plures fovebant turbas. Deventum ad manus: cæsi utrinque non pauci, ipsique partium duces. Accitus insuper Hispanus hostis. Sed cum is non procul Lutetia abesset, pax coaluit, maluitque rex subditos minus domitos, quam Hispanos. (anno 1650.)

Sed brevi flamma vehementius erupit; dum Mazarini aut mandato aut consilio capti atque in vincula dati sunt principes, Ludovicus Condæus, qui Germaniam Belgiumque tot signaverat victoriis; Armandus Contius ejusdem frater, Henricus dux Longavillæus, ex ipsa pariter stirpe regia, quamvis oblique, descendens, qui Condæi sororem habebat conjugem, & variis amplis legationibus perfunctus, ad utilem Gallis pacificationem Monasteriensem multum industriæ contulerat.

Conjux Condæi (Cardinalis Richelli agnata) exhibito filiolo, duce Engviennæ, genti Aquitanæ, cujus Condæus erat prorex, ita populum commovit, ut illius partes amplecteretur. Rex duodennis ad eas turbas placandas expeditionem ipse suscepit, sed Burdigala venienti portas occlusit: neque spes erat propinqua illam expugnandi, quanquam adhibitus esset *Melleræus*, ille Poliorcetes, cui machinatorum similem Gallia vix habuit. Igitur pax inita, qua consultum quidem Aquitanæ, & Condæi conjugis: sed non principibus captivis; qui in arctiorem carcerem sunt abducti.

Turrenius, a bello Germanico redux, armata manu liberari principes postulabat. Sed a Mazarino prælio victus, de propria libertate sollicitus esse cogebatur, ad Leopoldum archiducem cum parte copiarum in Belgium transgressus. (anno 1650.)

Cum tamen Mazarinus cerneret, senatum & potiores Galliam liberationem principum, qui multis clientelis & favore populi erant subnixi, votis omnibus exoptari, nec posse his amplius resisti, ad principes captivos accurrit, & libertatem, gratiam captaturus, denuntiavit. At illi e carcere recta Lutetiam properantes, liberatori suo portas occludunt. Quare Mazarinus, securitati suæ consulturus, ocius Sedanum fugit, arrepturus inde iter Coloniam. Principes vero universa civitas effusa venientes excepit; eorum præsentia adversus aulam ferocior.

Rege inter hæc 14 ætatis anno sui juris solenniter declarato, Condæus & Contius fratres de industria ab hoc actu absentes, in

provincias sibi commissas discefferant, bellum aut propulsaturi, aut etiam illaturi, si faveret occasio.

Bellum ci-
vile. Hanc obtulerunt Aquitania & Marfinus, Cataloniae prorex, ad Condæum deficientes. Contra hos missi cum lecto exercitu duo magni duces, Hodancurtius & Harcurius. Et hic quidem Condæum, cedere alias nescium, in fugam compulsi: cum illo vero, graviter faucio, & *Barcino* cecidit, in manus Hispanorum relapsa. (*anno 1651.*)

Mazarinus interea, ut flammam compesceret, revocatus est in aulam, quam absens quoque consiliis rexerat, rescissis a rege omnibus in eum factis a Parlamento decretis. Sed tantum aberat, ut restingueretur incendium, ut etiam auctum fuerit, deficientibus a rege ad Condæum Gastone Aurelianensi duce, regis patruo, Nemorosio principe, aliisque ex primoribus.

Pugnatum sæpius, etiam ad ipsa Lutetiae suburbia: victi principes. Aurelianensis cum Brusello & parte senatus pulsus Parisiis: rex receptus; Gondius, postea archiepiscopus Parisiensis, a Mazarino missus in carcerem, Cardinalis a Cardinale, æmulus ab æmulo: sed Gondius e custodia elapsus mutato habitu in Hispaniam, atque inde in Italiam ac Romam evasit, quod ante diximus: Contio interim in Aquitania barbarum reliquias prosequente; Condæo vero ad Hispanos in Belgium cum non paucis Gallis abeunte.

Condæus
ad Hisp. Quadrienne hoc bellum civile Gallicum nemini profuit, nisi Hispanis, qui per illud receperunt, præter multas minores urbes, Dunkerkam & Gravelingam in Flandria, Casalim & Portum Longum in Italia, Barcinonem in Catalonia, & super omnia Condæum, pluribus urbibus parem, ex hoste acerrimo amicum, ex Gallo Hispanum. (*anno 1652.*)

Obierunt sub hoc tempus duo prima scientiarum lumina, Jacobus *Sirmondus*, & Dionysius *Petavius*. Uterque hodieum orbem eruditum illustrat. Ille, Ludovici XIII confessarius, totam vetustatem excussit, & doctissimis lucubrationibus in lucem eruit; de conciliis præsertim Galliae optime meritis. Petavius in omni litteratura eminebat, summus theologus, polemicus, historicus, philosophus, mathematicus, orator, poeta. Certe posteriores critici multa huic fonti debent. Uterque, (quod unum mortales facit beatos) insignem vitæ sanctimoniam cum excellenti doctrina conjunxit.

Contius, Aquitanici belli pertæsus, ut in regis gratiam redire posset facilius, Martinoziam Mazarini neptem duxit; cum frater Con-

Condæus Richelli cognatam haberet conjugem , magna Cardinalis utriusque gloria , sanguinem suum regio fuisse innexum. Senſit mox Contiſ fluxum purpurei ſyderis , receptus in gratiam , & belli in Catalonia gerendi imperator ſalutatus. Attributa illi poſtea Occitanie præfectura , cum centum librarum millibus ex bonis Condæi fratris in annos ſingulos. Condæus vero in Belgio obſtitit , ne Galli ad Attrebatum plena potirentur victoria. (anno 1654)

Eodem anno rex Ludovicus Remis magna celebritate fuit inunctus. Præſentes erant , præter reginam matrem , & Philippum ducem Andegavenſem (poſtea , mortuo Gaſtone , Aurelianenſem) regis fratrem , Henrica Caroli I Angliæ regis , capite plexi , vidua , Ludovici XIII ſoror , cum duobus filiis Carolo & Jacobo , Angliæ poſtea regibus , duodecim Paribus Franciæ , Mazarino , magnaſque prælatorum & procerum frequentia.

In templum introductus rex conſuetum juramentum præſtitit , Regis in-
de Romanæ eccleſiæ & fidei Catholice protectione , hæreticis e re-
uno exigendis , privilegiis cleri defendendis , & juſtitia ſubditis ex
æquo & bono adminiſtranda. Juramento hoc edito in manus archi-
epiſcopi Remenſis , rex ocreatus ab eodem nudatum enſem acci-
pit , quo primogenitus eccleſiæ religionem defendat. Rex enſem
Comeſtabili tradit , ſibi præferendum. Inferitur digito annulus , ad
ſuas cum regno nuptias indicandas. Laudunenſis epiſcopus ſacram
aſſert ampullam , atque cæleſti oleo rex inungitur a Remenſi præ-
ſule. Vocati a cancellario Pares Franciæ ſimul omnes coronam
imponunt. Collocatur in throno. Emittuntur ex aviario volucres ,
Chriſtianæ libertatis ſymbolum. Inchoat Remenſis ſolenne Miſſæ
officium : ſub cujus ſinem rex in genua proſtratus accipit ſub utra-
que ſpecie DEum Evchariſticum. Denique adſcriptus ordini S. Spi-
ritus , ejusdem privilegia confirmat , arque ad S. Marculſi , circum-
ſtantibus plus viginti epiſcopis , morbo laborantes (ſtrumam appella-
nt) injecta in caput manu attingit. Erant eorum ad tria millia.
*Hæc & alia prolixè deſcribit Chriſtianus Adolſus Tuldenius , Adol-
phi Brachelii continuator in hiſt. hujus ſæc. univerſali ad ann. 1654.*

Peracta inunctionis & coronationis ſolennitate rex , tunc 18
ætatis annum agens , Stenæam contendit , illaque expugnata , At-
trebatum obſidione Condæi & Hiſpanorum , commiſſo felici præ-
lio , liberavit. Paulo poſt Carlomontium ſe dedit Henrico Tur-
enio , Franciæ mareſcallo ; qui hoc jam bello inclaruit , ſectæ Cal-
vinianæ adhucdum deditus.

Cum Mazarinus ſœdus cum Anglis quæreret , Henricam regis
ami-

amitam cum filiis, omnibusque, qui iis adhærebant, in Belgium dimisit, securiorem stationem apud Hispanos, quam in natali solo apud suos habituram. Adeo ratio nulla proprii etiam sanguinis, ubi ratio status habetur in consilio.

Alexander VII Gondii & pacis tandem conficiendæ causam, postquam tantum Catholici sanguinis fufum esset, iterum iterumque, & per nuntios suos & per se ipsum suscepit; sed exorare non potuit pater filium, summus Pontifex Cardinalem. Voluntatem, credo, parendi eripuit felix armorum in Belgio progressus, & majoris spes; nam Condatum aliasque urbes Hispanis per *Turenium* ademit, & Francisco Lotharingæ duce, Caroli III ab Hispanis capti fratre, cum copiis suis ad Gallos transeunte auctus est. (anno 1655.)

Quin imo foedus cum Cromvello Anglicisque percussit, ecclesiæ Cardinale non satis dignum; quippe (si Tuldenio *ad annum 1656* fides) cum eo pactus, ut maritimæ civitates, Dunkerka, Neoportus, Ostenda, apprimis Catholicæ, Anglorum essent, si communibus armis expugnarentur: Gallis terra, Anglis mari bellum gerentibus. Adjunxit foedus cum Lusitania, quæ ab Hispanis recesserat.

Sed tantæ substructiones impedire non poterant, quo minus *Joannes Austriacus* (qui Leopoldo archiduci in Belgii gubernatione successerat) & Condæus, a *Valencenæ* obsidione, ingenti illata clade, Gallos depellerent, Condatum reciperent, Cameracum liberarent, & in Catalonia quoque Hispani Gallos prælio vincerent. (anno 1656 & 57.)

Tanta autem erat Condæi, principis Galli, in Hispanos fides, ut non modo belli peritia & fortitudine incredibili populares suos gravibus cladibus afficeret, ab obsidionibus depelleret, urbes eis extorqueret, sed etiam, ubi ubi se dabat occasio, in partes regis Catholici pertraheret. Documento est Hesdini præfectus Gallus, cui persuasit, ut validissimum munimentum sibi traderet. Marechallum quoque Hoquincurtium cum copiis, eidem subjectis, ad Hispanos traduxit: agnoscente satis Gallia, quantum in uno Condæo amiserit. (anno 1658.)

Ostendæ tunc Galli Anglique inhiabant nullo ferme milite instructæ; sed dolo agendum rati, hominem Belgam conducunt, ut cives permoveret ad concedendum ingressum. *Spinteletus* (id nomen simulato locatori operæ) rem detegit Joanni Austriaco; qui eum ad personam suam in hac fabula callide agendam animat.

Com-

Dolus
Ostenda-
nus.

Communicatur arcanum Ostendani. Spinteletus abijt Lutetiam, ac Ostendanos, dominationis Hispanicæ pertæfos, portum portasque aperturos, Mazarino nuntiat. Mittuntur cum Spinteleto Ostendam exploratores; Ostendani ex composito contra Hispanos conqueruntur, simulantque, se urbem prodituros. Pauci, ut rem serio agi exploratores crederent, in speciem se opponunt; tandem autem ab aliis persuasi adquiescunt. Postquam autem exploratores discesserant, Hispani clam numerofo milite, tormentis, & apparatu bellico, urbem strenue firmant, machinasque ad subeuntem hostem excipiendum disponunt. Accedunt terra Galli, mari Angli, in portum recepti; en! subito, cum antea quieta essent omnia, disploduntur in subeuntes tormenta, quæ magnam stragem edunt. Naves aliæ rumpuntur, aliæ capiuntur: qui poterant, fugiunt. Atque sic dolus dolo elusus, magno Gallorum Anglorumque damno.

Sed vindicabant illatam sibi, ut interpretabantur, injuriam; nam non tantum Momedium, Fanum S. Venantii, Vinocum, Gravelingam, Ipras, Aldenardam, aliaque oppida, sed ipsam etiam Dunkerkam in potestatem redegerunt, fauciato captoque Hoquincurtio transfuga, qui paulo post ex vulnere obiit. Dunkerka ex fœdere a Gallis concessa fuit. Anglis, iis tamen conditionibus, quibus ab Hispanis fuerat possessa. Sed Angli contra pacta ecclesias & Catholicos, præsertim Jesuitas, crudeliter & indigne prorsus habuerunt.

Incidit hoc tempore rex Ludovicus in acutam febrim, præsensque vitæ discrimen. Pœnam contracti fœderis Anglicani in aures insusurrabant plebeie quædam voces. Sed si pœna fuisset debita, alteri fuisset, auctori nempe fœderis.

ARTICULUS V.

Pax Pyrenæa. Nuptiæ Ludovici XIV cum Infante Hispana. Congressus regum. Gallus de Sueco sollicitus. Obitus Gastonis ducis Aurelianensis, Vincentii a S. Paulo, atque Cardinalis Mazarini. Hujus elogium.

TAndem anno 1659, postquam per 24 annos terram presserat bellum Hispano-Gallicum, alma pax de cælo rediit. Confecta illa est ad Pyrenæos montes in Phasiana insula a duobus primis utriusque aulæ ministris, Julio Mazarino Cardinale, & Ludovico

Part VIII,

M m m m

Men-

Mendosio comite de *Haro*, quorum uterque magno cum comitatu aderat. Quia autem tractatus potissimum versabatur circa ditio- nes regis Catholici, pleniorē ejus narrationem dabimus, ubi de statu Hispaniae disseremus, hic autem obiter tantum per brevissi- mum compendium aliqua referemus.

Pax Pyre-
naea.

1. Itaque statuitur pax perpetua cum plena amnestia.
 2. Lusitania non includitur, nisi ad regem Hispaniae redeat.
 3. Contrahuntur sponsalia inter Ludovicum XIV Galliae regem & Mariam Theresiam Infantem Hispaniae per ducem Grandimon- tanum, procuratorem Ludovici, Madritum missum.
 4. Regi Galliae in Belgio cedunt Hispani Attrebatum, Hesdi- num, Teruanam, Theonvillam, Mommedium, Landresium, Que- restum, Rocrojum; aliasque minoris momenti urbes & oppida: insuper ex altera parte comitatum Rossilionensem cum Perpiniano, clave Hispaniae. Et postquam rex Catholicus a *Franckenthalio* in Palatinatu jam abduxerat sua praesidia, cedit jure suo eventuali in utramque Alsatiā, Suntgoviam, Ferretum, Brisacum; contra quorum alienationem in pace Westphalica fuerat protestatus.
 5. Contra vero Gallus Hispano restituit Ipras, Aldenardam, Duxmudam, Furnam, Meminam, & quidquid in Burgundia, Ca- talonia, & Italia occupaverat.
 6. Carolus III Lotharingiae dux restituitur, relictis tamen Gallo ducatu Claromontano & Barrensi, Stenæ, Marvilla, Mo- jenvico.
 7. Restituitur & reconciliatur regi princeps Condæus. Hispa- nus vero Juliacum restituit duci Neoburgico.
 8. Sabaudiae duci Carolo Emmanueli II, qui in hoc bello Lu- dovici amicitini sui partes fuerat secutus, ab Hispano restituitur Cencium cum Vercellis: Mutinae duci Corregium.
 9. Inter Helvetos concordia restituatur, uti etiam inter Gri- fones & Valtelinos.
 10. Captivi, & ad triremes damnati intuitu hujus belli, di- mittantur liberi.
 11. Nominantur, quos pars utraque in communionem pacis admittit. Imo tota Europa in consortium pacis fuit vocata.
- Atque hæc est celebris illa *pax Pyrenaea*, qua bellum gravissi- mum, ante 24 annos a Richelio inchoatum, a Mazarino continua- tum, tandem finitum fuit.
- Nuptiæ Lu-
dov. Vinculum pacis, simulque novi deinceps belli seminarium fuit matrimonium, anno 1660 inter Ludovicum XIV & Mariam There-

Theresiam contractum. Erant eadem omnino ætate, anno 1638 geniti. Aceessit a summo pontifice dispensatio in impedimento consanguinitatis in secundo gradu. Mater quippe sponsi erat soror Philippi IV patris sponsæ. Pacta dotalia, quibus renuntiatio Hispanica continetur, a Mazarino & Harosio in insula Phasiana fuerunt erecta, in qua pacem conceperant.

Ludovicus nuptias per procuratorem iniit Fontarabiæ, in finibus Hispaniæ urbe celebri, quo Philippus pater sponsam adduxerat.

Ludovicus, quamvis magna sponsam protinus videndi cupiditate teneretur, noluit tamen Hispanum territorium ingredi; unde per Mazarinum obtinuit, ut Philippus cum filia ad insulam Phasianam, quæ neutrius erat, & incolis vacua, se conferret.

Convenerunt ergo ibidem duo potentissimi reges, focer & gener, avunculus & nepos, pacemque ac fidam rursus jurarunt amicitiam. Aderat *Anna*, regis alterius mater, alterius soror, cum filio altero, Andium duce, magnoque comitatu principum, ducum, procerum. Inter quos cum rex Philippus marescallum Henricum Turenium conspexisset, dixisse fertur: *tu non unius nostris quietem mihi rupisti*: non ad exprobrationem, sed ad herois magnitudinem prædicandam.

Ceterum duo reges ita in hoc congressu sunt versati, ut diligenter caverent, ne quis alterum præcedere videretur. Denique post mutua oscula discesserunt, alter in Hispaniam, alter cum sponsa in Galliam. Bajone coram episcopo inter Missarum solennia contractu conjugali renovato, Lutetiam abierunt, per omnes urbes & oppida incredibili cum apparatu pompa & plausu accepti.

Erat *Maria Theresia* præstanti forma, ut omnem pellicem procul habitura crederetur. Sed cupiditati, inter aulæ præsertim illecebras, nihil sufficit, nisi severæ virtutis fræno coercetur.

Confecta porro pace Pyrenæa, Septentrio adhuc armis perfonnit, Sueco in Polonum & Danum armato. In hæc etiam oras reductæ pacis gloriam Mazarinus prensabat. Missus proin legatus ad Batavos, qui Danum juvabant, ut Suecum persequi desinant, eamque sibi rationem ineundam existiment, ut ad pacem collaborent. Additæ minæ, id ni facerent.

Scriptæ eodem argumento litteræ ad conventum *Deputatorum*, qui Francofordiæ erant congregati. In his rex memorat, graves ad se per legatum Sueciæ querelas fuisse delatas contra Cæsarem, quod Pomeraniam Suecicam invasisset. Contraire id paci Westphaliæ, cujus non minus Imperii principes quam Galli sint spon-

M m m m 2

lores.

fores. Darent proin operam, ut Imperator acceptis desistat. Sibi certum esse, regem, jam longo, & nuper primum renovato, pro pace Westph. defendenda, foedere sibi junctum, non deserere. Interesse omnium providere, ne in Germania nova belli flamma erumpat, & antiqua calamitatum tempora redeant.

Nec effectum caruere officia Franciæ interposita; nam eodem adhuc anno (1660) *pax Olivenfis* cum Polonis & *Hafnienfis* cum Danis fuit composita. Unde tandem Europa omnis tranquilla pace conquievit.

Mors Gas-
tonis,

Obiit hoc anno (1660) Blæus, quo dudum ab aula secesserat, Joannes Baptista *Gasto*, dux Aurelianensis, Ludovici XIV patruus, princeps ad omnem probitatem formatus. In juventute quidem illum tum inquieta quorundam consilia cum fratre Ludovico XIII colliserant, tum fata & calamitates matris Mariæ Medicæ involverunt, jactaruntque, sæpius exulem. At vero, prout fieri, præsertim apud Gallos, consuevit, ubi juveniles æstus deferbuerant, procul ab aulæ tumultu vitam probam & tranquillam sine beato clausit, anno ætatis 52. Cor suum, patris Henrici IV exemplo, in templo Societatis Jesu recondi voluit.

Reliquit ex Maria Borbonia, lectissima conjuge, Henrici ducis Montpensieri filia & hærede, Annam Montpensieri hæredem, ex altera vero conjuge, Caroli III Lotharingæ ducis sorore, Margaretham, Cosmo III Hetruriæ duci: Isabellam duci Guisio nupam: & Franciscam Carolo Emmanueli Sabaudia duci collocatam.

Cum autem nullum masculum hæredem relinqueret, qui Aurelianensis ducis titulum & dignitatem gereret, transiit ad ejus nepotem ex fratre *Philippum*, regis Ludovici XIV fratrem. Qui, dum *Gasto* viveret, *dux Andegavensis* dictus, novam fundavit Aurelianensem familiam, in hanc usque diem, faventibus superis, felicissime propagatam.

Obiit eodem tempore *Vincentius a S. Paulo*, Missionariorum multorum parens: coram DEO & hominibus magnus, quia humilis erat, sibi que parvus.

Et Maza-
rini.

Anno sequenti (1661) ex mundi hujus theatro, in quo magnum actorem egerat, abscessit *Julius Mazarinus*, S. R. E. Cardinalis & episcopus Metensis, primus status minister in Gallia. Natus Piscinæ in Aprutio anno 1602. Postquam in Italia humaniori litteraturæ operam navaverat, Alcalæ in Hispania jurisprudentiam didicit, atque inde redux in Italiam J. U. Doctor est renunciatus. In bello Mantuano nuntio Apostolico additus ad pacem *Chierascensem*,

sem, quo bellum illud, exercitibus in acie jam stantibus, finitum fuit, multum contulit. Unde ab Urbano VIII nuntius extra ordinem in Galliam missus, ut causam capti Trevirensis & expulsi Lotharingi ageret; ubi se penitus in amicitiam Cardinalis Richelii & gratiam Ludovici XIII insinuavit; cujus etiam commendatione purpuram obtinuit.

Admissus porro a Richelio in arcanorum conscientiam, rationemque status Galliae probe edoctus, in locum illius supremus minister fuit susceptus, atque in pupillari regis ætate, matrem regentem, regem, regnum gubernavit; & quidem feliciter initio, dum bellum ad Gallorum vota administrabatur. At vero confecta pace, dum populus levamen expectaret, omnia in eum conspirare sunt visa, adeo quidem, ut principes, senatus, plebs, indignantes, omnia per exterum hominem geri, bellum civile moverent; quod vehementius exarsit, ubi in vincula conjecti sunt principes.

Cessit tunc quidem ille incumbenti procellæ, & Coloniam abiit; nihilominus tamen per litterarum cum regina matre communicationem Galliam gubernavit. Interea autem variæ in eum satyræ sunt editæ, & latæ a Parlamenti senatu sententiæ, pretio etiam in caput ejus statuto.

At vero rex pubertatem adeptus eum, honorifica missa legatione, atque numero equitum comitatu, ceu fida corporis custodia, revocavit, atque extra urbem obviam progressus, venientem, frendente invidia, amplexus, & in rhedam suam receptum, triumphantis in morem in urbem & aulam reduxit.

Superatam igitur a se Galliam rursus gubernavit, atque bellum contra Hispaniam strenue est prosecutus, tracto etiam artibus suis in partem Cromvello Protectore, donec tandem pacem Pyrenæam confecit, & matrimonii cum Hispana regi auctor fuit.

Obiit in Vincennensi castro anno ætatis 59, curis & laboribus improbis attritus; quos, si propter DEum suscepit, magnus est sanctus. Certe magnus fuit politicus, summo ingenio, calliditate, regnandique artibus suppar Richelio; & quamvis natione fuerit exterus, ita tamen Galliam imbibit, ut ei soli natus videretur, totum mundum, si posset, regi asserturus.

Quos pax Pyrenæa, & nuptiale foedus inter Galliam & Hispaniam junxit, neque mors separavit; nam eodem anno curas humanas & volubiles rerum mundanarum vices pariter reliquit comes *Harvours*: felices ambo, si etiam in regno majori sint primi ministri, aut eam saltem civitatem obtinuerunt, quæ est *beata pacis visio*!

ARTICULUS VI.

*Rex administrationem regni auspicatur. Militiam, ærarium, fabricas, Parlamentum ordinat. Nascitur Delphinus. Aurelianensis nuptiæ. Dunkercam emit. Legatorum violatio. Turbæ cum Pontifice. Obitus Petri a Marca, Fabertij, Longavillæi. Suppetiæ contra Turcam, Algeriani castigati. Canalis septimum Gallie miraculum. Codex Ludovici. Janse-
niana hæresis proscripta. Obitus reginæ matris.*

42
Ministri re-
gis.

Mortuo Mazarino rex ipse clavo manum admovit, & quem tyronem crediderat, veteranum consummatum orbis miratus est; multum tamen, Mazarini commendatione, qui bonus erat spirituum discretor, in politicis usus est opera Hugonis *Lionai*, marchionis *Bernienfis*, ex Delphinatu oriundi; & in administrandis regni proventibus, atque aliis publicis regni negotiis, Joannis Baptiste *Colberti*, qui ærario præfectus, vix non Richelii & Mazarini magnitudinem attigerat. Suscepta igitur ærarii & rei nummarie reformatio. Fouquetus ærarii præfectus perpetuo carceri mancipatus: in jus quoque vocati publicani & quæstores: exactæ rationes: Parlamentum, quod nimiam sibi auctoritatem arrogare videbatur, redactum in ordinem, jussuque parere regi in edictis sine contradictione actis inferendis. Cultæ dein artes; aucta commercia: totum regnum ita compositum, ut domi tranquilla pace flo-
reret, foris vero esset formidandum.

Natus Del-
phinus.

Cælum etiam benedicere visum; nam vix regnum administrare ingenti Gallie cœperat solatio, cum ipsius adeo Hispanie gratulatione, natus est ei Delphinus prima Novembris anno 1661, quem propterea ceu munus cœlitum *Ludovicum omnium sanctorum appellari* voluit: missoque Romam Crequio, Alexandro pontifici nuntiari.

Atque ut regia domus pluribus surculis effloresceret, magnisque affinitatibus succingeretur, genethliacis gaudiis miscuit epithalamica, inito nuptiali fœdere inter *Philippum*, ducem Aurelianensem, regis fratrem, & Henricam Stuartam sororem Caroli II Angliæ regis; a quo paulo post Ludovicus Dunkercam librarum quinque millionibus emit, nupero bello Hispanis ereptam, & Anglis relictam. Sanatumque sic vulnus religioni inflic-
tum.

Non

Non tamen Phœbus semper adeo serenus arripit, quin nubibus faciem aliquando contegeret. In legatis suis Ludovicus se læsum credit; & primo quidem in Anglia, dum legatus Hispaniæ priorem locum arripuit. Armis vindicaturum illatam sibi, ut interpretabatur, injuriam, minitatur Gallus, nisi præstetur satisfactio, quæ illico secuta est; dum Philippus, revocato legato, prioritatem loci Gallo adjudicavit. Publice Parisiis coram legatis fieri id voluit Ludovicus. Quod non expectasset socer a genero, avunculus a nepote. Sed dissimulandum fuit, & premendus dolor.

Altera offensio gravior erat. Pontifex Alexander 400 ex Corsica Romæ habebat milites; hos inter, & famulos marchionis Cre-^{Collis} qui Gallici legati, oritur rixa, in qua unus ex Corsis occiditur, cum Pon-^{tifice.} Quare Corsi, in rabiem acti, palatium legati, & rhedam ejusdem conjugis, e templo redeuntis, dispolis fistulis aggrediuntur, unumque ex ephebis occidunt. Legatus vero Florentiam discessit.

Gravissime, ut facile creditu, id accepit rex, jus gentium enormiter violatum questus. Quamvis autem nec Pontifex nec curia Romana partem ullam in hac rixa & Corsorum turore haberet, Corsos autem abdicaret, amandatus est nihilominus nuntius Apostolicus ex tota Gallia. Vindascinus seu Avenionensis comitatus ereptus Pontifici, (1662). Tractatur de pace, sed frustra; quia rex *Castellum* Parmensi restitui voluit. Unde utrinque paratur bellum. Rex terra marique in Italiam mittit copias. Pontificii in Germania & Helvetia delectum habent. Sed Veneti transitum negant (anno 1663).

Tandem pax anno 1664 Pisis coaluit, his pactis: Papa rei actæ excusationem per Cardinalem nepotem Parisios ad regem mittat: Corsos a sua militia in perpetuum edicto arceat: atque hoc edictum columnæ, ad Corsicani gentis dedecus, Romæ erectæ insculpatur. Rex vero Avenionem & Vindascinum agrum restituat. Atque hoc pacto restituta est primogeniti cum patre gratia.

Vidit hac ætate Gallia magna funera: atque imprimis *Petri a Marca*, qui anno 1594 ex familia nobili semperque Catholica, ^{Obitus Pe-} in Bearnia natus, atque in scholis Societatis Jesu humanioribus & ^{tri a Marca,} philosophicis disciplinis probe imbutus, jurisprudentiæ se dedit, eo profectu, ut Pali in senatum assumeretur, in quo solus ipse fuit Catholicus; multumque contulit, ut Parlamento ibidem instituto, cujus præses erat, omnes sectarii excluderentur.

Mor-

Mortua anno 1632 conjuge, ex qua plures liberos suscep-
rat, ut DEO serviret liberius, statum ecclesiasticum amplexus, an-
no 1639 consiliarius status, & triennio post episcopus Conferan-
tinus apud Vascones fuit constitutus, postea anno 1655 archie-
piscopus Tolosanus, denique, cum esset membrum sanctioris con-
sili, ut aulae esset propior, archiepiscopus Parisiensis, quatuor
mensibus ante mortem, quam oppetiit anno 1662 ætatis 68, vir
excellentis ingenii, ac profundæ eruditionis, præstans theologus,
jurisconsultus, historicus, criticus, politicus, ad multa gravia
negotia a rege adhibitus.

Magnum hoc lumen ecclesiæ Gallicanæ, omnisque eruditio-
nis, libris permultis editis gentium ubique inclaruit. Maxime
vero litterato orbi hodieum facit notissimum opus *de concordia
sacerdotii & imperii*, quod tamen non in omnibus placuit Romæ,
adeo, ut indici fuerit insertum, & auctorem Urbanus VIII no-
minatum a rege ad episcopatum Conferanum, confirmare nolue-
rit, quia libertates ecclesiæ Gallicanæ nimium extulisse fuerat vi-
sus. Postquam tamen alio libro, *Barcinone* impresso, se melius
explicuit, ab Innocentio X confirmationem obtinuit. Celebrem
etiam fecit historia Bearnæ, tractatus de primatu Petri, pluri-
mque alii, quos post mortem illius edidit Stephanus Baluzius,
cum opere de concordia, notis suis illustrato, sæpiusque dein-
ceps recuso.

Quamvis autem Marca natus fuerit in Gallia, oriundus tamen
erat ex Hispania. Illud solum magno huic viro ab aliquibus vitio
dabatur (quod forte de pluribus Galliae scriptoribus dici posset)
quod nimium memor fuerit loci, in quo scripsit, aliter in quibus-
dam scripturus, si scriberet alibi. Ctereum ipsius filius pariter
fuit præses Parlamenti Bearnensis.

Marcam toga illustrem secutus est sago celebris Abrahamus
Fabertius, qui 68 obsidionibus interfuisse scribitur. Certe ob præ-
clara merita, primum campi marefcallus (ut vocant) dein mare-
fcallus Franciæ (quæ multo sublimior est dignitas) a rege dictus,
atque Sedani præfectura donatus.

Et Longa-
villæ.

Tertium Libitina funus addidit Henricum ducem *Longavillaum*,
Normanniæ proregem; supremum Neocomi (*Neuchatel*) in Helve-
tia principem. Cujus frequentius facta est mentio. Toga sago
que meruit; primus Franciæ legatus ad pacem Monasteriensem:
ea confecta cum Ludovico Condzo, (cujus sororem duxerat) &
Contio in carcerem fuit conjectus; indeque liberatus obiit 1663.

Ejus

Ejus familia ex Carolo V Sapiente, Galliæ rege, descendit. Neocomum per nuptias Ludovici Longavillæi cum Joanna Neocomensi accessit. Henricus noster tres liberos reliquit: senior Societatem Jesu fuit ingressus; junior patri in Longavillano ducatu & Neocomensi principatu successit, eique, anno 1677 sine prole legitima defuncto, in principatu Neocomensi soror; ea anno 1707 sine prole mortua, tredecim erant competitores, qui de hoc principatu contendeant. Vicit rex Borussia, quia fortior.

Cum hoc tempore recruidisset bellum Turcicum, Ludovicus rex misit Cæsari, Colignio & Fevillada ductoribus, sex armatorum millia, non modicam partem Sant-Gothardianæ victoriæ. Cum etiam Algeriani pyrææ Mediterraneum & commercia turbarent, rex classem immisit, quæ multas barbarorum naves evertit. (1664.)

Ut autem commodior esset navigatio, ingens opus molitus est, Canalem videlicet, per mediam Franciam ductum, ut Me-Canalis. diterraneum cum Oceano committeret: inter septem Galliæ miracula numeratum; qualia sunt 1. Lupara, seu palatium, in quo priores reges habitare consueverant. 2. Palatium Fontis Bellaquei. 3. Palatium ad S. Germanum. 4. Palatium Parlamenti. 5. Munimentum Ludovici. 6. Versaliæ, a rege ædificatæ: quo aula Parisiis demigravit, tum auræ salubrioris gratia, tum, quia rex in juventute sua Lutetia excedere compulsus fuit. 7. Hic Canalis, pretiosior quam utilior.

Addidit *codicem Ludovicianum*, ad amputandas pretiosas causarum litiumque ambages. Per omnes Lutetiæ plateas *laternas* Codex. erigi, & noctu collucere voluit, ad splendorem urbis, & maxime ad securitatem. Additæ variæ ad artes in utilitatem regni exercendas fabricæ. Jansenii hæresin per totum regnum gravissime prohibuit, postquam a summo pontifice damnatam intellexit. (anno 1665.)

Sorbona detonuit in librum, qui de infallibili Pontificis auctoritate differebat; sed clerus Gallicanus inhibuit fulmen, quod erat vibratura: tacite saltem eandem auctoritatem fassus, dum Pontificis decretum, quo Jansenii quinque propositiones profligavit, tanquam infallibilem fidei regulam acceptavit.

Anno 1666 obiit Anna regis mater. Quæ filii tutelam gerens, diuturnum cum fratre Philippo IV bellum profecuta fuerat. Subduxit oculos, ne alterum videret, contra sexennem puerum gerendum, exerto gladio, quod hæcenus ipsa in vagina continuerat.

ARTICULUS VII.

Ludovicus XIV jure devolutionis Belgium sibi vindicat, bel-
lumque infert, pace Aquisgranensi finitum. Venetis in Can-
diam mittit subsidia. Fœdus triplex dissolvit. Lotharingiam
occupat. Bellum grave infert Batavis. Quod Germaniam
quoque, Hispaniam, Angliamque involvit.

43
Jus devo-
lutionis.

PAX Pyrenæa æternam visa fuerat domum inter Austriacam &
Borbonicam firmare amicitiam; sed inde bellum, unde pacis
vinculum, nempe a Maria Theresia, regis Ludovici conjugē; qua-
si Hispanæ mulieres ideo nubarent, ut bella parerent.

Nata illa fuerat ex primo Philippi IV matrimonio, Carolus
II vero ex secundo. Unde Ludovicus per mortem Philippi regis
Belgium ad conjugem suam devolutum dicebat, illudque sibi tradi
postulavit. Negantibus Hispanis anno 1667 bellum intulit, una-
que expeditione 60000 armatorum, quos ipse duxit, exercitu,
Caroloregium, Montes, Fuvnam, Athum, Tornacum, Duacum,
Cortracum, Aldenardum, Aloftum, Insulas occupavit; altera vero
anno 1668 Vefuntionem, Dolam, totumque Burgundiæ comitatum
sibi subjecit mense Februario.

Mense Majo secuta pax Aquisgranensis. Restituit Gallus Hi-
spanis Burgundiam, dirutus tamen Dolæ munimentis: urbes vero
in Belgio occupatas retinuit. Clementis IX precibus se pacem da-
re Ludovicus videri voluit. (*Pacem Aquensem vide in Belgicis.*)

Melius rex arma vertit in Turcas, Candiam seu Cretam ag-
gressos. Missi in subsidium Venetis 7500 Galli, qui avidius quam
prudenter in hostem irruentes magna cum clade rejecti sunt, cæ-
so ipso etiam duce Belfortio. Tandemque insula, post triennem
obsidionem, & 24 annorum cum Venetis bellum, Turcis est dedi-
ta (anno 1669), relictis tamen reipublicæ quibusdam in illa locis.

Nec aliis duabus rebus publicis quies, Genuensi & Genevensi. Dux
Sabaudia, inter utramque medius, & cum utraque (uti sæpius
alias) collisus est bello; quod tamen brevi sopitum.

Territi nupera invasione Belgii foederati ordines, cum Anglia
fœdus pepigerunt, quod, accedente Suecia, triplex fuit appella-
tum, ad defendendam pacem Aquisgranensem & communem quie-
tem intentum. Nullum fœdus majori Europæ plausu exceptum:
nullum citius faciliusque ruptum.

Faci.

Facile advertit Francum, hanc fabam in se cusam, figique sibi limites; aperte tamen illi se opponere non poterat, cum non in alios, quam perturbatores pacis fuisset conceptum.

Occultas tamen vias facile invenerunt, quibus illud diffuerent, versutissimi illi Lutetianæ aulæ quatuorviri, *Colbertus*, *Lionæus*, *Tellerius*, & *Luifus*. Nam eodem adhuc anno alio percusso fœdere, Carolum II Angliæ regem a Batavis ad se abstraxerunt. Neque Suecus constantior, ex defensore in hostem mutatus postea.

Vidricia Ludovici in Belgio arma, ne otio torpescerent, anno 1669 in Lotharingiam conversa sunt; quam, exacto Carolo duce, quod transactioni non steteret, loca muniisset, plures iusto milites colligeret, triplex fœdus ambierit, & adversa Galliæ consilia coqueret, totam eidem eripuit. Verum de Lotharingia alibi amplior sermo redibit.

Fuisset hic optima occasio, qua fides triplicis fœderis se probaret. Sed funiculum illud triplex jam ruptum fuerat. Nemo se movit; nisi quod Cæsar legatum Parisios miserit, qui tamen præter verba nihil retulit.

Everso triplici fœdere Ludovicus, *Batavis*, illius auctoribus, iratus, & aliunde se despectui, & infamibus picturis ac satyris ludibrio publice ab illis habitum, non ferens, bellum in eos decrevit: inito fœdere cum Carolo II rege Magnæ Britanniæ, Maximiliano Henrico *Electore Colonienfi*, & Christophoro Bernardo episcopo *Monasterienfi*, quibus gravis erat Batavorum affinitas, Rhenobergam inique detinentium, variasque alias injurias inferentium.

Bellum cum
Batavis.

Rex igitur, diviso quadrifariam centum millium exercitu, cum Belgium Hispanicum nollet attingere, per Leodiorum & Ubiorum tractum facto transitu, expugnatisque, quæ Batavi ad Rhenum præfidiis suis insidebant, urbibus & castellis, in Bataviam movit, atque adiutoribus Colonienfi & Monasterienfi *Zutphaniam*, *Transsalanam*, *Frisiam*, *Ultrajectum* ex integro, unius mensis spatium, occupavit, reliquas etiam provincias (Zelandia excepta) eadem celeritate percurrrens; dum interim Angli navalibus præliis cum Batavis (quamvis non tanta felicitate) decertarant. (anno 1672.)

Attonitam habebant Europam tanti progressus regis, quem, alias formidandum, nolebant tantis accessionibus crescere. Igitur Cæsar, *Hispanus*, *Bitavi*, *Brandeburgus* fœdus conflant, cui *Danus* & alii quoque principes Imperii accefferunt postea.

Brandenburgus, quo in episcopos Westphaliæ flagrabat, odio, optatam occasionem se nactum ratus, Colonienfis & Monasterien-

sis provincias vastat. Quare illi in comitiis Ratisbonensibus apud Imperii ordines auxilium implorare coacti sunt. Exstat scriptum, quod in hanc rem legatis porrexerunt. In eo queruntur, quod Brandenburgus longiori jam tempore dominatum in reliquos constitutus sibi arroget, & exercere praesumat, vi etiam hostili Imperii provincias aggressus; ni ordines remedium afferant, pacis West. vades & sponsores in defensionem advocandos.

Querimonia ista tam parum effecit, ut brevi post foederatus exercitus Coloniensem agrum hostilem in morem adortus, Bonnam, Electoris sedem, aliaque munimenta qua armis qua prodicione expugnavit.

Cum igitur tot undique hostes adversus Galliam praesulesque insurgerent, isti ex victoriis Batavicis ad propria tuenda sunt advocati, atque ad Gallicum foedus abdicandum compulsi. Ludovicus vero, ut Montecuculo, Caesareorum & foederatorum duci, se offerret, relictis praeter *Trajectum* & *Graviam* Batavicis urbibus, *Turenium* cum exercitu in Germaniam misit, ut belli sedem, quod assolet Gallia, in alieno solo figeret.

ARTICULUS VIII.

Querelæ legati Gallici contra Brandenburgum.

44

OBtulit Gravellus, Gallicus Ratisbonæ legatus comitiis libellum: in quo asseruit, quod regi Christianissimo nihil magis cordi fuerit, quam ut pax West. & tranquillitas inter ejusdem consortes conservaretur, in hoc praesertim cum Batavis bello, quod Imperium nullatenus contingat. At nihilominus Brandeburgo potissimum incentore, propter aliquas in Clivensibus Batavis ereptas urbes, & post contactum bellum Electori, prout ei promissum, restitueudas, motus in Germania excitari, copiasque adversus Coloniensem & Monasteriensem, quod foedus cum rege Christianissimo adversus externos, per pacem West. & omnes Imperii constitutiones sibi licitum, inierint, & adversus ipsum etiam regem suum magno numero ad bellum educi.

Hinc a rege suo vice-comiti Turenio in mandatis datum, ut cum justo & sufficiente exercitu Rhenum trajiciat, non alium in finem, quam ad avertenda, adversus Majestatem suam ejusque foederatos suscepta tentamina.

Quamprimum autem Brandeburgus ejusque confederati copias

pias suas ex Westphalia eduxerint, regem quoque pari passu suas, (adversus solos Hollandos adhibendas) trans Rhenum revocaturum.

Confidere insuper regem, principes, quibus æquissimæ ejus intentiones sint perspectæ, pro sua prudentia & æquitate non admitturos prætextum, quo forsitan Elector ratione locorum ducatus Clivienſis conatus suos firmare vellet, post tot contestationes, declarationes, & promissa regis, non tantum de non retinendis, ex hostium potestate ereptis iisdem locis, sed bello cum Hollandis finito, Imperio certo restituendis, cum nihil omnino ad illud pertinens, sit retenturus, imo restitutionem tot locorum, a Batavis a sæculo usurpatorum, promoturus. Intentionem hanc regis Electorem non latere, cum per regios legatos toties ipsi fuerit manifestata, sed omnes illius actiones demonstrare, quod totus Hollandicam mentem induerit.

Neque esse, quod de damnis in ducatu Clivenſi illatis conqueratur; siquidem nullum esse, nisi quatenus ad copiarum transitum necessitate quadam inevitabili requisitum; quod tamen reparari potuisset, tum locorum, a Batavis detentorum, restitutione, tum compensatione, ab ipsis Hollandis, belli causam præbentibus, facienda.

Quam ob rem regem se optimo jure fundatum censere, non tantum adversæ partis conatibus se armis opponendi, ad sui & confœderatorum defensionem, sed etiam a quibuscunque pacis West. confortibus, vi mutæ sponſionis exigendi, ut congrua quærant media, unde pax & tractatus West. illæsi maneant, nec ex eorum everſione Imperium & ejus membra bello involvantur, omnibus & singulis periculossimo.

Hæc regis sui mandata fuisse sibi publice proponenda, ut, iis mature perpensis, S. R. I. Electores, principes, & status consilia & media, universæ Germaniæ & propriæ suæ conservationi convenientia capeſſere, & suam desuper sententiam regi Christianissimo aperire velint.

ARTICULUS IX.

Responsum legati Brandeburgici.

Gravellum, ait, regis sui postquam is bellum in Germaniam tranſtulerat, pacis tamen in Imperio conservandæ studia com-

mendare, Electori vero Brandenburgico, quod bellum in eo concitare nitatur, imputare.

Ductas a Galliarum rege maximas in Germaniam copias, & nihil non hostile actum: ab Electore, arcendæ injuriæ causa, confilia & arma cum aliis juncta: incitorem ergo belli esse. Savitum a Gallis in viscera Imperii. Ne jugulum petatur, occurrisset Electorem. Hanc justam esse belli adversus ipsum causam. Laboratum ab Electore, ne omnes Imperii provinciæ illis involvantur malis, quibus Westphalia vix non perit: & hoc facinus esse, ab Imperii ordinibus vindicandum. Quos nimirum Galli per conscriptos in Gallia, Anglia, Scotia, Helvetia milites non possint opprimere, in eos status ipsos Imperii, membra videlicet in membra, concitari, ut per hos libertatis vindices utrisque servitus imponatur.

Pacem cum Hispania vix fuisse compositam, cum a rege contra Batavos, pacis promotores, bellum moliri cœptum. Venisse ad Electorem plures ministros Gallicos, quin & Germanicos, qui ampla spe & præda ostentata Electorem in belli societatem pertraherent. Sed potiorum ipsi, bellis Sarmaticis & Gothicis alias fesso, pacis curam fuisse, & ut illa conservetur in Belgio allaborasse, atque monstrasse, Belgium peti vix posse, quin & Imperii plures provinciæ, interque eas Clivia petatur, & sic rem non minus ad Imperium quam Hollandos, Electori jam dudum fœdere junctos, pertinere. At pacis mentionem a Gallis, regem injuriis affectum quiritantibus, ne quidem admissam.

Oblatam ab illis damnorum, si quæ illaturi essent, reparationem, restitutionem urbium, si quas caperent. Sed visum Electori satius esse, sua integra servare, quam vulneribus remedium querere. Cum Batavis ratione urbium jam dudum stare pacta, quæ mutare Electori non sit integrum. Quamvis autem ab eo Hollandis ex fœdere mittantur suppetiæ, non tamen propterea cum Gallia pacem ruptum iri, cum gentium instituto inter illos duntaxat bellum geri censeatur, quos inter belli causa esset.

Replicasse Gallos, non esse hunc casum fœderis, Electorem inter & Batavos vigentis: defensionis causa id comparatum, Hollandos autem aggressores regis esse: qui pro hoste sit habiturus, quisquis Batavis auxilium tulerit.

Ductum interim, quantumvis Belgæ missis legatis satisfactio-nem, si qua læsio contigisset, offerrent, in Germaniam exercitum; interceptam *Vesaliam*, *Orsoiam*, *Resam*, Electoris urbes, eo præ-textu,

textu, quod Hollandicum præsidium ipsis esset impositum. Verum nec hostem e loco pacato ejici posse, tralatitii juris esse; hinc Scipionem & Asdrubalem, acerrimos inter se hostes, in pacato Syphacis regno in eodem hospitali lecto sui securos occubuisse.

At Emmerici & Genepii nullum militem Batavum inventum, sed electoralem, qui nihilominus inde absque omni jure sit proturbatus: arces, turres, propugnacula, non a Belgis, sed a Cliviæ ducibus, avorum memoria, excitata, a Gallis subversa & solo fuisse æquata: usurpata omnia veri domini jura: nec sacris parcitum: erepta civibus templa: libros cantionum in foro combustos: subsellia, ne ligna deessent, e templis eruta: mortuis terram negatam: nihil non hostile actum, urbes populas, agros ustos, pecora direpta, segetes conculcatas, tributa imperata, cives ad juramentum, Galliarum regi præstandum, adactos. An talia Galliæ vel alius quiscunque rex in suo regno esset passurus?

Consultum ab Electore Cæsarem, opemque ex antiquo jam foedere imploraram, circumspectas foederum societates, ad ordines quoque Imperii causam delatam: juncto dein milite perrectum, quo salus reipublicæ, pietas in patriam, amorque erga commissum sibi a DEO populum vocassent. At objectos sua petenti hostiles exercitus, intentos in omnes casus, qui secundi ipsis evenire possent: in electorales immixtas identidem turmas equitum: interdictum Cliviæ incolis omne obsequium, domino suo debitum, injunctumque, ut nullum nisi Galliæ regem agnoscerent dominum.

Satis hinc elucere, cui ex pacis instrumento debeantur auxilia, an principi, quo nemo meliori unquam in patriam fuisset animo, tam indigna passo, an regi, Imperii claustris inhærenti, & alienas terras sibi vindicanti.

Cautum equidem esse pace West. ne Imperium Romanum publico nomine accederet uni vel alteri regi, qui tum temporis, cum pax West. confieret, bella gerebant. An vero propterea ordinibus lex dicta, ne, si quis ex regibus istis foedere sibi junctos invaderet, foedus servaret? Ecqua lex fingi possit, quæ jura gentium, & ipsis Imperii constitutionibus consentanea foedera tollat? Nunc vero cum Imperii monumentis utantur exteri, & sua Electori eripere satagant, an lege publica impediatur Imperium, Imperio & Imperii Electori sua vindicare? Quis legem sibi dixerit, se in Galliæ gratiam omnia neglecturum divina humanaque jura?

Promisisse quidem Gallum, se urbes in Imperio occupatas redditurum; sed cur occupasset? Suadente videlicet belli ratione. Sed quæ

quæ illa ratio, quæ rationi repugnat? Quodnam jus vicino regi permiserit unquam, ita suis prospicere rebus, ut vicinum violet? Interituram hac belli ratione humani generis societatem: actum fore de securitate & tranquillitate populorum. Et quid, si eadem ratio occupatas urbes retinere suaderet?

Misereri Gravellum Germaniæ, quod Cæsareus & electoralis miles in ea licentius agat. Si testis ureret, si prædas ageret, si segetem vastaret, quod Galli in Clivia fecissent, vitiis cum illis certaturum. Sed neminem ista queri, aut si quis queratur, severe vindicari. Cæsarem & Electorem optimæ disciplinæ rigidissimos esse exactores.

Quod rex ab Electore coactus fuerit ad arma Imperio immitenda, alienum esse a veritate, cum ille jam tribus ante mensibus Cliviam invaserit, quam iste Berolino moveret.

Ad ordines denique Imperii legati *Marenholzii* convertitur oratio, iisque judicandum relinquit, an is, qui se ac vitam suam saluti Imperii devovit, & arma induit, ut pro illo pugnet, qui sua defendere, qui ab aris & focis ferrum flammamque depellere nititur: qui, cum alii vi & armis omnia agant, præsidio se muniat, ut se & alios tueatur, an is demum de excitato in Germania bello, de ruptis pacis tabulis accusari possit? si culpa foret, amare patriam, satis poenarum pertulisse Electorem, tot contumeliis tot injuriis appetitum, pulsus nobilissimi ducatus parte præcipua. Nunc vero cum pro patria pro omnibus laboret, nusquam nec sibi nec sumptibus parcat, judicarent ordines incliti, custodes & subsidia patriæ, quid fides ista, quid ipsius tam sanctus patriæ amor mereatur, imo quid patria requirat a Germanis, ad gloriam, ad patriæ tutelam, ad decus & dignitatem Imperii natis.

Esse tamen inter istos, qui sibi, non patriæ communi consulendum putent: hos nec sibi nec patriæ consulere: hac salva omnes salvos, hac eversa neminem stare posse: dum singuli pugnant, omnes vinci. Quidni vincantur, si non pugnent quidem? incendium tantum qui suum cavet, communi tandem, cui non occurrit, periturum.

Esse, qui studia pacis præferant, sed ut in dissidentia ordines studia & foedera scindant, sed ut arma, quæ patria postulat, e manibus excutiant, ut in partes Imperium dividant, ut a cordatis consiliis sejungant, ut injectis foederum laqueis, sanctissima illa vincula, quibus patriæ compages necitur, dissolvantur.

Non agi hic quidem Batavorum causam, id tamen considerandum

randum relinqui, an non ea, quæ reges olim Galliæ, aliosque principes sapientissimos moverunt, ut consiliis, pecunia, armis foederatas provincias contra Hispaniam tuerentur, Germaniæ quoque persuadere debeant, ne a magno & potente hoste oppugnatas negligat? si tantæ accessiones fiant ad tantam potentiam, quas non alias accessiones successuras, quam commerciorum in Europa rationem, quam conditionem Germaniæ, quam posterorum futuram?

Agerent igitur sapientissimi ordines, spes reliqua patriæ, & Imperatorem suum Augustissimum sequerentur, qui arreptis armis pro pace secunda obtinenda tendit & excubat: comitem habituros Electorem fidissimum: ita statuere prudentiæ, ita agere fortitudinis, ita & statuere & agere Germanæ virtutis esse.

Libellum dein 4 Januarii 1673 idem legatus obtulit, in quo priora ferme repetuntur. Quærit, cum Gallia tantum pacis studium præseferat, quis ergo illam turbarit? apud quem opus fuerit hortatu & persuasione, cum omnes quiescerent? Si vel membrum armis infessetur, an non hoc ipso Rom. Imperium impetatur? Si sola Hollandia fuit meta, cur ergo urbes Imperii primum impetum sint passæ? Consensu domini, acquiescente Imperio, partem Cliviæ a Batavis fuisse infessam. Quid ad externos, quid domi nostræ agatur? Amicum prius eas urbes præsidio obtinuisse, salvo jure domini, nunc hostem. Restitueret illas, excederet Germania: damna penset: & creditum iri, quod pacem amet, quam tam amplo ore profitetur. Demum rursus ad ordines convertitur, eosque monet, hortaturque, ut patriæ, Imperio, sibi consulant.

ARTICULUS X.

Replica Gallorum.

29 Martii ejusdem anni 1673 Robertus *Gravellus* aliud scriptum comitiis obtulit, quo libellos Brandeburgicos confutavit, octo quaestionibus negotium conficiendum ratus. 45

1. Licitumne fuerit regi Christianissimo de injuriis sibi illatis ab Hollandis vindictam sumere, citra consensum Electoris Brandeburgici?

Re pondetque, neque ex tabulis VVestphalicis, neque aliis pactis apparere, id regi publice læso non esse integrum; cum penes regem, superiorem in terris non recognoscentem, stet belli pacisque arbitrium. Consultum tamen Electorem, & vix non rogatum

gatum sapius, ut extero huic bello se non immisceat, neque illud in Germaniam attrahat.

2. An permissum regi fuerit apud principes, foedere sibi conjunctos, hunc in finem transitum petere?

Resp. Hic regem petendo transitum, & illi concedendo, jure suo usos; cum neutri id parti prohibitum inveniatur. Non posse Electorem id ire inficias, nisi se ipsum damnare velit, qui non modo in nuperis Cimbricis & Sarmaticis motibus eo humanæ societatis jure sit usus, sed Batavis quoque, genti exteræ, & vicinis Imperii principibus infestæ ac perniciosæ, transeundi per aquas & terras Imperii copiam fecerit, quin & loca Cliviæ munitiora præstidiis occupandi. Hodiedum ingemiscere plures Imperii ordines, qui noxios Brandenburgici militis transitus inviti ferre cogantur.

3. An regi jus fuerit impugnandi hostes in loco, ubi eosprehendit, & unde damna sibi inferre poterant?

Resp. Vefaliam & alia Cliviæ munimenta, ab Hollandis infesta, non fuisse habenda pro locis pacatis, cum hostis ea teneret, qui a tergo relictus certo certius graves molestias intulisset. Emmericum quoque & Genepium potuisse interim capi, postquam Elector nullis conditionibus, licet æquissimis, a Batavorum partibus se abstrahi sit passus, & his propugnaculis in regis perniciem fuisset abusus; prout eventus docuerit. Licet enim arma tunc necdum intulerit Brandenburgus, hostem tamen regis jam ante profectum, sollicitata tota Germania in ejus exitium, arctiorique nexu cum Hollandis renovato; docente Grotio Batavo, hostem ubique posse impeti, & quidem jure gentium: *ubicunque pressum jura lædi sinunt.* Si munimenta illa damni quidpiam sint passa, id hostium Batavorum perviciæ deberi.

4. An rex principibus, foedere sibi junctis, quorum ditiones & subditi tanto jam tempore continuis Batavorum injuriis & insolentis erant expositi, potuerit venire auxilio; cum nec harum reparationem, nec locorum, a Batavis iniqua usurpatione detentorum, restitutionem obtinere unquam potuerint, elusis, & incassum euntibus adhibitis frustra omnibus interpellationibus?

Resp. Omnium jurium suffragio hoc regem potuisse facere; namque communi politicorum ore stare sententiam, non pro se tantum, si injuriam acceperit, aut pro sociis, sed & pro amicis, damnis gravibus & injuriis, quarum reparatio frustra petitur, lacessitis, recte bellum geri. Triste sane & acerbum Colonienfi & Monasterienfi aliisque principibus fuisse, toties a Batavis & Brandebur-

deburgicis inimice infestari, atque libera suorum possessione usuque a sæculo ferme destitutos videre, sine ulla ope, nisi chartacea: pace in Germania Belgioque confecta, cessante dudum omni violentæ detentionis prætextu.

5. An Elector Brandenburgicus, post tot sibi oblatas æquissimas conditiones potuerit debueritque Hollandis se sociare, & contra regem arma arripere?

Resp. Hoc Electorem facere non potuisse sine infractione aperta pacis Monasteriensis, quæ *Art. II* cautum, ne alterutra pars hostes alterius, præsentis aut futuros juvet, quocunque titulo aut prætextu. Contra pragmaticam hanc sanctionem nulla potuisse iniuri cum Batavis fœdera. Hinc otiosas esse illas exclamaciones de sanctitate fœderum. Videret Elector, quæ securitate possideret tot provincias, per pacem West. adquisitas, si hæc porta semel apeririatur, & id genus prætextibus locus relinquatur.

6. An fœdera cum Batavis ab Electore inita derogare valeant ætissimum vinculo, quò regi ceterisque compaciscentibus adstrictus est per tractatus VVestphalicos?

Resp. Non valere. Per pacta West. publice renuntiatum fuisse omnibus fœderibus prioribus, in quantum huic paci sunt contraria, aut conventioni de mutuis hostibus non juvandis. Posteriora vero fœdera de iis, contra aliquem ex compaciscentibus juvandis, esse omnino irrita; quippe, si valerent, obligarent ad frangendam, publice ac solenniter datam, fidem juratam. Hoc autem fieri non posse; quia daretur obligatio ad perjurium & frangendam fidem legitime datam.

7. An Elector, accepta a Batavis ingenti pecuniarum summa pro conscribendis & alendis copiis, potuerit eas in perniciem statum Imperii per eorum terras ducere, hospitationes imperare, cum essent inviti, & de tantis molestiis & oppressionibus graviter questi?

Responsum fuit, stante pace West. hæc fieri non potuisse, utpote quæ, uti & aliis Imperii constitutionibus, ejusmodi invasiones, usurpationes, & oppressiones constatum innocentum, severissime sint vetitæ.

8. An liberum sit Galliæ regi, securitati ordinum Imperii, confœderatorum & amicorum suorum prospicere, quando se contra pacem VVest. læsos existimant?

Respondit Gravellus, non tantum liberum id, sed etiam necessa-

cessarium esse, cum rex sit consors, & sponzor illius pacis, qua laeis auxilium promittitur.

Addit, neminem latere, duces belli adversarum partium in loco intermedio aliquando convenire, ibique tranquille agere, exemplo Scipionis & Asdrubalis: sed hoc inauditum haecenus, captas ab hoste urbes, vel facile capiendas, illi relinquendi necessitatem velle imponere.

Sed neque pacatas fuisse illas urbes Clivæ; præterquam enim, quod manifeste jam constaret, Brandenburgum Batavos adjuturum; ex ipsis illis potissimum urbibus primam in archidioccesin Coloniensem hostilem irruptionem ab Hollandis esse factam; quamvis neutrarum partium se tunc Elector profiteretur. Mirum sane videri, Electorem, qui tantum jactet in patriam & universos ejus ordines amorem, curam, sollicitudinem, non interposuisse suam, qua maxima apud Hollandos valet, auctoritatem, ut vicinos Imperii principes lædere, accidere, infestare desinant, inique detenta restituant, & Imperii locis tandem decedant, atque hac ratione iteratis toties justissimis vicinorum principum querelis causam tollant.

Verum non modo ejusmodi interpositionis nihil esse susceptum, sed ipsum etiam Electorem, vastato crudeliter Hildesienſi episcopatu, armato cum exercitu iter accelerasse ad invadendas Colonienſes & Monasterienſes provincias. Ad cujus rei famam jussu Tunrenium, trajecto Rheno, principibus fœderatis succurrere, si quid excessum, id militis esse vitium, non ducis, minus regis; quamvis enim severa imponantur disciplinæ præcepta, non tamen omnem licentiam in tanto numero posse compesci. Hoc autem ab Electore nullatenus posse objici, cujus milites majori grassentur licentia, prout, episcopatum præsertim, in quos hujus hominum generi ad exitium magis dentes pruriunt, tot querelæ satis contestentur. Vanam proin esse illam severæ disciplinæ jactantiam. Diocesis Hildesienſis ruinas & vastitatem nimium aperte loqui.

Ceterum regem militem suum quantocius ex Germania revocaturum, quamprimum unitorum sibi principum terris satis fuerit cautum, & Elector exercitum reduxerit.

ARTICULUS XI.

Fœdus secretum Gallo-Suecicum anno 1672.

I. SI Imperator, vel aliquis status Imperii alterutri regi bellum inferret, aut alterutrius hostes in vel extra Imperium quocunque titulo aut prætextu quacunque ratione juvaret, mutuam sibi operam præstanto, & violatorem pacis VVest. aggrediuntor, si amica dehortatio fuerit spreta.

64

II. Quamvis igitur rex Galliz persuasum habeat, nec Imperatorem nec ullum Imperii statum bello Hollandico, ad Imperium nihil pertinenti, contra pacis Instrumentum se immixturum; si tamen secus eveniret, Sueciz rex amica primum via, tum vero, si hæc irrita fuerit, vi & armis se opponet.

III. Ad eum finem, ut pax in Imperio conservetur.

IV. Suecus in hunc casum decem millia peditum, & 6000 equitum adversus Imperatorem & alios, qui Batavis auxilia mitterent, educat, bellumque faciat.

V. Si vires Sueciz non sufficerent, Ludovicus exercitum in Germaniam mittet, manente tamen exercitu Suecico sub mandato somni ducis Gallici.

VI. Nec desistent ab armis, donec pax in Germaniam fuerit reducta.

VII. Si regi Galliz non præstetur idonea cautio, ex locis, quæ ab Hollandis in Imperio præsidio tenentur, nihil hostile inferendum, ac proin necesse sit, ea aggredi, id rex Sueciz neutiquam pro fractione pacis in Imperio habebit.

VIII. Spondent, se nullam cum Imperatore ejusque sociis, si pacem Imperii turbarent, pacem aut inducias inituros, nisi mutuo amborum consensu.

IX. Si rex Catholicus contra pacem Pyrenæam se Hollandis adjungeret, & Imperator aliive principes eidem contra pacis VVest. genuinum tenorem auxilia subministrarent, rex Sueciz illos dehortabitur, & si id frustra fuerit, aget, prout volet.

X. Pro sumptibus per modum subsidii rex Ludovicus Sueciz regi numerabit in annos singulos sexcenta thalerorum Imp. millia. Initium autem hujus pensionis fiet a die, qua rex Galliz requisierit, ut exercitus apparetur, & in hostem ducatur.

XI. Promittuntur a rege Christianissimo alia adhuc subsidia 400000 thalerorum, continuanda post reductam pacem, quamdiu hic tractatus durabit,

O o o o 3

XII. Spon-

XII. Spondet rex Christianiss. iterum se pacis Hafnienfis, cum rege Daniae anno 1660 initae, fidejussorem & vindicem fore.

XIII. Si Imperator alique principes Hollandis opitulari tenvaverint, deliberabit uterque rex, an Danus ad belli societatem fit invitandus.

XIV. Si autem Danus adversus regem regnumque Sueciae aliquid attentaret, rex Galliae omnibus viribus regi Sueciae assistet.

XV. Haec pacta ad solam quietem in Imperio conservandam, non vero ad nocendum Batavis pertineant, ut adeo rex Sueciae suam cum illis amicitiam nullatenus violatam velit. Si tamen Batavi propter hoc foedus laedere vellent regem Sueciae, rex Christianiss. eidem assistet, nec pacem cum illis inibit, donec illi fuerit satisfactum.

XVI. Durabit hoc foedus per triennium, quantum respicit motus avertendos, si occasione belli Hollandici in Imperio excitarentur.

XVII. Acta haec secretiora eandem vim habeant, ac si foederi publico inserta essent, & ab utroque rege intra tres menses a die subscriptionis per ratificationem confirmabuntur.

Holmiae 14 April. 1672.

Foedus publicum Gallo-Suecicum 1672.

47 **E**odem anno & die conclusum Holmiae fuit aliud foedus, idque publicum, quod a priore secreto quoad substantiam non dissentit, testioribus tamen & generalibus magis verbis est conceptum.

Confirmatur foedus, anno 1661 Fontis-Bellaquei percussum, de perpetua amicitia & commerciis mutuis conservandis augendisque: de navibus & apparatu bellico in alterius terris comparandis: & praesertim de pace VVest. defendenda, atque pace in Imperio conservanda: de mutuis praestandis auxiliis, si rex alteruter propterea bello peteretur.

In hoc vero statuitur, ut, quemadmodum inter utramque coronam sincera semper veraque culta est amicitia, cum singulari utriusque commodo, eaque per temporum intervalla novis arctioribusque foederum vinculis consolidata, ita nunc quoque, exigentibus rerum circumstantiis, ut robur & vires semper majores capiat, renovetur & confirmetur, ut alter alterius commoda promoveat, & incommoda non aliter ac propria amoveat.

Sit igitur fœdus mutuum defensivum: scopus autem præcipuus conservatio pacis VVest. adversus omnes quietis in Imperio turbatores; in quem finem Imperatorem quoque & Imperii status, alioquin ad pacem obligatos, ad hujus fœderis societatem invitandos.

Ad comitia remissa omnium ordinum consensu decidentur. Necdum restituti gaudeant assistentia, uti etiam, qui contra tenorem pacis gravantur, ut lædens læso satisfaciat.

Pro pace Olivenfi & Hafniensi rex Galliarum iterum cavet: prout etiam, ut dux Slesvici & Høllatiæ, lineæ Gottorpiensis, iisdem fruatur. Ducibus Megapolitanis, Suerinensi & Gultroviensi, marchionibus Badensibus, aliisque in P. W. comprehensis assistatur. Provideatur, ne externi belli incendia, quæ imminere videntur, in Imperii viscera grassentur, quod sane futurum esset, si quis alienis negotiis, ad Imperium non pertinentibus, se immisceret. In quem casum Suecus paratum habeat exercitum, ut Germaniæ quieti consulatur: atque rex Galliarum annua subsidia tribuet, Hamburgi in Banco solvenda.

Gallus promittit, se regi Catholico Aquisgranensem pacem curate servaturum; & Suecus pro ea cavet.

Liceat Sueciæ ad hostes Galliarum merces deferre, modo non sint vetitæ, uti sunt arma, & quæ ad bellum pertinent: non vero rudēs & informes merces, ad belli usum necdum fabricatæ, e. g. ferrum, chalybs, cuprum, pix, frumentum, sal, vinum, oleum, aut aliud ad nutrimentum vitæ inserviens: quæ ad hostes etiam deferre fas est, exceptis locis, quæ actu obsidentur. Ad exterarum vero nationes omnis generis merces utriusque regni subditis deferre liceat, absque visitatione, modo salvus conductus exhibeatur, si per alterius ditiones transeant.

Ex his fœderibus, adeo roboratis, elucescit, regem Galliarum tunc id ferme unice spectasse, ut Cæsar & Imperium quiescat, si Hollandos, prout constituerat, aggrediatur.

ARTICULUS XII.

Memorialia Gallica ad S. R. I. statum, Ratisbonæ publice dictata, aliæque monumenta ex actis publicis.

POSTquam rex Galliarum fœdus cum regibus Sueciæ & Angliæ, atque cum præsulibus Colonienfi & Monasterienfi iniit, Batavos aggressus est, atque post multos conatus, ut Cæsarem atque Imperii

perii status a ferendo illis auxilio averteret; adhibitos, impedire tamen non potuit, quo minus Imperator & Brandeburgus exercitum ad Rhenum ducerent: quibus tamen obviam misit Turenium in Germaniam.

Unde per Roberbum Gravellum suum Ratisbonæ legatum memoriale ad dictaturam tradidit; in quo memorat, sibi nihil magis cordi fuisse & etiamnum esse, quam observationem pacis VVest. & quietem Imperii. Quapropter paratum se esse, copias suas cis Rhenum revocare, quamprimum Brandeburgicus, ejusque foederati in bello, adversus Hollandos suscepto, ab horum societate destiterint, suasque copias, in ditiones, quas trans Visurgim possident, reduxerint. Molestissimum sane fore sibi, si cogeretur suis suorumque confœderatorum armis illos, qui tam salubri consilio obstitissent, ubicunque locorum obvios aggredi, & uti eadem libertate, quam confœderatorum exercitus (transitus & stativa in principum Germaniæ ditionibus capiendo) sibi arrogarunt.

Cum vero ejusmodi bellum in Imperio non nisi invitus, & necessitate inevitabili compulsus susceperit, nihil se optare impensius, quam ut principes, quorum interest, de mediis eidem finiendo convenientibus, serio cogitent, eaque efficaciter adhibeant, atque calamitates, ab utriusque partis exercitu inferendas, avertere satagant.

Quapropter exoptare se & sperare, S. R. I. Electores ditionum suarum aditu prædictas confœderatorum copias prohibituos, ut provincias suas ab utroque milite servent immunes; omne se auxilium in hanc rem collaturum.

Datum Ratisbonæ 1 Maji 1673.

Cum dein Galli Alfatia liberae civitates & Trevirenses provinciam invasissent, nec satis modeste se gessissent, querelas suas Elector proposuit, magnamque ordinum indignationem concitavit. Quapropter Gravellus ad illam leniendam alterum scriptum obtulit, in quo, repetitis contestationibus, quam sincera sit tueritque regis sui intentio pacem in Germania conservandi, quot assecurationes in hanc rem factæ, quot media adhibita, asserit, Imperatorem tamen contra pacem VVest. hostibus Gallia submisisse exercitum, nec desinere, omni contentione totum Imperium adversus eandem concitare.

Coactum proin fuisse regem armis arma opponere, & copias aliquas in Trevirenses agrum immittere, ut Cæsar, Hispani, & Trevirensis Electoris moliminibus præveniret, & transitum in Belgium

gium Cæsareis præcluderet, in quorum manus Elector Confluentias & arcem Ehrenbreitsteiniam fuisset traditurus. Oblatam illi regis amicitiam & assecurationem provinciæ, at diversam omnino rationem ab eo initam. Inevitabili igitur necessitate prospiciendum & prævertendum fuisse omni via, quam ratio belli dicitur.

Certiores etiam factum regem, ab Hispanis legiones aliquot in ducatum Luxemburgensem missas, ut Trevirim occupent, & communicationem cum Cæsareis & Batavis aperiant, Gallis vero transitum & conjunctionem intercludant.

Hæc autem omnia confecta pace, quam inire rex sit paratus, Electori fideliter restitutum iri, prout Electori Brandenburgico nuper pacificatione restituta sint munimenta, in Clivia occupata.

Excessus, ab Electore Gallo militi imputatos, multumque exaggeratos, a rege non fuisse probatos, sed severe prohibitos, quin belli quosdam præfectos officiis propterea motos gravem indignationem incurrisse. Neque severa etiam disciplina usque adeo coerceri posse milites, quin terræ, per quas transeunt, aut in quibus subsistunt, incommoda, molestias & damna patiantur: ab amico etiam milite talia sufferenda.

Verum qualiacunque hæc sint, non illa regi, qui omnia media adhibuisset, ut Germania quæta pace frueretur, sed iis, qui propter Hollandos pacem rupissent, esse imputanda.

Quod ad civitates Alsatiæ (quæ altera est pars querelarum) spectat, Slestadt & Colmaræ disjecta fuisse propugnacula, ne hostis iis in perniciem Gallorum uteretur; quam etiam ob causam pontem Argentinensem a præfidiariis Brisacensibus fuisse incensum.

Datum Ratisbonæ 16 Sept. 1673.

Cæsar, auditis gravissimis, ter repetitis, Trevirensis adversus atroces Gallorum insolentias querelis, eas comitiis proposuit, hortatusque est vehementer, ut omnes ejus exemplum sequantur, ac bellum decernerent. At Reinholdus *Blubmius* Sueciæ legatus, nomine regis sui, qua Bremæ & Pomeraniæ ducis, scripto respondit; duas a commissario principali Cæsaris nomine belli gerendi causas fuisse propositas, primam, ut Galli ex Germania ejeciantur: alteram, ne fœderati Belgii respublica evertatur: utramque intentionem esse sane optimam: sed lenioribus mediis, quam per arma, & humani sanguinis profusionem, quo alias nimium decorata sit Europa, obtineri posse.

Exteros per Germaniam armatos vagari, nunquam regi suo fuisse probatum. At vero postquam rex Galliæ toties promiserit,

Pars VIII.

P P P P

se

se militem suum extra fines Imperii moturum, modo S. C. majestas copias intra hæreditarias provincias contineat, quis non videat, quanto minore dispendio ad finem intentum possit perveniri?

Fœderati autem Belgii conservationem nemini magis cordi esse, quam regi suo, qui publice sit professus, se consilia sua cum illis collaturum, qui internecionem illius reipublicæ avertere sint parati; tantumque apud Christianissimum regem fuisse effectum, ut copias suas ex Batavia retraxerit, in inducias consenserit, & pacificationis locum *Coloniæ*; ut adeo nullum amplius evertendæ fœderatæ reipublicæ periculum appareat.

Datum Ratisbonæ 5 Sept. 1673.

Eadem pacis consilia Imperatori suggessit Suecicus apud aulam Cæsaream legatus *Isaias Puffendorffius*. Responsum nomine Cæsaris: pergratam esse regis Sueciæ pro reducenda pace curam & sollicitudinem: Imperatorem in inducias ultro consensisse, sed tantum abuisse, ut rex Galliae hoc consilium acceptaret, ut potius bellum acrius sit prosecutus, in Imperio cum copiis suis perstiterit, loca per vim occupata non restituerit, Imperii provincias, maxime Trevirenses devastaverit, omneque hostilitatis genus exercuerit, cum aperta pacis West. violatione. Nec minus in Burgundicum circulum defœviri contra pacem Aquisgranensem, cum rege Catholico initam.

Paratum nihilominus esse Cæsarem, non modo inducias sed etiam pacem, firmam tamen & universalem, inire, dummodo Galli Imperii solo decedant. Ut autem Imperator inermis cum hoste armato paciscatur, regem Sueciæ non petiturum.

A R T I C U L U S XIII.

Concilium cleri Gallicani condemnat aliquas propositiones Religiosorum Mendicantium Andegavensium. Crisis de thesi Jesuitæ theologi circa infallibilitatem in quæst. facti.

Regis fervor, Parlamenti frigus.

49

EPiscopus Andegavensis anno 1654 interdixit regularibus usu plurimum suorum privilegiorum. Hi obtenderunt decreta summorum pontificum, conciliorum, & possessionem plurimum sæculorum. Cardinalis Barberinus anno 1655 & 56 volebat controversiam componere; at episcopus illam ad comitium cleri detulit, qui Mendicantium propositiones sequentes examinavit.

1. Cor.

1. Concilium Tridentinum non obligavit regulares mendicantes in Gallia ad obtinendam approbationem pro administrando sæcularibus poenitentiae sacramento. Illius auctoritas non potest opponi ad restringenda eorum privilegia. Non est receptum in Gallia, nisi quoad decisiones fidei. Neque Bulla Pii IV, qua concilium confirmavit, aliam vim habet in Gallia.

2. In locis, ubi Tridentinum est receptum, non possunt episcopi regularibus approbationem limitare, nec datam revocare. Et, si petita sit, sed negata, perinde est, ac, si esset concessa.

3. Mendicantes approbati ab episcopo pro una dicecesi, approbati sunt pro omnibus. Possunt etiam absolvere a reservatis episcopo, sine hujus facultate.

4. Nulla est obligatio adeundi ecclesiam parochialem ad recipiendam annua sacramenta & audiendam missam, vel concionem.

5. Neque episcopi, neque concilia, nationalia vel provincialia, possunt hanc obligationem imponere, aut censuras vel alias poenas statuere in eos, qui non observant.

Hæ propositiones a cleri comitio censura notatæ sunt, quod sint respectively *temerariæ, scandalosæ, erroneæ, inducentes ad hæresin aut schisma: contrariæ ecclesiæ, conciliis, ac præsertim Tridentino, atque hierarchiæ ecclesiasticæ.*

Episcopus Andegavensis, hac censura adversus regulares munitus, eos ad suum tribunal citavit, iussitque, ut *condemnationi* propositionum subscriberent; at illi contra eandem, tanquam abusum, appellarunt. Cumque in Gallia componi causa non posset, delata est Romam ad Alexandrum VII, qui tres primas anno 1659 damnavit: quartam & quintam publice prædicari vetuit.

Anno 1661 cleri Gallicani *synodus* damnatam ab Innocentio X, & Alexandro VII doctrinam Jansenii, damnari ab omnibus novo decreto præcepit; concepta in hanc rem, cui omnes subscriberent formula, prout infra magis declarabitur.

Eodem anno Jacobus Corêt S. J. theologiæ studiosus Parisiis in collegio Clarimontano thesin posuit, quod Christus S. Petro ejusque successeribus, quoties loquuntur ex Cathedra, *eandem* infallibilitatem tribuerit, quam ipse habet, consequenter in ecclesia Romana existere infallibilem controversiarum, etiam extra concilium generale, tam in quæstionibus facti, quam juris: atque post constitutiones Innocentii X, & Alexandri VII credi posse fide divina, *quod liber Jansenii sit hæreticus, & quod quinque propositiones sint extractæ e libro Jansenii, & condemnatæ in sensu Jansenii.*

Lites libellatice.

Hæc thesis, quamvis bene intellecta nihil contineat aut fidei dogmatis aut communi theologorum sententiæ contrarium, magnum nihilominus strepitum excitavit. *Arnaldus* illam denuntiavit corpori episcoporum per scriptum, hoc titulo insignitum: *Novella hæresis Jesuitarum &c.*: vocatque hæresin generalem, quæ totam religionem evertat: radicem errorum, horrendam impietatem, & speciem idololatriæ.

Coretus edidit quamprimum expositionem thesisi, se per eandem infallibilitatem aliud non intellexisse, ac, quod Christus in definitionibus fidei ita assistat Pontifici, ut falli non possit. In quantum autem extenderit eandem infallibilitatem etiam ad quæstiones facti, intentionem suam fuisse directam ad quæstiones facti dogmatici, quæ sunt connexæ cum quæstione juris, ad fidem pertinente, quale est factum Jansenii.

Secundum hanc doctrinam processisse ipsum clerum Gallicanum adversus eundem Prælatum, omnesque Catholicos doctores, qui in caussa Janseniana scripsissent. Multos ex theologis docere, fide divinæ credi posse facta ejusmodi particularia, e. g. Tridentinum concilium esse legitimum concilium, Franciscum Salesium esse sanctum, Alexandrum VII. esse legitimum Christi vicarium.

Quamvis autem hæc expositio satis sit clara, & absolum nihil contineat, Jansenistæ tamen non desierunt thesin novis libellis impugnare: quorum unius titulus: *illusiones Jesuitarum in sua expositione*. Cur autem suas pennas non acuerunt adversus baccalaureum collegii de Navarra, qui paulo ante thesin eandem proposuerat? cur tunc siluerunt? ille nempe non fuit Jesuita. Docent Jansenistæ, doctrinam S. Augustini de gratia adeo esse doctrinam ecclesiæ, ut sine hæresi negari non possit; cur non idem sentiunt de definitionibus immediatis ecclesiæ?

Sed ubi revelatio divina de facto particulari, quærunt, quod non est comprehensum in sacra scriptura, e. g. quod 5 propositiones extent in libro Jansenii, quod Jansenius sensum ab ecclesia damnatum intenderit? Quæram & ego, ubi exstet revelatio divina, quod hæc vel illa doctrina exstet in S. Augustino, quod S. Augustinus eum, quem ipsi volunt, sensum intenderit? ubi revelatio, quod Arius, Nestorius, Eutyches, Lutherus, Calvinus &c. hanc vel illam doctrinam tenuerint, quod sensum hæreticum intenderint, quod sint hæretici? ubi revelatio, quod Scriptura vulgatæ editionis non recesserit ab originali, quod sit verbum DEI, quod concilium aliquod generale fuerit legitime congregatum, quod fue-

rit

rit organum Spiritus sancti, quod ejus definitiones sint de fide? & tamen hæc credunt Jansenistæ. Dicere sane debent, ecclesiam esse infallibilem in definiendis quæstionibus facti dogmaticis.

Certe, prout ecclesiastica nos docet historia, Eusebius Nicomediensis & Theognis Nicænus compulsi sunt a concilio Nicæno ad subscribendum condemnationi Arii, ejusque errorum in sensu hujus hæresiarchæ, quamvis prætenderent, illum male fuisse intellectum. Concilium Ephesinum condemnavit litteras Nestorii, ut contrarias Nicænæ fidei, & Joannes Antiochenus cum aliis episcopis Orientalibus, qui sensum Nestorii orthodoxum existimabant, non fuerunt a S. Cyrillo Alexandrino in communionem recepti, nisi postquam subscripserunt damnationi ejus doctrinæ. Sic etiam Theodoretus Cyrensis, & Ibas Edessenus episcopus non fuerunt ante recepti a Chalcedonensi concilio, donec eidem Nestorio dixissent anathema.

Propositio-
nes in sen-
su aucto-
rum dam-
natæ.

Neque Joannes Constantinopolitanus patriarcha in communionem sedis apostolicæ ab Hormisda fuit receptus, donec Acacio prædecessori suo aliisque schismaticis & hæreticis dixisset anathema. Quinta synodus œcumenica damnavit scripta Theodreti & Ibæ, Theodori vero Mopsvesteni personam & scripta, & excommunicavit illos, qui his scriptis, & Theodori etiam personæ non dicerent anathema; licet episcopi isti jam essent mortui, & priores duo, damnato Nestorio, a concilio Chalcedonensi in communionem recepti.

Concilium Romanum sub Martino I condemnavit omnes, qui non rejicerent corde & ore hæreticos & eorum scripta. Et Bulla Martini V facta cum consensu concilii Constantiensis, atque ad omnes episcopos data, mandat, ut tanquam hæretici tractentur, qui defenderent libros aut personas VViclefi, Hussi, aut Hieronymi Pragensis.

Hæc aliaque, quæ ex historia ecclesiastica afferri possent, exempla demonstrant, quod ecclesia sæpe damnaverit errores, non solummodo in sensu vago & abstracto, sed determinate in sensu scriptorum, in quo erant contenti. Consequenter Jansenistæ vehementer fallunt fallunturque, quando dicunt, ecclesiam non posse impedire, ne factum a jure separetur.

Anno 1662 rex Christianissimus per decretum sui consilii hortatus est omnes regni sui episcopos, ut curent formulam, contra Jansenismum conceptam, subscribi absque omni exceptione, declaratione aut explicatione.

Hoc decretum rex specialiter misit ad Choartum episcopum *Belovacensem*, Arnaldum *Andegavensem*, & Godelium *Vincinensem*, qui magis subscriptioni reluctabantur. Primus hac in re se opposebat suo capitulo; regique respondit, eam subscriptionem non esse præceptam ab ecclesia, neque per concilium, sed solum a conventu, qui non possit hoc mandatam imponere ecclesiis. Et hinc postea ad Papam recursum est, ut ipse formulam subscribendam mittat.

Andegavensis ex mente fratris sui Antonii Arnaldi, famosi doctoris, Jansenistici ordinis abbatis, regi significavit, quod hoc super negotio scripserit Pontifici, quidquid sentiat de facto Jansenii, id non impedire, quo minus quis possit esse bonus Catholicus: subscriptionem non esse, nisi illusionem, & persecutionem teneræ conscientię. Qui adigerentur ad subscriptionem, non mutatuos propterea sua sentia; ad nihil igitur profuturam, nisi ut conscientię lædantur. (*Sed ex hoc sequeretur, pessime actum a Patribus in conciliis, dum subscriptiones urgerent; imo omnem hæresin esse tolerandam.*)

Vincinensis opposuit, prohibitionem, ne distinguatur inter jus & factum, non esse aptum medium sedandi turbas. Neque ecclesiam posse distinctionem illam prohibere, cum longe diversa juris & facti sit ratio. (*Verum Prælatus iste ex historia ecclesiastica discere poterat, ecclesiam non tantum erroribus, sed etiam libris, in quibus continebantur, & ipsis etiam librorum auctoribus, ut paulo ante exemplis demonstratum, tanquam hæreticis, dixisse anathema, ac proin plenam quoad decisionem juris & facti subjectionem indistincte exegisse.*)

Anno 1663 Drouetus Sorbonæ baccalaureus hanc thesin proposuerat, quod Christus S. Petro, ejusque successoribus dederit supremam auctoritatem super ecclesiam: privilegia certis ecclesiis a pontificibus fuisse concessa, uti Gallicanæ. Concilium generalia esse valde utilia, non tamen absolute necessaria ad extirpandas hæreses & schismata, aut alias inordinationes tollendas.

Propositiones istæ a Parlamento fuerunt prohibitæ, ceu nimiam tribuentes Papæ potestatem, antiquæ doctrinæ, in regno receptæ, & ecclesiæ Gallicanæ libertati contrariæ; utque in posterum talis doctrina proscriberetur, additum mandatum, ut hoc decretum in proximo theologicæ facultatis conventu prælegeretur, præsentibus duobus consiliariis curiæ, atque ad omnes regni Universitates mittatur, in acta publica referendum.

Facultas

Facultas declarationem edidit, sex capita complexam. Prima tria concernebant potestatem Papæ in res temporales regum: quartum auctoritatem regis. In quinto & sexto dicebat, *non esse Facultatis doctrinam, quod Papa sit supra concilium generale, neque, quod sit infallibilis, quando non intervenit consensus ecclesiæ.*

Displicuit Parlamento hæc declaratio, vehementerque in senatu fuit in vectus in illam Talonus advocatus generalis, id maxime reprehendens, quod Facultas permisisset eas theses in scholis suis dictari, atque disputationi publicæ præparari, nunc vero negative tantum illam doctrinam attingat, *non esse illam Facultatis*; cum affirmative, positive & absolute deberet eam rejicere, tanquam novam & erroneam, auctoritati regiæ, juribus coronæ, libertati ecclesiæ Gallicanæ, Gersoni & antiquæ sententiæ oppositam.

Mirum est sane, virum laicum, qui theologiæ nunquam studuit, tam alto tono loqui de hac materia. Fortassis ex Dupino didicit, qui in *hist. eccles. sac. XVI part. 3* asseruit, superioritatem concilii supra pontificem esse fundamentum libertatis Gallicanæ. Quid, quæso! hæc quæstio cum libertate Gallica habet commune? Num propterea, quod pontifex esset supra concilium, dimitterent Galli suas libertates? Concilium est supra pontificem, ut Talonus cum Dupino declamavit, an propterea in iis, quæ ad disciplinam spectant, obsequuntur concilio? Exemplo sit concilium Tridentinum; an illud communi decreto recipiunt? an dimittunt suas consuetudines concilio contrarias? an non in hærent nihilominus solenni suo principio, non esse recipiendum decretum, si libertatibus Gallicanis aut coronæ prærogativis sit contrarium.

Audiamus hac de re testem exceptione majorem Petrum a Marca, *de concord. sacerdot. & imp. l. 3 c. 7* ita differentem: solet a plebisque pragmaticis, inquit, hoc fere præcipuum constitui libertatis Gallicanæ theorema, concilium œcumenicum superius esse summo pontifice - - - attamen, si id, quod sentio, libere profiteri liceat, existimo libertates ecclesiæ Gallicanæ hoc axiomate non omnino niti. - - - Etsi enim hæc sententia in schola Parisiensi, & ceteris hujus regni academiis certissima habeatur, in foro apud nos non disceptatur, qui libertates perinde tuemur, si concilii generalis novis decretis statuatur aliquid contrarium, ac si de Romani pontificis constitutionibus agatur. - - - Fruatur summus pontifex aut æquo jure cum concillis generalibus, aut superiori: illud unum in foro expendetur, an nova constitutio vel novum rescriptum consulat rebus Gallicanis aut noceat. Si receptos canones vel receptos

ceptos mores infringat, ejus ratio non habebitur, nisi consensu publico accedente.

Ita magnus ille & eruditus scriptor, qui in utraque republica magistratum gessit, primum Parlamenti praeses Pali, dein episcopus; neque alias Papae nimium dare assuetus. Eadem fuit sententia Maimburgi; quamvis nec ipse pontifici nimis addictus fuerit.

Maxime vero stupendum, quod homo laicus ausus fuerit censuram ferre, erroneamque dicere sententiam, ab omnibus ferme extra Galliam receptam theologis, gravissimisque rationibus nitam, quam nullus unquam theologus, etiam Gallus, quantumcunque zelosus pro suis libertatibus, praesumpsit erroneam aut censuram dignam dicere. Credo ego, nisi thesis baccalaurei Sorbonici incidisset in tempora, quibus Gallia adversus Romam, propter Crequium legatum a praesidiariis Corsis offensum, fuisset concitata, nec Talonum contra eam ita fuisse declamaturum, nec Parlamentum quaestioni ecclesiasticae se immixturum.

ARTICULUS XIV.

S. Amorii diarium exustum. Censura Papae in censuram Sorbonae. Reformatio Mendicantium. Crisis de dote religiosa. Versio Novi Testamenti interdicta. Crisis de illa.

Pax a Jansenistis ob- & jubreptitiae obtenta.

50

ANno 1664 publice per carnificem, decreto consilii status, combustum fuit *diarium S. Amorii* (*Saint Amour*) complexum, ut praefertur, quae in causa Jansenismi Romae & Parisiis gesta sunt ab anno 1646 usque ad 1654, tanquam aperte renovans haeresin Jansenianam, totique ordini ecclesiastico summopere injurium. Idem diarium Romae quoque damnatum fuit.

Eodem anno rex ipse ingressus est Parlamentum, ut curaret *registro* inferri declarationem regiam, qua omnibus personis ecclesiasticis praecipiebatur, ut formulæ, adversus Jansenismum conceptæ, subscriberent. Idem mandavit *Perefixus*, qui Cardinali de Retz in archiepiscopatu Parisensi successerat.

Sorbona damaavit plures propositiones, extractas e libro *Vernanti* Carmelitæ, quibus Papam, Cardinales, episcopos, & religiosos mendicantes defendit. At anno sequenti pontifex censuram censuram elisit, edita in hanc rem Bulla. Sed contra hanc acriter
insur,

Censura
Sorbonæ
censurata.

insurrexerunt anno 1665 Parliamentum, & Arnaldus, pro fallibilitate Pontificis multa declamantes, exprobrantesque, quod Papa in Facultatem, totius orbis primam, ausus esset censuram ferre. Quamvis enim Arnaldus odisset Sorbonam, ex qua fuerat ejectus, magis tamen oderat Alexandrum VII, factioni Jansenianæ adversantem.

Ipsa etiam Facultas latam in se censuram gravissime tulit. Quare doctores quidam, ut vindicarent, quam corpori tam illustri illatam putabant, injuriam, libellos, maligne in Pontificem scriptos, collegerunt, vulgaruntque. Sed hæc collectio ipsi adeo Parlamento tam virulenta est visa, ut ad ignes eam damnaret.

Anno 1666, cum in dies augerentur religioforum domicilia, renovavit rex edictum, ne plura construerentur, sine suo, episcopi & civitatis consensu. Et sicut annis superioribus in reformationem antiquiorum ordinum cura intendebatur, ita isto in recentiorum, quatuor maxime mendicantium, qui, ut res humanæ, vicissitudini subjectæ, ferunt, a primo fervore descivisse visi sunt, prout Talonus in Parlamento acerbe fuit conquestus.

Multiplicari gentem, inquiebat, sed dissolvi disciplinam, inducique libertatem & vagabundam vitæ licentiam, a fundatorum mente degenerem. Recipi pensiones ab ingredientibus vitalitias, & a monialibus argentum in dotem exigere contra canones, non sine avaritiæ & simoniæ labe. Posci malo, ne ultra grassetur, remedium: constituendos vel invitis reformatores, adimendamque novitios suscipiendi potestatem, donec reformatio finem intentum sit affecuta. Si monasteria sint ditia, nihil ab ingredientibus petendum, si egena, ad eum reducenda personarum numerum, quem nutrire possint.

Responsum fuit ab aliis, dotem ab ingredientibus religionem afferri solitam, nihil commune habere cum simonia; non enim illam exigere aut dari pro ipsa susceptione aut votis religiosis, sed pro sustentatione necessaria, aut per modum donationis, gratitudinis, vel eleemosinæ, ut plures DEI servi ali possint, aut tanquam legitimam vel dotem, liberis secundum leges debitam: sicut dos non numeratur marito pro sacramento matrimonii, sed alio titulo, nempe pro alendis liberis & ceteris matrimonii oneribus sustentandis: & stipendium sacerdoti non datur pro missa sed pro sustentatione. Consequenter non exigere aut dari temporale pro spiritali, aut spirituale pro temporali tanquam illius pretium, in quo labe simoniæ consistit, jure divino & humano semper graviter

Dos religioforum.

viter prohibita. Ipsum S. Carolum Borromæum id genus filiarum dotes approbasse.

Monasteria non esse solummodo asyllum virtutis, sed etiam levamen familiæ, quæ prole numerosa gravata modico sumptu ingentes impensas potest redimere. Non esse proin, quod sæculares conquerantur. In sacris cœnobiis non alios, quam eorum liberos enutrirî. Abbatis mundanas superbis ædificiis & omni opulentia splendere: cur sacratis DEO locis mediocri penus invideretur?

Per hoc tamen nullatenus probari, si opulenta monialium cœnobita divites duntaxat virgines admittant, illas vero rejiciant, quæ aureas dotes asserre nequeunt; cur enim non etiam pauperes admitti possent ad votum paupertatis?

Rex a Papa petiit, ut designet commissarios, qui *monasteria reforment*. Misit ex Italia quatuor religiosos, qui in consortium visitationis admittere decreverunt socios, quos adungere illis Parlamento conabatur. P. Pulo, delegato P. Generalis Dominicanorum, potestate & auxilio regis opus erat, ut religiosi conventus, in platea S. Jacobi siti, eidem parerent. Nec magis *Observantes* prompti erant. Moniales aliquæ obstinatione viros superabant. Parlamentum, reformationis peractæ rationem videbatur exigere; sed commissarii officio suo functi in Italiam redierunt, rationem reddituri, cui debebant.

Scriptor quidam Gallus ait, commissarios eum fructum ex hac visitatione retulisse, ut Galliam viderent, moribus, quos invenerant, relictis in Gallia: susceptos nihilominus novitios, quamvis edictum vetaret. Fastidii autem plus allatum monialibus, quibus sub pœna *dupli* a Parlamento prohibitum fuerat dotem recipere: aliquas pecuniam accepisse simulato titulo mutui, quod nunquam essent restitutura. Alias ab hac praxi deterritas metu, ne jumentum exigatur, secreto pensionem accepisse.

Conventus generalis cleri Gallicani anno 1675 supplicavit regi, ut decretum de dote revocet. Sed nihil obtentum. Feliciores fuerunt ejusdem preces anno 1693, quo declaratum, cum consuetudo dotem, quamvis canonibus non admodum conformem, licitam faciat, atque a summis Pontificibus approbata dicatur, regis voluntatem eo interpretandam, ut abusus sublatus cupiat, non autem dotem moderatam, quæ ad alendam in paupere monasterio personam susceptam sufficiat; si autem domus religiosa sufficienter sit fundata, designationem bonorum episcopo loci exhiben-

hibendam, qui dein ad regem referat, ut, quid conveniat, possit discernere; ne opulenta alceteria, thesauris non mundanis destinata, magis ditescant, tenuia vero cum egestate luctari debeant.

Anno 1667 *Perefixus* archiepiscopus Parisiensis & consilium status, ut vocant, supprefferunt *translationem novi testamenti in linguam Gallicam*, a Portu-Regienfibus novatoribus adornatam; qui tamen lucem, propter multiplex crimen falsi, fugientes, nomen suum, contra ac honestos viros deceret, non addiderunt. Dicitur hæc versio *Montensis*, quia in titulo fingitur, impressam fuisse Montibus Hannoniæ in Belgio Catholico, cum in Hollandia fuerit edita.

Versio
Montensis
vernacula,

Sacris scripturis nihil sanctius: sed corruptio optimi pessima, abusuque illius nihil fidelibus perniciosius. Nulla unquam hæresis infestavit ecclesiam, quæ erroribus suis patrociniū ex Scriptura, aut corrupta, aut perperam intellecta, non accerferet. Inde Arius, Nestorius, Eutyches, Waldenses, Beguardi & Beguinæ, Lutherus, Zwinglius, Calvinus, & quidquid unquam hæresiarcharum orcus protruxit, ut incautis illuderent, doctrinæ suæ originem mentiebantur; scæminis non minus ex libro vitæ sibi mortem legentibus, dum illud ad genium suum versatilem rudemque interpretabantur.

Quapropter omni ætate sancta ecclesia versiones Bibliorum in linguas vernaculas improbavit, ne vulgus imperitum introduceretur in sanctuarium DEi, cujus ingressus sacerdotibus est reservatus. Mali utique non sunt incorrupti Scripturæ libri, dicebat jam olim S. Basilius; sed debiliior est plebis stomachus, quam ut eosdem possit digerere. Utilius & securius ei sacerdotes hunc panem frangunt, sicut sacramenta illi ministrant.

Noxia.

Inde tot conciliorum, Pontificum, episcoporum decreta ac censuræ, tot regum & academiæ placita, utraque potestate ad obviandum enascentibus tot morbis concurrente. At incassum omnia. Quilibet novator contumax perrexit, cerebri sui commenta erronea interpretatione Bibliorum in suam aliorumque perniciem fucare, & velut divini verbi oracula plausibilia reddere, ut credulas & in novitates prurientes animos in casses trahat.

Collaborarunt ad hunc finem improbo studio *Portu-Regienf* socii, versionemque vulgarunt, detorto sensu Calvinianam Janfenianamque pestem incautis lectoribus instillaturi. Non Pontifici, non regi, non episcopis parsum. Decreta, edicta, ordinationes, sparsis pro more libellis lacerabantur.

Opposuerunt se equidem Maimburgus perorans ex cathedra, Annatus confessarius regis, Malletus doctor Sorbonicus scriptis libris. Sed calumnias, exprobrationes, despectus, ab gente his armis dudum assueta, retulerunt. At calumniæ, convitia, diffamationes, detractiones famæ, Jansenistis sanctæ sunt, ex radice charitatis progenitæ, ad aperiendos oculos cæcorum, ad salubrem instructionem, ad cautelam fidelium, ne seducantur, atque ne adversariis redeat animus invadendi innocentes, & oppugnandi veritatem. Hinc oportet, mendacium appellare mendacium, calumniam, imposturam, extravagantem & impertinentem garrulitatem, quod talis est. Ita Arnaldus, modestia, charitate, discretione plenus: qui peculiarem dissertationem secundum proportionem, ut proficitur, geometricam edidit, qua docet, ad redarguendos adversarios adhibendos terminos, quos mundus duos æstimat; ut perfringant durum lectoris cerebrum, quod nuda & macilenta veritas non penetrat.

Tandem, postquam versio illa a rege & episcopis fuit prohibita damnataque, Roma quoque eandem proscripsit. *Eundem librum versionis Gallicæ novi testamenti*, inquit Clemens IX, *tantumquam temerarium, damnosum, a vulgata editione difformem, & offendicula simplicium continentem, auctoritate apostolica tenore præsentium damnamus & prohibemus.* Quam censuram anno 1679 innovavit Innocentius XI.

Verum Jansenistis hæc damnatio erat effectus conspirationis artisque Jesuiticæ, tantoque magis librum divulgabant, adeo quidem, ut, si Bayleo (*diction. hist. & crit.*) fides, trigiesies sit recusatus. Nempe, nitimur in vetitum.

Fraus Jansenist.

Postquam quatuor Gallie episcopi recusarant formulæ, qua Jansenismus damnabatur, ab Alexandro VII dictatæ, subscribere pure & simpliciter absque distinctione inter jus & factum, & 19 alii episcopi causam eorum, apud commissarios agitatum, coram sede apostolica agere cœpissent, tandem anno 1668 renitentes illi quatuor episcopi, datis ad Clementem IX litteris, contestati sunt, subscriptum a se suisque diocesanis secundum intentionem ecclesiæ. Idem alii de illis testati sunt. Quapropter Papa iis in gratiam receptis, finitam causam, pacemque ecclesiæ Gallicanæ reductam credebatur.

Arnaldus, qui subscriptionem fingebat, ad regis præsentiam admissus, non tamen in collegium Sorbonicum. Monialibus Perthus Regii concessus iterum usus sacramentorum, Verum non optima fide

fide actum ab istis esse, haud diu post apparuit: quippe Portu-Regienses alique Jansenistæ, de pace illa concessa velut triumphum ducentes, frivolum dilemma vulgarunt, infallibilitatem Pontificum explodentes, quod vel Clemens IX errarit, dum quæstionem facti a juris decisione separari passus esset, aut ejus antecessores Innocentius X & Alexander VII, dum quæstiones eas separari posse negassent, & utriusque fidem exegissent.

At alienum prorsus a veritate est, quod Clemens a Prædecessorum vestigiis recefferit. Promissa fuit illi plena subjectio & obedientia, Pontificum illorum constitutioni præstanda, atque puram & absolutam formulæ subscriptionem jam factam plures idonei testes deposuerant; nec alia conditione renitentes episcopos recepit; nulla proin ratione quæstiones illas separari est passus, sed constanter institit, ut 5 propositiones non solum secundum se & in abstracto spectatas damnarent, sed prout extant in libro Jansenii, & in sensu a Jansenio intento. Si quod vitium irrepsit, in Jansenistarum mendacio id consistebat.

Umbratilis igitur pax ista ob Jansenistarum prævaricationem non diu tenuit, sed recrudit bellum acrius, parte utraque scriptis libellis flammam nutriente. Verum hæc veluti transeundo ordinis servandi gratia hic dicta sunt, sequetur enim uberius ob rei magnitudinem de Jansenismo tractatio libro sequenti.

ARTICULUS XV.

Edictum regis contra Calvinistas. Liber moralis Jesuitarum exustus. Crisis de famosis libellis. Lis de Auctore libelli de imitatione Christi. Nova contra Calvinistas mandata. Theses odiosæ de Papa & episcopis.

LAtente aliquantisper sub dolo cinere pacis & concordie flamma Jansenistica, anno 1669 adversus Calvinistas zelus regis se explicuit. Mandatum propterea publicavit, 49 articulis comprehensum.

Prohibitum illis prædicare extra loca illis permessa: loqui contra religionem Catholicam: ministri non assumant nomen pastoris ecclesie. Talarem togam ne gestent extra suum templum. Ne assistant matrimonio Catholicæ personæ cum Calviniana. Cum exteris provinciis in religionis negotio commercium ne nutrient.

Q 9 9 9 9

Syno-

Synodum ne habeant absque permisso regis, & præsentia commissarii, a rege deputati. De valore matrimonii ne judicent. Ne puniant eos, qui liberos ad Catholicas scholas mittunt. Ne sepeliantur in cœmeteriis Catholicis. Ne exponant cadavera ante fores suæ domus. Nullus ex illis in dicafteriis regis sit præses. In civitatibus mixtis consul sit Catholicus, & senatores ad minimum numero æquales.

Quando SS. Sacramentum portatur prope templum Calvinisticum, cessetur a cantu psalmorum, donec processio transierit. Si obvium fiat Venerabile, aut secedant, aut reverentiam exhibeant. Ministri conversi immunes sint a tributis. Infantes, quorum patres fuerunt, sunt, aut erunt Catholici, catholice educantur, licet mater sit Calviniana. Observent festa Catholica ecclesiæ. Officinæ aut tabernæ illis diebus ne sint apertæ.

Hujusmodi decreta plura fuerunt condita, Parlamento Rothomageni strenue intentionem regis prosequente; Parisiense vero frigore aliquo torpebat, ut quatuor mensibus cunctaretur edictum regis in *registrum* referre. At rex in causa religionis nec latum unguem cedendum ratus, atque destinato animi consilio insistens, revocando edicto Nannetico sensim præludebat.

Anno 1670 editus est liber hoc titulo: *Moralis Jesuitarum, fideliter extracta ex eorum libris per unum D. de S. Lazaro*. Per manum carnificis publice fuit flammis traditus. Archiepiscopus Parisiensis illum examini commiserat quorundam doctorum Sorbonæ: qui declararunt, quod sit plenus injuriis, imposturis, calumniis, falsificationibus, crassis ignorantibus, propositionibus falsis, scandalosis, hæreticis.

Auctor creditus est doctor *Perraltius*, provincialium Pascalis encomiastes & imitator. Intentio calumniandi ac denigrandi Societatem, quæ, posthabitis privatis incommodis, novatorum conatibus totis viribus se opponens, linguam & calumum religioni immolabat. Utrique calumniatori erat mens eadem, sed effectus diversus. Ignes fortassis, censuræ, Annatus, Pinterellus, Moinius potentes apologistæ, obstabant, ne Perraltii satyra scopum assequeretur.

Habet hoc omnis hæresis, visu foeda turpisque, denigrando alienos vultus vult splendescere. Sectarii sæculi XVI declamare passim auditi sunt contra mores Romanæ ecclesiæ, teterrima Pontificum, ac curiæ objecta effigie, eorum maxime, qui ipsos damnaverant. Novatores sæculi XVII, qui nomine Catholico sibi

blan-

blandiebantur, cum argumenta adversariorum, quibus hæreseos eos convincebant, solvere non possent, mutata scena, casistas in theatrum producebant, ut privata membri unius macula totum corpus nigredine inficiant, illudque oculis mundi odiosum reddant: satis opimum operæ pretium se nactos rati, si æstimationem & amorem adimant.

Quot virulenta scripta, quot libelli famosi, quot satyræ, non dicam charitatis & pietatis, sed humanitatis omnis expertes, ad-^{Crisis de}versus summos sacrorum antistites, episcopos, doctores sæculares ^{famosis} & regulares, Jesuitas comprimis, quos injuriæ magis obnoxios, ^{libellis.} impune lacerari posse existimant, in omnem prope terrarum orbem protruserunt!

Exhibent viros, sua ætate probitate, integritate, virtute, prudentia, doctrina excellentes, tanquam homines sceleratos, qui data velut opera concertarint, ut moralem Jesu Christi doctrinam pessundent, atque evertant. Missionarios, pro salute animarum & domo DEi zelantes, faciunt idololatrias, & mercatores, qui relicta domo paterna, amicis, patria, tranarint oceanum, adierint gentes barbaras, sanitatem mille inter ærumnas, vitamque adeo ipsam profuderint, ut terrenis opibus ditescant, & mysterium crucis evacuent.

Et utinam non etiam hodieum ex Catholicis quidam, quos, sub eodem Christi vexillo militantes, charitate præcipua conjunctos esse oporteret, calumnias, ex Janseuitarum famosis libellis descriptas, recoquerent, & velut dapsiles elcas, hæreticis, ingluvie cupida hiantibus, gestientes ovantesque apponerent. Hos tu viros religiosos dixeris? ego ne Christianos quidem.

At mittamus istos, alio lixivio dignos; de Janseuitis mihi sermo; quorum satyræ, devictorum arma, spiritu vindictæ effusæ, certe parum Christianæ, ut mentes depressas, simplices, & infirmas movere forsan possint, non tamen æquos rerum arbitros, sui constantes. Sed demus, moveri. An propterea Janseuitas ab hæresi puris arbitrabitur? audiamus S. Hieronymum in simili casu contra Origenistas calumniatores (*epist.* 68) perorantem. Quid opus est, inquit, percurrere regiones, lacerare Pontificem Christi, ejusque discipulos? cui bono accumulare tot mendacia, totque injurias? declamare tanta atrocitate contra mores eorum, quorum argumentis non potestis resistere? an vos minus estis hæretici, quando vobis aliqui credunt, nosque sceleratos existimant? an lingua vestra minus est impia, si ostenderitis, nos aliquibus
nævīs

navis laborare. Verum satis dictum de istis hæreticis, quorum injustum odium, quod in omnibus occasionibus adversum nos produnt, detegit secretum cordis, & venenum, quo turgent. Ita magnus ille & sanctus ecclesiae doctor contra discipulos Origenis, demonstrans, tametsi omnia ea, quæ sunt calumniæ, essent vera, nihilo tamen eorum causam fore meliorem.

Applicemus verba S. Doctoris. Quamvis moralis Jesuitarum doctrina, omniumque, qui Jansenistas oppugnant, esset corrupta, prout Portu-Regienses sodales persuadere conantur, an propterea Portus Regius magis esset Catholicus? bellus enimvero splendor, qui a sordibus alienis accersitur! dicamus, quod res est. Odium, invidia, animi aversio hoc plaustrum trahunt. Nemo vir prudens ab alterius morbo sanitatem quærit.

Lis de li-
bello de
imitatione
Christi.

Anno 1671 fervebat Parisiis controversia, quis esset auctor libelli aurei de *imitatione Christi*. Multi certabant non minus ac olim Græci de Homeri patria: sub medium adhuc sæculi XVI non pauci eum attribuebant Joanni *Gersoni*, celebri illi academici Parisiensis cancellario. Verum & stylus dissentit, & multa in libro illo dicuntur, quæ Gersoni non competunt. Dicit auctor, tum alias, tum lib. 3 c. 10 se religiosum esse: Gerson autem nunquam fuit. Quare hæc sententia penitus ferme evanuit.

At major Benedictinos inter & Canonicos Regulares exarsit contentio. Illi Joannem *Gersen* Benedictinum Vercellis abbatem auctorem fecerunt, isti *Thomam a Kempis* Canonicum regularem S. Augustini. Illi illius sub nomine libellum edebant, isti sub istius. Recursum ad Harlæum Parisiensem archiepiscopum & ipsum etiam Parlamentum. Producta utrinque vetera manuscripta: constituti judices; sed tandem res indecisa relicta. Quamvis autem Benedictini Patres persuadere niterentur, erratum fuisse in nomine, & loco *Gersenii Gersonem* fuisse scriptum, communis tamen persuasio invaluit, Thomam a Kempis (urbe Colonienſis agri) Canonicum regularem, verum esse auctorem.

Quidam mirari se dicebat, cur hac de re litigarent religiosi: sufficere utique, si dicatur, religiosum esse auctorem: inde enim omnes laudis partem nacturos propter communicationem privilegiorum. Typographia regia Parisiis anno 1736 libellum istum magnis characteribus in forma quarta edidit, omisso nomine auctoris; fortassis, ne cui ex competitoribus præjudicium inferatur.

Anno 1673 rex jus *regaliorum*, ut vocant, in omnes dioceses extendit, iis solis exceptis ecclesiis, quæ titulo oneroso essent
exem.

exemptæ. Huic edicto se opposuerunt episcopi Aletensis & Apamiensis, magno suo incommodo. Quæ res postea magnas turbas excitavit, colliso regno cum sacerdotio.

Anno 1680 plura edicta contra Calvinistas rex publicavit, quibus severe prohibuit, ne Catholicus quispiam ad Calvinismum transiret; ne ministri eos ad suos conventus admittant, aut professionem recipiant; simulque everti iussit templa, quæ Hugonoti contra tenorem edicti Nannerensis magno numero erexerant. Fulgur hoc erat, secuturi fulminis nuntium.

Ominari id facile poterant Calvinistæ, zeli regii pro religione, plus quam vellent, gnari. Igitur fugam circumspiciebant, quam primi arripuerunt, quibus nihil domi relinquendum erat, ut opportuniore in finibus regni apud Protestantes loca præoccuparent. Ne autem locupletiores bona sua divenderent, & ingentem pecuniæ vim regno exportarent, sub pœna confiscationis omnium bonorum id genus venditio & egressio e regno fuit prohibita: qua pœna emptorum avaritiâ fuit cohibita. Interea autem regis voluntate instructionibus clerus institit, ut errantes in viam salutis reducerentur.

Larreyus in historia sua Anglicana narrat, deliberatum fuisse in consilio regio, an non omnes Hugonoti una internecone essent delendi, sed horrore lanienæ Bartholomææ moderatiores fuisse absteritos. Si quæras, quo id teste probet? respondet more suo: dicitur; nempe in Calvinistarum triviis, & popinis.

Circa hoc tempus Gerbaus, doctor Sorbonicus, edidit *dissertationem de causis majoribus*, docuitque, quod episcopis jus competat decidendi materias fidei & disciplinæ, & opponendi auctoritatem, immediate a Christo ipsis concessam, novitatibus, quæ in ipsorum diœcesi forte oriantur, aut eorum provincia: quodque, secundum disciplinam concilii Sardicensis, episcopi in prima instantia sint iudicandi ab episcopis comprovincialibus.

Plura alia n. ag's invisa auctor in decursu belli inseruit. Unde Innocentius XI eum damnavit, ceu continentem doctrinam *schismaticam, suspectam de hæresi, & injuriosam S. Ecclesiæ*: injungens inquisitoribus, ut eundem in ignes conjiciant.

Graviter ferentes hanc censuram Galliæ episcopi sex commissariis librum examinandum tradiderunt, qui referebant, librum plenum esse bona doctrina, multaue eruditione; temperandas tamen in sequenti editione duriores quasdam expressiones, quæ censuræ causam dederint.

Non adeo benevole susceptus ab iis fuit liber *de judicio canonico episcoporum*, qui statuebat 1 etiam in prima instantia causas episcoporum deferri posse ad S. Sedem. 2 Papam causas episcoporum judicare posse per se ipsum, aut ad provinciam remittere. 3 Concilia nihil posse, neque circa fidem, neque disciplinam sine Papa. 4 S. Ecclesiam esse originem sacerdotii. 5 Papam esse infallibilem in decidendo facto.

Auctor conventus a commissariis cleri suarum propositionum declarationem obtulit, responditque ad 1, se locutum de casu appellationis. Ad 2, se praecise narrasse usum & praetensionem Pontificum, abstrahendo a quaestione juris, & recentiori consuetudine Gallicana. Ad 3, sensum esse, quod conciliorum particularium decreta non constituent legem pro tota ecclesia sine interventione Papae, qui confirmare illa potest, vel abrogare. De cetero se nunquam negasse, quod episcopi in conciliis vere sint iudices. Ad 4, nunquam se dubitasse, quin episcopatus sint juris divini. Suam propositionem esse hanc, ex S. Cypriano desumptam: origo unitatis sacerdotalis est a S. Petri cathedra. Errorem in omittenda voce unitatis esse librarii. Ad 5, se locutum non de facto nudo & simplici, sed dogmatico. *Qua interpretatio non est absterilis tractationi.*

ARTICULUS XVI.

Obitus Turenii, ejusque elogium. Versio fortunæ. Unionum systema. Argentina capta. Genua, Tripolis, Tunetum, Algerium, ignibus infestata. Induciæ vicennales. Mors Lud. Condæi. Fœdus Augustanum. Bellum ob Palatinum &c.

52

Bellum Gallico-Batavicum, quod Germaniam dein etiam, omnemque propemodum Europam involverat, primo tractatus istius libro, quo de Germaniæ rebus actum, satis pro instituto prolixè retulimus. Pauca hic addenda, quæ Galliam maxime spectant.

Turenii
mors.

Anno 1675 (non vero anno 1672, ut in genealogicis suis tabellis errat Hübnerus) Henricus vicecomes *Turrenius*, dum Montecuculi motu exploratum iisset, globo æneo, tormento bellico emissio, ex equo præcipitatus, repente extinctus est; heros, cui fortitudine, bellicæ artibus Francia vix parem habuit.

Ex.

Expugnavit anno 1653 Rethelium in Picardia, & Mozonium in Campania, 1654 Quercetum, Landracium, 1655 Condaum, Fanum S. Gisleii, Capellam, 1656 protexit obsidionem Monmediensem, 1657 cepit Fanum S. Venantii, Mardicum; solvit obsidionem Ardensensem; retulit victoriam ad Dunas, 1658 occupavit Ipras, Aldenardam, Furnas. Anno 1667 supremus belli præfectus, expeditionem suscepit 1672 in Hollandiam, signans ubique iter lauris & palmis, 1673 cum exercitu in Germaniam movit, & Brandenburgum ad alia consilia permovit, 1674 ad Sinzhemium, ad Mühlhusium, ad Türckhemium victoriam reportavit, 1675 subito expeditionem in alterum orbem suscepit. Quid profunt reliquæ, si hæc fuit infelix?

Rex Ludovicus gravissime ejus mortem accepit, exercitum malens perdere, quam talem tantumque ducem. Utque palam ostenderet, quanti eum habuisset, singulari exemplo corpus ejus sepulcro regio ad S. Dionysii Parisiis inferri voluit.

Hoc Turrenius peculiare habuisse dicitur, & a more aliorum ducum alienum, quod illi plerumque juniore ætate sint audaciores, minusque circumspæcti, generoso sanguine in venis bulliente, atque ad gloriam sibi comparandam spiritus æstuantem accendente; ætate vero maturiore deferbescant, atque plus prudentiæ, & vigilantia circumspæctioni in omnes casus, qui evenire facile possent, tribuendum sibi esse existiment: at vero Turrenium contrariam iniisse rationem, dum vernantibus annis timidior & tardior, prælia & incertos eventus evitandos sibi putarit, ultimo vero decennio, rerum militarium experientia jam subactus, toties certamen inierit, quoties occasio se se, tempus & locus obtulisset: dictus propterea, ex Fabio in Alexandrum mutatus.

Natus fuit hic ducum dux anno 1611, obiit anno ætatis 64, a Calvinismo ad Catholicam fidem transiit anno 1668, professione coram archiepiscopo Parisiensi emissæ. Grave vulnus hæc conversio infixit Calvinistis; cui cum nullum aptum invenissent emplastrum, finxerunt, id factum spe coronæ Polonicæ. Sed a prudentibus merito risu fuerunt explosi. Habent hoc nempe isti homines; quoties aliquis errores eorum deserit, humanis id rationibus attribuunt; at vero, cum quis ad eorum sectam transit, lumine Evangelii illustratum dicunt.

Post mortem Turenii mox apparuit, quantum in uno viro situm esset: erecti Germanorum, dejecti Gallorum animi: illi iminebant, spebus pleni, isti fugiebant, & ultra Rhenum se receperunt.

perunt. Carolus autem III Lotharingæ dux in ducatum suum irruptionem tentabat, valido instructus exercitu, vexillis impresso lemmate: *aut nunc, aut nunquam*. At conatui suo fuit immortalis. Reliqua hujus belli, & pacem Neomagensis libro secundo persecuti sumus.

Unum hic alterumve, quod Galliam peculiariter spectat, addidisse sufficiat. Anno 1675, cum de pacis congressu tractaretur, rex securitatis litteras, seu salvum, ut vocamus, conductum, etiam Lotharingæ duci concesserat, sed negato *ducis* titulo, *con sanguineum* suum & *principem* duntaxat appellavit; quo significare voluit, ducatum Lotharingicum ad eum non pertinere: id quod dux regi Angliæ, mediatori, questus est. Respondit Gallus, id Lotharingo nulli futurum præjudicio.

Eodem anno Ludovicus novos creavit Franciæ mareschallos, Estradam, Schombergium, Durassum, Fevilladam, Montmorancium, Luxemburgum, Rochefortum.

1676 Quenius vicit in mari Siculo bis Ruyterum, architha lassum Hollandiæ, qui in altero prælio navali ipse occumbit. Vivonus 12 Batavorum naves bellicas ad Panormum comburit aut mergit, Estræus 10.

1677 Galli reportant victoriam Mont-Casselanam, & Cameracum cum Audomaro expugnant,

1678 Gandavum, & Ipras; Siciliam vero deserunt, sequentibus Hispanorum metu 150 familiis.

1679 conclusa est *pax Neomagensis*. Ludovico titulus *magni* datus, quod unus Europæ ferme omni par fuisset.

Unionum
systema.

Wagn.
Anno 1680 paulo post pacem Neomagensis jurisconsulti Galliæ *unionum* & *reunionum* systema procuderunt, ex lege, ut dicebant, *Salica*, cujus ea sit sententia, ut, quidquid unquam in jus dominiumque Franciæ quovis pacto accrevisset, id insolubili vinculo coronæ ita agglutinetur, ut nullo unquam ævo avelli, contra vero a quovis, alienæ velut rei possessore, vindicari possit: & veluti res D^EO devotæ fiunt sanctæ, atque extra commercium positæ, ita, quod olim Galliæ fuerit, etsi bello eripiat, ematur, donetur, permutetur, cum omnis alienationis contractus sit irritus, in dominio ejus permaneat; hac quippe in re nihil populum, nihil Parlamenta, nihil sanctius consilium, regem ipsum, quamvis summa cum potestate regat, ceu usufructuarium nihil posse. Hanc novam jurisprudentiam scriptores Galli etiam commentariis vulga-

vulgarunt, addideruntque, hanc legem Franciæ esse fundamentalem, sacrosanctam, æternam, immutabilem.

Atque ex hoc systemate investa sunt ad res novas designandas peregrina illa vocabula: *uniones, reuniones, dependentiæ, dependentiarum dependentiæ, jus equivocationis, æquivalentiæ*. Utque hæc jura efficacius vindicarentur, erecta sunt nova quatuor tribunalia, *Metis* videlicet in Lotharingia, *Brisaci* in Germania, *Vesuntione* in Burgundia, & *Tornaci* in Belgio, cum mandato, operam darent, ne quid de his juribus imminueretur. Citabantur nobilissimi rei, rex Hispaniæ, & Sueciæ, Elector Palatinus, dux Wirtembergicus, multique alii per Sueviam, Franconiam, Westphaliam, & tractum Rheni principes & comites.

Confutabatur hic novus acquirendi modus, quo plures plurium sæculorum possessiones agebantur, his ferme rationibus.

1. Si Gallis liceat id genus legem ferre, idem jus alios quoque populos gentesque posse statuere, hoc vero pacto res humanas confusum iri. Inutiles prorsus imo ridiculos fore pacis tractatus, vana & vacua principum juramenta, pacta & contractus.

2. Legem omnem humanam & a legislatore, & diuturnis temporum spatiis usuque contrario abrogari posse: ipsas divinas leges, ceremoniales & judiciales per legem Evangelii fuisse abolitas. Regna modo populari, modo aristocratico, modo monarchico usa regimine, modo jure hæreditario, modo per electionem obtigisse. Regnum Galliæ Merovingicos pulsus Romanis erexisse, illudque deinceps tum electione tum hæreditate adeptos; insuperhabita lege Salica in Pipinum coronam translatam, Merovingica stirpe in Childerico III adhuc virente. Capetingos reges nasci. Olim pro filiorum numero divisa imperia, nunc uni obtingere.

3. Juris gentium esse præscriptionum jura, illaque multo antiquissima. Jephtheum jam Israelitarum ducem contra Ammonitas iisdem usum. Hæc nisi observentur, omnia per orbem fluctuare imperia, omnia incerta fore rerum dominia. Perpetuas lites, bella, & populorum collisiones turbaturas humanum genus: nec ullum fore pacis reparandæ remedium, si Gallorum quorundam principiis esset insistendum. Apparuit hoc anno cometa raræ magnitudinis, cujus occasione Casinus proposuit suum de periodico cometarum recurso systema, qui prædicti possit, sicut eclipses solis & lunæ.

Secuta est anno 1681 occupatio *Argentinae*, quod bello numero Cæsareos admisisset, ingredientiæ in Alsatiæ, iisque asyllum *Argentinae*.

tutum præbisset, ut scribit Avrigny *en memoire chronol.* sed quid aliud faceret civitas Imperialis, juramento fidelitatis adstricta Cæsari & Imperio? Hoc tamen emolumenti urbs est consecuta, ut, cathedrali ecclesia sibi restituta, munimentis & valido castello augetur; religio vero, senatu dimidia ex parte constituto Catholico, introductisque viris religiosis, quantum per pacta licuit, restitueretur. Quenius Tripolin tormentis quatit, multosque injicit globos ignivomos. Irritatus Sultanus, quo minus legatum omnesque Gallos in carcerem conjiceret, metus Ludovici inhibuit.

Anno 1682 Ludovicus academiam erexit militarem & nauticam pro nobilibus instituendis. Quenius iterum Algerium ignibus infestat. Cum Hispanos inter & Gallos de finibus in Belgio, & locorum, per pacem Neomagensem cessorum *dependentiis* conveniri non posset, Galli Luxemburgum obsederunt. Marchio Grana vero gubernator Belgii Gallum hostem Bruxellis declaravit.

Genua.

Anno 1683 Ludovicus rex castigatis Algerianis pyratibus, titulo reunionum, per Humierum Cortracum & Düxmudam cepit, Luxemburgum vero tormentis infestavit; sequenti autem anno per Seignelæum classe, pyrobolis, globis igniariis, varioque ad nocendum apparatu bellico instructa *Genuam* vastavit, quod Hispanis videretur addictior, minus honorifice de rege fuisset locuta, Gallisque negasset transitum per Savonam. Tandem conventum, ut quatuor senatores, inter quos dux ipse, Versaliam irent, veniamque a rege precarentur. Quod Algeriani quoque facere coacti sunt.

Induciæ.

Anno 1684 factæ sunt Ratisbonæ *vicennales induciæ* Gallos inter & Hispanos, conventumque, ut interea Gallia retineret Luxemburgum, Bellomontum, Bovinas, & Chimæum. Aliquot post diebus induciæ cum Imperio signatæ sunt. Sub id tempus venit legatus ex Indiis a rege Siami, foedus initurus cum Ludovico, qui pariter legatum cum Jesuitis Missionariis misit.

Anno 1685 mareschallus Estræus magna pyrobolorum vi injecta Tripolim coegit grandem auri summam pendere, & captos Gallos sine lytro restituere. Tunetum quoque coactum pacem ab eodem petere, quam sexaginta scutorum millibus impetravit.

Mors Lud. anno, de quo frequens hætenus facta est mentio, ingenio, animi
Condæ. robore, arte & virtute militari summus, litterarum quoque disciplinis præclare ornatus, maxime polemicis. Legit quippe libros sectariorum, Atheistarum, Deistarum, Lutheranorum, Calvinista-

vinistarum, & cum præcipuis eorum frequenter conferebat, discussisque omnibus auditus est crebrius dicere, solam Catholicam, Apostolicam, Romanam esse veram religionem, reliquas esse inventionem visionariorum & impostorum. Quamvis autem in juventute non semper ita vixerit, ut vivendum credidit, & Mazarinis illis fluctibus altius se abripi sit passus, quam fides in regem posceret; post Pyrenæam tamen pacem, qua reconciliatum diximus, minoris ætatis nævos correxerit, & ultimis præsertim decem annis pientissime vixit.

Anno 1687 d'Avrigny retert foedus Augustanum, inter Imperatorem, Hispanum, Batavos, Brandenburgum, Saxonem, Pala-Fœdus Aug.
tinum, initum; eoque offensum Ludovicum, accedente causa Palatina, & electionis Colonienfis, anno sequenti Heidelbergam, Moguntiam, Philippoburgum, Manhemium, Spiram, Wormatiam, Oppenheimium, Franckenthalium, Treviros, per Delphinum occupasse, simulque Hollandis bellum denuntiassè. Crequius, infectis plus mille ollis igniariis, ingentia Algerio damna infert.

Anno 1689 comitia Ratisbonensia regem Franciæ & Cardinalem Fürstenbergium declararunt hostes Imperii; quod ille contra pacem Monasteriensem & Neomagensè occupasset plures Imperii urbes, munimenta ad Rhenum excitasset. Wilhelmus etiam, Angliæ usurpator, Ludovico bellum indixit, hic vero Angliæ & Hispaniæ.

Anno 1690, postquam dux Sabaudicæ foedus cum Hispanis & Imperatore icisset, Ludovicus Catinatum in ejus ditionem cum exercitu immisit. Commisso ad Caroloregium prælio mareschallus Luxemburgus principem VValdeccium, Hollandorum ducem, vicit, cæsis 6000, captis 7000, inter quos 900 officiales. (*D'Avrigny ad hunc annum*). Classis Anglo-Hollandica cæsa a comite Tourvillio, pluresque bellicæ naves aut crematæ, aut submersæ, aut captæ. Catenatus Sabaudos ad Salutias vincit.

ARTICULUS XVII.

Belli prosecutio. Urbium expugnationes. Igniariæ infestationes. Pax Sabaudica, Risvicensis. Partitionis tractatus.

ANno 1691 Catenatus in Pedemontio prosequitur victoriam, Susa, Villafranca & Nicea captis, uti etiam Monmelliano in Sabaudia. Rex vero, comitantibus principibus regii sanguinis, expeditionem

ditionem in Belgium suscepit, ibique Montes Hannonia expugnavit. Estræo Catalonia demandata provincia.

Bellum.

1692 comes Tourvillius, 44 navium classe instructus, invasit Russelum archithalassum, qui 93 bellicas Anglicas & Hollandicas ducebat. Nox prælium diremit. 13 naves Gallicæ, cum portum ob aquæ defectum attingere non possent, combustæ sunt. Hæc clades spes Jacobi II Angliæ regis elisit. Pugna Stenkercentis multo utrinque sanguine stetit, peditatu Auriaci propemodum deleti. Rex Namurcum expugnavit.

1693, cum Delphinus cum Lorgio haud procul Hailbrunna Germanorum situm exploratum iret, a milite gregario globo fuisset tractus, nisi ducum Germanorum quidam, qui Delphinum agnoverat, sclopm militi excussisset. Dicitur Ludovicus Badensis hoc factum ducis laudasse. Tourvillius 75 mercatorias, quas Roockius protegebat, cepit, combussit, aut perforavit. Prælio Landensi a Luxemburgo mareschallo cæsi Anglo-Batavi. A Boulerio Furnæ expugnata, a Villaregio Carolo-Regium & Hujum. Rex Majo abiit in Flandriam, Junio rediit Versaliam, instituitque ordinem militem S. Ludovici. Catenatus haud procul Pinerolio ducem Sabaudia prælio vicit, cæsis octo millibus, tormentis omnibus, & 106 vexillis exutum. Creati hoc anno mareschalli Franciæ Choiseulius, Villaregius, Jojosa, Boulerius, Tourvillius, Noallius, Catinatus. (*D'Avrigny*).

1694 Anglo-Batavi magna classe Gallia littora circumerrant, pluresque portus & loca maritima pertentant, uti Portum Gratia, Dunkercam, Diepam, quam prope omnem in cineres redigunt. Galli vero, duce Noallio cum terrestri exercitu, Tourvillio cum navali incumbente, Hispaniam infestant. Auriacus autem Hujam recipit.

Casalis.

1695 *Casalis* duci Sabaudia, illam obsidenti, tradita, sed cum pacto, ut munimentis exuatur, & Mantua duci cedatur. Classis Anglo-Batava 1500 pyrobolis injectis Fanum S. Maclovii devastat. Id genus expeditiones Anglicanae hodie dum Gallia infestant littora; sed parum ad rei summam faciunt, dum plerumque plus clamoris & expectationis, quam fructus habent. Quin imo ingentibus expensis modicum hostis damnum emittitur.

Electo Bavaria & princeps Auriacus Namurcum expugnarunt. Sanguinolenta fuit obsidio, cæsis Gallorum decem, foederatorum viginti millibus. Cecidit cum aliis Luxemburgus Franciæ mareschallus, miles intrepidus, cui in imperio successit Villaregius, qui

qui Bruxellas tormentis & ollis igniariis tantopere infestavit, ut tria domorum millia, cum majori monasteriorum & publicorum ædificiorum parte cremarentur. Vices fœderatis redditas Galli dicebant. Verum.

Anno sequenti 1696 classis fœderata ulta est Bruxellas, dum Caletum, & insulas Rheam atque Oleronam incendiaria peste fulminarunt. Barth, homo fortunæ, duodecim bellicas Hollandorum aggressus est, & quinque ex illis cepit, cum quinquaginta onerariis, mercibus onustis, quæ ex Balthico redierant. Rex Galliarum nobilitate illum insignivit.

Quamvis Gallia sola cum Cæsare, Imperio, Hispania, Angliæ, Hollandia, Sabaudia, Dania, Borussia, bellum in Germania, Belgio, Italia, Hispania feliciter gereret, quia tamen arduum erat, contra totam propemodum Europam in longum illud extrahere, & præcipue, cum Caroli II Hispaniarum regis mortem imminentem prospiceret, grande illud hostium suorum fœdus dissolvendum putavit.

Primum abstraxit ducem Sabaudia, Victorem Amedæum, jam alias ob inflicta sibi a Catenato plagas nutantem, propositis conditionibus, quibus pinguiores sperare non poterat. Conventum siquidem *Thurini* in hos articulos.

1. Rex duci restituet Montmelianum, Nizzam, Villafrancam, Susam, cum munimentis, prout sunt in statu præfenti.

2. Insuper illi restituet Pignerolium, munimentum S. Brigittæ, Perusam, aliaque inde dependentia, dirutis tamen munimentis.

3. Spondet rex, se cum Imperatore & Hispano non initurum pacem, nisi cui dux expresse includatur.

4. Ducem Burgundiæ ducturum, quamprimum per ætatem possit, Adelhaidem, primogenitam Sabaudi filiam.

5. Regem legato Sabaudico eundem, quem legatis regum, honorem exhibiturum.

6. Contra vero dux renuntiat omnibus tractatibus, quos cum Imperatore aliisque confœderatis iniisset, omnique cura in id incumbet, ut obtineatur quies Italiæ usque ad generalem tractatum pacis.

7. Dux severe interdicit subditis suis Valdenses omne commercium religionis cum Gallis.

8. Dux non habebit sub signis ultra novem millia usque ad pacem universalem.

Cum ægerrime privata hæc pax haberet fœderatos, nolent-

que Italiam neutram esse, dux cum Catinato se accinxit ad obsidendam Valentiam, quod cum impedire non possent foederati, metuerentque Mediolano, copias suas ex Italia reduxerunt; sicque quies eidem parva. Catenatus cum copiis in Belgium translatus Athum expugnavit.

Anno 1697 cum discessu Sabaudi foedus magnum jam haret, studiis partium in pacem versis, quilibet foederatorum, ut meliores pro se condiciones reportaret, priorem sibi locum prensare videbatur, solo ferme Caesare reluctante.

Primi Risvici Hollandi, dein Angli pacem subscripserunt, conditionibus mercaturae suae opportunis illecti; secuti sunt Hispani, qui post captam a Vindecino duce Barcinonem, totamque Cataloniam amissam, in intima regni viscera januam apertam conspicati, in pacem faciles concesserunt.

Restituit Gallia Gironam, Rosam, Belverum, Montes Hanoniam, Caroloregium, Cortracum, & omnia loca titulo Reunionum post pacem Neomagensem ablata, exceptis 24 locis, quae rex Christianissimus sibi vindicat, tanquam annexa Carolomontio, Malbodio, aliisque, per praecedentes tractatus Galliae ceciss; restituit insuper cum Barcellona totam Catalauniam. Imperatori & Imperio statuitur terminus duorum mensium pro acceptanda pace. Si non sit acceptanda, hunc nihilominus tractatum rex uterque salvum volunt.

Tractatus cum Hollandis comitem Arverniam mittit in possessionem marchionatus Bergensis ad Zomam, & annexorum, quae hoc bello a Batavis fisco fuerant addicta. Hollandi Gallicanae societati Indiae orientalis restituent Ponticherium. Tractatus inter regem Ludovicum & Electorem Brandenburgicum anno 1679 ad S. Germanum conclusus ratihabetur.

Cum Anglia conventum, quod Francia non sit turbatura Wilhelmum regem magnae Britanniae in possessione regnorum & ditionum, neque hostibus ejus astitura. Loca utrinque ablata jubentur restitui. Jacobus II rex Angliae, qui fuit sacrificium Anglicanae pacis, publice fuit protestatus.

Mirati sunt multi, cur Ludovicus post tam felicem armorum progressum, praesertim post subactam Barcinonem & Athum, talem pacem, quae probrosa videri poterat, inierit, tam multas urbes restituerit, causam Jacobi regis abdicarit. At in futura ille prospexit: ante mortem Caroli II, quem conciliare sibi satagebat, rum-

pendum erat magnum Europæ fœdus, paranda ad Hispaniam monarchiam via. (*Bussier hist. chron. ult. sæculi*.)

Anno 1698 signatus Hagæ Comitum *partitionis tractatus*, Gallos inter, Anglos, & Hollandos initus de futura in Hispania successione. Ludovico & Delphino designata Neapolis & Sicilia, cum portibus Præsidi, & Guipiscoa. Reliqua monarchia principi electorali Bavariz attributa, excepto ducatu Mediolanensi, Carolo archiduci destinato, ea quidem lege, ut, qui partitione ista stare nolle, totum amitteret. Egerrime habuit Hispaniam, vivente adhuc rege suo de artibus suis distrahendis statui, & quidem ab exteris.

Anno 1699 obitus electoralis Bavariz principis, designati Hispaniz regis, Europæ consilia disturbavit. Hinc 13 Martii anni sequentis 1700 Londini prodiit alter partitionis tractatus, quo Delphino, præter Siciliam, Neapolin, Guipiscoam, etiam Lotharingia fuit tributa, reliqua monarchia archiduci Carolo.

Hæc, quæ ad historiam profanam spectant, brevi compendio ad finem usque sæculi hic conjungenda duxi. Sequuntur reliqua, quæ historiam ecclesiasticam contingunt.

ARTICULUS XVIII.

*Controversia de jure regalitæ inter Innocentium XI,
& Ludovicum XIV.*

AB anno 1680 *regalia* gravissimas lites inter Innocentium XI & Ludovicum XIV concitarunt. Quippe reges a longo jam tempore consueverant, beneficia ecclesiastica etiam interiora *vacantia* conferre, & fructus beneficiales, donec provisum esset, percipere. Verum sitæ ad Pyrenæos montes provinciæ ab hoc regalium jure erant exemptæ Cum igitur rex etiam ad illas jus suum vellet extendere, acriter se opposuerunt episcopi *Aletensis* & *Apamiensis*; qui a sententia archiepiscopi sui, ad regalia permittenda eos condemnantis, ad Sedem Apostolicam appellarunt, prout ad annum 1673 meminimus.

Aletensis brevi fuit mortuus; at capitulum perrexit, regalibus se opponere: & Apamiensis neminem a rege provisum admisit, quin imo excommunicationis fulmine percussit omnes, qui per hanc portam intrare tentabant, aut proventus ecclesiasticos adimere. At Parlamentum eum citavit *ad videndum, acta sua cassari*; ille scri-

ptum misit de injustitia regalium, atque rursus excommunicatos declaravit omnes, qui hoc titulo in sua diocesi obtinerent quodcunque beneficium.

Immortuo his turbis etiam Apamiensi præsule, capitulum vetus omnes rejecit, quibus rex canonicatum, aut aliud beneficium contulit, prout etiam vicarios, a metropolitano Tolosano missos.

Innocentii
severitas

Innocentius XI, ad quem appellatum fuerat, tria brevía ad regem & totidem ad archiepiscopum Tolosanum, & capitulum Apamiense misit: in illis loquitur de regalium extensione, ceu novitate religioni summopere perniciofa, quam ecclesia dissimulare non possit. In istis hortatur Ecclesiasticos ad immunitates suas defendendas, simulque ordinationes contrarias Tolosani irritas declaravit, eosque fidelium communione privavit, qui in hac parte eidem adhærerent, aut vicario generali, ab eodem pro diocesi Apamiensi constituto obedirent.

Synodus
cleri Galli-
cani.

Haud difficile est cogitatu, quibus oculis aula has Papæ constitutiones aspexerit. Convocatus extra ordinem cleri conventus Lutetiam, in quo 40 tum archiepiscopi, tum episcopi comparuerunt. Allatæ querelæ, ea, quæ a curia Romana acta essent, repugnare sacris canonibus, libertati ecclesiæ Gallicanæ, & legibus regni.

In prima sessione querimoniarum istarum sunt lectæ, designatique ab Harlæo archiepiscopo Parisiensi, qui præsidebat, commissarii, Rheensis, Ebredunensis, Albigenensis, archiepiscopi; Augustadunensis, Rupellensis, Trecentis, episcopi, ut querelas examinarent.

Commissarii isti in secunda sessione, 1 Maji 1681 habita, per *Rhemensem* retulerunt, falsum esse, quod rex velit imminuere privilegia ecclesiæ, aut servitutem ei imponere intolerabilem, prout seditiosus defuncti episcopi Apamiensis Romæ procurator Pontifici persuasisset; qui falsa hac accusatione deceptus miserit quædam brevía ad regem, quæ plus monitionis canonicæ quam paterni amoris habere videantur.

Jus *regalia* approbatum fuisse ab Alexandro III, Innocentio III, Clemente VI, Gregorio X, Gregorio XI, concilio Lugdunensi II, atque a tempore Philippi Pulcri semper fuisse habitum pro *jure regio*, quod nunquam a regibus Franciæ submissum fuerit ulli tribunalí ecclesiastico, nec agnita obligatio, in hac parte se conformandi disciplinæ ecclesiæ. Declaratum id jam fuisse anno 1463 a Ludovico XI, a Parlamento anno 1598 in Britanniam minorem introductum usum *regaliarum*, quin tunc Clemens VIII, aut antea Pius II se opponeret; postea vero anno 1608 ab eodem Parlamen-

to fuisse declaratum, regi competere jus regaliū in omnibus regni ecclesiis, tanquam jus coronæ innexum, quod abdicari non possit, & contra quod nulla præscriptio locum habeat.

Quod Remensis præsul concilium Lugdunense II in patrociniū regaliū advocarit, mirum quibusdam visum; cum canone 12 excommunicet laicos, qui bona aut jura ecclesiastica usurpant, aut *regalia de novo occupant*. Addit quidem, hoc decreto non comprehendi eos, *qui vel ex fundatione vel antiqua consuetudine jura hujusmodi sibi vindicant*. Sed hæc limitatio regalibus, de quibus est quæstio, non favet; nam in Apamiensi & Aletensi diocesi regalia non competeabant regi ex fundatione vel antiqua consuetudine, sed primum introducebantur. Deinde subjungit canon, prohibetque, ne quis hujusmodi antiquis usibus abutatur, quod fieret, si eos conaretur extendere ad loca, in quibus non viguerunt. (*Canonem hunc concilii Lugdunensis II legere etiam est in 6 decretal. cap. 13 de elect.*)

Allegavit etiam Alexandrum III, qui tamen non invenitur aliquam de regalibus dispositionem fecisse. Fortassis Rhemensis eos nominavit ceu patronos suæ sententiæ, qui illis positive se non opposuerunt; prout hodie dum ecclesia plura tolerat, metu majoris mali.

Conclussit denique orator, scribendum Papæ, eique representandum, causam regaliū non esse tanti, ut eam sua sanctitas tanto ardore impugnet. Timendum, ne pernicioſa divisio accersatur: turbatum ab Apamiensibus ordinem jurisdictionis, violatum jus metropolitani: potuisse Pontificem decipi falsa relatione, & breviam ob- & subreptitie obtineri. Non esse rem eo provehendam, ut necesse sit concilium nationale, aut saltem conventum convocare totius cleri, prout factum tempore Philippi I, Philippi Pulcri, Caroli VII, Ludovici XII.

Altera die hoc consilium commissariorum a conventu fuit comprobatum, & ut executioni detur, præſidi & commissariis demandatum. Cum igitur nec pater vellet cedere nec filius, decretus est conventus generalis cleri totius Franciæ.

Ad hunc sermonem solennem habuit celebris ille *Bossuetus*, ^{Bossueti oratio ad clerum.} episcopus Meldensis, de unitate ecclesiæ in capite & membris, Primatum fuisse concessum S. Petro, non obstantibus defectibus, qui doceant ejus successores, monitiones cum ea humilitate recipere, qua Petrus, dum erraret, a Paulo recepit.

Pergit dein panegyrim texere ecclesiae Gallicanae & Franciae regibus, quantum praestiterint sanctae ecclesiae, diserte enumerat: studium conservandi in suo statu jus commune; potestatemque ordinariarum secundum concilia generalia & instituta SS. Patrum, extollit. Hanc esse pragmaticam S. Ludovici; in qua collectum sit omne, quod hodie appellatur *libertas ecclesiae Gallicanae*, quae consistat observatione canonum & antiquae disciplinae.

Denique subjungit, opportunum ad hunc finem medium esse congressum episcoporum, quo ecclesia Gallicana semper defenderit suam libertatem, si quid extra ordinem eidem imponi contigisset, cum debita tamen veneratione erga S. ecclesiam Romanam, matrem, nutricem, & magistram omnium ecclesiarum.

Interea, dum haec fervide agitantur in Gallia, non minori ardore Innocentius papa iter suum cceptum est prosecutus. Missio in Galliam brevi sub poena excommunicationis prohibuit, ne quis in Apamiensi dioecesi fungeretur officio ecclesiastico, qui per viam regalium fuisset ingressus; confessiones & matrimonia coram iis, ut qui non essent legitimi pastores, irrita declaravit.

Jesuitis
promul-
gatio im-
ponitur.

Vix hoc breve in Galliam pervenerat, cum Parlamentum illud suppressit, de quo certior factus Papa, P. Generali Societatis Jesu mandavit, ut breve mittat ad provinciales insulae Frapciae & Tolosanum, cum praeepto illud publicandi, tum vero rei gestae rationem inquisitioni reddant.

Fecit imperata P. Noyelle Generalis. Patres Galli interrogati a Novione Parlamenti primo praeside, & Talono advocato generali, quanam mandata Roma accepissent, illa exposuerunt. Subintulit Talonus, novum, legibus status contrarium, malique in posterum exempli esse hunc modum in Gallia promulgandi decreta Romana invito rege. Obstruendum proin hunc canalem, & observandam consuetudinem antiquam & ordinationem, non publicandi in regno breve aut bullam Romanam absque regis consensu. Simulque graviter prohibitum fuit Jesuitis omnibusque aliis religiosis, ne quam ordinationem Romanam, quae propriam domum non concernit, publicare aut exequi praesumant.

Visus tamen rex ipse est agnoscere, Parlamentum regalia plus justo extendere; nam reges Franciae a longo tempore conferebant dignitates & beneficia ecclesiastica, quin provisi ullam acciperent institutionem canonicam, aut missionem a praelatis. (*Morenas ad ann. 1682.*)

Vehe-

Vehementer hoc displicuit, ut par erat, summo pontifici & episcopis, quorum jurisdictio spiritualis graviter lædebat, simulque jus canonicum, quod vel prima regula juris in 6 ait: *beneficium ecclesiasticum non potest licite sine institutione canonica obtineri.*

Igitur episcopi, ea turbarum occasione utendum rati, regi supplicarunt, ut huic inconvenientiæ remedium afferretur, modumque regaliū temperaret. Rex, ut episcopos adversus curiam Romanam sibi unitos haberet, de usu regaliū, hæcenus vigente, non parum remittendum putavit, modo illorum extensio locum haberet, a qua jam coepta, & vehementer oppugnata, sine auctoritatis & existimationis suæ jactura, abstinere se non posse putabat.

Edicto igitur sancivit, 1. ut nulla dignitas, nullum beneficium, animarum curam habens annexam, sive in cathedralibus & collegiatis ecclesiis, sive extra illas, ulli conferatur, qui non requisitam ætatem, gradum, & alias a jure canonico præscriptas qualitates possideret. 2. Ut ii, qui beneficiis providentur, se fiant suo episcopo, aut sede vacante vicario capituli, pro obtinenda approbatione & institutione canonica, antequam ullam functionem suscipiant. 3. Si provisor a rege rejiceretur, episcopus aut vicarius causam rejectionis ad regem perscribant, ut possit alium præsentare, aut per aliam viam in regno usitatam providere.

Decretum hoc prælatis, qui illud cum rege confecerant, magnopere placuit; novum hunc esse effectum regiae clementiæ dicebant, liberalitatis & protectionis erga ecclesiam, cui hoc pacto plus datum sit, quam anno 1673 per extensionem regaliū ad certa loca ademptum.

Omnes igitur, in conventu præsentés, in extensionem prædictam consenserunt, addentes, id a se fieri, spe fretis, quod pariter Papa sit approbaturus magnum ecclesiarum bonum, hoc pacto comparandum, & paci sic inextingui paterna manu benedicturus.

Scripserunt proin ad Papam epistolam, in qua illi repræsentant, potius esse aliquid juris immolare, quam pacem ecclesiæ turbare, maxime, cum simplici commutatione, non ad fidem sed disciplinam duntaxat, variationi subjectam, pertinente, possit redimi. Obstitisse quidem anno 1608 extensioni regaliū antecessores suos, se vero mutatis temporum rationibus aliis motivis teneri; ne scilicet regnum collidatur cum ecclesia, sua sanctitas cum rege, & rege tam magno, tam potente, tam clemente,

Tempera-
tio regali-
um.

Litteræ
cleri ad
Papam.

te, qui episcopis reddidisset potestatem & jurisdictionem, a superioribus regibus ablatam: qui tantas plagas inferret hæresi, cujus multa templa evertisset, cuique in dies multas animas eriperet: qui, tametsi ecclesiis aliquid eriperet, variis illud viis abunde resarciret, ut nullum detrimentum patiantur, uti per ultimum edictum circa usum regaliū fuisset factum.

Verum his litteris Innocentius XI tam parum ab arrepto consilio dimovebatur, ut offensum se ab illis crederet, omniaque, quæ in conventu cleri circa regalia acta fuerant, irrita & invalida declararet, misso ad omnes Galliae episcopos *brevi*, quo degeneres a majoribus suis arguit, Ivonis præsertim Carnotensis constantia. Si vel modicam, inquiebat, prælati opposuissent firmitatem, regem haud dubie in petita eorum fuisse concessurum; nec unum fuisse, qui se murum opposuisset pro defensione domus Israël: sperare se episcopos satisfacturos suo honori & conscientiae per promptam eorum, quæ consentiendo in extensionem regaliū egissent, retractationem.

ARTICULUS XXIX.

*De quatuor famosis articulis cleri Gallicani historia & crisis.
Ubi etiam de infallibilitate Pontificis, & pace tandem
inita.*

55

Cum Pontifici certum esset, de juribus ecclesiarum nihil remittere, sed episcopis Galliae atque regi contra regaliū extensionem constanter resistere; deputati conventus cleri Gallicani, in Pontificem Innocentium XI non admodum propensi, maxime vero, ut regi suo placerent, declarationem famosam anno 1682 ediderunt, *quatuor articulis* comprehensam. In proemio memorant, non alium sibi præfixum esse scopum, quam defendere libertates Gallicanas, fundatas supra sacros canones, traditionem patrum, conservare unitatem ecclesiae Catholicae, & adimere Hugonotis prætextum reddendi odiosam potestatem Papæ. Subjungunt dein quatuor suos articulos.

4 articuli.

In 1 dicunt, Christum dedisse S. Petro ejusque successoribus potestatem spiritualem in ordine ad salutem æternam, nullam autem, sive directe sive indirecte, in res temporales. Consequenter reges non posse deponi, neque eorum subditos solvi juramentum.

ramento fidelitatis. Hanc sententiam, ad conservandam tranquillitatem publicam, & sacerdotio non minus, quam imperio salutarem, esse tenendam tanquam conformem verbo DEI, traditioni patrum, & exemplis sanctorum.

In 2, plenitudinem potestatis, Sedi Apostolicæ concessam, aut successoribus S. Petri, in res spirituales, non derogare iis, quæ concilium Constantiense, per Pontifices, ecclesiam universalem, & Gallicanam particularem confirmatum, pronuntiasset de auctoritate concilii generalis sessione 4 & 5. Ab ecclesia Gallicana non approbari, quod a quibusdam auctoritas horum decretorum vocetur in dubium, aut eludantur dicendo, quod patres Constantienses non sint locuti, nisi de tempore schismatis.

In 3, usum potestatis apostolicæ debere esse regulatum per canones, a Spiritu divino dictatos, & ubique receptos. Regulas, usus, & praxes regni & ecclesiæ Gallicanæ, debere suum robur habere: & esse e dignitate Sedis apostolicæ, ut ordinationes, a magna illa ecclesia approbatæ, atque ab ecclesiis particularibus, permaneant immobiles.

In 4, pertinere principaliter ad Papam decidere materias fidei, ejusque decretis omnes ecclesias obligari. Illius tamen decisiones non esse absolute securas, nisi postquam ecclesiæ illas acceptassent.

Quamprimum deputati quatuor istos articulos confecerant, rogarunt regem, ut eos per regnum promulgaret. Mandatum igitur, ut in omnibus Parliamentis, Universitatibus, Facultatibus, theologiæ & juris canonici, *registrentur*, seu commentariis & actis inferantur; simulque edicto vetitum, ne quis, secularis aut regularis, quidquam doceret aut scriberet, doctrinæ hujus declarationis contrarium. Statutum denique, ut eidem subscriberent omnes professores, qui theologiæ docendæ admoventur, unusque ex illis quot annis eandem expresse tradat, dictetque discipulis, atque singuli, ad gradus aspirantes, in una ex suis thesibus eandem declarationem ponat.

Quia autem Sorbonæ doctoribus liberum hæcenus fuerat, de superioritate & infallibilitate Pontificis tradere, quam vellent, sententiam, primus præses curiæ cum sex consiliariis & procuratore generali Universitatem accessit, ut declarationem cleri tanquam doctrinam suam reciperet, quin amplius liberum esset contrariam docere.

Invehebantur in Bellarminum Cardinalem, quod potestatem Papæ nimium exaltasset, immemor, quod Christus pro parte sua

Sorbonæ
incitatur.

solum cælum retinuerit, principibus autem terræ reliquerit, quæ ante illius adventum possederant; non alios per declarationem cleri poni terminos potentiae papali, quam quos Christus ipse finisset in Evangelio. Non posse ecclesiam decutere coronam, quam Deus regum capitibus imposuisset.

Perperam fundari oppositam sententiam in facto Gregorii VII, aut in clavibus Petro datis ad claudendum & aperiendum cælum; in actibus supposititiis sub nomine Clementis; in poenitentia Theodossi, quam ex pietate tanquam privatus ab Ambrosio receperit; in prætenfa excommunicatione Arcadii, de qua historia vitæ S. Chrysostomi nihil meminisset; in Zachariæ papæ declaratione de inhabilitate Childerici regis, a rebellibus subditis impetrata. A Bonifacio VIII male assertam potestatem Papæ in temporalia principum. Canonem tertium concilii Lateranensis IV non loqui de regibus. Taceo alia hujusmodi plura, a laicis istis hominibus allata: uti, ecclesiam super omnes Apostolos esse fundatam: soli ecclesiæ divinam assistentiam esse promissam. Datum primatum Petro, ut unitas conservetur. Ab ipsis summis Pontificibus agnitam irrefragabilem auctoritatem conciliorum generalium; cum autem congregari illa difficulter possint, per acceptionem episcoporum illa suppleri, ut definitio capitis fiat infallibilis.

Plura ex his ipsi adeo Sorbonæ vehementer displicebant. Unde cunctabatur illa, donec omnes convocati doctores causam examinassent, & sensa sua significassent, respondere. Plures ex illis questi sunt, contineri aliqua in edicto, quæ valde essent ardua, requirique sine ulla utilitate; hæc inter esse, quod exigatur, ut professores, quæ in scholis dictarent, procuratori generali, homini laico, velut pro censura exhibere juberentur. Relinqueretur sacre facultati sua libertas; curaturam fore, ut regis intentioni & cleri declarationi satisfiat.

Ab eo tempore quatuor articuli frequenter defendebantur in Gallia, primis præsertim annis, donec æstus ille contentionis cum curia Romana deferbuit, quod primum decennio post, anno videlicet 1693, quatuor post mortem Innocentii XI annis sub Innocentio XII contigit.

Fortassis Ludovicus XIV princeps sanctæ religioni addictissimus, dum difficultates tantas expertus est, sæpius optavit, ut *regalium* causam suscitantibus aures non dedisset, aut illam via, quæ Papa minus irritaretur, tractasset: quod ipsum quoque edictum, quo de usu regalium, dudum consueto, multum ultro remisit, indica-

dicare videtur. Ut autem controversam extensionem regalium, a se nuper primum introductam, retractaret, videbatur ipsi cum regia existimatione pugnare.

Exposui hætenus per relationem mere historicam, quæ circa regalia & quatuor propositiones deputatorum conventus cleri acta sunt; quibus brevem observationem adjungere liceat.

Declaratio deputatorum ad duo capita reduci potest, primum respicit independentiam regum, qui non sunt vasalli Sedis Apostolicæ: alterum infallibilitatem & auctoritatem summi pontificis in judicandis materiis fidei. Quoad primum, deputati pronuntiarunt, quod reges suam dignitatem & potestatem a solo DEO obtineant, neminemque in terra posse illam adimere. Circa hanc thesin, verane sit, an falsa, ad me non pertinet definire. Illud solum adverto, argumentum, quo cleri deputati usi sunt, non videri bonum; nam licet potestas principum esset a solo DEO, non tamen sequeretur, eam ab omni humana potestate esse independentem; sicut, tametsi omnis homo sit a DEO tanquam ejus creatura, non tamen sequitur, quod nulli humanæ potestati sit subiectus. Sed utamur similitudine magis propria: quamvis plurium, & ipsorum maxime Gallorum sit opinio, episcoporum potestatem esse a DEO, & quidem immediate, nemo tamen ex illis est, cui incidat dicere, eos esse independentes a summo pontifice, eorumque potestatem non posse illis adimi.

Quantum spectat ad secundum caput, nemini declaratio deputatorum gravior esse potest, quam hæreticis, quorum errores ^{Crisis de 4} sic ferme impune vagari possunt, & radices agere, non amplius ^{art.} evellendas, cum generale concilium difficillime congregetur.

Et, si etiam dicas, non requiri determinate, ut convocetur concilium generale, sed ad hoc, ut decisio Papæ in materia fidei & morum sit infallibilis, sufficere, si *corpus pastorum* consentiat, quanta in hoc ipso difficultas! quanta in episcopis opinionum diversitas! An omnes per orbem episcopi interrogandi? Vel quot vota requirerentur, ut infallibilitas haberi queat? Quid? Si plurimi errarent, prout factum in concilio frequentissimo Sirmienti & Ephesino II?

Melius profecto Christus suæ, quam supra *Petram* seu *Petrum* fundavit, providit ecclesiæ, dum oravit pro Petro, ne fides ejus deficeret: dum jussit confirmare *fratres suos*: dum *agnos & oves* ^{Infalibilitas Papæ.} suas pascendas eidem commisit: *pasce oves meas, pasce agnos meos*. Dum *claves regni cælorum* eidem tradidit, cum plena potestate

solvendi & ligandi; prout ipsum Evangelium hæc omnia nobis demonstrat: dum caput ecclesie, rectorem universalem, suumque in terris vicarium constituit, prout oecumenica etiam concilia, a Spiritu sancto edocta, nos erudiunt. Num oves pastorem pascant? discipuli magistrum instruant? caput a membris regatur? supra Petrum fundata est ecclesia, non Petrus supra ecclesiam. Infallibilis est ecclesia, quia supra Petrum fundata est, Petrus supra Christum: *super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam &c.* Christus Petro, ne in doctrina fidei & morum erret, assistit (*ut non deficiat fides tua*) per Petrum seu caput salubrem doctrinæ succum in membra destillat (*confirma fratres tuos*).

Atque hinc extra Galliam communis Catholicorum doctorum sententia docet, Romanum pontificem esse supra concilium, & extra concilium, & independentem ab episcoporum acceptione infallibilem in doctrina fidei & morum, quando loquitur ex Cathedra, hoc est, quando ecclesiam alloquitur, eique doctrinam aliquam fide divina credendam proponit; tunc enim Spiritum sanctum eidem, ne erret, assistere, ne alias, cum obediri eidem debeat, tota in errorem inducatur ecclesia.

Ita sentiunt infiniti doctores, doctissimi librorum scriptores, academix & universitates, easque inter Duacensis quoque, ut patet ex ejus responso, cum urgeretur, ut quatuor articulos adoptaret, ad regem dato; & quidem plures hanc sententiam cum Bellarmino fidei proximam judicant.

Unum adjicere juvat S. Thomam, doctorem Angelicum, 2 2 q. 3 art. 10 scribentem, ad Papam spectare conficere symbolum, & determinare, quid sit de fide, ut infallibili fide credatur. Propterea ad eum maximas & difficillimas quæstiones, quæ in ecclesia nascuntur, deferri.

In ipsa Gallia hæc sententia propugnata est a præclaris doctoribus & professoribus Sorbonæ, ab eruditissimis patribus Oratorii, a religiosis ordinibus. Quin imo plerique Gallie episcopi anno 1651, 1653, 1656, 1661, in suis ad Innocentium X & Alexandrum VII litteris ita mentem expresserunt, ut divinam assistentiam, & ortam inde infallibilitatem Pontificis, profiteri aperte viderentur. Jam contestantur, quod *fides Petri nunquam deficiat*: jam, quod *judicium summi pontificis, pro regula fidei promulgatum (sive episcopi mentem suam explicent, sive non explicent) sit fundatum super auctoritate divina & suprema, ita quidem, ut omnes Christiani sint obligati ad spiritum suum & judicium eidem submitendum.*

Ecce

Ecce nubem testium pro infallibilitate Vicarii Christi & superioritate respectu cujuscunque concilii ! quamvis enim episcopi in eo sint iudices, non tamen desinunt esse oves Christi, quæ a summo pastore dependeant atque pascantur.

Quantum autem ad deputatos cleri, eorumque quatuor articulos spectat, eos humani aliquid passos facile dispiciet, qui temporis illius circumstantias penitus considerare voluerit. Ex una parte severior Innocentii indoles, acriores litteræ, censura-rum comminatio, circumscriptus Tolosanus archiepiscopus, alienior, ut ipsis videbatur, a natione Gallica & rege affectus : ex altera vero parte regis sui magni gratia, innata erga eundem affectio, collatæ prælaturæ favor, temperati regalium usus recens beneficium, exaltata per illud episcoporum auctoritas, propriæ familiæ ratio, Parlamenti denique, consilii regii, totiusque aulae impulsus, hanc fortassis machinam volvebant, ut in odium Pontificis, Gersonis, Almaini, aliorumque plurium Gallorum opinio reduceretur, & a cleri nomine auctoritatem acciperet.

Sed neque totius cleri Gallicani aut omnium episcoporum hæc erat declaratio ; multi quippe erant absentes, qui ne quidem per ^{Limitatio} deputatum comparebant. 40 episcopi in Gallia sunt pars minor ^{articulo-} ^{rum.} Imo ad paucos, etiam præsentium, deputatos nimirum negotium devolvebatur.

Neque isti declarationem suam pro fidei veritate venditabant, à qua non liceat recedere ; imo ne quidem ut certam statuebant ; uti patet ex eorum epistola, anno 1682 ad universos ecclesiæ Gallicanæ præfules data ; in qua simpliciter dicunt, se eam secutos sententiam, quæ vera ipsis sit visa : ea ratio nos impulit, ut eam aperiremus, quam veram esse arbitramur Catholicorum sententiam. Quæ sane verba plus non indicant, quam opinionem suam probabiliorē sibi fuisse visam.

Et in litteris 1 Julii ad omnes suos confratres eodem anno scriptis in eundem se sensum explicant. Calvinistas, inquiunt, ex hac contentione Catholicorum nihil lucri reportare ; neque enim istud cum Romana curia certamen ullo modo spectare ad dogma aliquod fidei, neque ad doctrinam Christianam morum, quæ duo eadem sint in Gallia, quæ Romæ, sed totam differentiam esse in quibusdam punctis disciplinæ, quæ, ut totus mundus novit, diversam potest induere faciem. Unde falsissime scripsit auctor libelli, cui titulus ; *Status præsens facultatis Lovaniensis*, qui Quesnello

tribuitur, dum ait : *ubi est Jansenismus ? Dicam tibi : est in nostris quatuor articulis. Est Jansenismus cleri Francia & Sorbona.*

Jansenistae (quod mirum videri posset) sparsis pluribus, pro more suo, libellis, in quatuor articulos, & deputatos conventus, qui eos conceperant, infecti sunt, quod rationes suas humanas sub specioso prae-textu defendendi jura coronae & episcopatus contexerint. Venerari videbantur Innocentium XI, quia ad eorum instantiam multas propositiones, nimium laxas, condempnavit, contra Jansenistas vero nullum decretum edidit. Adhuc episcopi Alethensis & Epamiensis erant ex illis quatuor, qui pro obsequioso silentio (quantum ad factum Jansenii spectat) pertinaciter decertabant, Innocentius autem in causa regaliū illos defendebat.

Calumnia pariter, eaque maxima erat, quam *Testamento politico*, gallice scripto, inspererant ; siquidem in eo maligne dicitur, quod archiepiscopus Parisiensis & Rhemensis, qui conventui cleri praesidebant, non magnum habuerint religionis sensum, & ceteros episcopos ejusdem ferme fuisse conditionis, & sic devotos regi, ut, si voluisset Alcoranum substituere Evangelio, ocus manus fuissent daturi. Convitium hoc est, haud dubie a Jansenistis profectum.

Ceterum Innocentius XI persuasus, quod per extensionem regaliū violentur jura sacra multarum ecclesiarum, quae nullum nisi ad vicarium Christi haberent recursum, irritatus insuper quatuor cleri articulis, nullas deinceps iis, qui beneficio providebantur, bullas confirmationis concessit, ut adeo anno 1689, quo obiit, plures quam 30 ecclesiae essent destitutae pastoribus.

Sed neque post mortem Innocentii XI turbæ istae conquiescunt, sed magis inflammari videbantur, dum Alexander VIII anno 1690 bulla edita, omnia, quae contra auctoritatem summi Pontificis in conventibus cleri Gallicani anno 1681, & 1682 acta fuissent, irritavit.

Tandem anno 1693 inter sanctissimum patrem Innocentium XII & primogenitum inter reges ecclesiae filium Ludovicum XIV pax alma coaluit. Commisum negotium Cardinalibus Estræo & Jansono, qui cum Pontifice convenerunt ea conditione, ut nominati ad episcopatus post lites exortas, missa ad Papam epistola submissionem, atque dolorem de iis, quae acta fuerant, profiterentur, quo facto bullas a Papa recepturos.

Epistola autem, quam singuli mittebant, hoc tenore erat concepta: "ad pedes beatitudinis vestræ provoluti profitemur, ^{Retracta-}
 „ & declaramus, nos vehementer quidem, & supra omne id, ^{tio cleri.}
 „ quod dici potest, ex corde dolere de rebus gestis in comitiis
 „ prædictis, quæ sanctitati vestræ & ejusdem prædecessoribus sum-
 „ mopere displicuerunt, ac proinde, quidquid in iisdem comitiis
 „ contra ecclesiasticam potestatem, pontificiam auctoritatem de-
 „ cretum censi potuit, pro non decreto habemus, & habemus
 „ dum esse declaramus. Præterea pro non deliberato habemus
 „ illud, quod in præjudicium jurium ecclesiarum deliberatum
 „ censi potuit.

De hac formula retractationis disceptatum dein fuit, quo sensu sit accipienda, quid videlicet sit retractatum, & quomodo? Quod primum spectat, haud dubie retractatio principaliter afficit quatuor articulos. De secundo major erat contentio, an nempe revocatio articulorum sit absoluta, an vero conditionata solummodo, sub ea nimirum conditione: *si aliquid in præjudicium potestatis pontificiæ & jurium ecclesiasticorum actum fuerit?*

Absolutam esse censebant exteri, videturque consentire verborum tenor: conditionate accipiendum multi ex Gallis cum Dupino *hist. eccles. ad sæc. XVII* contendebant: idque ex eo probare conantur, quod etiam postea quatuor articuli variis occasionibus sunt propugnati, tam in libris editis, quam thesibus impressis, nominatim in libris, Bossiveto episcopo Meldensi, & Ludovico Maimburgo attributis. Parlamentum vero in ea sit persuasionem, illos pertinere ad substantiam libertatis Gallicanæ. Hoc certum, litteras illas non fuisse scriptas a corpore cleri Gallicani, sed ab iis duntaxat, qui ad episcopatus a rege fuerant nominati, & bullas institutionis canonicæ a Papa necdum acceperant, quæ tamen secundum concordatum, inter Leonem X & Franciscum I anno 1515 Bononiæ erectum, ipsis erat necessaria.

Contra quatuor famosas illas propositiones multi scripserunt, uti Cardinalis Sfondrati in *Gallia vindicata*, Thyrsus Gonzalez de *infallibilitate Pontificis*, Constantinus Roncaglia, Gallus Cartier, Cardinalis Orsi &c.

ARTICULUS XXX.

Causa Charonensis electionis. Bubbii Carmelitæ doctrina exagitata. Admonitio pastoralis cleri Gallicani ad Calvinistas. Malagola, Strigoniensis, aliique scribunt contra 4 articulos: Sorbonæ & Parlamenti propterea motus.

56 **T**Empore, quo causa regalium, & quatuor articulorum conflictus Romam Galliamque collidebant, plura alia evenerunt, quæ ignem vehementius accenderunt.

Rex commendatione archiepiscopi Parisiensis ad *monasterium Charonense* nominaverat superiorem sororem Angelicam ex alio monasterio, quæ disciplinam erigeret. Moniales volebant eam recipere, prætexentes, jus sibi competere ex propria domo matrem eligendi, cujus gubernatio sit triennalis. Archiepiscopus aliquas earum altius clamantes, in Lotharingiam, patriam suam remisit. Reliquæ ad Papam Innoc. XI appellarunt; qui mandavit, ut ad liberam electionem procedant, exulesque revocent. Factum utrumque anno 1680. Papa electionem confirmavit: Parlamentum irritam declaravit. Papa decretum Parlamenti, Parlamentum *breve* Pontificis suppressit.

Nota colligenda. Prælati congregati declararunt, acta Romana esse contraria juri canonico, libertati ecclesiæ Gallicanæ, & legibus regni, regique jure regalium competere potestatem nominandi superiorem. Papam non debuisse ad simplicem relationem aliquot sœminarum, in propria earum causa, quin altera pars audita sit, sine judiciali cognitione, cassare illa, quæ auctoritate archiepiscopi & regis acta fuissent. Hunc modum procedendi contra canones, contra jura ordinariorum pugnare, & metropolitaram; everti ordinem jurisdictionis: infirmari unionem, quam ecclesiæ Gallicanæ habere debent cum Sede Apostolica.

Verum Rhemensis, cujus potissimum hic sermo erat, videtur non satis considerasse, summo Pontifici per certas relationes totam jam causam Charonensem plenissime fuisse perspectam, & in notoriis non requiri causæ cognitionem, præsertim cum videret, causam illam non aliis, quam extensæ *regaliæ*, principiis niti. Unde supremi muneris sui esse putavit, sicut Apamienfi ecclesiæ, sic monasterio succurrere, & nequaquam permittere, ut libertas ecclesiastica violetur.

Caus.

Causa dein ista pari passu cum causa regaliū ambulavit, atque prælati, ut vidimus, eo processerunt, unde oriri potuisset schisma, si hæ turbæ incidissent in tempora principis minus religiosi, quam erat Ludovicus XIV, uti Europæ terror, ita fidei Catholicæ amator, propugnator, & propagator.

Ligna quoque ad augendum incendium comportare visus est Bubyus Carmelita, qui has theses publice proposuit: legibus ecclesiasticis Papam esse subiectum: eum non semper dispensare posse in canonibus: non posse ab eo deponi reges: neque imponi tributum clero Gallicano: episcopos suam jurisdictionem habere a DEo: Facultatem theologicam Parisiensem parum æstimare, utrum Papa sit infallibilis, aut supra concilium: jus regaliū non esse usurpationem.

Multum clamoris concitarunt propositiones istæ tū Romæ, tum Parisiis. Auctor a Papa fuit interdicto subiectus, & P. Generalis commissarius eum iussit comprehendere. Rex prohibuit hæc exequi (anno 1682). Discessit Bubyus Lugdunum, ibique ex cathedra ad populum dixit, non obstante interdicto. Superiores graviter improbarunt hanc inobedientiam sui religiosi, eumque voce activa & passiva privatum omnis officii ecclesiastici incapacem denuntiaverunt.

Parlamentum, rogante decretum primo præside Achille Harlæo, iniuste condemnatum declaravit: nihil defensum ab eo alienum ab usu regni, Evangelio, conciliis, antiquis Pontificum & patrum decisionibus conformi. Condemnationem istam speciem præbere inquisitionis, in regnum introducendæ: religiosum istum, regis subditum, non posse judicari, nisi coram suis superioribus in Francia, saltem in prima instantia: censuram thesium pertinere ad Facultatem theologicam & archiepiscopum Parisiensem, si fides lædatur; ad curiam vero, si jura regis, politia, aut regni leges violentur. Pontifices nunquam eam sibi spartam vindicasse. Quasi vero nesciretur, propositiones varias thesesque a pluribus Pontificibus, pro supremi pastoris officio fuisse damnatas, ut noxium ovibus Christi pabulum subtrahatur.

Citati sunt reprehensique patres, quod regis voluntati se opposuerint, ac breve Pontificium in conventu suo promulgarent, illudque exequi fuissent ausi, cum scire debuissent, nullem decretum exterum publicandum esse in Francia, nisi prius a Parlamento fuerit recognitum, an nihil contra regem, regnum, aut ecclesiæ Gallicanæ libertates contineat.

P. Buhy vero iussus est ad cathedram theologicam, ac penitus in integrum restitui, sub poena amittendi bona temporalia & privilegia, a rege concessa, si secus fecerint illius superiores: simulque, non modo Carmelitis, sed omnibus etiam aliis religiosis fuit prohibitum, ne ullum decretum aut mandatum suorum generalium, qui extra Galliam degunt (si non concernat ordinariam domus disciplinam) exequantur, sine regis patentibus litteris. Credo, supremos regni magistratus non eo se demissuros fuisse, ut thesibus ejusmodi scholasticis aut punitioni privati religiosi intercessissent, nisi turbata illa fuissent tempora, quibus omnis occasio prelabatur, curiae Romanae obloquendi.

Ceterum Galli haud dubie omnes istas contentiones unice ad ecclesiae disciplinam, nullatenus vero ad fidei dogmata pertinere existimabant, atque eo ipso tempore zelum sanctae religionis adversus Calvinistas magno fervore explicabant. Quippe anno 1682 in mediis istis motibus *Admonitionem Pastoralem* ad Hugonotos idem ipse conventus cleri, qui quatuor articulos conceperat, pro eorum conversione distribuit.

Contestati in illa sunt praelati summum dolorem, quod fratres suos intueri debeant, errore abreptos & separatos ab ecclesia. Praetextum eorum, quod secesserint a Catholicis, ad reformandos depravatos mores, diluebant exemplo Moisis, Samuelis & ipsius Christi, qui nullum schisma excitarunt, licet vita Judaeorum & maxime Pharisaeorum erat perversa.

Nullum fuisse unquam tempus ad ovium reductionem opportunius, ac dum ovili Christi praesidet Innocentius XI, cujus vita & mores formati essent ad regulas severas disciplinae Christianae, exhibentes toti mundo ideam perfectissimam consummatae sanctitatis.

Tale elogium conventus scripsit Pontifici, cujus auctoritatem paulo ante quatuor suis articulis nitebatur restringere. Quod eo haud dubie factum consilio, ut cernerent Calvinistae, controversias aliquas, ad disciplinam spectantes, nequaquam scindere unionem, nec adimere aestimationem & subjectionem, quam visibili ecclesiae capiti Christique in terris vicario deberent.

Eodem die conventus ad omnes Franciae episcopos scripsit, eosque ad jungendam in haereticis convertendis operam invitavit, simulque methodum in hanc rem publicavit, ex Bellarmino, Peronio, Richelio, Bossueto, Gretsero, Verronio, Maimburgo potissimum desumptam. Vocati quoque in subsidium provinciarum guber-

Conatus
convertendi
Calvinistas.

gubernatores. Expediti missionarii, qui instructione, mansuetudine, suavitate, bonis exemplis, errantes reducerent.

Et sane his armis multi, ex ministris adeo, fuerunt expugnati: pluresque absque dubio se dedidissent veritati, nisi alii ministri, qua clamoribus, qua sparsis in omnes partes libellis, concitatis seditionibus, errorem fovissent, atque pertinaces ad arma concitassent. Ad annum 1685 referemus absolutionem hujus operis.

Interea vero non cessarunt Catholicorum litigia. Venit tum in conspectum thesis, quatuor conventus articulis contraria. Pro-
 posuit illam P. *Malagola*, ex illustrissimo Prædicatorum ordine, Sor-
 bonæ baccalaureus. Librum ille dedicavit S. Petro cum hac in-
 scriptione: *omnia liganti & solventi super terram & in cælis, id est, tenenti apicem utriusque potestatis.*

Delatus propterea ad Sorbonam constanter defendit, potestatem spirituales & temporalem Petro fuisse concessam. Senatus curiæ, qui tantum ardorem ostendit in damnandis libris Bellarmini, Suarezii, Becani, Santarelli, eandem doctrinam continentibus, hic frigebat, sive, quod auctor sperneretur, sive majori valeret gratia. Non ita connivebat Sorbona, dum nomen Malagolæ e catalogo baccalaureorum erasit.

Exarsit rursus anno sequenti (1683) curiæ fervor, & continuatum Sorbonæ studium, dum archiepiscopus Strigoniensis condemnavit declarationem cleri Gallicani, & aliud opus prodit, in quo auctor inter alia asseruit, *judicium de materiis fidei pertinere ad solam sanctam sedem.*

Curia, ne videretur, quæ frequentior erat querela, se immiscere materiis pure ecclesiasticis, judicium sacræ Facultatis exquisivit. Illa per duos menses & dimidium 45 deliberationes per deputatos habuit. Tandem autem pronuntiavit, propositionem illam, in quantum adimit episcopis & conciliis generalibus potestatem, quam immediate a D^{eo} receperunt, judicandi de controversiis fidei, esse *falsam, temerariam, erroneam, oppositam praxi ecclesiæ, contrariam verbo D^{ei}, renovantem doctrinam, jam alias à facultate reprobata.*

Credo ego, auctorem propositionis non negasse conciliis generalibus potestatem judicandi de controversiis fidei, neque episcopis, quando de veritate revelationis jam alunde constat; tunc enim concilium etiam particulare, & quilibet episcopus potest declarare, hoc vel illud esse articulum fidei, & veritatem illam proterve negantem, condemnare tanquam hæreticum; prout fecit

concilium particulare Antiochenum, dum condemnavit Paulum Samosatenum, divinitatem Christi negantem: & Alexander, episcopus Alexandrinus, qui jam ante concilium Nicænum Arium damnaverat.

Igitur auctor illud tantum videtur intendisse, non posse episcopum aut concilium particulare, imo nec concilium generale acephalum, *infallibiliter* judicare de veritate fidei, de qua necdum in ecclesia constat, an sit veritas fidei. Quo in sensu accepta propositio, non video, quomodo possit esse digna censura Sorbonica.

ARTICULUS XXI.

Calvinistæ Gallia expulsi. Crisis de jure principum in hæreticos. Valdensium expulsio.

57

ANno 1685 cum ingenti gaudio spectavit orbis melior consummatum opus heroicum Ludovici XIV, quo vel solo *Magni* cognomen fuisset promeritus; dum posthabitis humanis rationibus, religionis zelo accensus, edictum Nannetense, Palladium illud Hugonotorum, ab avo erectum, sustulit, & ab hæresi Calviniana regnum purgavit: quæ ab altero sæculo sanguinis diluvio illud rebellis inundaverat.

In Delphinatum, Vivariensium & Cebennarum agrum, contra, ac edicto cautum, illa sese extenderat. Capiebat arma, seditione mota. Calumniis, libellis famosis religionem nostram proscidit. Ludovicus rebelles domuit, incentoribus, quos inter plures ministri, morte multatis; parcitum aliis, qui tamen aspicere debebant, templa sua aut everfa, aut in militum equorumque hospitia mutata.

Ministro-
rum info-
rentia.

Libellorum diluvium a sectariis in religionem nostram, regem, ejusque ministros, ac sacerdotes effusum. Quapropter cleri comitia apud regem quæstæ sunt, infelicem populum hac effreni ministrorum licentia deceptum, a religione Romana averti, suamque admonitionem pastorem, triennio abhinc distributam, frustrari. Doctrinam Catholicam de S. Scriptura, traditionibus, sacramentis, justificatione, merito bonorum operum, missa, adoratione Christi in Eucharistia, satisfactione, purgatorio, indulgentiis, invocatione sanctorum, aliisque fidei articulis, tam atris coloribus, mendaciis, calumniis, corruptionibus, imposturis, depingi deforma-
rique,

rique, ut edictum Nannetense enormiter violetur, ipsaque criminis magnitudo exigar, ut rex Christianissimus pro regno suo ecclesiæ primogenito promptum & efficax remedium tanto malo afferat, priorumque pariter temporum injurias vindicet.

Regi Ludovico acceptissima erat cleri oratio; jamque dudum statuerat, quod ille rogabat. Ab externis igitur hoc tempore bellis vacuus, in grande hoc negotium omnes cogitationes suas convertit. Et primo quidem sub gravi pœna prohibuit ministris, ne quidquam loquantur aut scribant contra fidem Catholicam; ne imputent nobis dogmata, quæ non habemus, ac demum, ne quidquam, directe aut indirecte, loquantur aut scribant de religione Catholica. Sed quis scorpioni, basilisco, & draconi venenum eripiat?

Fontem obstruere erat necesse. Revocatum edictum Nannetense; quod probi omnes dudum optaverant. *Registro* Parlamenti insertum salubre decretum.

Edictum Nannetense, continens 102 articulos generales, & 56 particulares, publicatum fuerat anno 1598 ab Henrico IV, qui ^{Revocatio edicti Nannetensis.} dandum aliquid putabat necessitati temporum, & Hugonotorum in se officiis. Post mortem magni hujus principis regina, mater & tutrix Ludovici XIII, ad avertendas turbas illud renovavit. Ad singulos deinceps motus Hugonotorum iterata est extorta hæc renovatio, propter illorum in regno multitudinem & potentiam, cum aliter quies publica a gentis efferæ furore obtineri non posset.

Ludovicus XIII cum iterata seditione tumultuarentur, vires eorum non parum fregit. Richelius non paucas urbes munimentis nudavit, relictis tamen templis & exercitio sectæ, ad plura etiam, quam edictum Nannetense concesserat, extenso.

Hercule opus erat, qui hydram uno ictu conficeret. Ludovicus XIV per partes illam primo aggressus; jam ab officio judicum sectarios excluserat, jam templa plura ademit, jam ministris silentium indixit; jam infantes catholice educari jussit: spes & timor, controversiæ per omnes provincias institutæ, missionariorum zelus; magnum numerum ab errore retraxit.

At per partes resecta capita renasci quodammodo videbantur (prout priorum regum temporibus factum meminimus) alios punctum honoris, alios pertinacia, alios impressa monstrosa idea retinuit. Coacti erant parentes liberos suos ad Catholicam catechesin mittere; ibi audire erat vix tripalmares trosculos, quacunque occasione mentionis de Papa & ecclesia, sine hæsitazione strophu-

las suas recitare: *Papa est Antichristus: ecclesia Romana est idololatra, mater abominatiana, Babylonica meretrix &c.* Ex quo sane apparuit, quid potissimum primæ jam pueritiæ ab impiis istis calumniatoribus, ut horrorem a Catholica religione conciperent, fuerit cum materno jam lacte instillatum.

Ministrelli
expulsi.

Rex excetram virulentam exitialemque, rictus suos identidem exerentem, penitus excindendam ratus, copias militares per provincias distribuit, decretumque jussit promulgari, quo *Edictum Nannetense*, & omnia, quæ in favorem Hugonotorum unquam concessa aut tolerata fuerant, revocavit: residua eorum templa demoliri, formulæ Catholicæ fidei subscribi, omnes conventus, publicos & privatos, severe interdicti mandavit: omnes denique ministros, qui converti nollent, 15 intra dies e regno facessere. Plures sexcentis, relictis suis ovibus, pastores excefferunt. Amor major cuticulæ mercenarios in fugam compulsi. Tutius erat, eminus libellis dimicare.

Reliquis sub pœna triremium & confiscationis bonorum vetitum erat, regno excedere, aut bona sua mobilia exportare. Rei quoque maritimæ præfectis imperatum, ne quem ex illis in naves recipiant, aut elabi patiantur. Spes enim affulgebat, fore, ut populus, desertus a suis declamatoribus, sapiat. Plura nihilominus hominum millia, custodiis pecunia corruptis, evaserunt, alii in Angliam, in Hollandiam, Daniæ, Borussia alii, non modico militiæ, mercaturæ, lanificii, aliarumque artium, & proventuum in Gallia detrimento. Sed maluit rex religiosissimus tot millia subditorum amittere, quam hostes S. ecclesiæ in sinu fovere, merito comparatus propterea Constantino Magno.

Nec tamen defuere, ex Catholicis adeo, qui pulcherrimum hoc opus non gloriæ, non virtuti, sed vitio verterent. Duo autem potissimum arguebant, alterum, quod Hugonotis fides data non sit servata: alterum, quod religionem non ea ratione violenta propagare oporteat.

Defenditur
abrogatio
edicti.

Quantum ad primum, novi equidem, fidem datam etiam hæreticis, etiam gentilibus esse servandam. At de fide *valide* data id haud dubie intelligendum venit. Valide autem data esse non potest, cum aut in promittente deest disponendi capacitas, aut in objecto seu materia ipsa turpitudine inveniatur. Nequit enim ad illicitum dari obligatio.

At vero, hæresin esse rem de se turpissimam, DEO exosam, reipublicæ contagium, malumque multo maximum, neminem esse arbi.

arbitror, qui non probe intelligat. Quamvis ergo, urgente necessitate, atque ad cavenda majora mala tolerari ad tempus possit a principe, prout tolerari, cogente necessitate, debuit a Carolo IX, Henrico III, Henrico IV, Ludovico XIII, non tamen lege stabili & immutabili civitate donari, aut omnino approbari.

Sunt quippe terræ principes rebus humanis a DEO præpositi, ut subjectum sibi populum ad cultum summi illius sanctissimique dominantium domini efformet. Hunc etenim finem, prout omni creaturæ rationali, sic orbis hujus moderatoribus præfixum novimus. Unde facili illatione consequitur, nullam iis a DEO concessam potestatem, pacto absoluto & stabili promittendi aylum hæresi, pro iis etiam temporum circumstantiis, quibus cessat tolerandi necessitas, nec timenda mala alia.

Edictum igitur Nannetense, & frequentior illius renovatio, ex natura sua restrictum fuit ad illa necessitatis tempora, habuitque conditionem imbitam: *si præsens necessitas sit duratura*. Aliiter enim data fides invalide fuisset data, tum ex defectu potestatis in agente, tum honestatis in materia. Si impetrans sic non obtineat suæ petitionis intentum effectum, sibi imputet, quod malum male petat.

Quando Henricus IV edictum illud edidit, Gallia diuturnis erat bellis attrita, provinciæ exhaustæ Hispanico & civili bello, tota compages vulneribus discissa hiabat, populi sub immani onere fatiscebant, Hugonotorum ingens erat numerus, formidanda potentia: seditionem novæque bella minabantur. Igitur fessis rebus quietem dandam rex censebat. Eadem ferme, imo periculo magis obnoxia sub minori Ludovici XIII ætate erat rerum conditio. Ludovicus filius veluti in castris natus, primis regni annis perpetuis bellis impendebatur; quæ an omnia fuerint necessaria, DEUS novit. Quietem dein natus, & vires negotio conficiendo pares, nulla amplius ratione se privilegio, subditis suis ad tempus indulto, obligatum credidit, edictumque suum temperale, & implicite conditionatum jure suo revocavit, toties ab ipsis violatum.

Quantum ad alterum objectamentum spectat, quod scilicet non sit propaganda fides per violenta media, sed per viam instructionis & prædicationis Evangelicæ, facile respondetur, regem per plures annos hanc viam inisse, neminemque ad fidem Catholicam cogisse; quod enim aliqui capitali pœna fuerint affecti, id in meritam armatæ rebellionis pœnam contigisse. Misera profecto foret

foret imperantium conditio, si in seditiosos & adversum se armatos cives subditosque non possent animadvertere.

Sed ministros in exilium ejecit, inquit. Jure suo egit. Non enim tenebatur, populi sui seductores, & seditionum toties auctores, in regno suo diutius tolerare. Consulere oportet principem & securitati propriæ, & tranquillitati publicæ, atque subditos suos a summo malo, quod est hæresis, tutos præstare. Resecandum est carcinoma & membrum putridum, ne reliquum corpus inficiat.

At prohibitum fuit ceteris, ne regno exirent: fisco addicta sunt fugientium bona. Et hoc jure actum. Non tenebatur rex regnum suum tantopere diminueret, tot subditis spoliare, aut pati, ut opes, in Gallia a subditis partæ, cum tanto suo & regni detrimento in alias provincias exportentur, maxime a erimosis & majori poena dignis hominibus. Sperabat aula Catholica, dispersis lupis, oves ad ovile Christi facilius reductum iri. Hinc exeundi interdictum, in temporale & æternum subditorum bonum intentum.

Demus autem, Hugonotos ad religionem Catholicam fuisse compulsores. Quid tum? felix necessitas, quæ ad meliora compellit! Num frustra reges gladium portant? Datus in manum a supremo domino ad vindictam scelerum, ad deterrendos mortales protervos a via iniquitatis, ad reducendos in viam virtutis & salutis, ad avertendas cœlestes iras. Ad cultum DEi comparatum est humanum genus, non arbitrarium, sed qualem mens illa æterna sibi placitum gratumque deposcit. Executores constituti sunt per orbem reges, divinæ voluntatis administri; compellendi intrare refractarii ad cœnam magnam: & pauperes, & cæci, & debiles, & claudi introducendi, ut impleatur domus cœlestis Patrisfamilias. Si reluctentur, *compelle intrare*. Ab homicidiis, adulteriis, furtis, etiam vi admota, coercere rex subditos non tantum potest, sed etiam debet. Quid ni ab hæresi, majori his omnibus malo, & offensa Numinis?

Neque hic aliquis ex institutionibus Calvini didasculus arguere velit, se non esse hæreticos, & quantumvis essent, non esse vi adigendos, prout infideles adigi non debent. At primum non pertinet ad Hugonotos judicare, sed ad ecclesiam, quæ dudum Calvinistas declaravit hæreticos. Potuit ergo & debuit rex eos tanquam hæreticos tractare.

Alterum

Alterum inepte omnino hic adduci videtur. Magna siquidem hæreticos inter, & infideles, qui non sunt baptizati, est disparitas. Hæretici, quales sunt Calvinistæ, per baptismum ingressi sunt ecclesiam, & sic facti sunt subditi ecclesiæ Catholicæ: atque in hac ecclesia permanferunt, donec per hæresin *formalem* ex ea sunt egressi.

Si ergo sunt hæretici tantum *materiales*, quales non paucos esse existimo, plebeios præsertim & rudes, quibus a prima ætate *Materiales*, horrenda imago de Pontifice & ecclesiâ Romana objicitur, & niggerrima idea de doctrina nostra imprimitur, ac propterea ab audienda illa velut ab horrido spectro avertuntur, aut occasionem eam percipiendi non habent, neque ullum probabile dubium de veritate religionis illis occurrit, vel si occurrat, tanquam diaboli suggestionem, ex instructione suorum ministrorum aut parentum, rejicere se obligatos existimant: hi, inquam, sunt *materiales*, manentque membra ecclesiæ Catholicæ, quam per baptismum fuerant ingressi, salvanturque, si nullum peccatum grave committant, aut perfectam de eo contritionem eliciant. Non autem salvantur vi sectæ Calvinisticæ, sed vi religionis Catholicæ.

Hi ergo, cum sint ecclesiæ subditi, multum ab infidelibus distant, possuntque ac debent compelli, ut instructionem audiant, *Et formales*, atque errores suos materiales deponant. Si autem sint hæretici *formales*, tractandi sunt tanquam rebelles subditi, atque, ut ad ecclesiam redeant, possunt debentque compelli, sicut terrenus princeps rebelles subditos potest compellere, ut ad obedientiam redeant. Absonum certe ridiculumque foret, si quis dicere vellet, per rebellionem acquiri libertatem, subditumque rebellem, solum esse legum vinculis, nec posse ad officium obsequiumque cogi.

Cum ergo hæretici legibus ecclesiæ, regique maneant subiecti, potest is tanquam advocatus & protector ecclesiæ, & etiam qua princeps eos, ut subditos suos adigere, ut juratam, per se vel per alios, in baptismo fidem, DEO & ecclesiæ, servant; quia obligatio amplectendi religionem Catholicam est juris divini.

De infidelibus, qui nunquam sunt baptizati, alia est ratio. Nam, cum illi nunquam ingressi fuerint ecclesiam, nullam in eos *Aliud circa infideles* habet jurisdictionem *directe*; ergo eos ad baptismum suscipiendum cogere non potest. Accedit, quod ad valorem sacramenti in adulto requiratur aliqua intentio & voluntas, saltem habitualis. Si ergo positive invitus baptizaretur, invalide baptizaretur. Hinc Clemens III *cap. 9 de Judæis &c.* ait: *Statuimus, ut nullus invitos*

tos vel nolentes Judæos ad baptismum venire compellat. Idem dicitur *diff. 45 can. 3 & 5*. Dixi autem *directe*, nam indirecte etiam gentiles possunt compelli, negando eis jus civitatis aut domicilii, graviora tributa imponendo, aut, si converti nolint, eos e regno pellendo, prout, præter alios plures principes fecerunt Ferdinandus & Isabella in Hispania. Item si infideles prædicationi Evangelii resistent, aut missionarios injuria afficiant, possunt illam Christiani principes vindicare, & etiam armis compellere, ne resistent; cum Christus jusserit Evangelium prædicare per totum mundum.

Contra vero in hæreticos, utpote baptizatos, ecclesia habet jurisdictionem, potestque per reges & principes eos compellere ad conversionem. Quam in rem præclara extant exempla Constantini, Joviani, Valentiniani, Gratiani, Theodosii, Martiani. Certe nulla apparet ratio, cur princeps, etiam sæcularis, sicut alia crimina, sic crimen hæresis *manifestæ*, non possit punire: prout in ipsa Gallia laudatissime punierunt Franciscus I, & Henricus II; quamvis enim crimen hæresis, quoad cognitionem & sententiam declaratoriam privative pertineat ad forum ecclesiasticum, possunt tamen reges hæreticos, ab ecclesia damnatos, aut declaratos, punire, prout multi imperatores regesque magna cum nominis sui gloria fecerunt. Pertinet enim ad omnes principes, curare, ut subditi ad DEum ejusque cultum bene sint comparati; cum hic denique ultimus sit finis omnis jurisdictionis & humanæ per orbem potestatis.

Quamvis ergo non possit ecclesia vel princeps gentiles *directe* cogere ad suscipiendam Christianam fidem, potest tamen cogere hæreticos, ut redeant ad ecclesiam, quam perfide deseruerunt, sicut dux militem desertorem, prælatus religiosum fugitivum, pastor ovem suam exerrantem; quamvis alienam ovem non possit ad ovile suum adducere. *Quid mihi, de iis, qui foris sunt, judicare? nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis? nam eos, qui foris sunt, DEus judicabit; auferte malum ex vobis ipsis.* 1 Cor. 5. ubi S. Paulus disparitatem dat inter gentiles, *qui foris sunt*, hoc est, nunquam ecclesiam per baptismum ingressi, & baptizatos, *qui intus sunt*, seu ecclesiam aliquando ingressi, & per baptismum eadem auctorati, in quos habetur potestas jurisdictionis, etiam desertores, fugitivos, exerrantos, rebelles, refractarios.

Centum constitutiones imperatorum in codice Theodosiano, & Justiniano extant, severitatis in hæreticos refractarios exercitæ

Jus Casareum contra hæreticos.

testes,

testes, ut vel primum titulum de *SS. Trinitate & fide Catholica*, titulum quintum de *hæreticis*, septimum de *apostatis*, legenti patet, ubi perpetua infamia, confiscatio bonorum, exilium, & etiam mortis supplicium in hæreticos decernitur. *Manichæo*, in loco Romano degere deprehenso, caput amputator. l. 11 cod. de hæret. item l. Manichæi 12 eod. & aliis legibus passim. *Authent. Friderici imper. eod.* gravis pœna in dominos etiam statuitur, qui terram suam ab hæretica pravitate purgare neglexerint.

Et quod leges decreverant, a religiosissimis Christianis imperatoribus opere ipso dabatur executioni; nam præter infamiam & bonorum confiscationem, adimebantur hæreticis templa, nihil emere, vendere, donare, accipere mittebantur, active & passive erant intestabiles, nec ab intestato succedere poterat filius patri: ejiciebantur in exilium, damnabantur ad rogam, comburebantur cum suis libris: & qui convictus fuerat, eos post prohibitionem detinere, morte plectebatur; ut, quos ratio non flexerat, ad aliorum terrorem pœna castiget.

Mitius processit rex Ludovicus; & tamen quot libellis ceu immanis tyrannus fuit proscissus! modo homines isti propriam domum excutereant. *Elisabetha Angliæ regina* cum suo Parlamento, & *Joanna Albretana*, *Navarræ regina* in ipsi Gallia visceribus, supra *Nerones* & *Domitianos* sæviebant in Catholicos. Vix pugillum terræ est reperire in magna Britannia, quod conspersum non fuerit orthodoxo sanguine. Tonabant edicta feralia, stridebant catastræ, acuebantur secures; rotæ, furcæ, patibula, multitudine horrida spatium negabant. Quid in Hollandia, Hungaria, Transylvania, Suecia, Dania, Prussia, actum sit, & in ipsa etiam Gallia ab Hugonotis, historia loquitur. A Ludovico neque de fureis neque de ignibus fiebat mentio. Soli rebelles, & qui arma sumperant, pœna capitali fuerant affecti. Reliqui non nisi privatione quorundam privilegiorum & hospitatione militum fuerunt puniti. Sed quis excessus licentiæ militaris omnes impediatur? & quid hæc sint ad ea, quæ Catholicis a Protestantibus fuerunt inflicta? Frustra igitur nobis oggerunt monitam S. Augustini (malitiose allegatum) ne conscientia vis inferatur. Ipsi contra se ex S. Doctore sententiam pronuntiant.

Si solus gladius verbi divini debet conversionem operari, cur Calvinus tanta vehementia incubuit, ut Servetus Genevæ cremaretur? cur Calvinus progenies tot ignes accendit? tot cædes patravit? cur post synodum Dordracensem Armeniani tam crudeliter

X x x x 2

sunt

sunt habiti in Hollandia? cur alibi torrentes Catholici sanguinis fuderunt?

Mens S.
Aug.

Dixi, allegatum *malitiose* fuisse Augustinum; nam licet initio videatur fuisse in ea sententia, postquam tamen experientia didicit, Donatistas ea esse pertinacia, ut nullis cedant rationibus, neque mansuetudine aut suavitate sermonis flectantur, mentem mutavit, prout constat ex epistola ad Vincentium, quæ est 93, ubi dicit, timore frangi pertinaciam, impellente illo aperiri oculos veritati, & rejici errorem, quo prius mens fuerat præoccupata: multos nunc grates DEo rependere, quod salutariter ad ecclesiam tracti sint violentia, & medicina, quam horruissent, sint sanati, amarentque, quod prius odio habuissent.

Neque obstat, quod per metum aliqui fiant hypocritæ; nam licet medicina non omnes sanet, tamen adhibenda est: & contingere potest, ut, qui hypocrita fuerat, per instructionem verus & sincerus confessor evadat.

Anno sequenti (1686) *Victor Amadeus* dux Sabaudia, Ludov. Waldenses. vici regis tractus exemplo, hæreticos ex Lucernensi aliisque vallibus Pedemontanis, Calvinii aliisque erroribus pertinaciter inhærentes jussit excedere; at illi, ut sectam, quibus nata est, mediis defenderent, arma opposuerunt. Fidebant suis montibus, sed a ducis & regis Ludovici auxiliariis copiis, ruptis, quæ opposuerant, claustris, undique circumsepti, ad tria millia cæsi, & plus decem millibus variis locis intercepti, atque intercessione cantonum Protestantium Genevam & in Helvetiam abire permissi sunt.

At prævaluit Aursaci gratia, cujus commendatione veniam redditus ad suos montes vallesque obtinuerunt, utilem adversus inimicam sibi Galliam, cum qua dux fuerat collisus, præstituri operam, sibi ad vindictam haud ingratam. Homines isti dici solent *Valdenses*; quia creduntur Valdensium reliquæ, in has oras e Gallia profugæ.

A R T I C U L U S XXII.

Dissertatio de confessione annua; an in parochiali ecclesia sit peragenda; & litibus; in hac causa motis.

58

ANNO 1687 recrudit contentio de confessione annua, quam concilium Lateranense IV proprio sacerdoti fieri mandavit, aut de illius licentia alteri sacerdoti. Ambianenses autem curio-

nes

nes docebant populum; quod fideles sint obligati vi canonis *omnis utriusque sexus* tempore paschali confiteri, & quidem proprio pastori, aut saltem non alteri nisi de illius licentia. Ita enim cautum esse per Rituale provinciae Rhemenfis, & synodum dioecesanam Ambianensem anno 1661.

Concionator S. J. Ambiani, auctoritatem summi pontificis, episcopi, & privilegia regularium lædi ratus, ad populum dixit, *communione quidem pascalem peragendam in parochia, confessionem vero esse liberam.* Causa ad episcopum delata, responsum ab illo, ordinationem Ritualis & synodi pertinere ad disciplinam; confessionem tamen, alteri sacerdoti, ab episcopo approbato, factam non esse invalidam. Impositumque fuit silentium utrique parti.

Parochi ad Tellierum archiepiscopum Rhemensem ab hac episcopi sui sententia appellarunt. Pronuntiavit ille, quod episcopus Ambianensis male judicavit: obligationem confitendi proprio parochi, aut alteri sacerdoti approbato de ejus licentia referri maxime ad confessionem *pascalem*; sacerdotem proin sæcularem, indefinite approbatum, non posse intra 15 dies, nimirum a dominica Palmarum usque ad dominicam *in Albis* inclusive absolvere poenitentes.

Hæc quæstio magnas non raro lites excitavit inter parochos & regulares, præsertim in Gallia & Belgio. Illi sententiam suam fundarunt, quod memini, in celebri canone *omnis utriusque*, quod jubetur confessio fieri *saltem semel in anno proprio sacerdoti: si autem quis voluerit justa de causa confiteri alieno sacerdoti, licentiam prius a proprio sacerdote postulandam.*

Regulares respondent 1, a concilio Lateranensi IV hoc canone obligationem saltem *semel* confitendi non fuisse affixam tempori paschali. Si ergo quis alio anni tempore semel confessus sit proprio sacerdoti, obligationi jam fuisse satisfactum, ac proin tempore paschali posse confessionem fieri cuicumque alteri sacerdoti, ab episcopo approbato, & jurisdictionem habenti. Communione paschali tempori fuisse affixam, non autem confessionem; quia autem probare homo se ipsum debeat, ut sic de pane illo digne edat, ex consuetudine respectu illorum, qui jam sunt in gratia, præmittendam confessionem.

2. Per *proprium sacerdotem* non intelligi solummodo parochum; alias neque summo pontifici neque episcopo suo confiteri quis posset: quod, licet quidam asseruerint, ex terminis tamen ineptum

X x x x 3

&

Argumenta
regularium.

& absurdum esse. Per proprium igitur sacerdotem intelligi Papam, ejus legatum, nuntium, episcopum, ejus vicarium generalem, poenitentiarium, parochum, & quicumque ab istis delegatam habet potestatem. Imo temporibus concilii Lateranensis IV, teste S. Bonaventura, Gabriele, Paludano &c. quemcumque sacerdotem approbatum nomine proprii sacerdotis fuisse intellectum. Hinc non *parochi* sed *sacerdotis* nomen fuisse adhibitum.

Nihil enim certius esse, quam duplicem existere potestatem jurisdictionis, *ordinariam* & *delegatam*: illam ex officio e. g. episcopi, vicarii, parochi profluere, hanc vero per commissionem habentis ordinariam jurisdictionem obtineri.

Jam vero, licet religiosi non habeant jurisdictionem ordinariam, ex officio competentem, habere tamen, si ad confessiones audiendas approbati sint, delegatam a summo pontifice, conciliis, episcopis, plurium sæculorum consuetudine firmatam.

Et quidem a summo pontifice, qui est in terris summus sacerdos & ordinarius ordinariorum, non uno duntaxat haberi illam potestatem, sed a multis, qui privilegium illud delegatæ potestatis regularibus concessissent, uti ex bullis Pontificiis, & concessis per illas privilegiis luculente pateat. Quanta, ut taceam antiquiores ordines, vel soli societati Jesu in hac re concesserunt Paulus III bulla *Cum inter*, omnes ad se accedentes a quibuscunque peccatis absolvendi, Julius III, Paulus IV, Gregorius XIII & XIV.

Clemens X 23 Maji 1670 edidit bullam, in qua ait, fideles satisfacere, siue sint sani siue infirmi, si religiosi approbati etiam in paschate confiteantur.

Eadem jurisdictio contributa est illis a conciliis. Memorabile est effatum concilii Claremontani, anno 1263, ac proin non multo post Lateranense IV, celebrati. *Proprium autem, inquit, sacerdotem dicimus duobus modis, ex officio, ut papam, episcopum, curatum; vel ex commissione, sicut fratres Prædicatores & Minores, quibus commiserit episcopus vices suas.*

Particulare hoc fuit concilium, audiamus generale Lateranense V, non minoris auctoritatis ac quartum, quod sess. 11 ait: *sacro approbante concilio statuimus & ordinamus, ut regularium sacerdotes - - - quoscunque - - - sibi confiteri volentes, libere liciteque audire & absolvere valeant, talibusque consistentes constitutioni, quæ incipit: omnis utriusque sexus, quoad confessionem satisfecisse videantur.* Quæ sane concilii generalis, præsentis & approbantis Leone

Leone X decisio hanc litem penitus finit: sive jus novum, sive antiquum explicatum appelles.

Ecclesia nempe, cum onus confessionis alias multis gravissimum videatur, non vult illud ultra Christi institutionem difficile reddere, sed relinquit fidelibus animæ medicum, quem sanitati reducendæ magis idoneum existimant, & in quo plus fiduciæ filialis collocant. Ipsi etiam episcopi indefinite propterea religiosos approbare solent, & per hanc approbationem ad confessiones audiendas delegata potestate deputare. Unde episcoporum etiam auctoritas exigit, ut a parochis non impediatur.

Cum autem summorum pontificum & conciliorum hanc in rem habeatur auctoritas, otiosum videtur Ritualis alicujus aut episcopi particularis singularem ordinationem opponere. Videamus tamen, quid ipsius Galliz episcopi ea de re sentiant.

Cardinalis Barberinus archiepiscopus Rhemenfis Rituale illud suæ provinciæ non tanti esse putavit, ut regulam aut legem, necessario observandam præscribat. In synodo anni 1669 is ita loquitur: *sacri canones condemnarunt opinionem illorum, qui asserunt, confessionem, factam sacerdoti sæculari aut regulari approbato, esse invalidam, consequenter non possunt parochi sic confessis etiam agrotis negare viaticum. Idem dicimus de confessione paschali; quia nobis non convenit abrogare, quod tot Pontifices approbarunt, & quod in ecclesia tanto jam tempore pacifice exercetur.*

Idem sensus fuit Francisco Harlæo, archiepiscopo Parisiensi, qui anno 1683 in comitiis cleri Gallicani hac de quæstione dicebat: quamvis a tempore Gregorii IX, usque ad Leonem X, religiosi mendicantes multa acceperint privilegia, prædicandi & absolvendi, mansisse tamen adhuc dubium de confessione paschali, illis facta. At vero per concilium Lateranense V quæstionem esse finitam; cum illud aperte pronunciarit, per confessionem religioso approbato factam satisfieri canonem *omnis utriusque*. Propositionem contrariam anno 1655 a synodo cleri habitam fuisse erroneam.

En verba hujus conventus: *parochi, inquit, sunt proprii sacerdotes, sed non soli. Fideles, qui pro communione paschali confitentur, non solum episcopis, eorum vicariis generalibus; aut penitentiariis, sed etiam sacerdotibus sæcularibus, aut regularibus, ab episcopo ad hoc approbatis, satisfaciunt mandato concilii.*

Si charitatis, gloriæ DEI & salutis animarum studium animos occuparet, cessaret ambitio, livor, invidia; curati gratularentur sibi, magni se operis adjutores habere. Quo plus illi laborant,

tanto

tanto perspicacius cernunt, quantum superfit laboris in vinea domini, exoptantque auxiliares operas. Recta intentio gaudet, animas coelo inferi, per quemcunque inserantur. Se ipsum quaerit, qui alios respuit, metu, ne sylvescentem agrum videant.

Quaestio altera magis est disputata, an episcopus possit regularibus potestatem absolvendi in paschate adimere aut suspendere, sub finem maxime saeculi XVI, in episcopatibus Atrebatensi & Cameracensi. Quidam enim parochi ex cathedra pronuntiaverant, fideles in quadragesima & praesertim in paschate confiteri non debere religiosis, neque diebus festis audire missam alibi quam in parochia, comminantes excommunicationem secus facturis.

Cum autem Dominicani & Jesuitae se opponerent, parochis adjutores imo duces accesserunt eorum episcopi, Atrebatensis nimirum & Cameracensis, qui nullum ex religiosis ordinabant sacerdotem, neque approbabant, qui non promississet, se nullam in paschate confessionem auditurum.

Atrebatensis causam detulit (ut zelum videas) ad consilium laicum Artesiae: sed hoc non acceptavit, nolens manum mittere in alienam messem. Indicta synodus Duacum: sed nemo voluit comparere. Duo autem argumenta objiciebat: canonem *omnis utriusque*, & antiquam consuetudinem Belgii. Primum confutabatur argumentis, quae attulimus: alterum testimonio plurium praetorum & universitatis Lovaniensis de usu contrario. Quo viso, Octavius Frangipanius, nuntius suae sanctitatis vetuit, ne Atrebatensis aut parochi fideles impedirent quocunque praetextu, a confessione apud regulares, vel audienda missa, donec ea super re Clemens VIII pronuntiasset.

Pronuntiavit anno 1592, in favorem regularium. Atrebatensis, ut rursus documentum daret, quo fervore immunitatem ecclesiasticam, & sedis apostolicae decreta veneraretur atque defenderet, querelam Bruxellas ad regium consilium detulit: sed nihil obtinuit. *Jueninus*, oratorii Berulliani presbyter, causae profligatae defensor, bullam Clementis subreptitiam dixit, eo quod non videatur probabile, voluisse Papam contradicere sacratissimo canonis & longo usui. Sed dixit tantum, non probavit, pro more hominum, qui constitutionibus apostolicis se nolunt subicere. Contrarium constabat.

Alterum argumentum suppeditat causa *Calvimontana*. Zannetus, episcopus Lingonum prohibuerat incolis Calvimonti, ne alibi, quam in ecclesia parochiali & collegiata tempore paschali confiterentur. Patres

Patres S. I. causam detulerunt ad S. congregationem Cardinalium, concilii Tridentini interpretum. Hæc declaravit, Jesuitas, semel approbatos, omnium fidelium confessiones audire posse, siue sani sint siue ægroti, & quidem omni tempore, sine ulla exceptione, sine licentia parochorum, modo intra 15 dies paschales semel in ecclesia parochiali sacram synaxin recipiant.

Episcopus, qui præcise ob importunitatem Canonicorum Calvimontensium mandatum conceperat, neque jus, neque usum, neque libertatem ecclesiæ Gallicanæ (Gallorum frequentem panacem) objecit, sed declarationem cum veneratione suscepit, atque anno 1624 publicavit.

Plus clamoris motusque excitavit mandatum archiepiscopi Burdigalensis, anno 1644 datum, simile illi, quod Zannetus emiserat. PP. Dominicani, Augustiniani, Franciscani, Carmelitæ, ^{Burdigalensis.} Jesuitæ, Romæ quæsti sunt. Congregatio Cardinalium rursus declaravit, quod archiepiscopus religiosos, munitos privilegio apostolico, non potuerit impedire ab administratione sacramenti poenitentiae intra dominicam Palmarum & octavam Paschæ. Consilium quoque regium pronuntiavit, religiosi relinquenda sua privilegia intacta, donec a Sede Apost. aliter statutum fuerit.

Innocentius X breve dein apostolicum archiepiscopo misit, quo cassavit ejus mandatum; rex quoque *patentibus*, ut mos fert, litteris *breve* executioni dari jussit, nihil in eo libertatibus Gallicanis contrarium reperiri asserens.

At vero præfules Parisiis congregati, iis, quæ Romæ & in Gallia acta sunt, graviter jura & auctoritatem suam læsa fuisse conquesti, supplicarunt Cardinali Bichio, nuntio Pontificis, ut obtineret revocationem brevis, aut benignam saltem ejusdem interpretationem: simulque omnibus fidelibus præceperunt, ut confessionem paschalem in templo parochiali peragerent, regularibus autem interdixerunt, ne quem eo tempore ad sacramenta confessionis & communionis admitterent, saltem sine facultate episcopi, vicarii aut curionis: atque per archiepiscopum Tolosanum petierunt a Papa, ut decretum hoc ratum habeat. Litteras Tolosani Armandus Richelius, archiepiscopus Lugdunensis & supremus aulæ moderator, subscriptione sua firmavit.

Mens plurium in Gallia episcoporum perspicui ex istis facile potest. Contendebant illi, episcopum posse approbationem suam in ordine ad audiendas confessiones, licet absolute & indefinite datam, limitare, atque ad certa tempora & loca etiam postmodum

restringere, sicut illam ab initio dare potuit illimitate vel restringere: regulares contra putabant, se vi suorum privilegiorum, si semel approbati sint, omnium fidelium, quocunque tempore ad se accedentium confessiones audire posse, assistente sibi Roma, quando hæc potestas restringitur, aut in controversiam adducitur.

Optimum foret, si religiosi episcopo suo omnem reverentiam dependerent, episcopus religiosos tanquam utiles adjutores respiceret, & privilegiis, a Sede Apostolica concessis, pacifice frui sineret. Ubi charitas & discretio zelum animat, facile concordia jungit animos, ut communi opera ad divinam gloriam & animarum salutem collaboretur.

ARTICULUS XXIII.

*Controversia de asylo palatiorum: & electione Coloniensi.
Mors Innocentii XI.*

59 **A**Nno 1687 diffidia Innocentium inter XI & Ludovicum XIV super premium gradum attigisse visa sunt. Occasionem dabat *jus asyli*, seu privilegium libertatis, & securitatis, quo instar ecclesiarum usa sunt *palatia legatorum*, ita, ut in iis aut eorum circuitu nemo comprehendi posset, aut lædi.

Gravissima incommoda malaque prætensum hoc jus Romæ attulit: sicarii alique scelerati homines fugientes in hæc palatia subtrahebantur poenæ, ut adeo impune ferme grassarentur flagitia. Pluribus a longiori jam tempore Pontificibus intolerabilis hic abusus fuit visus, ut adeo jam Pius IV, Gregorius XIII, Sixtus V eundem tollere sint conati, jusseruntque criminosos homines quacunque ex domo abstrahi.

Legatorum veneratio obstitit, quo minus salubre decretum executioni daretur. At Innocentius XI efficacius negotium aggressus, nullum oratorem voluit admittere, qui prætenso juri asyli non renuntiaret. Cesserunt reges alii. Solus Ludovicus, Innocentio alioquin propter causam regalium exosus, obstitit, juri, quod putabat, suo præfracte inhærens, jussitque marchionem *Lavardinum*, quem duci *Esbræo* mortuo legatum suffecerat, illud tueri.

Lavardinus.

Lavardinus igitur, stipatus armatis copiis, quæ speciem quandam parvi exercitus referebant, iter Romanum ingreditur. Bononiæ

niæ a legato aliisque locis frigide exceptus, comitantibus 800 armatis Romam subiit, iisque palatium suum circumdedit, ne quis ad illud confugiens ab apparitoribus abstrahi posset.

Emiserat paulo ante Pontifex bullam, qua excommunicatorem statuit in eos, qui jus asyli prætenderent. Contigit autem, ut Lavardinus nocte Nativitatis Christi in templo S. Ludovici sacris interesset mysteriis. Die altera affixum visebatur programma, quo templum hoc interdicto subjectum legebatur, quod sacerdotes ad sacrorum communionem admisissent Henricum marchionem Lavardinum, notorie *excommunicatum*. Marchio protestationem affigi curavit, ingressusque est pro lubitu ecclesias. Palatium ejus armatum castellum repræsentabat: frequentes circumstabant excubiæ, noctu more militari pulsabantur tympana, aliaque fiebant ad creandum Pontifici fastidium.

In Galliam ubi hoc nuntium fuerat perlatum, vehementer auctam est incendium, quod alias jam flagrabat, præsertim in Parlamento, ubi Harlæus, cum Talono procuratore generali, velut de abusu appellans peroravit. Grandia regum Franciæ in Sedem Apostolicam merita & liberalitatem commemorabat: cum Pontifices in Italia non fuissent securi, brachia in amplexum explicuisse Galliam, obtulisse asylum, protectione tutos præstitisse.

Repræsentabat grande beneficium, a Ludovico rege recens exhibitum ecclesiæ, dum ingenti in politicis regni dispendio Galliam a Calviniana hæresi purgavit. Regem siluisse ad omnes injurias. At cum modo legatus reglus fuerit *excommunicatus*, non esse amplius tempus tacendi: excommunicationem adeo per se nullam esse, ut nullo opus sit processu ad eam irritandam. Securitatem palatiorum dependere a solo DEO.

Audacius adhuc locutus est Talonus, qui a jure regalium, & declaratione cleri exorsus, querulabatur, quod Innocentius negarit bullas institutionis omnibus, qui conventui anni 1682 intererant, ut proin 35 ecclesiæ cathedrales pastoribus sint destitutæ. Ante concordatum electionem fuisse primum penes clerum & populum, tum vero a capitulo peractam, præsentis regis commissario, a metropolitano autem & principe fuisse confirmatam. Ad hanc normam electiones reduci posse, nominatione tamen regis supplente electionem cleri & populi. Si Papa non stet concordato, recusando bullam nominatis a rege, neque regi eo standum: institutionem canonicam perfici posse, quin argentum Romam portetur.

Taloni
acerbitas.

Ad asyli causam dein reversus addebat, regem Gallie ejusque officiales nulli censuræ esse obnoxios. Adhæc causam asyli mere esse profanam; arma autem spiritualia non esse adhibenda a Pontifice, nisi in iis, quæ salutem animarum concernunt. Licentiam, quam sibi Papa dedisset, per concilium coerendam esse; quamvis jura suæ majestatis nunquam possint esse subjecta tribunali aut jurisdictioni ecclesiasticæ.

In personam etiam Innocentii XI invehctus est, qui per imprudentiam affectionibus se abripi pateretur, non considerans sequelas, ecclesiæ perniciosas: foveri ab eo commercium cum Jansenistis, eos laudari, protegi, gratiis affici. Propterea illos, qui a 40 annis nihil magis in votis habuissent, quam omnem potestatem, ecclesiasticam & politicam deprimere, jam aram Papæ, sibi faventi, erigere. Malignam quoque sectam Quietistarum non ea, quam summum officium exigeret, cura extirpari. Horum loco regem & infantes exagitari.

Insolens erat oratio filiorum in patrem sanctissimum, qui non nisi ab iratis & odio turgentibus proficisci poterat. Quare non paucis ex ipsis senatoribus displicuit. Jura Papæ etiam esse attendenda, censebant, quatenus est summus sacrorum antistes atque ecclesiæ caput, & quatenus & ipse est princeps, suprema & independente autoritate temporali in urbem Romanam præditus.

Appellatio
ad concilium.

Nihilominus tamen appellatum est, non ad Papam melius informandum, sed ad *primum concilium generale*, quod esset habendum, tanquam ad supremum, ut aiebant, & infallibile ecclesiæ tribunal, cui caput ejus visibile esset subjectum, sicut alia membra: interim vero rogandum regem, ut concilia provincialia congregari curet, vel etiam, si opus videatur, nationale, vel saltem ex notabili regni parte, ut auditis sententiis, media conventientia eligi possint, ad avertenda incommoda, quæ ex vacantiis tamdiu episcopatibus oriuntur: utque interim prohibeatur subditis omne cum Roma commercium, nec ulla mittatur eo pecunia. Parlamentum inde decretum confecit, quod omnibus locis publicis fuit affixum.

Facile est cogitatu, quantos animorum motus talis processus, a senatu sæculari institutus, in orbe Christiano concitarit. Scripserit quidam, & quidem natione Gallus, *justificationem bullæ* edidit, in qua ait, appellationem a bulla ad futurum concilium, esse rebellionem contra supremam auctoritatem sanctæ ecclesiæ, & il-

lusio-

lusionem manifestam ad imitationem refractarii Lutheri, & aliorum hæreticorum.

Cautior erat, & religiosior rex Ludovicus, licet iratus Pontifici, quam ut tam violenda media sibi usurpanda putaret, ex qua Regis moribus facile perniciosissimum religioni schisma esset oriturum: prudentiorque, quam ut concordato, sibi tam glorioso, utilique renuntiaret. Tamen igitur Innocentius nec litteras regis vellet accipere, nec arbitros, a rege missos, audire, & Lavardini legati sui excommunicatio graviter cor regis vulneraret, nunquam tamen ad extrema veniendum duxit, quæ aliqui de curia, & fortassis etiam aulici suadebant. Nam licet Innocentius feriret, pater tamen erat, qui feriebat.

Neque ab hac animi constantia dimoveri poterat, cum anno sequenti (1688) novus, isque gravissimus, dolor accederet ex rejecta postulatione Cardinalis *Fürstenbergii* ad *archiepiscopatum Coloniensem*; quam ego historiam supra de statu Germaniæ retuli.

Duo erant potentes competitorum, Josephus Clemens dux Bavariz, & Egon Cardinalis Fürstenbergius, uterque postulandus, quia alterius jam ecclesiæ sponsus: illi Leopoldus Cæsar, huic electio. Ludovicus rex impense favebant. Illi, duplici licet impedimento canonico teneretur, & ligaminis spiritualis & ætatis, *eligibilitatis bulla*, ut vocant, concessa a Pontifice, huic negata. Ille votis novem electus, ab Innocentio confirmatus est: hic tredecim suffragiis munitus fuit victus.

Rex in sui odium despectumque id factum ratus, de injuria, quam interpretabatur, & studio partium questus est, petiitque per Cardinalem Estræum, ut Pontifex *Cæsari & Roncilionis* possessionem duci Parmensi foederato suo secundum pacta, cum Alexandro VII Pisis inita, restitueret: de cetero se omnem Fürstenbergii juri quæsito, & capitulo Coloniensi protectionem dependurum. Atque ut Innocentius dolorem, quem intulisset, ipsemet sentiret, comitatum *Avenionensem* occupavit, procuratore generali renovante appellationem ad futurum generale concilium, quam Parisiensis archiepiscopus & Sorbona ratam habuerunt.

Contestabatur nihilominus rex publice, se per hæc nullatenus impugnare auctoritatem spiritualem summi pontificis, nec subtracturum se venerationi & obedientiæ, eidem debitæ; frustra inimicos ecclesiæ sperare ex hac dissensione schisma, immobili cultu se regnumque suum adhæsurum Petri cathedræ, quamvis non palterne tractetur ab eo, qui illam occupat.

Vindictam quidem intendebat, ut sentiret Innocentius, regem non impune offendi, non tamen talem, quæ sibi regnoque suo, quam Innocentio, foret perniciosior. Noverat equidem, per appellationem ad concilium inane spectrum Papæ obijci, passus nihilominus est obijci, ut quoquo modo terreret, & iræ suæ obsequeretur. Summi nempe terrarum principes, licet velut numina rebus humanis præsidere videantur, homines tamen & ipsi sunt, quos mutuo iratos, aversa mentis affectio ultra moderamen inculpatæ tutelæ utrinque rapit.

Galli Innocentium per illam Coloniensem causam multum ecclesiæ nocuisse dicebant. Si enim Fürstenbergius, regi apprimè addictus, electoratum Coloniensem obtinuisset, principem Aurium ejus meru ab expeditione Anglica fuisse absterrendum. Jacobum II maxime fuisse aliena diffidia.

Eundem apparet fuisse Protestantium sensum: Certe Bayle Calvinista *dict. hist. V. Innoc. XI.* ait, *bonam Protestantium fortunam voluisse, ut anno 1688 Sedes Romana fuerit occupata a Pontifice, aut ignaro, quid e re foret ecclesiæ, aut nimium inflexibili, qui bonum publicum privatae suæ affectioni immolaret.* Hæc ego non nisi historice refero; non enim meum est, facta magnorum principum arguere.

Mors Innoc.

Innocentius XI anno 1689 obiit, Gallis non invitis, qui non multum laudis ei tribuunt, sed eum ceu virum minus doctum, elatum, judicii sui tenacem & inflexibilem depingunt. Germani vero, præsertim Austriaci, summis eum laudibus extollunt, tanquam Pontificem, nulli secundum, morum probitate, innocentia, fortitudine, rerum mundanarum contemptu, invicta constantia, mentis celsitudine, ecclesiasticæ disciplinæ zelo excellentem. Singulari cum imperatore Leopoldo amicitia est usus, eique largas opes, ad bella Turcica feliciter gerenda, contribuit.

ARTICULUS XXIII.

P. Honorati proscripta thesis de evidentia religionis. Crisis de illa. *Thesis de peccato philosophico.* Dupini bibliotheca scriptorum censura notata. *Contemplatio Guynoniae ad examen vocata.* Bailleti tractatus, B. V. Mariæ injurius, merito proscriptus.

60

A Nno 1693 P. Honoratus in Collegio Societatis Jesu Cadami in Normannia theologiæ professor in thesi proposita docuit, non esse

esse evidens, quod in mundo detur vera religio; quod tamen religio Christiana inter omnes sit maxime verisimilis.

Quamvis autem auctor locutus videatur de evidentia perfecta & stricte dicta, quæ nullam dissentienti libertatem relinquat, sed intellectum ita ad assensum rapiat, ut neque dubium indeliberatum & imprudens relinquat: hoc vero sensu intellecta, quoad primum membrum, propositio nullam mereatur censuram; quia noluit DEus veritates fidei ita evidenter nobis proponere, ut libertatem credendi, omnemque obscuritatem tollant; sed voluit, ut intellectum libere inclinemus in obsequium fidei, & credamus libere ac meritorie.

Quia tamen auctor non satis distinxit inter hanc evidentiam summam, perfectam, & stricte acceptam; & inter moralem minus proprie sumptam, & in altero membro de majori duntaxat verisimilitudine fuit locutus, thesis ipsius rumorem & scandalum excitavit, cum homines, præsertim malevoli, proni sint, ad doctrinam in deteriorem sensum interpretandam; quapropter superiores Societatis illam examinandam tradiderunt professoribus suis theologis, qui thesin declararunt *tenerariam, scandalosam, & etiam impiam, si termini in rigore accipiantur*, jussusque est P. Honoratus publice illam retractare: secundum formam, quæ ipsi Parisiis a superioribus Societatis fuit transmissa, & quamprimum contrariam proponere defendendam.

Verum P. Honoratus, de doctrinæ suæ veritate, si rite intelligatur, persuasus, ita illam retractavit, ut insultare potius censoribus videretur, porrecto scripto, cui titulum præfixit: *pharmacum scandali accepti, & non dati*. Superiores Societatis ea inobedientia læsi, cathedra illum moverunt; successor autem jussus est, saniolem doctrinam tradere, prioremque P. Honorati revocare.

Poterat utique hæc superiorum Societatis contra auctorem thesis procedendi ratio sufficere, nisi placuisset occasio doctrinam Societatis insectandi. At Sorbona censuram tulit, pagellis Hollandicis mox per totam Europam volentem: utique pennas accommodante charitate proximi. P. Honoratus Flexiam transportatus, dante intellectum vexatione, retractavit dein omnia, quæ displicere visa sunt, acquiescente Sorbona, & Societatis disciplinam dilaudante.

Tanto stetit huic professori incauta locutio. Nulla est regio, per quam cautius incedere oporteat, quam theologica, sive dogmati-

De evidētia religionis.

matica sive moralis ; vel unus passus , extra viam tritam exerrans viatorem damnat , cogitque referre pedem.

Geminum errorem commisit auctor thesīs : primum , quem dixi , quod non distinxit inter evidēcias , neque inter religionem genericē & determinate sumptam. Evidens est , existere aliquam veram religionem ; nam evidens est existere DEum , eique a creaturis deberi cultum verum. Ergo evidens est existere aliquam veram religionem ; quia verus cultus DEO debitus est vera religio. Hoc autem ita est certum & evidens , ut nemo de eo prudenter possit dubitare.

Alterum , in quo erravit , est , quod dixerit , Christianam religionem inter omnes esse maxime *verissimilem*. Non est verissimilis tantummodo , sed absolute vera , *evidenter credibilis* , *evidenter credenda* , & *certo & infallibiliter vera*. Tanta enim & tam manifesta religio Christiana , imo Christiano-Catholica , pro se habet signa credibilitatis , ac notas claras veræ religionis , ut nemo de ea prudenter dubitare possit ; adeoque est *certo vera* , & evidenter , *evidentia morali* , latius sumpta , hoc est tali , quæ omne prudens dubium excludat , non vero evidētia stricte tali , quæ intellectum ad assensum rapiat , & dubium etiam indeliberatum & imprudens excludat ; alias nulli darentur hæretici.

Distinguere bene oportet inter *certitudinem* & *evidentiam* stricte dictam. Certum prorsus est certitudine summa , existere mysterium SS. Trinitatis , non tamen est stricte evidens. His terminis utuntur scholastici. Fatendum tamen , multum interesse , quomodo intelligantur. Hinc dixi , religionem nostram adeo certo & infallibiliter esse veram , ut de veritate illius nemo prudenter dubitare possit , non vero ita , ut etiam imprudens dubiam excludat.

Jam anno 1686 P. Musnierus S. I. professor Divionensis hanc thesīm proposuerat ; *peccatum philosophicum , commissum sine omni cognitione DEI , aut sine omni attentione ad illum , non est offensiva DEI , nec peccatum mortale*. Triennio post hanc thesīm invasit Arnaldus , Jansenistarum abbas , cum nemo quidquam de illa loqueretur , eamque denuntiavit Papæ , episcopis , principibus , magistratibus , cœu novam Jesuitarum hæresin.

De peccato philosophico.

Vix auctor hæc intellexerat , cum declarationem edidit , qua protestabatur , verba thesīs non supponere , minus affirmare , quod detur peccatum philosophicum , hoc est tale , quod præcise sit contra naturam rationalem , quin sit offensiva DEI , sed facere sensum con-

conditionatum: *si detur tale peccatum philosophicum, non esse offensam DEi*: nunquam a se dictum, quod DEum non offendet, qui agit aliquid contra rectam rationem, aut is, qui vincibiliter & culpabiliter non cognoscit DEum, aut nullam de eo attentionem habet, imo neque, quod possibile sit peccatum mere philosophicum; sed rejectam, tanquam errorem perniciosum, a se in ipsis scriptis dictatis existentiam & possibilitatem talis peccati, & propositionem suam in sensu conditionato fuisse prolatam, in quo passim doceatur in scholis. Positam a se definitionem peccati philosophici. Definitiones autem rerum in sensu conditionato esse accipiendas.

Ostendit insuper, a nullo unquam ex Societate traditam fuisse sententiam de possibilitate, nedum de existentia, peccati philosophici: sed omnes tanquam certum tenere, non posse hominem committere peccatum contra dictamen rectæ rationis, aut conscientie, quin hoc ipso sit theologicum & offensæ DEi; nam hoc ipso, quod cognoscatur aliquid esse contra jus naturæ, aut contra rationem naturalem, hoc ipso implicite saltem & virtualiter cognosci DEum sub aliquo saltem prædicato, e. g. supremæ alicujus potestatis, actum prohibentis; cur enim, & a quo alias judicare posset esse prohibitum?

Verum Arnaldus cum sociis, odio in Jesuitas flagrantibus, his parum motus, non cessavit voce & scriptis, quæ etiam in verbus & cantilenas compacta sunt, tonare. Cum autem videret, thesin in bono sensu accipi posse, mala fide eam corrumpit, atque ad supremum tribunal detulit. Unde dein ab Alexandro VIII damnata fuit hæc propositio, sibi oblata. *Peccatum philosophicum seu morale est actus disconveniens naturæ rationali, & rectæ rationi: theologicum vero & mortale est transgressio libera divinæ legis. Philosophicum, quantumvis grave, in illo, qui DEum vel ignorat, vel de DEo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensæ DEi, neque peccatum mortale, dissolvens amicitiam DEi, neque pena æterna dignum.*

In propositione ista complexa non credo damnatum esse primum membrum, quia nihil aliud continet, ac definitionem peccati philosophici & theologici, in scholis communiter receptam. Damnatum igitur est alterum, tum quia non distinguit inter ignorantiam DEi, & attentionem ad illum, *vincibilem & invincibilem*: tum, quia videtur supponere, existere, aut saltem possibile esse tale peccatum. quod est falsissimum; nam, ut patet ex dictis,

hoc ipso, quod cognoscatur actus esse disconveniens naturæ rationali, & rectæ rationi, sub aliquo prædicato convertibili saltem implicite cognoscitur DEus: ac propterea merito damnata est dicta propositio, Pontifici denunciata, tanquam *scandalosa, temeraria, piarum aurium offensiva, & erronea*. Nam homines possent inde concludere, DEum non offendi, si æstu passionis abrepti ruant in scelera, rationi naturali contraria, ac proinde non debere clavibus subijci, ac pœnitentia elui.

Ceterum idem pontifex Alexander VIII damnavit etiam hanc propositionem: *Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ operantem ex ipsa non excusat a peccato formali*. Unde, si propositio prior, prout eam auctor intendit, ita fuisset concepta: *si daretur actus, de se disconveniens naturæ rationali, positus tamen ex ignorantia invincibili DEi & juris naturæ, non esset peccatum formale*, nulla esset censura digna. Certe omnes distinguunt inter peccatum formale & materiale. Ceterum de impossibilitate peccati mere philosophici plura dixi *Appar. part. 2 c. 1 num. 18*.

Quamvis Sorbona facile in censuras proruperit, non tamen ipsa fuit adeo impeccabilis, ut non plures illius doctores cespitarint sæpius, aut omnino corruerint. Hos inter erat *Elias Dupini bibliotheca damnata.* *nus*, famosum inter scriptores nomen. Alia inter opera edidit *novam bibliothecam scriptorum ecclesiasticorum*, cujus jam septem volumina extabant, cum Harlæus, archiepiscopus Parisiensis, illam proscripsit: & merito.

Nam præter alia contra definitionem concilii Tridentini in ea docuit, dubium esse, an sex ultima capita libri Esther sint canonica: Patres primorum sæculorum non ita ac nos hodie sensisse de purgatorio: cultum imaginum introductum fuisse per ignorantiam & miracula conficta. Modis indignis traducit SS. Patres, Augustinum velut hypocritam, blandientem Romanæ ecclesiæ: S. Stephanum Papam ceu hominem superbum & turbulentum: Gregorium Nazianzenum levem blateronem: S. Leonem ambitiosum: S. Eptphanio nulla est discretio & judicium: S. Thomas fundat suas opiniones super auctoritatem Patrum sine selectu & discerniculo. Maxime autem convitiatur S. Cyrillum Alexandrium, velut hominem inquietum, arrogantem, turbulentum, cujus factione & malis artibus condemnatus Ephesi sit Nestorius.

Contra vero plures ex scriptoribus hæreticis mire dilaudat; ut proin mirum non sit, Dupini opera illis tanto esse in pretio, ut
ejus

ejus historiam ecclesiasticam etiam in Germanicam linguam traducerent, atque *Clericus* in bibliotheca sua universali & historica cum Socinianis suis in Hollandia grande illi elogium scripserit.

Diversum multo Catholicorum fuit judicium, qui bibliothecam illius Lutetiæ damnarunt, ceu continentem propositiones *falsas, temerarias, scandalosas, contrarias sacrae traditioni, injuriosas conciliis, patribus, sedi apostolicæ, erroneas, inducentes hæresin*.

Pontifex ipse Clemens XI, brevi ad Ludov. XIV, anno 1701 misso, illum ceu hominem malæ doctrinæ, S. Sedi injuriosum describit, & bibliothecam ejusdem, uti etiam historiam concilii Tridentini, aliaque per S. Congregationem confixit. Dicitur tamen, quod bonarum mentium est, errores suos retractasse, & gratias egisse de emendatis suis operibus.

Plures etiam libellos precatorios P. Francisci *Combe* Barnabitæ Harlaeus condemnavit; prout alios de contemplatione & vita exactica, quam famosa *Guynonia* profitebatur, quietismi enthusiastis, raptibus fanaticis & entheis spiritibus etiam in Galliam tractatis.

Guynonia multa in eam rem scripsit, multa locuta est. Multorum admirationem & æstimationem, multorum dubitationem, De con- multorum indignationem attraxit. Multi illusionem & quietismi templatio- fermentum interpretabantur. Statuebat autem summam animæ ^{ne} perfectionem in *plena quiete & indifferentia*, ita, ut mens absorpta in DEO, nihil appetat, nihil, neque infernum, timeat, nihil, neque cælum, speret, nihil a DEO petat, de nulla re, neque de ipso peccato doleat, nulla re moveatur, sed in DEi contemplatione & amore puro penitus conquiescat, sine alia salutis cura.

Hæc fœmina, cum multis esset suspecta, aliis etiam scandalo, ad examen *Bossueti* episcopi Meldensis fuit remissa. Paruit illa, atque episcopo libros suos, quos ediderat, aliaque scripta, etiam vitæ suæ historiam in manus consignavit. Non dubitavit ille de illusione, præsertim cum diceret, se non posse aliquid petere a DEO.

Adjunctus Bossueto in causa examinanda *Noallius*, tunc episcopus Catalaunensis, brevi post archiepiscopus Parisiensis & Cardinalis. Octo mensibus discussio tenuit. Lecta omnia scripta, collataque cum iis, quæ Thaulerus, Rusbrockius, Blossius, Salesius, Balthasar Alvarez, Ludovicus de Ponte, alique excellentes spiritus magistri de contemplatione, sublimi oratione, & amore DEi scripserunt,

Examinatores 34 articulos ad errores eximendos conceperunt, videlicet, omnes Christianos, in quocunque fiat statu elevationis, aut vitae contemplativæ, esse obligatos ad eliciendos positive actus virtutum theologicarum, fidei, spei, & charitatis; ad desiderandam & rogandam salutem æternam, eo quod DEus velit, ut hanc optemus, & rogemus pro ipsius gloria: docuisse nos Christum orare & rogare: *Pater noster* &c. rogandam remissionem peccatorum, & gratiam, illa non amplius committendi, perseverantiam in bono, augmentum virtutum, fortitudinem adversus tentationes. Nemini esse permissum, indifferentem esse circa salutem animæ, sed illius curam gerendam, & adhibenda media, a DEo præscripta. Actus & opera prædicta nullatenus derogare perfectioni, etiam summæ. Ad ista exercenda non opus esse, ut expectetur inspiratio extraordinaria, sed sufficere fidem & gratiam DEI ordinariam.

Omnia ista memorata conjuncta esse posse cum perfecta hominis viatoris charitate, quæ omnes virtutes animat. Mortificationem convenire omni statui hominis, illamque sæpe esse necessariam. Orationem perpetuam non consistere in uno actu, perpetuo in se ipso durante, sed in dispositione & præparatione animi habituali, nihil faciendi, quod DEo displiceret, & faciendi omnia, quæ DEo placent. Nullas traditiones habendas pro apostolicis, nisi quas pro talibus habet ecclesia: prout etiam, non aliam contemplationem adhibendam. Quamvis non omnis oratio extraordinaria, in speculativa contemplatione, abstracta & passiva, conquiscentes, possit rejici, sine illa tamen ad magnam sanctitatem & vitæ perfectionem perveniri posse. Errorem noxium esse, excludere a contemplationis statu divina attributa, tres SS. Personas, aut mysterium filii DEI incarnati, crucifixi, & resurgentis. Donum prophetiæ & status apostolici non esse assignandum certo statui perfectionis aut orationis. Vias extraordinarias esse admodum raras, obnoxias illusionibus, ac proin subjectas esse oportere superiorum ecclesiasticorum examini.

Guynonia, quæ in cœnobio monialium Meldis interea custodiebatur, prompte his articulis subscripsit, uti etiam censuræ, quam examinatores præfules in ejus libros & scripta tulerant, contestata, intentionis suæ nunquam fuisse, scribere aut loqui aliquid contra doctrinam Ecclesiæ, cui ex integro semper vellet esse subjecta.

Accusata dein, quod contra mandatum rursus docere cœperit, in carcerem data est. Sed renovata fidei & obedientiæ professione,

fessione, brevi rursus liberata pie vixit, & obiit, facto prius testamento vere Christiano, se in fide & ecclesia Romano-Catholica, cui semper tota mente adhæsisset, mori velle, contestata, seque nunquam in abominandis Molinæsi principis partem habuisse. (1695.)

Sicut scemina ista, indiscrete devota, per excessum in extrema abiit, sic Bailetus per defectum. Scripsit is tractatum de devotione Bailetus erga sanctam virginem, quem nec Calvinista, nec alius Mariani in B. V. im- cultus hostis respuat. Prosternei in genua cultum esse, dicebat, pius. soli DEo debitum. Quasi vero nesciret homo, Catholicum professus, qua intentione fideles ante sanctorum imagines se prosternant.

Inutilem & ingratum esse B. Virgini cultum asserit; cum ipsi nil proficit. Ergo nec DEum Bailetus colat necesse est; quia servum inutilem se debet dicere. An gloria extrinseca nihil est. Sed Maria horret peccatores, inquit, nec pro eis orat. Ego vero cum ecclesia *refugium peccatorum* devote compellabo: & orabo, ut pro me oret: *ora pro nobis peccatoribus*. Scio, quid mihi proficit. Docent me sancti Patres, docent exempla, docent beneficia, docet dignitas & ratio Matris DEi, sancta docet Ecclesia.

Post impugnatum cultum invadit titulos, laudes, prærogativas, quæ ab Ecclesia eidem tribuuntur. Dicit non debet *Mater misericordiae*, inquit convitiator, quia peccatoris non miseretur. Nominamus *dominam nostram*, ait, sicut aliam personam alicujus dignitatis appellamus dominam: *Reginam Angelorum*, sicut solem regem astrorum, aut rosam reginam florum. Et, quasi timeret, ne nimium tribuisset, addit, id genus elogia & honorum titulos esse novos, plenosque hyperbolicis. Ego vero dico, Bailetum esse convitiatorem improbum, qui cum hæreticis os suum illorum in cælum ponere audeat, contra doctrinam & praxin sanctæ ecclesiæ, cui Maria Mater DEi, & virgo sanctissima est electa ut sol, pulcra ut luna, quam canes frustra allatrent.

De conceptione loquitur, velut homo, qui nesciat academia- rum, ipsius etiam Sorbonæ, & doctorum pene omnium certam sententiam, decreta & censuras summorum pontificum, aut eis temerarie contradicat. Non decuit Matrem DEi mancipium fuisse diaboli. *Potuit* DEus eximere, quam Matrem DEi elegit, a communi lege aut pacto: *decuit*: oratio olim erat Scoti in Sorbona. Ego vero cum devoto illo Mariæ servo, Adamo Parisiensi, toto corde & ore altum cantabo:

Z z z z 3

Salve

*Salve Virgo, Verbi Parens,
Inter spinas spina carens
Flos spineti gloria!
Nos spinetum, nos peccati
Spina sumus cruentati;
Sed Tu spinæ nescia.*

De assumptione garrit, suspicatos fuisse quosdam, B. V. Mariam cum corpore & anima in coelos fuisse assumptam; ad fundandam autem hanc conjecturam ventum fuisse ad revelationes; & Ecclesiam permittere, ut novæ opiniones introducantur, modo sint piæ, & ad ædificationem faciant. Avis dignoscitur ex cantu, campana ex sono, homo Calvinizans ex loquela. Modo novator iste nihil diceret de novellis opinionibus: nam quæ ipse dicit, sunt in ecclesia DEI nova novissima, & falsa falsissima.

Audiat theotoco-mastyx, quid hac de re dicat Joannes Vergerius, abbas Saneyranus, novatorum oraculum *tom. 2 edit. 2 in 4 p. 176* in suo *Petro Aurelio*. *Quod S. Virgo, inquit, sit assumpta in celum cum corpore & anima, est doctrina, quæ indubitato auctoritatem habet a consensu ecclesiæ. Hæc tamen doctrina non est penitus veritas fidei Catholicæ, ita, ut, si quis eam negaret, esset hæreticus; esset tamen reus culpabilis erroris. Ita ille.*

Pontifex proin merito librum Baileti in Indicem referri iussit; uti etiam *annum Christianum*, in 12 tomos distributum, quibus *Breviarium* potissimum & *Missale*, in Gallicum idioma versum, continebatur: indignantibus Jansenistis, & maxime scæminis, tam sanctos libros devotioni suæ (curiositati, levitati, & imprudentiæ) subtrahi. Dicuntur enim Gallicæ mulieres non solum philosophiæ, præsertim Cartesianæ, magisterium appetere, sed etiam theologiæ & sacrarum scripturarum interpretationem; & in crisis ferendis esse liberrimas. Sutor ne ultra crepidam, scæmina ne ultra speculum, colum, & acum Phrygiam.

ARTICULUS XXV.

*Rothomagensis ordinatio circa libros legendos. Buffieri puni-
tio. Remensis ordinatio circa approbationem regularium.
Idem damnat duas theses de scientia media & prædesti-
natione. Crisis de illis.*

61 **A**Nno 1697 archiepiscopus Rothomagensis Colbertus, (ministri illius magni, & ararii præfecti filius) aut potius ejus vicarius gene-

generalis, curionibus maxime commendavit libros pro consuetis suis collationibus, *Ritualet Aletense, moralem Gratianopolitanam, resolutiones Sanbovii, theologiam dogmaticam P. Natalis Alexandri, Dominicani.*

Apparuit mox libellus sub titulo: *difficultates propositæ archiepiscopo Rothomagensi circa libros, quorum lectionem parochis suis commendavit.* In hoc auctor ostendit, istos non esse securos viæ duces. Præcipue vero confutabatur P. Alexander.

Suspiciabatur archiepiscopus, auctorem libelli esse Jesuitam, ac propterea amorem in Societatem, hæreditario velut jure a patre acceptum, convertit in odium, effecitque, ut P. Buffier, in Buffier quem suspicio cadebat, quemque *rebellem* appellabat, in exilium ^{exul.} mitteretur. Nec hoc contentus, litteras pastorales emisit, in quibus vetera de probabilismo, amore DEI, præsertim ad sacramentum poenitentiae, necessario, de peccato philosophico, in sensu maligno a nemine defenso, lamenta instaurabantur.

P. Alexandri vindicta Buffieri exilio pastoralibus istis, & prohibitione libelli necdum satiata, & quasi Buffierum dedignaretur habere adversarium, libellum P. Danieli, cujus vires alias jam per epistolas expertus fuerat, attribuit, bellumque litterarium cum eo fuit prosecutus, assumpto in adiutorem *Hyacintho Serry*, suo quondam discipulo. De æquivocationibus, restrictionibus mentalibus, gratia, & doctrina morali pugnam licet jam saucius, instauravit.

Ostendit P. Daniel, si circa probabilitatem & doctrinam moralem Jesuitæ aliqui exerrarint, id factum, quia turbam Thomistarum præeuntem essent secuti. Quinque deinde epistolas ad Alexandrum scripsit de gratia, eruditis notissimas, duxitque parallelam inter scientiam mediam & præmotionem physicam, stylo facili, nervoso tamen.

Intercessit, clypeumque obtendere magistro suo connixus est, quem dixi, Pater Serry, scripta historia prætensa *congregationum de auxiliis*; in cujus præfatione dicebat, Jesuitas, cum vidissent, prophetam suum (Danielem) Achilli Dominicanorum non esse parem, effecisse, ut rex utrique parti imponeret silentium. Contra vero in præfatione ad epistolas Danielis legitur, Dominicanos, Achillis sui cladem miseratos, per aulae cancellarium id procurasse. Rarus nempe inter doctos ea est modestia, ut victum se fateri velit.

Cum Jesuitis erat Rothomagensis conflictus, Rhemenfis eodem anno 1697 cum omnibus religiosis. *Tellierus* quippe archiepiscopus

pus illis, post rigidum examen, approbationem dedit ad certum solummodo tempus, ut sapius pro illa proroganda recurrere necessarium esset. Prohibuit insuper, ne quis ex regularibus diocesi egrediatur, nisi testimonialibus litteris ab episcopo instructus; (prout de sæcularibus clericis canonibus est cautum) nullusque ad diocesin veniat sine ejusmodi *formatis*, saltem a provinciali scriptis, de vita & moribus.

Facile subire poterat præfuli, hanc ordinationem, quæ ad plenam religiosorum ordinum subjectionem tendebat, ab iisdem, tot privilegiis apostolicis munitis, difficulter receptum iri. Et sane primi se opponebant, in quibus vitæ morumque disciplina pulcrius florebat.

Quare archiepiscopus anno 1700 negotium ad comitia cleri, quibus præsidebat, detulit, eorum auctoritate firmandum. Et habuit assentientes, Rothomagensem, Noviodunensem, Atrebatensem, Ambianensem, antistites, qui simile mandatum in diocesibus suis vulgaverant.

Pluribus ultro citroque dictis conclusit conventus, ordinationem ad omnes superiores regularium esse mittendam, quæ sequentia puncta complectitur.

1. Singuli religiosi, quos superiores sui immediati præsentaverint episcopo, vel vicario ejus generali (quem *magnum vicarium* appellant Galli) ad recipiendam approbationem pro prædicatione verbi divini, & audiendis confessionibus, a provinciali suo testimonium vitæ & morum habeant.

2. Quando superior mediatum subditum suum propter delictum ad aliam diocesin vult mittere, significet superior immediatus episcopo, ad quam domum sit mittendus, petatque, ut episcopus termini ad quem ea de re informetur.

Verum hæc ordinatio effectum ferme caruit; multi præfules eam censebant utrinque molestam, nimisque religiosorum approbationem limitibus restringere; amplam esse messem, multis operariis suffecturam, nec adimendum fidelibus solatium ac libertatem eligendi confessarium, in quo suam collocant fiduciam. Sufficere religiosis ad approbationem examen episcopi & testimonium sui superioris, cujus in hac re oneranda sit conscientia.

Idem archiepiscopus *Rhemenfis* eodem anno 1697 speculo suo auctoritatis confixit duas theses, quæ Rhemis in collegio societatis Jesu fuerant defensæ. Prima asserbat, *scientiam mediam vehementer accusatam, sed puram & absolutam egressam fuisse ex* judicio:

Tellier
configit
duas theses
Jesuitarum.

judicio : tamque parum eam esse Pelagianam, quam Calvinisticam. Alteram hanc : secundum doctrinam S. Augustini prædestinationem prorsus esse gratuitam.

Sed quare dux istæ theses fuerunt damnatae, quæ tamen quotidie docentur in academiis aliisque scholis? ecce causam ! quia prima, ut ait præsul, elevat doctrinam Molinæ de gratia supra S. Augustinum. Altera, quia non dicit satis : addere enim debuisset, sententiam de prædestinatione gratuita esse dogma fidei. Hanc damnationem rationemque damnandi ad omnes episcopos, ad Sorbonam, ad omnes urbes regni, in Flandriam, Romamque misit, causæ bonitate confusus.

Apparuit brevi *remonstratio*, ad ipsum archiepiscopum directæ (cujus auctor postea detectus est P. Daniel) plena vigore & eruditione. In ea propugnat auctor utramque thesin, ostenditque, in prima laudari quidem scientiam mediam, sed sine comparatione cum alia doctrina, falsum ergo esse, quod supra doctrinam S. Augustini extollatur : imo ipsissimam esse doctrinam S. Augustini auctorem sentire : nec verbum extare in thesi, de quo accusetur.

Quod scientia media a potentibus adversariis fuerit invaluata, summa exactitudine coram Romanis Pontificibus examinata, probata sicut aurum in fornace, atque pura inventa sit, res est tam certa, ut loquitur doctissimus abbas *Maurolicus*, ut urbi & orbi sit notissima, nec negari possit, nisi quis omnem frontem exuerit. Nullo igitur modo damnari potest tanquam favens Pelagianis erroribus. Imo Pontifex ipse prohibuit, ulla eandem censura notare.

Ejusdem omnino quoad hoc conditionis est, ac prædeterminationis physica : sive approbationem, sive tolerantiam simplicem appelles, sunt æquales. Roma eodem modo pronuntiavit de una & de altera : ut adeo plurimæ per orbem academiæ, plurimique ex omni genere doctores, ex ipsa etiam Sorbona, doctrinam scientiæ conditionalis, quam Molina docuit, defendendam assumpserint.

Ostendit dein auctor *remonstrationis*, prædestinationem gratuitam, seu factam ante omnem prævisionem meritorum, ac provisionem meritorum, ut adeo non esse dogma fidei, ut plurimi doctores, & academiæ Catholicæ contrariam sententiam teneant, doceantque prædestinationem consequentem seu posteriorem prævisione meritorum, ut adeo censura exigat, a professore thesisi novum condi articulum fidei, toti theologiæ inauditum.

Plures in hac re sunt sententiæ, quarum nulla censuram meretur. 1. Prædestinationem ad gratiam & gloriam esse gratuitam,

seu *antecedentem*, & priorem visione meritorum docet. 2. Prædestinationem ad gratiam esse gratuitam seu priorem, prædestinationem vero ad gloriam onerosam seu posteriorem prævisione meritorum. 3. Prædestinationem ad gratiam efficacem esse gratuitam & priorem meritis absolute prævisis per scientiam visionis, posteriorem vero meritis conditionate per scientiam mediam prævisis : prædestinationem vero ad gloriam ut coronam esse posteriorem meritis etiam absolute prævisis. 4. Prædestinationem utramque subjective esse gratuitam, objective vero onerosam. Quia DEUS liberaliter homini dat gratiam, ut merita ponat & dependenter ab iis gloriam consequatur. 5. Proprie loquendo prædestinationem fieri nec ante nec post prævisa merita, sed simul, cum DEUS omnia uno actu videat & decernat : ratione tamen nostra prædestinationem ad gratiam & gloriam esse posteriorem meritis conditionate prævisis, priorem vero absolute prævisis, quia datur gratia, ut ponantur merita, & per ista obtineatur gloria. Quamvis deinde in executione primo detur gratia, secundo ponantur merita, tertio conferatur gloria, ut merces & corona meritorum. Et sic DEUS est causa gratiæ, gratia est principium & causa meritorum, merita sunt causa moralis gloriæ, gloria vero est causa finalis & gratiæ & meritorum, ut adeo omnis prioritas & posterioritas, causa & causalitas sit ex parte rerum creaturarum, nullatenus vero ex parte DEI ejusque actuum, secundum effatum S. Thomæ : *DEUS non vult unum propter alterum, sed vult unum esse propter alterum.*

Rhemensis vidit nervos remonstrationis, sed ad auctoritatem suam pertinere putabat, ut illam refuter; at amici prudentius facturum existimabant, si id, quod conceperat, in lucem publicam non emittat. Quare doctoribus quibusdam Sorbonicis negotium dedit, ut vices suas subirent, & apologiam confutarent. At illi adeo lente & morose laborem illum ingratum susceperunt, ut præful aliam viam sibi tentandam crederet.

Cum enim contra doctrinam thesum nihil posset opponere, contra modum & ordinem procedendi Jesuitas deliquisse dicebat : ineundas fuisse vias canonicas, & ad se querelam deferendam, atque justitiam repetendam, antequam adversus archiepiscopum per *remonstrationem*, editum velut æris campani sonum, ad publicum provocaretur. Cum hac sua querimonia regem accessit, qui causam primum quatuor prælatis, dein Parlamento commisit.

fit. Non enim agebatur de examinanda doctrina, sed tantum de *formalitate processus*, a præsule accusata.

Optabant Jesuitæ, ut eum placarent quoad *formalia*, ut præsici appellant, *materialibus*, seu thesium doctrina in tuto posita. Unde se offerebant, quod velint archiepiscopum accedere, & contestari dolorem, quod ejusmodi remonstratio prodierit. Non acceptavit ille conditionem: sed voluit, ut ordinatio sua & damnatio thesium recipiatur. Unde rex per Harlæum patribus significavit, irent ad præsulem, & peterent, ut sua eos amicitia honoraret, dicerentque, ingratum sibi esse, quod libellus iste sine nomine & permissione prodiiisset, & propterea gratia excidissent, curam habitum iri, ut imposterum *formalitates* debitæ observentur.

Hoc erat totum, quod Jesuitæ jam ante obtulerant. Præsul, audita regis voluntate, patres venientes summa benevolentia significatione excepit.

Doluit, credo, antistiti maxime, quod occasione hujus & aliarum ordinationum malignæ satyræ, auctoribus omnino incognitis, Lutetiam pervolitarint. Earum una parallelam ridiculam inter Tellierum præsulem & abbatem *Maurolicum* virum notæ probitatis & doctrinæ, duxit. Maurolicus, inquit, erat tantum abbas, sed vir sapiens, & summe æstimatus: at archiepiscopus Rhemenfis est primus ex Paribus Franciæ & terribilis in sua diocesi. Maurolicus erat vir magnæ probitatis vitæque integerrimæ: at præsul Rhemenfis est commendator Ordinis S. Spiritus, & magister capellæ regiæ. Maurolicus erat ex pervetusta nobili prosapia: at Rhemenfis est provisor Sorbonæ. Non addo alia otiosæ loquacitatis & infructuæ pennæ nugamenta. Tanti characteris præfuli debetur honor & reverentia.

ARTICULUS XXVI.

Novum edictum contra Calvinistas. Controversia inter Bossuetum & Fenelonium de vita contemplativa. Crisis de illa.

Editio librorum S. Augustini.

Cum de pace Risvicensi anno 1697 tractaretur, quidam Protestantium principum legati postulabant, ut profugi ex Gallia Calvinistæ instrumento pacis includerentur, atque ut eis in patriam redire, fruique conscientia libertate permitteretur. At pax

62

conclusa nullam eorum mentionem fecit. Sufficiebat Wilhelmo, se regem Angliæ agnosci, & principatum Arausicanum sibi restitui. Cum autem multi Calvinistæ exules eo vellent migrare, sub pœna capitali id rex Ludovicus prohibuit.

Anno sequenti renovavit edictum, quo revocaverat Nannetense. Non sine gravi doloris sensu se percepisse ajebat, quod belli tempore quidam ministri aliique de suis subditis, erroribus indurati, aut clam in regnum penetrarint, aut conversos pervertere iterum sint conati, vanis spebus eos lactantes. Quapropter vetari iterum omne exercitium prætensæ religionis reformatæ, omne commercium cum ministris, omnem congressum quocunque prætextu. Simulque injunxit episcopis instructionem conversorum, & exhortationem, ut rebus divinis diligenter intersint, mandata ecclesiæ observent, sacerdotes honorent, in contrahendis matrimoniis solemnitates, a Canonibus; & ultimo concilio præscriptas observent, infantes suos in templo parochiali intra 24 horas baptizari curent, nisi expressam ab episcopo licentiam obtinuerint differendi baptismum. Addebantur plures saluberrimi articuli de instructione & Christiana educatione juventutis.

Gravissima his annis discordia duos inter præsules doctissimos, Franciscum *Fenelon*, archiepiscopum Cameracensem, & Benignum *Bossuet*, episcopum Meldensem exarsit, quæ omnem prope Galliam aut in partes, aut expectationem eventus traxit.

Fenelonus abbas, propter eruditionem & morum integritatem a Ludovico rege instruendis nepotibus, regiæ domus principibus, datus instructor (pro quibus & *Telemachum* scripserat) promotus dein fuit ad archiepiscopatum Cameracensem.

At vix hunc dignitatis gradum ascenderat, cum gravissima eum tempestas exceperit, & quidem propter devotionem nimiam. Imbutus siquidem *Guyonia*, de qua supra, principiis, de altissimo contemplationis spiritu librum edidit sub titulo, *regula sanctorum de vita interiore*, qui omnium ejus calamitatum origo fuit.

De vita
contempla-
tiva.

Docuit in hoc opere suo, quod DEUS, infinite in se amabilis, possit etiam hic in terris, ab homine viatore continuo amari unice propter se, sine ullo intuitu commodi, & incommodi, spei aut timoris. Cumque hanc doctrinam aliis quoque persuadere conaretur, factus est victima sui amoris puri. Centum guttura clamabant, excitari denuo damnatum Molinosii Quietismum, & ab ona Guyoniæ delirantis phantasmata. Beatorum in coelis tam sublimem puri amoris statum continuum esse proprium, prægra-
van-

vanti mortalium his in terris massæ nequaquam communem: amorem continuum sine desiderio sine spē esse supra conditionem depressam viatoris, magis persuasi, quantum sua interstī cœlum, quam ut illud pro se non appetat, non speret, non desideret. Comprehensoris hoc esse, visione DEI beata fruētis, non viatoris in hac tenebrarum & lacrymarum valle.

Maxime autem huic Fenelonii doctrinæ se opposuit Bossuetus Meldensis episcopus, offensum a Cameracensi se existimans, quod suam ordinationem pastorem, in qua Guyoniæ contemplationem rejecerat, approbare nolisset.

Meldensis igitur, cum bellum adversus Cameracensem constitisset, ad aulam eum detulit, ceu damnati Quietismi reum. Exhorruit rex, doluitque, se principes nepotes & ecclesiam Cameracensem confidisse alteri Molinos, qualem nempe inimici descripserant.

Difficile est, spiritus asperos, inter se commissos, intra justæ moderationis limites continere, dum hic dignitatis suæ esse existimat, cœptam accusationem prosequi, alter, eandem retundere. Rege volente ad summum Pontificem Innocentium XII caussa fuit delata. Meldensis Bossuetum nepotem suum eo misit. Fenelonus per epistolam se purgavit.

In ea scripsisse se, aiebat, *tractatum de vita ascetica & amore contemplativo*; condemnatum a se amoris actum in se ipso continuo permanentem, qui nunquam sit iterandus: agnitam necessitatem, non solum amoris, sed aliarum quoque virtutum actus exercendi: rejectam contemplationem perpetuam, nunquam interruptam, excludentem omnem distractionem, etiam involuntariam: orationem quoque mere passivam, excludentem omnem cooperationem voluntatis ad exercendos actus salutes. Nullam admittam a se fuisse quietudinem, neque in oratione neque aliis virtutum exercitiis, præter illam pacem Spiritus sancti, cum qua animæ puræ actus suos exercent modo tam uniformi, ut ipsis appareant esse una simplex & permanens unio cum DEO. Conatum se fuisse ostendere, in quocunque gradu perfectionis sit quis constitutus, semper tamen oportere in corde conservare spē, per quam salvamur. Aliquot post diebus ipsum suum opus, in latinum verbum, cum sententiis ascetarum de amore contemplativo, ad Papam misit, omnia illius iudicio submittens.

Rex Cardinalem Bullonium urgere iussit, ut caussa ad pacandam Galliam brevi terminetur. Interea autem episcopus Carno-

tentis monuit Bossuetum, ut mitius agat, ne, dum spem vult erigere, charitatem nimium deprimat. Et sane Meldensis, qui initio disputationis negare visus erat, possibilem esse actum, quo ametur DEUS præcise propter se ipsum, sine respectu ad ullum proprium commodum, eo quod idem sit motivum amoris & spei, & spes in amore includatur, cum videret, omnes ferme theologos & scholas huic suæ doctrinæ esse contrarios, multum de sententia sua remisit in decursu, adeo quidem, ut, qui contemplativos mysticos pro totidem *visionariis*, quibus calor imaginationis caput turbasset, habere visus erat, postea ita immutarit linguam, ut ab adversario suo non multum quoad doctrinæ substantiam dissideret. Et quantum ad actus charitatis spectat, quis neget, DEUM infinite amabilem propter se ipsum, amari cum ejus gratia posse propter se ipsum? Amari super omnia posse, quia summum & infinitum bonum est? Cur impossibilis sit actus amoris divini sine respectu ad proprium amorem? Qui abstrahat a spe mercedis? Quo DEUS unice propter se ipsum ametur? Profecto, si Moyses & Paulus ea fuerunt in proximum charitate, ut optarent potius fieri anathema pro fratribus, & deleri de libro vitæ: quanto magis possibilis erit charitas in DEUM, summum & infinitum bonum, qui sit purus ab amore proprio, & ab omni, etiam cæli, mercede abstrahat? Talem certe sæpe eliciunt amore DEI accensæ piæ mentes. Talem vel ipsam rudem pueritiam docemus elicere. Si quæras, quid est perfecta charitas? Respondebit: est illa, qua DEUM amamus super omnia, non propter spem cæli, aut metum inferni, sed propter DEI infinitam bonitatem, aut propter infinitas ejus perfectiones, quia DEUS est. Quomodo exprimis contritionem perfectam? Respondebit: doleo ex toto corde, quod DEUM infinitum bonum, quem amo super omnia, offenderim.

Duas aut tres species amoris DEI agnoscunt theologi. 1. *Amorem concupiscentiæ*: quo homo DEUM amat, ut homini bonum, seu in proprium amantis commodum, ut e. g. cælum, sibi bonum, consequatur. Et hic amor vel est ipsa spes, vel eam includit; neque justificat extra sacramentum. 2. *Amorem benevolentiae*, quo DEUS amatur propter se, seu propter infinitam bonitatem aut perfectionem (in genere vel specie spectatam) deque ea gaudet, ut DEO bona, sine respectu ad amantis commodum. 3. *Amor amicitiae*, qui affectu prosecutivo fertur in DEUM summum bonum, cum desiderio æternæ conjunctionis & unionis cum DEO amato, quatenus hæc unio DEO bona est,

est, & gloriam ejus extrinsecam auget. Et hic amor benevolentiae & amicitiae (sive unus dicatur, sive duplex) est perfecta charitas, justificans peccatorem etiam extra sacramentum.

Jam vero non est credibile, Bossvetum, virum doctissimum, aut ejus adherentes, voluisse dicere, quod ab homine viatore hic actus perfectae charitatis non possit elici, cum sit praeceptum a DEO, ut sapius in vita eliciatur, & multoties bonae mentes eum cum tenerrimo affectu eliciant.

Igitur id tantummodo in Fenelonio arguisse censendus est, quod putaret ab eo asseri *statum aliquem habitualement & continuo permanentem amoris puri, qui spem aliasque virtutes excludat*. Et sic verum est, talem statum non posse existere, cum teneamur etiam actus fidei, spei, aliarumque virtutum elicere.

Neque verum est, idem esse motivum charitatis & spei (quod asserere visus est Bossvetus, ut posset dicere, omnem charitatem involveré spem) nam perfectae charitatis motivum, seu *objectum formale*, ut theologi loquuntur, est DEUS, ut sibi ipsi infinite bonus: spei vero ut nobis bonus, seu cujus possessionem, ut nobis bonam, cum fiducia in DEI promittentis & auxiliantis fidelitatem, cum desiderio appetimus.

Porro Bossvetus 12 propositiones ex libro Fenelonii extraxit, atque per plures Sorbonae doctores perstringi censura curavit. Sed alii modum, censuram istam obtinendi, perstrinxerunt. Certe talis erat, ut Bossvetus ipse consultum duceret, eam suppressimere. Nihilominus Fenelonius tam acerbè ab aula, etiam in suis agnatis, habebatur, nomenque per Galliam ita lacerabatur, ut nemo illius amicum aut defensorem profiteri se auderet, exemplo per saeculum & ultra in archiepiscopo non audito.

Tandem complementum accessit ex Romana censura, qua liber Fenelonii fuit proscriptus, & propositiones aliquae notatae tanquam temerariae, scandalosae, malesonantes, piarum aurium offensivae, & in praxi perniciosae, & respective erroneae. Constitutionem istam rex omnibus episcopis acceptandam misit, & in diocesis promulgandam.

Hic enim vero virtus archiepiscopi & in Sedem Apostolicam reverentia se probavit. Vix enim sententiam audierat, cum simpliciter, absolute, & sine omni restrictione cum omni veneratione eandem recepit, exemplum daturus, ut publicis litteris testabatur, quomodo Sedi Apostolicae sit obediendum; utque id adhuc patentius demonstraret, libellum supplicem regi obtulit, ut om-

Virtus Fenelonii.

omnia etiam in defensionem libri sui scripta supprimerentur. Quod etiam edicto executioni datum.

Hic completa erat episcopi adversus archiepiscopum victoria : sed major victi , quam victoris ; non ille , exemplo Janenistarum , distinxit inter jus & factum : non dixit , alium esse sensum libri sui : non dixit , 23 veritates esse uno ictu profligatas in suis 23 propositionibus : non dixit , proscriptam esse linguam , pietatem , & expressiones sanctorum : condemnationem esse factionem conspirationis , fructum sollicitationis importunæ , argumentum evidens ignorantiae & prostitutionis examinatorum : constitutionem esse probum curiae Romanae , & ruinam Gallicae libertatis. Superbiae , inobedientiae , contumaciae Janenisticae expressiones haec sunt. Humilis tanti praelati modestia nihil videre , nihil audire , nihil sentire voluit , quam plenam submissionem. Atque hoc pacto calicem , quantumvis amarum , ad fundum usque exhausit.

Editio S.
Augustini
impugnata.

Anno 1699 prodierunt litterae , ignoto auctore , quibus *nova editio S. Augustini* , a congregatione S. Mauri cum notis adornata , impugnabatur , ceu nimium favens Janenio. Annotari diligenter , dicebat scriptor anonymus , ea loca in margine , quibus novatores ad errorem stabiliendum abutuntur , e. g. DEUM non velle serio salvos fieri , nisi praedestinos : gratiam , quae non sit efficax , non esse gratiam Jesu Christi. Contra vero eos textus , quibus S. Doctor gratiam sufficientem , libertatem *indifferentiae activae* asserit , sine nota praeteriri ; longe aliter , ac fecerint doctores Lovanienses , qui eundem S. Patrem ediderant.

Vitio etiam datum , quod tomo X textum , ex *cap. 7 libri de correptione & gratia* depromptum , non satis fideliter exposuissent. Interrogatum Augustinum , quare damnandi essent , qui non acceperant gratiam , cum qua sola perseveratur ? Respondisse Augustinum : *perseverares , si velles* , quo gratia sufficiens ad volendum & perseverandum significetur. At vero editores hunc locum ita fuisse interpretatos : *perseverares , si semper eandem haberes voluntatem*. Hoc autem ridiculum facere textum ; cum nihil aliud re ipsa esset , quam dicere : *perseverares , si perseverares*.

Taceo plura alia hujus anonymi objectamenta , quibus majorem editorum sinceritatem requirit , & illud praeterim arguit , quod analysin Arnaldinam libri *de correptione & gratia* imprimi atque eodem caractere editioni suae inferi curarint , cum tamen ea analysi Janenissimum sapiat.

Re-

Responderunt ad has objectiones auctores editionis, eo effectu, ut litteræ anonymi Romæ in Indicem sint relatæ. *P. Germon* postea lib. de arte discernendi diplomata vera a falsis disc. XI coram rege & in synodo arguit, manuscripta, præsertim Corbeyensia, quibus usi essent editores, non esse secura, id quod jam olim Hincmarus Remensis archiepiscopus demonstrasset adversus Goteschalcum, Augustino ex iisdem abutentem.

ARTICULUS XXVII.

De charitate, & probabilitate. Crisis de abbate de la Trappe. Error Cailii de Eucharistia.

ANno 1700 conventus cleri ordinarius, Parisiis celebratus, declaravit, charitatem perfectam, quæ justificat peccatorem etiam ante usum sacramenti, non esse essentialiter requisitam ad suscipiendum baptismum, & sacramentum poenitentiae; non tamen debere poenitentem se tutum credere, si præter actus fidei & spei non incipiat amare DEum, tanguam fontem omnis justitiæ. 63

Not. Videtur initialis hic amor includi in spe, quæ est amor concupiscentiæ. Qui enim a DEo, omnis justitiæ fonte, sperat justificationem, videtur suam propriam utilitatem respicere, & elicere amorem DEI initialem concupiscentiæ. Nisi enim hoc dicatur, videtur explicatu difficile, quid sit ille amor initialis, & quomodo ab amore perfecto, ad quem non requiritur certus gradus intensionis, differat. Ac proinde ne quidem a prælatis Galliarum videtur decisum aliquid contra attritionis sufficientiam ad baptismum & sacramentum poenitentiae. Imo dicunt aperte, charitatem perfectam, quæ contritionem perfectam constituit, non esse absolute ad sacramentum necessariam. Ergo neque contritio perfecta ad illud est necessaria, sufficitque attritio.

Altera conventus declaratio versatur circa probabilitatem, jubetque in hac parte sequi doctrinam patrum, & doctorum modernorum, secundum ordinationem concilii Viennensis. Probabilistæ autem existimant, sequendo sententiam, vere theologicæ, comparative & practice probabilem, se insistere vestigiis sanctorum & doctorum modernorum etiam plurimorum. Sancti tutissimum putabant, jugum Christi suave & onus leve non nimium aggravare fidelibus; probabiliora & tutiora in praxin deducenda, aliis-

Part VIII,

B b b b

que

que suadenda, non imponendam obligationem: durum & rigidum sibi, facilem, quantum fieri potest, se exhibere erga alios oportere: si omnes præcepta, quæ sunt certa, observarent, totum mundum sanctum fore.

De la
Trappe.

Mortuus est eodem anno Armandus Joannes *Boutillierus de Rance abbas de la Trappe*, qui sicut dum esset adhuc juvenis, mundum amavit, ita perpensa dein ejus vanitate, relictis nobilis & opulentæ domus fortunis, spebusque blandientibus, vocantem Dominum secutus est per viam omnino extraordinariam; nam in abbatiam, in qua disciplinam collapsam invenerat, anno 1662 introduxit observantiam Cisterciensem severissimam, cum silentio perpetuo & austeritate, cujus in historia vix invenitur exemplum.

Sed qui, attractis multis, quos mundus deluserat, tam bene prospexerat, sibi ipsi minus caute consuluisse visus est; dum in summa solitudine & quiete vitam inquietam duxit, variisque implicatam litigiis.

In monachos.

Et primo quidem cum aliis religiosis, patribus præsertim Benedictinis, edito tractatu *de sanctitate vitæ monasticæ*, in quo liberius quam cautius loquebatur de monachis, iis maxime, qui literarum studiis dant operam; in congregationibus etiam iis, quæ de exacta reformatione sibi blandirentur, vix ullum ferme reperiri vestigium antiquæ pietatis asserens: hujusque mali fontem in studia potissimum referebat.

Durior & a veritate alienior hæc erat exprobratio, quam ut dissimulari posset. Igitur *Mabillonius*, doctrina & eruditione multo clarissimus, arrepta penna, studia monastica ab injuria vindicavit, scripta in eam rem apologia. Replicavit abbas, duplicavit Mabillonius. Accurrunt alii, & in partem duelli utrinque veniunt. Cadere denique abbas sapientibus visus est, cujus plures propositiones defendi nullatenus poterant. Mirum sane, virum tam austeræ disciplinæ architectum, tanta virulentia, ne dicam, furore, in aliorum famam involare potuisse.

In castis. Altero jurgio, satis clamoso, Joannes hic silentiarius commissus est cum castis, quos tamen nunquam legisse visus est, sed ex relatione Jansenistarum, cum quibus illi familiare commercium, omnem morum corruptionem ex eorum laxa doctrina morali descendere putabat; cumque plures profligatæ vitæ homines ad ejus abbatiam venirent, omnia eorum scelera ex castis profluxisse putabat, quasi illi omnia hæc excusarent ac licita declararent. Per-suasum habeo, mille doctrinas bonas & optimas in laxo etiam ca-

gista

ista inventum iri, donec aliqua occurrat, quæ exeret. Non le-
ctio castitarum, sed mala voluntas malos facit. Per hæc tamen
nullatenus excusatos velim laxos castitas aut theologos. Vitanda
extrema; ut neque in laxitatem, neque nimium rigorismum de-
flectatur. Utrumque animarum saluti & ecclesiæ disciplinæ est
noxium.

Sicut autem abominabile ipsi erat nomen castitarum, sic etiam
Molinistarum; quamvis ii, qui propius eum inspexerant, existi-
ment, eum ne quidem eorum doctrinam habuisse cognitam, nisi
in quantum a jansenistis depictam viderat: prout hodiedum inve-
nire est homines, qui prompte respondeant, se non esse Molini-
stas; si autem interrogas, quid sit Molinista, nihil habent, quod
respondeant, aut definitionem dabunt, quæ nequaquam sit *oratio*
explicans naturam rei. Persuasionibus & præjudiciis aguntur ru-
des animi; & *sciolis* mundus scatet: vel sub cilicio affectus fre-
munt.

In Molini-
stas.

Quamvis autem his contentionibus austerus hic Joannes in
deserto quietem sibi turbare videretur, & silentium violare, con-
testabatur tamen, ad solitariam se vitam vocatum, non ad dispu-
tandum, aut partium alicui adhærendum. Verum, sicut mona-
chos, Molinistas, & castitas stylo satis forti persequabatur, ita
Jansenistas æstimabat, amabatque; non quod errores eorum seque-
retur; nam formulari pure subscripsit & simpliciter, omnique oc-
casione oblata prædicabat, parendum absolute constitutionibus
apostolicis in dubio, rebusque ad religionem pertinentibus. Sed
rigida eorum doctrina & externo severitatis furo deceptus delecta-
batur, quodque monachos, Molinistas, & probabilistas strenue
insectarentur.

Sed tamen post mortem Arnaldi, quem velut oraculum au-
diverat, rupit amicitiam: quod factioni tantopere doluit, ut, qui
Jansenistis paulo ante erat optimus, repente factus sit pessimus.
Nihil erat laudis, quod ei non tribuerant: mox nihil vituperii,
quod in eum non conjicerent. Sed abbas egregie se defendit; va-
luitque ad correctionem plurium exemplum viri, quem ceu san-
ctum, & antiquis illis anachoretis supparem Gallia fuit mirata.

Omnis equidem mundus in novitates pruriente nutrit spiri-
tus, maxime tamen Gallia; quæ multa profert ingenia, uti acria
& vivacia, ita volatilia, atque in novitates inveniendas prompta
fecundaque. Vix annus erit, quo talia non parturiat. Documen-
to est, quem annus 1701 exhibet, *Caillius*, Cadomensis curio,

Caillii er-
ror.

qui librum edidit hoc titulo: *concordia theologia cum philosophia quoad Transubstantiationem Eucharistia.*

In hoc ostendere conabatur, totum mysterium in eo consistere, quod panis & vinum uniantur animæ & divinitati Christi, & per hoc fieri ejus corpus & sanguinem: sic nulla penetratione corporum, nullo accidente absoluto, nullo alio miraculo opus esse.

Verum crassior est hæc hæresis, quam ut non a quolibet Christiano palpari possit, cum manifeste totam transubstantiationem evertat, contra expressam definitionem concilii Tridentini, quod anathema dicit illi, *qui negaverit mirabilem illam conversionem totius substantiæ panis in corpus, & totius vini in sanguinem Christi, manentibus duntaxat speciebus panis & vini.* Secundum hæresin autem istam panis & vinum post consecrationem manerent panis & vinum, unita animæ Christi. Et quomodo panis, manens panis, posset fieri corpus Christi? an corpus unitum animæ sit anima? Credo, ab hac sententia non multum alienum fore Cartesium aut etiam impanatores Lutheranos.

Non est proin mirum, hunc Caillii librum ab episcopo Bayocensi fuisse damnatum, & auctorem coactum, hæresin suam revocare.

Crisis de
accidenti-
bus.

Videtur philosophus iste eo prolapsus, ne admittere debeat *accidentia absoluta*, hoc est talia, quæ *supernaturaliter* existere possunt sine subjecto; qualia cum Aristotele agnovit tota ferme antiquitas. S. Thomas aperte illa defendit, dum *opusculi* 57 ait: *accidentia autem in eo sine subjecto subsistunt.* Et subjungit, sensus a deceptione reddi immunes, *qui de accidentibus judicant, sibi notis*: prout in festo corporis Christi sacerdotes legimus. Idem exprimit in hymno *lauda Sion*, ubi canit: *sub diversis speciebus, signis tantum & non rebus, latent res eximiae.* Et: *nulla rei fit scissura, signi tantum fit fractura.* Ubi S. Doctor per res intelligit, substantiam panis & vini, per signum & species vero eorum accidentia. Et quid frangitur aliud, dum hostia frangitur?

Secuta sunt hanc doctrinam concilia, Constantiense, & Tridentinum, quod anathema dicit illis, qui negaverint, post conversionem panis & vini solas eorum species remanere. Quid autem sunt hæ species, *nisi accidentia sine subjecto*? quærit concilium Coloniense. Quid aliud proprie manet? *manere* dicitur id, quod prius aderat; non vero id, quod de novo advenit. Sicut autem verba S. Scripturæ, sic etiam definitiones conciliorum dogmaticæ in sensu proprio sunt accipiendæ, quando possunt. Alias innu-
meri orirentur errores.

Hæc

Hæc eadem sententia fuit theologorum & philosophorum usque ad hæc ultima ferme tempora, quibus displicet veritas, quia antiqua est. Quin eo devenit, ut pleno splendore exhiberetur, qui accidens absolutum nominat, seu ignorantia sue asylum in eo quaereret. Contra vero pro docto philosopho habetur, qui ita sibilare novit. Novitas videlicet, licet falsa, placet & amatur, quia juvenis est & fucata, veritas seu edentula & rugosa vetula despecta exploditur.

Secuta fuit mala decisio famosi *casus conscientia*, a 40 doctoribus Sorbonicis facta 1701 & 1702, suspensio *Coddæi archiepiscopi Sebasteni* & vicarii apostolici in Hollandia. Verum de his postea cum in dissertationibus de Jansenismo uberius redibit tractatio, tum parte sequenti.

Simon, famosus in Gallia Rabinus, tacito licet suo nomine, *versionem novi testamenti* anno 1702 edidit, adeo maligne ac perverse, ut Cardinalis Noallius archiepiscopus Parisiensis eam condemnatione sua dignam censeret, simulque ad cautelam diœcesanis suis idoneam instructionem præberet, quam orditur verbis *S. Petri 2 c. 3* in sacris scripturis esse quædam *difficilia intellectu*, quæ *indocti & instabiles depravant ad suam perditionem*, allegatque præulæ querelam *S. Hieronymi (epist. ad Paulin.)* quod totus mundus se credat habilem ad intelligendam scripturam, & rudes etiam infimæ conditionis homines arrogant sibi jus eandem interpretandi.

Verforem novi testamenti prælatus arguit, quod auctoritatem editionis vulgatæ nitatur deprimere: interpretem potius quam traductorem videatur agere, sensus suos privatos subrogando verbis & vero scripturæ intellectui; quod textus immutet, ubi ipsius sensui videbantur contrarii, aut eos, quibus adstruitur peccatum originale, prædestinatio, necessitas gratiæ ad faciendum bonum, resurrectio mortuorum, sacramenta, & ipsa Christi divinitas.

Certe, nisi agnoscatur ecclesia sacrarum interpret scripturarum, nec utrum extet verbum Dei scriptum, nec in quibus libris contineatur, neque an & qualis editio sit incorrupta, & omnium minime, quomodo controversi scripturæ textus intelligendi veniant, certa & infallibilis regula haberi potest, prout alias in hoc opere est demonstratum; quæ sane causa est, cur apud sectarios, cum infallibili interprete & iudice controversiarum careant, incerta sint omnia, imo falsissima, in quibus ab ecclesia recesserunt. Sola Biblia non possunt esse iudex, sicut corpus juris non potest esse iudex; sed requiritur iudex, qui secundum leges divinas & humanas pronuntiet.

A R T I C U L U S XXVIII.

De conciliis Galliae sæc. XVII.

COMplura equidem concilia, conventus, & synodos ecclesiarum Gallicanarum per decursum attigimus, subjungenda sunt hic aliqua provincialia, de fide & disciplina tractantia.

§ I.

Concilium Narbonense provinciale celebratum anno 1609.

IN concilio isto præside Ludovico Vervino archiepiscopo Narbonensi 48 editi sunt canones de fide & ecclesiarum disciplina, quos summatim hic referam.

Caput I.

De fide Catholica.

Præmittitur formula professionis fidei ordinaria, ex voluntate concilii Tridentini a Pio IV præscripta, eandemque emittere jubet synodus omnes, qui beneficium quodcumque consequuntur, promovendi item ad sacros ordines, atque ad gradus litterarios.

Caput II.

De doctrina Christiana.

Singulis diebus dominicis post prandium, dato campana signo, parochi patresfamilias cum pueris in ecclesia convocent, ubi eos rudimenta fidei edoceant, formam catechismi sequentes. Eandem doctrinam Christianam semel in hebdomade proponant scholarum magistri.

Caput III.

De libris vetitis.

Omnes libros a sede apost. vetitos, & ex professo de hæresi & rebus obscenis tractantes, sub pœna excommunicationis ipso facto

facto incurrendæ, legi, aut retineri prohibet synodus. Biblia, idioma e Gallico conscripta, legere aut retinere nemini licet, nisi obtenta ab episcopo aut vicario generali in scriptis licentia; ne venenum, ab hæreticis in pluribus versionibus sparsum, imbibatur. Excommunicantur omnes magi, sortilegi, venefici, astrologi judicarii.

Caput IV.

De divini verbi prædicatoribus.

Episcopi ipsi verbum DEI prædicent, tanquam successores Apostolorum. Et quia non possunt soli in tota diocesi prædicare, concionatores idoneos constituent, qui diebus dominicis & festis prædicent. Extra ecclesiam sui ordinis nemo prædicet, nisi de licentia episcopi, in scriptis obtenta. Tempore concionis missa non legatur, nec sacramenta ministrantur. Præbenda theologiae in omnibus cathedralibus constituatur.

Caput V.

De custodia Eucharistiæ.

Asservetur in tabernaculo mundo, ornato, in quo nihil aliud reponatur. Ad ægrotos magna cum reverentia publica portetur, præcedente lumine, clerico tintinnabulum pulsante. Parochus, superpelliceo & stola indutus, velo serico ab humeris pendente, quo vasculum obtegatur, procedat sub baldachino, si fieri possit. Duas hostias secum portet, quarum alteram infirmo præbeat, alteram secum a populo adorandam ad ecclesiam reportet.

Caput VI.

De reliquiis & veneratione sanctorum.

Reliquiæ nullæ proponantur, nisi ab episcopo sint approbatæ. Qui novas non proponat, nisi consulto summo pontifice. Non nisi in capis decore asserventur, & festis solennioribus populo monstrantur a clerico, superpelliceo induto, & face accensa. Inventario sint notatæ. Omnis abusus tollatur.

Caput

Caput VII.

De imaginibus.

Imagines, quæ rudium libri sunt, prout semper moris fuit, in ecclesia asservantur, colanturque, eliminatis omnibus vanis profanisque picturis. Nec sacras, immodeste depictas, tolerare oportet. Nec novæ pingantur, nisi de episcopi consensu.

Caput VIII.

De blasphemis.

Blasphemum DEUS extra castra ejectum lapidari iussit. Hic statuitur, ut, si clericus sit, excommunicetur, & aliis pœnis pro arbitrio ordinarii plectatur. Laicus vero, monitus tribus vicibus, adhibitis duobus saltem testibus, e Catholicorum cœtu ejiciatur, & excommunicatus publice a paroco denuntiatur.

Caput IX.

De festorum cultu.

Cum divino cultui dies festi sint dicati, divinis officiis, concionibus audiendis, & catechesi impendantur. Opus servile cesset, officinæ sint clausæ, strepitus forensis sileat. Nundinæ ne fiant, sed in antecedentem vel subsequentem diem rejiciantur. Comestiones, luxus, lascivia, choreæ, ludi publici, otiositas &c. severe prohibeantur: tempore rei sacræ ne sinatur turba per plateas, forum, tabernas vagari.

Caput X.

De observatione jejuniorum.

Cum quadragesimale jejunium a traditione apostolica habeatur, illud ab omnibus sancte observandum, prout etiam vigiliarum & 4 temporum. Cibi vetiti ne exponantur venales. Episcopi non dispensent, nisi vera sit necessitas, nec medici necessitatem prætendant, ubi non est.

Caput

Caput XI.

De hæreticis.

Fugienda hæreticorum familiaritas, & ab ecclesiis arceantur, excepto concionis tempore. Rudiores cum illis non disputent, sed pro eorum conversione DEUM orent.

Caput XII.

De indulgentiis.

Christus abundantissime persolvit pro nostris peccatis, atque infinitum meritorum suorum thesaurum reliquit ecclesiæ suæ: inde *indulgentiæ*, prudenti Sedis Apostolicæ dispensationi commissæ. Eæ non publicentur, nisi ab episcopo recognitæ. Parochi & concionatores earum utilitatem usumque populo explicant.

Caput XIII.

De sacramentis in genere.

In iis administrandis non aliæ adhibeantur ceremoniæ, formulæ ac ritus, nisi ab ecclesiâ Romana præscriptæ. Gratis omnino administrentur, a ministris puris ac mundis a sordibus peccatorum, & externe superpelliceo & decenti gravitate ornatis, ut appareat publice, nihil hic profanum, sed rem sacratissimam geri.

Caput XIV.

De baptismo.

Sine eo, in re aut voto suscepto, non patet cælum. Quare parentes quam citissime curent infantes baptizari. Extra casum necessitatis nemo extra ecclesiam baptizetur. Admoneat parochus patronos de cognatione spirituali cum baptizato ejusque patre & matre. Hanc autem incurri solum ab iis, qui in substantia baptismi tenent infantem, non autem, qui levant, dum ceremoniæ supplentur. Baptizans non admittat patrinos de fide suspectos, aut necdum confirmatos. Patrini nihil donent. Unus tantum sit, vel ad summum unus & una. Nomina patrum veteris testamenti raro imponantur baptizatis, multo minus ethnicorum. Baptisterium perpetuo sit clausum, & mundum.

Caput XV.*De confirmatione.*

Episcopi diligenter hoc sacramentum conferant baptizatis, non tamen facile ante septimum ætatis annum: nec adultis non jejunis, aut rudimenta fidei nescientibus. Doceatur populus de vi & dignitate hujus sacramenti. Patrinus sit distinctus a patrino baptismi, nihilque donet.

Caput XVI.*De sacramento pœnitentiæ.*

Nemo confessiones audiat, nisi sacerdos approbatus ab episcopo, a quo in scriptis licentiam acceperit, excepto mortis periculo. Subjungitur hic formula absolutionis consueta. Hortatur synodus, ut omnes saltem quater in anno confiteantur. In paschate chartam, confessionis testem, paracho deferant, qui omnes libro inscribat. Confessiones non audiantur, nisi a sedente, pœnitente genua flectente, & per craticulam distincte confitente.

Caput XVII.*De casibus reservatis.*

Potest episcopus graviora quædam peccata absolutioni suæ reservare, eaque hoc pacto jurisdictioni inferioris sacerdotis subtrahere; parce tamen hac potestate utatur, ne fideles a confessione absterreantur, aut peccata reticeant. Aliquando ipse confessarius adhibet episcopum, ut facultatem a reservato absolvendi obtineat.

Caput XVIII.*De Eucharistia.*

Sacramentum excellentissimum, omnibus adultis aut re aut voto ad salutem necessarium; tempore paschali, intra dominicam Palmarum, & dominicam in Albis inclusive digne sumendum. Infantibus & indignis ne præbeatur. Ceterum modus communicandi, prout ex hoc capite patet, omnino idem est in Gallia ac Germania.

Caput XIX.

De Missæ sacrificio.

Explicat hic synodus sacrificium Missæ secundum rubricas missalis Romani ; unde apparet circa ritus & ceremonias non aliam Galliae esse disciplinam, ac universalis ecclesiæ. Prohibentur Missæ in domibus privatis, etiam magnatum, nisi adsit sacellum, ab episcopo aut de ejus mandato benedictum, & altari portatili consecrato instructum. Ministrantes induantur toga talari. Hoc speciale videtur, quod prohibeatur Missa pro defunctis, nisi præsentem corpore. Videtur id intelligendum de festo duplici.

Caput XX.

De clericis peregrinis.

Non permittant ecclesiarum rectores quemquam celebrare, nisi visa licentia episcopi diocesanæ. Regulares vero a suis ordinariis eandem exhibeant in obedientialibus litteris. Sine talibus tanquam apostatæ aut criminosi aut incarcerentur, aut ad suos superiores ordinarios remittantur. Idem, si religiosus extra monasterium sine regulari habitu deprehendatur.

Caput XXI.

De sacramento ordinis.

Per se ipsos ordines conferant episcopi subditis suis examinatis & approbatis, instructis testimonio parochi, scholæ magistri, & senioribus loci, in quo residet ordinandus. Dispositio Tridentini sess. 23 sancte observetur. Titulo beneficii aut patrimonii, 30 aureorum annuos redditus æquantis, sint instructi. Nullius, extra Galliam degentis, dimissoriæ recipiantur.

Caput XXII.

De matrimonio.

Significat unionem Christi cum ecclesia. Recitatur ordinatio Tridentini de matrimonio clandestino. Vagi non facile conjungantur a parochis. Non domi, sed in ecclesia sub Missa fiat benedictio.

C c c c c 2

nedictio. Secundæ nuptiæ non benedicuntur. Non contrahant Catholici cum hæreticis. Impedimenta a Tridentino assignata recipiuntur. Denuntiationes prævias solus episcopus aut ejus vicarius potest remittere ex causa justa. Causas matrimoniales non cognoscant *officiales* foranei, seu decani rurales, sed eas ad consistorium episcopi remittant. Dum matrimonium in ecclesia contrahitur, vitentur risus, strepitus & alia indecentia, prout etiam in administratione aliorum sacramentorum; inobedientes excommunicentur.

Caput XXIII.

De extrema unctione.

Est institutum a Christo hoc Sacramentum pro infirmis in salutem corporis & animæ, attestante Jacobo Apostolo. Dedoceatur populus, quod mortem acceleret: moneaturque, ne in eo suscipiendo sit negligens, dum periculum mortis subest. Prius autem, si fieri possit, suscipiatur Eucharistiæ sacramentum.

Caput XXIV.

De sepulturis.

Hortentur parochi populum ad preces pro defunctis fundendas. Noctu non efferantur funera. Intra ecclesiam, maxime prope altare, non facile sepeliantur, nisi dignitate aut singulari virtute fulgeant. Nullæ inscriptiones apponantur, nisi approbante rectore ecclesiæ. Sordidæ exactiones prohibentur. Non sepeliantur ante 24 horas, nisi fuerint pueruli. Concio funebris haberi potest de morte, judicio &c., non vero de laudibus defuncti sine consensu episcopi. Si excommunicatus vi in loco sacro sepeliatur, inde rursus ejiciendum est cadaver. Cœmeteria sint clausa. Quæstio de loco sepulturæ pertinet ad ordinarium. Licet corpus alibi sepeliatur, matrixi tamen ecclesiæ secundum consuetudinem solvendum.

Caput XXV.

De testamentis.

Prælati ecclesiæ cognoscant de piis legatis, eaque executioni mandari curent intra sex menses, & rationem administrationis petant. Tabulæ testamenti & legati pii in archivo episcopi deponantur.

Caput XXVI.

De episcopis.

Verbo & exemplo præluceant, familiam suam ad omnem probitatem & devotionem componant. Singulis diebus dominicis & festis in choro divinis officiis, saltem Missæ & Vesperis intersint. Officiariis probatæ vitæ & doctrinæ utantur. Faciles se adeuntibus præbeant, consilium dent, & afflictos consolentur. In domibus suis scæminas non admittant. Domesticos suos singulis mensibus confiteri & Eucharistiam sumere, & mensam sacra lectione condiri curent. Frugali mensa & mediocri suppellectili sint contenti. In publicum non prodeant sine talari veste & roqueto. Tonfuram gerant majorem quam reliqui sacerdotes. Populo benedictionem impertiantur, dum per civitatem aut diœcesin incedunt. Nullas picturas profanas domi habeant. Opera misericordiæ frequenter exerceant. Pro mortuo episcopo metropolitanus & omnes comprovinciales episcopi Missam solenni ceremonia celebrari procurent.

Caput XXVII.

De visitatione.

Tertio saltem anno episcopi totam diœcesin visitent, moderato comitatu. Inspiciant ecclesias, clericos, apparatus ad officia divina, proventus clericorum. Abusus tollant. Beneficia, quæ seorsim non sufficiunt ad unius sacerdotis sustentationem, uniant; quantum tamen fieri poterit, ad fundatorum intentionem.

Caput XXVIII.

De synodo diœcesana.

Omnes compareant, qui non legitime excusantur. Ferant se cum nomina beneficiatorum non residentium, & eorum, qui beneficium curatum habent, nec tamen ordinem presbyteratus susceperunt. Omnes jurent, se statuta in hac synodo observaturos.

Caput XXIX.

De synodo provinciali.

Hoc tam utile ad tollendos abusus, mores componendos, pacemque conservandam medium, diu neglectum, diligenter deinceps

ceps adhibendum est. Igitur tertio quoque anno synodus provincialis celebretur : cui interesse tenentur omnes episcopi suffraganei, vel eorum vicarii generales, abbates, omnes primæ post episcopum dignitates, cathedralium, & collegiatarum ecclesiarum capitula per deputatos, superiores claustrales : & hoc sub pœna excommunicationis ; salvis tamen eorum immunitatibus. Primo autem tractabitur, utrum ea, quæ in præcedenti synodo tractata sunt, executioni sint mandata, an omnes resideant, an visitatio peracta. Controversiæ dein inter coepiscopos, aut inter ecclesias, aut episcopi cum subditis cognoscantur, & si fieri potest, absque strepitu judiciali componantur. Secundum pluralitatem votorum omnes subscribant, salva appellatione ad summum Pontificem, concilii provincialis judicem.

Caput XXX.

De capitulo & canonicis.

Capitula quæcunque, non obstantibus privilegiis, per ordinarios visitabuntur. Non habent vocem in capitulo, nec in subsellis superioribus, canonici, qui non sunt in sacris ordinibus constituti. Distributiones ii tantum percipiant, qui sunt præsentibus : exceptis illis, quos infirmitas, ecclesiæ necessitas, vel utilitas, aut alia iusta causa excusat. Tertia pars proventuum in distributiones quotidianas seponatur. In choro omnes devote psallent. Nihil alienetur. In ecclesiis etiam collegiatis doctori theologo una ex præbendis canonicalibus conferatur, qui S. scripturam & casus conscientiarum publice doceat, & choro intersit : omnes vero supplicationibus publicis.

Caput XXXI.

De beneficiis conferendis.

Idoneis conferantur, qui jurent residentiam, bonorum conservationem, de quibus conficiant inventarium ; manentque omnia illius bona pro iis obligata. Resignatio beneficii, ad cujus titulum quis est ordinatus, est omnino irrita.

Caput XXXII.

De parochis & eorum residentia.

Sacramenta diligenter ministrent, ægros visitent, salutem animarum procurent, olea sacra, quot annis renovata, munde custodiant,

diant. Habeant librum baptizatorum, nuptorum, mortuorum, bonorum &c. per se ipsos fungantur officio. Habeant biblia sacra, librum casuum conscientie, statuta synodalia. Servitio parochialis ecclesie interesse debent omnes clerici, qui in ea beneficium aut officium habent. Curati omnes residere debent. Discedendi facultatem ab ordinario petat, si iusta sit causa: qui illam non det ultra duos menses, nisi causa sit gravissima; interim vero de vicario temporali provideatur. Oblata in ecclesia pertinent ad parochum; qui domum suam reparare tenetur. Provisus beneficio, ab alio possesso, nullum munus in ecclesia exerceat, donec per iudicem competentem lis fuerit decisa.

Caput XXXIII.

De abbatibus & monialibus.

Si abbates in disciplina regulari fuerint negligentes, ordinarius supplebit. Extra monasterium ne sinatur religiosus degere aut vagari. Fœminis sub excommunicatione prohibetur, ne claustra virorum ingrediantur. Religiosi moribus sint compositi, regulas suas & sacros Canones servant. Monialium claustra nemo ingrediat. Ubi clausura non est, introducat.

Caput XXXIV.

De confraternitatibus.

Visitet illas episcopus, atque ut leges suas servant, invigilet. Convivia nulla fiant. Non asservetur in illis Eucharistia sine expresso consensu episcopi.

Caput XXXV.

De purgatoriariis.

Ita appellantur in Gallia clerici, qui fundati sunt, ut pro defunctis Missas celebrent, & divinis officiis intersint. Jubentur munere suo diligenter fungi, & proventuum curam gerere. &c.

Caput XXXVI.

De capellanis.

Jubentur titulos suæ capellanie episcopo exhibere: secus jure devoluto ad eum pertineat collatio. Missas celebrent, officia recitent,

tent, aliaque in fundatione requisita impleant. Bonorum inventarium episcopo communicent.

Caput XXXVII.

De fabricis.

Quamvis bona, quæ fabricæ ecclesiarum possident, sint spiritualia, nec in profanos usus converti possint, laicis tamen eorum administratio est concessa. Inventarium conficiant. Rationes coram parcho deponant. Hic vero ad episcopum referat, si quæ fuerint alienata, vel alius abusus irrepserit. Qui in templis pecunias colligunt, id faciant ante consecrationem.

Caput XXXVIII.

De hospitalibus.

Episcopi, patres pauperum, sæpius ea visitent. Qui redditus, qui administratores, quæ ratio vivendi, examinent. Administratio non ultra triennium duret.

Caput XXXIX.

De ecclesiis & altaribus.

De novo non construantur in ædibus regularium aut sæcularium sine episcopi licentia, quam non dabit sine sufficienti dotatione, pro iisdem conservandis, & si destructa fuerint, reparandis. Ecclesias ruinosas restaurent, qui decimas aut alios fructus ex iis percipiunt, concurrente populo. Si autem nemo possit reparare, diruto templo aut sacello crux erigatur. Qui catapultas aut hastas secum in ecclesiam sæpius deferunt, excommunicentur, nisi ad tutelam principis id fiat. Nobiles & magistratus sæculares in choro sacerdotes. In ecclesia omnia fiant cum summa reverentia; & procul absint omnia ludicra, atque ridicula. Qui utitur vestibus sacris aut religiosis ad ludicra aut larvas, excommunicatur. Amoveantur altaria, extra ecclesiam aut altari majori adversa. In ecclesia omnia sint munda.

Caput XL.

De missali & officio divino.

Quilibet episcopus in provincia Narbonensi pro libitu sibi formaverat novum officium divinum; unde magna illa difformitas ut ad unitatem reducatur, omnes utantur missali & breviario Romano, a Pio V reformato, ejus bullam sufficienter promulgatam declarat synodus, & ab omnibus recipi jubet.

Caput XLI.

De vita & honest. cleric.

Approbat synodus omnia & recipit, quæ sacri canones & Tridentinum statuerunt contra luxum, comestationes, choreas, aleas, ludos, sæculares negotiationes, aliaque clericos dedecentia. Omnes in sacris constituti, aut beneficium habentes quotidie breviarium recitent; secus fructibus privati declarantur, fabricæ aut pauperibus applicandis. Vestitus omnium sit niger. Spectacula ne accedant, nec tabernæ; arma ne gerant: vilia & sordida ministeria, uti pincernarum, coquorum &c. ne obeant. Coram iudice sæculari ne agant advocatos, aut procuratores, exceptis causis propriis, ecclesiæ, parentum, pauperum de licentia episcopi. Cum sceminis, quarum ætas, aut vita est suspecta, ne conversentur. Annulos in digitis ne gerant, nisi dignitati a jure sit concessum.

Caput XLII.

De foro ecclesiastico.

Vetuit DEus tangere unctos suos, qui in sortem Domini sunt vocati. Non igitur magistratus sæculares se immisceant rebus ecclesiasticis, sub pœna excommunicationis. Vocati ad iudicium sæculare clerici non compareant, si causæ personales sint, aut de rebus ecclesiasticis, petantque, opposita exceptione fori declinatoria, ut causa ad superiorem ecclesiasticum remittatur, atque ad eundem provocent, si sæcularis nolit acquiescere. Excommunicationem autem incurrunt clerici, si ut rei compareant coram iudice sæculari, aut quando est causa ecclesiastica.

Pars VIII.

D d d d

Causæ

Causæ graviores, uti matrimoniales, criminales &c. coram episcopo aut ejus officiali tractentur. In causis criminalibus nullæ observentur feriæ. Possunt suffraganeorum subditi intra decem dies ad metropolitanum appellare, vel si extra diocësin sint, intra 20 dies. Nulla recipiatur appellatio ab interlocutoria, nisi gravamen inferat, quod a definitiva reparari non possit.

Caput XLIII.

De officialibus foraneis.

Causas minores cognoscant; excessus minores corrigant; majores deferant. Dispensare in denuntiationibus matrimonii aut aliis non possunt, nec approbare parochos, concionatores, confessarios; nec sacerdotibus dare litteras testimoniales, commendaticias, formatas. In illis tamen, quæ justiciam distributivam, aut morum correctionem concernunt, clerici illis pareant.

Caput XLIV.

De monitoriis & excommunicationibus.

Excommunicatio est malorum remedium ultimum, per se loquendo episcopis reservatum. Quando fertur ab homine, per se trina monitio debet præcedere. Pœna non mitiganda, nisi posita contumacia. S. Paulus corpus Corinthii Satanz tradidit, ut spiritus salvus fieret. Vi autem extorta absolutio a censura irrita est.

Caput XLV.

De simonia.

Summa iniquitas est & abominatio sacra profanis æquiparare; quapropter simonia per bullas Pii IV & V sub excommunicatione prohibita est, a qua sola sedes apostolica possit absolvere.

Caput XLVI.

De usurariis, concubinariis &c.

Contra istos, præsertim consuetudinarios, gravissimis poenis procedendum decernitur.

Caput XLVII.

De decimis.

Detentores ac fraudatores decimarum ipso facto excommunicatos declarat synodus, a solo episcopo, præstita integra satisfactione absolvendos. Monendus populus, decimas deberi jure divino, & quidem ex omnibus fructibus. Nec valent pacta contraria. Vi aut metu extorquentes locationem decimarum, præsertim pro minori pretio, pariter excommunicantur.

Caput XLVIII.

De pœnis.

Facti ignorantia excusat a pœna, non juris, si lex sufficienter sit promulgata. Episcopi autem decreta hujus synodi populis suis promulgent, ut nemo ignorantiam possit prætexere. Parochi vero ea sæpius publice prælegant. Antiquiora etiam statuta synodalia confirmantur, dummodo his non sint contraria.

Conclusio.

Constitutiones istæ synodales sanctissimo domino nostro Papæ & sanctæ Romanæ ecclesiæ, omnium ecclesiarum matri & magistræ subjiuntur, ab ea perpetuo emendandæ & corrigendæ.

Subscripserunt Ludovicus de Vervins, archiepiscopus & primas Narbonensis, episcopi, Carcassonensis, Agathensis, S. Pontii Tomeriarum, Nemausensis, Uticensis, Ellectensis, Monspeliensis, item Bitterrensis & Lodovensis commissarii, & Bertellier notarius publicus. Confirmata dein fuit hæc synodus a sacra congregatione Cardinalium, concilii Tridentini interpretum.

§ II.

Concilium Senonense & Aquisense.

Celebratum est hoc concilium provinciale Parisiis anno 1612 præfide Cardinale Perronio, archiepiscopo Senonensi, qui se Galliarum & Germaniæ primatem scripsit. Damnatu est in eo libellus, absque nomine auctoris & typographi *de ecclesiastica & politica potestate*, Parisiis excusus anno 1611. Damnatu autem est tan-

D d d d 2

quam

quam complectens multas propositiones, expositiones, allegationes & doctrinas falsas, scandalosas, schismaticas, hæreticas, impietatem, gravesque errores.

Prohibet proin synodus, hunc libellum legere aut retinere, aut vendere sub gravibus censuris. Salvis tamen juribus regis & ecclesiæ Gallicanæ.

Subscripserunt præter Cardinalem Perronium archiepiscopum Senonensem ejus suffraganei episcopi, Parisiensis (tunc necdum archiepiscopus) Antissiodorensis, Meldensis, Aurelianensis, Trecentis, Nivernensis, Carnutensis.

Eundem libellum eodem anno damnavit *concilium provinciale Aquisense* in provincia sub pœna excommunicationis, in lectores, detentores, & venditores lata.

Nota. Auctor hujus libelli, utrique potestati summopere injuriosi, erat Edmundus Richerius, doctor Sorbonicus & sacræ Facultatis syndicus. Historia hujus rei supra prolixius fuit narrata.

§ III.

Concilium Burdigalense provinciale, anno 1624 celebratum.

CONCILIUM hoc convocavit, eique præfedit Cardinalis Surdisius, archiepiscopus Burdigalensis, primas Aquitanie. Præmissa fuit congregatio privata, atque in ea, præsentibus solis episcopis, actum de creandis officialibus concilii, de ordine sedendi, de advocandis theologis & canonistis. Habitæ dein sunt 24 congregationes privatæ inter solos episcopos in palatio archiepiscopali, & 16 publicæ, quibus interfuerunt etiam procuratores ecclesiarum & doctores. In utrisque lites decisæ, materia præparata, & canones concepti. Episcopi secundum ordinem consecrationis sedere jussi, uti etiam ecclesiarum procuratores, qui mandatum exhibuerunt. Sessionibus autem tribus synodus constabat, quæ in ecclesia cathedrali Burdigalensi sunt habitæ.

Prima sessio habita 1 Octobris. Hora octava fiebat solennis processio ad templum cathedrale; procuratores collegiatarum, cathedralium, & metropolitanarum, cujus omnes canonici pluvialibus erant induti, incedebant primi; sequebantur episcopi in pontificalibus cum mitra & pedo, ultimus archiepiscopus; qui subin solenne officium habuit. Ubi ad communionem ventum, omnes episcopi,

episcopi, omnesque reliqui ad sacram synaxin accessere. Gratiis postea actis DEo, auditaque concione lectum est decretum de aperienda synodo: omnesque ac singuli ordine suo accesserunt ad altare majus, ibique professionem fidei emiserunt. Variæ dein congregationes publice privatimque habitæ.

Secunda sessio celebrata 9 Oct. iterum in ecclesia cathedrali, in quam pulcro ordine rursus e palatio archiepiscopali fuit processum, datumque solenni sacro initium. Prælecta a secretario, quæ in præviis congregationibus fuerant concepta decreta, exquiratque ab episcopis suffragia: qui responderunt: *placet*. Archiepiscopus dixit: placuerunt decreta: agenda sunt DEo gratiæ: patres responderunt: *DEo gratias*.

Finita sessione promotores concilii accusarunt episcopum Sarlatensem, quod, cum debite fuerit monitus, ad concilium non accesserit, neque exculationem miserit; utque contra eum jure procederetur, institerunt. Respondit Cardinalis: *procedatur*. Petierunt illi, ut tertia pars fructuum episcopatus Sarlatensis ei subtrahatur, & fabricæ addicatur. Quod concessum est. Constitutus insuper vicarius generalis qui desolatæ ecclesiæ Sarlatensi consuleret.

Quidam canonicus contendebat, etiam procuratoribus capitulorum votum definitivum in concilio competere; sed ea prætenso, tanquam consuetudini & juri contraria, ab episcopis rejecta fuit.

Sessio tertia 18 Oct. eadem solennitate fuit celebrata; atque in ea varii adhuc canones publicati. Universim autem synodi canones 22 capitibus constabant, quorum hæc summa.

Caput I.

De professione fidei.

Præmittitur professio fidei juxta formulam, a Pio IV præscriptam. Illam omnes emittant, qui beneficium obtinere volunt; uti etiam concionatores, typographi, præceptores publici, & privati, graduandi. Discipulis non nisi libri ab omni labe puri prælegantur. Parentes liberos in doctrina Christiana instruant, & in ecclesiam ad catechesin mittant. Instituantur piæ sodalitates. Libri edendi omnes censuræ subjiciantur. Libri omnes in Indice concilii Tridentini prohibiti, sub poena excommunicationis legi ventantur.

Caput II.*De fide propaganda.*

Laudatur zelus Papæ & regis. Episcopi insignes concionatores constituentur, sive regulares, sive alios, eisque competens salarium provideant. Id maxime commendatur pro locis, hæresi infectis.

Caput III.*De officiis divinis.*

Missale, Breviarium, Rituale Romanum, jussu Pii V editum, ubique assumatur, ut sit conformitas. Peregrini & ignoti sacerdotes non admittantur ad sacra, sine litteris episcopi. Durante solenni parochiali officio nullum privatum sacrum legatur. Nullus tribus continuis dominicis absit a missa parochiali. Confessarii & concionatores de hoc fideles moneant: nec ullus aliter docere præsumat. In primitiis celebrandis non assumatur pater aut mater &c. absint ab ecclesiis omnia profana, ac ludicra. Omnes devote & modeste sacris intersint. Sacra reliquiæ, quas furor hæreticus reliquit, ab episcopis recognoscantur, & in arculis clausæ venerationi exponantur. Calices consecrare ad episcopos pertinet.

Caput IV.*De festis.*

Ludis profanis, choreis, computationibus, mercatura, nundinationibus ne profanentur. Populo ex suggestu prælegatur vita sancti, ejus festum celebratur. Piæ sodalitates instituantur.

Caput V.*De sacramentis.*

Ritus ad Rituale Romanum componatur. Domi extra casum necessitatis nemo baptizetur, exceptis regum & principum liberis. Obstetrices a parocho instituuntur. Sacramentum confirmationis a nemine negligatur. Ad Eucharistiam fideles sæpissime accedant: tempore paschali in propria parochia. Moneantur fideles, ut committentur, dum ad ægros defertur. Ad sacramentum confessionis
ne

ne quidem nobiles aut milites admittantur, nisi depositis armis. In cathedralibus poenitentiarius constituatur; qui, dum confessiones audit, si sit canonicus, in choro censetur præsens. Confessionalia non in capellis & angulis collocentur: neque audiantur confessiones sæcularium in sacristia. Neque in noctem protrahantur, nec auroram præveniant. Extrema unctio opportuno tempore ægrotis conferatur.

Caput VI.

De ordine.

Rudes, criminosi, infames, ad ratiocinia obligati, corpore vitiati, servi, illegitimi, ignoti, bigami, alique irregulares, censura affecti, amentes, morbo caduco laborantes, energumeni &c. ab omnibus ordinibus sunt arcendi; salva episcoporum potestate dispensandi, in casibus jure permissis. Ante 12 ætatis annos nullus *tonsuretur*. Nec nisi a parochio & præceptore testes litteras de moribus & fidei rudimentis, atque natalibus habeat. Ad *minores* præterea requiritur notitia linguæ latinæ. Ad *subdiaconatum* titulus mensæ 120 librarum, si sit patrimonialis: puritas, probitas, notitia Evangelii. Fiant denuntiationes præviæ: indaget parochus & fideliter referat. Ordinati statim alicui ecclesiæ addicantur, in qua singulis dominicis & festis communicent. Religiosi non vagentur, sed intra monasterium decineantur, puniantur & sustententur. *Diaconi*, quo propius ad tremenda mysteria accedunt, eo magis vitæ puritate, probitate morum, doctrina fulgere debent. Præsertim examinandum, quomodo annum interstitiorum in subdiaconatu exegerint, an parochum in habenda catechesi adjuverint &c.

Ante *sacerdotium* rursus fiant publicæ denuntiationes super vita, moribus &c. afferantur rursus attestata. Ordinandi mense integro ante tempora ordinationum in civitate compareant, confessionem generalem deponant, sacra exercitia obeant, & vitæ atque doctrinæ specimina præbeant. Ordinationi præsentibus sint canonici.

Litteræ dimissoriæ tantum ad unum ordinem dentur, causæ necessitatis expressa. Sine iis nemo ordinet alienum subditum. Neque sede vacante capitulum intra annum illas det, nisi quis sit *archatus*

arctatus beneficio, sub poena interdicti. Religiosi quoque ordinentur ab illo episcopo, in cujus diocesi degunt.

Caput VII.

De matrimonio.

Synodus suspensos declarat clericos, qui personam Catholicam cum hæretica conjungunt; cum fides, uti in Hebræo olim populo, periclitari soleat. Unde Apostolus monet, non esse ducendum jugum cum infidelibus. Graviter conqueritur concilium, matrimonia adhuc clandestine contrahi, cum tamen prorsus sint irrita. Quamvis autem matrimonia ab omni vi & metu debeant esse libera, prohibentur tamen parochi assistere, sine parentum consensu. Abolenda superstitio, mense Majo non esse nubendum. Sponsi in ecclesia jungendi, nec nisi a proprio parochio, aut de ejus consensu ab alio sacerdote. Concubinarij, ter moniti, excommunicatione percellendi.

Caput VIII.

De episcopis.

Non admittitur pastoris excusatio, si lupo oves comedit, & pastor nescit. In partem omnem exporrigant sollicitudinem, forma gregis facti verbo & exemplo præluceant. Sint contenti modesta suppellectili & frugali mensa, cui sæpe pauperes adhibeant, eamque sacra lectione condiri curent. Reditus ecclesiæ, patrimonium Christi & pauperum, ne in usus vanos aut consanguineos profundant. Ita præsentibus, ut eis non dominantur, sed ut filios & fratres diligant, semperque severitas paterno animo sit temperata. Non raro ipsimet populo prædicent, & sacramenta ministrent. Singulis saltem trienniis visitationem diocesis absolvant, & sacramentum confirmationis conferant. Rogandus rex, ut non nisi digniores, in pastores ecclesiarum assumendos, sanctissimo domino nostro nominet atque præsentet.

Caput IX.

De capitulis ecclesiarum.

Canonici, quasi apocalypseos seniores coronas coram agno demittentes, laudes DEO decantent horis debitis in choro, non cursim,

cursum, sed tractim. Sacrum celebretur secundum regulas seu rubricas missalium ab Urbano VIII editorum. Decanus aut cantor curent, ut omnia decore peragantur. Tertia proventuum pars in distributiones quotidianas convertatur. Canonici habitu choralis frequentes adsint sacris concionibus. Tres menses absentia^e ita computandi, ut intelligantur omnes dies, continui aut discontinui, per annum numerandi. Cathedrales ecclesia^e canonicos ea probitate & scientia commendatos eligant, ut ex illis corpus capituli, & senatus episcopi possit confurgere. Ad dignitates non promoveantur, nisi sacerdotes, aut intra annum presbyteratu initiandi; secus dimidia distributionum parte mutandi. Presbyter diaconum, hic subdiaconum præcedat, non habita ratione senioratus, donec presbyteratus assumatur. Canonicus theologalis instituatur, qui theologiam doceat. Pro ingressu, electione, confirmatione, præsentatione, institutione ad beneficium quodcumque nihil pendatur.

Caput X.

De parochis.

Ubi parochianorum necessitas exigit, novæ instituantur parochia^e, etiam invitis rectoribus, ex fructibus matricis ecclesia^e, si sint sufficientes; alias populus contribuat, & decimatores, etiam cum diruta ecclesia^e sunt restauranda. Si redditus parochialis ecclesia^e sint nimis tenues, uniantur iis beneficia simplicia, intra parochiam existentia. Si nulla sint, fructus quarumcunque decimarum parochialium sunt applicandi.

Caput XI.

De pastorum residentia.

Omnes, qui fructus beneficii percipiunt, tenentur residere, etiam si in petitorio ipsis lis moveatur. Raro ac difficulter ab episcopis dispensetur circa residentiam, nec, nisi aliunde populo provideatur. Nulli beneficium curatum conferatur, nisi juret residentiam.

Caput XII.

De prædicatione verbi divini.

Nullus ad munus concionatoris assumatur, nisi saltem sit diaconus, virtute & doctrina præcellens, ac præsertim, cum tot hæ-

refes grassentur, in doctrina de canone Scripturæ, peccato originali, justificatione, sacramentis, sacrificio Missæ, purgatorio, invocatione sanctorum, sacris reliquiis, imaginibus sanctorum, indulgentiis, Papæ auctoritate, jejuniis, dierum festorum ratione, bene versatus. Atque præterea in sacris bibliis, commentariis, traditionibus apostolicis, patribus, conciliis, jure pontificio, theologia mystica; & ab episcopo approbatus: omnesque rejiciantur, qui colligendæ eleemosynæ causâ certas indulgentias circumferunt.

Exponat concionator Evangelium, symbolum, orationem dominicam, salutationem angelicam, decem præcepta, sacramenta, mysteria festorum, eorumque cultum, ceremonias ecclesiæ, jejunia, officia generalia Christiani hominis, & particularia patris, filii, conjugum, domini, subditi, magistratus &c. Nihil afferat apocryphum, fabulosum, ridiculum, dubium, obscurum, aut supra plebis captum; nihil vanum, fucatum, inutile: sed vitia reprehendat, & virtutes commendet: modumque ostendat, illa vitandi, has implantandi. Observetur *introductio concionatorum*, a S. Carolo edita. In cathedralibus & parochialibus ecclesiis singulis dominicis & festis habeatur concio.

Caput XIII.

De vita & honestate clericorum.

Cum foeminis ne cohabitent. Parochus infantes e fonte Baptismi ne levet, ne familiaritatis nimiae sit suspicio. Habitum & tonsuram gestent: secus, (si beneficium non habeant) privilegio clericatus non gaudeant, & ad beneficia non promoveantur. Si vero habeant, crescente contumacia, iis priventur. Rogandusque rex, ne tales præsentet. In itinere tamen liceat vestibus brevioribus uti. Clerici ad forum sæculare non confugiant, nisi in casibus jure concessis. Ita denique se gerant, ut ubique sint ædificationi.

Caput XIV.

De promovendis ad beneficia.

Non liceat inferioribus collatoribus, abbatibus scilicet & prioribus conventualibus beneficium conferre, nisi examinatis & approbatis ab episcopo. Officiales ecclesiastici nullas monitorias excommunicationis litteras propter excessus, ad forum ecclesiasticum non dedu-

deductos, concedant, aut dispensationes in denuntiationibus matrimonii, & similibus. Sed hæc omnia ad episcopum aut ejus vicarium generalem pertineant.

Caput XV.

De simonia.

Qui fructus beneficiorum, ad plures annos locatos, in potentum domos transportari permiserunt; qui resignant beneficium cum pacto, ut post certum tempus recipiant, vel ut certæ personæ deinde conferatur: qui sine intentione clericandi beneficium adeunt, ut in cognatos deinde resignare possint, de simonia & confidentia valde suspecti habendi sunt. Promulgetur & servetur constitutio Sixti V de simonia confidentiali; atque gravissime puniantur transgressores.

Majores adhuc turbas agunt nobiles quidam, qui contra omnia jura, divina & humana, beneficia ecclesiastica retinent, ab iisque justos possessores vi & armis depellere contendunt. Unde ecclesiæ diruuntur, cessant divina officia, populus destituitur, hæresis dilatatur, ira DEI in gentes & regna effunditur. Rogandus proin rex, ut tantæ iniquitati obviam eat, eamque cum simonia confidentiæ exterminet, atque bullas Pii V & Sixti V promulgari & servari jubeat; contumaces vero pœnis coerceat. Pro singulis diocæsis constitutur syndicus, qui causas tenuiorum sacerdotum impensis communibus agat, donec in possessionem pacificam beneficiorum suorum fuerint introducti.

Caput XVI.

De seminariis.

Cum pauca sint beneficia simplicia, quæ seminariis possent annexi & uniri, quilibet episcopus comprovincialis unam ecclesiam parochialem ditiores possit seminario incorporare; ut tam salubre opus possit perfici.

Caput XVII.

De monasteriis.

Etiã regulares, curam animarum habentes, resideant. Abbates & alii, usum mitræ & baculi habentes, iis non utantur extra

tra monasterium. Vagantes regulares ab episcopis puniantur, & ad superiores remittantur. Eremitæ vero sine illorum licentia, a cellulis suis non discedant. Decisio litium de præcedentia in processionibus publicis, si inter ecclesiasticos oriantur, ad episcopum pertinet. Exempti quoque processionibus intersint.

Caput XVIII.

De capellis.

Multa beneficia simplicia, quæ majorum pietas fundaverat, temporum vitio fuerunt profanata. Quare episcopi visitent, ea-que restaurare studeant, ac debita reducere officia. Neque in hoc audiendi priores commendatarii reclamantes, sed ad debita officia & onera reddenda, compellendi. Monasteria restaurentur, uti etiam fundationes capellarum dissipatæ. Si onera sint nimia, ab episcopo temperentur, & Missæ ad minorem numerum redigantur. Publico edicto monendus populus, ut, quicunque de bonis capellarum aut redditibus aliquid detinet, sub pœna excommunicationis restituat.

Cum etiam maxima pars hujusmodi capellaniarum a pueris clericis, habitum clericalem non gestantibus, occupetur, edicto publico citentur, ut coram ordinario juramento edito dicant, quot & quales capellanas detineant, quæ bona, quos redditus, quæ instrumenta habeant, quas obligationes, quæ onera, ut status capellaniarum inde perspicui possit. Contumaces vero pœnis adigendi, ac tandem etiam beneficiis privandi. Duo inventaria facienda, quorum unum in capellania, alterum in archivio cathedralis ecclesiæ asservetur.

Caput XIX.

De monialibus.

Præcipitur clausura. Solus episcopus possit dare ingrediendi aut exeundi licentiam. Excommunicantur, qui cogunt puellam ad professionem, vel ad religionis habitum assumendum.

Caput XX.

De sepulturis.

Locus sepulturæ sit religiosus, benedictus, bene septus: intra ecclesiam nemini deinceps concedatur jus sepulturæ, sine consensu episcopi, neque sedilia certa sibi usurpare. Possunt tamen sacerdotes & domini jurisdictionem temporalem obtinentes, item patroni & fundatores in eadem sepeliri. Via publica per cæmeterium ne toleretur. Hæreticorum cadavera exhumanda: cæmeterium reconciliandum. Nullus Catholicus intersit funeribus, baptismo, matrimonii aliisque id genus actionibus hæreticorum. Nullus regularis sæculares inducat ad eligendam apud se sepulturam. Funus extra septa monasterii ne educat. Neque Eucharistiam aut sacrum oleum ad infirmos deferat, aut puerperas ad ecclesiam introducat. Hæc enim pertinent ad parochum.

Caput XXI.

De visitatione.

Commendatur hoc capite tam episcopis, quam etiam archipresbyteris seu decanis, tam oppidanis quam ruralibus, diligens visitatio, etiam monasteriorum, quæ non sunt congregationibus generalibus aut provincialibus aggregata, aut in quibus regula & institutum nullo modo observatur. Archidiaconi & alii, si personaliter non visitent, procuraciones non possunt exigere. Officiales ecclesiarum tenentur suæ administrationis rationem visitatoribus reddere.

Caput XXII.

De concilio provinciali.

Cum summa sit conciliorum utilitas, elapso triennio rursus concilium provinciale in metropoli Burdigalensi celebrandum indicitur, teneanturque omnes comprovinciales episcopi eidem interesse, sub poena a sacris canonibus præscripta. Et quia nihil prodest canones & decreta condere, nisi observentur, statuuntur

tur transgressoribus poenæ. Multæ autem in pios usus erogentur : pars tamen potest delatoribus attribui.

Si quæ dubia sint in his decretis , archiepiscopus declarabit. Instituantur synodi dioccesanæ , & canones isti in illis promulgentur. Obligatio autem incipiat post sex menses a facta promulgatione. Hæc autem omnia S. D. N. Christi in terris vicario, universalis ecclesiæ moderatori summo corrigenda , genibus in reverentiam flexis , patres concilii submitunt.

Subscripserunt.

Cardinalis Surdisius S. R. E. Cardinalis , archiepiscopus Burdigalensis , Aquitanæ primas , concilii præses. Episcopi , Condomienfis , Engolismensis , Pétaviensis , Petracoricensis , Santonensis , Malleacensis , Lucionensis. Sarlatensis , cujus diocesis erat valde corrupta , ut supra dictum , contumaciter abfuit.

LIBER QUARTUS.

HISTORIA JANSENISMI.

C A P U T I.

*Notitia aliqua de Jansenio ejusque libro, quem
AUGUSTINUM inscripsit.*

SÆculum XVII nihil habet famosius, quam *hæresin Jansenianam*; quam proin, nimum quantum invalescentem cum ingenti religionis detrimento, ut sub unum velut aspectum cadat, hoc libro quarto proponendam duxi; cum ejus historiam nosse, vel maxime ad eruditionem ecclesiasticam pertineat.

Natus est Cornelius Jansenius anno 1585 Ackoviz in Hollandia ex pauperibus parentibus. Studuit initio apud patres Societatis Jesu, quos deinceps gratitudinis ergo, ut non raro contingit, pessime soderat. Theologiæ operam dedit Lovanii sub Janseno. Sed cerebri sui ad temeritatem amator, sibi que nimium fidens, in damnatos a duobus Pontificibus errores Baii prolapsus est, eaque re æstimationem & amorem Joannis Vergerii San-Cyrani in Gallia abbat, viri ejusdem secum indolis meruit, ut ab eo Parisiis nobilis cujusdam viri filii præceptor anno 1604 sit datus: & anno 1630 professor S. scripturæ academix Lovaniensis; ubi plura opuscula scripsit periculosa, accusatus inter alia, quod Flandros sollicitare conatus sit, ut excusso jugo regio in eandem cum Batavis rempublicam coalescant, relicta cuivis provincix religionis libertate, ad normam cantonum Helvetiæ, ut adeo totum Belgium in unum corpus componeretur, in cantones Catholicos & Protestanticos divisum.

At penna dein mutata Philippo IV blanditus fertur, scripto libro, cui titulus: *Mars Gallicus*, seu de justitia armorum & foderum

derum regis Galliarum &c., quo reges Christianissimos velut everiores religionis infectatur, relato in præmium episcopatu Iprensi, si fides auctori libri, qui inscribitur: *memoires chronologiques ad an. 1638.*

Doctor iste Hollandicus majus dein opus molitus est, quo magnum sibi nomen comparavit, ut Herostratus, librum scilicet, cui titulum dedit: *Augustinus, seu doctrina S. Augustini, de humana natura sanitate, ægritudine, medicina, adversus Pelagianos & Massilienses.*

Error.

In hoc profitetur evolvere totum mysterium divinæ gratiæ, a S. Augustino propositum. Cardinem autem, in quo mens humana circumagitur, ponit duplicem *delectationem, caelestem & terrestrem*: illa, quando adest, *indeclinabiliter* ad virtutem pertrahit, hæc ad vitium. *Neutra est in potestate hominis, & si adfit, humanum arbitrium non potest resistere.*

Habent se autem duæ istæ delectationes sicut duæ lances in balance, quarum altera ascendere non potest, nisi altera descendat: sic homo invincibiliter ad bonum assurgit, si *gratia victrix & prædominans* sursum trahat: ad malum vero descendit necessario & inevitabiliter, si cupiditas terrena prævaleat. Ex quibus infert, nullam in natura lapsa dari, *libertatem a necessitate*, hominemque *non agere sed agi* a delectatione victrice.

Porro Jansenius in materia de gratia solum audiendum esse contendit Augustinum, doctorem gratiæ. Ante illum autem, inquit, doctrinam de gratia spissis involutam fuisse tenebris, ac postea rursus in eam præcipitatham abyssum ignorantiae, ut a quingentis annis ecclesia penitus ferme illam nesciverit; se autem eandem ad meatem S. doctoris, sibi intime perspectam, & 30 annorum studio penitus exhaustam, in claram rursus lucem pertrahere. Hem typhum & arrogantiam hominis!

Quis non videt, omnem hac machina everti libertatem humani arbitrii, omne meritum & demeritum, vitium & virtutem, studium & curam omnem salutis? hominemque inevitabili fato relinqui?

Sed neque capi potest temeritas viri, quod asserere audeat, hanc doctrinam a quinque sæculis fuisse incognitam, cum sit ipsissimus error Calvinii, quem in suis *institutionibus* tam patenter obtrufit, & ipsius discipuli tot libris propugnarant. Eadem principia, eadem conclusiones, eadem argumenta, idem fons, iidem rivi, eadem verborum expressiones, idem systema: verbo: quantum

tum ad prædestinationem, reprobationem, gratiam, libertatem, purus putus est Calvinismus, ac proin non novus est error Janse-
nii, sed jam vetus, sed pro merito anathemate profligatus, & a
doctoribus Catholicis millies procritus.

In eam nihilominus fuit projectus audaciam, ut corruptum
suum Augustinum Urbano VIII dedicandi cogitationem susciperet.
In epistola dedicatoria miram præferet in sedem apostolicam ob-
servantiam, librumque suum ex integro ejusdem judicio subjecit:
si ego me fallo, inquit, *in mea conjectura*, (ecce! *conjecturam* ipse Subjectio.
appellat) *hæc cathedra est, quæ errorem dedoceat. Quam consule-*
mus, nisi illam, ad quam perfidia non habet accessum? ad quem ju-
dicem nos conferemus, si non ad vicarium illius, qui est via, veri-
tas, & vita? Deus nunquam permittit, ut decipiatur, qui passi-
bilis insistit ejus in terris vicarii.

Igitur, quidquid cogitavi, aut scripsi in hoc
labyrintho disputationum ad detegendos veros sensus profundi hujus
magistri (S. Augustini) depono ad pedes suæ sanctitatis: approbet,
improbet, instruat; faciam, quod mihi fuerit præscriptum.

Hanc Jansenii epistolam debemus Ludovico Condæo principi,
in ejus manus incidit post occupatas Ipras. Ad Pontificem non
pervenit; quia Jansenius paulo, postquam scripta fuerat, peste fuit
extinctus, discipuli autem ejus, pejores magistro, eandem sup-
presserunt.

In testamento suo subjectionem erga sedem apostolicam reno-
vavit, Augustinum suum ejusdem judicio penitus submittens: *si*
sancta ecclesia, inquebat; *velit aliquid mutare, filius sum obe-*
dientiæ, & filius obediens Romanæ ecclesiæ, in qua vixi semper.
Hæc est ultima mea voluntas. Ita loquebatur hic prælatus accin-
ctus ad comparandam coram DEO.

Frequenter legit opera S. Augustini, sed eo spiritu, quo Pro-
testantes sacras scripturas, interpretantes eas secundum suam sen-
tiendi licentiam, non vero secundum sensum ecclesiæ, & judicis,
quem Christus constituit. Agnovit hunc Jansenius, ac scripta sua
eidem submisit; sed, ut idem tacerent, persuadere non potuit
suis discipulis, adeo docilibus alioquin; imo adoratoribus doctri-
næ magistri. Primi documentum dabant executores testamenti,
qui Augustinum Jansenii prælo subjecerunt, sed non sedi apo-
stolicæ.

Quantas deinceps turbas, motusque contra ecclesiam & sta-
tum etiam politicum Jansenistæ in Belgio & Gallia concitarint,
Pars VIII, F f f f f quam-

quamque pertinaces & refractarios se exhibuerint, prolixius all-
quantum referemus. Neminem autem hæretici isti magis oderunt,
quam Jesuitas. Nulla bulla pontificia prodit, nulla cleri Gallica-
ni ordinatio, nullum prælatorum aut principum mandatum, nul-
la Sorbonæ censura, nullum decretum regis, quod ipsis non im-
putaretur. Hinc illæ iræ: hinc tot virulenta scripta. Sed ab his
viuperari est laudari. Obiit Janfenius anno 1638 ætatis 52, epi-
scopatus 2.

C A P U T II

Quinque famosæ propositiones Jansenii.

2

Concilium Tridentinum *sess.* 6 condemnauerat diversas pro-
positiones Lutheranorum & Calvinistarum de *gratia & li-
bero arbitrio*. Nihilominus tamen mox nova de eadem
materia orta est disputatio in academia Lovaniensi.

Quippe Michael Bajus, doctor & professor theologiæ atque
cancellarius in illa universitate, plures propositiones novellas do-
cuit, easque S. Augustino attribuit, indignantibus senioribus aca-
demiæ doctoribus. Consulta facultas theologica Parisiensis anno
1560 plures earum censura perstrinxit.

Septem post annis Pius V magnum earum numerum confixit;
eandemque condemnationem renovavit Gregorius XIII, anno 1579.
Bajus autem, annitente Toletio societatis Jesu theologo ac postea
Cardinale, se submitbens, erroneam suam doctrinam retractavit
anno 1580, merito eandem proscriptam confessus seque propositio-
nes suas reprobare etiam in eo sensu acceptas, quo sunt reprobatæ.

Circa annum 1620 Cornelius Janfenius, Baji in cathedra suc-
cessor, factusque postea Iprensis episcopus, eandem sibi viam in-
eundam putavit per librum, quem *Augustinum* appellavit; qui ta-
men non nisi post Janfenii mortem anno 1640 fuit impressus.

Placuit hic liber nonnullis academiæ Parisinæ doctoribus, qui
breve intra tempus geminam illius editionem procurarunt, alte-
ram Lutetiæ, Rothomagi alteram. Prodierunt mox ea super re
varia opuscula. Qui pro Janfenio scribebant, *Janfenista*, qui
contra illum, *Molinista* dicebantur, a Ludovico Molina, societa-
tis Jesu doctore, cujus liber de concordia liberi arbitrii cum præ-
destinatione & gratia maxime erat oppositus doctrinæ Janfenianæ,
Urba-

Urbanus VIII anno 1641 Augustinum Jansenii prohibuit, cen-
resuscitantem plures propositiones damnatas Baji. Bulla Urbani
non statim fuit publicata in Flandria. Rex vero Galliarum anno 1644
Sorbonæ præcepit, ut eam secundum mentem Papæ recipiat.

Habertus, doctor Sorbonicus, tribus sermonibus publice do-
ctrinam Jansenii confutavit. Sed contra eum tres apologias scripsit
Antonius Arnaldus, juvenis doctor Sorbonicus, conjunctus cum
Joanne Vergerio abbate Sancyrano, intimo Jansenii amico. Ter-
tiæ titulum præfixit; *apologia pro sanctis Patribus &c.* in qua mon-
strare conatus est, Jansenii doctrinam non esse aliam, quam S. Au-
gustini & aliorum sanctorum Patrum.

Cum igitur liber Jansenii magnas in Gallia turbas excitaret,
Cornetus, Facultatis theologicæ Parisiis syndicus, anno 1649 se-
ptem propositiones, ex Jansenii Augustino excerptas, exhibuit,
hujus tenoris.

I.

*Aliqua DEi præcepta hominibus justis, volen-
tibus & conantibus secundum præsentem, quas habent,
vires, sunt impossibilia; deest quoque illis gratia,
qua possibilia fiant.*

II.

*Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nun-
quam resistitur.*

III.

*Ad merendum & demerendum in statu naturæ
lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate,
sed sufficit libertas a coactione.*

IV.

*Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ
interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad
initium fidei; & in hoc erant hæretici, quod vel-
lent,*

lent, eam gratiam talem esse, cui humana voluntas posset resistere, vel obtemperare.

V.

Semipelagianorum est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse.

VI.

Sensit olim ecclesia, privatam sacramentalem pœnitentiam pro peccatis occultis non sufficere.

VII.

Attritio naturalis sufficit ad sacramentalem pœnitentiam.

CAPUT III

Ab episcopis Galliæ ad sedem apost. delatæ.

Acta Romæ.

3

DE quinque prioribus duntaxat actum deinceps, & quidem primo in *Facultate theologica*. Sed cum multi Jansenistæ acriter se opponerent propositionum examini, facile videbatur, altius fixam esse spinam, quam ut hac manu evelli posset.

Actus paulo post fuit *conventus cleri Gallicani* (anno 1650) qui causam arduam, quæ tot in Gallia & Belgio tumultus excitaverat, ad caput ecclesiæ summum pontificem Innocentium X remittendam existimabat.

Episcopi 88 in hac erant sententia: undecim, Jansenio faventes, reclamarunt. Pars utraque suas ad Papam per deputatos direxit litteras.

Major ac senior pars in suis memorabat, *fidem Petri nunquam posse deficere* (ecce sensum cleri Gallicani circa infallibilitatem pontificis in controversiis fidei) secutos se consuetudinem, receptam in ecclesia, majores causas referendi ad sedem apostolicam. Ut legi tam æquæ obediant, negotium momenti maximi, utpote quod religionem concerneret, ad suam sanctitatem deferre.

Cleri litteræ.

A decem

A decem jam annis Galliam agitari motibus violentissimis occasione libri posthumi Janfenii episcopi Iprensis, & doctrinæ in eo contentæ. Motus istos debuisse esse compositos auctoritate concilii Tridentini, & bulla Urbani VIII, per quam pronuntiatum de dogmatis Janfenii, confirmataque decreta Pii V, & Greg. XIII, contra Bajum lata. Ab ipso Innoc. X stabilitam fuisse hanc bullam novo decreto. Verum cum non singulæ propositiones speciali censura fuerint notatæ, quosdam existimasse, superesse locum suis cavillationibus & effugiis. Sperari autem, hæc ipsis sublatum iri, si sanctitati suæ placuerit exaudire supplices preces, & clare atque distincte definire, quid sentiendum in hac materia de singulis propositionibus Janfenii, qui morti proximus opus suum submisit decisioni sedis apostolicæ.

Papa per has litteras informatus anno 1651 *peculiarem congregationem* pro hac causa examinanda constituit, ex Cardinalibus & aliis undecim excellentibus theologis collectam.

Venerunt autem interea Romam partis etiam adversæ delegati, cum epistola undecim episcoporum, Janfenio faventium: Janfen. ter. inter quos erant Embrodunensis, Senonensis, Aurelianensis archiepiscopi, per id maxime moti, quod Janfenistæ sparsissent, invadi Romæ jura episcoporum. Isti intellexisse se, scribebant, quosdam e confratribus suis litteras direxisse ad sedem apostolicam circa negotium summe arduum, atque petiisse, ut clare decidantur quædam propositiones, quæ ultimis annis graves tumultus excitassent in Facultate theologica Parisiis.

Non posse se approbare contrarium suorum intentionem; nam præterquam, quod quæstiones de gratia & prædestinatione divina sint plenæ difficultatibus, & magno æstu animorum ac contentione disputari soleant, non videri nunc aptum esse tempus, illas definiendi, nisi sanctitas sua velit procedere secundum formam, apud SS. Patres usitatam, repetere negotium a prima origine, illudque penitus de novo examinare, vocando & audiendo partes; secus enim, quos condemnari contigerit, jure conquesturos, se non tuisse auditos, & per calumnias adversariorum circumventos: addituros fortasse, hanc causam ad sedem apost. fuisse delatam, antequam judicata fuerit in concilio episcoporum, contra ac usus fuerat ecclesiæ. Allaturos exemplum concilii Alexandrini in causa Arii, Constantinopolitani contra Eutychem, Carthaginensis & Milevitani contra Pelagium, aliaque concilia, primum ab episcopis contra alios hæreticos celebrata.

Si examinandæ ac decidendæ sint propositiones, ordinem legitimum judiciorum ecclesiæ universalis, & consuetudinem ecclesiæ Gallicanæ exigere, ut graves controversiæ prius examinentur in locis, ubi sunt ortæ & agitæ. Disquirendum lento ac maturo judicio, an non propositiones, sanctitati suæ exhibitæ, sint formatæ pro lubitu, ut certæ personæ reddantur odiosæ, & exci-entur turbæ probe examinandum, in quibus locis, per quos auctores, & in quo sensu prodierint. Inspiciendum curate totum opus: distinguendos veros sensus a falsis & ambiguis: informandos populos de omnibus, quæ in hac re ab origine disputatum acta sunt.

Nisi enim hæc omnia prius in Gallia fiant, variis artibus veritatem posse optimi, calumniis prælatos & doctores denigrari, fraudibus sanctam sedem circumveniri in grandi negotio fidei. Doctrinam suam esse doctrinam S. Augustini indubitatam, dudum a conciliis & Pontificibus approbatam; tanquam sanctorum Patrum effatis conformem. Averteret igitur DEUS, ne existimatio sanctæ sedis apost. & ecclesiæ Romanæ exponatur hæreticorum despectui, qui omnes actiones illius observarent.

Has litteras, quibus Jansenistæ, male sibi consci, causam Romæ avocare, & per concilia longasque disputationes protelare nitentur, ad Pontificem attulit Sanctamorius (*Saint Amour*) doctor Facultatis theologicæ Parisinæ, factionis Jansenianæ famosus sectator.

Anno 1652 Romam venerunt etiam delegati cleri Gallicani (quem ob numerum, plus quam septies majorem, ita appellare fas est). Hi *memorialia* sua, uti vocabantur, congregationi, pro hac causa deputatæ, obtulerunt. Jansenistæ vero moras necebant.

Congregatio.

Prima deliberatio erat, an *quinque propositiones* examinandæ sint cum respectu ad librum Jansenii, an vero absolute & in se ipsis secundum sensum, quem verba præferunt. Prius illud conclusum, eo quod liber Jansenii esset causa turbarum, ac proin iis sedandis inefficax medium existimatum est, si propositiones illæ famosæ non examinarentur & deciderentur cum respectu ad librum & intentionem auctoris.

Ultra tres menses singulæ propositiones per plures sessiones fuerunt examinatæ a congregatione deputata. Jansenistæ autem continuo apud eandem, & ipsum etiam Papam insisterunt, ut causa vel in Galliam remitteretur, vel saltem tractaretur ad modum controversiæ *de auxiliis*, per communicationem scripturarum & disputationes.

Pon-

Pontifex igitur, a Cardinale Spada, congregationis illius decano, informatus de omnibus, quæ acta fuerant, iussit, primum Jansenistas admitti & audiri a congregatione. Verum, cum viderent, se non admitrendos ad disputandum coram suis adversariis, responderunt, vi suæ commissionis non posse se loqui, nisi coram tali congregatione, qualem petiissent, prout olim Lutherani de concilio Tridentino dicebant.

Spada reposuit, viam disputationum minus esse idoneam huic negotio, nec aliū allaturam fructum, nisi, ut materiæ magis intrinsecetur, & caussa in longum protrahatur: attulitque exemplum congregationum de *auxiliis*, quæ propterea in quartum annum fuissent productæ. At Jansenistæ responsioni suæ pertinaciter inhaerunt. Cleri vero legati comparuerunt, & auditi sunt.

Collecta dein sunt consultorum suffragia, scripto data, quæ consentiebant, exceptis quatuor, *generalis videlicet Augustiniani*, *Magistri sacri Palatii*, *Commissarii de sancto officio*, *PP. Prædicatorum pariter familia*; & *VVadingi ex ordine S. Francisci*; qui, existimantes scholarum suarum doctrinam de gratia intrinsece efficaci peti, nolebant propositiones censura notari cum respectu ad librum & intentionem Jansenii. ^{4 Dissentiant.}

Papa lectis suffragiis specialem congregationem indixit, cui ipse interfuit, omniumque vota consultiva denuo exquisivit. Denique etiam Jansenistis, ut nihil esset, quod opponerent, plenam potestatem fecit, coram se & congregatione commissariorum ac consultorum comparendi, & sive voce sive scripto, quæcunque vellent, proponendi. Quod consilium tandem amplexi sunt.

Cum igitur die constituta congregationem fuissent ingressi, Lanius longam orationem habuit, qua monstrare intendit, quod tota controversia de quinque propositionibus fuerit mota ad evetendam auctoritatem S. Augustini. Alterum sermonem instituit Desmarius, quo monstrare conatus est, quod gratia *per se ipsam efficax*, quæ facit velle, & agere, sit necessaria ad omne opus bonum: & quod *omnis alia gratia sit Pelagiana*. Ex quo patet, nullam ab ipsis gratiam Christi *mere sufficientem* fuisse agnitam.

CAPUT IV

Damnatio 5 propositionum. Premulgatio
in Gallia.

4

AD noctem usque Jansenistæ orationes suas produxerant, Pontifice magna cum patientia & attentione eos audiente. Antequam autem recederent, quinque scripta Pontifici obtulerunt. Quibus per plures congregationes examinatis, indictisque publicis precibus ac supplicationibus, Papa Innocentius bullam edidit, per quam (anno 1653) quinque illas famosas Jansenii propositiones solenniter condemnavit, postquam 50 congregationes tum coram eo tum coram Cardinalibus, ad id deputatis, fuerant celebratæ.

Papa bullam illico misit ad Ferdinandum III imperatorem, reges Franciæ, Hispaniæ, Poloniæ, electorem Baviaræ, principes Rhenanos, tres electores ecclesiasticos, Leopoldum archiducem Belgii gubernatorem, atque ad episcopos Galliæ in communi. Affigi quoque pro more illam iussit ad valvas ecclesiæ S. Petri, & in campo Floræ, loco urbis frequentissimo.

In hac bulla memorat Pontifex, occasione libri, cui titulus: *Augustinus*, Cornelii Jansenii ortam fuisse, præcipue in Gallia, de quinque propositionibus ejusdem auctoris litem. Plures episcopos illius regni apud sedem Apostolicam instituisse, ut dictæ propositiones examinarentur, & quid de singulis tenendum pronuntiaretur.

Censura. Et primam quidem ex illis: *aliqua DEi præcepta hominibus justis, volentibus & conantibus secundum præsentem, quas habent, vires, sunt impossibilia: deest quoque illis gratia, qua possibilia fiant*: Papa declarat temerariam, impiam, blasphemam, & hæreticam, & ut talem condemnat, & anathemate ferit.

Secundam: *interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquam resistitur*: tanquam hæreticam.

Tertiam: *ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione*: pariter declarat, condemnatque hæreticam.

Quartam: *Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei*, & in hoc

hoc erant hæretici, quod vellent, eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere vel obtemperare: declarat & condemnat falsam ac hæreticam.

Quintam denique: *Semipelagianum est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fundisse: declarat falsam, temerariam, scandalosam: & si intelligatur in eo sensu, quod Christus pro solis prædestinatis sit motuus, illam declarat impiam, blasphemam, injuriosam bonitati DEI, atque hæreticam.*

Protestatur deinde Pontifex, se per hanc declarationem, definitionem & condemnationem memoratarum quinque propositionum nullatenus approbare alias, in eodem Jansenii libro contentas.

Roma ad S. Mariam majorem 31 Maji 1653.

Nuntius apostolicus in Gallia mox regem, reginam, & Cardinalem Mazarinum de omnibus edocuit, quæ Romæ in hac causa gesta fuerant. Mazarinus episcopos convocavit, qui triginta numero Parisiis congregati, una voce magna cum veneratione bullam receperunt, atque missis ad Papam litteris, quibus gratias egerunt, aliisque ad omnes episcopos & prælatos, observationem illius promiserunt, causam etiam feliciter finitam Pontifici gratulantes.

Postquam, accedente mandato regis, bulla per totum regnum promulgata, recepta atque in acta relata fuerat, facultati etiam theologicæ Parisiensi, in qua plures Jansenistæ erant, aut eis favabant, fuit proposita, atque ab ea recepta, & quidem ea adjecta lege, ut, si quis aliquam ex dictis propositionibus defendere præsumeret, a sacra facultate esset exclusus.

Nec minori consensu acceptata fuit constitutio ab omnibus communitatibus ordinum religiosorum, & universitatibus totius regni: prout etiam in Belgio a consilio Brabantino, clero & academicis. Quod eo Catholicis erat jucundius, quod non deessent, qui per plures jam annos constitutioni Urbani VIII se opponerent, in qua tamen non nisi generica prohibitionem & censura liber Jansenii fuerat perstrictus. Acceptata.

CAPUT V.

Jansenistarum molimina. Wadingi, & Thomassiniretractatio.

Jansenistæ interea, cum tantum populorum consensum adversum se viderent, varias formas induerunt. Ex una parte constitutioni Innocentii X se submittere visi sunt, propositiones damnatas censuris, quibus inustæ sunt, dignas professi. Defen-

Pars VIII.

G g g g g

las

fas illas a se fuisse hactenus ea opinione, quod sint conformes cum sententia de gratia per se ipsam intrinsece efficaci; sed quoniam a summo Pontifice viva voce fuerit declaratum, sententiam illam Thomistarum non fuisse damnatam, se non amplius propositiones illas, in malo & condemnato sensu acceptas, defensuros, quantum ad quæstionem juris spectat.

Ex altera vero parte non cessabant condemnationem illam traducere, tanquam informem, præcipitatam, & a Molinistis contra ecclesiæ regulas factam, cum sibi non fuerit concessa congregatio, qualem petiissent. Sanctamorius anno 1662 diarium Jansenisticum edidit, querelis contra summum Pontificem, & Cardinales plenum. Quasi vero per tot congregationes, per tot theologos, viros doctissimos, per triennium continuatas, negotium non fuerit satis examinatum.

Præcipue vero duo carpebant, primum, quod omissa sit distinctio sensus, in quo propositiones sint condemnatæ. *Responsum* illis, propositiones damnatas fuisse in sensu proprio, claro, litterali, & secundum ordinariam verborum significationem acceptas: Jansenistas vero ad implicandas res claras & totum negotium sufflammandum ad sensus improprios & tortos fuisse delapso, ad quos, in *tribus columnis oblato*, nulla adhibenda fuisset attentio.

Alterum, quod reprehendebant Jansenistæ, est, quod falso asseratur, quinque propositiones illas *contineri in libro Jansenii*, eo præsertim *sensu hæretico*, in quo essent damnatæ. Jansenium nihil tradidisse, nisi puram doctrinam S. Augustini; atque ad hanc *quæstionem facti* Janseniani deinceps contentiones suas potissimum devolverunt, pertinaciter asserentes, Papam & ecclesiam in quæstione facti, quod non est revelatum, non esse infallibilem; quamvis demonstratum ipsis fuerit, eandem non modo esse infallibilem in quæstionibus dogmaticis juris; neque tantum in quæstionibus facti dogmaticis, sed etiam in iis, quæ cum his connexionem habent; qualis quæstio vel maxime est, quis sit sensus propositionum, in aliquo libro contentarum; alias nemo tanquam hæreticus posset damnari; quia semper dici posset, auctorem verba non sumpsisse in sensu damnato; & sic concilia generalia non fuissent infallibilia in dicendo anathema Ario, Macedonio, Nestorio, Eutychi, Monothelitis, Iconoclastis, Luthero & Calvino. Quod a nemine Catholico dici potest. Imo videretur sequi, ecclesiam ne quidem fore infallibilem in declarando sensu verborum S. scripturæ; quia videtur esse quæstio facti, quem sensum DEUS inten-

Jans. quæst.
facti exa-
gant.

intenderit per verba, imo etiam, an in his determinate libris contineretur verbum DEI.

Ceterum Jansenistæ falsi sunt, *primam propositionem de verbo ad verbum* in Jansenii libro contineri: de reliquis quatuor eorum adversarii asseriebant, eas non quidem iisdem formalibus verbis fuisse expressa, *quoad substantiam* tamen & *quoad sensum* in eodem comprehendi.

Negabant hoc Jansenistæ, contententes, considerato contextu & intentione auctoris, non aliud ab eo asseri, quam gratiam de se intrinsece efficacem, prout physicarum prædeterminationum patroni eandem defenderent contra gratiam sufficientem, a Molina assertam. Falsissime autem dicebant, hanc de gratia sufficiente doctrinam in congregationibus *de auxiliis* fuisse condemnatam.

Accusata illa fuerat a quibusdam sacræ prædicatorum familiæ doctoribus, primum in Hispania, deinde etiam apud sedem Apostolicam; per multas ibi congregationes examinata, ac denique, prout toti orbi notissimum, absoluta fuit, prohibita omni censura, qua adversarii condemnari eandem volebant.

Quidam Jansenistæ prompte damnationi quinque propositionum subscribebant, affirmantes, se eas defendisse cum Jansenio, quatenus cum sententia de gratia, per se ipsam efficaci, consentirent, nunquam vero in sensu, ab ecclesia damnato.

At falsum hoc erat. Nam propugnauerant illas, in sensu Jansenii litterali, naturali, ac proprio acceptas, in quo sensu tanquam hæreticæ deinde sunt damnatæ. Si enim nihil aliud tenuissent, quam doctrinam de gratia intrinsece efficaci, quam ecclesia non damnavit, quid opus erat adversus bullam Innocentii X, & Alexandri VII, adversus decreta & formulas subscriptionis, ab episcopis & clero Gallicano propositas, adversus censuras Sorbonæ, tot motus ciere? Quid opus tot libellis, protestationibus, tergiversationibus? Ad quid statim post editam bullam Innocentii X tanta Jansenistarum perturbatio, consternatio, inquietudo? Ad quid tot clamores & querelæ contra modum procedendi, in Romanis congregationibus observatum? cur ergo perrexerunt, ecclesiæ pacem turbare? nempe in Jansenii propositionibus damnatam sentiebant hæreticam suam doctrinam. Hoc dolebat, hoc urebat: inde clamor, inquires, querelæ.

Plures post bullam Innocentii X retractarunt suam sententiam inter quos Wadingus, unus e quatuor consultoribus Romanis, qui Jansenistis favere videbantur, in obsequium fidei, uti dicebat,

G g g g 2

capti-

In sensu
Jansenii
eas defen-
derant.

captivans intellectum. Sed quid opus retractatione, si non errarunt? Quid opus nunc captivare intellectum, si propositiones non defenderant in sensu damnato?

Hos inter, qui doctrinam suam retractarunt, præter abbatem Thomassini *Bourzeum*, fuit etiam Ludovicus *Thomassinus*, congregationis Oratorii presbyter, magnæ vir probitatis, vastæque eruditionis; quam in libris de *veteri & nova ecclesiæ disciplina* maxime demonstravit. Hic, dum juvenis S. Augustinum non legisset, nisi in libris Jansenii & ejus fautorum, raptus fuit in errorem. Verum postquam ipsum S. Augustinum in fonte illimi legerat, facile deprehendit, quam falso & imperite errores suos, & eorum, ex quibus illos hauserat, S. Augustino imposuisset, ac proin, qua erat modestia & veritatis sincere amans, publice eos retractavit, acerrimus deinceps Jansenistarum adversarius: palam contestatus, Calvinistarum hæresin incurrere, qui propositiones eas quinque damnatas defenderet.

Certe sicut veteres hæretici in defensionem erroris sui S. scripturam & patres allegarunt, sic isti S. Augustinum, non a S. Augustino decepti, sed a commenticio Augustino Jansenii. Imo ultra magistrum suum sunt progressi ejus discipuli; nam Jansenius tum in libro suo, tum etiam in fine vitæ suæ doctrinam suam subjecit judicio ecclesiæ, vetuitque, ne Augustinus suus edatur sine ejus approbatione (per quod in persona sua evitavit anathema) non autem veram S. Augustini doctrinam subjecit ecclesiæ, & in lucem edi prohibuit, utpote in materia de libertate & gratia ab ea jam receptam. Dubitavit igitur ipse de sua propria doctrina, an sit orthodoxa, & doctrina S. Augustini, & propterea illam *conjecturam* appellavit. At vero ejus discipuli, invito magistro, eandem tubas velut inter & tympana cum ingenti ecclesiæ Gallicanæ perturbatione ebuccinarunt, nulla ecclesiæ approbatione præmissa, post constitutionem Innocentianam in id intenti, ut pertinaciter negarent, doctrinam damneatam *contineri in Augustino Jansenii*, aut contineri in sensu damnato.

CAPUT VI.

Altera Innocentii bulla. Censura facultatis in duas Arnaldi propositiones.

Quare, ut eorum effugiis viam præcluderent, episcopi & clerus Gallicanus anno 1654. congregati declararunt, quinque pro-

propositiones damnatas fuisse, prout sunt Jansenii, & in sensu Jansenii, idque ipsum per breve apostolicum confirmavit Innocentius X, id videlicet in condemnatione quinque propositionum intentionis suæ fuisse, ut condemnarentur, tanquam in libro Jansenii comprehensæ, & in sensu ab eo intento.

Plura alia Jansenistarum scripta eadem constitutione Papa condemnavit, uti duas apologias pro Jansenio ab Arnaldo compositas: opus de gratia victrice, per Lanam Jansenistam editum: scriptum trium columnarum, quibus triplex sensus propositionum fuerat distinctus.

Receptum hoc breve apostolicum magna cum veneratione ab episcopis & clero Gallicano, anno 1655 Parisiis congregato, communicatumque omnibus prælatis, regularium communatibus, animarum pastoribus, ac beneficiariis, cum mandato, ut omnes & singuli eidem subscribant. Acceptatum pariter eadem cum reverentia fuit a sacra facultate theologica; quæ simul censuram tulit in famosam epistolam Arnaldi. Quod negotium cum ad eruditionem & historiam ecclesiasticam illius temporis spectet, operæ pretium fuerit, illud hic prolixius aliquantum exponere.

Antonius Arnaldus, doctor Sorbonicus, uti non vulgaris eruditionis & eloquentiæ, ita vehementis & turbulenti spiritus homo, velut caput Jansenistarum habebatur. Hic anno 1655, 40 tunc circiter annorum ætate, famosam epistolam scripsit ad ducem quemdam & Parem Franciæ, cui parochus suus ob Jansenismi suspicionem sacramenta negaverat. epistola.

Plures theologi, cum viderent, in hac epistola defendi librum Jansenii renovarique primam illius propositionem, per syndicum ad examen facultatis theologicæ epistolam illam detulerunt.

Sanctamorius (de Saint - Amour) doctor pariter Sorbonicus intercessit examini: epistolam Arnaldi Romam ad Pontificem missam referens, ejusque censuræ fuisse subjectam; ne igitur facultas judicium Sedis Apost. per examen suum præveniret.

Conventus super propositione syndici & oppositione Sanctamorii deliberavit, & per majora suffragia conclusit, epistolam Arnaldi esse examinandam. Lecti mox octo commissarii, qui negotium susceperent, atque ad conventum referrent.

Ultra 60 doctores, Sanctamorio juncti, una cum Arnaldo a facultatis decreto tanquam abusu ad Parlamentum provocarunt, porrecto libello supplici, ut ad examen non procederetur. Syndicus nomine facultatis pariter libellum obtulit pro executione decreti:

creti : simulque rogavit , ut secundum ordinationes factas duo tantum doctores mendicantes ex qualibet domo religiosa ad conventum facultatis admitterentur.

Parlamentum examen epistolæ Arnaldinæ a lectis facultatis commissariis illico suscipiendum pronuntiavit. Mendicantibus vero Sorbonicis doctoribus & sacrae facultatis membris, possessionem allegantibus, permissum, ut, quotquot vellent, conventui interessent.

Igitur designati a facultate doctores per integrum mensem epistolam Arnaldi diligenter examinarunt, censuraque dignam pronuntiarunt. At vero Arnaldus ejusque affectu omnem moverunt lapidem, ne illa ferretur. Ad duo autem potissimum capita reduxerunt suas exceptiones, quorum alterum quaestionem *juris*, alterum *facti* continebat.

Quantum ad istud, dicebat Arnaldus per litteras (nam in persona comparere, licet citatus, noluit) propositiones condemnatas fabricatas fuisse ab hostibus doctrinae S. Augustini, falsoque affectas episcopo Catholico, in cujus libro non inveniantur; non posse igitur se contra conscientiam dicere, illas ibidem contineri.

Quaestio juris praecipue respiciebat hanc in epistola Arnaldi comprehensam propositionem : quod *gratia, sine qua nihil possumus, defuerit S. Petro, quando peccavit*. Qua ratione incidit in primam propositionem Jansenii, tanquam haeticam a Papa & episcopis condemnatam.

Quaestio utraque, post factam a deputatis relationem, in pleno doctorum senatu diu fuit discussa; cum autem Arnaldistae obstreperent, & clamoribus omnia turbarent, rex *Sequieurum* aulae cancellarium in conventum misit, qui regia auctoritate tranquillitatem, modestiam, & ordinem conservaret.

Postquam autem coram illo plures adhuc confessus fuerant celebrati, collecta fuerunt doctorum suffragia. Centum & triginta, quos inter septem erant episcopi, propositionem Arnaldi, quaestionem facti concernentem, damnarunt tanquam *temerariam, scandalosam, injuriosam Papæ & episcopis, quæque occasionem praebeat renovandi condemnatam doctrinam Jansenii*: 68 doctores vero, licet in diversas irent sententias, in eo tamen conveniebant, censuram hanc publicam nimis acerbam videri. At decanus facultatis secundum pluralitatem votorum conclusit.

Resumpta dein fuit quaestio juris; & ne protrahatur nimis negotium, cuilibet doctori dimidia duntaxat hora ad differendum fuit concessa. Displicuit id Arnaldistis, in omnem occasionem intentis, qua

Damnatur
a Sorbona.

qua causam prolongarent. Igitur, libertatem loquendi restrictam sibi conquesti, nunquam deinceps in confessoribus comparuerunt. Arnaldus vero coram notario declaravit, quod non possit conventum facultatis pro legitimo agnoscere, in quo adempta esset theologiae potestas deducendi rationes suae sententiae, quique aliis laboraret defectibus insanabilibus: agenda deinceps irrita fore.

Protestationem hanc ad conventum misit. Verum is nullam illius rationem habendam duxit: sed continuatis congressibus propositionem, quaestionem juris continentem, per 130 suffragia condemnavit ceu *temerariam, impiam, blasphemam, anathemate percussam, atque haereticam*: additumque, nisi Arnaldus quindecim intra dies censuræ huic se submitteret, eique subscriberet, eum de corpore facultatis abscissum, & e catalogo doctorum deletum fore: eodemque modo procedendum cum aliis doctoribus, qui dictas propositiones approbaverint, aut verbo vel scripto defendere præsumpserint.

Actum ultima Januarii 1656.

Mense Martio hæc censura facultatis recepta particulariter etiam fuit a conventu Sorbonico, & in ejus acta relata, conclusumque, ut, quisquis non subscriberet, omnibus juribus Societatis Sorbonicæ sit privatus. Eadem censura approbata fuit a clero Gallicano, hoc eodem anno Parisiis congregato. Neque ullus unquam postea in facultate theologica Parisiensi ad gradum doctoris aut baccalaurei fuit admissus, qui censuræ huic non subscripisset. Archiepiscopus quoque Parisiensis ratam eandem habuit; Alexander VII vero, Innocentii X successor, Arnaldum *filium iniquitatis & perturbatorem quietis* appellare non dubitavit.

Multas Arnaldus tum per se ipsum, tum per amicos suos, apolo-
gias edidit contrahanc censuram sacræ facultatis, eandem injustitiæ, ^{Ejus cavil-}
& veritatis oppressæ accusans; prout solent, qui per justam sen-
tentiam sunt condemnati. Commissarios fuisse inimicos suos, que-
rulabatur; mendicantium theologorum turbam inter iudices sedisse,
prout etiam doctores ex seminario S. Sulpicii, contra quorum
parochum, sacramenta illustri personæ negantem, epistolam suam
scripisset; disputandi in conventu copiam sibi fuisse negatam, nec
apologiam suam lectam: limitatum fuisse differendi tempus; can-
cellarium Franciæ interfuisse contra usum & consuetudinem. Con-
demnationis sententiam non fuisse per duas votorum tertias con-
tra se latam, cum plures quam 71 pro se steterint; conclusionem
a de-

a decano facultatis pronuntiatam per sola hæc verba : ego concludo, quin exprimeret, quid concludat.

At vero pars adversa proluxe ac erudite demonstravit, hæc omnia partim falso, partim frivole ab Arnaldo fuisse objecta ad eludendam condemnationem, ac propterea nullum ab eo inventum tribunal ecclesiasticum, nullam academiam Catholicam, quæ censuram improbareret. Et, licet ad sedem Apostolicam recurrisset, nihil tamen inde retulisse, nisi quod sit *filius iniquitatis & perturbator pacis in ecclesia.*

Et hinc dum postea Clemens IX, aut etiam Innocentius XI, Arnaldi non sine laude aliqua meminerunt, inde profluxit, quod mutatum crederent; varias enim formas, ad decipiendum compositas, induere noverat. Re ipsa autem errorem suum ac hæresin Jansenianam nunquam deposuit, sed eidem fuit immortalis.

CAPUT VII.

Dissertatio de litteris provincialibus, a Jansenistis confarcinatis.

7

Cum Arnaldus ac Jansenistæ reliqui cernerent, suam doctrinam a summis Pontificibus, episcopis & clero Gallicano, a Sorbona & aula regia damnari, ut populi sermonem a se averterent, belli theatrum in alieno solo figendum rati, Jesuitis, quos adversarios suæ doctrinæ noverant, & accusatores suos putaverant, atrox bellum indixerunt, *Pascalis* præsertim, Portu-Regiensis communis secretarius, qui sub nomine *Ludovici Montaltii* 18 epistolas scripsit, quæ *provinciales* appellabantur, mendaciis, calumniis, & contumeliis plenas. In primis Arnaldum & Jansenistas defendit, dein patres Dominicanos aggressus, inconstantia & contradictionis eos redarguit, quod gratiam de se intrinsece efficacem propugnarent, & tamen etiam gratiam inefficacem & mere sufficientem contra principia suæ scholæ nunc post propositiones damnatas admitterent; in quo doctrinæ consequentiam requirebat.

Pascalis.

Verum mox ab his digressus virus omne, bilem, & splenem, in patres Societatis Jesu, quam pessime oderat, ceu doctrinæ Jansenistæ maxime adversam, effudit; *moralem* eorum doctrinam, tanquam laxam nimis morumque ac disciplinæ corruptelam horrendis calumniis infectatus. Mirum; si severiores eorum morum regulæ

læ ipsis dicent, licitum sibi esse aliorum famam libellis famosis prosciudere. Quam bene Christus Matth. 23 de scribis & Phariseis: dicunt, & non faciunt: alligant autem onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere.

Litteræ istæ provinciales (sic dictæ, quod primæ decem ad quendam provinciam, seu de provincia hominem fuissent directæ) mox typis impressæ, avide legebantur, prout solent acerbæ satyræ, ridiculi sales, & agyrtarum nugæ, in vulgus sparsæ; atque, ut latius disseminarentur, a *Nicoleo* seu *Nicolio*, Pascalis Portu-Regienfi socio, sub nomine *VVendrokii* latinitate donatæ, variisque episodii & futeis auctæ sunt.

Plures mox apologiæ pro Societate infami illi scripto fuerunt oppositæ, monstratumque, esse prorsus incredibile, tot tantosque ex omni ordine & natione doctores tradituros fuisse doctrinam de usu *sententiarum vere probabilium*, si illa esset corruptela morum, contra legem Evangelicam, & normam Patrum, atque ecclesiæ perniciofa.

Bartolomæus Medina, inquit, in expositionibus suis aureis eum approbatione sui Generalis, applaudente tota illustrissima Pa-^{Doctores} trum Prædicatorum familia, antequam ullus Jesuita moralem hanc ^{Probabilis:} doctrinam calamo committeret, publice docuit, eam sibi stare sententiam, quando sententia aliqua est probabilis, permittum esse eandem sequi, quamvis opposita opinio sit probabillor. Idem sensit scripsitque Joannes *Niderus* in libro suo *de consolatione conscientia timorata*: Idem *Sylvester Prieras*, Joannes Baptista *Haquet*, Ludovicus *Lopez*, Franciscus *Victoria*, Ildephonsus *Baptista*, Didacus *Alvarez*, *Mercadus*, omnes ex sacro S. Dominici ordine, antequam quisquam de Societate ea super re os aperiret, Probabilismi doctrinam zelose propugnarunt?

An hi omnes viri, utique doctissimi & pientissimi, morum corruptores, & disciplinæ in ecclesiâ everfores fuerint? An ita cæci, ut eorum nullus pessimas doctrinæ suæ sequelas prævideret, aut ita impius, ut prævisas non caveret? *Malderus*, & *Bonacina* episcopi, *Isambertus*, *Duvalius*, *Gamachus* celebres professores Sorbonici, *Bailius* doctor Parisiensis, an omnes ad corruptendam morum doctrinam & inducendam disciplinæ laxitatem conjurarunt?

Salonius ex ordine S. Augustini docebat, quod doctrina Probabilismi sit communissima & maxima auctoritate firmata: ean-

dem tenuit torrens doctorum ex omni genere & specie, sacerdotes seculares, religiosi, episcopi; an hi omnes, universitates omnes, religiosi ordines omnes ita cæci rudesque fuerent, ut nihil viderent, aut ita mali, ut doctrina sua monstrosa & pestilenti (prout eam Pascalis Jansenista appellat) ecclesie disciplinam perverterent?

A centum annis, postquam Jansenista, severi (ut videri vult) morum censores in Gallia invaluerunt, postquam Catholici etiam severiorem sententiam docuerunt, an melior tacta propterea est Gallia? an non multos videre est verbis Curios & Catones, factis Apicios & Pisones? alios in theoria, alios in praxi; austeros aliis, sibi faciles? Si certa DEi præcepta legesque indubitatas servarent omnes, quam sancti forent! videant, ne sibi probabilius dicant, quod ne quidem est probabile. Caveatur, ne dicatur probabile, quod tale non est, & nullum erit laxitatis periculum.

Aut, si Probabilismus tantum est monstrum, quale depingit litterarum provincialium fabricator, quare ecclesia illud non in primis jam cunis extinxit? cur accrescere permisit? quare etiamnum illud tolerat? Ecclesia sancta DEi haud dubie non minus habet luminis nec minus zeli, quam isti ardentes, si superis placet, reformatores: cur ergo fulmina Vaticana, quæ tot alios errores profligarunt, Probabilismo, errorum, si Pascalem ejusque complices audimus, & corruptionis fonti primæque scaturigini pepercerunt? Desertur, accusatur, denigratur, vix non ignis de cælo provocatur. Et Roma flet. Imo locuta est, non semper oportere tutiorem sequi; non semper requiri certitudinem circa licentiam actionum nostrarum moralium; falsum esse, quod non liceat sequi inter probabiles probabilissimam. At nunquam dixit, quod in concursu duarum opinionum vere probabilium, quæ versantur circa licentiam actionis, necesse sit indagare, quænam sit probabilior, (quod in praxi sæpe est impossibile) aut probabiliorum eligere.

Novit siquidem sedes apostolica, materiam de opinionibus probabilibus circa existentiam vel non existentiam legis, earumque usum licitum a plurimis celeberrimis ex omni gente doctoribus nova diligentia ex instituto fuisse examinatam, nihilque deprehensum, quod corruptionem disciplinæ induceret: laxitatem doctrinæ non ex usu opinionum vere probabilium promanare, sed ex eo, quod aliqui nimis leviter hoc vel illud in particulari licitum, probabile vel probabilius esse asserant. Hinc sedes apostolica non Probabilismum, iustis circumscriptum limitibus, condemnavit, sed propositiones particulares, quæ nullatenus ex recto usu Probabilis-

mi profluunt; alias, quod ante observatum, ante omnia fons ipse debuisset obstrui, ut exarescant rivuli.

Quamvis igitur usus veri Probabilismi sit omnino ianocens, & ab illis duntaxat tanquam corruptela morum reprehendatur, qui aut verum quæstionis statum ignorant, aut illum, ut omnia miscere & confundere possint, de industria pervertunt, aut certe argumenta gravissima, intrinseca & extrinseca, non penetrant. Demus tamen, per momentum, Probabilismum, seu benigniorem circa usum opinionum probabilium doctrinam, esse illam (ut loquuntur memorati apologetæ) Pandora pyxidem, ex qua omne malum in ecclesiam profluxerit; an Jesuitæ doctrinam hanc in mundum induxerunt? quin imo, quod dictum, antequam vel unus de hac materia scriberet, communis illa erat in scholis, atque ab omni hominum genere tradebatur. Quanta ergo est Pascalis, sub larva Montaltii latere volentis, ipsiusque asseclarum iniquitas, quod solos Jesuitas in theatrum producant, iisque maligne impudent tanquam proprium, quod innumeris aliis doctoribus est commune!

Non fuit a Jesuitis inventa hæc doctrina, sed a Patribus Dominicanis aliisque accepta. Viam ab aliis jam tritam inierunt. Hodiedum plurimi ex diversis sacris ordinibus & sacerdotibus sæcularibus eandem tenent. Ut quid ergo solis Jesuitis Pascalis eandem imputat? nunquam societas illam tanquam suam adoptavit, sed liberum suis reliquit, quam probabiliorē censerent, eligerent, imo universim hortatur, mandatque, ut, in moralibus præsertim, sententias magis receptas, & quoad fieri potest, magis securas sequantur. Hinc etiam non pauci, qua docendo in scholis, qua editis libris circa usum opinionum in utramque partem probabilium severiorem sententiam sunt amplexi; & illi quoque, qui benigniorem tradiderunt, eam ætioribus, quam alii, terminis circumscripserunt. Injuriam ergo Societati faciunt, qui Probabilismum ei tanquam proprium attribuunt, eamque corruptæ propterea morum disciplinæ per gravissimas calumnias ream agunt, prout impudenter fecit Pascalis.

Quapropter, tamen ipsius litteræ provinciales multum rumoris, apud vulgus præsertim, scæminas, & curioses quosdam in Gallia excitavit, sonantemque a Jansenistis applausum tulerint, non tamen, quibuscunque artibus essent concinnatæ, sapientum oculos exercebant, quin malam earum fidem, calumnias, totum-

H h h h h 2

que

que odii & malignæ affectionis partum vivis coloribus depictum cernerent.

Hinc Parlamentum Provinciæ Aquis Sextiis eas litteras ad flammas condemnatas publice comburi per carnificem curavit, tanquam *repletas calumniis, falsitatibus, diffamationibus & publicæ rei perniciosas*. Plures episcopi gravibus censuris easdem affecerunt; summus Pontifex vero publice illas damnavit 6 Sept. 1657, idemque anno 1660 factum auctoritate regia Parisiis; uti etiam a sancta Inquisitione Hispanica, quæ illas prohibuit tanquam continentes propositiones *hæreticas, erroneas, seditiosas, scandalesas*, atque in scholam Thomistarum & Societatem Jesu contumeliosas. Acta hæc sunt, postquam Nicoleus ex eodem Portu Regienſi conventu doctor, sub nomine Guilielmi *Vendrekii* Pascalis litteras provinciales latine versas *notis*, textu pejoribus, inſarſit, atque sub larva Pauli Irenei *disquisitiones*, non minus malignas, adjecit.

Hæc Nicolei opera una cum litteris provincialibus Pascalis 14 Sept. 1660 decreto sanctioris consilii Parisini a carnifice publice lacerata & concremata sunt. Sententia quoque episcoporum, doctorum & professorum sacræ facultatis Parisiensis tanquam *hæretica, maledica, petulantia, in summum pontificem, episcopos, regem, S. Facultatem Parisiensem, religiosas familias*, ad rogem sunt damnata. Ecce! quam illustres libros & auctores postea Tubæ Magnæ ac Majoris confarcinatores, alique libellorum famolorum fabri sibi imitandos & perscribendos censuerint!

At Jansenistæ, gens impudens, atque summis etiam potestatibus, ecclesiasticis & politicis, proterve refractaria, tot caute-riis & inultis stigmatibus parum mota, non desit frontem contumacem opponere, atque judices suos, cumque iis Jesuitas Pelagianismi ac Semipelagianismi reos proclamare.

Ceterum quis fuerit Pascalis, statim in prima sua epistola provinciali prodidit, dum scripsit, Molinistarum doctrinam pugnare cum fide, Thomistarum cum ratione, Jansenistarum vero utramque optime conciliare. At nullatenus sibi constitit; nam licet epistola secunda Thomistarum gratiam sufficientem risu exploſerit, in ultima tamen epistola dicere non fuit veritus, Jansenistas de gratia non aliter sentire ac Thomistas.

Ipsi ejus Portu-Regienſes socii, quantumvis Jansenizantes, & Societatis Jesu osiores acerbissimi, inconstantiam & levitatem in scribendo eidem exprobrarunt. *Non potest*, dicebant, *Pascalis testimonii*

Simonii haberi ratio, siue respiciantur facta, quæ navrat; quia de illis parum erat instructus; siue considerentur consequentiæ, quas inde deducit, & intentiones, quas adversariis suis attribuit; quia super fundamenta falsa & incerta sua struit systemata, quæ non subsistunt, nisi in ejus spiritu.

C A P U T VIII.

Continuatio dissertationis de litteris provincialibus.

PRÆter alios multos litteras provinciales Montalcii & adjunctas notas ac disquisitiones Wendrokii doctæ ac solide confutavit P. Daniel auctor dialogorum, cum multis approbationibus editorum Augustæ Vindel. anno 1696.

Initio hujus editionis apponuntur varia decreta, quibus litteræ provinciales fuerunt condemnatæ: uti i decretum sanctioris consilii regis Christianissimi de litteris Montalcii hæreticis, & maledicis per manum carnificis lacerandis & comburendis.

Parisiis 23 Sept. 1660, actum coram ipso rege.

2. Judicium episcoporum, doctorum, & professorum S. Facultatis Parisiensis, quo testantur, in iis litteris *Jansenianas hæreses ab ecclesia damnatas propugnari*, prout etiam in notis *VVendrokii*, & adjunctis disquisitionibus *Pauli Irenæi*. Testantur insuper, maledicentiam & petulantiam tribus illis authoribus adeo esse familiarem, ut nulli hominum conditioni parcant, (exceptis *Jansenistis*) non summo Pontifici, non episcopis, non regi, non præcipuis regni ministris, non S. Facultati Parisiensi, non religiosis familiis; ideoque librum esse dignum pœna, libellis famosis & hæreticis a jure constituta.

Actum Parisiis 7 Sept. 1660.

3. Exhibet decretum senatus Aquensis in Provincia, quo, auditis cognitoribus, qui eas litteras declararunt famosas, calumniis plenas, & publicæ rei perniciosas, mandavit eas a carnifice in flammis, ut comburantur, conjici, statuta gravi corporali pœna in typographos, aliosque, qui illas imprimere, retinere, vendere, aut distrahere præsumerent.

Actum Aquis Sextiis in curia 9 Febr. 1657.

In 1 dein dialogo refert laudes, quas in litterarum provincia-
 Confutata lium librum conjecerunt *Perraltus* abbas alique: in dialogi arte
 a P. Danie- unum esse instar omnium illustrissimum Pascalem in 18 suis litteris
 1e. provincialibus; millioni hominum, a quibus fuissent perlectæ, mi-
 rifice illas arrisisse. Etenim in illis, inquit *Perraltus*, ubique spi-
 rat integritas puri sermonis, elucet sublimis sententiarum dignitas,
 solida rationum vis, argutissimus in jocando lepos, ubique demum
 venustas quædam & gratia, quam alibi uspiam haud facile repe-
 rias. Nihil in hoc genere scribendi perfectius, nihil pulcrius: ubi-
 que amœnitates & veneres.

Fatetur auctor dialogorum hoc styli furo in Gallia plures fuis-
 se abreptos in Jansenismum, quam per Arnaldum aut ipsum Au-
 gustinum Jansenii. Quippe Jansenistæ, dum cernerent, ubique se
 esse profligatos, tragœdiam suam in comœdiam converendam pu-
 tabant, cum populi creduli applausu excipiendam. Severas & ab-
 strusas Arnaldi de gratia & libero arbitrio disputationes, quippe
 jam damnatas ubique, ineptas censebant: theologiam moralem
 campum fore ad hoc magis idoneum. Imputandum jesuitis, ceu
 disciplinæ corruptoribus, quidquid absurdum laxumque fingi posset.
 Adhibendam operam nobilium aliquot sceminarum maxime Plessæ
 Guenegaldæ, Portu-Regiensibus non incognitæ, quæ elegantiam
 & amœnos sales harum litterarum in nobili gynæceo laudibus ex-
 tollerent; manuscriptæ jam epistolæ, antequam typis imprimeren-
 tur, in compitis lectæ, ut curiositatem & cupiditatem acuerent.
 Idque effectum, ut multi, qui Jansenistas ante averfabantur, jam
 iis applauderent, & qui eos tanquam fidei corruptores aliquamdiu
 habuerant, demum assueverint paulatim, ut eosdem tanquam E-
 vangeliæ morum doctrinæ defensores ac disciplinæ ecclesiasticæ
 instauratores intuerentur. Atque hæc dialogi primi est summa.

In 2 auctor dialogorum confutat Pascalem, quod dixerit, Je-
 suitis non esse integrum, quam veram aut probabiliorem censent,
 sententiam docere; sed alios a Societate compelli ad docendas se-
 veriores, alios vero ad laxiores, ut omni hominum generi se infi-
 nuare possit, non ad majorem DEi gloriam, sed ad ipsius exal-
 tationem. Et hoc esse arcanum Societatis politicum, ut omnes ad
 se attrahat.

Hanc, inquam, calumniam P. Daniel prolixè refutat, appel-
 lando ad Societatis constitutiones, ad dimissos ab illa, quorum
 plures animo sunt averso, qui haud dubie talia arcana propalarent.
 Quærit, an credibile sit, tot viros, morum probitate & doctrina
 claros

claros contra veritatem agnitam & animi sui sententiam tradidisse doctrinam, qua & se & alios in sempiternum exitium præcipitent? tot alios sanctimonia celebres vitam perpetuos inter labores ærumnasque exegisse in operosis missionibus, diuturnis scholarum pulveribus, nosocomiis, assistendo ægrotis, damnatis ad carceres, ad triremes, ad mortem? relicta patria, universaque Europa, excurrisse in extremas Indias ad barbaros, passos frigus & æstum, famem & sitim, ludibria, persecutiones, cruces, patibula, tela, mucrones, ignes, omneque tormentorum genus, ut corrupta doctrina atque damnata politica mundum una secum æterna ruina involverent?

Merituros haud dubie exprobrationem, qua minister hæreticus navigantem in Indias Jesuitam persecutus esset; nam interrogatus a ministro, qua mercede a Papa inductus esset ad iter tam longum, difficile, periculosum, respondit Pater, nulla. Eho! subjecit minister Baravus: *bene stulti estis vos.*

Querit deinde auctor, quomodo Pascalis probeat, Jesuitas omnes in illud arcanum suæ politicæ conspirasse? ex eo inquit, quod aliqui austeram, benignam alii doctrinam tradant. Ergo, subinfert auctor, Dominicanis, Franciscanis, aliisque religiosis familiis: ergo Parisiensi, Lovaniensi, aliisque academiis hæc politica arcana communis est; cum ex qualibet harum communitatum aliqui severiorem, mitiorem alii doctrinam amplectantur.

At sine approbatione P. Generalis nullus editur liber. Ergo illius ordinatione hæc ars politica exercetur, ut aliqui severius, alii benignius scribant. Sed hoc rursus, reponit auctor, aliorum etiam ordinum Generalibus est commune: nam eorum approbatione prælo imprimuntur libri. Inepta vero, imo ridicula Pascalis est persuasio: quasi vero Generales ordinum omnes suorum subditorum libros legant, aut possent legere. Per Provinciales illi censores constituunt, & si censuræ faveant, librum approbant. Ineptissimum profecto est, ex eo, quod ex iis, quæ in utramque partem in scholis, vel apud doctores controvertuntur, sententiis, alii hanc, alii oppositam eligant, nescio quod arcanum pseudopoliticum velle eruere. Hæc nempe est cavillatoris istius in scribendo soliditas, hæc in proximum charitas, hæc severioris doctrinæ specimen, alios calumniari, cavillari, criminari, & coram toto mundo iniquissime traducere.

Quam bene archiepiscopus Mechliniensis litteras illas provinciales, *contumeliosas, scandalosas, fraudulentas, ac veteratorias* appellat

appellat, earumque auctores *protervos calumniatores*: quam bene senatus Aquisgranensis plenas *calumniarum, mendaciorum, obrectationum*, episcopi & doctores Parisienses, *maledicas, petulantes, bareticas*.

Respuamus, concludit auctor, quæcunque Pascalis imponit huic vitioso fundamento de duobus generibus eorum, qui animabus dirigendis navant operam. Leviculum est & puerile mentis, vanas procudentis imagines, inventum, jocus, omni specie veritatis *vacuus*.

In 3 dialogo conqueritur, quod Pascalis probabilium opinionum doctrinam, ceu omnium laxitatum & malorum fontem, solis Jesuitis imputet; & contra illum producit librum, a P. Stephano de Champs scriptum, cui titulus: *questio facti*, an Probabilismi doctrina Jesuitis sit propria? in hoc recensentur academiae totius orbis celeberrimæ, omniumque ordinum religiosorum scholæ, in quibus hæc benignior doctrina vigerit: Societatis doctores arctioribus cancellis doctrinam illam circumscripsisse, quam illi, a quibus eandem hausissent; cum requirant probabilitatem non qualemcunque, sed *vere, theologicæ, practicæ talem*, hoc est, gravi fundamento nixam, fidei & ecclesiæ placitis, communi doctorum sensui non adversam, versantemque præcise circa licentiam alicujus actionis.

Wendrokius ex Comitolo, antiprobabilista acerrimo, sumpsisse, quæcunque validiora ad vexandam probabilitatis doctrinam argumenta, caute tamen dissimulasse, Comitolum fuisse Jesuitam, ne, si quid laudis habet istius doctrinæ oppugnatio, eam Societati tribuere cogeretur.

Pergit dein auctor dialogorum singillatim demonstrare, quantopere Montaltius & Wendrokus libros Jesuitarum corrumpant, sententias mutilent, detruncantque, verba aliqua excerpant, sine integro textu, & contextu, sensumque detorqueant, suas loedorias, jocosque per interpositas fictas personas immisceant, ut adeo lector in alienum prorsus a mente auctoris intellectum abripiatur, & comœdiam, a mimis istis, Jesuitarum sumptibus adornatam, cum voluptate spectet.

In 4 dialogo adducit singillatim plures extra Societatem episcopos pro doctrina benigniore, atque i. S. Antoninum archiepiscopum Florentinum, ex ord. Prædicatorum assumptum, qui loquens de actione morali ait: *eligere viam tutiorem consilii est non præcepti*.

2, Dida-

Doctores
benignæ
sententiæ.

2. Didacum Alvarez, celebrem illum in disputatione de auxiliis causæ Dominicanæ defensorem, episcopum postea Traniensem, qui disp. 80 n. 4 ait: *secunda sententia est, quod quilibet potest sequi opinionem, quam judicat esse probabilem; tenet hanc sententiam magister Medina, & alii doctissimi Thomistæ*; additque, licitum esse sequi sententiam minus probabilem, si non cedat in præjudicium tertii aut honoris divini. Subjungit: *Quando penitens secutus est opinionem practice probabilem, tenetur confessarius illum absolvere, & se se conformare sententiæ penitentis, etiamsi habeat evidentiam oppositæ sententiæ*. Addit rationem; quia penitens sequendo sententiam probabilem non peccavit. Nullum legi Jesuitam ita loquentem.

3. Allegat Josephum Anglez episcopum Bozanensem quæst. de confess. difficult. 8. 4 Thomam Zevolam in præxi penit. c. 22. 5 Bartholomæum Ledesnam, iidem Dominicanum & episcopum tract. de penit. sacr. difficult. 14. 6 Malderum episcopum Antverpiensem in 12 q. 19 disp. 86, qui omnes locis allegatis docuerint, licitum esse sequi minus tutam & minus probabilem, tenerique confessarium absolvere poenitentem, secundum sententiam probabilem procedentem.

7. Citat Bonacinam, ejusque verba: *possumus absque peccato sequi opinionem probabilem, relicta probabiliore, & tutiore*. 8 Aug. Barbosa celeberrimum canonistam tom. 11 d. 2 q. 4, eandem doctrinam tradentem. 9 Joannem Caramuelem, in morali sua theologia, Alexandro VII dedicata, asserentem: *illa sententia bodie est omnium, posse hominem tuta conscientia sequi opinionem minus probabilem*. - - Addere potuisset Albertum Magnum, Franciscum de Arauxo, Petrum de Tapia, Alphonsum de Monter Negro, Guilielmum Herinx, Acharium Velasquez, Antonium Perez Benedictinum, Ludovicum Abelly, omnes episcopos.

10. Episcopis addit doctores Parisienses Isambertum, Duvalium, Gamachium, Baillium. Quorum primus in 12 S. Thomæ a pagina 133 ad 140 materiam de probabilitate pertractat, & artic. 2 ait: *licet agere secundum conscientiam opinativam, id est, quando conscientia dicit, aliquid esse probabiliter licitum, & honestum, tunc licet illud facere: ita communiter omnes*. Art. 4. *Quando circa honestatem vel obligationem operis alicujus sunt utrinque opiniones probabiles, potest voluntas in operando sequi probabilem, relicta etiam probabiliori*. Idem repetit art. 8 n 8 etiam pro casu, quo minus probabilis est simul minus tuta. Denique

art. 9 subjungit : dantur casus aliqui, in quibus non tantum licet agere contra propriam suam sententiam, sed etiam in quibus homo tenetur agere ex probabili aliorum sententia contra propriam suam sententiam, etiam probabilem. Ita communiter doctores.

Eandem cum Ilamberto sententiam docuit alter doctor Sorbonicus Duvallius ; nam in tract. de actib. human. q. 4 art. 12 scripsit : non tenemur in foro conscientiae sequi probabiliorum partem, sed satis est, si absolute sequamur probabilem, quae peritis & doctis placeat, licet quibusdam similiter doctis displiceat, donec ecclesia contrarium non statuerit.

Eodem omnino modo loquitur tertius doctor Sorbonicus Gammachius pag. 155, additque : sacerdos sive proprius sive delegatus potest contra suam ipsius opinionem absolvere penitentes, quos videt esse in opposita sententia, licet minus certa ac tuta, dummodo ea sit probabilis, habeatque aliquos auctores Catholicos ac peritos. Imo non tantum potest, sed etiam debet.

His P. Dechamps, & ex eo auctor dialogorum subjungit celeberrimum doctorem Parisiensem Ludovicum Baillium, de examine penitentium pag. 46 edit. 5 hunc in modum loquentem : nondum satis mihi videtur pro rei gravitate ac momento discussa doctrina, quae fere invaluit de probabilitate opinionum, cuperemque, doctiores hanc sibi provinciam assumere, ut nodos illius omnes dissolverent. Non tamen propterea existimo, illum viam tutam non sequi, qui regitur opinione probabili, etiamsi forsitan benignior sit ; quia via tuta est, qua peccatum vitatur, ut vere vitatur opinione quacunque probabili ; vel etiam minus probabili, si tamen probabilis sit : neque etiam arbitror, illum non excusatum iri apud DEUM, qui sequitur opinionem probabilem, cum illam sequendo ne quidem venialiter peccetur.

Enumerat denique ex eodem P. Dechamps, praeter nominatos supra ex illustrissimo ordine patrum Praedicatorum episcopos, alios ex eadem sacra familia viros doctissimos : & 1 quidem laudatum supra Bartholomaeum de Medina, magistrum excellentis doctrinae, qui in suis commentariis in 1 2 S. Thomae q. 19 art. 6 c. 3 ait : mihi videtur, quod, si opinio est probabilis, licitum est, eam sequi, licet opposita probabilior sit.

2. Dominicum Bonnez celebrem non minus doctorem, qui erat ex iis, quibus S. Theresia conscientiae suae moderatoribus utebatur. Hic in 1 2 q. 10 art. 1 dub. 3 c. 4 scribit : dicimus opiniones esse in duplici differentia ; quadam enim versantur circa actionem

nem aliquam exercendam, ut, an aliquis contractus sit licitus vel illicitus. Quadam vero versantur circa res, an scilicet aliquid ita sit vel non sit, an hæc domus propria sit vel aliena. Dicimus ergo, quod de opinionibus prioris generis verum est, posse hominem sequi opinionem probabilem, relicta probabiliori. Utinam ii, qui doctrinam probabilissimi tantopere exagitant, confunduntque, hanc magistri sui distinctionem inter probabilitatem practicam & speculativam sibi bene notarent, ut tandem statum quæstionis & ipsi melius intelligerent, & aliis fidelius proponerent.

3. Gregorium Martinez, tom. 1 in 1 2 ad q. 19 art. 6 sic loquentem: non solum est licitum, ex duabus propositionibus æqualiter probabilibus probabilitate practica eligere, quam quis maluerit, sed etiam est licitum sequi minus probabilem, relicta probabiliori. Secunda pars conclusionis est contra Cajetanum & Sylvestrum; est tamen communis, quam tenet Medina hic, & optimis rationibus firmat; & modo probatur &c. Idem t. 1 in 1 2 q. 19 art. 6 scribit: homines probi & timorati, si probabilem sequantur in quacunque materia, in quocunque contractu, semper sunt securi. Jesuitæ non ita illimitate loquuntur.

4. Petrum Ledesma, in summa part. 2 tract. 8 c. 22 sic scribentem: respondetur, quod divini perinde naturalisque sit juris, licere judici sequi opinionem probabilem, relicta probabiliore. Hanc sententiam tenent Medina, Orellana, & multi alii doctores, ac præcipue discipuli S. Thomæ in 2 2 q. 67 art. 4.

Quam tamen sententiam tanquam nimis laxam falsamque passim Societatis JESU doctores rejiciunt, uti Suarez, Vasquez, Sanchez, Valentia, Tannerus, Lugo, Becanus, Conink, Granado, Salas, Filiucius, Layman, Reginaldus, Gordonus, Cardenas, Viva, Haunoldus, Illsang, Gormaz, Rafslerus, Mayr, alique. Nunquam enim judici licet sequi sententiam minus probabilem. Nam si pars litigans habeat causam probabiliorem, non potest eam alteri parti adjudicare; neque est probabile, quod tunc ei id licitum sit.

5. Vincentium Candidum, magistrum sacri palatii, tom. 1 dissquisit. moral. disquis. 3 ita docentem: confessarius quicumque absolvere potest penitentem, sequentem opinionem probabilem, relicta sua opinione probabiliori. Item: quicumque consultus extra confessionem licite potest probabilem opinionem in omni materia amplecti, ac etiam aliis consulere, relicta probabiliori. Eo usque non pro-

proceſſerunt Jeſuitæ, ut dicerent, quod *in omni materia* liceat opinionem minus probabilem amplecti.

6. Joannem *Ildephoſum Baptiſtam* Cæſarauguſtanum, cujus opus editum fuit Romæ, jubente Dominicani ordinis conventu generali. In eo opere, tanta auctoritate approbato, ad 1 2 *diſp.* 208 *frag.* 1 n. 154. *Quando opiniones probabiles*, inquit, *verſantur circa actiones exercendas, ſeu, quod idem eſt, circa juſ, poteſt homo ſequi quæcumque opinionem probabilem practice.*

7. Paulum de *Blanchis*, qui *controv.* 14 *pag.* 182 ait: *ſi opinio penitentis eſt probabilis apud doctos & prudentes in tali materia, tunc ſacerdos, ſive ordinarius ſive delegatus, debet eum abſolvere, licet probabilior ſit ſententia oppoſita.*

8. Joannem Baptiſtam *Hacquetum* in hunc modum concludentem: dico, *licitum eſſe ſequi in praxi ſententiam minus probabilem & minus tutam, ſive propriam ſive alienam: dummodo ſit ſimpliciter probabilis.* - - Quibus addi poſſent *Acacius Velasquez*, *Villarius*, *Gallegus*, ex *Villario*: *Joannes Nider*, *Ulricus Engelbertus*, *Umbertus de Romanis*, *Bernardus Claramontius*, *Bartholomæus Fumus*, *Melchior Canus*, *Joannes de Friburgo*, *Dominicus Sotus*, *Marcus Serra ex Gobat & Moija*. *S. Albertus M. S. Antõninus*, *Silveſter Prieras*, *Joann. Viguerius*, *Franciſcus Victoria*, *Thomas Marcadò &c.*

Hæc tunc ſcholæ Dominicanæ principum, hæc communis erat lingua religioſorum ordinum & academiæ per Europam. Scripſit *Iſambertus* in Gallia: *ita communiter doctores*: *Bonacina* in Italia: *ita communiter theologi*: *Navarrus* in Hiſpania: *hæc ſententia eſt communis in ſcholis*: *Caramuel* in Germania: *illa ſententia eſt hodie omnium.*

Ecqua ergo indignitas, doctrinam illam velut morum corruptelam ſolis Jeſuitis tanquam propriam tribuere? In Dominicanorum aliorumque veſtigia ſerunt Jeſuitæ; quomodo ergo ſint auctores? quomodo illis propria? Grandem catalogum eorum, qui benigniorem ſententiam ſunt ſecuti, plurimorum etiam, qui non ſunt de Societate, texuerunt *Mercerus*, *Terillus*, de *Champs*, *Moja*, *Sarafa*, *Gobat*, *Zacharias*, *Gravina*. &c. & prolixiorem adhuc alphabetico ordine *Raſlerus* in *Norma recti diſp.* 3 q. 9 *art.* 2, ubi plures quam ducentos & quinquaginta enumerat auctores.

Oſtendit dein *P. Daniel*, tempore antiquæ legis vetuſtiſſimum uſum fuiſſe opinionum probabilium: aſſertque 1 exemplum Abrahami, *Saram* ſororem ſuam dicentis, 2. *Machabæorum*, dic-
fab.

sabbati pugnare contra hostes licitum esse decernentium, contra persuasionem communiorum illius populi Judaici. 3. Exemplum populi Christiani Antiocheni, qui Juliani apostatae tempore variis profanis religionibus pollutos cibos manducabat, quamvis populus Constantinopolitanus illis abstinendum putaret, ecclesia neutrius opinionem & factum improbante; licet tutius esset abstinere. Applicatque huc illud Apostoli ad Rom. 14: *qui non manducat, manducantem non spernat: & qui manducat, non manducantem non spernat.* 4. Exemplum Rigoristarum, quo ostendit, eos in praxi sequi sententias minus probabiles, uti in contractu census, per Galliam usitato, in pluralitate beneficiorum ecclesiasticorum &c.

In 5 dialogo exhibet P. Daniel, quam falsas doctrinas Pascalis affingat Jesuitis, praesertim vero hanc propositionem: *neminem de peccato jure culpari posse, nisi qui de illius pravitate divinitus sit admonitus, & ad illud fugiendum excitatus.* A nullo Jesuita propositionem istam, praesertim in sensu maligno, quem Pascalis eidem attribuit, fuisse profectam: ab omnibus doceri, ignorantiam vincibilem a peccato non excusare.

Respondet deinde ad calumniam de idololatria, Sinis permiffa a Jesuitis: refertque laudes, ab Urbano VIII, Alexandro VII, Clemente IX, Innocentio XI, Alexandro VIII, Innocentio XII, Societati Sinensi, Indicae, & Japonicae attributas: decretum congregationis de propaganda fide anni 1656, quo cultus ille & ritus Sinensis, Confucio & progenitoribus exhiberi solitus, mere politicus & civilis declaratur. Ipsorum denique PP. Dominicanorum in hanc rem testimonia, contra Joann. Bapt. Morales, ex eodem sacro ordine sacerdotem.

In 6 vindicat scriptores Societatis, uti Escobarium, Vasquezium, Tannerum, Banium, Filliucium, Valentiam, quorum doctrinam Pascalis pessime corrumpit, ab impacta calumnia, proverbio illo utens, quod in Gallia percrebuerat: *il ment comme un Janseniste*, id est: *mentitur, sicut Jansenista.*

In 7 ostendit, quam falso Pascalis dicat, Jesuitas docere, amorem DEI non esse necessarium ad salutem; atque contrarium demonstrat ex praecipuis Societatis theologis, Toletio, Bellarmino, Suarez, Molina, Tannero, Valentia, Laymanno, Sanchez, Becano, Lugone, aliisque. Appellat ad concionatores & ascetas, Rodericos, Sant-Jurios, Haynovios, Suffrenos, Ludovicos de Ponte, ceterosque prope innumerabiles; simulque innocentem Moi-

nii, Annati, Pinterelli doctrinam de attritione a corruptione maligna & convitiis Pascalii vindicat.

Subjungit denique tres dissertationes de *probabili*, *speculativo* & *practico*: de *intentionis directione*: de *mentis restrictione*, & *ambiguarum vocum usu*; in quibus contra Pascalii cavillos defendit Thomæ Sanchez, Baunii, Escobarii, & Reginaldi, cujus opera S. Franciscus Salesius dilaudat, doctrinam.

CAPUT IX.

Constitutio Alexandri VII. Concilium Parisiense episcoporum & cleri Gallicani anno 1656 in causa Jansenistarum.

Tanta erat Jansenistarum pertinacia, ut clerus Gallicanus ea frequentia anno 1656 congregatus, quæ concilii nationalis speciem referret, de efficaciore remedio cogitare fuerit coactus. Aderant in concilio 40 episcopi, & 27 absentium delegati ex secundo ordine.

Examinata iterum quæstio *facti*, ad quam ecclesiæ auctoritatem & infallibilitatem se extendere contumaciter negabant Jansenistæ. Recepta rursus atque laudata constitutio Innocentii X, qua anno 1653 quinque propositiones fuerant condemnatæ, prout etiam breve apostolicum, quo idem Pontifex anno 1654 declaravit, in quinque propositionibus doctrinam, in libro Jansenii contentam, fuisse condemnatam.

Renovavit igitur concilium hoc Gallicanum omnia decreta, quæ in synodis annorum 1653, 54 & 55 in hac causa ediderat, repetitis poenis, in refractarios latis. Ipse etiam archiepiscopus Senonensis Gondrinus, quamvis intimus Portu-Regiensium amicus, qui in prioribus conventibus reclamaverat, in hoc declaravit, quod sincera mente se submittat constitutioni Innocentii X & declarationi sensus ab eodem & a concilio cleri Gallicani editæ, revocetque, quod antehac opposuisset.

Postquam Alexander VII, Innocentii successor, de omnibus, quæ a concilio acta fuerant, informatus, causam totam novo exa-

examine discussisset, persuasusque, quod maligna interpretatio Jansenistarum circa factum tendat ad defendendas ipsas propositiones damnatas, tanto malo remedium efficax adhibendum putavit.

Habebat is plene perspectam mentem Innocentii X in dam-
nandis quinque Jansenii propositionibus, omniumque, cum unus
esset ex præcipuis commissariis, quæ Romæ acta fuerant, appri-
me gnarus, 16 Oct. 1656 constitutionem edidit, qua confirma-
vit bullam Innocentii X, & Jansenistas appellat *perturbatores quie-
tis publicæ ac filios iniquitatis*: ut qui asserere præsumerent non
sine gravi fidelium scandalo, quod illæ propositiones non extent
in libro Jansenii, sed pro lubricu sint fabricatæ, aut quod non
sint condemnatæ in sensu auctoris. Falsum hoc esse; nam illas
contineri in libro Jansenii, cui titulus *Augustinus*, & in sensu
auctoris fuisse damnatas damnarique.

Hæc constitutio Alexandri VII anno 1657 communicata fuit
clero Gallicano, Parisiis congregato, qui illam submisit recepit,
iussitque publicari & executioni mandari per episcopos in omni-
bus diocesis, & quidem secundum interpretationem Pontificis,
quod nempe quinque propositiones damnatæ sint Jansenii, in ejus
libro contentæ, atque damnatæ in sensu, ab auctore intento:
statuitque, ut contra eos, qui se opponere huic interpretationi
præsumerent, eo rigore procederetur, quo adversus eos, qui
propositiones ipsas defenderent.

Decretum denique, ut constitutioni pontificiæ adjungeretur
formula, intra mensem ab omnibus prælatis subscribenda. Te- Formula.
nor autem hujus formulæ erat hæc:

„ Ego me submitto sincere constitutioni Papæ Innocentii X
„ datæ 31 Maji 1653 secundum verum illius sensum, qui est de-
„ terminatus per constitutionem N. S. P. Alexandri VII datam
„ 16 Oct. 1656. Ego agnosco, me esse obligatum in conscien-
„ tia his constitutionibus: & condemno ore & corde doctrinam
„ quinque propositionum Cornelii Jansenii, contentam in ejus
„ libro, cui titulus *Augustinus*, quam duo Pontifices & episco-
„ pi condemnarunt. Hæc doctrina non est doctrina S. Augustini,
„ quem Jansenius male explicavit, contra verum sensum hujus
„ S. doctoris.

Nova hæc constitutio publicata & recepta fuit ab omnibus episcopis Galliæ. Portu-Regienses vero theologi dicebant, quod se submittant constitutionibus apostolicis in iis, quæ pertinent ad dogmata fidei : non autem posse se obligari contra suam conscientiam, ut agnoscant doctrinam hæreticam contineri in libro docti & pii episcopi, qui mortuus sit in communione ecclesiæ. Hanc esse *questionem facti*, de quo non possit ecclesia fidem exigere ; cum non habeat authoritatem infallibiliter eam decidendi : circa revelata duntaxat eandem versari.

Jansenistarum pertinacia, & objectiones.

PRIMUM contra Alexandri VII constitutionem & concilii Gallicani mandatum ex Portu-Regiensi prodiit scriptum Arnaldo auctore, hoc titulo : *casus propositus a doctore ratione constitutionis Alexandri VII, & formula cleri.*

Arnaldus
calum pro-
ponit.

Tres ille, ut appellabat, difficultates in hoc libello, ad episcopos directo, objicit. I An doctor, qui persuasum habet, quod propositiones damnatæ non extent in libro Jansenii, nec in illius sensu sint damnatæ, obligatus sit mutare sententiam & contrarium credere? Negative respondet. Quia non potest hoc facere, nisi ipsi ostendatur, quod persuasione sua sit deceptus. Atqui hoc ipsi non ostenditur ; quia ipsi non exhibetur locus libri, in quo propositiones illæ sint contentæ, neque docetur, in quo sensu sint damnatæ. Et sic etiam post constitutiones Pontificum & episcoporum manet ipsi evidens, quod doctrina Jansenii in materia de gratia efficaci non sit alia, quam doctrina S. Augustini. Denique hæc est quæstio facti, in qua theologus non tenetur contra evidens testimonium proprii luminis & oculorum damnare episcopum, quem judicat innocentem, cujusque liber nunquam canonice fuit examinatus.

Secunda, ut inquit, difficultas est, an, si hic doctor non teneatur mentem suam mutare, possit nihilominus subscribere formulæ? negative respondet iterum ; quia non potest comprehendere, quomodo sine læsione Christianæ & sacerdotalis sinceritatis possit subscribere condemnationi, quam injustam censet.

Tertiam quæstionem malignam hanc proponit : an hic doctor in tali casu possit tacere, vel modeste opponere, quod Papa non fuerit bene informatus, ut impediatur, ne inimici doctrinæ S. Augustini & veræ gratiæ prævaleant, dicantque, Jansenium esse quidem

dem conformem S. Augustino, qui tamen, cum sit tantum privatus doctor, cedere debeat Papæ: & quod Papa condemnando doctrinam Jansenii, condemnaverit doctrinam S. Augustini?

Catholicorum Responsio.

Virulentis hisce quæstiunculis episcopus Aletensis respondit; constitutioni non modo subscribi posse, sed etiam debere, atque declarationem summi Pontificis cum veneratione recipiendam, ab iis quoque, quos contraria hæc sententia abstraxerat. Quippe in quæstionibus, Catholicos inter controversis, adquiescendum iudicio & decisioni summorum Pontificum, ad quos pertineat pronuntiare, quando ecclesia non est in corpore congregata: certumque esse, quod eorum auctoritas prævalere debeat omnibus nostris persuasionibus particularibus.

Et quamvis alias discrimen sit inter quæstiones juris & facti, præsentibus tamen ita esse connexas, ut perniciofa sit unius ab altera separatio, cum ecclesia utramque conjunxerit, & *diligentia*, qua major, ut inquit Alex. VII, *desiderari non possit*, deciderit. Quoad utramque igitur sedi apostolicæ a fidelibus submittendum esse proprium iudicium, prout Jansenius ipse in suo ante mortem testamento librum suum subjecisset, manifesto argumento, ipsum formidasse, ne is aliqua ab ecclesiæ & S. Augustini doctrina aliena contineret. Quæ ergo pervicacia, Jansenium contra Jansenium ipsum defendere, & decisioni ecclesiæ subtrahere librum, quem auctor ipse subjecisset? atque hinc per submissionem & obedientiam Jansenistarum erga sedem apostolicam nihil decessurum Jansenio, cum ipsemet eandem exhibuisset, ac propterea condemnatio doctrinæ non cadat in ejus personam.

Verum non ea erat Arnaldi & aliorum Jansenistarum indoles, ut ulla argumenta aut monita ad debitam superioribus submissionem eos flecterent, sed contumaciter refractarii frontem obduratam decisionibus & mandatis obverterent. Hinc Arnaldus, factionis illius ductor, *reflexiones* edidit, quibus ostenderet, se eonium, ab Alexandro VII attributum promereri, dum turbatorem quietis publicæ & filium iniquitatis appellavit.

Quamvis reverentia, inquiebat, quam S. Ecclesiæ debemus, nos obliget, ut non facile credamus, illam decipi, etiam in iis decisionibus, in quibus totus mundus fatetur, posse errare; veritas tamen nos fortius adstringit, ne eam deferamus, quamdiu no-

bis apparet evidens. Cum igitur nullo modo dubitemus de nostra fide, nec ullum nobis sit subortum lumen, quod decipiamur, sed ratio nos quotidie magis magisque convincat, multasque causas habeamus credendi, quod Papa male fuerit informatus, impossibile nobis est mutare sententiam, & decisionibus nos submittere. Totum, quod ad demonstrandam erga S. Ecclesiam obedientiam facere possumus, est, ut recipiamus decisionem cum *reventi & obsequioso silentio*, quin eidem adhæreamus per fidem interiorem. Plura addidit, quæ tamen in his jam sunt comprehensa, aliter cocta, recoctaque.

Obsequio-
sum silen-
tium indu-
cit.

At pars adversa contra has Arnaldi reflexiones advertit 1, tamen si principium Arnaldi subsisteret, in iis tamen duntaxat hominibus habiturum locum, qui per propriam evidentiam convicti essent, tales autem aut nullos aut admodum paucos fore: cum pauci sint, qui totum Jansenii librum legerint. Ipsum Sanct-Amorium, quamvis inter præcipua esset factionis capita, de se professum, quod Jansenium non legerit. Quomodo ergo proprii oculi parere eis possent evidentiam, quod propositiones damnatæ non sint in hoc auctore? aut quod non sint hæreticæ in sensu ab eo intento? ipsum Arnaldum non habere veram evidentiam, sed ad summum putare, se illam habere. Et hinc

Advertunt 2, si subsisteret Arnaldi principium, quod aliquis particularis solus sit judex, an id, quod ipsi apparet evidens, sit vere tale, apertum iri plenam portam omnibus hæresibus & schismatis, sine remedio finiendi in ecclesia controversias; quia quivis hæreticus posset dicere, doctrinam suam sibi esse evidentem ac demonstratam: &, si ipsi opponeretur, quod tantum sit apparens evidentia, non autem vera ac realis, seu quod tantum putet, se habere evidentiam, re ipsa autem non habeat, reponere posset, se solum ex proprio lumine rationis esse judicem, an sua evidentia sit vera & realis, an vero tantum apparens & existimata. Consequenter quilibet suo discerniculo & spiritui privato innixus, dicere posset, se non esse obligatum audire vocem ecclesiæ, sed suum sibi esse judicem.

Advertunt 3, licet Arnaldus, consequentiam doctrinæ deficiens, principium suum restringeret ad res non revelatas a DEO, per illud nihilominus religionem & rem publicam eversum iri. Nam si e. g. subditus diceret, sibi apparere evidens, quod bellum, a principe suo coeptum, sit injustum, & quod in bello injusto non debeat

Cap. IX. Constitutio Alexandri VII. Jansenist. pertinacia. 811

debeat principi servire, seque obligari, de hoc alios subditos informare; an non ad rebellionem tale principium vergeret?

Paulus Sarpi in historia concilii Tridentini scribit, sibi evidens esse, concilium hoc in primis sessionibus non fuisse oecumenicum, neque in sequentibus liberum, prælatis terrorem comminationibus incussum, alios promissis in partem tractos; in definitionibus dogmaticis non fuisse consultam scripturam & traditionem, aut non licuisse illam sequi.

Hanc suam evidentiam Sarpius publice prædicavit, sicut Arnaldus suam. Quid jam facias tali homine? frustra in principiis Arnaldi evidentiam opponas evidentiam. Semper oggeret: quemque judicem esse de sua evidentia; nemini illam magis esse perspectam, quam qui habet.

Ecce! totam concilii Tridentini auctoritatem everfam! idem de aliis conciliis. Dicat solummodo Arius aut Nestorius aliquis, evidens sibi esse, in scriptura non doceri æqualitatem filii cum patre, aut unitatem personæ in Christo: dicat Sabellius evidenter esse impossibilem trinitatem personarum in unitate naturæ: & sufficit. Evidens ipsis est, quod omnia sint falsa, quæ dicunt concilia, Pontifices, ecclesia. Ecce! quo deducat Arnaldinum fundamentum, cui perviciam suam superstruit.

Querulatur Arnaldus, causam Jansenii non fuisse satis examinatam. Sed ad quid illius examen, si Jansenistis omnia sunt evidentia? quocunque examine, quantacunque diligentia, a quibuscunque facto, semper evidentiam suam jactabunt.

Non est, non est evidentia, o boni! pertinacia est, versutia est, pervicacia est, temeritas est, commentitia, aut ad summum apparens duntaxat, quæ vobis illudit, evidentia est, non vera, non real s. Ita est: nemo hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est. 1 Cor. 2, id est, solus homo agens scit actus suos internos, quod cogitet, quod velit, quid cogitet, quid velit; non autem evidenter scit vera evidentia qualitates suorum actuum, e. g. an fides sua sit actus supernaturalis, an contritio sua sit vera contritio.

Judicat Arnaldus, quod quinque propositiones non sint damnatae in sensu Jansenii. Esto, evidens ipsi sit, quod formet hoc judicium: an propterea vere evidens ipsi est, quod hoc suum judicium re ipsa sit veritati consentaneum? si hoc asserat, id asserit, quod vana rerum imagine, aut inani phantasiæ ludibrio decepti, vel violenta affectione excecati asserunt.

K k k k k 2

Sunt

Sunt equidem prima quædam principia, sunt quædam veritates, quæ sua luce ita se signant, ut cuilibet intellectui, bene disposito, vere sint evidentes: sed de harum numero nequaquam sunt illæ, de quibus inter doctos controversitur, aut quæ obscuritatis aliquid habent. Nimum sibi blanditur, qui veram in his evidentiam jactat.

Et quomodo Arnaldo sit vere evidens, plurimis quod aliis, qui non minus habent sensum communem, est certo falsum? omnes Catholici pro certo habent, propositiones ab ecclesia damnatas, si non quoad singula verba, saltem quoad sensum contineri in libro Jansenii: illi utique oculos & rationem habent in capite. Cur ergo nullus eorum videt, quod Arnaldus suis oculis & proprio lumine adeo evidenter videt? nimium profecto desipit, qui se solum credit sapere.

Fateamur, quod res est: Jansenistæ aut maligno animo, ut effugia inveniant, mentiuntur evidentiam, aut lumine suo, quo se illustratos existimant, splendide decipiuntur. Putant se habere, quod non habent. Omnes ergo prudentiæ regulæ dicunt, ut, postquam ecclesia tam patenter locuta est, omnes, qui se ejus filios profitentur, falsas suas ideas ac præjudicia deponant, prudenter judicantes, evidencias, quas habere se putaverant, non esse veras evidencias, sed hominum, nimium se amantium, nimiumque sibi fidentium, erroneas persuasiones ac deceptiones.

Advertunt denique 4, se non dicere, quod præcise negare factum Jansenii, secundum se spectatum, sit hæresis; sed id se asserere, ecclesiam in tali facto decidendo esse infallibilem, eosque, qui post talem decisionem factum negant, pœnis, in hæreticos latis, subjacere; quippe quibus non ii solummodo sint obnoxii, qui hæresin formalem profitentur, sed etiam ejusdem fautores. Illos autem, qui defendunt auctores aut libros eorum, qui ab ecclesia de hæresi sunt condemnati, semper habitos fuisse, si non hæreticos, certe hæreticorum hæresumque fautores: si autem quis negaret, ecclesiam habere potestatem exigendi assensum. Circa ejusmodi facta decisa, hoc ipso fore hæreticum.

Præter reflexiones memoratas Arnaldi Portu-Regienfes theologi plures alios libellos in vulgus sparseront, tum inficiantes factum Jansenii, tum contra formulam cleri; in his duo maxime obficientes, & quod conventus non habuerit autoritatem, ad subscribendum & obfignandum alios obligandi, & quod inter obfecta fidei divinæ collocaverit, quod non est revelatum.

Cap. IX. Constitutio Alexandri VII. Jansenist. pertinacia. 813

Ceterum ostensa sæpius ad oculum sunt in libro Jansenii loca, in quibus quinque famosæ propositiones continentur : & quibus contine-
dem primam extare libro tertio cap. 13 paulo post medium iisdem nentur 5
prope verbis, dum ait : hæc igitur plenissime planissimeque demon-
strant, nihil esse in S. Augustini doctrina certius ac fundatius, quam propositione
esse præcepta quædam, quæ hominibus non tantum infidelibus, ex-
cæcatis ; obduratis, sed fidelibus quoque & iustis, volentibus & co-
nantibus, secundum præsentem, quas habent, vires, sunt impossi-
bilia, deesse quoque gratiam, qua possibilia fiant : hoc enim Petri
exemplo, aliisque multis, quotidie manifestum esse, quod tentantur
ultra, quam possint sustinere.

Secundam, quoad sensum & sententiam haberi libro secundo
de gratia Salvatoris cap. 25 ubi ait, quod nulla prorsus gratia effe-
ctu careat, sed eum in omnibus, quibus datur, infallibiliter opere-
tur. Pluraque in eundem sensum addit. Intelligit autem manife-
ste effectum cooperatis, ut ex contextu patet, ut adeo interiori
gratiæ nunquam resistatur.

Tertiam propositionem de libertate conatur probare tribus in-
tegris libris, 6to, 7mo, & 8vo, tertii tomi de gratia Christi Salvatoris.
Ubi etiam nititur ostendere, totam libertatem in spontaneo consistere.

Quartam docet libro 8vo de hæresi Pelag. cap. 6. Ubi proba-
re contendit, quod gratia Massiliensium sit actualis, interna, & suf-
ficiens ad credendum. Et hic est error Jansenii in historia ; cum ex
libris sanctorum Prosperi & Hilarii ad S. Augustinum de Massili-
ensium erroribus constet, quod non admiserint hanc interioris gratiæ
necessitatem ad initium fidei. Imo hic erat eorum error præcipuus.

Alteram partem hæreticam Jansenius docuit eodem capite his
verbis : in hoc ergo proprie Massiliensium error situs est, quod ali-
quid primæviæ libertatis reliquum putent, quo, sicut Adam, si vo-
lisset, poterat perseveranter operari bonum, ita lapsus homo saltem
credere posset, si vellet, neuter tamen absque interioris gratiæ ad-
jutorio, cujus usus vel abusus relictus esset in utriusque arbitrio.

Proprium ergo Massiliensium errorem in eo constituit, quod
vellent, eam gratiam talem esse, cui posset voluntas resistere vel
obtemperare. Et hic error Jansenii est contra historiam certam
& contra fidem.

Item lib 7mo de gratia Christi Salvatoris cap. 14 probandum
suscipit : efficaciam gratiæ diametraliter repugnare indifferentiæ
libertatis, eamque funditus interimi a delectatione cœlesti.

K k k k k 3

Quinta

Quinta propositio excerpta est ex libro tertio de gratia Salvat. cap. 20 & ult. ubi ait, Semipelagianum errorem esse, quod Christus pro omnibus sit mortuus. Pergit deinde probare, mortem Christi pro omnibus quidem fuisse sufficientem, sed a voluntate Christi non fuisse directam ad reprobos. Hos non magis redemptos quam dæmones. Christum pro omnibus esse mortuum, nempe pro omnibus generibus, non autem pro singulis generum, sed tantum pro prædestinatis. Doctrinæ S. Augustini nullatenus esse consentaneum, ut Christus vel pro infidelium, vel pro justorum, non perseverantium salute, mortuus esse sentiat.

Hæc igitur loca, cum adeo sint manifesta, mirum profecto est, Jansenistas eo proterviâ fuisse proVectos, ut negarent, 5 propositiones in Jansenii libro contineri.

C A P U T X

Concilium anni 1660 mandat subscriptionem formulæ.

Vicarii generales Parisienses eandem corrumpunt, sed errorem retractant: prout etiam Bourzeus & Gondrinus.

10

CUm Jansenistæ nec Alexandri VII constitutioni, ac declarationi, nec formulæ cleri Gallicani, quantum ad factum spectat, vellent subscribere, anno 1660 episcopi & clerus, Parisiis congregati, de efficaciore adhibendo remedio rationem in-
 Rex urget, eundam putarunt. Rex ipse diuturnæ Jansenistarum obstinationis pertæsus, convocatis ad se concilii præsidibus injunxit, ut freti auctoritate pontificia ac regia, grassans tamdiu per regnum dissidium funditus extirpent: promptam a se executionem fore: exigere id suam conscientiam, suum honorem, bonumque sui status. Infinitis libellis hanc hæresin foveri: statutum sibi esse, severitate effectum dare, quod benignitate non possit.

Et synodus.

Concilium, in annum 1661 continuatum, prompta hac regis voluntate perspecta, statuit 1, ut omnes per regnum ecclesiastici subscriberent formulæ, anno 1657 conceptæ, damnarentque quinque propositiones, extractas ex libro Jansenii, atque in sensu, ab auctore intento, tanquam hæreticas condemnarent. 2 Ut contradicentes pro hæreticis haberentur, pœnis in hæreticos sancitis castigandis. 3 Ut Jansenistæ retractent, quæ contra constitutiones Pontificum scripserunt.

Decre-

Cap. X. Concilium mandat subscriptionem formulæ. 815

Decretum hoc fuit signatum a 45 archiepiscopis & episcopis, atque 18 delegatis secundi ordinis, prout etiam a Sorbona, quæ subscriptionem exegit ab omnibus doctoribus, baccalaureis, & candidatis. Accessit decretum regis, quo ad executionem archiepiscopos & episcopos hortabatur.

Novam dissidiis materiam dederunt vicarii generales Cardinalis de Retz archiepiscopi Parisiensis absentis; nam illi erant qui Vicarii dem primi, qui decretum executioni dari jusserunt; sed ordinatio. turbant. nem adjecerunt, cui hæc expositio erat adjecta: *tempore Innocentii X Romæ nihil aliud fuisse actum, quam ut sciretur, an quinque propositiones essent falsæ ac hæreticæ, an vero Catholicæ.* Hoc autem pugnabat cum declaratione Alexandri VII & ipsius Innocentii.

Subjecerunt hanc clausulam: *ad tollendum omnem prætextum disputationum & contentionum in futurum super his questionibus, & uniendos spiritus, ordinamus & injungimus, ut, quantum ad facta, per constitutiones decisa, & in formulari contenta, spectat, omnes perseverent in pleno respectu & sincera veneratione, quæ debetur dictis constitutionibus, atque ut subscriptio, a singulis facienda, sit testimonium, promissio & asscuratio publica & inviolabilis, per quam se obligant (ad illam venerationem) sicut est testimonium suæ fidei, præstandæ decisionibus fidei.*

Non placuit hæc explicatio conventui cleri Gallicani, quia non exigit, ut aliud credatur, quam propositiones sæpe memoratas esse hæreticas, hoc est, punctum *juris*: circa *factum* autem plus non requirit, quam respectum seu venerationem, per quam Jansenistæ intelligunt *silentium*, ut vocant, *obsequiosum*.

Rex igitur, ad quem a conventu fuerat delata, archiepiscopis & episcopis hoc negotium commendavit; qui judicarunt, hanc vicariorum expositionem manifeste esse contrariam duabus constitutionibus & decisionibus, Innocentii X, & Alexandri VII, per quas damnata fuit determinate doctrina Jansenii, in ejus libro contenta. Quapropter explicationem & mandatum vicariorum prorsus esse irritum, atque illico revocandum, ad tollendum scandalum, quod per ejus publicationem esset datum Catholicis. Quam episcoporum sententiam rex speciali decreto ratam habuit.

Prodierunt mox ex Portu Regiensi abbatia varii libelli in defensionem vicariorum, & explicationis, ab eis formulari adjectæ. Nuntius vero apostolicus rem totam Papæ perscripsit; ad quem etiam vicarii dederunt litteras.

Papæ di-
splicentia.

Pontifex eis rescripsit, gravi dolore se fuisse commotum, dum quandam ipsorum ordinationem legisset, in qua non minori temeritate quam falsitate inter alia ausi fuissent dicere, quod tempore Innocentii X, in causa propositionum de gratia aliud non fuerit actum, quam ut examinaretur, an Catholica illæ sint, nec ne; cum tamen examinatum pariter fuerit, an sint extractæ ex libro Jansenii, & an in sensu, ab ipso intento, sint hæreticæ, & in hoc sensu fuerint damnatæ: prout a se expresse fuerit declaratum per constitutionem, 16 Oct. 1656 datam.

Cum igitur ausi fuerint, falsitatem adeo manifestam asserere, seminatores zizaniorum in agro Domini, & perturbatores ecclesiæ Catholicæ, auctoresque schismatis se se exhibuisse, monstrando audaciam, decisionibus ecclesiæ per detortas & artificiosas subtilitates se opponendi. Nolle se tamen adhuc rigidius cum ipsis agere, sed paterna uti clementia, ea spe fretum, ipsos quamprimum ordinationem suam revocatuos.

Burzei re-
cantatio.

Et revocarunt, atque formulæ pure ac simpliciter subscribi jusserunt. Eximium hoc obedientiæ submissionisque exemplum fecutus est eodem anno 1661 abbas *Bourzeus*, celeberrimum ante Jansenianæ factionis membrum: confessus sincere, propositiones damnatas contineri in libro Jansenii, *vel quoad verba, vel quoad verborum vim ac sententiam*, ostensis etiam locis, in quibus continerentur.

Retractatio autem ejus publica hæc erat: „ Ego libere & sincere subscribo formulæ fidei, ab episcopis & clero Franciæ missæ: &, quæ contraria scripsi, revoco ex toto corde, vellem, que ea deleri posse meo sanguine, ob inviolabilem & supremam venerationem, quam habeo & habeo per totam vitam meam, erga decisiones sanctissimi Patris nostri, tanquam magistri communis Christianorum, successoris Apostolorum principis, & Christi in terris vicarii.

Illustrius adhuc fuit exemplum *Gondrini* archiepiscopi Senonensis, qui circa quæstionem facti, se opposuerat; nam 18 Jun. 1661 publice declaravit, sine limitatione aut distinctione, quinque propositiones fuisse damnatas & esse hæreticas in sensu Jansenii, qui sensus non fuerit S. Augustini.

CAPUT XI.

Aletensis episcopus se opponit formulæ. Jansenistarum inter se dissidia. Juvenis Jesuitæ thesis a Jansenistis exagitata.

Sed non omnibus eadem erat sententia ; nam quamvis Papa ejusque nuntius , conventus cleri , ac ipse rex magnopere contenderent , ut omnes formulæ , secundum constitutiones apostolicas conceptæ , pure ac simpliciter subscriberent , ut quies tandem ecclesiæ Gallicanæ redderetur ; aliqui tamen episcopi apud regem intercedebant , ut executio mandati suspenderetur.

II

Hos inter Aletensis episcopus , quem supra ad casum conscientie ab Arnaldo propositum , respondisse , diximus , præcipuum locum obtinere visus est , acriter contendens , episcopos non obligari , ut formulæ conventus Parisiensis subscribant , aut eandem diocesanas subscribendam proponant. Tres ad hoc evincendum rationes attulit.

1. Quia conventus ille cleri non habuit potestatem concilii nationalis super omnes confratres , præsentés & absentes , obligandi illos per tam severum decretum ad subscribendum & signandum formulam professionis fidei , sub pœna privationis vocis activæ & passivæ in omnibus conventibus ecclesiasticis.

Aletensis
Argumenta.

2. Quia conventus jubet haberi pro hæreticis eos etiam , qui quinque propositiones ceu hæreticas sincere condemnant , non tamen audent asserere , quod illæ contineantur in libro Jansenii. Non autem videri , quod sit hæreticus , qui tantummodo negat quæstionem facti ; quamvis temeritatis , ignorantie , aut præsumptionis reus esse possit.

3. Quia conventus pari modo mandat confratribus absentibus , qui eadem auctoritate pollent judicandi in similibus materiis , ut profiteantur , propositiones esse hæreticas in sensu , quem tamen non determinat.

His suis rationibus & exemplo Aletensis in partes suas traxit episcopos , Bellovacensem , Vinciensensem , & Andegavensem , qui scriptis ad conventum cleri , regem , & Papam litteris (quas Portu - Regienfes diligenter collectas typis dederunt) parendi obsequium sunt deprecati.

Pars VIII.

LIII

Ale-

Aletensis vanis rationibus responsum est; quantum ad auctoritatem conventus pertinet, quamvis ejusmodi congregationum finis principalis sit, negotia sæcularia cleri tractare, usum tamen & consuetudinem ab earum jam origine receperunt esse, ut ea quoque, quæ ad fidem, mores & disciplinam spectant, examinent, atque decendant. Sed quid opus de Parisiensis conventus potestate disputare, cum aliud nihil egerit, quam id, quod a Sede Apostolica jam dudum fuerat constitutum, & executoris potius quam judicis partes susceperit?

Verum facilius erat Jansenistis ecclesiastica quam regia mandata eludere, quæ eos adstringebant, ut formulæ simpliciter absque ulla distinctione aut restrictione subscriberent: hæc autem expresse continebat, quod *corde & ore condemnent doctrinam Cornelii Jansenii, contentam in ejus libro, & quod illa non sit S. Augustini.*

Diffidium
inter Jan-
senistas.

Hinc schisma quoddam inter eos est ortum, in tres potissimum sectas abeuntes. Prima opinio fuit, posse subscribi formulæ simpliciter sine limitatione exteriori, quin interne credatur, Jansenium docuisse hæresin; eo quod subscriptio cadat supra solam quæstionem *juris* non autem *facti*: circa quod sufficiat obsequiosum silentium, quin interne credatur.

Hanc opinionem, quæ San-Bovio tribuebatur, multosque affectas habuit, rejiciebat secta altera, asseruitque, quod ii, qui essent persuasi, quinque propositiones non contineri in Jansenio, non possint formulæ simpliciter subscribere, sine explicatione & restrictione expressa. Alias enim fore mendacium, falsum juramentum, aut saltem restrictionem pure mentalem, nunquam licitam, cum injuria & calumnia in Jansenium conjunctam.

Tertia opinio erat Blasii Pascalii; cui, dum provinciales litteras scriberet, nihil erat certius, quam distinctio & separabilitas inter jus & factum: in hoc solo, non autem in illo Papam deceptum asserbat: in quæstione juris omnes consentire. Solam differentiam esse in quæstione facti.

Verum postea in alteram partem extremam abiit, dixitque, gratiam intrinsece efficacem, de qua sola locutus sit Jansenius, a Pontificibus fuisse damnatam, ac proin in quæstione juris fuisse deceptos. Nullo igitur modo formulæ subscribi posse; quia condemnationi gratiæ de se efficacis subscriberetur: cum is solus fuerit sensus Jansenii. Fructus harum contentionum non alius fuit,

fuit, quam ut Pascalis inconstantiam, Jansenistæ alii discordiam atque infirmitatem causæ suæ publice demonstrarent, singuli vero spiritui suo privato inhærent.

Dum ita inter se secumque ipsis, dimicabant Jansenistæ, alterque alterum damnabat, subito rursus unitis viribus in Jesuitas, quos insatiabili odio persequabantur, sunt inveciti. Occasionem dedit quidam de Societate, juvenis theologiæ studiosus, qui anno 1661 hanc thesin posuit: *Christus S. Petro ejusque successoribus, quoties loquerentur ex cathedra, eam largitus est infallibilitatem, quam ipsemet habet.* Ex qua conclusit, quod exstet in ecclesia Romana judex infallibilis controversiarum, etiam extra concilium generale, tam in quæstionibus facti quam juris, & quod post constitutiones Innocentii X & Alexandri VII credi possit fide divina, librum Jansenii esse hæreticum, & propositiones inde extractas esse Jansenii, & condemnatas in sensu Jansenii.

Prodiit mox libellus ex Portu-Regio, cui titulus: *Novella Jesuitarum hæresis, publice propugnata, omnibus Francia episcopis denunciata.* Dicebatur in eo, prædictam thesin esse fontem errorum, ac hæresin generalem, quæ subvertat omnem religionem, horrendam impietatem & speciem idololatriæ. Plura alia contra illam positionem scripta fuerunt vulgata.

Auctor thesis expositionem submitit, declaravitque, nequaquam sensum esse, quod Papa a se ipso habeat eandem infallibilitatem personalem, quam Christus habet, cum thesis dicat, quod a Christo acceptam habeat, & hoc solummodo pro decisionibus generalibus fidei aut morum, totam ecclesiam concernentibus: neque alium esse verborum intellectum, quam, Christum per suam infallibilitatem assistere summo Pontifici, & in ejus definitiones fidei influere, easque dirigere, ita, ut nec falli possit, nec ecclesiam fallere. Atque hunc loquendi modum testimonio patrum comprobavit.

Quantum ad infallibilitatem in quæstionibus facti declaravit, se locutum de factis, conjunctis cum quæstionibus fidei, quale sit factum Jansenii; eo quod motivum credendi jus, mediate & indirecte pugnet pro credendo facto. Et hinc plures esse theologos, qui doceant, facta etiam particularia fide divina credi posse, e. g. concilium Tridentinum esse legitimum concilium generale, modernum Papam esse legitimum Pontificem & ecclesiæ caput, S. Carolum Borromæum esse vere sanctum, Calvini sensum de Ev-

charistia, & Nestorii de incarnatione esse hæreticum. Non, quod talia facta sint directe objectum revelationis divinæ, nostræque fidei; sed quia est veritas revelata, quod ecclesia, quæ nos obligat illa credere, non possit falli, nec ecclesiam in talibus fallere, a quibus dependet fides aut mores fidelium: ipsos episcopos in ea esse persuasionem, factum Jansenii fide divina esse credibile; eo quod facta, tendentia ad directionem fidelium sint implicite & saltem indirecte revelata, vi illius *pasce oves meas: tu es Petrus, & super hanc petram &c.*

Jansenistæ novum quidem libellum opposuerunt huic explanationi, cum hac inscriptione, *illusiones Jesuitarum in sua expositione*; sed nemini Catholico eorum conatus probabatur. Societas thesini juvenis sui theologi non adoptavit tanquam suam, quamvis Sorbona nullam in ea hæresin, impietatem, aut idololatriam (uti calumniabantur Jansenistæ) invenerit. Et sic tota ista disputatio conquievit. - - Certe, quando major syllogismi propositio est revelata, & minor certa, conclusio credi potest juxta communem theologorum fide divina: e. g. omnis homo est redemptus a Christo: sed Petrus est homo: ergo Petrus est redemptus a Christo. Infans, hodie natus, contraxit peccatum originale: sed hic infans est hodie natus: ergo hic infans contraxit peccatum originale. Qui tenet & docet hæreses, est hæreticus: sed Lutherus tenuit & docuit hæreses: ergo est hæreticus. Liber, qui continet hæreses, est hæreticus: sed liber Jansenii continet hæreses: ergo est hæreticus. Licet enim conclusio non sit explicite revelata, est tamen revelata implicite, quatenus continetur in majore universali revelata: est proinde de fide: licet involvatur quaestio facti, an sit natus, an liber contineat hæreses; de quo cum aliunde certo constet, stultum esset negare.

Videatur *polemica historia Jansenismi* P. Laurentii Luchini *part. 2 lib. 2.* Ubi addit: licet non esset de fide, propositiones illas contineri in libro Jansenii, aut eum fuisse sensum Jansenii, obligatos tamen omnes fore, subjicere se ecclesiæ, & assensum præbere (prout etiam Peresfixus archiepiscopus sensisse videtur.)

Hoc certum, propositiones excerptas ex libro Jansenii esse hæreticas, & quidem in sensu obvio & litterali, quem verba præferunt, acceptas, consequenter oppositum esse de fide. Certum insuper est, subscribendum formulæ Alexandri VII sine ulla

ulla exceptione & distinctione. Quia id exigit reverentia & obedientia, Sedi Apostolicæ debita; certumque omnino est, eas in libro Jansenii contineri, atque in ejus sensu litterali ac proprio merito fuisse damnatas, sive factum Jansenii fide divina credatur, sive humana.

CAPUT XII.

Collatio cum P. Ferrier. Convenarum episcopi conatus. Missa declaratio Jansenistarum Roman. Breve Pontificis. Imperata subscriptio. Jansenistarum convitia confutantur.

Cum Jansenistæ nova identidem effugia quærent, & sic negotium subscriptionis pluribus in locis hæreret, Gilbertus Choiseulius, Convenensis ac postea Tornacensis episcopus, regis hortatu anno 1662 novam cum Portu-Regiensibus doctioribus conventionem tentandam ratus, usus est Tolosæ in domo Miramontii Parlamenti præsidis opera P. Ferrierii e Societate Jesu, theologiæ ibidem professoris.

12

Conventum hos inter tres viros, instituendum cum Jansenistis examen, quis sensus Jansenii fuerit, per constitutiones condemnatus, eo pacto, ut, si in hoc cum illis conveniri non posset, communi consilio ad Sedem Apostolicam recurreretur, ejusque staretur sententia.

P. Annatus Societatis Jesu, a P. Ferrierio hujus consilii certior factus, regi, cui a sacris confessionibus erat, illud aperuit. Placuit regi; moxque episcopum cum P. Ferrierio Lutetiam acciri jussit, data etiam Arnaldo, Lalanio, Girardo, Taguiero, Barcosio abbati Sancirano, Jansenistarum primipilis, eo veniendi copia: qui Lalanium & Girardum deputarunt, ut nomine reliquorum cum P. Ferrierio tractarent.

Quinque inter illos sessiones præsentate episcopo Convenarum sunt habitæ, sed a refractariis nihil æqui poterat obtineri, ut adeo absque ullo fructu collationes istas abrumpere necesse fuerit. Quamvis autem mutua stipulatione promissum fuerit, si negotium nullum sortiretur successum, in neutrius partis dispendium aliquid

L 1111 3

evul-

evulgare; cum tamen ea, quæ ultro citroque dicta fuerant, nullo scripto fuissent signata, amplius Jansenistis, pro more insolentium, quibus frons omnis depuduit, apertus est campus, in mendacia excurrendi, & nescio quas jactandi victorias.

Mox enim scriptum ab iis vulgatum sub nomine *Relationis abbreviatæ*: ac subin alia duo ampliora: unum sub titulo: *collationes inter dominos de Lalane & Girard atque P. Ferrier &c.* alterum sub isto: *consilium Jesuitarum repræsentatum dominis prælatis*. His altero post anno respondit P. Ferrier libello, cujus initium: *relatio fidelis ac vera &c.*, a mediatoribus collationum approbata. Sed Jansenistæ, prout sunt in scriptiones prompti & expediti, brevi aliud opus opposuerunt, ita inscriptum: *refutatio falsæ relationis P. Ferrieri*. Pluraque alia, quæ recensere longum foret, hinc inde sunt edita, non alio operæ pretio, quam ut posteritas sciret, multum inter eos fuisse rixarum; quibus præcaveri potuisset, si a præsentibus notariis omnia eorum dicta scripto fuissent annotata.

Quamvis autem hæ collationes frustra sint susceptæ, Convenensis tamen episcopus ad frangendam pertinaciam aliam viam tentandam putavit, quæ Jansenistis persuasit, ut veluti compromitterent in tres prælatos; quorum unus ipse erat, alter Perefixus, Parisiensis postea episcopus, tertius Estreus Laudunensis episcopus, Cardinalis dein ornatus dignitate. Conceperunt isti anno 1663 formulam subscribendam, in qua condemnatio quinque propositionum & veneratio constitutionum tantum continebatur.

Sed monuit P. Annatus, huic formulæ non ægre subscripturos Jansenistas; quia dicturi forent, se non promississe fateri, propositiones illas contineri in Jansenio, & sensum damnatum fuisse Jansenii, sed respectum & venerationem promissam stare in *silentio obsequioso*. Quapropter tres illi prælati formulam mutarunt, volueruntque, ut Jansenistæ se submittant sincere & absolute in omnibus, quæ Pontifices deciderunt. At hoc detrectabant, quia sic implicite saltem faterentur, quod sensus Jansenii sit damnatus, & bene damnatus. Et sicetiam hic conatus evanuit.

At Convenensis, miro flagrans desiderio ecclesiæ pacem reddendi, necdum desperavit, sed suavit Jansenistis, ut ad Papam epistolam, submissione plenam mitterent, in qua contestarentur, quod condemnent sincere quinque propositiones, adderentque, si sua sanctitas plus exigeret, ad obediendum se esse paratos. Quamvis
autem

autem antea hoc consilium , a P. Ferrier propositum , rejecissent ; nunc autem ab episcopo suggestum acceptarunt , rogaruntque , ut accepto a se mandato procuratorio , suo nomine ad Papam scriberet .

In hoc mandato multis , sed inanibus ac fraudulentis verborum ambagibus contestantur suam submissionem & reverentiam erga constitutiones apostolicas , condemnantes quinque propositiones , de *facto* autem Jansenii nullam mentionem faciunt , ut semper mandata apostolica possint eludere . Addunt articulos suæ doctrinæ , ad normam ferme scholæ Thomisticæ accommodatos .

1. Quamvis Blasius Pascal in litteris provincialibus risu ex-^{Articuli} ceperit gratiam sufficientem Thomistarum , ut quæ esset suffici-^{Jansenista-} ens , & non esset sufficiens , cum sine gratia efficaci nullum opus bonum fieri possit ; hic tamen Jansenistæ eandem admittunt in sensu Thomistarum . Fatentur tamen , eam appellari sufficientem , quamvis non sit sufficiens , cum prærequisitum necessarium ad agendum desit , nempe gratia efficax . Unde abutuntur verbis , & sibi ipsis manifeste contradicunt .

2. Gratiam sufficientem (quam etiam excitantem & inefficacem vocant) debilem ac tenuem esse gratiam , inquiunt , quæ respectu effectus , ad quem immediate & directe datur , sit inefficax , efficax tamen spectata voluntate DEI absoluta , quia producit effectum , quem vult produci in mente humana .

3. Quamvis gratia efficax invincibiliter ad agendum nos determinet , nullam tamen ab ea necessitatem agendi nobis imponi .

4. Voluntatem semper habere potentiam proximam resistendi gratiæ etiam efficaci , nunquam tamen ei restitutam .

5. Quamvis prædestinatio sit gratuita , non tamen negari Christum pro omnibus mortuum , omnesque salvos velle voluntate antecedente , solos tamen prædestinatos voluntate absoluta & efficaci per decretum absolutum .

Alexander VII his Jansenistarum parergis per Convenarum ^{Ad eos} episcopum acceptis , congregationem Cardinalium indixit , quæ non re-^{sponde-} nihil ad ea respondendum censuit , quod ambigue essent conce-^{tur , quia}pta , & , si uno loco consentirent , in altero sibi ipsis contradice-^{dolosi.}rent : nihil aliud Jansenistas videri quærere , quam ut decipiant , aliudque decretum eblandiantur , quo prioribus exolvantur , pro ut monuit Hodencurtius Redonensis episcopus ; *lex* , inquiebat , *bromulgata est , causa finita , sed non finita artes dolique.* Qua-
pro-

propter Roma relationis, a Convenensi factæ, non multam rationem habendam duxit.

Misit tamen Papa *breve*, ut vocant, anno 1663 in Galliam ad archiepiscopos & episcopos, in quo zelum ipsorum laudavit, atque ut porro pro observandis constitutionibus collaborarent, est adhortatus, ad condemnandas maxime propositiones, ex libro Jansenii extractas, in sensu proprio auctoris, seu ejus libri.

Rex auditis, quæ Papa rescripserat, ejus mandata jussit exequi. At Jansenistæ obtulerunt libellum, in quo miram erga apostolica & regia mandata submissionem sunt contestati; sed demptis verborum ludibriis, illa non erat alia, quam condemnari a se quinque propositiones, & erga decisiones facti omnem haberi respectum.

Libellum hunc rex examinandum tradidit sanctiori suo consilio, quod respondit, illum nec promissis Jansenistarum, in libello suo procuratorio Papæ factis, nec brevi apostolico esse conformem. Quare rex conventum prælatorum haberi voluit Parisiis, præside Barberino Rhemensi archiepiscopo, ut pariter examinaret Jansenistarum declarationem, atque voluntatem Pontificis exequeretur.

Hic conventus declaravit, Jansenistarum declarationem & submissionem esse captiosam, plenam effugiis, sub apparentia obedientiæ occultantem hæresin Jansenii, tendentemque ad ruinam ultimi *brevis* aliarumque constitutionum apostolicarum. Quare nihil opportunius videri, quam ut formulæ, anno 1656 & 1661 conceptæ, omnes sine ulla exceptione aut limitatione subscriberent. Atque ut hoc certius fieret, ad omnes regni episcopos ab hoc conventu & rege ipso mandata missa sunt.

Portu-Regienfes aliique Jansenistæ hoc mandato efferati, in summum Pontificem, episcopos, maxime vero Jesuitas, quos illius auctores existimabant, in variis libellis, pro more sparsis, bilem exspuerunt. Volabant illico scripta, calumniis, quibus abundabant, & contumeliis plena, sub variis titulis: 1. *Memoriale pro theologis, qui voluerunt condemnare 5 propositiones in sensu Jansenii sine explicatione.* 2. *Consilia Jesuitarum prælatis conventus 2 Oct. 1663 representata.*

Duo autem eorum consilia sibi fingeant: primum, ut ultionem sumant ab iis, quos insatiabili odio persequerentur: secundum,

dum,

dum, ut everterent omnia, quæ a Parlamento & Sorbona acta fuerant contra injustas prætenſiones curiæ Romanæ.

Tertio libello titulus erat: *reflexiones supra deliberationes prælatorum*. Quarto: *Iusta querela theologorum contra deliberationem &c.* Quinto: *Examen litterarum circularium conventus de 2 Octobr. &c.*

Dictu scdum horrendumque, quam impudentia in his aliis. que scriptis convitia effuderint. Summam paulo ante veneratio. Convitia. nem submissionemque sedi apostolicæ promiserant: jam vero publice scribere non erubescunt: quod *injusta prætenſiones curiæ sint lapis offensionis, qui in hæresi retineat majorem partem eorum, qui ipsi adhærent, - - - causâ deplorabilis separationis tot populorum, & maximum obstaculum eorum reunionis*. Pontifices paulatim evertisse media, quibus ipsimet ante usi fuissent ad stabiliendam fidem & disciplinam in ecclesia, concilia videlicet & sacros canones. Innocentium X in condemnatione 5 propositionum eo spectasse, ut Papam mittat in possessionem novæ infallibilitatis, non tantum sine concilio generali, episcoporum, aut Cardinalium collegio, sed etiam sine necessitate inspirationis divinæ.

Neque episcopis magis ac prælatis effrontes eorum calami perpererunt: sed de iis, quos antea *intrepidus defensor divinæ, quæ in episcopis resideret, authoritatis* appellaverant, postea dixerunt, quod pronuntiaverint in materia fidei *sine potestate, sine examine, sine deliberatione, sine cognitione causæ*. De episcopis, qui ordinarant, ut formulæ subscriberetur sine distinctione, dicebant, quod *elegerint medium pro executione constitutionum, quo hæresis stabiliretur*. At vero omnes Galliæ episcopi (quatuor exceptis) una cum Papa hoc medium elegerunt.

Addunt, duas res in Francia esse notorias: unam, quod e centum episcopis, qui constitutiones receperunt, ne quidem octo cum diligentia examinarint factum Jansenii; alterum, quod ex iis, qui examinarunt, nec dimidia pars illud crediderit. Quibus quid ad vituperium episcoporum dici possit turpius, non video. Jam vero, qui tanta probra in supremum ecclesiæ antistitem, in archiepiscopos, episcopos, prælatos, in clerum Gallicanum universum effuderunt, conjice, quid in Jesuitas, quos cane pejor & angue oderant, jactarint.

At conventus Parisiensis 13 episcoporum, inquirunt, potestatem non habuit, a centum, qui sunt in Francia, episcopis, sub-

Pars VIII.

M m m m m

scriptio. Effugia.

scriptionem formulæ exigendi. Quasi vero id non jam ab ipsis summis Pontificibus, & sæpius a clero Gallicano fuerit mandatum.

Verum absque examine & discussione sententiam tulit. Quid opus examine? causâ jam sæpius in summis tribunalibus fuit cognita, examinata, discussa, sententia Romæ & in Gallia lata, executio ab ipso rege imperata: quid ergo defuit, quo minus convectus mandata exequeretur?

Neque de novo citari & audiri debuerunt Jansenistæ; cum id sæpe jam factum, sed elusum ab illis semper fuerit. Deinde ad quid citatio hominum, qui judicem alium in hac causâ non agnoscunt, quam se ipsos, propriæ cum tanta pertinacia erroneæ opinionis in hærentes; ut eam toti ecclesiæ præferant, regulamque sibi credendorum statuunt?

Sed neque justa eorum querela fuit, declarationem neque
Mendacia. datam neque acceptatam fuisse: decem jam annis clamari de hæresi, quin tamen unquam ostensum fuerit, in quo hæc consistat. Falsissimum hoc esse, replicarunt Catholici, multas declarationes datas, ostensa loca libri, in quibus Jansenius & propositiones doceat: clare & distincte assignatum sentium auctoris, quem nempe verba illius secundum usitatum, propriam ac naturalem significationem legentibus ingerunt. Jansenistas ipsos condemnasse & propositiones tanquam hæreticas, in quo alio sensu, nisi in proprio, litterali, quem ex usu verba præferunt? quærere ipsos, sicut a decem jam annis, novas semper novasque declarationes, non ut doceantur, sed ut tricari semper queant, quin ad finem & executionem unquam deveniretur.

Promissum ab ipsis absolute ac sine reservatione ulterioris declarationis (tergiversationis potius) *si Papa desideret adhuc aliquid a nobis, ad demonstrandam nostram fidelitatem &c. promittimus illud fideliter adimplere.* Desiderat hoc unum Papa, ut fateantur, propositiones illas ex libro Jansenii fuisse extractas, & in sensu ejusdem esse hæreticas. Starent ergo promissis, formulæ simpliciter subscriberent, nec nova rursus effugia quærerent & diverticula. Assertum insuper ab ipsis in sua declaratione: *agnoscimus, non pertinere ad theologos particulares, ut se elevent contra decisiones S. Ecclesiæ, aut eas impugnent, vel eis resistant.* Desinerent ergo se elevare, impugnare, resistere.

Frangunt
suum obsequiosum
silentium.

Promissum insuper ab ipsis absolute, simpliciter, & sine ulla limitatione, respectuosum silentium circa quæstionem facti, quod nunquam, quæ de illa decisa sunt, velint impugnare; cur ergo
contra

contra fidem datam perpetuo illa impugnare pergant? cur nunc dicerent, se bona conscientia de illa tacere non posse? cur promississent agere contra conscientiam? cur calidum & frigidum uno ore exhalarent, sibi que tam turpiter contradicerent? nullum hic locum esse restrictionibus mentalibus, ubi de fide agitur, eo minus, quod ipsi universim omnes restrictiones malæ fidei & mendacii condemnent. Volebant nempe obsequiosi isti homines contra fidem solemniter toties datam perpetuo loqui, ecclesiæ autem silentium imponere, non jure aliquo sed sua populari dicacitate freti.

Quamvis autem Jansenistæ adversus *Breve* Alexandri VII graviter detonarent, ex parte tamen in rem suam illud trahere conati sunt. Quia enim articulos, quibus doctrinam suam contineri dicebant, expresse non condemnavit, eos approbatos esse spargebant, eo maxime fundamento, quod Pontifex in eo asseruerit, plures inter eos, & quidem præcipuos, præsulum exemplo, consilio atque sollicitudine excitatos, *doctrinam sanio-rem fuisse am-* Fallacia.
plexos: hæc autem verba non de alia doctrina, quam in missis Romam per Convenarum episcopum articulis comprehensa, posse intelligi.

At Jansenistarum adversarii responderunt, Papam contestatum esse gaudium, non propter articulos ad se Romam missos, (de quibus, ut ex actis notum, penitus abstrahere placuit) sed *propter litteras ex Gallia acceptas*, quæ nuntiaverant, plures ad sanio-rem redire doctrinam, deposita pertinacia, qua antea Jansenii propositiones in ejus sensu condemnare detrectaverant. Fallax versutia! ut pœnas, hæreticorum fautoribus statutas, effugerent, sub Thomistarum pallio latere volebant, quorum doctrinam de gratia sufficiente alias risu explodebant. S. Augustini discipulos perpetuo se nominabant, cum essent Jansenii. Articulos quosdam, prædeterminationibus physicis de gratia intrinsece per se ipsam efficaci similes, tecto atque ambiguo sensu mentiebantur, ut, remoto pœnarum periculo, eum semper in Jansenianum errorem detorquere valeant, ac dicere, sine gratia efficaci nullum opus bonum fieri posse, consequenter quando illa deest, præcepta Dei servari non posse: gratiam efficacem invincibiliter cum effectu suo esse conjunctam, adeoque sive adsit, sive desit, nullam dari libertatem a necessitate.

Hinc tanto conatu decisionibus *facti* se opponebant, mordicus negantes, propositiones damnatas extare in libro Jansenii, aut

in ejus sensu intellectas esse hæreticas; nam, si hoc evincerent, impune doctrinam Jansenii tenere ac docere se posse existimabant. Unde ad speciem duntaxat 5 propositiones damnabant; atque, postquam in quæstione facti id, quod volebant, fuissent assecuti, callide præsumebant, pro lubitu in quæstionem juris grassari posse, inhærendo doctrinæ, in Jansenii libro contentæ. Unde cum pontifex in 5 porrectis eorum articulis non inveniret, quod de eorum fide certum redderet, districtè adeo exegit, ut factum Jansenii faterentur, atque subscriberent. Quod cum facere tanta pervicacia detrectarent, suspectos omnino reddebant suos articulos, malamque fidem haud obscure prodiderunt.

C A P U T XIII.

Rex libros Jansenistarum ad rogum condemnat. Severe imperat subscriptionem. Quam Perefixus de fide tantum humana circa factum declarat. Jansenistæ etiam hanc rejiciunt. Quo jure?

13
Rex libros
eorum ad
rogum
damnat.

REX Ludovicus, pertæsus turbarum, quas Jansenistæ tanto jam tempore tantaque pervicacia concitaverant, fortiusque remedium adhibendum ratus, imprimis duos eorum libros solenni decreto anno 1664, publico in foro comburi jussit, diarium videlicet Sant-Amorii (*Journal de Saint-Amour*) doctoris Sorbonici, qui ea, quæ Romæ & in Francia contigerant in causa Janseniana, conscripserat, sed ea fide & modestia, quam a Jansenista expectes: *Manuale item Catholicorum*, sub nomine ficto *Aletbophili Charitopolitani* excusum.

Decretum regium erat hujusmodi: in præjudicium constitutionum Innocentii X, & Alexandri VII, per quasdam personas, erga religionem & statum male affectas, prodiisse libellos. Hos inter esse memoratos duos, quos, ut perversioni infirmorum spirituum præcaveatur, examinandos traditos prælatis & doctoribus Sorbonicis. Ab his relatum regi, quod hæresin Jansenianam aperte propugnent hi libelli atque renovent. Auctores ac defensores illius mire in eis laudari, Catholicos vero doctores, qui contra eos scripserunt, injuriis obrui; quæ sancta Ecclesia, Pontifices, Cardinales, episcopi, doctores, religiosi in hac materia pronuntiarunt, risu, despectu, & intolerabili impudentia respui, ut adeo dignis-

dignissimi sint, qui discepti a carnifice in rogum publice conjiciantur, autores & impressores comprehensi in carcerem tradantur.

Et quoniam semper erant aliqui episcopi, qui constitutionibus ac formulæ, a clero Gallicano propositæ, simpliciter & sine mutatione, subscribere detestabant, atque Jansenistæ appellare consueverant ad Parlamentum, quod tales admittendo provocaciones eorum pertinaciam fovebat, rex a conventu cleri rogatus, in Parlamento præfens mandavit, ut omnes ecclesiastici, sæculares & regulares, remota appellatione, formulæ pure & absolute subscriberent; quod ni intra mensem a publicatione præstiterint, beneficia eorum tanquam vacantia aliis conferenda, neque ad alia, vel ad gradus universitatum, aut officia publica, aut professionem religiosam admittendos, iisque, quæ possident, muneribus privandos, neque ullum in posterum promotum iri, nisi prius sincere ac pure subscripserit formulæ.

Adjecta severa prohibitio omnium librorum, qui contra bullas Innoc. X, aut Alex. VII, vel contra decreta conventus episcoporum & cleri, aut censuram facultatis theologicæ Parisiensis, vel contra formulam, juxta constitutiones apostolicas a clero ad reducendam in ecclesia pacem conceptam, fuerunt jam impressi, aut deinceps essent imprimendi.

At contemptis tot decretis utriusque supremæ potestatis, ecclesiasticæ & politicæ, homines isti effrænes & effrontes abstergeri se non sunt passi, quo minus pergerent famosos libellos procudere, & in publicum evulgare.

Occasionem aliquam sibi datam existimabant a Prefixo, ad Parisiensem archiepiscopatum nuper assumpto; nam hic prælatus, cum nosset, Jansenistas, ut favorem populi aucuparenter, innumeris scriptis in vulgus dispersis id maxime conquestos, exigi a se, ut fide divina credant articulum sæculi XVII, decisionem videlicet facti, quod propositiones damnatæ extent in libro Jansenii, & sensus damnatus fuerit ejusdem sensus.

Igitur Prefixus, cum subscriptionem formulæ urgeret, adjecit, non exigi, ut fide divina credantur, quæ ad hoc factum Prefixi pertinent, sed sufficere fidem humanam & ecclesiasticam, per quam opinio submittat quisque suum judicium legitimorum superiorum judicio. Et sane, licet factum, solitarie spectatum, non crederent fide divina, credere tamen illud debebant fide humana, & subscribendo simpliciter formulæ, se subicere ecclesiæ.

Rejēcta a
Jans.

Verum hæc explicatio adeo non satisfecit Portu-Reglenſibus, ut novam inde ſcripturiendi anſam arriperent. Apparuit brevi *tractatus de fide humana: apologia pro monialibus Portu-Regienſibus*, cum *octodecim epistolis* Nicolei. In his duo maxime puncta continebantur. 1. Eccleſiam neque fidem humanam internam poſſe exigere circa ea, quæ ſunt facti, ſed tantummodo ſubmiſſionem exteriorem, quæ conſiſtat in *ſilentio obſequioſo*; eo quod in his eccleſia non ſit infallibilis, ac propterea nemo teneatur, imo nec poſſit ſine imprudentia & temeritate contra propriam perſuaſionem ejus teſtimonio credere.

2. Exactionem fidei & ſubſcriptionis absolute tantum abeſſe a pace & unionem reducenda, ut majores adhuc motus & diſiſiones eſſet allatura. Nihil intereſſe eccleſiæ, an factum, Janſenio imputatum, verum ſit an falſum, an 5 propoſitiones docuerit, aut quo ſenſu docuerit; inutilem eſſe hanc diſceptationem; modo omnes doctrinam illam condemnent, ſive in libro aliquo contineantur, ſive non. Ut igitur tollatur diſiſio & ſcandalum, alio non fore opus, quam ut tollatur ejus cauſſa, quæ unice eſſet exactio ſubſcriptionis, ad nihil utilis, niſi ut ſatiſſiat vindictæ Jeſuitarum, quam a Janſenio & ejus amicis tot motibus excitatis ſumere intendant. Obſiſtendum eorum conatibus, ut quies exoptata redeat.

Reſponderunt Catholici, non ad Janſenſem, partem litigantem, neque ad Jeſuitas pertinere, ut, quid decidendum, definiendum, decernendumve ſit, ſtatuant; eccleſiæ ejusque ſummi antiſtitis has partes eſſe: ſive dein quæſtio juris ſive facti vertatur; condemnatum in quinta ſynodo librum Theodoretæ, adverſus Cyrillum Alexandrinum cum epistoſa Ibæ ad Marin Perſam, adactosque ſub anathematis pœna fideles a Pontifice, ut ſubſcribant; atque repugnantes habitos ſchiſmaticos, non diſtinguendo inter quæſtionem juris & facti, ne aliqui iis ſcriptis abutantur velut orthodoxis. Parem eſſe præſentem cauſſam. Parcitur tunc auctoribus, quia in concilio Chalcedonenſi, quæ ſcripſerant, revocarent, dicendo anathema Neſtorio; damnatos tamen eorum libros, parcitur hic auctori, quia librum ſuum in morte judicio eccleſiæ ſubjecit, condemnatum tamen librum, ne novatores illo abutantur ad ſtabiliendam hæreſin. Diſtum contra anathema Ario, Neſtorio, Eutychi, Pelagio, aliisque hæreſiarchis, licet quæſtio facti fuerit, an errores damnatos docuerint, nec contentam fuiſſe eccleſiam, ut fideles errores damnarent, niſi perſonas etiam & earum ſcripta condemnarent de hæreſi. Proſecto, ſi Janſeniſtarum
novis

novis inventionibus esset standum, nec Arius, nec alius damnari potuisset tanquam hæreticus: cum semper de iis dici potuisset, quod isti de Jansenii libro, facti nempe quæstionem verti.

Quod Jesuitas rursus hic reos agant, nihil a more suo alienum agunt; quia his impune omnia imputari posse credebant. Quasi vero nesciret orbis, Sorbonæ doctores primos fuisse, qui librum Jansenii publicis in lectionibus impugnarint, ac dein & ejus propositiones censura notarint: 88 Galliæ episcopus super iisdem propositionibus a sede apostolica decisionem petiisse, Sorbonicos doctores fuisse, qui causam illam Romæ sunt prosecuti: summos pontifices doctrinam Jansenii condemnasse, eandem condemnationem ab episcopis Galliæ & clero, in conciliis congregatis, receptam, sæpiusque approbatam; conditam formulam, ab omnibus subscribendam. Si Jesuitæ aliique religiosi in partem curæ & laboris sunt vocati, nullam apud sanos reprehensionem merentur; sed consensum unanimum contra refractarios pauculos demonstrant.

Nihil favori Jesuitarum datum; quin eo ipso tempore plures episcopi & Sorbonæ doctores casuistarum apologiam censura notarunt, nec pepererunt laxioribus propositionibus, a Jansenistis ex omni orbe terrarum diligenter collectis, atque odiose nimium propositis. Omnibus nihilominus in causa Janseniana mens una fuit. Videbant nempe sapientissimi rerum æstimatores 1, *exempla* actæ retro ætatis, qua non modo hæreses, sed libri etiam, ipsæque adeo personæ sunt condemnatæ, & pro hæreticis haberi jussæ, licet quæstio facti involveretur, quam doctrinam & in quo sensu protulerint; neque admittebatur hæc protestatio. Profecto, quod dicunt Jansenistæ, omnes hæretici & schismatici opponere poterant.

Judicium
de libris
est penes
ecclesiam.

Videbant 2 *sequelas*. Si enim ecclesia non posset judicare de libris eorumque sensu, neque judicare amplius posset, in quibus libris contineatur verbum DEI; quænam sit authentica bibliorum versio; quis sit sensus S. Scripturæ, a Spiritu S. intentus: in quibus libris contineatur vera traditio, quænam traditio sit vera, & quænam falsa, quænam apostolica, & quænam aliunde inventa: in quibus libris contineatur doctrina sana ac salutaris, & in quibus noxia; quia in his involvitur quæstio facti. Quomodo ergo summus pontifex esse posset pastor universalis? quomodo pascere oves Christi, si ostendere non posset, quænam salubria sint pascua, & quænam venenata. Et sic nunquam finire possent controversiæ

in

in ecclesia, sed quilibet privato suo spiritui esset relinquendus, ecclesia vero judicandi potestate privanda. Propterea

Videbant 3, quam indignam rem Jansenistæ peterent, ut videlicet ecclesia, Papa, Cardinales, episcopi, paucorum hominum privatorum pertinaciæ, ambitioni, superbiæ in perniciem animarum cederent, iisdemque potestatem facerent, in eundem errorem alios quoque abducendi, & in æternum dandi exitium.

C A P U T XIV.

Formula ab Alex. VII præscripta. Prefixi subscriptio. Detrectatio 4 episcoporum. Solvuntur Jansenistarum objectamenta.

¶ 4

TAmetsi Alexander VII præsulibus Galliæ commendavit executionem constitutionum, eosque ad remedia magis efficacia fuerit adhortatus, quia tamen formulæ subscriptionis, a conventu Parisiensi conceptæ, mentionem non fecit, Jansenistæ id in rem suam interpretati, inferebant, formulam a Papa improbari.

Ut igitur etiam hoc frivolum effugium illis præcluderetur, rex ab ipso Pontifice formulam expetiit, cui in Gallia subscribere-
tur. Perlubenter annuit Alexander Papa, atque anno 1655 constitutionem novam misit, adjecta formula, a Galliæ prælatis conceptæ persimili.

In ea constitutione memorat Papa, hæresin Jansenianam, ad modum serpentis, cui caput attritum, novos adhuc motus ciere, eique penitus conficiendæ regem Christianissimum pro singulari suo religionis zelo expetiisse formulam, apostolica auctoritate munitam, tanquam maxime opportunum mali remedium. Hanc se prompte concepisse sequenti tenore:

Ego subscriptus me submitto constitutioni apostolica Innocentii X summi pontificis de 31 Maji 1653 & Alexandri VII de 16 Oct. 1656, atque rejicio & condemno sincere 5 propositiones, extractas e libro Cornelii Jansenii, cui titulus Augustinus, in proprio sensu ejusdem auctoris, sicut sedes apostolica easdem condemnat per illas ipsas constitutiones. Sic me DEus adjuvet, & hæc sancta DEI evangelia.

Formula
Alex. VII.

Huic

Huic formulæ omnes personas ecclesiasticas jussit intra tres menses a publicatione subscribere sub pœnis, a sacris canonibus & conciliis decretis: executionem autem demandavit episcopis per suas diœceses, omni appellatione remota, imploratoque, si opus sit, brachio sæculari.

Rex pariter præcepit, ut omnes huic formulæ subscribant pure & simpliciter, sine ulla distinctione, interpretatione aut restrictione, additque, modicum adhuc superesse numerum, hæresi Jansenianæ adhærentium, qui per affectatam cæcitatem, & exco- gitatas subtilitates ecclesiæ decisionibus resisterent. Decretum hoc, urgente rege in Parlamento præsentem, ejusdem actis insertum est 29 April. 1665.

Prefixus, Parisiensis archiepiscopus, formulæ jussit subscribere, sed ita, ut dogmata fide divina juberet credere, facta vero non revelata fide humana, testimonio ecclesiæ nixa. Hoc mandatum archiepiscopi de se non malum, erat tamen contra voluntatem Pontificis in eo, quod prohiberet omnem additionem & restrictionem. Quod fieri poterat, quamvis factum non crederetur fide divina. Et hinc reliqui episcopi & archiepiscopi simpliciter & sine distinctione inter jus & factum, subscribi mandarunt, excepto *Aletensi*, qui mandato suo inseruit, veritates revelatas solas esse credendas: in quæstione vero facti, an propositiones hæreticæ contineantur in aliquo libro, & an auctor intendat sensum hæreticum, ecclesiam non esse infallibilem: non tamen esse permissum, ut quis temerarie se opponat ejus judicio, sed requiri, ut in silentio illud revereatur.

Hoc suo exemplo Aletensis tres alios traxit episcopos, Apamiensem, Andegavensem, & Bellovacensem, qui mandatum suum ⁴episcoporum re-
executivum eodem sensu explicarunt. Verum rex in consilio sta-
tus hæc mandata rejecit, tanquam contraria declarationi & inten-
tioni suæ sanctitatis; quæ ipsa etiam illa in indicem librorum pro-
hibitorum retulit.

Jansenistæ interea tot decretis, pontificiis ac reglis damnati, contumaciam nequaquam posuerunt, sed furere magis cœperunt, protrusis rursus in vulgus virulentis scriptiunculis. Eminent has inter *litteræ de imaginaria hæresi*. In quibus auctor sectariis suis persuadere nititur, non esse subscribendum formulæ, imo salva conscientia id fieri non posse; excommunicationem, si quæ ferretur, injustam & irritam fore, neminique, nisi intorquentibus no-

Jansenist.
tica.

xiam. Perefixi, limitatam licet, declarationem, injustam ac infamem, fraudulentam pronuntiat, theologis omnibus, principis fidei, doctrinæ ecclesiæ Gallicanæ, securitati status contrariam, nec alios, nisi homines sine conscientia & spiritu illi adhære, spiritus humiles, blasphemantes, quod ignorent. Quæstionem magis inutilem magisque frivolum nunquam fuisse motam in ecclesia, quam hanc de facto Jansenii: subscriptionem formulæ esse temerariam, DEO injuriam, contrariam charitati. Opinionem de infallibilitate ecclesiæ in quæstionibus facti esse novellam, falsam, scandalosam, erroneam, hæreticam. Ita novus hic Jupiter tonat.

Idem scriptor (Nicoleus) cum aliis Portu-Regiensibus objecit, novellam esse opinionem, a decem primum annis inventam, quod detur obligatio subjiciendi suum judicium ecclesiæ, quisnam sit libri alicujus sensus. Cardinalium, Bellarmini, Baronii, Richelii, Pallavicini, de Laurea &c., eam esse sententiam, concilia etiam generalia in quæstionibus facti posse falli. Idem doceri a Petro de Marca, Duvallo doctore Sorbonico. A Petro Halæo S. J. defendi originem, quamvis tanquam hæreticus fuerit condemnatus ab ecclesia. Similiter a PP. Sirmondo & Petavio defendi Theodoretum, tamen a synodo V ejus scripta fuerint damnata. Ab eodem Petavio Marcellum Ancyranum haberi pro hæretico, a Liberio Papa juste condemnato; etsi prius a Julio Papa, & concilio Sardicensi unacum libro suo fuerit absolutus. Totam Societatem pro orthodoxo habere librum Molinæ, quantumvis a congregatione de auxiliis Semipelagianismus ei fuerit attributus, uti etiam a duobus Pontificibus.

Quibus memoratus author *hæresis imaginaria* addit Tanne-
rum & Elizalde Jesuitas, qui docent, quod ecclesia sit fallibilis in quæstionibus facti, quod non pertinet ad fidem communem totius ecclesiæ. Cur ergo solis Jansenistis vitio verteretur, quod eandem cum Jesuitis, Sorbona, Cardinalibus, & ipsis summis Pontificibus circa factum Jansenii doctrinam teneant?

Catholico-
rum re-
sponso. At vero Catholici contrariis exemplis oppositum demonstra-
runt, & i quidem Vergerii famosi abbatis Sancyrani, intimi Jansenii amici, quem Portu-Regienses velut oraculum suspexerunt: docere hunc in ordine Janseniano primum abbatem, non omnem ecclesiæ decisionem contineri in verbo DEI, nec parere certitudinem fidei, transcendere tamen omnem fidem humanam, ita, ut in errorem incidat, qui contradicit. Sanctam virginem cum corpo-
ra

re & anima in cælum esse assumptam, certitudinem esse indubitatam, fundatam in consensu ecclesiæ, nec tamen esse veritatem fidei. Dantur ergo facta, quæ propter testimonium ecclesiæ transcendunt omnem fidem humanam, quamvis non contineantur in verbo DEI scripto vel tradito. Falsum proin est Jansenistarum principium, quod ecclesia circa omnia facta, quæ non continentur in verbo DEI, sit fallibilis.

Alterum exemplum petitur ex ipso fundatore Jansenio, qui *Augustinum* suum Urbano VIII subjecerat, animo parato retractandi, quidquid ille damnasset, & approbandi, quidquid approbasset. Ecclesiæ ergo judicio submisit, an verum S. Augustini (de quo dubitabar) sensum sit assecutus. In pace foret ecclesia, si eadem mens esset discipulis, quæ magistri fuit, decisioni Sedis Apost. relinquentis, an sensus suus sit sanus & sensui S. Augustini & ecclesiæ conformis.

Tertium offert Sant-Amorius, dum refert epistolam, a Jansenista jam ante bullam Innocentii X ad amicum scriptam, in hac, optandum fore, inquit, ut Sedes Apost. declararet, quod doctrina S. Augustini de gratia & prædestinatione sit doctrina ecclesiæ, & quod doctrina Jansenii sit conformis S. Augustino. Primum facile obtentum iri, non vero alterum. Supponit ergo auctor hujus epistolæ, utrumque hoc factum decidere, pertinere ad Sedem Apostolicam. Profecto, si Papa declarasset, sensum Jansenii esse sensum S. Augustini, mox Papa in ea declaratione fuisset infallibilis, omnesque Jansenistæ subscripsissent; at cum contrarium deciderit, illico factus est ipsis fallibilis. Nempe tunc tantum est infallibilis, quando ipsis placet. Aliqui Jansenistæ dicunt, doctrinam S. Augustini fuisse approbatam ab Innocentio I Papa. Si ergo is potuit judicare de libris S. Augustini, cur non alii Pontifices de libro Jansenii? si a 13 sæculis ea fuit persuasio de libris S. Augustini, inde est, quod a Pontifice habuerint testimonium. Unde enim alias constaret?

Quartum præbet Nicoleus in decima sua epistola cum aliis Jansenistis. Hi zelotes, si superis placet, severæ disciplinæ vehementer instabant, ut Pontifices certas propositiones laxas, librosque, unde extractæ fuerant, damnarent, idque eviderunt. Quæstio facti vertebatur, an hæ propositiones contineantur in libris, an contineantur in sensu damnato. Pontifex hic erat legitimus iudex, ad illum recurrerant, condemnationem petebant; piaculum

lum erat, libros damnatos defendere. Solus Jansenii liber est exceptus; hujus sensum declarare, hunc librum damnare non potest. Quæ hæc contradictio! quæ doctrinæ consequentia? nempe, quod dictum, Sedes Apost. tunc tantum est iudex legitimus, quando pronuntiat, quod Jansenistæ volunt.

Quantum desumitur ex quinque articulis doctrinæ, quos decisioni Alexandri VII subjecerunt, cum promissione standi ejus iudicio. Jam vero de articulis illis judicare non poterat, an boni sint, an mali, nisi de sensu eorum judicaret. Igitur vel agnoverunt in Pontifice potestatem circa sensum eorum articulorum judicandi, vel non? Si non agnoverunt, illudere volebant Sedi Apostolicæ, nugari volebant; petierunt declarationem, quam dari non posse censebant: submiserunt articulos decisioni inutili, irritæ. Si vero agnoverunt potestatem declarandi sensum suorum articulorum, cur non etiam declarandi sensum & propositionum Jansenii? Quæ hæc automachia?

Hæc non minus fulget in sexto exemplo & argumento ad hominem. Dicunt etenim Jansenistæ, quod liber Ludovici Molinæ de concordia per congregationem de auxiliis, duosque Pontifices, Clementem VIII & Paulum V sit condemnatus, tanquam continens hæresin Semipelagianam, quodque rebellis veritati foret, qui iudicio & authoritati sanctæ ecclesiæ resistere auderet, librum illum defendendo. Permittamus tantisper, hæc vera esse. Sed quid responderis, o boni? Liber Molinæ de hæresi est condemnatus a congregatione & duobus Pontificibus, uti vos dicitis; ergo rebellis est veritati, qui resistit, ac librum illum tanquam orthodoxum defendit. Ita vos concluditis. Liber Jansenii a congregatione & tribus Pontificibus de hæresi est condemnatus, quod palam est. Ergo rebellis est veritati, qui resistit, & librum illum tanquam orthodoxum defendit. An ovum ovo similis, quam duæ hæc argumentationes?

Liber Molinæ.

Usus autem sum argumento ad hominem; nam falsissimum est, quod liber Molinæ fuerit condemnatus. Accusatus fuit a malevolis, examinatus, ab omni censura absolutus, doctrina ejusdem publice in scholis tradi permissa. Vel quis unquam vidit constitutionem, bullam, vel breve apostolicum, quo liber Molinæ condemnatur. Fingunt hoc Jansenistæ pro suo in Jesuitas studio, & amore veritatis. Contra vero in Jansenii libro contineri hæreses, ab episcopis Galliæ, Cardinalibus, summis Pontificibus, totaque eccle-

clesia, per plures constitutiones, bullas, brevica apostolica palam sub oculis orbis est definitum.

Alio simili argumento Jansenistas premit auctor historiarum de propositionibus Jansenii. Secundum Jansenistarum etiam confessio. ^{Argumenta ad hominem.} nem prima propositio inter quinque est hæretica: sed prima illa propositio est doctrina S. Augustini: ergo doctrina S. Augustini est hæretica. Præmissæ in hoc syllogismo sunt Jansenistarum. Nam, uti saltem simulant, fatentur propositiones illas merito esse damnatas tanquam hæreticas, & a se etiam damnari. Quod autem prima illa propositio contineat doctrinam S. Augustini, sæpe sunt contestati, asserentes, ipsissimam doctrinam S. Augustini in propositione illa fuisse condemnatam. De conclusione, quæ ex his præmissis sequitur, ipsi viderint. Certe nostra non est, qui veneramur S. Augustinum ejusque doctrinam. *Minor* autem illius syllogismi nobis est falsissima.

Rursus: ut sensus dictarum propositionum possit condemnari tanquam hæreticus, debet esse certus. Atqui Jansenistæ condemnant sensum dictarum propositionum tanquam hæreticum: ergo sensus debet ipsis esse certus. Ergo infallibiliter de sensu judicant. Si autem ipsi infallibiliter de sensu judicant, cur non Sedes Apostolica? Cur non ecclesia?

Quidam theologus ex Jansenistis interrogat, unde sciant, doctrinam Jansenii esse S. Augustini? Quamvis enim Arnaldus dicat, sensum operum S. Augustini de gratia esse clarissimum, ac propterea fideles per 12 sæcula eidem firmiter adhæsisse; attamen Jansenius in fine sui libri prorsus oppositum scribit, videlicet doctrinam S. Augustini de gratia esse mixtam rebus valde difficilibus, quæ spiritum perplexum reddant, *tantis perplexitatibus impeditam*: sine applicatione forti & constanti non posse profundissimi doctoris hujus doctrinam sensusque penetrari. Propterea non ita sibi blandiri poterat, ut dicere auderet, se verum ejus sensum detexisse, quamvis 22 annos huic labori assidue, ut ait, impendisset, & opera S. Augustini contra Pelagianos trigies perlegisset ad verum sensum penetrandum.

Quod idem in litteris ad Joannem Vergerium abbatem Sancyranum fassus est, quod scilicet post plurium annorum improbum studium, nesciverit adhuc, quid sibi tenendum. Et postquam putavit, se clavem invenisse, dubitationem suam & inquietudinem amico aperuit, atque opinionem suam novam Sedis Apostoli-

stolicæ judicio simpliciter, absolute, & sine ulla exceptione aut restrictione subjecit, damnaturum se, quidquid illa damnatura esset. Unde valde paradoxum est, Jansenii discipulos certiores esse de veritate sensus Janseniani, quam ipse magister fuerit.

Si sensus librorum S. Augustini adeo clarus est, ut jactat Arnaldus, cur aliter illum interpretantur Lutherani, Calvinistæ, Jansenistæ, aliter Thomistæ, iterumque aliter Molinistæ? Omnes isti S. Augustinum, contrario licet sensu, pro se allegant. Hoc quomodo fieri posset, si sensus adeo esset perspicuus? Premunt nimirum Jansenistæ vestigia Lutheranorum & Calvinistarum, quibus sacra Scriptura est clarissima, ut auctoritatem Sedis Apostolicæ & ecclesiæ possint excutere, suoque privato judicio, aut potius pertinaciæ, inhaerere.

Inconstan-
tia Janse-
nii.

Et quid turpius hac Jansenistarum inconstantia? antequam doctrina Jansenii ab ecclesia fuerat damnata, nihil erat illa clarius, nihil perspicacius: sanctum Augustinum exhauserat Augustinus Jansenii, viri eminenti spiritu, & doctrinæ claritate. At postquam fuit condemnata, mutarunt penitus stylum, & quanti erant prius in laudanda claritate Jansenii, tanti nunc in exaggeranda obscuritate. Jam nec theologi Sorbonæ, nec reliquæ per omnem Europam universitates, nec conventus episcoporum Galliarum, nec Cardinales, nec summi Pontifices, nec sancta DEI ecclesia, poterant sensum doctrinæ Jansenii intelligere. Adeo mox summa claritas in summam mutata est obscuritatem, lumen ipsum splendidissimum in densas tenebras. Sed quid tum? aliter nutriri non poterat pervicacia. Necessitas non habet legem. Oportet pallium pro ratione ventorum obvertere. Tales metamorphoses sunt Jansenistarum miracula. Non sunt illi verborum suorum obsides.

Hinc eadem constantia doctrinæ ecclesia erat fallibilis & infallibilis in discernendo sensu librorum S. Augustini: prout videlicet tempora & eorum rationes, ad turbas fovendas, exigebant. Hæc malæ causæ & omnium novatorum est indoles, quando defectus virtutis deditiōni obstat. Protheos agere oportet, & cum Cameleonte colorem mutare.

Atque ex his etiam facile responderi posse existimant Catholici ad ea, quæ Jansenistæ objecerunt. Nam Cardinales & theologi, qui docuerunt, in quæstione *facti*, ecclesiam falli posse, id intelligunt de *facto* non dogmatico, ad communem ecclesiæ instructionem non pertinente, neque connexo cum quæstione juris dog-

dogmatica, aut de facto mere personali, ubi e. g. quæritur, an hic vel ille sit legitime electus, an simoniam commiserit, an sit legitime natus &c.

Qui defendunt Origenem, id solummodo dicere (bene vel male) eum non fuisse tanquam hæreticum condemnatum; sicut non est in persona condemnatus Jansenius, quia scripta sua Sedis Apostolicæ judicio subjecit; licet scripta illa hæreses contineant.

Similiter, qui Theodoretum defendunt, de persona loquuntur, non autem de doctrina, quam in concilio Chalcedonensi implicite saltem revocavit, dum Nestorio anathema dixit. In synodo autem V tantum doctrina ejus fuit condemnata, non autem persona.

Marcellus Ancyranus apud Julium Papam & in concilio Sardicensi Catholicam fidem professus est, eandemque scriptorum suorum mentem & intentionem esse asseruit. Unde Julius & concilium in errorem, sed mere personalem inducti sunt, quo postea detecto, a Liberio Papa justè fuit condemnatus.

Quod liber Molinæ a Pontificibus Semipelagianæ hæresis fuerit condemnatus, Jansenistarum est commentum. Ubi testes & tabulæ?

Sed quidquid de his sit, Jansenistæ ista objicere non possunt, postquam ecclesiæ auctoritatem in approbandis libris S. Augustini, & suis quinque articulis Romam missis, aliisque in exemplis, supra allatis, agnoverunt. Quam fidem in his credendis ipsi exigunt, eandem etiam ipsorum adversarii possunt exigere.

CAPUT XV.

*Papa causam 4 episcoporum 9 praelatis delegat. 19
episcopi pro iis ad Papam scribunt. Processus verbalis. Sub-
scribunt tandem simpliciter. Papa remittit publicam re-
tractationem, nullatenus vero obligationem condemnandi
propositiones in sensu Jansenii.*

Rex, ubi vidit inobedientiam, quos supra diximus, 4 episcoporum ac Jansenistarum, rogavit Papam, ut 12 praelatis Galliæ causam contumaciæ illorum committat. Nova de-
Noluit legatio.
Pon-

Pontifex duodecim concedere, ne videatur auctoritatem addere prætensionibus Gallorum, quod nullus episcopus Franciæ possit judicari a paucioribus quam 12 prælatis regni; nam licet exstet canon, qui id statuatur pro casu, quo episcopus accusatur coram suo metropolitano, non tamen pro eo, quo accusatur aut lis vertitur coram Papa.

Novem tamen Papa delegavit, cum potestate alios, de Jansenismo non suspectos, sibi substituendi. Hæc dum aguntur, moritur Alexander VII, eique anno 1667 succedit Cardinalis Rospi-gliosus sub nomine Clementis IX, qui delegationem, a prædecessore factam adversus 4 episcopos inobedientes confirmavit.

Verum interea factio 4 episcoporum ita aucta est, ut nuntius apostolicus Romanum scriberet, rationem, cur ad condemnationem 4 episcoporum deveniri non possit, esse, quia timeretur, ne in regno excitentur turbæ, cum fautores rebellium sint valde potentes: in partes enim suas traxisse ministros status, Parlamentum regni, plures Sorbonæ doctores, plures regulares, & quasdam principes scæminas, præsertim autem 19 episcopos, qui simpliciter antea formulam acceptaverant. Hi anno 1667 ad Clementem IX epistolam dederunt, in qua præter gratulationis ad Pontificatum officia commemorant, aliquos ex suis confratribus (videlicet 4 prædictos episcopos, quos a virtute & zelo mire dilaudant) fuisse falso accusatos, quod minus reverenter exceperint constitutiones apostolicas ac formulam Alexandri VII, quosdam suæ gentis ea fuisse audacia, ut publicarent novum dogma & hæcenus inauditum, quod decreta, quibus ecclesia decidit facta, in dies emergentia, atque a DEO nullatenus revelata, certa sint & infallibilia, quodque credenda sint illa facta, sicut dogmata, a DEO per scripturam aut traditiones revelata, ac si id ab Alexandro VII fuisset definitum.

Argumen-
ta 19 epi-
scoporum.

Quatuor episcopos, officii sui esse ratos, ut tanto errori se opponerent, prudenter judicasse, ecclesiam non definire cum plena certitudine & infallibilitate facta humana, quæ DEUS non revelavit. Totum igitur, quod circa factum Jansenii exigi possit, esse debitum respectum erga decretum.

Non modo S. R. E. Cardinales, Bellarminum, Baronium, Pallavicinum, eximios Sedis Apostolicæ cultores, sed & rationem ipsam naturalem sententiæ suæ suffragari, hæreticorum risibus exponi Pontifices, si ultra decidenda dogmata fidei infallibilitatem suam exporrigant. Si crimen sit, ita sentire, id non esse par-
ticu-

tiulare quatuor episcoporum, sed commune omnium episcoporum, quia imo totius ecclesiae.

Quapropter nolle se fidem habere rumori, actum iri cum episcopis modo in Francia inusitato contra canones, nec dubitare, quin confratres sui, qui decus & ornamentum essent ordinis episcopalis, salva sua persuasione, summam sedi apostolicæ venerationem & obedientiam sint exhibituri.

Si sanctitas sua precibus annuat, cessaturas illico omnes disputationes, & pacem, a fidelibus suspiratam, ecclesiae Gallicanae reducturam, ipsi gloriosam, omnibus necessariam.

Subscripserunt his litteris 19 episcopi, quorum princeps Goudrinus Senonensis archiepiscopus.

Alteram ad regem scripserunt epistolam, in qua, grandibus in quatuor episcopos collatis laudum encomiis, contra ultimum *Breve* sunt conquesti, per quod canones & prima æquitatis naturalis principia everterentur.

Displicuit regi epistola, iussitque per procuratorem suum generalem in curia Parlamenti proponi, relatum sibi, quod in regno factio quædam conturgat, ad turbandam pacem ecclesiae, & auctoritatem constitutionum, quæ Parlamenti actis fuissent insertæ, labefactandam.

Quatuor episcopi nihilo secius anno 1668 litteris, ad omnes episcopos Galliae datis, sui defensionem velut in causa communi rogarunt, contra curiam Romanam acerbe conquesti. At rex litteras istas suppressi iussit; monstratumque, hanc esse ex majoribus causis, quam in prima etiam instantia vel per se vel per delegatos judicare ad sedem apostolicam pertineat.

At vero nuntius apostolicus, perspectis difficultatibus, & minus prompta delegatorum voluntate & opera, Romam scripsit, si remissa quatuor episcopis mandatorum, quæ in diocesis suis promulgaverant, expressa retractatione, ad subscribendum solummodo formulæ, ab Alex. VII. propositæ, adigerentur, spem ostendi a Lyoneo, status secretario, rei e sententia componendæ.

Deposito proin retractationis urgendæ & per delegatos via juris adversus contumaces procedendi consilio, ut formulæ simpliciter & sine ulla distinctione inter jus & factum subscriberetur, legatus institit, usus in eam rem opera Estræi Laudunensis episcopi ac postea Cardinalis, qui dein Catalaunensi episcopo partes suas demandavit, cui familiarius erat cum renitentibus commercium.

Hujus opera effectum, ut 4 contumaces episcopi consentirent, concepto ex formula præscripta jurejurando, cum mandato, ut 4. Episcopi minus fide ecclesiastici etiam suæ diocesis formulæ simpliciter & absolute scriberent; hujusque suæ submissionis testes litteras ad Clementem IX pontificem dederunt. Altum tamen siluerunt, quod in sermone, ad clerum suæ diocesis congregatum habito, formulam ita sint interpretati, ut quæstionem juris ad fidem pertinere dicerent, & quinque propositiones esse damnandas; quantum vero ad quæstionem facti spectat, plus a se non exigi, quam ut per obsequiosum silentium conquiescant, nihilque moveant.

Non tamen hæc declaratio ita occulte fieri poterat, quin rumor aliquis de ea Romam penetraret, spargeretque, non bona fide & sincero animo ab episcopis fuisse actum. Quare Pontifex ab iis petiit, ut publico instrumento, manu sua, signoque atque notarii testimonio munito plenam fidem facerent, se prorsus sin cere, & ad sensum, in constitutionibus Innocentii X & Alexandri VII expressum, formulæ subscripsisse, utque eidem subscribere tur, curasse.

Cura autem præcipua Pontifici fuit cognoscere, quid tandem contineant declarationes illæ, actis synodalibus a 4 episcopis additæ. Nam, prout litteræ ad regem, ad 4 episcopos, atque ad mediatores datæ perhibent, sicut Alex. VII, sic Clemens IX absolute voluit, ut formulæ pure & simpliciter subscriberetur, non acquieturus, si prædecessorum constitutionibus non stricte inhærent, omnemque exceptionem atque restrictionem excluderent. Idque sæpius in suis litteris repetiit, perfectam atque integram obedientiam constanter exigens; quam etiam episcopi in suis ad eum litteris sunt contestati.

Dubium autem Pontifici omne exemit episcopus Catalaunensis, conciliator pacis præcipuus, qui cum Arnaldo amico suo ad eundem scripsit, quatuor episcopos optima prorsus egisse fide, magnoque zelo pro Catholica fide, & profunda submissione erga sanctam ecclesiam. Condemnatas ab ipsis eorumque subditis 5 propositiones cum omni sinceritate, & sine exceptione ac restrictione quacunque, longissime ab eis abesse animum renovandi illos errores sub quocunque prætextu, aut committendi, ut quisquam eos renovet; nec esse ullum in toto regno ecclesiasticum, qui magis addictus sit doctrinæ ecclesiæ.

Et quantum spectat ad attribuendas propositiones illas libro Jansenii, omnem ab eis ecclesiæ deferri obedientiam debitam, quam omnes

omnes theologi doceant ipsi exhibendam respectu librorum ab ea damnatorum, secundum doctrinam Catholicam, ab omnium sæculorum doctores traditam, & etiam a novissimi temporis summis defensoribus autoritatis sanctæ ecclesiæ, Cardinalibus Baronio, Bellarmino, Pallavicino, Richelio, & patribus Sirmundo & Petavio, conformiter bullis apostolicis, quæ volunt, ut nihil dicatur, scribatur, aut doceatur contrarium iis, quæ in hac causa a summis pontificibus sunt definita.

His additum fuisse a quatuor episcopis, processuros se ad penas canonicas in suis diocesis contra eos, qui suo defuturi essent officio. De processu verbali.

Nos denique declaramus, attestamus, nectumque facimus, probe gnari (inquit Catalaunensis) in eorum *processu verbali*, in synodis diocesani concepto, nihil contineri huic eorum doctrinæ ac professioni contrarium. Hæc mea etiam fides est, & 19 episcoporum, qui ad sanctitatem suam scripserunt.

Datum Parisiis 3 Decembr. 1668.

SUBSCRIPTIO:

Felix episcopus Catalaunensis, Comes, & Par Franciæ.

Subscripsit pariter huic epistolæ Antonius Arnaldus, presbyter & doctor Sorbonicus, transformans se in angelum lucis.

Has litteras legatus apostolicus per cursorem illico ad Papam misit, qui summopere gavisus, sincere a 4 episcopis formulæ subscriptum sine ulla restrictione, nullusque dubitans, optima ex fide secum agi, postquam ipsi etiam, datis Romam litteris fidem suam & obedientiam sunt contestati, recipiendos in gratiam existimavit, missa ad eos epistola.

In hac, accepisse se eorum supplices litteras, memorabat, & dei & obsequii testes: ex attestatione etiam legati sui, & episcoporum, Laudunensis, Catalaunensis, Senonensis, intellectum, eos recepti in formulæ Alexandri VII sincere subscripsisse. Tametsi autem rumor de quodam processu verbali responsum suum retardarit (cum nullam exceptionem aut restrictionem admissurus fuisset) in præsens tamen, cum nova & gravia documenta veræ & totalis obedientiæ ex Gallia acceperit, in gratiam eos recipi.

Datum Romæ 19 Jan. 1669.

O o o o o 2

Inscriptio.

INSCRIPTIO:

Venerabilibus fratribus Henrico Arnaldo Andegavensi, Nicolao Choart Belvacensi, Francisco Stephano Apamiensi, & Nicolao Pavillon Aleſtensi, episcopis.

Pax

max laſa
a Jansenist.

ET hac quidem ratione pax tantisper data est ecclesiæ Gallicanæ. Non tamen Jansenistæ cantare desierunt, nescio quas, in hac causa victorias; quasi pontifex Clemens IX, tacite damnaverit ordinationes suorum præcessorum, & admittere tandem debuerit distinctionem inter jus & factum, & circa istud contentus esse obsequioso silentio. Alienum hoc prorsus est a veritate; nam, ut vidimus, Clemens IX antecessoris sui exemplo constanter institit subscriptioni puræ & absolutæ, rejecta omni distinctione, restrictione, ac limitatione; ipsique etiam episcopi quatuor sunt contestati, quod in sua subscriptione se conformarint aliis episcopis, qui omnes absolute subscripserant: quod hæc subscriptio in honorem ecclesiæ cedat, ipsos vero cavillis expositura sit, tanquam inconstantes essent, novam nihilominus subscriptionem arduam ac sibi perdifficilem susceperint, ut ecclesiæ pax redderetur. Ad quid tales expressiones, si non mutassent sententiam & absolute subscripserint? qua conscientia in ipsa verba formulæ jurare simpliciter potuissent? quomodo dicere, quod suæ submissiones *illuſtre argumentum* præbere velint, si tantum mandata sua priora, quibus se opposuerant, & distinctionem inter jus & factum ingesserant, voluissent repetere? Norant sane, Clementem Papam in hoc esse obfirmatum, ut profiteantur, ecclesiam esse infallibilem in censura alicujus libri, & in casu nostro libri Jansenii.

At, inquires, cum Papa accepisset 19 episcoporum litteras, pro quatuor confratribus scriptas, Papa conterritus, dissimulandum putavit, quod isti in verbali suo processu non aliud circa factum exigere, ac obsequiosum silentium. Verum hoc nullatenus veritati est consonum. Poenas canonicas remisit Clemens IX quatuor illis episcopis & retractationem publicam verbalis processus, non autem obligationem formulæ simpliciter & absolute subscribendi, atque damnandi quinque propositiones, in Jansenii libro contentas in sensu ab eo intento.

Verbo: vel quatuor illi prælati sincere & pure subscripserunt formulæ, ab Alexandro VII propositæ, prout etiam Clemens IX absolute mandavit: vel perfida ac perjura simulatione eundem decepterunt in quæſtione meri facti particularis.

Caput

CAPUT XVI.

*Andegavensis episcopi & Quesnelli molitiones. Ora-
torii turbæ. Gerberonis doctrina Jansenio-Calviniana. Jan-
senistæ leges dicant, quibus in induciis Ratisbonen-
sibus comprehendendi petunt.*

Pax illa, a Clemente Papa malis artibus obtenta, pejoribus
fracta est ab Henrico Arnaldo, Antonii fratre, Andegavensi
antistite, quem unum de quatuor episcopis esse dixi, qui se
opposuerant subscriptioni puræ & simplici. Hic anno 1678 uni-
versitati urbis sub pœna gravis censuræ, ipso facto incurrendæ,
prohibuit, ne a promovendis ad gradus litterarios, aliisve exigat
juramentum super facto Jansenii: circa hoc enim secundum con-
cordiam, cum Clemente IX initam, sufficere *obsequiosum silentium*,
manifesto documento, qua fide plenam obedientiam promiserint:
id quod decreto consilii regii præfuli severe fuit objectum.

Sed habuit præfui assistentes sibi Jansenistas, homines vafros,
& instar Prothei in omnes formas mutabiles. Suaserunt isti, ut
diceret, factum Jansenii non a Papa, sed a cancellario academix
juramento, a baccalaureis præstando, adjectum esse, qua fraude
aliqui de facultate theologica doctores sunt decepti. At ea dete-
cta respuerunt.

Fraudibus sociorum suorum Pascasius Quesnellus addidit con-
vicia, quæ tum in ordinem ecclesiasticum universum, tum in S. R.
E. Cardinales potissimum, sacrumque officium petulanti ore evo-
muit. Condemnaverat illud alia inter maligna scripta libellum,
contra indiscretos Mariæ cultores, ut titulus præferebat, scriptum,
quo fideles a cultu & devotione erga B. V. vocabantur, notas item
Quesnelli in S. Leonem.

Hic furere homo sui impotens, fulminare, tonare, atram bi-
lem in S. officium exspuere, commentarium contra illud scribere, Quesnelli
quo insolentius ac petulantius opus ab homine, qui nomen Catho-
lici præfert, non facile videris. Non esse decretum, vociferaba-
tur, sed libellum diffamatorium, contrarium legibus divinis &
bonis moribus, plenum falsitatibus & imposturis: rem esse into-
lerabilem, & insolentiam non ferendam, quod Cardinales toti
mundo prohibeant retinere libros, quos ipsi condemnant: quasi
vero præcipere possint episcopis, qui aut æquales aut superiores
illis

illis essent. Dignitatem episcopalem, a Christo institutam, esse supra Cardinalitiam, quæ nihil esset, nisi inventum hominum. Horrendam esse inordinationem, tenuem monachum, qui *inquisitor* dicitur, episcopis præferre, successoribus Apostolorum & Christi vicariis, congregationem monachorum, quibus clericus ruber præsideat, ea esse temeritate, ut minari & punire præsumat episcopos, ipsosque adeo reges.

Ecce præclarum specimen Jansenisticæ modestiæ, & venerationis erga Romana tribunalia, & eminentissimos S. R. E. Cardinales! rubros clericos Quesnellus appellat, definitione hætenus inaudita. Pergit deinde in censuram invehire: usurpationem esse schismaticam congregationis, damnari salutarem instructionem, indiscretis B. V. Mariæ cultoribus datam, postquam a sapientissimis episcopis fuerit approbata & publicata. Notas autem in S. Leonem relatas esse in *Indicem* damnanda cæcitate. Defensionem eas continere ecclesiæ & Romani episcopi: damnatum id fuisse ex falsa relatione, quod a damnantibus ne quidem lectum fuisset.

Verum alius fuit de notis Quesnelli eruditorum sensus. Christianus Lupus, Augustinianus, cujus testimonium nunquam alias suspectum fuit Jansenii defensoribus, in libro de appellationibus scripsit, Quesnellum defendere auctoritatem sedis apostolicæ, sicut Calvinus, Antonius de Dominis, & alii hostes primatus Papæ eandem defenderunt.

Ut autem hic Jansenistarum antistes patentius ostentaret frontem effrontem, protervam, suam, historiam suæ censuræ conscripsit, in quam omnem bilem suam evomuit, illud inter alia exspuens, probe sibi cognitum ingrata hæc fore Romanis, sed oportere dentes illis monstrare, & metum incutere. Litteras etiam ad Clementem X exaravit, in quibus ait, opus suum damnatum fuisse in judicio, in quo ne quidem vellet approbatum. Hæc est veneratio, quam Quesnellus sedi apostolicæ dependit. Cum post captivitatem de hac argueretur, respondit, ira & indignatione commotum se illa scripsisse. Sed cur non vicit sanctus iste primæ magnitudinis ebullientes hos animi motus? gratia victrix delectatio cælestis defuit.

Anno 1678 presbyteri Oratorii denuo in sexta sua congregatione generali prohibuerunt, ne quis Jansenismo adhæreat aut Cartesianismo, jusseruntque, ut omnes constitutioni Alexandri VII ac formulæ subscribant. Vario animorum motu hoc decretum fuit acceptum, Pluribus acta cum Sancyrano, & Porru Regiis

Oratorium
prohibet
Jansenis-
mum.

gils consortibus societas luem affricuerat. Unde maluerunt institutum cum Quesnello deferere, quam superioribus suis & ecclesie obedire.

Veritati tamen conforme non est, quod Gerberonus in sua historia Jansenistica ad hunc annum scribit, ab iis, qui eruditione præcellerant, Oratorium fuisse desertum, quippe nemo ex illis majori eruditione inclaruit, ac Thomassinus & Morinus, editis doctissimis operibus conspicui; qui tamen constanti observantia, fide, & obedientia sedi apostolicæ, & Oratorii sui instituto adhererunt, ingens illius decus & ornamentum. Quin imo Thomassinus non leves persecutiones tulit, quod sedi apostolicæ videretur addictior, prout ipse queritur in proœmio *de vet. & nov. discipl.*

Quamvis enim congregatio Oratorii per plura suffragia prudenter decreverit, plures tamen domus ejus ordinationem recipere detrectarunt, non esse penes superiores caussati, certas doctrinæ leges præscribere. Præsertim vero Montense in Belgio oratorium se opposuit; quod Arnaldus & Quesnellus præsentibus ibidem spiritum suum opportunius infunderent.

Multo adhuc magis aliqui Oratorii alumni explosorunt ordinationem superiorum, in quantum doctrinam Cartesii philosophicam proscripserunt. Quippe doceri præceperunt, extensionem non esse de essentia corporis: quodlibet corpus constitui per materiam, & formam distinctam a materia: existere accidentia absoluta, distincta a corpore, & a subjecto suo absolute separabilia: animam esse vere unitam toti corpori, singulisque illius partibus: non esse impossibile, ut DEus plures mundos creet, qui idem occupent spatium: vacuum non esse impossibile, aliaque philosophiæ antiquioris & solidioris theoremata.

Et Carthe-
sianismum.

At hæc alii velut obsoletas vetustatis cariosæ merces deriserunt, prout hodieum faciunt, qui magnum se relaturos applausum existimant, si sonanti sibilo explodant, quidquid novitatem non spirat.

Sub idem tempus Gerberon testæ nomine edidit *speculum Christianæ pietatis*, postea ab Innocentio XII anno 1697 damnatum, uti etiam a pluribus Galliarum prælatis, & decreto Parlamenti Aquensis per lictorem ignibus exustum. Debeatur sane ultricibus flammis hoc opus, quo proditum manifeste est mundo, quæ sit genuina Jansenismi facies, quam mendaci alias colore fucare consueverant. Ecce unum vel alterum apophtegma!

Gerberon.
Jansenista
Calvinianus.

DEus,

DEus, inquit, sine ullo ad merita aut demerita respectu ab æterno habuit voluntatem absolutam & efficacem separandi quosdam de massa peccatorum, iisque dandi gratiam & gloriam, alios vero ignibus æternis devovit. - - Post peccatum originale DEus non habuit voluntatem salvandi, nisi eos, quos per misericordiam suam elegit: reliquos voluntate sua discrevit, & ad infernum prædestinavit. Extra controversiam est, quod DEus non omnes homines velit salvos fieri. Quod ii, quos DEus in massa perditionis reliquit, non salventur, non ideo contingit, quod noluerint ipsi, sed quia DEus noluit eos salvari, & ad mortem æternam prædestinavit.

Quis non credat, ipsissimum se hic audire Calvinum loqui? Hæcne reverentia, quam mens Christiana DEo debet optimo, misericordissimo? Non damnantur impii propter sua peccata, sed quia DEus eos sine ullo respectu ad peccata ad ignes æternos prædestinavit. Horrendam blasphemiam! dignam sane, propter quam DEus os impium æternum damnet! & tamen hic Calvinianus Jansenista non horret dicere, hanc esse doctrinam ecclesiæ.

Si DEus ante omnem prævisionem peccati, & absque ullo respectu ad illud, ex sola sua voluntate hominem ad infernum prædestinat, necessario, necessitate antecedente, inevitabili, & inimpedibili damnabitur. Ubi libertas? quomodo DEus illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? quomodo dicere potuit: perditio tua ex te?

Sed ecce libertatis mysterium! libertas cum necessitate summa & inevitabili belle omnino componitur. Necessario peccat homo, non potest non peccare, quia a delectatione prævalente ac victrice in peccatum rapitur: sed tamen plenam habet peccandi libertatem, liberrime peccat; unde? quia habet libertatem a coactione externa, aut quia libere peccavit in Adamo. Ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur libertas indifferentiæ seu libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione. Et hoc est illud *scibbolet*, quod soli Jansenistæ recte pronuntiare norunt. Jam ignem dicas frigidum, nigrum album, quadratum rotundum.

Provocare nos solent Jansenistæ, ut ipsis monstremus hominem, qui aliquam ex quinque propositionibus damnatis teneat. Ecce Cerberonem, qui in speculo suo non unam duntaxat tenet! utinam Jansenismus phantasma esset! Arnaldus id edito libro persuadere voluit, sed non persuasit. Liquet, & liquebit in decursu hujus

hujus tractatus sæpius, quod Jansenistæ doctrinam damnatam quinque propositionum Jansenii nunquam serio deposuerint, & in alios etiam gravissimos errores sint prolapsi.

Pax Clementis IX, ut appellabatur, processum contra episcopos refractarios & Jansenistas, formulæ sub specie subscribentes, suspendit, ex præsumptione, quod actum esset, prout bonos viros decet, sincere & serio. At Æthiops non mutat pellem, & lupo, indutus vestimentis ovium, manet lupo; eo magis perniciosus, quod minus sit cognitus. Secreto isti virus spargere cessarunt nunquam, dum aperte subjectionem ecclesiæ promiserunt; *intus autem lupi rapaces.*

Rex Christianissimus hoc animadverso, inquiri severius jussit, non passurus perfidos hypocritas. At martyres isti amore cuticulæ in Belgium profugerunt, ubi plus libertatis loquendi & scribillandi se nacturos credebant.

Status politicus non minus agitabatur, quam ecclesiasticus. Tota propemodum Europa in fœdus iverat adversus Franciam. Pax Neomagensis malaciam equidem rebus turbatis asferre videbatur; sed instar nivis vernæ defluxit: & vix orta disparuit. Ludovicus XIV affecutus, quam partem voluerat, comitem Avallium Ratisbonam misit, pacturum inducias in 20 annos, eaque collata potestate, ut omnes, qui voluerint status, in societatem tractatus recipiat.

Jansenistæ (ut frontem videas) se comprehensos putabant, atque epistolam ad Avallium dabant (quæ postea in processu, adversus Quesnellum instituto, inventa, & ab archiepiscopo Mechliniensi anno 1704 typis data fuit.) In hac scribunt: cum rex legato suo potestatem fecerit, recipiendi in communionem induciarum, quicumque vellent accedere, promptos se fore ad amplectendum hoc quietis remedium, quod diutius, quam pax Clementina sit duraturum. Sperare se, quod sua majestas non velit *discipulos S. Augustini* acerbius tractare, quam piratas, aut sibi solis negare gratiam, quam omnibus nationibus sine religionis discrimine offerret.

Velut autem contractum pacis publicum cum rege inituri, has condiciones ponebant. 1. Omnes, qui gratia regis exciderunt, ad scribendas pro se apologias obligati sunt. 2. Regii sigilli litteræ contra S. Augustini discipulos nullæ amplius conceduntor. 3. Incarcerati aut in exilium fugere compulsi liberantor. 4. Qui ad officium ecclesiasticum fuerint assumpti, plenam

functionum libertatem habento. 5. Ad reducendos secundum regis intentionem eos, qui se ab ecclesia separarunt, operam jungunt, & contra eos libros scribere pergunt. 6. Veritates de gratia Christi, a S. Paulo prædicatas, a S. Augustino explicatas, contra novellas opiniones, quæ in unius hominis cerebro sunt natæ, etiam cum profusione sanguinis defendunt. 7. Contra corruptores doctrinæ moralis porro vigilanto. 8. Calumniatores & accusatores innocentum coercentor.

Hanc epistolam an ridiculam magis an temerariam dixeris? Certe quod privatorum hominum manipulus seu status publicus, regi suo inducias offerat, & earum leges præscribat, res est adeo insolens, ut exemplum non habeat.

CAPUT XVII.

Jansenismus in Belgio recrudescit. Causa Gilberti Duacensis professoris. Alexander VIII damnat 31 propositiones, nimium rigidas: frementibus Jansenistis. Eorum doctrina detegitur. Decisiones Innocentii XII. Mors Arnaldi.

17

Postquam, quos diximus, quatuor episcopi, sive sincere, sive fidei formulæ Catholicæ subscripserant, pax inita videri poterat; non tamen cessarunt Jansenistæ, quamvis silentium promiserant, multis libellis pacem turbare. Mirum sane! jactabant identidem, Clementem IX, quantum ad factum Jansenii pertinet, non aliud exegisse, quam promissum a se obsequiosum silentium, & tamen ne hoc quidem custodierunt, de silentio perpetuo garrientes: ausi etiam asserere, Jansenianam hæresin non nisi in cerebro Molinistarum natam, nec nisi vanum phantasma a Pontificibus fuisse damnatum.

Gilberti
errores.

Apertius autem acriusque (cum in Gallia metu contineretur) bellum Jansenisticum anno 1687 in Belgio recruduit. Gilbertus quippe professor Duacensis tractatum de gratia dictaverat, de hæresi Janseniana accusatum. Harlæus archiepiscopus Parisiensis, voluntate regis examinandum illum dedit quatuor Sorbonæ doctoribus; qui retulerunt, in hoc scripto non obscure aut paucis verbis, sed aperte atque ex instituto renovari damnatam Jansenii doctrinam, eludique detortis ac fraudulentis interpretationibus

bus constitutiones apostolicas : venenum adeo per totum corpus esse diffusum, ut corrigi non possit, nec aliud super sit ad tollendum scandalum remedium, quam ut auctor moveatur cathedra, atque ad publicam expressamque retractationem compellatur. Factum utrumque.

Attrebatensis episcopus, in cujus diocesi fuerant dictata, condemnavit illa scripta Gilberti tanquam continentia doctrinam falsam, temerariam, atque per constitutiones Innocentii X & Alexandri VII ut hæreticam damnatam, verbis injuriis plenam, atque charitati Christianæ contrariam.

Irritatus his censuris Gilbertus, consilio cum Quesnello, qui Bruxellis tunc latebat, communicato, retractationem suam retractavit, & in censuras censuram fulminantem tulit. Sed bruta fulmina merito sunt contempta.

Verum gens inquieta, & turbarum amans, anno 1688 antiquatam per integrum sæculum litem aliam instauravit. Quippe Leonardus Lessius cum universitatibus Lovanensi & Duacensi anno 1588 fuerat collisus super doctrina de gratia & scientia divina. Legatus apostolicus sententiam tulit, qua parti utrique doctrina sua fuit absoluta, refixaque censura, in aliquas Lessii propositiones jacta. Quesnellus, in Flandriam profugus, ut pacem turbaret & Jesuitas, post integrum sæculum apologiam pro duabus illis academis sub nomine *Geryi theologiae baccalaurei* scripsit. At illa universitatibus displicuit, & a summo Pontifice fuit proscripta.

Conversi rursus ad exagitandam doctrinam moralem Jansenistæ, cum videri vellent zelosi disciplinæ corruptæ vindices, quam plurimas laxas propositiones anno 1677 Romam detulerunt, ob-
Propo-
sitiones
damnatae.
 tinueruntque, ut 65 ab Innocentio XI damnarentur; quod fieri poterat eo facilius, quod nemo earum auctor aut patronus esse vellet. Dicitur tamen, Pontificis decretum non fuisse receptum in Gallia, imo a Parlamento prohibitum. Hoc certum, Jansenianos plures ex illis propositionibus affinxisse doctoribus Catholicis, verba eorum sensumque maligne pervertentes.

Verum quantumcunque gaudium ex hac condemnatione perceperant, tantum tristitiæ eis attulit proscriptio severioris eorum doctrinæ, ab Alexandro VIII facta anno 1690; siquidem archiepiscopus Mechliniensis & plus quam 50 alii de clero sæculari & regulari in Belgio præcipui doctores, cum dolore intuentes corruptionem academiarum Lovaniensis per novas rigidasque opiniones, ecclesiæ & fidelibus noxias, magnam earum copiam, ex Janseni-

nistarum potissimum libris extractam, ad Innocentium XI, severæ quantumvis disciplinæ Pontificem, examinandas per procuratorem detulerunt.

Cœptum examen anno 1682, & in decem prope annos extractum est; donec Alexander VIII, qui inter examinatores ante fuerat, ante 1689 Pontifex electus, supremam negotio manum apposuit, atque 31 propositiones proscripsit, tanquam scandalosas, male sonantes, schismaticas, & respectivè hæreticas, cum prohibitione eas docendi, sub pœna excommunicationis, ipso facto incurrendæ, Pontifici reservatæ.

Tractant autem propositiones istæ de libertate, ignorantia invincibili, morte Christi, gratia sufficiente, tenui probabilitate, metu pœnarum, pœnitentia, communione, baptismo, confessione facta Mendicantibus, B. V. Maria, auctoritate S. Augustini, bulla Urbani VIII contra Jansenium; cujus ejusque discipulorum doctrina hic fuit damnata.

Hinc dici non potest, quanto furore in proscriptionem istam exastuarint. P. Gerberon, *scandalum Romanæ curiæ, probum S. officii, & confusionem pontificatus Alexandri appellavit*. Imo eo usque sunt progressi, mordentes lapidem, quo se petitos senserant, ut de Papa excommunicando inter se tractarent. Maxime autem eis doluit, quod damnata sit hæc eorum propositio: *ubi quis invenerit doctrinam, in S. Augustino clare fundatam, illam absolute potest tenere & docere, non respiciendo ad ullam Pontificis bullam*.

Alexandro VIII anno 1691 successit Innocentius XII, de quo Wallonius, Jansenistarum Romæ procurator, in Galliam scripsit, quod *infallibilitas adhuc sit olla inclusa*, insulso & crudo joco alludens ad insignia domus Pignatelliæ, quæ tres ollas exhibent. Longum foret recensere, quam lepidas deinceps comœdias produxerint. Famossus Antonius Arnaldus, in Belgium pariter profugus, ut licentius insaniret, quot formas induit, & per decem annos ibidem vagus quot personas egit! quot litterarum commercia secum ipso exercuit! sibi scribebat, sibi respondebat, ut ea, quæ volebat, evulgare posset.

Lusores
lusi.

Ludens tamen & ipse lusus aliquando est. Nam quidam canonicus Duacensis simulans Antonium Arnaldum, quem velut patriarcham suum venerabantur Jansenistæ, ad plures ex eis, Duacenses potissimum doctores, dederat litteras, missis etiam quibusdam thesibus, in quinque Jansenii propositionibus contentis, quarum approbationem & declarationem ab ipsis petiit.

Illi non dubitantes, cum vero Arnaldo ſibi eſſe commercium, theſes hæreticas approbarunt, non ſine declarationibus damnatis, & calumniis in ſummos pontifices, hæcque omnia propriæ manus ſubſcriptione & appreſſo ſigillo ſuo munierunt; perſonatus vero ille Arnaldus ad curiam Pariſienſem miſit; & quia manifeſte patuit, quam doctrinam re ipſa tenerent, rex omnes in exilium miſit, vero Arnaldo fruſtra in fictum tremante.

Janſeniſtæ igitur, qui Duaci & aliis in terris, Galliarum regi ſubjectis, debebant, cum propriis litteris eſſent convicti, poenarum metu formulæ ſimpliciter ſubſcripſerunt, ſed juramentum ita ſunt interpretati, ut ſupra ſolas quinque propoſitiones caderet, non autem ſupra librum Janſenii ejusque ſenſum. Sed epiſcopi Belgii acriter falſæ huic & malignæ interpretationi ſe opponebant.

Quapropter Janſeniſtæ, quamvis magnorum inſtar principum legatum ordinarium haberent Romæ, extraordinarium tamen inſuper mittendum exiſtimabant, collatio ære ſuſtentandum, ea dignitate, quæ tam illuſtrem rempublicam deceret. Libello iſte ſupplici a Pontifice petiit, ut academiis Lovanienſi & Duacenſi liceat tradere doctrinam antecellorum de gratia per ſe ipſam efficaci, & prædeſtinatione gratuita, ante præviſionem meritorum facta.

Reſpondit Innocentius XII anno 1694, opus non eſſe nova deſiſione doctrinæ de auxiliis divinæ gratiæ. Hortatur autem, deponant ſpiritum contentionis, ſapientiæ cæleſti, quæ eſt pacifica, ſtudeant, teneantque doctrinam S. Auguſtini & S. Thomæ: formulæ vero ſubſcribant, in ſenſu connaturali & obvio, quem verba præſeferunt, *ſine omni diſtinctione, reſtrictione, aut explicatione*, condemnando in hoc ſenſu propoſitiones *e libro Janſenii extractas*.

Idem ad epiſcopos Belgii ſcripſit; ut inviolabiliter inhæreant conſtitutionibus Innocentii X & Alexandri VII, hortatus, exigantque juramentum abſque omni diſtinctione, additione aut diminutione.

Quamquam autem grave novatores factioni ſuæ per hæc duo breviter vulnus inſiſtum ſentirent, dum per Belgium etiam ſubſcriptio formulæ, & quidem ſincera, pura & abſoluta ſine omni tergiverſatione imperaretur; victoriam tamen, ut ignaros fallerent, canebant, acſi Papa conſtitutiones Innocentii X & Alexandri VII retractaſſet, nec plus exigeret, quam ut propoſitiones damnarentur in ſenſu verborum obvio, ſine reſpectu ad librum Janſenii, aut ſenſum ab eo intentum; cum tamen manifeſte præceperit, ut for-

mulæ subscribatur absolute. Hæc autem expresse jubebat condemnare propositiones, *ex Jansenii libro extractas, in sensu, ab eo intento.*

Episcopi proin Belgii apud Innocentium XII sunt conquesti, quod Jansenistæ sensum novæ constitutionis pervertant. Unde tertio *brevi* misso eorum malignam pervicaciam corripuit.

Mors Arnaldi.

Anno 1694 in Flandria interiit *Antonius Arnaldus*, ætatis 83, discipulus quondam Joannis Vergerii abbatis Sancyrani, intimi Jansenii Iprensis amici, Jansenistarum *Papa*, ut a quibusdam appellabatur, vel, uti communius, Jansenistici ordinis post Sancyranum *abbas*, quem velut oraculum suspiciebant sectæ illius homines, & commune refugium.

Negari non potest, quod magnis a natura præditus fuerit dotibus, ingenio, perspicacitate, eruditione, eloquentia; utinam eas ad ecclesiæ bonum impendisset! in cælum sublatus suorum peninis: ad inferos depressus suo & alieno pondere. Factus Jansenistarum caput vitam inquietam ambitioso errori devovit. Cui cum, pace tempore Clementis IX a rege mandata, litare in Francia non posset, in Belgium fugit; ubi per decem adhuc annos improbo labore infaniit. Portu-Regienfes & Oratorii oratores grandes jacenti columnæ panegyres texuerunt, sed sincerior musa retexit. Quidam mimus eo processit vesaniæ, ut scriberet, minori damno solem extinguendum quam Arnaldum. Alii vero orbis pestem, sæculi sui probrum appellarunt, hominem sui impotentem, iracundum usque ad furorem, superbia turgidum, plenum amore proprio, sui solius æstimatorem. Petrus Jurieux, quamvis Calvinista, integrum librum *de spiritu Arnaldi* scripsit.

Sucessorem habuit *Paschasium Quesnellum*, oratorii Berulliani presbyterum, dein vero ordinis Janseniani *priorem*, qui adversus mandata regis & superiorum suorum contumax, poenarum metu anno 1685 profugit in Belgium, ubi, ut tutius lateret & falleret, laicam indutus vestem, sub Arnaldi disciplina, multos infames libellos in populum sparsit, interque eos etiam vitam Arnaldi, qui in ejus manibus animam efflavit, viatico & extrema unctione ab eo perceptis. Cor defuncti Arnaldi ad Portu-Regienfes moniales in Galliam translatus est, quæ illud, cælestem velut thesaurum, summa cum devotionis cordisque teneritudine susceperunt, & custodierunt, profusis ubertim lacrymis, quas vel amor vel dolor prolicuit.

CAPUT XVIII.

Rigida moralis Jansenistarum damnatur, & Quesnelli dogmatica &c. Accusatur Sfondrati nodus prædestinationis. Problema de Noallio. Casus conscientiae Jansenisticus, a 40 doctoribus approbatus, ab ecclesia damnatus. Jansenistarum effigies.

ANno 1695 Archiepiscopus Mechliniensis plures Jansenistarum libellos, Quesnelli maxime, censura confixit, atque etiam per carnificem comburi iussit. In his erat, quem Arnaldus jam composuerat de *frequenti communione*, quam improbabat, id quoque contendens in sacramento poenitentiae, extra articulum mortis, nunquam dandam absolutionem ante poenitentiam peractam, neque admittendos ad communionem, qui necdum habent amorem DEI purissimum: contrarium usum ecclesiae de abusu & corruptione condemnans. Quo sane rigore disciplinae reformatores isti id intendere visi sunt, ut sacramentorum poenitentiae & communionis usum aboleant; quapropter Alexander VIII hanc eorum doctrinam condemnavit in propositione 16 & duabus sequentibus, uti etiam in 23.

Facultas theologica Duacensis anno 1696 condemnavit librum Quesnelli, tanquam renovantem damnatam doctrinam Baii & Jansenii. Illud lepidum, quod auctor persuadere fuerit conatus, professores academiae Duacensis fuisse Jansenistas, antequam Jansenius fuerat natus. Quesnellus condemnationi more suo probra reposuit.

Noallius, archiepiscopus Parisiensis, eodem anno 1696 ordinationem pastorem vulgavit, in qua condemnavit librum, cui titulus: *expositio fidei circa gratiam & prædestinationem*, ut continentem propositiones falsas, temerarias, scandalosas, impias, blasphemias, injurias DEO, & derogantes ejus bonitati, ut haereticas jam damnatas, renovantes doctrinam quinque propositionum Jansenii, cum temeritate intolerabili, qua auctor asserit, eas esse de fide.

Quam ob rem conqueritur in illa sua ordinatione praesul, tametsi famosae propositiones Jansenii fuerint proscriptae a summis Pontificibus, acceptata proscriptio unanimiter ab omnibus Galliae episcopis, totaque ecclesia Catholica, pax etiam propterea sancta,

ta, nihilominus tamen superbiam prostratam caput rursus attollere, atque hæreseos venenum expuere.

Addit instructionem de gratia Jesu Christi, sine qua operari nihil possumus ad salutem; nihil tamen impossibile nobis præcipi; facienti, quod est in se, & roganti non negari gratiam necessariam. Noluit tamen, ut ex levi suspicione nomen cuiuspiam denigretur.

Nodus
prædesti-
nationis
Sfondrati.

Anno 1697 archiepiscopi Rhemensis & Parisiensis, episcopi Meldensis, Atrebatensis, & Ambianus ad Innoc. XII detulerunt librum Cardinalis Sfondrati, cui titulus *Nodus prædestinationis dissolutus*, superiore anno Romæ impressus cum facultate S. officii, tum quod diceret, statum infantium, ante baptismum mortuorum, non adeo esse miserum, cum nec offendant DEUM, nec careant omni felicitate; tum quod videretur asserere, infideles DEUM non cognoscere, nec offendere.

Maxime autem Jansenistæ obsequiosum suum silentium cum altis clamoribus commutarunt, *nodum dissolutum*, coram Sede Apostolica, episcopis & universitatibus accusantes, atque condemnari postulantes, quod Jansenismo plurimum esset oppositus.

Cum autem Romæ obtinere nihil possent, ad clerum Gallicanum versi sunt, cui librum offerre decreverant sub hoc titulo: *doctrina Augustiniana Romana ecclesiæ, expedita a nodo Cardinalis Sfondrati per plures discipulos S. Augustini, dedicata conventui generali cleri Gallicani, in castro S. Germani proxime habendo.*

Quesnellus adjunxit epistolam ad secundi ordinis sacerdotem deputatum, qua evincere conabatur, Jansenismum nuspiam inveniri, nisi in læsis cerebellis: illum Romæ haberi pro phantasmate: chimericam inseparabilitatem juris & facti sempiternum esse dedecus priorum conventuum: constitutionibus Pontificum sparsum contentionum incendium: per breve anni 1694 afferri remedium, sed anno 1696 rursus eversum: ab episcopis in iis acceptandis actum contra libertatem ecclesiæ Gallicanæ: ordine judiciali procedendum in causa Jansenii.

Has, aliasque id genus propositiones Jansenistarum concilium cleri damnavit, ut falsas, temerarias, scandalosas, injurias clero Franciæ, summis Pontificibus, & ecclesiæ universæ, schismaticas, ac faventes erroribus damnatis. Hi fructus erant omnium motuum, quos novatores concitaverant, ut condemnaretur liber Cardinalis Sfondrati; quem concilium Parisiense ne quidem attigit. Jansenistæ pro more libellos, convitiis fartos, reddebant.

Noal-

Noallius jam anno 1695, dum adhuc erat Catalaunensis episcopus, approbavit cum grandibus laudum encomiis *reflexiones morales supra novum testamentum*, a Quesnello sibi dedicatas. Quæ res magnas deinceps in ecclesia turbas excitavit.

Postquam dein Noallius a Catalaunensi episcopatu ad archiepiscopatum Parisiensem transiit, anno 1696 condemnavit, quam supra diximus, *expositionem fidei Catholicæ*, ceu continentem doctrinam falsam, temerariam, scandalosam, impiam, blasphemam, hæreticam, anathemate percussam.

Cum autem uterque hic liber, approbatus a Noallio & condemnatus, eandem doctrinam proponere videretur, quidam libellum edidit, hoc titulo inscriptum: *Problema ecclesiasticum, cui credendum sit, an Noallio episcopo, an vero eidem ut archiepiscopo?* Hic libellus, cum in tanti præfulis probrum cederet, a Parlamento igni fuit addictus, ac postea etiam Romæ proscriptus.

Duxit autem auctor problematis, qui tunc latebat, parallelam inter dictas *reflexiones morales*, & *expositionem fidei*, asserens, episcopum cum archiepiscopo combinari non posse, cum utriusque operis eadem sit doctrina.

Inquisitum in auctorem problematis. Jansenistæ, ut Jesuitas archiepiscopo exosos, redderent, id illis affinxerunt, & nominatim P. Danieli, celebri adversus sectam & Natalem Alexandrum scriptori. At cum is, datis ad Noallium litteris, juramento affirmasset, se neque reflexiones morales neque expositionem fidei unquam legisse, fides est habita. Unde sectarii ad Jesuitam quendam in Belgio Petrum *Sovatre* versi sunt, eumque parentem odiosæ prolis fecerunt; sed ea probatione usi sunt, quæ se ipsam refelleret. Dissensit a confratribus P. Gerberon, Jansenianæ substructionis columen, atque problema, quod mire dilaudavit, novis Augustini discipulis attribuit: & merito.

Nihil quippe intentatum hi reliquerunt, quo Jesuitis odium, suis vero damnatis opinionibus favorem & patrociniū accerferent. *Casus conscientie*, quem per Perrierum canonicum Claremontanum, Claudii Pascalii nepotem, Facultati theologicæ Parisiensi decidendum obtulerunt anno 1701.

Casus est iste: confessarius suspectum habet poenitentem de novis opinionibus; unde varias ei quæstiones proponit. Respondet poenitens 1, condemnari a se 5 propositiones in omni sensu, quo ecclesia illas condemnavit, & etiam in sensu Jansenii, prout Innoc. XII explicavit in brevi ad episcopos Belgii; verum, in quantum

tum ad factum, se credere, quod sufficiat obsequiosum silentium, & quamdiu juridice convinci non possit, negare in mente factum, nec propterea debere se turbari, aut de fide suspectum haberi.

2. Persuasum sibi esse, prædestinationem esse gratuitam, & gratiam per se ipsam efficacem.

3. Actiones, quæ non procedunt ab amore, esse peccata.

4. Attritionem in sacramento pœnitentiæ debere esse animam charitate, saltem initiali.

5. Eum, qui assistit missæ cum affectu ad peccatum mortale sine motu pœnitentiæ, committere novum peccatum.

6. Se non credere immaculatam conceptionem B. Mariæ; nihil tamen a se dici contra opinionem contrariam.

7. Legi a se librum Arnaldi de frequenti communione, Sancyrani epistolas, versionem novi testamenti lingua vulgari, etiam *Montensis*, aliosque extra diœcesin prohibitos.

Quærit jam confessarius, an pœnitentem istum possit absolvere? quadraginta doctores responderunt *affirmative*: eo quod hæc opiniones nec novæ sint, nec singulares, nec ab ecclesia condemnatæ. Neque tales, ut oporteat eas abjicere.

Hæc 40 doctorum decisio habita fuit secreta satis longo tempore; donec nempe post annum circiter per typum pluribus editionibus vulgaretur. Strepitus mox tantus ortus est, quantum scandalum. Tellierus archiepiscopus Rhemenfis, approbans resolutionem casus, in primo puncto propositum, non attendit, id a sectariis intendi, ut credatur, Innocentium XII aliter fuisse interpretatum formulam ac Alexandrum VII, neque exegisse assensum internum, sed contentum fuisse silentio.

Quesnellus plures sollicitavit prælatos, ut decisioni casus subscriberent, sed incassum. Primi eandem aperte reprobarunt episcopi Carnutensis & Meldensis. Accessit Noallius, archiepiscopus Parisiensis, qui exprobravit 40 decisoribus (quorum aliqui præter titulum doctoris nihil possedisse dicuntur) quod non attenderint sequelas suæ resolutionis, despectum nempe constitutionum apostolicarum & stabilimentum Jansenismi.

Eos inter, qui decisioni casus subscripserunt, erat Natalis Alexander, qui multis voluminibus bibliothecas auxit, ideoque excellens compilator habebatur. In historia sua ecclesiastica sæc. VI diff. V is scripserat, ecclesiam falli non posse pronuntiando super textibus libri dogmatici; quia alias deficeret instructio necessaria fidelium; ad pastorem autem spectare, discernere inter pascua sa-

A 40 do-
ctoribus
approba-
tus.

Inter quos
Nat. Ale-
xander.

lubria

Iubila & noxia, ut ovibus, sibi concredit, provideat. Jam vero idem doctor approbando casum decisum statuit contrarium, nullam esse obligationem standi iudicio ecclesiæ, quando de textibus librorum agitur. Quidquid de hoc sit, vir doctissimus primus receptui signum dedit, & exemplo suo traxit reliquos, præter Petripedium, qui exilium & exclusionem a Sorbona conversioni suæ præhabuit. Quippe Sorbonæ doctores decisionem casus declararunt temerariam, scandalosam, injuriosam summis pontificibus, & episcopis Franciæ, faventem mendacio & perjurio; addito decreto, omnes a Facultate fore exclusos, qui contra hanc censuram aliquid dicerent aut scriberent.

Egerime Janfenistas habuit, quam feliciter orsi fuerant, telam tam inopinata mutatione retextam. Unde Quesnellus ad Noallium, qui ordinationem sectæ contrariam ediderat, epistolam scripsit, ira & despectu ecclesiasticæ potestatis plenam. *Ne nobis blandiamur, mi cave domine*, inquiebat; *ad ratiocinium mitra & pedum nihil faciunt. Mitrata ratio est semper ratio humana, deceptioni obnoxia, & tanto magis, quod mitra & pedum implicant negotiis, quæ sæpe studiis tempus eripiunt.*

Quesnelli
cruditas
in Noal-
lium.

De revocatione vero decisionis, a 39 doctoribus facta, inquit, eam fuisse *submissionem extortam, mendacium publicum & scandalosum, falsum testimonium, ex metu humano a sacerdotibus profectum, contra lumen eorum proprium & conscientiam, simulationem scelevatam, probrosam prævaricationem, languorem indignum iis, qui in facie altaris promiserunt veritatem defendere, usque ad profusionem sanguinis.*

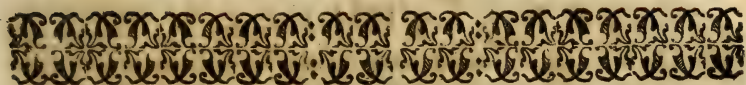
Hic erat honor, quem maledica Quesnelli penna detulit doctoribus, qui ejus partibus faverant. Sed quid aliud a tali duce suo expectare poterant? melius non essent secuti. Pluribus aliis libellis consuetum Janfenistis melos insonuit; quæ hæc esset insana tyrannis, humanæ rationi, plus illustratæ, jugum velle imponere cæcæ fidei circa factum? hæc est vox Janfenistæ, sed & Arii, Nestorii, Eutychem, Pelagii, Lutheri, Calvini, omniumque ecclesiæ rebellium.

Interea autem casus ille conscientiæ non in sola Francia fuit condemnatus, sed etiam in Belgio a prælatis, & (quod maxime dolebat novatoribus) ab academiis, Lovaniensi & Duacensi; imo ab ipso etiam summo pontifice Clemente XI, qui anno 1700 Innocentio XII successerat.

Misit is ea super re in Galliam Breve, atque ad regem & Cardinalem Noallium litteras, in quibus de Jansenistis, *hæc est*, inquit, *gens*, ad turbendam sine intermissione pacem ecclesiæ & status politici nata, spiritus turbulenti, qui finem nescit lites ferendi ex litibus: gens, cujus audacia inutiles reddere nititur omnes curas, laboresque impensos ad exterminandam barem summe contagiosam & malignam; rebelles, quorum insolentia comprimenda, & quos ecclesiæ mansuetudo non flectit, regali potestate compescendi ac conterendi &c. Simulque Pontifex grates regi dicit, quod in exilium miserit Eliam Dupinium, hominem pessimæ doctrinæ, qui plures sedi apostolicæ injurias intulit.

Rex optimum Jansenistas compescendi medium censuit, si Papa antecessorum constitutiones solenni & authentica bulla confirmaret, pronuntiaretque, silentium, quod dicunt obsequiosum, non sufficere ad satisfaciendum constitutionibus apostolicis; quod postea, ut dicetur parte sequenti, anno 1705 Papa effectum dedit bulla solenni vineam Domini,

LIBER QUINTUS.

Theologia Jansenistica, contraria theologiae S. AUGUSTINI.

CAPUT I.

Theses Jansenistarum de ECCLESIA.

Ecclēsia est congregatio filiorum DEI, commorantium in ejus sinu. *Quesnel. 2 Theff. 1* comprehendit omnes electos & justos. *Idem Heb. 12.* Episcopus, lapsus in peccatum, amittit episcopatum, nec est amplius membrum ecclesiæ. *Abbas Sancyran. in suo Aurelio.* Peccatum mortale destruit sacerdotium. *Idem l. c.* Mali sacerdotes non sunt sacerdotes. *Idem epist. 91.* A 5 vel 6 sæculis nulla est ecclesiā, vel nihil est, nisi lutum. *Idem de B. Vincent.* Christus ædificavit quidem suam ecclesiā supra petram: sed est tempus ædificandi & destruendi. Erat ejus sponsa. Sed nunc est adultera, repudiata, vultque aliam substitui, futuram fidelem. *Idem ibid.*

Ecclesiā moderna successit antiquæ sicut aqua lutosa aquæ puræ. Corruptio non tantum est in moribus, sed etiam doctrina fidei. *Idem ibid.* Tempus deplorabile! creditur honorari DEUS, persequendo veritatem, ejusque discipulos. Ministri religionis impii, membra putrida, vane sibi blandiuntur de puritate intentionis & zelo pro religione, persequendo viros bonos. Credunt, sacrificium facere DEO, & faciunt diabolo, immolando servos DEI. *Quesnel. Luc. 22, Joan. 16.* Excommunicatio terrere non debet hominem addictum DEO. *Idem Joan. 9.* Excommunicatio ferri debet cum consensu, saltem præsumpto totius corporis. *Idem Matth. 18.* Ecclesiā est instar reipublicæ, penes quam residet jurisdictio, sicut in regno temporali. *Idem.*

A N T I - T H E S E S.

Ecclēsia in Evangelio comparatur sagenæ missæ in mare, ex omni genere piscium congreganti: decem virginibus, ex quibus 5 sunt prudentes, & 5 fatuæ: agro, in quo crescunt boni fructus & zizania: hoc est iusti & peccatores.

Si soli iusti & prædestinati pertinent ad ecclesiam; non esset hæc civitas supra montem posita, omnibus conspicua: lucerna supra candelabrum posita, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Quia nemo sciret, quinam sint membra ecclesiæ, & ubi hæc inveniēda.

Si soli iusti sunt in ecclesia, Jansenistæ non sunt in illa; quia per meras fraudes, technas, calumnias, contumacias, sectam suam adversus iudicium totius ecclesiæ propagare totis viribus satagunt.

Si mali episcopi non essent episcopi, & mali sacerdotes non essent sacerdotes, mera foret in ecclesia confusio, incerta potestas solvendi & ligandi, a Christo data, incerta ordinatio sacerdotalis, incertum omne sacrum ministerium. Quis enim sciret, an bonus vel malus sit minister verbi DEI, sacramentorum &c.? De fide est, per ordinationem sacrum imprimi characterem, qui est indelebilis. De malis ministris Christus ipse dixit: quæcunque dixerint vobis, servate & facite, secundum opera vero eorum nolite facere. Donatistarum, Waldensium, & Wiclephi hæresin reducunt Jansenistæ.

Vah protervos homines! defecit ecclesia: nulla est amplius. Christus ecclesiam suam supra petram ædificavit: diruta est, corruit. *Portæ inferi non prævalerunt adversus eam: prævaluerunt. Ecce! ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, ait Christus: discessit, deseruit. Promisit Christus ecclesiæ, missurum se Spiritum sanctum, qui ei suggesturus sit omnia, docturusque omnem veritatem, atque cum ea mansurus in æternum: promissum non servavit. Ecclesia est *columna & firmamentum veritatis*: cecidit, jacet. Evacuata sunt promissiones æternæ veritatis: deficit providentia Christi erga suam ecclesiam: nulla amplius est. Hem blasphemias! hos tu homines Catholicos dicas? ego ne Christianos quidem, qui Christo tam impie contradicunt. An Lutheranus aliquis vel Calvinista, imo an ethnicus aut atheus magis impie, & petulantius loqui posset?

Si ad censuram ferendam requireretur consensus totius corporis, nullus amplius hæreticus, schismaticus, aut alius prævaricator,

tor, quantumvis refractarius & contumax excommunicari posset; quia facile invenire est malos homines, qui reclamant, ut faciunt Jansenistæ. Profecto sic enervis esset potestas ecclesiastica, & impune contemneretur. Dum S. Petrus excommunicavit Simonem Magum, & S. Paulus sceleratum Corinthium, an corporis consensum prius requisierunt? Christus S. Petro ejusque successoribus cum clavibus potestatem ligandi atque solvendi tradidit, & per eos aliis ecclesiæ præsulibus; prout traditio & usus omnis retro Christianitatis demonstrat. Noluit, noluit Christus democraticum aut anarchicum ecclesiæ suæ regimen, sed monarchicum. *Tu es Petrus, & super banc petram. Quodcunque ligaveris. Tibi dabo claves. Pásce oves meas.* Ex capite in alios antistites derivatur vigor, & potestas coercendi.

Calumnias non moror. Hoc tramite ierunt omnium temporum hæretici, a præsulibus ecclesiæ condemnati. Illos tyrannos, se martyres veritatis dicebant, mordentes lapidem, quo fuerant petiti.

C A P U T II.

Theses Jansenistarum de ECCLESIAE DECISIONIBUS.

Ecclēsia semper credidit, necessarium esse ad conciliū recurrere, ad assecurandam doctrinam, quando inter episcopos fuit divisio. Hoc autem casu autoritas decidendi est penes partem oppressam, non autem penes opprimentem, aut libertatem auferentem. (*Temoig. de la verite pag. 110.*) Si est divisio inter pastores, jus decidendi est penes multitudinem fidelium unitam. (*Lettre a M. Autun pag. 10.*) Si episcopi agunt contra claustrum publicum suarum ecclesiarum, agunt & decidunt injuste & invalide. (*De la necess. de l'Appell. pag. 232.*)

De definitione concilii judicandum per impressionem, quam facit in ecclesia. Autoritas episcoporum in judiciis ecclesiasticis non est independens a consensu fidelium; qui essentialiter requiritur, ut eorum sententia habeat vim legis, & sit irrevocabilis. (*Temoig. de la verite pag. 95 & 96.*) Quare non defendamus veritatem contra Papam & omnes episcopos? (*Remontrance de fideles du diocese de Paris 1729.*)

Preces,

Preces, quæ ſunt in Breviario Romano: ut *domnum apoſtolicum &c.* nos docent, quod ſit poſſibile, ut omnes ordines eccleſiaſtici errent in religione, id eſt, in doctrina fidei, morum, & diſciplinæ. (*Lettre a M. de Noailles du 5 Jan. 1714 dans Recueil des memoires & des lettres, qui parv. en 1717.*) Nec magnus nec parvus numerus epiſcoporum firmam reddit animi noſtri ſententiam, ſed vis rationum. (*Nov. deſenſe de la r  ponſe a la queſtion importante. pag. 28, 29.*)

Pius V condemnavit 79 propoſitiones, Bajo attributas; ſed præterquam, quod cenſura illa nunquam ſit recepta in eccleſia, neſcitur hodieum, quid fuerit condemnatum, & ipſimet cenſores Romani id ignorarunt. (*Renvers des libert  z T. 1 p. 472.*) Quia ſummi Pontifices non uſi ſunt mediis ordinariis & canonicis, DEus permittit, ut ignorarent verum ſtatum diſputationum, & pronuntiarent ambigue. *Ibid. pag. 37.* Bulla vineam Domini non eſt minus æquivoca quam alia. (*ib. p. 21.*)

Conſtitutio non poteſt eſſe acceptata ab eccleſia, niſi expreſſe vel tacite. Expreſſa acceptatio exigit diſcuſſionem, examen, iudicium; quod fieri non poteſt, niſi in concilio canonice convocato. Ad acceptationem autem tacitam requiritur tempus infinitum ſine ulla contradictione. (*Lettre d'un magiſt. pag. 20.*)

Per ultimam bullam (*unigenitus*) pure & ſimpliciter acceptatam, puritati Evangelii & doctrinæ morali inſiſta eſt plaga funeſtiſſima. Conſidero illam ſummopere noxiam fidei. (*Temoig. de l'univers, de Paris. pag. 261, 298.*) In inſtructione paſtorali epiſcoporum ſuper bullæ promulgatione quanta iniuſtitia, ignorantia, mala fides, deceptio, etiam in punctis capitalibus fidei? (*Examen theol. l. 1 p. 9.*)

Eccleſia hodie peſſime gubernatur. Papa eſt dux Semi-Pelagianorum (*M. Malpaix clavis arcana*). Veritates maximi momenti de doctrina & moribus, nunc eccleſiæ ſunt incognitæ, quamvis antiquitati fuerint indubitatæ. (*L'Abbe de Barcos, Neveu de S. Cyran. Grandeur de l'Egliſe Romaine.*)

A N T I - T H E S E S.

Bona ſunt concilia & utilia, non tamen abſolute neceſſaria; quia ſemper decifio haberi poteſt a ſucceſſore illius, ſuper quem Chriſtus ſuam ædificavit eccleſiam; quem juſſit confirmare fratres ſuos, quales vel maxime ſunt epiſcopi; quem paſcere juſſit non tantum

tantum agnos, sed etiam oves suas; pro quo specialiter rogavit, ut non deficiat fides ejus; cujus successores episcoporum lites sæpe soli composuerunt, qui multas hæreses extra concilium condemnarunt, uti Pelagianam, Manichæorum, Priscillianistarum &c.

Ad concilia appellant Jansenistæ, quæ congregari non posse sciunt, vel saltem non nisi difficillime, ut errores suos impune possint spargere, ut agant radices non amplius evellendas. Multitudinem fidelium omnium quis congreget? quis omnium vota exquirat? an indoctorum etiam suffragia numeranda? at hi facient majora.

Sententiam deferre oppressæ parti idem est, ac reum constituere sibi judicem. Et quis judicabit, quænam pars sit opprimens, quænam oppressa? dum volunt, ut episcopi audiant vocem populi, volunt, ut pastor audiat vocem ovium, non vero, ut oves vocem pastoris audiant. Dicere, ad legem constituendam essentialiter requiri consensum populi, est absurdum, falsum, eversum potestatis legislativæ. Num oves pastorem regant, discipuli magistrum, subditi principem?

Quantus typhus horum homuncionum! veritatem se dicunt defendere contra Papam & omnes episcopos. Soli nempe sapiunt. Omnes ecclesiarum præfules desipiunt. Ita est, dominus apostolicus errare posset ut persona privata, non vero in doctrina fidei & morum, quatenus est persona publica, ut Papa, seu ut loquens ex cathedra, & instruens fideles. Vis rationum, inquiunt, firmam reddit sententiam. An hæc vis penes solos Jansenistas habitat? in iis, quæ fidem supernaturalem concernunt, vel nullum vel ultimum locum theologicum ratio naturalis occupat.

Falsum est, quod Pii V bulla, qua proscripsit 79 propositiones Baji, non sit recepta. Jansenistæ hæretici per suam rebellionem facere non possunt, ut bulla non sit sufficienter in orbe Catholico recepta, quam parum Ariani perduelles facere poterant, ut definitiones concilii Nicæni non sint receptæ. Falsum est, nesciri, quid sit condemnatum. 79 Propositiones Michaelis Baji professoris Lovaniensis, quæ omnes singillatim enumeratæ sunt, fuerunt condemnatæ. Falsum pariter, constitutionem *vineam Domini* esse æquivocam. Multa Jansenistæ garriunt, sed non probant.

Sicut non est penes populum, utrum velit acceptare legem principis, sic neque an velit acceptare constitutionem Christi vicarii. Quod acceptatio tacita requirat *tempus infinitum*, est ridiculum & absurdum; uti etiam, quod acceptatio debeat esse *sine*

omni contradictione. Sequeretur, nullam legem aut constitutionem fore acceptatam, si sartor aliquis aut sutor contradiceret. Quis non videt, quousque Jansenistæ ineptiant, ut obedientiæ, ecclesiæ debitæ, se subtrahant.

Per bullam *unigenitus* non veritati Evangelicæ, sed erroribus turpissimis plaga infligitur. Hoc & alia convitia, etiam corpori episcoporum impacta, pertinent ad innatam Jansenistis calumniam libidinem. Quam bene & apposite formatum axioma: *mentitur, ut Jansenista!*

Ecclesia hodie male gubernatur, dicis Jansenicola. Quare? quia errores tuos fidelibus, fidei ac moribus perniciosissimos, condigna censura condemnat. Dic sodes, quænam veritas doctrinæ ac morum hodie incognita est ecclesiæ, quæ antiquitati fuerit indubitata? In thesibus istis Jansenianis nihil video, nisi maledicentiam, convitia, calumnias, in summum Pontificem, episcopos, omnemque hierarchiam ecclesiasticam petulanti calamo conjectas, more Lutheri, Calvini, omniumque hæreticorum, qui cum veritate & probationibus destituantur, & tamen pertinaciam nolint deponere, ad contumelias convertuntur, ultimum, sed miserrimum, causæ desperatæ refugium.

Jam vero, si in summos ecclesiæ præfules tanta maledicendi licentia homines isti sunt grassati, quos tamen superiores suos agnoscere simularunt, æstimare facile est, quanto furore in Jesuitas, quos maxime sibi adversos putabant, odiorumque suorum metam præcipuam statuebant, sint inveciti. Nullum calumniarum genus in hodiernum usque diem hic omissum; nullis pecuniis, nulli labori, nullis fraudibus parsum, ut mendaciis fidem facerent. Jam doctrina, jam mores traducebantur, sparsis in omnem orbem libellis, quos ira, odium, rabies, obrectandi voluptas dictaverant.

C A P U T III.

S. Augustini doctrina de ecclesia.

QUoniam Jansenistæ S. Augustini doctrinam se sequi jactitant, eique varios suos de ecclesia errores attribunt, operæ pretium duco, si hic aliqua de ejusdem doctrina subjungam. Atque imprimis certum ipsi est, *extra ecclesiam Christi nullam esse spem salutis.*

Dicit

Dicit enim *serm. ad Cæsar. plebem de Emerito Donatistarum* episcopo num. 6, *salutem non potest habere, nisi in ecclesia Catholica.* Et *epist. 191 ad Donat. n. 5. Quisquis ab hac ecclesia Catholica fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere, quod a Christi unitate disjunctus est, non habebit vitam, sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene vixerit, nihil præjudicant ei aliena peccata.* Et l. 2 contra litt. Petiliani c. 13 n. 30. *Diaboli filii sunt, qui homines ab ecclesia seducendo interficiunt.*

Sunt autem schismatici & hæretici extra ecclesiam Catholicam: prout S. Aug. docet l. 2 cont. lit. Petil. c. 108 n. 247. Item l. de fid. & symb. c. 10 n. 21 his verbis: *Nec hæretici pertinent ad ecclesiam Catholicam, nec schismatici.*

Ergo Janseniani schismatici, scissionibus ecclesiam turbantes eique inobedientes, imo hæretici, ab ecclesia declarati, sunt extra ecclesiam Catholicam, nullamque, nisi ad eam redeant, habent spem salutis.

Contra vero non tantum electi seu prædestinati sunt membra ecclesiæ, prout Jansenistæ hallucinantur, sed etiam peccatores & reprobi, si habitum fidei retineant, sed sunt membra vitata & corrupta.

Nam S. Aug. *serm. 250 n. 2* adducit exemplum adductorum ad cœnam, bonorum & malorum; & addit: *talis nunc est ecclesia, plena bonis & malis.*

Et l. 2 cont. lit. Petil. c. 47: *sub uno pastore & oves & birci pascuntur.*

Item tract. 6 in Joan. ait, per arcam Noe figurari ecclesiam; in illa fuisse columbam & corvum, animalia munda & immunda.

Denique in psal. 8 n. 13 & alibi ait, sicut in eadem arca continentur frumentum & palea, in eodem reti pisces boni & mali, in eodem ovili oves & hædi, in eodem agro zizania in medio tritici, in eadem domo vasa in honorem & contumeliam, in eodem utero & lenis Jacob, & hirsutus Esau, sic in eadem ecclesia contineri bonos & malos.

Nec obstat, quod Aug. in psal. 131 n. 13 dicat, quod ii, qui non perseverant, non sint in ecclesia; nam ibi loquitur de ecclesia triumphante. Quando autem de ecclesia militante loquitur, bifariam eam dividit: 1 in strictè acceptam pro præcipuis ejus membris, & sic solos justos comprehendit. 2 In latius acceptam, quæ est congregatio omnium fidelium, bonorum & malorum. Quando

igitur dicit, malos non esse membra corporis, accipit corpus ecclesiæ in primo sensu: vel per malos intelligit infideles, hæreticos, schismaticos, publice excommunicatos, qui ad nullam ecclesiæ speciem pertinent.

Quamvis autem multi in ecclesia sint mali, nefas tamen est, se ab eadem separare, prout olim fecerunt Donatistæ in Africa, quos propterea graviter reprehendit Augustinus. Nam

Epist. 183 ad Bonif. c. 4 ait: *quomodo vos nefario scelere ab unitate Catholica, tanquam ab area Dominica, separatis, quæ usque ad tempus ventilationis necesse est, ut habeat & frumentum, in borreo recondendum, & paleam, ignibus consumendam.*

Et ep. 93 ad Vincent. c. 12. *Neque propter paleam relinquitur aream Domini; neque propter pisces malos rumpimus retia Domini; neque propter hædos, in fine segregandos, deserimus gregem Domini; neque propter vasa in contumeliam migramus de domo Domini.*

Cum Donatistæ, persecutiones se passos a Catholicis objicerent, easque schismatis sui causam prætenderent, respondit eis Aug. l. 2 contr. Crescon. c. 22. *Aut ergo recte passi estis persecutionem, aut, si modus Christianus excessus est, palea nostra fecit, propter quam non fuerat area Dominica deferenda.*

Lib. de unit. eccl. c. 14 adducit parabolam sagenæ missæ in mare, ex omni genere piscium congreganti, primum in consummatione sæculi separandorum. Et l. 3 cont. Crescon. Gramm. c. 38 exemplum sanctorum veteris testamenti, qui propter scelera Judæorum se non separarunt ab eorum ecclesia.

Nihilominus tamen, licet mali in ecclesia permixti sint bonis, illa est una, sancta, catholica, & apostolica: prout docet S. Aug. l. de fid. & symb. c. 10, ubi ait: *credimus & sanctam ecclesiam, utique Catholicam; nam & hæretici & schismatici congregationes suas ecclesias vocant; sed hæretici fidem violant, schismatici autem discissionibus a fraterna charitate disiliunt, quamvis ea credant, quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad ecclesiam nec schismatici.* Mali autem Catholici nec fidem nec unionem scindunt; sed manent uniti corpori, quamvis membra ægra & arida. Neque sanctitas ecclesiæ consistit in eo, quod omnia membra secundum mores sint sana & sancta; orat enim ecclesia sancta: *dimitte nobis debita nostra: sed imprimis ecclesia triumphans in cœlis est ex integro sancta, sine ruga, sine macula.*

Deinde

Deinde etiam ecclesia his in terris militans, tametsi multos peccatores immixtos habeat, sancta tamen est ab auctore suo & capite, Christo Jesu: a doctrina sancta fidei & morum; a multis membris sanctis.

Quamvis igitur Christi ecclesia militans admixtos habeat, qui sanctam legem violant, clametque quotidie ad DEum: *dimitte nobis debita nostra*, nihilo tamen secius S. Aug. de symb. ad catechum. serm. 1 c. 6 n. 14 de illa prounciat: *Ipsa est ecclesia sancta, ecclesia una, ecclesia vera, ecclesia catholica, contra omnes hæreses pugnans; pugnare potest, expugnari non potest. Hæreses omnes de illa exierunt, tanquam sarmenta inutilia, de vite præcisa.*

Lib. de hæresibus ad Quodvultdeum usque ad Pelagianos 88 hæreses enumerat, quarum multæ nihil errabant contra fidem de DEo & Christo (quos articulos fundamentales appellant novatores) uti Origenis, Tertulliani, Novatiana, Donatistarum, Luciferiana. Et subdit: *quarum aliquam quisquis tenuerit, Christianus Catholicus non erit.*

Et hinc impossibile est, ecclesiam Catholicam non esse *unam, & sanctam in doctrina*; nam quamprimum quis alicui cuiunque articulo fidei pertinaciter contradixerit, non amplius pertinet ad ecclesiam, sed ab illa se rescindit. Unde ii, qui pertinent ad ecclesiam, siue bonis siue malis cæteroquin sint moribus, semper retinent doctrinam fidei & morum sanam, tametsi multi non vivant secundum doctrinam, quam profitentur.

Recenset etiam S. Aug. miracula, tanquam manifesta testimonia de veritate & sanctitate doctrinæ, & ecclesiæ Catholicæ, præsertim lib. 22 de civit. DEI c. 8, ubi grandem miraculorum catalogum contexit, & nominatim de miraculis, ad invocationem S. Stephani proto-martyris, cujus sacræ reliquiæ in Africa christiano ritu colebantur, patrat, ita scribit: *Si miracula sanitatum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quæ per hunc martyrem, id est, gloriosissimum Stephanum facta sunt in colonia Calamensi, & in nostra, plurimi conscribendi sint libri, nec tamen omnia colligi poterunt, sed tantum de quibus libelli dati sunt, qui recitarentur in populis.*

Et post pauca ita pergit: *Necdum est autem biennium, ex quo apud Hipponem regium capit ista memoria, & multis, quod est nobis certissimum, non datis libellis de iis, quæ mirabiliter facta sunt, illi ipsi, qui dati sunt, ad septuaginta ferme pervenerunt, quando ista conscripsi. Calamæ vero, ubi & ipsa memoria prius esse capit,*

Et crebrius dantur, incomparabili multitudine superant. Notent hoc S. Augustini oculatum testimonium novatores nostri temporis, & agnoscant, veram illam esse Christi ecclesiam, quæ miraculorum dono in hanc usque diem sola est exornata.

Atque hinc etiam *visibilis*, & quærentibus illam facile conspicua. Nam Aug. in psal. 18 enarr. 2 & ep. 105 ad Donat. scribit: *In sole posuit tabernaculum suum, in manifestatione ecclesiam suam, omnibus notam usque ad terminos terræ, non in occulto, non quæ lateat, non velut opertam.* Et tract. 2 in ep. Joan. n. 3. *Ecclesia ejus in sole posita est, non in nocte, sed in die.* Et n. 2: *quam cæcus, qui tam magnum montem non videt, qui contra lucernam in candelabro positam oculos claudit!*

Item in psal. 57, ubi enim latet ecclesia Christi? & serm. 37 c. 2. *Nonne ipsa est civitas in monte, quæ abscondi non potest? quando lateret, quis eam inveniret?*

Sed neque deficere potest, quam Christus super petram ædificavit, ecclesia; quod manifestis pariter S. Augustini testimoniis comprobatur. Nam in psal. 101 serm. 2 ait: *illa fuit ecclesia omnium gentium, jam non est: perit.* Hoc dicunt, qui in illa non sunt. *Illam non est; quia tu in illa non es.*

Et in psal. 71 n. 8. *Putant, Christianam religionem usque ad certum tempus in hoc sæculo viduram. Permanebit cum sole, quamdiu sol oritur & occidit: hoc est, quamdiu tempora ista voluntur, non deerit ecclesia DEI, id est, corpus Christi in terris.*

Item serm. 47 c. 10 ait, ecclesiam esse agrum, in quo cum tritico crescunt etiam zizania; DEum autem velle, ut utraque sinantur crescere usque ad messem: *quam messem? ipsum audi: messis est finis sæculi.*

Donatistæ olim periisse ecclesiam Christi lamentabantur, & solum in Africa apud se remansisse jactabant. Idem est clamor novorum Donatistarum Jansenianorum. *Defecit, adultera nunc est, repudiata, periit, vociferantur.* Audiamus Augustinum ita de Donatistis loquentem, ac si Jansenistas præ oculis habuisset.

Ep. 78 ad cler. n. 8 ait: *qui non habendo, quod in causa sua divisionis defendant, non nisi hominum crimina colligere affectant, & ea ipsa plura falsissime jactant: ut, quia ipsam divinam scripturam veritatem, qua ubique diffusa Christi ecclesia commendatur, criminari & obscurare non possunt, homines, per quos prædicatur, adducant in odium, de quibus & fingere, quidquid in mentem venerit, possunt.*

Et in psal. 147 n. 16. *Hæresis quid monet? damnat incognitor; perit totus mundus: nullus est Christianus: Africa remansit.*

Item in psal. 99 n. 12. *Odiosi, maledici irruunt in vituperationem: quales Christiani! avari, feneratores, ebriosi, voraces, invidi, insectatores alterutrum. Sunt tales, sed non soli tales: Et iste vituperator cæco modo tacet bonos.*

Et l. 1 de morib. eccles. Cath. c. 34: *Nunc vos, illud admo-
neo, ut aliquando ecclesiæ Catholicæ maledicere desinatis, vituperan-
do mores hominum, quos & ipsa condemnat, & quos quotidie tan-
quam malos filios corrigere studet.*

Senescentem ecclesiam defluere dicit Jansenista, *modernam ec-
clesiam successisse antiquæ, sicut aquam lutolam aquæ puræ.* Verum
Catholicæ ecclesiæ doctrina semper illimis fluxit, multorum mo-
res semper fuerunt corrupti. Neque hoc negabat Aug. sed id ex-
probravit Donatistis, quod solum lutum malorum in ore ferrent,
proborum autem virtutes tacerent.

Juventutem tunc, aut, si vis, virilem ætatem agebat eccle-
sia; sed non minora scelera hominum, nec pauciora illam infe-
stabant, imo plura & majora, quam nostris temporibus. Ad quod
comprobandum opus non habeo, alterum illum Jeremiam Salvia-
num testem adducere, corruptissimos ætatis suæ mores amarissimis
lacrymis deplorantem.

Solum Augustinum audiamus. In psal. 47 n. 9: *Non possumus,*
inquit, *negare, plures esse malos, & tam plures, ut inter eos prorsus
boni non appareant.* Serm. 252. *quam multi raptiores? quam
multi ebriosi! quam multi maledici! quam multi spectatores thea-
trorum obscenorum!* T. act. 3 in ep. Joan. n. 9. *Quot habet eccle-
sia perjuros, fraudatores, maleficos, sortilegos, adulteros, fenerator-
es, mangones (adolescentum venditores & emptores ad libidi-
nem infandam).*

Refert deinde corruptos mores non tantum laicorum, sed
etiam multorum clericorum & monachorum. Profecto, si com-
paremus hodiernam disciplinam religiosorum ordinum totiusque
status ecclesiastici, cum antiquiore, videmus sane senectam viren-
tem magis florentemque. Spectarent certe Jansenistæ innumera
integerrimæ vitæ exempla, nisi volupe ipsis esset, more omnibus
hæreticis non minus, quam certo animalium generi, familiari, lu-
tum sordesque circumvolvere; vel, si hoc odore adeo delectan-
tur, errant propriam domum. Sepulcra dealbata! hypocritæ!
ejicite prius trabem ex oculis vestris.

CAPUT IV.

S. Augustini sensus de ECCLESIAE CAPITE.

Jansenistæ, sicut ecclesiam Christi reprehendunt, ita etiam, cum Quesnello *proposit.* 90 & sequentibus, summos pontifices, eorumque definitiones & censuras spernunt. Audiamus ex S. Aug. quos spernant.

Serm. 76 c. 3. Petrum vocat *Apostolorum primum & precipuum.* Epist. 186. *Apostolicæ sedis antistitem.* L. 2 contr. Donatist. c. 1. *Quis nescit, illum apostolatus principatum cuilibet episcopatui præferendum?* L. 22 con. Faust. c. 70. *Pastorem totius ecclesiæ.* In psalmo contr. partem Donati: *Numerate sacerdotes vel ab ipsa Petri sede. - Ipsa est petra, quam non vincunt superbi inferiorum portæ.* Ep. 43 ad Glorium &c. *In Romana ecclesia semper apostolicæ cathedræ viguit principatus.*

Lib. cont. epist. fundam. c. 4 n. 5. *Tenet me in ecclesia Catholica ab ipsa sede Petri apostoli, cui pascendas oves post resurrectionem Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum successio sacerdotum.* In psal. 69 n. 4. *Petrus, qui paulo ante eum confessus fuerat Filium DEI, & in illa confessione appellatus erat Petra, supra quam fabricaretur ecclesia.* Ecce! Petrus ipse a Christo est *Petra* appellatus.

Epist. 53 ad Generos. c. 1 enumerat omnes Pontifices, in cathedra Romana S. Petri successores, usque ad Anastasium, tunc sedentem. Cur non Solymæ, ubi Christus mortuus est? aut Antiochenæ, ubi Petrus primo sedit? aut Alexandrinæ, ad quam Marcum misit? aut Carthaginensis, Africæ metropolitanæ? ecce causam, quia Romæ cathedræ principatum constituit, cui totius ecclesiæ figuram gerenti Dominus ait: *super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam.*

Serm. 131 c. 20 n. 10, tractans de causâ Pelagiana ait: *Jam enim de hac causâ duo concilia missa sunt ad sedem apostolicam: inde etiam rescripta venerunt: causâ finita est: utinam aliquando finiat error.* Cur duo concilia missa sunt ad sedem apostolicam, nisi ut summa in terris auctoritate approbentur, confirmentur, roborentur? cur causâ finita est? quia a sede apostolica, supremo atque infallibili in terris iudice, rescripta venerunt, quibus hæresis Pelagiana fuit damnata.

Lib.

Lib. 4 cont. duas epist. Pelag. c. 12 n. 34, dum Pelagianos confutat, Janfenistas præ oculis habuisse videtur; nam postquam dixit, plerasque hæreses extra concilium fuisse damnatas, addit: *verum istorum superbia hanc etiam gloriam captare intelligitur, ut propter illos Orientis & Occidentis synodus congregetur. Orbem quippe Catholicum, quoniam pervertere nequeunt, saltem commovere conantur.*

Lib. 2 operis imperf. n. 103 contra Julianum scribit: *quid adhuc quaris examen, quod jam factum est apud Sedem Apostolicam?* Nota bene Janfenista. Ita interrogat, quem magistrum tuum appellas. Notent etiam hoc Quesnelliani, qui Pelagianorum exemplo a definitiva Sedis Apostolicæ sententia ad futurum generale concilium appellare præsumpserunt.

Audiant præterea S. Augustinum epist. 190 ad Optatum c. 6 n. 23 loquentem: *in verbis, inquit, Apostolica Sedes tam antiqua, certa, & clara est Catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare Christiano.*

OBJECTIONES

Contra ECCLESIAM, & visibile ejus caput ex S. Augustino, perperam intellecto, depromptæ.

OB. 1. *Serm. 295 c. 2* scribit S. Aug. Petrum figuram gessisse unitatis ecclesiæ; & hinc, quando ei dictum est, *tibi dabo claves*, ecclesiæ in persona Petri traditas fuisse claves.

Resp. Quamvis S. Aug. verba illa in sensu allegorico aliquando intelligat, nullatenus tamen negat, Petro fuisse traditas claves, & mediante Petro ecclesiæ. Videmus enim potestatem clavium exerceri etiam ab episcopis & sacerdotibus, jurisdictione tamen dependente a Petro & ejus successoribus: ut patet ex reservatione casuum & censuris.

Ob. 2. *Serm. 270 n. 2* ait, per petram non intelligi Petrum, sed Christum, quem confessus est.

Resp. Christus est petra prima, primumque ac principale fundamentum ecclesiæ. Petrus vero est secunda petra, secundumque ecclesiæ fundamentum, primo impositum atque innixum. In secundo hoc etiam sensu Aug. vocem *petra* intellexit, ut ex supra allatis ejus textibus patet. Ceterum *Petrus* & *petra* idem omnino significant. Unde versio Syriaca, Persica, Æthiopica, Arabica, non habent: *tu es Petrus, sed tu es petra.*

Pars VIII,

S s s s s

Ob.

Ob. 3 ab Arnaldo, qui statuit, duo Romæ fuisse ecclesiæ capita, moraliter unum, Petrum videlicet & Paulum, æquali potestate præditos. Nam S. Aug. serm. 381 ait: habet ergo Roma, caput gentium, *duo lumina gentium*, & l. 2 de peccat. mer. de Paulo dicit, quod meruerit *apostolatus principatum*. Et l. de gest. Pelagii, c. 14, Paulum fuisse *multum excellens membrum corporis Christi*.

Resp. Sunt *duo lumina gentium*; quia uterque orbem illustravit doctrina, legibus, vitæ exemplis, martyrio. Omnes Apostoli fuerunt principes, juxta illud: *constitues eos principes super omnem terram*. Sed non sequitur, fuisse æquales. Eminēbat Petrus vi sui primatus Apostolici, potestate ordinaria suprema, cui reliqui Apostoli erant subordinati; sicut plures sunt principes in eodem regno aut imperio, subjecti tamen monarchæ. Paulus excellens erat membrum, quia nullam peculiarem provinciam administrandam accepit, sed totum mundum; unde plures reliquis scripsit epistolas, plures provincias peragravit, plures labores suscepit, plures persecutiones sustinuit; nullatenus tamen sequitur, quod æquali cum S. Petro fuerit auctoritate, aut ab eo independente.

Nam S. Aug. l. 2 con. Donat. c. 1 ait: *Apostolum Petrum, in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratia præeminet - a posteriore Apostolo Paulo fuisse correctum*: major a minore, ut ait S. Greg. l. 2 in Ezech. hom. 18. Ceterum correptio, debita cum modestia facta, non indicat superioritatem; quia etiam major, si non recte agat, potest moneri a minore.

Ob. 4. Ep. 82 ad Hieron. c. 3 ait, se solas scripturas canonicas ita sequi, ut eas nihil errasse non dubitet.

Resp. S. Hieronymus ad S. Aug. scripserat, se in expositione epistolæ ad Galatas secutum esse interpretationem Origenis, Eusebii, Didymi, aliorumque scriptorum particularium, Petrum reprehensum fuisse communi utriusque consilio. Augustinus autem respondit, privatos istos scriptores errori esse obnoxios; solas sacras scripturas in omnibus omnino esse infallibiles: per quæ nullatenus negat, summum Pontificem & œcumenica concilia, capiti suo unita, in definitionibus dogmaticis esse infallibilia. In rebus autem non dogmaticis, quando Pontifices ut privati doctores scribunt libros, quamvis magnæ sint auctoritatis, nemo dicit, quod absolute infallibiles sint.

Hinc non obstat, quod Paulus dicat, Petrum fuisse reprehensibilem, & Augustinus, eum errasse. Non enim erravit in dogma.

matica aliqua decisione, sed simulatione duntaxat aliqua, qua malum exemplum præbuit; nam Antiochiæ cum neophytis ex gentilitate libere conversabatur, cibis etiam, a lege Mosaica prohibitis, vesci cum iis solitus: cum autem quidam ex Judæis neophytis, Jerosolyma a Jacobo Minore missi, advenissent, a conversis ex gentilibus Petrus se separavit, atque eo facto eos ad credendum inducere visus est, legalia adhuc necessario observanda esse; quod erat falsum.

Tres quippe tunc erant sententiæ. Prima ritus legis Mosai-
cæ necessario retinendos dicebat; altera eos superstitiosos asseruit: tertia, eaque vera, eos nec necessarios amplius, neque tamen tunc superstitiosos aut illicitos dixit. Petrus nunquam dixit, eos ritus legesque ceremoniales esse necessario observandas; sed, quia fugiebat convivia converforum ex gentilitate, putabant neophyti, legalia adhuc necessario esse observanda; & propterea reprehensus fuit a Paulo, major a minore.

Ob. 5 ex lib. con. Petil. c. 14, ubi S. Aug. narrat, quod S. Cyprianus resisterit S. Stephano Papæ in causa baptismi ab hæreticis collati. Ergo S. Cyprianus non censuit, Papam esse infallibilem.

Resp. Stephanus nullam definitionem in ea causa edidit: sed, insistens traditioni, simpliciter præcepit, ut nihil innovetur, nec rebaptizentur, qui ab hæreticis fuissent baptizati. Ergo ex ea resistantia Cypriani non infertur, quod Papa in definitionibus dogmaticis a Cypriano habitus fuerit fallibilis; cum nulla ab eo definitio fuerit facta, nec controversia illa tunc adhuc ab ecclesia fuerit decisa. Factum igitur tunc disciplinam spectabat. Quis autem tunc erravit, an Stephanus an Cyprianus? An Jansenistæ rebaptizant?

Ob. 6 ex epist. 43 ad Glorium &c. c. 7, ubi respondet querelis Donatistarum, malos sibi Romæ judices obtigisse, aitque: *ecce putemus, illos episcopos, qui Romæ judicarunt, non bonos judices fuisse: restabat adhuc plenarium ecclesiæ universæ concilium, ubi etiam cum ipsis iudicibus causa posset agitari, ut, si male judicasse convicti essent, eorum sententia solverentur.* Ex quibus Augustini verbis duo inferunt novatores: primum, Pontificem non esse infallibilem & irreformabilem; cum iudicio illi Romano præfederit Melchias Papa. Alterum, a Papæ sententia appellari posse ad generale concilium.

Resp. 1. S. Aug. hic nullatenus dicit, Papam cum aliis iudicibus errasse, aut errare potuisse, aut Donatistas de jure appella-

re potuisse ad concilium. Sed, ut pertinacibus hæreticis os obduraret, & omne effugium præcluderet, utitur figura concessio-
nis seu permissionis, loquiturque conditionate: si etiam permit-
teretur, iudices Romanos errasse, potius tamen ad generale concilium, quam ad potestatem laicam Constantini Imperatoris hanc
causam, in qua reus agebatur episcopus, fuisse deferendam.

2. Non agebatur hic de fide aut doctrina morum, neque de
quæstione aliqua dogmatica, sed de mero facto non dogmatico,
an scilicet Cæcilianus, episcopus Carthaginensis, sit *traditor*, seu
an in persecutione Diocletiani, dum adhuc esset diaconus, gen-
tilibus tradiderit sacros libros comburendos, martyribus, in car-
ceribus detentis, cibum afferri prohibuerit, aliaque crimina com-
miserit, de quibus a Donato a Casis Nigris fuerat accusatus? In
quæstionibus autem ejusmodi meri facti non dogmatici, quod so-
la testium fide humana constat, non dicimus, Papam esse infalli-
bilem; quia decipi potest a testibus, sicut alii iudices.

Ob. 7. Zosimus Papa approbavit doctrinam Pelagii & Cœle-
stii ejus discipuli, quam Innocentius Zosimi antecessor damnavit,
teste Aug.

Resp. Falsum prorsus est, quod Zosimus approbarit doctri-
nam ab antecessore suo damnatam; falsissimum pariter, hoc Aug.
attestari. Omnino contrarium, tum alias sæpius, tum nomina-
tim l. 6 c. 12 contra *Julianum* Pelagianum, hoc Zosimo objicien-
tem, testatur, his verbis: *qui (Zosimus) non recessit a suo præcesso-
re Innocentio.*

Doctrinam hæreticam Pelagii & Cœlestii de peccato originali
& gratia divina (quod utrumque negaverant) damnaverat Inno-
centius, Zosimus autem doctrinam Catholicam, qualis illi propo-
sita fuerat, approbavit. Quamvis enim lenius initio cum simulatoribus
istis mendacibus processerit, eo quod coram eo peccatum origi-
nale & gratiæ necessitatem profiterentur, &, si quid errassent,
paratos se corrigere dicerent, nullum tamen eorum errorem, quem
impostores tegebant, & publice negabant, approbavit. Verbo:
Innocentius doctrinam, quæ erat hæretica, damnavit, Zosimus do-
ctrinam aliam, quæ erat Catholica, approbavit.

Testis cœtaneus, quo nemo melius omnia, tum in Palæsti-
na, tum in Africa, tum etiam Romæ cum Pelagianis acta, no-
verat, est Augustinus, qui lib. 2 contra duas epist. Pelag. c. 3
ait: *Zosimus nusquam prorsus hoc dixit, nusquam scripsit, videli-
cet*

cet non dari in parvulis peccatum originale, aut gratiam divinam ad actus bonos non esse necessariam, de quibus agebatur.

Si quid peccavit Zosimus, hoc unum erat, quod vir simplex & rectus, crediderat, Pelagium & Coelestium esse tales, quales profitendo doctrinam Catholicam & ad omnia paratos se offerendo mentiebantur. At, impostura & fraudibus detectis, eos melius informatus damnavit.

Nempe Pelagius & Coelestius damnari a se omnia, quæ in concilio Carthaginensi, & Milevitano, atque ab Innocentio Papa damnata, quæque de se sparsa, & a Paulino in concilio Carthaginensi accusata fuissent, coram Zosimo data fide assererebant. Adhuc assererebant commendatitias litteras a variis episcopis, pariter deceptis, præsertim a Praylio Jerosolymitano, & Patroclo Arelatenfi, qui Herotum & Lazarum episcopos, Pelagianorum accusatores, de gravissimis criminibus reos agebat: ut adeo Zosimum facile deciperent. At homines perfidi, cum viderent, suas imposturas detectum iri, ulteriori examini, & ultimæ Zosimi sententiæ se fuga subtraxerunt.

Illud adhuc scrupulum movere posset, quomodo conciliandi sint S. Aug. & Facundus Ater; quorum ille scripsit, Zosimum ab Innocentio antecessore non recessisse: hic vero eum recessisse. Sed hic scrupulus facile eximitur; nam uterque quoad dogmata fidei consensit; uterque enim peccatum originale & gratiæ necessitatem pro articulis fidei habuit. Dissenserunt vero; quia Innocentius secundum doctrinam sibi propositam, qua peccatum originale & gratiæ necessitatem negabant, eos pro hæreticis habuit; Zosimus vero secundum doctrinam Catholicam, sibi propositam, qua peccatum originale & gratiæ necessitatem confitebantur, eos Catholicos, falsoque ipsis doctrinam contrariam affectam esse, aut saltem eam nunc fuisse abjectam, credidit; idem episcopis Africanis persuadere voluit. Sed ab illis aliisque fraudes eorum & præviationes edoctus, & doctrinam eorum damnavit, & hæreticos esse declaravit. Innocentius vero doctrinam damnavit, non vero personas, saltem publice: & sic ab Innocentio *caussa finita est* quoad doctrinam, a Zosimo vero quoad doctrinam & personas. Nihil autem est novi, damnari doctrinam ut hæreticam, & parci personis, ut factum in concilio Chalcedonensi & in Constantinop. II in causa trium capitulorum, quoad personam Theodoretæ & Ibas, & ab Innocentio X & Alexandro VII in persona Jansenii, ecclesiæ iudicio sua scripta subijcientium.

Ob. 8. *Epist. 53 ad Generos. num. 3* S. Aug. scribit : quamvis aliquis Roman. Pontificum traditor sacrorum codicum subrepsisset , nihil hoc præjudicaturum ecclesiæ ; cum Dominus dixerit : *quæcunque vobis dixerint , observate & facite , secundum opera vero eorum nolite facere.*

Resp. Hic iterum S. doctor loquitur contra Donatistas conditionate & per figuram permissionis ; si hoc contigisset , nihil nociturum ecclesiæ. Ratio est ; quia Christus non promisit Petro , ejusque successoribus immunitatem a peccatis contra bonos mores , quale est peccatum traditionis sacrorum codicum , aut etiam thurificationis , idolis factæ ; sed per assistentiam suam dedit infallibilitatem in doctrina fidei , ut Papa non possit ecclesiam docere errorem contra fidem. Non enim tenentur Christiani sequi peccata , quæ aliqui pontifices commiserunt contra bonos mores ; sequi autem debent eorum doctrinam fidei & morum , quando ex cathedra loquuntur.

Respondet hic nempe S. Aug. ad calumniam a Donatistis falso impactam , fabulamque , Marcellinum pontificem , ejusque postea successores , Marcellum , Melchiadem & Silvestrum , sæviente persecutione Diocletiani thus idolis adolevisse & tradidisse sacros libros infidelibus , ad quam criminationem , quamvis confictam , cum non ad doctrinam , sed ad mores pertineat , præter datam responsionem conditionatam ad Generosum , ad Petilianum , mordacissimum Donatistam , ait c. 16 n. 30 : *qualescunque fuerint Marcellinus , Marcellus , Melchiades , Silvester , Mensurius , Cecilianus , atque alii , quibus pro sua dissensione objiciunt , quod volunt , nihil præjudicat ecclesiæ , toto terrarum orbe diffusa. Nullo modo eorum innocentia coronamur : nullo modo eorum iniquitate damnamur.*

Ceterum Aug. absolute negat , quod Petilianus aliique Donatistæ , de Marcellino , Marcello , Melchiade , Silvestro , tunc recens excogitarunt , & evulgarunt. Audiamus verba S. doctoris lib. de un. bapt. c. 16 n. 27. *Quid ergo jam , inquit , opus est , ut episcoporum Romanæ ecclesiæ , quos incredibilibus calumniis insectatus est Petilianus , objecta ab eo crimina diluere ? Marcellinus , & presbyteri ejus , Melchiades , Marcellus , & Silvester , traditionis codicum divinorum & thurificationis ab eo arguuntur : sed nunquid ideo etiam convincuntur , aut convicti aliqua documentorum firmitate monstrantur ? Ipse sceleratos & sacrilegos fuisse dicit : ego innocentes fuisse respondeo.*

Hæc jam anno 410 scripsit S. Aug. testis utique idoneus, *incredibilem*, ait, *esse calumniam*, a Petiliano & Donatistis excogitatam, sine ullo monumento. Mirum proin est, hanc fabulam a simplici posteritate pro veritate fuisse adoptatam, quam maturior deinceps crisis detexit.

CAPUT V.

Theses Jansenistarum DE GRATIA.

Gratia est omnipotens voluntas DEI, quam nihil impedit, cui nunquam resistitur; quia jubet, & facit, quod jubet. (*Quesnel. propositione a Clem. XI damnata per bullam Unigenitus, 9, 10, 11, 16, 20.*)

Evangelium nobis monstrat justum in persona S. Petri, cui gratia, sine qua nihil possumus, defuit in occasione, qua dici non potest, quod non peccarit. (*Prop. de M. Arnaud censurée par Sorbonne en 1656.*) Propositio hæc non tam a Sorbona fuit condemnata, quam per factionem Jesuitarum, & inauditam violentiam. Sed propterea non est minus Catholica. Nescio, quomodo possit aliquis esse tam effrons, ut hanc miserabilem censuram adhuc alleget. (*Premier Mem. du Quesnel. p. 22.*)

Post lapsum Adami non datur gratia sufficiens, sed tantum efficax. Opinio Molinistarum est Semipelagiana: Thomistarum vero fatua & extravagans. (*De Ligny doctor Duacensis in epist. 21 Oct. 1690 ad Arnaldum data.*)

Gratia sufficiens est gratia vana & inutilis ad salutem, quam Evangelium non agnoscit, S. Paulus ignoravit, S. Augustinus refutavit, quæ in SS. patribus non invenitur. (*Arnaldus in opusc. cujus initium: In nomine domini.*)

Si diabolus posset gratiam dare, non aliam daret, quam sufficientem; quia favet ipsius intentioni homines damnandi. Unde potest appellari gratia damnationis (*Gerberon Miroir de la piété. p. 158. Arnaud prem. apol. de Jansen.*) Auxilium sufficiens tantum erat datum pro statu innocentie, non autem pro statu naturæ corruptæ. (*Gerberon meditations sur la providence.*)

Contingit non raro, ut gratia in nostra voluntate excitet levem complacentiam & debile desiderium boni, non autem præbet suffi-

sufficientes vires ad operandum, & hoc est gratiæ resistere. (*P. Gerberon Miroir de la piété p. 158.*)

Gratia sufficiens Thomistarum est nebula ad occultanda mysteria gratiæ. Si illa non sufficit ad agendum, sufficit ad nos defendendos a laqueis adversariorum. (*Duacenses professores in ep. ad Arnaldum.*) Necessè est uti voce gratiæ sufficientis in sensu Thomistarum, ad evitandam persecutionem societatis vindicativæ. (*De Ligny epist. 5 Aug. 1690.*)

Persuasum habemus, melius fore, si loqueremur linguam antiquorum; sed hoc tempore id facere non possumus (*La Leu professor Duacensis ep. ad Arnaldum.*)

Episcopus Iprensis condemnatus est per factionem Molinisticam, Nunquam de gratia aliam tenuit doctrinam, quam S. Augustinus. Nullus unquam Papa evidentius argumentum suæ fallibilitatis dedit, ac condemnando 5 propositiones in sensu Jansenii. (*De Ligny 23 Nov. 1690.*)

Regimen Galliæ est millies magis crudele & injustum, quam tribunal inquisitionis. Quis ignorat crudelitates & injustitias, quæ exerceantur in Gallia contra sanctissimos episcopos, sapientissimos theologos, purissimas virgines, plures alias personas omnis conditionis? (*Gerberon in libro, cui titulus: archiepiscopus Mechliniensis male defensus.*) Conandum est, ut regibus adimatur potestas nocendi. (*Tbierry de Viaixnes, acte de denuntiation du Molinisme &c. p. 13.*) Hodie eundum est contra ferrum, ignem, principes. (*Lettre de Louard a un pralat 22 Fevr. 1728.*)

Gratia in nobis agit per dulcem sed fortem necessitatem. (*Abbas de Burzeys apol. concil. Trid.*) Sicut non omnes homines accipiunt gratiam credendi, sic neque orandi & rogandi gratiam accipiunt. (*Hermant Catechisme de la grace.*) Iusti non semper accipiunt necessarium auxilium ad vincendas tentationes; quia DEUS eis non semper dat delectationem victricem. (*Hermant ibid.*) Gratia non datur, nisi electis. (*M. Feydeau medit. des oblig. du Chretien.*) Soli electi recipiunt media sufficientia ad salutem. (*Abbe de Bourzeys, S. Augustin Victorieux p. 10.*)

Non est magis possibile peccatori resistere aut cooperari gratiæ, quam leproso resistere aut cooperari sanationi miraculosæ. Nostri cooperatio nihil est, nisi opus DEI. (*M. Huré nov. testam. sur. S. Mat. 8.*)

ANTI-THESES.

Gratiæ nunquam resistitur. Bellum dogma! Calvinus ex schola haultum: sed e diametro verbo DEI contrarium. Quoties DEUS conqueritur, gratiam suam fuisse abjectam: quoties voluit congregare filios suos! quoties vocavit! quid potuit vineæ suæ facere, & non fecit? *vos semper Spiritui sancto resistitis*, dicebat S. Stephanus ad obduratos Judæos. *Act. 7.* Sine gratia DEI impossibile absolute est ullum actum salutarem, sive ad æternam salutem conducentem, ponere. Si ergo gratiæ divinæ nunquam resistitur, cur multi damnantur? nemo damnatur propter id, quod absolute vitare non potuit.

S. Petro non defuit gratia sufficiens vitandæ peccatum negationis; merito ergo damnata fuit a Sorbona propositio Arnaldi, qua dixit, in persona Petri monstrari justum, cui gratia defuerit, quando peccavit. Sed per factionem Jesuitarum damnata est, inquit. Nempe omnia Jesuitæ fecerunt. Propositio adeo aperte est Jansenistica, ut Sorbonæ non fuerit opus Jesuitarum adhortatione ad illam condemnandam.

Dari gratiam sufficientem, est dogma fidei, assertum a S. Scriptura, sede apost. maxime conciliis, Patribus, S. Augustino. Stat divinus sponsus ad ostium & pulsat: *perditio ex te*, si non aperias, si vocantem respicias, si non respondeas, si divinas illustrationes intellectus & pias inspirationes voluntatis suffoces, si semen & satus cœlestes extinguas, si superfemines zizania, si infructuosa ficulnea succidatur, si ingrata & obstinata Jerusalem deferatur. *Curavimus Babylonem, non est sanata, derelinquamus eam. Filios enutrevi & exaltavi, ipsi autem spreverunt me.* Vocavi, & renuisti &c. extendi manus ad populum non credentem & contradicentem.

Doctrinam negantem gratiam sufficientem damnarunt summi Pontifices in quinque Jansenii propositionibus, concilium Tridentinum contra Lutherum & Calvinum, S. Augustinus doctor gratiæ, ut mox dicetur.

Quare doctrina Molinistarum nullatenus est Semipelagiana, sed apprimè Catholica. Primarius error Semipelagianorum in eo versabatur, quod dicerent, *initium fidei, justificationis, & salutis, non esse ex viribus gratiæ supernaturalis & internæ, sed ex nobis, seu ex viribus liberi nostri arbitrii, excitati per externam prædicationem Evangelii & doctrinæ Christianæ, & sic credendo, rogando*

do ac conando nos mereri gratiam primam; unde gratiam faciebant *pedissequam naturæ*, quatenus in negotio salutis liberum arbitrium incipiat, & orando, pulsando, conando gratiam supernaturalem mereatur.

Huic errori prorsus contrariam doctrinam habent Molinistæ, si eos hoc nomine compellere placeat. Docent enim cum S. Augustino, S. Prospero ejus discipulo, S. Avito, S. Fulgentio, S. Casario Arelatensi, & concilio 2 Arausicano, etiam ad initium fidei, & salutis necessariam esse gratiam; ut quis meritorie oret, pulset, invocet, conetur, non sufficere externa auxilia prædicationis, lectionis &c., sed necessariam absolute esse gratiam supernaturalem prævenientem & adjuvantem: consequenter gratiam nullatenus esse *pedissequam naturæ*, sed naturam gratiæ, quæ ubique primas tenet: primam gratiam non dari ad invocationem saltem meritoriam, sed facere, ut DEus invocetur: DEum non expectare voluntatem nostram, sed eandem per gratiam præparare, ut velimus, ac proinde etiam initium salutis non ex nobis sed ex DEo esse: nullis nostris meritis præveniri gratiam, sed gratiam, quæ non debetur, præcedere, ut fiant, & mercedem mereantur: ut palmites a vite, sic nos a Christo vigorem accipere. Hæc, inquam, hæc docent Molinistæ, quæ erroribus Pelagianis & Semipelagianis prorsus sunt contraria.

Alterum, in quo errabant Semipelagiani, erat, quod dicerent, DEum præmiari merita, & punire demerita, mere conditionate futura, licet nunquam absolute sint exitura. Hoc mordicus negant Molinistæ, uti etiam, quod DEus habeat scientiam conditionalem operum mere naturalium, sine gratia Christi ponendorum, quæ sint salutis initium. Molinistæ (quantum ad negotium salutis) admittunt scientiam conditionatam operum supernaturalium, ponendorum præveniente & adjuvante supernaturali gratia Christi, quæ sit necessaria ad ipsum quoque salutis initium.

Hanc scientiam conditionalem, quam Molina *mediam* appellavit, eo quod aliqua cum scientia necessaria, seu simplicis intelligentiæ, ut vocant, & aliqua cum scientia visionis habeat communia, non video, quomodo quisquam negare possit; nam profecto DEus cognoscit res, sub conditione contingente, DEo libera, futuras, e. g. cognoscit, quod si daret Petro hanc libertatem, hæc auxilia, seu hunc actum primum proximum ad poenitentiam, quid esset acturus: sic Christus cognovit, quod si in Tyro & Sidone facta fuissent miracula, quæ fecit in aliis civitatibus, in cinere

& cilicio poenitentiam egissent. Hæc scientia est conditionata, etiam subjective, quocunque deinde nomine compelletur. Non tamen est scientia simplex seu necessaria, quia est contingens; nec est scientia visionis, quia objectum illud, seu poenitentia Tyrionum, neque existit, neque existet unquam: ac propterea Molina illam, a Patribus dudum agnitam, *mediam* appellavit.

Certe, qui Molinistas Semipelagianismi accusant, id faciunt ex turpi ignorantia, vel ex calumniandi libidine, contra omnem veritatem, & decreta apostolica, quibus doctrina Molinæ prohibetur ulla censura perstringi; prout etiam doctrina Thomistarum.

Hanc Jansenistæ appellant *fatuum & extravagantem*, atque *nebulam ad occultanda mysteria gratiæ*, ut quæ admittat gratiam sufficientem, quæ nunquam sufficit. At juxta hos auctores gratia prædeterminans non constituit potentiam agendi, seu non datur ad posse agere, sed ad ipsum agere. Igitur sicut actio productiva effectus, aut concursus DEi simultaneus, relinquit potentiam liberam & indifferentem, cum non detur ad posse agere, sed ad actum secundum, ita etiam gratia prædeterminans. Gratia autem sufficiens datur ad posse agere, & ad producendos actus salutes. Verum Thomistis relinquo, sententiam suam adversus Jansenistas defendere. Certe ingens inter utrosque est discrimen. Thomistæ propugnant libertatem indifferentiæ, eamque ad merendum & demerendum, etiam in statu naturæ lapsæ, necessariam asserunt; Jansenistæ vero negant.

Falsum est, quod gratia sufficiens sit vana & inutilis; est enim medium aptum ad salutem, & donum DEi, quo si homo bene uteretur, sicut posset, sequeretur effectus optimus ad salutem; quia DEus illam concedit ad finem optimum, nempe ut actus salutes eliciantur, datque ad hos vires sufficientes; quod vero illa homo abutatur, non cooperando, & sic salutem non consequatur, sibi ipsi imputare debet; potuisset gratiæ cooperari, si voluisset. Ingenium, scientia, talenta, divitiæ, aliaque dona naturæ aut fortunæ, sunt beneficia DEi, non vana & inutilia, quamvis homo iis abutatur ad perditionem.

Contra vero gratia, quam Jansenistæ comminiscuntur, dicuntque, levem complacentiam, & debile desiderium excitare, quin tamen vires sufficientes præbeat, est vana & inutilis.

Sed ecce homines vanos, versatiles, & plane ridiculos! qui paulo ante gratiam Thomistarum sufficientem, cen vanam, extravagantem, nebulam exploserant, jam dicunt: *neceſſe eſt uti voce*

T t t t t

gratia

gratia sufficientis in sensu Thomistarum, ad evitandam persecutionem societatis vindicativa. O viros constantes! o intrepidus fidei confessores! Ne persecutionem patiantur, simulant doctrinam, quam vanam & extravagantem censent: quæ de condemnatione & propositionum addunt atque de Pontificis fallibilitate & Galliæ crudelitate, ad maledicentiam, proprium eorum characterem pertinent.

Non omnes accipiunt gratiam orandi, rogandi, credendi, aut vincendi tentationes, inquirunt, solis electis datur gratia. Pulcra enimvero apophtegmata, ex Calvinii institutionibus deprompta. Eravit ergo, qui dixit: *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: qui dixit: *venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*. Qui non patitur nos tentari supra id, quod possumus. Cur ergo nos orare jubet? cur pulsare? cur exercitibus opera misericordiæ promittit mercedem, ea autem negligentes cur reprehendit? cur damnat? tyrannus est, qui jubet impossibilia. Absit blasphemia. Adoremus DEi O. M. clementiam, qui facit solem suum oriri super bonos & malos: qui neminem vult perire, sed omnes ad poenitentiam reverti.

Cooperatio nostra nihil est, nisi opus DEi, subjungunt; dixit tamen quidam: *non ego, sed gratia DEi mecum*. An statuas nos esse vulvis, quæ os habent, & non loquuntur, pedes habent & non ambulant? & vide antilogiam: cooperamur nihil operando. Est quidem DEus principium omnis boni operis; omne donum & datum optimum desursum est, descendens a Patre luminum; DEo proin ejusque gratiæ tribuendum, quod bonum agimus: agimus, inquamus, & non mere agimur, inanims instar machinæ.

CAPUT VI.

S. Augustinus assertor gratiæ sufficientis, & liberi arbitrii.

Nihil frequentius Jansenistæ in ore circumvolvunt, quam S. Augustinum, cujus discipulos se mentiuntur. Adducamus aliquot S. Doctoris sententias.

1. *Servum pigrum, inquit, non damnavet, si ea, quæ fieri nullo modo poterant, imperaret.* Serm. 54 c. 2 n. 2. *Qui servare legem*

non vult, in potestate est ejus, si velit. L. 2 de a&t. cum Felic. Manich. c. 5, habet igitur servus piger vires & auxilium sufficiens; &, dum dicit, non possum, idem est, ac nolo.

2. Peccati reum tenere quenguem, quia non fecit, quod facere non potuit. Summa iniquitatis est & insania. Lib. de duab. anim. c. 12. n. 17. Quodsi nolumus, non peccamus; nec præciperet DEus homini, quod esset humanæ impossibile voluntati. L. 2 de peccat. merit. & remiss. c. 3 n. 3, ergo omnes habent auxilia sufficientia ad servanda præcepta & vitanda peccata.

3. Apertissime videmus expressum liberum arbitrium. --- Quomodo jubet, si non est liberum? nemo ergo DEum causetur in corde suo, sed sibi imputet quisque, dum peccat. Lib. de grat. & lib. arbitrii. c. 2 n. 3 & 4. Dubitare non possum, nec DEum aliquid impossibile homini præcepisse, nec DEo ad opitulandum & adjuvandum, quo fiat, quod jubet, impossibile aliquid esse. L. 2 de peccat. merit. & rem. c. 6 n. 7. Vocat te DEus, & jubet, ut facias, sed ipse dat vires, ut, quod jubet, impleri possit. Serm. 32 c. 9 n. 9.

4. Non imperaverit hoc DEus, si impossibile judicaret: adest ille, qui præbuit exemplum, ut præbeat & auxilium. In psal. 56 n. 1. Si nondum est in potestate, oremus nobis potestatem dari; ut, quod præceptum est, impleamus. L. 2 cont. Maxim. ep. Ar. c. 14 n. 9. Audiamus DEum & præcipientem & opulantem, & jubentem, quod facere debeamus, & adjuvantem, ut implere possimus. Tract. 53 in Joan. n. 8. Verum omnino est, omnes homines posse (servare præcepta) si velint; sed præparatur voluntas a Domino. L. 1 Retr. c. 10 n. 2. Homo gratia juvatur, ne sine causa ejus voluntati juvatur. L. de grat. & lib. arb. c. 4 n. 8.

5. Hominibus propterea dantur præcepta vivendi, quia datur & gratia, ut, qui jubet, juvet. L. 4 oper. imperf. n. 129. Atqui omnibus dantur præcepta; ergo etiam omnibus datur gratia. Non autem omnibus datur gratia efficax. Ergo aliquibus datur gratia sufficiens.

6. Omnes laborant: omnibus dictum est: venite ad me omnes, qui laboratis. Serm. 88 c. 17 n. 18. Ipse tamen sonat ubique, tangendo, modificando, inspirando. In psal. 49 n. 3. DEus ipse, qui novit, qui sint perseveraturi in peccatis, qui relicturi justitiam, & irrevocabiliter ad iniquitatem lapsuri, tamen facit solem suum ori vi super bonos & malos, & pluit super justos & injustos, invitans utique ad penitentiam. Serm. 149 c. 17 n. 18. Ecce! etiam reprobos vocat, datque eis vires sufficientes.

T t t t t 3,

7. Cujus

7. *Cujus DEus miseretur, eum sic vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat.* L. 1 ad Simpl. q. 2 n. 13. Hic S. Doctor loquitur equidem de gratia efficaci, quam congruam appellat; supponit tamen aliam sufficientem, quam dat iis, qui prævidentur, non consensuri, atque non obscure per verba illa scientiam conditionatam, quam mediam dicimus, asserit; quid enim hæc voces, *eum sic vocat, quomodo scit ei congruere*, aliud significant, quam scire, quod, si gratia hæc conferretur, cum consensu & cooperatione hominis conjungendam fore?

Eandem scientiam supponunt hæc verba: *Jam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadeatur, ut persuadeatur; illi autem non ita, duo sola occurrunt interrim, quæ respondere mihi placeant: O altitudo divitiarum! & nunc quid iniquitas apud DEum? cui responsio ista displicet, quærat doctiores, sed caveat, ne inveniat presumptiores.* Lib. de spir. & lit. c. 34 n. 60. Docet igitur S. Augustinus, cur uni detur gratia prævisa efficax, alteri vero prævisa inefficax, referendum esse in abyssum divinorum judiciorum, & vias DEI inscrutabiles.

8. *Lib. 83 q. 68 n. 5* aperte adstruit duas illas species gratiæ, efficaciæ & inefficaciæ; dum dicit, omnes ad cœnam magnam esse vocatos, & qui venerunt, & qui non venerunt: hos, cum sint vocati per gratiam, sibi tribuere debere, quod venire neglexerint, cum potuissent venire, si voluissent. Et de prædest. sanct. c. 16 n. 32. Vocari a DEO prædestinatos, sed non ea vocatione, qua vocati sunt, qui noluerunt venire ad nuptias; illa quippe vocatione & Judæos fuisse vocatos, quibus Christus crucifixus scandalum est, & gentes, quibus crucifixus salus est. Ubi S. Doctor manifeste rursus adstruit gratiam sufficientem quidem, sed ex malitia hominum inefficacem. In quem sensum etiam loquitur *serm. 2 in psal. 101 n. 6.* Vocata enim est, inquit, & Jerusalem, & prima Jerusalem noluit audire - - - Jerusalem! Jerusalem! clamat: & non respondetur. Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos sub alas suas! & noluisti. Pluitur desuper, & pro fructu spinæ proferuntur.

9. Ideo non poterant cognoscere (Judæi & Gentiles philosophi) quia non poterant audire: sed unde audire non poterant, nisi quia corrigi credendo nolebant? Tract. 42 in Joan. n. 9. Obduratio DEI est, nolle misereri; non ut ab illo irrogetur aliquid, quo sit homo deterior, sed tantum, quo sit melior, non erogetur. Lib. 1 ad Simpl. q. 2 n. 15. Quo loco S. Doctor exprimit, obdurationem

peccatoris fieri *negative*; quatenus nempe illi DEus non confert gratiam, quam prævidit, fore efficacem, sed aliam, ex culpa peccatoris inefficacem, sufficientem tamen, si illi vellet cooperari. Et hinc l. 2 q. 18 *supra* Exod. ait, obdurationem Pharaonis ex proprio illius vicio descendisse, quia divinis impulsibus pertinaciter resistebat. Et *Tract. in Joan.* 53 n. 6, 9 & 10, de execratis & obduratis Judæis ait, prævidisse DEum, eos ex malitia sua non credituros; prout S. Stephanus eis objecit: *vos semper Spiritui sancto resistitis.*

10. *Quidquid peccaveris, adhuc in hac vita es, unde te DEus, si sanare nolle, auferret. Qui enim clamando tibi non persuasit, ut non recederes, parcendo clamat, ut redeas.* Serm. 351 c. 5 n. 12. Et *epist.* 185 ad Bonif. c. 11 n. 49 ait, quod DEus peccatorem obduratum expectet usque ad finalem impœnitentiam, quæ neque in hoc nec futuro sæculo remittitur.

11. *Cor eorum congelascit adversus DEum, & fit durum adversus imbrem gratiæ ipsius.* In psal. 124 n. 1. *Cor obduraverunt adversus monentem DEum.* In psal. 55 n. 6.

12. *L. 5 contra Jul.* c. 4 n. 14. Item l. de præd. SS. c. 16 n. 33. L. 1 ad Simpl. variis locis docet, omnes quidem esse vocatos, paucos tamen electos; consequenter omnibus dari gratiam ad bene operandum sufficientem, paucis vero efficacem, cui sint cooperaturi.

13. *Qui non operatur, ab illa luce avertitur, a qua tamen tangitur.* L. 14 de Trinit. c. 15 n. 21. Ecce gratiam interiorē inefficacem! *Noluit intelligere, ut bene ageat. Non enim dictum est: non potuit: sed noluit. Clausit oculos a luce præsentis.* In psal. 51. Ubi rursus monstratur gratia interior, sufficiens quidem, sed tamen inefficax.

14. *Ut innotescat, quod latebat (ecce gratiam internam illustrationis) & suave fiat, quod non delectabat (ecce gratiam inspirationis!) gratiæ DEi est, quæ hominum adjuvat voluntates (ecce gratiam sufficientem!) qua ut non adjuventur, in ipsis itidem causa est, non in DEo. (Ecce gratiam inefficacem!) l. 1 de peccat. merit. & rem. c. 17 n. 26. Idem habetur l. de spir. & lit. c. 33 n. 58. Item c. 1 ad Simpl. q. 2 n. 10, ibi: noluit ergo Esau, & non cucurrit. Sed etsi voluisset, & cucurrisset, DEi adiutorio pervenisset, qui ei etiam velle & currere vocando præstaret, nisi vocatione contempta reprobis fieret.*

15. *Ut autem sis ad dextram, id est, ut possis filius DEi fieri, potestatem accepisti. Quam potestatem? de qua dicit Joannes: dedit eis potestatem filios DEi fieri. In psal. 120 n. 11.*

16. *Quod autem gratia non sit per se ipsam intrinsece efficax, & quod eadem gratia respectu unius possit esse efficax, respectu alterius inefficax, tradit S. Doctor pluribus locis, nominatim lib. 1 ad Simplic. q. 2 n. 14. Eadem res, inquit, sæpe alio modo dicta movet, alio modo dicta non movet, aliumque movet, alium non movet. Si autem gratia intrinsece per se ipsam esset efficax, omnes moveret.*

Lib. 12 de civit. DEi c. 6, hanc differentiam refundit in diversam rationem voluntatis humanæ. Si eadem tentatione ambo tententur, inquit, & unus ei cedat consentiatque, alter idem, qui fuerat, perseveret, quid aliud apparet, nisi unum voluisse, alterum noluisse a castitate deficere? unde? nisi propria voluntate, ubi eadem fuerit in utroque corporis & animi affectio? potest ergo ex duobus, eadem gratia instructis, unus tentationi succumbere, alter eandem superare, pro solo voluntatis arbitrio.

Unde ep. 217 ad Vital. c. 5 n. 16 ait: scimus, eos, qui corde proprio credunt in Dominum, sua id facere voluntate ac libero arbitrio: adjuvante scilicet divina gratia. Et lib. 2 contra lit. Petilianii c. 84 n. 186 dicit, utrumque esse verum, & quod DEus Pater attrahat ad filium homines, & quod hi libere alterutram eligant, pro voluntatis suæ arbitrio.

17. *Nos quidem sub fato stellarum nullius hominis genesin ponimus, ut liberum arbitrium voluntatis, quo vel bene vel male vivitur, ab omni necessitatis vinculo vindicemus. Lib. 2 contra Faustum c. 5. ergo gratia non est per se intrinsece efficax, cui resisti non possit; quia liberum arbitrium non vindicaretur a vinculo necessitatis. Hinc lib. de nat. & grat. c. 65 n. 78 toto corde amplectitur doctrinam S. Hieronymi, quod nec ad virtutem nec ad vitia necessitate trahamur. Atqui gratia intrinsece efficax, inimpedibilis & inevitabilis, atque essentialiter connexa cum actu, importaret necessitatem ad actum, & quidem antecedentem.*

Et lib. de spir. & lit. c. 31 n. 54 ait: quid est credere, nisi consentire, quod verum sit, quod dicitur? consensio autem utique volentis est. Profecto fides in potestate est: sed cum potestas datur, non necessitas utique imponitur. Idem repetit l. contra Fortunat. Manich. disp. 1 n. 15, dum ait: cum oporteat, non necessitate, sed voluntate bonum esse, oportebat, ut DEus anima daret liberum arbitrium.

Rursus

Rursus l. de spir. & lit. c. 34 n. 60 : *consentire vocationi, vel ab ea dissentire, propriæ voluntatis est.* Licet ergo ipsa vocatio, seu gratia excitans quoad existentiam non sit in nostra potestate, est tamen in nostra potestate, quoad usum, quia liberum nobis est, eidem consentire vel dissentire, prout S. doctor clare explicat loc. cit.

18. *Videte, quomodo trahit pater (cælestis) docendo delectat, non necessitatem imponendo.* Tract. 26 in Joan. n. 7. Ergo delectatio cælestis trahit quidem voluntatem suaviter; sed non imponit eidem necessitatem, cui non possit resistere, si velit. Unde l. 5 de civit. DEI c. 1 interrogat: *quale iudicium de hominum factis DEO relinquitur, quibus cælestis necessitas adhibetur?*

19. *Delectat adulterium? contradicatur, resistatur, repugnetur.* Non enim non habes, unde repugnes. Serm. 128 c. 6 n. 8. Ergo delectatio terrena non imponit necessitatem, cui resisti non possit. Quod adhuc clarius exprimit lib. de util. jejun. c. 4 n. 5, dum ait: *habet caro ex conditione mortali quasi quosdam terrenos appetitus suos. In hos tibi jus fræni concessum est - - infra te est caro tua: supra te est DEUS tuus.* Et serm. 8 cap. 5 n. 6. *Ratio, quæ præsidet in mente, inquit, motus inferiores carnis, tanquam regens & dominus frænare debet.* Ergo delectationis terrenæ tentatio, non aufert libertatem resistendi: *subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius, dicit Dominus.* Pareat igitur sensus, imperet ratio. Facienti, quod est in se, DEUS non denegat gratiam.

20. *Mente servo DEO, non consentiendo.* Serm. 151 c. 8 n. 8. Ergo possum non consentire; non patitur vos Dominus tentari supra id, quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum. *Tria sunt, quibus impletur peccatum, suggestionem, delectationem, consensione - - huic tamen non consentimus, cum eam dominantis rationis jure cohibemus.* L. 1 de ferm. Dom. c. 12 n. 34. Ergo possumus cohibere.

CAPUT VII.

Responsio ad objectiones ex S. Augustino depromptas.

1. **O**bjiciunt Jansenistæ pro sua delectatione victrice terrena i ex lib. Retr., qui cogenti cupiditati bona voluntate non potest resistere, & ideo facit contra præcepta justitiæ,
 Pars VIII, U u u u u jam

jam hoc ita peccatum est, ut sit etiam pœna peccati. Resp. In pœnam peccati originalis soluta est concupiscentia, ortæque inde vehementes tentationes, quibus resisti quidem potest, sed *difficiliter*: hæc *difficultas*, quæ libertatem non tollit, ab Aug. appellatur impotentia resistendi. Si autem de absoluta impotentia loqueretur, id intelligendum foret de motibus primis concupiscentiæ, prævenientibus rationem, quibus resisti non potest. Appellatur tamen ab Aug. ipsa etiam concupiscentia peccatum, quia ex peccato orta est, & ad peccatum inclinat. Concupiscentiæ autem motus propterea vocat peccatum & pœnam peccati.

Ob. 2 ex l. de lib. arb., ubi ait, illam peccati justissimam esse pœnam, ut, qui, recte facere cum posset, noluit, amittat posse, cum velit. A libidinosis operibus temperare non posse, pœnam esse damnationis. *Resp.* Vel loquitur S. Aug. de indeliberatis carnis motibus, quos in pœnam peccati soluta concupiscentia excitat: vel, si loquitur etiam de iis, qui rationem non præveniunt, indicat gravem difficultatem in iis vincendis, quæ est pœna primi peccati. Hunc sensum ipse S. doctor loc. cit. indicat, dum ait: *omni peccanti animæ ista sunt pœnalia, ignorantia & difficultas.* Ignorantiam autem intelligit vincibilem, quæ non excusat a formali peccato, sicut excusat ignorantia invincibilis; cum tollat usum liberi arbitrii, ut Aug. hoc loco agnoscit.

Ob. 3 ex libro cont. Fort. ibi: *posteaquam libera ipse voluntate peccavit (Adam), nos in necessitatem præcipitati sumus, qui ab ejus stirpe descendimus* . . . Hodie, *antequam consuetudine aliqua implicemur, in nostris actionibus liberum habemus arbitrium faciendi aliquid vel non faciendi; cum autem ista libertate fecerimus aliquid, & facti ipsius animum tenuerit pernicioſa dulcedo & voluptas, consuetudine sic implicatur, ut postea vincere non possit, quod sibi ipsi peccando fabricata est.* Videmus, multos quoque jurare nolle, sed quia consuetudinem lingua tenuit, non posse refranare.

Resp. Hæc indicant, malam consuetudinem sæpe præcipitare in actus indeliberatos, ac facere, ut etiam deliberati difficulter vitentur, quin tamen necessitatem, cui resisti non possit, imponant; prout ipse S. Aug. se explicat lib. 5 contra Jul. c. 15 n. 56 his verbis: *Quamvis aliam legem videamus in membris nostris, repugnantem legi mentis nostræ, necessitatem criminis non habet homo.*

Ob. 4. Enarrat. 2 in psal. 30 ait: *cupiditates nostræ, quando valida sunt, & quando eis servimus, necessitates vocantur.*

Resp. Sic est, graves difficultates, præsertim a S. Aug. necessi.

cessitates vocantur, morales nempe, ut patet ex num. 5 in psal. 106. De physica autem necessitate locutus est l. 3 de lib. arb. c. 1 n. 1, dum dixit: *si natura vel necessitate motus iste existit, culpabilis esse nullo modo potest.*

Ob. 5. In epist. ad Gal. ait: *quod amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est.* Resp. Vel intelligit operationes indeliberatas appetitus sensitivi & concupiscentiæ, rationem prævenientes; vel si deliberatas intelligit, necessitas sumitur pro magna difficultate resistendi: aut denique, si strictam necessitatem intelligit, loquitur de necessitate consequente ad efficax & liberum imperium voluntatis; nam, si voluntas imperet externis potentiis aliquam operationem, ista necessario sequetur. Cum externæ potentiæ non sint immediate liberæ, & actus efficaciter imperans tollat libertatem immediatam imperati.

2. Obijciunt Jansenistæ pro delectatione victrice celesti, quod S. Aug. in variis locis adstruat delectationem justitiæ, vincentem delectationem peccati, charitatem DEI dominantem delectationi appetitus irascibilis & concupiscibilis.

Resp. Ita est: voluntas delectatione virtutis, per gratiam inspirata, potest vincere delectationem terrenam peccati: sed libere amplectendo virtutem, & rejiciendo peccatum. Neque delectatio aut terrestris aut cœlestis aufert voluntati libertatem; prout ipse S. Aug. docet lib. de nat. & grat. c. 65 n. 78. *Liberi arbitrii nos condidit DEUS, inquit, nec ad virtutem nec ad vitia trahimur; alioquin ubi necessitas, nec corona est.* Item tract. 26 in Joann. n. 4. *Trahit sua quemque voluptas, non necessitas.* Et n. 7. *Videte, quomodo trahit pater: docendo delectat, non necessitatem imponendo.*

3. Ob. contra indifferentiam gratiæ pro ejus intrinseca efficacia, ex lib. 2 contra duas epist. Pelag. c. 9 n. 21, ubi Aug. multa, inquit, facit DEUS in homine bona, quæ non facit homo: nulla vero facit homo, quæ non facit DEUS, ut faciat homo. Ergo homo non agit libere, sed agitur a DEO.

Resp. Ita est: multa DEUS facit in homine bona, quæ non facit homo. Nam DEUS creavit hominem solus, dat ei solus membra, potentias internas & externas, dotes, viresque corporis & animi, gratias item prævenientes & excitantes, quæ consistunt in piis illustrationibus intellectus & sanctis inspirationibus voluntatis, quæ, licet physice ab homine producantur, quia tamen ei sunt indeliberatæ, soli DEO sunt tribuendæ. Hæ autem

voluntatem quidem movent, trahunt, alliciunt, sed moraliter ita, ut possit homo iis resistere, & illustrationi ac inspirationi divinæ contrarium agere, non vero physice & irresistibiliter. Homo vero nullum facit bonum ad salutem conducens sine gratia & auxilio DEI supernaturali: nec naturaliter & moraliter bonum sine illius adjutorio naturali. Agitur proin homo a DEO ad operandum bonum, sed resistibiliter, & sic agitur, simulque libere agit: agitur, ut agat.

Dices 1 ex lib. de corrept. & grat. c. 12., ibi subveniuntum est igitur infirmitati voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter & insuperabiliter ageretur. Ergo gratia per se & intrinsece ita est efficax, ut ei resisti nullatenus possit. Conf. ex l. de grat. & lib. arb. c. 12 n. 38, ubi ait: *Ille facit, ut faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati.*

Resp. 1. Ita est: gratia divina præbet voluntati vires efficacissimas, invictissimas, insuperabiles, modo velit cooperari. Nam nec mundus, nec caro, nec diabolus potest voluntatem, gratia adjutam, superare, si nolit superari. Resp. 2. S. Aug. loc. cit. tractat de dono perseverantiæ finalis, quod DEUS prædestinatis ex speciali favore largitur. Nam impossibile est, ut voluntas stante hoc dono, & in sensu composito superetur a tentatione, & a bono declinet. Hæc impossibilitas tamen est consequens ad ipsam voluntatis liberam determinationem, ab æterno prævisam a DEO. Non enim prævideret DEUS, si voluntas humana non cooperaretur gratiæ: si non prævideretur cooperatura, DEUS non prædestinaret, nec daret gratiam finalem perseverantiæ (quia vult, ut libere cooperetur) ergo necessitas ista consentiendi gratiæ, & impossibilitas dissentendi est consequens ad scientiam mediam de consensu, a voluntate humana impedibilem.

In hoc sensu necessitatis & impossibilitatis, consequentis, seu in sensu composito frequenter loquitur S. Aug. sic tract. 53 in Joan. n. 9 de Judæis ait: *non poterant credere, ubi intelligendum est, quod volebant. --- Quod credere non poterant, culpa est voluntatis humanæ. Hinc, quamdiu talia sapiunt, non possunt credere. --- Quamdiu prudentia carnis est, non potest; non sit prudentia carnis, & homo potest.* Ubi manifeste loquitur in sensu composito & de necessitate consequente, ad propriam voluntatem. Sic etiam homo non potest facere sensum compositum præscientiæ & prædestinationis, aut gratiæ qua efficax ad actum cum ommissione actus, & sic habet necessitatem consequentem ad actum; (nihil enim est tam

con-

contingens, ut, supposito, quod sit, possit non esse; cum nihil possit simul esse & non esse.) Potest tamen potentia antecedente facere sensum divisum, & omitendo actum efficere, ut nunquam data fuerit prævísio, prædestinatio, aut gratia in actu secundo efficax.

Sed dices 2. Sic homo discerneret se ipsum; quia voluntate sua posset facere, ut sit electus & prædestinatus. Hoc autem est contra S. Aug. in psal. 81 n. 2 ex Apostolo sic differentem: *discernit DEUS, non eorum meritis, sed gratia sua, ex eadem conspersione faciens alia vasa in honorem, alia in contumeliam. Quis enim te discernit? Quid enim habes, quod non accepisti?*

Resp. Homo se ipsum non discernit propriis viribus ac meritis, prout Pelagiani & Semipelagiani, quos Aug. confutat, asserant; sed discernitur a DEO per gratiam, collatam in iis circumstantiis, in quibus prævísus fuit eidem consensurus. Hanc gratiam efficacem DEUS nullo modo homini debet, sed est speciale & prorsus indebitum donum DEI. Potuisset enim illi aliam gratiam, aut istam in aliis circumstantiis dare, in quibus prævísus fuit fore inefficax. Gratia igitur electionis & prædestinationis est ingens beneficium DEI, omnino gratuitum, per quod DEUS hominem a massa perditionis & vasis iræ reprobatis secrevit. Merito proin ex tali quæritur: *quid habes, quod non accepisti?* Quamvis homo potentia antecedente potuisset decretum prædestinativum prout etiam prædefinitivum mala sua voluntate impedire: quam ipsam etiam potestatem accepit a DEO, ut salvetur libertas. Ceterum multifarie homo a DEO per gratiam discernitur, uti 1 per gratiam prædestinationis discernitur a reprobis: 2 per gratiam baptismi ab infidelibus: 3 per gratiam justificantem a peccatoribus: 4 per gratiam efficacem a dissentientibus: 5 per gratiam finalem ab iis, qui non perseverant in finem.

Dices 3 ex l. 1 ad Simpl. q. 2, ibi: *Non potest effectus misericordiae DEI esse in hominis potestate, ut frustra ille misereatur, si homo nolit.* Ergo si DEUS misereretur, tribuendo gratiam efficacem, prædefiniendo, prædestinando, necessario sequitur effectus, seu bona opera & salus hominis.

Resp. Sequitur necessario necessitate consequente ad liberam hominis cooperationem prævisam; quia supposita gratiæ efficacia, atque decreto prædefinitivo aut prædestinativo, non potest homo conjungere dissensum: potest tamen hunc ponere potentia antecedente, impediendo decretum prædefinitivum, & sic faciendo

sensum divisum ; ut multoties jam dictum , & adhuc dicetur. Misericordia DEI igitur stat in eo , quod DEUS homini conferat illas gratias , quas prævidit conjungendas cum libero consensu hominis. Aliorum autem non ita miseretur ; unde Aug. subjungit : *quia, si vellet etiam eorum misereri, posset ita vocare, quomodo ipsis aptum esset, ut & moverentur, & intelligerent, & sequerentur.* Et adhuc clarius prosequitur : *Nullius DEUS frustra miseretur ; cujus autem miseretur, sic eum vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat.*

Idem respondendum , quando ex l. de corr. & grat. objicitur , Petrum non potuisse deficere a fide , postquam Christus pro fide ejus oravit ; nam potentia consequente non potuit deficere , potuit autem potentia antecedente ; impediendo per malam voluntatem , ne Christus pro eo oraret. Hinc subdit Aug. *quid aliud rogavit, nisi ut haberet in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem ?* Rogavit nempe , ut ei daretur gratia , cum qua adversus omnes tentationes & difficultates constantissime prævisus fuerat perseveraturus.

4. Obijciunt contra gratiam inefficacem ex l. de grat. & lib. arb. *quid prodest, si, quod non possumus, volumus; aut, quod possumus, nolumus ?* Ergo gratia inefficax est inutilis.

Resp. Gratia inefficax dat homini libertatem ad actus salutes eliciendos , atque ad eum finem obtinendum tanquam aptum medium a DEO donatur ; quod autem homo vitio suo & culpa illam frustretur , ut effectui careat ; malæ suæ voluntati imputare debet. Si cooperaretur homo , prout potest , foret efficax , & utilissima. Exemplum est in aliis beneficiis ac donis naturæ & fortunæ , quibus homo abutitur. Sic etiam præcepta divina sunt optima ; quod autem homo illa violet , & damnationem sibi accerset , ipsius solius culpa est.

2. Ob. ex lib. 2 de peccato mer. ibi : *quid aliud deprecamur, quam ut aperiant, quod latebat, & suave fiat, quod non delectabat ?* *Resp.* Gemina hic gratia innuitur , illustrationis & inspirationis ; quæ , si homo consentiat , erit efficax ; si resistat , uti potest resistere , inefficax.

3. Ob. ex l. 2 de peccat. merit. & rem. c. 18 , ubi gratiam , quæ in præsentī statu datur , appellatur *gratia victrix*. Ergo nulla datur inefficax. *Resp.* Non omnis gratia est victrix ; multi enim sunt vocati , pauci vero electi. Unde Aug. l. 5 con. Jul. non omnes , qui vocati sunt , secundum propositum sunt vocati , hoc est ,

secun-

secundum præscientiam consensus, seu qua prævideatur delectatio cælestis superatura terrenam.

4. Ob. juxta S. Aug. DEUS non tantum ostendit veritatem, sed etiam impertit charitatem. DEUS facit, ut faciamus. Gratia facit, ut prosit doctrina. Omnis, qui audivit, & didicit a patre, venit. A gratia insuperabiliter & indeclinabiliter agimur, ut invictissime agamus.

Resp. Hæc omnia probant quidem dari gratiam efficacem; non tamen probant, quod intrinsece per se ipsam sit efficax, neque, quod præter efficacem nulla alia detur. Quomodo ex suppositione præscientiæ & decreti prædefinitivi atque in sensu composito *insuperabiliter & indeclinabiliter* agamur, supra explicatum fuit, & adhuc magis postea explicabitur. Accedit, quod prima gratia non possit cadere sub ullum meritum, nequidem de congruo; cumque consistat in actibus intellectus & voluntatis indeliberatis, declinare eam non possumus, & cum nos alliciat ad bonum, & deterreat a malo, etiam in hoc sensu *indeclinabiliter* nos movet, sed non necessitat ad actus liberos. Et in hoc etiam sensu verum est, quod dicit *l. de grat. & lib. arb. c. 17* his verbis: *ut ergo velimus, sine nobis operatur.* Id est: sine nobis, libere & meritorie concurrentibus ad primam gratiam, seu ad actus indeliberatos, nos moventes, ut velimus & agamus deliberate & meritorie.

5. Objiciant contra *gratiam sufficientem*. S. Aug. in *expof. ep. ad Rom.* ait, quod Pharaoni non fuerit imputatum, quod tunc non obtemperaverit: *quandoquidem corde obdurato obtemperare non poterat.* Ergo non habuit tunc gratiam sufficientem.

Resp. Non poterat obtemperare potentia consequente & in sensu composito cum illa obduratione: potuit tamen obtemperare potentia antecedente, & in sensu diviso ab obduratione. Id est: potuit impedire obdurationem, & si jam fuit obduratus, potuit obdurationem deponere & obtemperare; ad hoc enim utrumque gratiam, saltem remote sufficientem habuit. Obduravit autem DEUS cor Pharaonis *negative*, non dando gratiam efficacem, seu dando gratiam, quam præviderat, ex malitia Pharaonis non fore conjungendam cum obedientia; unde Scriptura dicit: *& ingravavit Pharaon cor suum, & noluit dimittere populum.*

Eodem modo respondendum ad id, quod ex lib. 17 in Matth. q. 14 n. 2 adducitur: *propterea non poterant credere (Judæi) quia excæcavit oculos eorum.* Non enim excæcavit positive, sed negative, non dando gratias efficaces; & hinc non poterant credere poten-

potentia consequente, poterant autem antecedente. Unde S. doctor in psal. 6 n. 8 ait: *quisquis in cæcitatem mentis datus fuerit, ab interiore DEI luce secluditur, sed nondum penitus, cum in hac vita est.*

Quod autem DEUS non positive, sed negative duntaxat peccatores obduret, excæcet &c., pluribus locis docet, uti epist. 194 ad Sixtum c. 3, ibi: *nec obdurat DEUS impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam.* Item l. 2 ad Simpl. q. 2 n. 15. *Obduratio DEI est, nolle miseri, non ut ab illo irrogetur aliquid, quod sit homo deterior, sed tantum, quo sit melior, non erogetur.* Et in psal. 147 n. 26. *Ecce deserit peccatorem, ecce non vocat, ecce non aperit sensum, ecce non infundit gratiam (efficacem) non autem negat omnem gratiam, saltem ad orandum, quærendum, pulsandum, & sic remote sufficientem.*

Dices. Saltem infidelibus DEUS juxta S. Aug. omnem negat gratiam. Sic serm. 292: *illis non est ortus Christus, a quibus non est agnitus. Sol ille justitiæ non oritur impiis & infidelibus.* Item serm. 154 de verbis Apostoli, c. 11: *Pagani non habent gratiam DEI per Christum.* Et serm. seq. c. 7: *caro, ubi non erat gratia, invictissime resistebat.*

Resp. His textibus non probari, quod DEUS infidelibus omnino gratiam, etiam mediate & remote ad salutem sufficientem, neget: sed tantum, quod neget efficacem & congruam, aut etiam proxime sufficientem. Qui non aperit oculos, non est proxime potens videre, est tamen remote potens; quia median- te aperitione potest videre.

CAPUT VIII.

Theses Jansenistarum de morte Christi & voluntate salvandi omnes.

1. **C**hristus non magis oravit pro salute infidelium, aut justorum, qui non sunt perseveraturi, quam pro salute diaboli. *Jansen. tom. 3 c. 21.*
2. Non potest dici, quod Christus oraverit pro salute reproborum, aut quod pro eis sanguinem suum obtulerit. *Arnaldus apol. pro SS. PP. p. 296.*

3. Voluntas Christi semper habet suum effectum. *Quesnel. Pr. 31.* Omnes, quos DEus vult salvare, salvantur infallibiliter. *Propos. 10.* Extra ecclesiam nulla conceditur gratia. *Prop. 29.*

4. Quamvis odiosum sit dicere, quod Christus non sit mortuus pro omnibus hominibus, certum tamen est, quod non habuerit formalem voluntatem pro omnibus moriendi. *Hermant Catech. de gratia.* Christus neque generaliter voluit salutem omnium hominum, neque obtulit sua merita pro omnibus. Si aliqui pereunt, noluit eos salvari. *Id. ib.*

5. Quod DEus omnes homines velit salvari, erat doctrina omnium hæreticorum. Non omnes habent gratiam necessariam ad salutem. *Quesnel. de fide & innocentia cleri Hollandici. p. 109, 110.*

6. Voluntas antecedens salvandi omnes nihil est, quam simplex velleitas, quæ non includit ullam præparationem mediorum; dicique potest, quod eadem sit DEI voluntas salvandi dæmones. *Arnaldus apolog. pro SS. PP.*

7. Calvinus de morte Christi bene sensit: male locutus est. Ne mihi loquaris de concilio Tridentino, quod est concilium Papæ & scholasticorum. *Sancynan.*

8. DEus serio quidem voluit, omnes salvari antecedenter ad lapsum Adæ, cur dedit auxilia sufficientia, post lapsum vero tantum prædestinatos. Hinc non est pro omnibus mortuus, sed pro solis prædestinatis, quibus solis dat media ad salutem necessaria. *Jansenius.*

ANTI-THESES.

DEus serio vult, omnes homines salvari, etiam post lapsum Adami; in quem finem pro omnibus mortuus est. Veritas hæc Catholica aperte revelata est in sacra scriptura. Nam 1 S. Paulus 1 Tim. 2 ait: *DEus salvator omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire; unus enim est DEus, unus mediator DEI & hominum homo Christus JESUS, qui dedit se ipsum redemptionem pro omnibus.*

Idem dicit S. Petrus 1 epist. c. 3. his verbis: *DEus potenter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam reverti.* Et 1 Joan. 2 dicitur: *ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi.*

Conf. ex definitionibus Pontificum, conciliorum, & unanimi consensu SS. Patrum; imo omnium fidelium; nam omnes dicunt

in symbolo: qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit de cælis &c. Reprobi autem falsum dicerent, si Christus tantum pro prædestinatis venisset.

Et sane, si DEus non omnes redemisset, & non vellet salutem omnium, plurimis, omnibus videlicet reprobis, salus esset absolute impossibilis; quia in hac providentia nemo potest salvari nisi per merita Christi. Consequenter, cum careret gratia, non posset implere præcepta fidei, spei, charitatis theologicæ, aliarumque virtutum, ipsaque præcepta non tantum essent frustranea, sed plane tyrannica, cum præciperetur id, quod absolute fieri non potest.

Est igitur certum dogma Catholicum, Christum pro omnibus esse mortuum, omniumque salutem serio velle. Neque hæc voluntas est tantum *signi*, per præcepta & consilia manifestata; sed est *voluntas beneplaciti*, seu voluntas proprie ac strictè dicta; per quam DEus ita optat, desiderat, & vult salutem omnium, ut per ipsum non stet, quo minus omnes salventur, & quo minus impleatur illa conditio, sub qua vult salutem, nempe perseverantia in gratia. Atque in hunc finem sanguinem fudit, sacramenta instituit, confert gratias sufficientes.

Propterea hæc voluntas DEi est *affective efficax*; imo in aliquo sensu etiam respectu reproborum est *effective efficax*, quia DEus vi illius etiam illis præbet gratias & media sufficientia. Certe, si homo adhiberet talia media ad obtinendum aliquem finem, qualia DEus adhibet ad obtinendam omnium salutem, videlicet tradendo proprium filium ad mortem, & largiendo gratias innumeras, ad salutem aptas & sufficientes, diceretur serio velle illum finem; licet propter impedimentum, aliunde adveniens, in actu secundo non obtineretur.

Ex quo patet, quod hæc voluntas non sit nuda aliqua velleitas aut simplex complacentia, sed vera voluntas ac seria salvandi omnes, quam verbis tam manifestis, mediisque sufficientibus nobis declarat.

Dices 1, voluntas DEi seria semper impletur. Quis enim DEo resistat? ergo, si DEus serio vellet, ut omnes salventur, nemo periret. *Resp* 1, hoc ipsis Jansenistis solvendum; qui concedunt, quod DEus seriam habuerit voluntatem salvandi Adamum, & in ipso omnes homines ante lapsum; & tamen hæc voluntas non fuit impleta. Potest ergo dari in DEo seria voluntas, quæ non impletur, & quam non implendam ab æterno prævidit. Deinde id, quod

quod præcipit, utrique vult & desiderat, & tamen hæc seria voluntas præcipientis sæpe non impletur.

Resp. 2. voluntas DEi consequens & omnino absoluta semper impletur, non tamen voluntas DEi antecedens, & non omnino absoluta; istam concipit DEus ex se ipso, & motu velut proprio: illam vero concipit ex determinatione creaturæ libera, & spectatis omnibus circumstantiis. Sic æquus iudex antecederet vult & desiderat, ut omnes tam bene vivant, ut poenam nullam mereantur; consequenter autem vult, furem suspendi, homicidam gladio plecti, latronem rota conteri, sagam comburi. Similiter DEus antecederet vult omnes homines salvari, consequenter vero quosdam propter inobedientiam suam & malitiam vult damnari, secundum exigentiam suæ justitiæ; & sic, qui resistunt voluntati antecedenti, resistere non possunt consequenti. Ideoque aliqua DEi voluntas, nempe consequens, semper impletur.

Hæc tamen antecedentia & consequentia non tenet se ex parte voluntatis divinæ, in qua nihil datur prius aut posterius, sed ex parte volutorum; quatenus enim DEus homini vult dare gratias, ut salvus fiat, est antecedens: & quatenus cooperanti illis gratias, vult dare salutem, aut quatenus non cooperantem vult damnare, est consequens. Quando igitur Patres dicunt, quod omnes salventur, quos DEus voluerit salvare, loquuntur de hac consequente.

Dices 2. qui adhibet medium, quo præcitat finem non obtinendum, non vult serio finem, præsertim, si facile adhibere posset aliud medium, quo præcitat finem obtinendum. Atqui DEus, dando gratiam mere sufficientem, adhibet medium, quo certo præscit, finem non obtinendum, nempe salutem hominis, possetque facile adhibere gratiam efficacem tanquam medium, quo præscit, finem obtinendum. Ergo non vult serio salutem reprobatorum.

Resp. Si quis adhibeat medium de se aptum, & sufficiens ad obtinendum finem, & per eum non stet, quo minus obtineat finem, potest serio velle finem; quamvis præsciat, ex culpa alterius, cui adhibetur, finem non obtinendum, præsertim si non teneatur, aliud medium adhibere. Atqui DEus adhibet media, de se apta & sufficientia ad salutem, eaque adhibet cum optima intentione, obtinendi finem, nec tenet se alia media adhibere. Ergo licet prævideat, salutem ex culpa hominis non obtinendam, serio tamen vult salutem. Sic medicus serio vult sanitatem ægroti, si adhibeat medicinam aptam & sufficientem ad sanandum, quamvis prævideat, ægrotum sua ingluvie medicinæ effectum frustraturum. Retorasio

est in voluntate DEi seria salvandi Adamum ante lapsum. Profecto Christus serio desiderat conversionem peccatorum, licet illa ex ipsorum culpa non sequatur.

Dices 3, infideles, & infantes, ante baptismum mortui, non habent media ad salutem sufficientia. Ergo saltem hos DEus non vult serio salvari. *Resp.* DEus omnibus, etiam infidelibus, dat gratias & media ad salutem, remote saltem sufficientia, quatenus eos per illustrationes & inspirationes excitat, ut inquirent in auctorem mundi, eumque colant, & pro ulteriori illustratione orent; quibus gratiis, si cooperentur, DEus haud dubie dabit gratias, etiam proxime sufficientes ad cognoscenda ea, quæ necessitate medii ad salutem sunt necessaria. Quantum ad parvulos, DEus etiam pro illis baptismum instituit; si ad illum non peringant, parentum aut aliorum hominum culpa id contingit; DEus autem non tenetur ejusmodi impedimenta, solis hominibus voluntaria, avertere, aut cursum causarum secundarum per miraculum impedire.

CAPUT IX.

S. Augustini sententia de morte Christi & voluntate salvandi omnes.

1. **L**ib. de spir. & lit. c. 33 n. 58 sic loquitur: vult autem DEus, omnes homines salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire; non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium: quo vel bene vel male utentes iustissime judicentur. Quod cum fit, infideles quidem contra DEi voluntatem faciunt, cum ejus Evangelio non credunt; nec ideo tamen eam vincunt, verum se ipsos fraudant &c.

Non obscure dein geminam, quam diximus, voluntatem indicat, antecedentem & consequentem, illam salvandi, cui possit resisti, hanc damnandi consequenter ad demerita, quæ vinci resistendo non possit. Et in hoc sensu DEi voluntatem *invictam* appellat.

2. Serm. 304 c. 3 n. 2. Proorsus nullum genus hominum de sua vocatione desperet. Pro omnibus passus est Christus, qui vult omnes homines salvos fieri. Quod sane dici non posset, si non etiam reprobos vellet salvos fieri.

3. Serm. 87 c. 11 n. 13. Egrotat humanum genus. Facet toto orbe grandis egrotus, ad quem sanandum descendit omnipotens medicus.

dicus. Atqui ad genus humanum ægrotum, & ad grandem illum ægrotum vel maxime pertinent reprobi.

4. Tract. 36 in Joan. n. 4. *Venit Christus, sed primo* (in primo adventu) *salvare, postea* (in secundo adventu) *judicare, eos judican-*
do, in penam, qui salvati noluerunt, eos perducendo ad vitam, qui
credendo salutem non respuerunt. Ergo venit Christus salvare etiam
reprobos, quos postea in penam judicare veniet.

5. Serm. 174 de verb. apost. c. 5 n. 6. *Christus venit in mun-*
dum, peccatores salvos facere, magnos & pusillos. Venit filius ho-
minis quærere & saluum facere, quod perierat. Atqui omnes pe-
rierant.

6. Tract. 12 in Joan. n. 12. *Quantum in medico est, sanare*
venit ægrotum. Ipse se interimit, qui præcepta medici observare
non vult. Quare salvator dictus est mundi, nisi ut salvet mundum?
Venit ergo salvare etiam eos, qui se ipsos interimunt. Atqui isti
sunt reprobi.

7. L. 3 de lib. arb. c. 19 n. 53. *Deputatur tibi ad culpam,*
quod sanare volentem contemnis. Atqui reprobi volentem sanare
contemnunt.

8. Serm. 351 c. 5 n. 12. *Quæcunque peccaveris, adhuc in vita*
es, unde te DEus, si omnino sanare nollet, auferret. - - Clamat,
ut redens. Ecce voluntatem sanandi omnes peccatores!

9. In psal. 145 n. 13. *Noli desperare. Qui curavit facere te,*
non curabit reficere te? Atqui DEus omnes curavit facere. Ergo
etiam omnes curat reficere.

10. L. 1 cont. Julian. c. 1 n. 3. *Sententia nostra salvatorem*
prædicat omnium hominum, ac per hoc etiam parvulorum. Atqui
parvuli, sine baptismo decedentes, sunt etiam homines. Ergo,
quantum est in se, est etiam salvator illorum.

11. L. 6 cont. Jul. c. 9 n. 24. *In illo uno (Adamo) mortui sunt*
omnes, ut moveretur alius unus (Christus) pro omnibus. Et l. 20 de
civit. DEI c. 6 n. 1. *Omnes mortui sunt in peccatis, nemine prorsus*
excepto: - - & pro omnibus mortuis vivus mortuus est unus: id est,
nullum omnino habens peccatum. Ergo Christus mortuus est pro
omnibus mortuis in peccatis. Præter Christum autem excipit Aug.
B. V. Mariam, de qua propter bonorem Domini, nullam prorsus,
cum de peccatis agitur, haberi vult questionem. Lib. de nat. & grat.
c. 36 n. 42.

12. L. 2 de nupt. & concup. c. 33 n. 56. *Juliano interrogan-*
ti, quomodo rei sunt parvuli, pro quibus Christus mortuus est? re-

spondet: Imo parvuli, quomodo rei non sunt, pro quibus Christus mortuus est? Mortuus est igitur pro parvulis, quia rei erant peccati originalis: ergo pro omnibus, quia omnes illius reatum contraxerunt. Idem repetit sapius lib. 2. oper. imperf. n. 179. *Ibi sunt & parvuli, quia & pro ipsis Christus mortuus est, qui propterea pro omnibus mortuus est, quia omnes mortui sunt.*

13. In psal. 95 n. 15. *Judicabit orbem terrarum in equitate: non partem, quia non partem emit: totum judicare habet, quia pro toto pretium dedit.* Ergo redemit, quos judicabit: sed omnes judicabit. Ergo omnes redemit.

Et l. de Symb. ad Catech. serm. 4. *Sensit (dæmon) DEum liberantem omnes, quos creaverat homines.* Sed omnes creaverat: ergo omnes liberavit.

Et in psal. 96 n. 9. *Qui omnes fecit, omnes refecit.*

14. De Symb. ad Cat. ser. 2. c. 8 obduratos & reprobos Judæos sic alloquitur: *agnoscitis latus, quod pupugistis; quoniam & per vos & propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis?* ergo non tantum pro prædestinatis, sed etiam pro incredulis & reprobis idem dicit in psal. 7 & 129. *Pretium tantum datum redemit omnes captivos.* Atqui omnes erant captivi. Et serm. 344. *Sanguinem pro omnibus dedit.*

15. Sermon. 2 in psal. 62 de Juda reprobo proditore ait: *nec cognovit pretium, quo ipse a Domino redemptus erat:* sicut etiam pro impiis crucifixoribus suis oravit: *Pater dimitte illis.* Atqui ex illis multi erant reprobi.

Testimonia hæc S. Augustini de morte Christi, pro omnibus hominibus, prædestinatis & reprobis, oblata, atque de seria voluntate salvandi, sunt adeo clara & aperta, ut cæci sint Jansenistæ, si tantam lucem non videant. Oportet igitur alia loca, in quibus S. Doctor ipsis videtur contrarium asserere, commoda interpretatione explicare, ne sibi ipsi sit contrarius.

C A P U T X.

Objectiones Jansenistarum ex S. Augustino male intellecto.

OB. 1 ex l. de corrept. & grat. c. 14 n. 44, ibi: *Ita dictum est: omnes homines vult salvos fieri, ut intelligantur omnes prædestinati, quia omne genus hominum in eis est.*

Et

Et ex *Enchir.* c. 103, ubi ait, *omnes* sumi pro generibus singulorum, non pro singulis generum, id est, ex omni hominum genere & conditione DEum velle, ut aliqui salventur, sed non singuli: cum noluerit facere miracula apud eos, quos dixit, acturos fuisse poenitentiam, si fecisset; hinc rogandum esse, ut velit; necessario enim fieri, si voluerit.

Ob. 2 ex l. 4 *contr. Jul.* c. 8 n. 44, ubi ait, *omnes* positos esse pro multis, quos ad gratiam istam velit venire. Et *ep.* 217 c. 6 ad *Vital* expresse dicit, quod multos nolit salvos fieri.

Ob. 3 ex l. 4 *contr. Jul.* c. 8, ubi loquens de parvulis, absque baptismo decedentibus, ait, quod Christus eis dicere non possit: *volui, & nolulistis*, cum nolle nequiverint, nec, si voluisset, omnipotentissimæ ejus voluntati resistere.

Respondetur. Ne S. Aug. sibi ipsi aperte contradicat, dicendum est, quod in iis locis, in quibus asserit, DEum omnes omnino homines, etiam reprobos, velle salvos fieri, loquatur de voluntate generali antecedente, qua serio & sincera intentione vult, optat, desiderat, imo præcipit, ut omnes utantur mediis, aptis ac sufficientibus, sibi oblati, ad bene vivendum & salutem obtinendam.

Quando vero dicit, DEum non omnes, sed solos prædestinatos, velle salvari, intelligendus est loqui de voluntate particulari consequente, qua eos, qui gratis ac mediis oblati abutuntur, & in scelera ruunt, vult punire propter scelera. Preme exemplum judicis, serio volentis (voluntate antecedente,) ut omnes secundum leges & præcepta bene vivant, nec mortem mereantur, simul tamen volentis (voluntate consequente) reos ob crimina sua plectere.

Disputabat locis allegatis S. Augustinus contra Pelagianos & Semipelagianos, qui negabant specialiter benevolum affectum DEI erga electos; sed, ne DEus esset acceptor personarum, omnia in æqualem erga omnes voluntatem, æqualia media, uti in naturam rationis compotem, in liberum arbitrium, in legem omnibus propositam, in baptismum & reliqua sacramenta, pro omnibus instituta, in Christi exempla referebant, quin interiorum gratiam requirerent.

Contra hos igitur S. Aug. admisit quidem voluntatem DEI generalem antecedentem salvandi omnes, dandique media sufficientia, & inter ista etiam gratiam interiorum, ad salutem necessariam; neque negavit, hanc voluntatem respectu omnium esse *affective efficacem*, ut non stet per DEum, quo minus sit etiam *affective efficacis* respectu

respectu salutis, si homo gratis & mediis oblati recte vellet uti, iisque, prout posset, cooperari.

Simul tamen asseruit voluntatem DEI, erga aliquos specialiter benevolam, *affective & effective efficacem*; quatenus eis tales gratias decrevit, quibus praevidebantur consensuri, & in finem usque vitae perseveraturi. Quae specialis praedilectio in abyssum divinorum judiciorum est referenda.

Docuit igitur, DEum hac speciali & specialiter benevola voluntate, *affective & effective* efficaci, solos praedestinos velle salvari; reliquis in universali voluntate antecedente salvandi omnes inclusis. Quando igitur dicebat, omnes sumi pro *generibus singulorum*, aut *pro multis*, de speciali illa voluntate loquebatur, locis autem supra citatis de voluntate generali, & singulis generum, sine omni prorsus exceptione. Et in hac universali voluntate erant etiam inclusi Tyrii & Sidonii, licet erga eos non habuerit specialem illam voluntatem, ut apud eos faceret miracula; cum alia sufficientia ad salutem media illis subministrarit.

Dum autem Aug. dixit, id necessario fieri, quod DEus vult, id intellexit de voluntate & necessitate consequente.

De parvulis eodem ferme sensu loquitur; nam non vult eos, qui absque baptismo mori iuntur, salvari peculiari illa & efficaci voluntate, qua praedestinos vult salvari, vult tamen etiam illos salvari voluntate generali antecedente, praeparatque media sufficientia, neque stat per DEum, si illa culpa & vicio hominum frustrantur aut impediuntur: aut, si adsint naturalia impedimenta baptismi, non debet DEus ut auctor naturae impedire, inhibendo cursum naturalem causarum secundarum. Ceterum S. Aug. l. 4. cont. Jul. c. 8 expresse dicit, DEum omnes etiam parvos salvos velle.

Dices cum S. Aug. ep. 194 c. 7: *providentia DEI non consulit omnibus parvulis filiorum suorum, & nonnullis consulit etiam parvulis impiorum.* Resp. Providentia DEI antecedens consulit omnibus parvulis piorum & impiorum, non tamen providentia consequens. Nam Aug. l. 4. cont. Jul. c. 8 ita argumentatur: Christus pro omnibus hominibus mortuus est: sed omnes parvuli sunt homines: ergo pro omnibus parvulis est mortuus.

Aliae objectiones ex S. Aug. male a Jansenistis explicato.

OB. 4. *Misit DEus filium suum propter praescitos & praedestinos vocandos, justificandos, glorificandos.* De verb. apostoli ferm. 355 c. 8 n. 8. Ob.

Ob. 5. *Non perit unus ex illis, pro quibus Christus mortuus est.* Epist. ad Evod. 169 c. 1.

Ob. 6. *Non solum autem nostrorum peccatorum propitiator est, sed & totius mundi: mundi dixit, omnium fidelium per orbem spar-
forum.* Tract. 5 in ep. 1 Joan. n. 9.

Ob. 7. *Non omnis, qui homo est, etiam Christi sanguine redemptus est.* L. 1 de adulter. conjug. c. 15.

Ob. 8. Serm. 2. de symb. ad Catechum. c. 8 Christum in die judicii reprobos sic alloquentem inducit Aug.: *qui non estis redempti pretio mei sanguinis, non estis mei. Discedite a me &c.*

Ob. 9. Tract. 107 in Joan. n. 1 Christum sic orantem proponit: *Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi. Mundum vult intelligi, qui vivunt secundum concupiscentiam mundi, & non sunt in ea sorte gratiæ, ut ab illo eligantur ex mundo &c.*

Ob. 10. *Si de aliquibus ita certa esset (ecclesia), ut, qui sint illi, etiam nossent, qui licet adhuc in hac vita sint constituti, tamen predestinati sunt in æternum ignem ire cum diabolo, pro eis non oraret.* Ergo neque Christus orat pro eis, quorum salus jam desperata est.

CHIAS 1.

Respondetur ad 4. Misit DEUS filium suum *propter predesti-
natos*, vocandos vocatione illa specialiter benevola, qua gratias congruas & efficaces decrevit, quas nempe cum consensu conjungendas prævidit. Per hoc tamen Aug. non negavit, quod DEUS sincero affectu, & cum intentione salutis, sed generaliter benevola, miserit filium suum propter reprobos, pariter vocandos, vocatione, ex ipsorum culpa inefficaci, adeoque vitio suo vel nunquam, vel non perseveranter justificandos, ac proinde post mortem non glorificandos.

Ad 5. Non perit unus ex illis, pro quibus Christus mortuus est, affectu illo specialiter benevolo, quo dat illis gratias, quas effective etiam efficaces fore prævidit. Pereunt autem sua culpa, qui gratis sibi a DEO collatis restiterunt.

Ad 6. Donatistæ dicebant, ecclesiam universalem periisse, & apud se solos in Africa remansisse. Contra hos disputans Aug. dixit, omnes per orbem sparsos fideles pertinere ad ecclesiam, cum Christus omnium sit propitiator, eosque efficaciter ad ecclesiam vocarit. Non tamen per hoc excludit infideles a propitiatione Christi generali, illis etiam oblata, sed eorum culpa rejecta. Dicit enim loco supra citato de Judæis, latus Christi etiam propter eos fuisse apertum, sed illos intrare noluisse.

Pars VIII.

Yyyy

Ad 7.

Ad 7. Non omnis homo Christi sanguine redemptus est, redemptione illa specialiter benevola & efficaci, qua electi sunt redempti. Sunt tamen etiam reprobi redempti, redemptione generali, & sufficiente ad salutem, quam tamen culpa sua inutilem sibi fecerunt, & per ingratitude[m] erga infinitum redemptionis beneficium ad æternam pœnam damnari sunt meriti. Ait enim Aug. l. c. : *omnes mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto, sive originalibus, sive etiam voluntate additis, & pro omnibus mortuis vivus mortuus est unus.*

Ad 8. Non sunt Christi, qui non sunt redempti redemptione speciali, quam bona opera sequantur, salutis æternæ meritoria. His enim dicit : *discedite a me &c.* Generali autem redemptione redempti sunt etiam reprobi ; quamvis culpa sua redemptionis fructum non percipiant.

Ad 9. Non rogavit Christus pro mundo, seu pro reprobis affectu illo specialiter benevolo, & ad obtinenda illis media, prævisa efficacia, rogavit tamen etiam pro illis ad obtinenda media sufficientia ad salutem. Et, si illa vice non oravit pro reprobis, rogavit tamen pro iis alia vice. Certe etiam pro reprobis Judæis oravit : *pater dimitte illis.*

Ad 10. S. Aug. l. c. refellit quosdam, qui dicebant, quod DEUS in die judicii propter preces sanctorum remissurus sit impiis omnia peccata. Negat hoc S. Aug. quia tunc non erit amplius tempus pœnitentiæ fructuosæ, ac propterea ecclesiam neque pro dæmonibus orare : at vero nunc ecclesiam orare pro impiis, in hac vita existentibus, quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ. Ergo etiam Christus oravit pro omnibus impiis, quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ.

Christus nempe tanquam redemptor omnium hominum & mediator inter DEUM & homines a patre constitutus, omnibus exoravit gratias & media sufficientia ad salutem. His gratiis possunt omnes cooperari, & salutem consequi, etiam impii, quia est tempus pœnitentiæ fructuosæ : cur ergo Christus non potuerit pro eis orare, ut gratiis cooperentur & salvi fiant, prout possunt, si velint ?

At Christus certo scit, inquis, eos esse reprobos & damnandos. Ergo non potuit pro eis orare. *Resp.* Christus etiam certo scit, quinam sint prædestinati & salvandi, & tamen pro eis oravit, ut salventur. Ergo etiam potuit orare pro impiis, licet sciverit, quinam sint reprobi, ut culpam suam, propter quam sunt repro-

repro.

reprobi, deponant, & fructus faciant dignos pœnitentiæ, cum *tempus sit pœnitentiæ fructuosa*. Et sane cum DEUS etiam reprobis prudenter possit conferre gratias sufficientes, licet sciat, eas fore infructuosas, quare non etiam Christus ut homo possit pro eis patrem rogare, sicut re ipsa oravit pro suis crucifixoribus?

Et ratio ulterior est; quia scientia damnationis non erat directiva orationis, aut voluntatis salvandi omnes, nec potentiam orandi constituebat, sed potius suo modo ad istam sequebatur: sicut scientia visionis de damnatione non præcedit, aut dirigit DEUM ad voluntatem salvandi omnes: & sicut scientia Christi de suis actibus liberis, aut visio beatifica non præcessit aut influxit, aut direxit actus istos liberos (alias enim non fuissent liberi) sic etiam in Christo scientia de damnatione non influit, aut præcedit, aut dirigit ad voluntatem salvandi omnes, neque ad orationem. Sicut ergo, non obstante visione & scientia actus DEI & Christi (imo etiam actus hominum) sunt liberi, & prudentes, sic etiam actus orationis. Contra vero, quia in patria visio beatifica influit & dirigit actus sanctorum, charitas DEI sanctis non est libera.

CAPUT XI.

Theses Jansenistarum de præceptis divinis.

JUSTIS quandoque impossibile est servare præcepta. Hæc impossibilitas inde provenit, quod DEUS nolit roborare per gratiam. (*Arnaldus consideration sur l'entreprise de M. Cornet*) Homo non semper habet gratiam rogandi & petendi. (*Jans. l. 3 c. 3.*)

DEUS non præcipit impossibilia naturæ sanæ, bene vero impossibilia naturæ infirmæ (*de Bourzeis de la lettre a un président.*) Non omnes recipiunt effectum promissionis, quam fecit Paulus, dum ait, DEUM non sinere nos tentari supra id, quod possumus. (*Idem Aug. viñt. p. 68.*) Apostoli non habuerunt gratiam orandi, ne peccent: sed sibi relictæ non potuerunt non peccare. Necessitas inevitabilis lapsus docuit ipsos suam infirmitatem (*Idem p. 71.*)

justi sequi debent ductum gratiæ interioris sine respectu ad legem exteriorem. (*S. Cyran.*) Homo non tenetur servare legem, quam DEUS tulit in ejus utilitatem. (*Quesnel Marc. 2.*)

Per subscriptionem formulæ iniquitas triumphat, innocentia opprimitur (*M. Nicole la foi humaine p. 37*). Ignorantia invincibi-

lis subscribentes formulæ non excusat a perjurio. (*Arnaud 2 apol. pour Jansen. p. 78.*)

Defectus dominii in vitam non impedit, quo minus possit quis se ipsum occidere. (*S. Cyrano.*)

Omnes iusti possunt servare mandata, etiam in defectu gratiæ efficacis, sicut homo potest videre in tenebris. (*Quesnel*). Necesse est, ut is, qui resistit concupiscentiæ, facilius, sapius, & ardentius peccet. (*Jans. l. 3 de gratia Christi.*)

Antitheses ex S. Augustino.

HÆ doctrinæ adeo sunt blasphemæ, impiæ, ac scandalosæ, ut piæ mentes merito totis artubus contremiscant. *DEUS præcipit impossibilia: negat gratiam, etiam orandi: falso dixit Paulus, quod DEUS non sinat nos tentari supra id, quod possumus. Nullus habendus respectus ad legem exteriorum. Quis non cohorrescat ad hæc portenta.*

Audiamus theses S. Augustini, cujus discipulos isti se profiteantur, prorsus contrarias.

1. Lib. 5 cont. Julianum, c. 15 n. 56 ait: *Quamvis ergo aliam legem videamus in membris nostris, repugnantem legi mentis nostræ, non tamen necessitatem criminis habet homo, sed potius bonorem laudis, cujus spiritus, spiritali munere adjutus, adversus carnis concupiscentiam concupiscit.* Ergo DEUS non negat gratiam. Ergo præcepta non sunt observatu impossibilia. Ergo terrenæ delectationis tentatio non imponit necessitatem. Prout etiam lib. 1 con. ep. Pelag. c. 3 n. 7 ait, nos non cogi ad peccatum carnis necessitate, sed libera voluntate in illud labi.

2. Lib. 22 cont. Faust. Man. c. 22. de principio mali, quod Manichæi statuebant, ait: *cui si resistere non valuerunt, innocentes damnantur - - voluntatis crimen est, non necessitatis.* Et lib. 3 de liber. arbit. c. 1 n. 1. *Nulla culpa deprehendi potest, ubi natura necessitasque dominatur.*

3. *Quæcunque ista est causa voluntatis, si non potest ei resisti, sine peccato ei ceditur - - an tanta fallacia est, ut caveri omnino non possit? si ita est, nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo, quod caveri nullo modo potest? - - peccatur autem; caveri igitur potest.* Lib. 3 de liber. arbit. c. 18 n. 5. Quid clarius dici possit, non video.

4. In *psal.* 7 n. 19 affert rationem, cur hæretici negent libertatem arbitrii, & præcepta DEI impossibilia dicant; ut nempe impune agere possint, quidquid libido dicat. Sic loquitur: *volentes excusare facinora sua, nolunt suæ culpæ tribuere, quod peccant: hoc est: nolunt suæ culpæ tribuere culpam suam. Itaque aut fortunam, aut fatum inveniunt, quod accusent, aut diabolum, cui non consentire in potestate nostra esse voluit, qui nos fecit; aut aliam naturam inducunt, quæ non sit a DEO.* In hoc errore etiam se olim, dum adhuc Manichæus esset, fuisse fatetur Augustinus *lib. 5 confess. c. 10 n. 19*, non se ipsum, sed aliquid aliud secum esse, quod peccaret: ne sua peccata sibi deberet tribuere. Sed, si hoc verum esset, quærit *epist. ad Lampad. n. 3*, cur castigaretur servus fur, filius refractarius, homo improbus? Fecissent, quod non poterant non facere. Recole hic textus, supra adductos, quibus S. doctor manifeste adstruit non modo libertatem a coactione, sed etiam a necessitate.

5. Sed neque ex infallibili præscientia aut decretis divinis ullam inferri actibus nostris necessitatem antecedentem, quæ sola obstat libertati, idem Hipponensis præsul manifeste docet.

Nullo modo cogimur, inquit, aut tollere voluntatis arbitrium, aut negare DEUM præscium futurorum: sed utrumque amplectimur, utrumque confitemur. L. 5 de civ. c. 10 n. 2, & dat rationem; neque enim ideo peccat homo, quia DEUS illum peccaturum esse præcivit, sed quia peccaturus est, DEUS præcivit. Omittatur peccatum, & non erit præcivitum. Et DEUS est præscius omnium futurorum, & nos non necessitate sed voluntate peccamus. *Sicut enim tu memoria tua non cogis facta esse, quæ præterierunt, sic DEUS præscientia sua non cogit facienda, quæ futura sunt.* L. 3 de lib. arb. c. 4.

6. *Non cogeres tu peccare, quem peccaturum esse præcives - - - ita DEUS, neminem ad peccandum cogens, prævidet tamen eos, qui propria voluntate peccabunt.* Ibid. si ex alta specula cernas, viatorem ad sinistram deflectere, an eum necessitas ita deflectere, an non potius ille te necessitat, ut videas deflectentem? Non deflecteret, tu non videres. Impedire ille potest tuam visionem non deflectendo. Sic homo impedire potest præscientiam peccati, omittendo peccatum, ad quid leges, consilia, deliberationes, exhortationes, mandata, preces, ad quid omnia humana media, si præscientia DEI inferret necessitatem? Retorsio iterum est in

Adamo, qui, non obstante præscientia, & decretis divinis secundum Jansenistas & Calvinistas fuit liber a necessitate.

7. DEUS non præcipit impossibilia naturæ sanæ, dicunt Jansenistæ, sed infirmæ. Verum per lapsum Adami non periisse libertatem a necessitate, audiant doctorem, cujus se discipulos proclamant. Urget ille quidem constanter contra Pelagianos & Semipelagianos Massilienses, gratiam internam supernaturalem necessariam esse ad omnem actum salutarem, etiam ad initium fidei & salutis, sed cum illa, quam DEUS non denegat, etiam in statu naturæ lapsæ exerceri tales actus posse, & observari omnia præcepta, etiam ad finem supernaturalem tendentia.

Sic lib. de grat. & lib. arb. c. 2 n. 3 & 4 ait: *DEUS reliquit hominem in manu consilii sui. Si volueris, conservabis mandata, & fidem bonam placiti. Apponit tibi ignem & aquam, ad quodcumque volueris, extende manum tuam. In conspectu hominis vita & mors, & quodcumque placuerit, dabitur ei. Ecce! apertissime videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium. Quid illud, quod tam multis locis omnia mandata sua custodiri & fieri jubet DEUS? Quomodo jubet, si non est liberum arbitrium? Loquitur autem manifeste de statu naturæ lapsæ, per Christum reparatæ, in quo vivimus.*

Distinguit autem inter statum naturæ integræ & lapsæ lib. 2 contr. duas ep. Pelag. c. 5 n. 9, ubi, peccato Adæ, inquit, *arbitrium liberum de hominum natura periisse non dicimus, sed ad peccandum valere in hominibus, subditis diabolo: ad bene autem pieque vivendum non valere, nisi ipsa voluntas hominis DEI gratia fuerit liberata, & ad omne bonum actionis, sermonis, cogitationis adjuta. Ecce! liberum arbitrium per lapsum Adæ non periit: sed ad agendum salutariter indiget gratia Christi adjuvante, & ut actiones nostræ conducant ad salutem æternam, elevante.*

Et lib. 1 contra easd. c. 2 n. 5. *Quis nostrum dicat, quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? libertas quippe periit per peccatum, sed illa, quæ in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate justitiam. Ergo non periit liberum arbitrium quoad substantiam, sed tantum prout erat ornatum originali justitia, immortalitate, & libertate a rebellionē concupiscentiæ. Periit igitur justitia originalis, periit libertas a morte, libertas a rebellionē concupiscentiæ, quas Adamus in paradiso habuit. Libertas indifferentiæ, prout est potentia, positis omni-*

omnibus ad agendum requisitis, agendi vel non agendi, non perit; ad actus tamen salutares indiget gratia supernaturali. Hæc est perpetua doctrina S. Augustini.

8. Neque quis dicat, hominem peccare quidem voluntarie, motus ab intrinseco, a sua nempe natura, ad peccatum propensa, non tamen libere, libertate a necessitate; sicut lapis naturalis sua gravitate necessario deorsum fertur. Nam contra est. S. Augustinus aperte libertatem a necessitate docuit, ut patet ex locis multis jam allatis. Dein l. 3 de lib. arb. c. 1 n. 3 sic loquitur: *motus, quo hic aut illuc voluntas convertitur, nisi esset voluntarius, atque in nostra potius potestate, neque laudandus, cum ad superiora, neque culpandus homo esset, cum ad inferiora detorquet quasi quemdam cardinem voluntatis.* Ecce! duo hic requirit, ut actus noster sit laudandus, aut culpandus, ut voluntarius sit, & positus in nostra potestate, seu liber. Non ergo sufficit voluntareitas, sed requiritur etiam libertas a necessitate.

Disparitatem inter lapidem & voluntatem nostram dat S. doctor loc. cit. n. 2, dum ait: *in potestate non habet lapis cobibere motum, quo fertur inferius: animus vero, dum non vult, non ita movetur, ut superioribus desertis, inferiora deligat.* Ergo animus hominis ita movetur, ut superiora tamen possit deligere, aut inferiora, prout vult.

Eandem prolixius repetit ep. 140, quæ est ad Honorat. c. 2 n. 3, docetque, humanam voluntatem, quasi in medio positam, posse eligere alterutrum, & sequi, quo trahit delectatio cælestis, vel quo retrahit delectatio terrena. Idem l. de duabus animab. c. 13, Item c. 12 n. 17, ibi: *dicere, & animas malas esse, & nihil peccare, plenum est dementia: dicere autem peccare sine voluntate, magnum deliramentum est: & peccati reum tenere quemquam, quia non fecit, quod facere non potuit, summa iniquitatis est & insania.* Quamobrem ille animæ, quidquid faciant, si natura, non voluntate faciunt, id est, si libero, & ad faciendum & non faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non possumus. Item in psal. 51 n. 10, ubi sic habet: *benignitas ante te: iniquitas ante te. Compara, & elige.*

9. Sed & meritum & demeritum, præmium & supplicium tollunt Jansenistæ. Nam lib. 22 con. Faustum c. 98 scribit Augustinus: *si anima resistere non valuerat, iniqua est pœna, & magna crudelitas.* Item l. de nat. boni c. 42, *si necessitate compulsus est ani-*

anima, quare damnatur? Et l. 22 con. Faust. c. 22.] Si resistere non valuerunt, innocentes damnantur --- si noluerunt resistere, voluntatis est crimen, non necessitatis.

Item l. con. Fortunatum disp. I n. 15. *Animæ rationali dedit DEUS liberum arbitrium; sic enim posset habere meritum; ergo si in libero arbitrio non posset habere meritum. Prout etiam dicit l. 83 q. 24. Meritum pænæ peccatum, & meritum præmii recte factum est. Nec peccatum autem nec recte factum imputari cuiquam juste potest, qui nihil fecerit propria voluntate, est igitur & peccatum & recte factum in libero voluntatis arbitrio. Et l. 22 con. Faust. c. 78: sive autem iniquitas, sive iustitia, si non esset in voluntate, non esset in potestate. Porro: si in potestate non esset, nullum præmium, nulla pænâ justa esset; quod nemo non sapit, nisi qui desipit.*

Denique l. de duab. anim. c. II n. 15: *neminem vituperatione vel supplicio dignum, qui non faciat, quod facere non potuit, nonne cantant & in montibus pastores, & in theatris poætæ, & indocti in circulis, & docti in bibliothecis, & magistri in scholis, & antisites in sacratis locis, & in orbe terrarum genus humanum?*

10. Præcepta, consilia, laudes, reprehensiones, juxta S. Augustinum sunt argumento, quod sumus liberi a necessitate, cui resisti non possit.

Tract. 53 in Joan. n. 8 hortatur, *ne quisquam neget libertatis arbitrium, & audeat excusare peccatum: sed audiamus Dominum, & præipientem, & opitulantem, & jubentem, quid facere debeamus, & adjuvantem, ut implere possimus.*

Lib. 2 con. Maximin. c. 14 n. 9, præceptum, inquit, *id nobiscum agit, ut, quod jam est in potestate, faciamus: si autem nondum est in potestate, oremus, nobis potestatem dari, ut, quod præceptum est, impleamus.*

Lib. de grat. & lib. arb. c. 2 n. 2, divina præcepta homini non prodesse, *nisi haberet liberum voluntatis arbitrium, quo ea faciens ad promissa præmia perveniret. Et serm. 165 de verb. apost. c. I n. I dicit, frustraneam fore iussionem, si eam implere esset impossibile.*

Idem dicit epist. 246 ad Lampad. n. 2 his verbis: *Illud sane quantocius & breviter noveris, omnes leges atque omnia instituta disciplinæ, laudes, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, cateraque omnia, quibus humanum genus admini-*
stra-

stratur & regitur, penitus labefactari, atque subverti, nihilque in eis omnino justitiæ remanere, nisi voluntas sit causa peccandi.

Hæc omnia S. doctoris loca clare demonstrant, & dari liberum hominis arbitrium, ab omni necessitate irresistibili immune, & præcepta DEI non esse observatu impossibilia, cum voluntatem præparet & adjuvet divina gratia: & hanc gratiam ad omne opus salutare ac meritum vitæ æternæ esse necessariam: nec illam deesse sufficientem, ut possit homo, si velit, declinare a malo & facere bonum; ut adeo faciem in meridie sibi accendi petat, qui clariora desiderat. Quia tamen S. Augustinus Jansenistis videtur contrariam his doctrinam tradidisse, operæ pretium fuerit, ad eos penitus confutandos, eorum objectionibus breviter respondere.

CAPUT XII.

Responsio ad argumenta Jansenistarum ex S. Augustino.

1. **O**bjiciunt 1 ex l. 1 retract. licet homo cogenti cupiditati non possit resistere, peccatum tamen committit contra præceptum justitiæ, ut sit etiam poena peccati. 2. Ex serm. 151 de verb. Apost. ibi: *mente servite legi DEI, carne autem legi peccati, sed ex necessitate, quia concupiscitis, non quia consentitis.* Ergo necessitas non excusat a peccato. 3. In expos. ep. ad Gal. ait, quod Judæi illa, quæ ad bonos mores pertinent, non potuerint implere; quia ea non implet, nisi charitas. 4. L. 1 retr. asserit peccatum non voluntarium, quod vel a nesciente, vel a coacto perpetratur. 5. L. 8 conf. ait: *lex peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur etiam invitus.* 6. Ser. 112, ad coenam aliqui sunt coacti, & ser. 131, traheris dulci & suavi violentia. Et lib. 1 op. imp. admittit necessitatem peccandi, in panam illius peccati, quod sine necessitate commissum est. 7. In expos. epist. ad Gal., quod amplius nos delectat, secundum id operemur, necesse est. 8. L. de perf. just. cont. Cælest. ait, necessitatem peccandi sola voluntate superari non posse.

Respondetur ad 1, loquitur Aug. de motibus involuntariis & indeliberatis concupiscentiæ. Vocat autem sæpius concupiscentiam peccatum; quia est effectus peccati originalis, & causa pec-

cati actualis, quatenus ad illud inclinatur. *Ad 2.* Lex carnis est concupiscentia carnis, necessario toleranda; liberum tamen est, in illius motus, qui rationem non praeveniunt, consentire. *Ad 3.* Quia Judæi hærebant in externis, præcepta moralia implere non poterant facile; dicimur autem illud non posse, quod non nisi difficulter possumus. Charitas varia est, initialis seu imperfecta & perfecta: formalis & virtualis, explicita & implicita, actualis & habitualis. Deinde lex etiam includit præceptum charitatis: ergo lex non potest impleri sine charitate.

Ad 4. Quod est omnino involuntarium, aut ex ignorantia invincibili, aut vera coactione non evitabili, patratum, dici potest peccatum materiale, non vero formale. Est hæc expressa doctrina S. Aug. l. 1 retract. c. 13 n 5, ubi ait: *usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium.* *Ad 5.* Id intelligendum de magna difficultate vincendi malam consuetudinem, non de absoluta impossibilitate. Omnia possumus in eo, qui nos confortat, reclamet licet concupiscentia & mala consuetudo. Explicat S. Aug. hanc difficultatem suo exemplo, & similitudine cum somnolento, surgere conante. *Non erat, inquit, quod responderem veritate convictus, nisi tantum verba lenta & somnolenta: modo: ecce modo: sine paululum; sed modo & modo non habebant modum, & sine paululum in longum ibat.* Sed tamen tandem vicit.

Ad 6. Ad coenam sunt coacti terroribus, minis, quæ tamen libertatem non adimunt. Cogi possunt per violentiam externæ potentiae, non voluntas, quin absolute sit libera. Trahimur dulci violentia, sed non pertrahimur, nisi voluntas libere velit. Per necessitatem peccandi intelligit Aug. magnam difficultatem in resistendo violentis tentationibus. *Ad 7.* *Neceffe est*, id est, voluntas vehementer impellitur, manente tamen libertate, a S. Aug. verbis tam differtis toties asserta. *Ad 8.* Ita est, superari a sola voluntate, sine gratiæ adjutorio, non potest difficultas. Et sic multi alii textus possunt intelligi, quando S. Aug. dicit, voluntatem peccare necessario, observationem mandatorum esse impossibilem, nempe sine gratia.

2. Obijciunt 1 ex S. Aug. l. 6 op. imp. Nec lex vetus nec nova dat testimonium voluntatis liberæ; alias non diceret S. Paulus: *non, quod volo, facio bonum; sed quod odi malum, hoc ago.* 2. Si charitas debita elici non potest, præterita voluntas hoc fecit: l. de perf. just. con. Celest. ergo sufficit, peccatum fuisse liberum

berum in voluntate Adami, quæ fuit moraliter nostra. 3. Mundus plenus est peccatis, *de ignorantia aut affectionum necessitate venientibus*. L. 1 oper. imp. n. 105. ergo ad peccatum non requiritur libertas a necessitate. 4. *Non est impunitatis securitas in necessitate peccandi*, quæ provenit ex ignorantia. Ibid. n. 106.

Respondetur ad 1, ita est, lex non dat testimonium voluntatis, *libera a penali concupiscentia, ejusque motibus involuntariis*, de quibus loquitur etiam Apostolus verbis illis : *non, quod volo &c.* Ad 2. Id est, præterita voluntas, hoc est, Adæ, per quam soluta fuit concupiscentia, sive cujusque propria, qua malam consuetudinem contraxit, effecit, ut charitas DEI *difficulter* elici possit. Ad 3. Loquitur de peccatis, quæ proveniunt ex ignorantia vincibili, & ex affectionum deliberatarum necessitate, apud aliquos morali. Eadem est responsio ad 4, nam ex ignorantia provenire potest consuetudo peccandi, quæ deinde superari non potest sine maxima difficultate.

3. Obijciunt : l. 1 op. imp. dicit S. Aug. : *multum erras, qui nullam esse putas necessitatem peccandi, vel eam non intelligis illius peccati esse penam, quod nulla necessitate commissum est*. Et l. contra Cælest. ait, ex libertate primi peccati factam esse necessitatem, quam sola voluntas hominis superare non possit : unde orandum : *de necessitatibus meis erue me*.

Resp. S. Aug. hic comparat statum naturæ integræ cum statu naturæ lapsæ. Et in illo quidem nullam fuisse necessitatem peccandi : at vero per peccatum Adæ excidisse humanum genus a felici illo statu, & pervenisse ad statum, in quo gravissime oriuntur difficultates & tentationes adversus præcepta ; quia in peccatum peccati originalis sublata est libertas a rebellionem concupiscentiæ : atque inde oritur, præsertim apud consuetudinarios, moralis quædam peccandi necessitas ; non tamen tanta, ut homo, adjutus divina gratia, eam non possit vincere.

Accedit, quod S. Aug. hanc necessitatem adstruat contra Cælestium, Julianum, aliosque Pelagianos, qui docebant, hominem viribus naturæ sine gratia Christi posse servare legem. Contra hos igitur dicit, sine gratia Christi servari non posse legem.

4. Obijciunt ex variis locis S. Augustini, liberum arbitrium ad diligendum DEUM esse perditum : libero arbitrio male utentem hominem & *se perdidisse & ipsum* : peccato primi hominis periisse libertatem non peccandi : perdita nunc libertate hominem

indigere liberatoris auxilio : reprobatos non habere media, ad salutem necessaria.

Resp. Jam dictum fuit, quomodo in pœnam peccati originalis perierit libertas, nempe libertas a rebellionē concupiscentiæ, quæ antea fuerat ligata, per peccatum autem soluta; ac propterea, nisi forti auxilio divino succurratur, valde difficile est observare præcepta; quæ difficultas necessitas peccandi ab Augustino appellatur. Sine omni vero gratia Christi liberatoris, absolute servari mandatum dilectionis & alia non possunt.

Solet etiam Aug. concupiscentiam ejusque motus primos ac involuntarios appellare peccatum per synechdochen, quia sunt effectus peccati originalis, & causa inclinans atque inducens ad peccata actualia & personalia, ad hæc tamen vitanda dantur omnibus, etiam reprobis, auxilia necessaria. Motus vero involuntarii concupiscentiæ vitari non possunt, & hinc ab Aug. appellantur *peccandi necessitas*, ex primo peccato procedens; de qua loquitur Apostolus: *quod nolo, hoc ago.*

Igitur per peccatum Adæ non periit liberum arbitrium quoad substantiam, sed tantum quoad dona, ornamenta & privilegia, naturæ humanæ indebita, nempe quoad justitiam originalem, immunitatem a morte & concupiscentia: prout ipse S. Aug. innuit, dum dixit, quod homo per peccatum *& se perdidit, & ipsum liberum arbitrium*, nam seipsum homo non perdidit seu extinxit quoad substantiam, sed tantum notabiliter deteriorem reddidit: & sic etiam liberum arbitrium.

Ceterum, cum S. Aug. disputaret contra Pelagium, Coelestium, Julianum, omnia libero arbitrio & nihil aut parum gratiæ interiori tribuentes, totum se exprompsit ad eorum errores confutandos; quando vero contra Faustum, Fortunatum, Felicem, aliosque Manichæos, liberum arbitrium negantes, pugnabat, in alterum extremum abiit; unde quædam expressiones, quæ videntur contrariæ, benigna interpretatione conciliandæ sunt cum iis, quæ in aliis locis dixit. Ostensum autem est ex multis ejus textibus, quod tam liberum arbitrium, etiam pro statu naturæ lapsæ, quam gratiæ necessitatem aperte adstruxerit.

5. Ob. DEUS non fallitur. Ergo quidquid præcivit, necessario fiet. Quia nec falli nec mutari potest præscientia. Ex eis, quos præcivit, & prædestinavit conformes fieri imagini, filii sui, perire nullus potest. Si homo dixit, *quod scripsi, scripsi*, num DEUS

US delebit, quem prædestinavit, quem scripsit in libro vitæ? S. Aug. *diversis locis.*

Resp. Quod præscientia DEI sit infallibilis, nemo dubitat. Nam quæ DEUS præscit, fieri necessario debent, sed *necessitate consequente*, ab homine per liberum arbitrium impedibili. Si enim homo non peccat, sicut gratia adjutus potest non peccare, tunc DEUS non præscivit peccatum. Licet ergo homo præscientiam peccati mutare non possit, neque omittere peccatum in *sensu composito* cum præscientia peccati; potest tamen facere *sensum divisum* a præscientia peccati, quatenus potest non peccando facere, ut DEUS peccatum nunquam præviderit, sed loco peccati ejus omissionem. Et sic non potest quidem præscientiam mutare, nec facere, ut semel existens desinat existere; sed *impedire* illam potest, & facere, ut nunquam existerit, item facere, ut contrariam præscientiam habeat;

Perire igitur nullus potest potentia consequente ad prædestinationem, nec deleri potest, postquam aliquis scriptus fuit in libro vitæ; potest tamen potentia antecedente per malam & obstinatam voluntatem, Pharaonis instar, facere, ut nunquam scriptus fuerit in libro vitæ.

Dices; DEUS jam ante prævisa bona vel mala opera prædestinavit aut reprobavit, & consequenter præscivit, me salvandum vel damnandum. Ergo non possum impedire præscientiam & prædestinationem vel reprobationem; consequenter inferunt necessitatem antecedentem, quæ tollit libertatem.

Resp. Propter hanc rationem nego, quod DEUS prædestinet ante visa per scientiam conditionalem bona opera: scit enim per hanc scientiam, quid homo sub quacunque gratia esset operaturus. Potest ergo homo per malam operationem facere, ut DEUS per scientiam mediam non præviderit bonam operationem; consequenter homo potest impedire scientiam mediam de consensu & operatione bona: impedita autem hac scientia, impedit etiam decretum prædefinitivum & prædestinativum. Adeoque, sicut præscientia nostrorum actuum, sic etiam decreta divina, non inferunt necessitatem antecedentem & inimpedibilem, sed tantum consequentem, & ab homine impedibilem. Nec dubitabit, quin hæc fuerit doctrina S. Augustini, qui ejusdem textus de libero arbitrio, & gratia supra allatos probe ponderaverit.

6. Ob. Necessario fit, quod DEUS vult fieri. Necesse est fieri voluntatem DEI; quia inaniter nihil potest velle. Creatoris vo-

luntas rerum necessitas est. Omnipotentiam DEI quis evitet ? Quod vult potest , nec voluntate cujuscumque creaturæ rationalis voluntatis omnipotentis impeditur effectus. *In Encbirid.* DEI voluntati humanæ voluntates non possunt resistere ; quandoquidem de ipsis etiam hominum voluntatibus quod vult , cum vult , facit. *L. de corrupt. & grat. c. 14. n. 5.* Ergo secundum S. Aug. voluntas humana non habet arbitrium liberum.

Resp. Adhæc omnia eadem ferme est responsio ; nam quod DEUS fieri vult , necessario fit , necessitate *consequente* , & a creatura rationali impedibili , non autem necessitate antecedente & irresistibili. DEI voluntati homo non potest resistere , potentia consequente , potest tamen potentia antecedente : seu non potest resistere *in sensu composito* , hoc est , non potest cum decreto prædefinitivo conjungere resistentiam , potest tamen resistere *in sensu diviso a decreto* , quatenus potest , eligendo malum , impedire præscientiam & prædefinitionem boni , ac facere , ut nunquam existerit : & eligendo bonum impedire præscientiam mali , & decretum permissivum mali.

Quod quo sensu dicatur , ut melius intelligatur , notandum. DEUS hominem in actionibus suis moralibus vult esse liberum : fieri vult , ut habeat libertatem : & hujus divinæ voluntatis effectus non impeditur. Sive enim homo faciat bonum , sive malum , libere id eligit , libere id facit. Si bonum eligat , & faciat , eligit & facit id vi suæ libertatis & gratiæ excitantis & adjuvantis. DEUS autem hoc ipso præscit ab æterno , quod liberum arbitrium , per hanc gratiam divinam constitutum , electurum & acturum esset bonum , simulque decreto absoluto decernit conferre in tempore hanc gratiam , videtque absolute futurum bonum seu actum salutarem ; videt autem futurum tum in suo decreto , tum etiam in ipso actu , quia est futurus : DEUS autem cognoscit omnem veritatem.

Jam vero in hoc systemate , quod S. Augustini esse non dubito , expressum tum aliis locis , tum *lib. 1 ad Simpl. q. 2 n. 13* his verbis : *nullius DEUS frustra miseretur ; cujus autem miseretur , eum sic vocat , quomodo scit ei congruere , ut vocantem non respuat.* In hoc , inquam , systemate primas tenet gratia excitans & adjuvans ; nam prævidet DEUS , si homo haberet hanc gratiam , dependeret ab illa liberum arbitrium elicitorum fore actum salutarem. Si autem homo gratiæ esset relictus , prout posset resistere , DEUS eam præscientiam conditionatam non haberet , sed contrariam.

Po-

Potest ergo homo non consentiendo gratiæ impedire hanc præscientiam conditionatam de consensu salutari. Hac impedita DEUS non prædefinit decreto prædefinitivo actum bonum, quia non vult tollere libertatem, hominibus generaliter circa actus humanos concessam.

Combinantur igitur hoc modo optime liberi actus nostri cum divinis judiciis, & salvantur, quæ sunt salvanda. Nam salvatur primatus divinæ gratiæ supernaturalis ad omnes actus salutare, etiam ad fidem & initium salutis necessariæ; & sic contradicitur Pelagianis & Semipelagianis. Contra Manichæos vero, Calvinistas, & Jansenistas salvatur libertas arbitrii; quia nec gratia necessitat ad assensum, nec præscientia assensus aut decretum divinum, utpote quod ab homine est impedibile, & suo modo consequitur ad assensum liberum hominis prævisum, seu ab æterno objective in mente DEI existentem. Hic enim assensus est *ratio logica* (ut quidam loquuntur) cur DEUS illum prævideat; nec enim, ut docet S. Aug. ideo agit homo, quia DEUS prævidet, sed ideo prævidet DEUS actum, quia illum homo esset aut est positurus in tempore.

Atque ex his facile respondetur ad mentem S. Augustini ad singula ex eodem objecta. Nam certum est, quod si DEUS efficaciter & absolute aliquid, nulla facta suppositione, velit, illud necessario fieri, cum sit plenus, omnipotens, atque absolutus Dominus naturæ omnis creatæ, ex suppositione collatæ hominibus viatoribus libertatis, omnia rursus fiunt libere, quæ DEUS vult libere fieri: multa tamen DEUS vult, imo præcipit fieri, quæ tamen non fiunt. Profecto, quod DEUS præcipit, vult fieri; & quoties non fit? quoties fit contrarium illi, quod per præcepta vult, ut fiat? Quoties stat ad ostium & pulsat, sed non aperitur, quoties vocat, sed non respondetur, quoties voluit congregare filios suos? sed noluerunt. Nempe DEUS vult quidem serio, omnia mandata servari; quia tamen homini liberum relinquit arbitrium, permittit contrarium. Et tunc, licet non fiat voluntas salvatoris, fit tamen voluntas judicis, scelerum vindicis, seu volentis scelera plectere.

Ceterum supposito decreto prædefinitivo aut prædestinativo, fiunt, quæ decreta sunt, necessario, *necessitate consequente* & impedibili, prout dictum est; & in hoc sensu voluntas creatoris rerum necessitas est. Nemo resistere potest potentia consequente, & in sensu composito. In alia tamen providentia posset DEUS negare homini libertatem; & tunc omnia fierent necessario necessitate antecess-

tecedente & inimpedibili; sed tunc nullum esset meritum aut demeritum, præmium aut poena.

CAPUT XIII.

Thesis Janseniana & Quesnelliana :

OMnibus permittenda est lectio S. Scripturæ, & quidem in lingua etiam vernacula.

Hanc thesin plures Jansenistæ eum Quesnello (ut patet ex propositione 80 & sequentibus damnatis per bullam Unigenitus) tradiderunt, ac propterea novum testamentum in linguam Gallicam transtulerunt, ut ab omnibus legi possit.

ANTI-T H E S I S

Augustini.

NON expedit, ut populus promiscue sacram Scripturam legat, ex versione præsertim in linguam vernaculam.

Tum quia ejusmodi versiones sæpe sunt infideles, & corruptæ; tum quia ad intelligendas rite sacras scripturas, sæpe obscuras, opus est magno copiosoque bonarum artium scientiarumque apparatu, notitia historica, magna virtute, prudentia, ingenio sublimi, atamen cauto & humili, aliisque dotibus, ne incautus lector per imprudentiam, imperitiam, temeritatem, ex libro vitæ sibi aliisque mortem legat, prout S. Aug. lib. 2 de doctrina Christiana c. 4, 16, 18, 29, 31, 41, 42 &c. late prosequitur.

Certe, quidquid hæreticorum unquam passa est ecclesia, sacra scripturæ, perperam intellectæ, falsa allegatione errores suos tueri ac roborare temerarie præsumpsit. Infimæ conditionis homines sacrarum litterarum abusu, nova atque erronea sibi dogmata procudebant, cibum animæ, de se optimum, in venenum sibi vertentes.

Notat hoc S. Aug. lib. cit. c. 6 n. 7 inquit : multis & multiplicibus obscuritatibus & ambiguitatibus decipiuntur, qui divinam Scripturam temere legunt, aliud pro alio sentientes; quibusdam locis, quid vel falso suspicentur, non inveniunt. Ita obscure quadam dicta densissimam caliginem obducunt.

Tract.

Tract. 18 in Joan. n. 1. Neque enim nata sunt hæreses, nisi dum scripturæ bonæ intelliguntur non bene, & quod in eis non bene intelligitur, etiam temere & audacter asseritur.

Idem scribit l. 7 de Gen. ad lit. c. 9 n. 13. Nec ob aliud sunt hæretici, nisi quod scripturam non recte intelligentes suas falsas opiniones contra earum veritatem pervicaciter asserunt.

Et epist. 264 ad Maximam n. 3. Sine dubio hoc ipsum, quod perverse & impie sentiunt, aliquibus testimoniis sacrarum scripturarum conantur adstruere. In quibus eis ostendendum est, quam non recte intelligant literas sacras.

Idem ad Consentium epist. 120 c. 3. Ipsa scripturæ sancta, nisi eas recte intelligas, utiles tibi esse non possunt. Omnes enim hæretici ipsas sibi videntur sectari, cum suos potius sectentur errores, & quod eas non intelligant, hæretici sunt.

Et in psal. 10 n. 2 ait, hæreticos ex scripturis sacris, quas illi carnaliter interpretantur, venenatas sagittas emittere.

Lib. de fide & oper. c. 4, plura recenset exempla, quales hæreses ex scriptura, male exposita, sint ortæ, uti Sabelliana, Ariana, Manichæa, Joviniana.

Dicunt quidem hæretici, scripturam per se ipsam esse clarissimam, ut adeo quilibet facile per se ipsum possit intelligere, cum non sit necesse in pleno meridie lucernam accendere. Verum longe aliter se res habet, longe aliter sensit S. Aug. prout dum l. c. ait, multis obscuritatibus & ambiguitatibus eos decipi: per obscura dicta densissimam caliginem obducere.

Lib. 83 quæstionum q. 64 n. 1 ait: Evangelica sacramenta non omnibus patent, & ea nonnulli minus diligenter minusque sobrie interpretando, asserunt plerumque pro salute perniciem, & pro cognitione veritatis errorem. Quod ipsum etiam S. Petrus de epistolis S. Pauli asseruit.

Quapropter non est utile, ut quisvis hæc sancta sanctorum ingredietur; sed a sacerdotum interpretatione melius divina doctrina ex sacris litteris hauritur. Audiatur Aug.

Lib. 1 de morib. eccl. Cath. c. 1 n. 1 ait: quis medioeriter sanus non facile intelligit, scripturarum expositionem ab iis petendam esse, qui earum doctores se esse profitentur: fierique posse, imo id semper contingere, ut multa indoctis videantur absurda, quæ, cum a doctioribus exponuntur, eo laudanda videantur, & eo accipiantur aperta dulcius, quo clausa difficilius aperiebantur?

Et ep. 140, quæ est ad Honoratum de Gratia novi Test. c. 14 n. 36. *Ad eos potius, qui perfectiores sunt, scripturarum intellectum pertinere monstratum est.* Et in psal. 103 serm. 1 ait: *quicunque ergo infirmi, non possunt ascendere in hoc cælum, id est, ad intellectum scripturarum per nubes ascendunt. - Si labor noster non sit infructuosus, ascenditis in cælum scripturarum divinarum, hoc est, in intellectum earum per prædicationem nostram.*

Denique lib. de util. credendi ad Honorat. c. 17 n. 35. *Si unaquæque disciplina, quanquam vilis & facilis, ut percipi possit, doctorem aut magistrum requirit, quid temeraria superbia plenius, quam divinorum sacramentorum libros, & ab interpretibus suis nolle cognoscere, & incognitos velle damnare?*

Et cap. 7 ad Honoratum dixerat: *Tu in eos libros sine duce irruis, & de his sine præceptore audes ferre sententiam. - Quæres aliquem pium simul & doctum, cujus & præceptis melior fies, & doctrina peritior.*

Obijcitur 1 ex lib. 2 ad lit. Petil. c. 92 n. 210, ubi S. Aug. testatur, a lectoribus populo congregato prælectam fuisse sacram scripturam.

Resp. Ita est, hæc antiquitus erat consuetudo, ut lectores ecclesiastici coram populo legerent S. Scripturam, prout hodieum prælegitur tum in missa tum ante concionem Evangelium. At nullum suberat erroris periculum; quia peracta lectione cathedram conscenderunt præsules, ex qua lecta populo exponebant, & si quid involutum erat, explicabant. Hinc episcopi tractatores appellabantur, quia de verbo DEI tractabant.

Ob. 2. In psal. 8 n. 8 ait: *Inclinavit ergo scripturas DEUS usque ad infantium & lactentium capacitatem.*

Resp. Per hoc Aug. dicere voluit, multa in scripturis tam facili & simplici dicendi genere proponi, & historicam scribendi rationem tam apertam, ingenuam, & sinceram esse, ut etiam a pueris possit intelligi. Per hoc tamen non negavit, in multis locis tam reconditos & abstrusos esse scripturæ sensus, ut sine docto interprete a rudibus non possit capi: prout ex textibus Augustini allatis manifeste patet.

Hinc ep. 137 c. 5 ait: *Modus ipse dicendi, quo S. Scriptura contextitur, quam omnibus accessibilis, tam paucis penetrabilis, ea, quæ aperta continet, quasi amicus familiaris sine fūco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea vero, quæ in Mysteriis occultat, nec ipsa superbo eloquio erigit, quo non audeat accedere meus*

tardiuscula & inervidita, quasi pauper ad divitem. Id est, ope docti & pii interpretis, prout S. Aug. mentem suam toties manifestavit. Imo hoc ipso loco discrimen facit inter accessum & penetrationem: *omnibus accessibilis, quamvis paucis penetrabilis:* accedere ergo omnes, etiam rudes possunt ad audiendum verbum DEI, ut ope explicationis etiam penetrare valeant.

Ceterum si S. Scriptura in omnibus adeo clara est, cur Eunuchus reginæ Candacis non intellexit, quæ legit in Isaia Propheta? Quare Philippus ei explicare debuit? Cur discipuli euntes in Emaus intelligere non poterant, donec Christus eis sensum aperiret? Cur etiam apostoli sæpe non intellexerunt parabolas & doctrinas Christi, donec eis clarius explicaret? Cur adhuc sub finem vitæ Christi somniabant nescio quod regnum terrenum Christi? Cur S. Petrus epist. 2 c. 3 dixit de epistolis S. Pauli, quod in *illis sint quædam difficultia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant, sicut & ceteras scripturas ad suam ipsorum perditionem?*

Atque ex his, vel ex solo S. Aug. aduñtis, satis patere arbitror, non esse utile, ut omnes indiscriminatim, etiam indocti utriusque sexus S. Scripturam legant in lingua præsertim vulgari, ac proin ecclesiam prudenter egisse, dum Regula IV Indicis hanc lectionem restrinxit, ita decernens: *cum experimento manifestum sit, si sacra Biblia vulgari lingua possim sine discrimine permittantur, plus inde ob hominum temeritatem detrimenti, quam utilitatis oriri, hac in parte iudicio episcopi aut inquisitoris stetur, ut cum consilio parochi aut confessorii Bibliorum a Catholicis auctoribus versum lectionem in vulgari lingua eis concedere possint, quos intellexerunt ex huiusmodi lectione non damnum, sed fidei atque pietatis augmentum capere posse. Quam facultatem in scriptis habeant.*

Ex quo liquet, non esse prohibitum legere S. Scripturam in lingua Latina, Hebraica, & Græca, sed tantum versam in linguam vulgarem. An autem & quomodo hæc ordinatio in Germania sit recepta aut vigeat, non est hic locus disputandi.

CAPUT XIV.

Thesis Jansenistarum. In statu naturæ lapsæ ignorantia invincibilis non excusat a peccato formali, homini imputabili.

Probant ex S. Aug. 1. L. de grat. & lib. arbitr. c. 3 ait, quod ignorantia eorum, qui simpliciter nesciunt, eos a damnatione non excuset.

2. Ep. 47 n. 4, si quis bonum putaverit esse, quod malum est, & hoc fecerit, utique peccat: & ea sunt omnia peccata ignorantia, quando quis bene fieri putat, quod male fit.

3. Ex l. 1 op. imp. omnia, quæ per ignorantiam aguntur mala, peccata sunt & pœna peccati; prout dicit Paulus: quod nolo malum, hoc ago.

4. Ex l. 1 retract. quæ non voluntaria peccata dicuntur, quia vel a nescientibus vel a coactis perpetrantur, non omni modo sine voluntate possunt committi.

5. Tract. 89 in Joan. ait, quod ii, quibus non est prædicatum Evangelium, habeant quidem excusationem, sed tamen damnentur, quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.

6. Ex l. de adult. conjug. c. 9, sunt etiam peccata ignorantium, quamvis minora, quam scientium. Et l. de lib. arb. c. 18, ait & Propheta: delicta juventutis & ignorantia mea ne memineris.

ANTI-THESES

S. AUGUSTINI.

Etiam in statu naturæ lapsæ ignorantia invincibilis præcepti excusat hominem a peccato formali & reatu culpæ & pœnæ.

NAm ab Alexandro VIII damnata est Janseniana hæc propositio, ordine secunda: Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ operantem ex illa non excusat a peccato formali. Sed maneamus in doctrina S. Augustini.

Lib. 3 de lib. arb. c. 18 n. 50, ait: quæcunque ista est causa voluntatis, si non ei potest resisti, sine peccato ei ceditur. - - -

Quis

Quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest? peccatur autem, caveri igitur potest. Quomodo autem caveri potest, quod prorsus invincibiliter ignoratur? quomodo resistes hosti, nulpnam apparenti, quem invincibiliter nescis esse hostem?

Eod. lib. c. seq. scribit: *Non tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras: sed quod negligis quævere.* Et eodem c. 22 n. 64. *Non enim, quod naturaliter nescit, & naturaliter non potest, hoc animæ deputatur in reatum; sed quod scire non studuit, & cui dignam, facultati comparandæ ad recte faciendum, operam non dedit.* Atqui quod invitus ignoras, quod naturaliter nescis, ignorantia invincibili ignoras, & non potes non ignorare.

Lib. 2 contra Crescon. c. 26 n. 32. *Si enim conscientia propterea ladi non potuit, quia nescivit, nunc incipit ladi, quia scivit.* Et l. 3 de lib. arb. c. 24 n. 72. *Peccatum malum est in negligentia vel ad capiendum præceptum, vel ad observandum.* Atqui, qui invincibiliter ignorat præceptum, nullam committit negligentiam ad capiendum præceptum, vel ad illud observandum, vel ad cognitionem illius comparandam.

Lib. 6 oper. imp. c. 17, peccatum formale sic definit: *peccatum est voluntas appetens, quod iustitia vetat, & unde est liberum abstinere.* Atqui ab eo, quod prorsus invincibiliter ignoratur, non est liberum abstinere, neque ignorantia potest deponi.

Ad solvendas objectiones ex Aug. desumptas tria notanda veniunt. 1. Peccatum aliud esse *formale*, quod nempe fit cum advertentia intellectus, & consensu libero voluntatis: aliud vero *materiale*, quod quidem de se est contra præceptum generale directum & regulam primam moralitatis; excusatur tamen a reatu culpæ & pœnæ, ex defectu libertatis, aut propter ignorantiam invincibilem.

2. Aliam esse ignorantiam *vincibilem* & culpabilem, quæ nimis mirum potest & debet deponi: atque hæc operantem non excusat a peccato. Hinc dantur *peccata ignorantia*. Alia vero est ignorantia *invincibilis* seu inculpabilis, quæ non potest deponi. Hæc autem ex ea operantem excusat a peccato *formali*, ex defectu liberi & voluntarii. Quamvis enim talis actus ponatur libere *libertate facti*, non tamen *libertate peccati*.

3. Juxta S. Aug. ignorantiam vincibilem esse formale peccatum, & pœnam peccati originalis: ignorantiam vero invincibilem esse pœnam peccati originalis, non tamen formale peccatum; quamvis aliquando a S. Aug. vocetur *peccatum* per tropum, sumendo

causam pro effectu, nempe peccati poenam pro peccato. His jam notatis

Resp. ad 1. Vel loquitur Aug. de ignorantia vincibili; & hæc utique non excusat infidelem a damnatione. Si autem loquitur de ignorantia invincibili, excusat quidem a peccato personali, non tamen ab originali, consequenter neque a damnatione.

Ad 2. Vel loquitur de errore & ignorantia vincibili: vel, si de invincibili, peccat *materialiter*, aut sumitur causa pro effectu, dum ignorantia, quæ est poena peccati, appellatur peccatum, more S. Augustino non infrequenti. Quando autem peccatum sumit in sensu proprio, sic loquitur: *Si fallacia tanta est, ut cavere omnino non possit, nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo, quod cavere nullo modo potest?* l. 3 de lib. arb. c. 18.

Ad 3. Est eadem responsio. Nam, si de ignorantia invincibili sermo est, sunt peccata materialia & poena peccati originalis. Paulus dum dicit: *quod nolo, hoc ago*, loquitur de motibus naturæ primo primis, qui præveniunt rationem & consensum voluntatis liberum ac voluntarium. *Non enim tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere, quod ignoras.* Ut ait Aug. loc. cit.

Ad 4. Involuntaria dicuntur peccata *materialia*, quæ ad reatum culpæ & poenæ homini non imputantur. Fiunt autem ab ignorantibus, cum *voluntate facti*, non esse peccata *voluntate peccati*, ut præclare loquitur S. Aug. l. 1 *retract.* c. 15.

Ad 5. Qui nihil sciunt de Evangelio nec scire possunt, habent quidem excusationem, quod non credant; sed tamen damnantur propter alia peccata, contra jus naturæ patrata, aut saltem propter peccatum originale. Nam Aug. loc. cit. n. 2 ait: *habere illos excusationem non de omni peccato, sed de hoc peccato, quo in Christum non crediderunt, ad quos non venit, & quibus non est locutus.* Ceterum an detur casus, quo infidelis prorsus invincibiliter ignoret ea, quæ necessitate mediæ ad salutem sunt necessaria, hic non disputo. Certe *facienti, quod est in se, non denegat gratiam, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Ad 6. Sunt utique peccata, & quidem etiam formalia ignorantium, nempe ignorantia vincibili & culpabili, vel *affectata*, cum scire nolunt, vel *crassa & supina*, cum scire per inertiam negligunt. Et de tali ignorantia loquitur David, dum dicit: *delicta juventutis & ignorantias meas, ne memineris Domine.*

Dices

Olces, S. Aug. sæpius docet, dari necessitatem peccandi, eamque oriri vel ex rebellionem concupiscentiæ, vel ex prava consuetudine, vel ex perturbatis animi affectibus, vel ex ignorantia. *Resp.* Hæc necessitas non est physica, quæ libertatem tollat, sed moralis, non sine magna difficultate vincenda. Non est igitur hic sermo de ignorantia invincibili, sed vincibili, quamvis non sine magna difficultate; quæ proin a peccato formali non excusat.

C A P U T XV.

Thesis Janseniana, & Quesnelliana.

OMnis actus, qui non est ex motivo charitatis theologicæ, est inhonestus. Hinc peccat, qui peccatum odio habet mere ob ejus turpitudinem, vel disconvenientiam cum natura, sine respectu ad DEum offensum; sicut etiam qui operatur ex spe mercedis aut timore supplicii.

Doctrina ista damnata est ab Alexandro VIII in propositione 7, 9, 10, 11, & a Clemente XI in bulla Unigenitus a propos. 44.

A N T I . T H E S I S

S. Augustini.

Serm. 32 c. 14, ait: *si volumus bene vivere, plus amemus, quod promittit DEus, quam quod promittit hic mundus: & plus timeamus, quod minatur DEus, quam quod minatur hic mundus.*

In psal. 63, *mortem sempiternam time: voluptatem illam in corruptam concupisce. Ama ergo, & time: ama, quod promittit DEus: time, quod minatur DEus.* Serm. 349 c. 7. *Si non amas esse in regno, time esse in camino ignis ardentis.* Serm. 65 c. 7. *Illam mortem timentes, & illam vitam diligentes martyres, promissa DEI exspectantes, coronari meruerunt.*

Atqui amor voluptatis cœlestis, & timor gehennæ, quos hic laudat Aug. non sunt ex motivo charitatis theologicæ, sed ille est amor concupiscentiæ & spes, hic est metus salutaris poenarum, non elicitus ex motivo charitatis theologicæ; & tamen non sunt actus inhonesti juxta S. Aug. Falsum ergo est, quod omnis actus, qui non est ex motivo charitatis theologicæ, sit inhonestus: falsum, quod peccet, qui operatur ex spe mercedis, aut timore supplicii.

Et

Et utique, præter charitatem DEi, datur etiam fides, datur spes, dantur virtutes morales, quæ, licet non eliciantur ex motivo charitatis theologicæ, non sunt actus inhonesti, sed sunt virtutes, DEo gratæ, ut adeo Jansenistæ per thesin suam omnino desipiant, dum omnes, præter charitatem, virtutes tollunt, & ex virtutibus faciunt vitia.

Serm. 349 c. 2 ait: licitam esse *humanam* charitatem uxoris, filiorum, amicorum, concivium: & si hæc charitas defuerit, reprehendendum esse. Et c. 7. *Amate filios vestros, conjuges vestras, etsi seculariter.* Ecce præcipit Aug. amorem humanum, ac sæcularem, qui utique non elicitur ex motivo charitatis theologicæ.

Lib. 4 contra Jul. c. 14 & l. de pecc. orig. c. 38 ait: sumere cibum ad conservandam sanitatem, & concubitum conjugalem ad procreandos liberos, esse actus bonos. Ergo potest dari actus bonus, quin fiat ex motivo charitatis theologicæ, seu ex motivo DEi infinite boni, propter se ipsum super omnia dilecti.

Tract. 9 in ep. Joan. n. 4 ait: *si sine timore es, non poteris justificari.* Nam timor Domini initium sapientiæ. Timete eum, qui potest & corpus & animam perdere in gehennam. Et in psal. 49 n. 7. *Si nondum desiderant DEi faciem, timeant vel ignem, timeant supplicia.* Ergo non peccant timendo.

In psal. 31. *Ille sperat, qui bonam conscientiam gerit.* In psal. 93. *Si forte tentant fluctus concupiscentiæ, intueris, quid promissit DEus, & dulcedo promissorum faciet te contemptorem dulcedinum sæculi.* - - - *Promissit requiem, patere molestiam: minatur ignem æternum; contemne dolores temporales.* Ergo non peccat, qui ex spe mercedis cœlestis, aut ex timore inferni operatur.

OBJECTIONES

Ex S. Augustino.

OB. 1. L. 3 de Doctr. Christ. c. 10 ait: *Non præcipit scriptura nisi charitatem, nec culpat nisi cupiditatem, & eo modo informat mores hominum.*

Serm. 72 c. 3. *Extirpa cupiditatem, planta charitatem. Sicut enim radix omnium malorum est cupiditas, sic & radix omnium bonorum charitas.*

Et ep. 231. *Si desit pietas & charitas, quid est, nisi luxuriæ perditionisque materies?*

Ergo

Ergo omnis actus vel est charitas DEi, vel vitiosa cupiditas.

Resp. S. Augustinus per charitatem frequenter intelligit bonam voluntatem, per cupiditatem autem malam voluntatem. Sic l. 15 de Trin. c. 20 quærit: *quid est aliud charitas, quam voluntas?* Et l. de grat. Christi c. 21. *Quasi vero aliud sit bona voluntas, quam charitas.* Uti etiam in psal. 36. *Ipsa est charitas, quæ dicitur & voluntas bona.* Per pietatem autem intelligitur cultus DEo debitus. His notatis elucet responsio ad objectiones allatas. Nam Scriptura nihil præcipit, nisi bonam voluntatem; & nihil culpa, nisi cupiditatem, seu malam voluntatem. Radix omnium malorum est cupiditas, seu mala voluntas: & radix omnium bonorum est charitas, seu bona voluntas. Si desit cultus DEi & bona voluntas, quid est, nisi perditionis materies?

Ob. 2 ex l. de mor. eccl. ait, *virtutem nihil esse nisi summum amorem DEi.* Ep. 186. *Solam charitatem vere bene operari.* Tra&. 7 in ep. 1 Joan. n. 8. *Dilige, &, quod vis, fac.* In psal. 89. *Omnia bona opera nostra unum opus est charitatis, plenitudo enim legis charitas.* Opus ergo unum est, in quo sunt omnia. L. 2 contr. Crescon. c. 12. Si charitas adsit, omnia recte fiunt, si desit, omnia frustra sunt. L. de grat. Christi c. 26. *Ubi non est dilectio, nullum opus bonum imputatur, nec recte bonum opus vocatur; quia omne, quod non est ex fide, peccatum est, fides autem per dilectionem operatur.* L. 4 con. Jul. c. 3. *Sine charitate nemo bene utitur creaturis.* L. 3 oper. imp. c. n. 122. *Sine charitate nemo pie vivit, & cum qua nemo nisi pie vivit, sine qua nullus est bona voluntas &c.*

Resp. S. Aug. charitatem & dilectionem in vario sensu accipit, nunc pro virtute theologica principali, quæ est regina virtutum, & omnes reliquas virtutes imperat; & sic accepta nihil est nisi summus amor DEi: seu amor DEi super omnia, ad salutem omnino necessarius, sine quo proin omnia frustra sunt, nec ullum opus bonum ad cælum ducit.

Modo pro pia ac bona voluntate; & hæc sola bene operatur: hæc si adsit, omnia recte fiunt; si desit, nihil recte fit; nec opus bonum imputatur. Sine ea omnia sunt frustra, quia per malam voluntatem omnia, quæ de se bona essent, depravantur: sine hac nemo recte utitur creaturis, nemo pie vivit.

Modo sumitur pro generali virtute, & sic omnia bona opera sunt unum opus charitatis, & plenitudo legis est charitas. Non tamen per hoc negat, dari etiam virtutes alias particulares, theo-

logicas & morales, quæ speciale suum objectum formale seu motivum habeant. Nam de quatuor virtutibus cardinalibus serm. 150 c. 8 ait: *Prudentia bona & mala discernens: justitia sua cuique distribuens: temperantia libidinem cobibens: fortitudo molestias æquanimiter sustinens: magna res, laudabilis res.* Quamvis hæc omnia etiam ex amore DEi fieri possint, & optime fiant, si ita fiant. Et hinc

Aliquando charitas ab Aug. accipitur pro amore boni seu bonestatis universalis. Hac charitate omnes honestates, quæ in virtutibus specialibus continentur, sive officia erga DEum; sive erga proximum, sive erga se ipsum respiciant, diliguntur. Hinc l. 8 de Trinit. c. 10 ait: *quid est autem dilectio vel charitas, quam tantopere scriptura divina dilaudat, nisi amor boni?*

Sæpe etiam charitas proximi & benevolentia erga illum intelligitur, aut charitas habitualis, sine qua alia ad salutem acquirendam non profunt. Quia destitutus charitate habituali destitutus etiam est gratia habituali justificante. Quamdiu igitur homo in hoc statu manet, potest quidem ponere opera moraliter bona, non tamen meritoria de condigno salutis æternæ.

Denique loquitur etiam quandoque S. Aug. de charitate actuali theologica, necessario elicienda, quando urget præceptum; & tunc omnia alia sine charitate non conducunt ad salutem. Ceterum pleraque, quæ fuerunt objecta, pugnant etiam pro fide, spe, justitia, humilitate; nam qui sine humilitate virtutes congregat, secundum S. Gregorium, quasi pulverem in ventum portat; neque tamen sequitur, quod humilitas sola sit virtus, aut omnia, ab ea distincta, sint vitia.

Ob. 3 ex tract. 9 in ep. 1 Joan. n. 5, ubi S. Aug. ait; duos esse timores: nempe unum, quo times DEum, ne te mittat in gehennam: alterum, quo times DEum, ne recedat a te: priorem nondum esse castum, quia non venit ex amore DEi, sed ex timore poenæ, qui servilis est, & nequissimo servo ac latroni communis. Hunc foras mittit charitas. Non enim alienus est a voluntate peccandi. Timet adultera, ne maritus veniat; timet casta, ne abscedat. Voluntate peccat, qui timore non peccat. Nam, qui gehennam metuit, non peccare metuit, sed ardere. Peccat, qui abstinet timore poenæ, non amore justitiæ. Non enim ex corde fit, quod formidine fit poenæ. Ad ovile venit lupus, latratu canum abigitur, manet tamen semper lupus.

Resp.

Resp. S. Aug. in his locis loquitur de timore *serviliter servili*, qui inhonestus & vitiosus est; quia habet conjunctam voluntatem peccandi; nam ab opere externo quidem abstinet, in corde tamen voluntatem peccandi retinet; quia concupiscit & vult peccare, si timor poenae desit. Hic proin timor utique non est castus, sed est communis nequissimo servo ac latroni; hunc foras mittit charitas; quia non est alienus a voluntate peccandi: non peccare metuit, sed puniri: manet servus nequam: licet fugiat, manet lupo rapax.

Contra vero est alius timor geminus, *filialis*, quo timet filius, ne offendat patrem, eique displiceat. Hic timor est honestissimus, valde salutaris, gratusque coelesti Patri. Tertius est timor *servilis simpliciter*, medius inter filialem, & serviliter servilem, proprius servi probi & bene morati. Hunc exprimit S. Aug. serm. 161 de verbis Apost. c. 8, ubi ait: *dicis mihi: gehennam timeo. Quid dicturus sum? male times? non audio; quandoquidem ipse Dominus dixit: eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam occidere in gehennam ignis: ita dico vobis: hunc timete. Cum ergo Dominus timorem incusserit, & vehementer incusserit, & repetendo verbum comminationem geminaverit, dicturus ego sum, male times? ista non dicam. Plane time, nihil melius times, nihil est, quod magis timere debeas.* Ergo ex S. Aug. bonus est timor & praeceptus, quo abstinetur a peccato ob metum gehennae.

Ut triplicem hunc timorem melius distinguas, propone tibi exemplum triplicis servi. Servus nequam sic apud se statuit: *non furabor, ne a Domino puniar, quodsi non puniret, furaver.* Hic est timor *serviliter servilis*, inhonestus & vitiosus. Servus optimus ac valde bene moratus, amans Dominum optimum tanquam patrem, sic decernit: *nolo furari, ne tam bono Domino displiceam.* Hic timor est *filialis*, sanctissimus & saluberrimus.

Servus bonus ac probus sic apud se statuit: *Nolo furari, ne a Domino vindice puniar.* Hic autem consistit, nec ulterius progreditur, abstrahens, quid facturus esset, si nulla poena esset timenda. Et hic est timor *simpliciter servilis*, bonus & honestus. Quod si quis talem servum urgeret interrogando: *quid autem faceres, si a Domino propter furtum non punireris*, tunc, si respondeat ex corde, *tamen non furarer, quia Domino, quem patris loco habeo, displicerem*, timor honestus simpliciter servilis transiret in honestissimum filialem. Si autem responderet: *si poena non esset, furarer*, tunc timor honestus simpliciter servilis degeneraret in inhonestum serviliter servilem.

Ob. 4. In psal. 55 n. 17 ait, *non est castum cor, si DEum ad mercedem colit. Non diligit uxorem, sed dotem, qui propter dotem eam diligit. DEum ita diligamus, ut prater eum nihil diligamus. Præmium DEi ipse DEus est. Si aliud dilexerit, non erit castus amor. Gratis amantur flagitiosi homines, & a DEo præmium quaritur, ut ametur.* In psal. 72.

Resp. Per hæc S. Aug. suadet ea, quæ sunt perfectiora; non tamen vult dicere, quod spes præmii sit mala, aut quod operans ex spe cœlestis præmii, male agat; sed id tantum, quod sit amor minus castus seu minus perfectus, si ex amore *concupiscentia*, seu ex spe præmii, ut sibi boni, DEo serviat, quam si ex amore *benevolentia* aut *amicitia* id faceret. Eos vero, qui ex spe bonorum temporalium, qualia in locis allegatis plura enumerat, aut etiam ex spe gaudii cœlestis ita DEo volunt servire, ut bona terrestria aut etiam gaudia cœlestia DEo præponant aut plus æstiment, aut nollent DEo servire, nisi hæc merces esset, omnino damnat: & merito; quia valde inordinatum est, bona terrestria & etiam cœlestia DEo, bono optimo & infinito, antepondere, aut illa plus æstimare, quam ipsum DEum, aut DEo sine illis nolle servire.

Ceterum DEus ipse temporalia etiam bona promisit, ut homines eorum spe a peccatis absterreat, atque ad suum obsequium flectat. Perfectius utique foret, optandumque summopere, ut omnes homines servirent DEo propter DEum, eumque unice amarent propter se ipsum, nullam aliam mercedem sperarent, nisi DEum ipsum! qui est merces magna nimis. Non tamen sunt culpandi, qui etiam alia bona a DEo sperant rogantque, modo hæc non præponant DEo, aut supra DEum apprecient, vel etiam DEo æquiparent, sed omnia ultimato ad DEum, tanquam ad ultimum finem referant.

Dices. Nulla datur merces, nullum præmium, quia nullum datur meritum, nisi meritum Christi. Ergo neque datur spes ex propriis operibus & meritis. Nam S. Aug. l. 83 quæst. q. 68 ait: *cum ergo meritum peccando amiserimus, quid sibi vult homo de hac massa &c.?* Lib. de prædest. SS. c. 15 n. 31. *Humana hic merita conticescant, quæ perierunt per Adam, & regnet, quæ regnat, gratia per J. Christum D. N.*

Et l. de corrept. & grat. c. 1 n. 32. *Nunc autem perditio per peccatum bono merito, factum est donum gratiæ, quæ merces meriti futura erat.* Idem dicit cap. seq. lib. 14 de civit. DEI c. 2 ait, DEum

DEum homines non meritis, quandoquidem universa massa tanquam in vitiosa radice damnata est, sed gratia discernere.

Resp. Creatum initio hominem rectum, cum natura iustitia originali & gratia a DEo ornatum, per peccatum vero personale Adæ, nobis hæreditarium, gratiam, meritum semen, fuisse perditam atque extinctam, ut proin nullum amplius præmium supernum mereri potuissemus, nisi JESUS Christus, nostri misertus, gratiam nobis gratuito prorsus reparasset, cujus excitantis, prævenientis & concomitantis adjutorio actus supernaturales salutaresque, præmii superni meritorios, possemus ponere. Unde merito Apostolus interrogat, & Augustinus cum eo, *quid habes, quod non accepisti?* Ipsa etiam bona opera & merita nostra sunt dona gratiæ, quæ ad omne opus bonum ac meritum nostrum, etiam ad initium fidei, prærequiritur. Cum ergo gratiam primam, a qua cetera omnia tanquam radice ac semine dependent, mereri nullo modo possimus, sed a DEo prorsus gratuito conferatur, quidquid boni operis & meriti in nobis est, DEo ac JESU Christo filio ejus reparatori nostro est adscribendum; ut adeo verissimum sit, quod ait Aug. DEum, dum coronat merita nostra, nihil aliud coronare, quam munera sua.

Verissimum, quod meritum peccando in Adamo amiserimus, imo etiam potentiam meritum ponendi, constitutam per auxilium gratiæ, prorsus gratiæ: non esse, quod gloriemur de meritis nostris, cum sint dona gratiæ, quam, nullis nostris præcedentibus meritis, gratis accepimus per JESUM Christum, redemptorem nostrum: per hanc, prævisam, efficacem vel inefficacem fore, discerni a DEo fidelem ab infideli, prædestinatum a reprobo, justum ab impio.

Scriptum nempe hæc Aug. contra Pelagianos, qui dicebant, nos per opera nostra naturalia, seu viribus solius naturæ facta, mereri præmia supernaturalia, vel saltem, ut Semipelagiani dicebant, initium salutare fidei, & sic hominem per opera naturalia se ipsum discernere, quæ sunt falsissima & hæretica; cum ad omnem prorsus actum salutarem prærequiratur gratia Christi.

Hinc S. Aug. nunquam negavit, dari in homine opera salutaria ac meritoria, sed id constanter asseruit, ea a gratia dependere, & sic esse DEI dona. Sic lib. de dono perlev. c. 2 n. 4 ait: *gratiam DEI non secundum merita nostra dari, quoniam DEI dona sunt, & DEI gratia conferuntur etiam merita universa iustorum.* Et l. 2 contra 2 ep. Pelag. c. 6. *Gratia DEI præveniri omnia hominis me-*

rita, nec gratiam meritis dari, primam videlicet, aut sequentes etiam ullis meritis naturalibus; contrarium autem Pelagiani asseriebant. Unde lib. de Grat. & lib. arb. c. 6 ait Aug. Sed plane cum data fuerit gratia, incipiunt etiam esse merita nostra bona, per illam tamen. Et serm. 169 de verb. Ap. c. 2. Gratia præcessit meritum tuum: non gratia ex merito, sed meritum ex gratia; nam, si gratia ex merito, emisisti, non gratis accepisti. Unde ep. 194 c. 5 addit: cum DEus coronat merita nostra, nihil aliud coronat, quam munera sua. Et l. de grat. & lib. arb. c. 18. Eligentium hominum meritum nullum esset, nisi eos eligentis DEI gratia præveniret. Cap. 6 vero de Paulo apost. ait: Merita sua bona commemorat, ut post bona merita consequatur coronam, qui post merita mala consecutus est gratiam. Ecce ordinem. 1 Datur gratia. 2 Dependenter a gratia ponuntur merita. 3. Datur corona & præmium meritum. Bonum certamen certavi - - - reposita est mihi corona justitiæ, quam dabit mihi Dominus justus iudex.

Et serm. 297 c. 4 querit Aug. Cui reddet coronam debitam, O Paule parve, magne? utique meritis tuis. - - - Reddet coronam debitam meritis tuis; sed, ut reddatur tibi corona tua, DEI dona sunt merita tua; quia scilicet gratia est semen, radix, fons, & origo meritum. Quamvis igitur etiam homo ponendo per liberum arbitrium merita agat, & operetur, tamen hoc tam parum est, ut opera hominis meritoria adscribenda sint primo agenti, primo determinanti, primo excitanti & moventi, qui eam dedit gratiam, quam cum consensu & cooperatione hominis conjungendam prævidit.

Manifestum proin est, secundum S. Aug. etiam pro hoc statu naturæ lapsæ dari in homine vera ac propria merita supernaturalia, quæ spem præbeant vitæ æternæ. Omnia tamen merita ex gratia velut ex fonte suo profluunt, ita quidem, ut prima gratia nunquam sub ullum meritum, de condigno vel de congruo, possit cadere. Si autem quis primæ gratiæ cooperetur, & dependenter ab illa actum meritorium, supernaturalem ponat, nihil obstare videtur, quo minus hic actus sit meritum novæ gratiæ, seu augmenti gratiæ, quæ in novum actum meritorium influat. Nihilominus enim hæc gratis daretur, cum ipsum etiam meritum, ut ex Aug. constat, sit donum DEI, prout dicit l. de patient. c. 20 his verbis: & ideo etiam cum gratia adjuvat justum, & videtur ejus meritis reddi, nec sic desinit esse gratia, quoniam id adjuvat, quod ipsa est largita.

C A P U T XVI.

Theses Jansenianæ & Quesnellianæ.

S*ine gratia supernaturali nullus fieri potest actus moraliter & naturaliter honestus. Peccator non est liber nisi ad malum sine gratia liberatoris. Omnia infidelium & peccatorum opera sunt peccata. Quesnellus prop. 38 & seqq.*

A N T I - T H E S E S S. A U G U S T I N I.

Possunt ab infidelibus, imo etiam a fidelibus, fieri aliqua opera; rationi naturali consentanea, ex ductu luminis naturalis, a DEO, ut auctore naturæ, ipsis inditi, sine ullo motivo supernaturali, per fidem cogniti. Atqui talia opera ordinis naturalis non sunt peccata, sed sunt actus naturaliter & moraliter boni ac honesti. Nam

S. Aug. l. de spir. & lit. c. 27 n. 47, adducens textum S. Pauli: *Gentes ea, quæ legis sunt, naturaliter faciunt*, ait, *non spiritu DEi, non fide, non gratia ab eis hæc fieri: hos tamen nondum esse ex eorum numero, quos Christi justificat gratia, sed potius eorum, quorum, etiam impiorum, nec DEum verum veraciter justæque colentium, quædam tamen facta vel legimus, vel novimus, vel audimus, quæ secundum justitiæ regulam non solum vituperare non possumus, verum etiam merito recteque laudamus. Atqui hæc opera non sunt supernaturalia, quia, ut ait Aug. non præstantur ex spiritu DEi, non fide, non gratia, sed ductu rationis & honestatis naturalis. Ergo sine viribus gratiæ supernaturalibus fieri possunt aliqua opera, naturaliter & moraliter, seu secundum mores honesta, non vituperanda sed laudanda. Ergo falsum est, quod infideles & peccatores in singulis operibus peccent, aut quod non sint liberi nisi ad malum.*

Et quid ineptius dicere, quam infideles aut alios peccatores per singulos actus peccare; an ergo per singulos motus linguæ, oculorum, manuum, pedum peccant. An heroes illi Romani & Græci, de quibus Plutarchus alique scriptores memorant, per singula sua pro patria, pro virtute militari & civili præclare gesta peccarunt? an Catones illi, Fabricii, Metelli, alique viri integerimi?

rimi? an Scipio ille Africanus, dum Masanissæ pudicitiam apud Livium suavit, per hoc peccavit? an Alexander M. dum captivam Sigambim tam modeste habuit, neque ab ullo violari permisit? Veteres illi philosophi multas insignes morum doctrinas scripserunt, an singulas litteras efformando, an Stoici per singula rigide suæ disciplinæ & virtutum moralium præcepta peccarunt? sit, quod non raro vanæ gloriæ cupiditate, ostentatione, & jactantia opera sua magna vitaverint: sed an semper? S. Aug. l. c. ait, multa in illis fuisse laudanda, quia scilicet ad honestatem morum recte composita, & ita composita, ut multis Christianis merito ruborem incutiant, dum vident, homines, veræ fidei lumine destitutos, tam ardua gessisse, tam rigidam vitæ disciplinam, tantamque morum honestatem sibi aliisque præscripsisse?

Hoc unum dolendum, quod tam magnos fecerint passus, quamvis honestos moraliter, sed tamen extra viam veræ fidei, non ducentes ad salutem æternam. Unde l. c. c. 28 ait Aug. *ad salutem æternam non prosunt impio aliqua bona opera.*

Sed non tantum infideles & peccatores præstant aliqua bona opera naturalia, sed etiam fideles. Sic Aug. *serm.* 349 c. 2 ait, licitam esse humanam charitatem, qua uxor, filii, amici, cives, diliguntur: *humanam* inquit, seu naturaliter honestam, qualis etiam apud infideles invenitur, nec supernam gratiæ regionem ingreditur. Hanc eandem charitatem seu potius misericordiam Cicero laudat in Julio Cæsare; laudat & Aug. l. 5 de civ. c. 5. Et l. 3 contra 2 ep. Pelag. c. 5 enumerat plures virtutes morales, quæ tamen ex defectu fidei ad salutem animæ non perducant. Persistunt in ordine naturali; supernaturalis ordinis sanctuarium non attingunt; dona DEi sunt, sed *ut auctoris naturæ*, qui & vires naturæ & lumen rationis dedit, non vero *ut auctoris gratiæ*, totam naturæ ditionem transcendentes.

Ep. 164 c. 2 rursus enumerat varias multorum gentilitium laudabiles vitas & virtutes, uti parsimoniam, castitatem, continentiam, sobrietatem, mortis pro patria contemptum, servatam etiam hostibus fidem. An etiam omnes hæ virtutes sunt vitia? Et ep. 217 ait, laudari per quasque gentes, præsertim Romanam, qui præclare gloriosissimeque vixerunt. Lib. 1 de civ. DEi c. 24. *Inter omnes suos laudabiles, & virtutum insignibus illustres viros non proferunt Romani meliorem Attilio regulo, quem neque felicitas corripuit, neque infelicitas fregit.* Denique ep. 138 c. 3. *DEus enim sic ostendit in opulentissimo & præclaro imperio Romanorum, quantum*

tum valerent civiles etiam, sine vera religione virtutes, quas opulenta, victoriis, ac temporalibus præmiis remuneratus est.

Sed peccatores, inquit, in singulis operibus peccant. Absurda sententia! an ergo Publicanus ille, demittendo oculos, pectus percutiendo, rogando misericordiam peccavit? quærit Augustinus *serm.* 135 c. 5. Peccator sane erat; non enim est mentitus, dum dixit, rogavitque: *propitius esto mihi peccatori.* Ecce prius se humiliavit, prius rogavit peccator, postea descendit in domum suam iustificatus.

Quare Aug. eod. *serm.* c. 6 *peccatores ad preces hortatur: incumbite ergo orationibus peccatores, confitemini peccata vestra, erate, ut deleantur, orate, ut minuantur.* An peccata sunt hæ orationes? an ad peccandum amplius S. Aug. peccatores hortatus est? clama cum Davide *de profundis* ad Dominum: clama: *miserere mei DEUS.* Clamaverunt Ninivita, clamavit latro in cruce: lacrymis pedes rigavit Christi Magdalena peccatrix: & propitiationem invenerunt. Roga Christum, ut ejiciat dæmonium. Cor contritum & humillatum non despiciet.

Quid ineptius, quam dicere, orationes, jejunia, cilicia, ceneres Ninivitarum fuisse peccata, eleemosynas peccatoris esse peccata? An erravit, qui dixit: *peccata tua eleemosynis redime.*

OBJECTIONES

Ex S. Augustino.

OB. 1. In *psal.* 31 ait, neminem ante fidem bene operari: opera, quantumvis videantur laudabilia, esse inania, & vacua, cursus celerrimos præter viam: eo plus errari, quo plus curratur. *L. 14 de Trin.* Virtutes ipsas ante fidem non esse veras virtutes, nec vere bonas. *L. 5 de civ. c. 12.* Non esse veram virtutem, quæ ad DEUM, ultimum hominis finem, non tendat. Ergo nullus datur actus moraliter tantum honestus.

Resp. S. Aug. per hæc non vult dicere, quod opera bona, ante fidem, non sint bona & honesta moraliter, seu in linea naturali honestatis morum, ad rectam rationem luminis naturalis, a DEO ut auctore naturæ creaturis rationalibus inditi, compositorum; quin imo aperte dicit, sub hac ratione esse bona, laudabilia, virtutes, præmiis naturalis de congruo seu improprie dicti, meritorias. Sed loquitur *comparative* ad ordinem supernaturalem, ad ultimum finem hominis, in statu *elevationis* constituti,

Pars VIII.

Ccccc

ti,

ti, ad opera bona & virtutes supernaturales, quæ solæ ad hunc finem conducunt, nempe ad DEUM in cælo possidendum.

Et in hoc sensu dicit, non esse veras virtutes, neque opera vere bona, nempe comparative ad virtutes & opera supernaturalia, per gratiam Christi facta, quæ sola ad vitam æternamducunt, tanquam illius merita. Et sic opera naturalia, ut ut moraliter ac naturaliter honesta, atque lumini rationis naturali consentanea, esse ordinis multum inferioris, supernaturalis meriti inania & vacua; esse passus & cursus præter viam, quæ ducit ad DEUM, finem & terminum ultimum omnis naturæ rationalis, veramque illius beatitudinem.

Ob. 2. L. 4 contra Julianum c. 3 ait: *quod si vitium est, male misereri, procul dubio vitium est infideliter misereri: quod si & ipsa misericordia per se ipsam naturali compassione opus est bonum, etiam isto bono male utitur, qui infideliter utitur. Et hoc bonum male facit, qui infideliter facit; qui autem male facit aliquid, profecto peccat. . . . Omne enim, velis nolis, quod non est ex fide, peccatum est.* Atqui omnia opera infidelium, quantumcunque videantur de se laudabilia, fiunt ab eis infideliter, cum non sint ex fide. Ergo sunt peccata. Ulteriorem ibidem addit rationem; nam, quidquid boni sit ab homine, si non sit ad rectum & debitum finem, nempe ad serviendum & placendum DEO, eoque fruendum, peccatum est. Atqui virtutes infidelium non fiunt ad rectum & debitum hunc finem. Ergo sunt peccata.

Resp. S. Aug. hic loquitur de iis infidelibus, qui opera sua, de se bona, mala intentione vanæ gloriæ, ostentatione, jactantia, superbia, fastu, inordinata humanæ laudis cupiditate, aut alio pravo affectu vitiabant, quales erant plures ex gentilibus philosophis, & heroibus, quorum gesta grandia mirabatur, & laudibus celebrabat antiquitas. De his igitur dicit Aug., quod bonum male agant, quod bono male utantur, eo quod infideliter illo utantur, nempe ad vanam gloriam, ostentationem, & inordinatam laudis cupiditatem exsatiandam. Et hinc per accidens talia bona de se opera fiunt peccata; quia male aguntur, seu non recta intentione. Nam quidquid non est ex fide, seu ex recta conscientia per dictamen rationis directæ, peccatum est; quidquid enim est contra dictamen conscientiæ, peccatum est, utpote a regula proxima moralitatis desectens. Atque hinc, si opera etiam de se bona ab homine, DEUM cognoscente, ejusque recordante, nullo modo referantur ad DEUM, ne quidem implicate & virtualiter, sed

sed ex inordinato affectu erga se ipsum fiant, per pravam intentionem, quæ est omnium virtutum pestis, omniaque opera bona inficit, fiunt mala & peccata. Non tamen omnia infidelium opera hac peste erant infecta; sed multa fiebant ex proprio virtutum moralium motivo, nempe ob honestatem specialem, quæ in quavis virtute relucet.

Unde merito ab Alexandro VIII damnata est hæc Jansenistarum propositio, ordine octava: *neceſſe eſt, infidelem in omni opere peccare.* Et a Clemente XI hæc Quesnelliana 41: *Omnis cognitio DEI, etiam naturalis, etiam in philoſophis ethnicis, non po- teſt venire, niſi a DEO, & ſine gratia non producit, niſi præ- ſumptionem, vanitatem, & oppoſitionem ad ipſum DEUM, loco affectuum adorationis, gratitudinis & amoris.* Et hæc 59: *oratio impiorum eſt novum peccatum, & quod DEUS illis concedit, eſt novum in eos judicium.*

Sed dices. Ipſe S. Aug. in pl. 108 n. 9 dicit: *oratio, quæ non fit per Chriſtum, non ſolum non poteſt delere peccatum, ſed etiam ipſa fit in peccatum.* Variis quoque locis non prodeſſe peccatori- bus eleemoſynam aſſerit, eo quod non Chriſtum paſcat, ſed ju- dicem corrumpere conetur, qui eam dat.

Reſp. Loquitur Aug. de Juda proditore, cujus oratio eo tem- pore, quo cogitabat Chriſtum prodere, non poterat fieri niſi in peccatum. At vero, ſi impium hoc propositum depoſuiſſet, pœ- nituiſſet, & veniam rogaviſſet, non tantum non ceſſiſſet ei in pec- catum, ſed veniam impetraviſſet; prout S. doctor ibidem addit. Imo etiam poſt parratum impium facinus, ſuperfuit locus pœni- tentiæ & veniæ. Idem reſpondetur de eleemoſyna; nam licet illa ſit de ſe bona, ſi tamen eam quis det, ut impune & licentius poſ- ſit peccare (quem caſum ponit S. Aug.) nihil prodeſt danti. Redi- mit ergo eleemoſyna peccata quoad pœnam temporalem, ſi prius per pœnitentiam deleſta fuerit culpa & reatus pœnæ æternæ. Imo etiam, ſi ante formalem pœnitentiam daret peccator eleemoſynam, ut a DEO obtineat gratiam, rite pœnitendi, & a peccatis dein- cept abſtinendi, utique non peccaret, ſed bonum opus perageret: prout ſubjungit Aug. alloquens *ſerm.* 39 peccatores: *ergo ad hoc facite eleemoſynam, ut veſtra orationes exaudiantur, & adjuvet vos DEUS ad vitam in melius commutandam.* Imo etiam, ſi pecca- tor, nihil cogitans de ſuis peccatis, incidat in pauperem, & ejus miſeriam miſeratus det ei eleemoſynam, non peccat, ſed opus moraliter bonum facit.

CAPUT XVII.

Thesis Janseniana & Quesnelliana de Judæis.

EXceptis paucis justis in veteri lege omnes in singulis operibus peccarunt ex defectu gratiæ. Nam S. Aug. pluribus locis dicit, populum illum carnalem Judaicum, terrenis promissionibus innixum, de cælo parum cogitasse. Legem autem, quamvis timore impelleretur servili, observare non potuisse; ab eo autem, qui est sub lege gratiæ, præcepta impleri, paucissimos spirituales, quid facerent, novisse, gratiam defuisse, legem minas intentasse, sed non adjuvisse, non sanasse. Terrenis irritos, eaque tantummodo sperantes, admissos non fuisse ad hæreditatem spiritalem cælestis patrimonii.

Resp. S. Aug. nullatenus per hæc dicere voluit, populum illum Judaicum nullam habuisse gratiam, aut peccasse in singulis operibus: sed fatetur, non paucos ex Patriarchis, prophetis, & aliis justis, quos multos ipsa etiam S. Scriptura dilaudat, vitam sanctam duxisse, atque salvatos esse. Etiam, quando Elias putabat, se solum relictum fuisse servum DEI, audisse ab eo, esse septem millia, quæ non curvassent genua ante Baal.

Licet autem pauci, respective ad tantam multitudinem Israelitarum, vel ad multitudinem Christianorum, probe vixerint, non sequitur, quod nullam habuerint gratiam, aut quod necessario peccaverint, aut in singulis actibus peccarint; sicut in novo testamento, licet plurimi atque major multo pars carnali concupiscentia abrepti aut pravis animi motibus impulsæ peccent, non tamen sequitur, quod nullam habeant gratiam, aut quod necessario peccent, aut quod in omnibus operibus peccent.

Hoc certum, quod DEUS illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum, omnibusque det gratiam, proxime vel remote sufficientem ad salutem, cum omnes velit salvos fieri, & pro omnibus mortem oppetierit: hæc autem gratia non modo Christianis, sed etiam ethnicis, nec tantum istis, sed omnibus etiam veteris testamenti hominibus, detur & data fuerit ex meritis Christi, iis quidem, qui post Christum vixerunt, ex meritis jam actu positis, iis vero, qui ante Christi adventum in carne vixerunt, ex ejusdem meritis a DEO absolute prævis.

S. Aug. eos, qui ante Christi adventum pie vixerunt, ad novum

vum testamentum, seu ad legem gratiæ pertinuisse, eos vero, qui post Christi adventum scelerate vivunt, ad vetus testamentum pertinere asserit: re ipsa tamen esse unum testamentum unius DEI, sic ut novum includatur in veteri, & tunc quidem fuisse velatum, per Christum autem revelatum. *Gratia enim novi testamenti in lege velabatur, in Evangelio revelatur, --- velum templi scissum est.* In psal. 143.

Si quæras, cur ergo, si etiam in veteri lege Mosaica omnibus data fuit gratia Christi, lex nova appelletur *lex gratiæ*? Resp. 1. ex Aug., quia per Christum velum templi scissum est, atque divina mysteria multo clarius revelata. 2. Quia nunc præ oculis habemus exemplum Christi ejusque sanctissimam doctrinam evangelicam. 3. Quia abolitis innumeris legibus ceremonialibus & judicialibus, observatu difficilibus, Christus septem sacramenta, uberimos gratiarum fontes, instituit, ut proin abundantiores gratiæ conferantur. 4. Quia in lege veteri peccatoribus non aliud supererat justificationis remedium, quam actus contritionis aut perfectæ charitatis: in lege autem gratiæ habemus sacramentum poenitentiae. 5. Quia sacramenta veteris legis, ut Apostolus loquitur, vacua & egena erant elementa, quæ gratiam non conferebant, sed per sacramenta novæ legis dandam præfigurabant, nova vero hæc nostra, ut ait Florentinum, continent gratiam, eamque digne suscipientibus conferunt. Quantum ergo lux umbræ præstat, & veritas figuræ, tantum lex gratiæ legi Mosaicæ. Ex quo tamen non sequitur, quod hominibus veteris testamenti non data fuerit sufficiens gratia ad evitanda peccata & obtinendam salutem, aut quod in singulis operibus peccarint.

Quapropter Clemens XI in bulla sua *Unigenitus* damnavit propositionem Quesnelli 6am, qua dixit, *DEUM a Judæis exegisse fugam peccati, & implementum legis a peccatore, relinquendo illum in sua impotentia.* Et 7mam: *quæ utilitas pro homine in veteri fædere, in quo DEUS eum reliquit ejus propriæ infirmitati, imponendo ipsi suam legem?*

Quam nobis ideam proponunt isti homines de DEO optimo, clementissimo? de populo ejus electo? imposuit eis legem, quam observare erat impossibile, deerat quoque gratia, qua possibile fieret: vah blasphemiam!

Vindicavimus hætenus S. Augustinum a falsis Jansenistarum accusationibus. Ceterum Alexander VIII damnavit hanc propositionem 30am: *ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clare*

fundatam, illam absolute potest tenere & docere, non respiciendo ad ullam Pontificis bullam. Malim ego sentire cum ecclesia Catholica, quam cum doctore privato, quantumvis magno, si sit illi contrarius.

C A P U T XVIII.

Theses Jansenistarum de sacramentis.

Absolutio non remittit peccata, sed tantum declarat remissionem. (S. Cyran.) Praxis ecclesiæ circa sacramentum poenitentiae favet impoenitentiae. (Arnaldus de freq. comm. p. 628). Non est necesse confiteri numerum, & circumstantias, mutantes speciem peccatorum. (S. Cyran.). S. Augustinus nunquam fuit confessus, nec alius ex sanctis patribus. (Aurea fodina p. 46). Regulariter absolvi non debet poenitens incognitus, licet tantum peccata venialia confiteatur. (Obstruet thes. theol.) Neque ecclesia, nec ullus unquam theologus dixit, quod confessio sit sacramentum. (M. le Maitre).

Satisfactio debet præcedere absolutionem (Rituel d' Aleth. p. 91, Quesnellus prop. 87, 88.) Natura confessionis sacramentalis exigit, ut sit publica. (P. Sequenot de l' Oratoire de sainte virginité.)

Eucharistia est sacramentum, in quo anima Christi se unit materiam panis, qui sic fit corpus Christi. (P. Mioly de l' Orat. in thes.) Confessarii debent restringere usum frequentis communionis, (M. de Ligny). Illis, qui necdum habent amorem divinum purum sine omni mixtura, item illis, qui necdum perfecte sunt uniti DEO soli, & penitus inculpabiles, interdici debet communio. (Arnaldus de freq. comm.)

Missa non solatur animas in purgatorio sed resectorio. (Obstruet thes. theol.)

A N T I T H E S E S

Catholicae.

Absolutio sacramentalis est sententia judicialis, semperque fuit talis; cum a Christo sacramentum poenitentiae institutum sit per modum iudicii, de cuius essentia est sententia iudicis, absolutoria vel condemnatoria, prout ipsa etiam essentialis forma huius sacramenti manifeste indicat: ego te absolvo: & Christus ipse nobis dem-

monſtravit, dum ſacramentum pœnitentiæ inſtituit, dicitque : *quorum peccata remiſeritis, remiſſa ſunt, & quorum retinueritis, retenta ſunt.* Non dixit, quorum peccata declaraveritis remiſſa eſſe, remiſſa ſunt, ſed : *quorum remiſeritis* peccata. *Solvere* non eſt declarare ſolutum, ſed ſignificat exercitium & actionem ſolutionis.

Et quid ? ſi peccata jam prius a DEO ſunt remiſſa, & tantum opus eſt declaratione, quod ſint remiſſa, cur non doctior aliquis laicus poteſt eam remiſſionem declarare, ſicut medicus poteſt declarare, an ægrotus teneatur jejunaſſe ; imo cur non quilibet ſibi ipſi poteſt declarare, peccata ſua ſibi eſſe remiſſa, cum nemo melius diſpoſitionem & actus præmiſſos intelligat ?

Data eſt eccleſiæ poteſtas clavium (*tibi dabo claves regni calorum*). Claves non tantum indicant, aut declarant, portam eſſe apertam vel clauſam, ſed illam aperiunt vel claudunt.

Nullus unquam theologus dixit, quod confeſſio ſit ſacramentum. Næ ! vir iſte multos theologos legit, qui nullum legerit, tractantem de ſacramento confeſſionis. Non autem per has voces intelligitur ſola narratio peccatorum, a pœnitente coram ſacerdote facta, ſed etiam contritio, propositum, & ſatisfactio, atque data a ſacerdote abſolutio. Legat concilium Tridentinum.

Hoc autem, credo, nullus unquam theologus, quantumvis lazus, auſus eſt dicere, quod opus non ſit confiteri numerum peccatorum gravium, & circumſtantias ſpeciem mutantes, contra expreſſam definitionem Tridentini. Judex eſt confeſſarius ; quomodo autem judicabit, ſi nesciat ſpeciem criminum & numerum ? quomodo proportionatam injunget pœnam ? medicus eſt : quomodo diſcernet inter lepram & lepram, & medicinam præſcribet ? doctor eſt : quomodo argumento ad hominem inſtruet ? quomodo ſciet, quorum peccata debeat remittere, & quorum retinere ?

Et ecce, quam conſequenter loquantur : *abſolvi non debet*, inquiunt, *incognitus.* An Petrus vocetur pœnitens, an vero Paulus, ſcire confeſſarius debet ; quænam vero peccata, & quot commiſerit præſens ipſi perſona, ſcire non debet.

An ſatisfactio præcedere debeat abſolutionem : an confeſſio debeat eſſe publica : qualis praxis confitendi eſſe debeat : an S. Auguſtinus & alii ex ſanctis patribus nunquam confeſſi ſint, prout Janſeniſtæ ſine omni probatione temere effutiant, ipſe S. Auguſtinus nunc docebit.

CAPUT XIX.

S. Augustini doctrina de sacramento confessionis.

1. *Serm.* 351 c. 4 ait, peccata gravia clavibus ecclesiæ esse subji-
cienda, & propter publica & scandalosa pœnitentiam publi-
cam agendam. Viguit ergo Augustini ætate usus pœniten-
tiæ privatæ & publicæ. Illa expiabantur peccata occulta: hac pec-
cata enormia publice patrata, uti idololatria, homicidia, adulteria,
aliaque, quæ dicebantur *canonica*. Illius usus constanter in eccle-
sia viguit, ut, ad mensam Evcharisticam accessuri, prius confes-
sione sacramentali se mundarent. Publica autem in Orientali eccle-
sia post quartum sæculum, in Occidentali autem post septimum
fuit multum remissa, donec post undecimum penitus fuit sublata,
propter scandala, infamiam, odia, aliaspue causas.

Eandem circa utramque pœnitentiam disciplinam innuit *serm.*
82 in *Ev. Matth.* c. 7 &c. his verbis: *corripienda sunt coram omni-
bus, quæ peccantur coram omnibus: ipsa corripienda sunt secretius,
quæ peccantur secretius, --- ubi contigit malum, ibi moriatur.* Id
est: si publice contigit, pœnitentia publica, si occulte, occulta
expietur.

2. *Tract.* 22 in *Joan.* n. 7, *Mortuus, inquit, in corde tuo tan-
quam in sepulcro jacebas: surge & procede. Quid est, surge &
procede? crede & confitere. Qui enim credit, surrexit; qui con-
fitetur, processit. Quare processisse diximus confitentem? Quia an-
tequam confiteretur, occultus erat; cum autem confitetur, proce-
dit de tenebris ad lucem. Et, cum confessus fuerit, quid dicitur
ministris? quod dictum est ad funus Lazari: solvite illum, & finite
abire. Quomodo? dictum est ministris Apostolis: quæ solveritis in
terra, soluta erunt & in calo.*

Et in *psal.* 101 *ser.* 2 cum audis, hominem confitendo proferve
conscientiam, jam de sepulcro eductus est, sed nondum solutus est.
Quomodo solvitur? a quibus solvitur? quæ solveritis in terra, in-
quit, soluta erunt & in calo.

Quibus sane verbis Aug. clare indicat, quomodo per pœniten-
tiam fiat justificatio peccatoris, confitendo nempe peccata sua, pro-
ferendo conscientiam coram ministris ecclesiæ. Sed necdum per so-
lam confessionem peccatorum solutus est peccator, donec absolva-
tur ab iisdem ministris, quibus dictum est: quæcunque solveritis &c.
Quis

Quis autem jam dubitet, ipsum etiam S. Augustinum peccata sua non modo publice, sed privatim etiam constitutis a DEo pœnitentiæ ministris fuisse confessum, cum confessionem & absolutionem adeo necessariam ad remissionem peccatorum deprædicet?

Certe data fuit Apostolis eorumque successoribus, DEI sacerdotibus, pœnitentiæ ministris potestas solvendi & ligandi, remittendi aut retinendi peccata, prout nos clare Evangelica docet veritas. Quomodo autem hoc prudenter & discrete facient, quomodo scient, quinam sint solvendi, quinam non solvendi, quibus remittenda, & quibus retinenda peccata, si non ipsi pœnitentes se ostendant sacerdoti, & eidem per sinceram confessionem peccata sua animæque statum aperiant? quomodo medicus poterit aptam ægroto medicinam præscribere, eumque sanare, si ei morbum non indicet? quomodo chirurgus curare vulnera, quæ lanciatus non deregat?

Sed neque requirit Aug. ut satisfactio præcedat absolutionem; quia hoc nusquam indicat. Contritio, detestatio peccatorum, dolor de commissis, propositum serium de non committendis, ipsa sincera ac distincta peccatorum confessio, præcedere debent absolutionem, non vero semper necessario ipsa pœnalis satisfactio, quam confessarius iungit; quis enim credat, pœnitentiam publicam agentes, quæ sæpe ad multos annos extendebatur, nunquam sacramentaliter fuisse absolutos toto pœnitentiæ tempore? Videri possunt, quæ de veteri in hac re disciplina dixi *part. IV art. IV.*

Patres, qui videntur dicere, quod pœnitentia debeat præcedere absolutionem, vel intelligunt per pœnitentiam dolorem animi & contritionem cordis atque detestationem peccati, vel intelligunt pœnitentiam publicam canonicam, quæ debuit præcedere canonicam absolutionem & reconciliationem, in facie ecclesiæ factam, per quam non tantum DEo satisfiebat, sed etiam ecclesiæ scandalizata, ut loquitur Aug. in *Enchir. c. 65 n. 17.*

De sacramentis vero pœnitentiæ & Eucharistiæ loquitur *ep. 228 n. 8 ad Honorat.* ubi refert, quanta sit animarum perniciēs, si tempore persecutionis ministri ecclesiæ fugiant, qui sacramenta fidelibus conficiant & erogent. *Si autem ministri adsint, pro viribus omnibus subvenitur: alii baptizantur, alii reconciliantur, nulli dominici corporis communionē fraudantur.* Quod argumento manifestum est, non debere satisfactionem pœnalem ex Christi institutione præcedere.

CAPUT XX.

An ex S. Augustini sententia excludendi sint a S. Communione iusti, qui non sunt omnino perfecti?

Affirmant aliqui Jansenistæ, imo dicunt, qui necdum habent amorem divinum purum, aut non sunt perfecte DEo uniti & penitus inculpabiles, arcendos esse a S. Communione. Hinc Arnaldus librum famosum scripsit *de frequenti communione restringenda*; eum haud dubie in finem, ut fideles a SS. Sacramentis absterreantur. Quotus enim quisque est, qui se prorsus purum, & in amore divino ab omni mixtura depurato, omnino perfectum, & penitus inculpabilem dicere ausit? Certe moniales Portu-Regales, quamvis valde spirituales sibi viderentur, perniciofa hac doctrina imbutæ, ipsam etiam communionem paschalem omittebant, quia necdum ardebant amore puro & perfecto. Audiamus igitur S. Augustinum.

Tract. 26 in *Joan. n. 15* ait, alicubi quotidie, alicubi certis dierum intervallis ad mensam Domini accedi, & corpus Christi sumi. Laudatque utramque consuetudinem. Et de *ser. Dom. in mont. c. 7*, non esse reprehendendos, qui quotidie communicant; additque rationem: *cum panis iste quotidianus dictus sit*. Item *ser. 57 c. 7. Eucharistia panis noster quotidianus est*. Certe in prima christianitate omnes fideles quotidie sacram synaxin sumebant; qui mos adhuc tempore S. Augustini in Occidente viguit. Et hodieum plerique sacerdotes quotidie in Missa corpus & sanguinem Christi sumunt.

Jam vero quis credat, omnes fuisse perfectos & ab omni peccati etiam venialis macula puros, aut plerosque sacrilege communicasse? Ab omni peccato mortali cor purum esse debet; optandumque foret, ut a venialibus quoque purum esset; sed tamen hæc a communione arcere non debent. Medicina est saluberrima divinus hic panis, sanat, confortatque.

Hinc S. Aug. tract. 26 in *Joan. n. 11* ait: Et si peccata sint quotidiana, modo non sint mortifera, accedendum esse ad altare: prius tamen orandum: *dimitte nobis debita nostra: securus accede: panis est, non venenum*. Et *serm. 17 c. 5*. Quod DEus propter ipsa peccata, tanto crebriora, quanto minora, constituerit in ecclesia *quotidianam medicinam*, ut dicentes, *dimitte nobis debita nostra*, corpori Christi & sanguini communicemus. Item *serm. 59 c. 4*

c. 4 dicit, neminem in hac vita sine peccato posse vivere, posse nos tamen vivere *sine magno crimine*, unde *separemur ab illo pane*. Ergo per parva peccata ab illo non *separamur*, sed per magna, necdum remissa. Idem Aug. dicit *ser. 351 de penit. c. 4 n. 7*.

Lib. 4 contra duas epist. Pelag. c. 9 n. 26 scribit: *Non adorandum idolum, non mæchandum, non homicidium perpetrandum: ista autem sunt atque huiusmodi crimina, quæ si quisquam commiserit, a corporis Christi communione removetur*. Propter huiusmodi ergo enormia crimina peccatores pœnitentiæ publicæ subiciebantur, nec poterant publice ad altare accedere. Alia autem peccata, licet mortalia, si confessione fuerant deleta, non arcebant a publica communione, multo minus venialia; prout hoc ipsam ex S. Cypriano attestatur S. Aug. l. de dono persever. c. 4 n. 7, his verbis: *ait quippe inter cetera (S. Cyprianus) hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne, qui in Christo sumus, (in gratia habituali constituti) & Eucharistiam quotidie in salutis cibum accipimus, intercedente aliquo graviore delicto a Christi corpore separemur*. Ecce! graviori delicto, nempe mortali, necdum expiato, a corpore Christi sumendo arcemur. Quo sensu intelligenda etiam veniunt verba Apostoli: *probet autem se ipsum homo, nempe per bonam conscientiam, immunem a peccato mortali, aut, si tale commissum sit, per sacramentalem illius confessionem, ne tali peccato inquinatus accedendo iudicium sibi manducet & bibat*.

Per hæc tamen nullatenus dictum velim, non esse magnopere curandum, ut communicaturus a venialibus quoque peccatis cor mundum purumque asserat, & puri amoris divini actus elicere conetur, cum certum sit, eo plus fructus ex S. Communione reportari, quo puriori corde meliorique dispositione sanctissimum corporis Christi sacramentum sumitur. Sed hoc dico, necessarium non esse, ut communicans ab omni noxa veniali sit purus: prout hætenus ex S. Aug. & Cypriano fuit demonstratum.

Unum adhuc locum in gratiam non tantum Iansenistarum, sed Lutheranorum, & maxime Calvinistarum afferam ex S. Augustino. Serm. 227 sic loquitur: *Promiseram vobis, qui baptizati estis, sermonem, quo exponerem mensæ dominicæ Sacramentum, quod modo etiam videtis, & cuius nocte praterita participes facti estis. Debetis scire, quid accepistis, quid accepturi estis, quid quotidie accipere debeatis. Panis ille, quem videtis in altari, sanctificatus per verbum DEI, corpus est Christi: calix ille, imo quod habet calix sanctificatum per verbum DEI, sanguis est Christi.*

Quid quotidie accipere debeatis: ecce Jansenista frequentem communionem! Panis ille, quem videtis in altari, sanctificatus per verbum DEI, est corpus Christi. Ecce Lutherane! panis, quem vides in altari, est corpus Christi etiam extra actualem sumptionem & manducationem. Quod habet calix, est sanguis Christi: ergo non tantum, quod habet os & guttur, est sanguis Christi.

Quod habet calix, sanctificatum per verbum DEI, est sanguis Christi. Ecce Calvinista! quod habet calix, non est signum aut figura, vel symbolum sanguinis Christi, sed est sanguis Christi. Per quid? per verbum DEI, quo facta sunt omnia.

Neque dicant Lutherani *Inpanatores*, & Calvinistæ *Symbolistæ*, cum quibusdam Jansenistis *Unionistis*, quod Aug. asserat, panem esse corpus Christi; ergo panem remanere post consecrationem, consequenter non dari transubstantiationem. Nam respondetur, a S. Augustino non intelligi panem naturalem & materiale, sed panem, de quo locutus est Iesus Christus Joan. 6. *Ego sum panis vitæ. Hic est panis de cælo descendens. Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. Panis, quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vitæ.*

Panis noster naturalis & materialis non descendit de cælo: neque est vivus, panis autem, quem dat Christus, est panis vivus, qui de cælo descendit: *ego sum panis vivus, qui de cælo descendi: hic est panis de cælo descendens.* Deinde panis noster terrestris non est, nec potest esse corpus Christi; cum rerum essentia non possint mutari, nec una substantia possit esse altera. Sic panis non potest esse animal rationale. Potest tamen una substantia *converti* in alteram manente *medio communi*. Sicut in Cana Galilææ aqua in vinum est conversa, & per nutritionem alimentum convertitur in corpus animalis.

Conversio autem Eucharistica hoc habet mirabile & speciale, quod neque materia panis aut vini maneat post consecrationem, sicut tamen manet in aliis conversionibus, sed tota substantia panis in corpus & tota substantia vini in sanguinem Christi convertatur, remanentibus duntaxat speciebus panis & vini, tanquam medio communi, ad conversionem requisito. Et hoc est, quod ecclesia *Transubstantiationem* appellat. Panis tamen secundum S. Thomam, quamvis desinat esse, non dicitur annihilari, sed converti, propter species panis remanentes, quæ a pane, tanquam *termino a quo*, transeunt ad corpus Christi, tanquam *terminum, ad quem*.

Propositio igitur hæc S. Augustini: *panis ille, quem videtis in altari,*

altari, sanctificatus per verbum DEi, est corpus Christi, habet hunc sensum. Quod post sanctificationem seu consecrationem latet sub speciebus panis, quas videtis, est corpus Christi. Quem sensum adhuc clarius manifestat per verba subjuncta: quod habet calix, sanctificatum per verbum DEi, est sanguis Christi. Sicut etiam ipsa verba consecrationis hoc est corpus meum, habent hunc sensum; quod prolatis verbis consecrationis sub speciebus panis continetur, est corpus Christi.

Quo sensu pariter intelligendum, quod S. Aug. *serm. 58 c. 4 n. 5*, dicit his verbis: *Intelligitur etiam hoc valde bene: panem nostrum quotidianum da nobis hodie, Eucharistiam tuam, quotidianum cibum* (en frequentem communionem!) *norunt enim fideles, quid accipiant, (nẽpe verum & reale corpus Christi; si enim panis naturalis terrenus acciperetur, etiam infideles nossent, quid accipiantur) & bonum est eis accipere panem quotidianum, huic tempori necessarium* (nẽpe id, quod habet speciem panis).

C A P U T XXI.

Thesis Jansenistica de æqualitate vitæ cœlibis & matrimonii.

STATUS matrimonii est æque purus & perfectus, imo magis ac status virginitatis. P. Sequenotus ex Oratorio de sancta virginitate p.6.

A N T I - T H E S I S

S. A U G U S T I N I.

STATUS conjugalis non est æqualis dignitatis, nec æqualis meriti, ac status virginitatis.

Ait enim l. de hæresib. n. 82. *Jovinianus virginitatem sanctimonialium, & continentiam sexus virilis, in sanctis eligentibus cœlibem vitam, conjugiorum castorum & fidelium meritis adæquabat: ita, ut quædam virgines sacræ, provectæ jam ætatis, in urbe Roma, ubi hæc docebat, eo audito, nupsisse dicantur; additque, hæresin istam cito oppressam atque extinctam fuisse, nec usque ad seductionem aliquorum sacerdotum pervenire potuisse. Ecce! hæresin appellat doctrinam Joviniani; & l. 2 rer. c. 22. Monstrum, cui sancta ecclesia Romana fidelissime ac fortissime resistit. Quo ergo nomine compellabimus thesin Sequenoti, adhuc magis absurdam? Collige etiam cœlibatum sacerdotum.*

Q d d d d d ;

Non

Non tamen Jovinianus exemplo prævituthero, quia nullam ex monialibus, quas seduxit, duxit, ad evitandas conjugales molestias, ut l. c. testatur Aug.

Lib. de bono conjugali c. 8 n. 8 hæc habet: *Bonum: Susanna in castitate conjugali laudamus; sed tamen ei bonum viduæ Anna, ac multo magis Maria Virginis anteponimus.*

Et ibidem c. 25 n. 34, *sciant continentes, sibi mercedis amplius deberi, quam conjugalis castitas poscit.*

Lib. de S. Virginitate c. 1. *Jure divino continentia connubio, & nuptiis pia virginitas anteponitur.* Et ib. c. 12. *Pia continentia angelica portio est. -- cedat huic omnis sæcunditas carnis, omnis pudicitia conjugalis. Profecto habebunt magnum aliquid præter ceteros in illa communi immortalitate, qui habent aliquid jam non carnis in carne.*

Lib. de bono viduitatis c. 15 n. 19, *continentiam conjugio præponamus: sanctam vero virginitatem etiam continentia viduali.* Et l. 15 de civit. DEI c. 26. *Infimo habitet pudicitia conjugalis, supra vidualis, atque hæc superior virginalis, & si quid melius secundum fidem civitatis hujus intelligi ac dici potest. Habebit ergo in cælo infimum locum castitas conjugalis, medium vidualis, supremum virginalis.*

Objicitur 1. S. Augustinus in multis locis laudat statum conjugalem tanquam bonum, institutum a DEo, in lege nova elevatum ad rationem sacramenti. Sic l. 9 de Genesi ad lit. c. 7 n. 12 ait: *bonum autem nuptiarum tripartitum est, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne cum altera vel cum altero concumbatur: in prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento autem, ut conjugium non separetur, & dimissus aut dimissa, nec causa prolis, alteri jungatur. Hæc est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur sæcunditas, vel incontinentia regitur pravitas.*

Resp. Hæc omnia sunt verissima. Bonum est conjugium: sed juxta S. Augustinum melior continentia vidualis, & optima virginitas.

Ob. 2. Ad propagationem rectam generis humani necessariae sunt nuptiæ. Hinc DEI præceptum est: *crescite, & multiplicamini.*

Respondet S. Augustinus lib. 9 de Genesi c. 7. Et l. de bono conjug. c. 24, licet post creatum Adamum, & post diluvium, ubi paucissimi homines erant in mundo, præceptum ejusmodi ad propagationem generis humani fuisset datum, hoc tamen tempore, quo multiplicati jam in immensum sunt homines, cessare finem universalis præcepti; & etiamsi multi castitatem voveant, nullum tamen esse periculum, quod mundus sit periturus.

Ob.

Objectio tertia petitur ex iis, quæ Jovinianus hæreticus & virginitatis hostis, teste Augustino l. 2 retract. c. 20, obtendisse retertur. Sic ille sanctimonialia sollicitabat: *Tu ergo melior quam Sara, melior, quam Susanna, melior quam Anna? Et cæteras commemorando, testimonio S. Scripturæ, commendatissimas feminas, quibus se meliores illæ, vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum calibatam commemoratione Patrum conjugatorum Et comparatione frangebatur. Ita Aug.*

Respondet S. Aug. memoratas aliasque commendatas in S. Scriptura matronas sanctas, conjugatas & viduas, meliores utique perfectioresque fuisse, quam virgines, ceteroquin malas, aliisque vitiis deditas: ceteris tamen paribus, virgines semper apud Christum, sponsum suum unicum, multo majoris esse dignitatis, atque meriti: prout satis clare indicant S. Paulus & S. Joannes: ille quidem 1 Cor. 7, ubi dicit: *qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit, Et, qui non jungit, melius facit: consilium autem do: & viduæ suadet, ut sic permaneat: beatior autem erit, si sic permanserit. Cur autem suaderet, cur consilium daret, si non esset perfectius? S. Joannes vero Apoc. 14 ait: nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra: Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. Hi sequuntur agnum, quocunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitia DEO Et agno.*

C A P U T XXII.

Thesis Jansenistica de votis religiosis.

Vota religiosa nihil faciunt ad perfectionem, suntque tantum pro imperfectis. Idem P. Sequenot. ib. p. 18.

A N T I - T H E S I S.

Augustiniana.

Vota religiosa certissimam esse ad Christianam perfectionem viam S. Aug. censuit, eruditus a Divino Doctore per verba Evangelica: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, Et da pauperibus, Et habebis thesaurum in calo, Et veni, sequere me. Certe juvenis ille Evangelicus præcepta divina servaverat, nihilque ei deerat, nisi ut consilia etiam sequeretur paupertatis, castitatis, & obedientiæ.

Et

Et paupertatis quidem voluntariae ideam expresserunt primi jam Christiani; nam, ut S. Aug. docet in psal. 132 n. 2 & 3, exponens illa verba: *quam bonum & jucundum habitare frateres in unum*, ait: *dulcis iste sonus monasteria peperit, & mox de primis Christianis: Ipsi primi habitaverunt in unum, qui omnia, quae habebant, vendiderunt, rerumque suarum pretia ad pedes Apostolorum posuerunt, sicut in actis Apostolorum legitur, & distribuebatur unicuique, sicut cuique opus erat, & nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia communia. . . . Vovetur enim aliquid DEo, & dictum est: vovete, & vota reddite Domino DEo vestro. . . . Ex voce hujus psalmi appellati sunt & Monachi, ne quis vobis de isto nomine insultet Catholicus.*

In psal. 78 n. 16, alius vovet relinquere omnia sua distribuenda pauperibus, & ire in communem vitam, in societatem sanctorum: *magnum votum vovet: vovete, & reddite Domino DEo vestro. . . . si respicit retrorsum, malum est.*

Epist. 157, quæ est ad Hilarium, c. 4 n. 39 exemplam suum proponens ait, se quoque hanc perfectionis viam fuisse ingressum: *Ego, qui hæc scribo, inquit, perfectionem, de qua Dominus locutus est, quando ait diviti adolescenti: vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in calo, & veni, sequere me, vehementer adamavi, & non meis viribus, sed ipse gratia adjuvante, sic feci. Neque enim, quia dives non fui, mihi minus imputabitur. Nam neque ipsi Apostoli, qui priores hoc fecerunt, divites fuerunt. Sed totum mundum dimittit, qui & illud, quod habet, & quod optat habere, dimittit. Quantum autem in hac perfectionis via profecerim, magis quidem ego novi, quam quisquam alius, magis autem DEus, quam ego. Et ad hoc propositum, quantis possum viribus, alios exhortor, & in nomine Domini habeo consortes, quibus hoc per meum ministerium persuasum est.*

Et serm. 355 c. 1 & c. *Volui habere in ista domo episcopi monachum monasterium clericorum: ecce, quomodo vivimus. Nulli licet in societate vestra habere aliquid proprium. Sed forte aliqui habent: nulli licet. Si qui habent, faciunt, quod non licet. Deinde graviter reprehendit, quod Januarius, unus ex clericis religiosi testamentum facere præsumpserit.*

Serm. vero seq. n. 14 ait: *qui habere voluerit proprium, non manebit mecum, sed & clericus non erit: . . . adjuvabit me DEus, ut ubi ego episcopus sum, ille clericus esse non possit.* Ex quo sane luculente patet, non tantum a S. Augustino summopere laudatam fuisse

fuisse vitam monasticam tanquam certissimam ad perfectionem vlam, ipsius Domini ore consecratam; sed ne quidem tolerasse in suo episcopatu clericum, qui aliquid proprium haberet.

Quantum ad votum castitatis spectat, eadem mens S. Patris fuit. Nam l. 1 de morib. eceles. Cath. c. 31 n. 67 scribit: *Quis non miretur & prædicet illos, qui contemptis, atque desertis mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati, simul ætatem agunt, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus &c.*

Et ibid. n. 65. *Jam enim accipite Manichæi perfectorum Christianorum, quibus summa castitas non laudanda tantum, sed etiam capeßenda visa est, mores & continentiam singularem. . . . Quis enim nescit summæ continentie hominum Christianorum multitudinem per totum orbem in dies magis magisque diffundi, & in Oriente maxime, atque Ægypto? quod vos nullo modo potest latere.*

Lib. 2 de conjug. adulter. c. 20 n. 22, conjugatis, se excusantibus, quod castitatem conjugalem servare nequeant, proponit exemplum clericorum, qui castitatis vinculo obstricti aut nullam habent uxorem, aut si habent, ab ejus usu abstinere. Quomodo Jovinianus moniales ad nuptias pellexerit, sacerdotes autem, eodem castitatis vinculo constrictos, non potuerit pervertere, supra relatam est. Ipse S. Aug. non tantum, dum adhuc laicus esset, mirabatur S. Ambrosii cœlibatum & continentiam (lib. 6 conf. c. 3 n. 3) sed etiam, ut testatur Possidius in ejus vita c. 26, postquam clericali ordini fuit adscriptus, nullam fœminam, ne quidem propriam sororem in domo sua habitare permisit.

Concilia quoque tria Carthaginensia, ætate S. Augustini celebrata, episcopis, presbyteris, & diaconis, castitatem præceperunt, ut a propria quoque uxore se contineant, si quam ante sacros ordines duxerant. Quod sane factum non fuisset, si castitas non eximia esset virtus, ad perfectionem plurimum conducens.

In psal. 75 n. 16 ait: ante votum castitatis integrum esse fœminæ, si velit nubere, non autem postea: tunc enim fieri uxorem Loth, respiciendo retrorsum. Si, antequam vovisset, inquit, nupisset, non damnaretur: si autem post votum nubat, fit uxor Loth.

Et in psal. 83, *sanctimonialis si nupserit, Christi adultera deputabitur.* Serm. 148, talem æterno igne damnari. Ex his colliges, quid sentiendum de Luthero monacho, voto solenni castitatis adstricto, nihilominus tamen sacrilego ausu moniales ex monasterio educente, & unam ex illis in uxorem nefarie ducendo.

Serm. 161 de verb. Apost. c. 11 n. 11. *Virgines, quod licebat, noluerunt, ut magis placerent ei, cui se devoverunt. Ambierunt illam majorem pulcritudinem cordis sui. . . . Amando te plus facimus, quam jubes. . . . Ut plus placerent, plus se oneraverunt, consilia nempe Evangelica secutæ.*

Denique lib. 2 contra Faust. c. 21, solvens objectionem ait: *Non ideo contemnenda virginitas sanctimonialium, quia & Vestales virgines fuerunt. . . . Quia inter illas virginitas multum distat; quamvis nihil aliud distet, nisi quæ voveat, cui voveatur, quomodo & qua intentione voveatur.*

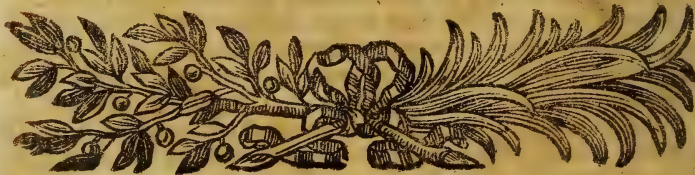
Ad obedientiam quod pertinet, S. Aug. oculatus testis narrat, in sacris asceteriis religiosorum hominum, optimos fuisse præpositos, qui ceteris omnibus magna autoritate imperarent, subditosque delinquentes pœnis etiam inflictis coercerent.

Sic lib. 1 de mor. eccl. Cath. c. 33 n. 70 scribit: *vidi ego sanctorum diversorium Mediolani, non paucorum hominum, quibus unus presbyter praeerat, vir optimus & doctissimus: Romæ etiam plura cognovi, in quibus singuli gravitate atque prudentia, & divina scientia præpollentes, ceteris secum habitantibus præsunt.*

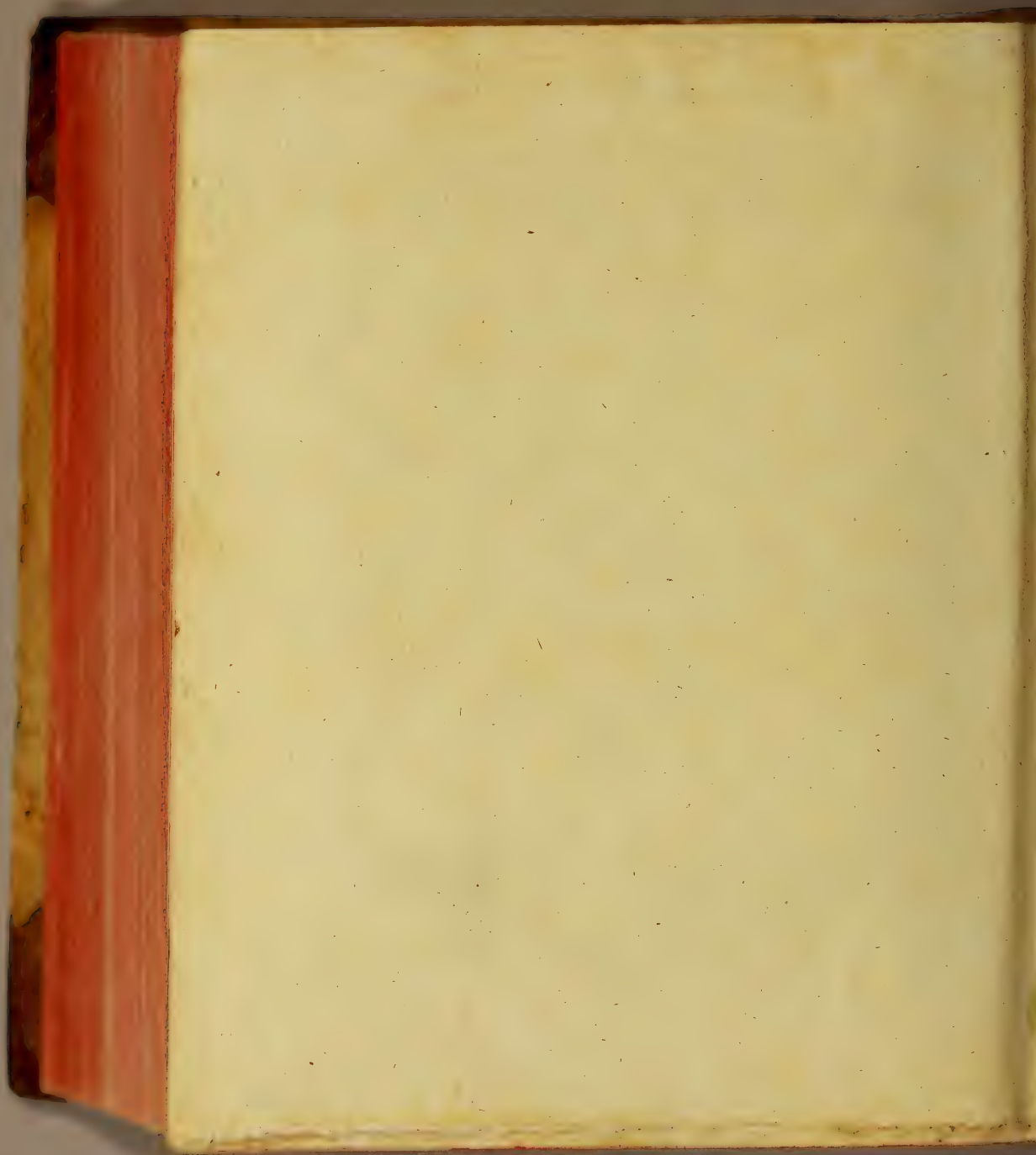
Ibid. c. 31 n. 67. *Hi vero Patres, inquit, consulunt iis, quos filios vocant, magna sua in iubendo auctoritate, magna illorum in obediendo voluntate. Conveniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc jejuni sunt, ad audiendum illum*

Patrem, & conveniunt ad singulos Patres terna, ut minimum hominum millia; nam etiam multo numerosiores sub uno agunt. Ita S. Aug. l. c.

F I N I S.

J762

B612a

v. 1

